ARHIVELE STATULUI
III
22462

B.P. HASDEU

CUVENTE DEN BĂTRÎNI

I

EDITURA DIDACTICĂ ŞI PEDAGOGICĂ
1983

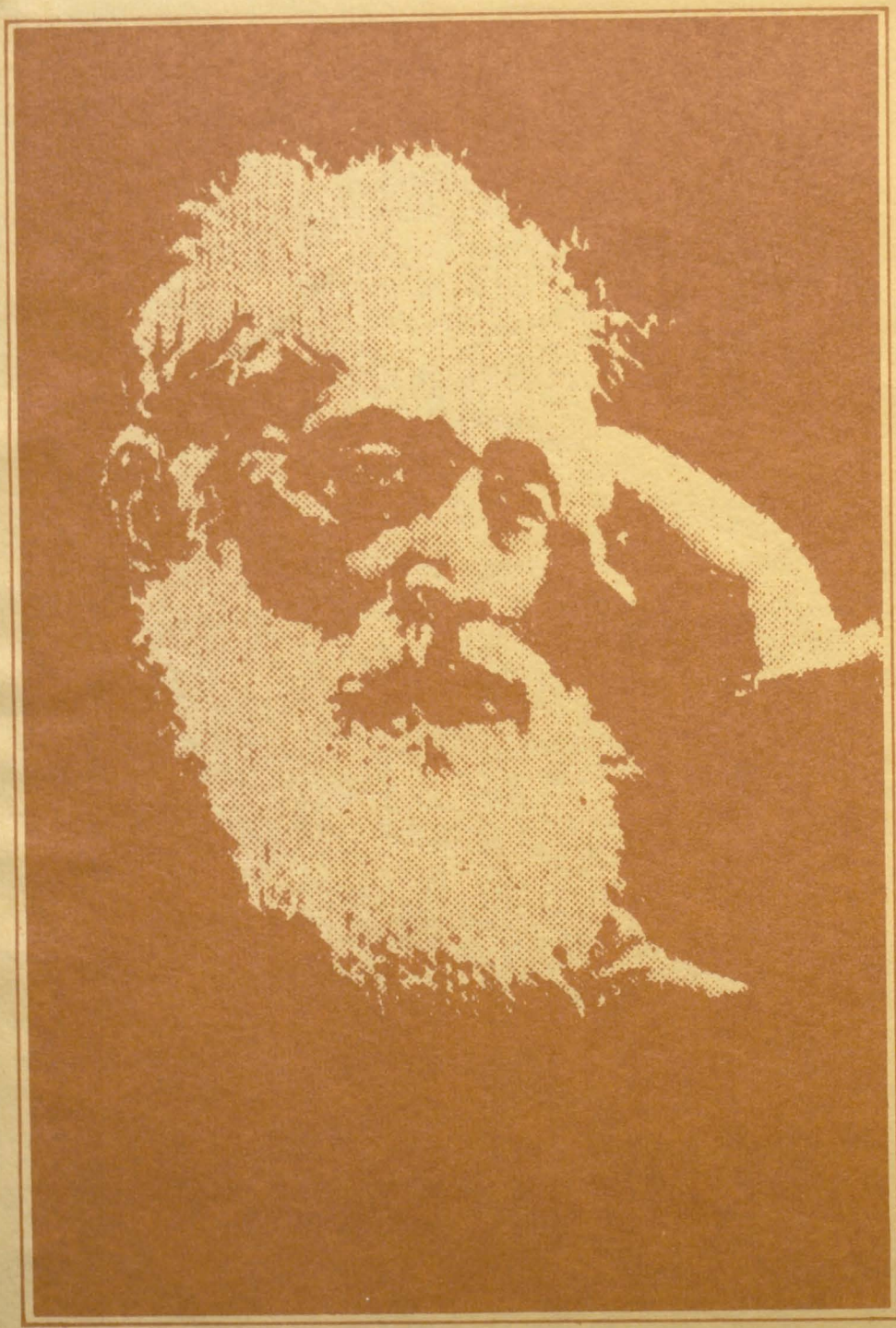

B.P. HASDEU

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

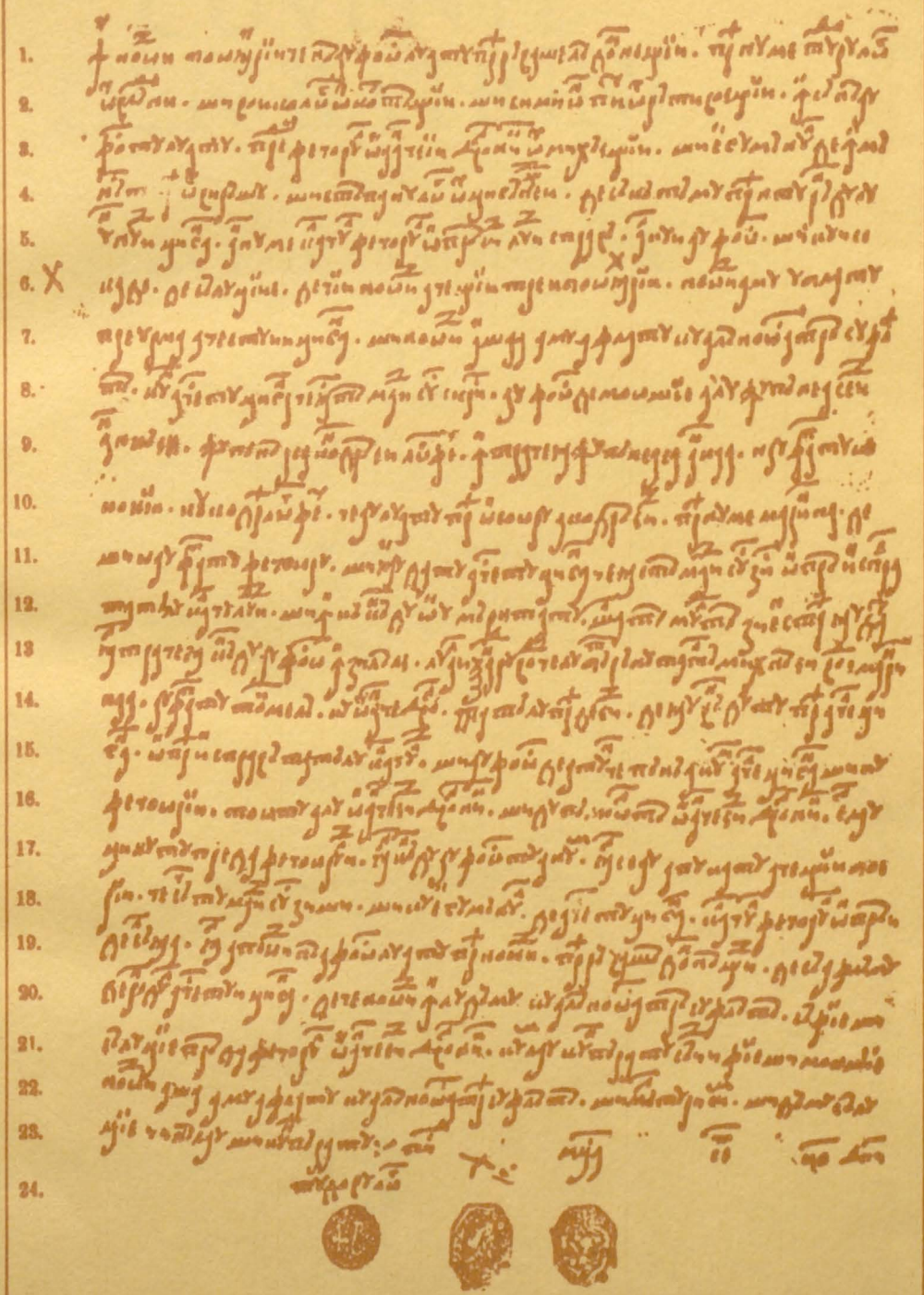

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

III
22462

CUVENTE DEN BĂTRÎNI

LIMBA ROMÂNĂ VORBITĂ

ÎNTRE
1550—1600

STUDIU PALEOGRAFICO-LINGUISTIC
DE
B. PETRICEICU HASDEU

CU OBSERVAȚIUNI FILOLOGICE
DE
HUGO SCHUCHARDT

TOMUL I

Ediție îngrijită, studiu introductiv și note
de
G. MIHĂILĂ

Arhivele Statului
BUCUREȘTI
BIBLIOTECA

62214/1983.

EDITURA DIDACTICĂ ȘI PEDAGOGICĂ
BUCUREȘTI—1983

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

LIMBA ROMÂNĂ VORBITĂ

ÎNTRE

1550 — 1600

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

DIRECȚIUNEA GENERALĂ
A
ARHIVELOR STATULUI

PUBLICAȚIUNI
ISTORICO-FILOLOGICE

TEXTURI ȘI GLOSE ROMÂNE
ÎNTRE
1550—1600

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

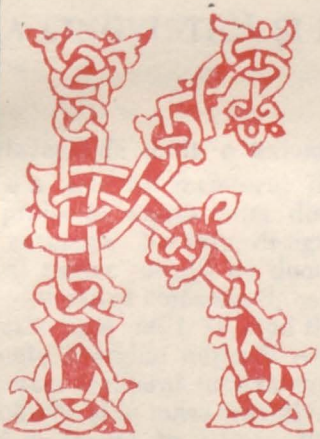

LIMBA ROMÂNĂ VORBITĂ

ÎNTRE

1550-1600

STUDIŬ PALEOGRAFICO-LINGUISTIC

DE

B. PETRICEICU-HASDEU.

CU OBSERVAȚIUNI FILOLOGICE

DE

HUGO SCHUCHARDT.

TOMULU I.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

OPERA LINGVISTICĂ ŞI FILOLOGICĂ A LUI B. P. HASDEU

Premise

A devenit de mult o axiomă afirmaţia că Bogdan Petriceicu Hasdeu este întemeietorul lingvisticii şi filologiei române moderne, cel care a proiectat aceste două discipline cu o mînă de maestru pe orbita ştiinţei europene. Nu este, desigur, o simplă coincidenţă faptul că începutul publicării vastei colecţii de documente şi texte vechi româneşti, însoţite de temeinice studii şi comentarii, ce avea să devină *Cuvente den bătrîni*, s-a produs exact în luna *mai 1877*, cînd România îşi proclama independenţa deplină de stat. Toate energiile naţiunii contribuiseră în decurs de un secol la împlinirea acestui deziderat fundamental, ce trebuia consfinţit nu numai pe cîmpurile de bătălie şi la masa tratativelor diplomatice, adesea potrivnice, ci şi prin realizări de seamă în ştiinţă, literatură, artă şi cultură. Lingvistica şi filologia românească îşi aduseseră şi ele, alături de literatură, istoriografie şi ziaristica militantă, o contribuţie remarcabilă în efortul general politic, social şi intelectual, ce merseseră mînă în mînă decenii de-a rîndul. Putem observa, în ceea ce priveşte aceste două discipline, direct implicate în conştientizarea naţională a intelectualităţii româneşti şi a păturilor largi populare, un paralelism cu marile evenimente politico-sociale ale românilor din cele trei provincii, încă despărţite de vitregia vremurilor, cînd prevestindu-le ca nişte soli înaintemergători, cînd urmîndu-le ca o încununare firească.

Revoluţia de la 1848 în cele trei Ţări Române şi Unirea din 1859 au fost însoţite de cîteva sinteze consacrate limbii şi literaturii române, ce au făcut epocă, precum şi de evenimente cultural-ştiinţifice de însemnătate capitală pentru progresul spiritual al României: pe de o parte, *Elementele de limbă română după dialecte şi monumente vechi* (1854) şi *Crestomaţia sau Analectele literarie* (1858) ale lui Timotei Cipariu, trecerea definitivă la alfabetul latin (1860), urmată de preţiosul *Lepturariu românesc*, alcătuit de Aron Pumnul (1862—1865), şi de luminosul tratat *Despre scrierea limbii române*, conceput de Titu Maiorescu (1866—1873); pe de altă parte, întemeierea Universităţilor din Iaşi (1860) şi Bucureşti (1864) şi a Academiei Române (1866), ale cărei preocupări iniţiale au fost tocmai ortografia, gramatica şi dicţionarul limbii române.

Dar acestea fuseseră orientate unilateral în cadrul înaltei instituţii academice, care dusese la extrem o direcţie ce se dovedise fertilă altădată, cît timp se menţinuse în „marginile" raţiunii. Iată de ce noul moment politic şi cultural reclama o nouă viziune, mai largă şi mai dreaptă, în acord cu progresele remarcabile ale lingvisticii europene, viziune care să repună în drepturi, alături de fundamentul latin al limbii române, moştenirea deloc neglijabilă traco-dacă şi să ţină o cumpănă dreaptă în aprecierea şi folosirea în limba literară a împrumuturilor lexicale de tot felul, ce îmbogăţiseră limba română în milenara ei existenţă. Dacă în ceea ce priveşte al doilea aspect, marii scriitori,

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Alecsandri, Odobescu, Maiorescu, Eminescu, Caragiale, Slavici şi numeroşi alţii au făcut front comun, şlefuind o limbă literară demnă de a sta alături de celelalte limbi de cultură ale Europei, primul aspect îşi aştepta încă cercetătorul şi teoreticianul. Acesta a fost *Bogdan Petriceicu Hasdeu*, a cărui activitate publicistică, literară şi ştiinţifică începuse încă înainte de Unire, prin semnificativa gazetă, scoasă la Iaşi, „România" (1858). O nouă provincie îşi făcea astfel intrarea în lingvistica şi filologia românească — ilustrate pînă atunci mai ales de cărturari ardeleni şi munteni — şi, după cum vom vedea, în cea europeană [1].

Bogdan Petriceicu Hasdeu. Repere biografice: copilăria şi tinereţea

Deşi există un consens aproape unanim — bazat pe unele afirmaţii ale lui Hasdeu însuşi şi, în ultimele decenii, pe extrasul din matricola pentru născuţi din Cristineştii Hotinului —, credem că putem afirma, în acord cu unii cercetători şi, mai ales, cu propriile-i declaraţii intime şi cu anumite împrejurări ale vieţii, că viitorul savant şi scriitor s-a născut la 16 februarie 1836 — şi nu la 26 februarie 1838 —, ceea ce concordă pe deplin cu vîrsta pe care acesta o avea la primele evenimente notabile ale adolescenţei şi tinereţii[2].

Să urmărim succint, mai întîi, principalele evenimente din viaţa adolescentului şi apoi a tînărului Tadeu Hâjdeu (care-şi va schimba ulterior numele în Bogdan Petriceicu Hasdeu), fiu al cunoscutului cărturar basarabean Alexandru Hâjdeu şi al Elisavetei, născută Dauksz (tatăl ei, porucicul Dauksz, era lituanian, iar mama, Melania Morţun, era româncă). Pe linie paternă, B. P. Hasdeu descindea dintr-o familie de boieri moldoveni, ai cărei strămoşi, distinşi nu o dată în luptele pentru apărarea ţării, au fost identificaţi de viitorul savant cel puţin pînă în secolul al XVII-lea, cînd au intrat în legături de rudenie cu clucerul Ştefan Petriceicu, devenit domn al Moldovei (1672—1684, cu două întreruperi).

Dacă această tradiţie nobilă şi cavalerească s-a păstrat din generaţie în generaţie, în familia nevoită să se refugieze în Polonia, nu-i mai puţin adevărat că de o atmosferă intelectuală, care să influenţeze direct sau indirect formarea viitorului savant, nu putem vorbi propriu-zis decît începînd cu *Tadeu Hâjdeu* (6 mai 1769 — 12 oct. 1835), care a reuşit să revină la moşia strămoşească din Cristineşti, lîngă Hotin, prin 1814—1815.

Scriitor de versuri polone (rămase, cea mai mare parte, în manuscris), traducător în această limbă din August von Kotzebue, dar şi din limba română *(Legiuirile moldoveneşti*, adunate de Andronache D o n i c i), culegător de folclor şi de tradiţii populare româneşti, acest cărturar patriot merită să fie reintegrat istoriei culturii şi literaturii române, nu numai celei polone, în cadrul căreia a fost, de altfel, recunoscut de mult[3].

---

[1] Vezi asupra principalelor etape ale istoriei lingvisticii şi filologiei româneşti: L. Ş ă i n e a n u, *Istoria filologiei române*, ed. 2, Bucureşti, 1895 (ed. 1, 1892); D. M a c r e a, *Contribuţii la istoria lingvisticii şi filologiei româneşti*, Bucureşti, 1978 (o primă ediţie, 1959); Mircea S e c h e, *Schiţă de istorie a lexicografiei române*, I—II, Bucureşti, 1966—1969; *Istoria lingvisticii româneşti*, coord. acad. Iorgu I o r d a n, Bucureşti, 1978 (o primă ediţie, 1975); Jana B a l a c c i u — Rodica C h i r i a c e s c u, *Dicţionar de lingvişti şi filologi români*, Bucureşti, 1978.

[2] Vezi articolul nostru, *Date noi despre copilăria şi tinereţea lui Bogdan Petriceicu Hasdeu*, „Viaţa românească", 1982, nr. 6, p. 21—35 (cu indicaţii bibliografice).

[3] Vezi Elena L i n ţ a, *Consideraţii asupra creaţiei poetice a lui Tadeu Hâjdeu*, „Romanoslavica", XVII, 1970, p. 301—317.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Fiul acestuia, *Alexandru* (30 nov. 1811—7 nov. 1872), născut din căsătoria cu Valeria Chryzant, devenit la maturitate profesor și avocat, în urma studiilor la Universitatea din Harkov (și, ca audient, la cele din München și Heidelberg), s-a bucurat de o anumită reputație atît în timpul vieții, cît și — cel puțin în parte — mai tîrziu, deși nici opera lui nu este suficient cunoscută astăzi. Recunoașterea cea mai înaltă i-a venit din partea Academiei Române, care l-a ales în 1870 membru onorar, întrucît de la întemeierea înaltului for științific și cultural (1866—1867) pînă la acea dată nu putuse lua parte la lucrări ca membru activ, cum fusese inițial numit [1].

Copilărind în primii ani la Cristinești, precum și la Hotin și Chișinău, micul Tadeu și-a însoțit ulterior părinții (care în 1840 au avut un al doilea fiu, Nicolae) în orașele prin care tatăl său a fost profesor [2]. După ce, mai întîi,

---

[1] Vezi Gabriela Drăgoi, *Hâjdeu, Alexandru*, în *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, București, 1979, p. 438—440 (cu o bogată bibliografie).

[2] Principalele lucrări consacrate vieții și operei lui B. P. Hasdeu, din care am extras o serie de date, controlîndu-le și confruntîndu-le, sînt: *Genealogia și biografia D-lui B. P. Hasdeu* (Publicată de cetățeni craioveni), Craiova, 1884; L. Șăineanu, *Istoria filologiei române* [2], p. 206—207, 230—336 *(Starea actuală a filologiei române. Ochire retrospectivă (1870—1895)*, passim; menționăm, cu acest prilej, că ed. 1, din 1892, are o *Prefață* de B. P. Hasdeu, p. VII—VIII); Nicolae Gane, *Bogdan Petriceicu Hasdeu* (Academia Română. Discursuri de recepțiune, XXXII), București, 1909; Iuliu Dragomirescu, *Ideile și faptele lui Bogdan Petriceicu Hasdeu*, Partea I. *1836—1863*, București, 1913; Eufrosina Dvoicenco, *Începuturile literare ale lui B. P. Hasdeu*, București, 1936, p. 7—46; Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Scrieri literare, morale și politice*, t. I, București, 1937, p. XI—LXXX; G. Călinescu, *Istoria literaturii române, de la origini pînă în prezent*, București, 1941, p. 320—332; I. C. Chițimia, *Studiu introductiv* la ed.: B. P. Hasdeu, *Ioan Vodă cel Cumplit*, Craiova, 1942, p. I—CXLII; Victor Slăvescu, studiu introductiv la volumul: *Economistul Bogdan Petriceicu Hasdeu*, București, 1943, p. 3—45; N. Romanenco, *Bogdan Petriceicu Hasdeu. Viața și opera (1836—1907)*, Chișinău, 1957; cf. „Viața românească", 1982, nr. 6, p. 21—35; Al. Dima, *Studii de istorie a teoriei literare românești*, București, 1962, p. 31—60; P. P. Panaitescu, *Rolul lui Bogdan Petriceicu Hasdeu în slavistica românească*, „Romanoslavica", VI, 1962, p. 235—248; George Munteanu, *B. P. Hasdeu*, București, 1963; *Studii și materiale despre B. P. Hasdeu*, Chișinău, 1966; cf. „Viața românească" cit., p. 21—35; E. M. Dvoicenko-Markova, *Русско-румынские литературные связи в первой половине XIX века*, Moscova, 1966, p. 99—156; P. Strihan, *Juristul Bogdan Petriceicu Hasdeu și contribuția lui la istoria dreptului*, „Studii", t. 19, 1966, p. 723—743; Mircea Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei române*, II, p. 9—34; I. C. Chițimia, *B. P. Hasdeu*, în: *Istoria literaturii române*, II, București, Ed. Academiei, 1968, p. 664—705; Paul Cornea, *Studiu introductiv* la: B. P. Hasdeu, *Etymologicum magnum Romaniae (Pagini alese)*, vol. I, București, 1970, p. V—LXIX; O. Romanet, *Джерела братерства*, Lvov, 1971; *B. P. Hasdeu, interpretat de...* Antologie stabilită și îngrijită de Gr. Brâncuș, București, 1972; Gr. Brâncuș, *Introducere* la: B. P. Hasdeu, *Etymologicum magnum Romaniae*, 1, București, 1972, p. V—XXX; Mihai Drăgan, *B. P. Hasdeu*, Iași, 1972; V. Vetișanu, *Bogdan Petriceicu Hasdeu*, în: *Istoria filozofiei românești*, I, p. 467—482; A. Sacerdoțeanu, *Introducere* la: B. P. Hasdeu, *Scrieri istorice*, vol. I, București, 1973, p. V—XXXIX; Ovidiu Bîrlea, *Istoria folcloristicii românești*, București, 1974, p. 171—195; Vasile Sandu, *Publicistica lui Hasdeu*, București, 1974; B. P. Hasdeu, *Sarcasm și ideal*, Antologie, postfață și bibliografie de Mircea Zaciu, București, 1975; Lucian Boia, *Evoluția istoriografiei române*, București, 1976, p. 137—161, 228—229

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Alexandru Hâjdeu practicase avocatura și fusese efor al școlilor din Hotin, în 1840 devine profesor la început în orașul Rovno, apoi la Vinnița și Cameniţa. În acest răstimp, copilul a urmat școala primară (probabil, începînd din 1843) și primele clase gimnaziale, însușindu-și bine, pe lîngă română, limbile rusă și polonă, cărora li se vor adăuga treptat franceza, germana, latina, greaca și alte limbi străine. Între timp însă tînăra-i mamă murise (1848), astfel că de la 12 ani el rămîne, împreună cu fratele mai mic, numai în grija tatălui (recăsătorit mai tîrziu), care — avînd o bogată bibliotecă — îi îndrumă lecturile și-l inițiază mai ales în istoria românilor, în filozofie, limba și literatura română (scrisă și orală), ca și în cea universală, îndemnîndu-l să scrie atît lucrări științifice, cît și literare, în special versuri. Reveniţi la sfîrșitul anului 1849 pe meleagurile natale, Alexandru Hasdeu își înscrie fiii la Gimnaziul (Liceul) din Chișinău, pe care Tadeu îl urmează pînă în 1853 sau începutul anului 1854, fără a-l termina însă[1], hotărînd să intre în armată, atît pentru a continua o tradiție de familie, cît și în urma unei decepții în dragoste adolescentină, descrisă ulterior în *Jurnalul intim* (În continuare, s-a pregătit „în particular", cum se va vedea mai jos).

În acești ani, grijuliul tată îi îndrumă primii pași spre publicistică, astfel că la 28 decembrie 1849, copilul de aproape 14 ani trimite o corespondență ziarului „Одесский вестник", care a apărut la 11 ianuarie 1850[2]. Probabil însă că această cale nu a părut nici unuia, nici altuia demnă de perseverență, astfel că sîrguinciosul și precocele elev se orientează tot mai asiduu spre cercetările de istorie națională. Într-adevăr, din 1852, pe cînd avea 16 ani, s-a păstrat o prețioasă însemnare manuscrisă, ce demonstrează preocupările-i științifice timpurii în această direcție:

„De mult mă ocup de istoria Moldovei și a Basarabiei [...]; fie chiar nu atît de mult, căci tinerețea nu-mi permite să mă exprim așa, în tot cazul de la sosirea mea în Basarabia, sub cerul patriei atît de drag celuia care nu-l văzuse încă niciodată". (Plecase de aici la 4 ani — *n.n.*)... *Cu insistența și stăruința depusă, am reușit în curs de doi ani să strîng aproape toate izvoarele tipărite și o mulțime de manuscrise, începînd cu basmul nemțesc despre Dracul (sec. XV), Descrierea Moldovei de Reichersdorff[er] (sec. XVI) și pînă-n zilele noastre. Totuși, simt că îmi mai lipsește ceva"* [3].

(bibliogr.); N. Romanenco, studiu introductiv la: B. P. Hasdeu, Избранное, Chișinău, 1978; cf. „Viața românească" cit., p. 21—35; Gabriela Drăgoi, *Hasdeu, Bogdan Petriceicu*, în *Dicționarul literaturii române...*, p. 424—430 (cele mai multe cu bogate indicații bibliografice). Cu prilejul împlinirii a 70 de ani de la moartea lui B. P. Hasdeu, Institutul de istorie și teorie literară „G. Călinescu" a organizat, în zilele de 16—17 noiembrie 1977, o sesiune științifică, în cadrul căreia au prezentat comunicări prof. Zoe Dumitrescu-Bușulenga, prof. I. C. Chițimia și alți cercetători; vezi nota *Sesiune științifică B. P. Hasdeu*, semnată de Nicolae Mecu, în „Revista de istorie și teorie literară", t. 26, 1977, nr. 4, p. 629, și articolele lui Al. Săndulescu, *Jurnalul hasdeean sau între mărturisire și observație*, și I. Oprișan, *Valori artistice în foiletonul politic hasdeean*, în aceeași revistă, t. 27, 1978, nr. 3, p. 299—303, resp. p. 305—311.

[1] Vezi Pavel Balmuș, *O precizare istorico-literară*, Chișinău, 1976, cf. „Viața românească" cit., p. 21—35; N. Romanenco, studiu introd. la *ed. cit.*, p. 8.

[2] Vezi G. Bogaci, *Primul articol al lui B. P. Hasdeu*, în *Studii și materiale...*, p. 123—124.

[3] Vezi N. Romanenco, *O dedicație lui M. Kogălniceanu*, în *Studii și materiale...*, p. 118—119; cf. Mihai Drăgan, *B. P. Hasdeu*, p. 43—44.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Tocmai în acest an pătrunse în presa din Petersburg prima ştire despre cercetările ştiinţifice ale liceanului Tadeu Hâjdeu. Într-o *Scrisoare din Chişinău* (Письмо из Кишинева), publicistul Ivan Tanski informa pe cititorii gazetei „Северная Пчела" („Albina Nordului") din Petersburg (nr. 234 din 20 oct. 1852) despre preocupările literare şi ştiinţifice ale oamenilor de litere locali, Al. Hâjdeu, Costache Stamati, N. Gherbanovski, I. Sîrbu, cărora li se adăuga şi tînărul Tadeu Hâjdeu. Astfel, în timp ce tatăl „adună materiale pentru istoria Basarabiei (...), fiul său Tadeu Hâjdeu, tînăr moldovean, elev al gimnaziului local, (...) se ocupă cu expunerea mitologiei dacilor". În cadrul aceleiaşi corespondenţe se publica o frumoasă poezie patriotică a acestuia — *prima sa scriere literară tipărită* —, cu titlul *C. T. Stamati*, prilejuită de onomastica bătrînului scriitor, rudă şi prieten al familiei, dar mai ales de împlinirea a 500 de ani de la întemeierea Moldovei (1352—1852)[1]. Descoperită şi reprodusă integral de Eufrosina Dvoicenko-Markova, în 1959[2], şi parţial de I. Osadcenko, în 1966[3], această poezie a fost semnalată la noi de prof. I. C. Chiţimia[4] şi de Mihai Drăgan, care a tradus unele fragmente[5], rămînînd, cu toate acestea, aproape necunoscută publicului din ţara noastră.

Numai la cîteva zile după apariţia acestor versuri, şi anume la 24 octombrie 1852, tînărul autor se adresa printr-o scrisoare cunoscutului istoric rus M. P. Pogodin, împărtăşindu-i preocupările ştiinţifice şi solicitîndu-i atenţia binevoitoare, pe care încerca s-o capteze prin trimiterea în dar a unui preţios manuscris slavon, descris cu siguranţă juvenilă. Semnalată în istoriografia rusă încă la sfîrşitul secolului trecut[6], această scrisoare a fost publicată integral abia în anii din urmă de aceeaşi asiduă cercetătoare Eufrosina Dvoicenko-Markova[7].

Cu toate aceste auspicii favorabile creaţiei literare şi ştiinţifice, tînărul Tadeu Hâjdeu se îndreptă spre cariera militară, înrolîndu-se ca iuncher într-un regiment de husari, cantonat în oraşele din sudul Rusiei. Plecarea din Chişinău avu loc la 21 mai 1854. Nu vom insista asupra acestei perioade, descrisă de „eroul" însuşi în *Jurnalul* său, scris pînă în ianuarie 1856.

Spre sfîrşitul acestei perioade, după ce fusese chiar „două zile şi două nopţi pe front", în Războiul Crimeii, tînărul Hasdeu — păstrînd în conti-

---

[1] Anul 1352 — exact cel acceptat astăzi de istorici — apare în *Cronica moldo-polonă* (spre deosebire de *Letopiseţul de cînd s-a început Ţara Moldovei*, de varianta sa putneană — descoperite mai tîrziu — şi de *Letopiseţul* lui Grigore Ureche, unde apare anul 1359), pe care tînărul Hasdeu o cunoştea din ediţia apărută cu cîţiva ani înainte a lui W. K. Wójcicki (1844; ed. 2, 1855) şi pe care o va reedita, cu un amplu studiu, în „Arhiva istorică a României", t. III, 1867, p. 5—34, după o copie a manuscrisului Naruszewicz (sec. XVIII), obţinută la Lvov în 1861 şi colaţionată cu ediţia tipărită şi cu o altă copie, primită „sunt acum vreo zece ani (deci, prin 1857 — *n.n.*) de la D. Gerard Cihocki, atunci studinte la Kiev..."

[2] *Б. П. Хашдеу и К. Стамати*, „Днестр", 1959, nr. 2, p. 153—154.

[3] *Prezenţa lui B. P. Hasdeu în presa rusă din secolul XIX*, în *Studii şi materiale...*, p. 101—112.

[4] În „Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor", VIII, 1959, nr. 3—4, p. 731—733.

[5] *B. P. Hasdeu*, p. 69—70.

[6] N. P. Barsukov, *Жизнь и труды М. П. Погодина*, vol. 12, St. Pb., 1898, p. 75—76 (Absentă din Biblioteca Academiei Române, această lucrare a rămas desigur necunoscută lui Hasdeu. Am citat-o după articolul din nota următoare).

[7] Reprodusă în articolul nostru, *Date noi...*, citat mai sus.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

nuare haina militară — se înscrie ca audient la Facultatea de Drept a Universității din Harkov. În fragmentul autobiografic, publicat sub titlul *Introducere la „Nicolae Milescu"* și scris în primele luni ale anului 1857, studentul Hasdeu se autocaracterizează astfel:

„Aceste rînduri le scriu într-una din cele mai înalte case ale Harkovului. Camera are înfățișarea unui atelier de savant: cărți, hîrtii, penițe, creioane, penele, colori — sînt împrăștiate sub masă și pe masă, sub scaune și pe scaune, sub pat și pe pat (...). Stăpînul se observă cu greu din tot vraful ăsta. Dar ajunge să-ți îndrepți ochii spre un halat și un fes, ca să găsești sub aceste podoabe pe cineva jumătate-student, jumătate-husar, jumătate-civil: acesta este stăpînul" [1].

Eufrosina Dvoicenko-Markova și alți cercetători înclinaseră în ultimul timp spre datarea studiilor juridice ale lui Hasdeu în anii 1856—1857[2], dar, cum arhiva Universității din Harkov a dispărut în timpul războiului, singura sursă documentară, care să confirme această supoziție, descoperită recent de muzeograful Pavel Balmuș, s-a dovedit a fi broșura: *Список студентов и допущенных к слушанию лекций Императорского Харьковского Университета на 1856—1857-й академический год* (*Lista studenților și audienților admiși la cursurile Universității imperiale din Harkov pe anul academic 1856—1857*, alcătuită la 1 noiembrie 1856, 31 p.), în cadrul căreia, la rubrica *Получившие дозволение слушать лекции* (*Audienții admiși la cursuri*, p. 28) se află și „Фаддей Гиждеу" (Thadeu Hâjdeu), înscris la Facultatea de Drept, de la data de 5 octombrie 1855: așadar, acesta era al doilea an de studii. Dar iată (în traducere) datele complete din rubricile broșurii referitoare la tînărul audient (care avea 19 ani împliniți la data intrării în facultate): *„Confesiunea"* — *„Romano-catolică"* [3]; *„Data înscrierii în Universitate"* — *„5 oct. 1855"*; *„Starea socială"* — *„Nobil"*; *„Întreținerea"* — *„Proprie"*; *„Studii anterioare"* — *„În pensionul particular părintesc"* [4]. Din această ultimă declarație rezultă fie că, cel puțin, în ultimele luni înaintea înrolării în armată, Hasdeu n-a mai urmat cursurile Gimnaziului din Chișinău, pregătindu-se singur, fie că — în orice caz, neterminîndu-l (era, desigur, spre sfîrșitul studiilor) — a preferat să nu-l declare, pentru a nu i se cere certificatul de absolvire.

Despre această perioadă a studiilor universitare dispunem, de asemenea, de o informație inclusă de Fr. Damé, peste 21 de ani, într-o *Notice biographique sur l'auteur*, provenită desigur de la Hasdeu însuși, pe care o reproducem aici:

„B.P.H. (...) étudia le Droit et les Lettres à l'Université de Kharkof dans la Petite-Russie, où il eut pour professeurs Antoine Stanislawski [enciclopedia dreptului], Alexandre Mickiewicz [drept roman], Alphonse Walicki [literatură greacă], Pierre Lawrowski [slavistică] etc., et, parmi ses collègues, le renommé slaviste Potebnia" [5].

Oricum, pregătirea lui depășea cu mult pe aceea a unui licean și chiar student, de vreme ce făcea cercetări proprii istorico-filologice și chiar de mito-

---

[1] *Începuturile literare...*, p. 265.

[2] Русско-румынские литературные связи..., p. 147.

[3] Curioasă declarație a lui Hasdeu însuși: s-o fi făcut din spirit de frondă față de biserica oficială din Rusia?

[4] Vezi art. cit. *Date noi...*, „Viața românească", 1982, nr. 6, p. 21—35.

[5] În volumul: B. P. Hasdeu, *Histoire critique des Roumains. La Valachie jusqu'en 1400. I. Extension territoriale.* Édition entièrement refondue. Traduit du roumain sous les yeux de l'auteur par Frédéric Damé, Bucarest, 1878, p. XVII.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

logie, scria despre preocupările sale ştiinţifice unor somităţi şi începuse a publica versuri. Mărturie stau, în afara celor menţionate mai sus, manuscrisele sale din această perioadă (inclusiv a studiilor universitare), păstrate în *Arhiva B. P. Hasdeu* (cartoanele I—VIII) de la Secţia de manuscrise — carte rară a Bibliotecii Academiei R. S. România, la Arhivele Statului din Bucureşti, precum şi în alte locuri[1], scoase la iveală treptat începînd din 1932.

Pentru a încheia această perioadă de *Bildungsjahre*, cea mai puţin cunoscută din viaţa viitorului savant şi scriitor, dar de o însemnătate capitală pentru conturarea personalităţii lui, vom reproduce aici un fragment din *Cuvîntul înainte* (datat 3 martie 1856) la studiul de folclor comparat *Inelul şi năframa*, dedicat lui Mihail Kogălniceanu, *„cel mai competent dintre cercetătorii dacoromâni"* :

„Pînă cînd nu vom avea în literatura istorică un număr suficient de monografii, este aproape imposibil să se treacă la alcătuirea unei istorii critice sistematice[2]*, care să corespundă cerinţelor ştiinţei moderne, adică la o istorie a pămîntului şi a poporului, nu a tronului şi a cîrmuitorilor (...). În speranţa de a scrie cîndva, în timpuri mai puţin agitate, o istorie temeinică şi bine închegată a compatrioţilor mei, m-am hotărît să pregătesc treptat materiale pentru ea, prelucrînd o parte a ei după alta. În privinţa istoriei dacoromâne, această metodă este cu atît mai necesară, cu cît o mulţime de fapte foarte însemnate şi deosebit de interesante n-au atras totuşi atenţia scriitorilor de pînă acum, care s-au concentrat mai mult asupra descrierilor cu caracter biografic"* [3].

Aşadar, nu Facultatea de Drept, la care se înscrisese îndemnat desigur de tatăl său, în vederea asigurării unei „cariere", îl putea atrage în continuare pe tînărul pasionat de studierea trecutului istoric al poporului său, din cele mai îndepărtate timpuri pînă în epocile mai noi. Într-adevăr, cum scria el însuşi, în acelaşi *Cuvînt înainte*: *„Pentru interesele istoriei naţionale sînt gata să sacrific rezultatele cercetărilor mele, adică pe mine însumi!"*

Activitatea publicistică, literară şi ştiinţifică la Iaşi şi Bucureşti: 1857—1877

La vîrsta marilor hotăriri — împlinise 21 de ani — cel ce avea să semneze de acum înainte *Bogdan Petriceicu Hasdeu* trece în Moldova, în condiţiile create de tratatul de la Paris din 18/30 martie 1856, care punea capăt războiului Crimeii, prevăzînd, printre altele: 1) retrocedarea către Moldova a judeţelor Cahul, Bolgrad şi Ismail; 2) înlăturarea protectoratului ţarist asupra celor două Principate Române, ce rămîneau sub suzeranitatea Porţii otomane, dar cu garanţia colectivă a marilor puteri europene; 3) revizuirea Regulamentelor Organice potrivit dorinţelor românilor, ce urmau a fi exprimate de *Divanurile ad-hoc;* acestea au şi înscris, peste un an şi jumătate

---

[1] Vezi informaţii la Stancu Ilin, *Pe urmele manuscriselor hasdeene*, „Manuscriptum", an. X, 1979, nr. 1 (34), p. 124—126. Începînd din 1977, revista a publicat, sub îngrijirea aceluiaşi cercetător şi a altora, numeroase texte inedite hasdeene.

[2] Aici este, deci, germenul celebrei *Istorii critice a românilor*, a cărei publicare a început-o peste 16 ani, în 1872.

[3] Vezi N. Romanenco, *O dedicaţie lui M. Kogălniceanu*, în *Studii şi materiale...*, p. 119—120; reprodus de Mihai Drăgan, în monografia *B. P. Hasdeu*, p. 62—63. (Am efectuat mici intervenţii stilistice). O traducere mai neîngrijită la Stancu Ilin şi Elena Loghinovski, în „Manuscriptum", an. X, 1979, nr. 2 (35), p. 103—104 (cf. *ibidem*, an. XI, 1980, nr. 3 (40), p. 62).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

(octombrie 1857), drept cerinţă fundamentală „*Unirea Principatelor într-un singur stat cu numele de România*“[1].

Formalităţile de retrocedare a celor trei judeţe l-au găsit pe tînărul Hasdeu „în calitate de intendent pe moşiile prinţului Constantin Moruzi“, situate în această zonă. Potrivit unei declaraţii a sale de mai tîrziu (1 august 1865), „*prezintînd Ministerului Afacerilor Străine de peste Milcov probele originei mele române, cerui a fi recunoscut de pămîntean...*“[2] Aşadar, data stabilirii lui Hasdeu în Moldova este *1857*. În cursul acelui an — probabil, după 19 iunie — s-a dus, în vederea legalizării situaţiei sale, la Iaşi.

În continuare, viaţa şi activitatea lui B. P. Hasdeu, care s-a impus curînd ca o personalitate de prim rang în publicistica, literatura, istoriografia, lingvistica şi filologia românească, precum şi în alte domenii — filozofie, economie politică, drept etc. —, sînt bine cunoscute, datorită investigaţiilor biografilor şi exegezelor istoricilor literari, lingviştilor, istoricilor şi altor cercetători. De aceea nu vom stărui, mai departe, asupra detaliilor, ci vom reaminti doar principalele orientări ale tumultuoasei activităţi hasdeene, caracterizată în diverse momente de preponderenţa unei orientări sau a alteia, în special a celei literar-publicistice, a celei istoriografice şi a celei filologico-lingvistice. Vom sublinia însă că această creaţie literară şi ştiinţifică, ce se întinde pe o jumătate de secol, este, după cum se ştie, deosebit de prodigioasă: numai bibliografia scrierilor sale ocupă *63 de pagini*, între sutele de titluri înscriindu-se 11 publicaţii periodice (e drept, unele efemere), conduse, iar uneori scrise în întregime de Hasdeu, şi peste 40 de broşuri şi volume, unele însumînd sute de pagini[3]. Studiile sale istoriografice, lingvistice, filologice şi în alte domenii operează cu o impresionantă bibliografie şi surse documentare în română şi în cele mai diverse limbi — antice (latina, greaca, sanscrita ş.a.) şi moderne: romanice, slave, germanice, albaneză, maghiară etc. Evident, cantitatea nu este totul şi, dacă vom lua numai cele trei direcţii dominante ale creaţiei acestui titan al ştiinţei şi culturii româneşti — literatura, istoriografia şi lingvistica (împreună cu filologia) —, vom putea spune că, dacă în poezia, proza şi mai ales în dramaturgia românească din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, el este unul din reprezentanţii de prima mărime, în istoriografie a fost un deschizător de noi orizonturi, pe o largă bază documentară, iar în filologie şi lingvistică este considerat, pe drept cuvînt, fondatorul şcolii moderne româneşti, acesta fiind domeniul în care a excelat în anii maturităţii. Prin urmare, nu fără temei, cel mai mare istoric literar român, G. Călinescu, a putut conchide în monumentala sa sinteză: „*Hasdeu a fost un geniu universal şi se poate afirma că a izbutit aproape peste tot*“ [4].

După cîteva luni petrecute la Iaşi, în condiţii materiale precare, tînărul Hasdeu este numit, la 8 martie 1858, în baza studiilor sale juridice (fie şi neterminate), judecător la Cahul, post în care n-a rămas mult timp, fiind

---

[1] Vezi Constantin C. Giurescu — Dinu C. Giurescu, *Scurtă istorie a românilor*, Bucureşti, 1977, p. 236—237.

[2] Vezi Aurelian Sacerdoţeanu, „*Împămînteni rea*“ *lui Hasdeu*, Iaşi, 1943, 12 p. (Extras din revista „Studii şi cercetări istorice“, an. I, 1943, nr. 1, cu 4 anexe documentare); de asemenea: Hasdeu, *Răspuns la articolul Domnului Bolliac*, „Sentinela română“, an. V, 1866, nr. 6, din 30 sept., p. 63—64.

[3] Vezi *Scrieri literare...*, II, p. 348—410; titlurile articolelor, studiilor şi operelor literare tipărite în periodice (multe reluate apoi în broşuri şi volume), extrase de Vasile Sandu, în *Publicistica lui Hasdeu*, ocupă 56 de pagini (p. 199—254).

[4] *Istoria literaturii române...*,p. 324 (subl. n.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

destituit de oamenii caimacamului Vogoride, a cărui politică refuzase s-o sprijine. Şi astfel se îndreptă spre publicistică, scoţînd, la Iaşi, cu ajutorul lui Anastasie Panu (unul din cei trei caimacami unionişti, octombrie 1858 — 5 ianuarie 1859), din noiembrie 1858 pînă în ianuarie 1859 revista istorico-filologică „România", al cărei program în sprijinul Unirii începea chiar de la titlu şi care era redactată în întregime de el. În primul număr din ianuarie 1859, entuziastul Hasdeu tipărea cunoscuta *Epistolă către români*, un cald apel la Unire al tatălui său, sub semnătura transparentă „Alexandru Hotineanul"[1]. Înaintea apariţiei ultimului număr (26 ianuarie), marele act al Unirii se înfăptuise, astfel că sprijinul material încetînd, probabil — revista se opreşte aici.

Întreprinzătorul publicist nu renunţă însă şi, în septembrie acelaşi an, scoate „Foaia de storie română" (4 numere), înlocuită în cel următor de „Foiţa de istorie şi literatură" (5 numere). Între timp, la 23 septembrie 1859, făcuse un gest de rezonanţă ştiinţifică şi patriotică, donînd Bibliotecii şcoalelor din Iaşi circa 4000 de cărţi şi manuscrise — aduse de acasă —, pentru care Departamentul Culturii şi Instrucţiunii Publice îi mulţumea la 25 ale aceleiaşi luni în termeni măgulitori[2].

Curînd după aceea, la începutul lui octombrie, donatorul era numit custode al bibliotecii, cu sarcina de a o reorganiza şi îmbogăţi, astfel „încît să poarte cu demnitate titlul de Bibliotecă Naţională", ceea ce acesta şi întreprinde, potrivit unui cuprinzător program, intitulat *Despre organizarea şi completarea Bibliotecei Naciunali* (3 dec. 1859)[3] şi apreciat de specialişti drept „prima încercare originală de biblioteconomie din ţara noastră"[4]. Noii funcţii i se adăuga, din ianuarie 1860, aceea de profesor de istorie şi alte discipline la Şcoala Reală din Iaşi, după a cărei desfiinţare, peste doi ani, Hasdeu trecea la Colegiul Naţional, condus pe atunci de mai tînărul Titu Maiorescu. Relaţiile dintre cei doi profesori, temperamente complet diferite, n-au fost deloc cordiale, ceea ce a culminat cu participarea lui Maiorescu la campania dezlănţuită în jurul nuvelei *Duduca Mamuca*, apărută în noua revistă, scoasă de Hasdeu însuşi, „Lumina" (nr. 9—19, 1863). Acuzat de „frivolităţi" într-o scrisoare a Comitetului de inspecţiune a şcoalelor din Moldova, Hasdeu este destituit de Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice (20 mai) şi supus unui proces de presă, la care s-a apărat magistral, cu numeroase exemple din literatura română şi cea universală, obţinînd achitarea, nu însă şi reintegrarea în învăţămînt şi la bibliotecă[5].

Astfel se încheia, cu un insucces momentan, scurta perioadă ieşeană din viaţa tînărului învăţat, care reuşise să se afirme ca publicist, scriitor, bibliotecar, istoric, filolog şi făcuse în 1861, timp de trei luni, cercetări fructuoase în

---

[1] În acest an se stingea, în vîrstă de 18 ani, cel de-al doilea fiu al său, Nicolae, care făcuse studii strălucite la Academia de pictură din Petersburg (Vezi *Genealogia şi biografia D-lui B. P. Hasdeu*, p. 7).

[2] Vezi Iuliu Dragomirescu, *Ideile şi faptele...*, p. 28.

[3] Reprodus fragmentar de Lucian Predescu, sub titlul *Un articol inedit al lui B. P. Hasdeu*, „Moldova literară", III, 1929, nr. 3—4, p. 13—14.

[4] Viorica şi Gr. Botez, *B. P. Hasdeu, bibliotecar la Iaşi*, „Călăuza bibliotecarului", 1957, nr. 8, p. 10—13 (citatul la p. 13); nr. 9, p. 26—29, 39; M. Drăgan, *B. P. Hasdeu*, p. 11 şi 280 (notele 139—141).

[5] Textul apărării, publicat în aceeaşi „Lumina" (nr. 17), a fost reprodus în *Scrieri literare...*, I, p. 327—335.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Polonia, ale căror rezultate le va publica ulterior. Venit la Bucureşti, Hasdeu este numit de domnitorul Al. I. Cuza membru al Comisiei moşiilor mănăstireşti (1 august 1963) şi, cu sprijinul direct al lui Vasile Alecsandri şi Al. Odobescu, pe atunci ministru al Cultelor şi Instrucţiunii, membru al Comisiei „documentale" (8 august).

În acelaşi an, cu prilejul unei călătorii în Munţii Apuseni, cunoaşte pe viitoarea sa soţie, Iulia Faliciu (originară din Roşia Montană de lîngă Abrud), cu care s-a cununat mai tîrziu, la 10 iunie 1865. Din această căsătorie s-a născut, la 2 noiembrie 1869, unica fiică, Iulia, în care orgoliosul tată şi-a pus mai tîrziu mari speranţe.

Anul 1864 marchează apariţia primelor broşuri ştiinţifice şi literare ale lui Hasdeu, cu texte publicate iniţial în reviste, dar care căpătau astfel o mai largă răspîndire şi notorietate: *Luca Stroici, părintele filologiei latino-române; Filozofia portretului lui Ţepeş; Studie critice asupra istoriei române. Cîteva analize literarie esterne; Micuţa* (versiune modificată a *Duducăi Mamuca*). Dar, mai ales, în acest an începe să editeze, sub auspiciile Ministerului Justiţiei, Cultelor şi Instrucţiunii Publice, *Arhiva istorică a României*, din care vor apărea, pînă în 1867, 4 tomuri[1]. Această impresionantă colecţie de documente şi izvoare româneşti şi străine, referitoare la istoria poporului nostru, însoţite de studii şi note explicative — publicată de autor la vîrsta de 28—31 de ani —, a făcut epocă în ştiinţa românească, păstrîndu-şi valoarea pînă astăzi. Învăţatul editor *„aducea ceva cu totul nou în istoriografia noastră* — va spune Ioan Bogdan, în incinta Academiei —: *cunoaşterea izvoarelor slave, atît a celor interne, cît şi a celor externe, şi putinţa de a utiliza pentru istoria română literatura acelor popoare slave cu care noi am avut un contact mai îndelungat, cum au fost bulgarii, polonii şi ruşii*"[2].

Între timp, apare monografia istorică *Ion Vodă cel Cumplit*, cu supratitlul *Oamenii mari ai României* (Bucureşti, 1865). Avînd drept model *Românii supt Mihai Voievod Viteazul* — *„Bălcescu, numai neuitatul Bălcescu, fu un adevărat istoric, un adevărat uvrier şi artist al nostru" (Prefaţă)* —, această primă amplă lucrare istorică a lui Hasdeu, realizată pe o largă bază documentară românească şi străină, rămîne pînă astăzi, în ciuda unor exagerări în interpretare, o *„lucrare de bază pentru cunoaşterea cîrmuirii lui Ion Vodă, a acţiunii sale politice şi militare*"[3], fiind străbătută în acelaşi timp de suflul romantic şi patriotic al generaţiei de la 1848 şi 1859.

Împletind activitatea publicistică şi politică (deputat de Bolgrad din decembrie 1867) cu cea literară — la 10 februarie 1867 are loc premiera piesei în versuri *Răzvan şi Vidra* (cu titlul iniţial *Răzvan Vodă*), *„una din cele mai bune drame din literatura română*"[4] — şi cu cea ştiinţifică, Hasdeu îşi lărgeşte cîmpul investigaţiilor, făcînd călătorii de studii nu numai în Transilvania (1867), ci şi într-o serie de ţări străine (Serbia, Ungaria, Austria, Boemia, Bavaria, Franţa, în 1868 şi 1869). Din activitatea publicistică şi politică a

---

[1] Ultimul incomplet şi nedatat (Unii bibliografi dau anul 1868).

[2] *Istoriografia română şi problemele ei actuale* (1905), în *Scrieri alese*, Bucureşti, 1968, p. 100.

[3] Dinu C. Giurescu, *Ion Vodă cel Viteaz*, ed. 2, rev. şi compl., Bucureşti, 1966, p. 20.

[4] G. Călinescu, *Istoria literaturii române...*, p. 325.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

acestor ani, unul dintre biografii cei mai asidui, Mihai Drăgan, a scos în relief nu de mult cîteva luări de poziţie de amplă rezonanţă, în care, alături de alţi vizionari, Hasdeu punea răspicat problema unirii tuturor românilor într-un singur stat. Astfel, în primul din seria de articole *Unirea*, publicată în ziarul „Perseverenţa" (26 mai — 8 iunie 1867), istoricul şi omul politic ţinea să precizeze: „*Aşadar, cestiunea ce ne va preocupa în acest studiu de înaltă politică nu este unirea cea mică, realizată deja între ambele ţărmuri ale Milcovului, ci unirea cea mare, de realizat de acum înainte între toate pîraiele, ce trebuie să se verse în oceanul românesc; între toate acordurile, fără care nu se poate armoniza hora noastră naţională; între toate pietricelele, cîte sînt necesare pentru a reconstitui anticul mozaic: Dacia lui Traian!*"[1]

Iar cu prilejul inaugurării, la 1 august acelaşi an, a Societăţii Academice Române, cu membri din toate provinciile româneşti, Bogdan Petriceicu Hasdeu — al cărui părinte fusese şi el desemnat ca membru al înaltului for — tipărea în ziarul „Românul" articolul *Părţile României*, în care susţinea aceeaşi idee cu argumente lingvistice: „...*Noi pretindem şi credem că vom reuşi a da probe istorice documentale cum că e falsă şi absurdă pînă şi distincţiunea nominală între moldoveni, munteni şi transilvani*", căci în toate provinciile „*domneşte un singur şi acelaşi grai, precum domneşte o singură şi aceeaşi cugetare!*" Aşadar, pe deasupra formaţiilor istorice, Moldova, Muntenia şi Transilvania, între care graniţele s-au modificat nu o dată în decursul veacurilor, paralel cu deplasările de populaţie, „*există o singură Românie, cu un picior pe Dunăre şi cu altul pe ramificaţiunile cele mai depărtate ale Carpaţilor...*"[2]

Treptat însă activitatea publicistică militantă a lui Hasdeu se restrînge: gazeta „Traian" (aprilie 1869 — februarie 1870) se transformă în „Columna lui Traian" (martie 1870), publicaţie cu profil mixt, ce va deveni începînd din ianuarie 1872 o revistă ştiinţifico-literară[3]. Iată cum explică editorialul din 22 decembrie 1871 această transformare: „*Chemarea politică a «Columnei lui Traian» s-a împlinit*". Începînd cu noul an, ea îşi propune să se ocupe „*de educaţiunea ştiinţifică, literarie şi industrială a poporului*", „*misiune mai puţin spinoasă, dar nu mai puţin fecundă...*"

Într-adevăr, în ceea ce-l privea, chiar din acelaşi număr, Hasdeu — care nu încetase a face periodice călătorii de studii fructuoase atît pentru cercetările filologice, cît şi pentru cele istorice (Serbia şi Ungaria, în 1871, din nou Transilvania, în 1874 etc.) — începea să publice *Istoria critică a românilor din Muntenia în secolul XIV*, din care prima fasciculă separată avea să se difuzeze în aprilie 1872, iar întregul volum I în 1873, cu titlul: *Istoria critică a românilor din ambele Dacie în secolul XIV. Vol. I. Pămîntul Ţărei Româneşti în secolul XIV*[4]. „*Apariţiunea operei mele* — îşi va aminti peste un sfert

---

[1] *Scrieri literare...*, II, p. 162; vezi M. Drăgan, *B. P. Hasdeu*, p. 103—104; Vasile Sandu, *Publicistica lui Hasdeu*, p. 89.

[2] „Românul", 6 august 1867, p. 1—2; vezi M. Drăgan, *B. P. Hasdeu*, p. 106—107; V. Sandu, *Publicistica...*, p. 90—91, 204.

[3] Cu apariţie, la început, săptămînală, apoi (de la 1 august 1872) bilunară şi, în fine (din martie 1873 pînă la sfîrşitul anului 1877), mensuală; o nouă serie a apărut în anii 1882—1883 (vezi V. Sandu, *ibidem*, p. 148—166).

[4] „Ediţiunea II, revăzută şi foarte adaosă", închinată „Memoriei răposatului meu părinte şi magistru în ştiinţa istorică, Alexandru Petriceicu Hasdeu" (decedat la 9 noiembrie 1872), are titlul parţial modificat: *Istoria critică a românilor. Pămîntul Ţărei Româneşti*. Vol. I. *Întinderea teritorială — Nomenclatura — Acţiunea naturei*, Bucureşti, 1875

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

de secol autorul — *produse o impresiune fără exemplu la noi*" [1]. Mai mult chiar, „*...primul punct singur, întinderea teritorială, foarte amplificat în mai multe privinţe, a fost publicat franţuzeşte la 1878, fiindu-mi cerut atunci de Ion Brătianu pentru Congresul de la Berlin*" [2]. Cum relatase el însuşi în prefaţa ediţiei a doua şi relua cu mîndrie acum, forurile politice superioare ale ţării au recunoscut public valoarea şi noutatea acestei prime sinteze critice în cadrul istoriografiei noastre, semnificaţia ei patriotică în preajma proclamării independenţei depline a României: „*Parlamentul, în şedinţa din 16 februariu 1873, votă un premiu pentru continuarea* Istoriei critice a românilor"[3], printre susţinători numărîndu-se Dimitrie Ghica, V. Boerescu, G. Chiţu, T. Maiorescu şi alţi oameni politici de prim rang. Peste un an, printr-un decret din 3 februarie 1874, i s-a decernat „*marea medalie de aur pentru istoria naţională*".

Îndreptîndu-se de acum înainte mai ales spre istoria limbii române, înţeleasă ca un mijloc esenţial de luminare a trecutului întregului popor, pe baza celor mai vechi texte, pe care el însuşi le-a dat la iveală, şi a investigaţiilor etimologice, proteicul autor tipărea, în acelaşi an în care publica primul volum din *Istoria critică*, culegerea de versuri, intitulată simplu *Poesie*, în care se concentrau roadele reflecţiilor sale poetice, începute la vîrsta de 14 ani. Dincolo de unele asperităţi şi inegalităţi, Hasdeu a fost văzut de Tudor Vianu drept „talentul cel mai de seamă" al „unui *Sturm und Drang* românesc", cu un loc ce poate fi bine definit în evoluţia poeziei româneşti [4].

Cea de-a doua direcţie fundamentală a preocupărilor ştiinţifice ale lui Hasdeu, care va deveni din aceşti ani preponderentă — fără a înlocui complet pe prima şi, în tot cazul, mereu apelînd la ea — a determinat ea însăşi şi, de la un punct, a fost favorizată de trei evenimente ce s-au succedat la scurtă distanţă, aducîndu-i cu timpul notorietatea deplină în ţară şi în străinătate, începînd din jurul vîrstei de 40 de ani: încredinţarea în 1874, în timpul ministeriatului lui Titu Maiorescu, a unui curs liber de „filologie comparată" indoeuropeană la Facultatea de Litere şi Filozofie a Universităţii din Bucureşti, prelegerile deschizîndu-se oficial la 14 octombrie [5]; numirea sa de către mi-

---

(pe copertă: 1874); la fel, traducerea franceză a primei părţi: *Histoire critique des Roumains. La Valachie jusqu'en 1400.* I. *Extension territoriale.* Edition entièrement refondue. Traduit du roumain sous les yeux de l'auteur par Frédéric Damé, Bucarest, 1878 (cu *Introduction* şi *Notice biographique sur l'auteur* ale traducătorului). Din vol. II, *Reacţiunea omului contra naturei — Originile urbane — Sinteza*, a apărut numai „Făscioara I", Bucureşti, 1875 (pe copertă: 1874).

[1] *Etymologicum magnum Romaniae*, tom. IV. *Introducerea. Negru Vodă*, Bucureşti, 1898, p. XXVII.

[2] *Ibidem*, p. XXVI—XXVII. Reţinem şi adaosul autorului: „*Este de regretat că ediţiunea franceză a rămas aproape necunoscută specialiştilor...*"

[3] Exact în ziua în care Hasdeu împlinea 37 de ani.

[4] *B. P. Hasdeu, poetul*, în *Figuri şi forme literare* (Bucureşti, 1946), reprodus în volumul *Studii de literatură română*, Bucureşti, E.D.P., 1965, p. 127—135.

[5] Ce e drept, cursul a fost suspendat în 1875 de acelaşi T. Maiorescu „într-un moment de iritaţiune", dar la 31 mai 1876 titularul era rechemat de noul ministru G. Chiţu, iar la 2 octombrie 1878 numit profesor titular, în urma votului favorabil, nu fără discuţii, al Adunării Deputaţilor; Hasdeu a rămas în acest post pînă în 1901, cînd a fost trecut printre profesorii onorifici.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

nistrul G. Chițu la 17 mai 1876 ca director al Arhivelor Statului, unde va lucra pînă la 1 aprilie 1900[1]; în sfîrșit, alegerea sa la 13 septembrie 1877 ca membru al Academiei Române, la Secția filologică — potrivit opțiunii sale, determinate de preocupările-i științifico-literare preponderente, mai ales din ultimii ani —, și nu la cea istorică[2].

Ca prim rezultat al cursului început în cadrul Universității, la 10 ani după înființarea acesteia, Hasdeu publica în 1875, în patru fascicule succesive: *Principie de filologie comparativă ario-europee, cuprinzînd grupurile indo-perso-tracic, greco-italo-celtic și leto-slavo-germanic, cu aplicațiuni la istoria limbei române.* Tom. I. *Istoria filologiei comparative.* În anii următori, cum rezultă din unele rezumate publicate sau din caietele de note ale foștilor studenți, s-a ocupat de clasificarea morfologică a limbilor, de cea genealogică și de patria primitivă a indo-europenilor, de literatura populară, precum și de: *Elementele dacice în limba română, studiate din toate punctele de vedere: fonetică, morfologie, lexicologie, sintaxă și semasiologie* (1896—1898)[3]. Evident, de acest curs sînt legate o serie de studii, mai ales cele consacrate elementelor autohtone ale limbii române, cum sînt: *Originile păstoriei la români. Elemente dacice.* I. *Cioban, baci, stînă, urdă, brînză. Studiu de filologie comparată*[4]; *Studie gramaticale asupra limbei dacilor. Genitivul și dativul*[5]; *Fragmente pentru istoria limbii române. Elemente dacice.* I. *Ghiuj;* II. *Ghiob* (Bucureşti, 1876)[6] și altele. Tot în acest din urmă an a apărut interesantul studiu *Baudouin de Courtenay și dialectul slavo-turanic din Italia. Cum s-au introdus slavismele în limba română* (extras din „Columna"), în care se insistă asupra împrumuturilor pătrunse pe cale cultă[7].

Din activitatea la Arhivele Statului — unde Hasdeu și-a propus drept sarcină de căpetenie „*a clasifica tezaurele lor astfel încît să nu se mai dea la lumină, ca în trecut, neşte extracte necritice, dezbrăcate de orice caracter științific, ci toate documentele să se poată publica treptat în întregul lor, nu numai fără nici o abatere în fond sau formă, dar încă — ceea ce importă foarte mult — într-o ordine sistematică, adecă sub rubrice omogene, cuprinzînd fiecare corp cîte o materie de aceeași natură, animată — așa-zicînd — de un singur suflet*"[8] —

---

[1] Mutîndu-se cu locuința în localul Arhivelor, la Biserica Mihai-Vodă, Hasdeu se va identifica pentru un sfert de secol cu această instituție; astfel, adresa lui a devenit notorie nu numai în țară, ci și în străinătate.

[2] Vezi „Analele Societății Academice Române", t. X, 1877, p. 95: din 16 voturi ale membrilor prezenți — președinte fiind Ion Ghica —, Hasdeu a obținut 14 (s-a nregistrat un vot contra și o abținere).

[3] Arhivele Statului, București, mss. 1463—1476.

[4] „Columna lui Traian", V, 1874, nr. 5, p. 101—107, 124; vezi și continuările: *ibidem*, nr. 6, p. 156: *Traistă*; nr. 7, p. 173—177: *Dulău și mosoc. Țurcă;* nr. 9, p. 234—235: *Elemente latine.*

[5] *Ibidem*, nr. 6, p. 150—154.

[6] Extrase din „Columna" (1876), cu unele completări.

[7] Despre legăturile lui Hasdeu cu acest mare lingvist polonez vezi: Mihai Mitu, *Scrisori ale lui Jan Baudouin de Courtenay către B. P. Hasdeu*, „Romanoslavica", XVIII, 1972, p. 347—362.

[8] Volumul de față, introducerea la Partea I. Vezi detalii la A. Sacerdoțeanu, *Bogdan Petriceicu Hasdeu, arheograf*, „Revista Arhivelor", VIII, 1965, nr. 2, p. 21—45; Tudor Mateescu, Ioana Burlacu, Gabriela Măcășoiu, *Publicațiile Arhivelor Statului (1860—1977). Bibliografie analitică* (Direcția Generală a Arhivelor Statului din R. S. România), București, 1977, p. 4—6, 141—143.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

a rezultat mai ales tomul I din *Cuvente den bătrîni*, a cărui publicare în „Columna" a început exact peste un an de la numire.

În sfîrșit, alegerea la Academia Română, unde Hasdeu a fost o prezență din cele mai prestigioase — îndeplinind foarte curînd funcția de secretar general și de secretar al Secției literare (1879—1885) —, a avut drept cel mai însemnat rezultat redactarea, începînd din 1884, a impresionantului *Etymologicum magnum Romaniae*, precum și prezentarea mai multor comunicări și rapoarte, inserate în „Analele" înaltului for cultural-științific, de-a lungul unui sfert de secol.

Așadar, mai ales o dată cu 1877 va începe marea glorie de lingvist și filolog a lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, care a culminat cu cele două opere fundamentale — *Cuvente den bătrîni*, de care a fost absorbit între anii 1877 și 1881, și *Etymologicum magnum Romaniae*, la care a lucrat între anii 1884 și 1898. Vor mai fi în acest răstimp și unele lucrări istorice, ca *Negru Vodă* și altele, sau cu implicații istorice, ceea ce se va întîmpla nu o dată[1], dar pe primul plan vor rămîne, totuși, cele lingvistice și filologice.

Cuvente den bătrîni (1877—1881)

În mai 1877, B. P. Hasdeu — care împlinise de curînd 41 de ani — începea să publice, cu introduceri istorico-paleografice și comentarii lingvistice, cele mai vechi documente românești păstrate la Arhivele Statului, împreună cu alte două texte de întindere inegală, descoperite la Belgrad, și un amplu document din colecția lui D. A. Sturdza, dăruit ulterior Bibliotecii Academiei Române. Întregul tom avea să fie dat la iveală în a doua jumătate a lunii august 1878 (Prefața, scrisă în ultimul moment, poartă data: 10 august 1878). Constituindu-se treptat, acest prim volum cuprinde trei părți distincte, legate însă între ele prin preocuparea autorului de a face cunoscută și a studia în profunzime limba română din secolul al XVI-lea și din primele decenii ale secolului al XVII-lea.

În *Partea I*, în afara *Leviticului de la Belgrad* (publicat sub nr. I) — datat de Hasdeu „circa 1560", dar atribuit ulterior de I. Șiadbei secolului al XVII-lea — și a unei *însemnări din 1571* (nr. II), — toate celelalte texte reprezintă documente de limbă vie din secolul al XVI-lea — cel mai vechi fiind din 21 decembrie 1573 (nr. III), iar ultimul din 15 decembrie 1599 (nr. XV) — și din primele decenii ale secolului al XVII-lea, mergînd pînă la 14 noiembrie 1636[2]. Este interesant de comparat, din punct de vedere cantitativ, această primă colecție științifică de documente vechi românești, editate și comentate cu toată rigoarea, cu cea mai completă și recentă ediție, apărută după mai bine de un secol, de *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea* (Text stabilit și indice de Gh. Chivu ș.a. Introducere de Al. Mareș, București, Ed. Academiei, 1979). Din secolul al XVI-lea Hasdeu reproduce și studiază pentru prima dată o însemnare (nr. II) și 12 documente (nr. III—V, VII, VIII, XI—XVI și XXXIII), ce sînt reluate în noul volum de *Doc. și ins.*; 3 documente (nr. VI, X și XVII) pot fi de la

---

[1] Cf., de exemplu, ediția de *Scrieri istorice*, îngrijită de A. Sacerdoțeanu (2 vol., București, 1973), în care este greu să se facă o delimitare între lucrările strict istorice și cele lingvistico-filologice.

[2] Amănunte despre diverse texte în parte și despre numeroase probleme ale studierii lor, în lumina cercetărilor ulterioare, se găsesc în notele de la sfîrșitul volumului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

sfîrșitul secolului al XVI-lea — cum a presupus Hasdeu, pe baza anumitor indicii, întrucît nu sînt datate — sau de la începutul secolului următor, ca și cel de-al 4-lea (nr. IX), potrivit analizei critice a lui Al. Mareș, astfel că n-au mai fost incluse în acest volum.

În *Documente și însemnări* apar în total 116 texte din toate provinciile românești, ceea ce arată că, în decurs de un secol, informațiile noastre despre primele atestări de limba română s-au înzecit, cel mai vechi document cunoscut astăzi fiind *Scrisoarea lui Neacșu din Cîmpulung*, publicată pentru prima oară în 1900, de către Nicolae Iorga, care a datat-o *1521*, respectiv cu 50 de ani înaintea celui mai vechi text publicat de Hasdeu. Dar temeiurile studierii documentelor românești din secolul al XVI-lea au fost puse de marele înaintaș, primul care, cu un sfert de secol înainte, a atras atenția asupra valorii lor pentru istoria poporului și a limbii române.

Din primele decenii ale secolului al XVII-lea rămîn valabile 12 documente, dintre care 11 au fost reluate în marea colecție *Documente privind istoria României* (nr. XVIII—XXII, XXIV, XXV, XXVIII—XXX, XXXII), iar unul (nr. XXXIII, din 14 noiembrie 1636) va fi inclus în volumul corespunzător din *Documenta Romaniae historica;* 2 documente (nr. XXVI și XXVII) s-au dovedit a fi dubioase; în fine, un singur document (nr. XXIII, din 14 iunie 1603, Bîrlad) a fost omis din colecția *DIR.*

Numeroaselor observații lexicologice (uneori și etimologice) li se adaugă comentariile de grafie, fonetică, morfologie și sintaxă la fiecare document — ce-și păstrează în mare măsură valoarea pînă astăzi. *Partea a II-a* aduce elemente noi cu caracter în întregime lexico-etimologic. Pe de o parte, continuînd o preocupare mai veche din *Arhiva României* (1865—1867), Hasdeu extrage, în *Glosar I*, o serie de cuvinte românești din documentele interne slavone, începînd din 1536 și pînă în 1593. „*Unicul mijloc autentic de a studia limba română în formele sale pînă la jumătatea secolului XVI* — spusese el în 1865 — *sunt crisoavele slave, în cari strămunii noștri furișau totdeauna cîte un cuvînt român, mai cu seamă reproducînd numile proprie personali sau locali*"[1]. Această direcție de cercetare, inaugurată de el, a fost continuată mai ales de Ioan Bogdan, Ov. Densusianu, Al. Rosetti, D. P. Bogdan, precum și de alți cercetători români și străini, ducînd la rezultate din cele mai îmbucurătoare și mutînd datele primelor atestări de cuvinte românești pînă în secolul al XIII-lea, iar sporadic pînă în a doua jumătate a secolului IX[2].

Pe de altă parte, *Glosarul II* reprezenta și el o premieră: scoaterea la lumină a *celor mai vechi lexicoane slavo-române*, care, chiar dacă nu s-au dovedit a fi dintre anii 1600 și 1630, cum a presupus Hasdeu, nu sînt cu mult posterioare ultimului an menționat: derivînd toate din *Lexiconul slavo-rus* al lui Pamvo Berinda, apărut la Kiev, în 1627 (nu invers, cum înclina să creadă, cu unele ezitări, Hasdeu), seria celor 7 lexicoane slavo-române din secolul al XVII-lea (dintre care unul fragmentar) începe cu cel al lui Mardarie Cozianul din 1649, scris așadar la numai 22 de ani după cel al cărturarului ucrainean[3]. Lexiconul studiat de Hasdeu aici fusese cumpărat de D. A. Sturdza,

---

[1] „Arhiva istorică a României", I, p. 2.

[2] Vezi G. Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi (sfîrșitul sec. X — începutul sec. XVI)*, București, 1974; idem, *Cele mai vechi atestări în româna comună*, SCL, XXXI, 1980, nr. 1, p. 67—71.

[3] Vezi Mardarie Cozianul, *Lexicon slavo-românesc și tîlcuirea numelor din 1649*, publicate de Grigorie Crețu, București, 1900; G. Mihăilă, *Contribuții la istoria culturii și literaturii române vechi*, București, 1972, p. 307—324.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

care l-a dăruit ulterior Bibliotecii Academiei Române (nr. 312). Pentru scurt timp, el se aflase, în 1875 — după cum ştim astăzi —, în mîinile lui M. Eminescu, care l-a descris succint într-o adresă oficială, în intenţia de a-l achiziţiona de la Iancu Codrescu pentru Biblioteca Centrală din Iaşi, al cărei director era (aceeaşi la care-şi începuse activitatea Hasdeu însuşi)[1]. În sfîrşit, în anii din urmă, după asidue cercetări, D. Strungaru l-a atribuit cu suficiente temeiuri dascălului Staicu din Tîrgovişte, care l-a alcătuit între anii 1660 şi 1670[2].

B. P. Hasdeu nu s-a mulţumit cu o simplă descriere a acestui lexicon şi cu conturarea primei schiţe a lexicografiei româneşti în faza ei de început. Constatînd că lexiconul prezenta o serie de cuvinte vechi, deosebit de interesante — moştenite din latină, autohtone sau de alte origini —, nu o dată necunoscute dicţionarelor din secolul al XIX-lea, el întocmeşte un *Specimen de „Dicţionar etimologic al limbei române"*, continuînd prin aceasta seria reacţiilor sale la etimologiile adesea prea simpliste, unilaterale şi, deci, nu o dată greşite ale lui Cihac, din *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, al cărui prim volum apăruse la Frankfurt pe Main în 1870, iar al doilea urma să vadă lumina tiparului în 1879. Cele 200 de articole etimologice din *Glosar II*, bazate pe cuvinte extrase din *Lexiconul slavo-român*, sînt o dovadă strălucită a seriosului pas înainte ce-l făcea etimologia românească, prin pana lui Hasdeu, la mai puţin de un deceniu de la publicarea primului volum al *Dicţionarului* lui Cihac, considerat ca inaugurînd epoca modernă a acestei discipline în lingvistica din ţara noastră[3]. Evident nici etimologiile propuse de Hasdeu nu puteau fi, în stadiul cunoştinţelor de atunci, reuşite sută la sută, şi primul care i-a făcut o serie de obiecţii, pe fondul unei aprecieri favorabile, a fost colegul şi prietenul său Hugo Schuchardt. În notele ce însoţesc acest capitol al tomului I, precum şi *Suplementul*, cititorul va găsi toate detaliile necesare. Aici însă ne vom mărgini să atragem atenţia asupra contribuţiei decisive a lui Hasdeu în punerea pe baze solide a etimologiei cuvintelor autohtone, de origine traco-dacă, în limba română, atît în *Glosarul II*, cît şi în alte părţi ale operei ce-o reeditäm, alături de cercetările publicate în alte volume sau în reviste.

Practic vorbind, pînă la el, studiul acestor cuvinte era ca şi inexistent în lingvistica românească, fiind doar prefigurat în consideraţiile sumare mai vechi ale lui Dimitrie Cantemir şi în unele sugestii ale lui I. Budai-Deleanu. Ceva mai mult spuseseră unii lingvişti străini, printre care B. Kopitar şi Fr. Miklosich, iar în vremea lui Hasdeu însuşi G. I. Ascoli şi H. Schuchardt, cu care s-a aflat într-o întinsă corespondenţă. Stadiul „prehasdeean" în acest domeniu este reflectat în vol. II al *Dicţionarului etimologic* (1879) al lui Cihac, care tratează cuvintele respective drept „Éléments albanais" (p. 714—721), ignorînd cercetările lui Hasdeu apărute pînă la acea dată[4]. Or, încă începînd

[1] Vezi G. Mihăilă, *Cultură şi literatură română veche în context european. Studii şi texte*, Bucureşti, 1979, p. 71—73.

[2] *Începuturile lexicografiei române*, „Romanoslavica", XIII, 1966, p. 148—158.

[3] Hasdeu însuşi i-a dat o apreciere, în genere, pozitivă, spre deosebire de volumul al II-lea, pe care-l va critica cu toată asprimea, şi nu fără temei. Despre laturile pozitive, ca şi despre deficienţele dicţionarului lui Cihac, vezi în special Mircea Seche, *Schiţă de istorie a lexicografiei române*, I, Bucureşti, 1966, p. 102—131.

[4] În bibliografia volumului I, Hasdeu nu este citat, iar în cea a volumului II (p. XXII) este menţionat doar t.I al *Cuventelor*, fără siglă, ceea ce înseamnă că nu este utilizat în text.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

din 1860, marele filolog publicase mai multe studii consacrate integral sau parțial elementelor autohtone ale limbii române, definindu-le ca fiind de origine traco-dacă, înrudite cu cele albaneze[1].

Lăsînd la o parte cuvintele a căror etimologie n-a fost elucidată nici pînă astăzi — deși despre unele se poate presupune că aparțin aceluiași grup lexical —, trebuie să subliniem că Hasdeu a stabilit, atît în aceste lucrări, cît și în *Cuvente*, în *Etymologicum* și într-o serie de studii scrise după 1881, originea traco-dacă sau a adus importante argumente în sprijinul unor etimologii propuse anterior la 30 de cuvinte, despre care cercetătorii actuali sînt de acord că pot fi atribuite substratului autohton al limbii române[2]:

abur, *argea*, *baci*, *balaur*, *balegă*, *barză*, *bască*, *băl* (și derivatul *bălan*), *brad*, *brînză*, *bunget*, *cioară*, *doină*, *ghionoaie*, *ghiuj*, *grumaz* și *sugruma*, *mal*, *mazăre*, *mînz*, *rață*, *rînză*, *sălduș* „mlaștină", *stînă*, *șopîrlă*, *urdă*, *vatră*, *viezure* și *viezuină*, *zîrnă*.

Putem conchide, așadar, că moștenirea științifică a lui B. P. Hasdeu în domeniul etimologiei românești — cuvinte moștenite din latină, autohtone, împrumuturi din limbile slave, turcice, greacă, maghiară etc. — continuă să fie și astăzi prețioasă și fecundă pentru lingvistica românească, datoare s-o valorifice, ținînd seama, evident, de progresele înregistrate în decurs de un secol.

În sfîrșit, în *Partea a III-a*, Hasdeu a inclus un amplu text, ce fusese adus de curînd de la Moscova, în copie, de către elevul său Gr. Tocilescu, și care rămîne pînă astăzi cea mai veche scriere istoriografică în limba română, anterioară cu peste două decenii *Letopisețului Țării Moldovei*, scris de Grigore Ureche în anii 1642—1647: *Cronica universală*, tradusă și compilată de călugărul Mihail Moxa (Moxalie)[3] de la mănăstirea Bistrița (Oltenia), același care a tradus *Pravila*, tipărită la Govora, în 1640. Manuscrisul (căruia-i lipsește foaia de titlu și următoarea, cu începutul cuprinsului) păstrat pînă în 1845 chiar în acest celebru lăcaș de cultură veche românească, poartă data 1620 și este exemplarul oficial, dedicat episcopului de Rîmnic, Teofil (1619—1637), fost egumen al mănăstirii și viitor mitropolit al țării (1637—1648), *„unul din ctitorii culturii românești"*[4]. „Cumpărat" chiar la Bistrița de filologul rus V. Grigorovici, aflat în trecere, după o călătorie de studii în Peninsula Balcanică, și dus în Rusia, manuscrisul a fost publicat parțial de acesta, în 1859, cu un scurt studiu introductiv, citat de Hasdeu. Pentru români însă, acest prețios text, foarte apropiat în timp de secolul al XVI-lea, în care se născuse autorul — după cum subliniază marele filolog —, devenea cunoscut abia

---

[1] Vezi detalii în comunicarea noastră, *Studiul elementelor autohtone în «Cuvente den bătrîni»*, în: Academia Republicii Socialiste România. *Memoriile Secției de științe filologice literatură și arte*, Seria IV, tom. II, 1979—1980, București, 1981, p. 65—75 (cu indicații bibliografice).

[2] Din cele 30 de cuvinte explicate de Hasdeu, abia 7 sînt consemnate și de Cihac, în *Dicționarul* său (II, p. 714—721).

[3] Supranume luat de călugăr însuși: gr. μοξαλία, νοξαλία, resp. slavon. мокалиа, моалиа, моаль (termen juridic întîlnit într-un glosar latin-grec, resp. latin-slavon, răspîndit în cópii începînd din 1342) < lat. *noxalis*, *-e* „nocens, dăunător, vinovat", *noxia* „prejudiciu; greșeală", *noxa* „prejudiciu; greșeală; pedeapsă; vinovat" (vezi cartea noastră, *Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești*, București, 1973, p. 100—101)

[4] Gh. I. Moisescu, Șt. Lupșa și Al. Filipașcu, *Istoria bisericii române*, vol. II, București, 1957, p. 13.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

acum, într-o ediție integrală[1], rămasă unică pînă în 1942, cînd a fost transcrisă (destul de imperfect) cu litere latine de profesorii buzoieni N. Simache și Tr. Cristescu[2]. Peste un an a fost dată la iveală o copie fragmentară destul de tîrzie, din secolul al XVIII-lea, găsită tot în Oltenia[3], iar în 1971 a fost semnalată a doua copie, de asemenea incompletă, din același secol[4].

Reluînd o idee a lui Grigorovici, Hasdeu constata că izvorul lui Moxa a fost „o traducere slavică" a *Cronicii universale* a lui Constantin Manasses (sec. XII), precum și *„oarecari cronice serbești, unele rămase pînă acum necunoscute"*. Cercetările ulterioare, de la Ioan Bogdan pînă astăzi, au completat aceste informații, ducînd la concluzia că, în afara versiunii mediobulgare a cronicii bizantine menționate, efectuată în jurul anului 1340 și păstrată, printre altele, într-o copie slavo-română din a doua jumătate a secolului al XVI-lea — ce conține și celebrul *Letopiseț de cînd s-a început Țara Moldovei* —, Moxa a mai recurs la următoarele izvoare bizantino-slave: *Cronografia pe scurt* a patriarhului Nichifor al Constantinopolului (806—815), *Cronica* lui Simeon Magistrul și Logofătul (sec. X), cea a lui Ioan Zonaras (sec. XII), *Cronica anonimă* de la începutul secolului al XV-lea (pentru anii 1296—1413), recent atribuită lui Ioannes Chortasmenos (cca 1370—1436/7), toate în traducere slavonă, precum și — așa cum s-a presupus — un *Letopiseț sîrbesc nou* (1355—1490), ce au circulat și au fost copiate în Țările Române[5].

Evident, pe Hasdeu îl interesa în primul rînd limba acestui text, cu un vocabular foarte bogat și diferit de cel al textelor religioase și al documentelor din deceniile precedente, reflectînd, pe de altă parte, în toată plenitudinea graiul muntean, ce stă la baza limbii române literare. Cele aproape 40 de pagini de note, referitoare la fonetică, morfologie și mai ales lexicologie și etimologie își păstrează valoarea aproape în întregime pînă astăzi.

În legătură cu publicarea acestui volum — de a cărui însemnătate Hasdeu era primul care să-și dea seama — ilustrul filolog a încercat de la început să atragă atenția romaniștilor străini asupra materialelor cu totul noi și asupra interpretărilor sale, care îmbogățeau sensibil cunoștințele lingviștilor despre limba română în secolul al XVI-lea și începutul celui de-al XVII-lea. Astfel, la 5 august 1877, el solicită lui Hugo Schuchardt, cu care se afla mai de mult în corespondență și căruia-i trimitea primele coale din volum, să-i scrie o introducere într-o limbă de circulație internațională: „Rog pe ilustrul meu prieten Schuchardt, cel mai de seamă cunoscător al limbii române în străinătate și una din cele mai mari autorități printre romaniști, în general, să binevoiască a împodobi publicația mea prin cîteva pagini drept *Introducere*, fie în germană, fie în franceză sau italiană. . ." Ilustrul și conștiinciosul romanist de la Graz își luă în serios rolul, dînd în cele din urmă un amplu comentariu

---

[1] Cu o mică lacună întîmplătoare și fără „Cuprinsul" din primele pagini, pe care le completăm în acest volum.

[2] *Hronograful lui Mihail Moxa*, Buzău, 1942.

[3] C. Nicolaescu-Plopșor, *Hronograful lui Moxa*, „Oltenia", IV, 1943, p. 1—28.

[4] Klaus-Henning Schroeder, *Un manuscris necunoscut al Cronografului lui Mihail Moxa*, „Limba română", XX, 1971, nr. 5, p. 527—529.

[5] Vezi *Cronica lui Constantin Manasses*. . . Text și glosar de I. Bogdan, București, 1922; Ioan Bogdan, *Scrieri alese*, București, 1968, p. 255—269, 627—633; D. Nastase, *Une chronique byzantine perdue et sa version slavo-roumaine*, „Cyrillomethodianum", IV, Thessalonique, 1977, p. 100—171; G. Mihăilă, *Cultură și literatură română veche în context european. Studii și texte*, București, 1979, p. 380—404.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

critic, în esență favorabil, dar, potrivit propriei maniere de lucru, cu multe observații, unele discutabile, ceea ce recunoștea el însuși. Corespondența dintre cei doi, dată la iveală în ultimii ani — mai întîi, scrisorile lui Hasdeu, iar acum în urmă, deocamdată parțial, și cele ale lui Schuchardt[1] —, din care reproducem ample extrase în note, ne dezvăluie avatarurile acestei colaborări *sui-generis*, care i-a dat, în cele din urmă, prilejul lui Hasdeu să realizeze o altă premieră în filologia românească: *Suplementul la tomul I* (1880), în care a inclus, pe lîngă „observațiunile filologice" ale lui Schuchardt, raportul lui G. Barițiu prezentat la 20 septembrie 1878, în cadrul Societății Academice Române, în vederea atribuirii premiului Năsturel-Herescu, recenzia critică a lui M. Gaster la observațiile pătimașe ale lui A. Cihac și, în fine, propriile sale răspunsuri și completări, prilejuite de cele trei texte, precum și de unele etimologii ale acestuia din urmă, incluse în tomul II al *Dicționarului* său.

Cum toate acestea sînt reproduse în volumul de față, însoțite de note complementare, ne rezumăm aici la citarea concluziei favorabile a „venerabilului" membru al Academiei Române, G. Barițiu, prin care acesta supunea atenției ilustrului for „cea mai bună carte" a anului 1878. Rezumînd conținutul cărții și subliniind concluziile lui Hasdeu privind importanța lingvistică — dialectologică, fonetică și gramaticală — a documentelor editate și comentate, raportorul conchidea, dincolo de unele observații critice, mai mult sau mai puțin întemeiate (cărora Hasdeu le va răspunde cu deferență): „*Acestea sînt tezele pe cari autorul și-a propus a le demonstra și totodată ilustra cu un număr mare de exemple* (. . .). *La dezlegarea acestor probleme, autorul vine armat cu erudițiune vastă, cunoștință de mai multe limbi vechi și nouă, orientale și europene, la care se adaoge pacienta sa de fier și agerimea sa de spirit* (. . .). *Peste acestea d. Hasdeu mînuiește la mai multe locuri și scalpelul criticei, spre a corege erori comise pînă acum de către mai mulți filologi; descopere multe cuvinte curat românești, cari pînă astăzi nu se află în nici un dicționar românesc; în fine, nu trece cu vederea nici una din formele gramaticale arcaice, conservate în acele documente, alăturea cu unele expresiuni și fraze de mare valoare*". Noua carte a lui B. P. Hasdeu — încheia raportorul — „*nu va putea lipsi din biblioteca nici unui român și patriot carele pretinde a iubi și cultiva limba noastră*"[2].

Cu toate aceste cuvinte de laudă, ce subliniau valoarea științifică și semnificația patriotică a *Cuvintelor den bătrîni* (t. I), atît membrii comisiei de propuneri pentru Premiul Năsturel — aleasă la 16 august și formată din 7 membri: N. Crețulescu[3], I. Ghica, D. Sturdza, A. Odobescu, G. Barițiu, A. Laurian și I. Hodoș —, cît și plenul Societății Academice, întrunit în ședința din 20 septembrie 1878 (ce e drept, cu mulți absenți) s-au arătat

[1] Vezi D. Găzdaru, *Cartas de B. P. Hasdeu a Hugo Schuchardt*, „Romanica", nr. 3, La Plata (Argentina), 1970, p. 5—140; E. Lozovan, *B. P. Hasdeu et les dieux nordiques*, „Revue des études roumaines", XV, Paris, 1975, p. 187—194 (*Dreapta restituire a lui Hasdeu*, „Luceafărul", nr. 17 (939), din 26 aprilie 1980, p. 1, 7); Al. Săndulescu și Viorica Nișcov, *Hugo Schuchardt în corespondență cu B. P. Hasdeu*, „Manuscriptum", an. XI, 1980, nr. 4 (41), p. 170—175; Bruno Mazzoni, *Din corespondența B. P. Hasdeu — H. Schuchardt*, „Limbă și literatură", 1980, vol. IV, p. 621—625.

[2] Vezi întreaga discuție, raportul de sinteză și raportul special al lui G. Barițiu (acesta reprodus de Hasdeu în *Suplement*, într-o ortografie îmbunătățită și cu corectarea unor greșeli de tipar), în „Analele Societății Academice Române", t.XI, 1878, Secțiunea I, Partea adm. și dezb., p. 14, 163—178.

[3] Care însă n-a participat la lucrările acesteia, iar apoi s-a abținut de la votare.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

nedecişi, după ce respinseseră, pe drept, alte lucrări mai modeste (ale lui G. Sion, V. A. Urechia — membri ai Academiei, ca şi Hasdeu[1] — şi P. Teulescu): în cadrul comisiei Hasdeu a obţinut doar 4 voturi (2 voturi au fost contra), aceleaşi care s-au menţinut şi în plen (faţă de 7 contra şi 1 abţinere). Ţinînd seama de raport şi de discuţii, putem aprecia că voturile favorabile au fost ale lui I. Ghica, D. Sturdza, A. Odobescu şi G. Bariţiu, în timp ce aripa „latinizantă" a reuşit să atragă prin rezervele sale majoritatea membrilor prezenţi, dintre care unii, ca geologul Gr. Ştefănescu — savant cu deosebite merite în domeniul său —, au ajuns să afirme că volumul cuprinde „9/10 copieri" şi numai 1/10 comentarii proprii, ceea ce ar fi contravenit prevederilor din testamentul donatorului de a se premia o „carte tipărită originală".

Am insistat ceva mai mult asupra acestui vot — pe care, de altfel, Academia îl va „corecta", cu prilejul premierii tomurilor II şi III din *Cuvente* — pentru a releva cum împrejurări obiective şi subiective au făcut ca noul să nu capete de îndată recunoaşterea la care aspira şi pe care o merita. Or, la data aceea, Hasdeu făcea dovada maturităţii depline a filologiei şi lingvisticii româneşti, ce ieşeau din faza militantismului unilateral, aşezîndu-se pe terenul solid al faptelor, cercetate cu obiectivitate şi competenţă ştiinţifică, la nivel european. Într-adevăr, nu numai Schuchardt a dat o înaltă apreciere lucrării — dincolo de unele observaţii şi controverse, inerente stadiului de atunci al lingvisticii româneşti —, ci şi cunoscutul albanolog Gustav Meyer, romaniştii Angelo de Gubernatis şi J. U. Jarník[2]. Iar în ţară, în afara raportului favorabil al lui Bariţiu, spiritul înalt al lui Eminescu distingea în mod categoric noutatea operei hasdeene, în raport cu publicaţiile similare precedente, în particular, *Crestomatia sau analectele literare* ale lui T. Cipariu, tipărite cu douăzeci de ani înainte. „*A aduna rămăşiţele graiului viu din documente private* — scria marele poet în recenzia apărută în „Timpul", la 17 septembrie 1878 — *este deci o lucrare care dă cel mai sigur material pentru o gramatică istorică a limbii*". Şi mai departe: „*Cartea d-lui Hasdeu împlineşte un gol simţit între materialele cercetărilor istorice asupra limbei şi ca atare merită recunoaşterea cuvenită*"[3].

Aşadar, în ciuda respingerii de la premiul academic, tomul I căpătase recunoaşterea publică, în ţară şi în străinătate, recenzenţii subliniind atît noutatea, cît şi valoarea pentru istoria limbii române a textelor editate şi comentate cu atîta competenţă, nu numai lingvistică, ci şi istorică şi paleografică. Menţinîndu-se în cadrul aceleiaşi prime epoci a scrisului românesc, Hasdeu se îndreaptă curînd după aceea spre un alt grup de texte, necunoscute pînă atunci la noi pentru o epocă atît de veche: aşa-numitele *cărţi populare* sau *poporane*, după termenul propus de savant însuşi, şi alte scrieri depăşind

---

[1] Toţi absentînd, în mod justificat, de la şedinţă.

[2] În „Beilage zur Allgemeinen Zeitung", 1879, nr. 42, din 11 februarie, respectiv în „Nuova antologia", 1878, p. 723—724, şi în „Der Osten", 1878, nr. 44, din 3 noiembrie (menţionate de Hasdeu, în *Prefaţa* la t. II). Cît priveşte „lunga diatribă" a lui A. de Cihac, cititorul poate vedea articolul lui M. Gaster, reprodus în *Suplement*, răspunsurile lui Hasdeu şi unele din notele noastre.

[3] Vezi M. Eminescu, *Articole şi traduceri*, I, ediţie critică de Aurelia Rusu, Bucureşti, Ed. Minerva, 1974, p. 115—118 (Articol identificat de I. Creţu; vezi nota de la p. 549—550). Poetul reproşa însă autorului „*nemărginita închipuire despre sine însuşi*", „animozitatea contra d-lui Cihac" şi faptul că — fiind membru al Academiei — „*a concurat pentru premiul academic*". Cum s-a văzut însă, contrar temerii lui Eminescu, savantul for nu împărţea cu uşurinţă „premii între colegi".

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

sfera strictă a textelor canonice. Prilejul i-a fost oferit de manuscrisul achiziționat de curînd — ca și cele două incluse în tomul I — de Dim. A. Sturdza, căruia îi și este închinat tomul II din *Cuvente*. Dăruit ulterior Bibliotecii Academiei Române (nr. 447), manuscrisul a devenit celebru în filologia românească, sub numele dat de editor, *Codex Sturdzanus*, fiind cel mai vechi cunoscut pînă astăzi din această serie, îmbogățită în deceniile următoare cu alte culegeri similare din secolul al XVII-lea: *Codex Neagoeanus*, *Codicele Todorescu*, *Codicele Marțian*, *Codicele de la Cohalm* (Rupea, jud. Brașov) și altele.

Dacă luăm în considerație unele studii incluse în acest al doilea tom, adiacente conținutului de bază, am putea spune că pregătirea lui a început încă în 1876—1877, cînd au apărut în „Columna lui Traian" două articole comparative despre balada *Cucul și turturica* (numerele pe ianuarie 1876 și pe iunie-iulie 1877), urmate de articolul *Le type syntactique* **homo-ille ille-bonus**. . ., datat 15 aprilie 1878 și publicat inițial, într-o formă prescurtată, în „Archivio glottologico italiano" (t. 3, 1879), iar apoi, mai amplu, în ziarul „Românul" (februarie-martie 1879). Diversele faze ale elaborării capitolelor centrale ale acestui nou volum ne sînt cunoscute din corespondența cu H. Schuchardt, menționată deja, și din cea cu savanții ruși A. A. Potebnea și A. N. Veselovski [1]. Astfel, în scrisoarea din 29 decembrie 1878 către lingvistul austriac, Hasdeu îl informa despre pregătirea pentru tipar a tomului II din *Cuvente*, pe care spera să-l încheie pînă în iunie 1879. Între timp, la 10/22 mai și apoi la 28 ale aceleiași luni se adresa celor doi filologi ruși, solicitîndu-le revista în care Veselovski publicase studiul despre diverse legende creștine, în particular *Legenda Duminicii*; la 2 noiembrie cerea acestuia din urmă lămuriri privind variantele *Poveștii numerelor* la slavi, pe care folcloristul rus i le și trimite în curînd, astfel că Hasdeu va cita un fragment din răspuns în al doilea studiu din *Apendice la „Texturi bogomilice"* (p. 597—598)[2]. Prefața, redactată după încheierea întregului volum, este datată 5 decembrie 1879, cartea ieșind la lumină la începutul anului 1880 (data imprimată pe copertă). Putem aprecia, așadar, că ritmul elaborării acestui volum, aproape dublu față de precedentul, a fost deosebit de intens și — asemenea altor lucrări de anvergură, mai ales *Istoria critică* și *Magnum etymologicum* — a impresionat foarte mult pe contemporani. Bunul său prieten mai tînăr, doctorul Constantin Istrati, coleg de Academie, avea să descrie astfel, ceva mai tîrziu, camera sa de lucru de la Arhivele Statului:

„Sala în care ședea era o adevărată cameră a lui Faust. O bibliotecă mare și absolut în neregulă pe un stelaj de lemn alb. Cu toate acestea, cînd îi trebuia ceva, găsea numaidecît. O masă mare, încărcată cu cărți, note, manuscripte, ziare, sfeșnice, lampă și chibritelniță în o neregulă, astfel încît te întrebai cum de mai poate scrie" [3].

---

[1] Vezi E. Dvoicenko-Markova, *B. P. Hasdeu și A. A. Potebnea*, în vol.: *Studii și materiale despre B. P. Hasdeu*, p. 113—118; G. Bogaci, *Opt scrisori ale lui B. P. Hasdeu către A. Veselovski*, ibidem, p. 125—134; Augustin Z. N. Pop, *Istoricul literar rus Alexandr Veselovski și B. P. Hasdeu*, „Tînărul scriitor", an. VI, 1957, nr. 5, p. 94—98.

[2] Vezi detalii în notele la t. II.

[3] Citat de Pompiliu Constantinescu, în articolul inedit, *Salonul lui Hasdeu*, tipărit în *Scrieri alese*, București, 1957, p. 379—380.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Iar Nicolae Gane spunea în discursul de recepţie rostit la Academie în 1909:

„*Aceste scrieri* (ale lui Hasdeu — *n.n.*), *cari toate poartă mai mult sau mai puţin pecetea geniului său, sunt atît de numeroase şi atît de variate, încît numai cetind lista lor te cuprinde mirarea cum a putut fi de ajuns o viaţă de om pentru o operă aşa de întinsă. E în adevăr ceva neînchipuit cît capital de muncă, de energie, de erudiţiune a trebuit să cheltuiască el pentru ca să încheie în spaţiul unei vieţi un şir de atîtea mari lucrări*“[1].

Mai unitar decît volumul precedent, tomul II, purtînd titlul special *Cărţile poporane ale românilor în secolul XVI, în legătură cu literatura poporană cea nescrisă*, are trei părţi distincte, legate între ele. Evident, partea centrală şi cea mai amplă o constituie reproducerea textelor din *Codex Sturdzanus*, însoţite de ample studii de literatură medievală comparată şi de comentarii lingvistice, adesea foarte bogate, privind grafia, fonetica, morfologia, sintaxa, vocabularul şi etimologia, care aduc numeroase date noi faţă de cele relevate în tomul I. În special, atenţia lui Hasdeu a fost atrasă de două particularităţi dialectale arhaice ale textului, şi anume păstrarea lui *dz* nesimplificat la *z* (cunoscută şi din unele documente moldoveneşti, publicate în t. I), dar mai ales *rotacismul* (trecerea lui *n* intervocalic în *r* şi apoi în *r*).

Studiul acestor texte se deschide cu o schiţă istorico-literară, *Ochire asupra cărţilor poporane*, în care majoritatea textelor din *Codex Sturdzanus*, ca şi alte scrieri similare din manuscrise şi tipărituri ulterioare — printre care romanele populare *Alexandria*, *Varlaam şi Ioasaf* — sînt puse în legătură cu o întreagă literatură medievală, fie creată în primele secole ale creştinismului, fie avîndu-şi originea mai departe, în literaturile antice orientale, şi răspîndită în Europa prin intermediul limbii greceşti şi al celei slavone, respectiv al latinei în Occident, iar apoi în diferite limbi populare moderne. Împreună cu introducerile istorico-literare la fiecare text în parte, această schiţă a pus bazele unei întregi direcţii de cercetare în filologia românească, ale cărei etape fundamentale au fost jalonate ulterior de sintezele lui M. Gaster (*Literatura populară română*, Bucureşti, 1883), N. Cartojan (*Cărţile populare în literatura românească*, vol. I—II, Bucureşti, 1929—1938, reed. 1974) şi de antologia, însoţită de studii introductive, a lui Ion C. Chiţimia şi Dan Simonescu (*Cărţile populare în literatura românească*, vol. I—II, Bucureşti, 1963)[2].

După schiţa introductivă urmează ediţia celei mai mari părţi a textelor din *Codex Sturdzanus*, împărţite de Hasdeu în două grupe, după un criteriu, ce e drept, infirmat ulterior: Partea I, *Texturi măhăcene*, şi Partea a II-a, *Texturi bogomilice*. Copiat de preotul Grigore din Măhaciu (azi Măhăceni, jud. Alba) şi de alte opt persoane din acelaşi sat sau din împrejurimi, precum şi din nordul Hunedoarei (fiind, de altfel, format din reunirea mai multor

---

[1] *Bogdan Petriceicu Hasdeu* (Academia Română. Discursuri de recepţiune, XXXII), Bucureşti, 1909, p. 6.

[2] Vezi de asemenea: Ion Gheţie — Al. Mareş, *Introducere în filologia românească. Probleme. Metode. Interpretări*, Bucureşti, 1974; Gheorghe Chivu — Mariana Costinescu, *Bibliografia filologică românească. Secolul al XVI-lea*. Bucureşti, 1974 (*Codex Sturdzanus*, p. 159—169); Mihai Moraru — Cătălina Velculescu, *Bibliografia analitică a cărţilor populare laice*, Partea I şi a II-a, sub îngrijirea ştiinţifică a lui I. C. Chiţimia, Bucureşti, 1976—1978 (Pe copertă: *Bibliografia analitică a literaturii române vechi*, vol. I).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

fragmente diferite) — după cum a precizat nu de mult cercetătorul Gh. Chivu[1]—, manuscrisul este datat între *29 ianuarie 1583* şi *10 mai 1619*. Lăsînd la o parte trei texte slavone, unul maghiar cu litere chirilice şi două fragmente româneşti[2], marele filolog a publicat 13 texte de origine bizantino-slavă în traducere veche românească (unul dintre ele, *Omilia de Paşti*, cu începutul şi într-o altă versiune), ce pot fi grupate astfel[3]:

I. *Literatură apocrifă apocaliptică:* 1) *Apocalipsul apostolului Pavel* (alcătuit în sec. IV[4]; la Hasdeu, în Partea a II-a, nr. III); 2) *Călătoria Maicii Domnului la iad* (plăsmuită probabil în sec. X; Partea a II-a, nr. II); 3) *Legenda sau Testamentul lui Avraam* (compus probabil în sec. II[5]; Partea I, nr. VII); 4) La acestea se poate adăuga *Legenda Duminicii* (apărută în sec. VI; Partea I, nr. I).

II. *Literatură hagiografică:* 1) *Legenda Sfintei Vineri* (Parasceve Sicula, martiră italică din epoca lui Antoninus Pius, a. 131—161, serbată la 26 iulie, a cărei *Viaţă* a fost tradusă în slavonă din *Mineele* greceşti; Partea I, nr. V)[6]; 2) *Legenda* sau *Rugăciunea Sfîntului Sisin* (prelucrată în Egiptul elenistic, după formule magice asiriene, şi atestată din sec. V; Partea a II-a, nr. I).

III. *O culegere de cugetări* (numite de Hasdeu: *Cugetări în ora morţii*), reunire de fragmente din *Dioptra* lui Filip Solitarul, *Molitvenic*, *Viaţa sf. Vasilie cel Nou* şi diverse omilii (Partea a II-a, nr. IV).

IV. *Omilii* (predici): 1) *Omilia de Paşti*, atribuită lui Ioan Hrisostomul (Partea I, nr. II, sub titlul: *Încercări de traducere din slavoneşte*); 2) *Tîlcovania evangheliei de la judecată* (după precizarea lui Gh. Chivu; Partea I, nr. IX, sub titlul: *O predică*).

V. *Diverse rugăciuni:* 1) *Fragment dintr-o conjuraţiune* (Partea I, nr. VI); 2) *Rugăciuni* (Partea I, nr. VIII, sub titlul: *Fragment liturgic*).

VI. *Catehism: Întrebarea creştinească*, copiată, cum a dovedit încă Hasdeu, după *Catehismul* lui Coresi din 1559—1560 (Partea I, nr. III).

Această grupare a textelor, mai complexă decît o stabilise Hasdeu, propusă de N. Cartojan şi de cercetătorii ulteriori, precum şi alte considerente,

---

[1] Vezi detalii şi indicaţii bibliografice în *Notele* la t. II.

[2] *Pravila sfinţilor părinţi* (fragment, considerat de Hasdeu a fi ulterior) şi un *Descîntec*, adăugat în josul a două pagini.

[3] Vezi N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, I, Bucureşti, 1940, p. 69—71 (volumele II şi III, cu paginaţie în continuare, au apărut în 1942 şi 1945; reeditate într-un singur volum, cu postfaţă şi bibliografii finale de Dan Simonescu, prefaţă de Dan Zamfirescu, Bucureşti, Ed. Minerva, 1980; vezi p. 115—123); *Istoria literaturii române*, I, ed. 2 rev., red. resp. acad. Al. Rosetti, Bucureşti, Ed. Academiei, 1970, p. 301—310 (Întregul capitol, *Apariţia scrisului în limba română* are ca autori pe Al. Rosetti, P. P. Panaitescu, Florica Niculescu, Al. Piru).

[4] Această datare şi altele sînt preluate, fără o menţiune specială, din sinteza lui N. Cartojan, *Cărţile populare...*, vol. I.

[5] Vezi Emil Turdeanu, *Le Testament d'Abraham en slave et en roumain*, „Oxford Slavonic Papers", New Series, vol. X, 1977, p. 1—38.

[6] Titlul, în manuscris, în slavonă: Сѫта Пѣтка; vezi *Lexicon linguae palaeoslovenicae*, t. III, fasc. 33, Praga, 1979, p. 532—533, *s.v.* Пѧтъка.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

expuse pe larg în *Note*, arată printre altele: 1) textele acestui codice miscelaneu sînt mai variate decît presupunea marele filolog, depăşind cadrul *Cărţilor populare;* 2) toate sînt cópii după traduceri mai vechi; 3) nici unul nu are vreo legătură directă sau indirectă cu *mişcarea bogomilică* din vechea Bulgarie, ci se încadrează în literatura mai veche de origine bizantină, tradusă în slavonă. Nu-i mai puţin adevărat însă că Hasdeu a făcut foarte mult pentru stabilirea filiaţiei textelor, publicînd nu o dată traducerea românească veche în paralel cu transpuneri româneşti mai noi, cu versiunea slavonă (*Omilia de Paşti* şi *Legenda Sfîntului Sisin* au fost copiate în manuscris chiar cu textul slavon intercalat) şi cu cea grecească şi introducînd astfel versiunile româneşti în circuitul mai larg al studiilor comparative întreprinse de diverşi savanţi europeni.

Dincolo de conţinutul religios, specific veacurilor de mijloc, conţinut pe care ilustrul editor îl priveşte cu detaşarea omului de ştiinţă modern şi uneori chiar cu subtilă ironie — ca, de exemplu, în *Introducerea* la *Fragment dintr-o conjuraţiune* (Partea I, nr. VI) — , valoarea literară a acestor texte este minimă, şi aceasta nu numai datorită faptului că reprezintă nişte traduceri. Ele au însă o semnificaţie cu mult mai mare cultural-socială şi lingvistică. Păturile populare cărora li se adresau şi care se ridicau atunci *„gustau din plin nu numai aluziile la pedepsele ce aşteptau pe cei neîndurători, dar şi fantezia şi imaginaţia neînfrîntă a acestor povestiri medievale, care se potriveau cu vremurile nesigure în care trăiau, cu aspiraţiile lor pentru altfel de viaţă*". Pe de altă parte, *„traducerea cărţilor populare în româneşte trebuie socotită ca o parte organică a operei de afirmare şi de răspîndire a scrisului în limba poporului, care se manifestă în toate domeniile şi genurile, în toate provinciile româneşti"*[1].

Cît priveşte valoarea strict lingvistică, amplu ilustrată de Hasdeu prin comentariile sale, trebuie subliniat că localizarea exactă a copistului principal, popa Grigore din Măhaci, precum şi a celorlalţi, a permis cercetătorilor din deceniile următoare degajarea unor concluzii de o deosebită însemnătate pentru istoria limbii române, în particular pentru dialectologia diacronică şi pentru stabilirea căilor concrete de constituire a limbii literare. Faptele lingvistice — fonetice, gramaticale, lexicale — adunate şi comentate cu atîta migală de B. P. Hasdeu din *Codex Sturdzanus*, precum şi din documentele şi textele publicate în tomul I al *Cuvintelor*, au fost larg puse la contribuţie în toate sintezele ulterioare consacrate istoriei limbii *române*, în particular secolelor al XVI-lea şi al XVII-lea[2], şi în numeroase alte lucrări de mai mare sau mai mică întindere.

---

[1] *Istoria literaturii române*, I, ed. 2, red. resp. Al. Rosetti, p. 308.

[2] Ov. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, t. I—II, Paris, 1901—1938 (trad. rom., îngrijită de J. Byck, Bucureşti, 1961; reed. în *Opere*, ed. îngrijită de B. Cazacu, V. Rusu şi I. Şerb, II, Bucureşti, 1975); Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, I. *De la origini pînă în secolul al XVII-lea*, ed. 2 rev. şi adăug., Bucureşti, 1978 (în primă formă publicată între anii 1932—1966); Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, ed. 2 rev. şi adăug., Bucureşti, 1971 (ed. 1, 1961); Ion Gheţie — Al. Mareş, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1974; Ion Gheţie, *Baza dialectală a românei literare*, Bucureşti, 1975; Florica Dimitrescu (coord.) ş.a., *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1978; G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iaşi, 1980.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Astfel, unul din cercetătorii cei mai recenți, I. Gheție, conchide: „*Textele măhăcene respectă în bună măsură normele fundamentale ale variantei literare nord-ardelenești din perioada precedentă*": prezența rotacismului (alături de unele forme nerotacizante) și alte particularități[1]. Unele texte însă, ca *Omilia de Paști* și *Legenda Sfintei Vineri*, au fost traduse în sudul Transilvaniei, poate chiar în regiunea Brașovului (dovadă cuvîntul *boiereasă*, subliniat de Hasdeu, ca și o serie de trăsături fonetice), și copiate de popa Grigore, care a introdus unele particularități fonetice proprii[2].

Dar Hasdeu nu discută în studiile sale numai probleme legate nemijlocit de textele editate, ci, comparîndu-le cu altele similare, lărgește sensibil cîmpul investigațiilor asupra culturii și literaturii române vechi, dînd uneori caracterizări memorabile. Astfel, constatînd unele similitudini între *Cugetările în ora morții* și anumite pasaje din *Învățăturile lui Neagoe Basarab* — explicate ulterior de către D. Russo prin recurgerea la aceleași surse bizantine, în traducere slavonă — , Hasdeu, care editase în *Arhiva istorică* ample fragmente din opera învățatului voievod, îi consacră acestuia cîteva paragrafe (Partea a II-a, nr. IV, §§ 6—12), începînd cu celebra caracterizare: „. . . *Neagoe Basarab, acest Marc-Aureliu al Țărei Românești, principe artist și filozof, care ne face a privi cu uimire, ca o epocă excepțională de pace și de cultură în mijlocul unei întunecoase furtune de mai mulți secoli, scurtul interval dintre anii 1512—1521*".

Tot așa, prin asociere, el adaugă la unele capitole diverse *Excursuri* și *Apendice*, dintre care cele mai ample și mai cunoscute totodată, formînd ceea ce am putea numi partea a doua a cărții, sînt: *Balada „Cucul și turturica" la români, la provențali, la retoromani, la perși, la turcomani etc.* și *Povestea numerelor la români, la slavi, la francezi, la evrei etc.*, *„monografii a două tipuri folclorice"*, printre primele din folcloristica europeană[3]. Dacă, în ceea ce privește primul studiu, analogia dintre Satana, ca principiu al răului, din doctrina bogomilică, și seducătorul din baladă s-a dovedit a atîrna în aer, în schimb, analiza minuțioasă a diverselor balade și a unor variante pe aceeași temă în cele mai diferite limbi, din Asia pînă în vestul Europei, plasa creația populară românească într-un context mai larg, comparat, atrăgînd atenția atît a specialiștilor din străinătate, cît și a publicului cult din țară. La fel, studiul despre *Povestea numerelor* a impresionat pe contemporani prin ingeniozitatea analizei a numeroase variante românești și străine, dovedindu-se a fi *„prima monografie despre un basm în folcloristica europeană"*[4].

Prin aceste studii, ca și prin alte *Excursuri* și *Post-scripta* — de pildă, cele despre *Tudor Vladimirescu* (dincolo de analogiile forțate și aici) — Hasdeu aducea noi contribuții la temelia folcloristicii științifice românești, promovată în revistele sale, în special în „Columnă lui Traian". Faptul că unele din ipotezele sale „s-au dovedit eronate — spune același istoric al folcloristicii românești, Ovidiu Bârlea — le știrbește numai valoarea gnoseologică, nu și pe cea metodologică, fiindcă firul indicat de ele era sortit să descopere adevărul"[5].

---

[1] *Baza dialectală a românei literare*, p. 313.

[2] *Ibidem*, p. 314.

[3] Ovidiu Bîrlea, *Istoria folcloristicii românești*, București, 1974: Partea a treia. *Constituirea științei folclorului*, cap. *Întemeietorii: Alexandru Odobescu* (p. 168—171) și *Bogdan Petriceicu Hasdeu* (p. 171—195; citatul la p. 186).

[4] *Ibidem*, p. 188.

[5] *Ibidem*, p. 171—172.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

În sfîrșit, Partea a III-a, *Specimen de gramatică comparativă istorică a limbii române*, reluînd studiul publicat parțial anterior în *Archivio glottologico italiano* și în ziarul „Românul" — cu titlul aici: *O pagină din sintaxa româno-albaneză. Reduplicarea și triplicarea articolului definit* — are o legătură parțială cu partea centrală a cărții prin aprofundarea unor probleme de sintaxă atinse în treacăt în diverse *Notanda* și îmbogățite aici cu numeroase exemple nu numai din *Codex Sturdzanus* și *Cronica lui Moxa*, ci și din alte texte românești vechi, ca de pildă, *Cartea cu învățătură* sau *Omiliarul* lui Coresi din 1580—1581. În afara comparațiilor extinse și la alte limbi decît albaneza, ceea ce plasează fenomenul sintactic respectiv într-un cadru mai larg, indo-european, impresionează recurgerea nu o dată la statistica gramaticală, înaintea celei fonetice și lexicale, pe care o vom găsi în tomul III. Astfel, de exemplu, în § 17, neobositul lingvist conchide: „*La un număr de vreo 1500 de cazuri de întrebuințarea lui* cel *ca articol prepozitiv adjectival, cari se află în Omiliar, în Moxa și-n volumul lui popa Grigorie, iată dară peste tot 10, să zicem chiar 15 sau 20 de excepțiuni de o funcțiune quasi-substantivală*".

Prezentată parțial în mai multe ședințe academice, din septembrie 1879 pînă în ianuarie 1880, noua carte a lui Hasdeu devenise, prin diverse capitole ale ei, destul de cunoscută membrilor doctului for. Odată apărută de sub presă, autorul o supune Academiei, care la 11 ianuarie 1880 o remite, împreună cu alte cărți, Comisiei premiilor Năsturel, Heliade și Lazăr pentru anul 1880. Aceasta o repartizează pentru referat, la 31 martie, președintelui ei, același G. Barițiu, iar la 8 aprilie votează în majoritate propunerea spre premiere (șase voturi din șapte, prezenți fiind, de asemenea, I. Ghica, G. Chițu, Em. Bacaloglu, P. S. Aurelian, Melchisedec Ștefănescu și N. Quintescu)[1].

„*Din toate numeroasele lucrări cîte au concurs pentru anul acesta la cele trei premie* — conchide raportorul — *studiul d-lui Hasdeu este cel mai vast, mi se pare însă că și cel mai anevoios de a fi cercetat și judecat din ambele puncte de vedere atinse mai în sus* (valoarea științifică și cea literară — *n.n.*).

După matură deliberațiune cu mine însumi, am venit la convingțiunea că, dacă în sesiunea anului 1878 avusesem temeiuri de ajuns pentru ca să pociu recomanda studiul filologic al d-lui Hasdeu cuprins în tom. I, astăzi să mă simț și mai mult îndemnat a propune Corpului nostru academic pentru premiare studiul filologic cuprins în tom. II, publicat de către același autor".

Referindu-se la una din obiecțiile formulate cu privire la tomul I, socotit de unii academicieni o simplă ediție de texte vechi, însoțită „*ici-colea cu note și adnotațiuni*", Barițiu insistă asupra faptului că la ambele volume este vorba de „*cu totul altceva: de* aplicarea științei exegetice și hermeneutice *la acele producte ale literaturei vechi românești*" pe care filologul este dator totodată a le reproduce „*cu toată grija și fidelitatea*", spre a fi accesibile „*lectorilor competinți în materie*". Raportul expune în continuare conținutul noii cărți, insistînd asupra faptului că „*mai bine de trei din patru părți dintr-însa este însuși studiul erudit, ca fruct al ostenelelor autorului*"[2].

---

[1] Vezi „Analele Academiei Române", Seria II, t. II, 1879—1880, Secț. I, p. 39, 52—53, 293—296, 359—361 (*Raportul general* al lui G. Barițiu).

[2] După care autorul adaugă: „*De cele două suplemente nici nu mai vorbesc, pentru ca să nu mi se zică cumva că probez mai mult decît mi se cere*". Unul este *Suplementul la tomul I*, dar care să fie al doilea, menționat în ședința Comisiei premiilor din 31 martie 1880, cînd s-a citit, alături de altele, cererea lui Hasdeu de prezentare la concurs „*cu scrierea «Cărțile poporane ale românilor»* (. . .), *cu suplementul ei de la 3 martie, pentru premiul*

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Şi, în încheiere: „*Texturile vechi publicate de d-l Hasdeu sunt, în sensul cel mai strîns al cuvîntului, poporane şi totodată populare, înţelese de imensele mase ale poporului; cînd, din contra, studiul comparativ făcut asupra lor poate să fie înţeles numai de către prea micul număr al oamenilor trecuţi prin ştiinţă şi chemaţi a-şi cultiva şi înavuţi limba naţională, atît adunînd material pentru dicţionar şi frazeologie, cît şi curăţind-o de elementele străine, neindigenate şi netrebuincioase. Modul ales de către d-l Hasdeu ca să ajungem la sublimul acel scop este cel adoptat de către toţi filologii moderni ai altor naţiuni*". Luînd poziţie în marea dispută „*între aşa-numiţii purişti sau latinişti* (să nu uităm că *Dicţionarul limbei române* şi *Glosarul* lui A. T. Laurian şi I. C. Massim, ajutaţi, spre sfîrşit, chiar de G. Bariţiu şi I. Hodoş, apăruse în anii 1871 şi 1877 — *n.n.*[1]) *şi între acei cărturari cari ţin că trebuie să ne folosim şi în literatura scrisă de limba poporului, aşa precum o vorbeşte el, cu aceiaşi termeni, aceleaşi forme, aceeaşi pronunţie, aceleaşi jargoane*", raportorul preciza că numai studiul comparativ al limbilor, întreprins de cît mai mulţi profesori de limbă şi literatură, va putea face să se instaureze „*pacea între cele două şcoale, aprig separate una de alta. Numai pe această cale puriştii cu orice preţ vor veni la cunoştinţă că mulţime de cuvinte, cari lor li se par cu totul străine şi barbare, sunt vechi-străvechi româneşti, sau încai românite şi înrădăcinate atîta de afund în limbă, încît niciodată nu vor mai ieşi dintr-însa, iar amicii limbei poporane vor afla că mulţime de cuvinte persecutate de ei ca neologismi latineşti sunt tot aşa de bune româneşti, uzitate aici, în Dacia, de moşi-strămoşii noştri*" [2].

Prin această poziţie înţeleaptă de mediere, ilustrul cărturar braşovean făcea chiar în sînul Academiei ca balanţa să încline definitiv spre curentul modern în adevăratul sens al cuvîntului, reprezentat de scriitori şi savanţi ca: V. Alecsandri, I. Ghica, Al. Odobescu, T. Maiorescu şi, nu în ultimul rînd, B. P. Hasdeu. Biruinţa *Cuventelor* lui Hasdeu era, deci, o biruinţă a „noii direcţii" în lingvistica şi filologia românească, promovată cu mijloace diferite, printre alţii, de cei doi „emuli", T. Maiorescu şi B. P. Hasdeu. Prin votul său favorabil din 10 aprilie 1880 pentru atribuirea Premiului Heliade-Rădulescu (5000 lei) tomului II din *Cuvente*, Academia consacra nu numai o carte şi pe autorul ei, ci şi o nouă orientare în politica cultural-lingvistică. Din cei 22 de votanţi, 20 s-au pronunţat pentru şi numai doi contra. Printre primii au fost, desigur, V. Alecsandri, T. Maiorescu, I. Ghica, G. Bariţiu şi mulţi alţi membri ai Academiei din toate cele trei secţii — literară, istorică şi ştiinţifică [3].

Aprecierile filologilor şi literaţilor români şi străini ce au urmat acestei premieri, în decurs de un secol, au confirmat în întregime justeţea elogiilor academice. La mai puţin de doi ani, spiritul echilibrat al lui Titu Maiorescu

---

Năsturel şi Heliade" (*ibidem*, p. 294)? În *Prefaţa* la tom. II, autorul anunţa, printre altele, că monografiile „*despre accentuaţiunea şi vocalizaţiunea iraţională în vechile noastre monumente literare le rezerv pentru un Suplement la tomul II, unde voi publica în acelaşi timp «Onomatologia română pînă la 1600»*", despre care însă nu ştim nimic.

[1] Colaborarea celor doi a început în 1874, de la fascicula 2 a tomului II, după ce, cu un an înainte, B a r i ţ i u, „latinist moderat", criticase în sesiunea academică extremismul dicţionarului (vezi M. S e c h e, *Schiţă de istorie a lexicografiei române*, I, Bucureşti, 1966, p. 138—139).

[2] G. B a r i ţ i u, [Raport]: *Limba română vorbită între 1550—1600. Cuvente den bătrîni*. Tomul II... de B. Petriceicu Hasdeu, Bucureşti, 1879 (*tom. cit.*, p. 351—354).

[3] „Analele...", *tom. cit.*, p. 362—363; cf. şi şedinţa solemnă din 13 aprilie (p. 429—430).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

trecea peste toate vechile disensiuni, formulînd elogii nereținute și confirmînd notorietatea europeană a autorului *Cuventelor den bătrîni*: „*Dar mai nainte și mai presus de aceste lucrări încă prea fragmentare* (ale lui Cipariu, Lambrior, Burlă și Gaster — *n.n.*) *suntem datori să punem studiile d-nului Hasdeu asupra limbei române vorbite în secolul XVI, apărute în 1878 și 1880 sub titlul* Cuvente den bătrîni, *2 volume, cu un supliment la vol. I și cu o primă făscioară a unui al treilea volum, publicată în 1881 (. . .). Tomul I și mai ales tomul II ne par mai presus de laudă. Lucrate cu o deosebită silință, consolidate prin îmbrățișarea celui mai întins cîmp de cercetări, luminate prin argumentări ingenioase și înfrumusețate printr-un stil foarte viu: observările d-lui Hasdeu cuprinse în notele tomului I, Glosariul d-sale de cuvinte române intercalate în documentele slavice, dar mai ales «ochirea asupra cărților poporane» și monografiile asupra baladei* Cucul și turturica *și asupra poveștei numerelor din tomul II fac din această operă a d-lui Hasdeu o carte de mare folos pentru știință în genere și o adevărată podoabă a încercărilor științifice la români*“.

Și mentorul *Junimii*, atît de reținut altădată, încheia cu un apel, care introducea noi elemente ale recunoașterii naționale și internaționale: „*Fie ca d-l Hasdeu, ajuns astăzi la înălțimea științei și văzînd luarea-aminte și laudele Europei culte, cu drept cuvînt atrase asupră-și (. . .), să-și aducă aminte că* **noblesse oblige** *și (. . .), descurcîndu-se mai curînd din principiele generale de linguistică, să ne dea în sfîrșit din comoara cunoștințelor sale opera cea mai adevărat însemnată și adevărat națională, ce dintre toți românii de astăzi numai d-sa ne-o poate da: Istoria limbei române*“ [1].

Iar A. N. Veselovski, cu care Hasdeu corespondase chiar în timpul elaborării tomului II și care începuse să învețe limba română tocmai incitat de această lucrare, îi trimitea în 1883 cel de-al patrulea extras din seria *Опыты по истории развития христианской легенды* (publicată în „Журнал Министерства Народного Просвещения“, începînd din 1874), precizînd că „*primul capitol e dedicat în întregime cărții Dumneavoastră*, Cuvente den bătrîni“. O altă lucrare a sa va cuprinde — scria ilustrul comparatist — „*între alte lucruri, cîteva note privitoare la textele pe care Dumneavoastră le-ați analizat cu mînă de maestru, nelăsînd criticii mele decît să spicuiesc ici și colo și să consemnez cîteva divergențe cu caracter general*“.

Și, în continuare, subliniind valoarea studiilor hasdeene, ca și ale unor cercetători mai tineri, pentru știința europeană: „*Citirea excelentelor Dumneavoastră «Cărți poporane» m-a făcut să văd ce folos am putea să tragem din studiile românești cultivîndu-le mai sîrguincios, cum nu s-a făcut pînă acum. Studiul asupra literaturii populare române pe care D-l Gaster mi l-a trimis n-a putut decît să confirme această opinie, precum și dorința pe care o am de a întreține relații culturale cu România, cărora eu și pînă acum le datorez atîtea învățături noi*“ [2].

Ca o confirmare a acestor elogii la adresa lui Hasdeu și a patriei sale, la 29 decembrie același an (10 ian. 1884 st.n.), Academia Rusă de Științe îl alegea — în urma propunerii lui Veselovski — membru de onoare al ei.

---

[1] *Literatura română și străinătatea* (tipărit inițial în „Convorbiri literare“, numerele pe ianuarie și februarie 1882), în *Critice*, vol. II, ed. îngrijită de Domnica Filimon, București, 1973, p. 187.

[2] Vezi Augustin Z. N. Pop, *Istoricul literar rus Alexandr Veselovski și B. P. Hasdeu*, p. 96.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Iată ce scrie Hasdeu soției și ficei sale, la 25 ian. 1884 st.n., în legătură cu această alegere: „*Mi s-a făcut o onoare la care nu mă așteptam niciodată, deși sum foarte ambițios. Știți că în Rusia eu sum condamnat la Siberia ca un fel de nihilist, încă de cînd eram în Basarabia. Ei bine, Academia Imperială de Științe din Petersburg m-a ales și m-a proclamat membru al ei în ședința de la 10 ianuarie st.n. (...). Această alegere rădică de pe mine condamnațiunea și, prin urmare, la un ceas oportun, voi putea să revendic averea lui tată-meu, deși orice avere am sacrificat-o și voi sacrifica-o totdeauna cu plăcere cînd e vorba de România. Averea cea mai solidă este în capul și-n inima omului: învățătură și conștiință*“[1].

Pentru Gustav Weigand, cunoscutul promotor al studiilor românești la Universitatea din Leipzig, „din punctul de vedere filologic, nu *Etymologicum magnum Romaniae*, rămas necomplet, este opera sa capitală, ci lucrarea sa interesantă *Cuvente den bătrîni*, în care, după cum a spus însuși Hugo Schuchardt, « *perspicacitatea și erudiția lui Hasdeu apar în modul cel mai strălucit* »“. Caracterizînd cu competență conținutul celor două volume, savantul german își încheia astfel articolul publicat în numărul din decembrie 1907 al *Convorbirilor literare*: „*Toți cîți se vor ocupa cu istoria limbii române vor fi nevoiți să recurgă la această operă ca la mijlocul cel mai indispensabil, și chiar dacă n-ar mai fi publicat nimic afară de* Cuvente, *Hasdeu tot și-ar fi putut crea un nume nemuritor în istoria filologiei române și și-ar fi cîștigat — pe drept — recunoștința noastră continuă*“[2].

În ceea ce privește pe lingviștii și filologii români din generația următoare și pînă astăzi, toți sînt unanimi în a recunoaște locul de însemnătate capitală pe care-l ocupă *Cuventele den bătrîni* în studiul istoric al limbii române, al „cărților populare“ și al folclorului comparat, chiar dacă părerile asupra celorlalte opere lingvistice și filologice sînt împărțite, uneori, datorită insuficientei lor cunoașteri. Pentru ilustrare, vom reproduce succint cîteva din aprecierile unora din reprezentanții de frunte ai acestor discipline, formulate în deceniile următoare.

Astfel, în *Istoria filologiei române*, cea dintîi sinteză de acest fel, apărută la sfîrșitul secolului trecut, Lazăr Șăineanu, unul din elevii lui Hasdeu, aprecia astfel cele două tomuri: „*Primul volum din* Cuvente den bătrîni *(1878), opera capitală a d-lui Hasdeu, a pus baza gramaticei istorice române*“ [3]. Și: „*Studiile de folclorism, pe o scară comparativă foarte întinsă, au fost întemeiate în țara noastră de către d. Hasdeu prin volumul al II-lea din* Cuvente den bătrîni, *care coprinde literatura scrisă a poporului român în raport cu literatura sa nescrisă*(...).

---

[1] *Corespondența B. P. Hasdeu — Iulia Hasdeu*, p. 150. Anterior, la 18 iunie 1878, savantul român fusese ales membru de onoare al Societății Savante Sîrbe (Srpsko učeno društvo), iar mai tîrziu, după înființarea Academiei Sîrbe de Științe (1886), aceasta l-a reales în aceeași calitate (Vezi Radu F l o r a, *Hasdeu și sîrbii*, în *Actele Simpozionului româno-iugoslav*, București, 1979, p. 132). În sfîrșit, tot în 1884 a fost ales membru de onoare al Societății Literare Bulgare (viitoarea Academie Bulgară de Științe — vezi *Кратка българска енциклопедия*, t. 5, Sofia, 1969, p. 346—347, s.v. *Hasdeu, B. P.*). Aceste distincții sînt consemnate de el însuși pe paginile de titlu ale *Etymologicului*, alături de unele societăți lingvistice străine din care făcea parte — franceză din Paris, greacă din Constantinopol, americană din Baltimore. Nici un român, de la D. C a n t e m i r pînă la el, nu mai fusese ales membru al vreunei academii europene.

[2] *Hasdeu ca filolog*, reprodus de Gr. B r â n c u ș, în antologia *B. P. Hasdeu, interpretat de* . . ., p. 29—35.

[3] Ed. a 2-a, București, 1895, p. 234.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Suma enormă de fapte și idei, acumulate în acest volum, a avut cele mai fericite urmări prin introducerea la noi a unui spirit mai științific și a unei metode mai severe în asemenea studii"[1].

Destul de reticent în alte privințe, Ovid Densusianu recunoștea totuși, în *Introducerea* la tomul I al celebrei *Histoire de la langue roumaine*, publicată în 1901: „*Dar Hasdeu ne-a dat și lucrări mai folositoare, pentru care i se cuvine recunoștința tuturor filologilor. Studiile sale privitoare la istoria limbii române din secolul al XVI-lea și al XVII-lea sînt și azi cele mai importante din cîte s-au făcut în acest domeniu*"[2].

D. Russo, primul care a adus serioase argumente împotriva „bogomilismului" unora din textele publicate în *Cuvente*, sublinia ceva mai tîrziu, în primul tratat românesc de *Critica textelor și tehnica ediției*: „*Acela însă care în România a editat texte cu o pricepere necunoscută pînă la el și cu o îngrijire împinsă la extrem este Hasdeu; (...) documentele și textele, cum au fost editate în* Arhiva istorică *și mai cu seamă în* Cuvinte din bătrîni, *au croit o nouă cale și servesc pînă astăzi de model, și trebuie să accentuez, model care n-a fost atins de nimeni pînă astăzi*" [3].

Celălalt mare istoric al limbii române, Sextil Pușcariu, vorbind de acele lucrări care au fost „*străbătute de un spirit metodic strîns*", care „*au rămas și vor rămîne încă multă vreme*", preciza: „*În fruntea lor sunt cele două volume din* Cuvinte din bătrîni, *singura lucrare mare a lui Hasdeu dusă pînă la capăt*" [4].

Caracterizînd generația „romantică" din istoria ligvisticii și filologiei române, acad. Iorgu Iordan spunea mai tîrziu, în remarcabilul său discurs de recepție la Academia Română: Hasdeu „*este, în viața noastră culturală, un adevărat om al Renașterii, adică un spirit universal. Nu există domeniu de activitate intelectuală pe care să nu-l fi abordat, măcar în treacăt. Așa se explică opera sa, imensă subt raportul cantitativ și inegală în ce privește valoarea. Tot așa se explică însă și numeroasele lui intuiții, cu adevărat geniale, în cercetările privitoare la istoria sau limba românilor*". Pentru decanul lingviștilor românești actuale, *Cuventele den bătrîni* sînt „*o adevărată capodoperă, care constă dintr-o colecție de texte vechi, studiate și comentate din toate punctele de vedere*" [5].

Iar acad. Al. Rosetti, continuator al preocupărilor marelui lingvist și filolog, scria în anii din urmă: „*Hasdeu a contribuit într-un mod eminent la fundamentarea cercetării științifice a limbii române, începînd de la cele mai vechi texte*". Și mai departe: „*Ediția de texte din seria intitulată* **Cuvente den bătrîni** *constituie un model pentru cei care studiază limba română veche (...). Observațiile lui Hasdeu asupra particularităților de limbă ale textelor sînt deosebit de prețioase și constituie o adevărată mină de informații pentru cercetător*" [6].

În același spirit se exprimă și prof. D. Macrea, membru corespondent al Academiei R. S. România, cunoscut istoric al lingviștilor românești:

---

[1] *Istoria filologiei române* ed. a 2-a, p. 266.

[2] Citat după versiunea românească, *Istoria limbii române*, vol. I, îngrijită de J. Byck, I, București, 1961, p. 13 (*B. P. Hasdeu interpretat de ...*, p. 18—19).

[3] București, 1912, p. 78 (*Antol. cit.*, p. 172—173).

[4] *B. P. Hasdeu ca lingvist*, „Memoriile Secțiunii literare" (Academia Română), Seria III, t. VI, București, 1932—1934, p. 199—206 (citatul la p. 203).

[5] *Lingvistica românească* (Academia Română. Discursuri de recepțiune. LXXXIII), București, 1946, p. 21—22.

[6] *Bogdan Petriceicu Hasdeu și studiul limbii române*, „Limba română", XII, 1963, nr. 5, p. 459—463 (*Antol. cit.*, p. 130—135).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

„*Meritele cele mai mari pe care le-a cucerit Hasdeu sînt legate de studiile lui asupra trecutului limbii noastre, cuprinse în cunoscuta lui lucrare* Cuvente den bătrîni". Textele publicate în cele două volume „*şi reproduse cu o grijă şi minuţiozitate faţă de care nu s-au ridicat pînă astăzi decît prea puţine obiecţii sînt însoţite de comentarii erudite privind limba şi cultura noastră veche*"[1].

Atît tomul I, cît şi al II-lea din *Cuvente* reprezintă, după aprecierea lui Hasdeu însuşi, ca şi a comentatorilor şi continuatorilor săi, „*ceva întreg, complet, îmbrăţişînd un teren independinte şi bine determinat*" (*Prefaţa* la t. II). Am reamintit acest lucru, pentru a nu se deduce din cele ce urmează că această operă nu este, în felul ei, încheiată, cum s-ar părea din programul viitor pe care autorul îl anunţa în acelaşi timp: „*Sinteza operei întregi, conspectul sistematic al consecinţelor sale pentru istoria limbei române din toate punctele de vedere, va face obiectul tomului III, prin care sper a încheia lucrarea*".

Ideea era reluată în prefaţa şi în primul paragraf din tomul III, intitulat *Istoria limbei române*, care urma să aibă două părţi: Partea I, „o introducere generală în linguistică", cu titlul *Principie de linguistică* — din care a apărut la începutul anului 1881 numai „Făscioara I", cuprinzînd două capitole: I. *Conspectul ştiinţelor filologice* şi II. *Linguistica în genere*. Fascicula II a Părţii I ar fi trebuit să mai cuprindă capitolele: III. *Linguistica în specie*, IV. *Viaţa limbei* şi V. *Metodă şi metode*.

Cît priveşte Partea a II-a, Hasdeu îşi definea mai amănunţit intenţiile la sfîrşitul prefeţei: «*Istoria limbei române*», *obiectul părţii a doua, este o consecinţă şi tinde a fi o sinteză a numeroaselor texturi publicate în* Cuvente den bătrîni, *alăturîndu-se cu toate tipăriturele noastre cele vechi, mai ales din secolul al XVI-lea, precum şi cu mai multe manuscripte inedite de aceeaşi epocă, dintre cari ne mărginim a menţiona aci preţiosul Evangheliar de la 1574 din British Museum şi nu mai puţin preţiosul codice în posesiunea profesorului Sbiera de la Cernăuţi*[2] . . ."

Vom vedea ceva mai jos cum şi în ce măsură şi-a realizat el acest plan în ambele direcţii — al lingvisticii generale şi al istoriei limbii române. Aici este însă locul să spunem că şi atît cît a apărut din *Principie de linguistică* reprezintă primul tratat românesc de lingvistică generală şi unul din puţinele de acest gen scrise în ţara noastră. Într-adevăr, lista celor care au urmat, la noi, în decurs de o sută de ani, este destul de restrînsă[3].

---

[1] *Contribuţii la istoria lingvisticii şi filologiei româneşti*, Bucureşti, 1978, p .130—131 (*Antol. cit.*, p. 126).

[2] Este vorba despre *Apostolul* sau *Codicele Voroneţean*, publicat ulterior, cu o introducere de I. G. Sbiera. Cernăuţi, 1885. Vezi, de asemenea: *Codicele Voroneţean*. Ediţie critică, studiu filologic şi lingvistic de Mariana Costinescu, Bucureşti, Ed, Minerva, 1981.

[3] Lazăr Şăineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbei române* (Bucureşti, 1887) — în care autorul abordează o serie de probleme teoretice generale —, urmată de lecţia de deschidere, *Linguistica contemporană sau Şcoala neogramaticală* (Bucureşti, 1890), şi de *Raporturile între gramatică şi logică. . . Studiu de linguistică generală* (Bucureşti, 1891); Alexandru Philippide, *Istoria limbei române*, vol. I. *Principii de istoria limbii* (Iaşi, 1894); cursul universitar al lui Ovid Densusianu, *Directive actuale în romanistică şi lingvistica generală* (Universitatea din Bucureşti, 1932—1933); Iorgu Iordan, *Introducere în studiul limbilor romanice. Evoluţia şi starea actuală a lingvisticii romanice* (Iaşi, 1932), devenită peste 30 de ani *Lingvistica romanică. Evoluţie. Curente. Metode* (Bucureşti, 1962), care este în mare măsură şi o amplă expunere a principiilor generale de lingvistică.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Întorcîndu-ne la cartea ce-a deschis această serie, prezentată inițial în unele ședințe ale Academiei (30 mai și 4 iulie 1880) și publicată parțial în ziarul „Românul" (noiembrie-decembrie același an, prefața fiind semnată la 20 decembrie)[1], primul pus în situația de a o aprecia a fost același veteran pașoptist G. Barițiu, desemnat la 10 martie ca referent în vederea atribuirii lui Hasdeu, pentru a doua oară, după trecerea unui singur an, a premiului Heliade-Rădulescu[2]. De astă dată, recunoașterea oficială — survenită în aceeași sesiune în care poetul Vasile Alecsandri era încununat, în baza referatului elogios al lui Al. Odobescu, cu marele premiu Năsturel-Herescu pentru piesa *Despot-Vodă* — pare a fi venit foarte ușor, dacă n-am lua în considerație deosebita valoare teoretică a lucrării, în care recurgerea cu discernămînt la o bogată bibliografie în cele mai diverse limbi se îngemăna cu expunerea într-o formă aleasă a unor principii noi, nu numai în lingvistica românească, ci și în cea internațională. Într-adevăr, după ce comisia pentru premii, condusă de președintele Academiei, I. Ghica, își însușise raportul lui G. Barițiu, înaltul for, în ședința din 2 aprilie 1881, sub președinția *ad-hoc* a lui Titu Maiorescu, „*onoră* — după cum consemnează procesul-verbal — *această lucrare cu sufragiele sale regulamentare (aplauze)*"[3].

În foarte detaliatul său raport, G. Barițiu[4] prezenta pe larg conținutul noii cărți a lui Hasdeu, relevînd de la bun început ca pe „un mare adevăr" următoarele idei de stringentă actualitate privind constituirea limbii române literare, enunțate cu forță aforistică în prefață: „*Națiunea română a făcut într-un scurt interval nește pași atît de mari și atît de iuți pe calea progresului general, încît cercul său de cugetare lărgindu-se peste măsură, literatura la noi și mai ales știința se văd silite vrînd-nevrînd a căuta din afară un arsenal de expresiuni, pe cari nu le află de loc sau nu le găsesc după plac în graiul poporului. Acel arsenal ni-l procură latina și limbile romanice, de cari ne leagă gintea, curentul de aspirațiuni, însăși proveninţa culturei noastre actuale*". Căci, „*dacă latinitatea nutrește într-un mod aproape exclusiv limba literară engleză, deși germanică în fond, apoi cu cît mai vîrtos ea nu poate a nu fi unica sorginte firească pentru limba literară română*" (p. VIII). La aceasta cărturarul ardelean adăuga exemplul chiar al limbii germane, în care au

---

tradusă între 1937 și 1973 în șase limbi: engleză (două ediții), germană, spaniolă, rusă, portugheză și italiană; Alexandru Graur, *Studii de lingvistică generală* (București, 1955), apărută ulterior într-o ediție fundamental refăcută și îmbogățită (București, 1960); *Introducere în lingvistică*, de un colectiv, sub conducerea aceluiași autor, publicată pînă acum în trei ediții (București, 1958, 1965, 1972) și tradusă în limba germană (Berlin, 1974); Alexandru Graur—Lucia Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii* (de asemenea, trei ediții: București, 1961, 1965, 1977, ultima sensibil revăzută și adăugită); *Tratat de lingvistică generală*, red. resp. acad. Al. Graur ș.a. (București, 1971; nou tiraj: 1972); în fine, Ariton Vraciu, *Lingvistică generală și comparată* (București, 1980).

[1] Așadar, practic, a apărut în același an cu *Prinzipien der Sprachgeschichte* a lui H. Paul, „*considerată ulterior ca fundamentul teoretic al școlii neogramaticilor*" (Al. Graur—Lucia Wald, *op. cit.*, ed. 3, p. 118).

[2] Vezi „Analele Academiei Române", Seria III, t. III, 1880—1881, Secțiunea I, Partea adm. și dezb., București, 1882, p. 206—208, 231—234, și *Anexa*, p. I—XXX.

[3] *Ibidem*, p. 208; decernarea premiilor a avut loc în ședința solemnă din 6 aprilie (vezi p. 231—232).

[4] *Loc. cit.*, p. XVII—XXX.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

pătruns mii de cuvinte romanice, inclusiv în dialecte, precum şi al limbilor literare ale popoarelor slave „*cîte au apucat a înainta mai bine în cultură, începînd de la Agram (Zagrabia) pînă la Praga, Varşovia, Moscva şi St. Petersburg*“[1].

Bariţiu era bucuros să constate că iconoclastul din tinereţe — care se ridicase împotriva Şcolii Ardelene şi a latiniştilor, în numele „dacismului“ (*Pierit-au dacii?* [2]) — , le recunoştea acum meritele, deşi nu înceta să remarce exagerările, căci ţelul lor a fost „a deştepta naţionalitatea română“. „*Această şcoală* — continua Hasdeu — *a produs doi bărbaţi denaintea cărora cată să se-nchine toţi românii: Cipar şi Laurian*“ (p. IX). Critica lui se îndrepta acum mai ales împotriva „*celeilalte direcţiuni unilaterale, într-un sens exagerat antilatin sau chiar latinofob*“ (p. X), reprezentată în tomul II al *Dicţionarului* lui Cihac, recent publicat, şi ea nu putea să nu întrunească adeziunea lui Bariţiu, care scotea primul în evidenţă „*sănătosul* principiu *al cerculaţiunii în limbă stabilit de d-sa [Hasdeu] şi demn de toată atenţiunea naţiunii întregi*“[3].

Pe aceeaşi linie, democratul şi patriotul Bariţiu aproba principiile expuse de autor în paragraful consacrat *Limbii naţionale*, care, începînd cu definiţia *naţiunii*, sublinia existenţa acesteia în funcţie de „*o limbă comună uniformă*“ (p. 81—82), cultivată sub forma *limbii literare unice*, spre care tinseseră cele mai luminate minţi din generaţiile precedente: „*Iacă, Domnilor*, — conchidea Bariţiu — *sublimul scop ce avuseră bătrînii noştri, despre care vorbeşte Hasdeu în prefaţiunea sa: crearea, închegarea, stabilirea unei* limbi naţionale româneşti, *din toate dialectele poporului, care să ajungă a fi comună tuturor românilor din toate ţările locuite de ei*“[4]. Pe linia deschisă de studiile savantului lingvist, intelectualii erau chemaţi, în încheiere, „*să lucre din răsputeri la înălţarea unui edificiu măreţ şi foarte durabil, care să merite în adevăr numele sublim de* limbă naţională comună, *fără care nu este naţiune. Şi d-l Hasdeu, aşternînd mai bine calea spartă* (deschisă — *n.n.*) *de bătrîni, arată cărturarilor şi direcţiunea în care avem să o continuăm*“[5].

Comentatorii ulteriori ai operei lingvistice şi filologice hasdeene au acordat mai puţină atenţie acestui al III-lea tom din *Cuvente* — abia început şi cu un conţinut diferit de al primelor două — cu excepţia paragrafului 19, *Limba în circulaţiune*, reprodus, cu unele modificări, împreună cu alte două, în fruntea tomului I din *Etymologicum magnum Romaniae* (1886), prin care i s-a şi asigurat o mai largă răspîndire şi valorificare. Primul care a făcut-o a fost elevul şi suplinitorul său temporar Lazăr Şăineanu, în lecţia de deschidere a „Cursului de filologie comparativă“, ţinută la 16 octombrie 1889,

---

[1] *Loc. cit.*, p. XX.

[2] Apărut în 1860, în „Foiţa de istorie şi literatură“ şi reprodus în *Scrieri istorice*, vol. I, p. 78—106.

[3] *Loc. cit.*, p. XXI.

[4] *Ibidem*, p. XXV.

[5] *Ibidem*, p. XXX. Încheind expunerea conţinutului cărţii, Bariţiu adăuga: „*Dealtmintrelea, studiul acesta filologic se continuă în partea III, sub titlu[l]:* Linguistica în specie, *din care au şi ieşit vreo trei coale, care însă nu fac obiectul analizei de faţă*“ (p. XXIX). Această continuare nu pare a fi seria inclusă ulterior în „Columna lui Traian“, reapărută în 1882, sub titlul comun *Studie de ştiinţa limbei: Un nou punct de vedere asupra ramificaţiunilor gramaticii comparative*, §§ 1—4 (nr. 1, ianuarie, p. 19—31) şi *Laletica sau fiziologia sonurilor* (de la gr. λαλός „vorbitor“), §§ 1—3 (nr. 2, februarie, p. 65—73), § 4 (nr. 3, martie, p. 129—135) şi § 5 (nr. 4—5, aprilie — mai, p. 193—210).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

citată mai sus și publicată în anul următor. Expunînd concepțiile neogramaticilor, care se impuseseră în decurs de un deceniu, dar și ale unor contemporani de-ai lor, printre care Ascoli, noul teoretician consacra ultima parte operei maestrului său, spunînd printre altele: „*Dintre toți lingviștii contemporani, nici unul nu și-a format despre lingvistică o concepțiune mai largă ca d. Hasdeu. Pe cînd elementul psihologic al graiului era și este încă mai pretutindeni neglijat și deprețiat, d-sa a pus în serviciul limbei profunda intuițiune a istoricului. Teoria circulațiunii cuvintelor, cu care d. Hasdeu a îmbogățit semantica, este singura descoperire marcantă, ce știința are de înregistrat pe acest teren*“[1].

Mai tîrziu, în secolul nostru, Sextil Pușcariu și apoi elevul său D. Macrea, confirmînd originalitatea teoriei lui Hasdeu, au făcut aplicări mai detaliate asupra limbii române, cu concluzii generale de o deosebită însemnătate teoretică și practică, reluate și extinse astăzi, pe plan internațional, în cercetările de *frecvență a cuvintelor*, cu ajutorul cărora s-a stabilit atît „vocabularul fundamental“ (fondul principal lexical) al multor limbi — util, mai ales, în studiul practic —, cît și ponderea diverselor grupuri lexicale, moștenite sau împrumutate din alte idiomuri, ceea ce permite să se stabilească adevărata *fizionomie lexicală* a fiecărei limbi în parte[2]. Mai mult, extinzînd această observație asupra celorlalte aspecte ale limbii, mintea iscoditoare a lui Hasdeu a stabilit un principiu de o maximă generalitate, în încheierea paragrafului respectiv (p. 104—105): „*Ceea ce se cheamă* fizionomia *unei limbi nu este altceva decît rezultatul circulațiunii. Fizionomia totală a limbei se compune din fizionomiele sale parțiale: fonetică, tonică, morfologică, sintactică, lexică, ideologică* (semantică — n.n.), *rezultînd fiecare dintr-o circulațiune deosebită, astfel că se poate întîmpla, bunăoară, ca fizionomia fonetică sau lexică să nu fie de aceeași natură cu cea sintactică sau cu cea tonică, dar toate circulațiunile speciale la un loc concurg într-o singură fizionomie generală*“.

În sfîrșit, cam în același timp, Th. Capidan, iar în anii din urmă acad. Al. Graur și alți lingviști din generația mai tînără, preocupați de problemele teoretice și filozofice ale disciplinei, au scos în evidență modernitatea multora din ideile lui Hasdeu, faptul că într-o serie de probleme el se afla pe aceeași linie de gîndire cu neogramaticii, al căror compendiu teoretic — *Prinzipien der Sprachgeschichte* al lui H. Paul — a apărut concomitent (1880), iar în altele s-a dovedit un precursor, ca de exemplu, în geografia lingvistică sau în unele elemente ale concepției saussuriene asupra limbii[3].

La curent cu toate cuceririle teoretice ale lingvisticii europene din etapa precedentă și din timpul său, Hasdeu a definit cu toată claritatea stadiul

---

[1] *Linguistica contemporană*... p. 47.

[2] Vezi informații suplimentare și indicații bibliografice în *Notele* la t. III.

[3] Th. Capidan, *Bogdan Petriceicu Hasdeu*, în vol. *Limbă și cultură*, București, 1943, p. 331—360; Al. Graur, *B. P. Hasdeu și lingvistica indo-europeană*, „Analele Academiei R.P.R.“, XIII, 1963, p. 245—248 (comunicare în cadrul ședinței festive, consacrate împlinirii a 125 de ani de la nașterea marelui savant și scriitor [data oficială], ședință la care au făcut, de asemenea, expuneri: acad. Al. Rosetti, *Bogdan Petriceicu Hasdeu și studiul limbii române*, p. 239—243; Al. Dima, *Bogdan Petriceicu Hasdeu, scriitorul*, p. 249—255; V. Maciu, *Activitatea istoriografică a lui B. P. Hasdeu*, p. 257—267); Lucia Wald, *Hasdeu și problemele de teoria limbii*, „Limba română“, XII, 1963, nr. 5, p. 463—468 ș.a. Vezi, de asemenea, capitolele respective din sintezele de istorie a lingvisticii: Al. Graur — Lucia Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, ed. 3, p. 125—126; D. Macrea, *Contribuții la istoria lingvisticii românești*, p. 135—140; *Istoria lingvisticii românești*, coord. acad. Iorgu Iordan, p. 92—95.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

nou la care ajunsese știința limbii în acel moment, stabilindu-și o sarcină dificilă, pe care a dus-o în mare parte la îndeplinire:

„*În ultimii zece ani, începînd de la «Cursul» lui Ascoli*[1], *linguistica a fost brăzdată în atîtea direcțiuni diverse și semănată cu atîtea noui idei, datorite mai cu seamă generațiunii celei tinere, ca Johannes Schmidt, Ludwig Sayce, Leskien, Bréal, Brugmann, Caix, Gustav Meyer etc. (...), încît inventarele din trecut nu se mai potrivesc cu avutul de astăzi, iar avutul de astăzi îmbrățișează nu numai roadele cele culese, dar mult încă pe acelea ce răsar pentru ziua de mîni și se pot deja privi mai de-nainte ca dobîndite.*

Într-un cuvînt, linguistica actuală e mai departe de linguistica lui Schleicher decum era linguistica lui Schleicher de linguistica lui Bopp. Un inventar al acestei noue faze a științei îl încercăm noi în prima parte a operei de față sub titlul special de «Principie de linguistică»“ (p. XV; *subl. n.*).

Scoțînd în evidență caracterul social al limbii — „*Nemic mai social ca limba, nodul cel mai puternic, dacă nu chiar temelia societății*“ (p. VII) —, Hasdeu a definit totodată lingvistica drept o știință *sociologică*, cu toate implicațiile ce decurg de aici, în primul rînd, studierea fenomenelor lingvistice în legătură cu istoria poporului respectiv și, în al doilea rînd, în circulația lor în grai. În același timp, raportîndu-se la W. von Humboldt, unul din precursorii lingvisticii moderne, lingvistul român sublinia: „*Orice limbă este un tot armonios, în care t o a t e se află în cea mai strînsă corelațiune*“ (p. 79), ideea ce va deveni unul din conceptele centrale ale structuralismului, fundamentat de F. de Saussure.

Aceasta și multe alte probleme — raportul dintre filologia clasică și cea comparativă, dintre lingvistică și etnopsihologie, metoda comparativă în lingvistică, distincția între „limba in abstracto“ (în termeni saussurieni: *langage*) și „ limba in concreto“ (*langue*, pe de o parte, și *parole*, pe de alta), între sincronie și diacronie („punctul de vedere peritetic“ și cel „anatetic“), între limba națională, literară și dialecte, inclusiv chestiunea limitelor între dialecte (în care Hasdeu s-a dovedit un precursor al geografiei lingvistice), distincția între „amestecul primar“ (în termenii lui Ascoli: influența *substratului*) și cel „secundar“ *(adstrat, superstrat)*, locul toponimiei și antroponimiei în sistemul lingvistic, specificul limbii poetice sau artistice și, în fine, locul și specificul etimologiei, ca ramură importantă a lingvisticii (fără a accepta extinderea prea mare pe care i-o atribuia Hasdeu) — fac din *Principiile de linguistică* o carte mereu actuală a științei românești, scrisă într-un limbaj viu, atrăgător, ce nu și-a pierdut prospețimea, ca atîtea alte opere ale marelui savant și scriitor.

Încheind analiza acestui al treilea volum, teoretic, al *Cuventelor*, reținem aprecierea generală, formulată de acad. Al. Graur, în comunicarea prezentată în aula aceluiași înalt for științific în care și-a expus ideile Hasdeu însuși: „*Pe de o parte, este important că ideile pe care le-a lansat au fost de cele mai multe ori corecte și uneori chiar în avans asupra științei contemporane cu el, pe de altă parte, trebuie să ținem seama de marele rol pe care activitatea lui l-a avut pentru a face cunoscută în cercuri largi și interesantă pentru public știința noastră*“. În același timp, teoreticianul de azi scotea în evidență, în încheiere, „*orizontul larg al savantului, care era și filolog și istoric și literat, ușurința cu care plimbă pe cititor prin toate limbile indo-europene, talentul de a*

[1] A s c o l i, *Corsi di glottologia*, Torino, 1870 (nota lui H.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

face așteptată soluția, fantezia cu care își compune ipotezele și, mai presus de toate, entuziasmul de care era cuprins personal și pe care știa să-l comunice cititorului și, desigur, și ascultătorului; știu de la contemporani — încheie acad. Al. Graur — *că la cursurile lui asistau multe persoane din afara Universității, atrase de marele talent al profesorului*"[1].

Lucrările lingvistice și filologice ale anilor 1881—1883

Considerînd într-un anume fel încheiată această operă capitală, realizată de Hasdeu între 41 și 45 de ani, să vedem în ce măsură marele lingvist și filolog, ajuns la apogeul gloriei științifice, și-a îndeplinit intențiile, pe de o parte, de a continua *Principiele de linguistică*, iar pe de alta, de a contura o *Istorie a limbii române*, prin sistematizarea datelor cuprinse în tomurile I și II din *Cuvente*, precum și în alte manuscrise și tipărituri din secolul al XVI-lea și de mai tîrziu, scoase la iveală de el însuși sau de alți cercetători.

Mai întîi, se cuvine să menționăm aici că în același an, 1881, în care apărea tomul III al *Cuventelor*, filologul edita, din însărcinarea Academiei Române, cea mai veche carte coresiană cunoscută pe atunci *de visu: Psaltirea publicată românește la 1577 de diaconul Coresi*. Tomul I. *Textul* (București, 1881, IV + 444 + 66 p. facsimile), cu o scurtă *Prefață* (semnată la 26 decembrie 1880, la numai șase zile după cea din fruntea *Principielor*), textul românesc fiind reprodus atît cu slove chirilice, cît și, în josul paginii, cu litere latine (prin renunțarea la versiunea slavonă interlineară)[2].

Reluînd în 1882 tipărirea „Columnei lui Traian", care va continua însă numai pînă în 1883 (lunar, dar cu unele numere duble, triple sau chiar, în ultimul an, cvadruple), Hasdeu va publica în paginile ei o serie de studii și materiale, ce corespund, cel puțin în parte, celor două direcții ale planului enunțat. Astfel, chiar în nr. 1 pe 1882 savantul includea articolul *Un nou punct de vedere asupra ramificațiunilor gramaticei comparate*, menționat mai sus (în notă) și avînd supratitlul *Studie de știința limbei*, ceea ce exprimă o anumită modificare a planului schițat inițial în *Principie de linguistică*. În continuare, în numerele 2, 3 și 4—5 găsim amplul studiu *Laletica sau fiziologia sonurilor*, cu care preocupările teoretice generale încetează.

În schimb, alături de contribuțiile altor colaboratori (I. Bianu, Nicolae și Aron Densusianu, G. Chițu, P. Ispirescu, S. Fl. Marian, É. Picot, L. Șăi-

[1] *B. P. Hasdeu și lingvistica indo-europeană*, p. 248.

[2] Subtitlul cuprindea, de asemenea, mențiunea: „*Reprodusă cu un studiu bibliografic și un glosar comparativ*", ceea ce Hasdeu n-a mai realizat. Din tomul II, avînd subtitlul întrucîtva modificat: „*Reprodusă cu un studiu biografic și bibliografic*", n-au fost imprimate în 1888 decît 32 de pagini (exemplar la B.A.R., cota: II 50278, cu însemnarea lui I. Bianu pe prima pagină), cuprinzînd o scurtă *Prefață* (p. 3—4), în care autorul motiva modificarea planului, în urma descoperirii *Psaltirii Scheiene* și pregătirii de către I. Bianu a ediției acesteia (Tomul I. *Textul în facsimile și transcriere, cu variantele din Coresi (1577)*, București, 1889), precum și începutul Părții I, *Analecte despre mișcarea literară extra-coresiană la români între 1570—1580* (p. 5—32), care nu este altceva decît reluarea, cu mici modificări, a celei mai mari părți din studiul privind *Istoria externă* și *Istoria internă* a *Tetraevanghelului* lui Radu de la Mănicești, studiu publicat în 1882—1883 (vezi mai jos). Cf. edițiile ulterioare: *Psaltirea Scheiană, comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII, traduse din slavonește*. Ediție critică de I.-A. Candrea. I. *Introducerea;* II. *Textul și glosarele*, București, 1916; Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577), în comparație cu psaltirile coresiene din 1570 și din 1589*. Text stabilit, introducere și indice de Stela Toma, București, Ed. Academiei, 1976.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

neanu, Gr. Creţu, Boleslas P. Hasdeu, unchiul savantului, şi alţii), precum şi de unele articole şi materiale istorice de-ale lui Hasdeu însuşi, cele două tomuri ale revistei cuprind, în primul rînd, mai multe cercetări lexico-etimologice semnate de el. Cele din numerele pe aprilie-decembrie 1882 vor fi reunite în volumul *Din istoria limbei române* (Bucureşti, 1883, VIII + 96 p.; prefaţa semnată la 20 decembrie 1882), închinat — după cuvintele autorului — *„Iluştrilor mei amici şi magiştri G. I. Ascoli şi Hugo Schuchardt"*.

Volumul reuneşte zece studii consacrate fie istoriei unor cuvinte şi sufixe de origine latină în limba română *(ghioc* şi „dubletul" *zglăvoc, creştet, urzică, ghiocăgă, paşte* şi alţi termeni creştini; sufixul *-ame* în dacoromâna veche şi în aromână, în comparaţie cu limbile romanice occidentale), fie unor cuvinte autohtone şi semnificaţiei lor istorice şi folclorice (*„Doina". Originea poeziei poporane la români* şi *„Doina" răstoarnă pe Roesler)*, fie, în sfîrşit, etimologiei şi evoluţiei semantice a unor cuvinte de origine slavă *(zglobiu, şugubăţ* şi *şugubină)*.

Cercetările istorico-etimologice, scrise cu aceeaşi ingeniozitate şi bogăţie de material, continuă şi în numerele pe 1883 ale *Columnei*, în care apar cinci astfel de studii: *Cuvîntul* samă *este el latin sau maghiar? Istoria unui trunchiu crescut din trei rădăcine*[1]; Scornesc *şi* stîrnesc. *Un specimen de necesitatea vechilor texturi pentru orice cercetare linguistică*[2]; Biea. *Cum ziceau românii înainte de a fi luat de la slavi pe* dragă?[3]; *Posteritatea latinului* **fax** *în limba română. Un quadruplet linguistic*[4]; Bourel, melc *şi* culbec. *Dacii şi latinii într-o scoică*[5], la care se adaugă un nou studiu de sintaxă comparativă-istorică, în continuarea celui din tomul II al *Cuvintelor: Fost-ai ce-ai fost... Un principiu estetic al sintaxei române în comparaţiune cu latina şi limbile romanice*[6].

În al doilea rînd, Hasdeu publică în paginile noii serii a revistei, însoţite de studii: ample extrase din *Manuscriptul românesc din 1574 aflător la London, în British Museum (Tetraevanghelul* copiat, cu unele modificări, de Radu din Măniceşti după cel al lui Coresi, tipărit la Braşov, 1560—1561), cercetat pentru prima dată la faţa locului, în vara anului 1880[7]; *Anonymus Lugo-*

---

[1] Nr. 1—2, ianuarie-februarie, p. 22—30.

[2] *Ibidem*, p. 48—63.

[3] Nr. 3—6, martie-iunie, p. 97—104.

[4] *Ibidem*, p. 112—121.

[5] *Ibidem*, p. 193—212.

[6] Nr. 7—10, iulie-octombrie, p. 392—339; nr. 11—12, noiembrie-decembrie, p. 369—384 (cu menţiunea: „Finea va urma").

[7] *„În curs de trei săptămîne* — preciza neobositul filolog, în studiul introductiv —, *lucrînd zi după zi, de la 10 ore ante-meridiane pînă la 5 după amiazi, în cea mai gigantică sală de lectură din London şi chiar din lume, eu am citit manuscriptul de două ori şi am extras din el tot ce mi s-a părut a fi interesant sub raportul filologic, fie ca arcaisme lexice, fie ca fonetică, fie ca forme gramaticale, ca sens, ca sintaxă, ca frazeologie"* („Columna lui Traian", 1882, nr. 1, ianuarie, p. 60; I. *Istoria externă*, p. 48—60; II. *Extracte*, nr. 2, februarie, p. 78—86; nr. 3, martie, p. 171—177; nr. 4—5, aprilie-mai, p. 239—244; nr. 6, iunie, p. 358—367; nr. 7—9, iulie-septembrie, p. 459—465; III. *Istoria internă*, nr. 10—12, octombrie-decembrie, p. 624—629; 1883, nr. 7—10, p. 310—322. Deşi se menţionează: „Va urma", studiul se opreşte aici.) Cu toate că *Tetraevanghelul* lui Coresi din 1560—1561 era pe atunci cunoscut doar indirect din cîteva extrase publicate, după un exemplar incomplet, de către T. Cipariu, în *Crestomatie sau analecte literare* (Blaj, 1858), şi dintr-un glosar defectuos al lui G. Săulescu (tipărit de Th. Codrescu, în „Buciu-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

shiensis. Cel mai vechi dicționar al limbei române, după manuscriptul din Biblioteca Universității din Pesta, atribuit recent lui Mihail Halici-tatăl (ante 1658)[1]; în fine, *Înainte de Tudor Vladimirescu. O cronică inedită a Țării Românești dintre 1800—1821, scrisă în versuri și proză, sub pseudonimul Zilot Românul și păstrată în Biblioteca Arhivelor Statului*[2].

Așadar, aceste lucrări, la început teoretice, apoi tot mai mult axate pe istoria complexă a vocabularului, moștenit din latină, de origine autohtonă sau împrumutat din alte limbi, și a sintaxei limbii române în plan comparat, precum și pe scoaterea la iveală a noi texte din secolul al XVI-lea și de mai târziu, se înscriu în continuarea *Cuvintelor den bătrîni* și reprezintă, cel puțin în parte, punerea în aplicare a planului schițat la sfîrșitul anului 1880. Dar un nou proiect, mult mai grandios, venea să modifice acest plan la începutul anului 1884.

---

mul român", 1875), Hasdeu ajungea la o concluzie judicioasă, confirmată, în esență de cercetările ulterioare: „De aci, întrucît se atinge în specie de Evangheliarul atribuit lui Benkner (imprimat de Coresi și Tudor diacul, *„cu zisa jupînului Hane Bégner"* — *n.n.*), identic prin text cu al lui Radu de la Mănicești (mai exact, [aproape identic — *n.n.*), noi ajungem vrînd-nevrînd la următoarea concluzie: tipărit cam pe la 1560 după un manuscript de pe la jumătatea secolului XVI" (p. 322). Descoperit abia în 1888, la mănăstirea Ciolanul din jud. Buzău, și publicat de către Gherasim Timuș Pitești teanu și Constantin Erbiceanu într-o ediție de popularizare, în 1889, *Tetraevanghelul lui Coresi* a fost reprodus științific în anii noștri, de către Florica Dimitrescu (București, Editura Academiei, 1963), care l-a comparat cu acela al lui Radu de la Mănicești. Între timp fusese editat și acesta în transcriere, dar fără studiu și cu titlul inexact, de către M. Gaster: *Tetraevanghelul lui Coresi din 1561* (București, 1929, p. 1—180; la p. 181—247: *Faptele apostolilor* după Codex Gaster, nr. 93, azi la B.A.R., nr. 1154: copiat de Teofil din Rucăr, la 1702—1703 — cf. G. Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești, B.A.R. 1—1600*, București, 1978, p. 241).

[1] Nr. 11—12, noiembrie-decembrie, p. 406—429 (studiul introductiv, p. 406—420; literele A și B, p. 421—429, cu mențiunea „Va urma"). După o primă semnalare, cînd l-a descoperit în 1871, Hasdeu l-a copiat integral și studiat în 1883. Peste opt ani studiul va fi republicat, cu unele prescurtări, împreună cu cea mai mare parte a lexiconului (literele A—P), în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie", vol. VI, 1891, p. 1—48. În ceea ce privește atribuția, vezi articolul lui Fr. Király, *Mihail Halici-tatăl, Dictionarium valachico-latinum (=Anonymus Caransebesiensis)*, SCL, XXXII, 1981 nr. 3, p. 299—301.

[2] Anul 1882, nr. 4—5, apr.-mai, p. 266—303; nr. 6, iunie, p. 321—330; nr. 7—9 iulie-sept., p. 490—518; nr. 10—12, oct.-dec., p. 536—543; anul 1883, nr. 1—2, ian.-febr., p. 89—94; nr. 3—6, martie-iunie, p. 121—136; nr. 7—10, iulie-oct., p. 348—363; nr. 11—12, noiembrie-dec., p. 385—404: studiul *Zilot Românul. O privire sintetică asupra ultimei cronice române din epoca fanarioților*. Ediția, însoțită de studiu a apărut, de asemenea, în volum: *Înainte de Tudor Vladimirescu. 1800—1821. Ultima cronică română din epoca fanarioților*, reprodusă după manuscriptul din Arhiva Statului din București, cu o *Introducere* de B. P. Hasdeu, București, 1884, XXVI + 118 p. + 1 p. errata. Despre autor, care a fost identificat cu Ștefan Ioan Moru sau Mora (cca. 1780—1851), vezi acum în urmă *Dicționarul literaturii române...*, p. 935—936 (articol de Algeria Simota, cu o bogată bibliografie); de asemenea: M. D. Ciucă, *Adevărata identitate a lui Zilot Românul*, „Manuscriptum", XI, 1980, nr. 3(40), p. 167—173 (îl identifică cu Ștefan Fănuță).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Într-adevăr, chiar la sfîrșitul ultimului număr al *Columnei lui Traian* (11—12, noiembrie-decembrie 1883, p. 457—467), apărut, de fapt, în primele luni ale anului 1884[1], neobositul lingvist insera *Programa pentru adunarea datelor privitoare la limba română*, care nu era altceva decît prospectul și chestionarul (parțial, pînă la întrebarea nr. 56 din totalul de 206) pentru viitorul *Magnum etymologicum Romaniae*, tipărit apoi integral în broșură și în *Analele Academiei Române*, iar ulterior ca *Prefață* la tomul I al impunătorului dicționar[2]. Prin urmare, angajarea, începînd din primăvara anului 1884, la această a doua operă capitală a sa, patronată de capul statului și de Academia Română, l-a pus pe B. P. Hasdeu în situația de a-și revizui planul expus în tomul III al *Cuvintelor*, mai exact de a-i da o altă amploare în ceea ce privește *vocabularul*, a cărui evoluție o considera esențială în cadrul istoriei limbii române.

Nu este locul aici să facem o analiză detaliată a structurii și valorii acestei însemnate opere a lingvisticii românești, aspecte asupra cărora au stăruit îndelung în ultimul deceniu și jumătate cunoscutul lexicograf Mircea Seche, într-o monografie specială[3], și profesorii Paul Cornea și Grigore Brâncuș, cu prilejul reeditărilor — una parțială, dar destul de reprezentativă, tipărită pentru publicul larg[4], iar cealaltă integrală, ce e drept, cu cîteva supărimări în cele trei prefețe[5]. E suficient să reamintim etapele realizării ei și, mai ales, să înțelegem împrejurările dramatice în care a fost, în cele din urmă, întreruptă.

Anul 1881, care înregistrase cea de-a doua premiere academică a lui Hasdeu, consfințind recunoașterea publică a meritelor sale științifice, a avut și o altă față, cu urmări neprevăzute și, în cele din urmă, nefaste: „*La mijloc nu e un fapt divers* — scrie prof. Paul Cornea, editorul avizat, împreună cu regretata Elena Piru și cu cercetătoarea Roxana Sorescu, al *Corespondenței B. P. Hasdeu — Iulia Hasdeu — (...), ci o dramă: ea răstoarnă felul de viață al eroilor și le marchează, în pofida lor, sufletul*" (p.8).

---

[1] Pe copertă e imprimat într-adevăr anul 1884.

[2] *Programa pentru adunarea datelor privitoare la limba română* de B. P. Hasdeu. Ediția Academiei Române, București, 1884, 16 p.; „Analele Academiei Române", Seria II, t. VII, 1884—1885, Secțiunea I. Partea adm. și dezb., p. 21—34; *Etymologicum magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*, de B. Petriceicu Hasdeu, tomul I, București, 1886, p. V—XVIII.

[3] *Schiță de istorie a lexicografiei române*, II, București, 1969, p. 9—34.

[4] B. P. Hasdeu, *Etymologicum magnum Romaniae (Pagini alese)*. Ediție îngrijită de Andrei Rusu. Studiu introductiv de Paul Cornea, 2 vol., București, Ed. Minerva (B.p.t., nr. 554—555), 1970: *Etymologicum magnum Romaniae — biografia și fizionomia unei opere remarcabile*, vol. 1, p. V—LIX; *Tabel cronologic*, p. LXI—LXIX.

[5] B. Petriceicu Hasdeu, *Etymologicum magnum Romaniae*. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Grigore Brâncuș, 1—3, București, Ed. Minerva, 1972—1976. Deosebit de prețios, printre altele, ni se pare *Indicele de cuvinte*, întocmit de Gr. Brâncuș, în care acesta înregistrează „*cuvintele și afixele* (de după *bărbat — n.n.*) *asupra cărora se fac observații etimologice. Cuvintele-titlu* (de la *A* la *bărbat — n.n.*) *figurează în indice numai cînd apar în altă parte decît în articolele consacrate*" (t. III, p. 853—867, aproape 1400 de cuvinte, după care urmează, pînă la p. 877, cuvinte din alte limbi, înregistrate în măsura în care „*prezintă o importanță comparatistică reală sau dacă sînt discutate din punct de vedere etimologic*").

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

În urma unor anonime la adresa lui B. P. Hasdeu, soția își ia fiica, ce nu împlinise încă 12 ani, și pleacă precipitat la Brașov, în ziua de 12 iulie 1881. De acolo, în ciuda explicațiilor și apelurilor rezonabile ale soțului, precum și împotriva dorinței fiicei, Iulia Faliciu-Hasdeu hotărăște să plece la Paris, sub pretextul de a asigura acesteia o pregătire superioară în marele centru de cultură, creînd totodată o aparentă justificare a părăsirii domiciliului.

Înscrisă la colegiul de fete „Sévigné", la începutul lui septembrie 1881, dar retrasă peste trei ani (primele zile ale lui martie 1884) și preparîndu-se în particular, Iulia-fiică va susține cu succes bacalaureatul în iulie 1886, iar în octombrie va începe să urmeze cursurile la Facultatea de Litere. Corespondența fascinantă dintre fiică, tot mai matură și mai sensibilă, și tatăl-savant, mîndru de odrasla sa, în ciuda eforturilor pecuniare, mereu evocate, ne dezvăluie pas cu pas aventura spirituală a celei dintîi, apoi, treptat, semnele bolii (începînd chiar din 1884 [1]), căreia nici ea, nici părinții nu i-au dat atenția cuvenită decît prea tîrziu.

Dar, printre altele, scrisorile lui Hasdeu ne fac cunoscut, dincolo de ceea ce au consemnat *Analele Academiei Române*, rapoartele, prefețele și studiile introductive la *Etymologicum magnum Romaniae*, ritmul interior, încordarea supraomenească a savantului de a realiza opera vieții sale, *monumentum aere perennius*, închinat limbii și poporului român.

În sesiunea generală a Academiei Române din primăvara anului 1884, și anume în ședința din 23 martie, șeful statului prezentă propunerea *„de a se face un fel de* Magnum Etymologicum Romaniae, *conținînd toate cuvintele vechi"* ale limbii române, propunere al cărei text îl credem a fi fost redactat de B. P. Hasdeu însuși, probabil cu participarea prietenului său D. A. Sturdza, ce devenise chiar în acel an secretar general al înaltului for științific[2]. *„Spre a sprijini această întreprindere, pentru care patru, cinci, șase ani vor fi trebuincioși"*, se puneau la dispoziția Academiei *„în fiecare an modesta sumă de șase mii lei"*, deși se recunoștea că *„lucrarea aceasta este foarte întinsă, poate chiar nemărginită"*.

Peste cîteva zile, la 29 martie, la propunerea lui D. A. Sturdza, Academia, avînd ca președinte tot pe I. Ghica, numea o comisie, formată din V. Alecsandri, T. Maiorescu și B. P. Hasdeu, care *„să formuleze o programă"* în vederea realizării dicționarului proiectat (p. 81). După mai multe discuții, comisia se prezenta, la 2 aprilie, în fața plenului Academiei și, prin glasul lui Maiorescu, comunica următoarea concluzie: *„... Comisiunea a socotit că între bărbații cunoscuți prin lucrările lor filologice și limbistice, precum sunt D-nii Barițiu, Roman și Quintescu, acela care ar putea duce cu mai multă energie și succes această sarcină ar fi D-l Hasdeu, cunoscut prin lucrările sale limbistice și prin cunoștințele sale filologice"* (p. 100). În urma unor discuții, în genere, aprobative, deși cam reticente din partea unor academicieni, și a explicațiilor lui Hasdeu însuși, aceeași minte clară a lui Maiorescu formulă rezoluția, care prevedea ca B. P. Hasdeu să redacteze dicționarul, fiind ajutat *„de colaboratori aleși de D-sa"*, pentru care ministrul Instrucțiunii Publice și al Cultelor (pe atunci, G. Chițu) era rugat *„să-i dea sprijinul putincios"* financiar. Autorul era îndatorat ca, la începutul sesiunii viitoare, să raporteze *„cît va fi făcut și atunci Academia va putea decide asupra tipăririi"* (p. 102).

---

[1] Vezi scrisorile Iuliei din 3 ian. 1884 și din aprilie 1885 (*ed. cit.*, p. 141, 206).

[2] Vezi „Analele Academiei Române", Seria II, t. VI, 1883—1884, Secțiunea I, Partea adm. și dezb., p. 68—69 (în continuare, menționăm paginile în paranteze).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Hasdeu însuși prezentă în fața plenului Academiei și al Secției literare, în ziua de 4 aprilie, prospectul dicționarului, care, adoptat de aceasta din urmă, permise Academiei să-și dea, în fine, aprobarea (p. 106—112).

Îndată după sesiune, marele filolog porni cu ardoare la pregătirea noii opere: *„Eu lucrez zi și noapte la Dicționarul meu* — scria el soției și fiicei, la 25 mai/6 iunie același an —. *Sper că va ieși ceva monumental, dar obositor, obositor de tot“*[1]. Foarte curînd, la 1 iunie, prezenta într-o ședință a Academiei chestionarul său lingvistic de 206 întrebări, solicitînd aprobarea pentru tipărirea și difuzarea lui *„în deosebite părți locuite de români“*[2], ceea ce se și realiză foarte curînd.

În primul raport, inserat, după note stenografice, în *Analele Academiei*, în cadrul sesiunii generale din 1885, la 2 martie[3], după ce consemna modesta contribuție din partea unor tineri colaboratori, plătiți din subvenția de 2 000 lei a ministrului G. Chițu (utilizată și pentru vasta corespondență) — cu excepția elevului său I. Bianu, care l-a ajutat „pe cît i-a permis timpul, refuzînd orice răsplată“ (p. 230) —, Hasdeu arăta că cea mai mare parte a extraselor de citate (cuprinzînd cuvinte începînd cu litera *a*) a realizat-o el însuși. Totodată menționa că a primit circa 200 de răspunsuri la chestionarul său, din care vreo 20 din Transilvania și Banat (*„tocmai ele sunt din cele mai bune“* — p. 231), ilustrînd valoarea lor cu arhaismul *auă* „strugure“ (< lat. *uva*), înregistrat în județul Teleorman, după ce se crezuse că a dispărut din dacoromână în secolul al XVII-lea, rămînînd doar în aromână. În privința redactării, savantul afirma că *„litera* A *din Dicționar este pe deplin gata*[4], *și după veți decide ca tipărirea să înceapă mîne, de mîne se va începe, iar începînd, pînă la sesiunea viitoare, veți avea un volum de peste 500 pagine, care va cuprinde numai litera* A[5]. *Dar a zice litera* A *în limba română, este a zice mult, căci litera* A *este, ca să mă esprim astfel, un brevet de latinitate a limbei române“*. (p. 232). Observațiile sale preliminare îl duceau la concluzia, infirmată ulterior, că *„aproape a șaptea parte a limbei consistă din cuvinte începătoare cu* A“, prin urmare — credea el — *„avem gata a 7-a parte din dicționar“* (p. 233)[6].

Discuțiile destul de contradictorii din plenul Academiei și din Secția literară (4 martie), în cadrul cărora — pe lîngă atitudinea favorabilă a lui

---

[1] *Corespondența*. . ., p. 163 (În continuare, vom cita doar pagina, în paranteză).

[2] „Analele. . .“, Seria II, t. VII, 1884—1885, Secț. I, Partea adm. și dezb., p. 1; textul, p. 21—34 (vezi și mai sus, începutul paragrafului).

[3] *Tom. cit.*, p. 78—79, 229—257.

[4] Mai exact, într-o primă redactare, dovadă exemplele citite în ședințele Academiei, față de care textul tipărit definitiv este mai complet. Cf. diferitele *Addenda* de la sfîrșitul fiecărui tom din *Etimologic* și mai ales ritmul de apariție al fasciculelor tomului II (vezi mai jos).

[5] Tomul I are într-adevăr 560 p. (1116 + IV col.), dar cuprinde numai jumătate din litera A. Tomurile I și II au împreună 1122 pagini (2224 + IV + XVI col.), la care se adaugă prefețele și introducerile însumînd 78 p. (LX + VIII p.), așadar, în total 1200 p.

[6] Ideea va fi reluată în raportul prezentat Academiei peste un an, la 21 martie 1886 („Analele. . .“, Seria II, t. VIII, 1885—1886, Secț. I, Partea adm. și dezb., p. 102). Din cele 1470 de pagini ale *Dicționarului limbii române din trecut și de astăzi* al lui I.-A. Candrea (București, 1931), litera *A* ocupă doar 106 pagini, deci aproximativ a *14-a parte*. În *Dicționarul explicativ al limbii române*, apărut în anii din urmă (conducători: Ion Coteanu, Luiza Seche și Mircea Seche, București, 1975), litera *A* ocupă a *15-a parte* (68 p. din 1049 p.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

D. A. Sturdza, T. Maiorescu și a altor savanți — unii membri ar fi dorit să exercite un control mai riguros asupra lucrării, au atras riposta lui Hasdeu că „*nu se crede obligat a se supune la cenzura Secțiunii*", dar va primi „cu mulțumire" observații, cu atît mai mult, cu cît, „*pînă la punerea sub tipar, are obiceiul de a face totdeauna corecțiuni succesive asupra operei*" (p. 146). Mai penibile au fost întîmpinările unora privind cheltuielile de tipărire [1].

La puțin timp după încheierea sesiunii Academiei, și anume la 25 aprilie, savantul scria soției și fiicei: „*Tot din jurnale știți deja că s-a început tipărirea marelui meu* **Dicționar**. *Ce muncă! Vă voi trimite peste cîteva zile prima coală*" (p. 203).

Căutînd să lămurească unele nedumeriri ale fiicei, tatăl preciza, în continuare, la 4/16 mai: ... .*Ceea ce fac eu este « Magnum Etymologicum », nu un vocabular de toate zilele. Are să iasă cel puțin zece tomuri, în care se va cuprinde întreaga viață a poporului român, prezinte și trecută, întrucît se exprimă prin limbă* (. . .). *Îmi trebuie zece ani ca să termin tot*" (p. 210).

Această scrisoare prezintă o mare importanță, dovedind că, încă de la prima fasciculă, Hasdeu și-a dat seama că nu-i vor ajunge șase ani, cît fusese fixat inițial și că *Dicționarul* ar putea avea peste 10 volume[2].

Curînd după această scrisoare, la 15 mai, savantul dădea formă definitivă *Prefeței*, publicate în fruntea tomului I, în care își afirma încă o dată concepția călăuzitoare, aproape în aceleași cuvinte ca mai sus: „*Dicționarul unei limbi trebui să fie pentru un popor o enciclopedie a traiului său întreg, trecut și prezinte*" (p. XVIII).

După cum rezultă din scrisoarea datată 18/30 iunie 1885, prima fasciculă urma să iasă de sub tipar — și a apărut desigur — la 2/14 iulie (p. 227). Cea de-a doua fasciculă era gata la 26 februarie (st.v.) 1886 — așadar, la zece zile după ce Hasdeu împlinise 50 de ani.

În darea de seamă prezentată Academiei peste o lună, la 21 martie (p. 101—108), reamintind apariția recentă a fasciculei a 2-a, Hasdeu informa, în același timp, despre aprecierile deosebit de favorabile ale unor savanți străini, ca G. Paris, G. I. Ascoli, H. Schuchardt, A. Tobler, A. N. Veselovski. Materialul documentar — adăuga el — i se îmbogățise sensibil: „*Acum am peste 1 000 de răspunsuri și pot zice că cunosc cum se vorbește în peste 1 000 de comune din România și în multe din Banat și Transilvania*" (p. 103) — o prefigurare a viitoarelor cercetări de geografie lingvistică, una din marile inovații ale sfîrșitului secolului XIX și ale secolului XX[3].

---

[1] Cf. și scrisoarea lui H a s d e u către soție și fiică din 7/19 martie (p. 196): Peste cîteva zile, la 18 martie, H a s d e u era ales vicepreședinte al Academiei din partea Secției literare (*tom. cit.*, p. 133).

[2] Cf. *Înștiințarea* tipărită pe partea interioară a copertei din față a fasciculei 1 din t. I, care poartă data de apariție 1885 (în timp ce pagina de titlu a întregului volum are 1886, la unele exemplare, iar la altele 1887): „*Publicațiunea întreagă se va compune din* **circa** *10 tomuri de cîte* **minimum** *30 coale. Fiecare tom se va publica în 4 făscioare. Prețul unui tom este 12 lei. Se primesc abonamente pentru fiecare tom, însă făscioare separate nu se vînd. Abonaților li se vor expedia făscioarele îndată după tipărire. Abonamentele se fac la Stabilimentul grafic Socec & Teclu, București, Strada Berzei, no.* 96".

[3] De o valoare documentară inestimabilă, acestea se păstrează astăzi în 18 volume (H I — XVIII) la Biblioteca Academiei R. S. România și au fost larg utilizate în *Dicționarul limbii române*, condus de S. Pușcariu (t. I, partea I—III, t. II, partea I—III, A—L, București, 1913—1914, cu unele lacune), precum și în seria nouă, condusă de acad. Iorgu I o r d a n, acad. Al. G r a u r, acad. I. C o t e a n u (t. VI—XI, M—Ș, București

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Conform declarației sale finale — „*Tot ce am mai spune este că lucrez și nu voi înceta de a lucra*“ (p. 103) —, ritmul de redactare finală și de apariție a următoarelor două fascicule continuă a fi alert în a doua jumătate a anului 1886 și la începutul celui următor: „*Peste cîteva zile* — scria Hasdeu soției și fiicei, la 10/22 octombrie 1886 — *vă trimit eu pentru voi, Leger și Gaston Paris, a 3-a făscioară din* Dicționar *și discursul meu de la Congres*[1], *tipărit deosebit în București*“ (p. 298). Iar, peste două zile, la 12/24 octombrie: „*... m-am apucat a lucra a 4-a făscioară din* Dicționar, *și voi știți cît timp îmi ia această colosală muncă*“ (p. 300)[2]. Redactarea finală și tipărirea acestei fascicule a durat cinci luni, astfel că în scrisoarea din 12/24 martie 1887 savantul putea să-și anunțe triumfător soția și fiica: „*De două săptămîni lucrez zi și noapte la terminarea broșurei a 4-a din* Dicționar, *cu care se încheie tomul I. În sfîrșit, e gata*“ (p. 336).

La 13 martie, Hasdeu citea în fața membrilor Academiei darea de seamă, intitulată *Dicționare și dicționare* (p. 110, 369—379), tipărită apoi ca introducere la tomul II (p. IX—XVIII)[3] și reprodusă ulterior adesea, pentru valoarea ei literară și lingvistică.

Propria expunere a principiilor *Etimologicului*, în raport cu alte dicționare românești sau străine, era însoțită, în aceeași sesiune academică, de raportul secretarului general D. A. Sturdza, care se ocupa de întreaga activitate a forului științific (ședința din 3 martie, p. 65—90, în special, p. 69—73), și de cel al comisiei pentru cercetarea lucrărilor făcute în cursul anului, formate din G. Barițiu, N. Kretzulescu și A. Odobescu (p. 116—123, în special p. 118), în care și-au găsit loc atît elogii meritate, cît și caracterizări ce se cuvin a fi reținute[4].

Încheind *Prefața* la tomul II, semnată la 25 martie 1887, și referindu-se la edițiile prețioase de cîntece populare și de texte vechi, ca și la studiile dialectologice și semasiologice publicate în ultimii ani de diverși cercetători, Hasdeu adăuga cu circumspecție, deși încă încrezător:

„*Dacă nemic nu va veni să împiedece acest ager avînt, menit din ce în ce mai mult a prinde la putere, lucrarea* Etimologicului *va deveni și ea mai ușoară, mai îndemînatecă, mai gata cu o oară înainte*“.

Odată aplauzele stinse, savantul revenea în atelierul său singuratec, unde era chinuit de grija provocată de accesele tot mai dese ale bolii fiicei sale, devenită din noiembrie 1886, studentă a Facultății de Litere din Paris.

1965—1982, în curs de completare și continuare; enumerarea și descrierea lor în t. I, p. LV—LXVI, și în t. VI, p. CXXII—CXXXVI). Cf. pentru unele din ele comentariul detaliat al profesorului Radu F l o r a (Universitatea din Belgrad): *Hasdeu și sîrbii. Legăturile lui Hasdeu cu sîrbii și limba sîrbocroată. Elemente sîrbocroate în ancheta dialectală din 1884 și în Etymologicum magnum Romaniae* (*Actele Simpozionului româno-iugoslav*, București, 1979, p. 131—152). Aspectul folcloric a fost cercetat de Ion Mușlea și Ovidiu Bîrlea: *Tipologia folclorului. Din răspunsurile la chestionarul lui B. P. Hasdeu*, București, Ed. Minerva, 1974.

[1] *Sur les éléments turcs dans la langue roumaine. Notice lue au VIIe Congrès des orientalistes à Vienne le 2 Octobre 1886*, București, 1886.

[2] Cf., de asemenea, scrisorile din 15/27 decembrie 1886, de la începutul și de la sfîrșitul lunii februarie 1887 (p. 315, 329, 332). Între timp, la 6 februarie 1887, Hasdeu a citit la Academie articolele *alivanta*, *alivancă* și *alivenci*, iar la 6 și 27 martie, în cadrul sesiunii anuale, articolele despre verbul *am* și substantivul *an* („Analele. . .“, Seria II, t. IX, 1886—1887, p. 18, 101, 148; ultimele două se reproduc la p. 380—408).

[3] Fără dată de apariție: vom vedea mai jos cînd a ieșit fiecare fasciculă.

[4] Reproduse în *Prefața* la t. II, p. V—VIII.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Şi totuşi, încrederea, satisfacţia de ceea ce făcea pentru „creşterea limbii româneşti şi-a patriei cinstire", semeţia chiar, ce e drept, temperată de umor, mai puneau încă surdină anxietăţilor: „*În lipsa voastră, în cruda singurătate la care sînt osîndit* — scria el, curînd după 3/15 aprilie 1887, soţiei şi fiicei —, *numai această colosală enciclopedie a poporului român, numai contactul zilnic cu spiritul unei întregi naţiuni, numai satisfacţiunea că fac singur ceea ce chiar duşmanii mei au recunoscut că nu poate face nimeni, numai aceasta mă mai scapă de uritul ce m-ar prăpădi*" (p. 346).

Ceva mai tîrziu, la 5 iunie, citea într-o şedinţă a Academiei articolul despre *Antina* (urmele unei localităţi antice aproape de Caracal), primind completări bibliografice din partea lui A. Odobescu[1]. În urma unui efort deosebit de cîteva luni[2], prima fasciculă din tomul II ieşea de sub tipar chiar la începutul anului 1888: „*Peste cîteva zile* — îşi anunţa Hasdeu soţia şi fiica la 31 dec. st.v. 1887 — *veţi primi şi ultima făscioară din* Dicţionar, *împreună cu două exemplare din tomul I*" (p. 381).

Dar, în timp ce savantul tată lucra cu asiduitate la fascicula a 2-a din tomul II[3], boala fiicei se agrava iremediabil: „*Ma maladie est dangereuse* — scria Iulia la 22 martie — *en ce sens que, si je ne me soigne pas beaucoup, mais beaucoup, mes poumons, qui sont déjà pris, pourront être très sérieusement attaqués: mais pour le moment, grâce à Dieu, je ne suis pas encore en danger de mort*" (p. 411). Deşi medicii au recomandat categoric un an de îngrijire atentă „à la campagne, au grand air", cu suspendarea oricărui efort intelectual din partea bolnavei, Hasdeu — încrezîndu-se încă în consultul de la distanţă al unui doctor din Bucureşti — socotea că e vorba doar de o simplă bronşită: „*Ei bine, eu cred că Lilica va deveni una din gloriile cele mai pure ale României: şi această glorie cutează a avea bronchită!*" (scrisoare de la sfîrşitul lui martie, p. 412). Şi în acelaşi timp, anunţa: „*Peste cîteva zile îmi iese şi făscioara II din tomul II din* Etimologic" (p. 413).

Cum, între timp, începuse sesiunea anuală a Academiei, Hasdeu prezentă în şedinţa din 15 aprilie darea sa de seamă despre *Etymologicum magnum Romaniae* (p. 105, 156—175), pe care o considera o adevărată „spovedanie". Într-adevăr, după o amplă expunere a analizei făcute *Dicţionarului* de profesorul maghiar N. Putnocky, într-o şedinţă a Academiei din Budapesta (6 iunie 1887) — analiză favorabilă, dar cu unele obiecţii, cărora lexicograful român le-a răspuns cu competenţă — şi după lectura „din ultima făscioară a Etimologicului, depusă astăzi pe masa Academiei", a articolelor *argea* şi *arăt*, Hasdeu încheia, referindu-se la angajamentul său: „*Sper că m-am ţinut şi mă ţin de cuvînt. Dacă însă eu n-am înşelat pe nimene, m-a înşelat pe mine limba română şi ne-a înşelat pe noi toţi. Noi toţi o credeam mai puţin bogată, judecînd-o după dicţionare, iar nu după adevăratul cuprins al graiului viu şi al texturilor vechi, care ne era necunoscut. Astăzi bogăţia limbei române ne uimeşte. Vedem dinainte-ne desfăşurîndu-se o cale mai lungă decum ni se păruse în*

---

[1] „Analele. . .", Seria II, t. X, 1887—1888, Partea adm. şi dezb., p. 6—7.

[2] Cf. scrisorile din 6/18 iunie şi de la începutul lui noiembrie 1887 (p. 355, 361).

[3] După ce, la 4 decembrie 1887, citise la Academie studiul *Bucea şi căpăţînă* (p. 21) — publicat peste o lună în „Revista nouă", recent înfiinţată sub conducerea sa (I, 1888, nr. 2, 15 ian., p. 41—45) —, Hasdeu revenea în faţa aceluiaşi for, la 4 martie 1888, cu amplul articol despre *Argeş* (rîul, oraşul şi mănăstirea), inclus în această fasciculă şi publicat concomitent, sub titlul *Riul Argeş, tîrgul Argeş, biserica Argeş*, în aceeaşi revistă (nr. 4, 15 martie, p. 121—128).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

momentul plecării (. . .). *Față cu o asemenea bogăție, se naște firească întrebare:* cît *lucrez eu și* cît pot *lucra?*" Cum pînă la acea dată ieșiseră cîte două fascicule anual, respectiv 640 de coloane, rezultă că în fiecare zi lucrătoare „*eu dau la lumină cîte două coloane, material adunat, clasificat, redactat și trecut prin trei corecture*". În afara literei A, ce se apropia de sfîrșit, Hasdeu anunța că are „*deja adunat și clasificat materialul pentru întreaga literă* B, *adunat și pe cale de clasificare materialul pentru întreaga literă* C. *Acest material îl aveți aci dinainte*".

Fără îndoială că, cu toată perspectiva mai îndelungată ce se deschidea, lucrul ar fi mers în continuare mai mult sau mai puțin în același ritm — „*dacă nimic nu va veni să împiedece acest ager avînt. . .*" Or, peste două zile, la 17/29 aprilie, îngrijoratul tată pleca cu trenul „Fulger" la Paris, pentru a-și vedea fiica și a lua măsuri de îngrijire. Împreună cu mama, era trimisă la Glion-sur-Montreux (Vaud), în Elveția, în apropierea lacului Geneva. Întors acasă, unde-l așteptau atîtea îndatoriri și sperînd încă într-o grabnică însănătoșire de ceea ce credea că este „catarrhe pulmonaire" (așa-i spusese doctorul N. Kalinderu — scrisoarea din mai 1888, p. 422), Hasdeu mai primea ultima scrisoare a fiicei, scrisă la 29 mai: „. . .*depuis ton départ je n'ai eu qu'un seul jour de passable, tout le reste a été atroce* (. . .). *Depuis quatre nuits je ne dors presque pas, à cause de ma toux et de mon mal*" (p. 423—424).

Dar clima rece și ploioasă, neobișnuită pentru acele zile, le-au obligat pe mamă și fiică — desigur, la sfatul medicilor — să se întoarcă acasă. La 11 iunie erau la Viena, urmînd să călătorească în etape (Budapesta — Orșova). De la București la Agapia, în timpul verii, și de acolo înapoi, speranța și mîndria lui Bogdan Petriceicu Hasdeu — Iulia — se stinse la 17 septembrie 1888, înainte de a fi împlinit 19 ani. Cel care cu șase luni înainte evocase la Academie *Legenda mănăstirii Argeșului* nu știa că va jertfi el însuși la temelia operei sale — ce avea să rămînă neîncheiată — sufletul ființei celei mai dragi, pe care-o destinase a fi „una din gloriile cele mai pure ale României".

Mulți n-au înțeles pe deplin că aceasta a fost cauza principală a ceea ce a urmat. *Etimologicul* va continua cu pași mai înceți, cu mari întreruperi, pînă va fi „curmat" de „doctul corp".

Deși, începînd cu 10 februarie 1889, îndureratul tată lua din nou parte la discuții în ședințele ordinare și apoi chiar în sesiunea anuală a Academiei[1], abia peste un an, la 2 februarie 1890, „*face o scurtă relațiune despre lucrarea Marelui Etimologic și citește dintr-însul articolele asupra cuvintelor* arnici, Arnota, arvă (harvă), arțibur, artan (hartan)" (t. XII, p. 28), *iar la 5 martie, în cadrul sesiunii anuale,* „*articolul asupra cuvîntului* ascult" (p. 71). La 16 martie, Academia asculta darea sa de seamă, cea mai scurtă dintre toate, din care reținem:

„*Să spun oare pentru ce a întîrziat apariția unea* **Etimologicului**? *S-o spun? Nu! Ar fi a zgîndări o durere uriașă în inima mea* (. . .). *Voi spune numai că am început a lucra, și voi lucra fără preget cît timp va arde candela, iar candela arde mai luminos cînd e aproape de a se stinge*" (Avea 54 de ani și se socotea bătrîn).

A urmat lectura articolelor *aromesc Asan I, Asan II* și *asfințesc*, completată după sesiune, la 18 mai, cu cea a cuvintelor *arsenică, Codrii-Arșinilor*

[1] Vezi „Analele. . .", Seria II, t. XI, 1888—1889, Partea adm. și dezb., p. 17—18, 55—56; t. XII, 1889—1890, Partea adm. și dezb., p. 4 ș.a.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

și *ars*[1], incluse în fascicula 3 *(aricin — așteamăt)* a tomului II, care a apărut în decembrie același an[2].

Deși fascicula 4 a intrat la tipar (desigur, parțial) în primăvara anului 1891 — după cum anunța D. A. Sturdza, secretarul general al Academiei —, totuși, abia peste un an, la 3 martie 1892, în sesiunea deschisă de B. P. Hasdeu, ca vicepreședinte al Academiei (în absența președintelui I. Ghica), același raportor preciza că filologul „*este în ajun de a termina litera A*“ [3], iar acesta însuși a citit în ședința solemnă din 6 martie „*articolele despre cuvintele* avan, atîrn, *sufixul* -atec, -atecă *și despre vocala obscură* -â, -î, -ă *în limba română*“ (p. 84), așadar de la sfîrșitul acestei fascicule, care a și apărut în curînd.

În cadrul aceleiași sesiuni, într-o altă ședință solemnă, la 27 martie, savantul a expus memoriul său *Strat și substrat. Genealogia popoarelor balcanice* (p. 116), publicat în *Memoriile Secțiunii literare*, aferente aceluiași tom. al XIV-lea, al *Analelor Academiei* (p. 225—261 + V pl. și în extras), și reprodus ca studiu introductiv la tomul III al *Etimologicului* (p. V—XXXVII + V pl.)[4]. Avînd pe pagina de titlu imprimat anul 1893, prima fasciculă a acestuia (*B — ban*) a apărut în luna februarie.

Cu prilejul sesiunii anuale, deși raportul prezentat de secretarul general D. A. Sturdza (23 febr.) menționa cu satisfacție apariția acestei fascicule (ce cuprindea și o amplă completare a sa la cuvîntul *ban* [2])[5], iar comisia aleasă pentru examinarea lucrărilor din cursul anului, formată din G. Barițiu, Sp. Haret și I. Caragiani, exprima doar într-o formă generală „*dorința de a se continua și termina cît mai curînd lucrările începute*“ (15 martie, p. 108), aceasta a constituit semnalul pentru unii neprieteni ai lui Hasdeu — absent de la ședință — să ridice chestiunea încetinelii apariției *Etimologicului*.

Invitat oficial, cu prilejul ședinței publice solemne din 19 martie, savantul citi „*darea sa de seamă asupra lucrărei* Marelui Etimologic *și articolele din acest dicționar asupra cuvintelor* **bade**, **baier** și **Bacău**“ (p. 123)[6]. Deocamdată, cel puțin, incidentul era închis, iar mai tîrziu, la 3 septembrie, Hasdeu prezenta amplul studiu *Basarabii. Cine? — De unde? — De cînd?* și, la 4 februarie 1894, „o notă despre *Statu-palmă-barbă-cot*, personaj mitologic din basmele românești“ (p. 40), ambele incluse în fascicula 2 *(ban — bat)* a tomului III, care a și apărut în cursul lunii martie. Anunțînd-o, raportul anual al lui D. A. Sturdza sublinia că ea „*cuprinde, între altele, studiele despre cuvintele* Basarab *și* basm, *cari aruncă o lumină cu totul nouă asupra istoriei*

---

[1] Vezi „Analele. . .“, Seria II, t. XIII, 1890—1891, Partea adm. și dezb., p. 10.

[2] În ședința din 7 decembrie 1890, Hasdeu anunța că „*este gata și se va prezenta Academiei în ședința viitoare*“ (p. 28). Cf. raportul anual al lui D. A. Sturdza, prezentat la 19 martie 1891 (p. 65), precum și cel expus la 1 aprilie, cu ocazia celei de-a 25-a aniversări a Academiei Române (p. 110, 193—222, în particular, p. 203—204).

[3] „Analele. . .“, Seria II, t. XIV, 1891—1892, Partea adm. și dezb., p. 61.

[4] Tipărit și separat (în 200 de exemplare), cu subtitlul *Introducere la tomul III din Etymologicum magnum Romaniae*, București, Socec, 1892, avînd dedicația: „*Spiritului tatălui meu Alexandru, ale sale dintre ale sale, prinos de iubire*“ (la 20 de ani de la moarte).

[5] „Analele. . .“, Seria II, t. XV, 1892—1893, Partea adm. și dezb., p. 71.

[6] *Academia Română. Etymologicum magnum Romaniae, tomul III, făscioara 1. Dare de seamă, cetită în ședința de la 19 martie 1893*, „Revista nouă“, V, 1893, nr. 11—12, 15 febr. — 15 martie, p. 412—424.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

medievale a românilor și asupra literaturei poporale în genere" (p. 167)[1]. În cadrul aceleiași sesiuni, B. P. Hasdeu informa Academia (în ședința din 21 martie) că „*în acest an, Consiliul general al Instrucțiunei Publice a pus în programa școlilor secundare, drept carte de lectură, o culegere de extracte din* Magnum Etimologicum Romaniae. *Spre acest scop d-sa a făcut o ediție, din care depune mai multe exemplare spre distribuire între membrii Academiei*" (p. 198)[2]. De asemenea, în ședința din 9 aprilie, savantul prezentă „darea sa de seamă aupra lucrărei «Marelui Etimologic al României»" (p. 248)[3].

Preocupările privind Dicționarul revin în comunicările academice din 1895, cînd Hasdeu expune comunicarea despre *Cheile Bîcului* (10 febr.)[4], inclusă în articolul *Bîc* din fascicula 3, iar apoi, la 20 martie, în cadrul sesiunii anuale, darea sa de seamă, articolele *bădan, bădărău (bădăran), bîiguiesc, bîhă* și „despre *originea bîrlădeană a strămoșilor lui Ronsard*" (p. 193). În raportul său din 28 februarie, D. A. Sturdza anunțase, de altfel, pe membrii Academiei că, „*deși în cursul anului d-l B. P. Hasdeu a avut nenorocirea de a fi de mai multe ori greu bolnav, totuși făscioara 3 din tomul III este gata și ei se va prezenta în cursul sesiunii. Ea cuprinde, între altele, un studiu foarte important despre* Cheile Bîcului *și despre* Bîrlad" (p. 85)[5]. Cu toate acestea, a apărut ceva mai tîrziu și cu mai puține cuvinte, căci peste un an, în raportul similar, expus la 20 februarie 1896, D. A. Sturdza făcea următoarea precizare: „*Din* Etymologicum magnum Romaniae, *d-l B. P. Hasdeu a tipărit în cursul acestui an* [academic, 1895—1896] *făscioara* [*a*] *3-a din tomul III. anunțată Domnielor-voastre la începutul sesiunii anului trecut. Această făscioară de 10 coale, cuprinde cuvintele* bazaconie *pînă la* bălțățel"[6].

---

[1] Vezi și lucrările ședințelor din 18 și 31 martie (p. 194, 214). *Basarabii. Cine? — De unde? — De cînd?* a fost tipărit și separat (București, Socec, 1894, 24 p.), cu o încheiere inexistentă în *Etimologic*: „*De acum înainte îmi mai rămîne de tras numai o latură pentru a isprăvi triunghiul istoriei românilor în veacul de mijloc. Prima latură a fost:* **Genealogia popoarelor balcanice**. *A doua este:* **Basarabii**. *A treia latură va fi:* **Bîrladul**" (p. 23).

[2] B. P. Hasdeu, *Din Etymologicum magnum Romaniae*... Bucăți alese și adaptate pentru clasele secundare superioare. Ediția I, București, Editura Librăriei E. Graeve & Comp., 1894, 352 p (Pînă la sfîrșitul anului au apărut șase ediții).

[3] Tipărind amplul studiu *Basmul* (inclus în această fasciculă) în „Revista nouă", VI, 1894, nr. 10, p. 369—370, Hasdeu preciza că a fost prezentat în respectiva ședință a Academiei.

[4] „Analele...", Seria II, t. XVII, 1894—1895, Partea adm. și dezb., p. 35. Publicată în „Revista nouă", an. VII, 1895, nr. 6, martie, p. 208—217.

[5] Articolul despre *Bîrlad (Bârlad)* ar fi urmat după *bărbat*, la care se întrerupe *Etimologicul*. Peste un an, la 19/31 martie 1896, Hasdeu informa pe A. N. Veselovski: „*Je travaille à un ouvrage sur la principauté de Berlad* (Берладское княжество)" și-i solicita două cărți rusești, „*qui me sont absolument indispensables*" (vezi G. Bogaci, *Opt scrisori ale lui B. P. Hasdeu către A. Veselovski*, în *Studii și materiale despre B. P. Hasdeu*, p. 133—134). Nu știm însă dacă savantul rus i le-a trimis (cele 7 scrisori publicate de Augustin Z. N. Pop, în „Tînărul scriitor", an VI, 1957, nr. 5, mai, p. 94—98, sînt din anii 1879—1890), iar Hasdeu n-a mai publicat nimic despre acest subiect, ce-l preocupase încă din tinerețe (*Diploma bîrlădeană*, în „Instrucțiunea publică", 1860, nr. unic, iar apoi în gazeta „Traian", I, 1869, p. 199; cf. asupra acestei probleme: Ioan Bogdan, *Scrieri alese*, București, 1968, p. 112—145, 619—626, și notele noastre, cu bibliografia ulterioară, p. 665—667, 696—698).

[6] „Analele...", Seria II, t. XVIII, 1895—1896, Partea adm. și dezb., p. 131.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Cu puțin timp înainte, la 2 februarie, marele filolog citise într-o ședință publică a înaltului for studiul *Românii bănățeni din punctul de vedere al conservatismului dialectal și teritorial*[1], iar la 8 martie, scurta comunicare *Mileniul chineziatului [cnezatului] românesc*[2].

Judecînd după cele trei comunicări prezentate de Hasdeu în cadrul sesiunii academice din martie-aprilie 1897, principala sa preocupare în anul precedent a constituit-o din nou o problemă de istorie, și anume *Negru-Vodă. Întemeiarea statului muntenesc (1230—1380)* (ședințele publice din 21, 28 martie și 4 aprilie[3], la care se adaugă cea din 30 ianuarie 1898, în care a expus în formă sintetică concluziile, sub titlul *Cronica Basarabilor. 1238—1380*[4]), amplu studiu destinat a deschide tomul IV al *Etimologicului*[5]. Așadar, nici activitatea de redactare a articolelor pentru această vastă enciclopedie lingvistică, etnografică, geografică și istorică — redresată între timp, deși cu un ritm mai lent — , nici preocupările în domeniul istoriei nu îndreptățeau vreun scepticism în privința capacității creatoare a celui care, ajuns la 60 de ani, reprezenta o fală a științei românești și pe care marea durere încercată ca părinte nu reușise să-l frîngă.

Cu toate acestea, oficialitățile și conducerea Academiei, nemulțumite de ritmul mai lent și de perspectiva, omenește previzibilă, că autorul nu va putea să încheie „într-o viață de om" *Marele Etimologic*, au hotărît să-l suspende fără cruțare, uitînd entuziasmul și laudele aduse anterior și neținînd seama de faptul că numeroase articole erau adevărate monografii și că, deci, era în interesul științei românești ca Hasdeu, cu vastele-i cunoștințe și talentul recunoscut, să publice, în continuare, cît mai multe asemenea monografii. Lovitura a fost cu atît mai nedreaptă și mai neașteptată, cu cît în programul sesiunii academice anuale, prezentat la 11 martie 1897 de octogenarul președinte, medicul Nicolae Kretzulescu, n-a fost înscrisă darea de seamă asupra *Etimologicului*. La 27 martie, președintele Academiei ridică chestiunea neîndeplinirii la termen a *Dicționarului*. După o discuție confuză, pe care nu are rost s-o rezumăm aici[6], marele lingvist a ținut să precizeze că nu numai

---

[1] *Ibidem*, p. 78; textul a fost tipărit în „Memoriile Secțiunii literare", aferente acestui tom (apărute în 1897, p. 1—69) și reprezintă, în esență, amplul articol *Bănat* din fascicula a 4-a și ultima a tomului III din *Etimologic*, avînd numai 6 coli (31—36), apărute în cursul sesiunii academice (Vezi raportul lui D. A. Sturdza pe anul 1896—1897, în „Analele. . .", Seria II, t. XIX, 1896—1897, p. 121).

[2] Vezi „Analele. . .", Seria II, t. XVIII, p. 170; textul reprodus în *Anexă*, p. 402—404. La 2 martie, Hasdeu, care împlinise nu de mult 60 de ani, făcuse Academiei o donație de 50 000 de lei, reprezentînd „Fondul Iulia Hasdeu", din veniturile căruia urma ca, după moartea lui și a soției sale, Academia să utilizeze o parte pentru lucrări ale secțiilor, iar alta pentru premii trienale, destinate unor lucrări științifice, mai ales de istorie românească, respectiv pentru ajutoare destinate studenților (*Act de donațiune*, p. 163—165).

[3] „Analele. . .", Seria II, t. XIX, 1896—1897, p. 139, 151, 182.

[4] „Analele. . .", Seria II, t. XX, 1897—1898, p. 34.

[5] *Negru-Vodă. Un secol și jumătate din începuturile Statului Țării Românești (1230—1380), ca Introducere la tomul IV din «Etymologicum magnum Romaniae»* de B. P. Hasdeu, București, Socec, 1898, CCLXXXVI, p. + 4 facsimile.

[6] Au luat parte la ea N. Ionescu, Gr. Ștefănescu, V. Babeș, V. A. Urechia, I. C. Negruzzi, N. Quintescu, D. A. Sturdza, A. Roman — care a spus, pe drept: *„excesul de bine nu este în paguba literaturei noastre, ci în folosul tuturor"*, căci *„nimeni, nici dintre tineri, nici dintre bătrîni nu poate să se măsoare în cunoștințe cu d-l Hasdeu"* —, D. A. Sturdza, I. Kalinderu, care, propunînd ca Hasdeu să-și expună punctul de vedere peste două zile, a lansat primul ideea „să se înceapă un nou dicționar" după „o nouă programă".

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

„specimenele" preliminare i-au fost aprobate de Academie, dar și întregul dicționar redactat pînă acum, ceea ce a avut drept urmare firească prelungirea — am zice tacită — a termenului stabilit inițial (p. 142—151).

Conform hotărîrii luate și acceptate de Hasdeu, în ședința din 29 martie, mîndrul autor prezentă plenului Academiei următoarea declarație, din care extragem:

„Întrucît, după expirarea celor șase ani, Academia n-a încetat în toți anii de a aproba lucrarea cu admirațiune, fără a protesta cîtuși de puțin pentru nepăzirea terminului celui prealabil;

Întrucît știința europeană, prin organul unor ilustrațiuni ca Ascoli, Schuchardt, Gaston Paris, Mussafia etc., a recunoscut că Marele Etimologic este un monument al națiunii române, ceea ce n-a contestat-o nici chiar Academia Maghiară, regretînd că o asemenea operă lipsește ungurilor, astfel că ar fi absurd și ridicol din partea mea de a veni acum să micșorez planul primitiv;

Întrucît angagiamentul primitiv nu fixează numărul coalelor la termin, ca și cînd ar fi marfă, ci prevede numai că: «în fiecare an autorul va prezenta Academiei o parte din lucrare *»(. . . .):*

Așadar, în plenul Academiei Române, eu declar ceea ce urmează:

1. *Pentru anul curent 1897, lucrarea fiind începută, înaintată și continuînd în condițiunile din trecut, fără ca Academia Română să mă fi prevenit la timp, angagiamentul rămîne intact statu-quo.*

2. *Cu începere însă de la anul viitor 1898—99, se stabilește:*

a) *Dacă preocupațiunea Academiei Române este suma de 6 000 lei pe an, singura care mă privește personal, atunci declar că voi lucra gratis;*

b) *Dacă Academia Română crede că modul meu de a lucra este impropriu, după convicțiunea d-lui Kretzulescu și a altor colegi, atunci liber voi fi de a duce înainte opera mea printr-o subscripțiune națională, fără a ciunti ideea fundamentală și fără a se impune niște restricțiuni nepotrivite cu demnitatea lui Hasdeu, care a trecut peste 60 ani.*

În ambele aceste ipoteze sub literele a *și* b, *unica mea preocupațiune*, a mea, *este interesul neamului românesc și onoarea Academiei Române*" (p. 153—155).

Cerîndu-i-se, prin Gr. Tocilescu, în cadrul discuției ce a urmat, să-și precizeze punctul de vedere — în lumina luărilor de cuvînt ale lui N. Kretzulescu, V. Babeș, T. Maiorescu (care a propus ca „Academia, în sesiunea anului viitor, să însărcineze pe acei pe cari îi va crede capabili ca să dea ajutor spre a se duce această lucrare la sfîrșit"), D. A. Sturdza și A. Roman (p. 155—158) — B. P. Hasdeu a adăugat: *„Dacă sănătatea îmi va permite, voi face două sau trei făscioare pe an, după împrejurări, însă numai în modul în care am lucrat pînă acum (. . .). Tot ce pot face este ca, de la anul viitor, să urmez lucrarea fără plată; însă nu pot renunța la mine însumi*" (p. 158). Gr. Tocilescu a propus ca Academia să subvenționeze pe savant cu 500 de lei lunar (ceea ce echivala cu vechea subvenție) pentru a continua lucrarea „cum o înțelege d-sa", iar, pe de altă parte, să se facă alt dicționar al limbii române (p. 159). Deși aceasta era o sugestie rezonabilă, I. Kalinderu, omul palatului, propuse fără echivoc alegerea unei comisii *„care să facă programa pentru lucrarea ce are să înceapă de la 1898*", adăugînd ca *„în această comisiune să ia parte și d-l Hasdeu*" (p. 161). I. Kalinderu a însărcinat pe mai tînărul Gr. Tocilescu să redacteze o scurtă rezoluție, ce nu oglindea nici pe departe conținutul opiniilor expuse în discuții și aceasta fu semnată de opt membri ai Academiei, iar apoi citită în fața plenului. Ca și declarația de mai sus a lui Hasdeu, fiind un document

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

de mare importanță — ce e drept, în sens negativ —, îl reproducem aici în tot laconismul său și lipsa de menajamente:

„*Subscrișii, în urma dezbaterilor ce au avut loc, precum și a declarațiunilor făcute în scris și oral de d-l B. P. Hasdeu în privința continuării* Marelui Etimologic al României, *propunem:*

1. *Publicarea acestei lucrări pe bazele până aci urmate încetează cu începere de la 1 ianuarie 1898:*

2. *O comisiune din sînul Academiei, compusă din 5 membri, din care va face parte și d-l Hasdeu, va întocmi programa nouei lucrări, ținînd seamă strict de dorințele exprimate de augustul fundator în cuvîntarea sa din 1884:*

3. *Comisiunea va prezinta rezultatul lucrărilor sale la începutul sesiunii generale a anului viitor*" (p. 164).

În afara lui N. Kretzulescu, Gr. G. Tocilescu, I. Kalinderu și D. Sturdza, constatăm cu surprindere prezența pe acest document a semnăturilor lui T. Maiorescu (ce făcuse o altfel de propunere), N. Quintescu, A. Naum — modești filologi — și a ardeleanului I. Vulcan. Pusă în grabă la vot, ea obținu majoritatea, și astfel era întreruptă o operă ce făcea onoare științei și poporului român, numai pentru că oficialitățile credeau că un dicționar-tezaur, fie și de mai mici proporții, poate fi încheiat în cîțiva ani.

Ce a urmat, se știe. Comisia aleasă la 3 aprilie 1897, formată din I. Kalinderu, T. Maiorescu, D. Sturdza, Gr. C. Tocilescu și N. Quintescu, adăugat la 8 aprilie (p. 180, 189) — Hasdeu, evident, s-a recuzat categoric —, a desemnat pe A. I. Philippide ca, împreună cu o echipă, formată din S. Fl. Marian, J. C. Jarnik, G. Ibrăileanu și alți foști studenți, să strîngă materialul și să redacteze noul dicționar. Deși au extras cîteva sute de mii de fișe, iar Philippide a început în preajma anului 1900 redactarea, ducînd-o pînă la începutul literei *D*, în aprilie 1905 — pe cînd Hasdeu mai trăia încă — i s-a retras și lingvistului ieșean mandatul, întrucît nu acceptase restrîngerea listei de cuvinte și a exemplificărilor[1]. Sarcina a fost preluată în ianuarie 1906 de tînărul pe atunci Sextil Pușcariu, „*care a prezentat un program în conformitate cu dorințele Comisiunii*" și care, lucrînd cu o echipă de colaboratori, a tipărit, în 1913, Partea I din tomul I al *Dicționarului limbii române*, cuprinzînd literele *A — B*[2], iar ulterior, pînă în 1949, Partea a II-a a aceluiași tom (litera *C*) și fascicula 1 din Partea a III-a *(D—De)*. Partea I din tomul II *(F—I* și *Î)* și primele 3 fascicule din Partea a II-a (*J — Lojniță*), depășind cu mult, din motive obiective (două războaie mondiale, vastitatea materialului, numărul mic de colaboratori, dificultăți financiare) și subiective (angajarea colaboratorilor și la alte sarcini, didactice și științifice) orice termen prezumat anterior[3]. În sfîrșit, sub conducerea acad. Iorgu Iordan, a acad. Al. Graur și a acad. Ion Coteanu, trei colective din București, Cluj-Napoca și Iași redactează Seria nouă a *Dicționarului limbii române*, din care au apărut, din 1965 pînă în 1982, tomurile VI (litera *M*), VII (partea 1—2, *N—O*),

---

[1] Vezi detalii la Mircea S e c h e, *Schiță de istorie a lexicografiei române*, II, p. 34—42.

[2] Pasajul citat e din prefața nesemnată, datată martie 1907.

[3] Vezi, pe lîngă diversele prefețe și studii, scrise de S. P u ș c a r i u: *Călare pe două veacuri. Amintiri din tinerețe (1895—1906)*, București, 1968, cap. *Din ascunzișurile unui atelier: Dicționarul Academiei* (p. 335—368); Mircea S e c h e, *Schiță*. . ., II, p. 42—72; G. M i h ă i l ă, *Din istoricul Dicționarului Academiei: „Prietenii Dicționarului"*, „Limbă și literatură", 1977, vol. I, p. 264—270.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

VIII (partea 1—4, *P — presimțire*), IX (*R*), XI (partea 1—2, *Ș— T*), restul, inclusiv tomul XII, final, urmînd să fie publicate în viitorul apropiat, cînd vor începe să se tipărească părțile lipsă anterioare (literele *D, E, L*) și se vor relua, într-o nouă redactare, literele apărute în seria veche. Căci: *Duae res longe sunt difficillimae — lexicon scribere et grammaticam* (Gottfried Hermann).

Așadar, istoria dicționarului-tezaur al limbii române, din 1897 pînă astăzi — care nu este unica de acest fel — arată în mod categoric că avea dreptate B. P. Hasdeu, și nu cei care l-au obligat, fără menajamente, să-și întrerupă opera, lucrată cu atîta entuziasm și dăruire patriotică. „*Cum Hasdeu era bătrîn și Philippide nu voia să dea la tipar lucrarea înainte de a fi toată terminată în manuscris* — socotea mai tîrziu Sextil Pușcariu, în acord cu mulți din membrii Academiei din 1897 —, *ar fi fost poate mai bine și mai echitabil ca vechiul redactor, care nu avea colaboratori, să continue* Etymologicum-*ul său cît mai trăia, în vreme ce noul autor pregătea manuscriptul* Dicționarului *așezat pe alte temelii. Academia era destul de bogată și scrierea lui Hasdeu destul de importantă ca să-i permită acest lux*“[1]. Cît privește afirmația lui I. Bianu — dacă e adevărată —, preluată de S. Pușcariu în aceleași *Amintiri din tinerețe* — potrivit căreia: „*Voind* [*Bianu*] *să-i vadă materialul în baza căruia își clădea opera, Hasdeu îi arătă un număr mic de însemnări cu niște notițe privitoare numai la cuvinte începătoare cu literele A și B. Alt material nu avea*“ [2] —, ea este infirmată atît de cuvintele lui Hasdeu, citate mai sus, cît și de cele 21 de caiete manuscrise păstrate la Arhivele Statului din București (6 vol., cotele 1486—1492), cuprinzînd numeroase cuvinte începînd cu literele *A, B, C, K*, excerptate din diverse izvoare manuscrise și tipărite[3].

Deși afirmase că va recurge la „subscripțiune națională“ pentru a-și continua și tipări opera, probabil deconsiliat de amici și inamici, savantul a renunțat la acest proiect, care ar fi sfidat oficialitățile, scriind la 1 ianuarie 1898: „*O înțelegere luată în sînul Academiei Române, în ședințele din 27 și 29 martie 1897, pune capăt lucrării mele, îngăduindu-mi urmarea numai pînă la anul 1898. Față cu această urmare, adecă curmare din partea doctului corp, de vreme ce nu voi mai păși înainte, m-am hotărît de a mă executa pe mine însumi printr-un* nec-plus-ultra *după măsura mijloacelor mele. Iată de ce «Negru-Vodă» iese așa cum iese* (. . .). *Și isprăvind, mîndru de cîte am făcut, făcînd ceea ce am voit eu a face, las Etimologicului un măreț veșnic adio, mîngîindu-mă cu vorba Stăpînului meu: «sînt multe lăcașe»*. . .“ [4]

Fapt este că, după această hotărîre a forului științific căruia-i aparținea el însuși și la a cărui strălucire contribuise din plin, activitatea științifică, publicistică și literară a lui Hasdeu scade brusc, nu atît din pricina bătrîneții, cît mai ales a loviturii primite. Anii 1898—1905 înregistrează tot mai puține și mai mărunte lucrări publicate, astfel că — mai ales, după moartea soției sale, la 2 iulie 1902 — retras la Cîmpina, în straniul castel, zidit în memoria fiicei [5], începe să fie uitat de contemporani. Convingerea noastră este că, dacă și-a revenit, ca savant, după moartea talentatei fiice, ale cărei opere postume

---

[1] *Călare pe două veacuri*, p. 338.

[2] *Ibidem*; reluată de Mircea Seche, *Schiță*. . ., II, p. 25—26, nota 3.

[3] Vezi Crina Decusară Bocșan, *Date noi privind opera lui B. P. Hasdeu*, Etymologicum magnum Romaniae, LR, XXVI, 1977, nr. 4, p. 358—361.

[4] *Precuvîntare* la *Negru-Vodă*, p. [I].

[5] Vezi descrierea subtilă a lui I. L. Caragiale: *O vizită la castelul „Iulia Hasdeu“* (1897), în *Opere*, 4, București, 1965, p. 96—106, 532.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

le-a editat cu scrupulozitate [1], nu același lucru s-a întîmplat după lovitura morală dată de confrați. Cei aproape zece ani pe care i-a mai trăit, pînă la 25 august 1907, depășind cu un an și jumătate șapte decenii, au fost o lungă agonie, nu atît fizică, cît mai ales spirituală, provocată de adversități pe măsura personalității sale vulcanice.

Poate că expunerea de mai sus va fi părut prea lungă, cu atît mai mult cu cît competentul editor al *Etimologicului*, Gr. Brâncuș, și-a impus deliberat evitarea acestui aspect, întrucît, după opinia sa, „*cu trecerea timpului, orice mare operă iese în afara sacrificiilor creatorului ei*“ [2]. Am pornit însă de la planul schițat de marele savant de a realiza o *Istorie a limbii române* și am urmărit modificarea și vicisitudinile înfăptuirii acestui proiect. Ne asociem însă în întregime concluziilor lui Gr. Brâncuș, din care ne îngăduim a reproduce aici:

„*Ceea ce a impresionat întotdeauna la această lucrare sînt însă concepțiile îndrăznețe, planul grandios, curajul pentru o întreprindere științifică de atari proporții. Dacă ar fi fost terminat* (mai exact, continuat, cît s-ar fi putut—*n.n.*), *acest* **thesauros** *ar fi conținut nu numai o cantitate enormă de cunoștințe lingvistice* (. . .), *ci și un volum masiv de studii umanistice redînd inepuizabila gîndire științifică a marelui învățat*“[3].

Cele trei tomuri ale *Cuvintelor den bătrîni*, realizate în perioada ascensiunii lui Hasdeu, avînd norocul să fie, în esență, încheiate, constituie împreună cu *Etymologicum magnum Romaniae* — ce reprezintă aproximativ a 13-a parte din mărețul proiect[4] —, titlul de glorie al lui Hasdeu în cultura românească. Dacă acestora le vom adăuga, ca al treilea component, celelalte opere lingvistice și filologice, fiecare de mai mică întindere și, din păcate, mai puțin cunoscute, chiar și specialiștilor, dar apropiindu-se, în total, ca volum, de *Cuvente*, vom avea în față imaginea uriașei contribuții a marelui Hasdeu la studiul complex, diacronic și sincronic, al frumoasei și bogatei limbi românești[5].

G. MIHĂILĂ

---

[1] *Oeuvres posthumes* de Julie B. P. Hasdeu. Tome I: *Bourgeons d'avril. Rêves et fantaisies*, Paris—Bucarest, 1889 (retipărit în 1904); Tome II: *Chevalerie, confidences et canevas*, 1890; Tome III: *Théâtre, légendes et contes*, 1890.

[2] *Introducere* la *ed. cit.*, vol. 1, p. XXIX.

[3] *Ibidem*. Vezi considerațiile similare ale lui Paul Cornea, în studiul introductiv la *Paginile alese*, vol. I, p. LVII—LVIII.

[4] Ca și mai sus, am făcut un calcul sumar, raportîndu-ne la DEX.

[5] Ediția de față era predată la tipar cînd a apărut volumul I din *B. P. Hasdeu și contemporanii săi români și străini* (corespondență primită). Coordonare și studiu introductiv: Al. Săndulescu, București, Ed. Minerva, 1982.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Inițiativa de a retipări integral *Cuvente den bătrîni*, opera capitală filologică și lingvistică a lui B. P. Hasdeu, alături de *Etymologicum magnum Romaniae*, nu putea fi nicicînd mai binevenită, în vremea din urmă, decît cu prilejul centenarului ediției princeps.

Într-adevăr, cele trei tomuri (ce e drept, ultimul — incomplet), însoțite de un supliment, au apărut în decurs de patru ani, acum un secol, la puțin timp după numirea savantului ca director al Arhivelor Statului (17 mai 1876) și alegerea sa ca membru al Academiei Române (13 septembrie 1877): *Cuvente den bătrîni*[1]. *Limba română vorbită între 1550—1600.* Studiu paleografico-lingvistic de B. Petriceicu-Hasdeu. Cu observațiuni filologice de Hugo Schuchardt (Direcțiunea Generală a Arhivelor Statului. Publicațiuni istorico-filologice. Texturi și glose române între 1550—1600). Tomul I, București, Tipografia Societății Academice Române (Laboratorii români), 1878, [IV] + IV + + 448 p. (cu o greșală de paginație: de la p. 314 se trece la p. 339); *Cuvente den bătrîni. Cărțile poporane ale românilor în secolul XVI, în legătură cu literatura poporană cea nescrisă.* Studiu de filologie comparativă de B. Petriceicu-Hasdeu (Direcțiunea Generală a Arhivelor Statului. Publicațiuni istorico-filologice. Limba română vorbită între 1550—1600. Tomul II). București, Noua Tipografie Națională C. N. Rădulescu, 1879 (Pe copertă: Leipzig, Otto Harrassowitz — București, Direcțiunea Arhivelor Statului, 1880), XLVIII + + 768 p. (de la p. 66 se trece la p. 73); *Cuvente den bătrîni. Suplement la Tomul I* (B. Petriceicu-Hasdeu. Limba română vorbită între 1550—1600. Tomul I — Suplement). Leipzig, Otto Harrasowitz — București, Direcțiunea Arhivelor Statului, Tipografia Academiei Române, 1880, p. *a* — *u* + + CXII: *Cuvente den bătrîni.* Tomul III. *Istoria limbei române* de B. Petriceicu-Hasdeu. Partea I. *Principie de linguistică.* Făscioara I: *Conspectul științelor filologice. — Linguistica în genere* (Direcțiunea Generală a Arhivelor Statului. Publicațiuni istorico-filologice. Limba română vorbită între 1550—1600. Tomul III). București, Noua Tipografie Națională, Director Ștefan Rasidescu, 1881, XVI + 160 p.

Anterior însă publicării tomului I, primele două părți ale sale au fost tipărite sub titlul *Limba română vorbită între 1560—1600. Texturi inedite*, în „Columna lui Traian", anul VIII, 1877: introducerea, cu titlul *Texturi inedite*, în nr. 5, mai, p. 193-196; textele I — VI, în continuare, p. 197—234; VII—X, în nr. 6, iunie, p. 271—292; XI—XVI, în nr. 7, iulie, p. 309—340; XVII—XXV, în nr. 8, august, p. 357—407; XXVI—XXX, în nr. 9, sep-

[1] În toate tomurile, cu litere chirilice stilizate: КѢѪ(И)ТЄ А:(И) ѢТРѢНИ — în transcriere interpretativă: *Cuvente den bătrîni.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

tembrie, p. 456—484: textele din *Apendice*, XXXI, în nr. 10, octombrie, p. 512—556, şi XXXII—XXXIII, în nr. 11, noiembrie, p. 559—568; *Glose române din secolul XVI. Adaos la: Limba vorbită între 1560—1600. Glosar I. 1536—1581*, în continuare, p. 569—590, iar *Glosar II. 1600—1630. Specimen de «Dicţionar etimologic al limbei române»*, în acelaşi număr, p. 591—605 (Introducerea şi articolele nr. 1—34), şi în nr. 12, decembrie, p. 621—660 (articolele nr. 35—200)[1].

Aşadar, numai partea a III-a, *Cronica lui Mihail Moxa*, a fost tipărită direct în tomul I, a cărui prefaţă a fost semnată la 10 august 1878. Între timp, Hasdeu trimisese primele două părţi publicate în „Columna lui Traian", spre analiză „*amicului nostru Hugo Schuchardt, unul din cei mai celebri linguişti contemporani...*" Ampla recenzie a acestuia, împreună cu *Conspectul controverselor*, scris de marele filolog, cu raportul prezentat de G. Barițiu la Societatea Academică Română, în şedinţa din 20 septembrie 1878, în vederea premiului Năsturel[2] — pe care volumul nu l-a obţinut însă —, cu recenzia lui M. Gaster[3] la articolul lui A. Cihac, *Sur les études roumaines de Mr. Hasdeu*[4], cu *Addenda et corrigenda* şi *Indicele* au fost reunite ulterior, în 1880, în *Suplementul la Tomul I.*

Din tomul II, două studii au fost prefigurate anterior în reviste: 1) *Balada «Cucul şi turturica»...* din *Apendicele la «Texturi bogomilice»*, în două notiţe tipărite în „Columna lui Traian" — *«Cucul şi turturica» la români şi la persiani. Notiţă de literatură comparativă*, anul VII, ianuarie 1876, p. 40—44, şi *Balada poporană «Cucul şi turturica» în România, în Persia şi în Francia. Notiţă*, anul VIII, nr. 6—7, iunie—iulie 1877, p. 301—303; 2) *Specimen de gramatica comparativă istorică a limbei române. O pagină din sintaxa româno-albaneză: Reduplicarea şi triplicarea articolului definit*, care formează partea a III-a, publicat parţial anterior în reviste, după cum precizează Hasdeu însuşi (p. 611): „*O schiţă foarte pe scurt a primelor patru capitole ale studiului de faţă s-a publicat în Revista linguistică italiană*[5]. *Mai pe larg, aceeaşi parte şi capitolul V s-au reprodus în* Românul, *1879, februariu — martiu*", şi anume: *Studie critice asupra limbei române. Omu-l bun, omu-l cel bun, omu-l cel bunu-l. Un rest al sintaxei tracice în limbile de pe Peninsula Balcanică*, în numerele din 10, 12—13, 17, 21, 22, 24, 25 februarie, 2, 7 şi 14 martie. De asemenea, Hasdeu a citit în şedinţele Academiei Române din 7 septembrie, 5, 19, 26 octombrie, 7, 21 decembrie 1879 şi 18 ianuarie 1880 mai multe fragmente

---

[1] Acelaşi zaţ a fost păstrat şi la volum, cu o mică modificare a punerii în pagină la *Apendice*. XXXII—XXXIII. După nr. 12, decembrie 1877, „Columna lui Traian" şi-a întrerupt apariţia până în 1882—1883.

[2] Publicat iniţial în „Analele Societăţii Academice Române", tomul XI, Secţiunea I. Partea adm. şi dezb., 1878, p. 170—178 (Vezi discuţia la p. 162—170).

[3] Tipărită în „Zeitschrift für romanische Philologie", t. III, 1879, p. 468—476.

[4] Scris pe marginea tomului I al *Cuventelor* şi apărut în „Romanische Studien", Bonn, t. IV, 1879—1880, p. 141—184 (Versiunea românească, *B. Petriceicu Hasdeu şi „Cuvinte din bătrîni"*, în „Convorbiri literare", XIII, 1879, nr. 3, iunie, p. 81—98; nr. 4, iulie, p. 135—155; vezi şi, în continuare, despre t. II şi, respectiv, despre Supl. la t.I: *ibidem*, XIV, 1880, nr. 3, iunie, p. 115—123; nr. 4, iulie, p. 125—134).

[5] „Hasdeu, *Le type syntactique* **homo-ille ille bonus** *et sa parentèle*, în *Archivio glottologico italiano*, t. 3 (1879), p. 420—41" (nota lui Hasdeu). Studiul poartă menţiunea „Lettera al Direttore dell'*Archivio*" şi e datat: „Bucarest, le 15 avril 1878". În partea finală, G. I. Ascoli a adăugat două note la subsol, p. 440—441.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

„din opera ce D-sa are acum sub tipar, relativă la cărțile poporane ale românilor"; „*Visul Maicei Domnului în legătură cu Visul lui Tudor Vladimirescu*": „varianturile, filiațiunile externe și originea baladei poporane *Cucul și turturica*"; „*Originea și filiațiunile așa-numitei Epistolie a Domnului Hristos căzută din cer*"; „*o notiță despre cîntecul poporan* Sărmana turturică, *urmărind istoria lui pînă în secolul al XVI-lea...*"; „*o notiță despre cuvintele* fămeie = = familia *și* gint = gens *în vechile texturi române*" [1]. Cu asemenea „pregătire" și dată fiind însemnătatea deosebită a acestui tom, nu este de mirare că, în urma raportului aceluiași G. Barițiu, cartea a fost încununată cu premiul Heliade-Rădulescu al Academiei Române (ședințele din 10 și 13 aprilie 1880)[2].

În sfîrșit, după ce Hasdeu citise în ședințele din 30 mai și 4 iulie 1880 „*întîia parte a lucrării sale* Conspectul științelor filologice" [3], în același ziar „Românul" au fost publicate următoarele capitole din tomul III, sub titlul general *Studie asupra științei limbei:* [I.] *Conspectul științelor filologice*, în numerele din 13, 14 și 15 noiembrie 1880; [II. *Linguistica în genere.* §15.] *Ce este limba în abstracto?*, în numerele din 27 și 28 noiembrie; *Circulația în linguistică. Limba română și D. A. de Cihac* [= §19. *Limba în circulațiune*], în numerele din 17, 18, 19 și 20 decembrie; *Petru Maior și Cihac* [= *Prefața*, fără ultimele două pagini], în numerele din 24 și 25—26 decembrie (În volum, această *Prefață* poartă data de 20 decembrie 1880). Succesul tomului precedent și, evident, noutatea și vastitatea perspectivei teoretice a noii lucrări i-au adus autorului pentru a doua oară premiul Heliade-Rădulescu, în baza raportului foarte elogios și detaliat, prezentat și de astă dată de G. Barițiu (ședințele din 2 și 6 aprilie 1881)[4].

Cît privește reeditările, în decurs de un secol, toate acestea au fost parțiale, fie din tomul I, fie din II sau III. Începutul l-a făcut Hasdeu însuși, care a retipărit *În loc de Introducere* la tomul I din *Etymologicum magnum Romaniae* (București, 1886, p. XIX—LIX) trei paragrafe din tomul III al *Cuventelor den bătrîni:* § 22. *Etimologia*, sub titlul: I. *Ce este etimologia?*; §16 [bis]. *Limba amestecată*, cu titlul: II. *Cum se amestecă limbile?* (fără prima pagină, paragraful începînd cu: *Mai întîi de toate, să ne înțelegem bine asupra punctului în dezbatere*, și fără rezumatul de un aliniat, de la sfîrșit); §19. *Limba în circulațiune*, cu noul titlu: III. *În ce consistă fizionomia unei limbi?* (cu unele mici modificări și suprimări de fraze, dar cu adăugarea unei încheieri)[5].

---

[1] Vezi „Analele Academiei Române", Seria II, Tomul II. Ședințele ordinare din 1879—1880 și Sesiunea generală a anului 1880. Secțiunea I. Partea adm. și dezb., București, 1881, p. 25, 36, 38—39, 48, 51—52, 62.

[2] *Ibidem*, p. 294—296, 351—354 (Raportul lui G h. B a r i ț i u), 362—363, 429—430.

[3] *Ibidem*, Tomul III, 1880—1881, Secțiunea I, Partea adm. și dezb., București, 1882, p. 7, 14.

[4] *Ibidem*, p. 207—208, 231—234, XVII—XXX (Raportul lui G. B a r i ț i u).

[5] Vezi și reproducerile din ultimii ani: *În loc de Introducere. În ce consistă fizionomia unei limbi?*, în: B. P. H a s d e u, *Etymologicum magnum Romaniae (Pagini alese)*. Ediție îngrijită de Andrei R u s u. Studiu introductiv de Paul C o r n e a, vol. 1, București, Editura Minerva, B.p.t., 1970, p. 3—23; *În loc de Introducere* (toate cele trei paragrafe), în: B. P. H a s d e u, *Etymologicum magnum Romaniae*. Ediție îngrijită și studiu introductiv de G r. B r â n c u ș, vol. 1, București, Ed. Minerva, 1972, p. 13—42. Despre reluarea unor fragmente din tomul II în *Etym. magn. Rom.* și în vol. *Oltenești* (1884), vezi notele respective la acest tom.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Peste trei ani, în 1889, Ioan Bogdan, care pregătea un studiu asupra lui *Manasse ca izvor al lui Moxa* — rămas în manuscris[1] —, a colaționat la Muzeul Rumeanțev din Moscova (actuala Bibliotecă „V. I. Lenin") un exemplar din ediția hasdeană cu manuscrisul călugărului oltean, efectuînd o serie de corecțiuni la transcrierea adusă de Gr. Tocilescu, cu intenția probabil de a reedita textul (Acest exemplar se păstrează între manuscrisele lui I. Bogdan, la Biblioteca Academiei R. S. România, mss. rom. 5248).

Deși alte scrieri ale lui Hasdeu — cu precădere cele literare — au fost reeditate de mai multe ori în primele decenii ale secolului nostru, *Cuvente den bătrîni* n-au fost retipărite, nici măcar parțial, timp de cincizeci de ani. Abia în 1936, Petre V. Haneș scotea o modestă ediție: B. P. Hasdeu, *Cărțile poporane* (București, Ediținea Societății Prietenii istoriei literare, 82 p., format mic), în care reproducea studiul introductiv la tomul II, *Ochire asupra cărților poporane* (p. 35—81), precedat de o *Prefață* și o scurtă *Introducere*.

Peste un an, în 1937, J. Byck tipărea, la Editura „Cultura Națională", *Cuvente den bătrîni. Texte alese, cu o introducere și note* (București, 272 p.). „*Din cele peste 1500 de pagini mari ale operei* — scria cunoscutul filolog —, *ne-am limitat să alegem ceea ce e mai caracteristic, și credem că cititorii vor putea vedea și în puținul pe care-l dăm justificarea recunoștinței ce o datorăm acestui strălucit învățat*" (p. 10). Reprezentînd cel mai bogat florilegiu din cele trei tomuri, volumul îngrijit de J. Byck cuprindea: din tomul I — fragmente din introducere, textul IX. *Istoria unui proces* (Tîrgu-Jiu, 1591, oct. 13), o parte din introducerea la *Cronica lui Mihail Moxa* și cîteva fragmente din această *Cronică*, în transcrierea cu litere latine a noului editor (p. 13—45); din tomul II — un fragment din *Prefață*, studiul introductiv *Ochire asupra cărților poporane*, introducerile generale la *Texturi măhăcene* și *Texturi bogomilice*, *Legenda sîntei Vineri* și *Apocalipsul Apostolului Paul* (numai în transcrierea cu litere latine a lui Hasdeu), cu introducerile și notele aferente (p. 46—178); în fine, din tomul III — *Prefața* (aproape în întregime), paragrafele 11 și 12 (din Partea I) și paragrafele 14—16, 19, 21 (parțial), 23 și 24 (din Partea a II-a).

Mai tîrziu, profesorii buzoieni N. Simache și Tr. Cristescu au transcris cu litere latine după ediția lui Hasdeu și au tipărit *Cronograful lui Mihail Moxa*, însoțit de un studiu introductiv și note (Cronicile românești, vol. I, Buzău, Tip. și Legătoria Frații Dumitrescu, 1942, LXXX + 200 p.; textul la p. 69—198).

În ultimele trei decenii și jumătate au apărut mai multe reeditări fragmentare, dintre care prima a fost cea a acad. Al. Rosetti, care a reprodus cîteva fragmente din *Cronica lui Mihail Moxa* în antologia *Cronicarii români* („Operele scriitorilor români", București, Editura „Universul", 1944 [pe copertă: 1945], p. 33—46).

A urmat, în 1946, D. Murărașu, care a reprodus în broșura *Cuvente den bătrîni (Cărțile poporane)*, tipărită la vechea „Cartea românească" („Pagini alese", Serie nouă, no. 61, București, 32 p.), paragraful 32 din *Ochire asupra cărților poporane* și patru texte din *Codex Sturdzanus*, într-o transcriere cu litere latine simplificată. Același studiu introductiv a fost retipărit ulterior de mai multe ori, integral sau parțial: în ediția de *Opere alese*, îngrijită de Nicolae Sorin (București, Editura Tineretului, 1959, §§1—14, p. 186—196).

[1] Vezi Ioan Bogdan, *Scrieri alese*, ediție îngrijită de G. Mihăilă, București, Ed. Academiei R. S. România, 1968, p. 627—633.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

alături de §19 din t. III, *Limba în circulațiune* (p. 199—208, parțial)[1]; în culegerea de *Articole și studii literare*, alcătuită de C. Măciucă (București, Editura Pentru Literatură, 1961, §§1—14, p. 182—196); în culegerea *Pagini alese*, selectate de Mihai Drăgan (București, Editura Tineretului, „Lyceum", 39, 1968, §§1—14, p. 351—361); în antologia *Elogiu folclorului românesc*, alcătuită de Octav Păun, în colaborare cu Maria Mărdărescu (București, Editura Pentru Literatură, 1969, integral, p. 112—132), și în alte volume.

În anul ultimei ediții menționate, 1969, autorul acestor rînduri a retipărit, în transcriere cu litere latine, după exemplarul din *Cuvente*, tom. I, colaționat de I. Bogdan, fragmente din *Cronica lui Mihail Moxa*, în antologia *Literatura română veche*, pregătită împreună cu Dan Zamfirescu (vol. II, București, Editura Tineretului, „Lyceum", nr. 64, p. 250—259).

Peste cinci ani a apărut vol. *Principii de lingvistică* (Chișinău, 1974), îngrijit de N. Romanenco și P. Balmuș, cu o prefață de S. Berejan, în care se reproduce, printre altele, aproape integral tomul III (p. 1—105).

În sfîrșit, cea mai recentă reeditare — de astă dată integrală — a studiului *Ochire asupra cărților poporane*, alături de alte *Studii de folclor*, se găsește în volumul cu acest titlu, îngrijit de Nicolae Bot, cu o *Prefață* de Ovidiu Bîrlea, apărută în seria „Restituiri", nr. 53, a Editurii Dacia (Cluj-Napoca, 1979, 288 p.; textul *Ochirii...* la p. 64—102). „*Față de importanța cu totul excepțională pe care o are B. P. Hasdeu în folcloristica românească* — scrie recentul editor —, *studiile sale închinate folclorului au avut un destin editorial cel puțin nedrept. Unele dintre ele* (...) *n-au fost retipărite niciodată, altele au fost tipărite extrem de rar, iar cele publicate mai frecvent au fost reproduse rareori integral*" (p. 20—21).

Aceasta fiind situația reeditărilor cu totul fragmentare ale *Cuventelor den bătrîni*, socotim necesară o retipărire integrală a acestei importante opere filologice, lingvistice și folcloristice a unuia din fruntașii literaturii și științei românești, devenită de mult o raritate bibliografică. Ea își va lua, sperăm, locul ce i se cuvine alături de *Etymologicum magnum Romaniae*, reprodus nu de mult, și va da impuls — credem — pentru pregătirea unei noi ediții a tuturor celorlalte scrieri de acest gen ale marelui predecesor al lingvisticii și filologiei românești actuale.

Așadar, ediția de față reproduce *integral* cele trei tomuri hasdeene, împreună cu *Suplementul la tomul I*[2]. Textul studiilor și comentariilor lui Hasdeu se reproduce după normele ortografice actuale, cu păstrarea particularităților fonetice (de ex., *linguistică*), morfologice (de ex., *limbei*) și derivative (de ex., *transcripțiune*) ale originalului. Au fost însă normalizate grafii insolite de tipul *tot-d'a-una* = *totdeauna*.

Cît privește textele vechi transliterate de savantul filolog, am păstrat — ca și J. Byck, în ediția selectivă din 1937 — intact sistemul său (cu următoarele excepții de natură pur grafică: separarea unor cuvinte redate în *scriptio continua*; introducerea unor cratime, acolo unde este cazul; înlocuirea apostrofului prin cratimă, potrivit normelor actuale; înlocuirea lui *ꙁ* prin *dz* pentru **s** și prin *z* pentru **з**), pentru a nu denatura modul său de interpretare

[1] În ed. 2, 1964, p. 93—104 și 105—115, iar în ed. 3, 1965, la aceleași pagini.

[2] Adăugăm la acestea transcrierea (interpretativă) a *Cronicii lui Moxa* și traducerea celor două texte în limba germană din *Suplement*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

și de argumentare. Cum sistemul său riguros de transliterare — expus în introducerea la Partea I a tomului I, *Texte române inedite înainte de anul 1600* (p. 4) — diferă în cîteva puncte de transcrierea interpretativă, aplicată în ediţiile actuale, menţionăm aici precizările pe care cititorii sînt rugaţi a le avea în vedere: ѧ = nu numai *â* (Hasdeu), resp. *î*, ci şi *ă*; ъ = nu numai *ă* (Hasdeu), ci şi *â* (*î*); ь = nu numai *ă* (Hasdeu), ci şi *â* (*î*), în interiorul cuvintelor; în schimb, în poziţie finală, nici ъ, nici ь n-au, de regulă, valoare fonetică (uneori şi în interiorul cuvintelor, între consoane) — reprezentînd o scriere tradiţională în limba slavonă —, şi cu atît mai mult *ŭ* (*u* scurt), cum credea ilustrul filolog, bazîndu-se pe transcrierea tradiţională a vocalelor ultrascurte vechi slave ъ şi ь prin *ŭ* şi *ĭ* [1] (păstrarea în această ediţie a transliterării hasdeene are avantajul că semnalează totdeauna ce literă chirilică se află în textul original, indiferent de valoarea ei fonetică); ѧ = *î* sau *în* (Hasdeu), dar şi *n* după vocalele *î*, *u*: ѣ transcris cu consecvenţă *é*, în *Cuvente* şi în alte ediţii, corespunde azi fie diftongului *ea* (de ex., мѣ = *mea*), fie lui *e*, urmat în silaba următoare de o vocală anterioară (de ex., рѣлє = *rele*; cum nu e sigur dacă în secolul al XVI-lea se pronunţa în toate regiunile *rele*, *reale* sau *ręle* — cu un *e* deschis —, transliterarea consecventă ѣ = *é* lasă cercetătorului libertatea de a opta el însuşi pentru o pronunţare sau alta); transliterarea riguroasă *ĭa* pentru ꙗ şi ѧ, respectiv *ĭu* pentru ю este înlocuită, de obicei, în transcrierea interpretativă actuală prin *ia*, respectiv *iu*: de asemenea, în loc de *g'* şi *ć* pentru ц şi ч înaintea vocalelor posterioare (numite de Hasdeu „dure" — *a*, *o*, *u*), se utilizează, în aceeaşi transcriere interpretativă, *ge*, *gi* şi *ce*, *ci*, ca şi înaintea vocalelor anterioare[2]. Din motive tehnice, literele chirilice suprascrise în textele editate de Hasdeu sînt reproduse în ediţia de faţă în rînd, între paranteze rotunde.

În afara parantezelor drepte [ ], utilizate de Hasdeu pentru completarea unor lipsuri în textele vechi reproduse, aceleaşi paranteze sînt folosite de noi pentru a semnala revenirile şi completările savantului însuşi în *Addenda et corrigenda* la tomul I (de ex. [Add. 1]) şi, în cîteva cazuri, trimiterile de la o pagină la alta sau, *în textul său*, unele completări strict necesare, efectuate de noi. În fine, cifrele arabe între paranteze drepte trimit la notele noastre de la sfîrşitul fiecărui tom (La sfîrşitul fiecărei note se menţionează pagina

---

[1] Aceste vocale ultrascurte, care proveniseră în slava comună, într-adevăr, din *ŭ* (*u* scurt) şi *ĭ* (*i* scurt), au dispărut încă în faza tîrzie a limbii slave vechi (sec. al XI-lea), în poziţie neintensă (la sfîrşitul cuvintelor şi, în anumite condiţii, în interiorul lor), respectiv s-au transformat în vocale obişnuite în poziţie intensă. Scrierea literelor corespunzătoare s-a păstrat, cu inconsecvenţe, secole de-a rîndul în slavonă. Vezi, de exemplu: S. B. Bernstein, *Gramatica comparată a limbilor slave*. Trad. şi note de G. Mihăilă, Bucureşti EDP, 1965, p. 224—230; I. Pătruţ, *Legea silabelor deschise în limbile slave şi urmele ei în scrierea veche românească*, LR, IV, 1955, nr. 4, p. 74—82; P. Olteanu şi col., *Slava veche şi slavona românească*, Bucureşti, E.D.P., 1975, p. 42—43, 268—269.

[2] Vezi, mai în detaliu: Ilie Bărbulescu, *Fonetica alfabetului chirilic în textele române din veacul XVI şi XVII*. . . ., Bucureşti, 1904; Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, I. *De la origini pînă în secolul al XVII-lea*, ed. 2, rev. şi adăug., Bucureşti, 1978, p. 451—542; Andrei Avram, *Contribuţii la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte româneşti*, extras din SCL, XV, 1964, fasc. 1—5; G. Mihăilă, *Dicţionar al limbii române vechi (sfîrşitul sec. X — începutul sec. XVI)*, Bucureşti, 1974, precum şi ediţiile de texte româneşti vechi, publicate în ultimele două decenii.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ediției originale, la care se referă, iar în paranteze rotunde, pagina ediției de față)[1].

Se înțelege de la sine că am corectat greșelile de tipar sau de redactare semnalate de Hasdeu însuși în *Errata*, precum și pe cele numai de tipar constatate de noi înșine. În sfîrșit, J. Byck a semnalat (1937) trei mărunte erori de redactare: le corectăm și noi, semnalînd în josul paginii cuvintele din text.

Pe marginea textului marcăm paginația originală, atît datorită faptului că autorul face adesea trimiteri de la o pagină la alta sau de la un tom la altul (trimiteri pe care le păstrăm ca atare, fără a le mai încărca cu adăugarea noii paginații), cît și pentru a permite cercetătorilor să se raporteze cu ușurință la ediția princeps, atît de des citată în lucrările lingvistice și filologice apărute în decurs de un secol.

În încheiere, ținem să mulțumim călduros Editurii Didactice și Pedagogice pentru larga înțelegere și sprijin în realizarea acestui important act de cultură, colegului Gh. Chivu, cercetător științific la Institutul de lingvistică din București, pentru lectura integrală a ediției și observațiile-i judicioase, colegei lect. Grete Ungureanu și altora, pentru traducerea textelor germane, latine, grecești și în alte limbi, iar meșterilor tipografi pentru competența și răbdarea cu care au făcut ca această dificilă carte de căpătîi a filologiei românești să reapară în condiții demne de momentul aniversar.

6 aprilie 1981

G. MIHĂILĂ

[1] Unele explicații strict necesare și traducerile unor citate sînt date în josul paginilor, cu mențiunea: *n.ed.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

[PREFAȚĂ] I

Publicațiunea de față nu este o brută colecțiune de documente.

Texturile și glosele n-au fost pentru noi decît un simplu material, cu ajutorul căruia, înlăturînd orice teorie *apriori*, am putut studia în cunoștință de cauză, sub toate raporturile, limba cea vorbită a strămoșilor noștri în a doua jumătate a secolului XVI.

Intențiunea autorului a fost de a pune o serioasă temelie analitică pentru filologia și diplomatica română, după cum, pe un teren diferit, dar tot prin analiza cea mai minuțioasă, ne încercasem altă dată de a limpezi, mergînd din disecțiune în disecțiune, trecutul nostru național prin *Istoria critică a românilor* [1].

Dacă am reușit, nu se știe; ceea ce știm, este că lucrul ne-a costat multă muncă.

Afară de cestiuni curat linguistice și paleografice, am atins adesea puncturi istorice și juridice.

În privința filologică mai în specie, pentru a ne asigura după putință contra erorii, am supus primele două părți ale publicațiunii la apreciarea amicului nostru Hugo Schuchardt, unul din cei mai celebri linguiști contimporani, pe care ilustrul Ascoli nu se sfiește de a-l pune de-npreună cu Mussafia ca cei doi succesori mai de frunte ai marelui Diez.

Răspunsul lui Schuchardt, scris nemțește, căci tinde a atrage mai cu II
dinadinsul atențiunea publicului străin asupra filologiei române, are în vedere mai cu deosebire specimenul nostru de *Dicționar etimologic al limbei române* (vezi mai jos p. 259—312), pe care-l consideră ca «*partea cărții cea mai importantă pentru linguiști*», făcîndu-ne totodată onoarea de a adăoga: «*Hasdeu's Scharfsinn und Gelehrsamkeit treten hier in glänzendster Weise hervor*»*.

Observațiunile critice ale lui Schuchardt, cari formează o frumoasă monografie de trei coale de tipar asupra importanței filologice generale a limbei române și mai ales asupra rezultatelor cărții de față, vor apare în tomul II, unde vor figura de asemenea mai multe adaosuri din parte-ne, provocate mai cu seamă prin acele excelente observațiuni, astfel că nu le-am putut separa de ele, apoi o monografie asupra genitivo-dativului român, o altă asupra accentuațiunii și vocalizațiunii iraționale în vechile noastre monumente literare, și-n fine cinci indici la ambele tomuri: bibliografic, istoric, juridico-economic, diplomatic și linguistic [2].

Terminînd, nu putem a nu exprima cea mai vie recunoștință d-lor Dim. A. Sturdza și Gr. G. Tocilescu, ale căror comunicațiuni au sporit foarte mult valoarea lucrării noastre.

HASDEU

București, 10 august 1878.

---

* „Ingeniozitatea și erudiția lui Hasdeu ies în evidență aici în modul cel mai strălucit" *(n.ed.)*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

I

ACTE ȘI FRAGMENTE

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Texturi române inedite înainte de anul 1600

1

Toate texturile din colecţiunea de faţă, afară de cel sub no. I, reprezintă limba vorbită a românilor între 1560—1600.

Zic limbă vorbită, şi iată de ce.

Pînă acum, cît se atinge de secolul XVI, s-au publicat numai texturi române tradu̯se, în cari nu numai sintaxa oglindeşte, mai mult sau mai puţin, o construcţiune străină, adecă este slavică sau greacă, dar adesea pînă şi cuvintele izolate se întrebuinţează pe dos, din cauza că traducătorul nu înţelegea sau nu ştia să brodească ideea originalului.

Diaconul Coresi, de exemplu, în Psaltirea sa din 1577, cînd zice în psalmul 3: ноу мѫ темь де мїн де wамени че кадь, în loc de: «oameni ce *năvălesc*», traduce pur şi simplu, într-un mod foarte stîngaci, pe slavicul нападаѫщиѫъ, din на-падати, literalmente «a *cădea* pe ceva»; tot aşa în psalmul 21, zicerea: шн де кwрнь кѫ оу-т корнь este o inextricabilă galimatie, care rezultă din neînţelegerea textului slavic: и w(т) рwгъ иноpwгъ, latineşte: «et a cornibus unicornium», greceşte: «καὶ ἀπὸ κεράτων μονοκερώτων»; sau în psal|mul 43: рѣчелє ф҃ѣцеєи мѣлє este românește un 2
nonsens, născut din omonimia a două vorbe slavice стоудъ, din cari una însemnează «ruşine», iar cealaltă «frig», Coresi luînd din zăpăceală pe astă din urmă drept cea dentîi.

Asemeni modeluri de neromânie a texturilor traduse ne întîmpină la fiecare pas în orice veche tipăritură română.

Pînă şi un om atît de serios ca nemuritorul nostru Cantemir, cînd se apucă, în «Divanul lumii», a traduce un vers din Ausoniu, ne înzestrează cu următoarea curiozitate:

Oare ce-am greşit? şi ce făcut la vréme? şi ce nu-i bine?
Căce acestei fapte cinstea i-a lipsit, sau ceialalte
Socoteala-ntreagă? căce m-am lenit? căce aceasta şéde
Reaua socoteală!...[1]

[1] Ap. Hasdeu, *Arhiva istorică*, t. 2, p. 166. — Textul latin al lui Ausoniu sună:
Quae praetergressus? quid gestum in tempore? quid non?
Cur isti facto decus afuit, aut ratio illi?
Quid mihi praeteritum? cur haec sententia sedit,
Quam melius mutare fuit...?

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

În aceste patru versuri, oare mai recunoaşte cineva limba română?

Nu în traduceri trebui căutat graiul viu al unui popor. Colecţiunea de faţă, prima în felul său, ne dă limba o r i g i n a l ă a românului din a doua jumătate a secolului XVI.

Aci nemic nu e tradus, cu singura excepţiune — mai repetăm încă o dată — a fragmentului publicat sub no. I.

Sînt acte oficiale sau particulare, scrise în România de către români după trebuinţe locale şi momentane.

Autorii lor, oameni din popor, nu ştiau multă carte.

Ei scriau aşa cum se vorbea în zilele lor în oraşul sau chiar în satul unde trăiau.

Importanţa filologică a acestor documente este întreită:

1. *Dialectologică*, arătînd diferinţele din loc în loc în acelaşi interval de timp;

2. *Fonetică*, întrucît scriitorii, lipsiţi de orice cultură ortografică, îşi dedeau silinţa de a transcrie întocmai pronunciaţiunea cea poporană;

3. *Sintactică*, deoarece cugetarea şi expresiunea aceluia ce scria nu erau împiedecate prin nemic străin.

3 De cînd actualul ministru al Instrucţiunii Publice, d. Georgiu Chiţu, mi-a încredinţat Direcţiunea Generală a Arhivelor Statului, sarcina mea de căpetenie a fost de a clasifica tezaurele lor astfel, încît să nu se mai dea la lumină, ca în trecut, neşte extracte necritice, dezbrăcate de orice caracter ştiinţific, ci toate documentele să se poată publica treptat în întregul lor, nu numai fără nici o abatere în fond sau în formă, dar încă — ceea ce importă foarte mult — într-o ordine sistematică, adecă sub rubrice omogene, cuprinzînd fiecare corp cîte o materie de aceeaşi natură, animată — aşa-zicînd — de un singur suflet.

Una din asemeni rubrice îmbrăţişează t e x t u r i l e r o m â n e î n a i n t e d e a n u l 1 6 0 0.

Din această rubrică alegem o seamă de acte, a căror autenticitate este mai pe sus de îndoială, lăsînd la o parte, pînă la verificare, pe cele mai puţin sigure.

Altele cîteva, pe cari de asemenea le ţinem deocamdată în rezervă, deşi ele sînt pe deplin autentice, vor intra în două colecţiuni separate:

1. *Răvaşele banilor Craiovei;*

2. *Acte municipale* [3].

În locul lor dăm vreo trei-patru documente de pe la începutul secolului XVII, cu atît mai mult că e peste putinţă, sub raportul limbei, a stabili o riguroasă linie de demarcaţiune între anii imediat anteriori şi cei imediat posteriori lui 1600.

Specimenele fotografice se vor publica deosebit într-un tractat de « Paleografia slavo-română » [4].

Facem excepţiune însă pentru zapisul de sub nr. VI, a căruia mare însemnătate prozodică ne îndeamnă a-l da de pe acum în facsimile, pentru crisovul de sub nr. VII, în care sînt grupate cinci diferite caractere, şi pentru semnele de fabrică (Wasserzeichen) ale documentelor celor scrise pe hîrtie [5].

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Fiecare act este reprodus întocmai după original, conservîndu-se intactă ortografia lui cirilică, ba pînă şi literele cele aruncate deasupra rîndurilor, *litterae columnatae*, în privinţa cărora însă lipsa tipografică ne-a silit pe slova cea scrisă în catul al| doilea a o pune ceva mai spre dreapta* de slova cea de|desupt, bunăoară $д^{м}$ în loc de $д^{м}$**.

Fiecare linie din original îşi păstrează individualitatea, fiind precedată de o cifră, care indică numărul rîndului.

Urmează apoi transcripţiunea cu litere latine, în care am admis următoarea normă: ѧ = â; ъ = ă; ь = ă şi ŭ, atunci cînd le confundă chiar originalurile; ѣ = î sau în; ѣ = é; ꙗ şi ѧ = ĭa; ю = ĭu; ѹ şi оу = u; о şi ѡ = o; и şi і sau ї = i; щ = şt; ц înainte de o vocală moale = ge, gi; ц înainte de o vocală dură = g′; ч înainte de o vocală moale = ci, ce; ч înainte de o vocală dură = ć; ц = ţ, ш = ş, ж = j etc. [6].

Literele puse în original deasupra rîndului sînt transcrise cu *cicero cursiv*, iar cele azvîrlite şi mai sus, deasupra catului al doilea, se pun cu *petit cursiv*; de exemplu $\text{ігоуме}^{\overline{н}}$ = egumen[d].

Deasupra rîndului însemnîndu-se generalmente numai consoana, iar vocala ce o însoţeşte fiind subînţeleasă, de exemplu ва(ч) гра(с) pentru вачи граце, pe această vocală, nescrisă în original, noi o transcriem cu *petit drept*: vac[l] gras[e].

Între semnele [ ] se completează lipsurile din original, parentezii ordinari ( ) fiind rezervaţi pentru traducerea cuvintelor slavice.

De vreme ce se reproduc înseşi originalurile, aceste cîteva măsuri de exactitate la transcriere sînt de ajuns[1].

În fine, fiecare act, pe lîngă notiţa descriptivă ce-i precede, se încheie printr-un şir de N o t a n d a, în cari se atrage atenţiunea lectorului asupra particularităţilor celor mai interesante ale textului.

---

* H a s d e u a scris din eroare „spre stînga" (*n.ed.*).

** În ediţia de faţă: $д^{(м)}$ (n.ed.).

[1] Un alt mod de transcriere, care nu ne-a convenit, vezi în S i c k e l, *Monumenta graphica medii aevi*, Wien, 1858 şi urm. [7].

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

5

I

CEL MAI VECHI TEXT BIBLIC ÎN LIMBA ROMÂNĂ

OLTENIA, CIRCA 1560

Textul publicat mai la vale cuprinde aproape întregul cap. XXVI din Levitic, anume versetele 3—41.

Scris pe două foi de pergamenă, el se păstrează în Biblioteca Națională din capitala Serbiei, Ms. no. 61, de unde l-am copiat într-o călătorie din 1871.

După scrisoare, după ortografie și după limbă, noi nu ne sfiim a-l numi «cel mai vechi text biblic în limba română».

Oricine își va da osteneala de a-l compara cu documentul de la Bistrița, pe care-l dăm mai jos sub no. III, se va convinge că textul de față, prezintînd aceleași caractere esențiale, este totuși ceva mai vechi.

El cată să fi fost scris în Oltenia, poate tot la Bistrița, cam pe la anul 1560, ceva mai mult sau ceva mai puțin.

În ce mod și-n ce timp va fi rătăcit apoi în vecina Serbie, aceasta nu se știe [8].

Voi observa însă, că între manuscrise din aceeași bibliotecă, care mi-a fost deschisă fără rezervă, grație amicului meu Magazinovici, atît de simpatic tuturor românilor de pe cînd fusese la noi agent diplomatic din partea Serbiei, am văzut un mare număr de acte de ale Brîncovenilor, deși lipsa de timp nu-mi permisese a le cerceta de aproape.

Ar fi de bănuit, prin urmare, proveniența brîncovenească a textului nostru biblic.

În orice caz, el este mai vechi decît Psaltirea diaconului Coresi și tipări-
6 turele române de peste Carpați de pe la finea secolului XVI, din | cari una, publicată în Orăștie la 1582 sub titlul de Псалтѣ, cuprinde Geneza și Exodul, dar — din nenorocire — nu și Leviticul*.

Dintre trăsurele paleografice cele mai caracteristice ale acestui text este întrebuințarea constantă a lui ѣ în loc de ъ pentru vocala noastră obscură *ă*, întocmai ca și-n documentul de la Bistrița, apoi incertitudinea foarte semnificativă în transcrierea diftongului *oa*, confuziunea în uzul semnului grafic ѫ, și altele, pe cari le indic în urmă.

* Cipar, *Principie de limbă*, Blaj, 1866, in-8, p. 104, și *Crestomatia sau analecte*, Blaj, 1858, in-8, p. 46—82 [9].

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Singura traducere românească veche a Leviticului este cea cuprinsă in Библїа адекъ дѹмнезеѣска скрипт҃ръ, publicată din ordinea lui Şerban Cantacuzin în Bucureşti la 1688, pe 932 pagine in folio, afară de şase foi suplementare la început şi una la sfîrşit.

Pentru a arăta diferinţa în stilul român la interval de un secol şi mai bine, noi reproducem în josul textului de pe la 1560 pasagiul ce-i corespunde în ediţiunea din 1683.

1. сѣ[1] вецн хн. ѳблындоу ѳ токъмѣлеле мѣле
2. шн вецн фн сокотиндоу. шн цниндѹ. порѣ
3. нчѣлеле мѣле. давою воаw плоде. ѳ врѣме
4. дестоинникъ. шї пѫмънтѹ(л) ва да хасна сѣ.
5. шн лѣмнеле вор фч родитоwре. шн мълти
6. шоуль ва дждзнце. сторсѣра. шї сторсѣра
7. семънѫтоура. шї вецн авѣ пѫнъ ла сѫцюу.
8. шн вецн лъкоул коу търане ѳ цара востръ.
9. давою еоу паче ѳ цара востръ. доурминвецн шї
10. нїмѣ ноу ва спѫмънта пре вон. гонивою а
11. фарь живїнале рѣле сълбатиче де ѳ пь
12. мънтѹ(л) востроу. нчи wсте ноу ва трѣче
13. пре ѳ цара востръ. гонивецн[2] пре врь
14. жимашин воцрн. шн ѳнаинтѣ востръ
15. ворь пика де армъ. шн .ѣ. де ѳтре вон ворь
16. гоня пре w соутъ. шї w соутъ пре зѣче мїн.
17. къ врьжїмашїл воцрн во) пика ѳнаинѣ *(sic)*
18. востръ. къ еоу вою кьоута пре вол. шн
19. вою крѣще пре вол. шл вою моулцн пре
20. вол. шї легътоура мѣ коу вон w вою цн
21. нѣ. мъѳнкавецн де ѳ векоу. шн дчѣлѣ
22. пе-ѳтроу чѣлѣ ноw. ле вецн льса ѳнапон.
23. шл локоу(л) мнеоу ва фї ѳтре вол де лькоуи(т).
24. шл сѹфлетѹ(л) мнеоу нѹ ва оурь пре вон. еѹ

7

[1] Prima literă e scrisă cu roşu.

[2] Prima literă cu roşu.

Де вецн оумбла ѳтрѹ порѹнчиле мѣле шї ѳвъцътѹрнле мѣле вецн пъзїї шї ле вецн фаче пре джнселе. Шл вою да плоде воаw ѳ врѣмѣ ен, шн пъмънтѹл ва да родделе лѹй, шн лѣмнеле кѫмпилор вор да родда лорь. Шн ва апѹка воаw треирншѹл кѹлесѹл, шл кѹлесѹлъ ва апѹка съмънца, шл вецн мънка пънинѣ воастръ ѳ сацїѹ, шл вецн лъкѹл кѹ ѳтемеѫре пре пъмънтѹл вострѹ, шї ръсвою нѹ ва трѣче прен пъмънтѹл вострѹ. Шл вою да паче ѳ пъмънтѹл вострѹ, шн вецн дормп, шн нѹ ва фї каре.е съ спае пре вой, шї вою пїѫрде хїарь рѣле ден пъмънтѹл вострѹ, шн ръзбою нѹ ва трѣче прен пъмънтѹл вострѹ. Шн вецн гонн пре врьжмашїн воцрн, шл вор къдѣ ѳнаинтѣ воастръ кѹ оучїдере. Шл ва гони ден вой чинчи пре w сѹтъ, шл w сѹтъ ден вой вор гони зѣче мїй, шн вор къдѣ непрїятенїй воцрн ѳнаинтѣ воастръ ѳ сабїе. Шн вою къѹта преете вой, шї вою бл(с)ви пре вой, шї вою крѣще пре вой, шї вою ѳмѹлцч пре вой, шн вою ѳтърп фъгъдѹница мѣ кѹ вой. Шл вецн мънка векн шн векнле векплорь, шл векн ден фаца челорь ноаw вецн скоате. Шл вою пѹне фъгъдѹница мѣ ѳтрѹ вой, шн нѹ ва оурь сѹфлетѹл мїеѹ пре вой. Шн вою оумбла ѳтрѹ вой, шн вою фї воаw дмнезъѹ, шл вой вец фн мїе нородь.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

25. вою ↑бла ↑тре вон. шї е8 вою хи. доумнизеоу(л)
26. востроу. вон ·↑кь вещи хи народоу(л) мнеоу.
8 27. кь еоу сынт8 домноу(л) доумнизеоу(л) востроу.
28. чела карєле пре вон амоу адоу(с) афарь де ↑ жгипеть[1]
29. коу(м) роби ачелора съ н8 фищи. ши жоуг8(л) а грома
30. зило(р) вощри а(м) фрынть. коу(м) ↑ дерептате съ ·↑бла(ц)
31. шрь[2] съ мне ноу вещи хи ·↑гьдвниндоу. шї ноу вещи ф
32. ачє тоште порьчєлеле (*sic*) мєле. шї съ вещи хи оуръи
33. доу ачєсте порьнчи але мєле. шї с8флетоу(л) востр8
34. ва фи лепьдьндоу лєцє мє. шї легътоура мє w (*sic*)
35. w вещи лепьда. е8[3] ·↑кь ачаста вою фаче коу вон.
36. ведєвою пре вон к8 коутремоури ши коу фоуги
37. чен. коу фригоури. де карєле ва скьдє фаца востръ
38. ↑ с8флетоу(л) востроу. се вор доспи тоте рєлеле. ши
39. че вещи семьна. семьнътоура востръ. w во(р) мь↑
40. ка врьжимашїи вощри. асоупрь[4] де ачєж. вою ↑
41. торче фаца мє ↑ алєноу(л) востроу. шї вещї хи бж
42. тоуци. ·↑начнтє врьжимашило(р) вощри. ши
9 43. карин оурьскоу пре вон. ачеж се вор домни пре вои.
44. шї вещи фв8и кьн(д)оу нимє пре вон ноу ва гони.
45. шрь[5] съ ноу вещи нїчи аша ·↑гьдоуи мне. коу .з. w(р)
46. мачі таре вою бате пре вон. пе ·↑троу пькате
47. ле востре. шї вою фрьнце жо(с) пре троуфїж востръ
48. ши пре мьрнж троуфїєи востре. шї чероу(л) востр8
49. ·↑л во (*sic*) фаче каши фероу(л). шї пьмьнтоу(л) ка де
50. арамь. ши моу·↑ка востръ ва пери. кь пьмьнтоу(л) во
51. строу ноу шї ва да хасна. ши лємнеле пре кь·↑поу(л)

[1] Aci se termină prima pagină.
[2] Inițiala cu roșu.
[3] Cu roșu.
[4] Prima literă cu roșu.
[5] Inițiala cu roșu.

Е8 дмнвль дмнзъвл востр8 че вамь скось пре вой ден пъмжнтвль егупетвлвй, фїиндь вой робн, ши амь здробить легътвра жвгвлвй востр8, ши вамь адвсь пре вой к8 фалъ. Йръ де н8 мъ вещи асквлта, ніче вещи фаче порвнчиле мєле ачєстє. Че вещи не асквлта де джнселе, ши жвдекъцилор мєле се ва ↑гревж с8флетвл востр8, ка вой съ н8 фачещи тоате порвнчиле мєле, ка съ ръснпици фъгъдвница мє. Ши е8 вою фаче аша воаw, ши вою пвне пре вой липса, ши ръж ши гълбенарє шрбиндь окїй вощри ши с8флетвль востр8 топиндь, ши вещи съмъна ↑зъдарь семинциле воастре, ши ле ворь мжнка ↑потривничїй вощри. Ши вою ↑търи фаца мє преете вой, ши вещи къдє нанитє връжмашилорь вощри, ши ворь гони пре вой чеж че гонеск8 пре вой, ши вещи фв8и негониндввъ нименє пре вой. Ши де нвм вещи асквлта ниче пънъ ↑тратжта, ши вою адаwце а въ черта пре вой к8 рапе де .з. wри пентр8 пъкателе воастре. Ши вою с8рпа семецїж мжндрїен воастре, ши вою пвне воаw черюл ка де хїер ши пъмжнтвль востр8 ка де арамъ. Ши ва фи ↑ дешърть въртвтє воастръ, ши н8 ва да пъмжнтвль востр8 съмжнца лвй, ши лемнвль царинїй воастре н8 ва да родда лвй. Ши двпъ ачаста де вещи мєрце ↑ к8рмезишь, ши н8 вещи врє съ мъ асквлтаци, вою адаwце воаw шапте рапе, двпъ пъкателе воастре. Ши вою тримите преете вой гадиниле чєле сълбатиче але пъмжнтвлвй,

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

52. востроу нѫ вор фи родиторе. ши[1] съ вещи хї ѳбль
53. идоу ѳ протива мѣ. ши ноу вещи аскоулте (*sic*) пре
54. мине. де .з. w(р) вою маи таре моулци бѫтьиле
55. пре вои. дѫпь пькателе востре. живиниле съ
56. лбатиче де пьдоуре. вою тримите пре вои
57. кареле во(р) мьѳка. коконии вощри. ши до
58. бѣтокоу(л) востроу, шї пре вои во(р) ѳпоуцина[2]
59. ши кърьрїле востре во(р) поустии. съ[3] жрь (*sic*) нїчї
60. коу ачаста. ноу къ вещї ѳбоуна. шї вещї хї ѳбль
61. идоу ѳ алѣнѫ(л) мнеоу. еѫ ѳкь вою ѳбла ѳ алѣноуль
62. вострѫ. шї де .з. w(р) маи таре w вою бате пентрѫ
63. пькателе востре. шї вою адоуче армь пре вси.
64. каре ва ста де бжьоу. де пре легътоура мѣ
65. каре амоу фькоуть коу вои. ши съ къ вещї адѫна во
66. и ѳтроу wрашеле востре. тримитевою пре
67. вои морте де чоумь. шї де льѳгоре. ши вою да пре
68. вои ѳ мьна крьжимашило(р) вощри. атоуниче
69. вою лоуа спорю(л) пьнней. коу(м) зниче моуерїле востре
70. ворь коче пьине. мьѳкавещї шї нѫ къ вещї сътѫ
71. ра. кьи вою лоуа спорюл. съ[4] жрь (*sic*) нничи кѫ ачѣстѣ
72. ноу къ вещи ѳбъца. че вещи ѳбла ѳ алѣноу(л) мїеоу
73. еѫ ѳкь вою ѳбла ѳ алѣноу(л) востроу. шї де .з. w(р) маи
74. таре вою педепсе (*sic*) пре вои. пеѳтрѫ пькателе
75. востре. пьнѫ ѳтратьта. коу(м) вещї мьѳка
76. карнѣ фечорило(р) вощри. ши а фѣтело(р) вост
77. ре. шї еѫ вою поустии пре вои. ши пре кипоу
78. рале востре еѫ ле вою зроби (*sic*) ши пре троупоуре
79. ле востре чѣле морте. еѫ ле вою ароуѳка ка пре идо
80. ли вощри. ши ва оурь пре вои сѫфлетоу(л) мнеѫ

[1] Iniţiala cu roşu.
[2] Aci se termină a doua pagină.
[3] Iniţiala cu roşu.
[4] Iniţiala cu roşu.

ши вор мѫнка пре вой, ши вор топи добитоачеле воастре, ши пѫцини вою фаче пре вой, ши пѫстїй вор фи кънле воастре. Ши кѫ ачѣстѣ де нѫ къ вещи педепси, че вещи мѣрце кътре мине ѳ кѫрмезишь. Вою мѣрце ши еѫ кѫ вон кѫ мѫнїе ѳкѫрмезишатъ, ши вою лови ши еѫ пре вой, де .з. wри пентрѫ пькателе воастре. Ши вою адъче преете вой сакїе, изкѫндиндь, изкѫнда фъцъдѫницїй, ши вещи фѫци ѳ четѫщиле воастре, ши вою тримите моарте преете вой, ши къ вещи да ѳ мѫниле връжмашилорь вощри. Ка съ къ нъкъжъскѫ пре вой кѫ липсъ де пѫине, ши вор коаче .і. мѣри пѫниле воастре ѳтрѫнь кѫпторю, ши вор да пѫниле воастре кѫ кѫмпъна, ши вещи мѫнка ши нѫ къ вещи сътѫра. Йдъ де нѫм вещи аскѫлта нче кѫ ачѣстѣ, че вещи мѣрце кътръ мине ѳ кѫрмезишь. Ши еѫ вою мѣрце кѫ вой кѫ мѫнїе ѳкѫрмезишатъ, ши вою черта ши еѫ пре вой де, .з. wри дѫпъ грешалеле воастре. Ши вещи мѫнка трѫпѫриле фечорилор вощри, ши трѫпѫриле фѣтелор воастре вещи мѫнка. Ши вою пѫстїи стѫлпїи вощри, ши вою пїмрде чѣле де лемнѫ фъкѫте де мѫниле воастре, ши вою пѫне wаселе воастре песте wаселе бозилор вощри, ши съ ва сѫпъра сѫфлетѫль мїеѫ воаw. Ши вою пѫне четъщиле воастре пѫстїи, ши вою пѫстїи сфинтеле воастре, ши нѫ вою мироси миросенїм жѫртвелорь воастре. Ши вою пѫстїи еѫ пъмѫнтѫль вострѫ, ши

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

81. шї вою фаче съ фне пѫстни wрашеле востре
82. шї ѥѫ вою поустїи пре локоуриле востре.
83. чѣле с҃нте. шї пре мїросенїѫ вострѣ чѣ бѫ
84. нь. ноу мне вожѫ съ w снмцѫ. ⁘н[1] ачеста кипоу во
85. ю поустни пѫмѫнтоу(л). пѫнь ⁘тратѣта
86. коу(м) врѣжимашїи воцри. карїи лькоуескоу
87. ⁘троу елоу. се ворь мира пре ель. пре вон во(р)
88. ⁘пѫрци ⁘тре пѣгѫни. шн вою траце ар[2]
89. мь доупь вон. шн пѫмѫнтѫ(л) востроу ва пѫ
90. стни. шн wрашеле востре во(р) поустїи. атоу
91. нче ва фи пѫмѫнтоулѫи сърбѫтоw(р). пѫнѫ ве
92. ци хїи ⁘ пѫмѫнтоу(л) врѣжимашило(р) воцри. атѫ
93. нче ва фи пѫмѫнтоулоу(н) сърбѫтоw(р) шї се ва ⁘
12 94. ѯлчи ⁘ сърбѣтоарѣ са кь пѫнь доу фостоу пре е(л)
95. ндоу двоуть сърбѫтоwр. кѫндоу доу вроу(т)
96. трїбоуи. коу(м) съ дньь сърбѫтоw(р). атѫнче кь
97. ндѫ вон ацї лькоунть. ⁘трѫ ель. де ⁘траче
98. ѫ карїи вор рѣмѫнѣ де ⁘тре вон. далевою
99. ннїмь темьтоw(р). ⁘ пѫмѫнтоу(л) врѣжимашї
100. лорь съи. пѫнь ⁘тратѣта коумь де фрѫ⁘за
101. сѫньтоw(р) а лемноулоуи. во(р) фѫци шн аша ворь
102. фѫци. ка шї ⁘нанптѣ армен. шн во(р) пїка кь
103. ндѫ нимѣ пре ен ноу(н) ва гонн. шн во(р) фѫцї оуноу(л)
104. де алтоу. нимѣ де ⁘тре вон ноу ва коутеза рь
105. дїка арма пре врѣжимашоу(л) съоу. кѣче доу
106. ⁘бламь ⁘протива мѣ. дерептъ ачѣе ѥѫ ⁘кь
107. вою ⁘бла ⁘ алѣнѫ(л) лор.

[1] Inițiala cu roșu.
[2] Aci se termină pagina a treia.

съ ворь мира пентрѫ ель врѣжмашїй воцри, чеѫ че лѣкѫеск҃ пре ель. Шн вою съмѫна пре вой ⁘ лимби, шн ва топи пре вой мергѫндь сабїѫ, шн ва фн пѫмѫнтѫль вострѫ пѫстїю, шн четъцнле вострѣ вор фн пѫстїй. Ѩтѫнче бине ва врѣ пѫмѫнтѫль снмбетнле лѫй, тоате знлеле пѫстїнрїй лѫй. Шн вой вещи фи ⁘ пѫмѫнтѫль врѣжмашилор воцри, атѫнчѣ ва съмбѣта пѫмѫнтѫль, шн бине ва врѣ снмбетеле лѫн, тоате знлеле пѫстїнрїй лѫй ва съмбѣта, кареле нѫ съмбѣтать ⁘ снмбетеле вострѣ, кѫндь лѣкѫѫцн пре дѫнсѫль. Шн челор ръмаш ден вой вою адѫче робиме ла ннема лорь, ла пѫмѫнтѫль врѣжмашилор лорь, шїн ва гони пре дѫншїй глась де фрѫнзъ мѫтъндѫсе, шн вор фѫци ка кѫндь ар фѣци дела ръзбою. Шн ворь къдѣ негонѫци де нименн, шн ва трѣче кѫ ведѣрѣ фрате пе фрате ка шн ла ръзбою, негонїндь нименѣ, шн нѫ вещи пѫтѣ съ стаци ⁘потрнва непрїатнилорь воцри. Шн вещи пери ⁘трѫ лимби, шн ва мѫнка пре вой пѫмѫнтѫль врѣжмашилор воцри. Шн чей че ворь ръмънѣ ден вой се вор стрнка пентрѫ пъкателе лорь, шї пентрѫ пъкателе пърнцилор лорь, ⁘ пѫмѫнтѫль врѣжмашилорь лорь, се ворь топи. Шн ворь ръскѫмпъра пъкателе лорь, шн пъкателе пърнцилор лорь, пентрѫ къче дѫ кълкать, шн мѫ трекѫть кѫ ведѣрѣ пре мнне, пентрѫ къче дѫ мерсѫ ⁘нанптѣ мѣ ⁘ кѫрмезнше. Шн ѥѫ амѫ мерсѫ кѫ ен кѫ мѫнне ⁘кѫрмезншатъ.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

să veți hi înblăndu în tocămélele (?) [10] méle și veți fi socotindu și țiindu porăncélele méle, da-voĭu voao ploae în vréme destoinică, și pământu*l* va da hasna sa, și lémnele vor fi roditoore, și mlătișulŭ va ajunge storsura, și storsura semănâtura, și veți avé până la saţ̦iu, și veți lăcui cu tărie în țara vostră; da-voĭu eu pace în țara vostră, durmi-veți și nimé nu va spâmănta pre voi, goni-voĭu afară jivinile réle sălbatice de în pământu*l* vostru, nici oste nu va tréce pre în țara vostră; goni-veți pre vrăjimașii voștri, și înainté vostră vorŭ pica de armă, și 5 de între voi vorŭ goni pre o sută, și o sută pre zéce mii; că vrăjimașii voștri vor pica înain[t]é vostră, că eu voĭu căuta pre voi, și voĭu créște pre voi, și voĭu mulți pre voi, și legătura mé cu voi o voĭu ținé; măinca-veți de în vecu, și acélé peintru célé noo le veți lăsa înapoi; și locu*l* mieu va fi între voi de lăcui*t*, și sufletu*l* mieu nu va ură pre voi; eu voĭu înbla între voi, și eu voĭu hi dumnizeu*l* vostru, voi încă veți hi nărodu*l* mieu, că eu săntu domnu*l* dumnizeu*l* vostru, cela carele pre voi amu adu*s* afară de în âghipetŭ, cu*m* robi acelora să nu fiți, și jugu*l* a gromazilo*r* voștri a*m* frântŭ, cu*m* în dereptate să înblaț[i]; iară să mie nu veți hi îngăduindu și nu veți face toote poră[n]célele méle, și să veți hi urându acéste porănci ale méle, și sufletu*l* vostru va fi lepădându légé mé, și legătura mé o veți lepăda, eu încă aĉasta voĭu face cu voi: vedé-voĭu pre voi cu cutremuri și cu fughicei cu friguri, de carele va scădé faţ̦a vostră în sufletu*l* vostru; se vor dospi tote rélele; și ce veți semăna, semănătura vostră o vo*r* măinca vrăjimașii voștri; asupră de acéâ voĭu întorce faţ̦a mé în alénu*l* vostru, și veți hi bătuți înainté vrăjimașilo*r* voștri; și carii urăscu pre voi, aceâ se vor domni pre voi; și veți fugi căndu nimé pre voi nu va goni; iară să nu veți nici așa îngădui mie, cu 7 or[i] mai tare voĭu bate pre voi peintru păcatele vostre, și voĭu frânge jo*s* pre trufiâ vostră și pre măriâ trufiei vostre; și ceru*l* vostru îl vo[ĭu] face ca și feru*l*, și pământu*l* ca de aramă, și muinca vostră va peri, că pământu*l* vostru nu-și va da hasna, și lémnele pre căinpu*l* vostru nu vor fi roditore; și să veți hi înblăndu înprotiva | mé și nu veți asculte pre mine, de 7 or[i] 14
voĭu mai tare mulți bâtăile pre voi, după păcatele vostre; jivinile sălbatice de pădure voĭu trimite pre voi, carele vo*r* măinca coconii voștri și dobitocu*l* vostru, și pre voi vo*r* înputina, și cărările vostre vo*r* pustii; să ârâ *(sic)* nici cu aĉasta nu vă veți înbuna și veți hi înblăndu în alénu*l* mieu, eu încă voĭu înbla în alénulŭ vostru, și de 7 or[i] mai tare o voĭu bate pentru păcatele vostre, și voĭu aduce armă pre voi, care va sta de bâsău de pre legătura mé care amu făcutŭ cu voi; și să vă veți aduna voi întru oraş̦ele vostre, trimite-voĭu pre voi morte de ĉumă și de lăîngore, și voĭu da pre voi în mâna vrăjimașilo*r* voștri; atunce voĭu lua sporĭu*l* pâinei, cum zice: muerile vostre vorŭ coce pâine, măinca-veți și nu vă veți sătura, că-i voiu lua sporĭul; să ârâ *(sic)* nici cu acésté nu vă veți învăţ̦a, ce veți înbla în alénu*l* mieu, eu încă voĭu înbla în alénu*l* vostru, și de 7 or[i] mai tare voĭu pedepse pre voi, peintru păcatele vostre, până într-atâta cu*m* veți măinca carné feĉorilo*r* voștri și a fételo*r* vostre, și eu voĭu pustii pre voi, și pre chipurile vostre eu le voĭu zrobi, și pre trupurele vostre céle morte eu le voĭu aruînca ca pre idoli voștri, și va ură pre voi sufletu*l* mieu, și voĭu face să fie pustii oraş̦ele vostre, și eu voĭu pustii pre locurile vostre cele sv[a]nte, și pre miroseniâ vostră cé bună; nu mie, voâ să o simţ̦u; în acesta chipu voĭu pustii pământu*l*, până într-atâta cu*m* vrăjimașii voștri, carii lăcuescu întru elu, se vorŭ mira pre elŭ, pre voi vo*r* înpărți între păgâni, și voĭu trage armă după voi, și pământu*l* vostru va pustii, și oraş̦ele vostre vo*r* pustii; atunce

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

va fi pământului sărbâtoor^{e} până veţi hi în pământu*l* vrăjimaşilo*r* voştri; atunce va fi pământulu*i* sărbâtoor^{e} şi se va ind^{u}lci în sărbătoaré sa, că până au fostu pre *el*, n-au avut sărbâtoor^{e} căndu au vru*t* tribui cu*m* să aibă sărbâtoor^{e}, atunce căndu voi aţi lăcuiţŭ întru elŭ; de într-aceâ carii vor rămăné de între voi, da-le-voiu inimă temătoor^{e} în pământu*l* vrăjimaşilorŭ săi, până într-atâta cumŭ de fruînza sunătoor^{e} a lemnului vo*r* fugi, şi aşa vorŭ fug ca şi înainté armei, şi vo*r* pica căndu nimé pre ei nu-*i* va goni, şi vo*r* fugi unu*l* de altu; nimé de între voi nu va cuteza rădica arma pre vrăjimaşu*l* său, căce au înblatŭ înprotiva mé, dereptŭ acée eŭ încă voiu înbla în alénu*l* lor

15 NOTANDA

моу-тка, мь-тка, кь-тпоул, ль-тгоре, дроу-тка, фрѫ-тза, де т, пре т, де ттре, пе ттроу (dar şi пентрѫ), adecă *munca*, *mâînca*, *cânpul*, *lâîngore*, *aruînca*, *fruînza*, *de în*, *pre în*, *de între*, *pe întru*, în loc de *munca*, *mînca*, *cîmpul*, *lingoare*, *arunca*, *frunza*, *din*, *prin*, *dintre*, *pentru* [11];

ь generalmente pentru *ă*, dar şi pentru *ŭ* în: ворь, алѣноуль, дерепть, ель, двоуть, коумь, жгипеть . ..., iar unele cuvinte prezintă ambele întrebuinţări totodată: мльтишоуль (mlătişulŭ), фрьнть (frăntŭ), фькоуть (făcutŭ), врьжимашїлорь (vrăjimaşilorŭ) [12];

ѫ se confundă:

a) cu ь: пьнѫ, пѫнь şi пьнь, пѫмьнтѫль şi пьмьнтѫл, семьнѫтоура şi семьньтоура, вострѫ şi вострь, сьрбѫтоурѣ şi сьрбътодрѣ ...:

b) cu ѣ, ꙗ sau ѧ: дчѣѫ (acéea), троуфіѫ (trufi*ca*), мьриѫ (mări*ca*), жрь (*ĭa*ră), мїросенїѫ (miroseni*ea*) [13];

c) cu ѡ: вожѫ şi водѡ;

d) în fine, îl găsim în: бѫтоуци, бѫтьнле, спѫмьнта, бѫсьоу şi — ce-i mai curios — în жгипеть.

în loc de од, mai adesea simplul о sau ѡ: тторче, тоте, востре, вострь, ѡсте, родиторе, морте (la substantiv şi la adjectiv), ль-тгоре, коче; uneori оѡ: тоѡте, родитоѡре, сѫньтоѡре, сьрбѫтоѡре; mai rar од: водѡ (dar şi вожѫ), плоде, сьрбътодрѣ;

finalul *u* întreg: тбльндоу, сокотиндоу, цинндоу, сънтѫ (sum), кьндоу, дмоу, оурьскоу, тгьдѫиндоу, оурьндоу, лепьдьндоу, векоу (pentru векю), мнеоу, ѳѫ, снмцѫ, елоу (dar şi ель), доу фостоу, лькоуескоу, лтоу, кипоу;

finalul *i* totdeauna întreg, chiar în коу шї ва да (nu-şi va da);

epenteticul *i* în пьинне, пьиннен;

organicul *i* lipseşte în спѫмьнта (din спаймъ = *expavimen, cf. драмъ = aeramen) [14];

фи şi хи se întrebuinţează fără distincţiune, chiar în aceeaşi frază, de ex.: съ вѣци хи оурьндоу дчѣсте порьнчи але мѣле ши соуфлетоул востроу ва фи лепьдьндоу ...;

16 infinitivul cu *e* pentru *a* şi *i*: съ ноу вѣци аскоулте ... вою педепсе ...;

poziţiunea pronumelui personal în: съ м н е нѫ вѣци хи тгьдѫиндоу ..., съ ноу вѣци нїчи ашѫ тгьдоуи м н е ...;

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

poziţiunea adverbului în: де 7 wри вою маи таре моулци бѫтыле пре вон ..., съ ноу вещи нїчи аша ·тѫдоуи ...;

pe lîngă: де 7 wри, forma: коу 7 wри;

la condiţional, în loc de «când ar fi trebuit ca să aibă» — кындоу доу вроуг трїбоуи коум съ аибѣ (cf. Cipar, *Principie*, p. 191-192);

întrebuinţările lui коум:

a) пре вои амоу адоус афарь де ·т жгинетъ к о у м роби ачелора съ нѫ фщи ... доу вроут трїбоуи к о у м съ аибѣ ...,

b) к о у м зіе моуерїле вострe ворь коче пьине ...,

c) пьиѫ ·тратъта к о у м вещї мь·тка..., пьнь ·тратъта к о у м врьжимашїл... пьнь ·тратъта к о у м ь де фрѫ·тза сѫньтоwре а лемноулоуи вор фѫщи;

пре мїлосенїѫ кострь чѣ боунь ноу мие вож съ о снмцѫ, acolo unde în ediţiunea din 1688: «nѫ вою мироси миросенїѫ жѫртвелорь воастре», latineşte: «non olfaciam odorem sacrificiorum vestrorum», greceşte: «οὐ μὴ ὀσφρανθῶ τῆς ὀσμῆς τῶν θυσιῶν ὑμῶν»;

в е д ѣ в о ю пре вон кѫ коутремоури шн коу ф о у г и ч е и (?) коу фрнгоурн... [15];

асоупрь де ачѣѫ ...;
ачеѫ с е в о р д о м и и пре вон ...;
съ жрь нїчї кѫ ачаста ноу въ вещи ·т в о у н д ...;
морте де чоумь шї де ль·тгоре ...;
вою адоуче армь пре вон каре ва ста де б ѫ с ь о у ...;
к о к о н и и вощри шн добитокоул востроу ...;
д а л е в о ю нїмь темьтоwре ·т пьмьнтоул врьжимашїлорь с ъ и ...;

мльтишюуль ва ажѫне сторсѫра шї сторсѫра семьнѫтоура, acolo unde în ediţiunea din 1688: «ва апѫка воаw трепришѫл кѫлесѫл шн кѫлесѫль ва апѫка съмѫнца», latineşte: «*comprehendet vobis trituratio vindemiam, et vindemia comprehendet sationem*», greceşte: «καταλήψεται ὑμῖν ὁ ἄλοητὸς τόν τρυγητὸν, καὶ ὁ τρυγητός καταλήψεται τὸν σπόρον»; 17

семьна, семьньтоура, cu primul *e* clar;

reflexivul се totdeauna distins de condiţionalul съ;

съ, afară de întrebuinţarea sa la condiţional, e pus izolat în loc de «dacă», întocmai ca latinul *si*;

кипоурнле, cu *-uri-*, dar în acelaşi rînd трoупоуреле, cu *-ure-*;

доумнизеул;
алѣюул;

громазилор;
Дерептате;
живинле рѣле;
врьжимашїн;
Хасна;
нимѣ;
ва коутеза рьдика, fără infinitivalul *a*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

18

II

NOTIȚĂ PE O CARTE

GALAȚI, 1571

Notița de mai jos este scrisă pe legătura unei psaltiri manuscrise, care se află în Biblioteca Națională din Belgrad, Ms. no. 122, in-8 [16].

Am copiat-o cam iute în călătoria mea din 1871, fără să fi avut timp de a face un facsimile.

O dăm aci numai în interesul filologic, abstracțiune făcînd de paleografie.

La mărgini hîrtia fiind ruptă pe alocuri, am indicat lipsurile prin puncturi în reproducerea originalului, completîndu-le însă, după putință, în transcripțiune.

1. фїн-†(д) кѫмпъратъ ачѣстъ сф҃нтъ ѱ ...
2. ши датъ помѣнъ. бесѣречен де † ...
3. де ѕ(н) воронн(к) анѫме, ра(д), порекла лѫ(н) ...
4. съ дезлегъ фїинн(д) ка (*sic*) вѣке. пентрачѣ ...
5. ачеста воронн(к), ра(д), карале ѡ дедѣсе пе ...
6. ши не авъ-†(д) чине ѡ лега.
7. ыатъ цѫпънѣса тъмъшое грекоаѫ съ афлъ
8. ... ѡ дѣде ла меще(р) де о легъ. ка съ анбѫ ши ѫ
9. помѣнѫ. пе-†трачѣ че прєѡ(т) съ ва афла ...
19 10. бесѣрека дн † гълацн. съ поменѣскъ ши пре
11. ра(д) карале ѡ ав да(т). ши пре пърнцїи лѫ...
12. ши съ поменѣскъ † с(т) литѫргїе. ши пре ачецн ...
13. ... тома. ч(д). добра. ч(д). ра(д).
14. къ зиче зиче (*sic*) сѣнта скриптѫръ. блаже(н) мъ(ж). адекъ
15. фериче де бърбатѫ(л), че нѫ мѣрце спре сфатѫ(л) не
16. кѫрацнло(р). ши спре калѣ пъкътошнло(р) нѫ ...
17. ши спре скаѫнеле пїерзъторнло(р) нѫ шѫде...
18. †трѫ лѣцѫ лѫ(і) дѫмнезъѫ †(і) воѫ лѫ(і)...
19. ...†трѫ лѣцѣ лѫ(і) съ †вацъ зѫа...
20. † ×зоѳ †

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

fiin*d* cumpărată acéstă sf[a]ntă ps[altire] și dată poménă besérecei de în [Gălați] de u*n* vornic anume Rad[ul] porecla lu*i* ... să dezlegă fiin*d* ca véche, pentr-acé... acesta vornic Rad[ul], carele o dedése pe[rind?] și neavăin*d* cine o lega, ĭată g'upănésa Tămășoe Grecoaĭa să află [de] o déde la meșter de o legă, ca să aibâ și ĭa poménâ; peintr-acé ce preo*t* să va afla [la] beséreca di în Gălați, să pomenéscă și pre Rad[ul] carele o au da*t*, și pre părinții lu ... și să pomenéscă în sf[a]nt[a] liturghie și pre acești... Toma чед (cu copii), Dobra чед (cu copii), Rad[ul], că zice zice sv[a]nta scriptură: блажен мъж, adecă ferice de bărbatu*l* ce nu mérge spre sfatu*l* necuraților și spre calé păcătoșilo*r* nu... și spre scaunele pierzătorilo*r* nu șiade... întru légĭa lu*i* Dumnezău ĭi voĭa lu*i*... întru légé lu*i* să învață zua...

† 7079 (1571)†

NOTANDA

20

фїнѧд și фїннд;

пентрачѣ și пеѧтрачѣ;

лѣцѫ și лѣцѣ;

помѣнъ și помѣнѫ;

сф҃тъ și св҃та;

де ѧ și дн ѧ;

confuziunea între о și ѳ, е și ѧ: тъмъшое грекодѫ;

не двъѧд чине ѡ лега, fără infinitivalul *a*;

ка în loc de кам;

gradațiunea timpilor: дѳ дат, дѣде, дедѣсе;

ѱѳпънѣса;

че прєѡт съ ва афла, în sens de «orice preot...»;

бърбатѳл че нѳ мѣрце...;

спре = latinul *super;*

ѧi = este;

finalul *i* pretutindeni întreg;

finalul *u* nu putea fi însemnat, toate consoanele finale fiind aruncate deasupra rîndului, astfel că vocala ce le însoțește se subînțelege [17];

reflexivul *se* nu e distins de condiționatul *să:* съ дезлегъ... съ поменѣскъ...;

ферiче де бърбатѳл...;

пїерзъторилор;

зѳа.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

21

III

MEMORANDUM DESPRE FACEREA UNUI IAZ DE MOARĂ

EGUMENUL EVTEMIE, BISTRIŢA (DISTR. VÎLCEA), 1573, DECEMBRE 21

Originalul, scris pe o bucată de pergamenă gălbuie de 28 $^1/_2$ centimetri în lăţime şi numai 16 $^3/_4$ în lungime, cu litere mari nelegate, nalte cam de 2 $^1/_2$ — 3 milimetri, se află în Arhivul Statului din Bucureşti, între actele aşa-numite „netrebnice" ale mănăstirii Bistriţa din Oltenia [18].

Din dos, cu o mînă posterioară, dar veche, este însemnat: ѡзвл морїн w(т) бъбѣни.

În Cartularul sau «Condica» Bistriţei, «ѳтрѳ каре сѧ скрис хрисовеле ши кърциле мошїнлор», la anii 1795-96, de către Dionisie Eclesiarcul[1], in-fol., tomul I, foaia 296 verso, s-a copiat documentul în următorul mod:

Йдекъ ѥѳ Ѳфтимие Ѳгѳменѳл w(т) Бистрица, кѳм съ съ цине че ам келтѳнт пре ѡзвл дела моаръ дин Бъбѣнй, ѳ знлеле лѳй Йлеѯандрѳ водъ, Йспрй гата хг҃ѡ҃: ши зече вачй грасе, ши зече wй, ши в҃і рѫмъторй граш, ши, д҃: биволй, ши, с҃: де wброаче де грѫѳ, ши алте бѳкате мѳлте мѫнкътоаре, Дечй лам фъкѳт кѳ мѳлтъ трѳдъ ши wстенѣлъ, ши ам плътит тот кѳ стѫнжинѳл де ѳѳ съпат принтрег, дин ана Бистрицїй де ѳнде съ ѳчѣпе ѡзвл пѫнъ | дин жосѳл метохѳлѳй, ѡр фъръ
22 че ам плътит, ам мѳнчнт мѳлт ши кѳ wаменїй мн(с)тирїй ка съ фие сфнтей мн(с)тирй де хранъ, ѡр чіне съ ва аместека ѳтрачест ѡзѳ, съ фие проклет де т҃нї: сфн҃цн пъринцй, ши де тот соборѳл сфн҃тей мн(с)тирй, ши каре егѳменй нѳ вор къѳта съ цне ачест ѡз, съ ле фіе пѫржше ла жѳдеката чѣ ѳфрикошатъ майка пречіста, ши лам сфършнт ла лѳна лѳй декемв҃: к҃в: | печетѣ мн(с)тирїй | ла лѣтѳл хз҃пв:

[1] Acelaşi de care e scris «Cronograful Ţării Româneşti de la 1764-1815», publicat de Papiu, în *Tezaur de monumente istorice*, t. 2, p. 159-236. Papiu observă în notă, p. 159: «*cine era Dionisie Eclisiarcul, nu putură afla. Din unele pasage ale cronicei pare a fi fost de peste Olt*». — Afară de Condica Bistriţei în 3 tomuri mari, acestui neobosit călugăr, care se iscăleşte «biv eclisiarh al episcopiei Rîmnicului» şi «dascal slovenesc», i se mai datoresc: Condica Tismenei în 2 groase foliante, Condica mănăstirii Obedeanul 1 foliant, Condica mănăstirii Jitian 1 foliant, Condica Govorei etc. etc., pe lîngă sute de documente traduse din slavoneşte, toate conservate în Arhivele Statului [19].

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Să compare cineva această copie cu originalul de mai jos, și se va încredința că aproape nici un cuvînt nu este bine transcris.

Copistul a schimbat pretutindeni ortografia, a modernizat pronunciațiunea, a tradus cuvintele slavice, a mers cu cutezarea pînă a preface pe сѣ în шн, ba chiar a adăuga pe «чѣ ѧфрикошатъ», care nu se află nicăiri în original: și să nu se uite că acel copist era anume Dionisie Eclesiarcul, om nu fără cunoștințe și cu multă deprindere la citirea crisoavelor și zapiselor.

Aceasta ne dă măsura încrederii ce putem pune, sub raportul limbei și al paleografiei, pe vechile copie române ale manuscriselor anterioare, bunăoară a cronicelor noastre sau a cărții lui Neagoe-vodă.

Vom vedea însă, mai la vale, că nici ceilalți condicari mănăstirești n-au fost mai scrupuloși.

O copie mult mai exactă a acestui document, deși nu tocmai perfectă, figurează în Condica cea nouă a Bistriței, făcută de către Comisiunea Documentală la 1859, in-f., t.1, p. 253.

Ambele Condice, cea din urmă în trei exemplare identice, se află în secțiunea manuscriselor din biblioteca Arhivelor Statului, la un loc cu mai multe alte prețioase cartulare mănăstirești, pe cari le vom cita la locul lor.

Pecetea circulară întipărită pe ceară, «sceau circulaire placard», sub cuvîntul сфрѣшнт din ultimul rînd, este de 4 centimetri în diametru; ea s-a stricat însă cu desăvîrșire, rămînind numai locul ei, cu dese găurele, peste cari era lipită ceara, de o culoare — se pare — galbenă închisă.

1. † адє(к) ѥ̄ ѥвтємїє єгѹмєнѹ(л) ѡ(т) бистри(ц) к̄ѹ(м) сѣ(с) цїє чa(м) кє(л)- 23
тѧн(т) прє ꙗзѹ(л) дела моарѣ дела бѣбѣни

2. † зилєлє лоу̓ алєѧ̆а(н)дро во(д).а(с) гата хгѡ̃. шн ї̃ ва(ч) гра(с). шн ї̃ ѡѵ. ш. ѳ̃ї рѣмѣ

3. тори граш шн д̃ биволи. шн. с̃. дє ѡбородчє дє грьѧ. шн а(л)тє боукa

4. тє моу̓(л)тє мънкътоарє дп(ч) ла(м) фъкоу̓(т) коу̓ мѧ(л)тъ трѧ(д) шн ѡстенѣлѣ

5. шн а(м) плътн(т) то(т) кѧ стънжнѧ(л) дє аѧ сѣпатъ прнитрє(г) дє † апа бн(с)три

6. цєн дє оѵ̓ндє сє †чѣпє. ꙗзѧ(л) пь(н) днн жосѧ(л) мєтоχѧлѧн. ꙗрь фърь ча(м) плътн(т) а(м) мѧ

7. нчнтъ мѧ(л)тъ шн кѧ ѡамéнїн мънѫстирїн ка(с) фїє сфь(н)тєн мънѫстирї

8. дє χра(н). ꙗ(р) чинє сє ва амєстека †трачє(с) ѣзь сь фїє прокле(т) дє. т̃нї. ѡ̃цн шн дє

9. то(т) съборѧ(л) сфънтєн мь(н)стири сь карє єгѹмє(н̄) нѧ во(р) къѧта сь цїє ачє(с) ꙗзь. сь лє фїє

10. пърь(ш) ла жѧдека(т) манка прч(с)та шн ла(м) сфрѣшн(т) м(с)ца дє(к) к̃а вь лѣ(т) хзпѳ̃.

TRANSCRIPȚIUNEA

† adec[ă] eu Evtemie egumenu*l* ѡт (de la) Bistri*ț*[a], cu*m* să *s*[e] știe ć-a*m* che*l*tuit pre ĭazu*l* de la moară de la Băbéni în zilele lu Alexa*n*dro vo*d*[ă], as[pri] gata 3800, și 10 vać[i] gras[e], și 10 oi, și 12 rămători grași, și 4 bivoli, și 200 de oboroace de grău, și a*l*te bucate mu*l*te mâncătoare; dić[i] l-a*m* făcu*t* cu mu*l*tă tru*d*[ă] și ostenélă și a*m* plătit to*t* cu stânjinu*l* de au săpatŭ printre*g* de în apa Bistriței de unde se începe ĭazu*l* păn[ă] din josu*l* metohului; ĭară

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

fără c-*am* plăti*t*, *am* muncitŭ mu*l*tŭ şi cu oamenii mănâstirii, ca *s*ª fie sfă*n*tei mănăstiri de hra*n*ª; iarª cine se va amesteca intr-ace*s*t ïazŭ, să fie proclet
24 de 318 ѿцн (părinţi) şi de *tot* săboru*l* sfă*n*tei mă*n*ªstiri; să care e|gume*n*ⁱ nu vo*r* căuta să ţie ace*s*t ïazŭ, să le fie părăşª la judecatª maica prec*e*sta; şi l-am sfrăşi*t* м(*c*)цª (luna) de^cemvrie 21 вь лѣт (în anul) 7082 (1573).

NOTANDA

ь pentru *ă*: модрь, рьмьтори, мьнкьтодре etc., dar şi pentru *ŭ*: мѫнчить, мѫлть, шзь, iar în cuvîntul сьпать (*săpatŭ*) — ambele întrebuinţări totodată [20];

ѩзь, dar mai jos: шзь;

мьнѫстирїи, dar mai jos: мьньстирї şi мьньстири;

Алеѯандро cu finalul *o* pentru *u* [21];

лоу pentru лоуи;

finalul *i* pretutindenea întreg: рьмьтори граши, биволи, мьньстири;

finalul *u* întreg numai după vocală: ев, грьв, дв;

дє ѧ ѧпа, dar mai jos: дни жосвл, precum şi прии, nu пре ѧ;

contracţiune прнитрег = prin întreg [22];

сє ѧчѣпе, сє вл амєстека, dar la condiţional: съ цїе, съ фїе;

remarcabil accentul pe *e* în wамéнїи;

să pentru *dacă*: съ нѫ вор кѣѕта;

dicĭ pentru *decĭ*: дич лам фькоуг;

fără pentru *peste*: фъре чам плътит, дм мѫнчить;

la «mănăstire», genitivul cu *ii*: мьнѫстирїи, dar la «sfîntă», genitivul cu *ei*: свѣитеи.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

IV

25

ZAPIS DE VÎNZARE

ŞTEFAN DIACUL, BRĂHĂŞEŞTI (DISTR. TECUCI), 1577 APRILE 4

Originalul se află în Arhivele Statului, actele episcopiei de Roman, legătura 4 [23].

E scris pe hîrtie de o culoare galbenă rădăcinie, foarte grosolană, pe o bucată de $20^1/_2$ centimetri în lungime şi 19 în lăţime, avînd următorul semn de fabrică:

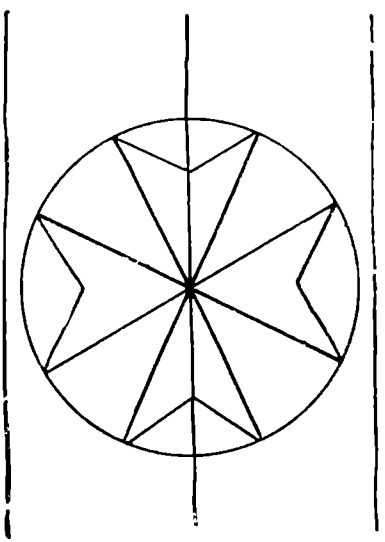

Scrisoarea e frumoasă şi mare; literele sînt nalte cam de 2 milimetri.

Două peceţi octogone de $1^1/_2$ centimetri în diametru, reprezintînd neşte monograme sau arabescuri, sînt rău întipărite cu fum şi aproape de tot şterse [24].

1. † ѧдекъ ε(ѕ) петрѣ брѧхъ(ш) скрн(ѕ) шн мъ(р)тѵрнсε(с)кѵ кѵ чε(с)тѵ 26
запн(с)
2. ѧ(л) мε(ѕ). кѵ(м) ѧ(м) фо(с)тѵ кѵ(м)пърѧ(т) ѡ пѧ(р)тε ѧε ѱчнъ ѧн(н) сѧ(т) ѧн(н) бръхъше(ш).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

3. дє ѕ(н)дє а(ѕ) фо(с)тѕ шєзи(н)дѕ. кѕдрѣ. ди(н) цѕмѣтатє дє са(т) а чи(н)чѣ
4. па(р)тє. чє са алѣцуе па(р)тѣ анѕ(ш)кън. ши а фрателѕ(і) єі мѣтею.
5. ши є(ѕ) ѡ а(м) въ(н)дѕ(т) лѕ(і) дѕмитрѕ тѣ(х)нн. ши фєл:ее(і) сале текле'.
6. дере(п)тѕ доаѡ сѕте ши тре(і) зе(ч) дє флори(н)ци бани тътъръци.
7. ка съи хїє лѕ(і) ѡчинъ ши мошїє †(н) вѣ(ч) неклътн(т). ши †(н) то(к)ма(л)
8. нѣ(ѕ) фо(с)тѕ жна сѕлнцашѕ(л). ши вѕ(р)на(р) спътъре(л) ши кочѕ бъдѣ
9. колѣ шї мѕ(л)ци ѡамн(н̄) бѕни. ші є(ѕ) цефа(н) дїшкѕ(л) а(м) скри(с). ши
10. пре ма(і) маре кредн(н)це нѣ(м) пѕ(с) ши печецїле ка съ се цїє. —
в(лт) хз̃пе а(п) ѯ дн̃и

(L.S.) (L.S.)

TRANSCRIPȚIUNEA

† adecă *eu* Petré Brahăș scri*u* și mărturisescu cu cestu zapi*s* a*l* meu, cu*m* a*m* fostu cu*m*părat o pa*r*te de ocină di*n* sat di*n* Brăhășeș*t*[1] de u*n*de a*u* fostu șezi*n*du Cudré, di*n* g'umătate de sa*t* a cinc*é* pa*r*te ce s-a alége pa*r*té Anușcăi și a fratelu*i* ei Măteiu, și e*u* o a*m* vă*n*du*t* lu*i* Dumitru Téh*n*i și femeei sale Teclei, dere*p*tu doao sute și trei zeć[1] de flori*n*ți bani tătărăști, ca să-i hie lu*i* ocină și moșie *în* véć[1] neclăti[ă], și *în* tocma[ă] né*u* fostu Ona suliț*a*șu*l* și Burna*r* spătăre*l* și Coću Bădécolć și mu*l*ți oami*n*[i] buni, și e*u* Ștefa*n* diiacu*l* a*m* scri*s*, și pre ma*i* mare credi*n*țe né*m* pus și pecețile ca să se știe.

в лт (anul) 7085 (1577) apr*ilie* 4 ѯ дни (zile).

NOTANDA

finalul *u* întreg în чєстѕ, фостѕ, лѕ, шєзиндѕ, дерептѕ, мъртѕрнсескѕ...;

27 finalul *i* întreg pretutindeni;

цѕмѣтатє;

pretutindeni дин, nu ден sau дє †;

forma verbală: ѕнде лѕ фостѕ шєзиндѕ Кѕдрѣ (cf. formele analoge în textul de sub no. I);

contracțiunea са алѣцуе, pentru се ва алѣцуе;

de-naintea condiționalului съ totdeauna ка: ка съ-и хїє, ка съ се цїє;

хїє pentru фїє;

reflexivul се distins de condiționalul съ: съ се цїє;

nominativul singular: креднице;

numi proprie interesante: Кѕдрѣ, Бѕрнар, Кочѕ Бъдѣколѣ [25];

repetițiunea: дни сат дни Брѣхъшецни;

formațiunea numilor locale: Брахъш — Брѣхъшецни;

gradațiunea timpilor: ам фостѕ кѕмпърат... ши... ам вѣндѕт;

зечи, nu зѣчи, și фемеени, nu фемѣени;

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

флорнщи бани тътърѫщи;

pleonasm: wчнн҃ъ ши мошїе;

Мътею, cu *ă*:

дерептъ;

ѵамнин;

genitivul femeiesc cu *-ei*: фемеєі, Теклеи, dar Инъшкън;

мєъ, nu мнєъ.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

28

V

ZAPIS DE VÎNZARE

DRUȚEA, DISTRICTUL BACĂU, 1581, MARTIU 11

Originalul se află în Arhivele Statului, actele mănăstirii Caşin, legătura nr. 9 [26].

E scris pe hîrtie gălbuie, lung de 28, lat de $18^1/_2$ centimetri, rupt în mai multe locuri, fără semn de fabrică.

Literele, cam de $2—2^1/_2$ milimetri în nălțime, sînt frumoase.

Peceţile, întipărite foarte grosolan cu cerneală, lucru nu tocmai rar în vechile zapise române, dar pentru care în sigilografie nu există vreun termin tecnic *, sînt nedescifrabile.

* Cf. Chassant et Delbarre, *Dictionnaire de sigillographie*, Paris, 1860, p. 160 sqq.

1. † Бто а(з) дрвцѣ скрн(в) шн мь(р)тоурисескоу е(в) коу че(ст) запн(с)
2. а(л) мїе(в)
3. коу(м) а(м) вь(н)доу(т) е(в) а мѣ па(р)те де wчинь дн(н) са(т) дн(н)
4. поенн
5. коу то(т) веннтоу(л) а(м) вь(н)доу(т) непотоумїе(в) лвн[1] игна(т) до
6. бо(ш) шн сврорїн сале а(л)бен преоутѣсїн дерептоу оу(н) ка(л)
7. шн трен зьчн де талере ка сь ле фїе ло(р) днрѣ(п)ть wчн(н)
8. ...їе .....ло(р) шн непоцило(р) ло(р)....
29 9. .....вь(н)доу(т) пе(н)трв кь фи.....
10. на(м) ка сь ле фїе ло(р) днрѣ(п)ть м...їе ф(н) вѣчн. дн(н) на...ѣ
11. лв(і) доумитрв плешѣ вьтавблв(н) де нн...цин. шн мнхнѣ
12. w(т) та(м). шн косте... а(р) дн(н) стьнецин шн глига дн(н) вбчв(мн)
13. шн боуда дн(н) ма(л) шн моу(л)цн wаменн бвнн дечн нон
14. ачецин wаменн карен ман соу(с) скрїе дакь а(м) везоу(т) то(к)мальь
15. де́ бвнь вое нон ф(н)кь нѣ(м) пв(с) печецинле пе(н)трв ман маре
16. мь(р)тоурїе ка сь сь цїе. в лѣ(т) хзпд. м(с) ма(рт) ѩї д(н)

L.S. L.S. L.S. L.S.

[1] Urmează ав, şters apoi cu degetul.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

† Сто аз (iată eu) Druțé scriu și mărturisescu eu cu cest zapis al mieu cum am vându*t* eu a mea parte de ocină di*n* sa*t* di*n* Poeni cu to*t* venitu*l* am vându*t* nepotu-mieu lui Ignat Doboș și surorii sale *Al*bei preutésii dereptu un cal și trei zăci de talere, ca să le fie lor diréptă ocin[ă] [și moș]ie... lor și nepoților lor... vându*t* pentru că fi[ciori] n-am ca să le fie lor diréptă m[oș]ie în véci, di*n* na[int]é lui Dumitru Pleșé vătavului de Ni... ști, și Mihnea wт там (tot de acolo), și Coste... ar di*n* Stănești, și Gliga di*n* Bućumi, și Buda di*n* Mal, și mulți oameni buni; deci noi acești oameni care-i mai sus scrie, dacă am vezut tocmală de bună voe, noi încă ném pus pecețile pentru mai mare mărturie ca să să știe. в лѣт (în anul) 7089 (1581) м(c) (luna) mar*t*ie 11 дн (zi).

NOTANDA

ѣ totdeauna pentru *ă*;

u final întreg: дерептоу, мьртоурисескоу, мїеѕ, скрнѕ, iar în celelalte cuvinte se subînțelege prin aruncarea ultimei consoane deasupra rîndului;

i final întreg: поенн, лѧн, албен, трен зьчи...; 30

дерептоу cu дє-, dar днрѣпть cu дн-;

totdeauna днн, niciodată дє ·ѧ sau дєи;

reflexivul *se* confundat în scriere cu condiționalul *să:* сѧ сѧ цїе;

la condițional сѧ este totdeauna precеs de кд: кд сѧ лє фїе, кд сѧ сѧ цїе;

la dativ: непотоумїеѕ;

la genitiv se confundă desinințele cazuale femeiești *ci* și *ii:* сѣрорїи албеи преоутѣсїи;

лѧн игнат, лѧі доумнтрѕ, nu лѧ;

мїеѕ;

зьчи (zeci) cu vocala obscură, dar вєзоут cu vocala clară;

în loc de «oameni mai sus scrișî», construcțiunea sintactică: wамени каре-и ман соус скрїе [26a];

numi locale: Поенн, Бѣчѧми, Мал...;

numi personale: Дрѧцѣ, Добош, Плва, Плешѣ, Глига, Боуда;

monetă: талере;

dacă = ital. *dacchè:* дакѣ ам вєзоут;

repetițiunea: днн сат днн Поенн (cf. textul de sub no. IV):

accentul pe *e* în ачє́цн.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

31

VI

O SENTINȚĂ

TUDOR LOGOFĂT, VLĂDEȘTI (DISTR. MUSCEL), ÎNTRE 1583—1585, SEPTEMBRE 22

Originalul se află în Arhivele Statului, între documentele schitului Valea din districtul Muscel, legătura no. 18 [27].

E scris întreg cu mîna lui Tudor logofăt din Vlădeni, astăzi Vlădești, comună rurală din Muscel, pe unde se află, de asemenea, toate celelalte localități menționate în document: Coteștii, Retivoeștii, Mihăieștii, Țigăneștii, precum și mănăstirea Vieroșul sau «Virășu».

Scriitorul aparținea, prin urmare, uneia din regiunile cele mai muntoase ale României.

Datul aproximativ al documentului, afară de considerațiuni paleografice, rezultă din următoarele:

Sălașul de țigani al Oprii, dăruit Marinei de către cumnată-sa jupîneasa Ancă a logofătului Condrea — fondul procesului dezbătut în textul de mai jos — figurează în testamentul acesteia din urmă, scris în ziua morții ei la 17 august 1576 și transcris în toate Condicele mănăstirii Vieroșul [1] [28].

Documentul de față ne spune că pe acest țigan Oprea, cu familia sa, Marina îl vînduse vornicului Oancea «cănd̆u au foostu în zilele lu Alixandru
32 vodă celu bătrănu tatălu Mihnéei vodă», adecă | înainte de 1578, de vreme ce anul 1577 este ultimul din domnia lui Alexandru.

De la anul 1577 pînă la darea sentinței din textul nostru au trebuit să mai treacă vreo cîțiva ani, în intervalul cărora a murit țiganul Oprea, lăsînd fiu pe Calciul, și a murit stăpînul sălașului, vornicul Oancea, rămînînd moștenitor fiul său Preda.

În acest mod s-ar putea căuta datul aproximativ cam pe la anul 1580; dar atunci se afla pe tron Mihnea, menționat în document ca fiu al lui Alexandru-vodă, și de aceea scriitorul, unul din judecătorii cei «luați pré răvașelé domnești», n-ar fi uitat, după toată probabilitatea, de a pune: «mărieĭ sale Mihnei vodă» în loc de a zice simplu: «Mihnéei vodă».

[1] Această mănăstire posedă trei Condice: I. din 1780, 1 vol. in-fol.; II. din 1807, 5 tom. in-16; III. din 1861, făcută de către Comisiunea Documentală, 1 vol. in-fol., în 2 exemplare. Testamentul jupînesei Anca se află în cel de-ntîi la foaia 164, în cel al 2-lea la foiele 68—70, în cel al 3-lea la pag. 120—122, după exemplarul no. I.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Iată de ce noi preferim intervalul dintre anii 1583—1585, cînd domnea Petru Cercel, după care însă a venit iarăși Mihnea-vodă și a stat apoi la domnie tocmai pînă la 1589.

După ce am limpezit astfel punctul geografic și pe cel cronologic, să venim la elementul paleografico-filologic.

Originalul e scris pe hîrtie gălbuie de $30^1/_2$ centimetri în lungime și 20 în lățime, avînd semn de fabrică un vultur cu două capete sub o singură coroană cu o stea deasupra, dar schițat într-un chip atît de nehotărît, încît ne-a fost anevoie de a-l scoate în facsimile.

Textul s-a transcris în Кондика сфинтей шн дѫмнезеещїй мънъстирй дин Бале, scrisă la 1801 «прин мѫлта невоинцъ а лѫй Гевргіе Даскал w(т) сѫд Мѫшчел, сатѫл Берековещй», un volum in-fol., la foaia 112 verso, în următorul mod:

Ноп Боерїи че ам фwст лѫщи прин ръваше домнещи, пе анѫме тѫдор лwг: w(т) влъдѣни, шн войко лwг: w(т) котещи, шн сумеwн питарюл w(т) ретековещй, ѧнсъ нѣѫ фwст лѫат преда фечорѫл wанчїн Дворникѫл дни мнѫъещи шн егѫменѫл дела мънъстирѣ w(т) внреш, шн степан лwг: w(т) цъгънещи, де съ къѫтъм, пентрѫ ръндѫщла ѫнѫи цинган, анѫме калчѫл фечорѫл wпрїнїй, а лѫи испас, ал кѫн ав фwст, шї кѫї съ каде съл цїе. Дечи ной ачещї трен боерй, Ной ам оумблат пе ѫрма ачестѫи цинган, шн аша ам афлат кѫ але ноастре сѫфлете, кѫм ачест цинган че ысте маи сѫс скрис, ав фwст де мошїе ал жѫпънѣсїй анкъй, жѫпънѣса кондреї лwг: ѧтрѫ ачѣа жѫпънѣса| анка нав фъкѫт коконй кѫ кондраѫ (*sic*) лwг: чи ав лѫат 33
пре w сор а кондрей анѫме марика, де шав фъкѫто де сѫфлет, шн шав дат ачест цинган че ысте маи сѫс знс: wпрѣ исправъ татъл калчѫлѫй, шн ѧкъ кънд w ав мърятат, мѫлтъ зѣстре шав дат, шр ѧтрѫ ачѣа, кънд ав фост ѧ знлеле лѫи Алеѫандрѫ водъ челѫй бътржн, татъл мнхнеи водъ, марика ав фъкѫт токмѣлъ кѫ wанчѣ дворникѫл, татъл предїй, де шав вѫндѫт пре ачел цинган, wпрѣ исправъ татъл калчѫлѫй, шн ав фwст де атѫнчи пънъ акѫма ачел цинган шн кѫ фечорїй тот ай wанчей дворникѫл, шр дѫпъ моартѣ wанчей двор: лав цинѫт преда фечорѫл лѫй. Йръ кжнд ав фост акѫм, шр сав апѫкат ачещи боерн че сжнт маи сѫс знший, шї кѫ егѫменѫл де ачест цинган калчѫл фечорѫл wпрй, ка съл ѧ: шръ апой нѣѫ фwст лѫат пре ной пре ръваше домнещй ка съ афлъм де рѫндѫл ачестѫй цинган; дечи нон лѫжнд кѫ але ноастре сѫфлете, съ фїе шн съл цїе Преда фечорѫл wанчен дворникѫл, фїннд къ лав кѫмпърат сѣи фїе де мошїе: Нон аша ам афлат кѫ але ноастре сѫфлете, шн мъртѫрисим, шї де акѫм съл цїе чине лав шн кѫмпърат. — пнс: мѣсца: септ: кв: дн.

Тѫдор лwгф:

Această pretinsă copie este mai mult un fel de traducere.

Georgie Dascălul a fost și mai puțin scrupulos decît acel Dionisie Eclesiarcul, despre care noi am vorbit mai sus sub no. III.

El schimbă nu numai ortografia, dar pînă și cuvintele, începînd de la rîndul de-ntîi, unde pentru: нѣ ав фwст лѫатѫ прѣ ръвашелѣ, pune: ам фwст лѫащи прин ръваше, și pînă la rîndul din urmă, unde pe: ченѣ лав шн кѫмпъратѫ îl preface în: чине лав шл кѫмпърат.

În rîndul 5: фечорѫл wпрѣенн лѫи исправъ se preface în: фечорѫл wпрїнїй а лѫи испас; în rîndul 9: нав фаптѫ, în: нав фъкѫт; în rîndul 11: шн w ав фаптѫ фечowрѫ, în: шав фъкѫто де сѫфлет; în rîndul 12: шалтъ este uitat: în rîndul 20: ѧлав дъмѫ devine: лѫжнд; în rîndul 21: кѫм se schimbă în фїиндкъ etc.

În loc de a da o simplă copie, noi reproducem aci textul întreg în facsimile, redus cu $^1/_4$ din mărimea naturală.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Acest facsimile este de o exactitate perfectă, fiind executat prin fototipie.

34 Cele două cruci, cari figurează în rîndul 6, la margine şi deasupra |cuvîntului ѕоѡшрїн, nu aparţin textului, ci sînt făcute de o mînă posterioară.

Trăsura filologică cea mai caracteristică a documentului de faţă este duplicarea vocalelor în unele cuvinte: ѳечоѡрѕ, соѡрѕ, ѳоѡстѕ, ноѡнн, прѣдѣѣнн, анкаа, ашаа etc.

A crede că această duplicare nu are nici o raţiune, că adecă logofătul Tudor duplica printr-o pură fantazie, fără nici un Dumnezeu, *sans rime ni raison*, după cum zice francezul, este a necunoaşte principiele paleografice şi epigrafice [29].

Paleografia şi epigrafica ne învaţă că:

1. Oamenii inculţi scriu aşa cum se pronunţă[1];

2. O vocală duplicată în scriere indică o vocală lungă în pronunciaţiune.

Aşa în vechile inscripţiuni romane, de la Gracchi pînă la al treilea război mitridatic, noi găsim pe lungul *a* expres prin *aa*, lungul *e* = *ee*, lungul *u* = *uu*, precum:

â = *aa*:	*ê* = *ee*:	*û* = *uu*:
faato	Feelix	fuueit
naatam	leege	iuus
paastores	ree	uutei
aara	seedes	arbitratuu
maanium	seese	luuci etc.

Urme analoage ne întîmpină, de asemenea, în grafica celorlalte antice popoare italice: umbri, sabeli, oski [2].

Fără a trece la alfabete orientale, unde am vedea, bunăoară, că sanscritul *a* lung आ nu este decît *aa* अअ, ca şi la elini lungul ω = oo, aflăm acelaşi fenomen grafic pînă astăzi la germani în *Haar*, *Meer*, *Aal*, *Paar*, *Schaaf*, *Loos*, *Beere*, unde duplicarea, curat prozodică, n-are nici un punct de plecare etimologic. |

35 Dintre vecinii noştri, lungimea vocalică există numai la serbi şi la unguri. În vechile monumente serbe noi o vedem reprezintată prin duplicare: сгвадр, стрдаѫ, крдаль, петоогд, бивда, поклисдара, iar după ortografia latină a croaţilor: *goost*, *goraa*, *silaa*, *stoo* etc.[3]

La unguri — de asemenea; şi aceasta deja în documente foarte vechi, în cari vocala cea lungă, în loc de a purta accent ca în ortografia maghiară

---

[1] Cf. Lepsius, *Palāographie als Mittel für die Sprachforschung*, Berlin, 1834, p. 7: «*Je weniger ein Volk litterat ist, desto leichter geht noch die Schrift der Sprache nach*». — *Ibid.*, p. 89: «*Jedes geschriebene Zeichen hatte ursprünglich seinen genau entsprechenden Werth in der Sprache, und jeder gesprochene Laut wurde ursprünglich seinem wesentlichen Theile nach geschrieben*».

*„Cu cît mai puţin cult este un popor, cu atît mai mult scrisul său urmează limba". „Fiecare semn scris avea la început valoarea sa exactă în limbă, şi fiecare sunet era scris la început conform substanţei sale" (n. ed.).

[2] Corssen, *Ueber Aussprache, Vokalismus und Betonung*, Leipzig, 1868, t.1, p. 14-19.

[3] Miklosich, *Vergl. Lautlehre der slavischen Sprachen*, Wien, 1852, p. 321.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

de astăzi, ne apare duplicată, precum, de exemplu, *ér* se scrie într-un act din 1294: *eer*[1], *hásfa* — într-un act din 1309 *haasfa*[2], *lán* într-un act din 1326 *laan*[3], *nárfa* — într-un act din 1295 *naarffa*[4], satul *Sóvar* într-un act din 1285 *Soowar*[5] etc.

Această expresiune a lungimii vocalice prin duplicare, nici ungurii n-au luat-o de la serbi, nici serbii de la latini, sau de la germani, nici germanii sau latinii din Asia, nici românii de la vreunul din aceste popoare, ci la fiecare din ele ea s-a născut pe o cale independinte prin firească răsfrîngere a realităţii, căci nu trebuia decît o bună ureche pentru a băga de seamă oricine de la sineşi, că o vocală lungă ocupă timpul a două vocale ordinare.

Rămîne dară sigur că logofătul Tudor pronunţa l u n g vocalele cele duplicate în cowp8, фечowp8, анкаа etc., şi dacă i se întîmplă citeodată a le pune cu o simplă vocală, aceasta nu este o contradicţiune, ci numai o scăpare din vedere, obicinuită la orice scriere cursivă.

Deci pe la 1580 graiul român din Muscel avea *cantitatea prozodică*, cu totul diferită însă de cea veche latină, căci *o* în cowp8 e lung, pe cînd lătineşte, din contra, *o* în *sŏror* e scurt.

Uneori sînt lungi tocmai silabele lipsite de *accent tonic*, precum în мowшїе, cuvînt repetat de două ori.

În genitivo-dativele прѣдеенн, wанчеенн, lungimea lui *e* rezultă din 36
contracţiunea lui *e* din desininţa cazuală nedefinită cu *e* din pronumele personal: прѣде + ен, wанче + ен; iar în анкаа, al doilea *a* este articlul femeiesc а, contras cu finalul а din numele propriu: анка + а.

Cu alte cuvinte cantitatea prozodică din textul nostru este specifică română.

Această explicaţiune, necontestabilă în privinţa vocalelor *a*, *o* şi *e*, se împiedică totuşi, în aparinţă, de duplul *i* în новнн, рѣкашелѣ домнецїн, wанченн, дечїн, ачестѳнн etc., în cari lungul *i* nu se poate înţelege.

O dificultate identică a existat în grafica latină, unde *aa*, *ee* şi *uu* reprezintau pe vechile inscripţiuni lungimea în *a*, *e* şi *u*, dar *ii*, începînd de la epoca lui Cesar, se întrebuinţa adesea în neşte cazuri în cari vocala nu era lungă.

Aşa se scria: *aiio* (ajo), *Pompeiius* (Pompejus), *proiiecit* (projecit); iar atunci cînd după acest *ii* = *ĭ* (j) urma ordinarul *i*, cînd adecă se pronunţa *ĭi* (ji), unii gramatici scriau chiar trei *i*: *Pompeiii*, *coiiicit*, *eiiicit*, deşi generalitatea se mulţumea şi aci cu duplicarea[6].

În acelaşi mod ca în *Pompeii* sau *coiicit*, dar pe o cale nedependinte de paleografia latină, duplul ин sau їн în новнн, дечїн, ачестѳнн etc. din textul nostru nu poate avea vreo altă valoare fonetică decît *ĭ* + *i* sau $^1/_2$ *i* + *i*, astfel că logofătul Tudor se vede a fi pronunţat: *nŏĭi*, *decĭi*, *acestuĭi*, în loc de pronunciaţiunea ordinară de atunci, constatată prin celelalte texturi din colecţiunea de faţă: *noi* (nu *noĭ*), *deci* (nu *decĭ*), *acestui* (nu *acestuĭ*), adecă aşa cum pronunţă italianii pe finalul *i* în *noi*, *dieci*, *lui*.

---

[1] F e j é r, *Codex diplomaticus Hungariae*, t.7, vol. 2, p. 247.
[2] *Ibidem*, t. 8, vol. 6, p. 16.
[3] *Ibidem*, t. 8, vol. 3, p. 131.
[4] *Ibidem*, t. 6, vol. 1, p. 371.
[5] *Ibidem*, t. 5, vol. 3, p. 276.
[6] C o r s s e n, I, p. 18.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Duplicarea vocalică, pe o scară mai restrînsă, ne va mai întîmpina mai la vale, unde vom vedea totodată, că lungul *a* mai în specie s-a mănţinut la români chiar pînă la finea secolului XVII, cînd nu se mai auzea nicăiri lungul *o* sau lungul *e*.

37 Să se observe că *u* (ѹ) şi *ă* (ъ) duplicaţi, adecă lungi, nu | se găsesc nici la logofătul Tudor, nici în celelalte texturi române.

Dintre consoane, se duplică aci *t* în numele local Коттѣшїи şi *n* între vocale în маринна şi ѳнноѳии, iar de-naintea guturalei în аннкаа.

Să fi avut oare românii în pronunciaţiune mai multe feluri de *n*, pe cari nu ştiau cum să le distingă în scriere?

Numai alfabetul dêvanâgari e fericit de a avea semne deosebite pentru patru varietăţi de *n*, cari însă, mai mult sau mai puţin, uneori mai diferenţiate prin subvarietăţi, se află nescrise, ca fapt fonetic, aproape în toate graiurile [1].

Oricum ar fi, este cert că şi-n limba latină exista un *n* mai slab alături cu un *n* mai tare, şi că acesta din urmă, din cauza tăriei sale, fără vreo raţiune gramaticală, se scria adesea duplicat, anume între vocale [2].

Cît priveşte pe duplul *n* în ѳннкаа, ne aducem aminte, ca fenomen aproximativ, nu identic, scrierea latină din epoca decadinţei: *Angnes* = *Agnes*, *ingnes* = *ignes*, *singnifer* = *signifer* etc., unde guturala, pe lîngă normalul *n* ce o însoţeşte, a mai provocat pe un *n* parazitic [3].

Dacă н şi нн trebui considerate ca două varietăţi nazale distinse în vechea fonetică română, atunci o a treia varietate nazală mai constituia acel sunet pe care părinţii noştri îl reprezintau prin ѧ sau ѧн, căci altmintrea nemic nu i-ar fi împiedecat de a scrie ън sau жн, fără a mai născoci întradins semnul ѧ, necunoscut paleografiei curat slavice [30].

Toate acestea merită a fi studiate într-un mod mai adîncit.

Celelalte particularităţi ale documentului vezi mai jos în Notanda. |

39

TRANSCRIPŢIUNEA

† nooiĭ booĭarii ce né au foost luatu pré răvaşelé domneştii, pré nume Tudoru logofet ѡ(т) (de la) Vlădeni şi Voico logofet ѡ(т) Cotéştii şi Simion pitar ѡ(т) Rătivoeştii, însă né au fostu luatu Preda feĉorul Oaanceii dvornic ѡ(т) Mihăeştii şi egumănul de în mănăstiré ѡ(т) Virăşu şi Stépanu logofet ѡ(т) Ţigăneşt'i, de să cătămu préntu răndulu unnuiĭ ţigan annume Calĉul feĉorul Opréeiĭ lui Ispravă, al cui au foost şi cui se cade de să-lu ţiie; decii nooiĭ aceştii trei booĭarii, nooiĭ amu ublatu pre urma acestuii ţigan, şi nooiĭ aşaa amu aflatu cu alé nooastré suflété, cum acestu ţigan ce ĭasté maiĭ sus scris au foost de mooşie alu jupăneaseiĭ Anncăei, jupănéasa Condréei logofet; într-aceĭa jupăneasa Ancaa n-au faptu coconii cu Codré logofet, ce au luatu pré o sooru a Codréeiĭ pré nume Marinna de şi o au faptu feĉooru şi ĭ-au datu acestu ţigan ce ĭasté maiĭ sus zis Opré Isprav[ă], tatălu Calĉuluiĭ; şi încă căndu o-u măritatu, ş-altă multă ziestré ĭ-au dat, iar ĭn-aceĭa căndu au foost în ziléle lu Alixan[d]ru vod[ă] celu bătrănu tatăl Mihnéei vod[ă], Marinnaa au faptu tocmelă cu Oance dvornic

[1] Cf. Bindseil, *Physiologie der Stimm- und Sprachlaute*, în *Abhandlungen*, Hamburg, 1838, p. 326-335.

[2] Corssen, I, 249.

[3] Schuchardt, *Der Vokalismus des Vulgärlateins*, Leipzig, 1866, t.I, p. 113-114.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

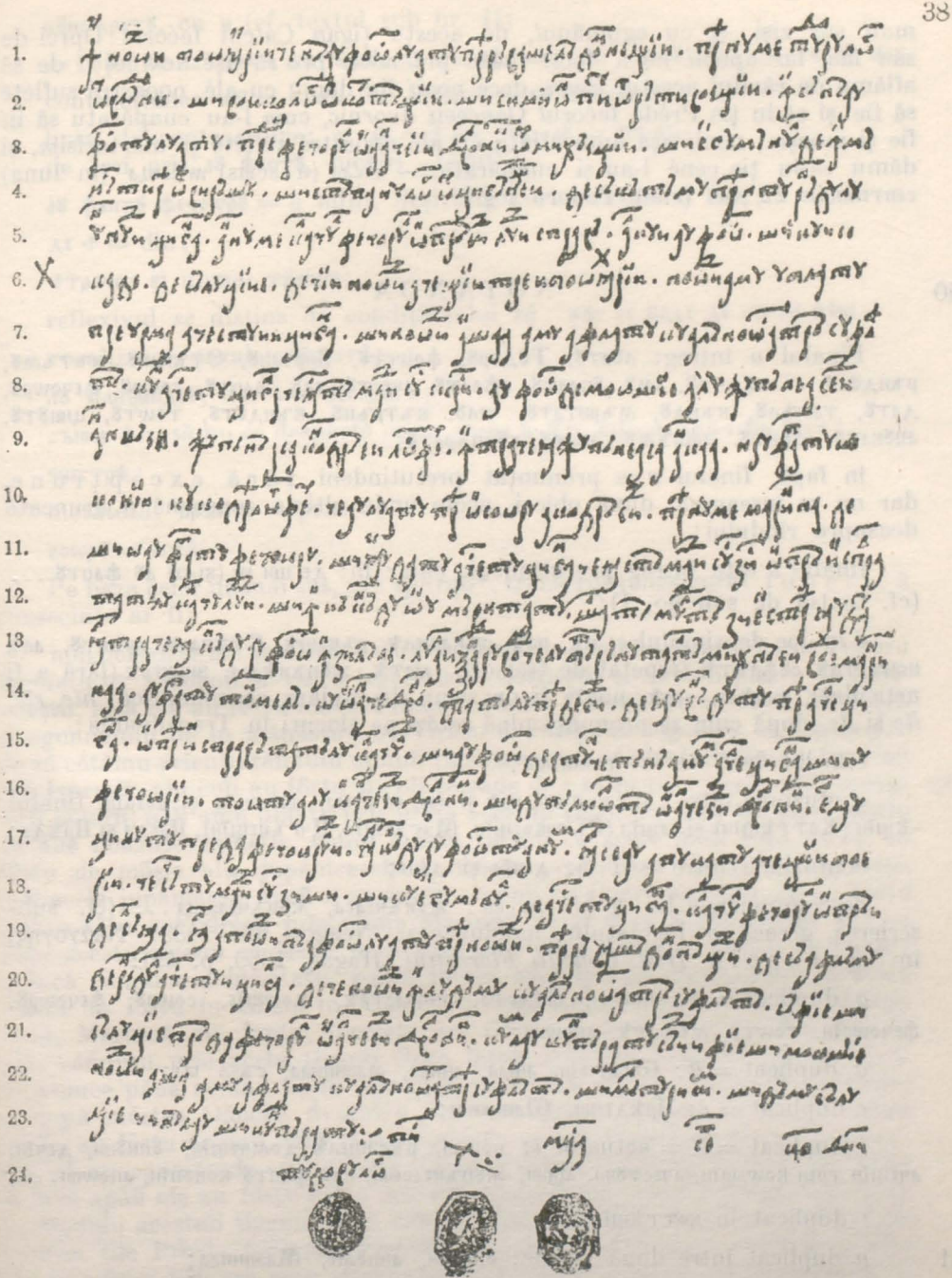

tatălu Prédeeii de ĭ-au vănd*u*tu pré ac*e*l ţig*a*n Opré Ispravă tatălu Calćul[ui] şi au foo*s*t de atunce până acu*m* acel ţigan şi cu fećoorii tootu alu Oanceeii dvornic, şi după moorté Oanceeii dvornic er l-au ţinutu Preda, fećoorul[ui] ; ĭar căndu au foostu acu*m*, ĭar se au apucatu aceştii boerii ce săntu

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

maiĭ sus zişi, şi cu egumánu/, de acestu ţigan Calĕul feĕoru/ Opréi de să-l ĭaa, ĭar apooĭi né a foost luatu pré nooĭi pré răvaşé domnéştii de să aflămu de răndul acestui ţigan, dece nooĭi ilu dămu cu alé nooastré sufléte să fie şi să-lu ţie Préda feĕoru/ Oanceeĭi dvornic, cum l-au cumpăratu să iĭi fie şi mooşie; nooĭi aşa amu aflatu cu alé nooastré sufléte şi mărturisim, şi dămu să-lu ţie cené l-au şi cumpăratu: — писал (a scris) мѣсеца (în luna) сентемврїе 22 дни (zile) Tudoru logofet.

40 NOTANDA

Finalul *u* întreg: лѣатѫ, Тѫдорѫ, ѳоѡстѫ, Вирѣшѫ, Стѣпанѫ, кътѣмѫ, рѫндѫлѫ, съ-лѫ, тлѫ, амѫ, ѯблатѫ, афлатѫ, ачестѫ, алѫ, фаптѫ, соирѫ, ѳечоирѫ, датѫ, татѣлѫ, кѫндѫ, мѣритатѫ, челѫ, бътрѫнѫ, вѫндѫтѫ, тоѡтѫ, цинѫтѫ, апѫкатѫ, сѫнтѫ, афлѣмѫ, дѣмѫ, кѫнпъратѫ;

în fapt, finalul *u* e pronunţat pretutindeni fără excepţiune, dar nu se înseamnă, după obicei, acolo unde ultima consoană e aruncată deasupra rîndului;

finalul *i* este întreg pretutindeni, chiar în: де ши ѡ (şi-o) аѫ фаптѫ ... (cf. textul de sub no. 1);

é în loc de simplul *e*: нѣ, прѣ, ръвашелѣ, ръвашѣ, Стѣпанѫ, прѣнтѫ, алѣ ноѡастрѣ сѫфлѣтѣ (repetat de trei ori), шстѣ, жѫпънѣаса, знестрѣ (fără a fi articulat), знлѣле, ченѣ, poate fi un semn de muiare consonantică: *nĭe*, *rĭe*, *lĭe* şi *tĭe*, după cum se pronunţă pînă astăzi pe alocuri în Transilvania;

e în loc de *é* sau *ĭa*: токмелъ;

confuziune între *e* şi *é* sau *ĭa*; прѣ şi пре, ер şi ир, боѡиарїн şi боерїн, finalul -ѣщїн (Коттѣщїн) şi -ещїн (Ръстивоещїн, Михъещїн, Цигънещїн), Преда şi Прѣда;

confuziune între ѣ şi їн: дечїн şi дече;

descompunerea lui ѣ (*é*) în *ea*: жѫпънеаса, жѫпънеасени ... (cf. subscrierea greacă a logofătului moldovenesc Neagoe din 1439: Νεάγογης, în Sguropoli, *Hist. Concilii Florentini*, Hagae, 1660, p. 45);

o duplicat = *ō*: ноѡли, ѳоѡстѫ, ноѡастрѣ, моѡшїе, соирѫ, ѳечоирѫ, ѳечоирїн, тоѡтѫ, моиртѣ, апоѡни;

a duplicat = *ā*: Ѯдаичеїн, ашаа, анкаа, маринаа, съ-л ша;

e duplicat = *ē*: Прѣдеени, Ѯдичеени;

i duplicat = *ĭi* = actualul *ĭ*: ноѡли, ръвашелѣ домнещїн, ѯнѫѯни, дечїн, ачещїи трен боѡиарїн, ачестѯни, мани, жѫпънеасени, наѫ фаптѫ коконїн, апоѡни ...;

t duplicat în коттѣщїн;

41 *n* duplicat între două vocale: ѯнѫѯни, анѫѯме, Маринаа;

n duplicat dinaintea guturalei: Иннкъен;

numile proprie terminate în ѣ şi къ nu le schimbă la declinaţiune: Иннкъен, Ѯпрѣени, Михнѣен, Кондрѣен;

съ-лѫ цїне şi съ-лѫ цїе;

ченѣ = cine;

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

кѫнпъратѫ, cu н (cf. textul sub nr. I);

де în loc de ка: де съ кътъмѫ, де съ афлъмѫ, де съ-лѫ цїне, де съ-лѫ ша;

contracţiunea wѫ = o au (cf. ѡ̃ндрес = οἱ ἄνδρες);

lipsa de contracţiune: се аѫ = s-au, нѣ аѫ = ne-au;
de trei ori: аѫ фаптѫ, nicăiri „făcut";

аѫ фаптѫ фечоwрѫ = a înfiit, deşi este vorba despre o fată;

де ѧ = din;

ѧтрачеша şi numai трачеша;

reflexivul *se* distins de condiţionalul *să:* кѫн се каде де съ-лѫ цїне;

vocalizarea nazalei: ѫблатѫ;

лѫ Ѳлиѫандрѫ, dar лѫн Исправъ;

съниин фїе, să nu se desparţă oare: съ-ни н фїе, adecă «să-i fie *lui*»?

знестрѣ;

metateza: прѣнтѫ = pentru;

соwрѫ = soră.

Pe baza celor de mai sus, *sub spe rati**, transcripţiunea curat f o n e t i c ă consecinte ar fi:

nōïi bōïarïi ce nïe au fōstu luatu prïe răvaşelïe domnïeştïi, prïe nume Tudoru logofetu ot Vlădenïi şi Voico logofetu ot Cottïeştïi şi Simion pitaru ot Rătivoeştïi, însă nïe au fōstu luatu Prïeda fećōrulu Oānceïi dvornicu ot Mihăeştïi şi egumănulu de în mănăstiré ot Virăşu şi Stïepanu logofetu ot Ţigăneştïi, de să cătămu prïentu rândulu unnuïi ţiganu annume Calćulu fećōrulu Oprïéeïi luïi Ispravă, alu cuïi au fōstu şi cuïi se cade de | să-lu ţiïe; decïi nōïi aceştïi 42
treïi bōïarïi, nōïi amu ublatu prïe urma acestuïi ţiganu, şi nōïi aşā amu aflatu cu alïe nōastrïe sufletïe, cumu acestu ţiganu ce ïastïe maïi susu scrisu au fōstu de mōşie alu jupănïeaseïi Anncăeïi, jupănïeasa Condréeïi logofetu; într-aceïa jupănïeasa Ancă n-au faptu coconïi cu Codré logofetu, ce au luatu prïe o sōru a Codréeïi prïe nume Marinnă de şi o au faptu fećōru şi ï-au datu acestu ţiganu ce ïastïe maïi susu zisu Opré Ispravă, tatălu Calćuluïi; şi încă căndu o-u măritatu, ş-altă multă ziestrïe ï-au datu, ïară tr-aceïa căndu au fōstu în zilïele lu Alixandru vodă celu bătrănu tatălu Mihnéeïi vodă, Marinnă au faptu tocmelă cu Oānce dvornicu tatălu Prïedēïi de ï-au văndutu prïe acelu ţiganu Opré Ispravă tatălu Calćuluïi, şi au fōstu de atunce până acumu acelu ţiganu şi cu fećōrïi tōtu alu Oāncēïi dvornicu, şi după mōrtea Oāncēïi dvornicu éră l-au ţinutu Prïeda fećōru-luïi: ïară căndu au fōstu acumu, ïară se au apucatu aceştïi bōïarïi ce săntu maïi susu zişi, şi cu egumănulu, de acestu ţiganu Calćulu fećōrulu Oprćeïi de să-lu ïā, ïară apōïi nïe au fōstu luatu prïe nōïi prïe răvaşïe domnïeştïi de să aflămu de rândulu acestuïi ţiganu, decïi nōïi îlu dămu cu alïe nōastrïe sufletïe să fie şi să-lu ţiïe Prïeda fećōrulu Oāncēïi dvornicu, cumu l-au cunpăratu să-ïi i fie şi mōşie; nōïi aşā amu aflatu cu alïe nōastrïe sufletïe şi mărturisimu, şi dămu să-lu ţiie cenïe l-au şi cunpăratu.

---

* „Sub rezerva confirmării ulterioare" (n. ed.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

43

VII

O SUBSCRIERE DOMNEASCĂ

PETRU-VODĂ MIRCEA, IAŞI, 1583, AUGUST 4

Documentul întreg, aflător în Arhivele Statului între ale mănăstirii Sf. Sava din Iaşi, no. CLXXVII, s-a reprodus de mult, atît textul slavic, precum şi o traducere in-extenso, în a mea *Arhivă istorică a României*, t.I, part. I (1865), p. 127[31].

Petru-vodă Mircea, atunci Domn al Moldovei, dîndu-şi titlul de „господарь земли Мwлдовлахїи", dăruieşte mănăstirii Sf. Sava de lîngă Ierusalim «un loc unde să-şi facă o biserică», pe care loc erau deja «neşte case zidite de către domnia noastră în tîrgul Iaşilor, pe locul ce-l cumpărasem domnia mea drept 7 000 aspri bani gata domneşti (пинѣзи готови господарскиѫ) de la nevasta lui Borcea de la Iaşi, numită în călugărie Macrina, şi de la fie-sa, nevasta lui Corpaciu . . .»

Publicat altădată de către mine numai cu scop istoric, actul a rămas totuşi pînă acum inedit sub raportul p a l e o g r a f i c, care este de astă dată tocmai cel mai important.

Mare de 33 centimetri în lungime şi 22 în lăţime, originalul e scris pe o hîrtie gălbuie foarte grosolană, al cării semn de fabrică — puţin elegant, dar foarte clar — reprezintă *armele Moldovei* în următorul mod [vezi p.urm.; 32].

44 Faţă cu acest semn m o l d o v e n e s c de fabrică, ar putea cineva să conchidă, din prea multă modestie, cum că hîrtia în cestiune nu se confecţiona tocmai în Moldova, ci undeva în străinătate pentru Moldova; modestia însă n-ar fi aci la locul său, căci:

1. Nu există în istoria generală a fabricaţiunii de hîrtie din secolii XV—XVII nici un exemplu de o asemenea c o m m a n d e e n g r o s cu *arme naţionale;*

2. A r m e l e n a ţ i o n a l e se puneau atunci numai şi numai pe hîrtia fabricată la *faţa locului.*

Aşa, bunăoară:

a) Semnul primei fabrice de hîrtie din Ungaria înfăţişează «dupla cruce», adecă armele Ungariei;

b) Semnul primei fabrice de hîrtie din Braşov — o «coroană», armele Braşovului, numit de aceea nemţeşte *Kronstadt;*

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

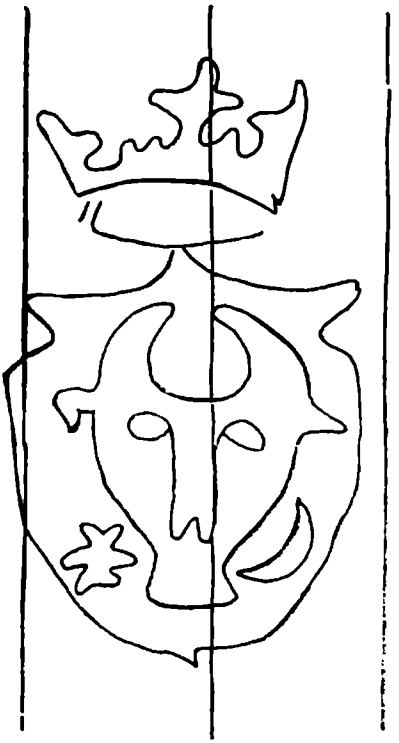

c) Semnul primei fabrice de hîrtie din Cluj (Klausenburg) — cele « trei turnuri », cari închipuesc armele Clujului;

d) Semnul primei fabrice de hîrtie din Sibiu — « două paloşuri încrucişate », armele Sibiului; şi aşa mai încolo[1]. 45

Am luat într-adins exemple din vecina Transilvanie şi din Ungaria.

Deci, graţie documentului de faţă, noi căpătăm o dovadă sigură cum că în 1583 exista deja în Moldova o fabrică de hîrtie.

Ungurii n-au nici ei vreo altfel de probă despre prima lor hîrtie, pe care o constată numai crucea cea dublă ca semn de fabrică, pe cînd cronicele şi generalitatea fîntînelor istorice păstrează în astă privinţă cea mai adîncă tăcere.

Prima fabrică de hîrtie în Ungaria este de pe la 1554:

Prima fabrică de hîrtie în Transilvania este de pe la 1539:

Prima fabrică de hîrtie în Moldova este de pe la 1583.

Iată, negreşit, un fapt foarte preţios pentru istoria industriei române [33].

Actul e scris întreg de mîna mitropolitului Teofan, certificîndu-se apoi jos: de către dînsul, de către episcopul Georgiu de Rădăuţi, de către marele logofăt Stroici, de către al treilea logofăt Andrei şi, în fine, mai sus la mijloc între toţi, de către însuşi Petru-vodă.

---

[1] Kemény, *Die ältesten Papiermühlen*, în Kurz, *Magazin für Siebenbürgen*, t.I (1844), p. 134 sqq.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Aceste certificări, fiecare de cîte două şi mai multe linie, înfăţişîndu-ne cazul foarte rar de cinci specimene paleografice întrunite la un loc, le dăm aci, prin fototipie, în facsimile de mărime naturală.

Subscrierea domnească, deasupra cării se află i n t r e h î r t i e, «plaqué entre deux», sigilul oval de inel, «ὁ δακτύλιος», cam rău întipărit, de vreo 10-12 milimetri în diametru, este pentru noi partea cea mai interesantă, fiind în limba română.

Asupra primei linie verticale din prima literă: **Π(8сам мена домнна мелѣ)**, principele în adevăr *pusese mîna* [1], adecă a tras cerneala cu degetul
46 în jos, şi apoi a presărat peste întreaga subscriere neşte | năsip auriu, ale cărui urme s-au conservat pînă astăzi — un elegant năsip de trei secoli! [34].

Altmintrea, deşi îşi mînjea iscălitura — căci aşa era obiceiul — şi deşi scria slovele ca şi cînd n-ar fi ştiut carte, — căci şi aceasta era datina domnilor, cari credeau că o literă nu poate fi m a j e s t o a s ă, dacă nu va fi mare-mare, — Petru-vodă Mircea se pare totuşi a fi fost un principe destul de luminat.

Am văzut mai sus că lui i se datoreşte înfiinţarea unei fabrice de hîrtie în Moldova.

Un contimpuran zice despre dînsul că: «ştia turceşte şi greceşte» şi «iubea mult pe oamenii învăţaţi, cu cari vorbea despre astronomie» [2].

Numai slavoneşte se vede că nu ştia, ceea ce l-a şi silit a subscrie româneşte.

Oricum ar fi, din mii de documente cari au trecut prin mînele mele, crisovul de faţă este deocamdată cel mai vechi cu o subscriere r o m â n e a s c ă a domnului.

Într-un alt document, din 11 septembrie 1583, adecă posterior numai cu o lună, scris tot de mîna mitropolitului Teofan, pe hîrtie din aceeaşi fabrică şi aflător de asemenea între actele mănăstirii Sf. Sava din Iaşi, no. II, acest principe subscrie, iarăşi cu litere mari, în două linie strîmbe, numai: **Петрѫ воєводѧ.**

48 TRANSCRIPŢIUNEA

† пис оу їїсѡх в лѣтѡ хзч҃д м(с̃)ца дв ѯ̃ (S-a scris în Iaşi în anul 7091, august 4).

† сам господинъ велѣлъ (Însuşi domnul a poruncit).

---

[1] Despre diferite moduri, unele foarte ciudate, de «a pune mîna», cf. G u i g u e, *De l'origine de la signature*, Paris, 1863, passim.

[2] Δωρόθεος Μονεμβασίας, Βιβλίον ἱστορικὸν περιέχον ἐν συνόψει διαφόρους καὶ ἐξόχους ἱστορίας etc., Veneţia, 1798, in-4, p. 455. — Despre ediţiunile anterioare ale acestei cărţi, vezi Σαθᾶς, Νεοελληνικὴ φιλολογία, Atena, 1868, p. 222—4. — Cf. H a s d e u, *Din Moldova*, Iaşi, 1862, p. 21, şi Dr. B a r b u C o n s t a n t i n e s c u, *Petru cel Şchiop*, în *Columna lui Traian*, 1871, no. 45. — Despre relaţiunile lui Petru cel Şchiop cu curtea din Roma, vezi o mulţime de documente în T h e i n e r, *Vetera monumenta Poloniae*, t.3 (1863), p. 5 sqq., unde este şi subscrierea lui latineşte: «Petrus Princeps ac Dominus Moldaviae».

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

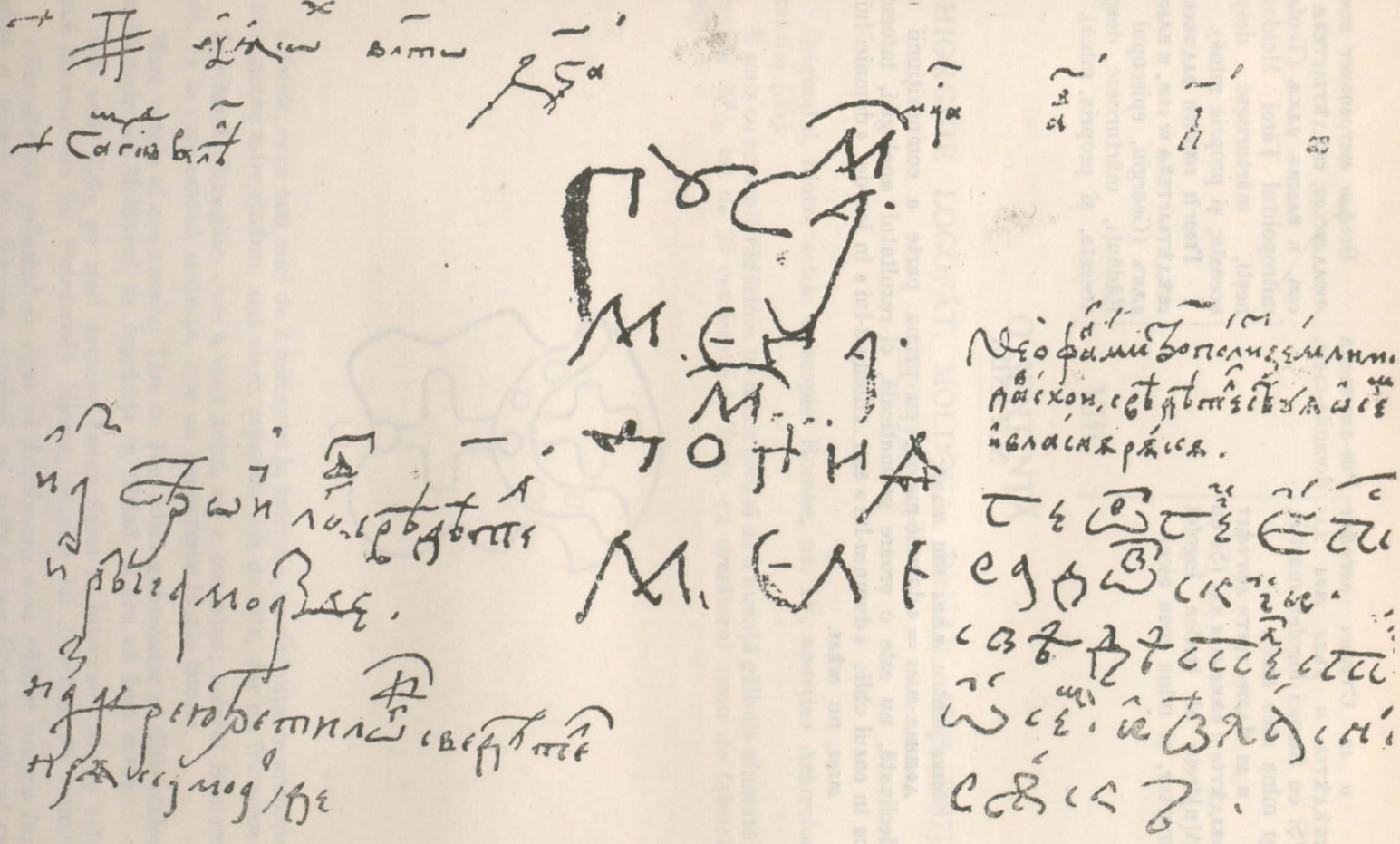

103
https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

и аз Стрwіч логофет свѣдѣтел и рѫка моа зде (Şi eu Stroici logofet martur, şi mîna mea aice).

и аз Ѳдрею трети лwгофет свѣдѣтел и рѫка моа зде (Şi eu A[n]dreiu al treilea logofet martur, şi mîna mea aice).

Pus-*am* mena do*m*niïa-mele.

Ѳеофан мнтрополнт земли мwлдавскон, свѣдѣтелствѹ w сем, и власнѣ рѫкѣ (Teofan, mitropolitul Ţării Moldoveneşti, mărturisesc despre aceasta, şi propria mînă).

Георгіе епископ радwвскїи, свѣдѣтелствѹ w сем, и власнъ рѫкъ (Georgiu, episcopul de Rădăuţi, mărturisesc despre aceasta, şi propria mînă).

NOTANDA

мена pentru мѫна sau мъна;

домнїа-мелє = « domnié-mele », cu prima parte a compoziţiunii nedeclinată, nu este o eroare gramaticală, ci rezultatul analogiei, întocmai ca în cazul oblic « dumn*ea*-lui » sau « domni*a*-lui » în loc de « domni*ei*-lui »;

мелє, nu мѣлє.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

VIII

49

O SENTINȚĂ

GHIORGHIE LOGOFĂT, MOLDOVA (Bîrlad?), 1588 [1587], APRILE 15

Originalul, dintre actele episcopiei Roman, no. IV, aparține Arhivelor Statului [35].

E scris cu cerneală rădăcinie, pe hîrtie groasă de o nuanță gălbuie afumată, lung de 29½, lat de 20 centimetri în foaie, cu următorul semn de fabrică [36]:

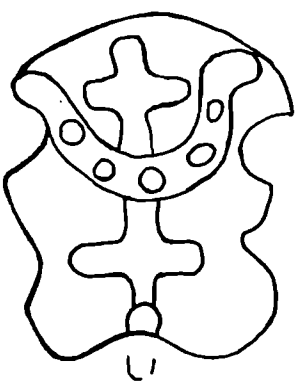

Literele, ceva mai mici de 2 milimetri la înălțime, cu distanța de aproape 1 centimetru între rînduri, sînt clare, separate una de alta, dar nu frumoase.

Logofătul Ghiorghie, care a scris actul, nu e cunoscut; boierul Bucium însă, de la care emană sentința, este un personagiu foarte istoric.

Mare vornic al așa-numitei Țări de Jos, adică gubernator al districtelor meridionale ale Moldovei, cu reședința în Bîrlad, el era un bun ostaș.

Sub anul 1580, pe cînd domnea Iancu Sasul în intervalul dintre cele 50
două domniri ale lui Petru-vodă Mircea, cronica lui Urechea ne spune:

«*Iancul-vodă, prinzînd de veste că Lăpușnenii s-au rădicat asupra lui, îndată a trimis pre Bucium vornicul cel mare și pre Brut postelnicul cu*

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

oaste împrotiva acelora, şi împingîndu-se oştile la Balota, s-au lovit de faţă, şi dînd război vitejeşte de îmbe părţile, au pierdut Lăpuşnenii războiul...»[1]

La 1592, acuzat de trădare, vornicul Bucium a fost omorît de către Aron-vodă, urmaşul lui Petru-Mircea.

Ne-o spune tot cronica lui Ureche:

«...s-au rădicat Orheienii şi Sorocenii cu un domnişor ce-i zicea Ionaşco, pre carele l-au fost ales dintre ei cap şi-i puseră nume Bogdan-vodă; iară Aron-vodă dacă a înţeles aceasta, a dat ştire ţărei să se strîngă, şi el fără zăbavă a ieşit cu curtea şi cu lefeciii săi: şi mai 'nainte de ce a ieşit din curte, a tăiat pre Bucium vornicul cel mare şi pre Trotuşan logofătul şi pre Paos vornicul, zicînd că-i cu ştirea lor...» [2]

Aşa dară actul de faţă s-a scris cu patru ani înainte de tragica moarte a vornicului Bucium.

Numele lui de botez era Condrea: «**пана Кондри Бѣчѣма дворника долнѣи земли**», după cum îi zice un crisov al lui Petru-vodă Mircea din 29 martiu 1583 [3].

Viteazul Condrea Bucium ştia oare să scrie?

Iată o cestiune foarte încurcată.

Sentinţa, pe care o publicăm mai la vale, i-a scris-o logofătul Ghiorghie, iar boierul nostru nici n-a subscris-o măcar, ci s-a mărginit a întipări prin fum, în josul actului, o pecete de inel de formă ovală, lungă de 22, lată de 11 milimetri în diametru, în care abia se mai poate recunoaşte un fel de monogramă [37].

51 Atragem atenţiunea asupra importanţei juridice a acestui do|cument, care ne dă — am putea zice — o pagină întreagă din *Obiceiul pămîntului*, «le droit coutumier» al românilor.

1. † Сто а(з) бѣчѣ(м) ве(л) дво(р)не(к) долнен земле дата(м) ка(р)тѣ мѣ
ače(с)то(р)
2. wмене анѣме некорь шн цефа(н) де(н) сатѣ де(н) мѣ(р)цеце де пре
3. красна спре ачеш ка съ фїе таре шн пѣтѣ(р)нече а цинѣ па(р)
4. тѣ де wчень де акольѣ а лѣ нwна(ш)ко бѣбо(к) непотѣ(л) попен
5. лѣ мѣ(р)гѣ пе(н)трѣ кь(чн) а(ѣ) ѣче(с) ѣ(н) w(м) деа(ѣ) мѣрн(т) шн ш(ѣ)
пльте(т) капѣ(л)
6. некорь шн цефа(н) дела мене ш(р) нwна(ш)ко бѣбо(к) на(ѣ) авѣ(т) кѣ че пль
7. тн капѣ(л), че а(ѣ) фѣцетѣ †(н)съ съ се цїе кь мн(ѣ) да(т) ѣї бон ш(р)
не (*sic*)
8. неменеле де(н) рѣделе лѣн съ на(н)бь трѣбь а цинне па(р)тѣ лѣн
9. де wчень пе(н)трѣ кь а(ѣ) фо(ст) фрацїе лѣн ма(р)ко шн пе(т)рѣ
10. де фащь на(н)нтѣ мѣ шн на(ѣ) авѣ(т) пѣтѣре съ н пльтѣ(с)
11. скь (*sic*) капѣ(л) пе(н)трѣ ачеш ш(м) фькѣ(т) шн нон ače(с)ть скрн
12. содре а но(ст)рь ка съ цїе аче мошїе па(р)тѣ лѣ бобо(к) †(н) бѣ(н)
13. паче, ш(р) де се ва афла ченева де(н) рѣделе лѣн съ анбь а дарѣ
14. ачей. ѣї. бон шн трен га(л)бене де чоботе лѣн неко(р)
15. шн лѣ цефа(н) ш(р) де нѣ се ва афла неменеле де(н) рѣделе лѣн
16. съ ле пльтѣскьь че а(ѣ) да(т) ш(р) нен съ цїе ачѣ wчень шн

---

[1] *Letopiseţile Moldovei*, ed. Kogăln., I, t.1, p. 201.

[2] *Ibidem*, t. 1, p. 206.

[3] Arhivele Statului, actele m-rii Galata, moşia Petricanii pe Topoliţa.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

17. фечорне ло(р) †(н) вѣче аш(ст) скрню шн мъ(р)тврисе(с)кѕ кѕ аче
18. сть скрнсодре а мѣ сь се цїе — шн а(м) скрн(с) е(ѕ) гнw(р)гїе
19. лwгwфьтѕ(л) кѕ мына мѣ аче(с)тъ скрнсодре сь се цїе —
20. (L.S.) ѕ ш(с) вь ле(т) ѯзчѕ апрн(л) ѣї

TRANSCRIPȚIUNEA

† Сто аз (iată eu) Bućum вел дворнек долнен земле (marele vornic al țărei de jos) dat-*am* carté mé acestor omene anume Necoră și | Ștefan 52
den satu den Murgește de pre Crasna, spre aceĭa ca să fie tare și putérnece a ținé parté de ocenă de acolé a lu Ionașco Buboc nepotu*l* popei lu Murgu, pentru căc[1] au uces *u*n *o*m de a*u* murit și ĭ-a*u* plătet capu*l* Necoră și Ștefan de la mene, ĭar Ionașco Buboc n-a*u* avut cu ce plăti capu*l*, ce a*u* fugetu; însă să se știe că mi-*u* dat 12 boi, ĭar nemenele den rudele lui să n-aibă trébă a ține parté lui de ocenă, pentru că a*u* fost frație lui, Marco și Petré, de față nainté mé și n-a*u* avut putére să-i plătéscă capu*l*, pentru aceĭa ĭ-a*m* făcut și noi acestă scrisoare a nostră ca să ție ace moșie parté lu Boboc în bun[ă] pace, ĭar de se va afla ceneva den rudele luĭ, să aibă a daré acei 12 boi și trei galbene de ćobote lui Necor[u] și lu Ștefan; ĭar de nu se va afla nemenele den rudele lui să le plătéscă ce a*u* dat, far iei să ție acé ocenă și fećorie lor în véce; aĭast[a] scriĭu și mărturisescu cu acestă scrisoare a mé să se știe. — și a*m* scris e*u* Ghiorghie logofătu*l* cu măna mé acestă scrisoare să se știe. ѯ ѱс вь лет (în Iași la anul) 7096 (1588) apri*lie* 15.

NOTANDA

ь totdeauna = ă;

finalul *u* întreg: сатѕ, фѕцетѕ;

е în loc de finalul *i* întreg: wмене, Мѕрцеше, таре шн пѕтърнече, фрщїе, галбене, †н вѣче;

medialul е = i: ѕчес, фѕцетѕ, плътет, мене, чене-ва;

е pentru ѣ: ачесть = «acéstă»;

diferențiarea: ачесть și ашсть;

confuziunea între е și ѣ: а цинѣ și а цине, ачѣ și аче;

Бѕбок, dar și Бобок;

infinitivul întreg: а дарѣ, pe lîngă cel scurtat: а цинѣ;
oa în скрнсодре, dar numai *o* în ностръ, wмене;

contracțiunea ми-ѕ дат = „mi-au dat“:

ачей, cu finalul и accentat;

скрню = scri*ĭu*;

dativo-genitivul: лѕ Iwнашко, лѕ Мѕргѕ, лѕ Бобок, лѕ Шефан, dar și лѕи 53
Некорь;

неи = «ei» *(illi)*:

reflexivul *se* distins de condiționalul *să*: сь се цїе, де се ва афла, сь-и плътѣскь...;

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

duplul ѣѣ în плѣтѣскѣѣ, alături cu simplul în плѣтѣскѣ, fiind unic și la finea cuvîntului, trebui considerat ca rezultînd numai din uitare:

prepoziţiunea repetată: ден сатѣ ден Мѣрцеще;

desininţa cazuală repetată: непотѣл попен лѣ Мѣрѣ;

a ucide în sens numai de «a lovi»: лѣ ѣчес ѣн цм де лѣ мѣрнт, încît a putut *ucide* și fără ca să moară:

numi personale: Бѣчѣм, Мѣрѣ, Бѣбок, Некорь;

numele local de rîuleţ: Красна (=slavicul красна «roşie»);

termin juridic: фечорне = «averea ce trece la *feciori*», prin analogie cu мошне = «averea ce vine de la *moşi*» și cu цчень (slav. цтьчина de la цтьць «tată») = «averea ce vine de la *părinţi*»;

expresiunea juridică: (bani) де чоботе = «indemnizare pentru alergătură», literalmente «pentru rumperea cizmelor»;

чоботе, pînă astăzi la moldoveni în sens de «cizme», ardelenește чнботе «ein grosser sächsischer Stiefel»[1], de aceeași origine cu rusul *чебот* «cizmă», rutenul *czobit*, litvanul *czebatas*, toate — prin comerciul pontic al veneţianilor și genovezilor în veacul de mijloc — din italianul *ciabatta* = franc. *sabat* și *savatte*, span. *zapato* și *zabata* etc.[2] [Add. 81];

чоботе, în sens juridic de «indemnizare pentru alergătură», își are părechea în *calceradigum*, *calciarium* sau *calzatum*, literalmente «pentru cizme», în dreptul costumar occidental din veacul de mijloc, precum bunăoară într-un act episcopal neapolitan din secolul IX: «*et nullum impedi-*
54 *mentum nos aut posteri nostri eis facere praesumamus, aut* **aliquod calciarium aut proemium quaerere**...»[3], iar franţuzește *chausses* într-un act din anul 1403: «*comme le prévost de Bar-sur-Aube eust fait adjourner pardevant lui tous les habitans de Putevillé... à laquelle journée il dit ausdiz habitans qu'il* **venoit querir ses chausses**...»[4], de unde — poate — și idiotismul francez «*à propos de bottes*», cu accepţiunea primitivă de: «a vorbi fel de fel de lucruri numai pentru a căpăta ceva»;

caz juridic: Buboc din satul Murgești omoară pe un om; pentru aceasta trebuia una din două: ori să fie descapitat, ori «să-și plătească capul», adecă să dea judecătorului, marelui vornic al ţării, o amendă de răscumpărare, anume «12 boi»: neputînd plăti, Buboc fuge; fugind el, averea-i, oricîtă va fi, se va da aceluia ce-l va înlocui la plata amendei; judecătorul cheamă dară de-ntîi pe fraţii vinovatului: Marco și Petrea, cari însă «n-au avut putere să-i plătească capul»; atunci se prezintă din același sat oameni de alt neam, Necoră și Ştefan, plătesc amenda în cestiune și capătă astfel «partea de ocenă» a lui Buboc; asupra acestei averi rămîne totuși rudelor vinovatului dreptul de a o relua, întorcînd lui Necoră și lui Ştefan cei 12 boi, iar pe deasupra mai dîndu-le, ca indemnizare pentru ostenelele lor: трен галбене де чоботе.

---

[1] *Lexicon Budanum*, p. 117.

[2] Despre aceste diferite forme vezi: Mahn, *Etymologische Untersuchungen*, Berlin, 1855, p. 16; — Matzenauer, *Cizi slova ve slovanských řečech*, Brno, 1870, p. 24; — Golembiowski, *Ubiory w Polszcze*, Warszawa, 1830, p. 132, 141; — Monlau, *Diccionario etimológico de la lengua castellana*, Madrid, 1856, p. 468; Diez, *Etymologisches Wörterbuch*, ed. 2, t. 1, p. 125; — Scheler, *Dictionnaire d'étymologie française*, Paris, 1873, p. 405, 410; — Littré etc.

[3] Du Cange, *Gloss. mediae Latinitatis*, ed. Henschel-Didot, t.2, p. 27.

[4] *Ibidem*, p. 26.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

IX

ISTORIA UNUI PROCES

TÎRGU-JIU, 1591, OCTOMBRE 13

Originalul în Arhivele Statului: actele Bistriţei de peste Olt, no. XXXI [38].

S-a transcris şi în Condica cea veche a acestei mănăstiri din 1795, la foaia 678, foarte caligrafic, dar foarte necorect, după obiceiul cel constatat deja mai sus al lui Dionisie Eclesiarcul.

Ceva mai bine s-a copiat în Condica cea nouă, t. 2.

Originalul e scris cu cerneală rădăcinie, în şiruri îndesate (5 pînă la 6 milimetri între rînduri), cu litere cam de 2 milimetri, nelegate (afară de тр unit în monogramă verticală), pe hîrtie groasă aspră, foarte gălbuie, lungă de peste 30, lată de peste 20 centimetri în foaie, avînd următorul semn de fabrică, întrucît se poate distinge:

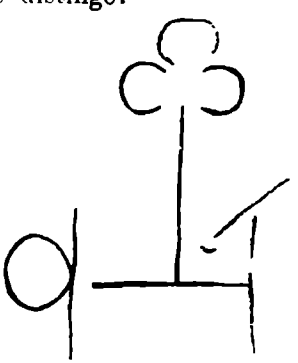

Litera pentru sonul *ă* este scrisă astfel, încît e greu a decide, dacă ar fi ъ sau ь.

Acest act se află în cea mai strînsă legătură cu un ordin, scris | tot 56
românește, de la « Радц Цѵрцї вел ван ѧ сказнѣл Краювеі », din acelaşi an, pe acelaşi fel de hîrtie, cu aceeaşi cerneală şi chiar de aceeaşi mînă, pe care-l vom publica în Răvaşele Banilor Craiovei.

Pe acelaşi fel de hîrtie şi aproape în aceleaşi condiţiuni paleografice, dar de o altă mînă, este scris testamentul eroului actului nostru, « Moldoveanul de în Scoarţa », cu treizeci de ani în urmă, în decembre 1621, aflător sub acelaşi număr între documentele mănăstirii Bistriţa.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Mai pe scurt, autenticitatea documentului, întrucît privește epoca de redacțiune, e necontestabilă.

Sub raportul sintactic, el este un admirabil specimen de narațiune juridică *țărănească*, în care o desfășurare firească a faptelor se unește cu multă energie.

În josul actului, numai sub numele lui «Dumitru pârcălab» — zic numele, iar nu iscălitură, căci nici unul dintre judecători n-a subscris cu propria sa mînă — figurează o pecete întipărită cu fum, rotundă, de 14 milimetri în diametru, reprezintînd o figură și o legendă nedescifrabile; ceilalți toți s-au mărginit fiecare a întinge vîrful degetului în cerneală și a lipi apoi cîte o pată sub numele respectiv, afară de unul singur, «Togan», care n-a făcut nici măcar atîta.

1. † съ(с) цїе кѵ(м) а(ѳ) ме(р)съ мо(л)довѣнѵ(л) де ·† скоа(р)ца, де
2. пре ѳ(н) кѵ стъпи(л) пан(н)тѣ лѵ(н) дѵми(т)рѵ пъ(р)къ
3. лабѵлѵ(н) де † търгѵ(л) жїюлѵ(н), жълѵпиндѵсе мо(л)довѣнѵ(л),
4. кѵ(м) е(л) аждъндѵ(л) вр(ѣ)ме де ли(п)съ ш(н) де невоⷭ,
5. е(л) сѣѵ дѵ(с) † катроw аѵ пѵтѵ(т), пентрѵ храпицѣ лѵ(н), ш(р)
6. ачеⷭт) w(м) че скрїе ма(н) сѵ(с) стъпи(л), е(л) сѣѵ
7. скѵла(т) де а(ѳ) ·†тра(т) † мошїа мо(л)довѣнѵлѵ(н), недъпи(д)ъ
8. е(л) пи(ч) w тр(ѣ)къ кѵ ача мошїе, чи нѵма(н) зникъ
57 5. н(д)ъ, къ ла(ѳ) ·†зестра(т) сокрѵсъѵ фрателе лѵнгѵлѵ(н), ш(р) дака
6. аѵ вепи(т) мо(л)довѣнѵ(л) де оу(н)де аѵ фw(ст),
7. е(л) ша(ѳ) гъсит мошїа ·†пресѵра(т) ш(н) ара(т) ш(н) косн(т). де
8. стъпи(л), де(ч) мо(л)довѣнѵ(л) а(ѳ) апѵка(т) въртw(с)
9. пре стъпи(л), † че кн(п) ш(ѳ) ·†тра(т) † мошїе, ш(н) а(ѳ) мерсъ де фа(ц)
10. амъ(н)дон пан(н)тѣ ачеⷭс)тѵ(н) боiарї
11. че ш(с)те ма(н) сѵ(с) скри(с) дѵми(т)рѵ пъркълабѵ(л), де а(ѳ) стътѵ(т)
12. де фа(ц), де(ч) ·†тра(лт) кн(п) на(ѳ) цїѵ(т) стъпи(л)
13. кѵ(м) ва ма(н) зи(ч) на(н)нтѣ жѵдекъцїе(н), чи а(ѳ) зи(с) къ ла(ѳ)
14. ·†зе(с)тра(т) кѵ ача мошїе лѵ(н)гѵ(л) кѵ фратесъ(ѳ),
15. де(ч) а(ѳ) тримн(с) де а(ѳ) вепи(т) ш(н) лѵ(н)гѵ(л) де фа(ц), на(н)нтѣ
16. лѵ(н) дѵми(т)рѵ пъркълабѵ(л), ш(н) сѣѵ мъртирпси(т) (*sic*)
17. лѵнгѵ(л) пан(н)тѣ жѵдекъцїе(н), кѵ(м) наѵ̀ бъга(т) пи(ч) е(л) пи(ч)
18. фратесъѵ, пре стъпи(л) ·† мошїа мо(л)до
19. вѣнѵлѵ(н), чи фъръ лѵкрѵ а(ѳ) ·†тра(т) ел ·†трача мошїе, ıаръ
20. мо(л)довѣнѵ(л) сѣѵ мъртѵрпси(т) ·†на(н)нтѣ ачеⷭ
21. лѵ(н) боıарп(н), къ пи(ч) ла(ѳ) бъга(т) е(л) †трача мошїе пи(ч) фра-
22. тесъѵ, пи(ч) а(ѳ) авѵ(т) е(н) пи(ч) w аме(с)текъ
23. къткъръ, кѵ мошїа мо(л)довѣнѵлѵ(н), пи(ч) а(ѳ) фw(ст) фѵна(ш) кѵ
24. е(л) пи(ч) пимп(к), де(ч) а(ѳ) ръма(с) стъпи(л)
25. де жѵдека(т) де на(н)нтѣ пъркълабѵлѵ(н), ш(н) а дw(н)спръзѣче
26. мецїашї, ш(н) дена(н)нтѣ жѵдецѵлѵ(н),
27. кѵ ѣї, пъргарї, кѵ(м) съ(ш) цїе мо(л)довѣнѵ(л) мошїа кѵ бѵнъ
28. па(ч) де акѵ(м) †на(н)нте, къ ш(с)те
29. а лѵ(н) мошїе мъртѵрпси(т), †къ а(ѳ) фw(ст) атѵ́нчї мѵ(л)цї мецїашї
58 бѵ́пи де пре † пре жѵ́ре,
30. де † колиба(ш) ко(н)ка, ш(н) де ·† съ(т)че(л) ка(м)брѣ, де копъчоа(с)
31. дръга(н) кѵ фїюсъ(ѳ) пъ(т)рѵ, ш(н) стъп
32. чюлѣ де аколѣ, ш(н) пптѣ w(т) скоарца, впитп(л) w(т) та(м), впрїш(н)
33. а(л) могъ(н) w(т) та(м), да(н)

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

20. чюрѣ, ѡ(т) та(м), и дръга(н) кѫ фїюсъѫ а(р)ка ѡ(т) та(м), въдисла(к), и тога(н), шн пен(т)рѫ

21. кредї(н)ца пѫсѫнѣм ма (*sic*) жос ✝ лѫк де печецї шн дѣцетеле м(с̃)ца, ѡ(х) днн, .г̃ ї. в (л)ъ хз̃р

(puneri de deget) (L.S.)

TRANSCRIPȚIUNEA

† să *s*[e] știe cu*m* a*u* mer*s*ă Mo*l*dovénu*l* de în Scoarța, de pre un[ă] cu Stăni*l*[ă] nainté lu*i* Dumi*t*ru părcălabulu*i* de în târgu*l* Jiiului, jăluindu-se Mo*l*dovénu*l*, cu*m* e*l* aju[n]gându-*l* vréme de lipsă și de nevoe, e*l* séu du*s* încătroo au putu*t*, pentru hraniște lu*i*, ĭa*r* ace*st* om ce scrie mai su*s* Stăni*l*[ă], e*l* séu scula*t* de a*u* întra*t* în moșiia Mo*l*dovénului, neavăndă e*l* nić o trébă cu aća moșie, ci numa*i* zicăndă că l-a*u* înzestra*t* socru-său fratele Lungului: ĭar daca au veni*t* Mo*l*dovénu*l* de u*n*de au fo*st*, e*l* ș-a*u* găsi*t* moșiia înpresura*t*[ă] și ara*t*[ă] și cosi*t*[ă] de Stăni*l*[ă], deć Mo*l*dovénu*l* a*u* apuca*t* vărto*s* pre Stăni*l*[ă]: în ce chi*p* ĭ-a*u* întra*t* în moșie? și a*u* mersă de fa*ț*[ă] amándoi nainté acestu*i* boĭari[n] ce ĭaste mai su*s* scri*s* Dumi*t*ru părcălabu*l*, de a*u* stătu*t* de fa*ț*[ă]; deć într-a*lt* chi*p* n-a*u* știu*t* Stăni*l*[ă] cu*m* va mai zi*c*[e] nainté judecăți*e*i, ci a*u* zi*s* că l-a*u* înzestra*t* cu aća moșie Lu*n*gu*l* cu frate-său: deć a*u* trimi*s* de a*u* veni*t* și Lu*n*gu*l* de fa*ț*[ă] naintea lu*i* Dumi*t*ru părcălabu*l*, și séu mărtirisi*t* Lu*n*gu*l* nainté judecăți*e*i, cu*m* n-au băga*t* nić e*l* nić frate-său pre Stăni*l*[ă] în moșia Mo*l*dovénului, ci fără lucru a*u* întra*t* e*l* într-aća moșie, ĭară Mo*l*dovénu*l* séu mărturisi*t* înainté acelu*i* boĭari*n*, că nić l-a*u* băga*t* e*l* într-aća moșie, nić frate-său, nić a*u* avu*t* e*i* nić o amestecătură cu moșiia Mo*l*dovénului, nić a*u* fo*st* funaș*i* cu e*l* nić nimic, deć a*u* rămas Stăni*l*[ă] de judeca*t*[ă] de nainté păr|călabulu*i* și a doisprăzéce megiiași, și de nainté județ*u*lu*i* cu 59
12 părgari, cu*m* să-ș ție Mo*l*dovénu*l* moșia cu bună pac[e] de acu*m* înainte, că ĭaste a lu*i* moșie mărturisi*t*[ă]; încă a*u* fo*st* atunci mu*l*ți megiiași buni de pre în prejure: de în Colibaș*i* Coica, și de în Sătcel Cambré, de Copăćoas[ă] Drăga*n* cu fiiu-său Pătru și Stănciulé de acolé, și Pité ѡт (de la) Scoarța, Vinti*l*[ă] ѡт там (tot de acolo), Opriian a*l* Mogăi ѡт там, Da*n* Ciuré ѡт там, и (și) Drăga*n* cu fiiu-său Arca ѡт там, и Vădisla*v*, и Toga*n*, și pentru credința pusu-ném ma jos în loc de peceți și dégetele — м(с̃)ца wχ днн (luna octobre, în zile) 13, в лѣт (anul) 7100 (1591).

NOTANDA

ultima consoană fiind pretutindeni aruncată deasupra rîndului, finalul *u* nu se poate constata;

finalul *i* totdeauna întreg: атѫнчї мѫлцї меџїшї вѫнн ...;

reflexivul *se* distins de condiționalul *să*: жълѫиндѫ-се, сѣѫ (= се дѫ) дѫс, сѣѫ (= се дѫ) скѫлат, dar съ-ш цїе. съ се цїе ...;

кѫм pentru къ: съ се цїе кѫм ..., жълѫиндѫ-се кѫм ..., сѣѫ мъртнрисит кѫм ...;

pretutindeni де ✝ = din;

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

дє пре вн҃ъ кѫ ...,

дє пре ·ѧ пре жѫре;

lungul *o* în кътроw = cătrō;

дака = ital. *dacchè:* дака дѫ веннт ...[39];

хранищѣ;

дѫ апѫкат къртwс пре ...;

construcţiunea sintactică: ·ѧтр-алт кип н-дѫ цїѣт кѫм ва ман зиче ...;

de 2 ori genitivo-dativul жѫцекъцїєн = жѫдекъцї + ен;

genitivo-dativul: Могъи;

фъръ лѫкрѫ, în sens de: «pe nedrept»;

60 спръ în дwн-спръ-зѣче;

expresiunea juridică: дѫ ръмас дє жѫдекатъ = a pierdut procesul;

expresiune juridică: дѫ стътѫт дє фащъ ..., дѫ веннт дє фащъ ...;

ма жос, dar ман сѫс, ceea ce face probabil că ма este o simplă uitare;

·ѧ лwк дє печецї шн дѣцетеле;

deminutivul din «sat» — съткел;

numi proprie personale: Коика, Камбрѣ, Дръган, Стънчюлѣ, Питѣ, Опрїан, Могъ, Чюрѣ, Йрка, Тоган ...;

numi proprie locale: Скоарца, Сътчел, Копъчоасъ, Колибаши ...;

demonstraţiunea pronominală repetată de 2 şi de 3 ori spre mai multă tărie: є л ажѫнгъндѫ-л врѣме дє липсъ шн дє невое є л сѣѫ дѫс ...; ачест wм че скрїе ман сѫс Стънилъ є л сѣѫ скѫлат дє дѫ ·ѧтрат ·ѧ мошїа Молдовѣнѫлѫи недвъндъ є л нич w трѣбъ ..., o construcţiune sintactică plină de o sălbatecă forţă[1];

pleonasm energic: врѣме дє липсъ шн дє невое; [Add.1];

relativul *ce* se distinge riguros de conjunctivul *ci:* ачест wм че скрїе ман сѫс ..., ·ѧ че кип ... боерїн че паште ..., dar: недвъндъ ел нич w трѣбъ — ч и нѫман ..., н-дѫ цїѣт — ч и дѫ зис ..., н-дѫ бъгат — пре Стънилъ ·ѧ мошїа Молдовѣнѫлѫи, ч и фъръ лѫкрѫ дѫ ·ѧтрат ...;

61 în documentul întreg semnele de punctuaţiune, adecă virgulele, sînt distribuite cu mult bun simţ:

cuvinte accentate: лѫ́нгѫлѫи, ачá, н-дѫ́, лѫ́крѫ, бѫ́нн, ·ѧ пре жѫ́ре ...; мъртинсит, dar şi мъртѫ́нсит;

expresiunea juridică: фѫнєцн = proprietari, ale cărora *funi* de pămînt se învecinau;

фѫне (cf. mai jos textul sub no. XI), de unde фѫнаш, este o măsură agricolă, pe care o defineşte crisovul lui Alexandru-vodă Mircea din 25 aprile

[1] Ca trăsură antropologică, compară un fenomen identic la cafrii din sudu Africei: Schrumpf, *Sessuto*, în *Zeitschrift d. Deuts. morgenländ. Gesellschaft*, t. 16, p. 459, iar despre caracterul foarte energic al cafrilor: Fr. Müller, *Allgemeine Ethnographie*, Wien, 1873, p. 153.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

1572, conservat în Arhivele Statului (Episcopia Buzău, no. LXXXVI), unde se zice: «ѫжа по. .ѕ҃і сѣжени», adecă «funia are 12 stînjeni», mai adăugîndu-se că o proprietate se măsura cu funi numai în lăţime: «ѡ(т) широкѫ»[1];

judecata: де нанитѣ пъркълабѣлѧи (cap districtual) ши а дѡи-спръ-зѣче мєцїшїї (proprietari rurali) ши де нанитѣ жѫдецѧлѧи (cap municipal) кѫ 12 пъргарї (proprietari urbani);

пъркълаб = ung. *porkolább* (germ. *Burggraff*), мєцїш = ung. *megyés* din *megye* (slav. межда), пъргар = ung. *polgár* (germ. *Bürger*), жѫдец = un compromis de etimologie poporană între slav. сѫдьць (serb. сѫдац) şi românul жѫдек (lat. *judico*).

[1] Despre o măsură agricolă analogă foarte veche în Occident, cf. Du Cange, *Gloss. med. Lat.*, verbo *funis*; — Fejér, *Cod. diplomat. Hungariae*, t.3, vol. 1, p. 159; — Zawacki, *Flosculi legum Poloniae*, Cracoviae, 1619, p. 84—5 etc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

62

X

ZAPIS DE VÎNZARE

NÉNCIUL VORNIC, DISTRICTUL DÎMBOVIȚA, CIRCA 1595

Originalul în Arhivele Statului: mănăstirea Golgota sau Gorgota, no. II [40].

S-a transcris destul de corect în Condica acestei mănăstiri, făcută de Comisiunea Documentală la 1854, in-fol., pag. 60.

Scrisoarea e cursivă, de o mînă bine exercitată, dar nerăbdătoare, de unde se explică, de exemplu, că în loc de **бънтѫилъ** pune **бънтънтѫилъ**, iar în **мъна** mai aruncase din grabă un **н** de prisos deasupra, pe care apoi l-a șters.

Litera **ъ** se apropie prea mult de **ь**, după cum am observat-o, între altele, și în documentul precedinte.

Hîrtia, nu tocmai groasă în comparațiune cu cea obicinuită pe atunci, și relativamente destul de albă, lungă de 31, lată de peste 21 centimetri, nu prezintă nici un semn de fabrică, care se afla, poate, pe foaia ce lipsește.

Datul aproximativ al documentului se restabilește grație următorului sigil, întipărit foarte bine prin fum:

Din cele două numi, cari figurează pe acest sigil: **Строе** și **Барбѫл**, ultimul este al boierului « Barbul postelnic de în Măneşti », autorul actului
63 de față, iar cel de-ntîi este al fratelui său Stroe, | de asemenea postelnic, ambii menționați împreună într-un crisov de la Mihnea-vodă din 23 mai 1590: «**болѣрнѹи господства ми Барбѫл и Строе w(т) Мънещи**» (boierii domniei mele Barbul și Stroe de la Măneşti), conservat tot între documentele mănăstirii Golgota, no. I.

Frații Barbul și Stroe au fost fii ai lui Dragomir vistier din timpul lui Vintilă-vodă: «**родителїе им жѹпан Драгомир вист . . . еще ж w(т) прн дни Вентил воевода**», după expresiunea aceluiași crisov.

Mai pe scurt, actul de mai jos nu poate fi cu mult posterior anului 1590.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Sub raportul eraldic, vulturul cel quasi-imperial din sigil ar fi important la caz de a se putea urmări mai sus genealogia fraţilor Barbul şi Stroe, care însă, deocamdată, se opreşte la părintele lor, vistierul Dragomir, mai ştiindu-se pe deasupra numai doară atîta că acest din urmă avea şi el un frate «Tudor mare-logofăt», amîndoi aduşi ca membri ai Divanului într-un crisov de la Petraşco-vodă cel Bun din 1555[1], adecă:

NN

Tudor vel-logofet (1555) Dragomir vel-vistier

Barbul postelnic (1590) Stroe postelnic

1. † ѥ(ѕ) ба(ρ)бѕ(л) по(ст) де ·ѧ мъне(ѿ) скрнѕ ши мъ(ρ)тѕρнсе(с)кѕ. кѕ
2. че(ст) запи(с) а(л) мїеѕ кѕ(м) тоатъ па(ρ)тѣ мѣ де ѡчїинъ де ·ѧ(н) тъ(ρ)бъчѣни. ·ѧ(н)съ
3. а патра па(ρ)те а мѣ. ѥ(ѕ) ѡ а(м) въ(н)дѕ(т). жѕпънѕлѕи сто(н)къи
4. ло(г)ѳътѕ(л) търъчѣнѕ(л). дере(пт).к҃е. де га(л)бени
5. ка съ ѳїе дѕ(м)нѣлѕи мошне кѕ паче. де инлиинѣ. ни(ч̄)
6. ѡ бънтъ(н)тѕыа(л) *(sic)* съ (н)анбъ. скриса(м) ѥ(ѕ) нѣ(н)чю(л) во(ρ)ни(к)
ѡ(т) мъне(ѿ)и
7. кѕ мъна мѣ. м(с)ца априлїе ї дни
8. мъ(ρ)тѕрїи съши пѕе мъи(л)е 64
9. степа(н) лѡ(г). ши кръ(с)тѣ лѡ(г):
10. ши цеѳѕ(л) по(ст). ши нлїе по(ст)

(L.S.)

TRANSCRIPŢIUNEA

† eu Barbul postelnic de în Măneşti scriu şi mărturisescu cu cest zapis al mieu, cum toată parte mé de ocină de în Tărbăcéni, însă a patra parte a mé, eu o am vându*t* jupânului Stoicăi logofătul Tărăcénul derep[t] 25 de galbeni, ca să fie dumnélui moşie cu pace, de niminé nić[i] o bănţănţuia/[a] să n-aibă; scris-am eu Néncîul vornic wт (de la) Măneşti cu mâna mé, м(с)ца (luna) aprilie 10 дни (zile). Mărturii să-şi pue mâne (?): Stepan logofet şi Crăsté logofet şi Ştefu*l* postelnic şi Ilie postelnic.

NOTANDA

de ·ѧ = din;

мїеѕ;

кѕм pentru къ: мъртѕрнсескѕ к ѕ м тоатъ партѣ ...

rangul pus între numele de botez şi numele de familie: Стонкъи лѡгоѳътѕл Търъчѣнѕл, literalmente — ca construcţiune sintactică: «τῷ Stoïca ó scriba ὁ de Taracenis»;

[1] *Condica Ms. Golgotei*, pag. 57.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

дерепт;

ка съ фїе дѹмнѣ-лѹи мошие кѹ пачє;

бънтънтѹшлъ = « bintuială », eroare grafică?

мъи(л)є, cum oare să se citească? мънѹле sau мъиеле ori мъиилє?

finalul *u* întreg: мъртѹрисескѹ;

finalul *i* întreg pretutindeni, chiar în съ-шн пѹє;

diferenţiarea numilor personale: Стоикъ, Стєпан şi Щєфѹл, toate = « Stephanus ».

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

XI

ZAPIS DE VÎNZARE

GLODENII (DISTR. PRAHOVA), 1596

Originalul în Arhivele Statului: mănăstirea Slobozia lui Enache, no. XV [41].

În Condica cea veche a acestei mănăstiri, compilată pe la finea secolului trecut de către un Chiriţă Gheorghie, «дасκалъл словенеск ал школалей домнещй w(т) сфъте Гεωρг їε вεкю», el s-a copiat bine-rău la foaia 357 verso.

E scris pe hîrtie subţire, proastă, de nuanţă gălbuie închisă, foaia fiind lungă de 30, lată de 21 centimetri, cu următorul semn de fabrică pe foaia II la mijloc [42]:

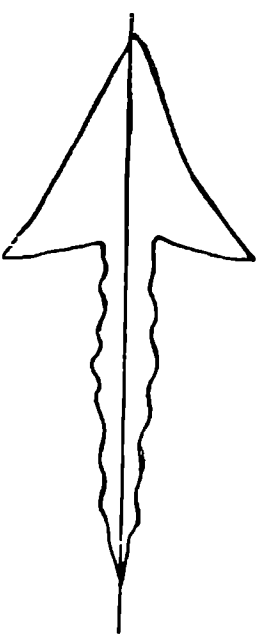

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

iar pe foaia I, jos, la margine:

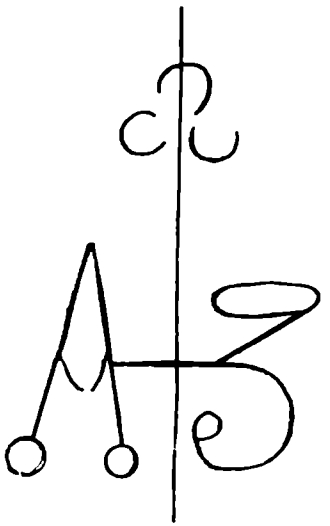

Literele, de vreo 3 milimetri la nălţime, cu distanţa de vreo 4 milimetri între rînduri, sînt grăbite, uricioase, nelămurite, mai cu seamă ъ şi ѣ, cari cu anevoie se pot distinge una de alta.

Sub primele trei numi din quasi-iscăliturile, scrise toate de aceeaşi mînă, sînt pete de cerneală de la punerea degetelor.

Prin localitate şi chiar prin persoanele în joc, acest document stă într-o intimă legătură cu cel publicat mai departe sub no. XII.

1. † адє(к) є(ѕ) мн(χ)нѣ кѕ фратємнє(ѕ) драго(н) шї кѕ непотѕ(л)
2. мнє(ѕ) радѕ(л) фїчорѕ(л) лѕ(н) їѡ(н) ѡ(т) глодѣнѕ(л) дата(м) за
3. писѕ(л) но(с)трѕ ·ѧ· мънъ лѕ(н) а(р)бана(ш) нѣпотѕ(л) бъ
4. рескѕлѕ(н) кѕ(м) съ съ цїє къ а(м) въ(н)дѕ(т) мошн
5. а. дє ·ѧ· глодѣнї пъ(р)цїле пѡ(с)трѣ къте съ
6. ва алеце дє(н) кащїна дела мѡша поцри
7. шї ца(р) ама(н) въ(н)дѕ(т) лѕ(н) а(р)бана(ш) дє ·ѧ· фѕнѣ пѕ(н)
8. па(р)тѣ лѕ(н) къть съ ва алеце къ нѣ а(ѕ) фо(с)тѕ ш(і)
67 9. ноѡ кѕ(м)пъратѕръ дела пѕѿ. ачаста мѡшї
10. а въ(н)дѕта(м) но(і) дє бѕнъ воѡ но(с)тръ нѣсилї(т) дє
11. нїмеле дѕ(м)нѣлѕ(і) а(р)банашѕлѕ(і) дере(пт) ѕ(гі).ї.ба(н)
12. гата ка съ фїє дѕ(м)нѣлѕ(і) мѡшїа стътъто
13. ре шї фїчорило(р) дѕ(м)нѣлѕ(і) къ(ц) дѕ(м)незе(ѕ) н ва да
14. ачаста мѡшна въ(н)дѕта(м) кѕ цїрѣ мецїа
15. шило(р) дє ·ѧ· сѕ(с) ші дє жос фо(с)та(ѕ) ша а(л)дамаша
16. рїш каре съ во(р) искълї ма(і) жо(с) шї пе(н)трѕ ма(і) адє
17. върата кредн(н)ца пѕнѣ(м) *(sic)* дежетеле ши искъ
18. лїтѕрїле ка съ съ крѣзъ — пи(с) лѣ(т) ×З̃рд.
19. (pune-ї de deget:) є(ѕ) мн(χ)нѣ є(ѕ) драгою є(ѕ) радѕ(л) сн(н) їѡ(н)
20. є(ѕ) къ(л)дѣ бра(т) пѕѿ | є(ѕ) манѣ ма(р)тѕ(р) ѡ(т) та(м). є(ѕ) ѡ(т) глодѣ(н) ма(р)тѕ(р) | добрѣ ма(р)тѕ(р)

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

† adecă eu Mihné cu frate-mieu Dragoi și cu nepotul mieu Radul fiĭorul lui Ion wт (de la) Glodénul dat-am zapisul nostru în mănă lui Arbanaș népotul Bărescului cum să să știe că am vănduț moșia de în Glodéni părțile nostré căte să va alege den baștina de la moși noștri, și iar a[m] mai vănduț lui Arbanaș de în funé Pui parté lui cătă să va alege, că né au fostu și noo cumpăratură de la Puĭa, aĭasta moșia vănduț-am noi de bună voĭa nostră nésilit de nimele dumnélui Arbanașului derept ughi 10 ban[i] gata, ca să fie dumnélui moșia stătătóre, și fiĭorilor dumnélui căț[i] Dumnezeu i va da; aĭasta moșia vănduț-am cu știré megiïașilor de în sus și de jos, fost-au și aldamașarii care să vor iscăli mai jos, și pentru mai adevărata credința puném dejetele și iscăliturile ca să să créză. пнс лѣт (scris în anul) 7104 (1596). Eu Mihné. Eu Dragoĭu. Eu Radul сын (fiu) Ion. Eu Băldé брат (frate) Puĭa wт (de la) Glodén[i] martur. Eu Mané martur wт там (tot de acolo). Eu Dobré martur.

NOTANDA 68

фратє-мнєѕ;

фїчорѕл, фїчорилор, cu *i* în loc de *e*;

finalul *u* întreg: фостѕ;

finalul *i* întreg pretutindeni;

лѕн Iwн, лѕн Йрбанаш, nu лѕ;

numele satului variază: Глодѣнѕл și Глодѣнї;

дат-ам ↑ мънъ лѕн ...;

нѣпотѕл (= nĭepotul), нwстрѣ (= nostrĭe), нѣ ѕ фостѕ(= nĭe au fostu), нѣсилїт (= nĭesilit), пѕнѣм (= punĭem)*, — cf. actul de sub no. VI;

condiționalul *să* nu se distinge grafic de reflexivul *se*: съ съ щїє, съ съ крѣзъ ...;

мwшна, nu мwшнш;
дє ↑, dar și ден;

neconsecința sintactică: пърцїле ... кътє съ ва алєцє, nu: вор алѣцє, dar алдамашарїн каре съ вор искълї, nu: ва искълї;

аман = ам ман;

ностръ, нwстрѣ, стътъторе, fără *oa*;

нїмєлє;

дєрепт;

дѕмнєзеѕ, cu *e* clar;

кѕмпъратѕръ, cu mediul *a* clar;

ѕгн = galbeni ungurești;

---

* Пѕнѣм poate fi însă și o eroare grafică în loc de пѕсѕнѣм [43].

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

и ва да = *îi* va da;

ачаста мѡшина, адевърата кредниця, de 2 ori articulat;

дежетеле, nu дец- sau дѣцетеле;

69 numile personale: Бълдѣ, Ѩрбанаш, Драгон sau Драгою, Добрѣ, Пѡш (la genitiv-dativ Пѡи):

formalitatea juridică: ачаста мѡшина къндѡт-ам кѡ цѣрѣ меџїашилор де ↑ сѡс ші де жос, фост-аѡ ши алдамашарїи каре съ кор искълї;

меџїашии, cf. textul de sub no. IX;

фѡнѣ, cf. același text;

алдамашарїи din алдамаш = magh. *áldomás* (băutură la cumpărare, Kauftrunk), cf. *Anonym. R. Belae*, ap. *Endlicher*, *Monum. Arpadiana*, p. 24: «gavisi sunt gaudio magno valde, et more paganismo fecerunt *aldumás*, et gaudium annunciantibus diversa dona presentaverunt», și ibid. p. 18: «more paganismo, occiso equo pinguissimo magnum *aldamas* fecerunt», de unde în legile maghiare ale lui Verböczi *áldomás* se traduce prin «victima emtionis», vezi Ipolyi, *Tatos*, în Wolf, *Zeitschrift f. deutsche Mythologie*, t. 2, p. 265;

termin juridic: мѡшїа стътъторе;

expresiunea juridică: башїна дела мѡши ноцри = bulg. баштинъ «patrimoniu» de la башта «tată».

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

XII

ZAPIS DE VÎNZARE

GLODENI (DISTR. PRAHOVA), 1596

Originalul se află la un loc cu al textului precedinte, fiind transcris de asemenea, destul de greşit, în aceeaşi condică la foaia 351 [44].

Ambele din Glodeni şi ambele din 1596, aceste două documente au în vedere neşte împregiurări analoge, în cari sînt amestecate aproape aceleaşi personage: « Arbanaş, nepotul Beresculuí », fraţii Dragoiu şi Mihnea sau Manea cu nepoţii lor, fraţii Boldea sau Băldea şi Puia etc.

Actul de mai jos ne mai dă un fapt cronologic, prin care se confirmă datul de « 1596 » al amîndurora, anume ne spune că părţile împricinate avuseseră un proces « ѧнаннтѣ Домнѹлѹи лѹ Ѳлеѫандрѹ водъ лаа диканн », adecă cu vreo cinci ani înainte, de vreme ce Alexandru-vodă Bogdan domnise între 1591—1592.

Deosebirile între ambele acte sînt:

Scrisoarea, mai mică, în fond destul de urîtă, este aci totuşi relativamente mai frumoasă şi mai lămurită.

Sub raportul ortografie, ea se distinge prin puţinătatea literelor aruncate deasupra rîndului, prin monogramatizarea grupurilor тѣ, рт şi ѧу (în cuvîntul Рѧдул), prin nepunctatul ı în locul bipunctatului ї din cellalt document.

Lung de 31, lat de 22 centimetri în foaie, actul de faţă este scris pe hîrtie 71
mai mare, mai solidă, de o nuanţă cu mult mai deschisă, avînd următorul semn de fabrică [vezi p. urm.; 45].

Diverginţa însă cea mai pronunţată se rapoartă la limbă.

E cu anevoie a admite că ambii scriitori vor fi fost născuţi şi trăiţi în aceeaşi localitate.

Deşi amîndoi au scris în Glodeni, totuşi unul din ei, probabilmente autorul actului de faţă, cată să fi venit acolo de aiuri.

Dezbinarea dialectologică se începe de la primele şiruri, unde în loc de: дат-ам записѹл ѧ мънъ лѹи Ѳрѣанаш, citim: дат-ам записѹл лаа мъна Ѳр ѣ ънаш ѹ л ѹи, adecă articulatul « la mănă » urmat de genitiv postpus în locul nearticulatului « în mănă » urmat de dativ prepus, şi merge pînă la ultimul rînd, unde în numele personal Ѣълдѣ vocala obscură ъ se preface într-o vocală clară: Ѣолдѣ.

Celelalte particularităţi, foarte interesante, vezi mai jos în Notanda.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

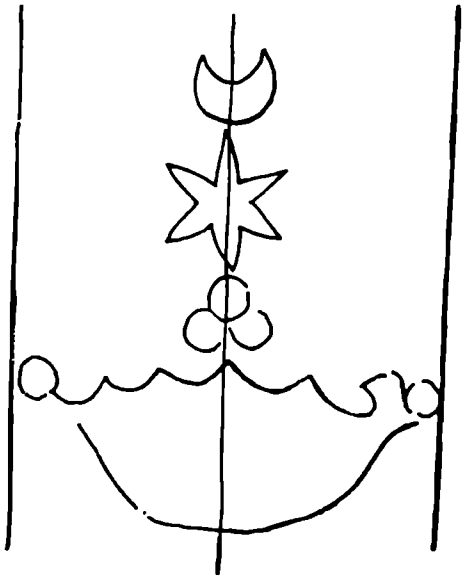

72

1. † а҆ле(к) е(ѕ) дрѣгою кѕ фратемıе(ѕ) манѣ ш(н) кѕ непоцıи мıе(н) анѕ(м) ра(д)ѵ҆ль
2. и добре дата(м) записѕ(л) ла мѣна а(р)бънашѕлѕ(н) непотѕ(л) берескѕ-лѕ(н)
3. ди ·ѧ· гладѣıи кѕ(м) съ(с) цıе ка(м) вѣндѕтѕ ѡчина ди ·ѧ· глодени па(р)тѣ
4. нод(ст)рѣ тод(т) пен(т)рѕ къ дча(с)тѣ ѡчи(н) а(м) авѕ(т) глѣчавѣ ма(и) динате (*sic*) вр(ѣ)
5. ме кад(ѕ) датѕ пѣринцıи ло(р) ба(н) де а(ѕ) плѣтитѕ силицѣ ди(ч) сѣѕ
6. скѕладѕ данѕ ш(н) кѕ миѕ(л) ши а(ѕ) ·ѧпресѕра(т) локѕреле нод(ст)ре ш(н)
7. нѣѕ фъкѕтѕ пе но(и) мı(р)ц де то(т) дичи ноп а(м) ме(р)сѕ ·ѧнаинтѣ
8. до(м)нѕлѕ(н) л(ѕ) алıѧандрѕ во(д) ла дива(н) ш(н) а(м) рѣма(с) пе да(н) ш(н) пе миѕ(л)
9. ди(ч) а(р)бънашѕ(л) апѕкѣндѕ(с) каре и скри(ѕ) ма(и) сѕ(с) ди(ч) арбънашѕ(л) нѕ са(ѕ)
10. лъса(т) чи ıа(р) а(ѕ) мерсѕ ла жѕдекатъ чи нѣѕ рѣма(с) пе но(и) де ба(н)
11. съи плъти(м) дп(ч) но(и) на(м) авѕтѕ кѕ че плъти чи а(м) вѣндѕ(т) ѡчина
12. дча(с)та каре ıа(с)те скри(с) ма(и) сѕ(с) дерептѕ ѕ(г) ѩ ı. ши да(м) при(н)сѕ
13. ш(н) даторıа чѧ вѣке то(т) ·ѧтрачеи ба(н) ıа(р) арбънашѕ(л) съ фıе во(л)ни(к)
14. кѕ скрисоа(р) нод(ст)рѣ съ стъпънѣскъ мошїа ·ѧ· па(ч) де акѕ(м) к(ѕ) фечори(н)
15. и кѕ непоци лѕ(н) ш(н) кѣндѕ се а(ѕ) фъкѕ(т) дче(с)та запи(с) фо(с)та(ѕ) мѕ(л)цн
16. ѡамени бѕни ди ·ѧ· пре жѕрѕль локѕлѕи карии ·ѧши во(р) пѕне
17. ма(и) жо(с) искълитѕриле ш(н) пен(т)рѕ адевъратъ кредницъ а(м)

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

18. пѫ(с) ш(н) но(н) искълитѫрилѣ ма(н) жо(с) ка съ сѣ кр(ѣ)зъ лѣ(т) ѫзрд
19. (puneri de deget:) † ѣ(ѫ)дръгою ѡ(т) глодени ѣ(ѫ) манѣ братн
ѣ(г) ѣ(ѫ) ра(д)ѵл снъ ію(н)
20. ѣ(ѫ) добре с̃нъ манен ѡ та(м) ѣ(ѫ) бо(л)дѣ бра(т) пѫн(н) ѡ та(м) ѣ(ѫ)
ше(р)ба(н) ма(р)

TRANSCRIPȚIUNEA

† adec[ă] *eu* Drăgoĭu cu frate-mi*eu* Mané *și* cu nepoții mi*ei* anu*m*[e] Ra*d*ulŭ
ıı (și) Dobre dat-a*m* zapisu*l* la mâna Arbănașului nepotu*l* Beresculu*i* di în
Gl[o]déni, cu*m* să *s*[e] știe c-a*m* vândutu ocina di în Glodeni pa*r*té noa*str*ă
toat[ă] pen*t*ru că aćas*t*a ocin[ă] *am* avu*t* glăćavă ma*i* dina[in]te vréme, c-aa*u*
datu părinții lo*r* ban[i] de a*u* plătitu silíșté, dic[i] séu sculatu Danu *și* cu Micu*l*
și a*u* înpresura*t* locurele noas*t*re *și* néu făcutu pe no*i* mir*ț* de to*t*, dici noi a*m*
mersu înainté Do*m*nulu*i* lu Alixandru vod[ă] la diva*n* *și* a*m* rămas pe Da*n* *și*
pe Micu*l*; dic[i] Arbănașu*l*, apucându-*s*[e] care-i scri*u* ma*i* sus, dic[i] Arbănașu*l*
nu s-a*u* lăsa*t*, ci ĭa*r* a*u* mersu la judecată, ci néu rămas pe no*i* de ban[i] să-i
plăti*m*, dic[i] no*i* n-a*m* avutu cu ce plăti, ci a*m* vându*t* ocina aćasta care ĭaste
scris[ă] ma*i* sus dereptu ug[hi] 18, și aa*m* prinsu *și* datoria cĭa véche to*t* într-acei
ban[i], ĭar Arbănașu*l* să fie vo*l*nic cu scrisoar[é] noas*t*ră să stăpánéscă moșia în
pac[e] de acu*m* cu fećorii ıı (și) cu nepoți[i] lu*i*; *și* cănd*u* se a*u* făcu*t* aces*t*a zapi*s*,
fost-a*u* mul*ț*i oameni buni di în pre jurulŭ locului, carii își vo*r* pune ma*i* jo*s*
iscăliturile, *și* pen*t*ru adevărată credință a*m* pu*s* *și* no*i* iscăliturile ma*i* jo*s*
ca să se créză. — лет (anul) 7104 (1596). † E*u* Drăgoĭu ѡ(т) (de la) Glodeni.
E*u* Mané братн ег (fratele lui). E*u* Ra*d*ul сн̃ъ (fiu) Io*n*. E*u* Dobre сн̃ъ
Manei wтам (tot de acolo). E*u* Bo*l*dé брат (frate) Puii wтам. E*u* Șerba*n*
mar[tur].

NOTANDA

ь = *ŭ*: Радѵль, жѫрѫль [46];

finalul *u* întreg: вънд8т8, дат8, плътнт8, ск8лат8, Дан8, фък8т8, мерс8, ав8т8, принс8;

finalul *i* întreg: м8лци, wамени в8ин, ѣшн вор п8не ...;

oa păstrat cu îngrijire: поастръ, поастре, тоатъ, скрисоаре, wамени;

relativul *ce* distins de conjunctivul *ci*: и-ам ав8т8 к8 че плъти, чи ам вънд8т ...;

pentru *s-au* trei forme: сѣ8 ск8лат8 (= se-au), са8 лъсат (= s-au), și 74
се а8 фък8т(= se au):

ди în loc de де: ди ѣ, диндните, дичи, ди ѣ пре жѫрѫль;
pentru пре totdeauna пе;

аа = ă: аа8 дат8, ааm принс8, dar și simplul а8, ам;

contracțiunea: кам (= că am), каа8 (că au);

genitivo-dativul: л8 Плнѫандр8;

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

мієѕ, міен;

фрате-мієѕ;

confuziunea între ѥ şi ѣ: Глодѣни şi Гложени;

Берескѹлѹи, unde în textul precedinte: Бъреск҃ѹлѹи;

Болдѣ, unde în textul precedinte: Бълдѣ;

Манѣ, unde în textul precedinte: Мнхнѣ;

Ѩрбънаш, unde în textul precedinte: Ѩрбанаш;

Дръгою, unde în textul precedinte: Драгою;

локѹреле, cu *-ure-*, dar нскълнтѹрнле, cu *-uri-*;

pronumele repetat: нѣѕ фъкѹтѕ пе нон мірц ..., нѣѕ ръмас пе нон де бани ..., fenomen analog cu formele sintactice spaniole ca: «el *le* ha dado *á el*», pe cari Mahn şi Steinthal le atribuie influinţei bascice (Kuhn, *Beiträge*, t. 1, p. 389);

reflexivul *se* distins de condiţionalul *să*: съ ѥ кръѕъ;

дерептѕ;

даторіа, мошіа, nu -ія;

м numai în: чм вѣке;

de la Манѣ — genitivo-dativul Манеи, de la Пѹи—Пѹни;

«a prinde» în sens de «a cuprinde»: дам принсѕ ши даторіа чм вѣке тот ѧтр-ачеи бани;

demonstrativul *a* în: ачест-а запис;

construcţiunea sintactică: пентрѕ къ ачастъ wчинъ дм дѣѕт глъчавъ маи диннинте врѣме;

75 frază remarcabilă: апѕкъндѕ-ѥ каре-и (= pe cari îi) скриѕ маи сѕс, дичи Ѩрбънашѹл нѕ с-дѕ лъсат, чи шр дѕ мерсѕ ...;

дат-дм ... лд мъна Ѩрбънашѹлѹи;

«a rămînea pe cineva» = «a-l face să piarză procesul»: дм ръмас пе Дан ..., нѣѕ ръмас пе нон ...;

глъчавъ = gîlceavă;

idiotism: «a face pe cineva *mirţ de tot*» = «a despuia»: нѣѕ фъкѹтѕ пе нон мнрц де тот, unde în condică s-a copiat: морцнl deşi cuvîntul e scris în original pe cît se poate de limpede;

мирц, formă scăzută din маріц [47], expresiune întrebuinţată pînă astăzi de către jucătorii de cărţi: «l-am făcut *marţ*» = «l-am bătut cu desăvîrşire», din italianul *marcio*, în dialecte *marzo* şi *marz*, termin de trictrac, trecut şi-n aşa numita «lingua franca» din porturile turceşti sub forma de *mârç* [1] şi corespunzător terminului francez de trictrac *bredouille*, care la figurat însemnează de asemenea «a fi bătut cu desăvîrşire»: «être bredouille = être complétement battu» [2].

---

[1] Hyde, *De ludis orientalibus*, Oxonii, 1694, lib. II: Historia Nerdiludii, p. 36.

[2] Littré, *Dict.*, t. 1, p. 413.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

XIII

ZAPIS DE SCHIMB

PĂTRAŞCO PĂTURNICHE (?), SUCEAVA, 1597, IANUARIU 8

Originalul se află în Arhivele Statului: Sf. Sava din Iaşi, no. XXXII [48].

E scris elegant, de o mînă sigură, cu litere cursive măricele, cu distanţa de 1 centimetru şi mai bine între rînduri, pe un petec de hîrtie subţire gălbuie, lung de 21, lat de $16^1/_2$ centimetri, în care se mai recunoaşte un fragment din semnul de fabrică, anume porţiunea de jos dintr-o acvilă imperială: ghiare, vîrfuri de aripe şi coadă [49].

Vlădica Agafton al Romanului, una din părţile contractante în zapisul de faţă, a ocupat scaunul episcopal de două ori: de-ntîi între 1584-89, apoi între 1597—1606[1].

Actul nostru s-a redactat, prin urmare, în primul an din a doua vlădicie.

Sigilul episcopal, rotund, placat pe ceară verde, mare de 25 milimetri în diametru, s-a dezlipit; mai jos, întipărită prin fum, este pecetea celuilalt contractant, octogonă, de 10 milimetri în diametru, reprezintînd neşte arabescuri.

1. † єѫ пътра(ш)ко пътѫ(р)никє, ф҃а(к) мъ(р)тѫрїє кѫ а
2. ча́стъ мнк҃ъ къ(р)цѧлїє. кѫ(м) амѫ авѫ(т) ѡ цнга(н)къ, ла
3. мънъстирє, дє бис(т)рицъ, дѣчи нѣ(м) то(к)ми(т) дє
4. бѫнъ вол҃ ноастръ. ✠трє влъдика а҃га(ф҃)то(н)
5. еп(с)копѫ(л) дє рома(н). дѣчи мїлѫ да(т) ѡ цнга(н)къ 77
6. анѫме фръсннд. шн ѫ(н) копи(л) wноф҃рєн, дѣ а(к)
7. мѫ ндн(н)тє. инме ди(н) рѫда мѣ, ка съ наш
8. бъ а пъръ а҃ла(с)тъ пъра ничє динєwдръ
9. ✠ вѣчи, ✠ндн(и)тѧ чєцїи хъ(р)тїи а ноа́стръ — скри(с) ✠ сѫчавъ, ген ѝ ан ѯ҃ѕ҃р(є)

(Subscriere nedescifrabilă) (L.S.)

TRANSCRIPŢIUNEA

† eu Pătraşco Păturnike fac mărturie cu acăstă mică cărţulie, cum amu avut o ţigancă la mănăstire de Bistriţă; déciném tocmit de bună voîa noastră între vlădica Agafton epiſcopul de Roman, déci mii-au dat o ţigancă

[1] Episc. Melchisedec, *Cronica Romanului*, Bucureşti, 1874, t.1, p. 218 sqq.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

anume Frăsina şi un copil Onofrei: dé acmu nainte nime din ruda mé ca să n-aibă a părâ aiastă păra nice dineoară în véci înaintîa ceştii hărtii a noastră. Scris în Sućavă ghenarie 8 ai 7105.

NOTANDA

finalul *u* întreg: амѫ;

finalul *i* întreg: дѣчи, вѣчи, чеѭїи;

diferenţiarea: аѭстъ şi ачастъ, ba şi a treia formă частъ în genitivo-dativul чеѭїи;

ла мънъстире де Бистрицъ, nearticulat;

нимѥ;

дин, nu де ѳ sau ден;

дѣ pentru дѥ în дѣ акмѫ, дѣчи, dar şi дѥ în: дѥ бистрицъ;

accent în: ачáстъ, ноáстръ;

se întrebuinţează deopotrivă *punctul* şi *virgula*, fără vreo raţiune logică;

neconcordarea sintactică: чеѭїи хъртїи а ноастръ;

78 ани în loc de анїи;

копил în accepţiunea actuală de *puer*. nu în cea veche de *spurius*, însă în privinţa ţiganilor, la cari românii — se vede — nu admiteau deosebirea de fii *legitimi* şi *nelegitimi;*

акмѫ = «acum»;

нїчѥ;

ѳак мъртѫрїѥ;

диневаръ;

ка de-naintea lui съ; ка съ н-анѣъ;

а пъръ аѭстъ пъра;

ѳтрѥ în sens de «cu»: нѣм токмит де бѫнъ воѥ ѳтрѥ влъдика ...;

deminutivul: къръцѫлїѥ;

мїѭѫ = *mĭ-au;*

numele personal: Пътѫрнике;

cazul juridic de schimb: o ţigancă cu copil, probabilmente mai bătrînă, pentru o ţigancă fără copil, probabilmente mai tînără.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

XIV

ZAPIS DE CUMPĂRĂTOARE

JUPAN NAN (?), BUNEŞTII DE JOS (DISTR. VÎLCEA), 1597, IULIU 3

Originalul se conservă în Arhivele Statului: episcopia Rîmnic, no. XIV [50].

Această episcopie a posedat două Condice, una veche şi alta nouă, cari însă, nefiind depuse la Arhive, nu se ştie unde se vor mai fi aflînd.

Scris pe hîrtie groasă, gălbuie închisă sau afumată, lungă de 28, lată de peste 20 centimetri în foaie, cu următorul semn de fabrică, ale cărui contururi sînt rău definite [51]:

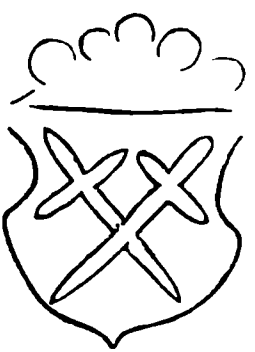

Acest semn aparţine fabricei de hîrtie de la Sibiu (Hermannstadt), figurînd pe documente transilvane de pe la anii 1573 pînă la 1592[1].

Scrisoarea, cu cerneală de o nuanţă rădăcinie, e frumoasă, citeaţă, peste 2 milimetri la nălţime, cu codiţe şi aruncături deasupra foarte elegante, distanţa între rînduri fiind cam de 1 centimetru.

O particularitate ortografică rară este că finalul *u* se scrie adesea chiar 80
în catul al doilea, alături cu consoana ce-i precede, de exemplu: кѫмпъра(тѫ), жо(сѫ), да(тѫ) etc., în loc de a fi subînţeles în consoană, ca în mai totalitatea actelor de pe atunci.

[1] Kemény, *op. cit.*, tabela de la sfîrşit, no 15.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

O pecete ovală, de vreo 18-20 milimetri in diametru, n-a lăsat altă urmă decît a configuraţiunii sale şi două tăieture paralele verticale, petrecute orizontal prin o făşioară de hîrtie, peste care era lipită ceara.

1. † съ се цїе кѫ(м) амѫ кѫ(м)пъра(тѫ) єѫ жѫпа(н) на(н) дн(н) бѫнецин(н)
2. пъѫлѣкн(н). дела ста(н)чю(л). шн дела фратесъѫ бра(н). г҃. фъ(л)чи [1]
3. ·ѧ· дѣ(л). ла брѫ(с)тѫре(тѫ). ш(н). в҃. ·ѧ· вале. ѫна ·ѧ(н)гю(л) къ(р)сте(н)
4. ша(л)тъ ·ѧ· ма(н)ко(?). дере(п) а(с) с҃о. шн лѣѫ въ(н)дѫ(тѫ) ачецин(н)
5. wме(н̄), че(с) сѫ(с) скри(ш) дѣ ло(р) бѫнъ вое. ш(н) кѫ ц(н)рѣ тѫтѫрорѫ
6. мец(н)шшло(р) ш(н) дн(н) сѫ(с). ш(н) дн(н) жо(сѫ). ш(н) де(н) крѫ-чишѫ(л) локѫлѫ(н)
7. шн ѫ8 пѫ(с) мъртѫрїе по(п) ста(н)чю(л) дн(н) бѫнецин(н). и w(т) w(к)нъ по н(м)
8. по(п) ста(н)чю(л). и по(п) ко(с)та(н)дн(н). и старїца дн(н) слът(н)-шаре по н(м)
9. марїа. и съ(р) ... а. шн(н) (*sic*) w ѫ8 да(тѫ) жѫпа(н) на(н) ачѣле фъ(л)чи сфе(н)те(н)
10. мъпъсти(р) ла с҃ти ша(н) златаѫ(стѫ) дела w(к)на ча маре. ка съ(н) фїе
11. помѣнъ ш(н) лѫ ш(н) фечорило(р) лѫ(н) аша съ се ц(н)е: — пн(с) м(с҃)ца ю(л) .г.дн(н)
12. ш(н) ѫ8 фо(ст) трекѫ(цн) а(н) дела ада(мѫ). пънъ а(к)мѫ. ѫзре б(г)ѫ н҃шемѫ
13. сла(в) въ вѣкн(н) амн(н): ×

(L.S.)

† Să se ştie cu*m* amu cu*m*părat*u* eu jupa*n* Na*n* di*n* Buneşti*i* de Jos*u*, di*n* Păulén*i*, de la Stanc*i*u*l* şi de la frate-său Bra*n* 3 făl*c*i în dé*l* la Brusturet*u*,
81 *şi* 2 în vale, una în*g*hi*u*l Cărstei ş-altă în ma*n*co | (mai încoa?) [52], dere*p* as*pri* 270, şi léu văndut*u* aceşti*i* omen[1] ce-*s* sus scriş[i] dé lo*r* bună voe *şi* cu ştiré tuturoru megi*a*şilo*r* *şi* di*n* sus *şi* di*n* jos*u* *şi* de*n* crucişu*l* locului, şi au pus mărturie po*p* Stanc*i*u*l* di*n* Buneşti*i*, и wт (şi de la) Ocnă по имѣ (anume) po*p* Stanc*i*u*l*, и (şi) po*p* Costa*n*di*n*, и stariţa di*n* Slătioare по имѣ Mariïa, и Săr...a, şi-*i* o au dat*u* jupa*n* Na*n* acéle făl*c*i sfe*n*tei mănăstir[i] la sf*e*ti Ioan златаѫстѫ (Gură de Aur) de la Ocna ća mare, ca să-*i* fie poménă *şi* lu *şi* fećorilo*r* lui, aşa să se ştie: — пнс м(с҃)ца (scris în luna) іулі*e* 3 дни (zile), *şi* au fos*t* trecu*ţi* ai de la Ada*m*u până acmu 7105, богѫ нашемѫ слава въ вѣкн и амнн (Dumnezeului nostru slavă în veci şi amin): ×

NOTANDA

finalul *u* întreg: амѫ кѫмпъратѫ, жосѫ, брѫстѫретѫ, въндѫтѫ, тѫтѫрорѫ, датѫ, ѥдамѫ, Златаѫстѫ;

finalul *i* întreg: фълчи, трекѫци, локѫлѫи ...;

de 6 ori дни, o dată ден, nicăiri де ·ѧ·н;

simplul *o* pentru *oa*: wменн, dar şi *oa*: слътнwаре;

[1] Urmează cu altă mînă şi altă cerneală: єѫсь.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

-*s* pentru *sînt*: ѡмени че-с сѫс скрiшн;

сфентеи;

formele лѫ și лѫи: помѣнъ ши лѫ ши фечорилор лѫи ...;

construcțiunea sintactică curioasă: шн-и ѡ ал датѫ жѫпан Ман ачѣле фълчи сфентеи мънъстири ...;

reflexivul *se* distins de condiționalul *să*: съ се цїе ...;

numi personale: Ман, Бран, Станчюл, Кърстѣ (gen. Кърстеи) ...;

ѳнгюл = *angulus*;

дереп fără finalul т;

ан = ani, cf. textul precedinte;

formalitatea juridică: лѣѫ въндѫтѫ ачеции ѡмени че-с сѫс скрiшн дѣ лор бѫнъ вое шн кѫ цирѣ тѫтѫрорѫ мецишишилор шн дин сѫс ш'и дин жосѫ шн ден крѫчишѫл локѫлѫи.

---

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

82

XV

ZAPIS DE DANIE

MATEI, DISTR. MEHEDINŢI (Cerneţ?), 1599, DECEMBRE 15

Originalul în Arhivele Statului: actele Tismenei, XI [53].

S-a transcris în cele două condici ale acestei mănăstiri, cea veche t.2, foaia 94, şi cea nouă t.1 (sub rubrica moşiei Erghevița), în ambele însă greşit, mai cu seamă în cea de-ntîi.

Eroarea cea mai importantă, pe care au comis-o amîndoi condicarii, este de a fi citit în text veleatul 7150 (1641) în loc de 7108 (1599), luînd adecă pe н (8) drept н (50), de unde rezultă o diferință cronologică de aproape jumătate-secol!

Această greşeală este cu atît mai neiertată, cu cît ambele condici copiază pe aceeaşi foaie un crisov de la Matei Basarab din 14 ianuarie 1647, în care se indică foarte limpede că textul de faţă — donaţiunea părţilor de moşie ale fraţilor Stan popă şi Sîrbul stolnic către mănăstirea Tismana — s-a scris «ѣкъ днн зилеле лѣй Миχай водъ, шн тот дѣ цинѣт мънъстирѣ Тисмѣна дчѣсте мошїй днн Ергевица кѣ бѣнъ пачє».

Aşa dară datul actului este cu o deplină certitudine 1599, aproape cu un an înainte de moartea lui Mihai Viteazul.

Acest dat se confirmă prin toate celelalte condiţiuni ale documentului. În adevăr, chiar între marturi figurează aci unul din ostaşii cei mai cunoscuţi de ai lui Mihai Viteazul, vestitul « Fărcaş-agă », *Farcas Aga*, după cum îl scrie contimpureanul Walther, care ne mai spune că dînsul comanda
83 un corp de trei mii români, serbi | şi unguri, trimişi asupra Vidinului, dar bătuţi acolo de către turci[1].

Acelaşi eveniment este povestit în cronica anonimă a Ţării Româneşti în următorul mod:

« Iar cînd fu la iulie 16 (anul 1597) alése Mihai-vodă oşti care era mai de folos şi le puse cap pre Fărcaş-agă, şi-i trimise la Diiu (Vidin) ca să-l dobîndească, şi trecură Dunărea pre la Sdegla [*54*], *iar turcii încă le prinse de véste mulţime cu totul, şi nu eşiră să se lovească de faţă, ci se ascunseră de făcură meşteşug ; că mergînd oştile lui Mihai-vodă făr' de nici un teamăt, iar turcii îi*

[1] *Res gestae Michaëlis*, în P a p i u, *Tezaur de monumente*, t.1, p. 25: „*Postea trium millium eorundem Walachorum, Serviorum et Ungarorum agmen sub Farcas Aga ductore « ad Bdin civitatem vergens . . . »*

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

loviră de față și fără veste, și fu război tare multă vréme, însă cea de apoi biruiră turcii... »[1]

Bălcescu numește foarte bine pe Fărcaș-agă: «*general mai mult voinic decît norocos* »[2].

Bătrînul Fotino auzise, nu se știe de unde, o legendă întreagă despre acest personagiu; o legendă pe care el o dă ca fapt istoric, căriia noi însă, pînă la vreo umbră de probă, nu-i putem acorda, cel mult, decît valoarea unei tradițiuni poporane.

Fărcaș-aga — zice el — fusese de-ntîi popă, numit Stoică, din satul Fărcaș în districtul Romanați, dar arătîndu-se voinic în războaie, Mihai Viteazul l-a răspopit și l-a făcut agă, adecă cap peste pedestrime[3] [Add. 60].

Adevărul este că-n districtul Romanați se află vreo trei sate numite Fărcaș; însă localități cu acest nume de origine maghiară — ungurește *farkas* «lup», literalmente «codat», de la *fark* «coadă» — se găsesc multe și pe aiuri în România[4].

Judecînd după textul nostru, în orice caz, Fărcaș-agă pare a fi fost oltean. 84

Actul e scris pe o jumătate coală de hîrtie groasă, de culoare afumată, lung de $29^1/_2$, lat de 20 centimetri, cu următorul semn de fabrică [55]:

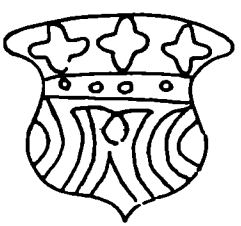

Acest semn aparține fabricei de hîrtie de la Brașov din a doua jumătate a secolului XVI[5].

Literele sînt semicursive, mai mult cum se scriau crisoavele decît zapisele, nalte de vreo 2 milimetri, cu o distanță de aproape 1 centimetru între rînduri.

Litera *e*, fie majusculă sau minusculă, are forma celei de tipar: Ꙗ, ѣ.

Grupurile ѣ, ар, ау (în ра(а)у-) sînt scrise în monograme.

Litera pentru sonul *ă* șovăiește prin formă între ъ și ь.

În josul actului sînt întipărite cu fum cinci peceți, din cari cele trei mai mici, puse deasupra numilor: мар, дрог și ıwн nu se disting destul de bine, dar cele două mai mari, foarte clare, ni s-au părut a fi atît de interesante, încît le dăm aci în facsimile [56].

---

[1] *Magazin istoric*, t. 4, p. 285-6.

[2] *Istoria lui Mihai Viteazul*, în *Revista română*, t. 2, p. 302.

[3] Ἱστορία τῆς πάλαι Δακίας, Viena, 1818, t. 2, p. 128, nota: Οὗτος ὁ Φάρκας ἦν ἱερεὺς κοσμικὸς καὶ ὠνομάζετο Παππᾶ Στόϊκας, ἀπὸ χωρίον Φαρκάσι τοῦ θέματος Ῥωμανατζίον· μὲ τὸ νὰ ἦτον δὲ εἰς τὴν ἀνδρείαν περίφημος, ἔστειλεν ὁ Μιχαὴλ Βοεβόδας etc.

[4] Frunzescu, *Dicționar topografic*, p. 188-9.

[5] Keményi, *op. cit.*, tabela no. 8 și 9.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Cea de-ntîi, deasupra numelui ник, este următoarea piatră gravată (camée), a cării explicațiune mitologică — arcul indică pe Diana[1], — o lăsăm altora:

85 *Camee* de această natură, unele de o rară eleganță, ne întîmpină adesea figurînd ca peceți în zapisele române din secolii XVI-XVIII.

Ele ar merita a fi studiate mai cu dinadinsul sub raportul arheologic.

Cealaltă pecete este a lui Fărcaș-agă, corespunzînd pe deplin prin emblemă cu caracterul vitejesc al acestui general: «o mînă cu iatagan, iar deasupra scris фркашь».

Iată-o:

În fine, textul nostru prezintă un specimen foarte rar de *cryptographia* română, «l'écriture en chiffres ou en caractères déguisés».

Acest mod s e c r e t de a scrie a fost întrebuințat la diferite popoare din anticitatea cea mai depărtată.

«*Jules César* — zice benedictinul D o m d e V a i n e s[2] — *écrivait des lettres en chiffres, que cet empereur appelait* **caecas litteras**, *des lettres occultes, parce que ces sortes d'écritures sont seulement intelligibles à ceux avec qui on est convenu des caractères. César employait le* **d** *pour l'***a**, *et ainsi des lettres suivantes. Auguste écrivait également en chiffres, mais il mettait* **b** *pour* **a**, **c** *pour* **b**, *et ainsi de suite, transposant toutes les lettres. Au moyen-âge, cet art devint à la mode; mais chacun s'en servit assez arbitrairement. Les uns retranchèrent les cinq voyelles, et les remplacèrent par des points, l'***i** *par un point, l'***a** *par deux, l'***e** *par trois, l'***o** *par quatre, et l'***u** *par cinq. D'autres substituèrent à chaque voyelle la lettre qui la suit immédiatement dans l'ordre alphabétique, laissant pourtant à ces consonnes leur valeur propre: ainsi* **b** *servait pour* **a** *et pour* **b**, **f** *pour* **e**
86 *et pour* | **f**, **k** *pour* **i** *et pour* **k**. *Mais, en ce genre rien n'est plus célèbre que l'alphabet secret du cardinal de Richelieu. Saint Boniface, évêque de Mayence, passe pour avoir porté cet art d'Angleterre en Allemagne...*»

---

[1] Regret de a nu avea la dispoziţune în momentul de faţă pe P r e n d e v i l l e, *Photographic fac-similes of the antic gems*, London, 1858, în 4, unde — dacă nu mă înşeală memoria — mi se pare a fi văzut un cameu analog.

[2] *Dictionnaire raisonné de diplomatique*, Paris, 1863, t.1, p. 629— Cf. N a t a l i s d e V a i l l y, *Eléments de paléographie*, Paris, 1838, t.1, p. 425, şi mai ales marea operă a Benedictinilor: *Nouveau traité de diplomatique*, Paris, 1750—65, t. 2, p. 628, şi t.3, p. 508—11.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Ei bine, scriitorul din textul nostru a crezut şi el de cuviinţă a-şi subsemna numele într-un mod c r i p t o g r a f i c: пıс ѳ(г). ѯѳѱгнѯ, adecă: «am scris ѳг. ѯѳѱгнѯ».

Cine să fie oare acest ѳг. ѯѳѱгнѯ?

Slovele ѳг fiind separate de rest printr-un punct, este învederat că ele formează un cuvînt deosebit, compus numai din două litere.

Această împregiurare ne deschide calea descifrării.

După пıс, slavoneşte «am scris», este lucru firesc să urmeze un «eu», slavoneşte ѧз.

Căpătăm prin urmare, deocamdată ca ipoteză, valoarea a două semne secrete: ѳ este *a*, iar г este *z*.

Cu această mică proviziune, cată să ne adresăm acum către diferite alfabete criptografice cunoscute din trecut, cercetînd: în care anume din ele un *a* se exprimă prin ѳ şi un *z* prin г?

În Occident nu găsim nemic analog, şi nu este de mirare.

Criptografia română trebuia să se fi inspirat nu din Occident, ci de la slavi sau de la greci, una din două, căci înseşi literele ѳ, ѯ, ѱ nu se află pe aiuri.

Celebrul Montfaucon scrisese un capitol întreg despre criptografia greacă.

Alergăm acolo, — şi ce vedem?

Un alfabet, în care ѳ (ϑ) este ѧ (α), г (γ) = з (ζ), ѯ = м(μ), ѱ = т(τ), н(η) = в(β) şi в(β) = н(η)[1].

Deci: ѳг. ѯѳѱгнѯ = ѧз матѳи, adecă: «eu Matei».

матѳи, paleo-slavoneşte матъѳий [2], se apropie prin ѳ de forma rusească: Матвей.

O asemenea descifrare a criptografiei române poate fi cîndva de o mare 87
importanţă [57].

Să observăm însă că românii aveau nu una, ci mai multe sisteme criptografice.

Iată încă un specimen, pe care de asemenea ni s-a nemerit a-l descifra.

Într-un crisov al mănăstirii Tismana pentru satul Groşani de la vodă Mircea Ciobanul din 3 septembrie 1559, scriitorul şi-a însemnat numele criptograficeşte: ѧѳѱχ(л)[3].

Condica cea veche a Tismenei a transcris această enigmă prin «Матей»[4].

Condica cea nouă — prin «Barbul»[5].

ѧѳѱχл nu este nici «Matei», nici «Barbul».

Gramaticul ascuns sub această criptogramă adaugă că se trage din satul Negeşti: «ѡ(т) нєцєцıн».

Fiindcă în aceeaşi epocă, după mersul firesc al lucrurilor, nu puteau fi doi scriitori domneşti din acelaşi sat Negeşti, avînd ambii cîte un nume compus din 6 litere, criteriul cel sigur de a descifra pe ѧѳѱχл este de a căuta în crisoavele dintre anii 1550-1560 numele cel adevărat din *6 litere* al unui gramatic ce se zice a fi «din Negeşti».

---

[1] M o n t f a u c o n, *Palaeographia graeca*, Paris, 1708, p. 288, unde se mai observă că scriitorii greci din evul mediu obicinuiau a pune în acest mod mai cu seamă numile lor şi adnotaţiunile finale.

[2] M i k l o s i c h, *Lex palaeoslov.*, p. 364.

[3] *Arhiva Statului, Tismana*, XIII.

[4] *Condica Ms. Tismenei*, 1787, t.1, foaia 182 verso.

[5] *Condica Ms. Tismenei*, 1860, t.1, exempl. 1, p. 315.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Acest nume se găseşte, ce-i dreptul, în crisovul lui Petraşcu-vodă cel Bun din 10 mai 1555, scris cu aceleaşi caractere de «братѫл ѡ(т) неѥци»[1].

Deci ѧѳѱχл este = братѫл, « Bratul », unul din numile cele mai obicinuite la strămoşii noştri, de unde s-au format atiţia *Brătiani*, *Brăteşti*, *Brătăşeni*, *Brateşi*, *Bratile*, *Brătuleni*, *Brătuleşti* etc. în nomenclatura topografică a României.

Sistema criptografică consistă aci în schimbarea numai a literelor mediale ale cuvîntului, rămînînd neatinse cea iniţială şi cea finală.

88 Din cele mediale: ѧ = *r*, ѳ = *e*, ѱ = *t*, χ = u^2, patru litere, din cari două, adecă ѳ şi ѱ, au aceeaşi valoare ca şi-n cea de-ntîi criptogramă.

Alte specimene de criptografie română, pentru cine ar cerca să le descifreze, sînt:

ѳг.всє într-un crisov de la vodă Alexandru Mircea din 8 ianuarie 1569, pe care eu citesc: и ѧз Iѡн « şi eu Ion »[3];

таχ. ццєѱѣ, într-un crisov de la vodă Radu de la Afumaţi din 1 iunie 1526[4], etc. [Add. 61].

1. † въ имѥ ѡ(т)ца и с҃на и с҃тгѡ ѦχѦ. скриса(м) нѡи непѡцн попе(н) лѯ ста(н)
2. шн ѧи сто(л)нникѯи (*sic*) срѣбѯлѯи ѧе че(р)нецъ. ѧнѯме стѣнн(л) шн никола
3. шн ра(д)ѱ(л). шн е(ѯ) прєѯтѣ(с) шн сто(л)ничѣса. чѣста а нѡа(с)тръ скрн(п)тѯ(р)
4. кѯ(м) съ(с) цїе. чаѯ ѳъ(г)дѯн(т) пърн(н)цн ноцри че(с) ман сѯ(с) скрн(ш) попа шн
5. сто(л)нникѯ(л) срѣбѯ(л). ла мо(р)тѣ лѡ(р). съ ѧе свн(н)тен мънѣстирн тн(с)мене(н)
6. ѡчнне. ѧнѯме. бн(с)трнца. кѣтѣ вл. ѳн па(р)тѣ лѡ(р) тѡатѣ
7. шн ѯргевнца жѯмѣтате. шн тъ(н)тавл тѡатъ. кѯ тѡ(т)
8. χотарѯ(л). ѧшнж(д)ере шн нон лѣсъ(м) шн дъ(м). дѯпъ мо(р)тѣ лѡ(р)
9. кърцнле ѧче(с)тѡ(р) ѡ(ч)не че(с) ман сѯ(с) зн(с). ла с҃нта мънѣстирє
10. кѯ(м) ѧѯ ен лъса(т) кѯ а(л) лѡ(р) кѯвъ(н)тъ. шн ѧкъ съ нѯ вл ѳн кре-(дї)нца
11. нѡаѡ. мъртѯрїе е(с) никола ар(м). шн ѳа(р)ка(ш) а(г). и їѡ(н) кѡ(м)
12. шн гннѣ пръ(к). шн ба(р)бѯ(л) клю(ч) шн стѣнн(л) ѧе...нн(к). шн то(т) съборѯ(л)
13. съ сте. кърцнле ѧче(с)то(р) ѡчнне ла с҃нта мънѣстирє. кѯмѯ лѣѯ
14. ѧа(т) ѧче(н) пърницн ѧн ноцрн. пъ(н) ѧѯ ѳо(с)тъ вїн. съ ѳїе мошїн
15. ѡχа(б)ннче свн(н)тен мъстирн (*sic*), пі(с) ѳ(г). ѯѳѱнв. м(с)ца ѧе(к) ѣї ѯ҃ин въ лѣ(т) ×зрн ∴ †
(L. S.) (L. S.) (L. S.) (L. S.) (L. S.)
16. мар драг ннк іѡн ѳар

---

[1] *Arhiva Statului, Episc. Buzău*, LXXI.

[2] Cf. Montfaucon, *loco cit.*

[3] *Arhiva Statului, Tismana*, XI.

[4] *Ibidem, Coiroceni*, LIX.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

† въ имѣ wтца и сына и свѧтагw дѫха (în numele Tatălui și Fiului și Sîntului Duh), scris-*am* noi nepoți pope*i* lu Stan și ai sto*l*nicu[lu]i Srăbului de Cerneți, anume Stăni*l*ă și Nicola și Ra^{d}u*l* și *eu*: preutés^{a} și sto*l*nicésa césta a noastră scriptur^{ă}, cum să s^{e} știe c-au făg^{a}dui*t* părinți noștri ce-*s* mai sus scriși^{i}: popa și stolnicu*l* Srăbu*l* la morté lor să de svintei mănăstiri Tismene*i*, ocine anume: Bistrița, cătă va fi parté lor toată, și Arghevița jumătate, și Tăntava toată cu to*t* hotaru*l*, așij*d*ere și noi lăsăm și dăm după morté lor cărțile acestor oc^{i}ne ce-*s* mai sus zis^{e} la sv^{ă}nta mănăstire, cum au ei lăsa*t* cu a*l* lor cuvăntŭ; și încă să nu va fi credința noao, mărturie es^{te} Nicola arm^{aș} și Farcaș ag^{ă} i Ion com^{is} și Ghiné prăc^{ălab} și Barbu*l* clĭuc^{er} și Stăni*l*^{ă} de... nic și to*t* săboru*l*, să ste cărțile acestor ocine la sv^{ă}nta mănăstire, cumu léu da*t* ace*i* părinți ai noștri păn au fostŭ vii, să fie moșii ohab*n*ice svintei mă[nă]stiri. пнс (am scris) θг(= дз = eu) ѯθѱнв (= матвіі = Matei) м(с)ца дек еї дни въ лѣт (luna decembre în 15 zile, în anul) 7108 (1599) ∴ †

Mar$^{ia(?)}$ Drag^{a} Nic^{ola} Ion Far [58]

NOTANDA

finalul *u* expres: кѫмѫ;

finalul *i* expres mai pretutindeni;

oa în: тwатъ, нwастръ, нwаw, dar numai *o* în мортѣ (repetat de 2 ori);

съ дѣ (= să *dea*), съ стѣ (= să st*ea*);

съ cu sens de «dacă»: съ нѫ ва фи кредĭница; 90

construcțiunea sintactică: кѫм дѫ ен лъсат кѫ дл лwр кѫвънтъ;

скриптѫръ = «scrisoare»;

«sînt» redus la *-s*: чѣ-с мди сѫс (de 2 ori);

numele personal etnic Сръбѫл (= Serbul), cu care compară pe Молдовѣнѫл din textul sub no. IX și pe ѩрбънашѫл (= Albanezul) din texturile sub no. XI-XII;

свинтен (de 2 ori);

pleonasm juridic: лъсъм шн дъм...;

finalul ъ = *ŭ*: Чернецъ, кѫвънтъ, дѫ фостъ, pentru ultima formă însă cf. cele zise în Notanda la textul no. IX [59];

и pentru *iĭ*: непоцн [попен], пърнници [ноцрн];

чѣста а нwастръ скриптѫръ;

flexiunea articlului *a*: singular bărbătesc: дл лwр кѫвънтъ, singular femeiesc: а нwастръ скриптѫръ, plural bărbătesc: непоцн дн столникѫлѫи, пърнницн дн ноцрн...;

дшнждере = «de asemenea», nu din fantasticul *așa-și-de-iară* = *aequesic-sic-de-iterum*, precum pretinde d. Cihac, care scrie «așișidere»[1], ci din *ași* (de unde *așa* prin *așia* = *ași* + demonstrativul *a* ca în «aice*a*», «aiure*a*»,

[1] Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, Francfurt, 1870, p. 275.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

«atuncea» etc.), construit apoi în *aşi-ждере* prin analogie cu vechiul serb тако-ждере, modernul serb *takod'er* «de asemenea» (paleoslavicul тако-ждеже, adecă тако «sic» + жде «libet» + же «vero», cu trecerea lui еже în *ere* după o particularitate a fonetismului serb)[1], iar finalul *re* din *aşijdere*, iarăşi prin analogie, s-a adaus apoi către adverbul cu sens opus «altminte-*re*» în loc de primitivul *altminte*[2] [vezi p. 421, pct. 50];

91 termin juridic: мошіе wхабникъ = «moşie pentru totdeauna» sau «menită a trece la posteritate», literalmente «oprită [a se înstrăina în alt neam]», de la slavicul wхаб-и-ти (сѧ) «a se abţine»;

Ѳргевица, astăzi *Erghevi̯a*, cu *ar* = *er*;

numi personale: Стан, Стънилъ, Гинѣ, Барбѫл...;

numi locale: Ѳргевица (= *Arg*+*ev*+*i̯a*, din radicala *arg* = ?), Тънтава...

---

[1] Cf. Miklosich, *Vergl. Lautlehre*, p. 336, şi mai ales *Lex. palaeoslov.*, p. 192, verbo же.

[2] Să observăm că *altmintere* sau *altmintre* sau *almintre* — cîte trele forme deopotrivă întrebuinţate — după ce s-a altoit cu *re* de la *aşijdere*, s-a mai amplificat în *almintre-lea* prin analogie cu *al doi-lea*, de care geniul poporan l-a apropiat din două cauze: 1. cauza externă — iniţialul *al* în ambele; 2. cauza internă — înrudirea ideilor de „alt" şi „al-doilea" (cf. unul — *altul*, unul — *al-doilea*). Importantisima acţiune a analogiei în limba română, care n-a fost pînă acum nici o dată studiată, pe de o parte va da linguistului în genere un seceriş dintre cele mai bogate, iar pe de alta va împiedeca în viitor pe cei ca d. Cihac de a mai născoci minunăţie al-de: *aeque-sic-sic-de-iterum*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

XVI

92

TESTAMENT

GRAMA, BUDEŞTI (DISTR. ILFOV), ÎNAINTE DE 1600

Originalul în Arhivele Statului: Mitropolia din Bucureşti, no. XIV [60]. În Condica Mitropoliei — ş a p t e s p r e z e c i groase folianturi! — s-a transcris în tomul II, compilat în 1805, la foaia 204 retro, în următorul mod:

Скрисам єѫ Негре фрателе Неден, пентрѫ съ съ цине къ маѫ фост робнт Тътарїн, дечи ам скъпат дела Тътари тъшт, ши плин де вїермн, дечи маѫ къѫтат фратемїєѫ Недѣ ши маѫ спълат пънъ ла врѣме де моарте, дечи ам лъсат єѫ кѫ сѫфлетѫл мїєѫ че шсте партѣ мѣ де мошне дин Фрѫмѫшанн, съ фне ла мжна фръцинимїєѫ Неден, пентрѫ съ мъ слѫжаскъ ши съ мъ поменѣскъ, де тоате де че ва требѫи. Йша ам лъсат єѫ кѫ сѫфлетѫл мїєѫ ла моартеа мѣ, ши ам пѫс ши мартори, попа дин Бѫдещи, ши Пъдѫре, ши Тодер, ши Стан Зорнл, ши Іван, ши Параскнва, ши Драгомнр. Іар карєле съ ва скѫла съ ѳа мошнѫ дела фратемїєѫ Недѣ, съ фне блестемат де 318 сфинцн пърннцн, ши съ нѫ анбъ ѫнде вени дѫпъ мине. Ши съ цине тот wмѫл къ нѫ сжнт даторю ннчн ѫнѫи wм, фъръ де Радѫлѫй Мънзѫли 8 костанде, къ акѫм є врѣмѣ де апой. Ши ам скрнс єѫ Грама дин Бѫдещи.

Această transcripţiune nesocoteşte cu desăvîrşire, după obiceiul condicarilor mănăstireşti în genere, toate particularităţile filologice şi paleografice ale textului.

Hîrtia, lungă de 30, lată de 20 centimetri în foaie, nu prezintă nici un semn de fabrică.

Lipsind, pe de altă parte, datul cronologic, precum şi orice| noţiune asu- 93
pra persoanelor menţionate în act, singurele criterie, ce ne mai rămin despre epoca lui, sînt deocamdată limba şi grafica.

Scrisoarea, cu cerneală neagră gălbuie, în şiruri drepte la distanţă de 8—9 milimetri, cu litere de vreo 2 milimetri la nălţime, este de o mînă exercitată, însă bătrînească, judecînd după unele trăsure tremurate.

Semnul pentru *e*, mic şi mare, este întocmai ca în documentul de mai sus din 1599, iar cuvîntul «eu» e scris pretutindeni cu *e* capital.

Scriitorul face puţine aruncături, iarăşi ca în documentul precedinte, dar în locul lor îi place a trage deasupra cuvintelor cîte un segment acolo unde nu este nici o trebuinţă, bunăoară: фрателе, къѫтатѫ, попа etc.

Pentru *i* se găseşte numai н, niciodată ї, afară de cifra тїн (318).

ъ nu se prea deosebeşte de forma obicinuită pentru ь.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

În genere, deși mai măruntă, scrisoarea se aseamănă mult cu a textului bistrițean din 1573, publicat mai sus sub no. III, în care litera ѣ și segmentul deasupra rîndului, acestea două mai ales, prezintă aceeași formă.

Ca pură ipoteză — căci, paleografia slavo-română neexistînd încă, ar fi iluzoriu de a trage din ea neşte concluziuni sigure — ca pură ipoteză, noi am fi dispuși a crede că actul de față s-a scris ceva înainte de 1600 de către un gramatic care, prin vîrstă și prin creștere, aparținea mai mult anilor 1560—70 [61].

Cît pentru cellalt indice: limbă, lăsăm să vorbească însuși textul.

Eram cît p-aci să uităm elementul istoric al actului: testatorul se plînge că fusese robit și a «скъпат дела Тътаръ тъıтѫ шн плѣнѫ де вирми».

Aceasta ne aduce aminte un act din aceeași epocă, adecă circa 1600, pe care l-am publicat în *Arhiva istorică*, t. 1, part. I, p. 35, unde un vlădică Pafomie se vaietă și el că «л-ѧ тъıт Тътаръı».

94 1. † скрисⷭ(м) ѥѫ негре фрателе неден пе ✝(н)трѫ съ се ц(ѣ)н къ мѧ фо(ст)
2. робитѫ тътаръне *(sic)* де(ч) амѫ скъпⷭ(т) дела тътаръ тъıтѫ шн
3. плѣнѫ де вн(р)мн дече мѧ къѫтатѫ фратемнѫ недѣ шн мѧ
4. спъл›тѫ пънъ ла врѣме де мо(р)те дече амѫ лъсатѫ ѥѫ кѫ
5. сѫфлетѫ(л) мнѫ че ш(с)те пⷭ(р)тѣ мѣ де ѡ(ч)нъ де ✝ фрѫ(м)шане съ
6. фне ла мъна фръценемнѫ неден пе ✝(нт)рѫ съ мъ слѫжⷭ(с)къ
7. шн съ мъ помене(с)къ де тоѡте де че ва требѫн ашⷭ амѫ
8. лъсатѫ ѥ(ѫ) кѫ сѫфлетѫ(л) мнѫ ла мо(р)теⷭ мѣ шн амѫ пѫ(с) шъ
9. амѫ пѫ(с) шн мъ(р)торн попⷭ де бѫде(ц) шн пъдѣре шн
10. тодерѫ шн стⷭ(н) зоре(л) шн нваⷭ(н) шн парⷭ(с)кива шн дрⷭ(г)мн(р)
11. шръ карелѐ се ва скѫлⷭ съ ш ѡ(ч)на дела фратемнѫ недѣ съ фне
12. блъ(с)темⷭ(т) де тїн де ѡ(т)це шн съ нанбъ ѫ(н)де вене дѫпъ
13. мене шн съ цѣн тотѫ ѡмѫ(л) къ нѫ съ✝(н)тѫ даторю не(ч)
14. ѫнѫн ѡ(м) фъръ де радѫ(л)н мъ✝(н)зѫ(л)н н̃ ко(с)тⷭ(н)де къ акѫм ен
15. врѣмѣ де апоен.
16. шн амѫ скрн(с) ѥ(ѫ) грⷭма де бѫде(ц)

TRANSCRIPȚIUNEA

† scris-*am* eu Negre fratele Nedei pe*în*tru să se știe că m-au fo*s*[t] robitu tătarăie, dec[e] amu scăpa*t* de la tătară tăĭatu și plenu de vi*r*mi, dece m-au căutatu frate-miu Nedé și m-au spălatu pănă la vréme de mo*r*te, dece amu lăsatu eu cu sufletu*l* miu ce ĭa*s*te pa*r*té mé de oc[l]na de în Frum*ș*ane să fie la măna frățene-miu Nedei pe*în*tru să mă slujas*c*ă și să mă pomenes*c*ă de toote de ce va trebui, așa amu lăsatu e*ù* cu sufletu*l* miu la morté mé și amu pu*s* să amu pu*s* și măr*t*ori popa de Bude*ș*t[l] și Pădure și Toderu și Stan Zore*l*[d] și Iva*n* și Para*s*kiva și Drag*o*mi*r*; ĭară carele se va scula să ĭa oc[l]na de la frate-
95 miu Nedé, să fie blăs*t*emat de 318 de | ѡ(т)це (părinți) și să n-aibă u*n*de vene după mene, și să știei totu omu*l* că nu săĭ*n*tu datorĭu nec[e] unui o*m* fără de Radu[lu]i Măĭ*n*zu*l*[u]i 8 cos*t*a*n*de, că acu*m* ei vrémé de apoei. Și amu scri*s* e[u] Grama de Bude*ș*t[l].

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

finalul *u* întreg: робитъ, тълтъ, плинъ, къштатъ, амъ лъсатъ, Тодеръ, тотъ, съ†нтъ;

finalul *i* expres prin ѣ, ѣн, ѣе, ѣ:

a) i = ѣ: Фрѣмшѣне (= Frumșani), вене (= veni),
b) i = ѣн: апоѣн (= apoi),
c) i = ѣе: тътарѣие (= tătarăi),
d) i = ѣ: вирми, ѣнѣи, мърторѣ etc.;

oa prin simplul о: морте, морть;

oa prin ow (= ō): towte (cf. textul de sub no. I);

съ ѣ-аибъ ѣнде в е н е (= venì) дѣпъ м е н е (= mine);

medialul *i* = ѣ: мене (mine), плинъ (= plinu), фръцене-мѣ (= frăține-) cf. textul no. VIII;

шѣ, dar și шъ;

ѣн (= îl = este);

construcțiunea sintactică: нѣ съ†нтъ датору нече ѣнѣи wм ф ъ р ъ де Р а д ѣ л ѣ н;

prepoziţiunea repetată: д е towte де че ва требѣи;

articolatul карелѣ = « acela care »;

блъстемат cu *e* clar;

-en- și *-în-* scris prin е†н și ъ†н: пе†нтрѣ, де†, мъ†нзѣлѣи, съ†нтъ (= sum);

medialul *-ĭe* = ѣ: мнѣ (= мнеѣ), вирми (= виермѣ);

de 2 orì: съ се цѣи (= știe);

de la « tătaru », nominativ plural nearticolat: тътарѣ, articolat: тътарѣне;

nominativ: фрате-мѣ, genitivo-dativ: фрѣцене-мѣ; 96

simplul *să* în loc de *ca să*: пе†нтрѣ съ мъ слѣжаскъ;

reflexivul *se* distins de condiţionalul *să*: се ва скѣла съ ѣ, съ се цѣи;

ѣ pentru ѣ: съ мъ поменескъ;

numi personale: Негре, Недѣ (genitivo-dativ: Неден), Пъдѣре, Зорѣ (Zorilă?), Мъ†нзѣл ...;

monetă: костанде.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

97

XVII

ZAPIS DE VÎNZARE

IVAN DIN BREŞTI, BELEŢI (DISTR. MUSCEL), CIRCA 1600

Originalul în Arhivele Statului: m-rea Cimpulung, no. VI [62].

S-a transcris destul de corect, la pag. 111, în Condica acestei mănăstiri, compilată în 1855.

Datul cronologic lipseşte, dar în acelaşi pachet se află un crisov de la Radu-vodă Mihnea, din 10 martie 1623, din care rezultă că « Татѣл де ✝ Белеци », unul dintre actorii în actul de faţă, îşi cumpără pămînturi anume: « ✝къ де ✝ знлеле лѣ Мнхаю водъ ».

Actul e scris pe o frumoasă hîrtie, solidă şi lucioasă, lungă de $30^1/_2$, lată de $21^1/_2$ centimetri, cu următorul semn de fabrică:

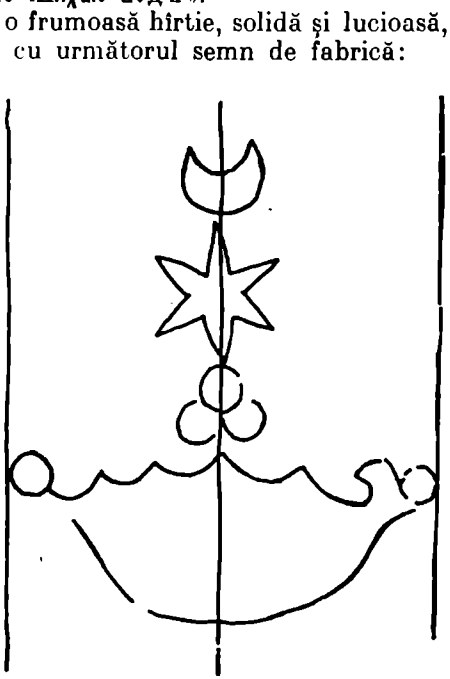

98 Acest semn de fabrică, pe care noi l-am văzut deja mai sus în textul no. XII *din anul 1596*, probează şi el că zapisul s-a scris circa 1600 [63].

Aci este locul de a trage atenţiunea mai cu dinadinsul asupra importanţei mărcelor de hîrtie pentru a fixa datul sau pentru a putea verifica, pe lîngă

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

alte criterie, autenticitatea unor documente; importanță capitală, pe care au indicat-o de mult paleografii germani[1] și care totuși mereu, aproape totdeauna, scapă din vederea acelora ce adună acte, și aceasta nu numai la noi, unde diplomatică nu s-a pomenit încă, dar pînă și-n bătrînul Occident.

Scrisoarea, cu o cerneală rădăcinie închisă, este de o rară uriciune, deși clară: în șiruri strîmbe, cu litere groase și nesimetrice, cu dese ștersături, înlocuite uneori prin cuvinte sau slove scrise deasupra.

Iscălitura lui «Дѫмитрашко пъхарник», în monograme și cu trei grife dedesupt în formă cam de φ, nu este nici ea frumoasă.

Sub raportul linguistic, acest text ne înfățișează o particularitate foarte remarcabilă.

Infinitivul «afla» este scris: афлаχ, adecă *aflah*.

Deși mai jos ne întîmpină și forma афла, totuși χ (= h) din cellalt variant nu este o greșeală, ci un fonetism propriu graiului din satul Beleți în tot cursul secolului XVII.

Acest sat din munții Muscelului, anume în plasa Podgoriei, formează o singură comună cu satele Albute, Negrești și Zgripțești, dintre cari Negreștii se și menționează în actul nostru.

În același pachet al mănăstirii de la Cîmpulung se conservă patru zapise, scrise de mîna unui popă Dancu din Beleți, în cari toate găsim pe paraziticul *h* după vocala de la finea cuvîntului, și iată în ce fel:

I. Zapis din 18 iunie 1654:

a) съ фїе де мареχ (= mare*h*) кредницъ ла мънаχ (= mănа*h*) лѫ Бентилъ,
b) бани гатаχ (= gata*h*), 99
c) мъртѫрїе прѣнѫмеχ (= pre-anume*h*);

II. Zapis din 12 februariu 1657:

a) мареχ (= mare*h*) кредницъ,
b) шн Стоикаχ (= Stoica*h*),
c) бѫнъ вое меχ (me*h*),
d) кѫмпъръторареχ (= cumpărătoare*h*),
e) бани гатаχ (= gata*h*),
f) прѣнѫмеχ (= nume*h*).

De asemenea într-un zapis din 2 ianuarie 1661 și într-un alt din 27 ianuarie 1669.

În același pachet mai este un zapis de la un «Негре фечор Фръчен», din 23 iuliu 1665, care nu e scris de popa Dancu și-n care totuși citim: «ам пѫс зиwаχ (= zioa*h*)».

Fie dară cît de ciudat, fenomenul există; este sigur că țăranii dintr-o parte a Muscelului pronunțau în secolul XVII — dacă nu mai pronunță și astăzi —: gata*h*, nume*h*, mîna*h*, mare*h*, a me*h*, Stoica*h*, cumpărătoare*h*, zioa*h*...; cu alte cuvinte, ei însoțeau pe vocala cea finală de un fel de aspirațiune, pe care nu știau s-o scrie cu slove altfel decît prin χ [64].

Trăsura cea caracteristică este că-n toate aceste exemple, afară de pronumele personal *meh* (= mea), vocala finală cea aspirată urmează anume după silaba asupra cării apasă accentul tonic, adecă n u m a i î n v o r b e p a r o x i t o n e: *gátah*, *númeh* etc.; ba chiar și pronumii personali cată să fi fost

[1] F i s c h e r, *Versuch die Papierzeichen als Kennzeichen der Alterthumskunde anzuwenden*, în *Beschreibung typographischer Seltenheiten*, Nürnberg, 1800—4, t. 6, p. 137—74. — E b e r t, *Zur Handschriftenkunde*, Leipzig, 1825, t.1, p. 29—32.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

rostiţi la români totdeauna într-o legătură enclitică cu numele ce le precede, căci altmintrea — vocalele cele accentate fiind scutite de dispariţiune — niciodată «voia mea» sau «capul tău» n-ar fi devenit «voie-mi» şi «capu-ţi», încît nici chiar *meh* nu avea accent.

Aşa dară aspiraţiunea servea în cazul de faţă pentru a întări pe o vocală îndoit slabă: 1. slabă prin poziţiunea sa la finea cuvîntului; 2. slabă prin vecinătatea unei silabe mai tari.

Un rol cam analog joacă în limba persiană aşa-numitul «*h* quiescent» care se pronunţa oarecînd, dar astăzi a rămas numai ca un simplu semn grafic: «Littera *h* finalis praecedenti vocali brevi *a* (et *i* : *kih*, *c'ih*) tanquam sustinendae addita»[1].

100 Zic «un rol *cam* analog», căci nu trebui să uităm că: 1. la persi toate silabele finale *ah* sau *eh* sînt totodată accentate, ceea ce nu se potriveşte cu exemplele române; 2. în cele mai multe cuvinte persiane finalul *ah* sau *eh* este organic, adecă provine din scăderea sufixului primitiv *aka*[2].

La germani, pe de altă parte, ba în vechime şi la unele popoare italice, precum la umbri şi la oski, *h* este sau a fost unul din mijloacele de a lungi o vocală, ceea ce iarăşi nu e altceva în fond decît o întărire.

Cînd vocala nu oferea urechii nemic aspirat, grafica exprima lungimea ei prin duplicare: *aa*, *ee* etc., după cum am văzut şi la români într-o seamă din texturile de mai sus; cînd însă o aspiraţiune era cît de puţin simţibilă pentru auz, atunci se scria *ah*, *eh*, *ih*...[3]

În fine, în latinitatea din evul mediu *h* se intercala între două vocale vecine, cari erau altmintrea în pericol de a se contopi, adecă de asemenea un soi de întărire, precum: *coactus* (= coactus), *trahicit* (= traiicit), *dihaconus* (= diaconus), sau chiar astăzi franţuzeşte în *trahir* (= vechi francez «traïr»)[4].

Nu mai adăugăm că şi-n limbile semitice există un *h* întăritor al vocalei[5].

Mai pe scurt, finalul *h* în graiul român de la Beleţi îşi află, ca fapt fiziologic, o perfectă justificare în limbile cele mai diverse, dar prezintă în acelaşi timp un caracter propriu, o individualitate independinte.

Este semnificativ că textul de mai jos, ca şi cel publicat sub no. VI, ambele atît de interesante pentru vocalismul român, unul cu lungimea vocalei prin duplicare, cellalt cu întărirea ei prin aspiraţiune, ne vin deopotrivă din Muscel!

1. † ѧдє(к) рада фата лѫ вннтн дє бєлє(ц) скрисѫ(м) здвлсѫ(л) *(sic)* мє(ѫ)
101 2. ла мъна ѫкиме(ѫ) пъ(т)рѫ шн ла въръме(ѫ) татѫ(л) бра(т) єго
3. шн въръме(ѫ) драгѫ(л) н бра єго съ фнм дє марм кредн(н)
4. цъ ла мъна лорь кѫ(м) съ(с) цїм къ лѣ(м) въ(н)дѫ(т) па(р)тм
5. мм дє мошнм къть съ ва ѧфла(χ) дн χота
6. рѫ(л) негрецєло(р) панъ *(sic)* ·†тра(л) прнбомнло(р)

---

[1] Vullers, *Grammatica linguae persicae*, Gissae, 1870, p. 68, § 92—3.

[2] Fr. Müller, *Das Suffix* ka *im Eranischen*, în Kuhn, *Beiträge*, t. 3, p. 481—3.

[3] Vezi despre aceasta un capitul bine cugetat în Höfer, *Zur Lautlehre*, Berlin, 1839, p. 253-7, unde între altele: «*Die Sache ist also die: man drückt die Dehnung aus wie sie sich zu hören gab*». — Cf. Corssen, *Ausprache*, t.1, p. 98*.

[4] Schuchardt, *Vokalismus*, t.2, p. 524—5.

[5] Cf. Spiegel, în Kuhn, *Beiträge*, t.7, p. 101.

* „Lucrurile stau deci astfel: se exprima lungimea aşa cum se auzea" (*n.ed.*).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

7. кътъ съ ва гъсн вери ✝(н) сатъ ве(р) ✝(н) апъ ве(р) 8ска(т)
8. ве(р) ✝ къ(н)пъ къ(т) съ ва афла ве(р) де мошиѫ ве(р) де к8пъ
9. рът8ре ши па(р)те (мѫ) де моръ ши де вшѫ дила ци
10. гъне(ц) (къ)тъ съ афла па(р)тѣ (мѫ) ши фъ(к8)тъ ши не
11. фък8(т) ши а(м) датъ дерептъ ба(н) гата 8(г) аї
12. ши ла ача(с)та то(к) фо(с)та8 wмени б8ни мъръ
13. т8рим ан8ме тат8(л) ди(н) беле(ц) и рад8(л) де колѣ
14. и ше(р)ба(н) w(т) та(м) и пъръв8(л) ши ста(н) въта ф8(л)
15. ди(н) б8к8ре(ц) ши д8мнтра(ш)ко пъх(р)ъник8(л)
16. ши ала(ц) фра(ц) каре шо(р) п8не и(с)къли т8ре ма(н)
17. жо(с) ши амъ скри(с) е(8) нва(н) ди(н) бре(ц)
(Subscris:) аз Д8мн(траш)ко пъ(х) и(с)каа(л)
(punerea degetului:) е(8) рада фата ла ви(н)тилъ

TRANSCRIPȚIUNEA

† adec[a] Rada fata lu Vinti[lă] *de Bele*[i] scris-a*m* zabisu*l* me*u* la mănа uchi-me*u* Pătru și la văru-me*u* Tatul брат его (fratele lui) și văru-me*u* Dragu*l* и бра[т] его (și fratele lui) să fiia de marĭa credinţă la mănа lorŭ, să *s*[a] știia că lém văndu*t* partĭa mĭa de moșiia cătă să va afla*h* di[n] hotaru*l* Negreștelo*r* pană într-a*l* Priboĭanilo*r*, cătă să va găsi, veri în satŭ, ver[i] în apă, ver[i] uscat, ver[i] în cănpŭ, cătă să va afla ver[i] de moșiia ver[i] de cupărături, și parte| *mĭa* de moră și de viia di la Ţigăneș*t*[i] *că*tă să [va] afla parté 102
mĭa, și făcută și nefăcut[a], și a*m* datŭ dereptŭ ban[i] gata *ugh*[i] 11, și la aćasta toc[mélă] fost-au omeni buni mărăturiia, anume: Tatu*l* di*n* Beleț[i] и (și) Radu*l* de colé и Șerba*n* w(т)там (de acolo) и Părăvu*l* și Sta*n* văta*f*u*l* di*n* Bucureș*t*[i] și Dumitrașco păh[a]rănicul și alaț[i] fraț[i] care ș-o*r* pune iscăliture ma*i* jos, și amŭ scri*s* e*u* Iva*n* di*n* Breș*t*[i]. аз (eŭ) Dumi*traș*co păh[arnic] искаал (am subscris), e*u* Rada fata lu Vi*n*tilá.

NOTANDA

finalul *u* nu e întreg nicăiri;

finalul *u* jumătățit: лоръ (= lorŭ), амъ (= amŭ), датъ, дерептъ, сатъ, къпъ [65];

pentru *oa* numai simplul о: моръ, wмени;

дин, și o dată cu pierderea finalului и: ди хотарѣл, în loc de дин...;

de asemenea и pierdut: 8ки-ме8 (= unchiu-meu), к8пъръть8ре (= cunpărături);

дила;

ме8, nu мїе8;

л8 Винтилъ;

въръл, în sens de «fratele unchiului»;

фрацн, în sens de toți vecinii sau locuitorii din același sat;

pluralul cu *-ure:* к8пъръть8ре, искълитъ8ре;

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ѧ pentru ѥ: съ фнѧ, съ съ цїѧ, марѧ (nearticulat), мошнѧ (neartic.), внѧ (neart.);

алащи = «ceilalţi»;

contracţiunea: шор = «işi vor»;

reflexivul *se* nedistins de condiţionalul *să:* съ съ цїѧ;

забисѣл = zapisul, poate cu ѣ numai din greşeală;

пднъ = «pînă», formă cu atît mai de notat, cu cît originea cuvîntu-
103 lui | *pînă* este de tot obscură, şi negreşit că n-a brodit-o d. Cihac cînd o caută în latinul *per-ad* (l)[1] [66];

вєри = ori = lat. *vel*;

кънпъ (= cănpŭ);

un parazitic *ă* dezvoltat lîngă *r*: мърътѣрнѧ, Пъръвѣл, пѫхърънкѣл, fenomen fonetic foarte important, cunoscut în gramatica sanscrită sub numele de *svarabhakti* (ruptură de son) şi pe care linguistica l-a urmărit pînă acum cu mult interes în diverse limbi ario-europee: cf. medio-latinul *urebem* = *urbem*, *peregere* = *pergere*[2], oskicul *sakarater* = lat. *sacratur*, *teremnattens* = *terminaverunt*[3] etc.[4] [67];

deosebirea juridică între averea moştenită şi averea căpătată: вєри дє мошнѧ, вєри дє кѣпърътѣрє;

infinitivul афлаѫ = afla, vezi mai sus introducerea la acest text;

numi personale: Радѣл şi Радѧ, Татѣл, Драгѣл, Пъръвѣл, Енитилъ...

---

[1] Cihac, *Dict. d'étym.*, p. 215.

[2] Schuchardt, *op. cit.*, II, p. 406, 416 etc.

[3] Corssen, *op. cit.*, II, p. 384 sq.

[4] Vezi mai ales Benfey în *Orient und Occident*, t.3 (1864), p. 25—6, 32, 36, şi Johannes Schmidt, *Zur Geschichte der Vokalismus*, întregul tom 2 (1875).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

NNo. XVIII-XXIII

CRISOAVE DE LA SIMEON MOVILĂ

1601-1602

Crisoavele de la Simeon Movilă au un interes întreit:

1. Ele sînt foarte rare, astfel că Fotino mărturiseşte că nu i s-a întîmplat a vedea decît abia unul singur[1], pe cînd noi publicăm aci nu mai puţin de cinci, toate româneşte, afară de cari mai cunoaştem vreo cîteva scrise slavoneşte[2] [68].

2. De cînd şi pînă cînd a domnit Simeon Movilă în Ţara Românească, este o cestiune încurcată, pe care istoricii noştri, români şi străini, n-o limpezesc deloc[3] [69].

3. În fine — şi asupra acestui punct mă voi opri mai cu stăruinţă, — din cîte crisoave, adecă diplome domneşti, îmi sînt cunoscute pînă acuma, cele mai vechi scrise româneşte sînt anume de la Simeon Movilă.

În acest mod, pînă la probă contrară, onoarea introducerii limbei naţionale în cancelaria princiară, cel puţin în Ţara Românească, aparţine familiei Movileştilor, a căriia politică totuşi, precum se ştie sau se crede, nu era nicidecum naţională [70].

Să fie oare permis de a cerceta cauza acestei neaşteptate inovaţiuni? 105

Ne vom mărgini, deocamdată, a propune o simplă ipoteză.

La 15 mai 1601 — datul celui de-ntîi din cele cinci crisoave de mai jos — Mihai Viteazul trăia încă, ducînd un trai de tabără peste Carpaţi, unde a fost măcelărit peste trei luni.

---

[1] Ἱστ. τῆς Δακίας, t. 2, p. 146: Σώζεται τούτου καὶ ἐν χρυσόβουλλον με ἔτος παλαιόν 7110»*.

[2] De exemplu, din 28 aprile 1602 (m-rea Glavacioc, no. XXII), din 13 aprile 1601 (ibid., no. XXIX) etc.

[3] Engel, Şincai, Tunusli, Aron Florian etc. După Laurian, *Ist. românilor*, ed. 2, Buc., 1862, p. 432, ar trebui să crează cineva că Simeon Movilă n-a domnit decît vreo cîteva minute!

*„Aceasta se păstrează şi în hrisovul cu anul vechi [de la facerea lumii] 7110[1602]" (*n. ed.*).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Simeon Movilă, năvălit în Ţara Românească cu o ceată de poloni şi moldoveni, era un uzurpator.

Cronica muntenească zice despre el:

„Că fiind Mihai-vodă la Ardeal, în multe feluri de primejdii de la ai lui vrăjmaşi, unguri, némţi, léşi, turci, şi fiind cu dînşii în luptă multă vréme, atuncea şi Simion-vodă, răul vrăjmaş, vrémea şi-a găsit, că a venit aici în Ţara Românească cu leşi şi cu moldoveni de a gonit pre Doamna lui Mihai-vodă şi pre fiiu-său Nicola-vodă, şi a şezut aicea domn în ţară, găsind-o fără stăpînire, numai ce erau Buzeştii cîteşitrei fraţii, că se hiclenise de către Mihai-vodă şi se închinase la Simion. O săraca de ţară, ce a păţit atuncea cu léşii şi cu moldovenii ! că au prădat şi au jăhuit toată ţara, şi mănăstirile, şi boiari, şi săraci, pînă ce au luat tot ce au găsit la dînşii. Atuncea Buzeştii, văzînd atîta răutate, n-au mai putut răbda, ci au fugit peste Olt la Craiova etc.“[1]

Mihai Viteazul, orice s-ar zice, avea apucături a r i s t o c r a t i c e, permiţînd boierilor şi chiar ajutîndu-i de a apăsa poporul, de unde însăşi clăcăşia a purtat la noi în secolul XVII caracteristicul nume de «legătura lui Mihai-vodă»[2], măcar că de fapt fusese mai de-nainte [71].

Simeon Movilă, ca antagonist, trebuia să se arate d e m o c r a t.

106 Înlocuirea limbei slavice în cancelaria domnească prin graiul | p o p o r a n, întîmplată într-un mod atît de brusc, să nu fi fost oare o consecinţă a acestei situaţiuni?

Iată o întrebare.

Oricum ar fi, crisoavele lui Simeon Movilă sînt foarte importante.

Vom mai adăoga o vorbă despre două acte, de asemenea în limba română, de la văduva acestui principe.

Simeon Movilă — ni-o spune cronica lui Miron Costin — avusese «feciori cinci: Mihăilaş, Gavril, Moise, Ioan şi Pătraşcu», dintre cari cel de-ntîi a reuşit să apuce pe o clipă domnia Moldovei[3].

Ca regentă, poate din cauza tinereţei acestui Mihăilaş, se vede a fi fost mumă-sa Marghita, căci există de la dînsa o interesantă p o r u n c ă către vătavul şi municipalitatea de la Piatra, prin care sînt scutiţi de dări «6 butnari şi 2 puntaşi» de acolo.

Acest document, foarte scurt, noi l-am publicat în *Arhiva istorică*, t. I, part. I, p. 70.

Un alt act de la aceeaşi Marghită, rămas quasi-inedit, deoarece d. C. D. Aricescu l-a reprodus în *Revista istorică a Arhivelor* (broşura I, 1874, p. 113) într-un mod i m p o s i b i l, îl vom da mai jos ca apendice la crisoavele lui Simeon Movilă.

---

[1] *Magaz. istor.*, t. 4, p. 301. — Vezi mult mai pe larg în cei doi contimpurani: H e i d e n s t e i n, *Rerum Polonicarum libri XII*, Francofurti, 1672, in-f., p. 376—7, şi S p o n t o n i, *Historia della Transilvania*, Veneţia, 1638, in-4, p. 189—191.

[2] B ă l c e s c u, *Starea socială a plugarilor*, în *Magaz. ist.*, t. 2, p. 237—8, 278.

[3] *Letopis.*, ed. Kogălnic., I, t.1, p. 227—8.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

XVIII

ÎNTĂRIRE DOMNEASCĂ

(UN SCRIITOR MOLDOVEAN), TÎRGOVIȘTE, 1601, MAI 15

Crisovul de la Simeon Movilă, publicat mai la vale, se află în original în Arhivele Statului, printre cele așa-numite „netrebnice" de la Tismana [72]. 107

S-a transcris în ambele condice ale acestei mănăstiri, în cea veche t. 1, foaia 589 verso, în cea nouă t. 3, p. 651-52, dar în amîndouă foarte necorect, astfel că pînă și numele capitalei Tîrgoviște, scris Трѣговиштѥ cu тр unit în monogramă, copistul l-a citit *Zăgăești*!

Crisovul e scris pe hîrtie, nu tocmai groasă, gălbuie, lungă de 30, lată de 21 centimetri, cu semnul de fabrică de la Brașov, întocmai ca în textul publicat mai sus sub no. XV:

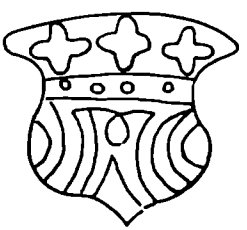

Acest semn de fabrică, în genere, este cel mai obicinuit în actele mun, tene de pe la finea secolului XVI, ceea ce probează că hîrtia transilvană era pe atunci la noi cea mai răspîndită.

Documentul a fost ceva mai lung în foaie, căci în starea-i actuală el este forfecat jos, așa că din numele scriitorului a mai rămas numai litera ш, care fusese aruncată deasupra, bunăoară ca în Мнъ(ш), Пътра(ш)ко etc. 108

Obiceiul de a iscăli gramaticul jos în colțul actului, iar nu sus în rînd cu veleatul, este moldovenesc, străin crisoavelor și chiar zapiselor muntene din epoca ce ne preocupă, ceea ce ne face a conchide că scriitorul, ca și Simeon Movilă, va fi fost din Moldova.

Scrisoarea e cursivă, dar rară, cu litere mari de vreo 3 milimetri și o distanță de peste 1 centimetru între rînduri.

Sigilul domnesc, rătund, de 18 milimetri în diametru, prezintă la mijloc pe vulturul muntenesc cu crucea în cioc, iar împregiur: †сшмєѡи м ѡгнла воиводы.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

La locul lăsat gol între м şi о, sînt două săbii încrucişate, blazonul Movileştilor[1].

Subscrierea princiară este:

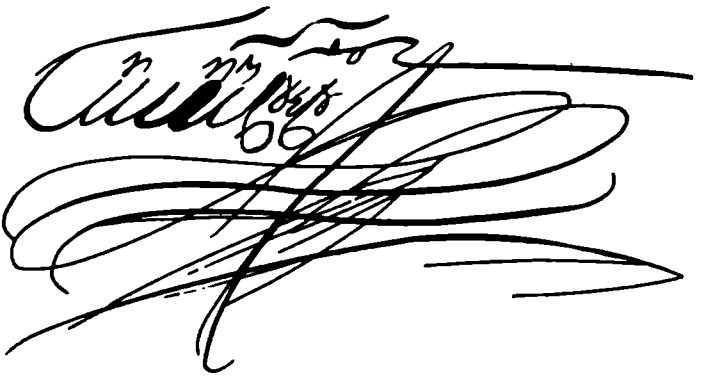

Sub raportul curat istoric, vom observa că actul s-a scris atunci cînd Simeon Movilă trăia încă bine cu puternica familie a Buzeştilor, căci se consulta anume cu: «цѕпънѕл Радѕ чѣѕ фост клѕчар Бѕзескѕл», unul dintre cei trei fraţi cari, mai tîrziu, l-au bătut şi alungat din ţară.

1. † мл҃тїю бж҃їю нш снмєѡ(н) могила воєво(да) г(с)п(д)нъ. дата(м)
2. дѕ(м)нѣмѣ ка(р)тѫ
109 2. дѕ(м)ннмѣле. кѕ(н)въцътѕра дѕ(м)нимѣле. рѕгъторюлѕи но(с)трѕ
3. егѕмънѕлѕ(н) де ти(с)мана. ши а то(т). съборѕ(л) де аколо. спре
4. ачѣста ка ди съ х҃їе во(л)нн(ч). ши пѕтѫ(р)нн(ч). кѕ ка(р)тѣ дѕ(м)-
нимѣле
5. а цинѣ ши а лѕа де(н) то(т) венитѕ(л). че ва хи де жѕмъта(т)е
6. де ба(л)та би(с)трецѕлѕ(н). кѕ(м) дѕ цънѕ(т) ши ман(н)тѫ. ·ѧ(н)
знлеле
7. а(л)то(р) до(м)нн. пе(н)трѕ че а(м) възѕ(т) до(м)нѣмѣ. къ(р)циле
а(л)то(р) до(м)ши
8. бътръни. ши мѣѕ мъ(р)тѕриси(т) ман(н)тѣ дѕ(м)нимѣлѫ *(sic)*.
9. цѕпънѕ(л) радѕ(л) чѣѕ[2] фо(с)тѕ клѕча(р). бѕзе(с)кѕ(л). де къте wри
10. дѕ въ(н)дѕ(т) до(м)нїи въ(л)цнле. шръ къллгърїи. то(т) дѕ цънѕ(т)
жѕмъта(т)е
11. де(н)трачѣ ба(л)тѫ. ши вамешїи лѕкрѕ наѕ двѕ(т). ниче ли сѕ цънѕ(т)
12. ·ѧи самъ дечи дѕ(м)нѣме. ·ѧ(н)къ ма(м) мило(с)тивн(т) шѣ(м)
милѕи(т) дере(пт) ачѣ
13. та *(sic)* ниме съ нѕ анбѫ а шпри пре(с)пре зиса дѕ(м)нимѣле шн(н)-
тра(лт)
14. ши(п) съ нѕ х҃їе L.S. пи(с). ѕ тръговц(ц) в(л) ×зрд маю е҃ д҃ни
15. са(м) гп(д)вами велѣ(л)

(Subscris:) Симєѡн воєвода.

† велицн болѣ(р) ѕчи(л).

ш(?)

---

[1] Vezi Niesiecki, *Herbarz Polski*, verbo Mohyla.

[2] Gramaticul pusese de-ntîi slavonul бнѕ (fost) şi apoi, aducîndu-şi aminte că scrie româneşte, l-a şters şi l-a înlocuit prin чѣѕ.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

† милостїю божїю Иѡаннъ Симеѡнъ Могила воевода господинъ (cu mila lui Dumnezeu Ion Simeon Movilă vodă, domn). Dat-*am* dumné-
mé | car*t*ïa du*m*ni-méle cu-*n*vățătura dum*n*i-méle rugătorïului nos*t*ru egu- 110
mănulu*i* de Tis*m*ana și a to*t* săboru*l* de acolo, spre acésta ca di să hie vo'nic[t] și putïarnic[t] cu carté du*m*ni-méle a ținé și a lua de*n* to*t* venitu*l* ce va hi de jumătate de bal*t*a Bistreț*u*lu*i*, cu*m* au țănu*t* și mai*n*tïa în zilele al*t*or do*m*ni, pe*n*tru ce *am* văzu*t* do*m*né-mé cărțile al*t*or do*m*ni bătrăni, și méu mărturisi*t* nai*n*té dumni-mélïa ġupănu*l* Radu*l* céu fostu clućar Buzescu*l*, de căte ori au vă*n*du*t* do*m*nii bălțile, ïară călugării to*t* au țănu*t* jumătate de*n*tr-acé bal*t*â, și vameșii lucru n-au avu*t* nice li s-au țănu*t* în samă, deci du*m*né-me încă m-am milostivi*t* ș*ém* miluï*t*; dere*p*[t] acé[s]ta nime să nu aibâ a opri pres*p*re zisa du*m*ni-méle, și-*n*tr-al*t* chi*p* să nu hie, пис ѕ (scris în) Trăgovi*ș*t[e] в лет 7109 (în anul 1601) maïu 15 дн҃н (zile), сам господствами велѣл (însăși domnia mea a poruncit).

Simeon voevoda.

† велиџн болѣри ѕчили (marii boieri au învățat).

...*ș* (?)

NOTANDA

finalul *u* întreg: фостѕ, în celelalte cuvinte ultima consoană fiind aruncată deasupra rîndului;

finalul *i* întreg pretutindeni;

confuziunea grafică între ѥ și ѧ: картѣ și картѧ, маинтѧ și наинтѣ;

aceeași confuziune între ѥ și ѧ: дѕмнн-мѣле și дѕмнн-мѣлѧ;

ѧ numai la finea cuvintelor: балтѧ, инбѧ;
formă triplă: дѕмнѣ-мѣ, домнѣ-мѣ și дѕмнѣ-ме;

цинѣ cu *i*, dar цънѕт cu *ă*;

а ca prepoziționea dativului: дат-ам ... егѕмънѕлѕн де Тисмана шн а тот съборѕл;

pleonasm de stil juridic: а цинѣ шн а лѕа ...;

ниче, dar дечн;

ден;

маинтѧ (magis ante) = «mai naintea» (magis in ante);

пентрѕ че, în sens de «pentru că»; 111

ниме;

ѷѕпънѕл cu ѷ, dar жѕмътате cu ж;

съ хїе, ва хн, nu *fi-*;

шѣм = «șe-am», nu contracțiunea ordinară шам;

remarcabil conjunctiv: ка дн съ хїе (ut sint);

кѕ-нкъцътѕра, în sens de: «cu porunca»;

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

rangul pus între numele de botez şi acel de familie: **Радѹл чѣѕ фостѕ клѣчар Бѣзескѹл**, — cf. mai sus textul no. X:

єнє клѣчар scris şi apoi şters, înlocuindu-se cu **чѣѕ фост клѣчар**, indică stăruinţa logofeţilor de a se dezbăra de formule slavice;

în fraza: **дє кѫтє wрн дѕ вѫндѫт домнїн бѫлцнлє**, «vândut» are sensul de «arendat»:

foarte importantă e forma **прєспрє** = «peste», şi anume:

sub raportul fonetic, ca trecere a lui *p* în *t* în vecinătatea lui *r* (cf. *pricolici* = *tricolici*) şi-n vecinătatea lui *s* (cf. *creţ* = *crit-* din *crispus*)[1] [Add. 39];

sub raportul morfologic, ducîndu-ne la latinul *per-super* în loc de *per-extra*, după cum credea d. Cihac din necunoaşterea prototipului **прєспрє**[2], ba şi **прєспє**, precum vom vedea în textul ce urmează.

---

[1] În genere *p* = *t* este în linguistică de o raritate nespusă. Cf. C u r t i u s, *Grundzüg d. griech. Etymologie*, ed. 4 (1873), p. 187—9, şi P i c t e t, *Les origines indo-européennes*, t. 1, p. 224. Ca fenomen analog, este în dialectul grec tzaconic *ph* = *th*: βαϑή (=βαφή), ϑυτέ (=φυτόν) etc., vezi D e v i l l e, *Etude du dialecte tzaconien*, Paris, 1866, p. 84.

[2] C i h a c, *Dict. d'étymol.*, p. 215. — Tot acolo *spre* se derivă din *ex-per*, deşi mai sus, p. 107, însuşi autorul descompune *sprinceana* în «super-in-gena», comiţînd însă şi aci o eroare, căci ģ (ψ) nu se ridică la ć (ч), iar *sprinceana*, la macedo-români *sufranceăoa* (pentru *-n-* cf. portugezul «sobrancelha») este pur şi simplu latinul plural *supercilia*, cu *l* trecut la români în *n* întocmai ca în *seamăn* din *similis* (cf. portugezul *semelhar*). N e m n i c h, *Polyglotten-Lexicon der Naturgeschichte*, Hamburg, 1793, in-4, t. 2, p. 1402, aduce forma română: „sprincélele". Orideunde o va fi luat, ea este cea primitivă. *Spre* în „sprinceană" fiind dară *super*, nu înţelegem, pentru ce simplul *spre* trebui să fie *ex-per* (!), şi nu tot *super?* În privinţa accentului, alături cu latinul *super* cf. grecul ὑπέρ. E şi mai curioasă procederea d-lui Cipar, *Gramatica*, t. 1, Buc., 1869, care la pag. 370 ştie că *spre* e *super*, ba cunoaşte şi forma *prespre*, despre care zice că este «în loc de *preste* de acum», şi totuşi la pag. 367 declară că *preste* e «strămutatu» din *prestră* — o contradicţiune fără pereche! [Add. 28].

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

XIX

ÎNTĂRIRE DOMNEASCĂ

ALEXA, FĂRĂ LOC, 1602, APRILE 8

Originalul în Arhivele Statului: Tismana, moşia Boreştii [73].

S-a copiat deopotrivă necorect în ambele condice ale mănăstirii, în cea veche t. 1, p. 359, şi în cea nouă t. 1, p. 544.

E scris pe hîrtie destul de fină, lungă de 28 1/2 , lată de 20 1/2 centimetri, cu următorul semn de fabrică[1]:

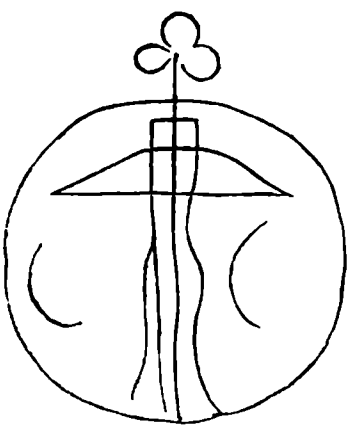

Pecetea este întocmai ca în documentul precedinte, dar subscrierea domnească e mai puţin încărcată de cerneală.

Scrisoarea este elegantă şi subţire, literele fiind cam de 2 milimetri, iar distanţa între rînduri de 1 centimetru.

Crisovul s-a dat în urma victoriei lui Simeon Movilă asupra rivalului său Radu-vodă Mihnea, pe care-l susţineau Buzeştii cei răsculaţi şi despre care zice puţin parlamentar: «кънд҃ сѧ ръдикат нецие лотри къ Рѧдѹл-водъ».

[1] Acelaşi semn de fabrică, mai clar în unele puncturi, îl vom reproduce în *Acte municipale* după un document tot din 1602 (m-rea Golgota, no. V).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

113 1. † ѡ̃ симѡ(н) могила воѥво(да). бж̃ію мл(с)тію г(с)п(д)рⷭ земли влашкон. дата(м) до(м)нїи мѣ

2. ши а(м) милѹи(т). боіаринⷭ(л) до(м)нїен мѣле преда цн(н)церѣнⷭ(л). кⷭ сатⷭ(л) боръщїи ши кⷭ баш.

3. ✠ жⷭдецⷭ(л) меҳедн(н)цилѡ(р), къче каⷭ фо(ст) лⷭи де мошїе ман дѣн(н)те врѣме.

4. ши а(л)тъ пе(н)трⷭ че аⷭ слⷭжи(т) ши саⷭ невои(т) ла слⷭ(ж)ба до(м)нїен мѣле. къ(н)дⷭ саⷭ ръдика(т)

5. кⷭ ме(ҳ)дн(н)цїн[1] кⷭ радⷭ(л) во(д). де(ч) ка съи ҳїе лⷭи. сате де мошїе кⷭ то(т) ѥеннтⷭ(л) ло(р).

6. дела до(м)нїи мѣ. пънъ ✠ вѣ(к). ши нименіле съ нⷭ съ ман амѣ(с)тече пре(с)пе ка(р)тѣ

7. до(м)нїен мѣле. (L.S.) в л(ѣ)тѡ ҳзр̄і м(с)ца а(п)н̄.

8. † са(м) г(сд)нъ ка(з)а(л).

(Subscris:) Симеѡн воєвода.

† алеѯа

TRANSCRIPŢIUNEA

† Иѡаннъ Симіѡнъ Могила воєвода божію милостію господарⷭ земли влашкон (Ion Simeon Movila vodă, cu mila lui Dumnezeu domnul Ţărei Româneşti), dat-*am* domniia mé şi *am* miluit boiarinul domniei méle Preda Ţinţerénul cu satul Borăştii şi cu Baia în judeţul Mehedinţilor, căce c-au fost lui de moşie mai déinte vréme, şi altă pentru ce au slujit şi s-au nevoit la slujba domniei méle, căndu s-au rădicat cu Mehedinţii cu Radul vodă, deci
114 ca să-i hie lui | sate de moşie cu tot venitul lor de la domniia mé până în véc, şi nimenile să nu să mai améstece prespe carté domniei méle, в лѣто ҳзр̄і мѣсмца (în anul 1602, luna) aprllie 8, сам господинъ казал (însuşi Domnul a poruncit).

Simeon voevoda.

†Alexa.

NOTANDA

finalul *u* întreg: къндⷭ;

нименіле;

reflexivul *se* confundat grafic cu condiţionalul *să:* съ нⷭ съ ман амѣстече;

алтъ, în sens adverbial de «secundo»;

ман дѣнте врѣме (= mai de-*ainte*...);

---

[1] Înainte fusese scris: ме(ѱ) лотри, din care se mai cunoaşte ѱ şi finalul трн, apoi s-a ras şi s-a pus: кⷭ моҳдинцїи.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

пентрѫ чє, in loc de «pentru că»;

кѣчє к-дѫ = căci că..., etimologiceşte *quoque-quod* (ca formă кѣчє: *quoque*:: нєчє: *neque*, iar ca tranziţiune de idei — кѣчє: *quoque*:: slavic modern бо «quia»: slavic vechi бо «quoque»:: germ. *denn* «quia»: *denn* «quoque»:: grec. γάρ etc.);

прєспє = «preste», formă foarte remarcabilă, despre care vezi Notanda la textul precedinte;

лотри, nu ca «hoţi», ci ca «oameni fără căpătîi»;

pronumele repetat pentru mai multă demonstraţiune: кд съ-н хїє лѫн; жѫдецѫл Мєхєдинцилшр;

дм мнлѫнт бошрннѫл fără прє la acuzativ.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

115

XX

PORUNCĂ DOMNEASCĂ

FĂRĂ LOC, 1602, APRILE 13

Originalul în Arhivele Statului: mănăstirea Radu-vodă, no. XXIII [74]. În condica acestei mănăstiri nu s-a copiat.

E scris pe hîrtie tare, dar nu groasă, gălbuie, lungă de $31^1/_2$, lată de $20^1/_2$ centimetri, cu semnul de fabrică:

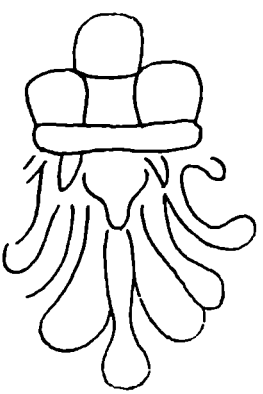

Pecetea şi subscrierea domnească sînt ca în cele două nno. de mai sus.

Scrisoarea, mai îndesată decît în textul precedinte şi cu o cerneală rădăcinie mai deschisă, nu distinge destul de bine pe ъ de ь.

116

1. † мл(с)тїю бжїю їѡ снмеѡ(н) могнла воево(да) и г(сд)нъ. дава(т) г(сд)во мн сїе повел(ѣ)нїе г(сд)ва мн. калѳгеро(м).
2. ѡ(т) с̃та мона(с)ти(р) ѡ(т) бѳ(к)ре(щ) че ш(с)те а̀ стеле(н). ка съ фїе тарн шн пѳтѣрнн(ч) кѳ ка(р)тѣ
3. до(м)нїен мѣле. а(ш) цинѣрѣ морйле дела длъга. кѳ(м) аѳ фо(ст) цинѳ(т) шн ма(н) денан(н)те
4. врѣме. дере(п)тѳ че съ(нт) кѳ(м)пърате дела дѣ(т)ко ключѣрю(л). дерептѳ ачѣи нимѣ
5. съ найѣъ ан ѡпрн пре(с)те картѣ до(м)нїен мѣле. къ лѣѳ кѳ(м)-пъра(т) стелѣ спътарю(л)

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

6. аче(л) са(т) длъга шн къ ачѣле моарѐ за хм҃хе а(с). шн зѣче ко(ц) де по(с)та(в). шн. к҃ де ко(ц)
7. де а(т)ла(з). дереп(т) ачѣы нимѣ съ нъ се н(с)питѣ(с)къ пре(с)те ачѣ(с)та карте а до(м)нїе
8. мѣле. шн вон слъциле лъ(н) цефа(н) комн(с) каре(н) во(р) фи ачїи съ аве(ц) а ешн де ачїн дела
8. са(т) къ де нъ ве(ц) ешн до(м)нїа мѣ воюю тримѣте ни(ц) а(р)ма(ш) де въ во(р) адъ(ч) лега(ц) ла до(м)нїа
10. мѣ. аша въ гръе(с)къ. шн ма(н) мъ(лт) съ нъ(н) тъкълъи(ц) пре къллъгъри аша въ гръе(с)къ
11. до(м)нїе мѣ. шна(к) да нѣ(ст) по рѣ(ч) г(сд)ва мн. гн(с) м(с)ца а(п) г҃ї д҃нн
12. са(м) г(сд)нъ каза(л) (L.S.) лѣ(т) хзр҃ї

(Subscris:) симеwн воевода

па(н) ганакн 8чи

TRANSCRIPȚIUNEA

† милостїю божїю Iwаннъ Симеwн Могила воевода и господинъ, даваг господство мн сїе повелѣнїе господства мн калъгером wт свята монастир wт (cu mila luĭ Dumnezeu Ion Simeon Movilă, vodă şi domn, dă domnia mea această poruncă a domniei mele călugărilor de la sânta mănăstire din) Bucureşti ce ĭaste a Stelei, ca să fie tari şi putérnici cu carté domniei méle a-şi ținéré morile dela Dlăga, cum au fost ținut şi mai denainte vréme, dereptu ce sănt cumpărate dela Détco clĭucérĭul; dereptu acéĭa nimé să n-aibă a-i opri preste carté domniei méle, că léu cumpărat Stelé spătarĭul acel sat Dlăga şi cu acéle moare за (pentru) 45,000 aspri şi zéce coți de postav şi 20 de coți de atlaz, derept acéĭa nimé să nu se ispitéscă preste acésta carte a domnie-méle; şi voi, slugile luĭ Ștefan comis, carei vor fi acii, să aveți a eşi de acii de la sat, că de nu veți eşi, domniĭa mé voĭu triméte nişte armaşi de vă vor aduce legați la domniĭa mea; aşa vă grăescu, şi mai mult să nu-i învăluiți pre călugări, aşa vă grăescu domnie-mé; шнак да нѣст по рѣчн господства мн, пнс мѣсмца апрнлїа г҃ї дни, сам господинъ казал, лѣт хзр҃ї (altfel să nu fie, după vorba domniei mele; s-a scris ale lunei lui aprile în 13 zile; însuşi Domnul a poruncit; în anul 1602).

Simeon voevoda.

пан Йнакн 8чи (domnul Ianachi a învățat).

NOTANDA

finalul *u* întreg: гръескъ; дерептъ;

finalul *i* se subînțelege mai adesea în consoana aruncată deasupra rîndului: арма(ш), лега(ц), аве(ц) ...;

infinitivul întreg: а-шн ц и н ѣ р ѣ;

reflexivul *se* distins de condiționalul *să:* съ нъ се испитѣскъ;

лъи, nu лъ;

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

домнїе-мѣ, домнїе-мѣле, cu «domnie» neflexionat, dar și: домнїеи мѣле;

дерептѫ чє, în sens de «pentru că»;

нимѣ;

cuvinte accentate: а́, морѧ́ле, модре, дчѣ̀ѣ, н-дѧ́бъ;

de la „moară" pluralul nearticulat: модрѐ, nu морн, dar cel articulat морѧ́ле;

атлдз, stofă de mătase (satin) = bizantul ἀτλάζι = rusul *атлас* = turcul *athlas;*

particularitatea economică: un sat cu mori vîndut pe 45.000 aspri + *10 coți de postav* + *20 coți de atlaz;*

pentru sintaxă: вон, слѫжнле лѧи Шефан комнс, карен в о р фи дчїн, съ дѣецн д ешн де дчїн д е л д сат;

vocativ: слѫжнле, nu слѫжнлор;

дрмдш, literalmente «om de arme», devenit simplu agent polițienesc: вою трнмѣте нецє дрмдшн де въ вор ддѫче легдци, întocmai ca în Francia *gendarme* (= gens d'arme), deși această scădere logică i d e n t i c ă a provenit în fiecare țară pe o cale proprie;

repetițiunea pentru mai mare vigoare (δεῖξις τοῦ νοῦ): д ш д в ъ г р ъ е с к ѫ, шн мдн мѫлт съ нѫ-н ѳвълѫници пре кълѫгъри, д ш д в ъ г р ъ е с к ѫ, frază în care se mai cuprinde în același timp o altă repetițiune pentru mai multă claritate (δεῖξις τῆς ὄψεως): съ нѫ-н (=nu pre ei) ѳвълѫници пре кълѫгъри.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

XXI

PORUNCĂ DOMNEASCĂ

GHERGHI, (TÎRGOVIŞTE?), 25 IUNIU (1602)

Originalul în Arhivele Statului: mănăstirea Zlatar, no. XI, fără ca să fie copiat în vreo condică [75].

E scris pe o foaie de hîrtie la fel cu cele precedinţi, lungă de 31, lată de 21 centimetri, care fiind încleiată din dos cu o altă hîrtie — şi aceasta deja în secolul XVII, cînd s-a înscris acolo: кдрт҃ѣ лѯ сѣмнwн могила вод҃ъ за (pentru) мошїа w(т) (de la) сѣлкѯца жѯмѣтатѣ, — semnul de fabrică abia se mai poate discerne: două flori de crin unite prin baze.

Scrisoarea, cu cerneală rădăcinie, e ne-ngrijită, cînd mai mare, cînd mai măruntă, cu multe litere rău determinate, iar distanţa între rînduri este aproape de 1 centimetru.

Sigiliul domnesc, care fusese placat pe ceară roşie, mare de 4 centimetri în diametru, s-a dezlipit.

Iscălitura princiară, cu cenobar, e făcută în monograme lungi (15—17 milimetri) şi subţiri de mîna gramaticului, adecă ceea ce se cheamă în paleografie «signature apparente», — lucrul cel mai ordinar, ba am putea zice chiar exclusiv, abia cu două-trei excepţiuni, în crisoavele române pînă la 1600.

Foarte instructiv sub raportul juridic, după cum se va vedea mai jos în Notanda, textul de faţă ne prezintă totodată o interesantă particularitate istorică, şi anume aceea că ne apare aci ca mare logofăt al lui Simeon Movilă acelaşi «Ѳїѡдосїѥ», care pînă acum era cunoscut numai ca sluga cea mai credincioasă a lui Mihai Viteazul şi, prin urmare, ca duşman înverşunat 120
al Movileştilor.

Mare logofăt al lui Mihai în curs de mai mulţi ani, acest Teodosie — om cu destulă ştiinţă de carte — scrisese româneşte pe la 1597 o entuziastă biografie a eroului, pe care germanul Baltazar Walther, petrecător în Tîrgovişte, a şi tradus-o atunci latineşte, după cum mărturiseşte însuşi în prefaţă: «*Junio et Julio mensibus anni 1597, brevem quendam rerum gestarum*, **Wala-**

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

chico sermone a Dn. Cancellario conceptum, *atque ab ipso Waiwoda approbatum contextum, in aula Targowistea obtinebam* »[1*].

Cum de s-a împăcat dară marele nostru logofăt cu uzurpatorul Simeon Movilă? [2]

Textul de mai jos nu ne-o spune.

Să nu ne grăbim însă a acuza din sentimentalism.

Cînd judecăm cu sînge rece, pe baza fîntînelor istorice, logofătul Teodosie reiese la lumină, din contra, ca un mare patriot şi ca cel mai profund om de stat dintre boiarii români de pe atunci, care însă trebuia să fi fost foarte supărat pe Mihai-vodă — erou, dar nu diplomat — şi iată cum:

După ce Ţara Românească se liberase de turci prin victoria de la Călugăreni, logofătul Teodosie combătea nefericitul plan al banului Mihalcea de a cuceri cu orice preţ Transilvania şi stăruia ca lucrurile să se mărginească deocamdată cu independinţa cea dobîndită; cînd însă n-a fost ascultat, atunci,
121 din cel mai moderat devenind cel mai radical, el propunea lui Mihai de a extermina pe toţi ungurii din Ardeal, căci numai astfel va putea să-şi asigure cucerirea; dar şi acum sfatul său a fost respins din cauza contra-sfatului umanitar al clucerului Radu Buzescu, vechi amic al maghiarilor.

Ungurul Wolffgang Bethlen zice:

« *Logofătului Teodosie, care era om în vrîstă şi renumit la toţi prin onorabilitatea sa, nu-i plăcea invaziunea Transilvaniei* »[3].

Un alt contimpuran ne spune:

« *Teodosie, logofătul cel de pe vremea lui Mihai-vodă, era om bătrîn şi rău către unguri. El a şi aţîţat pre Mihai-vodă să taie pre unguri, şi s-ar fi şi întîmplat de vreo cîteva ori, de nu s-ar fi împotrivit Radul Cluciarul* (Buzescu) »[4].

Prin urmare, Mihai nu asculta pe marele său logofăt.

---

[1] D. Papiu, *Tezaur de monumente*, t. 1, p. XII, zice: « *Încît pentru Logofătul care compuse descrierea română, s-ar cere a şti: cine era Logofătul lui Mihai pre la anii 1595—7, lucru ce sperăm că se va putea şti cu timpul* ». Cestiunea este de a şti, nu cine a fost « Logofătul », căci *logofeţi* erau mulţi, dar cine a fost « marele Logofăt » (Cancellarius), care era numai unul, şi nu între anii 1595—7, căci divanul princiar se modifica în parte la fiecare 1 septembre, ci numai în lunele iuniu—iuliu 1597, căci Walther vorbeşte anume despre marele logofăt de atunci. Ei bine, în crisovul lui Mihai din 30 iulie 1597 (mănăstirea Cîmpulung, pe satul Grădiştea), [marele logofăt este — Teodosie. El ocupa însă acest post deja din 1596, cu un an mai nainte, precum arată un alt crisov de la Mihai, din 10 iuniu 1596 (m-rea Rîmnic, no. 1).

* „Am căpătat în iunie şi iulie ale anului 1597 un scurt text despre faptele săvîrşite, *alcătuit în limba română* la curtea din Tîrgovişte, *de dumnealui logofătul* şi aprobat de însuşi voievodul" (Traducere de Al. Papiu-Ilarian, revizuită de prof. Dan Simonescu şi reprodusă în: *Literatura română veche*, ed. G. Mihăilă şi Dan Zamfirescu, vol. II, Bucureşti, 1969, p 144; (*n.ed.*).

[2] Iată toţi boiarii cei mari ai lui Simeon Movilă, după un crisov al lui scris slavoneşte din 20 iunie 1602 (Arhivul Statului, Bistriţa din Oltenia, no. LIV): Dan mare vornic, Teodosie mare logofăt, Pană mare vistiar, Ianachi mare spătar, Ştefan mare comis, Gherghina mare stolnic, Costandin mare paharnic şi Dumitrachi mare postelnic.

[3] Bethlen, *Historia de rebus Transsylvanicis*, Cibinii, 1785, t. 4, p. 336: « *Non deerant tamen e Bojaronibus aliqui, quibus consilia de invadenda Transilvania displicerent. In his Theodosius Logoffet alias Cancellarius, vir provectae aetatis, et probitatis, opinione ad omnes commendatus* ».

[4] Şincai, *Cron.*, II, p. 276.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Dar să-l fi ascultat, se mai întîmpla oare şi atunci catastrofa de la Turda? Nu.

În orice caz, lăsînd la o parte nestatornicia politică cea scuzabilă a logofătului Teodosie, cată să regretăm foarte mult pierderea scrierii sale r o m â n e din 1597, căci ea ar fi trebuit să ocupe un loc de onoare tocmai în colecţiunea de faţă [76].

În lipsă-i dăm aci subscrierea cea bătrînească a acestui remarcabil român, aşa după cum o găsim într-un crisov al lui Mihai Viteazul din 18 ianuariu 1597 (Mitropolia Bucureşti, no. CXXXII):

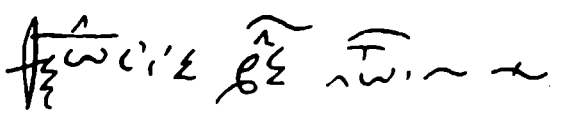

1. † мл(с)тїею бжїею їѡ снмнѡ(н) могила воєво(да) и г(сд)нъ 122
вла(ш)кон зе(м)лн пнше(т) г(сд)во ми бол(ѣ)рнин(м) г(сд)ва мн
2. вода лѡ(г) и си(до)ри банй кралю(в)ски(м). дѡ(п) ачѣы въ гръе(с)кѡ
до(м)нїы мѣ пъ(нт)рѡ ръ(н)дѡ(л)
3. лѡ ха(м)за. ѡ(т) спинѣни. каѡ вени(т) нан(н)тѣ до(м)нимѣле де сѣѡ
желѡн(т) кѡ(м) дѡ фо(ст) кѡ(м)пъра(т)
4. кало(т) ба(н) жѡмътате де сатѡ де(н) съ(л)кѡцъ дела съттѣни.
ш(р) дѡ(п) мод(р)тѣ лѡ
5. кало(т) ба(н) йи сѣѡ скѡла(т) ачен ѡаме(н̄) жѡ(м)тате де съ(л)кѡ(ц).
де сѣѡ пъръ(т) кѡ
6. кѡ(м)нацїи лѡ кало(т) ба(н) кѡ ха(м)за и пръвѡ(л). ши дшлѡ фо(ст)
пърът(ѡ) ачей
7. рѡмъни нан(н)тѣ до(м)нимѣле. кѡ(м) шѡ фо(ст) кѡ(м)пъра(т) кѡ
сила ши фъ(р) вои
8. лѡ(р) де(ч) до(м)нїы мѣ лѣ(м) фо(ст) да(т) лѣце ачелѡ(р) рѡмъни
вї боіри съ жѡре
9. кѡ(м) шѡ кѡ(м)пъра(т) кало(т) ба(н) фъ(р) вои ло(р) ткъ де(н)
чела ръ(нд) ши шлѡ пѡ(с) зиѡа
10. ла винерѣ маре кѡ(м) съ вїе кѡ лѣцѣ съ жѡре т диванѡ(л) до(м)-
нимѣле. де(ч)
11. къ(нд) дѡ фо(ст) ла з... ла соро(к) ши нѡ вени(т) ши дѣчїы т код(ч)
гр шѡ ман
12. вени..... дере(п)тачѣы т врѣ(м) че ве(р) *(sic)* ведѣ ча(с)тъ ка(р)те
а до(м)нимѣ(л)
13. ш(р) вон съ къѡта(ц) съ ле лѡйѡщи ръвашеле дела чей ѡаме(н̄) съ 123
ле да(ц) ла мъна
14. лѡ ха(м)за. ши съ а:ібъ ан цинѣ ша фи ен рѡмъни кѡ(м) сѣѡ въ(н)-
дѡ(т) ш(р) кѡн
15. се ва пърѣ стръ(м)бѡ съ вїе де фа(ц) нан(н)тѣ до(м)нимѣле. нндкъ
да нѣ(ст) по ре(ч)
16. г(сд)вами. н(с) дїѡ(д)сїе велнки лѡ(г)фе(т). пн(с) герги м(с)ц ю(н)
кѣ дн̄

† ІѠ СИМЇѠН ВОѲВОДА (L.S.) МИЛОСТЇЮ БОЖЇЮ ГОСПОДИНЪ

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

† милостїею божїею Іѡаннъ Симионъ Могила воевода и господинъ влашкои земли (cu mila lui Dumnezeu Ion Simeon Movilă, vodă și domn al Țării Românești), пишет господство ми болѣрином господства ми Водѣ логофет и Сндори бани кралюескым (scrie domnia mea boiarilor domniei mele, lui Vodă logofăt și lui Sidor, bani de Craiuva). Dup[ă] acéĭa vă grăescu domniĭa mé păntru răndul lu Hamza w(т) (de la) Spinéni, c-au venit nainté domniméle de séu jeluit, cum au fost cumpărat Calot[ă] ban jumătate de satu den Sălcuță de la săténi, ĭar dup[ă] moarté lu Calot[ă] ban [Add. 99] ii séu sculat acei oamen[i] jum[ă]tate de Sălcuț[ă] de séu părăt cu cumnații lu Calot[ă] ban cu Hamza и (și) Prăvul, și aș-au fost părătu acei rumăni nainté domniméle, cum ĭ-au fost cumpărat cu sila și făr[ă] voĭa lor, dec[i] domniĭa mé lém fost dat lége acelor rumăni 12 boĭari să jure, cum ĭ-au cumpărat Calot[ă] ban făr[ă] voĭa lor încă den cela răn[d], și ș-au pus zioa la vineré mare, cum să vie cu légé să jure în divanul domni-méle; dec[i] căn[d] au fost la z[ioa] la soroc ii n-au venit, și déciĭa incóc[e] ĭar[ă] n-au mai veni[t]... ...[77] derept-acéĭa în vrém[e] ce ver vedé ćastă carte a domni-mé/e, ĭar[ă] voi să căutați să le luoați răvașele de la cei oamen[i] să le dați la mâna lu Hamza, și să aibă a-i ținé ș-a fi ei rumăni cum séu vându[t]; ĭar[ă] cui se va păré strâmbu, să vie de fa[ță] nainté domni-méle, инакъ да нѣст по
124 рѣчи господства ми (altfel să nu | fie, după vorba domniei mele). исправи Ѳеѡдосїе великии логофет, писа Гергн, мѣсяца юніа кѣ днн (a executat marele logofăt Teodosie, a scris Gherghi, ale lunei lui iuniu în 25 zile).

NOTANDA

finalul *u* întreg: гръескѫ, пъръткѫ, стръмбѫ, сатѫ;

finalul *i* întreg pretutindeni;

oa: модртѣ, ѳкодче, шамени;

сѣѫ (= se-au) în loc de саѫ (= s-au): сѣѫ желѣнт, сѣѫ скѫлат, сѣѫ пърът;

contracțiunea ашаѫ = «așa au»;

ден;

лѫ Хамза, лѫ Калотъ;

рѣвашеле = *acte* în genere, fie oficiale sau particulare;

сълкѫцъ, deminutiv care presupune салкъ, nu салче;

demonstrațiunea repetată: н и сѣѫ скѫлат а ч е н шамени ..., л ѣ м фост дат лѣце а ч е л о р рѫмъни;

prepoziționea repetată: ла зниа ла сорок, кѫ кѫмнацїн ... кѫ Хамза;

imperativul лѫѭацн;

cuvinte accentate: лѫѭацн сила, йн;

йн = «illi», dar și ен;

ачен și чен;

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

домни-мѣле;

expresiunea juridică: съ вїе къ лѣцѣ съ жѕре ѧ диванѣл...;

к ѕ м съ вїе = *ca* să vie;

ѧ врѣме че = fiindcă:

в е р ведѣ (= vei...) pus la plural în loc de вещи;

zicerea: ѧкъ ден чела рънд, făcînd aluziune la prima domnire a lui Simeon Movilă, înainte adecă de a fi fost gonit de către Buzeşti la 1601;

numi personale: Бода, Хамза (turc?) [78], Калотъ, Пръвѕл, Гърги; 125

reflexivul *se* distins de condiţionalul *să:* сѣ ва пърѣ; съ вїе;

рѕмъни = «ţărani, cari s-au vîndut clăcaşi de bună voie»: съ дибъ д-и цинѣ ш-а ѳи ен рѕмъни кѕм сѣѕ въндѕт, fiindcă n-au putut să probeze că: ш ѕ фост кѕмпърат кѕ сила ши ѳъръ воя лур [1];

12 бошри = *conjuratores* din legislaţiunea germană medievală: лѣм фост дат лѣце дчелур рѕмъни 12 бошри съ жѕре ...[2];

particularitatea administrativă: 2 bani ai Craiovei, nu unul singur: Бода лугофет и Сидори бани кралювским, cf. crisovul din 1486 *(Columna lui Traian*, 1876, p. 469), unde figurează de asemenea 2 bani ai Craiovei: «жѕпан Димїтрѕ Гиздавьц и жѕпан Дѣтко б а н и тон стране» [79].

---

[1] Cf. la ruşi крестьянин «ţăran» şi «rob», literalmente «creştin», ca şi cînd stăpînii ar fi fost păgîni. Maciejowski (*Historya prawodawstw*, ed. 1, t. 1, § 74, p. 153) crede că *sebr* «ţăran» în legislaţiunea serbă din evul mediu, nu este altceva decît «serbs» această etimologie însă e dubioasă. La germani, «ţăranii» ne apar uneori sub epitetul de «germani», vezi Savigny, *Hist. du droit romain au moyen-âge*, trad. Guenoux, Paris, 1839, t. 1, cap. IV, § 56, p. 137-40. Toate acestea nu probează însă că la sluvi sau la germani nobleţea nu era de acceaşi naţionalitate cu poporul de jos, stăpînii diferind prin sînge de sclavi, ci arată numai că clasa domnitoare, şi aceasta pretutindeni, n u v o i a să fie cuprinsă sub acelaşi nume cu plebea.

[2] Ceva cu totul deosebit de *juriu*, cu care eu, prin eroare, îl confundasem altă dată (*Arhiva istorică*, t. 3, p. 145-157). Montesquieu, *Esprit des lois*. l. XXVIII, ch. 13, rezumă în următorul mod această sistemă de probe negative, după vechea, legislaţiune francă ripuarie, alemană, bavară, turingă, frizonă, saxonă, longobardă şi burgundă: *«Celui contre qui on formait une demande ou une accusation pouvait, dans la plupart des cas, se justifier, en jurant, avec certain nombre de témoins, qu'il n'avait point fait qu'on lui imputait. Le nombre des témoins qui devaient jurer augmentait selon l'importance de la choses**.

* „Pîrîtul sau acuzatul putea, în cele mai multe cazuri, să se dezvinovăţească jurînd, împreună cu un anumit număr de martori, că nu săvîrşise ceea ce i se pun în sarcină. Numărul martorilor care trebuiau să jure sporea odată cu gravitatea faptei" *(Despre spiritul legilor*, trad. de Armand Roşu, vol. III, Bucureşti, 1970, p. 41—*n.ed)*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

XXII

PORUNCĂ DOMNEASCĂ

TÎRGOVIŞTE, 1602, APRILE 6

Originalul se află în Arhivele Statului, între actele aşa-numite „netrebnice" ale Tismenei [80].

În condica cea nouă a acestei mănăstiri nu s-a copiat, iar în cea veche s-a transcris în t.1, f. 25 verso, însă — ca totdeauna — în modul cel mai necorect.

E scris pe o foaie de hîrtie gălbuie, foarte aspră, lungă de $31^1/_2$, lată de $20^1/_4$ centimetri, fără semn de fabrică.

Pecetea domnească, placată pe ceară roşie, de vreo 15 milimetri în diametru, s-a dezlipit.

Scrisoarea, cu cerneală rădăcinie, e elegantă, mai ales ✝ şi literele monogramatizate тр şi wр, iar distanţa între rînduri este de vreo 9 milimetri.

În privinţa istorică, e remarcabilă naivitatea cu care Simeon Movilă mărturiseşte, că oamenii săi, «Лѣши» şi «Молдовѣни», despuiau aşa-zicînd oficialmente Ţara Românească, astfel că trebuia un privilegiu special, o «слобозїе» — cuvînt înscris din dosul documentului de faţă — pentru ca o localitate să poată fi scutită de această l e g i t i m ă pradă!

1. ✝ мл(с)тїю бжїею їw снмїw(н) могнла воево(да) и г(сд)нъ. дава(т) г(сд)во мн сїе повелѣнїе г(сд)ва мн
2. с гѣи мона(с)тн(р) г(с)ммн *(sic)* тн(с)мѣана. нде(ж) е(ст) хра(м) Вспенїе прѣ(с)тен бл(д)чцъ ншн вцъ
3. ка съ фїе аль е(н) сатѫ анѫме тн(с)мѣана ✝ па(ч) де лѣ(ш). де мо(л)довѣни. де кани
4. де съ нан(к) трѣ(к)а а ме(р)це съ(н) жѫдече сав съ(н) прда(де) ✝(т)рѫ ен шн де ка(н) де wла(к)
5. шн де товате слѫ(ж)беле дѫ(м)нїн мѣле. пъ(н)трѫ къ ы(мѫ) ы(р)та(т) до(м)нїе мѣ
6. нѫма(н) съ фїе де (т)р(ѣ)ва све(н)тен мона(с)тн(р) че ва фи. дере(п)тѫ ачѣи шн вова
7. тѫтѫрw(р) слѫцилw(р) до(м)нїе мѣле карїн вецн ✝вла пре✝ ме(с)реи шн слѫ(ж)бе(л)
8. до(м)нїе мѣле. де врѣме че ве(цн) ведѣ ка(р)тѣ до(м)нїе мѣле шръ вои съ авъцн

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

9. а къ фери де аче(л) сатѫ. шн де свъ(н)та мона(с)ти(р) съ нѫи
10. бъ(н)тѫи(цн) де нимн(к) нн(ч) съ се плъ(н)гъ калѫгерїн w(т) ст̄а мона(с)ти(р) нн(ч) де ѕиѕ(л) де
11. ✝ вон де акѫ(м) нди(н)те нди(н)тѣ до(м)нїе мѣле къ бине съ цн(цн) къ маре рѫшине
12. вещи пъщ(н) де къ(т)ръ до(м)нїе мѣ. инако да нѣ(с) по ре(ч) г(д)ва мн пи(с) мїца
13. а(п) ѕ̄ дне са(м) г(сд)нъ велѣ(л) (L.S.)
14. пи(с) ѕ (т)ръ(г)ви(ıц) лѣ(т) ×зр̄ї
15. ѕ(ч) ве(л) лw(г)фе(т)

TRANSCRIPȚIUNEA 128

✝ милостїю божїею Iwаннъ Снмїwнъ Могнла воевода и господинъ, дават господство мн сїе повелѣнїе господства мн свѧтѣи монастнри господства мн Тнсмѣана, нджеже ест χрам ѕспенїе прѣсвѣтеи (sau: прѣчистеи) владычнцъ нашеи богороднцъ cu mila lui Dumnezeu, Ion Simion Movilă, vodă şi domn, dă domnia mea această poruncă a domniei mele sîntei mănăstiri a domniei mele Tismeana, unde este templul adormirii preasîntei stăpînei noastre Născătoarei lui Dumnezeu), ca să fie alŭ *ei* satu anume Tismeana în pac[e] de léş[i], de *mo*ldov[é]ni, de bani, de să n-ai*b*[ă] tréa*b*[ă] a *me*rge să-*i* judece sau să-*i* praa*de* în*t*ru ei, şi de ca*i* de olac şi de tooate slu*j*bele du*m*nii-méle, păn*t*ru că ïa*m*[u] ïar*ta*[t] do*m*nie-mé, numa*i* să fie de tréba sven*t*ei monastir[i] ce va fi, dere*p*tu acéïa şi vooa tuturo*r* slugilo*r* do*m*nie-méle, carii veţi înbla prein mes[e]reri şi slu*j*bel[e] do*m*nie-méle, de vréme ce veţ[i] vedé carté do*m*nie-méle, ïară voi să avăţi a vă feri de ace*l* satu şi de svă*n*ta monastir[e], să nu-i bă*n*tuiţ[i] de nimic, nic[i] să se plă*n*gă calugherii w̄(т) свята (de la sînta) monastir[e] nic[i] de unu*l* de în voi de acu*m* nai*n*te nai*n*té do*m*nie-méle, că bine să ştiţ[i] că mare ruşine veţi păţ*i* de căt*r*ă do*m*nie-mé, инако да нѣст по речи господства мн. пнс мѣсяца апрнлїа ѕ̄ дн̄е, сам господинъ велѣкл. пнс ѕ Тръговище лѣт ×зр̄ї. ѕчнни велнки логофет (altfel să nu fie, după vorba domniei mele; scris ale lunei lui aprile în 6 zile; însuşi domnul a poruncit; scris în Tîrgovişte în anul 7110; a executat marele logofăt).

NOTANDA

finalul *u* întreg: сатѫ, дерептѫ, амѫ;

finalul *u* jumătăţit: аль ен = alŭ ei [81];

finalul *i* întreg chiar atunci cînd ultima consoană este aruncată deasupra rîndului;

пре ✝ = prin, де ✝ = din;

свънта la genitivo-dativ: свентен; 129

a lung: Тнсмѣана (= Tismeāna), съ-н праде (=prāde), трѣбъ (= treūbă), dar şi трѣба;

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

o lung: товате (= tōate), вова (= vōa);

vorbe străine cu vocalism neasimilat: калѫгерїи (καλόγηροι, καλογερεύω, in Passow, no. 444, vers. 10), nu къл̆гърїи, şi монастире (μοναστήριον), nu мънъстире;

e trecut în vocală obscură: авъци, пънтр̆; мерџе, nu мѣрџе;

ѭкѫм, nu акм̆; де съ нанкъ = ca să n-aibă;

reflexivul *se* distins de condiţionalul *să*: съ се плънгъ;

·ѳкла, nu ѫмбла;

formă dublă: дѫмнїи-мѣле şi домнїе-мѣле;

particularitate administrativă: Баиш, la plural, nu un singur «Ban» de Craiova, cf. textul precedinte;

кал де улак «cai de curier» = turc. *ûlaq* «curier»;

vocativ: вова тѫтѫрш славѧлш;

де врѣме че, acolo unde în textul precedinte: ·ѳ врѣме че;

pentru sintaxă: де врѣме че вецн ведѣ картѣ домнїе-мѣле, шръ вѫи съ авъци а въ фери ...;

frază energică: биие съ џици къ маре рѫшине вецн пъци де къторъ домнїе-мѣ;

месерери ши слѫжбеле домнїи мѣле, unde în Condică se transcrie: милостенїи ши слѫжбеле. . . , adecă месерѣре = милостенїе, din punct în punct latinul *miscrere*, conservat la clasici numai în forma pasivă *misereri*, arcaism român dintre cele mai remarcabile [Add. 90].

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

XXIII

130

ZAPIS DE ZĂLOG

POPA VASILIE, BÎRLAD, 1603, IUNIU 14

Originalul în Arhivele Statului, actele Şcoalelor din Moldova, no. I [82]. Nu este copiat nici într-o condică din cele în fiinţă.

E scris pe o frumoasă hîrtie turcească, groasă şi lucioasă, avînd ca semn de fabrică trei semilune de mărime gradată (cea mai mare lungă de $4^3/_4$ centimetri, cea mai mică de 3), cu coarne foarte încovoiate, întocmai prin formă — nu şi prin mărime — cu semnul de fabrică reprodus mai jos, în textul no. XXIV.

Din întreaga coală, lungă de 33, lată de 23 centimetri în foaie, s-a conservat numai foaia cea scrisă, iar din cealaltă abia $^1/_3$, pe care se află adnotaţiunea: **прекѣм скрнѕ єѕ Крѣчам** etc.

Scrisoarea, cu litere nalte de vreo 3 şi cu distanţa între rînduri de 11—12 milimetri, e foarte împrăştiată, astfel că între cuvinte este un gol aproape de 1 centimetru, ba chiar şi între slove vreo 2 milimetri.

Cerneala e mai mult neagră.

Textul de faţă prezintă un mare interes linguistic.

1. † крѕча(н) кѕ(м)ба(р) фъкѕта(м) запнсѕ(л) мїе(ѕ) ла мъна лѕ(н)
2. нко(ш) сто(л)нкѕлѕ(н) шн є(ѕ) кнца прекѕ(м) а(м) пѕ(с) зъло(г) цѕ
3. мътатн дн сатъ дн съ(р)бе чн есть пн апа бъ(р)
4. лядѕлѕ(н) кѕ локѕрн дн прнсѣчн кѕ(н) ва(д) дн моръ пн
5. апа бъ(р)лядѕлѕ(н) дре(п)тъ ѡ : р̄: дн ле(л) ↑ к̄ лѕнєл
6. ы(р) неф̄ін(нд) бачїч пънъ ла зн съ ф̄іе мошїе фнчо
7. рило(р) шн непоц'ило(р) шт а тоатъ семн(н)цїе лѕ(н) вѣ(ч) дн
8. вечї шт а(м) ма(н) къ(п)дѕ(т) : м̄ : дн пъмъ(п)тѕрн ↑ м̄:
9. дї ле(л) ла рѕ(п)тѕръ дн(н) кожени дн(н) хота(р)е сн(рб)ло(р) шн къ(н)дъ
10. а(м) фъкѕ(т) аестъ запн(с) дѕ фо(ст) шо(л)тѕзѕ(л) са(н)дѕ(л)
11. дї къ(р)ла(д) кѕ:к̄ї: пъ(р)га(р) карн ма(н) цо(с) са(ѕ) пѕ(с)
12. печецнли глигорн (*deget*) гаврн(л) (*deg.*) дѕмнтра(ш)къ (*deg.*)
13. некѕлаю (*d.*) нчнъ (*d.*) ѕ(р)сѕ(л) (*d.*) гѕю(л) (*d.*) къзакѕ(л) (*d.*) де
14. дю(л) (*d.*) ташлика (*d.*) ѕ(р)сѕ(л) (*d.*) дѕ-мнтра(ш)къ (*d.*)
15. дѧсти шменн сн(н)тъ то(ц) дн(н) тъ(р)гъ дн(н) къ(р)ла(л)

прекѣ(м) скрн(ѕ) є(ѕ) крѕ
ча(м) кѕ(м)ба(р) дн са(р)
фачн ко смн(н)та

131

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

16.	съ а(н)къ а фачи ши дреси до(м)нещи (*sic*) пи скрисоре но(с)		лъ недъ(н)дъ банїи ла зи съ(н) дѣ ла зи w(р)
17.	попа	тръ пекѵ(м) ма(м) нскъли(т) є(ѵ) крѵча(м) бѵ(м)ба(р) (*deg.*)	чини ва фи ди(н) се
18.	васили а(м)	єѵ кища мш(м) пѵс децитѵ(л) (*d.*) кѵ фичорѵ(л) мїє(ѵ) ко(с)мица	ми(н)цїе мѣ съ ми
19.	скри(с) запи	въ ле(т)' хзраї ми(ш)ца юни(дї)	бъ а (н)скоди пи
20.	сѵ(л) w(т) коже(н)		за[пи]сѵ(л) ш(р) чели м зе(ч)
21.			ди пъмъ(н)тѵ(р) во(р)
22.			ста ди(н) си(р)би ла мъ(н) дѵ(м)са

132 # TRANSCRIPȚIUNEA

† Crućan Bumbar făcut-am zapisul mieu la măna lui Kikoș stolniculuĭ și eu Kița, precum am pus zălog gumătati di satŭ di Sărbe ci esti pi apa Bărladului, cu locuri di priséci, c-un vad di moră pi apa Bărladului, dreptŭ o 100 di lei în 2 luni; ĭar nefiind banii până la zi, să fie moșie ficorilor și nepoților și a toată seminția lui véc di veci, și am mai vându 40 di pământuri în 40 di lei la ruptură din Cojeni din hotare[le] Sirbilor, și căndŭ am făcut aestŭ zapis aŭ fost șoltuzul Sandul di Bărlad cu 12 părgari, cari mai gos s-au pus peceții: Gligori, Gavril, Dumitrașcŭ, Neculaĭu, Ionŭ, Ursul, Guĭul, Căzacul, Dedĭul, Tașlica, Ursul, Dumitrașcŭ, aĭasti omeni sintŭ toți din tărgŭ din Bărlad; să aibă a faci și dresi domnești pi scrisoare nostră, pecum m-am iscălit eu Crućam Bumbar. Eu Kița mĭ-am pus degitul cu ficorul mieu Cosmița въ лет 7111 мишца (în anul 1603, luna) ĭuni[e] 14.

(Adnotațiunea la marginea din dreapta:)

Popa Vasili am scris zapisul w(т) (dela) Cojen.

(Adnotațiunea la marginea din stînga:)

Precum scriu eu Crućam Bumbar: di s-ar faci vo smintală, nedăndŭ banii la zi, să-i dé la zi or cini va fi din seminție mé, să aibă a iscodi (sau: a-i scodi) [83] pi zapisul, ĭar celi 4 zeci di pământuri vor sta din Sirbi la mân dum[i]sa[le].

NOTANDA

finalul *u* nu e întreg nicăiri;

ъ, afară de ecuivalintele său ordinar *ă*, exprimă pe finalul *u* jumătățit: сатъ, кындъ, синтъ, дъндъ, търгъ, Дѵмитрашкъ, Іѡнъ, дрептъ [84];

o deosebită predilecțiune de a reduce pe finalul *e* la *i*: чи ести пи апа (= *ce* est*e* pe. . .), цѵмътати ди сатъ (= gumătate d*e*. . .), дреси, чели, печецили, ди с-ар фачи (= d*e* s-ar fac*e*), чини [85];

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

predilecţiune pentru ѹ: ѹос, ѹѕмѣтатн;

i pentru *e* la mijloc: децнтѕл, фичорѕл, днн (nu ден sau де ѳ):

i pentru ъ sau ѳ: снитъ (= sînt);

e pentru ѣ sau ѣ: естн (= ѣсте), дресн (= дирѣсе), децнтѕл (= дѣцетѕл), вечн (dar şi вѣчн);

a pentru ѣ: смниталъ;

дрептъ, nu дирепт, şi дресн, nu дирѣсе = «documente»;

лѕн, nu лѕ;

formă dublă: Сърбе şi Сирбе, numele satului «Sîrbii»;

prepoziţiunea repetată: дн сатъ дн Сърбе, днн търгъ днн Бърлад;

a ca prepoziţiunea dativului: непоцилор шн а тоатъ семнщїе;

oa în тоатъ, dar simplul *o* în моръ, wменн, скрисоре нострѣ;

pentru sintaxă: пърдарн карн мап ѹос с-ѕ пѕс печецнле;

vocalizarea lui *r*: во (= vreo) şi пекѕм (dar şi прекѕм);

дестъ запис, дмстн wменн;

вѣчн дн вечн = pentru totdeauna;

печецнлн, în sens de simple puneri de deget;

Крѕчан şi Крѕчам, o trecere remarcabilă a finalului *n* în *m*, cu care cf. бѕчнн = бѕчюм şi tendinţa unor dialecte italiane de a schimba totdeauna pe finalul *n* în *m*: *bene* = *bem*, *asino* = *asem* etc.[1];

expresiunea juridică: а нскодн пн запнсѕл = a urmări împlinirea banilor din valoarea luorului ipotecat;

expresiunea topografică: рѕптѕрѣ = ? [86];

шолтѕзѕл «cap municipal» = polon. *szoltys* = germ. *Schultheiss*;

numi personale: Крѕчан sau Крѕчам, Кикош, Гѕюл, Кнца, Сандѕл (= Alexandru), Глигорн (= *Gri*gorie), Кѣзакѕл (cf. Молдовѣнѕл, Ирванашѕл şi Сърбѕл în Notanda la textul no. XV), Дедюл, Ташлнка;

мнщца pentru мѣсмца arată cum logofeţii puneau formulele slavice fără ca să mai ştie măcăr cum să le scrie.

---

[1] Azzolini, *Vocabulario roveretano e trentino*, Venezia, 1856, passim. — Ca fenomen ario-europeu în genere, cf. Jo. Schmidt, *Zur Geschichte des Vocalismus*, t. 2 (1875), p. 268.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

134

XXIV

ZAPIS DE VÎNZARE

DISTRICTUL VLAŞCA, 1604, APRILE 10

Originalul în Arhivele Statului: Stavropoleos, no. V [87].

Această mănăstire n-are nici o condică.

E scris pe hîrtie turcească albă, groasă, lungă de 31, lată de $21^1/_2$ centimetri, cu următorul semn de fabrică pe prima foaie:

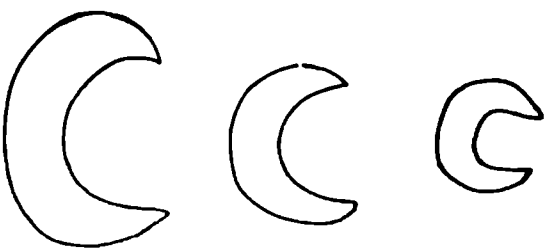

Scrisoarea, avînd litere nalte de 2 şi o distanţă între rînduri de 7 milimetri, cu cerneala neagră, este acea a manuscriselor, nu a zapiselor sau a crisoavelor, adecă quasi-semiuncială, reproducînd caracterele de tipar; de asemenea şi iscăliturele: Стань Мерешь, Ѡпрѣ пост, Стань şi пwпа Костандин, făcute toate de o singură mînă în trăsure subţiri nalte de 12-15 milimetri, de felul semnăturelor domneşti celor aparente, imitează titlurile monogramatice de la începutul capitolelor în vechile cărţi cirilice.

Din celelalte patru iscăliture, reproducem aci în facsimile pe a postelnicului Para şi pe a logofătului Baicu:

135

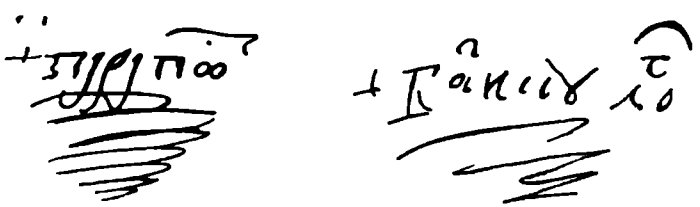

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Iscălitura celui de-ntîi este scrisă cu cerneală rădăcinie, pe cînd în restul actului cerneala e neagră.

Să se observe că grifa sau codiţa de la ambele iscăliture înfăţişează acelaşi caracter, pe care de asemenea îl vom găsi mai la vale şi-n iscălitura banului Udrea, deşi prin scrisoare cîte-trele iscăliturele se deosebesc cu desăvîrşire.

Din cele şapte peceţi, întipărite prin fum într-un mod foarte nehotărît, una rătundă, celelalte mai mult sau mai puţin octogone, între 12-15 milimetri în diametru, nici una nu este de reprodus în facsimile, căci chiar pe cele mai clare abia se poate distinge: pe a lui Baicu — ceva ca numele său, pe a lui Oprea — un călăreţ, pe a lui Drăghiciu — parcă ar fi o albină sau un flutur.

Textul de faţă este în cea mai strînsă legătură cu cel ce-i urmează mai jos, prin care, însemnat deja sub raportul filologic, el mai cîştigă şi o importanţă istorică.

Satele menţionate în ambele texturi se află la nordul districtului Vlaşca, nu departe de hotarele Dîmboviţei, şi iată de ce unul din aceste acte este scris chiar în Tîrgovişte.

1. Йдекъ є(ѕ) пара по(с)те(л)никѫ(л) ✝прєѫ(н) кѫ жѫпънеса мѣ малама, ши
2. кѫ сокръ ме. са(м)фира. скрînмь ши мъ(р)тѫрисн(м) кѫ ачє(с)та а(л) но(ст)рѫ
3. запн(с). ка съ фîн дъ маре кредн(н)цъ. ла мъна попєн ста(н)чѫлѫ(н). ка сън
4. фîє лѫ(н). ѡ(т)чинь ѡ(т) кръторжани. дъ ✝(н) пласа дъ сѫ(с), а патра па(р)те дє ✝(н) са(т)
5. дъ ✝ къ(м)пѫ ши дъ ✝ апъ ши дь ✝ пъдѫре, ши дь ✝ селище сатѫлѫй. 136
6. ши дь прєсте то(т) хотарѫ(л). къть ва фи пє(нт)рѫ къ ачє(с)ть па(р)те дь мошîм,
7. чє скрîє ма(н) сѫ(с) фо(с)та(ѕ) да(т) попа ста(н)чѫ(л). ✝ мъна хрнзîи по(р)тарѫ(л). ши
8. жѫпънесîи лѫи са(м)фиры(н) ши банѫлѫ(н) а(н)дрею къллгърѫ(л) бани гата
9. аспри. х҃к. ка сън фîн лѫ(н) мошîє. стътътоwаре. ши фечорилѡ(р) лѫ(н)
10. ѡ(р) чине сє ва скѫла дъ ✝ немѫ(л) но(ст)рѫ. ачела съ нѫ фîн во(л)никѫ прє(с)те зи
11. са но(ст)рь. къ амь пѫ(с) ши блестемь. ка съ фîє афѫрисн(т) ши прокле(т).
12. дь т҃нї. ѡ(т)ць иже сѫ(т) въ некîн. ши амь пѫ(с) ши боıре мь(р)тѫрîє анѫ
13. мѣ.ста(н) ми(р)шѫ лѡ(г) ѡ(т) кътѫ(н̄). и ѡпрѣ по(ст), ѡ(т) прежкь. и ста(н) лѫ дръ
14. ги(ч). попа ко(с)та(н)ди(н) ѡ(т) роатъ шъ(р)бань ѡ(т) пѫранı', ба(н)ко лѡ(г) ѡ(т) дръгинеще
15. ши пє(н)трѫ ма(н) маре кредн(н)ць пѫсѫнемь печецнле ши нскълетѫрнле
16. пи(с) м(с)да а(п) ї҃ д҃ни въ ле(т) х҃зрвї

(subscrişi:) ✝ пара пѡ(ст)

(L.S.) (L.S.) (L.S.) (L.S.)

✝ стань ме(р)шѫ ✝ ѡпрѣ по(ст). стань ✝ пѡпа кѡ(с)та(н)ди(н)

(L.S.) (L.S.) (L.S.)

✝ ста(н)н(л)(?) дръгичѫ ✝ шъ(р)банѫ ✝ банкѫ ло(г)

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

† Adecă *eu* Para pos*t*el*n*icul *i*npreun[a] cu jupănesa mé Malama şi cu socră-me Sa*m*fira, scriimŭ şi mărturisi*m* cu aceşta a*l* nos*t*ru zapi*s*, ca să fii dă mare credi*n*ţă la mâna popei Stan*ć*ului, ca să-i fie lu*i* otcină w(т) (de la) Crătojani, dă *i*n plasa dă sus a patra pa*r*te de *i*n sa*t*, dă în cămpu şi dă în apă şi dă în pădure, şi dă în selişte satuluĭ, şi dă preste to*t* hotaru*l* cătă va fi, pe*n*tru că aceşta pa*r*te dă moşiia ce scrie ma*i* sus fost-a*u* da*t* popa Stan*ć*u*l* în mâna Hrizii po*r*taru*l* şi jupânesii lui Sa*m*firă*i* şi Banulu*i* A*n*dreĭu călugăru*l* bani gata aspri 20.000, ca să-i fii lu*i* moşie stătătooare, şi fećorilo*r* lu*i*, ĭa*r* cine se va scula dă în nemu*l* nos*t*ru, acela să nu fii vo*l*nicu preste zisa nos*t*ră, că amŭ pu*s* şi blestemŭ ca să fie afurisi*t* şi proclet dă 318 wтцъ иже сѫт въ Нєкїи (părinţi ce sînt în Nicea), şi amŭ pu*s* şi boĭare mărturie anumé: Sta*n* Mir[e]şu log[ofăt] w(т) Cătun[1] и (şi) Opré pos*t*[elnic] w(т) Prejbă, и Sta*n* lu Drăghić, popa Costa*n*di*n* w(т) Roată, Şărbanŭ w(т) Purani, Baico log[ofăt] w(т) Drăghineşte, şi pe*n*tru ma*i* mare credi*n*ţă pusu-nemŭ peceţile şi iscăleturile, пис мѣсмца априлїа ї̄ дни въ лет ҳ̄зр̄к̄ї̄ (scris ale lunei lui aprile în 10 zile, în anul 1604).

† Para pos*t*[elnic]. † Stanŭ Mer[e]şu. † Opré pos*t*[elnic]. Stanŭ. † popa Costa*n*di*n*. Sta*n*il Drăghiću[1]. † Şărbanu. † Baicu log[ofăt].

NOTANDA

finalul *u* întreg: кѫмпъ, волникъ, Шърбанъ (dar şi Шърбань = Şărban*ŭ*), Мирешъ (şi Мерешъ) Дръгичъ;

finalul *u* jumătăţit: скрїнмь, амь, блестемь [89];

ă expres prin ѫ, dar şi prin ь, uneori chiar ѫ şi ь în aceleaşi cuvinte: мѫна şi мьна, жѫпѫнеса şi жѫпьнесїи, кълѫгърѫл, стѫтьтоwаре, ba o dată şi prin ы: Самфирын;

ь pentru *ă*, dar şi pentru *ŭ*:

138 їи pentru їѥ: скрїнмь, съ фїи (dar şi съ фїѥ);

în, scris ·ѧ şi ·ѧн;

din, scris дѥ ·ѧн, дъ ·ѧн, дъ ·ѧ, дь ·ѧ;

de, scris дѥ, дъ şi дь;

finalul *i* jumătăţit, de o raritate extremă pe atunci: сатълъй;

e pentru ѣ: жѫпѫнеса, немъл (= ung. *ném*), пѫсѫнемь (= «pusunemŭ» pentru «pusu-ne-am»), дчесть (= дчѣстъ), Прежьь (satul actual Прѣжбъ);

e pentru *i*: нскълетѫрнле;

жѫпѫнеса, la genitivo-dativ: жѫпьнесїи, în sens de «nevastă»;

жѫпѫнеса-мѣ, dar сокръ-ме;

Самфира, la genitivo-dativ Самфирын (= Samfirăi);

---

[1] Sau „Stan lu Drăghiću", fiinea cuvîntului „Stan" nefiind clară [88].

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ѣ şi ѧ pentru ε: анѫмѣ, мошїѧ (nearticulat);

e pentru finalul *i*: воиаре (= boĭari), Дръгничеще;

oo = ō: стътътоwаре;

oa: роатъ (= roată), dar numai *o*: ностръ;

forme duple: мѣ şi ме, Шърбанъ şi Шърбанѫ, фїн şi фїε, Банко şi Банкѫ, Мирешѫ şi Мерешѫ ...;

pleonasm curios, compus dintr-o vorbă greacă şi o vorbă slavică cu acelaşi înţeles: афѫрисит (= grec. ἀφορίζειν) шн проклет (= slav. проклѧти);

плаcа = slav. плаcа «zonă» sau «regiune»;

reflexivul *se* distins de condiţionalul *să*: с ε ва скѫла, с ъ фїн;

лѫ, în Стан лѫ Дръгнч, iar pe aiuri: лѫн;

cuvinte accentate: Пѫрани, Крътожани, жѫпънеса;

cuvînt străin neasimilat: wтчинь, nu wчинь;

numi locale: Пѫрани, Крътожани, Прежбь, Роатъ, Кътѫни;

numi personale: Пара, Малама, Хризѣ, Банкѫ, Мерешѫ, Дръгичѫ, ...;

sintaxă: un «pentru» lăsat la o parte spre a nu se repeta de două ori: «пентрѫ къ [pentru] ачесть парте ... фост-лѫ дат попа ... бани гата аспри 20.000».

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

XXV

ZAPIS DE VÎNZARE

TÎRGOVIŞTE, 1605 SAU 1608, IULIU 28

Originalul se află la un loc cu al textului de mai sus [90].

E scris pe hîrtie de aceeaşi calitate, mare de $29^1/_2$ centimetri în lungime şi 21 în lăţime, dar prezintă alte semne de fabrică, anume pe foaia cea scrisă:

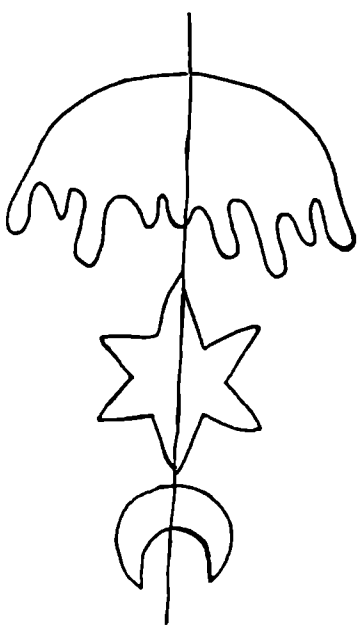

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

iar pe cealaltă foaie: 140

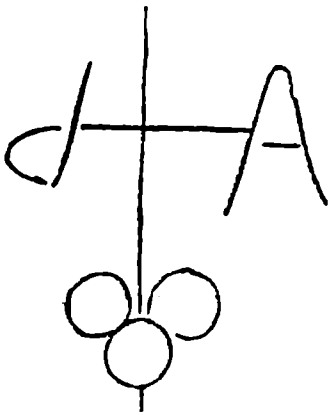

Scrisoarea este întocmai ca în cellalt text.

De asemenea sînt aceleaşi aproape toate persoanele puse în joc: călugărul Andrei, logofătul Stan Mereş, postelnicul Oprea, logofătul Baicu, popa Constantin din Roată, iar în locul lui Stan al lui Drăghiciu apare pe scenă tată-său « Drăghiciu bătrînul ».

Mai pe scurt, oamenii, hîrtia şi chiar scriitorul fiind identici, este învederat că ambele acte s-au născut în acelaşi interval de timp.

Cu toate acestea, anul documentului de faţă nu este precis.

Pe cînd în cellalt text se citeşte foarte limpede « въ лет $\overline{\text{хзрвї}}$ » (= 7112 = 1604), în cest de acuma, logofătul ajungînd la capătul rîndului, unde nu mai încăpeau multe litere, scrie:

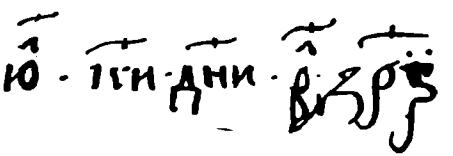

adecă pe de o parte scurtează pe «въ лет» în « вл », iar pe de alta leagă ultimele cifre ale veleatului într-o monogramă, monogramă însă atît de curioasă, încît o poate citi cineva în două feluri: sau $\text{хзр}\widetilde{\text{ї}}$ (= 7113 = 1605), ori $\text{хзр}\widetilde{\text{sї}}$ (= 7116 = 1608).

Noi din parte-ne nu ne bizuim a ne pronunţa cu siguranţă în favoarea unuia sau altuia din aceste moduri de a citi.

În orice caz, cît pentru cronologie, distanţa între 1605 şi 1608 nu este 141
mare [91].

În textul prezinte principalul personagiu este unul din cei mai buni hatmani ai lui Mihai Viteazul, « hatman » prin excelinţă, singurul pe care cronicele îl numesc uneori хатман, deşi acest rang nu exista în Ţara Românească — vestitul ban Udrea, vînzînd un sat pe care: « м-дв фостъ милѣтъ Михаю воевод ».

Banul Udrea nu era un simplu cap de *guerillas* ca Fărcaş-agă, ci un general în toată puterea cuvîntului, pe care Mihai-vodă îl întrebuinţa în expediţiunile cele mai grele, şi mai totdeauna cu izbîndă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Aşa a fost, bunăoară, victoria sa asupra lui Hafiz-paşă la 1598, despre care contimpuranul Stavrino zice:

«Sultanul trimite pe Afis-paşă, om foarte viteaz. Acesta îşi aşează tabăra la Nicopole, avînd 16.000 ostaşi buni şi 32 tunuri... Mihai mişcă înainte pe Udrea, cu contingentul de moldoveni, 1 000 cazaci şi 1 000 dorobanţi. Udrea trece îndată peste Dunăre cu oastea şi sfărămă tabăra lui Afis-paşă»:

Τότε γοργὰ ἐπέρασεν ὁ Οὔδρας τὸ φουσάτον,
Τὸ τάμπαρον τ' 'Αφὴς Πασιὰ. φέρνει-το ἄνω κάτω.
Κ'οἱ Τοῦρκοι δὲν ἐστάθησαν, διὰ νὰ πολεμήσουν,
Μὸν ἔδωκαν εἰς τὸ φευγιόν, καὶ τρέχαν νὰ γυρίσουν.
Καμήλαις, βίον, ἅρματα, τ'ἄφηκαν πομπιασμένοι,
Καὶ φεῦγαν, σὰν δὲν ἤθελαν, γυμνοὶ κ'ἐντροπιασμένοι...[1]

După cucerirea Moldovei, Mihai-vodă pusese acolo pe banul Udrea în capul administraţiunii[2].

Nu mai menţionăm serviciele mai mărunte, fie în lupte de peste Carpaţi, fie în acelea contra polonilor[3].

Contra polonilor, bunăoară, într-o bătălie de lîngă Argeş, comandînd avantgarda română, el a susţinut de trei ori atacul unei armate mult mai numeroase şi n-a dat dos decît după ce a pierdut 1500 de oameni, înlesnind astfel lui Mihai timpul de a se retrage şi a se pune la adăpost.

142 Un oficer polon, Otfinowski, care fusese el însuşi în acea luptă, a descris-o în versuri, unde mărturiseşte despre vitejia lui Udrea:

...trzykroć mężnie z nami się potkali...[4]

Banul Udrea a avut noroc să-l cînte poeţii, nu numai greceşte şi polonеşte, dar cu atît mai mult, negreşit, românеşte.

Răposatul Bolintineanu i-a consacrat o poemă întreagă, intitulată: «Andrei sau luarea Nicopolului de români».

În această operă puţin nemerită a poetului — el singur o numea «slabă» — Udrea este un tînăr moldovean, care iubeşte pe mîndra şi avuta Marie, dar neputînd s-o ia, pleacă la război sub steagul lui Mihai Viteazul:

«Andrei se porneşte de astăzi în lume,
Să-şi facă prin arme avere şi nume,
Căci poate Mariei să fie el drag,
Dar lumea-i ciudată... Andrei e sărac.
Andrei se porneşte, şi cine nu ştie
Ciţi pleacă la arme să nu mai revie?»

În război cu turcii, frumoasa Bulbuli, fata paşei de Nicopole, vede pe Udrea şi-l îndrăgeşte, deşi el n-o cunoaşte: travestită apoi în sclav negritean, ea îl însoţeşte la întoarcere în ţară, unde, acum vestit şi bogat, el se grăbeşte la Maria, care-i promisese că-l va aştepta, dar o găseşte măritată şi — eroul moare de apoplexie, iar pe mormîntu-i se jertfeşte, neapărat, şi credincioasa Bulbuli[5].

Precum vedeţi, Bolintineanu n-a brodit-o bine.

---

[1] În Papiu, *Tezaur*, I, p. 300.
[2] *Magaz. ist.*, IV, p. 297.
[3] *Ibid.*, p. 293. — Heidenstein, p. 358 etc.
[4] Otfinowski, *Powodzenia niebezpiecznego w Multaniech opisanie*, Kraków, 1601, in-4, o broşură de o raritate nepovestită. — Cf. tot despre aceasta pe Miron Costin, *Letopis.*, ed. Kogăln., I, t. 1, p. 225.
[5] Bolintineanu, *Poezii vechi şi nouă*, Buc., 1855, p. 299—328.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Afară de celelalte neajunsuri, vom aminti numai unul: banul Udrea putea să fi fost tînăr, dar nu era moldovean.

Moldovean, dintre generalii lui Mihai Viteazul, era spătarul Mîrzea, după cum vom vedea mai la vale; despre banul Udrea însă aceasta nu rezultă de nicăiri.

Din contra, după contimpuranul Heidenstein, el ar fi fost înrudit, «propinquitate conjunctus», cu Petru-vodă Cercel[1], iar prin urmare și cu Mihai Viteazul; dar ca ce fel de înrudire anume, aceasta nu se știe [92].

După documentul precedinte, s-ar putea conchide că banul Udrea avea o soră numită Samfira, măritată după «Hrizea portarul» și pe a cării 143
fată, ce-i zicea Malama, o ținea în căsătorie «Para postelnicul», adecă:

N N
Udrea banul — Samfira — Hrizea portarul
|
Malama — Para postelnicul.

Oricum ar fi fost, este însă un punct pe care Bolintineanu se pare că l-a ghicit, și anume cînd zice:

«Andrei era însă o rară ființă,
O inimă plină d-amor și credință,
Gîndind ca fecioara ce-n juni ochișori
Se-mbată de toate, de vise, de flori...»

În adevăr, banul Udrea se vede a fi fost «o rară ființă», o natură romantică, nobilă, cavalerească; leu în bătaie, dar nici o fîntînă istorică — și-l menționează cam multe — nu-l acuză de cruzime, după cum acuză pe tovarășii săi Baba-Novac, Georgiu Ratz, Deli-Marcu, Mîrzea etc.; credincios domnului, el nici chiar după moartea lui Mihai-vodă n-a voit să treacă la un alt stăpîn, căci nu putea fi nici unul de seama Viteazului, ci a preferit mai bine... să moară de apoplexie pentru o femeie? după cum îl zugrăvește Bolintineanu... nu, ci să iasă din lume într-un mod mai bărbătesc, dar și mai poetic totodată, retrăgîndu-se — dînsul, cel mai mare boier — într-o biată mănăstire:

.....Haec est
Vita solutorum misera ambitione gravique!
(Horat., *Sat.* I, 6)*

Călugăria lui Udrea este un fapt istoric pînă aci necunoscut, pe care ni dezvăluiesc acum texturile noastre.

Miron Costin zice că banul Udrea, ca și ceilalți boieri, «s-a închinat la Simeon-vodă»[2].

Nu este și n u p o a t e fi adevărat, căci:

1. Între boierii lui Simeon Movilă el nu figurează nicăiri:

2. În aprile 1604, precum am văzut în textul precedinte, el era deja *călugăr*, și negreșit nu de atunci, iar după uzul mona|stic trebuia mai întîi 144

---

[1] H e i d e n s t e i n, p. 236.

[2] *Letop.*, ed. K o g ă l n i c e a n u, I, t. 1, p. 226.

*...Și-așa trăiesc în tihnă și mulțumit, departe
De toată-amărăciunea măririlor deșarte".
(Traducere de Al. H o d o ș și Th. M ă i n e s c u, în: H o r a t i u s, *Opera omnia*, 2, ed. M. Nichita, București, 1980, p. 63).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

să fi fost mai mult timp *frate*[1], astfel că intrarea-i in mănăstire cată să se fi intîmplat pe la 1601.

Cînd dară mai putea el să se fi «închinat la Simeon-vodă»?

Călugărit, fostul ban al Craiovei, al doilea personagiu după Vodă, Udrea nu înceta totuşi de a se intitula: «Ѩндрею кълѫгѣрѫл карнле амѫ фостѫ Бань», iar în subscrierea sa el punea simplu: Ѩндрѣи Банѫл» [93].

Această iscălitură, care arată pe un bun scriitor şi o mînă nu bătrînă încă, iat-o:

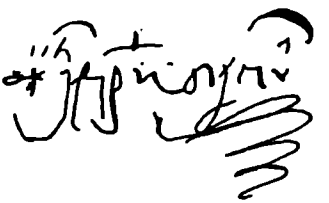

«Andreiu» nu este decît o formă bisericească a numelui nostru poporan *Udrea*, cu care se confundă însă şi «Adrian», generalmente pronunţat «Andrian», precum este, de exemplu, în numele oraşului «Adrianopole», turceşte *Edreneh*, franţuzeşte *Andrinople*, româneşte *Udriu:* «Ѩндрїанополи сѫ Оудрїюль»[2].

De altmintrea, numele *Udrea* era odată atît de răspîndit la români, încît a rămas chiar proverbul: «care cum venea, tot Udrea-l chema»[3].

O formă femeiască a acestui nume, *Udrişcă*, o vom găsi într-un text mai jos.

Celelalte patru subscrieri sînt toate de asemenea făcute de mînă proprie, cu o cerneală gălbuie, afară de a lui Костандин дїакон, care, ca şi a Udrii, e scrisă cu cerneală neagră.

Peceţile, mici, rău întipărite prin fum, nu prezintă nici o figură bine determinată.

145 1. † Ѣ҃ъ имѥ ѿца и сн҃а и с҃т҃го дх҃а амнньъ ѥѕ ѧндрею кълѫгѣрѫ(л).
2. карнле амѫ фостѫ бань. скрисамь записѫ(л) ме(ѕ) ка съ фїи дѥ маре
3. кредн(н)цъ. ла мьна҄ жѫпьнѫлѫ(н) пътрѫ ѡнческъ ши фечорилѡ(р)
лѫ(н).
4. ѡнчен ши лѫ ста(н)че. кѫмь съ сѥ щїѥ къ лемь въ(н)дѫть сатѫ(л).
5. крътожанїн ѡ(т) сѫ(д). вла(ш). дере(п)тѫ х҃лх҃л аспри гата каре сать.
6. маѫ фость мнлѫнть. миχаю воево(д) ши амь въ(н)дѫть ѥ(ѕ) дѥ а ме
7. бѫнь вом фъ(р) дь нчи ѡ невое. ка съ ле фїѥ лѡ(р) сатѫ(л) стъ(т)-
торѫ
8. ши дѥ мошїи ши ѡχабникъ. лѫн ши фечорилѡ(р) лѫ(н). кѫ(м) а(ѕ)
фо(ст)

---

[1] Soborul I şi II, canon 5, în Aristin, *Îndreptarea legiei*, Tîrgovişte, 1652, reproducerea cea nouă, p. 119, prevede un termin normal de 3 ani de noviciat sau «ispită, iscodire, căutare şi cercetare». — Cf. Silbernagl, *Verfassung sämmtlicher Kirchen des Orients*, Landshut, 1865, p. 51.

[2] Amfilohie, *De obşte ghcografie pre limba moldovenească*, Iaşi, 1795, in-4, p. 15.

[3] A. Pann, *Povestea vorbii*, Bucur., 1833, t. 3, p. 25.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

9. шн ма(н) де нанинте време алъ лw(р). шн ла то(к)мела но(ст)ръ фо(с)та(8) шн

10. боiаре мъ(р)тwрiе анwме ста(н) лw(ф)тw(л) мере(ш) w(т) кътw(н). и wпрѣ

11. по(ст). w(т) прежъ(в) и дрѫгичь ста(р). w(т) гратiе. и ба(н)ко лw(ф).

12. w(т) бwтецин. и коста(н)динъ дишко(н) w(т) ротъ. шн ачe(с)ть то(к)ме(л)

13. фъкwтwсе(8) ✝ четáте ✝ тръговицин. шн пе(н)тр8 ма(н) маре креде

14. нць пwсwмимь шн печете. пи(с) м(с)ца ю(л) кїї дни в(л) ×Зрї ...

LS. LS. LS. LS.

15. † ста(н) логофътw мерешw † а(н)дри(н) банw(л) † wпрѣ по(ст) † дрѫгиче

LS.

16. † ко(с)та(н)ди(н) дишко(н).

TRANSCRIPŢIUNEA

† Ѣ̈ъ име wтца и сына и сватаго дѫха амиинъ (în numele Tatălui și Fiului și Sîntului Duh, amin). Eu Andreĭu călugăru*l* carile amu fostu Banŭ, scris-amŭ zapisu*l* meu ca să fii de mare credinţă la mănă jupănulu*i* Pătru Oncescŭ și fećorilo*r* lu*i*, Oncei și lu Stance, cumŭ să se știe că le-mŭ văndutŭ satu*l* Crătojanii wт сѫдство (din districtul) Vlaş[ca] dereptu 34.000 aspri gata, care satŭ m-au fostŭ | miluitŭ Mihaĭu voevo*d*, și amŭ văndutŭ 146
e*u* de a me bună voĭa, făr'dă nici o nevoe, ca să le fie lo*r* satu*l* stăt[ă]toru și de moșii și ohabnicŭ, luĭ și fećorilo*r* lu*i*, cum au fos[t] și mai de nainte vreme alŭ lo*r*, și la tocmela nostră fost-au și boĭare mărturie, anume: Stan lo[go]f[ă]tu*l* Mereș w(т) (de la) Cătun[i], и (și) Opré pos[telnic] w(т) Prejăv, и Drăghiću стар (bătrînul) w(т) Gratie, и Baĭco lo[go]f[ătul] w(т) Butești, и Costandinŭ diĭacon w(т) Rotă, și acestă tocmel[ă] făcutu-se-u în cetáte în Trăgoviști, și pentru mai mare credenţă pusu-mi-mŭ și pecete, пис (scris) м(с)ца (luna) iul[ie] 28 дни (zile) в лет (în anul) 711... (160...?) † Stan logofătu Mereșu. † Andrii Banu*l*. † Opré pos[telnic]. † Drăghice. † Costandin diĭacon.

NOTANDA

finalul *u* întreg: дерептw, амw фостw, стътъторw, Мерешw;

finalul *u* jumătăţit foarte des: Бань, скрисамь, Wнческъ, кwмь, сать, фость, милwить, амь вандwть, wхабникъ, аль, Дрѫгичь, Костандинъ, пwсwмимь [94];

ѣ și ъ întrebuinţaţi ambii deopotrivă pentru *ă* și *ĭ*;

e trecut în *i*: Пндрии (dar și Пндрею), карнле (= carele), сь фїн (dar și съ фїе), Трѫговицин, мошїи (la singular);

e pentru actualul *i*: боiаре (la plural), кредеиць (dar și крединиць);

ь = е: Дрѫгичь și Дрѫгиче;

o pentru *oa*: Ротъ, ностръ;

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

duplă formă a genitivo-dativului: Ѡнчев шн лѫ Станче;

ѥ pentru ѣ: време (nu врѣме), а ме, фъкѫтѫсеѫ (= făcutu-se-au), печете (nu печѣте), ачесть токмель (= această tocmeală);

ѧ pentru ѥ: а ме бѫнъ вом dar: нчн ѡ невоѥ;

и pentru ы: пѫсѫмнмь (= pusu-mi-am);

дь (= dă) şi дѥ;

reflexivul *se* distins de condiţionalul *să*: съ сѥ цїѣ;

147 prepoziţiunea repetată: ↑ четате ↑ Тръговищи;

rangul pus între numele de botez şi între poreclă: Стан логофътѫл Мереш;

cuvinte accentate: мъна́, четáте, лѫй;

pentru sintaxă: каре сать маѫ фость милѫнть Мнхаю воевод;

numi locale: Гратїѥ, Бѫтещи, Прежъв (= Прежвь din textul precedinte) [95].

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

XXVI

O MĂRTURIE

POPA TIFUL, MIRCEŞTI (DISTR. VLAŞCA), 1606, APRILE 15

Originalul în Arhivele Statului: Mitropolia din Bucureşti, no. CXVI [96]. În condica Mitropoliei s-a transcris în t. 9, p. 239, în următorul mod:

Съ съ цине къ аѳ авѣт ѳнкїашѣл Фѣгле мошне ↑ Мирчещи, ѡ жѣмътат (*sic*) де фѣнїе де мошне, шн аѳ авѣт ѳнкїашѣл Фѣгле ѡ бранице алѣсъ, бранице минѣскъ а лѣи Шербѣл татъл Фѣглен, шн мъртѣрне. Роман Минескѣл, шн Радомир, шн Балотъ, шн Снѣгъ, шн Тома Робѣл, шн Щефан Грама, Мнхан, шн Фръцилъ штам, шн Мътоша Берчюл; динтр'ачастъ мошне аѳ дат Шербѣл ѳн лок Коинен, пентрѳ ѡ Бладъ, шн аѳ фост мъртѣрне шн Казан, шн ам скрис еѳ попа Тнфѣл, шн аѳ фост мѣлци шаменн бѣни ла модртѣ Фѣглен; шр чине съ ва скѣла съ факъ алт чева, съ фне афѣрнсит де 318 пъринци, шн съ фне афѣрнсит шн анаѳема; шн аѳ ръмас ачест сърак Ѹдрика съ нѳ съ бжнтѣшскъ де нимнтѣ; писаѫ месеца априлїе 15 дн въ лѣт 7114: —

⊙ Роман. ⊙ Радомир. ⊙ Балотъ. ⊙ Снѣгъ. Тома. Щефан. ⊙ Мнхан. ⊙ Фръцилъ. ⊙ Мътоша. ⊙ Берчюл. ⊙ Казан. ⊙ Попа Тнфѣл.

Шн доаѡ фѣце де арне шн кѳ фътъчюне шн ѳн пѣц шн локѳ де кисерикъ, ачѣстѣ аѳ фостѳ тоате але Фѣглен де бацинъ дни Мирчещи.

În această transcripţiune copistul s-a silit numai a surprinde înţelesul actului; şi nici chiar aci el n-a fost totdeauna norocos, | căci dintr-o femeie 149
« mătuşa Bercii » a făcut un bărbat « Mătoşa Berciul », dintr-un bărbat « Vlad » a făcut o femeie « Vladă », dintr-o fată « săracă Udrişcă » a făcut un băiat « săracul Udrica » etc.

În adevăr, precum ne vom încredinţa îndată, opera lui « popa Tiful » din Mirceşti nu este tocmai uşoară de descifrat.

Actul e scris pe o foaie de hîrtie gălbuie, subţire, lungă de 31, lată de $21\frac{1}{2}$ centimetri, cu următorul semn de fabrică:

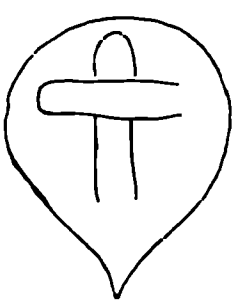

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Ca specimen de scrisoare, reproducem mai jos în text primul rînd în facsimile, mai adăugînd aci că cerneala e foarte neagră, iar şirurile sînt strîmbe, scrise la o distanţă inegală (de la 3 milimetri pînă la 1 centimetru), şi nu toate de aceeaşi lungime (de la 14 pînă la 20 centimetri).

Sub fiecare iscălitură, toate scrise de mîna lui popa Tiful, este cîte o pată de cerneală de la punerea degetului.

Deasupra celor mai multe cuvinte, întocmai ca în textul publicat mai sus sub no. XVI, scriitorul aruncă cîte un segment fără nici o trebuinţă: мирчеше, пона etc.

Este şi mai curios că deasupra lui ѕ, scris mai mult ca ѵ, figurează pretutindeni două puncturi, ba uneori popa Tiful nu cruţă acest lux de punctuaţiune nici chiar deasupra lui н, ъ, ѣ, după cum se poate vedea în rîndul cel facsimilat.

Dintre persoanele menţionate în act, pe unele le găsim, de asemenea, într-un crisov din 13 mai 1620 de la Gavril Movilă, relativ tot la satul Mirceşti, şi anume: Berciul, Balotă şi Roman.

Despre însemnătatea filologică a acestui text, vezi mai jos Notanda.
150 Aci vom face numai o observaţiune.

El este tot ce poate fi mai r u s t i c.

Într-însul noi găsim cele mai stereotipe trăsure ale acelui g r a i ţ ă r ă n e s c, prin care se caracterizează unele scrisori şi inscripţiuni latine din veacul de mijloc[1].

Aşa este, bunăoară, acea perpetuă confuziune între *e* şi *i*, *u* şi *o*, despre care deja Mabillon zicea în privinţa documentelor latine mediane: «*immutatio frequens est* e *pro* i *et viceversa*, *itemque* u *pro* o, *quae immutatio etiam familiaris fuit apud veteres Romanos*»[2].

Mai cu seamă semnificativ este în textul nostru *u* = *o* şi *o* = *u*, fenomen pe care nu-l vedem mai de loc în celelalte documente din colecţiunea de faţă.

Lepsius a demonstrat că alfabetul greco-latin primitiv nu distingea pe *u* de *o*, şi prin urmare nici graiul cel viu al poporului din Elada şi din Italia nu cunoştea vreo deosebire între ambele sonuri, pronunţînd o singură vocală mixtă, adecă nici *o*, nici *u*, ci un fel de *o* şi *u* totodată[3].

Arhaismele, fie lexice, fie curat fonetice, persistă uneori într-un biet colţuşor imperceptibil, într-un atom din totalitatea naţiunii, după ce aiuri s-au pierdut fără urme: ţăranii de la Mirceşti din plasa Neajlovului, cu popa Tiful în frunte, nu-şi închipuiau, desigur, pe la 1600, că ei pronunţă vocalele întocmai aşa după cum le rosteau, cu mii de ani înainte, strămunii din epoca unităţii etnice greco-italice!

---

[1] F u m a g a l l i, *Delle istituzioni diplomatiche*, Milano, 1802, t. 1, p. 267—94.

[2] M a b i l l o n, *De re diplomatica*, Neapoli, 1789, t. 1, p. 61.

[3] L e p s i u s, *De tabulis Eugubinis*, Berolini, 1833, p. 76—9. — I d e m, *Palaeographie als Mittel für die Sprachforschung*, Berlin, 1834, p. 60: «*Im Griechischen und Lateinischen dagegen ist das* o *nicht wie im Sanskrit und Hebräischen eine Nüance vom* a, *sondern vom* u... *die Palaeographie auffalend bestätigt und durch Vergleichung der Semitischen Alphabete lehrt, dass* V *(die alte Form des Griechischen* υ *und im Etruskischen und Umbrischen die einzige Form für* o *und* u*) ursprünglich gar kein von* O *verschiedenes Zeichen war*»*.

* „În greacă şi în latină, în schimb, *o* nu este, ca în sanscrită sau în ebraică, o variantă a lui *a*, ci a lui *u*... Paleografia confirmă acest lucru în mod izbitor, iar comparaţia cu alfabetul semitic ne arată că *V* (vechea formă pentru υ grecesc, iar în etruscă şi umbrică singura formă pentru *o* şi *u*) nu a fost iniţial un semn deosebit faţă de O" (n. ed.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

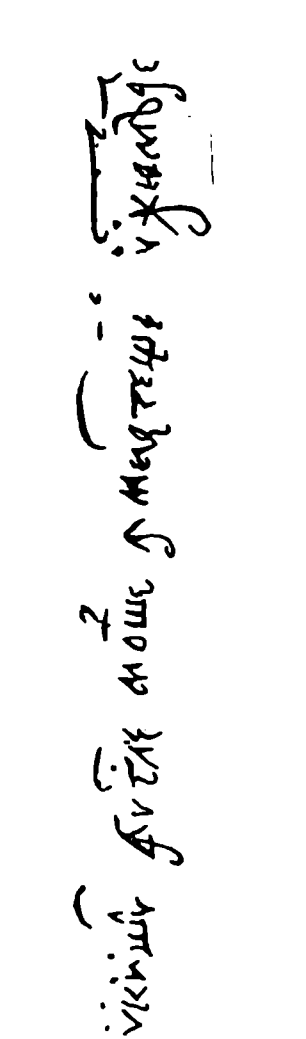

2. дѣ ѳ8не дѣ моиꙗ(н)е ше а8 во(т) 8кешв(л) ѳ8гле 151
8 бране
3. ше алесъ бранецие минескъ а л8 (ше)рбо
татъл8
4. ѳ8гле(н) ше мърторіе романъ миниско(л) ше
радомир8
5. ше балотъ ше снѣгъ ше тома робо(л) ше
шефанъ
6. грама миχаю ше фръцель ѡ(т) тамъ ше мътоша
7. берчюи дѣ ⸸трачестъ мош(н)е а8 дато шербо
8. 8⸸ локо воне(н) пе⸸тро владъ ше а8 ѳ8ст8
9. мърт8рїе ше казанъ ше амо скрисо е(8) попа
10. тиф8(л) ше а8 ѳ8сто молци ѡмене бони ла
мор(т)е
11. ѳ8гле(н) царъ чене се ва скѵла съ ѳакъ ал(т)ь чева
12. съ ѳ(н)е аѳ8рисптъ дѣ т̃ ше ї̃ѕ ѡ(с)теци (*sic*)
ше съ ѳи(н)
13. аѳ8р(с)и(т)8 ше анатима пис мѣсица априлїе е̃ї
14. ше а ръмасо ачестъ съракъ 8дриска съ но 8
бъ⸸тошскъ
15. немене въ л(н)то: зрдї
16. рома(н) (*dcget*) ра(д)ѵмиро (*deg.*) бало(т)ъ (*d.*)
снегъ (*d.*) тома (*d.*) шефа(н) (*d.*) миχаю (*d.*).
17. фръцин(л) (*d.*) мътоша берчю(н) (*d.*) казанъ (*d.*)
попа тиф8(л) (*d.*).
18. ше дса феце да дие ше 8 фътъченъ ше 8 поц8
19. ше л8к8 дѣ бесѣрекъ ачесте а8 ѳ8ст8 т8те
а ѳ8с(т)8
20. але ѳ8гліе ше а ѳ8гле дѣ баіценъ дѣ мирчеци.

TRANSCRIPȚIUNEA 152

† să se ştie că *au* votŭ uchişu*l* Fugle moşie în Mirceşte u jiumătate de fune de moşie şe au *vo[i]* ucheşu*l* Fugle u braneşte alesă braneşte Minescă a lu Şerbo tatălu Fugle*i*, şe mărtorie Romanŭ Minesco*l* şe Radomiru şe Balotă şe Snĕgŭ şe Toma Robo*l* şe Ştefanŭ Grama, Mihaĭu şe Frăţelă ѡ(т) тамъ (de acolo) şe mătoşa Berc*ĭ*ui; de într-acestă moşie au dato Şerbo uîn loco Vo[i]ne*i* peintro Vladŭ şe au fustu mărturie şe Cazanŭ, şe amo scriso e*u* popa Tifu*l*, şe au fusto molţi omene boni la mor*te* Fugle*i*; ĭară cene se va scula să facă alt*ĭ* ceva, să *fie* afurisitŭ de 300 şe 18 ѡстецн (părinţi), şe să fi*i* afurisi*tu* şe anatima; пис мѣсица (scris în luna) aprilie 15 въ лито 7114 (în anul 1606): şe a rămaso acestă săracă Udrisca să no u băintoĭască

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

nemene. (Marturi:) Roman, Radumiro, Balotă, Snegŭ, Toma, Ştefan, Mihaĭu, Frăţiĭ[a], mătoşa Bercĭuĭ, Cazanŭ, popa Tifu*l*. Şe doa feţe da arie şe u fătăcenă şe u poţu şe lucu de besérecă, aceste au fustu tute a fus*t*u ale Fuglie, şe a Fugle de baştenă de Mirceşti.

NOTANDA

finalul *u* întreg: тътлѫ, поцѫ (= puţu), фѫстѫ (fostu), лѫкѫ (= locu);

confuziunea între *u* şi *ŭ*: афѫриситъ (= afurisitŭ) şi афѫриснтѫ [97];

o pentru *u*: молци, бонн, амо скрисо, вот (= avut), Минескол (= Minescul), робол (= robul), поцѫ, шербо, мътоша (= mătuşa), дато (= datu), пѣтро (= pentru), фѫстѫ, рѫмасо, но (= nu), бъѣтошскъ (= băntuiască);

u pentru *o*: тѫте (= toate), şi mai ales totdeauna ѫ în loc de adjectivul numeric *o* (: ѫ жюмътате, ѫ бранице, ѫ фътъченъ) şi în loc de pronumele personal femeiesc la acuzativ *o* (: съ но ѫ бъѣтошскъ), dintre cari pe cel de-ntîi d. Cihac îl derivă din: « *una* raccourcie en *a*, grossie en *o* », iar pe cellalt
153 din: « *la* raccourcie en *a*, grossie en *o* », două « rac|courcissements grossis », dintre cele mai imposibile, fără nici un singur exemplu în fonologia română[1];

confuziunea între *u* şi *o* în aceleaşi cuvinte: мъртоие şi мъртѫрїе, Радомирѫ şi Раддмиро, локо şi лѫкѫ, фѫстѫ şi фѫсто;

confuziunea între *i* şi *e*: ѫкишѫл şi ѫкешѫл, Мирчещи şi Мирчеще, Фръцелъ şi Фръцинъ, съ фне şi съ фин;

e pentru *i*: чене (= cine), wмене, şi pretutindeni ше în loc de ши;

e pentru ѣ sau ѧ: Минескъ (= Minească), ачестъ мошне, Снегъ (dar şi Снѣгъ), феце (nu фѣце);

ю pentru ѥ: Берчюн în loc de Берчен;

simplul *o* pentru *oa*: wмене, морте;

доа = două;

ж muiat: жюмътате;

да дрне, în loc de дѥ ...;

---

[1] Cihac, *Dict. d'étym.*, p. 182. — Pronumele nostru *o*, fie ca numeric, fie ca personal, adecă avînd o dublă întrebuinţare, dar fiind acelaşi în fond, provine din *va*, după cum şi din a treia persoană singulară a indicativului prezinte *va* poporul a făcut tot *o*: « *o* să fie » = « *va* să fie », după cum din maghiarul « *város* » avem « oraş », din latinul *vel* prin forma română veche « *vare* » s-a născut « *ori* » etc. Este radicala pronominală ario-europee *va*, de unde de asemenea: zendicul *ava* « acela », slavicul овъ — ова, grecul αὐ = *ava* în αὐ-τός (cf. Bopp, *Gramm. comparée*, trad. Bréal, t. 2, p. 356) şi albanezul *ai*, forma veche *avi* « acela » şi « el » (cf. Camarda, *Saggio sulla lingua albanese*, Livorno, 1864, p. 209). E foarte interesant că primitivul *ava* a scăzut la *o* şi *u* nu numai la români, dar şi-n familia eranică: în dialectul huzvaretic *ô*, în dialectul parsic *ôi* (= forma albaneză *ai*), în limba persiană modernă *ô*, în dialectul buharic *u* etc. (Justi, *Handbuch der Zendsprache*, p. 32). Mai pe scurt, pronominalul *o* este la români un rest ante-roman [Add. 29].

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

8ѧ = *uîn* = *un*, пе-ѧтро = *peîntro* = *pentru*, бъѧтоюскъ = *băîntoiască* = = *bîntuiască*, де ·ѧ;

dispariţiunea lui н: 8кешвл (= uncheşul) şi 8 (= un), pe lîngă care însă şi 8ѧ, cf. mai sus textul no. XVII;

remarcabilă aferează: вот (de 2 ori) pentru двѣт;

Фѣгле, cu triplul genitiv: Фѣглен, Фѣглїе şi л Фѣгле;

л лѣ Шербо; pe lîngă лѣ фѣстѣ — л фѣстѣ, precum şi л ръмасо;

reflexivul *se* distins de condiţionalul *să*: съ се цине; 154

cuvîntul slavic wтецн prefăcut în wстецн, — oare prin vreo etimologie poporană (de ex., *osteţ* «luptător», de la *oaste*)? sau prin influenţa tenuei ce urmează (cf. ascút, lespede...)? [98].

pentru sintaxă: ачесте лѣ фѣстѣ тѣте л фѣстѣ але Фѣглїе, ше л Фѣгле де бацпенъ, cu două repetiţiuni demonstrative;

numi bărbăteşti: Фѣгле[1], Балотъ, Снѣгъ, Радомирѣ, Миинескол, Шербо, Берчѣ, Фръцилъ, Казанъ, Тифѣл ...;

nume femeiesc: Ѣдриска;

termini agricoli: фецє да арнє, фътъченъ (= *fătăcină* din *fătăciune*, ca *mortăcină* din *mortăciune*), бранецие (= pădure opritǎ de tăiat) [Add. 72];

бранецие din slavicul бранити «oprire», ca mediolatinul *parcus* din *parcere* şi proveţialul *deves* = «bois *défensable*»[2] [Add. 59];

фѣне, vezi texturile no. IX şi XI.

---

[1] Tot aşa se cheamă un boier din Moldova la 1641: «Василїе Фѣгле воринкѣл де Брлад» *Arh. Statului, m-rea Răchitoasa, X.*

[2] *Revue des langues romanes*, t. 4 (1873), p. 218.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

155

XXVII

NOTIŢĂ DE CUMPĂRĂTURE

CUREŞTII SAU BOGATA (DISTR. ILFOV), 1606, MAIU 8

Originalul în Arhivele Statului: episcopia Argeş, no. LXXXIX [99]. În Condica acestei episcopie nu s-a copiat.

E scris pe o foaie de hîrtie groasă şi aspră, lungă de 32, lată de 21 centimetri, fără semn de fabrică, care se afla — probabilmente — pe foaia ce lipseşte.

Scrisoarea, cu cerneală neagră, cu litere drepte, nalte de 4 milimetri, şi cu distanţa între rînduri de 1 centimetru, prezintă ceva intermediar între cursiva zapiselor şi semiunciala manuscriptelor.

Este greu a distinge pe ъ de ь.

1. † Съ се цїе къ... ъ(н)пъра(т) ста(н) добрикъи(н) пъ(м)нътѫрн дела
2. негославѣ пъмъ(н)тѫрн. с̃ї. ѡ(п)тѫ трѫ къ(н)пъ. ш(р) ѡ(п)тъ тра(л)тъ
3. къ(н)пъ дн(н) ꙁилеле м̃и(в)нн(н) во(д). днр(ѣ)птъ. ×д. де а(с)прн де а(р)
4. ци(н)тѫ. шн ш(р) а(ѫ) кѫ(н)пъра(т) ста(н) добрикъи(н) па(р)те лѫ стрезе
5. тоа(т) къ(т) се ва алеце(*) де пе(с)те то(т) хота(р)лѫ. дн(н) апа
6. цеменн(н) пъ(н) вале пѫ(р)къреци(н). ш(р) а(ѫ) къ(н)пъра(т) дѫмитрѫ пъ(р)ток
7. па(р)те лѫ правв(ц) шн а лѫ ко(с)тадн(н) тоа(т) къ(т) се ва алѣце
8. пе ѡ(ч)на блъ(н)де(с)къ. де(н) чн(н) пъ(н) чн(н) дн апа цеменн(н) пънъ
9. вале пъ(р)къреципло(р) днрептъ ×S. л. ве(д) ви(н). ва(д)ра къть ко(с)да
156 10. ш(р) ѫ кѫ(н)пъра(т) дѫмитрѫ ѫ(н) пъ(м)нтѫ ла фефелеи дела мнле
11. къльгърѫ(л). ✝(н) къ(н)пѫ(л) де жо(с). днреп(т)ъ .ѵ̃. а(с)прн. ш(р) а(ѫ) кѫ(н)пъра(т)
12. дѫмитрѫ пъмъ(н)тѫрн. т̃. ла ва(длъ) кѫкѫтїн дела добра
13. фата лѫ (къ)дисла(в). днрептъ .ц̃. де а(с)прн гата дн
14. ꙁилеле м̃и(в)нн(н) во(д). — пи(с) мца ма(н) н̃ дн̃ъ л(т) ×ꙁрдї
15. † шн ш(р) а(ѫ) кѫ(н)пъра(т) ге(р)ге че(л) маре. т̃. стъ(н)жни дела ла(н)га
16. де(л) лѫ дѫ(н)бръвї днрептъ .ц̃. а(с)прн гата.

* Aici deasupra, cu aceeaşi mînă şi cerneală, e scris: днрі(п)тѫ ×і.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

TRANSCRIPȚIUNEA

† să se știe că [au c]ănpărat Stan Dobricăii pămnături de la Negoslava, pămănturi 16, optu tr-u cănpŭ, iar optŭ tr-altŭ cănpŭ, din zilele Mivnii vodă, diréptŭ 4000 de aspri de argintu; și iar au cunpărat Stan Dobricăii parte lu Streze toată cătă se va alege de peste tot hotarlu, *direptŭ 5000*, din apa Gemenii pănă vale Purcăreții; iar au cănpărat Dumitru Părtoc parte lu Pravță și a lu Costadin toată cătă se va alége pe ocina Blăndescă, den cin pănă cin, di apa Gemenii pănă vale Părcăreților, direptŭ 6030 vedre vin, vadra căté costanda; iar au cunpărat Dumitru un pămăntu la Fefelei de la Mile călăgărul, în cănpul de jos, direptŭ 400 aspri; iar au cunpărat Dumitru pămănturi 3 la vadulŭ Cucutii de la Dobra fata lu Vădislav direptŭ 900 de aspri gata di zilele Mivnii vodă. — пис мѣсмца маи ѳ днъ лѣт 7114 (scris în ale lunei lui mai, 8 zile, anul 1606); † și iar au cunpărat Gherghe cel mare 3 stănjini de la Langa, del lu Dunbrăvi, direptŭ 900 aspri gata.

NOTANDA

finalul *u* întreg: wлтѫ (dar și wлтъ), пъмънтѫ, арѵинтѫ, ѯотарлѫ (poate însă și ѯотарѵлѫ sau chiar o simplă metatează grafică din ѯотарѵлѫ) [100];

finalul *i* întreg pretutindeni, și chiar duplicat de 2 ori în Добрикъни, cf. textul no. VI;

finalul *u* jumătățit: кънпъ, дирептъ [101]; 157

oa: тоатъ;

confuziunea între ѥ și ѣ: алѣце și алеце, дирептъ și дирѣптъ, Блъндескъ, (= Блъндѣскъ), Цеменни (= Цѣменни);

eo = *é*: кътѣ (= cité) în loc de «cite o»;

пѥ, nu пре, și пестѥ, nu престе;

metateza lui *n*: пъмънтѫрн și пъмнътѫрн [102];

дин și ден;

de 2 ori дн în loc de дин: дн апа Цеменни пънъ..., дн зилеле Мивнии;

h trecut în *v*: Мивнии pentru Михнии de 2 ori;

confuziunea între *u* și *ă*: пѫркърецни și пъркърецилор, кѫнпърат și кънпърат, кълъгърѫ[1];

ден чин пънъ чин = din capăt pînă în capăt, de la slavicul чинъ «rînd»;

genitivo-dativul: лѫ Стрезе, лѫ Правъц;

н pentru м: кѫнпърат, кънпъ, дѫнбръвї;

reflexivul *se* distins de condiționalul *să*: съ сѥ цїѥ;

трѫ în loc de «întru», ca la macedoromâni: тр-ѫ кънпъ, тр-алтъ кънпъ;

dispariția lui *n*: тр-ѫ кънпъ (= tr-un...);

numi personale: Стрезе, Добрикъ, Негослава, Правъц, Пърток, Мнле, Бъдислав, Герге, Ланга;

numi locale: апа Цеменни, Пѫркърецни, Фефелеи ...;

дел лѫ дѫнбръвї... ?[104].

particularitatea economică: o vadră de vin — o costandă.

---

[1] Despre ъ = ă și ъ = ŭ la slavi, cf. Потебня, *К истории звуков русскаго языка*, Voronej, 1876, p. 33-38 [103].

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

158

XXVIII

O DELIMITAŢIUNE

DISTRICTUL VÎLCEA, 1608, APRILE 15

Originalul în Arhivele Statului: Cozia II [105].

Scris pe o foaie de hîrtie afumată, foarte stricată, lipsind un mare petec la mijloc, lungă de $29^1/_2$, lată de 20 centimetri, fără semn de fabrică.

Scrisoarea, cu cerneală gălbuie, e frumoasă, dreaptă şi îndesată, cu litere nalte de 2 milimetri şi cu o distanţă de 5 milimetri între rînduri.

Cele şase peceţi, întipărite prin fum, sînt foarte nedistinse: abia se mai poate recunoaşte pe una din ele un leu în picioare cu coada rădicată, adecă ceea ce se cheamă «lion passant» în eraldică.

Actul s-a transcris la 1778 în condica cea veche a Coziei, foaia 59, pe cînd nu era încă rupt, astfel că această copie, deşi foarte defectoasă ea însăşi, ne va înlesni totuşi a completa, negreşit între parentezi, lacunele ce există în starea actuală a textului; din nenorocire însă, condicarul a uitat cu desăvîrşire de a copia rîndurile 15—16, tocmai cele mai stricate.

Sub raportul ortografic acest act se caracterizează printr-o deosebită predilecţiune pentru î, pe care-l pune în loc de ї şi chiar de и.

159

1. † скрнса(м) но(н) с̃ бош(р̃) карїн а(м) фо(с)тъ хота(р)нн(ч) шн токъ-
2. мѣнъстн(р) дела козїш. ѳсъ егѳме(н) аѳ фо(с)тѳ пърїнъте(л)
3. пахомїе де(ч) аѳ
4. аѳѳтъ пъ(р) кѳ са(р)кн(з) де бѳжоанн пъ(нт)рѳ къ а(ѳ) аѳѳтъ са(р)-
5. кнз, ѡ(ч)нъ депреѳ(н)
6. кѳ сфънъта мънъ(с)тнре де(ч) нѣѳ лѳатъ егѳменѳ(л) денъпреѳнъ кѳ
7. са(р)кн(з) пре ръваше до(м)нещї дн(ч) нон ѳкъ а(м) ме(р)сѳ пре кѳвъ-
8. нътѳ(л)
9. до(м)нѳ но(с)трѳ де а(м) къѳтатъ шн а(м) къ(л)катѳ ѡ(ч)на сатѳлѳн
10. бо(г)дънещїн дела ѡ(л)тъ дн(ч) а(м) афлатъ пре са(р)кн(з) мощѣ(н)
11. къ а(ѳ)
12. фо(с)тъ кѳ(м)пъра(т) са(р)кн(з) ѳкъ дн(н) знлеле мн(х)нен во(д)
13. шн ш(м) къѳтатъ
14. шн къ(р)цнле лѳ са(р)кн(з) че а(ѳ) аѳѳтъ де мошїе дн(ч) нон ѳкъ а(м)
15. фъкѳтъ ка(р)
16. тѣ дела мъна [нод](с)тръ лѳ са(р)кн(з) съ(ш) цїе мошъш пре къ(р)цн
17. че а(ѳ) аѳѳт[ъ]

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

11. ·†съ а(м) хотъ[рътъ] къ(м)пѵ(л) кѵ пъдѵрѣ де а(м) фъкѵтъ
ѡ(ч)на лѵ са(р)кн(з) [ѕ]
12. кодри ѵ(н) [кодрѵ пре] лъ(н)[гъ х]отарѵ(л) кълимънещїло(р) ши
а(м) пѵ(с) п[їа]
13. тръ [дин кодче де валѣ маре] ши съ мѣ(р)гъ ачє(л) кодрѵ дн(н) апа
ѡ(л)тѵ[лѵн]
14. кѵ [пъдѵрѣ кѵ тотъ пънъ ла х̂о]тарѵ(л) мѵерещїн ши челала(лт) кодрѵ
15. пре ..... щїн ши прин пъдѵре пре слѣмѣ ...
16. п ..... е пре мѵерѣска пъ(н) ла мерїн къ(р)нѵлѵи ...
17. алътѵрѣ ... [плъв]ниченѣска предечн(н)дѣ ш(н) де кътръ селищѣ
18. бо(гд)нещїло(р) ѵ[нде по]го(р) калѣ карѵлѵи дела рѵ(д). ши кѵ пъдѵрѣ 160
кѵ то(т)
19. пънъ ·† хотарѵ(л) мѵерещїн. ѡ(р) селищѣ съ ѡ цїе пре кѵ(м)пърътѵ(р)
20. ши лѣѵ фо(с)тъ [алѣ]съ ма(н) денан(н)те врѣме де мощѣнїи сатѵлѵи
21. де сав щїѵтъ па(р)тѣ влъдѵщѣскъ чи а(м) але(с) съ цїе са(р)кн(з). ѕ.
пъ(р)цн
22. ши кѵ вадѵ(л) морїн дн(н) селище. ѡ(р) ѡ па(р)те де селище де(с)пре
23. малѵ(л) рошѵ алътѵрѣ кѵ валѣ ·† жо(с) ка(р) па(р)те а(ѵ) фо(ст)
а сире(н) съ а(н)бъ а
24. ѡ цїнѣ коѕїшнїн дн(ч) нон ачещи ѕ̄ бош(р) анѵ(м) пъ(р)вѵ(л) лѡ(г)
ѡ(т) рѵда
25. и фръ(н)кѵ(л) ѡ(т) потъроша(н) и а(н)ге(л) ко(м) ѡ(т) съ(р)чинещи
и пѣда ло(г) ѡ(т) бъ(р)се(щ)
26. и гїѡка ѡ(т) съ(м)боти(н) и хѵ(д) ѡ(т) дѣещи но(н) аша а(м) але(с)
ши мъ(р)тѵрѧсн(м)
27. кѵ сѵфлетеле ноа(с)тре. ши пе(н)трѵ кредн(н)ца нѣ(м) пѵ(с) ма(н)
жо(с) пе
28. чещи(л) ка съ(с) крѣ(з) пїс мца апрн(л) еї(дн) в(лт)ъ хѕрѕ

(L.S.) (L.S.) (L.S.) (L.S.) (L.S.) (L.S.)

TRANSCRIPŢIUNEA

† scris-a*m* no*i* 6 boïar[i] carii a*m* fostŭ hotarnic[i] şi tocămé*l*nic[i] sfi*n*tei mănăstir[i] de la Coziïa, însă egume*n* au fostu părinăte*l*[e] Pahomie; dec[i] au avutŭ păr[ă] cu Sarkiz de Bujorani păntru că a*u* avutŭ Sarkiz oc[i]nă depreu*n*[ă] cu sfănăta mănăstire, dec[i] néu luatŭ egumenu*l* denăpreună cu Sarkiz pre răvaşe do*m*neşti, dic[i] noi încă a*m* mersu pre cuvănătu*l* do*m*nu-nostru de a*m* căutatŭ şi a*m* călcatu oc[i]na satului Bogdăneştii de la Oltŭ, dic[i] a*m* aflatŭ pre Sarkiz moşté*n*, că a*u* fostŭ cumpărat Sarkiz încă di*n* zilele Mihnei vod[ă], şi ĭ-a*m* căutatŭ şi cărţile lu Sarkiz ce a*u* avutŭ de
moşie,| dic[i] noi încă a*m* făcutŭ carté de la măna [noa]stră lu Sarkiz să-ş[i] 161
ţie moşăĭa pre cărţi ce a*u* avutŭ; însă a*m* hotă[rătŭ] cămpu*l* cu păduré de a*m* făcutŭ oc[i]na lu Sarkiz [2] codri, u*n* [codru pre] lăn[gă ho]taru*l* Călimăneştilo*r*, şi a*m* pus p[ia]tră [dincoace de valé mare] şi să mérgă ace*l* codru di*n* apa Oltu[lui] cu [păduré cu totŭ pănă la ho]taru*l* Muereştii, şi celala*lt* codru pre... [Muere]ştii şi prin pădure pre slémé... p... e pre Muerésca pan[ă] la merii Cărnului... alăturé... [Plăv]icenésca pre deci*n*dé, şi de cătră selişté Bogd[ă]neştilo*r* u[nde po]gor[ă] calé carului de la Rud[a], şi cu păduré cu to*t*, pănă în hotaru*l* Muereştii, ĭar selişté să o ţie pre cumpărătur[i], şi léu fostŭ [alé]să ma*i* denainte vréme de moşténii satului de s-au ştiutŭ parté Vlădu-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ţéscă; ci *am* ale*s* să ţie Sa*r*kiz 2 părţi şi cu vadu*l* morii di*n* selişte, ĭa*r* o parte de selişte despre malu*l* roşu, alături cu valé în jo*s*, car^{e} pa*r*te *au* fo*st* a Sire*i*, să aibă a o ţină Coziĭanii: dic^{l} noi aceşti 6 boĭa*r*^{l}, anum^{e} Părvu*l* log^{ofăt} ѡ(т) (de la) Ruda и (şi) Frăncu*l* ѡ(т) Potăroşa*n*^{l} и Angh*el* com^{is}(?) ѡ(т) Săr^{ă}cineşti и Preda log^{ofăt} ѡ(т) Bărseşt^{l} и Ghioca ѡ(т) Săm*bot*i*n* и Hu*d* ѡ(т) Dăeşti, no*i* aşa a*m* ales, şi mărturisi*m* cu sufletele no*as*tre, şi pe*n*tru credinţa né*m* pu*s* ma*i* jo*s* peceţi*l*^{e} ca să s^{ă} créz^{ă}, пнс мѣсмца (scris în luna apri*l*^{ie} 15 дни (zile) в лѣтъ 7116 (în anul 1608).

NOTANDA

finalul *u* întreg: мерсѫ, фостѫ (dar şi фостъ), кълкатѫ;

finalul *u* jumătăţit foarte des: авѫтъ (= avută), лѫатъ (= luată), къѫтатъ (= căutată), Ѡлтъ ...[106];

un *ă*, vocală iraţională, ceva ca *schwa* semitic, de 3 ori între *n* şi *t*: пърĭнътєлє (= părin*ă*'ele), сфънътъ (= sfăn*ă*ta), кѫвънътѫл (= cuvăn*ă*tul), şi o dată între *k* şi *m*: токъмѣлнични (= toc*ă*mélnici), dintre cari cu forma ceasta din urmă cf. токъмѣлєлє în textul publicat mai sus sub no. 1 şi vocala iraţională între *c*—*m* la romani în cuvinte împrumutate de la greci: « Alg*e*meon » din Ἀλκμαίων, « Alcumena » din Ἀλκμήνη, « drachuma » din δραχμή, « Tecu-
162 messa » din Τέκμησσα, « acume » din ἀκμή etc.[1], iar pentru | *nt* = *năt*, tot la romani « *ini*ter » din *inter*, « Vale*ni*tio » din *Valentio*, « lini*t*ei » din *lintei*, « pertine*ni*tibus » din *pertinentibus* etc. [2];

acelaşi *ă* iraţional între *n* şi *p* în денъпрєѫнъ (= de*năp*reună), pentru care însă nu se poate aduce vreo analogie latină, grupul consonantic *np* neexistînd lătineşte, ci numai *mp* [107];

forme duple: пънтрѫ şi пентрѫ, депрєѫнъ şi денъпрєѫнъ, дечи şi дичи, мошĭе şi мошъı;

дин, nu дє↑ sau ден;

прин nu прє↑;

genitivo-dativul: лѫ Сѫркнз;

прє дє чиндѣ = de astă parte;

oa: ноастръ;

prepoziţiunea repetată: кѫ пъдѫрѣ кѫ тот;

картє, къріци = « documente de posesiune »: ıмı къѫтат шı к ъ р ц и л е лѫ Сѫркнз ..., съ-шı цĭе мошъı прє к ъ р ц и;

diferinţa juridică: мошъı прє къріци, adecă proprietate bazată pe acte de orice natură, şi мошъı прє кѫмпърътѫри, adecă proprietate bazată pe simplul fapt de a fi cumpărată;

картѣ д е л а м ъ н а ноастръ;

мощѣи, мощени = « proprietari », chiar fără *moştenire:* мощѣн къ лѫ фостъ кѫмпърат ..., мощенїı сатѫлѫи;

---

[1] Schuchardt, *op. cit.*, II, p. 395, 408, 425.
[2] *Ibidem*, p. 413, 419. — Cf. Corssen, *op. cit.*, II, p. 608 sqq.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

şt = *şn*: мощѣн = *moşnean* de astăzi;

рѣваше домнещї = lista trimisă de domnie, cu indicaţiunea celor chemaţi a judeca vreun proces, a fi conjuratori sau a delimita o moşie, ceva ca *album judicum* la vechii romani:

кѹвънътѹл домнѹ-нострѹ;

ам к ъ л к а т ѹ шчина сатѹлѹи, în sens de: am delimitat teritoriul...;

ш партє де селищє д е с п р е мал ѹл рошѹ;

кал ѣ карѹлѹи;

чела-лалт;

кодрѹ, кодри, în sens de «teritoriu delimitat», expresiune foarte remarcabilă, cu care trebui alăturat, ca desfăşurare identică a ideelor, germanul *mark* «teritoriu delimitat» (örtliche Abgrenzung) din *mark* «pădure», scandinavul *mörk* [1];

interesantă tranziţiune logică: кодрѹ «pădure», trecut în accepţiunea de «teritoriu delimitat», s-a luat apoi în înţelesul general de «bucată», de unde astăzi zicerea poporană *codru de pîine* = «bucată de pîine» şi proverbul: «flămîndul *codrii* visează şi vrabia meiu» [2], adecă «flămîndul visează bucăţi de pîine...» [3] [Add. 30];

слѣмѣ = «culme» sau «vîrf» = paleoslav. слѣмꙗ, serb. шлјеме «acoperiş»;

numi personale: Сирѧ, Първѹл, Фрънкѹл (cf. în texturile de mai sus: Молдовѣнѹл, Сръбѹл, Ирбанашѹл, Кѹзакѹл), Преда, Гîшка, Хѹд, Саркиз (armean?) [108];

numi locale: Съмботин, Дъеща, Съръчинещи, Потърошанн, Малѹл-рошѹ, Блъдѹщѣскъ, Мѹерѣска (genit. Мѹерещîи), Плъвиченѣска, Мерîи кърнѹлѹи ...

---

[1] Cf. Grimm, *Deutsche Rechtsalterthümer*, ed. 2. p. 497: «*Natürliche, älteste Grenze war aber der Wald und in Eichen wurde das Zeichen gehauen*» *.

* „Graniţa naturală cea mai veche a fost însă pădurea, iar semnul era scrijelat pe stejari" (*n. ed.*).

[2] Hinţescu, *Proverbele românilor*, Sibiu, 1877, p. 60.

[3] Pentru etimologia cuvîntului *codru*, vezi studiul meu: *Fragmente pentru istoria limbei române, elemente dacice*, p. 32.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

146

XXIX-XXX

CUMPĂRĂTURELE SPATARULUI MÎRZEA

CIRCA 1608—1609

Între anii 1568—1577, sub Alexandru-vodă Mircea, se întîmplase un proces scandalos, care nu este fără interes pentru istoria socială a epocei.

Proprietar al satului Berileşti din districtul Ilfov era un boier de ţară numit Şuşan, după moartea căruia averea-i trebuia să treacă la copiii săi, anume la trei fete: Stana, Neacşa şi Rada, şi la un băiat: Dispot; cele două surori mai mari însă goneau pe unicul lor frate, sub cuvînt că el n-ar fi fost născut din Şuşan, căci — ziceau ele: «ѥст бнл прихватнл бацѵ нм Шѵшан по матеръ Диспотов на нме Бонка злаа хѡдца със ѥдин ацигании блѧд сътворнла, таж wна ѥст ѵтекла понеж ѥст хотѣл Шѵшан да ю загѵбит, а после Бонка wна ѥст родїла тог синъ вниш рѣх Диспод w(т) под плетїе шкож ѥдин копел, и рекла ѥст Бонка матеръ Диспотов понеж ѥст била непразна w(т) Шѵшан (tatăl lor Şuşan prinsese pe muma lui Dispot, numită Voica, cu umblări rele, *avînd ca a face cu un ţigan*, şi dînsa a şi fugit atunci, fiindcă Şuşan voia s-o ucidă, iar după aceea Voica *a născut pe acel fiu mai sus-zis Dispot pe sub garduri ca pe un bastard*, şi pretindea Voica, muma lui Dispot, cum că a rămas îngreunată de Şuşan)».

Acest proces *turpis causa*, care ne arată că la 1570 lumea nu era mai bună de cum este astăzi, e descris pe larg într-un crisov al lui Mihnea-vodă Alexandru din 11 februarie 1586, păstrat în Arhivele Statului: Mitropolia Bucureşti, no. VIII [109].

165 Faţă cu cearta între copiii lui Şuşan, divanul domnesc a acordat lui Dispot dreptul de a-şi dovedi legitima filiaţiune prin 12 conjurători: «дал ѥст закwн Диспотов. вї. болѣрн, да заклет како ѥст рожден Диспод w(т) тѣло Шѵшанов (i-a dat lui Dispot lege 12 boieri, ca să jure că este născut Dispot din corpul lui Şuşan)» — ceea ce s-a şi făcut, conjurătorii jurînd — nu se ştie pe ce fel de temei — cum că «Dispot a ieşit din corpul lui Şuşan», şi atunci averea a fost adjudecată *pro indiviso* la cîteşipatru: Stana, Neacşa, Rada şi Dispot: «шкож да бѫдет тwг брат със тех вншреченн сестрн .Д. братїе нераздѣленн (ca să fie acel frate cu acele mai sus-zise surori 4 fraţi nedespărţiţi)».

Stana, cea mare fată a lui Şuşan, era măritată după un boierinaş numit Preda, «vătav w(т) Cacaleţi», pe care de asemenea îl menţionează crisovul lui Mihnea, iar mai pe larg un crisov de la Radu-vodă Mihnea din 16 novembre 1620.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Toate astea s-au petrecut înainte de 1577; prin urmare, în cele două documente de mai jos noi avem a face cu neşte oameni ce aparţin deplin secolului XVI.

Actele de mai sus, ca şi celelalte ce vor fi citate acum îndată, se conservă în acelaşi pachet no. VIII al Mitropoliei din Bucureşti [110].

Actorul principal în ele, cumpărătorul satului Berileşti de la familia lui Şuşan, este un personagiu foarte istoric: marele spătar Mîrzea.

Cu ocaziunea texturilor precedinţi noi am făcut deja cunoştinţă cu cîţiva dintre cei mai remarcabili campioni ai lui Mihai Viteazul: banul Udrea, agă Fărcaş, logofătul Tudosie.

Nu mai puţin celebru este spătarul Mîrzea.

În armata lui Mihai-vodă erau doi căpitani cu acest nume, probabilmente fraţi, pe cari contimpuranii îi deosebeau prin epitetele de «Mîrzea cel mare» şi «Mîrzea cel mic».

Eroul nostru este «Mîrzea cel mare», menţionat mai adesea în fîntîne istorice, ajuns la culmea ierarhiei boiereşti şi al căruia numele de botez era Vasilie[1], pe cînd cellalt Mîrzea — numele lui de botez nu se ştie — a jucat un rol relativamente neînsemnat şi de o durată foarte scurtă.

Spătarul Mîrzea era moldovean, inamic înverşunat al Movileştilor, din 166
care cauză a şi fugit în Ţara Românească, intrînd sub steagurile lui Mihai Viteazul[2].

Cînd Simeon Movilă apucase tronul muntenesc, nimine nu l-a combătut mai energic şi mai adesea[3].

În capul «haiducilor», adecă al acelei teribile oştiri neregulate care — un fel de başibuzuci — nu primea leafă, ci trăia numai din pradă[4], Mîrzea a devenit groaza Ardealului, mai cu seamă sub succesorul lui Mihai, nu mai puţin viteazul Radu Şerban.

Cronicele transilvane din primii ani ai secolului XVII sînt pline de numele acestui general[5], al căruia mare talent ostăşesc îl admirau chiar inamicii: «ostaş viteaz şi iscusit», zice despre el un sas[6]; «bărbat eminent şi de o vitejie extremă», adaugă un ungur[7].

Iată de ce, de origine obscură din Moldova, Mîrzea s-a rădicat în cîţiva ani la gradul de mare spatar, una din boieriele cele mai de frunte, şi după aceea moldovenii l-au rugat să se întoarcă la dînşii.

---

[1] Bethlen, *op. cit.*, t. 5, p. 147.

[2] Spontoni, *op. c.*, p. 191: «*il Capitan Merza Moldavo, Fuoruscito di quella Provincia che per sua maggior sicurezza erasi in Valacchia ritirato*».

[3] *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, Coronae, 1847, p. 198, 208, 211.

[4] Bethlen, t. 5, p. 95—7.

[5] *Chron. Oltard.*, p. 188, 213, 214 etc. — Trauschenfels, *Deutsche Fundgruben zur Geschichte Siebenbürgens*, Kronstadt, 1860, p. 123, 258, 267 etc.

[6] *Chron. Olt.*, p. 222: «*Merza, ut strenuus et exercitatus miles, forti animo Moysis exercitui occurrens, ultra 3000 trucidat, capto Georgio Makó, quem capite plectit...*»*

[7] Bethlen, t. 5, p. 348: «*Stanislaus Kracker atque Merza... viri praestantes et summa virtute praediti, quorum quilibet in hac expeditione suas partes dextre obivere*»**.

*„Mîrza, ca un ostaş sîrguincios şi încercat, ieşind cu suflet tare în calea oastei lui Moise, căsăpeşte peste 3000 [de soldaţi], prinzîndu-l pe Gheorghe Makó, căruia îi taie capul ...“ (*n. ed.*).

**„Stanislau Kracker şi Mîrza..., bărbaţi de frunte şi înzestraţi cu cea mai mare vitejie, cu care şi unul şi altul şi-au îndeplinit misiunea în mod strălucit în această expediţie“ (*n. ed.*).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

«*Ştefan-vodă Tomşa* — zice cronicarul Miron Costin sub anul 1612 — *a prins de veste îndată de venirea leşilor, şi a strins şi el oastea ţărei toată, şi se prilejise atuncea şi nişte slujitori de ai lui Mihai-vodă, căpitanii lui cei vestiţi, neputînd trăi după moartea lui Mihai-vodă în Ţara Ungurească, chemaţi prin cărţi de Ştefan-vodă, anume M i r z e a...*»[1]

În crisoavele lui Ştefan Tomşa, cari sînt foarte multe în Arhivele Statului, Mirzea figurează ca «*mare vornic al Ţărei de Sus*»[2].

167 Să revenim însă asupra celor două texturi, publicate mai la vale.

Datul cronologic lipseşte, dar nu este greu de a-l lămuri printr-un crisov de la Alexandru-vodă Iliaş din 1 iunie 1617, aflător în acelaşi pachet şi unde se zice că cumpărăturele făcute prin actele de mai jos au fost confirmate la timpul lor printr-un crisov al lui Radu Şerban, care crisov însă: «**загнѣл бѫ вѣсеѫ книги емѹ за wчинѹ кѣда ест излѣзил Радоул-водъ Щербан w(т) зде w(т) земле въ Молдавское когдаж извадил га ест Батръ Габръ** (a pierit cu toate crisoavele de moşie atunci cînd a fugit Radu-vodă Şerban de aici din ţară în Moldova, fiind gonit de Bator Gabor)».

Se ştie că alungarea lui Şerban-vodă de către Gabriel Bathori se întîmplase la 1610[3].

Trebui să admitem dară că cumpărarea moşiei, anterioară confirmaţiunii domneşti, care şi aceasta este anterioară invaziunii lui Bathori, avusese loc cam între 1608—1609.

Odată acest punct stabilit, mai este un altul, şi anume că textul no. XXIX s-a scris cînd mai trăia încă vătavul Preda, iar textul no. XXX deja un timp oarecare după moartea lui, cînd jupîneasa Stana a rămas văduvă.

Deci: dacă textul no. XXX datează circa 1609, textul no. XXIX este neapărat circa 1608.

1608 şi 1609 sînt aci două daturi extreme, mai jos de cari nu este permis a ne pogorî; dar nemic nu împiedecă, din contra, ca ambele texturi să fie cu cinci sau şase ani mai vechi, adecă de pe la 1603—1604 [111].

Crisovul de la Alexandru-vodă Iliaş, căruia îi datorim această lămurire cronologică, ne arată totodată, că la 1617 Mirzea nu se mai afla în Moldova, ci s-a reîntors deja în Ţara Românească, unde a luat din nou postul de mare spătar.

Toate actele moşiei Berileşti sînt transcrise, nu prea exact, în condica cea veche a Mitropoliei din Bucureşti, t. 2, începînd de la foaia 115.

---

[1] *Letopis.*, ed. Kogăln., I, t. 1, p. 229. —Cf. *ibidem*, p. 231.

[2] Cf. C o d r e s c u, *Uricariul*, t. 5, p. 213.

[3] E n g e l, I, p. 277.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

XXIX

NOTIŢĂ DE CUMPĂRĂTURE

(BERILEŞTI, DISTR. ILFOV, CIRCA 1608)

Scris pe o foaie de hîrtie, puţin gălbuie, lungă de 33, lată de 21 centimetri, cu un semn de fabrică rău determinat: ceva ca un scut oval înflorit pe la mărgini.

Scrisoarea, cu cerneală rădăcinie, e frumoasă, cu elegante codiţe şi aruncături deasupra, cu litere mai mici de 2 şi o distanţă între rînduri de 8—9 milimetri.

Din cele trei peceţi, rătunde, întipărite cu fum, numai cea din mijloc, de 16 milimetri în diametru, este mai clară, avînd scris pe ea în giur cu slove mari: **† ПРѢДѦ БѢТѪХ**, iar în mijloc o mică figură nedistinsă.

Prin formă literele ѣ şi ъ se confundă.

1. † съ сѣ цѣ къ дѫ кѫ(м)пъра(т) жѫпа(н) мѣ(р)зѣ вѣ(л) спа(т) wчи(н) ↑ Берїле(ц) дела преда ↑сь де па(р)те лѫ шѫша(н) а па(т)ра
2. па(р)те шъ кѫ вечина(ш) анѫме бѣла(н) и мнѯън(л) и дра(г)мн(р) и пъ(р)вѫ(л). шъ ѿ(р) дѫ кѫ(м)пъра(т) wчи(н) ↑ бернле (*sic*)
3. ѿ(р) дела преда де ↑тра патра па(р)те а патра па(р)те дела дн(с)по(д) ↑съ ѿ(р) де ↑ па(р)тѣ лѫ шѫша(н)
4. шъ кѫ вечина(ш) анѫме дѫце и ра(д)ѵ(л) и ста(н) ↑съ ↑прѣѫ(н) дѫ плъ(т) ачѣ(с)тъ ман сѫ(с) скри(с) мошъе ↑ а(с)при ×ѕѱ
5. † шь ѿ(р) дѫ кѫ(м)пьра(т) wчи(н) ↑ бернле(ц) ѿ(р) дела преда ↑съ де ↑ 169
па(р)те вла(д)ѵ(л) а чи(н)че па(р)те шъ кѫ вечи(н)
6. анѫме тнѯѫ(л) и мѫша(т) и манѣ ↑съ то(т) ↑трдче(с)тѫ пре(ц) чїе ман сѫ(с) скри(с)
7. † ѿ(р) дѫ кѫ(м)пьра(т) wчи(н) ↑ бернле(ц) дела марїа фата вла(д)ѵ(л) ѣ фѫни дере(п)тѫ а(с)при ×ѳ шъ кѫ
8. ѫ рѫмь(н) анѫ (*sic*) шър(б) дѫ въ(н)дѫ(т) де а ло(р) бѫ(н) вое шь а(л)дъмьша(р) анѫме двра(м) по(с) и цефѫ(л) по(с)
9. и ко(с)та(н)ти(н) фрателе лѫ дънишо(р) ло(г) де бѫзьѫ и бъла(н) и мнѯън(л) и тнѯѫ(л) и дѫ(ц) и дра(г)мн(р)
10. и вла(д)ѵ(л) де дколе де са(т) де бернле(ц) ѿ(р) ачѣ(ш)тїи ман сѫ(с) скри(с) wчи(н) се(м)неле и съ(н)тѫ ↑ лѫгѫ де ↑ дрѫмѫ(л)

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

11. лѫ ко(н)чакѫ пъ(н) ✝ ма(т)ка сѫпътѫрін сѫтѫ ко(с)та лѫпїен шѣ ✝ латѫ де ✝ хотарѫ(л)

12. ге(р)гїцен ... (с) ... (н) пънъ ✝ хотарѫ(л) нетезецило(р)

(L.S.) (L.S.) (L.S.)

TRANSCRIPȚIUNEA

† să se știe că au cumpărat jupan Mărzé великн (mare) spatar ocină în Berileștі de la Preda, însă de parte lu Șușan a patra parte și cu vecinașі anume Bălan и (și) Mihăil и Dragomir и Părvul; și iar au cumpărat ocină în Berile[ști] iar de la Preda deintr-a patra parte a patra parte de la Dispod, însă iar de în parté lu Șușan și cu vecinașі anume Duțe и Radul и Stan, însă înpreună au plătіt această mai sus scrisă moșăe în aspri 6700; † și iar au cumpărat ocină în Berileștі iar de la Preda, însă de în parte Vladului a cince parte și cu vecinașі anume Tihul и Mușat и Mané, însă tot într-acestu preț cie mai sus scris; † iar au cumpărat ocină în Berileștі
170 de la Mariia fata Vladului 2 funi dereptu aspri 9000 și cu u rumân anume Șărb; au vândut de a lor bună voe, și aldămășarі anume: Avram postelnic и Ștefu postelnic и Costantin fratele lu Dănișor logofăt de Buzău и Bălan и Mihăil и Duț и Dragomir и Vladul de acole de sat de Berileștі; iar aceștii mai sus scriș ocinе semnele i săntu: în lugu — de în drumul lu Conćacu până în matca săpăturii sutu costa Lupiei, și în latu de în hotarul Gherghiței... s... n până în hotarul Netezeștilor.

NOTANDA

finalul *u* întreg: ачестѫ, дерептѫ, сѫтѫ (= suptu), сънтѫ (= sunt), лѫгѫ, латѫ, Кончакѫ;

n vocalizat: лѫгѫ (= lungu), ѫ (= un), де în loc de ден (: де парте лѫ Шѫшан), cf. mai sus textul no. XXVII;

пт asimilat în т: сѫтѫ (= suptu);

ѣ pentru ѣ: ачестъ мошъе (= acéstă...), семнеле (nu: сѣмнеле), а чинче парте (= a cincé...);

ъ pentru *i* după *ș*: мошъе, шъ și шѣ — nicăiri шн;

ъ pentru *e* după *ș*: Шърб (= Șerb);

o pentru *oa*: костa (= coasta);

«a plăti *în*...»: а плътит ✝ аспри ...;

genitivo-dativ femeiesc: ачештїн (= acestei), сѫпътѫрін, dar și cu *ci*: Гергицен, Лѫпїен;

genitivo-dativ bărbătesc: лѫ Шѫшан, лѫ Дънишор, лѫ Кончакѫ;

substantiv nearticulat de-naintea genitivului: парте лѫ Шѫшан, dar și партѣ лѫ Шѫшан;

де✝н;

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

чїѣ = «ce este»: прѣц чїѣ ман сѫс;

prepoziţiunea repetată de trei ori: дѣ аколе дѣ сат дѣ Берилецин;

reflexivul *se* distins de condiţionalul *să*: съ сѣ цїѣ;

фѫнн, vezi texturile no. IX etc.;
алдъмъшари, vezi textul no. XI;
pentru sintaxă: ачештїи ман сѫс скрисѣ цчине семнеле н (= îi) сънтѫ; 171
вечинаш şi рѫмьн, deopotrivă = «clăcaş»;

sub raportul juridic, e ciudat de a vedea ca *aldămăşari* în textul de faţă tocmai pe cei vînduţi ca clăcaşi: Бълан, Минъил etc., cari astfel beau pentru propria lor robire, şi aceasta de-mpreună cu neşte boierinaşi ca «Avram postelnic», «Ştefu postelnic» şi «fratele lu Dănişor logofăt», ceea ce probează că clăcăşia — condiţiunea de вечинаш şi рѫмьнн — era departe de a fi fost r o b i e în sensul ordinar al cuvîntului.

numi personale: Бълан, Драгомнр, Пьрквл, Диспод, Дѫце, Тиχѫл (cf. Тифѫл în textul no. XXVI, adecă $f = h$), Мѫшат, Манѣ, Шърб, Дънишор, Кончакѫ;

дрѫмѫл лѫ Кончакѫ, termin topografic încă din epoca dominaţiunii cumanilor în România, cf. «Кончакъ ему слѣдъ правитъ (*Konćak* îl urmăreşte)» în antica poemă rusă despre expediţiunea lui Igor, unde Konćak este numele unui celebru principe cuman, acelaşi din Cronica rusă de la Kiev, în care pe la anii 1169—70 el este menţionat în următorul mod la un loc cu tribul tătăresc al B e r e n d e i l o r: «Половци дикіи, Кончакъ съ родомъ своимъ и съ вои и Берендичи (sălbatecii cumani: *Konćak* cu neamul său şi cu oastea şi *Berendeii*)» [1], de unde la noi de asemenea numele personal *Berendei* şi mai multe numi locale: *Berendei*, *Berendeasca*, *Berendeşti* etc. [2] [112];

genitivo-dativul Лѫпїѣн de la «Lupia», nume de sat, astăzi *Lipia*, cu trecerea iniţialului *lu* în *li*, cf. latineşte *lubet* = *libet* etc.;

вътаχ, pe pecetea lui Preda = «vătav», din forma primitivă вътаг, de unde actualul deminutiv «vătăjel» (cf. polonul *watażka*), adecă $g = h = v$.

[1] Карамзин, ed. Einerling, t. 3; nota 3; cf. *ibid.*, notele 58, 60, 67, 68 etc.
[2] Despre importanţa elementului cumanic în România, vezi studiul meu *Originile Craiovei*, §§. 12—15.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

172

XXX

O SCRISOARE DE FEMEIE

(BERILEŞTI, DISTR. ILFOV, CIRCA 1609)

După ce am dat douăzeci şi nouă texturi bărbăteşti, vom reproduce acum u n u l femeiesc; unul singur, dar dintre cele mai remarcabile [113].

Este scris pe o foaie de hîrtie subţire, gălbuie, lungă de $31\,^1/_2$, lată de 21 centimetri, cu un semn de fabrică puţin distins, astfel că ne-a fost anevoie de a-l copia.

Jos, în loc de pecete, este placată o bucăţică de ceară galbenă, rătundă, de 12 milimetri în diametru.

Scrisoarea, cu cerneală neagră, e măruntă şi îndesată, slovele fiind mai mici de 2 milimetri la nălţime, iar distanţa între rînduri de vreo 7 milimetri.

Literele sînt: unele prea plecate în dreapta, altele verticale, o seamă prea plecate în stînga, ceea ce peste tot le dă un aspect dizgraţios.

S-ar putea bănui că actul s-a scris de o mînă de femeie, adecă de către însăşi jupineasa Stana, care însă în orice caz, chiar de nu l-a scris, cel puţin l-a dictat, după datina femeilor agramate[1].

Prin indicaţiunea lui *a* lung (ꙗ = ā), prin confuziunea între *o* şi *u*, prin muiarea lui *e* în ѣ (= *ĭe*) şi trecerea lui în *i*, precum şi prin alte particularităţi
173 foarte interesante pentru vocalismul român, | acest text rivalizează cu cele publicate mai sus sub nno. VI şi XXVI, iar sub raportul sintaxei — le şi le întrece.

1. † скрн(с) є(ѕ) стана пъ(н) ла а(л) но(с)трѕ чн(с)тн(т) шꙗ днрегътѕ(р) жѕпа(н) мръзѣ
2. марелѣ спа(т) мѕ(л)тъ сънътатє тремѣцѕ дѕ(м)нитале. шн мъ †(н)кн(н) кѕ ка(п)ѕ(л)
3. ла пъмъ(н)тѕ. ла дѕ(м)нитаа шн ла жѕпънѣсаа дѕ(м)нитале. кѕ(м) цѣѡ фо(с)тѕ мнлъ
4. мач дѣнантѣ врѣмѣ дѣ ѡкѣшѕ(л) предаа. аша съ цн фне мнлъ дѕ(м)нитале шн
5. дѣ капѕ(л) мн(ѕ) къ є(ѕ) астъзн съ(н)тѕ † полаа дѕ(м)нитале. шн мн(н) нѣдѣждѣ нѕ

[1] Cf. F u m a g a l l i, *op. cit.*, t.1, p. 275: «strumenti dettati a 'notaj de femmine rozze».

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

6. ман прн дѯ(м)низн(ѯ) шн прє дѯ(м)нитаа. шръ нон кѯм(ѯ) амъ грънитѯ ман дѣнан
7. тѣ врѣмѣ. дѣ саа(т) дѣ бърелѣще. съ фїн даа(т) дѣ нон съ фїн дѯ(м)нталѣ мѯшн(н)
8. шн кѯкѯннлѯрѯ до(м)нитале шн ннпоцнлѯ(р) шн стрннпоцнлѯ(р). шн лаа даа(т)
9. шкѣшѯ(л) бърелѣцин(н) шн лаа мѯ(р)тѣ лѯ(н). съ фїн а ж(н)па(н) мръзѣ мареле спа(т). шн
10. мъ(р)тѯрн(н) а пѯ(с). дѣ ↑ какалеще ра(д)ѯ(л) ннпо(т)съѡ шн жнпа(н) жнпа ѡ(т) бѯзъ(ѯ). и вла(д)ѯ(л)
11. по(ст) дѣ пожирѣще. шн нгомънѯ(л) ѡ(т) пн(н) аномѣ ѯаритаа. и драгнш бѯзѯшнѯ(л)
12. и нъкѯла жѯдицѯ(л). и фа(р)ка(ш) ю(з)ба(ш) и лѯпѯ(л) ю(з)ба(ш). шръ дѯ(м)нитале съ цн фїн
13. мнлъ дѣ капѯ(л) мн(ѯ) шн дѣ ѡмѣнн(н) мн(н) аръ чнин съ ва лѣпъ- 174
дда дѣ ↑ кѯвъ(н)тъ
14. чи а(мѯ) грън(т) кѯ дѯ(м)нитаа ѡре до(м)нитаа ѡре нон съ фїн блъ-(с)тимаа(т) тнї
15. ѡтъ(ц) чи(с) въ никн(н). дчѣш нн ро(г)м(ѯ) дѯ(м)нита(л) шн жнпън ... дѯ(м)нталѣ шн
16. шн конон$(н) дѯ(м)нита(л). шн дѯ(м)низн(ѯ) съ въ ддаѡ(г) зелѣ шн а(н) до(м)нишво(с)тъ амн(н)
17. пн(с) м(с)ца ю(лн) ēї д(д)нъ

(L. S.)

TRANSCRIPȚIUNEA

† scri*s* e*u* Stana păn la a*l* no*s*tru ci*s*ti*t* și diregătu*r* jupa*n* Mrăzé marelé spa*tar* mu*l*tă sănătate treméțu du*m*nitale și mă în*c*hi*n* cu ca*p*u*l* la pămă*n*tu la dumnitaa și la jupănésaa du*m*nitale; cu*m* țéo fo*s*tu milă mai dénaité vrémé dé ochéșu*l* Predaa, așa să ți fie milă du*m*nitale și dé capu*l* mi*u*, că e*u* astăzi să*n*tu în polaa du*m*nitale, și mi-i nédéjdé numai pri Du*m*niziu și pre du*m*nitaa, ïară noi cum*u* amŭ grăitu mai dénaité vrémé dé saa*t* dé Bărelé*ș*te, să fii daa*t* dé noi să fii du*m*nitalé mușii și cucuniluru do*m*nitale și nipoțilu*r* și strinipoțilu*r*, și l-a daat ochéșu*l* Bărelé*ș*ti*i* și la mu*r*té lu*i* să fii a jipa*n* Mrăzé marele spa*tar*, și măr*t*urii a pu*s*: dé în Cacaleț*e* Ra*dul* nipo*t*u-são și jipa*n* Jipa ѡ(т) (de la) Buză*u* н (și) Vla*dul* po*st*elnic dé Pojirés*t*e și igomănu*l* ѡ(т) Pi*n* anomé Haritaa, н Draghiïa Buzuïanu*l* н Năcula judițu*l* н Farcaș ïuzbaș н Lupu*l* ïuzbaș; ïară du*m*nitale să ți fii milă dé capu*l* mi*u* și dé oméni*i* mi*i*, ară cini să va lépădaa dé în cuvăntŭ ci a*m*u grăi*t* cu du*m*nitaa, ore domnitaa ore noi, să fii blăstimaa*t* 318 ѡтъц (părinți) ci-s въ Никни (în Niceea); acéïa ni ro*g*amu du*m*nita*l*e și jipăn[ései] du*m*nitalé și și coconu*i* du*m*nita*l*e, și Du*m*nizi*u* să vă adao*g*a zelé și a*i* do*m*niïavo*s*tă, ami*n*, пнс мѣсмца (scris în luna) ïuli(e) 15 ддн̃ъ (zi).

NOTANDA 175

finalul *u* întreg: кѯмѯ, кѯкѯннлѯрѯ, грънтѯ, сънтѯ (sum), фостѯ, пъмънтѯ, трємѣцѯ, рогъмѯ;

finalul *u* jumătățit: кѯвънтъ (= cuvănt*ŭ*);

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

finalul *u* întreg și jumătățit: амѫ și амъ [114];

finalul *i* întreg chiar în астъзи;

u pentru *o*: мѫшии (= moșie), нипоцилѫр (= nepoților), стрнинпоцилѫр, дирегътѫр (= diregător);

o pentru *u*: цѣw фостѫ (= ți-au...), рогъмѫ (= rugămu), wкѣшѫл (= uncheșul), игомънѫл (= igumănul), аномѣ (= anume), съw (= său);

u pentru *oa*: мѫртѣ (moartea);

u și *o* în același cuvînt: кѫкѫнилѫрѫ (= coconiloru) și коконѫи (coconului), дѫмнитале și домнитале, дѫмнитаа și домнитаа;

o pentru *oa*: востъ (= voastră), wмѣнии (= oamenii);

ѣ pentru ε: зелѣ (= zile), аномѣ (= anume), дѫмниталѣ (dar și дѫмнитале), марелѣ (dar și мареле), дѣ (= de), wмѣнии (= oamenii);

i pentru *e*: нипоцилѫр (= nepoților), стрнинпоцилѫр, нипотѫ-съw, чи (= *ce*: кѫвънтъ чи амѫ грънт, și wтъц чи-с въ Никии), чинн (= cine), блъстнмаат, жѫдицѫл (= județul), мѫшии (= moșie); съ фїи (= fie, de 5 ori), ни (= *ne*: ни рогъмѫ), мнѫ (= meu), мии (= mei), дѫмнизнѫ (= dumnezeu, de 2 ori);

ъ pentru *e* în cuvinte străine: Нъкѫла, wтъц;

i pentru *ă*: стрнинпоцилѫр (= stră...);

c pentru *i*: Пожирѣцие (= ști), Бърелѣцие (și Бърелѣции), Какалеце (= ți), зелѣ (= zile);

confuziunea între *e* și *i*: пре și при;

confuziunea între *u* și *i*: жѫпан și жипан (de 3 ori);

confuziunea între ıa și a: ıаръ și аръ;

n vocalizat: ан (= ani), wкѣшѫл (= unchéșul, de 2 ori), дѣнаите (= dénainte, de 2 ori), чистит (= cinstit) [115];

176 *r* vocalizat: востъ (= voastră);

aa = ă: блъстнмаат, даат (de 2 ori), саат, Харитаа, дѫмнитаа (de 4 ori), жѫпънѣсаа, Предаа, полаа, лѣпъдаа;

с = «sunt»: wтъц чи-с въ Никии;

скрис ем = «am scris eu»;

де ↑ = din;

а = latinul *ad*: съ фїи а жипан ...;

forma triplă: дѫмниталѣ, дѫмнитале și домнитале;

genitivo-dativul: коконѫи, ca în «nimenui», nu коконѫлѫи;

а даат, а пѫс, nu ав ...;

reflexivul *se* nedistins de condiționalul *să*: съ фїи, съ ва лѣпъдаа;

prepoziționea repetată: дѣ саат дѣ Бърелѣцие;

conjuncțiunea repetată: шн шн коконѫи;

conjunctivul repetat: съ фїи даат дѣ нон съ фїи дѫмниталѣ;

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

пънъ ла, în sens de «către»;

wре = ori: wре дѫмнитаа, wре нон;

съ ва лѣпъдаа дѣ ↑ кѫвънтъ;

съ-ци фїи милъ дѣ капѫл мнѣ (de 2 ori);

ѥѫ астазн сънтѫ ↑ полаа дѫмнитале;

ми-н нѣдѣждѣ прн ...;

мѫлтъ сънътате тремѣцѫ дѫмнитале шн мъ ↑нкин кѫ капѫл ла пъмънтѫ;

днъ cu doi д pentru дьнь (zi), probă de ignoranţa formulelor slavice, pe cari totuşi pînă şi femeile se credeau datoare a le întrebuinţa în scrisorile lor;

numi personale: Жипа, Драгиш, Бѫзѫинѫл, Нъкѫла, Фаркаш, Стана.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

APENDICE

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

179

XXXI

CATASTIHUL AVERII MĂNĂSTIRII GALATA

(IAŞI), 1588, NOIEMBRE 4-25

Publicaţiunea de faţă era deja foarte înaintată, cînd preastimatul nostru amic şi coleg d. D. A. Sturdza, ale căruia vaste cunoştinţe şi preţioase colecţiuni aleargă totdeauna cu rîvnă înaintea acelora ce brăzduesc cîmpul istoriei naţionale, ne-a comunicat documentul de mai jos, cel mai lung în limba română din secolul XVI şi cel mai interesant sub raportul lexic[116]

D. Sturdza a însoţit textul de o notiţă, din care extragem următoarele:

«Documentul acesta aparţinea răposatului Eudoxiu Hurmuzachi, şi a venit în proprietatea mea prin donaţiunea ce mi-a făcut venerabilul meu amic George Hurmuzachi.

El formează o condicuţă, scrisă pe foiţe lungi de 33, late numai de 10 centimetri, pe hîrtie gălbuie groasă, cu semnul de fabrică de la Braşov, şi anume:

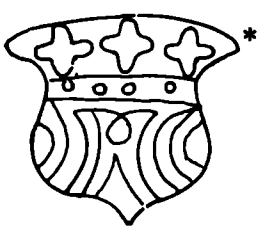
*

180 Scrisoarea, cu cerneală neagră bună, e mare şi frumoasă.

Condicuţa cuprinde peste tot 18 foi, din cari 27 pagine sînt scrise de aceeaşi mînă de gramatic, ultimele 2 sînt lăsate albe, iar pe cea d-întîi este o apostilă făcută de însăşi mîna domnului moldovenesc Petru Şchiopul, precum e lesne a constata alăturînd-o cu facsimilul publicat de d. B. P. Hasdeu[1].

Acest catastih al mănăstirii Galata s-a scris cu ocaziunea dării de seamă, cînd egumenul Anastasie a predat toată averea mănăstirească în mînile dichiului Gervasie în prezinţa comisarului domnesc Caraghiuzăle stolnic, ceea ce s-a întîmplat la 4 noiembrie 1588, iar la 15 noiembrie s-a pus apoi apostila princiară.

* Cf. mai sus texturile no. XV şi XVIII [117].

[1] Vezi mai sus textul no. VII.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Averea mănăstirii este compusă din:

«1. 16 moşie, şi anume:
Vîlceştii, Teişorii, Hrişcanii,
Plopii, Belceştii, Pizdenii,
Sadna, Tămăşanii, Şiviţa,
Mihăileştii, Voroveştii,
Mînjeştii, Petreştii,
Mînzeştii, Fălfoeştii,
Drăgăneştii;
2. 4 heleştee;
3. 21 mori;
4. 6 piue;
5. 2 vultori;
6. 1 pod umblător;
7. 16 $\frac{1}{4}$ fălci vie;
8. 19 sălaşe de ţigani;
9. 1 povarnă;
10. vite: 192 cornute,
109 cai,
1128 oi,
140 porci,
484 stupi;
11. «bucate» anume:
32 buţi de vin,
52 putine de brînză,
1 putină de unt,
1100 drobi de sare,
1 majă de morun,
1 majă de crap,
1 berbenţă de rînze,
1 bute şi 12 jumătăţi de miere,
2 putine de poame murate,
1 cant făină,
280 stoguri fîn,
1 stog bob,
10 stoguri grîu,
4 $\frac{1}{2}$ stoguri ovăs,
4 stoguri orz,
3 stoguri mazăre,
3 stoguri săcară,
3 stoguri hrişcă,
52 stoguri mălai,
80 mierţe grîu,
300 mierţe «sîrjiţă»,
21 mierţe hrişcă,
60 mierţe slad,
60 mierţe mălai;
12. obiecte de gospodărie:
1 car,
2 cocii,
2 cuţite cu mînere,
27 «pecerpele»,
444 «bucşi de fîntînă»
52 sape,
25 covoare,
2 odealuri,
1 cergă,
1 «pilotă»,
1 faţă de perină,
4 peşchire,
6 mese,
56 tipsii,
87 talere,
27 căldări,
4 gratii,
2 pirostii,
6 sfredele,
4 hîrleţe,
9 fiere de ferestre,
4 cuie de car,
4 cuie mici,
2 cîrlige de magherniţă,
3 securi,
1 tigae,
1 «sinie»;
13. veşminte bisericeşti:
6 zavese,
18 poale de icoane,
14 dvere,
14 patrafire,
7 orare,
11 «naracleţe»,
1 aer,
14 procoveţe,
2 tetrapode,
6 «şirince»,
9 brîe,
1 caftan,
17 feloane,
18 stihare,
1 antimins,
2 grobnice;
14. odoare:
2 chivote,
2 cădelniţe,
2 potire,
4 sfeşnice,

181

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

63 icoane ferecate şi neferecate,
1 taler,
1 canaf de policandru,
1 tipsie,
3 cruci,
1 iconostas,
1 inel,
7 cupe,
16 lingure,
1 medelniţă,
1 umivalniţă,
1 scafă,
1 ibric,
1 sticlă,
32 ouă de struţ şi de lemn,
1 steag,
12 făclii scumpe,
50 petele de aur;
15. cărţi:
4 tetravangele,
1 praxă,
1 „angaréte";
2 trioade,
3 psaltiri,
12 minee,
1 tipic,
1 ceaslov,
1 molitvelnic,
7 liturgie,
2 cărţi de cîntare,
1 praznic,
1 „zlatoust",
1 „lesviţă",
1 biblie;
16. 12 urice;
17. bani: 9000 aspri bani gata,
7000 dăruiţi aspri,
16000 aspri a se mai da».

Cătră notiţa d-lui Sturdza, vom adăuga următoarele:

Mănăstirea Galata a fost întemeiată de vodă Petru Şchiopul în două rînduri: de-ntîi la 1576, într-o vale, unde — zice cronicarul — «nu după
182 multă vreme s-a risipit»[1]; apoi a doua oară | pe deal, la 1583: «dacă s-a aşezat Petru-vodă la domnie, n-a lăsat în deşert pomana sa, mănăstirea Galata, care o zidise întîi în vale şi se risipise, ci cu toată nevoinţa a silit de a zidit Galata den deal, care trăieşte şi pînă astăzi»[2].

Catastihul de faţă s-a scris, prin urmare, peste vreo cinci ani după fundarea mănăstirii.

Muntean de origine, dar domn al Moldovei, Petru-vodă a reuşit a înavuţi Galata prin donaţiuni nu numai de la moldoveni, dar şi de la munteni totodată; astfel, printre donatorii menţionaţi în catastih, Dragomir vornicul, Pătru banul, Mitrea vornicul, poate şi Radul ceaşnic — numele «Radul» fiind foarte rar în Moldova — au fost boieri munteni.

Din celelalte personage concurse la fundaţiunea Galatei, pe «vlădica Agafton» noi l-am întîlnit deja în textul no. XIII din 1597 ca episcop de Roman, iar «logofătul cel mare» nu este altcineva decît celebrul Stroici, subscris mai sus în textul no. VII din 1583 şi a căruia remarcabilă personalitate, ca bărbat de stat şi ca cel de-ntîi ce s-a încercat a scrie româneşte cu litere latine, noi am descris-o aiuri[3].

Nu putem trece însă înainte fără a ne opri o clipă asupra a doi donatori, menţionaţi de asemenea în catastih, cari ambii, arnăuţi de viţă, ajunseseră în Moldova sub Petru Şchiopul la culmea puterii şi au cîştigat chiar, pînă la un punct, o reputaţiune europeană.

Aceştia sînt: Brut postelnicul şi Zota spătarul.

Bartolomeu Brutti, rudă cu vestitul vizir Sinan-paşă, fusese cîtva timp agent diplomatic al Veneţiei la Constantinopole[4]; după aceea a rămas tot

[1] *Letopiseţe*, ed. Kogăln., I, t. 1, p. 200.

[2] *Letopis.*, t. 1, p. 203.

[3] Hasdeu, *Viaţa şi scrierile lui Luca Stroici*, Bucureşti, 1864, in-16.

[4] Bulengerus, *Historia sui temporis*, Lugduni, 1619, p. 283. — Maurocenus, *Historia Veneta*, Venetiis, 1623, lib. XIV, an. 1591.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

acolo în serviciul ambasadei spaniole şi a concurs mult pe lîngă Poarta Otomană la trimiterea lui Petru-vodă ca domn al Moldovei; din recunoştinţă, acesta l-a chemat în ţară, l-a făcut boier mare şi l-a acoperit cu averi [1].

Sub Iancu-vodă Sasul, în intervalul dintre cele două domniri ale lui 183
Petru Şchiopul, Brutti se bucură de aceeaşi înaltă poziţiune.

Catolic gelos, dînsul a făcut tot ce i-a stat în putinţă pentru a răspîndi catolicismul în Moldova, şi izbutise chiar de a introduce la noi pe jesuiţi [2]; cu toate acestea, pe cînd cerea de la Curtea Papală epitetul de «patron al bisericei apostolice în România», el nu se sfia de a figura în acelaşi timp între donatorii mănăstirii ortodoxe de la Galata!

Brutti era şi ostaş între celelalte; aşa mai sus, în introducerea la textul no. VIII, noi l-am văzut învingînd la 1580, împreună cu vornicul Bucium, o revoltă a basarabenilor contra lui Iancu-vodă.

Avuţiele cele mari au pierdut însă pe agerul albanez: pe cînd Aron-vodă era încă particular, Brutti îi împrumutase o sumă însemnată de bani; ajungînd apoi la domnie şi neputînd sau nevrînd să-i plătească, acest principe a descoperit un alt mijloc de a se răfui, şi anume a poruncit armaşilor la 1591 ca să înece pe bietul creditor în Nistru [3].

Acesta a fost tragicul sfîrşit al postelnicului Brutti.

Cellalt albanez, spătarul Zota, este un personagiu nu mai puţin interesant.

Porecla lui era Tzigara, iar Zota, sau mai bine Zotu, numele său de botez: Ζῶτος ὁ Τζηγαρᾶς.

Născut dintr-o familie albaneză din Ianina, el avea fraţi Apostol Tzigara şi Panoson Tzigara.

Venit nu se ştie cum în graţia lui Petru Şchiopul, Zota a ajuns, în vrîsta numai de 37 ani, mare spatar în Moldova şi ginere al lui vodă, luînd în căsătorie pe domniţa Maria.

La urcarea pe tron a* lui Aron-vodă, Zota fusese de-ntîi bine văzut de
cătră acest principe [4]; mai în urmă însă, căzut pe semne | în prepus din cauza 184
înrudirii sale cu Petru Şchiopul, a fost silit a emigra şi a murit la 1599 în Veneţia, lăsînd un lung testament italieneşte, din care rezultă că avea mai mulţi copii, băieţi şi fete [5].

O ramură din familia Tzigara există pînă astăzi în Ţara Românească, unii în Vlaşca, alţii peste Olt, în districtul Dolj, dacă nu mă înşeală memoria.

Apostol Tzigara, fratele eroului nostru, dînd la lumină pe la 1630 o istorie universală în limba greacă, scrisă de mitropolitul Doroteu de Monembasia şi al cării manuscris fusese oarecînd în posesiunea lui Zota [6], a publicat

---

[1] Un raport al lui Germigny din 1580 în Charrière, *Négociations de la France dans le Levant*, t. 3, Paris, 1853, p. 913.

[2] Vezi despre aceasta o mulţime de acte în Theiner, *Monumenta Poloniae*, t. 3, p. 5 şi altele, unde Brutti îşi dă titlul de «Gran Camarier di Moldavia et Capitano di Lapusna».

[3] Bielski, *Kronika polska od 1587 do 1598*, Warszawa, 1851, p. 164. — Mai vezi despre Brutti, C. Esarcu, *Arhivele Veneţiei*, în *Columna lui Traian*, 1876, p. 280; — Hasdeu, *Istoria toleranţei religioase în România*, ed. 2, Buc., 1865, etc.

[4] *Letopis.*, t. 1, p. 209.

[5] Vezi acest testament în Sathas, Μεσαιωνική βιβλιοθήκη, t. 3, Veneţia, 1872, p. XCV—CI.

[6] Această istorie universală s-a tradus din greceşte în româneşte de cătră un Ion Buburuzăi din Braşov în a doua jumătate din secolul XVII. Manuscrisul românesc se află în Muzeul Hohenzollern din Sigmaringen, unde l-a descoperit Schuchardt. Vezi Gröber, *Zeitschrift für romanische Philologie*, t. 1, 1877, p. 484 [118].

* În ed. originală: al *(n.ed.)*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

acolo și portretul acestuia, reprodus apoi în celelalte ediții ale cărții [1].

În giurul portretului este scris: Εἰκών τοῦ λαμπροτάτου κυρίου Ζωτοῦ τοῦ Τζηγαρᾶ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων, πρωτοσπαθαρίου καὶ γαμβροῦ τοῦ γαληνοτάτου ἡγεμόνος πάσης Μολδοβλαχίας κυρίου κυρίου Πέτρου Βοιβόδα (Icoana luminatului domn Zota Tzigara din Ianina, marele spatar și ginerele serenisimului principe a toată Moldovlahia, domnului domnului Petru voievod), iar la dreapta imaginii: ἐτῶν λζ' (de ani 37).

Acest portret e foarte interesant pentru noi, mai cu deosebire, prin aceea că ne arată portul unui mare spatar moldovenesc din secolul XVI: acea căciulă de blană, din care iese sus și se lasă pînă pe spate o lungă coadă, probabilmente de catifea; acea dentelă la git; acele scumpe stofe înflorate ale șubei și ale hainei; pumnarul etc.

Și altmintrea, sub raportul curat artistic, portretul spatarului Zota nu este fără importanță, de vreme ce a ieșit din mîna unei celebrități: a lui Antonio Bosio, atît de cunoscut prin opera sa postumă despre catacombele Romei [2].

Acest portret, iată-l [vezi p. 207].

187 Să revenim la catastihul de mai la vale.

Particularitățile sale linguistice vor fi studiate mai jos în Notanda; chiar aci însă vom atrage atențiunea asupra unui fenomen grafic, care ni se pare a fi de o mare însemnătate fonetică și în privința cărui se cere o dezvoltare ceva mai pe larg.

Autorul, sau mai corect scriitorul catastihului, deosebește două feluri de *z*, adecă **з** și **ѕ**.

Cu **з** sînt scrise:

la începutul cuvîntului:

Зота (nume propriu),
зарба (nume de stofă),
Златоѣстъ (nume propriu),
завѣсъ,
зиле,
залог;

la mijlocul cuvîntului:

Карагюзѣле (nume propriu),
свѣздъ,
празничє,
лозе,
Пизденн (nume de sat);

la sfîrșitul cuvîntului:

wбраз,
атлаз,
wрз-ѕ,
из-ѕри.

Cu **ѕ** sînt scrise:

la începutul cuvîntului:

свѣздъ;

---

[1] Despre diferitele ediții ale acestei cărți, vezi S a t h a s, Νεοελληνικὴ φιλολογία, Atena, 1868, p. 222–4.

[2] A n t o n i o B o s i o, *Roma sotterranea, opera postuma publicata da C. Aldobrandino*, Roma, 1632, fol. – Cf. B o l d e t t i, *Osservazioni sopra i cimeteri*, Roma, 1720, fol.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

la mijlocul cuvîntului:

ѣєрѕн,
трътъѕн,
рѣнѕє,
брѫнѕѫ,
мъѕърє;

la sfîrşitul cuvîntului:

188 Мънѕєщи, nume de sat, de la мънѕ-.

Cum că întrebuinţarea, cînd a lui з, cînd a lui ѕ, nu e de loc capricioasă, ci foarte sistematică, probă este că: зърба e scris cu з de d o u ă - s p r e z e c i ori, wбраз de ş a p t e ori, атлаз de n o u ă ori, празниче de p a t r u sau c i n c i ori, wрзѳ de d o u ă ori, şi nicăiri nu vedem ѕърба, wбраѕ, wрѕѳ etc.

De asemenea брѫнѕѫ şi мъѕърє sînt scrise aşa cîte de d o u ă ori, nicăiri брѫнзѫ sau мъзърє.

Prin urmare, una din două: sau diverginţa scrierii cu з şi ѕ provenea din tradiţiune, ori că ea rezulta din diferinţa sunetelor, adecă cuvintele cu з nu se rosteau în acelaşi mod ca cuvintele cu ѕ.

Tradiţiune nu este, căci vorbele зиле, зърба, Зота, Карагюзѣле, атлаз, wрзѳ, apoi ѣєрѕн, трътъѕн, рънѕє, брѫнѕѫ, мъѕърє, мънѕ — nu sînt slavice, ci latine, turce, grece etc., de unde nu ne putea veni semnul grafic ѕ, cunoscut numai alfabetului paleoslavic.

Rămîne dară ipoteza cealaltă: deosebirea fonetică.

з se pronunţa şi se pronunţă ca *z* la toţi slavii, încît românii nu aveau nici un îndemn de a-i schimba valoarea, de vreme ce dînşii au lăsat intactă pe a celorlalte slove.

Cum se pronunţa însă ѕ?

În grafica slavică cirilică el nu figurează în manuscrise vechi decît numai ca cifră: 6 = ѕ [119]; în grafica slavică glagolitică se întrebuinţează în mai multe vorbe, mai ales însă în acelea în cari consoana originală e *g* la înşişi slavii, bunăoară дрѫгъ din дрѫгъ, мноѕи din многъ, пѣнѧѕь = пѣнѧгъ, кънѧѕь = кънѧгъ etc., cu cari se poate alătura din textul nostru ѕвѣздъ = polonul *gwiazda*, adecă ѕ = *g* şi з = *z*.

Dar aceasta ne dă puţină lumină chiar asupra foneticei slavice[1], necum asupra celei române.

O indicaţiune ceva mai limpede ne procură, poate, numele acestei litere în alfabetul paleoslavic, anume ѕѣло, ceea ce mi se pare a fi pur şi simplu arabicul *dzâl*, numele lui *d* celui punctat deasupra, carele se pronunţă ca *dz* [120].

189 Nemaiavînd încotro, cată să smulgem o lămurire în astă privinţă chiar din cele şapte cuvinte scrise cu ѕ în catastih: ѣєрѕн, трътъѕн, рънѕє, брѫнѕѫ, мъѕърє, мънѕ.

În ѣєрѕн = verzi, ѕ reprezintă sibilarea lui *d* din singularul ѕѣрдє = verde.

Tot aşa în трътъѕн, plural din трътъд, de la grecul τετράδιον.

În рънѕє, брѫнѕѫ şi мънѕ, ѕ este preces de н, adecă de nazala cea *dentală*, prin acomodaţiune cu care însuşi ѕ se d e n t a l i z a, pronunţîndu-se *dz*, precum vedem, în adevăr, că a noastră брѫнѕѫ, după cum o scrie catastihul, se pronunţă la poloni *bryndza*, nu *brynza*.

Avem dară брѫнѕѫ = brîn*dz*ă, мънѕѳ = mîn*dz*u, рънѕє = rîn*dz*e, трътъѕн = trătad*z*i, ѣєрѕн = verd*z*i, către cari, fără a mai căuta vreo

[1] Cf. M i k l o s i c h, *Vergl. Grammatik d. slavischen Sprachen*, t. 1, p. 217-8.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

altă explicaţiune, mai adăugăm мазаре = mad*z*are, astăzi *mazăre*, cuvînt obscur, probabilmente ante-roman, ca şi *brîndză* şi *rîndză*.

Mai pe scurt, scriitorul catastihului zicea: *zile*, nu *dzile*, dar *verdzi*, nu *verzi*; *orzu*, nu *ordzu*, dar *mîndzu*, nu *mînzu* etc.

Cum că ѕ din catastih reprezintă pe *dz*, probă mai este, în sfîrşit, însăşi scrierea звѣздъ, vorbă care în dialectele bulgare se pronunţă anume *dzvézdă*[1], adecă з = *z* şi ѕ = *dz*.

Un duplu *z*, mai dur şi mai moale, *z* şi *dz*, se observă pînă acum în fonetismul provincial moldovenesc; şi ar fi foarte instructiv, dacă ar putea cineva, înzestrat cu o ureche fină şi dezbrăcat de orice prevenţiuni de teorie, să surprinză acolo la faţa locului şi să specifice într-un mod metodic cuvintele cu simplul *z* şi pe acelea cu *dz* [121].

Această bifurcaţiune moldovenii o au în comun cu italienii, la cari de asemenea există un з = *z*, aşa numitul «*s* rimessa», ca de exemplu în *rosa* (= roza), alături cu un ѕ = *dz*, ca bunăoară în *donzella* (= don*dz*ella)[2].

Urmărirea acestui fenomen poate fi importantă chiar sub raportul etimologic, şi iată cum:

Plecînd de la exemplele вєрѕн din вѣрдє şi трѫтѧѕн din трѫтѧд, 190
noi am fi dispuşi a bănui că *z* se pronunţa la moldoveni ca *dz* numai atunci cînd poporul mai auzea încă pe *d* undeva în flexiunea sau în familia aceluiaşi cuvînt, nu însă atunci cînd suvenirea lui *d* era cu desăvîrşire pierdută, precum este pierdută, de pildă, în зилє = *zile*, nu *dzile*, deşi vine din latinul *dies*, al cărui *d* a pierit la români fără urmă.

Dacă aceasta este adevărat, atunci ar rezulta lîngă *brîndză* o formă cu *brînd-*, lîngă *rîndză* — *rînd-*, lîngă *madzăre* — *mad-*, lîngă *mîndz* — *mînd-*, ceea ce, restabilind pe primitivul *d*, ar uşura descoperirea originii cuvîntului.

În acest caz, bunăoară, al nostru *mînz*, мѫнѕ = mîn*dz*, redus la prototipul *mand-*, ar trebui separat cu totul de latinul *mansuetus* «blînd», de italianul *manzo* sau *manza* etc., şi apropiat de bascicul *mando* «vită stearpă» şi de celticul *mannus* = *mandus* «căluţ»[3] [122].

În acelaşi mod pentru *brînză*, брѫнзѧ = brîn*dz*ă, ar trebui să renunţăm la orice derivaţiune care nu ne-ar oferi tema *brand-*, şi am ajunge astfel a înrudi acest cuvînt cu βρένθιξ «lăptucă» din «lapte» şi βρένθον «grăsime» sau «untură», vorbe n e - g r e c e[4], probabilmente de origine tracică[5], conservate în Esichiu şi cari, după legile fonologice cunoscute ε = *a*, şi ϑ = *dh*, ne duc la tipul *brandh-* sau *bhrandh-* [123].

În fine, al nostru *mazăre*, мазаре = mad*z*are, identic pînă şi prin accent cu albanezul μόδουλă «măzăre» (citeşte *mòdzulă*), nu poate fi înrudit cu sanscritul मसूर (*masûra*, cu accentul pe *û*) «linte»[6], ci provine dintr-o

---

[1] C a n k o f, *Grammatik der bulgarischen Sprache*, Wien, 1852, p. 7.

[2] Despre duplul *z* în limbile cele mai diverse, cf. B i n d s e i l, *Abhandlungen zur allgem. vergl. Sprachlehre*, Hamburg, 1838, p. 424-34, unde însă sînt multe erori de fapt.

[3] Cf. D i e f e n b a c h, *Origines Europeae*, Frankfurt, 1861, p. 378.

[4] H e s y c h i u s, ed. M. Schmidt, t. 1, p. 397.

[5] P o l l u x, VI, 104: «μύρον βρένθιον ἐκ Λυδίας», ap. B ö t t i c h e r, *Arica*, Halae, 1851, p. 43.

[6] Nu mai vorbim nemic despre etimologia propusă de R ö s l e r, în *Sitzugsberichte der wiener Akad., phil.-hist. Cl.*, t.50 (1865), p. 598.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

radicală cu finalul dental, de unde și celticul *mezur* = *methur* « hrană »[124] (cf. *pomum* din $\sqrt{pa}$ « nutrire », *bacca* $\sqrt{bhak\text{-}ş}$ « nutrire » etc.)[1].

191 Sub raportul ortografic, catastihul nostru se mai distinge prin deasa întrebuințare a literei ѫ, foarte rară în celelalte texturi din colecțiunea de față, prin puținătatea aruncăturelor deasupra și prin aceea că consoana finală apare de o mulțime de ori neinsoțită de ѕ, ъ sau ь, deși e scrisă în rînd, iar nu deasupra rîndului — lucru aproape fără exemplu în grafica română de pe atunci.

Scrisoarea de mînă a lui Petru-vodă Șchiopul o reproducem în facsimile. Iată-o:

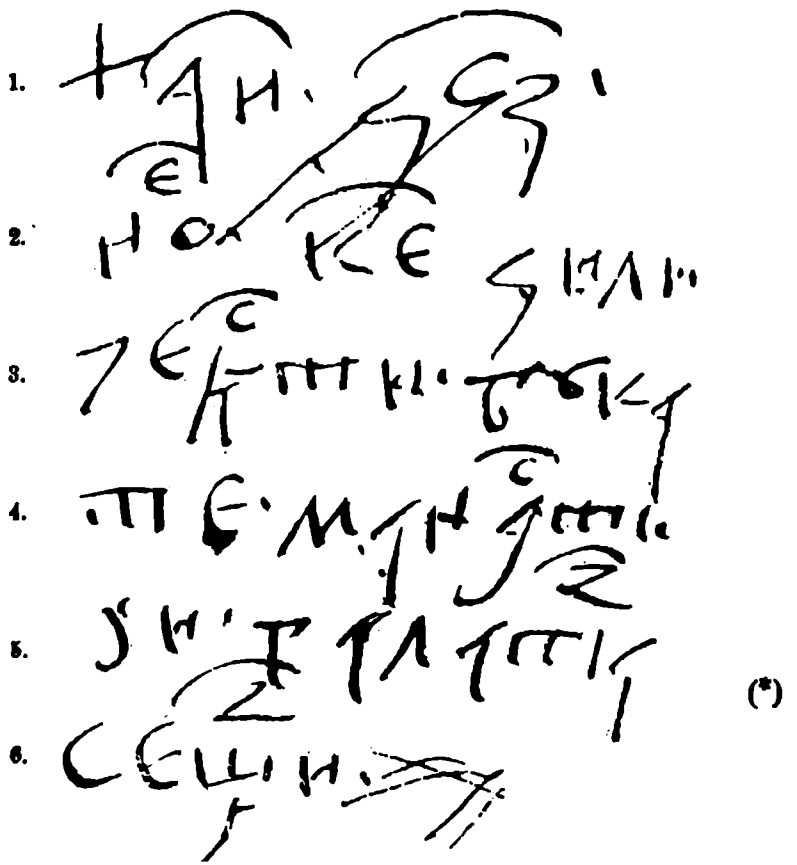

(*)

192

7. † в лто̄ хз̄ч̄з̄ м(с)ца ное(в) д̄
8. † чнче ката(с)ти(χ) дела мана(с)тире
9. дела галата. сѫ сѫ цне де веш
10. мынтеле бесеречен. шн де држи(н)

[1] Villemarqué, *Le grand Mystère de Jésus*, Paris, 1865, p. 235. Pentru întîlnirea, prin dezvoltare fonetică posterioară, a românului *z* cu celticul *z* din dentală, cf. al nostru *breaz* « bigarré » cu bretonul *briz*, *breiz* « bigarré », irlandezul *brit* [125].

(*) După această apostilă domnească, pusă în fruntea paginei I, urmează apoi 1 1/2 foaie nescrisă. Textul se începe de la pagina 5.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

11. тѫ шн де ковоаре. шн де банїн
12. шн де кан᷑шн де карѫ шн де тѡ(т)
13. добитокѫ(л) шн де тоате бѫкате
14. ле кѫндѫ аѫ фостѫ егѫмень
15. анастасїе де шаѫ да(т) сама ла
16. карагюзѣ(л) столникь шн тоа(те)
17. амстѣ саѫ да(т) ла мъна лѫ(н) гервасїе
18. декїюлѫи —:
19. † ѣ̄ї. ковоаре де демѫ(л)тѫ
20. † ѣ̄. пъреци мрѫ де демѫ(лт)
21. † д̄. ковоаре скѫмпе ноам —:
22. † ѣ̄. а(л)бе шн доаѡ рошїн
23. † s̄ї. ковоаре дела воеводъ —:
24. ā. ково(р) рошїн дела драгомн(рѫ)
25. двѡрннка —:

---

26. † ā. ковор а(л)бѫ дела мн(т)рѣ дво(р)нн(к)
27. † ā. ково(р) верде дела ѕнь чаѕшь
28. † ā. ковор га(л)бѫ(н) дела хе(т)ма(н)
29. † ā. ковор дела брълъданѫ(л)
30. † ā. ковор а(л)бѫ дела ко(р)цннъ
31. † ā. ково(рѫ) албѫ дела сла(в) цн(г) 193
32. † ā. ковор рошїѫ дела ко(с)
33. тандин сто(л)нникѫ(л)
34. † ā. ково(р) рошїѫ брѫ(т) посте(л)
35. никѫль
36. † θ̄. ковоаре дела бомрїн
37. † ā. ѡ(т)гѣл де зарба дела
38. столникѫ(л) костандинь
39. † ā. ѡ(т)гѣ(л) дела драгомирь
40. † ā. пилота пе[с]трица де
41. ла драгомирь —:

---

42. † ā. фаца де перина мрѣ де
43. ла драгомнр —:
44. † ā. черга вына(т) дела драгомн(р)
45. † г̄ пешкнр дела воево(дї)
46. † ā пешкнр дела рѫста(м)
47. † ā. маса дела рѡ(с)та(м) мре
48. † ѣ̄ мѣсе дела воево(дї) мрѣ
49. † нѫ̄ тепсїе дела воевѡ(да)
50. † д̄ тепсїе дела драгомн(рѫ)
51. † кѣ̄ та(л)цере кѫ доаѫ токѫ
52. ре де рамѣ дела воеводѫ
53. † н̄ та(л)цере де плѫ(м) дела ко(с)та(н)
54. тн(н) столнн (*sic*) —:
55. † кг̄ де кълдѫре 194
56. † д̄ гратїе
57. † ѣ̄ пиростїн
58. † д̄ кълдаре маре де бере

---

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

59. † ā то(к) кѫ вī. та(л)цере де
60. ла логофѣтѫл чел маре —
61. † s̄. свръде(л)
62. † d̄ ѫжрлѣцé
63. † θ̄. фīере де ферестре
64. † ē. кѫе маре де ка(р),
65. † d̄. ман мичīн
66. † ґ̄. кърлице де маге(р)нн(ц)
67. † ґ̄. сакѫре
68. † ā тиган
69. † ā сīнīе маре
——————————(*)

70. ЧИЧЄ ДЄ ЄЄШМИНТЄ ЄЄСѢРЄЧЄ(И)

71. ШИ ДЄ КИРЦЇИ

72. † ā тетрѣвагге(л) фере

73. кате —:

---

74. † ē. кивоте де а(р)цн(н)тѫ
75. † ē. къделнице дѫ(р)цн(н)тѫ
76. † ē. къци кѫ кънафи ши кѫ
195 77. мъхреме албīн
78. † ā. потн(р) де а(р)цинтѫ кѫ дн(с)ко(с)
79. кѫ звѣздъ ши кѫ линґѫре
80. дерцинтѫ
81. † ē. свѣшнице де а(р)цинтѫ
82. † ā. панагїѫ(р) де а(р)цѫ(н)тѫ
83. † ā. та(л)цн(р) де пе(т)хлѣби де(р)цн(нт)
84. † ā. икона па(н)тократо(р) ферека(тъ)
85. † ā. икона съпатъ ши ферека(тъ)
86. † ā. канафи маре че ѫ(с)те. сѫп
87. полиандрѫ скѫмпѫ ши кѫ
88. маргарита(р).
89. † ā тепсīе де арцинтѫ де коли
90. ва
91. † ā крѫче ферека(тъ) ши сапате

---

92. † ā. крѫче гълбъна нѫма(н) ла ко
93. дица ферекате
94. † ā. крѫче а(л)бъ неферекатъ
95. † ā. икона москническ кѫ че ѫ(с)те
96. асѫпра. двере(н) цр̄ска
97. † ā. икона мо(с)кичаскъ ши фоа(те)
98. фрѫмоасе прѣчиста
99. † ā. иконна прѣчиста ши кѫ

(*) Această linie este după original.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

100. ѳї8(л) —
101. † ā. иконостась. 196
102. † в̄. свѣшниче маре де ареме
103. † ā. праѯ̑ев
104. † ā. ангирѫте
105. † ā. трiw(д) митар фарисею
106. † ā. (т)риw(д) пентико(с)тар
107. † г. ѱга(л)тире —
108. † в̄ї. минѣе

---

109. † ā. типикь
110. † ā. часловеци
111. † а. молитъвни(к)
112. † з̄. л8тирги
113. † в̄. кърци де кънтаре
114. † ā. карте а пра(з)ник8л8н
115. † в̄. тетр8ва(н)гге(л) нефорека(те)
116. † ā. аер8 то(т) сърма
117. † ā. тетр8вагге(л) пѯцине(л)
118. форека(т). дела брълъдан
119. † ā. злато8сть сфетїи ѳе(w)до(р)
120. † ā. лесвицъ шн с̄т̄и нфри(м)
121. † ā. библеи

(*)

122. † вешминтеле бесѣречен.
123. † ā. црс̄ка кос̄8тъ к8 съ(р)ма
124. † в̄. поале де срѫма ла иконе 197
125. шн к8 н̄. де канафи

---

126. † ā. патрафирь де срѫма. к8
127. в̄ї наст8ри шн к8 s̄. ка
128. нафи
129. † ā. аwра(р) де сърма к8 д̄. ка
130. нафи
131. † ā. пърѣке де нъра(к)леце.
132. де срѫма шн к8 wбразе
133. † ā. поале де иконе де за(р)ба
134. пре маруине к8рши
135. ник8 негр8
136. † г̄. двере де за(р)ба а(л)ба(с)тре
137. шн к8 ротеле де а8рь
138. † ā. завѣсъ де за(р)ба шн к8 фло
139. рнле а(л)бе де фир
140. † в̄. завѣсе че сънт8 ман пре
141. с8с8 де пра(з)ниче ши де
142. моленїи де чѣ(т)ма рошїи
143. шн к8 ротеле де фн(р)
144. † ā. проковець де тратапо(д8)

(*) Linie după original.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

145. де зарба. а(л)бѫ ши кѫ
146. флоре ши пре ма(р)цине

---

147. адамаскъ вѣрде
198 148. † ā. проковецъ де иванггелїе де
149. ачелашь вингѫ ши пре марци
150. не адамаскъ вѣрде ши кѫ
151. д̄ кънафи
152. † ā. проковеци де зарба ши
153. кѫ флориле алби ши пре
154. марцинне. де а(т)лаз мѫш
155. ки кѫ па(т)рѫ кънафи
156. † в̄. проковецъ де зарба де(н)
157. трачелашь вингѫ пре ма(р)
158. цине ѫршиникѫ негрѫ
159. ши кѫ wптѫ канафи
160. † ā. двере маре че стъ ⁘тре
161. стълпи де чѣ(т)ма рошїе
162. кѫ ротеле
163. † в̄. подле че стаѫ ⁘(н) ти(н)дъ ⁘тре
164. стълпи де адъмъ(с)къ кѫ
165. wбразе
166. † в̄. подле де чѣ(т)ма рошїи кѫ цн(н)
167. те де фирѫ —:

---

168. † д̄. подле де никодне де адама
169. скъ рошїи че сънтѫ ⁘ то
170. ате зиле —
171. † г̄. двери де адамаскъ рошїи
172. † в̄. завеси ма(н) пре сѫсѫ де пра(з)
199 173. ниче де адамаскъ рошї
174. † ā. завѣсѫ де та(ф)тѫ а(л)ба
175. стръ
176. † ā. тратапо(д) де адама
177. скъ галбъна кѫ фло
178. ре албе
179. † д̄. проковеце де адама
180. скъ фъра канафїи
181. в̄. проковеце де а(т)ла(з) а(л)
182. бастрѫ
183. д̄. шнрнинче де та(ф)тъ
184. албастръ пестре
185. никодне
186. † г̄. двери де беникь рошїи
187. ши кѫ цинте де аврѫ

---

188. д̄. подле де адамаскъ га(л)
189. бени ши кѫ флоре а(л)
190. бе ши пре марцинне а(т)
191. лазѫ мѫшкїи
192. † ā. проковецъ де че(т)ма ро

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

193. шїн ши кѵ флоре ши пре
194. маріинне а(т)ла(з) а(л)ба(с)
195. трѵ —:

(*)

196. † чнче вешминтеле прѣце
197. ци
198. † г. фелwане де адамаскъ
199. а(л)бе
200. † а. фелонь де а(т)ла(з) рошїн
201. † а. фелонь де адамаскъ
202. албастръ
203. † а. фелон де адамаскъ
204. мо(χ)рътъ
205. † а. фелон. де адамаскъ
206. вѣрде дела роста(н) ага
207. † а. фелон. де зарба де
208. ла сто(л)никѵл коста(н)
209. динь

210. † г. стиχаре де адамаскъ
211. кѵ wбразе ши кѵ фло
212. ре —
213. † в. стиχаре вербн де а(т)ла(з)
214. † а. стиχар де адамаскъ
215. галбъна
216. † а. стиχар де адамаскъ
217. кѵ wбразе албе ши
218. мохорътъ
219. † а. стиχа(р) де а(т)ла(з) нѣгрѵ
220. дела владика. ага
221. фтонь
222. † д. фелодне де кѵ(т)ни мо(χ)
223. рътъ
224. † г. стиχа(р) де кѵ(т)ни мо(χ)
225. рътъ
226. † в. фелодне де кѵ(т)не
227. албе
228. † а. стиχа(р) де кѵ(т)ни
229. а(л)бѵ —:

230. † а. антимисъ де а(т)ла(з)
231. рошїн кѵ слове де а
232. ѵрь —
233. † а. грwбникѵ де ада
234. маскъ мо(χ)рътъ
235. † а. гробникь де ѵ(р)ши
236. ни(к) рошїн дать
237. де драгомири

(*) Linie din original.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

238. † Д. фелоане де богасїнѫ
239. † S. стиχаре а(л)бе де богасн''
240. † Д. патрафире де за(р)ба
241. кътє кѫ S. къна(ф)
242. † а. патрафирь де ада
243. маскъ вѣрде кѫ S
202 244. канафи
245. † а. патрафи(р) де адама
246. скъ галбъна дела ро(с)
247. та(м)
248. † г. awра(р) де за(р)ба къ(тє)
249. кѫ патрѫ канафи

---

250. † є. перекн де нара(к)лнце
251. де зарба
252. † є. брже де матасе кѫ
253. канафи
254. † Д. брже простѣ
255. † в. брже де матасе
256. † з. па(т)рафирж де ада
257. маскъ а(л)бастръ
258. шн рошїн шн не
259. грѣ
260. † г awра(р) де адамаскъ
261. † є. перекє де нарє(к)лецє
262. † а. проковець де за(р)ба
263. †прецѫр кѫ wрши
264. никѫ пѣгрѫ дела
265. зота спътарѫ
266. † г. двере де адамаскъ
267. вѣрде шн кѫ фирѫ
203 268. †прецѫ(р) кѫ а(т)ла(з) ро(шн)

---

269. † Д. подле гаръшн †(т)ра
270. челашь wбра(з)
271. † а. тратапо(д) гаржь †
272. трачеле wбразе
273. † а. проковеце гарж
274. †трачеле wбра(з)
275. † а. стиχа(р) де богасѫ
276. а(л)бѫ дела ко(с)та(н)дн(н)
277. † в. шнрнче бѫне скѫ
278. мпе
279. † а. ка(ф)та(н) кѫ Дї на(с)
280. тѫре дела медем

——————————(*)

281. † чиче арцинтѫл дат дела пъ
282. трѫ воєводъ
283. † в. кѫпе да(р)цн(н)тѫ кѫ лоа

(*) Linie după original.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

284. зе полѫите
285. † ā. кѫпа ман мнка
286. † ēī. лингѫре да(р)цинтѫ
287. † ā. мѣделница де арама

---

288. † ā ѫмивалницъ
289. † ā. ибри(к) полентъ

290. † ā. сти(к)ла кѫ мѫ(р) 204
291. † āī. ѫриче прен сателе
292. манастирен
293. † хD̄ī. а(с) бани гата
294. † ā. ѫри(к) пѫсѫ зало(г) де
295. репь хГ̄ а(с)при
296. † н̄. де трѫтаѕи де
297. петѣле де аѫрь
298. лешескъ
——————————————(*)
299. † ā. поти(р) даржи(н)тѫ
300. дела радѫ(л) ча(ш)ни(к)
301. † ā. кѫпа микъ дела
302. ко(с)те
303. † ā. кѫпокь да(р)ци(н)тѫ де
304. ла ко(с)тандн(н) сто(л)
305. ник

---

306. † ā. инель де аѫ(р) шрѫ де
307. ла костантин сто(л)
308. ник
309. † ā. кѫпа да(р)цинтѫ
310. жрѫ дела ро(с)та(м)
311. † хS̄. а(с) че аѫ да(т) банѫ(л) пѫ(т)рѫ
312. дерептѫ сѫфлетѫ(л)
313. тѫтинесѫѫ ши 205
314. аре а да хD̄ī а(с)при
315. † ā. кѫпъ да(р)цинтѫ
316. дела драгомирн
317. † ā. скафа да(р)ци(н)тѫ ѫ
318. ре дела драгоми(р)
319. † D̄. лингѫре дарцинн (**)
320. тѫ жрѫ дела дра
321. гомирь —
——————————————(***)
322. чиче икоанеле бесѣречен
323. † D̄. икоане маре —
324. † зī. икоане моленїе

(*) Linie după original.
(**) Ultimul н e șters apoi de o altă mînă.
(***) Linie după original.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

325. † зї. пра(з)нице
326. † дї. иконици ↑ горѫ
327. и ↑ полигандрѫ
328. † лв. де wаѫ ши де
329. стрѫць ши де
330. лемнѫ
331. † а. стѣ(г) кѫ крѫче
332. де драме
333. † вї. фѫклъи скѫм
334. пе

(*)

206 335. чиче бѫкателе ши
336. винѫл ши де алте
337. вадсе
338. † а. маже де морѫ(н)
339. † а. бербенце де рън
340. se
341. † а. маже де кра(п)
342. † а. бѫте де мїере

343. † а. жѫматате де мї
344. ере стреде
345. † аї. жѫматеце де мїе
346. ре ден влъчеци
347. † в. пѫтине де поаме
348. мѫрате
349. † иї. стогѫре де фън
350. † а. кантъ де фанина
351. † а. ка(р) маре де д.
352. кан
353. † в. кочїи
354. † в. кѫците кѫ мѫ
355. нѫре
356. † кз. де печерпеле де лѫ(т)
357. † ѫмд. де бѫкши де фъ(н)
358. тъна де wцелъ
207 359. † хар. дрwби де саре

360. † нв. де сапе
361. † кн. де бѫци де вин
362. дела котнар
363. † д. бѫци дела воро
364. веци
365. † н. пѫтине де бр
366. нsѫ
367. † в. фwи брѫнsѫ
368. де wи

(*) Idem.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

369. † ā. пѫтине де 8(нт)
———————————(*)

370. чиче пѫне шн фънѫл шн
371. добитокѫл. дела
372. плопїи
373. † ē. стогѫри де гр҃ж(8)
374. де е(с)тимпѫ
375. † ḡ. стогѫре де гр҃жѫ
376. де анѫ
377. † ḡ. стогѫре де ѡ(р)зѫ

---

378. † ā. сто(г) де сака(р)
379. † ā. стогѫ де малаю
380. † m̄. стогѫре де фънѫ
381. † л̄н. де бои маре 208
382. † м̄д. де вачїи маре
383. † к̄г. де трети(н) вачи''
384. † к̄а. вачїи ҂терцїи
385. † з̄. бѫхаю(и)
386. † к̄в. де вице(л)
387. † н̄ї. де вицеи
388. † в̄ї. бовлецн ҂те(р8)цн
389. † д̄. бовлен трети(н)
390. |рчв| ———————————(**)
391. † ї. кан патрари
392. † ē. ка(н) третине

---

393. † ē. калѫшеи стрижи
394. жчи
395. † ē. жпе стрижи
396. жчїи
397. † в̄ї. жпе третине
398. † в̄ї. жпе маре сте(р)
399. пе
400. † л̄н. жпе маре ҂съ
401. |пз| кѫ армасарю(л) ———————————(***)
402. † ѱг̄а̄в̄. де ѡн
404★ † с̄а̄н. бербечїи 209
405. |хдл| (****)
406. † ї. кан' телѣгаре
407. † в̄. кан негри лаважѫ(л)
408. чецн

(*) Linie după original.
(**) Întocmai așa în original.
(***) Idem.
(****) Așa în original.

★ Greșală de numerotare a lui Hasdeu (*n. ed.*).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

409. † д̄. кан мрж

410. чиче бѫкателе дела влъ
411. чещи
412. † п̄. мирце де гржѫ
413. † т̄. мирце де сжржницъ
414. † ка̄. мирце де хри(ш)ка
415. † а̄. мирце де сла(д)
416. † і̄. мирце де малаю
417. † в̄. стогѫре де маsаре
418. † а̄. сто(г) де бобѫ
419. † г̄. стwгѫре де wвъ(с)
420. † а̄. сто(г) де хришка
421. † а̄. сто(г) де wрзѫ*
422. † чд̄. де стѫпїн
423. † чӣ. де wн
424. † к̄. де порчїн

425. ЧИЧЄ ДЄЛИ ТЄИШОРѪ

210 426. † а̄а. стогѫре де фънѫ
427. † а̄. стогѫ де малаю
428. † на̄. стогѫре де фъ(н)
429. _ дела хрикани
430. † в̄. стогѫре ла пе(т)ре(ш)
431. _ де фънѫ
432. † а̄. де стѫпн
(**)

433. чиче дела са(д)на
434. † п̄. де стѫпн
435. † к̄. де порчїн
436. † в̄. стогѫре де са
437. карж
438. † а̄. сто(г) де хри(ш)ка
439. † а̄. сто(г) де маsа(рн)
440. † н̄. мн(р)це де малаю

441. † w повадрне кѫ васе
442. † н̄. стогѫре де фънѫ
443. † а̄. сто(г) шн цюмата(те)
444. де wвъсѫ ла тж
445. мжшанн
(***)

446. † чиче сателе
447. † вжлчещи кѫ ѣ морн
448. шн кѫ д̄. пїw шн

(*) wр e scris în monogramă.
(**) Linie după original.
(***) Idem.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

449. кѫ ѡ ѯлтоаре. 211
450. † тешшори кѫ ѫалѫщеѫ(н)
451. † ѫришкани
452. † плопи кѫ в҃ ѫѫлеще(н)
453. † бе(л)чещи кѫ моара
454. † пи(з)дени кѫ а҃ моарѫ
455. † са(д)на кѫ д҃ мори ши
456. кѫ доѫ пїѡ ши кѫ ѡ вѫ(л)
457. торе ши кѫ подѫ(л) ҂мла
458. тор

---

459. † тѣмѫшанїи
460. † миѫанлещи кѫ г҃ мо(рн)
461. † ворѡвещи
462. † мѣнжѫщи кѫ а҃ мо(р)
463. † пѫтреци
464. † мѣнѕещи
465. † фѫ(л)фоещи
466. † драганещи кѫ ѳазѫри
467. † шивица кѫ ѕ҃ мори
468. ши кѫ р҃ порчїи
469. † ѯ҃ї҃. салаши де ци
470. гани
471. † ї҃. фѣлче де вїе ла
472. ко(т)нарю
473. † е҃. фа(л)че де вїе ла во
474. ровещи 212

---

475. † а҃. фа(л)че ши цюматате
476. ла ѳши
477. † с҃. стѫпи ла кърнѫ(л) тѫдо(р)
478. десѣтинѫ дела васлѫ(н)
479. ҂сѫ нѫмаи аѫ фостѫ
480. р҃. даци де десѣтинѫ
481. мрѫ а(к)мѫ сънтѫ до
482. аѫ
483. † н҃ де стѫпи ла брани
484. ца
485. тѫдо(рѫ) кѫлѫгѫрѫ(л) саѫ
486. да(т) кѫ присака ши кѫ
487. стѫпи ши кѫ то(т) доби
488. токѫ(л) ши де ва ҂торче
489. амнитрилѣ се фїе лепѫ
490. да(т) де лѣже

TRANSCRIPȚIUNEA

ai 7097 (1588) noe^{vrie} 25 zili; ce îasti bucate manastiri Galatai se știi.

† въ лѣто (în anul) 7097 (1588) мѣсяца (luna) noe^{vrie} 4.

† cice catastih de la manastire de la Galata, sâ sâ știe de veșmintele beserecei și de arjintu și de covoare și de banii și de cai și de carâ și de tot

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

dobitocul şi de toate bucatele, cănd au fostu egumenŭ Anastasie de ş-au dat sama la Caraghĭuzél[e] stolnicŭ, şi toate aĭasté s-au dat la mănă lui Ghervasie dechiĭului:

213 † 12 covoare de demultu; † 2 părețĭ ĭarĭa de demul[t]; † 4 covoare scumpe noaĭa; † 2 albe şi doao roşii; † 16 covoare de la voevodă; † 1 covoru roşii de la Dragomir ДВЮРНИКА (vornicului); † 1 covor albu de la Mitré ДВЮРНИК; † 1 covor verde de la unŭ ćauşŭ; † 1 covor galbân de la hetman; † 1 covor de la Brălădanul; † 1 covor albu de la Corştină: † 1 covoru albu de la Slav Ţiganul(?); † 1 covor roşiu de la Costandin stolnicul; † 1 covor roşiu Brut postelnicŭlŭ; † 9 covoare de la boĭarii; † 1 otghél de zarba de la stolnicul Costandinŭ; † 1 otghél de la Dragomirŭ; † 1 pilota pe[s]triţa* de la Dragomirŭ; † 1 faţa de perina ĭaré de la Dragomir; † 1 cerga vănată de la Dragomir; † 3 peşchir de la ВОЕВОДĬ; † 1 peşchir de la Rustam; † 1 masa de la Rostam ĭare; † 5 mése de la ВОЕВОДĬ ĭaré; † 52 tepsie de la voevoda; † 4 tepsie de la Dragomiru; † 25 talgere cu doaâ tocure de rame de la voevodâ; † 8 talgere de plum de la Costantin stolni[cul]; † 23 căldâre; † 4 gratie; † 2 pirostii; † 4 căldare mare de bere; † 1 toc cu 12 talgere de la logofătul cel mare; † 6 svrédel[e]; † 4 hârléţe; † 9 fiere de ferestre; † 2 cue mare de car; † 4 mai micii; † 2 cărlige de magherniţă; † 3 sacure; † 1 tigai; † 1 sinie mare.

Cice de veşminte beséreceĭ şi de carţii: † 1 tetrévaγγel ferecate; † 2 chivote de argintu; † 2 cădelniţe d-ârgintu; † 2 câţi cu cănafi şi cu măhreme albii; † 1 potir de argintu cu discos, cu dzvézdă şi cu lingure de'rgintu; † 2 svéşnice de argintu; † 1 panaghiĭar de arg'ŭntu; † 1 talgir de pethlébi de'rgint[ŭ]; † 1 icona pantocrator ferecată; † 1 icoana săpată şi ferecate; † 1 canafi mare ce ĭaste sup policandru, scumpu şi cu margaritar; † 1 tepsie de argintu de coliva; 1 cruce ferecate şi sapate; † 1 cruce gălbăna, numaĭ la codiţa ferecate; † 1 cruce albă neferecată; † 1 icona moschicescu ce ĭaste asupra dverei ЦАРСКА (împărătească); † 1 icona moschićască şi foa[r]te frumoase précista; † 1 icoana précista şi cu fiul; † 1 iconostasŭ; † 2 svéşnice mare de areme; † 1 praxeu; † 1 anghirĭate; † 1 triod МНТАР (vameşul) fariseŭ; † 1 triod penticostar; † 3 psaltire; † 12 minée; † 1 tipicŭ; † 1 ćasloveţi; † 1 molităvnic; † 7 lutirghi; † 2 cărţi de cântare; † 1 carte a praznicului; † 2 tetruvanγγeluri neferecate; † 1 aeru tot sărma; † 1 tetruvaγγel puţinel ferecat, de la Brălădan; † 1 ЗЛАТОУСТЪ СФЕТĬН (Gură de Aur sîntul), Feodor; † 1 lesviţă şi СКАТН (sîntul) Ifrim; † 1 biblei.

† Veşmintele beséreceĭ: † 1 ЦАРСКА (împărătească) cosută cu sărma; † 2 poale de srăma la icoane şi cu 50 de canafi; † 1 patrafirŭ de srăma
214 cu 12 nasturi şi cu 6 canafi; † 1 aorar de sărma cu 4 canafi; † 1 păréche de năracleţe de srăma şi cu obraze; † 1 poale de icone de zarba, pre margine c-urşinicu negru; † 3 dvere de zarba albastre şi cu rotele de aurŭ; † 1 zavésă de zarba şi cu florile albe de fir; † 2 zavése, ce săntu mai pre susu de praznice şi de molenii, de cétma, roşii şi cu rotele de fir; † 1 procoveţŭ de tratapodu de zarba, albu şi cu flore şi pre margine adamască vérde; † 1 procoveţŭ de ivanγγelie de aceluşŭ vigu şi pre margine adamască vérde şi cu 4 cănafi; † 1 procoveţi de zarba şi cu florile albi şi pre margine de atlaz muşchi cu patru cănafi; † 2 procoveţŭ de zarba dentr-acelaşŭ vigu, pre margine urşinicu negru şi cu optu canafi; † 1 dvere mare ce stă între stălpi, de cétma roşie cu rotele; † 2 poale ce stau în tindă între stălpi, de adămăscă cu obraze; † 2 poale de cétma, roşii cu ţinte de firu; † 4 poale de icoane de adamască

* [s] adăugat de noi *(n.ed.)*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

roşii ce săntu în toate zile; † 3 dveri de adamască roşii; † 2 zavesi ma*i* pre susu de praznice, de adamască roşi[i]; † 1 zavésâ de ta*f*tâ *al*bastră; † 1 tratapo*d* de adamască galbăna cu flore albe; † 4 procoveţe de adamască fără canafii; 2 procoveţe de a*t*laz *al*bastrâ; † 4 şirince de ta*f*tă albastră pestre icoane; † 3 dveri de benicŭ, roşii şi cu ţinte de auru; † 4 poale de adamască, *gal*beni şi cu flore a*l*be şi pre margine a*t*lazu muşchii; † 1 procoveţŭ de ce*t*ma roşii şi cu flore şi pre margine a*t*laz *al*bastru.

† Cice veşmintele preuţeşti: † 3 feloane de adamască a*l*be; † 1 felonŭ de a*t*laz roşii; † 1 felonŭ de adamască albastră; † 1 felon de adamască mo*h*°rătă; † 1 felon de adamască vérde de la Rostan-aga; † 1 felon de zarba de la sto*l*nicul Costa*n*dinŭ; † 3 stihare de adamască, cu obraze şi cu flore; † 2 stihare verdzi de a*t*laz; † 1 stihar de adamască galbăna; † 1 stihar de adamască cu obraze albe şi mohorătă; † 1 stiha*r* de a*t*laz négru dela vladica Agaftonŭ; † 4 feloane de cu*t*ni moh°rătă; † 3 stihar^{e} de cu*t*ni moh°rătă; † 2 feloane de cu*t*ne albe; † 1 stiha*r* de cu*t*ni a*l*bu; † 1 antimisŭ de a*t*laz roşii, cu slove de aurŭ; † 1 grobnicu de adamască moh°rătă; † 1 grobnicŭ de ur*ş*inic roşii, datŭ de Dragomiri; † 4 feloane de bogasiiu; † 6 stihare a*l*be de bogasi; † 4 patrafire de za*r*ba căte cu 6 cănaf^{i}; † 1 patrafirŭ de adamască vérde, cu 6 canafi; † 1 patrafi*r* de adamască galbăna de la Rosta*m*; † 3 aora*r*(e) de za*r*ba că*t*e cu patru canafi; † 5 perechi de naracliţe de zarba; † 5 brâe de matase cu canafi; † 4 brâe prosté; † 2 brâe de matase; † 7 pa*t*rafirâ de adamască *al*bastră, şi roşii, şi negré; † 3 aora*r*^{e} de adamască; † 5 pereche de nareclețe; † 1 procoveţŭ de za*r*ba, | înpreg*u*r cu orşinicu négru, de la 215
Zota spătaru; † 3 dvere de adamască vérde şi cu firu, înpreg*u*r cu a*t*laz roşi[i]; † 4 poale ĭarăşi în*t*r-acelaşŭ obra*z*; † 1 tratapo*d* ĭarâ într-acele obraze; † 1 procoveţe ĭarĭa într-acele obraz^{e}; † 1 stiha*r* de bogasiu a*l*bu de la Costa*n*di*n*; † 2 şirince bune scumpe; † 1 ca*f*ta*n* cu 14 nasture de la Medeĭa.

† Cice argintul da*t* de la Pătru voevodă: † 2 cupe d-arg*in*tu cu loaze poluite; † 1 cupa mai mica; † 12 lingure d-a*r*gintu; † 1 médelniţa de arama; † 1 umivalniţă; † 1 ibri*c* poleitŭ; † 1 sti*c*la cu mu*r*; † 11 urice pren satele manastirei; † 19,000 as^{pri} bani gata; † 1 uri*c* pusu zalo*g* derepŭ 3,000 a*s*pri; † 50 de trâtadzi de petéle de aurŭ leşescŭ; † 1 poti*r* d-arji*n*tu de la Radu*l* ćaşnic; † 1 cupa mică de la Co*s*te; † 1 cupocŭ d-arg*in*tu de la Costandi*n* sto*l*nic; † 1 inelŭ de au*r* ĭarĭa de la Costantin sto*l*nic; † 1 cupa d-argintu ĭarĭa de la Rosta*m*; † 6,000 as^{pri} ce au da*t* banu*l* Pâ*t*ru dereptu sufletu*l* tâtine-sâu, şi are a da 14,000 aspri; † 1 cupă d-a*r*gintu de la Dragomiri; † 1 scafa d-arg*in*tu ĭare de la Dragomi*r*; † 4 lingure d-arginitu ĭarĭa de la Dragomirŭ.

Cice icoanele beserecei; † 4 icoane mare; † 17 icoane моленіе (rugăciune); † 17 praznice; † 19 iconiţi în гора(sus) i în* poligandru; † 32 de oaâ, şi de struţŭ şi de lemnu; † 1 sté*g* cu cruce de arame; † 12 fâclăi scumpe.

Cice bucatele şi vinul şi de alte vaase: † 1 maje de moru*n*; † 1 berbenţe de [b]răn^{d}ze**; † 1 maje de cra*p*; † 1 bute de miere; † 1 jumătate de miere strede; † 11 jumateţe de mĭere den Vlăceşti; † 2 putine de poame murate; † 18 stogure de făn; † 1 cantŭ de fanina; † 1 ca*r* mare de 4 cai; † 2 cocii; † 2 cuţite cu mânâre; † 27 de pecerpele de lu*t*; † 444 de bucşi de fă*n*tăna, de oţelŭ; † 1,100 drobi de sare; † 52 de sape; † 28 de buţi de vin de la Cotnar; † 4 buţi dela Voroveşti; † 8 putine de brân^{d}zâ; † 2 foi brân^{d}zâ de oi; † 1 putine de u*n*^{t}.

---

* *Doc. şi ins.*, p. 165: „în goră⟨n⟩i, în..." (gorană „bîrnă orizontală la tavan" – n.ed.).

** [b] adăugat de noi, după *Doc. şi ins. (n.ed.)*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Cice pâne şi fănu*l* şi dobitocul de la Plopii: † 5 stoguri de grâu de estimpu; † 3 stogure de grâu de anu; † 3 stogure de orzu; † 1 stog de sacar[a]; † 1 stogu de malaĭu; † 40 stogure de fănu; † 38 de boi mare; † 44 de vacii mare; † 23 de tretin[e] vaci; † 21 vacii interţii; † 7 buhaĭu*i*; † 22 de viţel[e]; † 18 de viţei; † 12 bouleţi înteruţi; † 9 boulen[i] tretin[i]; [peste tot:] 192; † 10 cai patrari; † 5 cai tretine; † 5 calușei strijiĭaci; † 5 ĭape strijiĭacii; † 12 ĭape tretine; † 12 ĭape mare sterpe; † 38 ĭape mare, însă cu armasarĭu*l*;
216 [peste tot:] 87; † 762 de oi; † 268 berbecii; | [peste tot:] 1030; † 10 cai telégare: † 2 cai negri la Vâlcești; † 9 cai ĭarâ.

Cice bucatele de la Vlăcești: † 80 mirţe de grâu; † 300 mirţe de sârjiţă; † 21 mirţe de hrișca; † 60 mirţe de slad; † 10 mirţe de malaĭu; † 2 stogure de madzare; † 1 stog de bobu; † 3 stogure de ovăs; † 1 stog de hrișca; † 1 stog de orzu; † 94 de stupii; † 98 de oi; † 20 de porcii.

Cice de la Teișoru: † 61 stogure de fănu; † 1 stogu de malaĭu; † 51 stogure de făn de la Hri[ș]cani; † 60 stogure la Petreşt[i] de fănu; † 60 de stupi.

Cice de la Sadna: † 80 de stupi; † 20 de porcii; † 2 stogure de sacarâ; † 1 stog de hrișca; † 1 stog de mazar[i]; † 50 mirţe de malaĭu; † o povaarne cu vase;† 80 stogure de fănu; † 1 stog şi gĭumătate de ovăsu la Tâmâșani.

† Cice satele: † Vâlcești cu 5 mori şi cu 4 pio şi cu o ultoare; † Teișori cu halâșteu-i; † Hrișcani; † Plopi cu 2 hâlești; † Belcești cu moara; † Pizdeni cu 1 moară; † Sadna cu 4 mori şi cu dou pio şi cu o vultore şi cu podu*l* înmlator; † Tâmâșanii; † Mihailești cu 3 mor[i]; † Voroveşti; † Mănjâşti cu 1 mor[a]; † Pâtreşti; † Măndzeşti; † Fâlfoești; † Draganești cu ĭazuri; † Şiviţa cu 6 mori şi cu 100 porcii; † 19 salaşi de ţigani; † 10 fălce de vie la Cotnarĭu; † 5 falce de vie la Voroveşti; † 1 falce şi gĭumatate la Ĭaşi; † 200 stupi la Cărnu*l* Tudor, desétinâ de la Vaslui, însă numai au fostu 100 daţi de desétină, ĭarâ acmu săntu doaâ; † 50 de stupi la branişta.

† Tudor*u* câlugâru*l* s-au dat cu prisac*a* şi cu stupi şi cu tot dobitocu*l*; şi de va întoarce amintrilé, se fie lepâdat de léje.

NOTANDA

finalul *u* întreg: кѫндъ, фостъ, демълтъ, арџинтъ, албъ, рошїъ, скъмпъ, деръ, сѫнтъ (sunt), сѣсъ, тратаподъ, вигъ, шптъ, фиръ, атлазъ, спѫтаръ, шршиникъ, пѣсъ, лемнъ, тимпъ, анъ, шрзъ, малаю, стогъ, фѫнъ, бобъ, Теншоръ, шкѫсъ, Тѣдоръ, ковор, Драгомиръ;

finalul *u* jumătăţit: егъмень, столникь, Костандинь, Драгомирь, ѣнь чаѣшь, постелникъль, иконостась, Златоѣсть, патрафирь, бенникь, Йгафтонь, дать, полентъ, къпокь, кантъ, инель, стрѣць, шцель [126];

finalul *u* despărut sau negles cu desăvîrşire, deşi consoana finală nu e
217 aruncată deasupra rîndului: штгѣл, ковор, Костандин, пешкир, фелон, добитокъл, виньл, столник, арџинтъл, стихар, Котнар (dar şi Котнарю), дат, хетман, чел, логофѫтъл, сѣп, пентикостар, фир, †прецѣр, фѫн;

finalul *u* întreg şi jumătăţit în aceleaşi cuvinte, sau chiar despărut: аѣръ şi аѣрь, грѡбникъ şi гробникь, дерептъ şi дерепь, Драгомиръ — Драгомирь — Драгомир, коворъ şi ковор, фѫнъ şi фѫн;

finalul *i* întreg: верѕн, пъреџи, трѫтаѕн, бѣџи, боѣлеџи, преѣџеџии, даџи, кърџи ...;

finalul *i* conservat în ширъши, dar pierdut în ачелашь;

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

neaccentatul *a* conservat clar, fără a trece în vocală obscură: жѳматате — — цюматате — жѳматеце, манастире (genitivo-dativ: манастири şi манастирен), Галата (genitivo-dativ: Галатан), сапате (dar şi сѫпатъ), канафи (dar şi кънафи), патрафир, залог, фанила, малаю (de 4 ori), патрари, калѳшен, армасарюл, ѳмлатор, Драганецли, салаши, халѫщеѳ, владика, матасе (= ital. *matassa* = gr. μεταξα), маѕаре;

conservarea neaccentatului *o*: косѳтъ (= *cu*sută);

vocalism străin conservat intact: хетман (= polonul *hetman*), пантократор, маргаритар etc.;

фїере, мїере, din 3 silabe, precum dovedeşte strămutarea: мї-ере;

paraziticul *i* între *n* şi *t*: арцинтѳ, cf. textul no. XXVIII;

paraziticul *u* după *r*: ѳтерѳци = interţi;

ън trecut în ин: тѫтине-сѫѳ;

a pentru ѣ: Брълъданѳл (= Brălădénul), маса (plur. мѣсе), бранища pentru бранищѣ (cf. mai sus textul no. XXVI);

a pentru *e*: сакѳре (secure?) [127], патрафирь (= slav. петрахиль = gr. ἐπιτραχήλιον), тратаподѳ = τετραπόδιον, сакарѫ (= lat. *secale*) de 2 ori;

а pentru ъ: карцїи (= *cărţi*), dar şi кърци, вънатъ (*vănătă*), фъра (= *fără*: фъра канафїи);

е pentru ѣ: ачеле (nu ачѣле), печерпеле (nu печерпѣле);

e pentru *o*: печерпеле = slav. почьрпало;

ѣ pentru е: п р о с т ѣ (=proast*e*), негрѣ (= negr*e*), телѣгаре (= telégari);

и pentru е: иванггелїе; 218

formă dublă: тетрѣваггел şi тетрѳванггел;

cinci varianturi pentru «iară»: ıаръ, ıарѫ, ıарѫ, жрѫ, жре;
ъ = н: фѫклъи = actualul «făclii»;

confuziunea între *o* şi *u*: Рѳстам şi Рwстам, ѳршинникѳ şi wршинникѳ;

confuziunea între *e* şi *i*: de la пърѣке pluralul перики şi переке, стогѳре şi стогѳри, настѳри şi настѳре, кѳтни şi кѳтне, зили şi зиле, маѕаре şi маѕари, жстіі şi жсте, цини şi цине;

confuziunea între е şi ѣ: бесеречен şi бесѣречен, верде şi вѣрде, четма şi чѣтма, негрѳ şi нѣгрѳ;

confuziunea între *i* şi *u*: арцинтѳ şi арцѳнтѳ;

confuziunea între *a* şi *ă* (ъ, ѫ): ѧдамаскъ şi ѧдъмъскъ, галбѫи — галбъна — гълбъна, халѫщеѳ (= ung. *halastó*) — la plural хѫлъщен, канафи şi кънафи;

confuziunea între ь şi н: проковець şi проковеци (la plural проковеце), Драгомирь şi Драгомири (de 2 ori);

confuziunea între ъ şi ѫ: Тѫмѫшани şi Тъмѫшанїи, тафтъ şi тафтѫ, албастръ şi албастрѫ, Бѫлчещи şi Блъчещи, ѳсъ şi ѳсѫ, Пътрѳ şi Пѫтрѳ ...;

confuziunea între *o* şi ѫ: доw şi доѫ;

triplă formă: нъраклеце, нараклице şi нареклице;

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ѧстѣ (= aĭasté) pentru «acestea»;

ноѧ, nominativ plural feminin de la «nou»;

oa: ковоаре, тоате, моара, моарѫ (dar şi моръ), ноѧ, доаw şi доаѫ (dar şi доѫ), ѕлтоаре (dar şi ѥлторе), икоана (dar şi икона), фрѫмоасе, поале, фелwане, лоазе, wаѫ, поаме;

oa formînd 2 silabe, precum arată separaţiunea тоате în două şiruri: то-ате, şi доаѫ în до-аѫ [128];

аа = ā: ваасе, unde *a* este lung şi latineşte: *vāsum*, dar: w повааре кѫ васе, unde «vase» are un singur *a*, duplicaţiunea fiind transpusă în повааре = slav. повареныа «bucătărie»;

finalul *i* = *e*: тиган (= тигае), флорале албн (dar şi флоре албе), поале галбенн, салаши (= salaşe), хѫлъцыен (= hălăşte*e*);

219 finalul їн pentru simplul н: 4 (кѫе) ман мичїн, де карцїн (= «cărţi»), дела боѫрїн (= boĭar*i*), фъра канафїн (= canaf*i*), 21 вачїн (= vac*i*), 20 де порчїн, 94 де ствпїн (dar mai jos de 2 ori: де ствпн), 100 порчїн, мѫшкїн şi мѫшки ...;

finalul їн pentru е: мъхреме албїн, апе стрижнячїн;

finalul їн pentru їѕ: рошїѕ, dar de 5 ori рошїн (ковор рошїн, проковець рошїн, атлаз рошїн, ѕршинник рошїн), богасн şi богасни sau богасїнѕ;

finalul е = н: кан третине (= tretin*i*), кан телѣгаре (= telegar*i*), 5 фълче (= făl*ci*), къладѫре (căldăr*i*), мънѫре (= mânâr*i*), 4 гратїе (= grat*ii*);

vocalizarea iniţialului *v*: ѕлтоаре, lîngă care însă şi ѥлторе;

амынтрилѣ din «al*t*mintrilea»;

l trecut în *r*: патрафирь din πιτραχήλι; поликандрѕ = πολυκάνδηλον, wршинникѕ = ital. *oloserico*;

c trecut în *g*: поликандрѕ şi полигандрѕ;

h trecut în *f*: патрафирь din πιτραχήλι;

в trecut în л: нараклице = slav. наряквица «mănuşă», cf. слобод din свобод- şi брѣслъ din братство prin forma intermediară браквъ [Add. 80];

д trecut în *g*: вигѕ (de 2 ori) ca sinonim cu wбраз, din slav. видъ «formă» sau «chip», cf. *ucig* pentru *ucid*, *putregai* din *putred*, *mucegai* din *muced* etc. [Add. 67];

д trecut în *tg*: wтгѣл (plapomă) din slavicul wдѣло;

r trecut în *n*: фанина = *farina*, wршинникѕ = it. *oloserico*;

ле = лѕ: полентъ, dar la plural полѕнте;

nb asimilat în *nm*: ѳмлатор (= in*nm*lator) din ѳблатор (= in*b*lator);

confuziunea între ц şi ж: аржинтѕ şi арцинтѕ, жѕматате şi цюматате, лѣже pentru лѣце;

confuziunea între finalul м şi н în numele propriu: Ростан, Рwстам şi Рѕстам, — cf. Крѕчан şi Крѕчам în textul no. XXIII;

vocalizarea lui *n*: анѕ, la plural ан = ani;

бряе (de 3 ori) pentru actualul «brîne»;

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

pierderea lui *b* după *m*: плѣмъ = *plumb*; 220

ит asimilat în п: сѣпъ;

талунр, plur. талуере = germ. *Teller* cu *lg* din *lĭ*, ca la italiani în dialectele venete: *familgia* din *familia*, *elgi* din *ille* etc.[1] [129];

хърлѣце, plural de la *hîrleț*, din slav. рылѣць, cu o remarcabilă proteză a lui *h* atras de inițialul *r*, întocmai ca în *hrăpesc* din *răpesc* = lat. *rapio*, lingă care, printr-un fenomen fonetic analog, grecul ἁρπάζω = *harp-*[2];

metateza: лѣтирги pentru литѣрги, молитъвник din молитвьникъ, библеи pentru библие;

metateza lui *r*: Брълъданѣл (de la Бърлад = Брълад), сърма și сръма, тратаподѣ = τετραπόδιον, пестре = « preste » трътаsи = τετράδια, петрица = πτερύγιον, проковець = slav. покровьць [130];

metateza lui *l*: Блъчещи și Бѫлчещїн [131];

pluralul cu *-ure*: токѣре, настѣре (dar și настѣри), лингѣре, стогѣре (dar și стогѣри);

pluralul cu *-ră* pentru *-re*: карѫ, патрафирѫ (dar și патрафире);

pluralul мъхреме de la « măhramă », astăzi « năframă » prin *m* = *n* și *h* = *f*, din turcul *makhramâ*, neogr. μαχραμᾶς, serb. махрама și марама etc.;

de la « floare » pluralul nearticulat флоре, cel articulat флорйле;

de la « pio » pluralul tot așa: 4 пїѡ, 2 пїѡ [132];

articularea anormală: де ѧдамаскъ галбъна (așa de 3 ori), кѣпа ман мнка, мѣделница де арама, бѣкши де фънтъна, крѣче гълбъна, фаца де перина, тепсїе де колива, ѧурар де сърма, мирце де хришка, кантъ де фанина ...;

condiționalul *să* nedistins de reflexivul *se*: сѫ сѫ цине, dar în apostila domnească: се цини, și la finea textului: се фїе;

neconcordanță sintactică prin elipsă: ковориѣ (din cele) рошїи, 1 тетрѣваггел (patru-evangelie) ферекате, 1 крѣче ферекатъ шн (cu slove sau chi|puri) 221
сапате, 1 крѣче ... нѣман ла коднца (din cele) ферекате, 1 никона (lucru) москическѣ, 1 никона москичаскъ шн (din cele) фоарте фрѣмоасе, ковор рошїѣ (de la) Брѣт постелникѣль, toate acestea provenind din cauza *dictării* catastihului, scriitorul omițînd ceea ce nu i se părea a fi esențial, dar scriind restul întocmai;

tot din cauza *dictării* provin neconcordanțele: 1 пѣтине (dictat: putine una), 2 проковець (dictat: procoveț două), 3 пешкир (dictat: peșchir trei), 1 канафи, 5 фалче, 4 къладаре, 1 подле ...;

adjectivul маре (magnus) întrebuințat fără schimbare la ambele numere, întocmai după cum poporul întrebuințează chiar astăzi pronumele *care*: къладаре маре ..., кѣе маре ..., кънафи маре ..., свѣшниче маре ...; никоане маре ..., бои маре ..., вачїи маре ..., мпе маре ...; nicăiri мари;

---

[1] Biondelli, *Saggio sui dialetti gallo-italici*, Milano, 1853, p. 16, și *Studii linguistici*, Milano, 1856, p. 254.

[2] Cf. același fenomen în dialecte germanice: *h*erbermde, *h*erkenne, *h*erdacht, *h*erhaben etc., în Kuhn, *Zeitschr.*, t. 14, p. 450, precum și franțuzește în *hermine*, *herse*, *hérisson*...

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

тѡт добитокѫл, тоате бѫкателе, dar ✝ тоате зиле, nu знлеле (cf. franc. *toujours*, ital. *tuttodì* etc.);

prepoziţiunea repetată: дела манастире дела Галата;

întrebuinţarea partitivă a prepoziţiunei де: бѫкателе ши вининл ши де алте вадсе (cf. les céréales et le vin et *d'autres* ustensiles);

contracţiunea: ш а ѕ дат (= şi-au. . .), дѫрѫинтѕ — дерѫинтѕ — дарѫинтѕ lîngă де арѫинтѕ, часловецн din часословецъ, к'ѕршинникѕ = кѕ ѕршинникѕ;

genitivo-dativ: Галатан, манастирен şi манастирн;

лѕн Гервасїе, nu лѕ;

ден, прен, акмѕ ...;

чиче «aice», de 11 ori, din punct în punct italianul *quici* «aice», întrebuinţat numai în Dante şi în compusul *quiciritta* în loc de *quiritta* [Add. 24];

cuvinte greceşti: катастнх (= χατάστιχον), манастире, декїю (= δίκαιος), никодна (= εἰκών, neogr. εἰκόνα), егѕменъ (= ἡγούμενος), стнхар (= στιχάριον), сїнїе (= serb. синиja = grec. σινίον), тетрѣваггел (= τετραευαγγέλιον), кивот (= κιβωτός), дискос (= δίσκος), потир (= ποτήριον), панагїаръ (= slav. панагиаръ din gr. παναγία), пантократор (= παντοκράτωρ), поликандрѕ (= πολυκάνδηλον), маргаритар (= mediogr. μαργαριτάρι), колива (= slav. коливо = gr. κόλυβον), иконостась (= εἰκονοστάσιον), праѯеѕ (= πρᾶξις-πράξεως), ангирѫте (= ἐνχειρίδιον?) [133], трнѡд (= τριῴδιον), пентикостар (= πεντηκοστάριον), типнкѣ (= τυπικόν), лѕтирги (= λειτουργία), аерѕ (=ἀήρ, cu amestecul latinului *aër*), сърма (= σύρμα), патрафнрь (= ἐπιτραχήλιον, neogr. πιτραχήλι), фелонь (= φελώνιον), антнмисъ (= ἀντιμίνσιον), трѫтази (= τετράδια), скафа (= σκάφη), магерницъ (μαγειρεῖον), минѣе (= μηναῖον), пилота (= πιλωτόν), петрица (= πτερύγιον), мѕр (= μῦρον), ѡрар (= ὠράριον = lat. *orarium*), петѣле (= slav. петала = gr. πετάλιον), аспри etc.;

222

flexiunea slavică intercalată în fraza română: дела Драгомирѕ дворника (slavoneşte ar fi: ѡ(т) Драгомира дворника), дела коекодї (slav.: ѡ(т) коекоды);

талнр де петхлѣби = slav. пать хлѣбь «cinci pîni», aluziune la miracolul celor cinci pîni din Evangeliu;

царска în 2 accepţiuni: 1. uşa cea mare a altarului: двереи царска; 2. dalmatică: 1 царска косѕтъ;

alte slavisme curat bisericeşti: праѕник, Златоѕтъ (Crisostom), звѣздъ (stea), сфетїи şi свати (sînt), митар (vameş) завѣсъ (la plural завѣсе şi завеси), моленїи (ruge), горѫ (partea «de sus» a bisericei)*, лесвицъ (= лѣствица, cartea bisericească Κλῖμαξ), гробнлкь, десѣтинъ (zeciuială) etc.;

сѫржицъ, ce să fie şi de unde? pusă între горѫ şi хришка, este învederat o cereală, dar ce fel anume? ca deminutiv din сѫргъ, nu poate fi, credem, decît medio-latin. *surgum* şi *suricum*, ital. *surgo* «blé de Turquie», despre care într-un text italic din 1122: «fuit valida fames, ita quod s u r g u m valuit solides XL», iar într-un alt text: «de ordeo, spelta, aveno et s u r i c o — nihil — persolvant»[1] [Add. 62];

ѕмивалнщъ = slav. омывальница «pelvis» sau «malluvium»;

---

[1] D u C a n g e, *Gloss. med. Lat.*, ed. Carpent., t. 6, p. 459.

* Vezi p. 223 (n. ed.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

лодзе, aci în sens de «urechile păharului", literalmente «viţe» = slav. лоза;

мѣделница, de unde şi boieria de «medelnicer» = slav. мѣдьница «pelvis», cu epenteticul *l* ca şi-n «molitvelnic» din молитвьникъ;

бѫхаю, moldoveneşte «bivol» = polon. *buhaj*, cf. turc. *bugha* «taur» [134];

мїере стреде = slav. стрьдь «miere», boh. *stred*, vechiul polon. *stredz* etc. [Add. 98];

бѫкши де фънтъна де шцелѣ = polon. *buksa* «boite de fer ou d'airain au moyeu de la roue», «frette», «virole» = medio-lat. *buxis*; 223

кѫпокь, deminutiv din кѫпъ «păhar», cf. polon *kubek*;

къци (la singular: къцъ?) după sens «lădiţă»: 2 къци кѫ кънафи ши кѫ мъхреме албїи — gr. κίστη? ori germ. *Kasten*? în ambele cazuri ц = *st* [Add. 76];

канаф, învederat în sens de «ciucur» (кѫ 12 настѫри ши кѫ 6 канафи, sau: канафи — сѫп поликандрѫ) = germ. *Knauf*, cu epenteza lui *a* din cauza imposibilităţii la români a grupului iniţial *kn* [Add. 64];

pentru actualul *aramă*, la plural *arămi* şi *arămuri*, textul de faţă prezintă patru forme divergînţi: рами (cf. ital. *rame*), ареме (cf. vechiu franc. *araim*), арама (cf. portug. *arame*, provenţ. *aram*) şi арами (cf. lat. *aeramen*);

сакѫре. . . pentru «securi»? ori pentru «sacuri» în loc de «saci»? [135];

пъреци, cu sens de tapeturi murale;

зарба, stofă aurită, pers. *zarbat* «genus panni auro aliave re intertextum»[1];

беникъ = turc. *benek* «espèce de riche étoffe»[2];

чѣтма = turc. *ćatma* «du velours brodé»[3];

ширинче (de 2 ori), la colonia greacă din Mariupol în Rusia până astăzi *schirinka* însemnează «basma», «Handtuch», ceea ce Grigorović derivă din grecul χειρίς [4], dar în realitate cuvîntul e luat de la turci sau de la tătari: turceşte *şehreng* «étoffe persane» [5];

кѫтне sau кѫтни = turc. *qathnî* «espèce d'étoffe de coton et de soie» [6], din arabul *guthn* «bumbac», de unde şi francezul *coton*;

богасиѫ, transilvăneşte astăzi *bogăzie* = ung. *bogazia* «toile lustrée» derivă direct, cu conservarea lui *s* şi a genului masculin, din medio-lat. *bocassinus* «*teli species ex gossypio vel lino*», de exemplu într-un text din 1259: «*de tela livida ac nigri coloris sive b o c a s s i n o*» [7], sau într-un altul din 1434: «pluviale nostrum de serico albo foderatum de b o c a s s i n o albo» [8], de unde se trag de asemenea spaniolul *bocaci* şi vechiul 224

[1] V u l l e r s, *Lexicon persico-latinum*, Bonnae, 1864, t.2, p. 126.

[2] H a m m e r, *Hist. de l'emp. Ottoman*, trad. Hellert, t. 17, p. 221.

[3] *Ibidem*, p. 243.

[4] B l a u, în *Zeitschr. d. deutsch. morgenländ. Gesellschaft*, t. 28 (1874), p. 578.

[5] H a m m e r, l.c.,p. 238.

[6] M a l l o u f, *Dict. turc-français*, t. 2 (1867), p. 1010.

[7] D u C a n g e, *Gloss med. Lat.*, ed. Carpent., p. 707.

[8] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

francez *boucassin*, bunăoară într-un text din 1388: «un pourpoint de blanc boucassin»[1];

настѹре де ла Медеа... ce să fie? [136]:

мѹшкн = turc. *dimişki*, neogr. διμίσκιον «satin de Damas», cu afereza primei silabe:

боѹлецн ѧтерѹцн, вачїи ѧтерцїн = boi şi vaci de 2 ani, cf. «an*terţ*» = cu 2 ani înainte, şi franc. dialectic *terçon* «bou de 2 ani»[2];

боѹленн третинн, третине вачїи, кан третине, мпе третине = boi, vaci, cai, iepe de trei ani, cu sufixul după analogia lui *noatin* (= *annotinus*) «miel de 1 an», cf. serb. третјак «cal de trei ani»;

кан патрарн = cai de 4 ani;

de la боѹ, primul deminutiv боѹлец, al doilea — боѹлѣн;

калѹшен стрнжнжчн, мпе стрнжнжчїн, la singular стрнжнжк = cal de 1 an, la care s-a tuns coama, cf. rusul стригунъ «cal de 1 an»[3], de la slav. стрнгаѭ «tund», în flexiune стрнж-;

pentru sintaxă: нѹман аѹ фостѹ 100 дацн...;

particularitate juridică: un călugăr *se dă de bună voie* mănăstirii «кѹ прнсака шн кѹ стѹпн шн кѹ тот добнтокѹл»;

де естнмпѹ = «din anul curent»;

де анѹ = «din anul trecut».

---

[1] Du Cange, *Gloss. med. Lat.*, ed. Carpent., p. 745. — Cf. Littré, *Dict.*, t.1 p. 379.

[2] Nemnich, *op. cit.*, t.1, p. 650.

[3] *Словарь русского языка*, ed. Acad. Petersb., t. 4, 1848, p. 236.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

XXXII

225

PORUNCĂ DOMNEASCĂ

FĂRĂ LOC, 30 IUNIU 1621

Mai sus, în introducerea la crisoavele lui Simeon Movilă, am promis a reproduce în Apendice un act de la văduva acestui principe.

Originalul se află în Arhivul Statului: episcopia Argeș, XXXVIII [137].

E scris pe o foaie de frumoasă hîrtie turcească lustruită, lungă de $31^1/_2$, lată de 22 centimetri, cu caractere foarte elegante, cu cerneală rădăcinie.

E greu a distinge pe ъ de ь.

Pecetea, întipărită în hîrtie, s-a deslipit.

În iuniu 1621 — datul documentului — domnea în Țara Românească Gavrilă-vodă, fiul lui Simeon Movilă; se vede însă din actul de mai jos cum că măria-sa numai domnea, pe cînd cîrmuirea cea de fapt se afla în mînele ambițioasei sale mume, care poruncea autorităților țării cu aerul unei adevărate autocrate.

1. † їѡ г(с)пж(д)а маргнта. г(с)пж(д)а поконнаго їѡ сїмеѡ(н) воево(да). скрнса(м) до(м)нїа мѣ
2. картѣ до(м)нїн мѣле. свє(н)тен ш(н) дѵ(м)незеецїн мъ(н)сти(р) че се зиче арџешь. кѵ(м)
3. каѵ дѵѵ(т) свъ(н)та мъ(н)стире ницье мори. че се кѣмъ морнле де жо(с). де(ч) лѣѵ фо(с) ѧкн(с)
4. шръшанїн кѵ гръдиннле. де наѵ дѵѵ(т) кале съ мѣргж кѵ к(а)рѵлъ ла 226
моарж. де(ч) сѣѵ плъ(н)
5. сь кълѵгърїн де ·ѧ свъ(н)та мъ(н)стире къ наѵ кале сь мѣргж кѵ карн(л) ла моарж.
6. ш(р) до(м)нїа мѣ амь къѵта(т) ш(н) амь афла(т) дерептатѣ. ш(н) амь жѵдека(т) де прєѵнж
7. кѵ богарн. кѵ(м) съ динбж свъ(н)та мъ(н)стире кале съ(с) мѣргж кѵ карѵ(л) ла моарж
8. ш(н) амь мъна(т) пре слѵга до(м)нїн мѣле пре ста(н)чю(л) вътаχѵ(л) кѵ(м) съ факж кале.
9. де(ч) аѵ тъіа(т) гардѵреле гржданнло(р) шаѵ фъкѵ(т) кале съ поатж мѣрце кѵ
10. карѵ(л) свъ(н)та мъ(н)стире ла моарж кѵм доγ фо(с) шн ман денан(н)те врѣме. ш(н) лѣѵ

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

11. лѣса(т) ши ло(р) локь десть(л) съ ле фїе де хранѫ. де(ч) ѳтра(л)ть
кн(п) съ нѕ фїе
12. прсте кѕвъ(н)тѕ(л) до(м)нїи мѣле. са(ма) рече г(сд)ь ми:
13. пі(с). мца. ю(н). л. дны. лѣтw(м). хѕркѳ: —

TRANSCRIPȚIUNEA

† Iwаннъ госпожда Маргита госпожда покоинаго Iwанна Сїмеwна воеводе (Ion Doamna Marghita, Doamna răposatului Ion Simeon-vodă), scris-*am* do*m*niïa-mé carté do*m*nii-méle sve*n*tei și du*m*nezeeștii măn[d]stir[i] ce se zice Argeșŭ cu*m* c-au avu*t* svă*n*ta măn[a]stire nișteмori ce se chémă morile de jo*s*, dec[i] léu fos[t] închis orășanii cu grădinile de n-au avu*t* cale să mérgâ cu c*a*rulŭ la moarâ, dec[i] séu plănsŭ călugării de în svă*n*ta măn[a]stire că n-au cale să mérgâ
227 cu cari*l*[e] la moarâ, ĭar do*m*niïa-mé amŭ căuta*t* și amŭ afla*t* de|reptaté, și amŭ judeca*t* depreunâ cu boïari cu*m* să aibâ svă*n*ta măn[a]stire cale să *s*[e] mérgâ cu caru*l* la moarâ, și amŭ mă*n*a*t* pre sluga do*m*nii-méle pre Stancĭu*l* vătahu*l* cu*m* să facă cale, dec[i] au tăia*t* gardurele grădinilo*r* ș-au făcu*t* cale să poatâ mérge cu caru*l* svă*n*ta măn[a]stire la moarâ, cum au fos[t] și mai de nai*n*te vréme, și léu lăsa*t* și lo*r* locŭ destu*l* să le fie de hrană; dec[i] într-*a*ltŭ chi*p* să nu fie preste cuvă*n*tul do*m*nii-méle. Сама рече господство ми (însăși a poruncit domnia-mea), пнс мѣсаца (scris în luna) юнїа 30 дны (zile), лѣтwм (în anul) 7129 (1621).

NOTANDA

siglul cirilic **Iw** = **Iwаннъ** ajungînd a fi un atribut al tronului la români, după ce fusese mai întîi deja în imperiul româno-bulgar al Asanilor [1] din cauza celebrului Ioniţ̦iu Asan (cf. *Augustus*, *Cæsar* = germ. *Kaiser*, *Karl* = slav. краль etc.), gramaticul nu se sfiește a comite absurditatea de a face pe Doamna Marghită: «Ion Doamna»! [138];

свѧнта, la genitiv-dativ: свентєн;

genitiv-dativ cu *-ei*: свентєн, dar și cu *-ii*: дѕмнезеещїн;

nicăiri finalul *u* întreg;

finalul *u* jumătăţ̦it: ѳрцешь, алть, локь, карѕль, плънсь, амь (de 4 ori), dar se vede că se auzea bine în pronunciaţ̦iune, deoarece плънсь este împărţ̦it în două șiruri: плън-сь [139];

кѣмъ, nu кїамъ;

ѫ scris numai la finea cuvîntului: моарѫ, мѣргѫ (dar кѣмъ), подтѫ, депрѕнѫ, хранѫ, днбѫ, факѫ, afară de cuvîntul грждиннлwр, care însă e scris și cu ъ: гръдиннле;

сѣѕ = se-au;

pluralul cu *-ure*: гардѕре-ле;

de la карѕль, pluralul: карнле;

---

[1] Cf. Априлов, *Болгарские грамоты*, Odessa, 1845, p. 87 și facsimile după p.102.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

condiţionalul *să* distins de reflexivul *se*: съ мѣргѫ, съ дибѫ, съ факѫ, dar се зиче, се кѣмъ;

дѣ ·ѧ; 225

дерептатѣ;

contracţiunea: ш-дѫ (= şi au), кѫм к-дѫ (cum că au);

вътадѫл;

«a mina» nu în privinţa animalelor, ci a oamenilor: дмь мънат пре слѫга;

«cum să» în sens de «ca să»: кѫм съ дибѫ, кѫм съ факѫ;

prepoziţiunea repetată: пре слѫга домнїн мѣле пре Станчюл.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

229

XXXIII

ZAPIS DE VÎNZARE

STOIAN LOGOFĂTUL, CORBII-DE-PIATRĂ, 14 NOEMBRE 1636

Originalul se află în Arhivele Statului: mitropolia din Bucureşti, XCVIII [140].

Nu l-am putut cunoaşte pînă acuma, căci era depus mai mult timp la Administraţiunea Domenelor.

E scris pe un pătrat de hîrtie groasă, solidă, mai mult albă, lungă de 21, lată de $15^1/_4$ centimetri, cu următorul semn de fabrică:

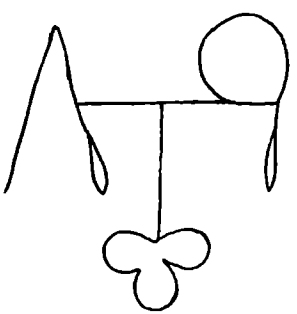

Acest text confirmă într-un mod decisiv, sub raportul fonetismului, tot ce am spus noi mai sus în introducerea la textul no. XVII.

Şi textul celalalt, scris de Ivan din Breşti în satul Beleţii pe la anul 1600, şi textul de faţă, scris de logofătul Stoian la 1636 în Corbii-de-Piatră, ambele reproduc limba vorbită a ţăranului din acelaşi district al Muscelului, deşi
230 din două arondi|smente diferite: unul este în plasa Podgoria, cellalt în plaiul Nucşoara.

La Corbii-de-Piatră, ca şi la Beleţi, am putea dar zice că la musceleni în genere, existau pe atunci vocale aspirate, sau — mai corect — vocale lungite prin aspiraţiune, pe cari gramaticii săteşti, scriind cu cirilica, nu puteau să le exprime altfel decît prin ѧ҂, ѣ҂, ꙗ҂.

Texturile de la Beleţi ne-au procurat: гатаѧ҂, аѳлаѧ҂, маре҂, мънаѧ҂, нѫме҂, Стонкаѧ҂, ме҂, кѫмпърътоаре҂, знwаѧ҂; textul de la Corbii-de-Piatră ne mai dă acuma pe acelaşi *h* în гатаѧ҂, apoi nu numai la finea cuvintelor: Коршорн҂, ше҂, ѧ҂ [фрщîлор] мен҂, кале҂, dar şi la mijloc în пѣаҳтръ şi

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

кѣтаѫ҃ѳѕл; ba încă ceva mai semnificativ, alături cu Коршорцѫ҃ el pune forma Коршорїе, adecă -цѫ҃ = -їе, ceea ce probează şi mai limpede, cum că aspiraţiunea lungea în adevăr pe vocala ce-i precede [Add. 12].

Cît se atinge de paraleluri străine ale unui asemenea *h*, apoi pe lîngă acelea ce le-am adus deja în introducerea la textul no. XVII, vom mai oferi aci una, dintre cele mai interesante.

Într-un manuscris latin din secolul IX, poate chiar şi mai vechi, care cuprinde o odă la sărbătoarea sinţilor Petru şi Pavel, găsim pe un *h* absolutamente identic, bunăoară:

Preclara celi duo luminaria*h*...

sau:

Custos *h*ovilis et doctor ecclesie*h*...

sau:

Et quod resolvit in terris arbitrio*h*...

sau:

Eh*lecci*honis tenplum sacratissimum...

sau:

A*h*postolorum prepollet *h*alacriter...

sau:

Petrus bea*h*tus, etc.[1]

Texturile de la Muscel, ce-i dreptul, nu posedă pe iniţialul *h* ca în *hovilis* sau în *halacriter*, dar nu mai puţin finalul *h* în *ecclesieh* sau în *luminariah* nu se deosebeşte de loc de acela în валеѫ҃ (= vale*h*) sau în гатаѫ҃ (= gata*h*), precum nici cel medial în *beahtus* nu diferă de al nostru în пѣаѫ҃тръ (peā*h*tră).

Şi, fiindcă textul de faţă s-a scris în satul Corbii-de-Piatră din Muscel, vom 231
da aci o particularitate istorică foarte interesantă, care nu s-a observat încă.

Unul din cei mai celebri bărbaţi de stat ai Ungariei în prima jumătate a secolului XVI a fost Nicolae Olah, adecă «Românul», ajuns arhiepiscop-primat şi mare cancelar al regatului sub împăratul Ferdinand I.

Tatăl acestuia, Ştefan, era din familia Basarabilor, rudă cu faimosul Ţepeş, de groaza căruia a trebuit să fugă din ţară, stabilindu-se în Transilvania, unde familia lui n-a întîrziat de a îmbrăţişa catolicismul, deşi conserva cu mîndrie tradiţiunea originii sale domneşti din România[2].

Ei bine, această ramură a Basarabilor era anume din satul Corbii-de-Piatră.

Erau boierii C o r b e n i.

Ion List, episcopul unguresc de Vesprim, în notele sale manuscrise din 1568 asupra cronicei lui Bonfinius, zice limpede:

«*Piatra de Corvo*, castellum in Transalpina, Hollo Kew dictum, *quod majores Nicolai Olahi Archiepiscopi Strigoniensis possederunt*»[3] [141].

1. ✝ скрисѧ(м) ε(ѕ) wпрѣ ѧ(л) фѣтѫлѫ(н) w(т) ко(р)шорн(χ) ѧчѣ(с)тѣ ѧ(л) мїеѕ
2. запн(с). кѫ(м) съ фїе де маре креде(н)цѣ. ла мѣна ло(г)ѳѕтѫ(н) нw(н)
3. ш҃ ѧ(л) фрѫцїнѣсъѕ пѣтрѫ. кѫ(м) съ(с) ш҃їе кѣ ѧ(м) вѣндѫ(т) грѣ
4. дина ш(н) кѫ локѫ(л) дѣ пѣ валеѫ҃ χѫзїе. ла крѣнгѫрїе. ш(н) ме ѧ(ѕ)

[1] *Revue des langues romanes*, t. 7 (1875), p. 10—11.

[2] Ş i n c a i, t.2, p. 187—90.

[3] K o v a c h i c h, *Scriptores rerum Hungaricarum minores*, Budae, 1798, t.1, p. 335. — Despre unul din aceşti străbuni ai lui Nicolae Olah, boierul Mogoş de la Corbii-de-Piatră din 1456, cf. a mea *Arhivă istorică*, t.1, part. 1, p. 142.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

5. да(т) бани гата(χ). а(с). хā. шн кънд8 а(м) вънд8(т) к8 цере(χ)
6. 8(н)кимъ8. л8 негое. ш(н) к8 а(χ) фрщїло(р) мен(χ). шн к8 цере(χ) маме(н)
7. шн къ(н)д8 а(м) фък8(т) ача(с)тъ то(к)малъ а(8) фо(ст) м8(л)цї wменїе
8. б8ни. w(т) кръ(с)тъне(щ). дн8ме юга ш(н) барб8(л) ш(н) ста(н) роб8(л)
232 9. ш(н) де ко(р)бн. попа негое ш(н) пъ(т)р8 въта(χ)ф8(л) ш(н) шо(л)мо(н) пъ(р)
10. къла6в(л). ш(н) негое а(л) фнлип ш(н) стоа(н) фечо(р) w(н)че w(т) ко(р)шорїе.
11. юга. ш(н) гор8н8. ш(н) ачъ(с)тъ запн(с) са(8) скрн(с) ↑ са(т) ↑ ко(р)бїе де
12. пъда(χ)тръ. ↑ каса пъркъла6в(л) wнче. ш(н) а(м) скрн(с) е(8) стое(н) ло(г)ф8т8(л)
13. † пн(с) м(сц)а. ноевріе дни дї.
14. въ ле(т) хзрме.
15. ш(н) пъ(т)р8 креде(н)ца мем п8с8 децит8(л)
16. по(п) негое. пътр8 [1]. wнче пъркъла6в(л). барб8(л)
17. шо(л)мон8 пъ(р)къла6в(л).

TRANSCRIPȚIUNEA

† scri-a*m* e*u* Opré a*l* Fătului w(т) (de la) Cor*ş*ori*h* aćăstŭ a*l* mieu zapi*s*, cu*m* să fie de mare credeṇță la măna log^{o}futu*i* Io*n* și a*l* frățină-său Pătru, cu*m* să s^{e} știe că a*m* vându*t* grădina ș*i* cu locu*l* dé pă vale*h* Huzie la crăngurie, ș*i* me a*u* da*t* bani gata*h* as^{pri} 1000; și căndu a*m* vându*t*, cu ștere*h* u*n*chi-mău lu Negoe ș*i* cu a*h* fraților mei*h*, și cu ștere*h* mame*i*; și căndu a*m* făcu*t* aćastă tocmală, a*u* fos^{t} mulți omenie buni w(т) Crăstăneșt^{i}, anume: Iuga ș*i* Barbu*l* ș*i* Sta*n* Robu*l*, ș*i* de Corbi popa Negoe ș*i* Pătru văta*h*fu*l* și Șolmo*n* părcălabu*l* ș*i* Negoe a*l* Fili*p* ș*i* Stoian feć*o*r Once w(т) Corșorie, Iuga ș*i* Gorunu; ș*i* aćăstŭ zapi*s* s-a*u* scri*s* în sa*t* în Cor*b*ie-de-Péa*h*tră, în casa părcălabu*l*^{ul} Once, ș*i* a*m* scri*s* e*u* Sto*en* log^{o}futu*l*. — пнс мѣсмца (scris în luna) noevrie дни (zile) 14, въ лет (în anul) 7145 (1636); ș*i* pătru credeṇța mem pusu degitu*l*; po*p* Negoe, Pătru, Once părcălabu*l*, Barbu*l*, Șo*l*monu* părcălabu*l*.

233 ## NOTANDA

finalul *u* întreg: **къндъ** (de 2 ori), **Шолмонъ**, **Горбнъ**, **пъсъ**;

finalul *i* întreg: **мълцї**, **бъни**, **корбн** ...;

ie pentru finalul *i*: **Коршорїе** (= Cor*ş*or*i*), **Корбїе** alături cu **Корбн**, **крънгърне** (= crăngur*i*), **wменне** (= omen*i*);

pentru acelaș*i* -їе = -н se pune -нχ: **Коршорїе** și **Коршорнχ**;

e pentru *i*: **церехъ** (= ș*t*ireh) de 2 ori, **ме ъ дът** (= m*i* au ...);

accentatul *e* trecut în vocală obscură: **ачъстъ** (= aćăstŭ) de 2 ori (la feminin: **ачастъ**, nu **ачѣстъ**), **пъ** (= p*e* = pr*e*), **мъ** (= mău) alături cu **мїеъ** (= mieu), **пътръ** (= p*e*ntru);

---

[1] Numai acest martur a subscris cu mîna sa. Grupurile **пъ** și **тр** sînt unite fiecare în monogramă.

* Corect: Șo*l*^{o}monu (n. ed.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

neaccentatul *e* trecut în vocală obscură: фрѫцинѫ-сѫ8 (= frăți*n*e-său);

e pentru *ĭa*: мем п8с (= m*ĭ*-am...):

măn*ţ*inerea hiatului: ме а8 дат ...;

ѥ pentru ѣ: децитѫл (= дѣцетѫл), Негоѥ (= Нѣгоѥ), de 4 ori, Стоѥн alături cu Стоан;

ѣ pentru ѥ: дѣ пъ валеѫ (de...);

finalul и pentru ї8: 8нки-мъ8 (= unchiu-);

o pentru *oa*: wменне (= *oa*meni);

-en- = *-in-*: креденцъ, креденца;

trecerea lui *ă* în *u* după labialul *f*: логофѫтѫл, логофѫтѫи;

genitiv-dativ n e a r t i c u l a t, ca în *cui*, *cărui*, *nimărui* etc.: логофѫтѫи pentru логофѫтѫлѫи;

лѫ Негоѥ, nu лѫи;

pierderea finalului *i* la genitiv-dativ: фечор Ѳнче (= Ѳнчеи), вале Хѫзїѥ (= Хѫзїеи);

formaţiunea patronimicului prin *al*: Ѳпрѣ ал Фътѫлѫи, Негоѥ ал Филип;

simplul *al* pentru *al lui*: Негоѥ ал Филип;

pluralul cu *-urie* pentru *-ure*: крънгѫрїѥ;

lungul ā: пѣаѫтръ (= peaahtră = peāhtră); 234

pierderea silabei interne neaccentate *-bi-*: Коршорїѥ, nume de sat, din Корбишорн;

vocalizarea lui *n*: пътр8 = păntru:

prepoziţiunea repetată: ↑ сат ↑ Корбие;

numi personale: Юга, Ѳпрѣ, Фътѫл, Барбѫл, Стан, Стоан, Шол[о]мон8, Ѳнче, Горѫн8;

neorganicul *h* în: Коршорнѫ, гатаѫ, шереѫ, аѫ фрацилор менѫ, пѣаѫтръ, валеѫ, вътаѫфѫл, vezi introducerea la textul de faţă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

II

GLOSE

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

GLOSAR I

1536—1589 [1593]

Nemuritorul Diez se plîngea că nimeni nu extrage cuvintele române, sau cel puţin numile proprie, intercalate în documentele noastre cele scrise în limba slavică[1].

Cea de-ntîi încercare de această natură am făcut-o eu, sînt acum 10 ani, analizînd un şir de elemente linguistice şi onomastice din graiul românilor de peste Dunăre, cuprinse într-un crisov al ţarului serbesc Stefan Duşan de pe la 1348, precum: сѣрдоулъ (= *surdulŭ*), опаритоулъ (= *oparitulŭ*), брадель (= *bradelŭ*, deminutiv din *brad*), балань (= *balanŭ*), фечорь (= *fećorŭ*), нова вака (= *nova-vaca*, macedo-româneşte pentru «juncă»), винишор (= *vinişor*), милишора (= *milişora* «mieluşea») etc.[2]

238 De atunci am reuşit a aduna un mare număr de asemeni glose | române, unele de cea mai mare importanţă filologică, de prin diferite fîntîne începînd de la 1350 pînă la 1500.

Mai completîndu-le, sperăm a le publica peste puţin într-un corp separat [142].

De astă dată, pentru ca să vază oricine, cît de preţios poate fi în această privinţă ajutorul actelor slavo-române chiar dintr-o epocă mai recentă, oferim aci o seamă de specimene, luate din vreo treizeci de crisoave inedite dintre anii 1536—1589 [1593], toate muntenești, rezervînd pe cele moldovene pentru a doua serie.

Necrezînd de trebuinţă de a mănţine în reproducerea gloselor, cari nu sînt decît neşte *Notanda*, aceeaşi punctualitate mimografică pe care am observat-o mai sus în transcrierea texturilor, vom preveni numai din capul locului că, de cîte ori o consoană finală nu este urmată de o vocală, această consoană se află scrisă în original totdeauna deasupra rîndului.

1.

RADU VV., SCRIITOR Тѳдоѳ, BUCUREŞTI, 1 MAI 1536
(hîrtie, Arh. St., M-rea Valea, XVI) [143]

d u l ă m i, plural de la «dulamă» (= ung. *dolmány*), nume de haină: трн дѳлъмн [144];

[1] D i e z, *Gramm. d. romanischen Sprachen*, ed. 3, t.I, p. 142.

[2] H a s d e u, *Arhiva istorică*, t. 3 (1867), p. 178—191.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

c o f t e r i a, nume de stofă preţioasă din care se făceau dulămile boiereşti: ѥдна ѡ(т) кофтєрїа, poloneşte de la români *koftyr*[1], probabilmente ceea ce se numea în Occident *caffard*, cu metateză *cafdar*, un fel de satin de origine orientală, introdus de genovezi în Europa din celebra lor colonie Caffa în Crimeea[2] [145];

de la «şchéu», numele românesc al slavilor (= ital. *Schiavo*), mai cu seamă al bulgarilor, genitivo-dativ: ş c h é i l o r: дєл Шкѣилор [146].

2. 239

RADU VV., SCRIITOR Корєси, BUCUREŞTI, 24 OCT. 1536 [1535] (pergam., Arh. St., M-rea Valea, XVI) [147]

confuziunea între finalul ѕ şi ю: nearticulat вѕлпарѕ, articulat вѕлпарюл;

g â d e «călău», întrebuinţat ca nume de ţigan: Гждє, toţi călăii la români fiind atunci dintre ţigani[3];

ca etimologie, *gâde* «călău» — poate un rest tracic — prezintă o remarcabilă asemănare de formă şi de sens cu zendicul *gadha* (de gen masculin) «ucigaş» şi «hoţ», la acuzativ *gadhem*, cu care Justi compară pe sanscritul *gadâ* (de gen feminin) «măciucă», oseto-tagoricul *gäd* etc.[4] [148];

alte numi de ţigani: Шѕрмѕ, Життѣ, Бадїна, Павл (= lat. *Paulus*), Бапа, Мънжина, Цюрцю (= ital. *Giorgio*);

nume de ţigancă: Ирмѣнка;

numi de români: Влъман, Гждѣ, Кирток;

m o m a ĭ a, ca numele unui plai: планинѕ на име цо сє зовєт Момаіа ..., cf. mai jos, Glosar II, la cuvîntul *mamue*;

un Coresi, Корєси, gramatic domnesc la 1536, probează că această familie greacă, din care se trăgea celebrul diacon Coresi, primul tipăritor în limba română la 1577, se aşezase în România deja de pe la începutul secolului XVI, dacă nu şi mai de-nainte[5] [149].

3. 240

RADU VV. SCRIITOR Негѕнт, TÎRGOVIŞTE, 20 IUN. 1537 (pergam., Arh. St., M-rea Govora, XII) [150]

f r ă s i n e t u l: ѡчинѕ ѕ Фрѫсинєтѕл, ca nume de sat;

m o ş t é n în sens de «proprietar»: мєгиашом и мощѣном;

m ă g u r ă în sens de «movilă»; ѡ(т) мъгѕра Ѯрсѕлов, şi apoi mai jos despre aceeaşi localitate: до могилѕ Ѯрсѕлов;

---

[1] G o l e m b i o w s k i, *Ubiory w Polszcze*, Warszawa, 1830, p. 171.

[2] Cf. B e z o n, *Dict. des tissus anciens et modernes*, Lyon, 1859, t.1, p. 195—6.

[3] T o p p e l t i n u s, *Origines Transsylvanorum*, Lugduni, 1667, p. 58. — B e n k ō, *Transsylvania*, Vindob., 1778, t.I, p. 502. — *Letopis.*, ed. Kogăln., I, t. I, p. 231 etc.

[4] J u s t i, *Handb. d. Zend.*, p. 101. — Românește de asemenea călăul se numea şi *măciucaş*. Vezi mai jos Glosar II.

[5] De către acelaşi Coresi e scris crisovul lui Moise vv. din 1529 (Arh. St., Episc. Argeş, LXX bis), crisovul lui Radu vv. din 29 dec. 1532 (Arh. St., M-rea Valea, II) şi crisovul lui Radu-vv din 23 apr. 1538 (Arh. St., Episc. Argeş, XXVII).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

numi proprie bărbăteşti: Ѯрсѳл, Дале, Флоре, Негѳнт;

r é d e, articulat r é d é = «pădurice», astăzi moldoveneşte *rediu* sau *rădiu*[1]: wчинѳ ѳ рѣдє Флорєѫ ..., до двѣма рѣдема помежѳ єи горе и доле ..., и w(т) великa рѣдѣ на двaн мѣстѣ ...;

réde se pronunţa totodată şi *réze*, prin nesiguranţă între *d* şi *z*: wчинѳ ѳ рѣдє Флорєѫ, iar mai jos wчинѳ рѣзєѫ Флорєєн[2];

duplul єє = ē la desinenţa genitivo-dativului singular femeiesc: рѣзєѫ Флорєєн.

4.

RADU VV., SCRIITOR Ѡпрѣ, TÎRGOVIŞTE, 14 DEC. 1537
(hîrtie, Arh. St., M-rea Govora, XII) [151]

rédé «pădurice», după cum am văzut în documentul precedinte, se pronunţă şi r ă d é, cu vocala obscură după *r* (cf. moldoveneşte *rediu* şi *rădiu*), căci fiind vorba despre aceeaşi localitate, găsim aci forma: рѫдѣ Флорєѫ ...

241

5.

RADU VV., SCRIITOR Дан, BUCUREŞTI, 10 FEBR. 1541
(pergam., Arh. St., M-rea Brîncovenii, XXVIII) [152]

p i s c u l: пискѳл воєводѳ ...;

b u c ĭ u m i ş u l, cu *m*, nu «buci*n*işul»: и съ бѳчюмишѳл въс ...

6.

RADU VV., DATUL ŞI LOCUL RUPT [1523 — 1528]
(perg., Arh. St., episc. Buzău, XVI) [153]

numi proprie: Зорѣ, Прѳнчѣ, Болдѣ, Бъладр;

n nemuiat între doi *i*: S i b i n ĭ u = actualul Sibiu (= ung. *Szeben*): w(т) Сибиню дворнк;

numirile varietăţilor de cai turceşti:

1. s a n ģ a c u l: трн конн тѳрскн, единъ санцакѳл = turc. *sanǵaq* «steag»,

2. r o m a n: третѳга кон романъ = ? [154].

---

[1] Cf. C. N e g r u z z i, *Scrierile*, ed. Socec, t. 2, p. 98:
„*Adio, r ă d i u r i,*
Codri umbroşi,
Livezi frumoase..."

[2] Despre nesiguranţa analogă între *d* şi *z* în limba persiană, vezi A r e n d t, *Phonetische Bemerkungen*, în K u h n, *Beiträge*, t. 2, p. 431.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

MIRCEA VV., SCRIITOR Ивн дебел (cel slab), BUCUREŞTI, 1 IUN. 1545
(perg., Arh. St., M-rea Bistriţa olteană, I) [155]

pluralul cu *-ure*: рѣка що се зовѣт крънгѣре (rîul ce se cheamă *Crăngure*);

m u ş c e l u l, contracţiune din *munticelul*, cu trecerea *nti* = *ş*: мѣшчелѣл вѫс (*muşcelul* tot);

p ă r ă u l: и пърълѣл вѫс (şi *părăul* tot);

f a t a c ĭ u n i l e: поле — покѣде сѣт биле фатачюнилє Вадастраном (cîmpul pînă unde au fost *fataciunile* Vădăstrenilor);

fatacĭune este ceea ce se zice franţuzeşte *binage*, adecă «donner une seconde façon aux terres», idee pe care românul a expres-o cu mai multă energie: «pămîntul a *fătat*», deşi sorgintea acestui termin se află deja în latinul «ager *fetus*», «regio *feta*» etc. [Add. 72]:

neaccentatul *a*, de 2 ori, conservat fără a trece în vocală obscură: 242
фатачюнилє;

de asemenea în Вадастран = Vădăstran, adecă: din satul Vădastra:

din «mal», două numiri de sate diferite: Мълцнни şi Мълвръчнни, dintre cari cel de-ntîi de la мал, iar celălalt dintr-o formă мълвръ după analogia sinonimului църмвръ, cf. mai jos documentul no. 32;

S r ă b u l = «Sîrbul»: Ивка Сръбѣл [156];

g u r a în sens topografic de «intrare»: гѣра Комъшаном;

numi proprie de ţigani: Бордѣ, Кѣрки, Ивка Сръбѣл, Рича, Лѣпше, Миа, Калева, Корѣнга, Гоблица.

8.

MIRCEA VV., Братѣл ѡ(т) Неџци, 8 MAI 1549
(pergam., proprietatea moşnenilor din Peşteana în Mehedinţi) [157]

sufixul *-oane* nemuiat încă în *-oaie*: L u p o a n e = actualul «Lupoaie» (мѣсто еж се зовет матка Лѣпоанев), cf. alban. *uikónyă*, feminin de la *uik* «lup», gr. λύκαινα = λύκανια de la λύκος «lup» şi litv. *wilkēnē*=*wilkenia* de la *wilkas* «lup», pe cînd latina n-are *luponia* sau ceva analog, după cum n-au nici celelalte dialecte romanice, în cari sufixul *-oni-*, generalmente foarte rar[1], nu servă niciodată la formaţiunea femininului, ba nici a augmentativului ca la noi în *bărbatoiu*, *gheţoiu* (cf. sanscr. *himânî* «gheţoiu» din *hima* «gheaţă») etc.[2];

[1] Despre antipatia limbei latine pentru *-onia*, cf. L e o M e y e r, *Vergl. Gramm. d. griech. u. latein. Sprache*, Berlin, 1865, t. 2, p. 144 şi passim.

[2] Cf. B e n f e y, *Orient und Occident*, t. 1, p. 268 sqq. — Aceasta probează îndestul eroarea lui M i k l o s i c h, *Albanische Forschungen*, I, Wien, 1870, p. 15, unde crede că sufixul albanez *-onyă* ar fi slavic, fără a mai vorbi că la slavi sufixul omogen -ыня nu se aplică niciodată la animali.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

genitivo-dativ singular femeiesc cu *-iei*: **кънен**;

genitivo-dativ singular femeiesc cu *-eei* (=ēi): **хотарѫл Стръмбеен**;

243 confuziune între *o* și *u*, între *a* și *ă*: **Кожоръцин**, ca nume de sat, iar mai jos: **Кѫжорацин**;

хотарѫл бръдетѫлѫн;

numi personale: **Минцікъ**, **Лаеш** (= negru?) [158], **Кѣлчю**, **Индреа** (cf. în documentul următor forma fără nazală: **Ідрѣ**), **Татѫл**, **Неделко**, **Фръцилъ**, **Братѫл** ...;

numele unei ape: părăul plopilor (**по потокѫ Плопилор**).

9.

MIRCEA VV., SCRIITOR **Gпрѣ Галбенѫша**, 1 APR. 1551, FĂRĂ LOC (perg., Arh. St., M-rea Govora, III) [159]

glodul «noroi» ca nume de sat: **Глодѫл**;

alt nume de sat: **Хинца**;

ţépeş «cel ce înţeapă»: **къ дни Блада воевода Цѣпеш**;

numi personale: **Гонѣ**, **Илбѫл**, **Кѣлчо**, **Кълчанѫл**, **Ідрѣ**, **Татѫл**, **Фръцилъ**...;

poreclă: **Галбенѫша**;

a şi *e* neaccentate fără a trece în vocală obscură: **Галбенѫша** (= *g*a*lbe*nuşa» pentru «*gălbă*nuşa»).

10.

PĂTRAŞCU VV., TÎRGOVIŞTE, 8 APR. 1556 (hîrtie, Arh. St., M-rea Bistriţa olteană, I) [160]

finalul *u* întreg: **хотарълорѫ**;

pluralul cu *-ră* pentru *-re*: **хотарѫ-лорѫ** (= hotară...);

кѫнѣѫл влътѫрѫлѫн, cu metateza lui *l* şi trecerea lui *u* în *ă*: **влътѫр-** (= *vul*tur-) [161];

măgura: **све слѣме до мъгѫра бѣла** (toate dealurile pînă la *măgura* cea albă);

върхѫл мъгѫрилор;

244 *oa*: **скърншоара** (de 2 ori) în sens de suiş treptat al unui deal: **све плаюл дорн ѫ скърншоара**;

плаюл;

pt asimilat în *p*: **дорн сѫп стог** (= su*pt* stog), cf. mai sus textul no. XXXI;

humă «terre végétale»: **дорн до хѫмѫ, а ѡ(т) хѫмѫ** ...;

férecé, în accepţiune de movilă ori piatră: **а ѡ(т) хѫмѫ све до фѣречѣ, до камен бабок** (iar de la humă tot pînă la *férecé*, pînă la piatra babei), cuvînt cunoscut cu accentul pe prima silabă, numai ca nume de plantă = lat. *filix* = it. *felce* etc.;

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

кърмътъра магешълъи ... = ... ? [162];

дръмъл Мехединцилор ...;

слѣмѣ мlачилор ..., cf. serb. млака « terra ubi aqua prosilit » [163];

nominativ: валѣ, genitivo-dativ; вален (nu вънн) cu *a* clar şi cu *l* nemuiat, dar la plural вънлор (nu валилор);

nominativ неграе în sens de « negricioasă », la genitivo-dativ: негоан: валѣ неграе, вален негран.

11.

PĂTRAŞCO VV., FĂRĂ LOC, 17 APR. 1556
(hîrtie, Arh. St., M-rea Govora, IX) [164]

плопъл, ca nume de sat;

de la numele rîului « V e d e a », genitivo-dativ V e z i e i: дори в водъ Безнен;

patru dativo-genitive singulare femeieşti:

1. cu *-iei*: V e z *i e i* (в водъ Безнен);

2. cu *-ii*: f e t *i i* (дори в матка Фетин) şi v ă l c e l u ş *i i* (до вста вълчелъшин);

3. cu *-ei*: f i r a t *e i* (wбършне Фиратен), s ă c u i t *e i* (дори вста Съкънтен) şi t o p a n *e i* (път Топанен);

4. cu *-ăi*: ć o r ă c *ă i* (матка Чоръкън);

genitivo-dative singulare bărbăteşti: b o u l u i (w(т) матка Бовлън), 245
v i ţ e l u l u i (по път Бицелълън şi хотаръл Бицелълън), c i r e ş u l u i (в матка Чирешълън), m i t i m o n u l u i (вста Митимонълън), şi î n t e r n i ţ a t u l u i (по матка Интерницатълън);

numiri de rîuleţe, din cari nici una nu e de origine slavică: *Boul*, *Fata*, *Cireşul*, *Firata*, *Săcuita*, *Mitimonul*, *Înterniţatul*, *Ćorăca*;

oare ce să însemneze *firata*, *înterniţatul* şi *mitimonul*?

ćorăca, deminutiv de la « cioară »? [165];

nume personal: Еръбан;

metateza lui *r*: Еръбан şi Ербан [166];

b u n g e t: през бънцет в матка Чирешълън (prin *bunget* pînă la matca Cireşului), cuvînt foarte remarcabil, întrebuinţat pînă acum la munteni în sens de « pădure veche şi deasă »[1] şi care însemna dintîi « codru de stejari », fiind format prin sufixul *-et* (= lat. *-etum*), ca în *frăsin-et*, *făg-et*, *nuc-et* etc., din b u n g « stejar », vorbă conservată astăzi numai la albanezi: *bungh* « stejar »[2] [167];

sub raportul morfologic, pentru formaţiunea ibridă бъндет din nelatinul *bung* şi latinul *-etum*, compară din punct în punct еръдет, din nelatinul *brad* (= alban. *breth* — *bredzi*) + *etum*, în documentul de mai sus no. 8 [168].

---

[1] Cf. A u r e l i a n, *Judeţul Prahova*, în *Revista ştiinţifică*, 1872, p. 300: « *călătorul străbate în timp de 4 şi 5 ore* b u n g e t u r i, *păduri de mai multe ori seculare* ». — Acest preţios cuvînt nu se găseşte pus nici într-un dicţionar ro ân!

[2] R o s s i, *Vocabolario della lingua epirotica*, Roma, 1875, p. 95.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

12.

PETRU VV., SCRIITOR Строе, FĂRĂ LOC, 14 MAI 1560
(hîrtie, Arh. St., ep. Argeş, XIX) [169]

de la «gemen», feminin g é m ă n a, întrebuinţat ca nume de localitate: Цѣмѧна;

de la «brînză», augmentativ b r ă n z o a e, întrebuinţat ca nume de localitate: Брънзоае.

13.

PETRU VV., SCRIITOR Бодїнескѹл, FĂRĂ LOC, 16 IUNIE 1560
(hîrtie, Arh. St., M-rea Cîmpulung, XXVII) [170]

вдлѣ лѫстѫнилор;

lu pentru *lă*: лѫстѫнилор, actualul *lăstun-* «hirondelle de rivage» = slav. ластоунъ? ori *lu* pentru *lo*, de la vechiul român *lostun* «chiţcan», despre care cf. Glosar II? [171];

s t ă n ă, de 2 ori: мѣсто ѡ(т) с т ѣ н ѫ ... да сѣ ѫчнѣ с т ѣ н ѫ;

numi personale: Бѫртѣ, Ѫрѣкѣ, Баломїр, Бъркан, Добрѫш, Бодїнескѹл.

14.

PETRU VV., SCRIITOR Мирослав, FĂRĂ LOC, 6 IULIE 1560
(hîrtie, Arh. St., ep. Argeş, II) [172]

вдлѣ Флѫмѫнзецилор;

вдлѣ Їѫшилор;

m u ş c e l u l = munticelul: дел Сасѫлѫѫ със мѫшчелѫл (partea Sasului cu *muşcelul*);

genitivo-dativ singular femeiesc cu *-cei* (= ēi): s e l i ş t e e i (вдлѣ селищеен) [173];

m ă g u r ă în sens de movilă: по мъгѫръ ѫ камен (pe *măgură* pînă la piatră).

15.

PETRU VV., SCRIITOR Мїхѫл Таѫа, BUCUREŞTI, 18 MAI 1563
(pergam., Arh. St., M-rea Glavaciog, VII) [174]

ѳa: b u t i ş *o a* r ă, ca nume de localitate: ѡ(т) бѫтишоарѫ;

a pentru *ѣ*: v ă l *ć a* l e i: ѫ ѫста вълчалеи;

nume de localitate: balta m ă r u l u i (блатѫ мъръѫлѫи);

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Telormăneni în sens de «judeţul Teleormanului»: Телорм- 247
нѣни, adecă pluralul de la numele poporului întrebuinţat ca nume de ţară, cf. fenomen analog în sanscrita, vechea germană, polonă etc.[1];

nume de sat: Хѫхѫрези;

кїезѫнїе, лакѫл кїезѫнїнлор, adecă lacul unde sînt viezunii, astăzi pronunţat mai mult *vizunie* «caverne, grotte, tanière, terrier», literalmente «terrier de blaireau, Dachsloch», de la *viezune* «blaireau, Dachs, ursus meles», animal pe care Buffon îl definea: «paresseux, défiant, solitaire, qui se retire dans les lieux les plus écartés, dans les bois les plus sombres, et qui *s'y creuse une demeure souterraine*»[2];

derivaţiunea *viezunie* de la *viezune*, care se găseşte deja în Molnar[3], a scăpat din vederea tuturor celorlalţi din două cauze: 1. variantul *vizuină* lîngă *vizunie*[4], 2. variantele *iezine*, *iezune* şi *iezure*[5] în loc de *viezune*, aşa că era foarte greu de a ghici, bunăoară, legătura între *iezure* şi *vizuină*;

forma româno-albaneză — ca să nu zicem tracică — a cuvîntului *viezune* «blaireau» este *viedula*, de unde apoi albanezul βιέϑνλă (citeşte: *viedzulă*) «blaireau»[6] şi românul *viezure* «blaireau», кїезѫре, după cum vom vedea scris în Glosar II, trecut la *viezune* prin $r = n$ ca în *suspin* = lat. *suspirium*, şi în fine la *iezune* prin pierderea iniţialului *v* ca în *lin* = *vin*[7];

variantul *vizuină* lîngă *vizunie* provine din prototipul româno-albanez *vĭedu*, din care *vĭedula* este deminutiv, prin sufixul *-ină* întocmai ca în *mĭezu-* 248
ină «Zwischenraum»[8] din *mĭezu* = *medium*;

prototipul româno-albanez *vĭedu* prezintă o remarcabilă analogie, poate numai de azard, cu vechiul francez *bedou* «blaireau», pentru care se bănuieşte o origine celtică[9] [175].

16.

PETRU VV., 22 OCTOBRE 1563
(perg., Arh. St., M-rea Govora, IX) [176]

sînt repetate mai toate localităţile menţionate mai sus în documentul no. 11, astfel însă că unele variante fonetice prezintă particularităţi interesante, şi anume:

genitivo-dativ singular femeiesc cu *-ciei* pentru *-căi*: Чорѫчїєи, nu Чорѫкѫи;

---

[1] Lassen, *Zeitschr. f. Kunde d. Morgenlandes*, t.1, p. 346. — Despre originea numelui «Teleorman», vezi scrierea mea *Originile Craiovei*, p. 31.

[2] Ap. Littré, *Dict.*, v. blaireau.

[3] Molnar, *Wörterbüchlein deutsch und wallachisches*, Hermannstadt, 1822, p. 127: «Dachs — vezune. Dachsloch — vezunie».

[4] *Lexic. Budan*, p. 759. — Pontbriant, *Dict.*, p. 783, scrie greşit *visuină*, iar la p. 780 pune *viesură* şi explică prin «porc-épic», sens despre care cf. mai jos Glosar II.

[5] *Lex. Bud.*, p. 273.

[6] Stier, *Die albanesischen Thiernamen*, în Kuhn, *Zeitschr.*, t. XI, p. 140.

[7] Cipariu, *Gramat.*, t.1, p. 74. — Despre un fenomen analog foarte interesant la neogreci cf. Chalkiopulos, în Curtius, *Studien*, t.5, p. 360.

[8] Molnar, *op. cit.*, p. 181.

[9] Pictet, *Origines*, t.1, p. 441. — Nemnich, *op. cit.*, t.2, p. 1531, aduce şi o formă franceză dialectică *badoneau*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

e pentru *i* în ѳнтернецатѫл, nu ѳнтерниацатѫл;

un *în-*, şi *e* pentru *i* în Ѧфератен, nu Фиратен;

de la «Vedea» genitivo-dativul este tot cu *-ziei*, ba încă de 2 ori: Беѕїен şi Беѕнен;

numi de arbori: плопѫл, стежар (de 2 ori), жѫгастрѫ, сорѣ;

wбръшиа Пъкълѣнѫлѫи;

потека Пъкълѣнѫлѫн;

oa: wбръшиа Ѫрсоаен şi wбръшиа Ноѫтенѫлѫй, cu accentul pe *a* şi pe *i*;

confuziune între *oa* şi *o*: лѫпоае şi лѫпое, nu însă лѫпоане, ca în documentul no. 8;

бѫчин, бѫчинѫлѫи, nu бѫчюм...;

epenteticul *i*: кънинелѫи, de 2 ori;

numi caracteristice de ape: Бѫте[i], Боѫл[ui], Пъкълѣнѫлѫи, Ноатенѫлѫи, Лѫпоае[i], Бѫчинѫлѫи, Фѣте[i] şi Фетиче[i], Кънинелѫи, Ѫрсоаен...;

249 numi personale: Бъркан, Пана;

o particularitate fonetică dintre cele mai remarcabile, anume un duplu *rr* inițial de 3 ori în cuvîntul «ръжлецїн»;

прѣше ррѣжлецин,

ималн ррѣжлецїн,

wсташе ррѣжлецїн,

astfel că nu poate fi îndoială despre pronunciațiunea *rr*, care există în adevăr la albanezi: *rroig* «trăiesc», *rrotă* «roată», *rrenă* «minciună», *rrală* «rar» etc.[1], așa că și la români cată a se fi pronunțat pe alocuri: *rroată*, *rrar* și altele, după cum se și găsesc urme în vechile noastre tipărituri și manuscrise, bunăoară — cît se atinge de Moldova — în Cazania mitropolitului Varlam din 1643:

part. I, f. 365: стрикѫчюнѫ шсте w боалѫ, ррѫ ...,

part. I, f. 273: легѫтѫри, ѳкнсори, морци ррѣлє...,

part. II, f. 372: шсте фоарте сѫргѫнтоаре ка о апъ ррѣпеде..., apoi pentru Muntenia, într-un manuscris din timpul lui Matei Basarab, conservat în Biblioteca Centrală din București:

pag. 28: ррѫцинъ,

p. 203: ррѫпе,

p. 70 și 390: рръѫрѣзъ,

p. 118: ррошсъ,

p. 235: ррѫдѣ (rîdea),

p. 387: рръѫри,

p. 333: ррдзеле[2],

---

[1] Hahn, *Alban. Stud.*, passim. — Acest *r* dur este expres prin *rr* în toate transcripțiunile limbei albaneze, afară de a lui Leake, cf. Miklosich, *Albanische Forschungen*, I, p. 14.

[2] Asupra acestui manuscris și particularităților sale mi-a atras atențiunea tînărul meu elev. d. Bianu, înzestrat cu o remarcabilă aptitudine pentru studie linguistice.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

în fine, la macedoromâni în *rrău* « rîu », *rrădăţină* « rădăcină », *rrănie* « rîie », *rrană* « rană », *rroşiu* « roşu » etc.[1];

dintre neo-latini, afară de vechea limbă română, care împărtăşeşte această particularitate cu albanezii, adecă posteritatea directă a tracilor, duplul *r*, cel moale şi cel dur, există numai la spanioli, cari îl împărtăşesc cu bascii, adecă posteritatea directă a iberilor, iar în Asia ambii *r* se găsesc, între celelalte, la armeni: « a common *r* » şi « a strong double *r* »[2] [Add. 371]; 250

зл trecut în жл: рръжлецни pentru ръзлецни « separaţi » sau «nedevălmaşi »[3] = slav. различь « diversus » [177].

17.

MITROPOLITUL ANANIA, SCRIITOR Блъкъл стар (cel bătrîn) ѡ(т Погънецни, BUCUREŞTI, 2 IULIU 1564
(hîrtie, Arh. St., ep. Argeş, XIX) [178]

pluralul cu *-ure:* граждъре;

f r é n g h i, nume de stofă preţioasă: стихар ѡ(т) фрънги черни (stihar din *frénghi* neagră) = pers. *frenghî* « pannus aureus Francorum »[4], cf. mai jos Glosar II;

particularitate istorică: nepotul mitropolitului Anania se numea Dragomir şi era din Tîrşor: Драгомир ѡ(т) Тръгшор;

numi bărbăteşti: Блъкъл, Кълчюкъл.

18.

ALEXANDRU VV., FĂRĂ LOC, 8 IAN. 1568
(pergam., Arh. St., ep. Argeş, XXII) [179],

g o r g a n : дорн до горган;

g r u m a z u l în sens de rădicătura dealului: по грѫмазъл Брънзешок (pe *grumazul* Brînzeşului);

din « brînză » format numele Брънзеш, cu care compară mai sus în documentul no. 12: Брънзоае, şi mai jos în documentul no. 22: Брънзъ-кѣке.

---

[1] Καβαλλιώτου Πρωτοπειρία, Veneţia, 1770, passim.

[2] L e p s i u s, *Standard alphabet*, ed.2, p. 135.

[3] Cf. A l e c s a n d r i, *Poezii poporale*, ed. 2, p. 379:

« *Frunză verde pădureţ,*
Oliolio, frate **răzleţ,**
Ce nu vii să ne mai vezi?
Că de cînd te-ai **răzleţit**, etc. »

[4] V u l l e r s, *op. cit.*, t. 2, p. 667.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ALEXANDRU VV., FĂRĂ LOC, SCRIITOR Стънилъ, BUCUREŞTI, 3 AUG. 1571
(pergam., Arh. St., M-rea Hurez, XVI [180]

de la «vălcea», articulat v ă l c é o a (вълчѣwа корбѫлов), la genitivo-dativ nu «vălcélei» (cf. mai sus documentul no. 15), ci v ă l c é o i (до wпаш вълчѣwн);

oa: комwаръ;

g o r u n i, plural de la «g o r u n», o varietate de stejar: писк8л със г о р 8 н н (piscul cu *goruni*);

numi bărbăteşti: Коцофан, Пищ8г, Кица, Петрнман, Боболѣ, Дѫлф8, Стънилъ.

20.

ALEXANDRU VV., SCRIITOR Нѣгое, BUCUREŞTI, 1572
(pergam., Arh. St., M-rea Cîmpulung, XXXVII) [181]

g a u r a, ca numele unui munte: планине еж се зовет — г а 8 р а;

finalul *u* întreg: к и н т е ш 8, numire de haină = polonul *kontusz*, ruteanul *kuntysz*, ung. *köntös* etc., cu o formă apropiată de cea ungurească, toate din vechiul persic κάνδυς, menţionat în Xenofonte[1];

gure în sens de «guler»: две ризе добре със г 8 р е w(т) фир (două haine bune cu *gure* de fir), cf. medio-lat. «*gula* mantelli» adus ca sinonim cu *gulerum*, sau în vechea franceză:

«*Si que les goules de son pelison gris*
En sont mouilliés...»[2];

g i u r è, cu accentul pe ultima silabă: нѣкое џюре (neşte *ğiurè*) = pers. *ğiurè* «păreche»[3], la noi «pantaloni», cf. mai jos Glosar II, la cuvîntul *ğiurule*;

252 particularitate economică: preţul unui «kinteş» 500 aspri, al unui «giurè» 300 aspri de argint (аспри сребъ);

numi bărbăteşti: Љ8дать, йлб8л Палдк8л (?)[182] ...

---

[1] Cf. M a t z e n a u e r, *op. cit.*, p. 45.

[2] D u C a n g e, *Gloss. med. lat.*, ed. Carpent., t. 3, p. 594, iar despre *gulerum* = «guler» tot acolo un text din 1134: «*invenit introitus capucii, qui* **gulerum** *vulgariter gallice appellatur*».

[3] V u l l e r s, *op. cit.*, t.1, p. 538, observă că persianii au împrumutat această vorbă din hindustani, unde ea însemnează, între altele: «*a pair of shoes*» şi «*a suit of clothes*».

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ALEXANDRU VV., SCRIITOR Бъсїю, BUCUREŞTI, 13 MAI 1573
(pergam., Arh. St., M-rea Bistriţa-olteană, LIII) [183]

c o d r u l: ѡ(т) к о д р ѫ л еж се зовет Къката;

oo = ō: Селищоара (= Seliştōara), nume de sat, scris însă şi numai cu *oa*: Селищоара;

alt *oa*: поткоавъ;

confuziune între ъ şi ѫ: Ставър şi Ставѫр;

conservarea dublului *nn* din Ἰωάννης: Їнню, dar şi cu un singur *n*: Їню;

mare bogăţie de numi personale dintre cele mai remarcabile: Мареш, Братеш, Дръгою, Нѣнчюл, Станчюл, Градѣ, Побирк8, Ставър, Бонѣ, Драг8л, Бобе, Дръган, Бодѣ, Бан, Елъдїмнр, Ілк8, Їнеш, Шерб, Дръгина, Т8ртеш, Къзан, М8ша, Нѣнка, Поткоавъ, Кръломан, Соркъ, Кръчюн, Манѣ, Стънчюк8л, Бълан, Гаго, Данчюл, Б8нѣ, Стоенел, Мирлан, Цанвале, Чернат, Бадюл, Берча, Бинтилъ, Станко, Бъсїю ..., dintre cari un singur nume, Драг bunăoară, diferenţiat în: Драг8л, Дръгою, Дръган şi Дръгина.

22.

ALEXANDRU VV., SCRIITOR Некѫла, BUCUREŞTI, 4 SEPT. 1573
(perg., Arh. St., ep. Argeş, L) [184]

b r ă n z ă v é c h e, ca poreclă de om: със братнем си по име Б р ъ н з ъ в ѣ к е и Опрѣ (cu fraţii săi anume *Brânză-véche* şi Opré);

alte numi personale: Лепъдат, Банчюл, Болборе, Карапче;

c u r m e z i ş u l: със ѫжа 8 к 8 р м е з и ш 8 л ѡчинек (cu funia în *curmezişul* moşiei).

23. 253

ALEXANDRU VV., SCRIITOR Бадѣ, BUCUREŞTI, 9 IAN. 1576
(perg., Arh. St., M-rea Glavaciog, IV) [185]

finalul *u* întreg: r ă t u n d u, ca numele unui loc: 8 правѣ лак8лок р ъ т 8 н д 8;

Цигън8ш, deminutiv de la «ţigan», ca nume personal;

alt nume personal: Церв8л;

oa: комоарѫ, б8тнщоарѫ;

numi locale: Нѣгра (sat ai căruia locuitori: Негрѣнїн), лак8л Б8тє[і], Б8тнщоарѫ (cf. mai sus documentul no. 15), П8ркърѣнїн ...;

nume de arbore: на с т ѫ ж а р ю л Крец8лок (la *stăjarîul* Creţului).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

MIHNEA VV., SCRIITOR Дара, BUCUREŞTI, 21 IUNIU 1579
(pergam., Arh. St., M-rea Hurez, XVI) [186]

finalul *u* întreg: крънгѫ (de 2 ori);

pluralul cu *-ure*: крънгѫре;

călinet = «pădure de călini»: крънгѫ ѡ(т) кълинет (crăngu din *călinet*);

genitivo-dativ cu *-ăi*: Дан сн҃ѫ Лѫкъи (Dan fiul *Lucăi*);

numi bărbăteşti: Жагле, Дара.

25.

MIHNEA VV., SCRIITOR Шербан ѡ(т) Падѫрецї, BUCUREŞTI, 10 NOV. 1579
(pergam., Arh. St., M-rea Cotroceni, LXXXVI) [187]

o frază întreagă semiromână: ѡ(т)кь кѫрмѫтѫрѫ ѡ(т) ѫста Кътълѫюлѡк прѣ҆тн кодда Йѡровѫлѫи н прн҆тн Шѫкънта на великаг грндѫл ѫ прикалѫл Манек = de la curmătură de la gurele Cătăluĭul[ui] preîn coada Ĭarovului şi priîn Şuvăita la grindul cel mare la privalul Manei;

254 altă frază analogă: да се знает хотарѫле селов Лѫпшанѫлѫи ѡ(т) дрѫмѫл Дърсторѫлѫи ѫ велико горган = să se ştie hotarâle satului Lupşanului de la drumul Dărstorului pînă lá marele gorgan;

încă una: ѡ(т) белчюгѫл Добревѫ дорн ѫ стьжар = de la belcĭugul lui Dobre pînă la stăjar;

pluralul cu *-ră* pentru *-re*: хотарѫ-ле;

oa: кодда;

formă dublă: прѣ҆тн şi прн҆тн;

neaccentatul *a* nescăzut la vocală obscură: băragan (през пѫт бъраганов) şi padureţi (Падѫрецї);

blénze: ѫ лакѫл блѣнзев (la lacul *blénzeĭ*), prin confuziune între *d* şi *z* (ca mai sus în documentul no. 3) este = *blénde*, nume de pasere, despre care vezi mai jos Glosar II;

numi de ţigani: Бобицѣнѫл, Флорѣ, Гонцѫ, Таталак, Боннѣ, Пискинїа, Кѫка, Ѭнгѫрѣнѫл, Хрьс, Бьлѣн, Копач, Цѫра, Фера ...

26.

MIHNEA-VV., SCRIITOR Фїера, BUCUREŞTI, 12 DEC. 1580
(pergam., Arh. St., M-rea Cotroceni, LIX) [188]

solzii, la singular *solz* «écaille», aci în privinţa plopului: плопн със солзїи (plopi cu *solzii*) [Add. 77];

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

neaccentatul *a* fără scădere la vocală obscură: v a c a r ĭ u l (привалѫ Манек в а к а р ю л);

привалѫ — stînă? [189];

oa: къшчоаре;

g o r g a n despre o movilă mare: ѫ великаг г о р г а н;

f a u r u l «fierar», despre un ţigan: Стан ф а ѫ р ѫ л;

s ă l d u ş u l, cu sens de «mlaştină»: с ъ л д ѫ ш ѫ л със ст ѫ х ѫ л (*sălduşul* cel cu stuhul), vezi documentul ce urmează după acesta;

ст ѫ х ѫ л, astăzi *stuful* «jonc», cu *h* = *f*.

27. 255

MIHNEA VV., SCRIITOR БотѢ, BUCUREŞTI, 27 IAN. 1581
(pergam., Arh. St., M-rea Cotroceni, LIX) [190]

oa: кодда (de 2 ori);

iu pentru *oa:* къшчюре, acolo unde în documentul precedinte: къшчоаре;

finalul *u* întreg: гриндѫ, крънгѫ;

p r e î n = prin: п р е ↑ н кодда Йкорѫлшѫ и п р е ↑ н Шѫвънта;

привалѫ, cf. documentul precedinte;

s t ă j a r: дорн ѫ с т ъ ж а р;

metateza lui *r*: aceeaşi localitate numită Йпровѫл şi Йкорѫл [191];

confuziunea între *-en* şi *-in*: Динцецин şi Денцецин, nume de sat;

alte numi de localităţi: Дескоперецїи, Фъсъцинїи, Корнъцел ...;

g o r g a n, întocmai ca în documentul precedinte: велико г о р г а н;

b ă r ă g a n: пѫт к ъ р ъ г а н ов;

лакѫл Блѣнзек, cf. mai sus documentul no. 25;

кѫрмътѫръ;

b e l c ĭ u g u l, astăzi «muselière», într-un sens topografic: ѡ(т) в е л ч ю г ѫ л Добрек дорн ѫ ... (de la *belcĭugul* lui Dobre pînă la...), cf. mai sus documentul no. 25;

s ă l d u ş u l, ca în documentul precedinte, luat în sens de «loc mlăştinos»: хотарѫл ѡ(т)къ Корнъцел по блато на с ъ л д ѫ ш ѫ л със ст ѫ х ѫ л и през полю ... (hotarul de la Cornăţel pe baltă spre *sălduşul* cel cu stuhul şi peste cîmp), cuvînt foarte interesant care, ca deminutiv dintr-un *saldu* «baltă», ne explică enigmaticul nume de Σαλδήνσιοι, *Saldensii*, pe care Ptolemeu îl dă acelor daci ce locuiau tocmai în partea de jos sau cea «băltoasă» a Olteniei[1], numită «blatniţă» încă pe timpul lui Mircea cel Mare[2], şi de unde şi vîntul de la sud | se cheamă la noi pînă astăzi «băltăreţ», astfel că *Saldensii* 256
ar însemna «Daci de la baltă»;

cu *Saldensii* lui Ptolemeu şi cu românul *saldu* «baltă» se află într-o intimă legătură numele ieşit din uz al unui sat din judeţul Oltului: *Săldeni*,

[1] Vezi harta lui Ptolemeu în a mea *Istorie critică*, ed. 2, t.1, p. 324.

[2] В е н е л и н, Влахо-болгарские граматы, Petersb., 1840, p. 56: «ѫ Б л а т н и ч к о сѫдство Кѫманскы сродь...»

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

astăzi I z v o r u l-de-sus[1], adecă aproape o traducere a terminului celui vechi (*izvor* = apă, *saldu* = apă), iar din antica nomenclatură geografică a ţărilor învecinate cu Dacia: localitatea *Salda* sau *Saldum* în Pannonia, menţionată pe Tabla Peutingeriană şi-n Geograful Ravennat, şi Σάλδαπα în Mesia, la Teofilact[2] [192];

cu această ocaziune, încă o numire etnică din Dacia lui Ptolemeu: alături cu Saldensii, el pune, locuind pe a m b e l e m a l u r i a l e O l t u l u i, pe Dacii *Potulatensii*, Ποτυλατήνσιοι, nume compus din prepoziţiunea *pot* « lîngă » (cf. grecul ποτί sau ποτ[3], zendicul *paiti*, armeanul *pat*, latinul *pot* în *pos*-sideo) şi din numele *Ulata* = *Aluta*, adecă *Potulatensii* « Daci de lîngă Olt » [193].

28.

MIHNEA VV., SCRIITOR Нєкѳла, TÎRGOVIŞTE, 27 AUG. 1582
(hîrtie, Arh. St., M-rea Cîmpulung, XXXVIII) [194]

relativ la zestrea unei fete de boier, acest document prezintă termini foarte interesanţi de stofe şi podoabe femeieşti, precum:

ţ o a ş e, 2 la număr, una de zarba (cf. mai sus textul XXXI), alta de grana (vezi mai jos), ambele cu nasturi de argint: ц о д ш є 2, єдна w(т) зарбаχ, а дрѳга за гранаχ сѣ̀ със пѳш срєбрѣнн, la singular цодχъ = mediogrecul τζόχα, un fel de manta: « indumenta ex panno laneo ad talos usque demissa »[4] = la albanezi pînă astăzi *tzogă*: « La z o g a è una sopratunica a mille pieghe, che le donne Albanesi vestono quando si recano in Chiesa, e nelle visite per nozze e lutti; le vedove la portano in tutto il tempo della vedovanza; è un abito di grave dignità proprio delle maritate »[5] = serb. чоχа, deminutiv чошица « postav », — cf. mai jos Glosar II;

257 b o r ţ i, iarăşi 2 la număr, una cu mărgăritar şi cealaltă cu f l u t u r i: б о р ц и 2, єдна със бисєр, а дрѳга със ф л ѳ т ѳ р и = medio-germ. *borte* « starkes Band aus Seide mit Gold gestickt, als jungfräulicher Haarschmuck »[6] = vechiul francez *borte* « ruban fort d'or et de soie »[7], mai pe scurt un fel de îmbrăcăminte la cap:

флѳтѳри, ca ornament femeiesc la cap, cf. franc. *papillons* « partie d'une coiffe qui va en s'élargissant comme les ailes d'un papillon »[8]:

b u c i l e de mărgăritar la cercei: зъшшници със б ѳ ч и л є със бисєр, cf. franc. *boucle* [d' oreille] = lat. *buccula*, pe cînd forma română vine de-a dreptul din lat. *bucca*;

---

[1] F r u n z e s c u, *Dicţ. topografic al României*, Buc., 1872, p. 249, 416.
[2] Cf. F o r b i g e r, *Handb. d. alten Geogr.*, t.3, p. 481, 1100.
[3] B a u n a c k, în C u r t i u s, *Studien z. griech. u. lat. Gramm.*, t. 10 (1877), p. 108.
[4] D u C a n g e, *Gloss. med. Graec.*, p. 1576.
[5] D o r s a, în De R a d a, *Rapsodie d'un poema albanese*, Firenze, 1866, p. 40.
[6] Z i e m a n n, *Mittelhochdeutsches Wörterb.*, Quedlinburg, 1837, p. 41.
[7] B e z o n, *op. cit.*, t.1, p. 168-91. — Cf. M a t z e n a u e r, *op. cit.*, p. 271.
[8] L i t t r é, *Dict.*, t.3, p. 929.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

cingători: 2 чингътори за кофтиріе;

кофтиріе, stofă din care se făceau cingătorile femeiești, vezi mai sus documentul no. 1;

frăul: кон добръ wседлан и wбѣздан със фръѕл сребъ (cal bun înșeuat și înfrînat cu frăul de argint);

neorganicul *h* la finea cuvintelor: зарбах, гранах, fenomen foarte important, despre care vezi mai sus texturile XVII și XXXIII;

granah = medio-lat. *granata* = polon. *granat*, un fel de postav scump[1], cf. mai jos documentul no. 30.

29.

MIHNEA VV., SCRIITOR Іѣшко, BUCUREȘTI, 17 IAN. 1588
(perg., Arh. St., episc. Rîmnic, XXXIV) [195]

gruiul în sens de « deal »: виноград по грѕюл Кожоранним (via pe *gruiul* Bojoranilor), cuvînt în aceeași strînsă legătură etimologică cu *grumaz* = alban. *gurmaz*, în care este lătinește *collis* cu *collum* [Add. 79].

30.

MIHNEA VV., SCRIITOR Бълѣ, BUCUREȘTI, 6 MARTIU 1588
(pergam., Arh. St., M-rea Brâncoveni, IX) [196]

finalul *u* întreg: шокрълатѕ;

metateza lui *r*: шокрълатѕ = ung. *sakarlát*, turc. *saqarlât*, polon. *szkarlat*, 258
ital. *scarlatto*, fr. *écarlate* etc., un fel de stofă scumpă, care la început era numai roșie, ca și грана (cf. documentul no. 28), mai în urmă însă a ajuns a fi de orice culoare[2] [197];

particularitate economică: o bucată de atlaz 1500 aspri (единъ атлазъ цѣнѕ емѕ 1500 аспри);

dulamă (cf. mai sus documentul no. 1) și feregé (= turc. *feragé* « vêtement de dessus », ambele de « șocrălat » verde: ферецѣ и дѕламъ wбадже зелене за шокрълатѕ;

preutésa: Нѣкша прѣѕтѣса;

numi de sate: Фълкони, Пнетри;

numi de români: Хѕрдѕю, Пнстрѕю (articulat Пнстрѕюл), Бъсню, Правжиц, Бадѣ, Бълѣ;

numi de țigani: Кѕркн, Цюпа;

numi de țigance: Сламна, Карсама, Бниша, Мома.

---

[1] Golembiowski, *op. cit.*, p. 136.

[2] Bezon, *op. cit.*, t. 3, p. 291.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

31.

MIHNEA-VV., SCRIITOR Гєрге, BUCUREŞTI, 28 MAI 1589
(hîrtie, Arh. St., M-rea Stavropoleos, XXX) [198]

n a d r a g i [de] k a r a g i u : єдна зег надрацн карацїѳ вело (o pereche de *nadragi* de *caragiu* alb), карацїѳ = ung. *karázsia* = polon. *karazia*, un fel de postav prost din care își făceau haine soldații în Polonia, de unde pînă astăzi zeghea la țăranii de lîngă Cracovia se cheamă *karazya*[1] = ital. *carisea*, germ. *Kersei*, engl. *kersey* etc.

32.

ALEXANDRU VV., SCRIITOR Индрею, Bucureşti, 6 IUNIU 1593
(hîrtie, Arh. St., M-rea Hurezu, XV) [199]

ț ă r m u r e l e, la singular: църмѳреле Крнеек [200];
B a r b ă - a l b ă, numele unui boiar: Барбъ-албъ кнстнир ...

[1] G o l e m b i o w s k i, *op. cit.*, p. 167.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

GLOSAR II

1600—1630

SPECIMEN DE « DICȚIONAR ETIMOLOGIC AL LIMBEI ROMÂNE»

Cel de-ntîi vocabular român tipărit, astăzi de o raritate bibliografică nespusă, necunoscut nimărui și necitat de nimeni, se păstrează în Biblioteca Arhivelor Statului din București, care a căpătat acest interesant *unicum* de la d. I. M. Codrescu din Iași.

Este o cărtecică in-16, de 78 pagine, avînd următorul titlu ruseşte şi românește:

Краткое
собранїе именъ по главизмамъ,
расположенное двомя дїалектами,
вползѫ хотящимъ оучитьсѧ рѫс-
каго и молдавскаго ꙗзыка*

Л сѫртъ
адѫнаре нѫмелорь дѫпъ капетиле
че сад ашезатъ, кѫ доау лимбы,
трѫ фолосѫль челуорь че вуорь врѣ
а тѣца лимба рѫсаскъ шы мол-
довенѣскъ.

260

Печатано въ Ꙗссахъ, протопопомъ Молдавскимъ, Болоскимъ, и Бессарабскимъ, Михаиломъ Стрилбѣцкимъ, въ собственной своей типографїи. 1789. года.

La 1789, Moldova fiind ocupată de armata rusească, preutul Mihail Strilbetzki, carele își dă pomposul epitet de « protopop moldovenesc, muntenesc și besarabian », și-a înființat în Iași o tipografie, unde a dat la lumină acest mic vocabular, promițînd în prefață și o carte cu dialoguri: « Карте а ворбелуорь, каре ла десъвършитъ правила лимбилуорь молдовенещи шы рѫсещи ва вени » [201].

* limba română.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Peste tot sînt vreo 1500 de cuvinte, dispuse după rubricele de: « Dumnezeu şi duhuri », « lumea şi stihiile », « vremi şi sărbători » etc.

Înainte de acest vocabular nu sînt decît dicţionare române m a n u s c r i s e, dintre cari noi cunoaştem, mai mult sau mai puţin, următoarele cinci:

1. În Biblioteca Centrală din Bucureşti, sub no.V.5, un mare volum in folio, intitulat « Păcurariul sau lexiconul păcurariului slavono-românesc », compus în Bucureşti, de un ieromonah Macarie la 1778[1].

Îl studiază actualmente d. I. C. Bianu, care-l va descrie peste puţin în « Columna lui Traian » [202].

2. În Biblioteca Societăţii Arheologice din Moscova, sub no. *240 MS. Slavica*, un manuscris intitulat: Словарь рѣмѣньскаго газыка (Dicţionarul limbei române), fără dat şi fără numele autorului, 282 foi in-12[2] [203].

3. Tot la Moscva, fosta bibliotecă a contelui Teodor Tolstoi poseda
261 la 1825, sub no. 74, in-4, un Словарь славено-молдавскїй | (Dicţionar slavo-moldovenesc*), compus cam pe la 1695 şi scris cu cursiva pe 100 foi[3].

După o indicaţiune din partea răposatului meu părinte Alexandru P. Hasdeu, Societatea Academică Română a însărcinat de curînd pe d. Gr. Tocilescu, plecat în Rusia, de a urmări aceste două interesante dicţionare [204].

4. În biblioteca Universităţii din Pesta, între manuscrisele celebrului istoric unguresc Pray, mi s-a întîmplat a descoperi o cărtecică in-16 intitulată: *Dictionarium Valachico-Latinum*, compusă înainte de 1743, fiindcă la finea volumului sînt scrise în acel an neşte notiţe de o altă mînă.

Autorul cată să fi fost din Banat, căci conservă nemuiat pe *n* în cuvintele *banye* (= baie), *kuny* (= cuiu), *vinye* (= viie) etc.[4]

Îl vom cita mai jos în Glosar sub prescurtarea de *Lex. MS. Pray* [205].

5. Dar cel mai preţios dicţionar manuscris român este, fără îndoială, acela ce aparţine d-lui Dim. A. Sturdza.

La 1740 manuscrisul era deja stricat, fără început şi fără sfîrşit, astfel că, nemerind în mînele unui cărturar, acesta l-a sporit cu vreo cîteva foi şi, punînd ca titlu:

лѣт хѯсмн (anul 1740)

Леѯикѡн славенскоѩ (Lexicon slavic),

s-a apucat a-l completa.

Manuscrisul întreg, in-4 mic, cuprinde 282 foi, dintre cari ultimele 261—282 sînt nescrise, iar primele 1—39 sînt pline de adnotaţiuni, mai ales lexice, de pe la finea secolului trecut, scrise de diferite mîni în Moldova.

La 1757 manuscrisul aparţinea « dascalului Nikită », care îl numea Лиѱиχон din Леѯикон, cu *ps* din *cs* întocmai ca în *coapsă* = *coxa*, iar la 1797 îl vedem în mîinile unuia ce subscria franţuzeşte: « Mr. Jean de Talmatzy ».

262 Oarecare din aceştia pare a se fi îngrijit de a lega volumul, adăugînd la început şi la sfîrşit mai multe foi albe.

Partea cea veche a manuscrisului cuprinde un dicţionar slavo-român între foile 41—215, cu intervaluri nescrise sau completate de altă mînă

---

[1] G â r l e a n u, *Catalogul Bibliotecei Centrale*, Buc., 1865, p. 55.

[2] *Библиотека Общества Исторіи*, Moscva, 1845, p. 113.

[3] Калайдович-Строев, *Описаніе рукописей Толстова*, Moscva, 1825, p. 265.

[4] Cf. *Revue de linguistique*, t.5, p. 241. — Această particularitate fonetică se observă însă şi la Haţeg în Transilvania, cf. *Lex. Bud.*, Orthogr., p. 34.

* românesc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

posterioară, și o gramatică slavică, de o parte slavonește și de cealaltă românește, între foile 216—253, după cari urmează apoi nește socoteli aritmetice și astronomice, rețete medicale etc.

Manuscrisul d-lui Sturdza merită a fi studiat cu d-amăruntul în toate părțile sale și chiar de a fi publicat întreg, ceea ce nu intră în cadrul lucrării de față.

Ne-am mărginit dară de a-l examina numai în porțiunea cea veche a dicționarului.

Dăm mai jos și un facsimile de pe foaia 205 retro.

Toate literele inițiale sînt făcute cu roșu.

Cerneala e gălbuie.

După indici paleografice, acest dicționar e scris fără contestațiune în prima jumătate a secolului XVII.

Autorul a fost muntean, căci întrebuințează cuvintele *barză*, *rănichi* și altele, necunoscute pe aiuri, iar pe *ban* îl explică prin «domn», ceea ce ar fi fost peste putință în Moldova, unde boieria de ban n-a fost niciodată cuasiprinciară ca în Țara Românească, ba nici că a existat măcar în tot cursul secolului XVII [206].

Cuprinsul dicționarului prezintă o asemănare surprinzătoare cu cel de-ntîi dicționar tipărit al limbei paleoslavice, scris de către călugărul Pamba Berindă și publicat în prima ediție la Kiev în 1627 sub titlul de: Лѣѯиконъ слaвенороссκїй — carte de o raritate extremă chiar în Rusia[1] și pe care totuși o posedă la noi biblioteca Seminariului din București [207].

Dar cine a fost Pamba Berindă?

Arheologul rus Saharov schițează biografia acestui lexicograf în următorul mod:

«*Pamba Berindă s-a născut în Moldova din părinți ortodoxi în secolul XVI. Călătorind de tînăr pe la locuri sfinte, el s-a călu|gărit în Ierusalim și a ocupat acolo diferite funcțiuni. Chemîndu-l apoi la sine episcopul de Lemberg Gedeon Balaban, i-a încredințat corectura cărților și priveghiarea asupra tipăririi lor în tipografiele din Sniatin și din Krilos. Aci Berindă a început compoziționea Dicționarului său. După moartea lui Gedeon Balaban, rudele acestuia vînzînd tipografia la Kiev, a trecut tot la Kiev și Berindă* etc.» 263

El a murit în noua sa reședință la 1632[2].

Să observăm că numele de mirean al lui Berindă a fost Pavel și că el era nu numai lexicograf, dar și un excelent zugrav bisericesc totodată, autor al renumitelor *Ephemerides effigiatae Papebrochii*[3].

E curios că un slavon a tipărit cea de-ntîi gramatică a limbei italiene[4], pe cînd un român a făcut cel de-ntîi dicționar al limbei slavice [208].

Așadară între manuscrisul d-lui Sturdza și lexiconul lui Berindă asemănarea e mare; mai mult decît atîta, ea este așa de mare, încît ar fi dispus oricine de a admite că unul dintre ele a fost cunoscut autorului celuilalt.

Însă care pe care?

Dacă lexiconul lui Berindă ar fi fost cunoscut lexicografului muntean, ar urma că acesta a scris după anul 1627.

---

[1] Hanka, *Dobrowsky's Slavin*, Prag., 1834, p. 258: «äusserst selten».

[2] Cf. Сахаров, *Сказания русскаго народа*, Petersb., 1849, t. 2, part. 5, p. 6. — Cf. Zegota Pauli, *Starożytności Galicyjskie*, Lwów, 1840, p. 43.

[3] Martinov, *Annus ecclesiasticus graeco-slavicus*, Bruxellis, 1863, p. 40.

[4] Diez, *Gramm.*[3], t. 1, p. 80.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Dacă Berindă, din contra, se va fi servit el de dicționarul nostru, atunci rezultă că acesta trebuie să fie cu mult timp anterior anului 1627.

Ei bine, sînt multe temeiuri de a crede cum că în adevăr Berindă va fi fost acela care a utilizat lucrarea cea muntenească.

Ne vom mărgini de a indica vreo două-trei.

În lexiconul lui Berindă sînt așezate în ordine alfabetică unele articole cari se află împrăștiate fără nici o ordine în manuscrisul d-lui Sturdza.

264 Așa la noi avem la f. 42: **ѣнанїѫ норѡл домнѧлѧи**, și apoi la f. | 44, iarăși: **ѣнанїѫ норѡл домнѧлѧи**, pe cînd la Berindă numai o dată la p. 342: **ѣнанїѫ wблакъ господень**.

Este lucru firesc că așezarea în ordine trebui să fie posterioară dezordinii. Altceva.

În unele locuri manuscrisul oferă un pasagiu complet acolo unde în Berindă îl găsim scurtat.

Așa la noi avem la f. 46: **бишасѧ съ бичми с в о и м и даже до пролитїа кръве своеѧ**, pe cînd în Berindă, la p. 5, citim: **бишасѧ съ бичми до пролитна крове своеѧ**, adecă **своимн** este omis.

De asemenea, într-un alt pasagiu, manuscrisul pune la f. 34: **пондемъ на село и направимъ водоважда напаѧти ношїю село**, pe cînd în Berindă, la p. 24, lipsește cu totul începutul: **пондемъ на село и.**

E lucru firesc că redacțiunea cea scurtată trebuie să fie posterioară celei complete.

În fine, ortografia manuscrisului este mai arhaică, mai paleoslavică, mai grea decît a lui Berindă, de exemplu chiar în pasagiul de mai sus: **кръве своеѧ**, acolo unde cellalt m o d e r n i z e a z ă: **крове своеѧ.**

E lucru firesc că o ortografie mai veche denotă și un exemplar mai vechi.

S-ar putea dară crede că manuscrisul d-lui Sturdza, deși scris în Muntenia, totuși va fi căzut, cu mult înainte de 1627, în posesiunea lui Berindă în Moldova, unde a și rămas de atunci.

Limba dicționarului nostru ar concurge a întări această concluziune, înfățișînd unele ziceri ce par a nu se mai fi întrebuințat nicăiri la români de la 1600 încoace, cel puțin în România danubiană, deoarece nu le găsim de loc în numeroasele tipărituri și manuscrise din epoca lui Matei Basarab și Vasile Lupul.

Vezi mai jos la cuvintele: *auă*, *zgarbură*, *funicel* etc.

Cu toate acestea, noi nu afirmăm cu o deplină siguranță cum că Berindă ar fi avut la mînă anume manuscrisul d-lui Sturdza, și iată de ce.

Afară de dilema propusă mai sus: unul din doi a cunoscut pe cellalt, mai este posibilitatea unei a treia ipoteze.

265 De ce oare Berindă, pe de o parte, și autorul dicționarului nostru, pe de alta, trăind amîndoi cam în același interval, n-ar fi putut consulta, fiecare în deosebi, una și aceeași fîntînă lexică anterioară, adecă vreo încercare manuscrisă de dicționar slavic, mai veche, rămasă necunoscută, pe care unul din ei a explicat-o apoi rusește sau mai bine rutenește, iar cellalt românește?

Ceea ce ar milita oarecum pentru această ipoteză, este împrejurarea că-n manuscris se află multe cuvinte serbe sau din dialectul sloven modern, pe cari autorul se vede a le fi adaus de la sine către fîntîna cea anterioară, căci nu le găsim în Berindă.

Mai este apoi și o altă considerațiune: călugărul moldovean de la Kiev citează într-o mulțime de locuri cărțile bisericești unde se citesc cuvintele

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

pe cari le explică, pe cînd dicționarul nostru a crezut de cuviință a suprima foarte adesea asemeni indicațiuni bibliografice.

Din cauza tuturor acestor puncturi de controversă, noi am pus ca dat aproximativ lungul interval dintre anii 1600—1630, deși criteriele interne și externe ne fac a bănui că el se apropie mai mult de cea de-ntîi decît de cea din urmă din aceste două cifre extreme [209].

Reproducem mai jos din manuscris vreo două sute de cuvinte.

Acolo unde vorba paleoslavică nu e destul de clară, noi completăm sensul între [ ] prin sinonime neo-slavice din Berindă, uneori și din contimpuranul său Mikalja[1].

Am profitat de această ocaziune pentru a oferi totodată un specimen de dicționar etimologic al limbei române, ceea ce ne lipsește cu desăvîrșire, căci lucrarea cea mai bună existinte, « Dictionnaire d'etymologie daco-romane » al d-lui Cihac, are în vedere numai elementele latine, și-apoi și-n privința acestora păcătuiește la tot pasul prin neajunsul de metodă științifică, neajuns ce se urcă adesea la *non-plus-ultra*.

Pe lîngă exemple aduse altă dată[2] despre nemetodismul d-lui| Cihac, 266
vom mai cita aci unul singur, de o dimensiune așa-zicînd piramidală.

D-lui derivă (p.322) cuvîntul *zestre* dintr-un: « type latin *ex-staura* = *ecs-staura*, transposé et assimilé en *secstra-sestra*, d'un primitif latin *staura** du grec σταυρός pieu ».

Ca fonetică și ca logică, d. Cihac trăiește el oare în secolul lui Bopp și Ascoli?

Nu se află în lume nici un silogism și nici o metateză sau asimilațiune posibilă, cari să conducă pe un om serios de la « par » pînă la « averea miresei » și de la un *exstaura*, imaginar și el pe lîngă celelalte, pînă la *zestre*!

O singură etimologie de această natură — și la d. Cihac sînt cam multe — compromite o carte întreagă [210].

Acum cîteva observațiuni asupra unor particularități fonologice și morfologice, cari n-au putut intra în corpul Glosarului.

Autorul distinge imperfectul verbilor cu *-ire* de al verbilor cu *-ere*, cel de-ntîi fiind cu -їѧ, cellalt cu -ѣ, precum la f. 115: сѣ кѫвенїѧ (= cuven*iea* de la « cuven*ire* ») și сѣ кѫдѣ (= căd*ea* de la « căd*ere* »); de asemenea la f. 94: рѫтѫчїѧ(= rătăc*iea* de la « rătăc*ire* ») шн нѫ пѫтѣ (put*ea* de la « put*ere* »).

Imperativul negativ se formează din infinitivul întreg cu *-re*, precum la f. 108: нѫ дарецн сфънта кѫиннлор, нѫ лепъ дарецн.

Perfectul simplu de la « dare » este: дѣдѣ (f. 114), дѣдерѫ (f. 118); de la « punere »: пѫшѫ (f. 119); de la « prindere »: прнншѫ (f. 175).

Pluralul cu *-ure*: лѫкрѫре (f. 178).

De la « aducere » participiu prezent femeiesc: адѫсътоаре (f. 120), nu адѫкътоаре.

Plusquamperfectul conjunctiv: *vreaĭ băga* = « aĭ fi băgat »: де врѣй бъга фїе-че wм трънселе (неще касе), рѫтѫчїм шн нѫ пѫтѣ съ шсъ афарѫ ден шле (f. 94) [Vezi p. 428, pct. 79].

Foarte des *ă* pentru *i* de-naintea lui *n*: тмпынце (f. 56), трѫ мыне (slav. во мнѣ, f. 60), мынте (f. 55) etc., o particularitate care — lucru foarte semnificativ — ne întîmpină și în iscălitura| lui Berindă: Ерында în loc 267
de Еринда, nume românesc, despre care cf. mai sus Notanda la textul no. XXIX [211].

[1] Micalia, *Thesaurus linguae illyricae*, Lavreli, 1649, in-16.

[2] *Columna lui Traian*, 1876, p. 17—32, 179—186, 235.

* La *Cihac*, I, p. 322: *staurus* (n. ed.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Alături pe aceeaşi foaie 213: рѫпсесе şi рѫмсесе, cel de-ntîi prin asimilaţiunea regresivă *mp* = *p*, cellalt prin asimilaţiunea progresivă *mp* = *m*.

Un *u* pentru *i*: негрнжѫлнв (f. 106).
Metateza lui *r*: шопръла = *şopărla*, şi altele [212].

---

1. *acept* (j'attends, j'espère): чаю въспрїатн, а ч е п т а лѫа. 170. — чаетъ, а ч ѣ п т ъ. 171.

Forma *acept* alături cu *aştept* indică un compromis de etimologie poporană între *accepto* şi *adspecto* (de unde ital. *aspetto*) [Add. 16].

2. *acŭare* (refuge, abri): скитанїе, а ч ѫ а р е. 149.

Lat. *acquieo*, formă primitivă pentru *acquiesco*, conservată în simplul *quieo*. Din *acquieo* a rămas posteritate numai la români, căci vechiul francez *aquoiser* « a linişti » vine prin *ad-quietiare* din adjectivul *quietus*. Tot din *quietus* ital. *cheto*, span. *quedo* etc., precum şi al nostru [în]*cet*, [în]*cetez*. În Lex. MS. Pray: « *acsuedzu-me* (ачѣиѕѫ-мъ) contegor » [Add.7].

3. *agimă* (échalotte, allium ascalonicum): клашец. а ц и м а. 208.

Ung. *hagyma*. — Este de observat că polonii în *szalotka* şi germanii în *Schlotte* numesc această plantă franţuzeşte: *échalotte*, iar serbii şi croaţii în скалонја o numesc italieneşte: *scalogno*.

4. *aimintré* (autrement, de travers); възнак, пре дос, а н м н н т р ѣ. 54.

Cf. mai sus în textul no. XXXI: амнитрилѣ.

5. *alăută nemţească* (harpe): гѫслъ, а л ъ ѫ т ъ н е м ц ѣ с к ъ [Berinda: гарфа, цїтра]. 64.

Deşi proteza lui *a* înainte de *l* este evidinte în moldovenescul *alămîie* = *lămîie* = ngr. λειμόνι, totuşi iniţialul *a* în *alăută* ar putea fi organic, deoarece cuvîntul derivă din arabul *alûd*, de unde portugezul *alaud*, pe lîngă care portugezii posedă şi forma *laude*, întocmai ca noi *lăută*, de unde *lăutar* « muzicant ţigan ». Cu toate astea, *t* în loc de *d* în *lăută*, *alăută*, ar indica mai curînd proveninţa din germanul *Laute*, venit la rîndul său din provenţalul *laut*. În adevăr, *d* nu s-ar fi urcat românește la *t* cu atît mai mult, cu cît l-ar fi mănţinut analogia în *laud*, *laudă*, *lăudà*. — Cf. şi turc. *lavut*, *lavutha* « espèce de luth ».

268 6. *albugine* (certaine maladie des yeux): ворволь [gr. βόρβορος?], а л б ѫ ц и н е. 176. — ворвол, а л б ѫ ц и н е. 188.

O conservaţiune poporană foarte semnificativă a termenului medical latin *albuginem*, pe care francezii, din contra, l-au căpătat numai în timpii moderni pe calea ştiinţifică, mănţinîndu-i forma nominativă *albugo* şi neştiind de ce gen să-l facă: masculin ori feminin (Littré) [213]

7. *alcà* (jeu de bagues, espèce de tournoi oriental): трнзнице, лок лѫрг сѫѕ ѫнде алѣргъ ла а л к а. 151.

Turcul *halqa* « inel ». Cf. în balada poporană « Sîrb-sărac »:

Turcii mergea cîte doi
Ca să joace la halcà,
Sus în Haidar-paşà,
Şi d-odată toţi plecà...

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Iar sîrbul se tot ducea,
De halcà s-apropià
Şi din fugă azvîrleà
Geridul său chiar prin ea...

ceea ce d. Alecsandri adnotează: «jocul consista întru a se repezi călare în partea unde se găsea halcaua spînzurată şi a zvîrli geridul astfel încît să treacă prin cercul ei»[1].

8. *aleg cu cugetul* (je réfléchis): рдзмышлдю, семѫѣск, длег кѫ кѫцетѫл. 131.

9. *amu* (déja, donc, voici): оуже, дмѫ сдѫ штъ. — оубо, даръ, дмѫ, ддекъ. 199.

Cuvînt care trebui separat cu desăvîrşire de *acmu* sau *acum* (à présent), fiind sub toate privinţele = lat. *modo*, cu posteriorul *a*(= ad) ca în *a-proape*, *a-tît*, *a-tunci* etc. Pentru pierderea finalului *do*, cf. *cum* = *quomodo*. În Lex. MS Pray: «*acmu* — nunc, *amú* — jam» [214].

10. *armaş* (bourreau): рждник, гъде, дрмдш. 134. — палничник, мъчюкдш, дрмдш. 112.

Cf. Notanda la textul no. XX.

11. *auă* (raisin): гроздъ, дѫдѫ, стрѫгѫрѫл. 209. — грѣзнсвенїе, стрѫгѫрїи, дѫдѫ. 63.

Din latinul *uva* «strugur», de unde: 1 *oaă* prin *-uv-* = *-oa-* ca în «ploaie» din «pluvies»; 2. apoi *oauă* prin epenteticul *u* pentru a înlătura hiatul, ca în «rouă», «ziua» etc.; 3. în fine, *auă* prin confuziunea iniţialului *o* cu articlul nedefinit *o*: *oauă* = *o auă*, pierdut de aceea ca în *strachină* = *o strachină* din ὀστράκινα. Este dară afereză unui *o*, iar nicidecum proteza unui *a*, precum credea d. Cipar. Macedoromânii numesc pînă astăzi **strugurul** *auă*. La noi însă cuvîntul se găseşte numai în limba secolului XVI, mai ales în Coresi, căci în exemplul din secolul XVII [pe care-l citează d. Cipar: «сдѫ копт дѫдѫ» din Noul Testament de la Belgrad din 1648 (Apocal. XIV, 18), venerabilul canonic a uitat a ne spune[2] că la margine se află acolo explicaţiunea: «стрѫгѫрѫл», negreşit nu în vederea sinonimicei, ci pentru că editorul ştia că lectorii nu vor mai înţelege pe arhaicul дѫдѫ [Add. 14]. 269

12. *balegă* (fiente, braisin): мотилд, бдлегд [*Berinda*: гной, лдйнд]. 97.

Şi la serbi балига. Este una din vorbele lăsate la Dunăre prin invaziunile popoarelor turanice din veacul de mijloc. În diferitele dialecte tătare se zice pînă astăzi: *balgas*, *balhas*, *balgaş* etc.[3]; cf. mai jos la vorba *colun* [215].

13. *barbat la gură* (éloquent, littéralement: homme quant à la bouche): рѣчистый, бдрбдт лд гѫръ, чел зикътор. 133.

Să se observe claritatea neaccentatului *a*: b*a*rbat.

14. *barză* (cigogne): чдплѫ, бдрзъ. 171. — врък, бдрзъ. 204.

Cuvînt necunoscut în Moldova şi în Transilvania. Are afiliaţiuni sigure numai cu limbile celtice. În unele dialecte franceze o varietate de barză (ardea garzetta, Buschreiher)

---

[1] Alecsandri, *Poezii poporale*, ed. 2, p. 109. — O descriere pe larg a acestui joc, vezi în Караџић, *Lexic.*, p. 802.

[2] Cipar, *Principie de limbă*, p. 90.

[3] Castrén, *Nordische Reisen und Forschungen*, t.II (1857), p. 138, 156.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

se cheamă pînă astăzi *bardet*, deminutiv dintr-un *bard* «barză»[1]. Despre vechii galli, Turnebiu ne spune că la dînşii cîntăreţii se numeau *bardi*, iar ciocîrlia *bardaea* sau *bardala*[2]. Să nu uităm că şi numele latin al berzei: *ciconia*, în dialectul prenestin *conia*, însemnează de asemenea «cîntătoare», de la radicala *can*[3]. Să mai amintim că la celţi cuvîntul *bard-* prezintă o formă armoricană asibilată *barz*[4], deşi această tranziţiune, negreşit, este nedependinte de cea românească[5] [216].

270 15. *băsău* (violence, passion): рвенїе, χїервенцѣлъ, бъсъ. 196.

Cf. mai sus textul no. 1.

16. *băsăuri*, plur. (haines, jalousie): завнды, бъсъ рн. 189.

17. *băsăos* (envieux, haineux): ревнивн, бъсъош н. 196.

Băsău, *băsăuri*, *băsăos*, adecă radicala lor *băs* cu sensul general de «ceva rău», pare la prima vedere a avea multe rude în familia ario-europee. Vom indica numai pe litv. *baisùs* «groaznic», germ. *bōse* «rău», slav. бѣсъ «demon», celto-bretonul *bos* «ciumă» etc., cari însă toate, deşi se împacă pe calea consonantică printr-un prototip cu *bh*, totuşi prezintă dificultăţi vocalice şi ar putea să se fi născut din nişte tulpine diferite. Românul *băsău*, în orice caz, nu este împrumutat de nicăiri, ci cată să fie la noi o moştenire anteromană. Cuvîntul se mai aude pe alocuri în Moldova şi-n Transilvania. În Lex. MS. Pray: «*beseu* — injuria» [217].

18. *bişug* (abondance): оугобжєнїе, бишѫг. 62. — излишество, бишѫг. 80. — wбилиє, бишѫг, сащїѳ, ден дестѫл. 164.

Ung. *bőség*, cu trecerea normală a finalului *ég* la români în *ug*, ca şi-n *mesterség* = *meşteşug*, *betegség* = *beteşug* etc. Astăzi se zice *belşug* sau *bilşug*, cu inorganicul *l*.

19. *blem*, v. imper. (allons! marchons!): пондєм на село, блємъ къмп. 54.

După cum a observat-o deja Lexiconul Budan (p. 58), este o remarcabilă conservaţiune a conjunctivului latin *ambulemus*. Afereza primei silabe e întocmai ca în *buric* = *umbilicus*.

20. *blénde* (émérillon, falco aesalon): ветрѫшка, блѣндѣ [*Mikalja*: vitruscja, smeriglio]. 211.

D. Pontbriant (p. 78) aduce forma *bléndă* cu semnificaţiunea de «épervier», adecă «falco nisus», ceea ce nu este exact. Francezul *émérillon* = engl. *merlin* = germ. *Schmerl* etc. vine din lat. *merula* «mierlă». Cu această ocaziune Littré (t.2, p. 1344) observă: «le nom des animaux passant très facilement d'une espèce à un autre». Tot aşa românul *blénde* «émérillon» însemnează propriamente «porumbel», în limba litvană *bal̀ndis* = *bal̀ndias*, de gen feminin, adecă întocmai ca a noastră *blénde* din *bălănde*. Cuvîntul însă există şi-n familia eranică. În limba osetică *balon*, *balan*, cu pierderea dentalei finale, se numeşte

[1] Diefenbach, *Origines Europeae*, Frankfurt, 1861, p. 241.

[2] *Ibid.* — Cf. Stokes, în Kuhn, *Beiträge*, t.5, p. 446.

[3] Corssen, *Ausspr.*[2], t.2, p. 248.

[4] Belloguet, *Glossaire gaulois*, Paris, 1872, p. 111.

[5] Cf. observaţiunea mea mai sus, p. 190, nota 5. — Despre *d*=*z* chiar la vechii galli, vezi Stokes, în Kuhn, *Beiträge*, t.7, p. 55. — Oare nu cumva dintr-un celtic *barza* se va fi născut actualul spaniol *garza* (portugez *garça*) «barză», pătruns apoi şi-n Italia? Cît pentru trecerea iniţialului *b* în *g* la spanioli, cf. *guró* din franc. *bourreau*, *gorracho* pentru *borracho* din *ebriacus* etc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

un porumbel de o varietate mare, probabilmente « pigeon culbutant »[1]. Semnificaţiunea fundamentală a *blendei* « pigeon culbutant » cată să fi fost « pasere ce zboară foarte sus », cf. pers. *bala* « sus », *baland* « nalt », în dialectul mazanderanic *balandè*, în dialec|tul 271
ghilanic *buland*[2], la curzi *belind* şi *bălîandî*[3]. În adevăr, această pasăre întrece prin nălţimea zborului pe toate celelalte varietăţi columbine: « erhebt sich höher als irgend eine andere Taube »[4]. În Glosar I, no. 25, am văzut deja o formă asibilată a cuvîntului: *blénze*.

21. *bobou* (sarreau, espèce de manteau grossier): **портъ. бобов, зѣкїе.** 116.

În Lexiconul Budan (p. 68): *bubâŭ* « sarecă ». Din ung. *guba* prin asimilaţiune consonantică regresivă peste silabă: $g + b = b + b$. Cf. românul *bumb* = ung. *gomb*.

22. *bogasiu* (espèce d'étoffe): **плащаница, цѹлѹ богасїѧ, пѣнзъ дє бѹмбак.** 113.

Cf. mai sus Notanda la textul no. XXXI.

23. *bosnat* (sombre, morose): **посѹплен, посоморът, боснат, тнкнс.** 117.

D. Cihac (p. 27) derivă vorba *bosumflat* din *bot-imflat*. Atunci şi *bosnat* ar fi *bot-nat*. În *botnat* = *bosnat* trecerea lui *t* în *s* s-ar justifica prin influinţa lui *n*, grupul *-sn-* fiind iubit la români (cf. dume*sn*ic din dome*st*icus, mo*şn*ean din mo*şt*ean etc.). Dar cum oare să se explice trecerea lui *t* în *s* între vocale în *bosumflat*? Noi credem dară că nu este *bot-imflat*, ci *bot-suflat*, întocmai ca în francezul *bour-souflé* = *boud-soufflé* (Littré), de unde *bossuflat* = *bosuflat* prin asimilaţiunea *ts* = *ss* = *s*, şi apoi *bosumflat* prin etimologia poporană din *umflat* [Add. 19].

24. *boziu* (gazon): **стволїе, покрнвд, бозїѧл.** 140.

În Lexiconul Budan (p. 65) numai *bozu* « sambucus ebulus » = ung. *bodza*, serb. **база**, pol. *bez*, rus. **бузина** etc. *Boziu* « gazon » este cu totul alt cuvînt. Cf. pentru *-z* -pe mediolat. *wazo*, valonicul *oazon* = franc. *gazon*, germ. *Wasen*, iar pentru *bo-* pe serb. **вѣс** « gazon ». Forma română pare a fi intermediară [218].

25. *brănişor* (cordon des chausses): **шплет, брънишор.** — **гатник, брънишор.** 205.

26. *braniştе* (forêt): **шѹма, бранищє.** 211.

Cf. mai sus textul no. XXVI. — Cuvîntul mai există în Transilvania, de vreme ce în Molnar (p. 165) se găseşte: « Wald, **кодрѹ, пъдѹри, бранищє.**

27. *căcăréză* (boue, fange): **грѧза, гѹною, тинъ, кѣкърѣзъ.** 63.

O etimologie poporană foarte interesantă din slavicul **грѧзи** « noroi » [219].

28. *calo* (bourreau): **мѹчител, гъдѣ, мѹчнторюл, кало.** 98. — **спекѹлатор,** 272
кало. гъде, χегер. 147.

Astăzi *calău*, cu augmentativul *-ău*. Forma *calo* aruncă o neaşteptată lumină asupra acestui cuvînt, înlăturînd orice etimologie ipotetică. Este din punct în punct ţiganul *kaló* « negru », epitet pe care şi-l dau ţiganii ei înşii[5]. Prin urmare, ca semnificaţiune fundamentală, *calău* « bourreau » însemnează « ţigan ». Cum că calăii la noi au fost, în adevăr mai totdeauna dintre ţigani, vezi mai sus Glosar I. Străbunii noştri pînă întru atîta nu erau în stare de a-şi închipui că un calău poate fi altceva decît ţigan, încît Cazania mitropolitului Varlam reprezintă pe un ţigan tăind capul sîntului Ion Botezătorul![6]

[1] Fr. Müller, în Kuhn, *Beiträge*, t.5, p. 256.

[2] Melgounof, *Dialectes de Mazanderan et de Ghilan*, în *Zeitschr. d.d. morgenl. Gesell.*; t. 22 (1868), p. 198.

[3] Lerch, *Forschungen über die Kurden*, Petersburg, t.2 (1858), p. 157.

[4] *Nemnich*, *op. cit.*, t.1, p. 1131.

[5] Pott, *Die Zigeuner*, t.2, p. 107: „Kálo = Zigeuner".

[6] **Карте ромънѣскѫ дѳ ѳѳцътѹрѫ, Ѩш**, 1643, part. 2, f. 113 retro.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

29. *câtuşă* (chatte): мъчка, кътшша. 207.

O posteritate probabilă din lat. *catus* «pisică», de unde *cătuşă* ca deminutiv. Cf. proven̦. *cat*, franc. *chat*, iar la spano-portugezi şi la italiani cu scăderea lui *c* la *g*: *gato* şi *gatto*. Să nu se uite însă litv. *kãtas* «pisoi», slav. [котъ, celticul *cat* etc. Actualul nostru *cotoi* poate să fie din *catoniŭ* prin asimilaţiunea vocalică *a*+*o* = *o*+*o*, cf. *noroc* din slav. нарокъ.

30. *căvan* (plateau d'une balance): шалка, талерѫл сѫ къканиѫл кѫмпенїй. 172.

Nu este tot una cu *găvan* «saladier de bois» (Pontbriant), metateză din serb. şi bulg. ваган «saladier de bois». A nu se confunda de asemenea cu *gavanos* = turc. *qavanos* «pot ou vase de terre». Talerul cumpenei fiind ferecat, cuvîntul *căvan* ar putea deriva din slav. ковань «ferecat», dacă s-ar găsi undeva şi la slavi cu aceeaşi semnificaţiune, căci altmintrea etimologia nu va fi sigură [Add. 65].

31. *celar* (cellier): камара, челар. 206.

Lat. *cellarium*. Ţăranii din Muntenia întrebuinţează acest cuvînt pînă astăzi.

32. *chilălăesc* (hurler, glapir): скомлю, кїлълъеск, ѫрлѫ. 137.

Onomatopee. Românul *ki* presupunînd necesarmente pe primitivul *cl-* (cf. *chiar* = clarus, *cheie* = clavis, *închis* = inclusum etc.), forma originală cată a fi *clelălăesc*, în care se unesc onomatopeea urletului la greci: κλά[ζειν], κλα[γγεῖν], κλα[γγάνειν], cu acea la romani: *ulula*[*re*]. Romanii însă aveau şi ei pentru căţei o onomatopee cu *cl*: *clatire*[1], de unde forma reduplicată este *clalatire* = *chelă-*. Românul *chelălăi* se întrebuinţează de asemenea numai pentru căţei. — Cf. în Lex. Bud., p. 617 forma: скнлълъеск = *ex-clala-*.

273 33. *cinghirésă* (danceuse, joueuse de harpe): гѫселнщи, чингирѣсе, жѫкътоаре. 178.

De la *ćeng*, numele harpei orientale, mai ales persice[2], de unde *ćenghi* «cîntăreţ» [Add. 66].

34. *ćocotniţă* (parasite, écornifleur): притрапезник, чокотница, лингътор, месар каре пъзѣще маса. 123. — шепотник, чокотница, баламѫт.

Ciocotniţă mai avea la noi şi o semnificaţiune oficială: τζοκκότντητζες, ἐκεῖνοι ὁποῦ μαζώνουν τὰ ἀφεντικὰ τέλη (ceux qui perçoivent les impôts] des hospodars), zice un glosar grec din epoca lui Mihai Viteazul[3]. Înlăturînd sufixul secundar *-niţă* (cf. *clopotniţă* de la *clopot*), ne rămîne tema *ciocot-*, cu care se întîlneşte vechiul rus *чиготъ* «ministru»[4], în alte fîntîne ruso-slavice чиготъ «calău»[5]. Semnificaţiunea fundamentală a cuvîntului este «curtezan», de unde, pe de o parte, «funcţionar», pe de alta, «parazit» sau «linguşitor», ca şi în ital. *cortigiano*, fr. *courtisan*. La noi, ca şi la ruşi, cuvîntul pare a fi de origine tătară [Add. 42].

35. *cerĭu*, *cerşut* (je demande, demandé): прошѫ, черю еѫ; просн, чѣрє ел; проснѫ, ам чершѫт; просите, чѣрец; просниа, чершѫръ. 127.

Lat. *quaero*. Dezvoltarea formei *cerşut* — *cerşură* din *cerĭu*, de unde apoi *cerşesc*, *cerşitor* etc., pe cari toate d. Cihac (p. 49) nu le-a înţeles, este fenomenul fonetic foarte remarcabil al trecerii lui *rĭ* (*rj* sau *ry*) în *rş*, după cum îl vedem în unele dialecte slavice şi la greci în cel tzaconic. Cf. mai jos la cuvîntul *măciucaş* [Add. 9].

---

[1] Wackernagel, *Voces variae animantium*, Basel, 1867, p. 27.

[2] Vezi imaginea acestei harpe în Lane, *Thousand and one nights*, t.I, p. 228.

[3] Legrand, *Poëmes historiques en grec vulgaire*, Paris, 1877, p. 26.

[4] *Азбуковникъ*, în Сахаров, *Сказания*, t.2, cart. 5, p. 190.

[5] Miklosich, *Lex.* p. 1116. — Cf. Matzenauer, p. 138: «чиготъ, lictor, satelles, optimatum unus, consiliarius principis, — za jisté cizé».

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

36. *cioae* (métal, bronze): ѣдол вѫрсат де арѫнт сăѳ де алтъ шаре-че, ч ѣ ш а е, кѳм ера ѳн зилеле векн. 83. — илектрон, ч ѣ о а е. 84.

Astăzi *cioae* şi *acioae* (Pontbriant), mai mult în sens de bronz de clopote, «Glockengut» (Lex. Budan). Vine direct din ital. *acciajo* «oţel» = mediolat. *aciarium* şi *azzaium* (Du Cange) [Add. 26].

37. *ćovlică* (chouette): сова, бѳхница, хѳхорез, ч о в л и к а. 185.

Cuvîntul provenind necontestabil din deminutivul slavic сѣница, de la сѣча «bufniţă», ne procurăm două băgări de seamă: 1. trecerea iniţialului *s* în *ć* (ч); 2. epenteza lui *l*: *ćovlică* în loc de *ćovică*, ca şi mai sus în *bilşug* din *bişug*, *molitvelnic* din молитвеникъ etc. [220].

38. *coderişte* (manche): дръжалн, к о д е р и ш е. 215. 274

D. Cihac (p. 57) trage cuvîntul d-a-dreptul din *cóadă* prin sufixul *-işte*. Dar atunci de unde vine medialul *-r-*? *Coderişte*, mai corect *codărişte*, derivă din *coadă* prin analogie cu *toporişte* = *topor-işte*, unde *r* este organic.

39. *coftărie* (espèce d'étoffe précieuse): препрѳда, кофътърїм [*Berinda*: шарлатнаа шата]. 125.

Vezi Glosar I, no. 1.

40. *colun* (âne sauvage, onagre): шнагры, к о л ѳ н ш. 160.

Iarăşi un cuvînt, ca mai sus *balegă*, rămas în România de la hoardele turanice din veacul de mijloc. La calmuci, la kirghizi, în Hiva şi-n Buharia, asinul sălbatec, la unii şi mînzul de cal, se numeşte pînă astăzi *kulan*, *chulan* şi chiar *kulun*[1], de unde vine directamente românul *colun*. Miklosich (Lex. 298) a găsit cuvîntul şi într-un manuscris slavic, dar n-a putut să-l explice, zicînd numai: «animal quoddam».

41. *confet* (bonbon).

Vezi mai jos la cuvîntul *ghidinac*.

42. *contăş* (espèce de vêtement de dessus): скѳтъ, хаинъ де сѳпра, к о н т ъ ш. 137.

Vezi Glosar I, no. 20, unde este forma кинтешѳ.

43. *cotéĭu* (dogue, espèce de chien): слѣдникъ, к о т ѣ ю. 208.

Augmentativ dintr-un *cot-* «cîne», de unde deminutivele *căţel* şi *căţea*. Nu vine din latinul *catulus*, prin care s-ar explica numai deminutivele, dar nici din maghiarul *kutya* (cîne), deoarece maghiarul *ty*, pronunţat aproape ca *kĭ*, nu trece la români în *t* [221]. În limba albaneză «cânele» se cheamă *kut*, *kuta*, de unde se deduc toate formele române. Există de asemenea în limbile eranice: oseticul *khuḍ*, afganicul *kûth*, apoi hindustanicul *kutha* etc.[2] Add. 84].

44. *crieri* (cerveau, cervelle): мозок, к р ї е р ї н. 205.

D. Cihac (p. 63) trage cuvîntul din lat. *cerebrum* printr-un intermediar imposibil *creebrum*. D-sa a uitat pe alban. *krie* «cap», de unde de-a dreptul *crie-re* ca din *spina*—*spina-re* [Add. 43].

45. *culme* (crinière de cheval): грива, к ѳ л м е. 205.

Lat. *culmen*. În sens de «coamă» nu se află nici într-un dicţionar român.

---

[1] Nemnich, *op. cit.*, t.1, p. 1504, 1513.

[2] Pott în Kuhn, *Beiträge*, t.3, p. 299. — Cf. Diefenbach, *Vergl. Wörterb. d. goth. Spr.*, t.2, p. 584, şi mai ales Justi, în *Revue de linguistique*, t.6 (1873), p. 95—6.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

275 46. *drăstă* (sorte de sac ou de besace): вдлѣвица, дрѣста. 208.

Cf. cuvîntul ce urmează.

47. *dărştină* (cilice, sac, habit grossier): вретище, сак де пър, дърщинъ, цол. 55.

Din дрѣста prin sufixul *-ină* (cf. *ţol-ină* din *ţoală*). Vezi mai jos cuvîntul *taistră*.

48. *deh* (mais! laissez donc!): но, дех. 107.

E curios de a găsi aceeaşi exclamaţiune cu acelaşi sens în limba sanscrită धिक् (dhik) « Ausruf der Unzufriedenheit, des Vorwurfs, der Geringschätzung », de unde şi verbul धिक्कर (dhikkar), ceva ca « a dehăi », « seinen Unwillen zu erkennen geben »[1]. Albanezul *deh*, identic cu al nostru prin formă, şi certamente moştenit de la acelaşi substrat anteroman al poporaţiunii balcanice, nu mai are sensul cel negativ al interjecţiunii sanscrite, devenind « interjezione di preghiera »[2]. E cu totul de altă natură serbul де! « wohlan, age »[3], care vine prin scurtare din ајде, ca şi turcul *de* în: *de* imdi! *de* baqalîm! etc. Afară de români şi albanezi, interjecţiunea sanscrită nu s-a conservat intactă nici într-o limbă europee. Latinul *fi*, cu vocală lungă în Plaut, a suferit obicinuita trecere italică a lui *dh* în *f*, ca în *dhuma* = *fumus* etc., şi a pierdut guturala finală.

49. *dereg* (je dirige): направи, дерѣцъ. 215.

Singurul caz, în care ni s-a întîmplat a găsi acest cuvînt cu sensul propriu al latinului *dirigo*. Pentru celelalte semnificaţiuni, vezi Cihac (p. 81—83), unde însă d-sa amestecă pe *ridic* şi pe *diredic*, cari n-au a face de loc, nici imediat, nici mediat, cu *dirigo*.

50. *dezgauc*, *descauc* (je germe, je pousse, je commence a poindre): изник-цаю, десфак, дезгаѳк. 191. — разботѣнїе, дезгъѳкаре, кънд се дезкаѳкъ мѳгѳрѳл. 130.

Este învederat de aceeaşi origine cu *găoacă* sau *ghioacă* « cosse, écaille, conque, coquille », care însă tocmai de aceea nu se poate deriva din lat. *cochlea*, după cum o face d. Cihac (p. 109), admiţînd un tip intermediar *cleoca*. Formele verbale *gauc* şi *cauc*, pe cari ni le procură glosa de faţă, departe de a indica vreun *l* muiat, ne dau necesarmente ca proto-
276 tip un *cauca*, care se şi găseşte, în adevăr, la albanezi | cu acelaşi înţeles: *kafka* « Hirnschädel, Gehäuse der Schnecken, Muschelthiere und Schildkröten »[4]. Albanezii mai posedă şi o formă contrasă *kokă*. Glosa noastră ne arată totodată că, înainte de scăderea definitivă a lui *k* la *g*, se întrebuinţau deopotrivă ambele forme: *cauc* şi *gauc* [Add. 18].

51. *dezgrăesc* (je nie, je renonce): не wтрыцайсѧ, нѳ те лепъдѧ, нѳ те дезгрѣъи. 109.

Ca compoziţiune, cf. ital. *disdico*, fr. *dédis* etc., dar şi slav wт-рицати.

52. *dezvoalbere* (art. habileté, adresse): извитїе, дезвоалбере, мъестрїе; — извитїе притчю, дезвоалбере ѧ пладе, легътѳрѣ ѧ квевенте фрѳмоасе. 89.

O admirabilă pereche logică şi etimologică (*dis* + [in] + *volvo*) pentru italianul *disinvoltura*, pe care francezii, neavîndu-l acasă, au fost siliţi să-l ia pe dintregul din Italia.

---

[1] Böhtlingk—[Roth, t.3, p. 959. — Cf. Gubernatis, *Piccola enciclopedia indiana*, Torino, 1867, p. 395: « dhik, interiezione di malcontento, di chi è contrariato, di abborrimento, di disprezzo ».

[2] Rossi, *op. cit.*, p. 254.

[3] Караџић, *Lex.*, p. 174.

[4] Hahn, *op. cit.*, *Lex.*, p. 44.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

53. *dichis* (instrument, ustensile): ѡрѳдїе, дникс, скѳлъ де лѳкрѳ, ѳнштатъ. 167.

De la români cuvîntul a rătăcit şi într-un manuscris paleoslavic: дникса ни имамъ, ceea ce Miklosich (Lex. 161) a tradus pe ghicite: «ἐφόδιον, viaticum», adăogînd însă: «vox dubia». După analogia: *închis* (= *inclusum*), *deschis* (= *disclusum*) etc., dichis, mai corect *dechis*, adecă *chis* cu *de* ca în «*de* făcut», «*de* dres» etc., pare a fi latinul *clusum* = ital. *chiuso* «gard, ogradă» = franc. *clos*, indicînd astfel instrumente de construcţiune, cu sensul primitiv al latinului *instrumentum* sau *strumentum* din *struo*, pe cînd instrumentul în genere, pentru orice fel de lucru, era ѳнштатъ, întrebuinţată de-ntîi, probabilmente, numai la plural: ѳнштати = *unealte*, o compoziţiune curat românească din *une-alte*, adecă «de toate». Etimologia propusă de d. Cihac (p. 299): «*unealtă* = *utensilia*, transposé en *uneltia* (avec sincope de *si*)» este foneticeşte tot ce poate fi mai imposibil. Astăzi *dichis* se întrebuinţează mai mult în sens de «bună rînduială»: *a dichisi* «ordnen im Hause», «Zucht halten» (Molnar, p. 97) [Add. 8].

54. *dodiesc* (je vexe, je tracasse, je taquine): пакощѳ, сѳпъръ, фак пакосте, додїеск. 112.

Cf. paleo-slav. доѣѧтн «molestum fieri», pe care însă Miklosich nu-l verifică prin dialectele slavice moderne. Brugmann constată în sanscrita vedică o radicală reduplicată *dhudhu* cu acelaşi sens de «superare», de unde derivate *dudhitas*, *dudhis* etc.[1]

55. *dracilă* (plante épineuse): дрѧчїе, мъчешѳл сѧѳ дрѧчилъ. 66.

Cf. *drocila*, numele dacic al plantei «quinquefolium», conservat în Apuleius, contimpuranul lui Traian[2]. Identitatea sufixului e cu atît mai remarcabilă, cu cît cele mai 277
multe numiri dacice de plante, în Apuleius şi-n Dioscorid, prezintă acelaşi sufix *-la* sau chiar *-ila:* doch*ela*, stirsoz*ila*, diod*ela*, πριαδ-ηλα, τουλβ-ηλα, μιζ-ηλα, καροπϑ-λα etc. La slavi cuvîntul дрѧчи, niciodată cu sufixul *-la* sau *-ila*, e cunoscut numai celor meridionali şi n-are nici o etimologie slavică. Astăzi se zice la noi mai mult *dracină*, cu finalul *-lă* trecut în *-nă*, întocmai ca în *seamăn* = *similo* sau în transilvanul *nicovană* = *nicovală*[3] = slav. наковало [222].

56. *drob de om* (entrailles): ѳтробица, дробъ де ом. 205.

Interesant specimen român de o dublă etimologie poporană. Din paleoslavicul жтроба «intestine», serbii şi bulgarii, printr-o etimologie poporană, au făcut дроб[4]. Românii aveau deja mai de-nainte pe дроб, tot de la slavi, în sens de «ceva mărunt», de la дробити = [z]*drobi*. Luînd acum de la serbi sau de la bulgari pe дроб «intestine», românii au observat că el se confundă cu *drob*-ul cel de sare sau de altceva şi iată că ei s-au grăbit a-l traduce curat româneşte, dar literalmente, prin *măruntaie*, adecă prin ceea ce d. Cihac (p. 159) în deşert pune într-o legătură logică cu latinul *minutalia* «bagatelles», care nu se aplica niciodată la un corp uman sau animal. Al nostru *măruntaie* «entrailles», latin numai ca material, este sub raportul logic o etimologie poporană română din *drob*-ul cel provenit prin etimologie poporană serbo-bulgară de la paleo-slavicul жтроба. *Drob* «entrailles» a rămas însă şi el în limba română, dar aplicîndu-se mai ales

[1] În Curtius, *Studien*, t.7, p. 191, 210.

[2] Grimm, *Gesch. d. deutschen Spr.*, t. 2, p. 806.

[3] *Lex. Bud.*, p. 447. — Există şi o formă *nocovană* (Molnar, p. 6), cu asimilaţiunea vocalică *i*+*o*=*o*+*o*.

[4] Безсонов, *Болгарские песни*, part. 3, p. 92: «дроб, печень, внутренности».

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

la intestinele dobitoacelor, « tripailles, frissure », astfel că etimologia poporană cea dublă a dat naştere şi la o diferenţiare logică[1] [Add. 22].

57. *dudă* (tuyau, tube): врѣтка, цѣвїе сѧ8 д8да. 55.

Litv. *duda*, serb. дѫда etc. (Matzenauer) [223].

58. *duméstec*, *duméstică* (apprivoisé, appartenant à la maison): вита де кась, д8мѣстнкъ. 98. — д8хъ пиѳонскїн, д8х д8мѣстек. 67.

Lat. *domesticum*. Astăzi se zice *dumesnic*, *dumesnică*, cu trecerea *st* = *sn*, analogă cu acea în *moşnean* din *moştean* [Add. 58].

278 59. *duvalmă* (étalon): лакиндр, д8вдлмъ. 205.

Neînţelegînd cuvîntul pretins slavic лакиндр, n-am şti cu preciziune ce să însemneze românul *duvalmă*, dacă nu ne-ar veni în ajutor, din fericire, mai multe consideraţiuni foarte convingătoare. Mai întîi, iată în facsimile tipo-fotografic întreaga foaie 205 verso,
279 în care figurează cuvîntul *duvalmă*, precum şi mai multe alte arhaisme române, reproduse în Glosarul de faţă [vezi p. urm.].

Aşadară *duvalmă* este pus în lexicon între cai: пастѫх — ѥрмъсар, кобила — шпъ, ждрѣбе — мъньъ, лакїнїе — пръстѫръ (vezi acest cuvînt mai jos), лакиндр — дѫвалмъѫ Miklosich (Lex. 154) a găsit în două manuscrise slavice cuvîntul дѫалма cu sens de « domitor equorum » şi de « equorum pastor ». Celebrul slavist de la Viena n-a descoperit însă nici o vorbă analogă în vreo limbă slavică. Este evidamente românul *duvalmă*, care însemnează prin urmare « étalon », după cum şi polonește *stadnik*, literalmente « turmaş », însemnează în acelaşi timp « étalon » şi « conducteur de chevaux ». Tot aşa vom vedea mai jos că *prăstură*, pusă lîngă *duvalmă*, vrea să zică « iapă de prăsilă ». Dar de unde se trage vorba? Iată o cestiune foarte grea. Medialul *v* între vocale nefiind niciodată original în cuvintele române cele vechi, căci totdeauna se vocalizează[2], trebui să admitem că-n *duvalmă* el n-a devenit medial decît numai prin unirea posterioară a două vorbe separate. Noi îl descompunem dară în prepoziţiunea *de* şi numele *calmă*. Prin influinţa labialei ce-i urmează, *de-* a trecut în *du-*, ca în *dimic* = *dumic* sau în *dupre* = *depre*. Vom avea astfel un cal « de valmă », în analogie cu cal *de-ham*, *de-olac*, *de-jold*, *de-fugă* etc. Mai rămîne de cercetat originea elementului constitutiv *calmă*. Este al nostru *valmă* « împreună » (cf. *de-avălmaş* « copropriétaire » sau « associé »), de unde *duvalmă* « cal de împreunat » adecă « étalon ». *Valma* putea să fi avut şi înţelesul de « turmă » = « *ensemble* d'animaux ». Atunci *duvalmă*, ca şi polonul *stadnik* « étalon », de la *stado* « troupeau », ar însemna « cal *de-turmă* ». În orice caz, este o compoziţiune din *de* şi *valmă*. *Duvalmă* diferă de *armasar*, ca şi *prăstura* de *iapă*, prin aceeaşi nuanţă ca italieneşte

---

[1] Andresen, *Ueber deutsche Volksetymologie*, Heilbronn, 1877, p. 4—5, distinge următoarele patru categorie de etimologie poporană: « *Auf der höchsten Stufe stehn Bildungen, deren formelle Verdunkelung mit einer Aenderung der Bedeutung verknüpft ist. Darnach folgen Wörter, die zwar ebenfalls und in nicht geringerm Grade entstellt sind, aber den ursprünglichen Begriffestgehalten haben. Eine andere Klasse begreift solche Formen, welche sich nicht ohne Widerspruch der Bedeutung lediglich durch den Einfluss eines äusserlich nahestehenden bekannten Wortes gestaltet haben. Endlich lässt sich eine Anzahl Wörter unterscheiden, deren volkstümliche Deutung auf einem Misgriff zwischen zwei Homonymen beruht* »*. Cazul de mai sus reprezintă ultimele două categorie, şi chiar ceva mai mult.

* „Pe treapta cea mai înaltă se află formaţii a căror denaturare formală este legată de o schimbare a sensului. Urmează, după aceea, cuvinte care sînt şi ele deformate în aceeaşi măsură, dar au păstrat conţinutul noţional iniţial. O altă clasă cuprinde forme care au rezultat, nu fără contrazicerea sensului, numai prin influenţa unui cuvînt cunoscut, apropiat din punct formal. Şi, în sfîrşit, se poate distinge un număr de cuvinte a căror accepţiune populară se bazează pe o alegere greşită între două omonime“ (n. ed.).

[2] Cipar, *Gramm.*, t. I, p. 82.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

stallone, *guaragno* și *emissario*, franțuzește *cavale* și *jument*, polon. *ogier* și *stadnik* etc. Vom vedea mai jos la cuvîntul *prăsură*, că *ducalmă* și *prăstură* se aplicau numai la rasa cea mai superioară, la cai «măiestri» [Add. 63].

60. *epăngé* (espèce de manteau militaire): хлѣмнс, епѣнцѣ [Berinda: жолнѣрскам шата]. 60.

Turc. *iepănge*, de unde serb. јапѣнци, neo-gr. γιαπουντές, rus. *епанча* etc.

61. *famen* (eunuque, châtré): скопец, фаменѕл. 137.

Mai corect, *fémen*, cu *a* din *e* ca în *fată* = *fétă*. Cuvînt foarte remarcabil, care pre supune un tip latin *feminus*, format din *femina*, ca *viduus* din *vidua*, cu sens de «barbat ca femeie». Să se observe, în treacăt, că de la *femina* n-a rămas în Dacia lui Traian nici o posteritate, căci *femeia* nu derivă din *femina*, de unde am avea *feamenă*, după cum este la macedoromâni (cf. *geamenă* din *gemina*), și nici din *femella*, de unde am avea *femea* (cf. *stea* din *stella*, *purcea* din *porcella* etc.), ci vine din adjectivul «[pars] *feminea*», după cum românul zice pînă astăzi «parte *femeiască*» = *femeie* [224]. Pentru pierderea sub-
280 stantivului, cf. în toate limbile romanice: *iarnă*, *verno*, | *invierno*, *hiver* etc. din «[tempus] *hibernum*», *fîntînă*, *fontana*, *fontaine* etc. din «[aqua] *fontana*», *albina* din «[musca] *alvina*» și altele. Întocmai ca la noi *femeie* = *feminea*, tot așa la serbi adjectivul женска, literalmente «femeiască», însemnează «femeie», — o analogie foarte instructivă [Add. 25, 73].

62. *făr'lucru* (en vain, sans profit): бошїю, фѣръ лѧкрѹ [Berinda: надаремне]. 49.

Lucru a conservat aci sensul său latin de *lucrum* «profit».

63. *fărtat* (ami, compagnon): дрѹг, сощ, фѣртат. 67.

Vezi asupra acestui cuvînt notița mea în *Columna lui Traian*, 1876, p. 466-8 [225].

64. *fericesc* (je rends heureux quelqu'un): ѕблажаю, фериче ск. 47.

65. *fericez* (je suis heureux): блаженствѹю, фериче з. 47.

O interesantă diferențiare logică prin diferențiarea sufixelor verbale: *-esc* pentru sensul tranzitiv și *-ez* pentru cel netranzitiv. E curios că aceeași diferențiare se făcea și-n modul diametralmente opus, adecă cu *-ez* pentru cele tranzitive și *-esc* pentru cele netranzitive, judecînd după exemplul adus de d. Cipar: мисереѧ | «sărăcesc pre altul» și мисерѣск «sărăcesc eu» [1]. În orice caz, poporul utiliza pentru scopul logic diferența între *-esc* și *-ez*.

66. *foișor* (salon, chambre de réception): полата, кась де диван, фоишор. 115.

Deminutiv din *foiș* «multe foi», cf. *frunziș* «multe frunze». Același sens, ca și aceeași origine din lat. *follium* — *follia*, aveau în veacul de mijloc în Occident cuvintele *foleia*, *folleia*, *foleya*, *folia* [2], de unde Littré (II 1,712) bănuiește că derivă și modernul francez *folie* «maison de plaisance»: «on y voit d'ordinaire le mot *folie*, mais cela devient douteux quand on trouve dans des textes du moyen âge: *foleia quae erat ante domum, et domum f o l e y a e, et f o l i a Johannis Morelli*; le soupçon naît, qu'on a là une altération du mot *feuillie* ou feuillée» [3]. D. Pontbriant (p. 270) dă ca sens al cuvîntului *foișor* numai: «pavillon, parvis, gallerie, tourelle», adică medievalul «foleia ante domum». De asemenea Lexiconul Budan (p. 222). În cronicele noastre *foișor* apare întocmai cu accepțiunea francezului *folie* «maison de plaisance»: «s-au pornit cu toții [împotriva lui Ștefan vodă] și într-un f o i ș o r sus în cetate *unde odihnia* au risipit ușa și, neștiind Ștefan vodă nemică de aceasta, s-a sculat etc.» [4] D. Cihac a uitat de a pune acest cuvînt între ele-

[1] C i p a r, *Principia de limbă*, p. 4.
[2] D u C a n g e, *Gloss. med. lat.*, t.3, p. 338—9.
[3] Cf. S c h e l e r, *op. cit.*, p. 196.
[4] *Letopis.*, ed. K o g ă l n., I, t.I, p. 167.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

mentele latine ale limbei române, deşi pune ca latin (p. 196) numele propriu *Pirou* = slav. Пръвъ « Primus »! [Add. 97].

67. *fringhic* (sorte d'étoffe précieuse): порфира, фрингїм [Berinda: 281 шарлат]. 125.

Vezi mai sus Glosar I, no. 17.

68. *funicel* (ulcération): болѧчка, фꙋничел. 176 şi 187.

Mai sus, în textul no. 1, aceeaşi boală ne apare la plural sub forma de фꙋгичи, adecă la singular фꙋгичел. Fiecare variant aparte ar fi etimologiceşte inexplicabil; ambele însă alăturate ne dau prototipul фꙋнгичел, de unde фꙋгичел (= *funghicel* = *fugghicel*) şi фꙋничел (= *funghicel* = *funnicel*) prin cele două feluri de asimilaţiune: regresivă şi progresivă. După cum *bunicel* ne duce la *bunic* şi apoi la *bun*, tot aşa *funghicel* revine prin intermediarul *funghic* la originalul *fung* = lat. *fungus*, care însemnează în adevăr: « végétation charnue, mollasse, spongieuse, en forme de champignon, qui se développe souvent à la surface des plaies ou des ulcères » (Littré—Robin). Iată un alt termin latin medical, conservat la români pe calea poporană, pe cînd francezii au căpătat numai prin cărţi *fongus*; cf. mai sus la cuvîntul *albugine*. Italianeşte *fungo*, spanioleşte *hungo*. Afară de textul no. I şi de manuscrisul d-lui Sturdza, фꙋничел sau фꙋгичел nu se găseşte nicăiri — dacă nu mă înşeală memoria — în tipăriturele române din secolii XVI şi XVII [Add. 74].

69. *găde* (bourreau): рѧдник, гъдє, дрмаш. 134. — слꙋга народнын, слꙋга народꙋлꙋи, гъдѣ. 137. — спекꙋлатор, кало, гъдє, хегер. 147. — мꙋчитєл, гъдѣ, мꙋчиторюл. 98. — гибєл, цалъꙋ, гъдє, цалат. 177.

Vezi mai sus, Glosar I, no. 2.

70. *gaică* (geai, corvus glandarius): сонка, ганка. 212.

Gaică, deminutiv din *gaiu* sau *gaie*, termen romanic dintre cele mai remarcabile. Este medio-latinul *gaius* şi *gaia*, cuvînt necunoscut clasicităţii romane; vechiul francez *gay*, de exemplu, într-un act din 1389: « l'esbatement du nit du gay »[1]; actualul francez *geai*, provenţ. *gai* şi *jai*, picardul şi normandul *gai*; spaniolul *gayo*, portugezul *gaio*. Cuvîntul român distruge etimologia cea propusă de unii din vechiul german *gahi* « iute » sau « vioi »[2], căci vechi germanisme nu există nici unul în limba română. Nu poate fi decît un arcaism latin vulgar, colonizat în Spania, în Galia şi-n Dacia totodată. Olandezul *gaay* sau *gaey* este un împrumut vechi de la francezi, iar englezul *jay* un împrumut modern tot de acolo. Din vechea germană, dar nu din *gahi*, ci din *agalstra* « corvus glandarius », provin italianul *gazza* sau *gazzera* şi francezul *agace*, fără nici o legătură etimologică cu *gaia*. În dicţionarele române *gaică* nu se găseşte.

71. *gămălioară* (calice de fleurs): кѫполѣг, гъмъличаръ. 208. 282

Deminutiv din *gămălie* « tête d'épingle » = ung. *gomoly*. D. Pontbriant (p. 279) derivă cuvîntul din gr. γαμήλια « présents de noces »!

72. *genuchiu* (genou): прекланѧю колѣни, плек цєнꙋкїєлє, ·ѓн цєнꙋкю.

D. Cihac (p. 108) cunoaşte numai forma nazalizată *genu-n-chiu*. Al nostru *genuchiu* vine direct din lat. *genuculum*, ital. *ginocchio* etc. E interesant şi pluralul цинꙋкїи = lat. *genucula*, în loc de actualul « genu[n]chi ».

73. *gherdan* (collier, chaîne d'or): монисто, гєрдан. 191. — гривна злата, ланц дє ѧр сѫ гєрдан. 63.

---

[1] Du Cange, *Gloss. med. lat.*, t.3, p. 458.

[2] Scheler, p. 209.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Turc. *gherdan* (Pontbriant). Cuvîntul a pătruns şi la ruşi, sub formă de *ердань* într-un act din 1690 [1].

74. *ghidinac* (sorte de pâtisserie): **токмнрн кѣмѕ є конфетѣрнлє, гиднна к, дѣлчєц.** 123.

Mai corect **годинак**, o curioasă slavizare a «plăcintei», pe care românii — negreşit — o derivau prin etimologie poporană din «plăcere», fără a visa că lat. *placenta* era un împrumut din gr. πλακοῦς—πλακοῦντος «gâteau», fără nici o înrudire cu *placere*. **Годинак** «plăcintă» e format prin sufixul *-ac* (cf. *cozon-ac*) din slav. **годьнъ** «plăcut». Vechii cofetari români se conformau, se vede, modei de atunci de a slaviza, după cum cei de astăzi francizează [226]. Cată să mărturisim însă că, în acelaşi timp, ei au introdus de-a dreptul din Occident **конфітѣрнлі** = ital. *confetto* [Add. 46].

75. *ghinde* (gland): **желѣд, гнндє.** 209.

Lat. *glandem*, cu conservarea lui *e*. D. Cihac (p. 109) cunoaşte numai forma *ghindă*, adecă cu vocala obscură.

76. *ghionoaie* (pivert, picus): **дѣтєл, гїшноаѧ.** 68. — **гїшноаѧ, пасърн чє скобєск ѓн лємн.**

Nemich (II, 962) scrie *geunoæ*. De asemenea, Molnar (p. 124): **гіѣноі**, mai adăugînd că masculinul **гіѣнэю** însemnează «dăltiţă»; (p. 125) şi «ciocan de piatră» (127), astfel că semnificaţiunea fundamentală a tuturor acestor cuvinte ar fi: «acel ce bate sau scobeşte». *Ghionoiu* şi *ghionoaie*, fiind augmentative, presupun un prototip *ghion-*. În limba litvană aceeaşi pasăre se cheamă *genỹs*. Între ambii termini, atît de apropiaţi prin sens şi prin formă, să fie oare o înrudire genetică? [227].

283 77. *gĭurule* (pantalon): **пдрѣтє** [polon. *portki*, *portasy*], **цюрѕлє.** 212.

Cf. mai sus Glosar I, no. 20.

78. *gligan* (sanglier): **вєпръ, порк сълбатєк, гліган, маскѕр.**60. 177.

Din *grigan*, de unde *gligan* ca *Gligorie* din *Grigorie*. Cu acest *grigan* cf. onomatopoeticul γρύ sau γρῦ «grognement du cochon», de unde γρύζω «grogne», γρύλλος «cochon» etc. Onomatopeea română este *grig*, reduplicaţiune infractă (gebrochene Reduplikation) din *grigri*; de asemenea şi onomatopeea greacă este γρυγ-, de vreme ce γρύζω= γρύγjω (cf. γρυκτόν, γρυκτέον), pe cînd onomatopeea latină (*grunnio*, forma mai veche *grundio*) şi acea germană *(grunzen*, engl. *grunt)* este *ghrund*[2]. *Grig-an* prezintă sufixul *-an* tot aşa ca în poporanul *miorl-an* «pisică» din onomatopoeticul *miorlăi*. În acelaşi mod numele de familie *Blehan* s-a format prin sufixul *-an* din onomatopoeticul *blehăi*. Tot din onomatopeea *gri-*, iar nu dintr-o radicală abstractă, derivă scandinavul *gris*, *gris*, *griis* «purcel» şi sansc. *ghrĭşvi* «porc» [Add. 47].

79. *gorgan* (colline, tumulus): **ѓолмъ, горгаи.** 160.

Generalmente se pune în legătură cu rusul *курган*, care însemnează de asemenea «tumulus». Celebrul Schafarik credea că *курган* ar fi rămas ruşilor de la vechii sarmaţi, comparîndu-l cu persianul *kurkhane* [3]; dar persianul *kurkhane*, o compoziţiune relativamente modernă: *gûr-khanè* «casă de mormînt», nu poate fi din epoca sarmaţilor. Dacă al nostru *gorgan* şi rusul *курган* sînt identice, atunci ambele trebui să fie de la cumani [4], în limba cărora, în adevăr, au fost o mulţime de persianisme [5]. În orice caz, cf.

[1] *Археологическій словарь*, 36, în *Древности*, Moscva, 1865—7, t.I.

[2] Cf. Ascoli, *Studj critici*, t.2, Torino, 1877, p. 160.

[3] Šafařik, *Slovanské starožitnosti*, Praha, 1837, p. 294.

[4] Cf. al meu studiu: *Originile Craiovei*, p. 41.

[5] *Vocabulaire coman*, în Klaproth, *Mémoires*, t.3, passim.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

celticul *galgal* « movilă »[1], de unde românul *gorgan* ar putea deriva prin disimilaţiunea $r+r = r+n$, trecînd finalul *l* în *n* ca în *scamen* = *similis* etc., deşi ar mai rămîne o dificultate vocalică, căci din *galgal* noi am avea *gărgan*, nu *gorgan*. Amicul meu, cunoscutul antropolog Dr. I. Kopernicki din Cracovia, într-o epistolă din 30 apr. 1873, îmi scrie că locuitorii din Galiţia, în regiunea mai apropiată de Bucovina, numesc munţii foarte înalţi (góry bardzo wysokie): *gorgany* sau *giergany*, iar picioarele de o formă oarecare deosebită ale acelor munţi (odnogi pewnego ksztaltu): *kiczory* sau *kiczery*. *Kiczor*, moldoveneşte *kicior* = *picior*, fiind o vorbă învederat română, rezultă că şi *gorgan* | a pătruns în Galiţia de la români. 284
Cînd însă? Astăzi în Moldova *gorgan* nu se mai aude [228].

80. *grăiu deşchis* (éloquence, volubilité): благорѣчїе, ворвире вѣнъ, г р а ю д е ш к и с [Berinda: ѡборотност ѧзыка, добра вымова]. 47.

Serb. грајати « a vorbi, », грај « vorbă ». În limba paleoslavică грай înseamnă numai « cîntec » [229].

81. *grangur* (merle doré, galbulus): вѣга, г р а н г ѹ р. 207.

După Meier, în Besarabia *gangur* ar fi însemnînd pe « parus pendulinus », o păsărică numită franţuzeşte « mésange »[2]. În orice caz, *gangur* şi *grangur* este acelaşi nume de pasăre. D. Cihac (p. 110), cunoscînd numai forma cu *gr-*, o trage din lat. *galgulus* « merle doré » prin intermediarul *gargur* = *gragur*. Noi credem că e mai corect de a deriva pe *grangur* = *gangur* din latinul *graculus*, lîngă care exista şi o formă vulgară fără *r*: *gagulus*[3]. Prin simpla nazalizare, *graculus* = *grangur* şi *gagulus* = *gangur*. Sub raportul curat zoologic, după cum « grangur » este « *merle* doré », tot aşa două varietăţi de « graculus » se cheamă « *merle* chauve » şi « *merula* sinensis cristata » (Nemnich). Despre confuziunea între numi de păsări, cf. mai sus la cuvîntul *blénde* [230].

82. *gropilă* (trou): нѣра, г р о п и л ъ. 107.

De observat sufixul deminutiv *-ilă*, ca în *rot-ilă*, *Zor-ilă*, *Murg-ilă* şi alte două-trei vorbe, toate de formaţiunea specifică română, nu latină[4]. — Cf. mai sus *dracilă*.

83. *gurguĭală* (enflure ou tumeur sur les mains): ствердѣлн, шн г ѹ р г ѹ е л е че се фак ла мънъ аша съ кїамъ [Berinda: гѹзы на рѹкаχ]. 140.

Foarte bine dezvoltat în d. Cihac (p. 113), cu observaţiunea numai că *gurgui* nu poate veni din forma latină clasică *gurgulio*, ci trebui să fie dintr-un tip latin vulgar *gurgullus*, cf. *pui* = *pullus* etc. [Add.20].

84. *ġalău*, *ġalat* (bourreau): гнбел, ц а л ъ ѹ, гъде, ц а л а т. 177.

Turc. *ġelad*.

85. *hegher*, *hingher* (bourreau): спекѹлатор, гъде, χ е г е р. 147. — мѹчител, χ и н г е р. 98.

Germ. *Hänger*.

---

[1] L i t t r é, *Dict.*, t.2, p. 1822: « *Galgal, monceau de pierres de 10 à 12 mètres de longueur sur 5 à 8 de largeur et 5 à 6 de hauteur qu'on trouve dans différents endroits de la France. On suppose que ce sont des tombeaux antiques élevés à la mémoire des guerriers gaulois ou romains etc.* »

[2] М е й е р, *Описание очаковския земли*, Petersb., 1794, in-8, p. 188.

[3] D u C a n g e, *Gloss. med. lat.*, t. 3, p. 458: « gagula, graculus ».

[4] Cf. Q u i n t e s c u, *De deminutivis linguae rumanicae*, Berolini 1867, p. 13.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

86. *hierbenţélă* (violence): рвенїе, бъсъ8, хїербенцѣлъ. 196.

285 De la *ferbinte* = lat. *ferventem*, prin sufixul *-ală*. De observat: disilabismul | хїер- = *fer-*, şi *-en-* = *-in-* din lat. *-en-*. *II* din *f* nu este aci o trecere, ci numai o şovăială fonetică, de vreme ce în acelaşi manuscris, la f. 251, citim: фїерѕинт=, iarăşi cu disilabicul фїер- şi cu *-en-* = *-in-*, dar nu cu *h*, ci cu *f*. Cf. cuvîntul ce urmează.

87. *hiĭare* (fiel): желчь, хїиарѣ. 205.

Lat. *fellem*, ital. *fiele*, span. *hiel*. De observat, ca şi în cuvîntul precedinte: disilabismul хїи- = *fe-*, şi şovăirea între *f* şi *h*, căci la f. 180 din acelaşi manuscris se citeşte фїиар=, adecă cu *f*, nu cu *h*.

88. *hition* (vaurien, imbécile): хѵдыхъ, де нимик, проци, хитиwнн. 199.

Ung. *hitvány*.

89. *încindere* (incendier, embraser, attiser): раждеженіе, ѵначиндере. апринндере. — раздражаю, ѵначинз, ѵнтъръът. 130. cf. 132.

Lat. *incendere*.

90. *întort*, *întortare* (entêté, obstination): развращеніе, ѵнтортаре, ѵндъръътничїе. — развращенныи, чел ѵнторт, ѵндъръътник. 130. cf. 141.

Lat. *intortus*. A se adăuga la numeroasele derivate române din lat. *torqueo*, adunate de d. Cihac (p. 282—3), unde el lipseşte, ca şi cuvîntul ce precede şi cel ce urmează.

91. *învîncere* (vaincre, victoire): препрѣніе, ѵнкыначере; препрѣша, ѵнкынсеръ; вою ѵнкыначе. 120. — препрѧти, а ѵнкыначе. — оѵдолѣю, вою ѵнкыначе. вою бирѵи. 154. — одолѣ, аѵ ѵнкынс, аѵ бирѵит. 166. — побѣдителное, ѵнкынкътодаре, плекътодаре саѵ бирѵитодаре. 114. — препрѣи, оѵвѣщан, ѵнкынс. 196.

Lat. *in-vincere*, cu intensivul *in*.

92. *înzalud*, *înzaludul* (en vain): боѫмь, ѵнзалѵд. 49. — тѵне, ѵнзалѵдѵл, 151. cf. 58. 152.

Serb. ѕалѵд «degeaba», literalmente «în-pentru-prost», din slav. лоѓдъ «stultus».

93. *jăhuesc* (je ravis, je dépouille): разхищаю, шѵпеск, жъхѵеск. — разхищеніе, ръпире, жъхѵире. 131.

Mai sînt formele *jăfuesc* şi *jăcuesc* (Lex. Bud.), cu şovăirea între *k*, *f* şi *h*. Din | ung-
286 *zsákolni* «a prăda» = ital. *sacco*, *saccheggiare*. Ung. *zsákmány* «pradă» vine din medio-lat. *saccomannus*, vechiu franc. *saquement*.

94. *jold*, *şold* (hanche): нстесы, армѵри, жолдѵрн. 83. — лдзїл, шолдѵл. 94. — кѵкоки, шолдѵрнле. 205.

Şovăirea între *ş* şi *j*: *şold* şi *jold*, e foneticeşte interesantă. Şi mai instructivă este etimologia cuvîntului. El se aplica dintru-ntîi numai la porc, derivînd din medio-germ. *schulter* (= vechiu germ. *scultirra*), de unde au provenit de asemenea polon. *szoldra* «cuisse de cochon», slovac. *šoldra* şi ung. *sódar* «jambon», în cari toate, ca şi la români, germanul *t* a trecut în *d* şi *u* în *o*. La românii de peste Carpaţi şunca se cheamă pînă astăzi «şold de porc» (Lex. Bud., p. 654). Cuvîntul, prin urmare, nu poate fi foarte vechi în limba română, şi totuşi — introdus probabilmente prin cîrnăţari germani pe la finea evului mediu — el a reuşit a se generaliza, răspîndindu-se apoi atît de mult, încît ar fi anevoie de a crede în exotismul său, dacă nu l-ar întări formele polonă, slovacă şi maghiară. Şi-n limba polonă această vorbă a căpătat, pe lîngă semnificaţiunea sa primitivă, o altă

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

posterioară, pe care n-o avusese la germani, anume acea de «om de nimica», de unde prin împrumut de la poloni litvan. *szaldras* «homo vagus»[1]. *Şold* a început a face să se piardă din limba română terminul indigen *armu* = lat. *armus*.

95. *jăţiu* (fauteuil): прєстол, жъцїѳ, скаѳн. 121.

Germ. *Sitz* (Pontbriant). Forma *jilţu* (Lex. Bud.) prezintă epenteza lui *l* ca în *bilşug*, *ciovlică* etc.

96. *jude* (prince): кнмз, жѳдєлє. 179.

Apocopă din *judece* = lat. *judicem*.

97. *judec* (prince): кнєѕ, жѳдєк. 210.

Judec pe lîngă *judece* din lat. *judicem*, întocmai ca *şoarec* şi *şoarcce* din *soricem* sau ca *berbec* şi *berbece* din *vervicem*, prin influinţa pluralului *judeci*, *şoareci*, *berbeci*, a cărora *-ci* făcea pe popor a crede, după falsă analogie, că la singular trebuie să fie *-c*, tot aşa ca în *voinic — voinici*, *papuc — papuci*, *sărac — săraci*, *mic — mici* etc.

98. *judeţ* (maire): анѳнпат, жѳдєц [Berinda: старостл, намѣсник кѳрмистровъ]. 42. — єпархъ, домн, бан; жѳдєц. 72.

Etimologie poporană din serb. сѣдац. Cf. mai sus Notanda la textul no. IX [231].

99. *junice* (génisse): юнница, жѳнничє. 206.

D. Cihac (p. 135) indică numai forma *juncă* = lat. *juvenca*. *Junice* este din punct în punct latinul *junicem*, cu *i* lung, de unde şi franc. *génisse*, provenţ. *junega*. Italianii şi spaniolii n-au această formă.

100. *lăptucă-de-pădure* (laiteron, sonchus oleraceus): жєттѣлница, лъптѳкъ 287
дє пъдѳрє сѳѳ сѣсаю. 73.

Vezi mai jos la cuvîntul *susaiu*.

101. *lostun* (rat): мигалн, лостѳн [Berinda: цѳрок]. 99. — цѳръ, лостѳн. 172.

Dintr-un cuvînt român pierdut *lost* «gaură», care se regăseşte în alban. *loş* «loc sub pămînt unde se ascunde animalul». În acelaşi mod sanscr. *çuşira* «chiţcan» vine din *çuşa* «gaură» (Pictet). Pentru sufixul *-un*, cf. *gărgă-un* «frelon» (Pontbriant). *Lostun* nu figurează nici într-un dicţionar român. Chiar în secolul XVII nu mai era în uz, căci în manuscrisul d lui Sturdza o mînă de atunci îl explică la margine prin sinonime: гѣзган, кицорлн, шоарнчє марє [Add. 48].

102. *lumănarea puţului* (corde d'un puits, à laquelle on attache le seau, littéralment: «bougie du puits»): водовалжда, чєтѣра пѣцѳлѳн сѳѳ лѳмънарѣ пѳцѳлѳн. 54.

103. *luom*, *luo*, *luotor* (prenons, il a pris, preneur): съ лѳѡм амыитє. 55. — принмн, лѳѡ. 124. 183. 184. — лѳѡторъ дє камътъ. 98.

O în «luo», pentru care astăzi — după analogia celorlalţi verbi cu *-are* — se zice *luă*, nu poate fi decît latinul *-va-* în *levamus*, *levavit*, *levator*. Aşadară şi medialul *-va-* tinde în limba română a deveni *-o-*, ca şi iniţialul *ca*. Cf. mai sus Notanda la textul no. XXVI, nota.

[1] Cf. Matzenauer, *op. cit.*, p. 329.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

104. *măčucaş* (bourreau, littéralement: «celui qui assome avec la massue»): палничникъ, мъчюкашь, дрмашь. 112.

Filiaţiunile cuvîntului *măciucă* sînt foarte bine indicate de d. Cihac (p. 152): «vieux portug. *massuca*, *massua*; fr. *massue*, picard *machuque*; neogr. ματζοῦκα; neosl. et serbe мачѣга, pol. *maczuga*, *maczuska*» etc., toate din lat. *matea* «primitif perdu de *mateola*, instrument pour enfoncer en terre (Plin. 17, 18, 29)». Cătră paralelurile aduse de d. Cihac, s-ar mai putea adăuga numai doară medio-lat. *maxuca* şi *mazuca*, de exemplu în Ordericus Vitalis din secolul XII: «Quidam enormis staturae ferens ingentem maxucam», sau în Chronicon Casauriense din acelaşi secol: «cum mazuca uno ictu confregit tempora mea»[1]. Toate acestea nu arată, negreşit, modul introducerii cuvîntului la români: prin moştenire? ori prin împrumut? şi dacă prin împrumut, atunci cînd? şi de la cine? *Măciuc-aş* vine de la *măciucă* după analogia de *arm-aş* de la *armă*, *arc-aş* de la *arc*, *suliţ-aş* de la *suliţă* etc. Acest sufix *-aş*, acolo unde nu este nici deminutiv (de ex. *deget-aş*), nici
288 de origine ungurească (de ex. *or-aş*), nu provine din latinul *-aceus*, precum se cre|de în genere[2], ci una din două: ori că reproduce forma cea arcaică *-asius* a latinului *-arius*[3], sau că prezintă trecerea lui *-ri-* prin *rĭ* = *rj* = *rş* în *ş*, ca în dialectul tzaconic[4] şi în mai multe dialecte slavice[5]. Despre faza fonetică intermediară *rĭ-* = *rş* la români vezi un indice mai sus la cuvîntul *cerĭu* — *cerşut*. În orice caz, acest sufix *-aş-* este un variant al lui *arĭu* = *arius*, cu care coincide perfectamente prin semnificaţiune [232]. Al nostru *arc-aş*, bunăoară, nu poate fi altceva decît fr. *arch-er*, ital. *arci-ero*, sp. *arqu-ero*, lat. *arcu-arius*. *Arcaş* şi *arcarĭu*, ca şi *suliţaş* lîngă *săgetarĭu* sau moldo-munteanul *lăutarĭu* lîngă transilvanul *ceteraş*, sînt simple dublete sufixale. Un prototip *arcuaceus* ar fi tot aşa de monstruos ca şi un prototip *sagittaceus!* [Add. 9].

105. *măgură* (montagne): гора, мъгъръ, мѫнтє. — горы, мѫнци, мъгърн. 63. cf. 64.

În Glosarul I, no. 3, 10 şi 14, noi am văzut deja *măgură* «movilă». Derivaţiunea propusă de d. Cihac (p. 152) de la lat. *macula* «pată» este inadmisibilă. Românul *măgură* e pur şi simplu albanezul *màgulă* «λόφος, collis, côteau»[6]. Bohemul *mahura* «măgură», neavînd nici o afiliaţiune în celelalte dialecte slavice, este un împrumut de la români, probabilmente prin intermediul aşa-numiţilor valahi din Moravia[7]. Prin radicala *mag-*, nu însă şi prin duplul sufix *-u-la* sau *-u-ra*, *măgura* pare a fi înrudită: pe de o parte cu slavicul могила «movilă», pe de alta cu spaniolul *mogote* «montagne isolée», vechiul portugez *mogo* «piatră de hotar», ambele acestea de o proveninţă nelatină[8].

106. *măĭu* (je passe la nuit): ночювкаю, мъю. 107.

Lat. *maneo*, ca *rămîiu* = *remaneo*. Cf. Cihac, p. 154.

---

[1] Du Cange, *Gloss. med. Lat.*, t.4, p. 330.

[2] Diez, *Gramm.*[3], t.2, p. 316.

[3] Cf. Aufrecht, în Kuhn, *Zeitschr.*, t.I, p. 89. — Mommsen, *Die unteritalische Dialekte*, Leipzig, 1850, p. 254. — etc.

[4] Deville, *Etude du dialecte tzaconien*, Paris, 1866, p. 89. — M. Schmidt, în Curtius, *Studien*, t.3, p. 355.

[5] Miklosich, *Lautl.*, p. 493, 507. — Polonul *rz* din *rĭ* se pronunţă de asemenea adesea ca simplul *ş*.

[6] Reinhold, *Noctes Pelasgicae*, Athenis, 1855, p. 32.

[7] Cf. Jireček, *Entstehen christlicher Reiche im Gebiete d. österr. Kaiserstaates*, Wien, 1865, p. 225.

[8] Cf. Diez, *Etymol. Wörterb.*[2], t.2, p. 152.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

107. *mal* (précipice, bord escarpé): стремнина, мал, ръпъ [Berinda: прикрый берегъ або скала или дебрь]. 140.

Profesorul Hirschfeld admite dacismul acestui cuvînt, explicînd prin el pe « Dacia *Maluensis* » şi colonia « *Maluese* ex. Dacia » din monumente epigrafice[1]. În acest | caz 289
forma dacică a fost *malva*. Sufixul *-va* s-a vocalizat la români prin întîlnirea sa cu finalul bărbătesc *u*, ca şi-n *molid* = *molidvu* (vezi mai jos). Avînd intenţiunea de a urmări pe larg, într-o monografie, istoria cuvîntului *mal* în întreaga familie ario-europee, ne vom mărgini aci de a aduce un argument de tot nou despre anticitatea *malu*-lui în regiunea Carpaţilor [233]. La intrarea ungurilor în Panonia, ei au găsit acolo această vorbă anume în sens de « munte ». De aci o mulţime de numi locale cu finalul *-mal*, cari ne întîmpină în documentele maghiare din secolii XIII, XIV, XV, totdeauna în privinţa localităţilor m u n t o a s e, adecă întocmai aşa ca finalul *-berg* la germani sau *-gora* la slavi. Iată cîteva specimene, cu indicaţiunea anilor în parantezi: mons Baros-*mal* (1275)[2], Buch-*mala* (1257)[3], mons Dudulla-*mal* (1275)[4], vinea Eleu-*mal* (1269)[5], Hormus-*mal* (1430)[6], mons Kis-*mal* (1275)[7], Megyes-*mal* (1275)[8], Hurus-*mal* (1264)[9], Irugh-*mal* (1252)[10], monticulus Kerek-*mali* (1299)[11], Nyr-*mal* (1326)[12], vinea Pop-*mal* seu Pyspük-*mal* (1269)[13], Pruthek-*mal* (1410)[14], promontorium Rezz-*mal* (1394)[15], Tere-*malia* (1225)[16], promontorium Uj-*mal* (1295, 1329)[17], promontorium Zeg-*mal* (1335)[18], mons Zevlev-*mal* (1219)[19], vinea Tusman-*mal* (1276)[20], berch Seleu-*mal* (1295)[21], promontorium Wy-*mal* (1295)[22], mons Mezes-*mal* (1281)[23] etc. Intr-un singur document din 1275 acest final *-mal* se repetă de şase ori: « in m o n t e qui dicitur Keyk-*mal*... ad locum qui dicitur Eleu-*mal*... ad pro-m o n t-orium quod vocatur Arnyk-*mal*... in loco qui dicitur Medyes-*mal*... eundo in m o n t e Bowoz-*mal* dictum... ascendendo in m o n t e m qui dicitur Gudula-*mal*...»[24]. E peste putinţă
de a nu recunoaşte în toate acestea *mal*, *mala*, *malia* sensul de « munte » sau de « loc 290
rădicat », cu atît mai vîrtos că cele mai multe sînt însoţite de lămurirea « mons », « pro*monto*-rium », « vinea » (Weinberg). În limba maghiară cuvîntul nu există. Este dară un vechi termin orografic, găsit de către unguri în Panonia, tot aşa precum romanii găsiseră în învecinata Dacie pe *malva*. Şi să se observe că ungurii au dat peste el tocmai în acea parte a Panoniei pe unde n-au fost niciodată români, bunăoară pe la Strigonia sau pe lîngă Buda. Forma panonică poate să fi avut, ca şi cea dacică, sufixul *-va*, judecînd după

---

[1] H i r s c h f e l d, *Epigraphische Nachlese zum Corpus Inscriptionum*, în *Sitzungsber. d. Wiener Akad.*, phil.-hist. Cl., t.77, p.375.

[2] F e j é r, *Codex. diplom. Hung.*, t.6, vol. 3, p. 287.

[3] *Ibidem*, t. 4, vol 2, p. 442.

[4] *Ibidem*, t. 5, vol. 2, p. 288.

[5] *Ibidem*, t. 4, vol. 3, p. 497.

[6] *Ibidem*, t. 10, vol. 7, p. 307.

[7] *Ibidem*, t. 5, vol. 2, p. 287.

[8] *Ibidem.*

[9] *Ibidem*, t. 4, vol. 3, p. 208.

[10] *Ibidem*, t. 4, vol. 2, p. 161.

[11] *Ibidem*, t. 4, vol. 2, p. 41.

[12] *Ibidem*, t. 8, vol. 3, p. 106.

[13] *Ibidem*, t. 4, vol. 3, p. 497.

[14] *Ibidem*, t. 10, vol. 5, p. 856.

[15] *Ibidem*, t. 10, vol. 2, p. 252.

[16] *Ibidem*, t. 3, vol. 2, p. 67.

[17] *Ibidem*, t. 7, vol. 2, p. 251. — t.8, vol. 3, p. 386.

[18] *Ibidem*, t. 8, vol. 4, p. 121.

[19] W e n z e l, *Codex Arpadianus continuatus*, t.II, p. 402.

[20] *Ibidem*, t. 17, p. 146.

[21] *Ibidem*, t. 18, p. 202.

[22] *Ibidem*, p. 205.

[23] *Ibidem*, t. 22, p. 350.

[24] *Ibidem*, p. 145 şi 154—5.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

formele «monticulus *Molluca*» şi «monticulus *Molvua*» într-un act din 1214[1]. Alăturînd acum pe dacicul *malva*, pe românul *mal* şi pe panonicul *mal* sau *malva* cu albanezul *mallī* «munte», rezultă de la sine un prototip pan-tracic *malva* «munte». El se regăseşte, probabilmente, în anticul nume de oraş illiric *Dimallum*, menţionat deja în Tit-Liviu (XXXI, 27) şi pe care albanişlii îl descompun în *di-mallie*[tă] «doi-munţi»[2], româneşte «două maluri». În asemenea caz, duplul *ll* fiind o compensaţiune normală pentru *lv*, *Dimallum* = *Di-malvum*. În fine, mărginindu-ne de a urmări numai tipul *mal-va*, să amintim glosa hesychiană despre un munte din Laconia: «Μάλεον δὲ ἀκρωτήριον τῆς Λακωνικῆς»[3]. Μάλεον, cu pierderea digamei, este pentru ΜάλεFον = *Malava*. În adevăr, muntele în cestiune se numeşte pînă astăzi în dialectul tzaconic Μαλεβό[4]. Conchidem: d. Hirschfeld are dreptate în acest sens, că «Dacia *Malvensis*» însemnează «Dacia m u n t o a s ă», iar «colonia *Malvese*» — «colonie de m u n t e».

108. *mamue* (épouvantail): пѫдило, м д м ѫ є кѫ карє спар пъсъриле. 193.

Cf. medio-lat. *momus* şi *momerium*, germ. *Mumme*, *Mummerei*, franc. *momerie*, bohem. *mumraj* etc. Astăzi se zice mai mult *momîie*, pe care d. Pontbriant (p. 447) traduce prin: «signe, signal, marque, estampille, enseigne». Cuvîntul, în toate limbile, este de o origine c o p i l ă r e a s c ă, fără ca să urmeze neapărat trecerea dintr-o limbă în alta. Cf. ingenioasa observaţiune a lui G. von der Gabelentz: «*Mein kleiner Neffe pflegte alle runden Dinger mit einsylbigen Wörtern zu benennen, die aus* m-m *und einem dazwischen stehenden Vocale bestanden, welcher um so tiefer war, je grösser die Sache.* Mum *nannte er ein grosses rundes Bild*, Mom *den Mond oder eine Taschenuhr*, Mim-mim-mim-mim *die Sterne (plural durch Reduplication!)*»[5]. Prin sens de «épouvantail», românul *mamue* se apropie mai cu seamă de hesychianul: «μομμώ. ὃ ἡμεῖς μορμώ φαμεν, το φόβητρον τοῖς παιδίοις»[6].

291 109. *mangăr* (espèce de monnaie): дссарїн, банѫл, м д н г ъ р. 43. — ивѳл, бан, м д н г ъ р, филър. 110.

Turc. *mangur*, ung. *mángor*, serb. мангѹра.

110. *mănz* (poulain): жредбє, м ъ н з. 205.

Vezi mai sus introducerea la textul no. XXXI. Pe lîngă paralelurile aduse acolo, vom mai cita *manda* «viţel» în dialectul perso-ghilanic[7].

111. *măţele corăbiei* (ancre): дикирд, м ъ ц є л є к о р ъ б ї є н чє дрѫнкъ ѳн мдре кѫ фѫнилє шн цин кордвїм. 42.

Ca sens, este o imitaţiune din slavicul котва, котвица, de la котъ «pisoi», în dialectul neosloven şi serbesc chiar мачка «pisică» şi «ancoră», cuvînt înrudit cu al nostru *miţă*, bohem. *macek*, ungureşte *matska*, la cumani *maći*, dar şi nemţeşte *Mieze*, ital. *micia*, span. *miza*, fr. *matou*, vechi francez *miton* (cf. al nostru *motan*), astfel că este mai probabil că slavii, la care cuvîntul nu e nici vechi, nici general, l-au împrumutat lidin mbile romanice. Cf. şi alban. *maţă*, *miţă* «pisică», *macior* «pisoi» (Rosi) [Add. 49].

---

[1] F e j é r, t.3, vol. I, p. 155, 472.

[2] H a h n, *Alban. Stud.*, I, p. 243.

[3] H e s y c h., ed. M. S c h m i d t, t.2, p. 548, verbo Κύθηρα.

[4] D e v i l l e, *op.cit.*, p. 54.

[5] S t e i n t h a l — L a z a r u s, *Zeitschr. f. Völkerpsychologie*, t.8 (1875), p. 306*.

[6] H e s y c h., t.3, p. 118.

[7] C h o d z k o, *Popular poetry of Persia*, London, 1842, p. 554.

* „Nepoţelul meu obişnuia să denumească toate lucrurile rotunde cu cuvinte monosilabice, care constau din *m-m* şi o vocală intermediară care era cu atît mai joasă, cu cît lucrul era mai mare. Astfel, numea *Mum* un tablou mare rotund, *Mom* luna sau un ceas de buzunar, *Mim-mim-mim-mim* stelele (plural prin reduplicaţie!)“ (n. ed.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

112. *mazăre* (pois verts): грах, мазъре. 209.

Lex. Budan (p. 382) însoţeşte cuvîntul *mazere* (scris cu *-ze-*, nu *-zĕ-*) de următoarea interesantă notiţă: « Mulţi înţeleg prin *mazere* « fasolea », şi ca totuşi să osebească una de către alta, numesc fasolea *mazere de grădină*, *mazere de par*, iară aci arătata mazere (pisum) o numesc [*mazere*] *bumbulé*, [*mazere*] *rătundă*, [*mazere*] *de cimp*, [*mazere*] *de călată* etc. ». Dintru-ntîi cuvîntul cată să se fi aplicat la mai multe feluri de legume, mai ales însă la « pois verts », căci şi albaneşte *mòdzulă* însemnează « pisum » (Hahn), la macedoromâni μάτζαρε (Kavalliotes). Afară de paralelul celtic, pe care l-am dat mai sus în introducerea la textul no. XXXI, vom mai adăuga aci că-n argotul hoţilor din Grecia, în care sînt multe elemente române, de ex. Νδομνιζέος « dieu » (= *Dumnezeu*) în loc de θεός, orice hrană în genere se cheamă μαζαράκι[1], cf. deminutivul român *măzărică* « pois sauvage » (Pontbriant). Nu ştim dacă cuvîntul trebui pus în legătură — ne îndoim — cu tzaconicul Μαζαράκι [2] şi albanezul *Mazaraki* [3], — cari figurează numai ca numi proprie de localităţi.

113. *melcĭu* (tortue): желвъ, броаскъ цестоасъ, мелчю. 73. — зелвы, мелчи. 75.

Forma obicinuită a cuvîntului este *melc*, iar sensul obicinuit nu e « tortue », ci « limaçon ». *Melciu* din *melc* s-a născut prin asimilaţiune cu pluralul *melci*, întocmai ca 592
moldoveneşte *cîrnaţ* în loc de forma muntenească cea corectă *cîrnat* (= lat. *carnatum*)[4] prin asimilaţiune cu pluralul *cîrnaţi*. Aceeaşi formă asimilată o au şi macedoromânii: *zmeltzu* = *smelcĭu* [5], în care iniţialul *s*, probabilmente de o origine prepoziţională, joacă acelaşi rol ca în *z-gripsor*, *s-gripţor* « griffon » = gr. γρύψ — γρυπός. Istoria cuvîntului *melc* noi am făcut-o pe larg cu o altă ocaziune [6]. Este zendicul *mûraka* « melc » şi celticul *melc'hueden* « melc ». Aprobînd această etimologie, Schuchardt mai adaogă pe lat. *murex* « scoică » [7], a căruia perfecta coincidinţă cu forma cea zendică, ca şi perfecta coincidinţă a formei române cu cea celtică, e foarte remarcabilă. Tranziţiunea logică de la « scoică » la « broască ţestoasă » ne întîmpină şi-n latinul *testudo*. Paleoslavicul зълвь, de asemenea, posedă ambele semnificaţiuni (Miklosich) [Add. 32].

114. *mene* (moi): пре мене. 100.

115. *menţire* (mensonge): лапїе. менцире. 94.

Ital. *mentire*. Cf. mai sus *cuvente* (la *desvoalbere*) şi *mene*, iar mai jos *vendecare*. În fapt este o şovăire între *e* şi *i*, căci şi mai adesea ne întîmpină formele: *mine*, *minţire*, *cuvinte*, *vindecare* etc. Cum că *e* în asemeni cazuri este conservaţiunea vocalismului primitiv, iar nu o reîntoarcere posterioară la acel vocalism, adecă nu o « vocalizaţiune întinerită » — întrebuinţînd fericitul termen introdus de Jagić [8], probă acuzativul *tine*, care ar fi devenit цине, dacă *t* nu s-ar fi mănţinut prin continuitatea formei *tene* alături cu *tine* [234].

116. *mesc*, *mescător* (je puise, celui qui puise): почерпают водъ, мескъ апа. 83. — киночерпалинк, мескъторъ де вин. 54.

Nu se găseşte nici într-un dicţionar. Astăzi limba română nu are vreun termen propriu pentru ideea de « puiser, haurire ». *Mesc* este exactamente = lat. *misceo*, ca *tac*

[1] Francisque Michel, *Dictionnaire d'argot*, Paris, 1856, p. 483.

[2] Deville, *op. cit.*, p. 54.

[3] Hahn, *Alb.St.*, I, p. 31.

[4] Necunoscînd această formă, d. Cihac, p. 44, creează pentru moldovenescul *cîrnaţ* un prototip latin *carnaceus*.

[5] Thunmann, p. 223.

[6] Hasdeu, *Principie de filologia comparativă*, t.1, p. 88—99.

[7] În Gröber's *Zeitschr. f. roman. Philol.*, t.1, p. 482.

[8] *Podmladjena vokalizacija*, Zagreb, 1869.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

din *taceo*, *fac* din *facio* etc. Deja la romani *misceo* avea semnificaţiunea de « dau de băut »: « qui alteri m i s c e a t mulsum » (Ovid., *Metam.*, I, 147), de unde tranziţiunea directă la « puiser ». În celelalte limbi romanice lat. *misceo* nu s-a conservat decît numai prin forma intermediară *misculare*, de unde it. *mischiare*, span. *mesclar*, fr. *mêler* etc. Românul *mesc* = *misceo* este dară cu atît mai interesant. Românii din Istria posedă inchoativul *miscesc* = *miscesco*, dar numai cu sensul de « amestec » [1] [235].

117. *méser* (pauvre): съръческъ ѥ̆, сънт м ѣ с е р. 107.

293 Lat. *miserum*, it. *misero*, sp. *misero* etc. D. Cipar a atras demult şi-n mai multe rînduri atenţiunea asupra acestui cuvînt, destul de des în vechile tipărituri române. De ce dară l-a uitat d. Cihac, punînd (p. 168) numai pe deminutivul *mişel* = *misellum*?

118. *mestécăn* (bouleau): березъ, м е с т ѣ к ъ н. 176. 186.

Cuvînt de formaţiune curat românească, deşi din elemente latine. Vine din *mestec* = lat. *mastico*, prin sufixul *-in* după analogia lui *carpen* = *carp-inum*, *frasin* = *frax-inum* etc. (cf. mai jos la cuvîntul *mojren*). Finalul *-cinum* a trecut în *-căn* întocmai ca în *cear-căn* = *cir-cinum*. Mugurii mesteacănului fiind dulci, ţăranii români din unele locuri, bunăoară din Gorj în Oltenia, îi m e s t e c ă în gură, de unde şi numele arborelui [Add. 23].

119. *mihalţ* (barbotte, gadus lota): тѫлѣ, м н χ а л ц. 211.

Ung. *menyhal*, cu sufixul deminutival *-ţ* = *-uţ*.

120. *misurcă* (casque, heaume): шлемъ, конѳ, м и с ѫ р к а. 172.

Polonește *misiorka* şi *misiurka* « coif », ceea ce Matzenauer (p. 255) derivă din franc. *visière* « partie antérieure du casque ». Etimologie de tot greşită. Sensul fundamental al *misurcăi* este: « coif oriental », de la arabo-turcul *Miçir* « Egipt ». Tot aşa arabeşte *miçirî* « egiptean » se cheamă un fel de sabie, iar *miçiri mâr* o lance (Vullers). La poloni cuvîntul a pătruns prin intermediul românilor [236].

121. *mocan* (paysan, imbécile): селникъ, м о к а н. 136. — невѣгласъ. простъ, м о к а н. 104.

Cf. ital. *macù* « orfan » în Brescia, *màcan* « băiat » în Val-Tellina = celtic. *mak*, *makan* « fecior » [2] [Add.31].

122. *mojren* (frêne, fraxinus): есеновъ древо, м о ж р е н. 209.

Cf. bohem. *modrjn* (citeşte: modrjin), un fel de brad: « pinus larix », polonește *modrzew*. Cu toate acestea, românul *mojren* este format întocmai ca *palt-en*, *fras-in*, *carp-en*, *mesteacăn*, *curp-en* etc. În dicţionare nu se găseşte [237].

123. *molidvu* (mélèze, pinus larix): питнс, м о л и д в ѫ л. 126.

Astăzi *moliftu*, *molid* şi *molif* (Lex. Bud.), prin diferite modalităţi de asimilaţiune. din prototipul comun *molidvu* (*dv* = *dd* = *d*; *dv* = *tf* = *ff* = *f*). În partea radicală, poate şi în sufix (*d* = *z* la români şi la celţi), se întîlneşte cu franc. *mélèze*, în dialectul languedocian *mele*, termen izolat în limbile romanice, pe care Diez îl deriva din *mel-lerce* (= *mel-larix*, quasi « brad dulce » sau « brad de miere »)[3], etimologie mai mult decît problematică
294 prin sine însăşi, care devine însă chiar imposibilă în comparaţiune cu terminul român, unde *mol-* nu poate veni din lat. *mel*. Trebui să admitem o origine celtică. Cf. pedemontanul *malés*, *malèso* « mélèze » (Biondelli) [Add. 50].

---

[1] I. M a i o r e s c u, *Itinerar în Istria*, Iaşi, 1874, p. 104.

[2] B i o n d e l l i, *Dialetti gallo-italici*, Milano, 1853, p. 71.

[3] Ap. *Scheler*, p. 196.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

124. *moştén* (indigène, originaire du pays): тоземец, м о щ ѣ н, wм де цѣръ. 150.

Cf. mai sus textul XXVII etc., unde *moştean* apare ca « proprietar ». E peste putinţă a-l separa de *moş* « bunic », de unde *moşie* « proprietate » (literalmente: « avitum »), şi de *moşneag* « bătrîn ». Acest din urmă cuvînt, în care sufixul *-eag* este peiorativ ca în *dulc-eag, drum-eag, pătu-eag, şomo-eag* etc., şi-n care *-şn-* provine din *şt* ca şi-n actualul *moşnean* din *moştean* (cf. mai sus la cuvîntul *duméstec*), revenind adecă la *moşteag* = *moşt-eag*, probează că-n *moş* s-a pierdut finalul *t*. Tema comună în *moşt-ean, moş-teag* şi *moş*[*t*] este *moşt*, pe care o găsim, în adevăr, în albanezul *motş-im* « bătrîn », propriamente « annosus », de la *mot* « an ». Formele române corecte ar fi *motşu, motşean, motşeag*, în cari însă a ocurs metateza *tş* = *şt* din cauza cunoscutei predilecţiuni a limbei noastre pentru grupul *şt* [Add. 51, 91].

125. *mozavir, mozavíresc* (dénonciateur, hypocrite, je calomnie): нлѣтник, м о з а в и р. 101. — порецн, а порокли, а м о з а в и р и, а пъры. 116. притворник, префъкътор, χиклѣн, м о з а в и р. 123. cf. 124.

Karadžić (Lex. 375) aduce мѳсѣвида « calumnia », мѳсѣвидити « inique accusare », мѳсѣвецнја « calumniator », pe cari le indică ca de proveninţă turcă [238].

126. *mugur* (bourgeon, germe, jet): вершїе дѳбнаго, м ѳ г ѳ р де копач. 187. — разботѣнїе, дезгъкаре, кънд се дезкаѳкъ м ѳ г ѳ р ѳ л. 130.

D. Cihac (p. 170) îl derivă din lat. *muculus*, deminutiv din *mucus* « muc ». Etimologie radicalmente greşită. Este albanezul *mugul* « germoglio, innesto, piccolo ramicello che si taglia da un arbore per innestarlo in un altro » (Rossi). Accentul în *mugur* = *mugul* este deopotrivă pe prima silabă. Pentru corespundinţa regulată a finalului român *r* cu albanezul *l*, cf. la cuvintele *măgură, mazăre, viezure*. Cf. sanscr. *mukula* « bourgeon, bouton » (Böhtlingk — Roth).

127. *mursec* (je dévore, je mange comme les bêtes sauvages): звѣроядина, м ѳ р с е к а т, мънкаре де χїаръ.

D. Cihac (p. 174) derivă din lat. *morsicare* (cf. ital. *morsecchiare*) pe al nostru *muşcare*, fără a cunoaşte forma *mursec*, care singură corespunde din punct în punct prototipului lat. *morsico*. Cît pentru *muşc*, el provine din forma latină colaterală *mordico*, în care licuida + dentala *-rd-* de-naintea lui *c* au trecut în *ş* întocmai aşa ca licuida + dentala *-nt-* în *muşcel* = *monticellum*. Un fenomen analog al trecerii grupului licuida + nazala în *ş* ne prezintă limba zendică[1]: *peşu* = *peretu* | = *partu*, *aşa* = *areta* = *arta*, *antavahista* = *aşavahista* etc. În acest mod, românii au conservat ambele forme latine *morsico* şi *mordico*. În popor cuvîntul *mursec* există pînă astăzi, deşi în dicţionarele române nu figurează [Add. 34]. 295

128. *naljosul, nalsusul* (de haut en bas, de bas en haut): низъръдо, н а л ж о с ѳ л. — изърѣдо, н а л с ѳ с ѳ л. 211.

În dicţionare lipseşte [Add. 68].

129. *nişchiţel* (un petit peu): сцѣгло, н н ш к н ц е л, пѫцннел. 142.

Astăzi se întrebuinţează — şi aceasta numai în Muntenia — forma contrasă *niţel*, pe care un excentric, necunoscînd pe *nişchi-ţel*, o deriva prin aferezo-metateză din *puţinel* =

[1] Fr. Müller, în Kuhn, *Beiträge*, t.5, p. 382, şi în *Sitzungsberichte d. Wiener Akad.*, hist.-phil. Cl., t.66 (1870), p. 370. — Cf. Schleicher, *Compend.*[3], t.3, p. 197.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

puniţel = niţel! Nişchiţel «puţinel» este deminutiv din *neşcit* «puţin», cuvînt foarte des în Psaltirea lui Coresi (Ps. 8, 16, 36, 54, 104, 106 etc.) şi care provine din *nu-ştiu-cît = nescio-quantum*, tot aşa ca *neştine* din *nu-ştiu-cine = nescio-quinam* sau *nescare* din *nu-ştiu-care = nescio-qualem* [1] [Add. 52].

130. *noĭan* (océan, profondeurs de la mer): пѫчина, лѫчѣл мърїи, адънкѫл, номнѫл. 125.

Etimologia propusă de d. Cihac (p.180) din *oceanum* «avec prothèse d'un *n* et syncope du *c*: *okeanus — oean — noean*» este absolutamente imposibilă, căci numai latinul *g* între vocale, dintre care cea de a doua trebui să fie moale, poate să dispară la români, de ex. *mai = magis*, niciodată însă nu dispare *c* sau *k*. Afară de aceasta, nu este corect de a vorbi despre «prothèse d'un *n*» în limba română, fiindcă în *nalt* sau în *nălbesc* — însuşi d. Cihac o ştie — *n* nu este protetic, ci prepoziţional: *nalt = înalt, nălbesc = înălbesc*, iar în macedoromânul *număr = umăr* el este pronominal: *un-umăr = unumăr = număr*. Tot prepoziţional, dacă nu pronominal, nicidecum însă protetic, este *n* şi-n *noian = în-oian*, ca şi-n sinonimul italian *nabisso = in-abisso*. De unde însă derivă *oian*? Este albanezul *uĭana* «ocean» de la *ui* «apă» [2].

131. *olele!* (hélas): оуфъ, ѡлеле, неѫе, оуоу. 159.

Interjecţiune de durere cu *l*, comună aproape tuturor limbilor şi care ar fi de ajuns chiar ea singură — fie-zis în paranteză — pentru a răsturna faimoasa teorie a lui Fick despre neprimitivitatea sonului *l* la ario-europei.

132. *omide* (chenille): гѫсеница, ѡмнде. 64. 178.

Grec. ὁ μίδαϛ. Este foarte interesant că articolul grec a rămas încorporat în forma română, negreşit pentru a da mai mult volum disilabei, pe cînd în *strachină* = ὀστράκινα, vorbă de două ori mai lungă, a pierit, din contra, chiar organicul *o*, confundîndu-se cu articlul nedefinit român.

296 133. *omuşor* (lobe ou portion saillante au cou d'un animal): ѡжерелїе, ѡмѫшорѫл ѣн гръмаз. 166.

Trebui să fie rezultatul unei etimologie poporane; dar din care altă vorbă anume, nu ştim [Add. 21].

134. *păinichĭu* (céréales en général, surtout une espèce de millet): пыро, пѣнникю, гръѫ, секаръ, мѣлан. 125.

Lat. *paniculum*, deminutiv din *panicum* «un fel de mei». Tot din deminutivul *paniculum* vine şi spaniolul *panol*. Din pozitivul *panicum* derivă românul *părinc* «panicum miliaceum» (Lex. Budan), prin trecerea lui *n* în *r* şi nazalizarea sufixului *-icum* (Cihac). Forma română *păinichiu*, atît de interesantă, a fost pînă acum necunoscută [239].

135. *pépene curcubenos* (melon d'eau, cucurbita citrullus): лѫбеница, пѣпене кѫркѫбеносъ. 208.

Pépene curcubenos = lat. *peponem cucurbitosum*. Să se noteze însă că al nostru *pépene*, macedoromânul *pépine* şi albanezul *pĭepăn*, toate cu accentul pe prima silabă, nu pot deriva din latinul *pepònem*, de unde italianul *pepòne*, ci provin dintr-un tip latin ne-clasic *pèpinem*. Cît priveşte pe *curcubenos*, forma *curcubétă* = lat. *cucurbita* existînd

[1] Cf. Hasdeu, *Principie de filologia comparativă*, t.1, p. 39.

[2] G. de Rada, *Antichità della nazione albanese*, Napoli, 1864, p. 7.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

pînă astăzi (Cihac, p. 65), trecerea finalului *-tos (curcubetos)* în *-nos (curcubenos)* se explică numai doară prin asimilaţiunea sufixală cu *-ne* din *pépene*. De observat, în fine, metateza *curcu* = *cucur*, pe care o găsim şi-n macedoromânul *curcubetă* (Kavalliotes) [240].

136. *pespe* (au delà de, au dessus de): пєспє пѫтѣрє. 112. — пєспє фнрє. 119. — прєз, пєспє. 119.

Cf. mai sus Nolanda la texturile XVIII, XIX. În manuscrisul d-lui Sturdza se găseşte însă şi forma *peste*, de ex. la f. 43: пєстє мънъстирн, пєстє шцн...

137. *pestire* (lenteur, retard): мѫдненїє, пєстирє [Berindă: шмєшканє]. 98.

Lat. *postire* «a merge după alţi» = «a întîrzia». Tot prin *o=e* vine al nostru *ghem*, macedoromânul *glem*, din lat. *glomus*, ital. *ghiomo*. Deja în latina rustică a putut exista o formă *pestire* alături cu *postire*, ca *retundus* din *rotundus* şi mai ales *compes* lîngă *compos*, unde este în joc tocmai silaba *pos* = *pes*. Spaniolul *hermoso* vine din lat. *fermosus* = *formosus*, spaniolul *nemon* din *gnomon*, şi nemic nu ne împiedecă, prin urmare, în spaniolul *pestoreja* = *pest-oreja* = *post-auriculam* «cerbice», literalmente «după ureche», de a vedea pe vulgarul latin *pest* din *post*. O analogie perfectă cu românul *pestire* = lat. *postire* ne prezintă alban. *pemmă* = lat. *poma*[1]. Cuvîntul lipseşte în dicţionarele române, dar nu e rar în vechile noastre tipăriture [241].

138. *pin* (pin sauvage, pinus sylvestris): пнтнс, сѣсна, пнѫл. 125. 297

Lat. *pinus*. D. Cihac (p. 205) greşeşte dară, cînd crede că *pin* nu este la români un «terme populaire». La macedoromâni *kinu* (Kavalliotes).

139. *plătică* (gardon, cyprinus rutilus): лѧщъ, плътикъ [*Berindă:* лѧщъ, рнбѣ сїє нмѧ єстъ]. 94. — лнстика, плътика. 211.

Polon. *plotka*, *plocica*, *plociczka*. Cf. germ. *Plötze* [242].

140. *plocad* (couverture): гѫбєр, покладъ, плокад. 206.

Metateză din slav. покладъ, literalmente «pus peste ceva».

141. *plumăni* (poumons): плюкѣ, плѫмънїн. 205.

Lat. *pulmonem*. Astăzi se întrebuinţează numai forma cu vocala obscură: *plămînă*, iar la macedoromâni: *pălmună*.

142. *polegniţă* (verglas): голотъ, полєгницъ [*Berindă:* сєрєнъ, шжєледица, гололєдица]. 62.

Acelaşi cuvînt, la f. 213: полєдица, după cum şi este forma serbo-bulgară de la paleoslav. полєдити «glacie tegere» (Miklosich). Trecerea lui *d* în *gn* este numai aparinte. În realitate, sufixul *-iţă* a fost înlocuit prin sufixul *-niţă*, adecă *poledniţă*, de unde apoi *dn* = *gn*.

143. *porănb*, *porumboaie* (pigeon, colombe): голѫбъ, порънбѫл. — голъбице, порѫмбоѧ. 207.

Lat. *palumbum*, ital. *palombo* etc. (Cihac). În glosa de faţă e remarcabilă forma bărbătească cu *-ănb-* în loc de primitivul *-umb-*, pe care-l conservă forma cea femeiască. Scăderea iniţialului *pa-* la *po-* este proprie dialectului român nordic, căci macedoromânii zic *părumbu* (Kavalliotes), tranziţiune normală din lat. *palumbum*.

[1] Cf. Schuchardt, *Vokalismus*, t.2, p. 211—217.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

144. *povară* (charge, fardeau): врємѧ, сарчинъ, повара. 49.

Paleoslav. повора «brancard», de unde român. *povară* prin intermediarul *povoară*. Cuvîntul paleoslavic însă, după Matzenauer (p. 405), vine la rîndul său din gr. ἀποφορά «apport». Termin eminamente românesc este *sarcină* = lat. *sarcina*, pe care nu l-au moştenit nici francezii, nici chiar italianii.

145. *prăstură* (jument): лакїмїѣ, пръстѵра. 205.

Cf. mai sus la cuvîntul *duvalmă*. Pentru înţelegerea quasi-slavicului лакїмїѣ, servă o glosă în Miklosich (Lex. 331): лакиний конь вэйничьскыхъ ѳѣлеіаι ἵπποι εἰς ἅρματα, de unde ar urma că *prăstură* este «cavale de guerre». Însemnînd iapă, cuvîntul *prăstură* = *prăsitură* vine învederat din *prăsesc* «engendre», termin aplicabil la vite în genere, deşi
298 la început el avea înţelesul de tot | restrîns de «a făta purcei» = serb. праснти «ferkeln, porcos pario» (Karadžić) de la paleoslav. прасѧ «porc». Miklosich a uitat această vorbă între slavismele limbei române. Sub raportul economic, generalizarea cuvîntului *prăsesc* asupra tuturor vitelor probează că creşterea porcilor juca un rol foarte important la românii din evul mediu, după cum este pînă astăzi în Oltenia [Add. 83].

146. *prund* (littoral maritime): поморїѣ, църмѵрнлє мъръ̀ін, пръндъри. 115.

Sensul ordinar al cuvîntului este «năsip» de la slav. пржд҃ъ, ung. *porond*.

147. *a răduce, răducător* (être semblable, pareil): подобник, ръдѵкътор. 195. — приклада, ръдѵчєрѣ. 196.

Cf. în Cantemir: «нѣмитор адѵкжнд прі тънър лнианитѣ са шн къѵтжндѵ-й тинерцилор шн мърмїї книѵлѵй, аѵ лнчепѵт а-л лоан ла иннмъ съ нѵ кѣмеа фїі врі ѵнѵл дни непоцїї лѵй чїй липъдацй, къчй шн ла фацъ фоарте ш-аѵ фост ръдѵкжнд кѵ джнсѵл.[1]» Este o aplicaţiune interesantă a latinului *readduco* = ital. *radduco*. În dicţionarele române nu se găseşte. Astăzi se mai întrebuinţează cu sensul analog numai simplul *aduce* în locuţiunea: *cam aduce* «se aseamănă» [243].

148. *răfrec, răfrecătură* (chiffon): рѵѣ, ръфрекѵл. 205. — рѵѣницѣ, тнєѣнъ, ръфрекътѵръ. 133.

Din lat. *refrico* «re-noesc», de unde apoi sensul de «cîrpesc». Astăzi necunoscut [244].

149. *a se răşchira* şi *a se răshira* (étendre les ailes): рдзкрилѣю, ръшкирѵ-мъ, ръсхирѵ-мъ, дрипезѵ-мъ. 131.

Un neaşteptat paralel românesc pentru cunoscutul fenomen grec al mutării aspiraţiunii, bunăoară: χύτρα = κύθρη, Θελποῦσα = Τελφοῦσα, τάφος = θάπος şi altele, adecă chyt = cyt*h*, t*h*elp = telp*h*, tap*h* = t*h*ap etc. În adevăr, cele două forme pe cari ni le dă glosa de faţă: ръшк (răs*h*c) = ръсх (răsc*h*) ne prezintă aspiraţiunea mutîndu-se de la *s* la *c* sau viceversa, astfel încît să formeze cu consoana cea aliată un singur son intim: ш = *sh* şi х = *ch*, lăsînd de tot pure pe consoanele cele dezaliate, întocmai ca în fonetica greacă. Cu toate acestea, nici *c*, nici *h*, nu sînt aci originale, ci provin din *f*, cuvîntul sunînd propriamente *răsfir*, o compoziţiune din particula prefixă *răs-*, fie slavicul ръзъ, fie latinul *re-ex* = ital. *ris-*, şi din *fir* = lat. *filum* = ital. *filo* (în dialectul milanez *fir*) = span. *hilo* = franc. *fil* etc. Francezii în *file* şi italianii în *fila* au o formaţiune colaterală din pluralul latin *fila*. *Răsfir*, ca sens fundamental, însemnează: «desfac ca firul».
299 Lexiconul Budan cunoaşte numai forma *răşchir*. D. Pontbriant (p. 629, 609) pune *resfir*

[1] Cantemir, *Hronicul*, ed. Iaşi, 1835, t.1, p. 76.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

şi *răschir* ca două vorbe separate, dînd celui de-ntîi înţelesul fals de « nettoyer avec son bec », fiindcă n-a înţeles locuţiunea poporană pe care o citează: « îşi *resfirau* aripele » *(étendaient*, nu *nettoyaient)*, iar pe cellalt traducînd bine prin « éparpiller ». Variantul *răshir* n-am găsit nicăiri. Pentru şovăirea între *f-h-k*, cf. mai sus *jăhuesc — jăfuesc — jă-cuesc* [245].

150. *răscumpăr* (je me venge): мщѹсѧ, ръскѹмпър ѡдрекѹм пентрѹ ръ-ѹтатѣ че дѹ фъкѹт. 96.

Vezi mai jos: *scumpăr* [Add. 88].

151. *rubă* (chiffon): рѹбище, тнѣнъ, ръфрекътѹръ, рѹбъ, кърпъ. 133.

Serb. рѹх « basma pe care o poartă ţărancele pe cap » (Karadžić), din paleoslav. рѫхъ « pînză » (Miklosich). N-are decît o asemănare de azard cu ital. *robba*, franc. *robe* etc., cari toate sînt de proveninţă germană (Littré) [246].

152. *rumân* (tributaire, corvéable): ѡблададемый, рѹмънъ, чел бирѹит. 164.

Cf. mai sus Notanda la textul no. XXI.

153. *să* (si): дкѡ гд стрететши, ѿр съ-л вер тимпинд. 211.

Lat. *si*, conservat cu sensul său propriu « dacă ». Nu e rar în vechile tipăriture române, cf. Cihac, p. 237. Este de observat şi ѿр = actualul *vei*, cu conservaţiunea lui *r*. Cf. mai jos cuvîntul *săvai*

154. *sahaidac* (flêche tatare): тѹлъ, тѹлѣъ де сахайдаче. 151.

Cuvînt tătăresc, care de la foştii nogai din Crimeea a trecut şi la vecinii lor slavi: maloruseşte сагайдак, polon. *sajdak* « carquois », *sajdacznik* «archer ». În glosa de faţă însemnează « săgeată », căci altfel nu se poate înţelege « tulbă *de* sahaidace ». Tot aşa pare a fi şi în mitropolitul Dosoftei:

«Моа шн Їгар лд съхъйдаче,
Гѣбал шн Їмѡн гътѫзѫ ланче,
Їмалѣхицїй фарѣкѫ пѹшче,
Финистимянїй праціїй с-арѹнче...[1]»

155. *sămărăt* (gai, enjoué): шѹмен, съмърът, вѣсел. 172.

Prin această glosă se distruge cu desăvîrşire etimologia, altmintrea foarte plauzibilă, pe care o propunea răposatul Rösler pentru cuvîntul nostru *posomorît:* « mit slavischer Bildung aus magy. *szomorú* traurig »[2]. *Sămărît* însemnînd « ve|sel », opusul său *posomorit* « ne-vesel » este compus necesarmente din *sămărît* preces de particula negativă *po-;* sau mai bine zicînd, *sămărît* şi *posomorît* fiind forme participiale, verbul *sămări* cu sens de « veselie » este opusul verbului *po-somori* cu sens de « ne-veselie », adecă e preces de *po* = « ne ». În adevăr, *pa* este particulă de negaţiune în limba albaneză, care intră totdeauna în cuvinte compuse: *pa-bessă* « ne-credincios », *pa-mundună* « ne-putincios » *pa-ştatşm* « ne-corporal » etc. Tot aşa este în *pa-sămări*, de unde scăderea vocalică *posomo-* prin acţiunea celor două labiale, dintre cari iniţialul *po* = *pa* îşi are părechea în *porumb* = *palumbum*. Pentru pozitivul *sămări* noi nu găsim vreun paralel în limba albaneză actuală întrucît ne este cunoscută, dar aceasta nu atinge întru nemic rigurozitatea concluziunii de mai sus, fie că un asemenea paralel se va afla mai tîrziu, fie că se va fi pierdut. Să observăm numai că în *sămări* partea radicală este *sam*, de unde *săm-or* şi-n fine *săm-or-esc* 300

[1] *Psaltire*, Uniow, 1681, ps. LXXXI.

[2] Rösler, *Românische Studien*, p. 351.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

întocmai ca din *jos*, formaţiunea secundară *jos-or* şi formaţiunea terţiară *jos-or-esc* (cf. Cihac, p. 134). Faptul preţios este constatarea şi-n limba română a particulei negative albaneze *pa* = sanscr. *apa* [247].

156. *săpşoară* (houe, hoyau): рылѣц, с ъ п ш о а р ъ. 134.

Sinonim pentru *hîrleţ* = slav. рыльць, despre care vezi mai sus Nolanda la textul no. XXXI. Deminutiv din *sapă* « houe », care — existînd în unele dialecte slavice numai ca vorbă împrumutată (Matzenauer, p. 303) — este medio-lat. *sapa* « houe », adus ca termin latin rustic sub forma de *sappa* deja în Isidor de Sevilla din secolul VI, franc. *sape* cu deminutivul *sapeau*, ital. *zappa*, span. *zapa* cu trecerea *s* = *z* ca în *symphonia* = it. *zampogna* = sp. *zampoña* (la noi *cimpoi* cu iniţialul *ć* din *s*, cf. mai sus la cuvîntul *ciovlică*).

157. *săvai* (quoique, bien que, au moins): и оубо, мъкар, с ъ к а н, 84. — поне, ѳнкаиле, мъкар, с ъ к а н. 116.

Din *să-va* « dacă vrea » (si libet), de unde *săvai* prin analogie cu *încai*, *mai*, *numai* etc. În dicţionarele române nu se găseşte şi din limba literară a despărut demult, dar poporul de la ţară îl mai păstrează pe alocuri. În vechile noastre tipăriture nu e rar. D. Cihac nu-l cunoaşte [Add. 78].

158. *a se scarandivi* (être dégoûté, répugner): wмрaжaюсѧ, м ъ с к а р а н д и в е с к сѧ скръбеск. — wмраженїе, с к а р а н д и в р е, ѳръре, скръбире. 166.

În dicţionarele române nu se găseşte. Sub raportul vocalic, este interesantă netrecerea în vocală obscură a celor doi *a* neaccentaţi: *scaran-*. În privinţa etimologică, este paleoslav. скарѫдоватн сѧ (= skarendovati) « répugner » din скарѫдъ (= skarendŭ) « puant » [248].

159. *scovardă* (sorte de gâteau): сковрадникъ, с к о в а р д ъ. 137.

301 Paleoslav. сковрада, cu trecerea lui *ра* în *ar*, după cum a trecut *ла* în *al* în | *baltă* = блато şi-n *daltă* = длато, toate acestea deja prin fonetism românesc, fără a fi trebuinţă de a alerga la formele proto-slavice **блат-* şi **длат-* [249].

160. *scumpăr*, *scumpărătoriu* (je me venge, vengeur, vindicatif): мєсть, с к ѳ м п ъ р а р е. — мєсникъ, с к ѳ м п ъ р ъ т о р ю. 96. 98.

Cf. mai sus *răscumpăr*. *Scumpăr* = *ex-comparo* şi *răscumpăr* = *re-ex-comparo* însemnează literalmente « je rachète ». Cu acest sens, cuvîntul lipseşte în d. Cihac (p. 13). Răzbunarea considerată ca « rachat » este consecinţa instituţiunilor juridice medievale, cînd rudele ucisului se împăcau cu ucigaşul pentru o plată oarecare hotărîtă. Tot de atunci datează vorba: *răzbunare* = *re-ex-bonum*, adecă « îmbunătăţirea » răului celui comis. Sensul *răscumpărare* «vengeance » = «rachat » apare limpede mai cu seamă în Pravila lui Vasile Lupul, de. ex.: «де ва трѣчи сѫдама шн ла алть wбразь, атѫнчи ач ела ал трен wбразъ поате съ ѳіе съ пъраскѫ ла Ѭюдець, шн сън р ъ с к ѳ м п е р е Ѭюдецѫль, кѣмѳ сare зиче ва сѫдѫи нещине пре врѣднь копнль шн сѫдама нѫ ръмъне асѫпра копнлѫлѫи, че трѣчи ла татъсъѳ, атѫнче макарь къшн прнїмѣцн сѫдама, шрѣ татъсъѳ поате съ ѳіе ла Ѭюдець шн с ъ ш чарѫ р ъ с к ѳ м п ъ р а р е »[1].

161. *selbezesc* (je pâlis) поблѣдѣѣѫ, с е л б е з і м. 193.

Cuvînt foarte remarcabil. Este denominativ de la *salbed* « pâle » = lat. *subalbidum* cu vocalizarea lui *b* între vocale ca în *sebum* = *seu*, *subulam* = *sulă* etc., adecă *subalbidum* = *salbidum* = *salbed* (cf. *putridum* = *putred*, *rancidum* = *rinced*, *fracidum* = *fraged* etc.). Astăzi se zice mai mult *sarbed*, conservînd însă sensul de « pâle », pe lîngă care s-au mai dezvoltat accepţiunile de « fade, insipide, âpre, âcre, revêche, hâve ». Necu-

[1] *Cartea românească de învăţătură*, Iaşi, 1646, f. 125 verso.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

noscind forma *salbed* = *subalbidum*, d. Cihac (p. 241) derivă pe *sarbed* din latinul *insapidus* prin afereza lui *in*, epenteza lui *r* și trecerea lui *p* în *b*! [Add. 10, 69].

162. *semuesc* (réfléchir): размышлѧю, разсѹждаю, семѹѣск, алег кѹ кѹцетѹл, жѹдек, сокотеск. 131.

Frumoasă grupare de patru sinonime române pentru « réfléchir ». *Semuesc* nu se află în dicționarele române. Probabilmente vine de la *seamă* (= *samă* = ung. *szám?*), cf. « a da samă », « a băga samă » etc., prin sufixul verbal *-ui-*, care servă în limba română a forma denominative, fie din vorbe moștenite, fie din cele împrumutate, vechi sau nouă. Acest punct — vom profita de ocaziunea ce ni se prezintă — merită din parte-ne o parantează. Pentru sufixul nostru verbal denominativ *-ui-* în cuvinte de origine latină, cf. *căpătuiesc*, *ghem-uiesc*, *jur-uiesc*, *legi-uiesc*, *păcăt-uiesc*, *pesc-uiesc*, *spic-uiesc* etc. Acest sufix *-ui-* corespunde pe deplin sufixului albanez *-ue-* din 1ma și 2da conjugațiuni active după gramatica lui Lecce, de ex.: a *pesc-ui-* = me *peşk-ue-*, a *plumb-ui-* = me *plumb-ue-*, a *înväl-ui* = me *im|väl-ue-*, a *răfui-* = me *răfue-* etc. Vocala intercalată *u*, prin care se 302
distinge acest *-ui-* sau *-ue-*, este identică cu grecul υ în ἰατρε-ύ-ειν, δουλε-ύ-ειν, θεμιστε-ύ-ειν (= legi-u-i), ἀμφιπολε-ύ-ειν (= sîrg-u-i) etc. și cu slavicul ѣ în кѹпо-ѣ-ати, вс-ѣ-ѣ-ати, съвѣщи-ѣ-ати (= sfăt-u-i = βουλε-ύ-ειν = măs-u-e) etc., unde υ și ѣ prezintă la elini și la slavi aceeași natură denominativă[1]. Rămîne a se cerceta aparte originea acestui *-u-*, modul său de distribuire în conjugațiunea fiecării din cele patru limbi, urmele sale posibile în celelalte graiuri ario-europee, mai ales în cele eranice, începînd de la zendica[2] etc. Ne mărginim aci a constata importanța fenomenului[3]. Ce e mai curios decît toate, este că d. Cipar se preface că nu cunoaște existința verbilor cu *-ui-* în limba română. Iată pînă unde împinge hotărîrea sistematică de a nu vedea la noi decît numai și numai elemente latine! [250].

163. *slomnu* (vestibule de l'église): припрата, слѡмнѧл. 207.

Astăzi în limba poporană *slon* « barrière », pe care Miklosich (Lex. 858) îl derivă din paleoslav. слѡнити « appuyer ». Atunci însă ar trebui explicat *m* în forma *slomnu* [251].

164. *sluga norodului* (bourreau): слѹга народнын, слѹга нородѹлѹн, гъдѣ. 137.

Zicerea română este o simplă localizare din slavicul слѹга народный, care la rîndul său este o pură imitațiune din grecul δήμιος « calău » de la δῆμος « popor ». Și la români, și la slavi, pare a fi fost numai o locuțiune savantă, nu poporană. Merită a fi menționată ca specimen de obicinuitul pedantism al începuturilor literare, la noi ca și la orice alt popor.

165. *solzi*, *zolzi* (écaille): чешѹѫ, солзїн. 171. — скралище, золзїн. 211.

Șovăire între inițialul *s* și *z*, prin care se justifică trecerea definitivă *zer* = *serum*, *zahar* = *saccharum* etc. și care este analoagă cu șovăirea între *ş* și *j*, semnalată la cuvîntul *jold*. Singularul *solz* este pentru *sold* prin influința pluralului *solzi* ca mai sus *melciu* din *melc* prin influința pluralului *melci*, cu atît mai mult că *solz* la singular se întrebuințează foarte rar. Acest *sold* nu poate fi decît latinul *solidum* « partea cea tare a oricărui lucru », de unde scurtul *i* a despărut deja la romani, bunăoară *soldum* pentru *solidum* în

[1] Schleicher, *Formenlehre d. kirchenslawischen Sprache*, Bonn, 1852, p. 196—197.

[2] Vezi în această privință indicii foarte prețioase în Kraushaar, *De radicum quarundam indo-germanicarum variatione quae dicitur*, Marburg, 1869, p. 41-49: De radicibus quae ex consona et *u* vocali compositae videntur.

[3] Cf. Diez, *Gramm.*[3], II, p. 406.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Horaţiu (Sat. 1, 2, 113, 2, 5, 56). Din verbul lat. *soldare* derivă span. *soldar*, franc. *souder* etc. cu sensul de « a uni strîns părţile unui lucru ». În medio-latina se numea *solda* drojdiele, ca « partea cea mai tare a vinului » (Du Cange). [Add. 77].

303 166. *spată* (glaive): мечъ, спатъ, палашъ. 96.

Lat. *spatha*, de unde ital. *spada*, span. *espada*, provenţ. *espaza*, franc. *épée* = *espée* etc., dintre cari toate însă forma română e cea mai bine conservată. Fiindcă cuvîntul se găseşte adesea în vechile tipăriture române, nu înţelegem de ce l-a uitat d. Cihac, punînd în locu-i (p. 259) pe *şpagă*, pe care noi am luat-o de la ruşi: *unaza*.

167. *stăvar* (étalon): армъсар сѫ стъкар. 110.

Pe lîngă *armăsar* şi *duvalmă*, al treilea sinonim român pentru « étalon ». Literalmente « cheval de haras », de la *stavă* « haras, Stuterey, Rossheerde », cuvînt care se mai întrebuinţează în Transilvania (Molnar, p. 107, 131). Lex. Bud. (p. 668) ne dă tot de acolo şi pe *stăvariu*, însă numai cu sensul de « pastor equitii », cu care cf. mai sus cele două accepţiuni ale cuvîntului *duvalmă*: « pastor equitii » şi « equus admissarius ». Miklosich (Lex. 879) derivă pe românul *stavă* din paleoslav. ставь, ставъ, cari însă, însemnînd « articulus », « compages » şi « pondus », nu pot avea nemic comun cu o « herghelie de cai ». *Stavă* vine din medio-lat. *stalla*, ital. *stalla* « grajd », de unde ital. *stallone*, franc. *étalon* = *estalon* « stăvar » etc. Trecerea finalului *-lla* în *-va*, fie imediată, fie prin intermediul unui *u*, este întocmai ca în *măduvă* din lat. *medulla*[1]. Cf. însă şi alban. *stavă* « mulţime » (Hahn) [252].

168. *străc* (cigogne): сиконіѧ, стръкъл. 149.

Paleoslav. стрькъ, litv. *stařkus*, serb. штрк, ung. *ēszterág* etc., de o parte, vechiu-germ. *storah*, scandin. *stork*, nou-germ. *Storch* etc., pe de alta, ne arată acest termen ca propriu anume ramurei slavo-germanice din familia ario-europee. Plecînd de la frumoasa analogie gr. γέρανος « grue » = γέρων « vieux », Pictet afiliază pe slavo-germ. стрькъ — *storah* « cigogne » cu slav. старъ « vieux » (germ. *starah* « fort »)[2]. Forma moldovenească *cucostîrc* este interesantă prin alipirea lui *stîrc* de *cuco-* = *cucor* din lat. *cicon-* (cf. *cucută* [alban. *kukută*] = lat. *cicuta*). Albanezul *stărkiok* să nu fie oare aceeaşi compoziţiune cu termenii intervertiţi, adecă *stărk-kiok* = *stîrc-cucor?*

169. *surată* (amie, compagne): дрѫгиня, сѫщъ, сѫратъ. 67. 70.

Surată din *soră* ca *fărtat* = *frătat* din *frate*, formaţiuni quasi-particîpiale, analoge cu slav. побратимъ şi посестрима. Cf. mai sus la cuvîntul *fărtat*.

170. *susaĭu* (laiteron, sonchus oleraceus): жетѣлинца, лъптѫкъ дѣ пъдѫре сѫ сѫсаю. 73.

Cf. alban. *şuşalĭă* « Rübe des Maiskolbens » (Hahn) [253].

171. *a se svii* (reculer, se défier): оукланѧтисѧ, съ сѣ свїѣскъ. 199. — неѡтречешнимисѧ, дѣ нѫ тѣ кѣн свїн дѣ мѣне. 192.

304 Paleoslav. съвить « convolvo », съвити-сѧ « a se strînge în sine ». Astăzi se zice *sfii*. S-a uitat de către Miklosich între slavismele limbei române [254].

---

[1] Cf. Schuchardt, *Albanisches und Romanisches*, în Kuhn, *Zeitschr.*, t.20, p. 298, nota.

[2] *Origines indo-europ.*, t. 1, p. 491.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

172. *şaizeci*, *şaisute* (soixante, six cents): шестъдесѧт, шаизечи. — шестъ сот, шаисѵте. 172.

Contracţiunea *şaizeci* = *şase-zeci* şi *şai-sute* = *şase-sute*, adecă *s* = *i*, nu se mai vede, cu un rînd mai jos, în шаєсмїи, ceea ce probează că ea se datoreşte numai tendinţei eufonice de a înlătura succesiunea a trei sibilante: *ş*+*s*+*z* şi *ş*+*s*+*s*. Este foarte remarcabil, că acelaşi procediment ne întîmpină şi la macedoromâni în *şaidzăţi* (Bojadži), σσαεντζάτζι (Kavalliotes). Ceva de o altă natură este contracţiunea poporană *paisprezeci* pentru *patruspre-zeci*. Un fenomen analog *t* = *i*, dacă nu ne înşelăm, ne întîmpină în *maică* (serb. мајка) = *matcă* şi-n *taică* = *tatcă* [Add. 27].

173. *şez* (plaine): раздолы, шєзѵри, къи. 130.

Forma obicinuită e *şes* = alban. *şeş*, pe cari d. Cihac (p. 273) le derivă din lat. *sessum*[1]. E interesant *z* pentru *s*, cu care cf. mai sus la cuvîntul *solzi* [255].

174. *şupesc* (je ravis, je dépouille): разхищаю, шѵпєск, жъхѵєск. 131. — ѵхаплѣєтъ, шѵпѣщє, апѵкъ, ръпѣщє. 184.

Lex. Bud. (p. 687) are numai cuvîntul *şupariu* «sauvage, violent», care reapare în d. Pontbriant (p. 716) sub forma de *şupaiu* «mièvre, espiègle, folâtre» [Add. 70].

175. *taistră*, *traistră* (havresac): пира, таистра. 113 — спирида, трăистра. 139. — тоболец, пѵнга, таистра, толба. 150.

Trebui înlăturată comparaţiunea cu germ. *Tornister*, cuvînt de tot nou, necunoscut în vechea germană şi nici chiar în germana medie. Modernul german *Tornister* este un împrumut din bohemul *tanistra*, care la rîndul său provine din ital. *canestra* cu schimbarea iniţialului *c* în *t*, întocmai ca în bohem. *tarnéř* din ital. *carniere*. Tot de la bohemi, deja prin intermediul germanilor, au luat cuvîntul ungurii, prefăcîndu-l în *tarisnya* sau *tarisznya*. Românul *taistră*, de unde prin împrumut şi polonul *tajstra*, necunoscut celorlalte dialecte slavice, formează cu totul o altă familie lexică, proprie numai românilor şi albanezilor, cari însă o posedă în toate dialectele lor, pînă şi-n cele mai depărtate de orice contact cu bohemii, cu germanii sau cu ungurii. Glosa de faţă ne procură două forme române: *taistră* şi *traistră*, pe lîngă cari trebui să mai adăugăm formele transilvane *straiţă*[2] şi *straistă*[3], forma macedoromână *trastur*, pe care o ştim de la d. profesor Caragiani, şi forma cea cu dentala medie, cuprinsă într-o glosă de mai sus: *drăstă*. În limba albaneză 305
avem o serie completă de variante analoge. Hahn (Lex. 132) aduce formele *trastă* şi *trase* (= rom. *traistă*); în Camarda (Gramm. 326, 340) aflăm forma *draştă* (= rom. *drăstă*), pe care o întrebuinţează albanezii din Sicilia; în fine, Rossi (Vocab. 1212) ne procură forma *ştreiţă* (= rom. *straiţă*) «sacchetto di pelo di capra o d'altro, dove si mette la biada da dare al cavallo». Alăturîndu-se variantele, se capătă un prototip comun româno-albanez *staristra*, de unde, prin diferite accidente fonetice, decurg toate formele cele derivate. În *staristra* oricine va distinge din capul locului sufixul de instrumentalitate *-tra*, unul din cele mai bine conservate în toate limbele ario-europee, afară numai doară de slavi, la cari, prin intermediarul *-dlo*, el a scăzut la simplul *-lo*. Sufixul *-tra* joacă aci acelaşi rol ca în gr. μάκ-τρα «vase pour broyer», ψύκ-τρα «jatte pour le lait», φέρε-τρον «brancard», κάλύπ-τρα «enveloppe», lat. *mulc-tra* «sceau pour traire» etc. Numai prin acest sufix româno-albanezul *staris-tra* se întîlneşte cu ital. *canes-tra* = boh. *tanis-tra* = germ. *Tornis-ter*.

---

[1] Această etimologie, pe care noi o considerăm ca provizorie, o primeşte şi Schuchardt în Kuhn, *Zeitschr.*, t. 20, p. 251.

[2] *Lex. Budan*, p. 675.

[3] Bobb, *Dictionariu rumanesc*, Cluj, 1823, t.2, p. 404.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Separînd sufixul, rămîne de explicat tema *staris-*, de unde variantul albanez *trase* ar putea deriva chiar direct, fără sufixul *-tra*, referindu-se către variantele cu *-tra* ca gr. καλαμίς (καλαμιδ-) «instrument de roseau» către lat. *calamis-trum* = *calamid-trum* [Add. 13, 87].

176. *tămbar* (espèce de vêtement): оутворенїе, тъмбарѧл [Berindă: шата долгам невѣстам, шѧба]. 157.

Medio-gr. ταμπάριον «chlamydis vel sagi militaris species» (Du Cange), ital. *tabarro*, medio-lat. *tabardum*, franc. *tabard* etc. La serbii din Montenegro тамбарина. Originea primitivă a cuvîntului pare a fi arabă, deşi nu sîntem în stare de a o verifica în momentul de faţă [256].

177. *tar* (charge, fardeau): бремѧ, сарчинъ, повадъ, тар. 49.

Din paleoslav. товадъ «marchandise» = serb. товар «fardeau», de unde de asemenea, prin acelaşi fel de contracţiune (cf. *cal* = lat. *cavallus*) vine cu sensul cel vechi ung. *tár* «magasin». Tot de acolo, prin sufixul *-niţă*, româno-transilvanul *tarniţă* «selle de charge» (Miklosich) [257].

178. *tivénă* (chiffon): рѧбище, тивѣнъ,ръфрекътѧръ. 133.

Nu se poate trage din verbul *tivi* «ourler, broder», căci atunci ar trebui să fie *tiveală*, afară numai doară de cazul trecerii lui *l* în *n* (cf. la cuvîntul *dracilă*). Derivaţiunea cea mai plauzibilă este din medio-gr. τήβεννα, medio-lat. *tebennum* «toga, aliquod genus vestimenti» (Du Cange). Cît pentru scăderea sensului, cf. românul *buleandră* «chiffon» (Pontbriant) = medio-lat. *balandrana* = franc. *balandras* = sp. *balandran* = ital. *palandrana* «espèce de manteau» [Add. 75].

179. *tolbă* (saccoche): тоболец, пѧнга, таистра, толба. 150.

Serb. торба, polon. şi bohem. *torba* etc. Pentru trecerea lui *r* în *l*, vezi mai jos la cuvîntul *tulbă* [258].

306 180. *trămbit* (je sonne de la trompette): трѧбит, тръмбитъ, дъ вѣсте тѧтѧров, бѧчѧнѣзъ. 151.

Astăzi se întrebuinţează forma cu *t* asibilat: *trîmbiţ*, *trîmbiţar* (Pontbriant), deşi Lex. Budan mai indică alături şi pe *trimbit*. La noi vine de la slavi: paleoslav. трѫба, трѫбити, sloven. *trombeta*, serb. трѫмпета etc., iar la slavi parte de la germani, parte de la popoarele romanice occidentale (Matzenauer). E remarcabilă totodată în glosa de faţă forma бѧчѧнѣзъ cu *-un-*.

181. *tulbă* (carquois): тѧлъ, тѧлбъ де сахандаче. 151.

Paleoslav. тѧлъ «carquois», către care românii au adus sufixul *-ba* prin confuziune cu *torbă*, iar acesta la rîndul său a suferit urmarea confuziunii prin trecerea lui *r* în *l*: *tolbă* (vezi la acest cuvînt). Exemple de o asemenea acţiune reciprocă a două vorbe diferite una asupra alteia sînt în linguistică dintre cele mai instructive [259].

182. *ţărmure*, *ţărmuri* (rivage): брег, църмѧре. 50. — помориѣ, църмѧрилє мъріи, прѧндѧри. 115.

După accent, vine din lat. *terminem;* după vocalism însă, din arhaicul *termonem;* în ambele cazuri cu trecerea lui *n* în *r*. Proveninţa din *termonem* cu urcarea accentului este mai probabilă [vezi p. 258; Add. 33].

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

183. *ţéră, ţeran* (pays, paysan): иноплеменникъ, дентрълтъ цѣръ, стрънин, де алт нѣм. 82. — тоземец, мощѣн, wм де цѣръ. 150. — селянинъ, церан. 136.

Lat. *terram*. Conservaţiunea lui *e* clar este remarcabilă.

184. *ţintar* (jeu de dés): таблѣле, ошчодреле чѣле де жокат сăв цинтар. 152.

De la *ţintă* « point de mire », care vine la rîndul său din paleoslav. цата (= tzenta) « monnaie, denier », mai tîrziu numai « fiche, jeton »[1].

185. *ţiţeĭu* (petit-lait): сѫротка, цицеюл. 206.

Negreşit un derivat de la *ţiţă* « mamelle »[2]. Nu l-am găsit nicăiri în dicţionare [260].

186. *ţohă* (sorte de vêtement de femme): вънътъ цохъ, рошїе цохъ, вѣрде цохъ, галбенъ цохъ, цохъ моχорътъ. 212.

Vezi Glosar I, no. 28. Vom mai adăuga numai la cele spuse acolo, că bizantinii, de 307
la cari a trecut cuvîntul la români şi la albanezi, îl căpătaseră ei înşii din Orient, prefăcînd — ca totdeauna — pe *ó* în *tz*: persian *ćûkhâ* « vêtement de laine », curdic *ćôkha* « drap », osetic *ćuka* etc., de unde şi la turci *ćoha*. Serbul чоχа vine de la turci, nu de la bizantini.

187. *ţol* (cilice, habit grossier): врътище, сак де пър, дърцинъ, цол. 55.

Se întrebuinţează nu mai puţin forma femeiască *ţoală*, a cării primitivitate se probează prin derivatul său *ţolină* « femme malpropre » (Pontbriant), pe cînd din bărbătescul *ţol* nu avem nici un derivat. A căuta originea acestui cuvînt în turcul *ćul* sau *ǵul* « housse, couverture d'un cheval » s-ar potrivi sub raportul sensului, dar nu şi sub al formei, căci turcul iniţial *ć* sau *ǵ*, ba nici măcar din vreo altă limbă, nu trece la românii de la Dunăre în *ţ* [261]. Admiţîndu-se ca formă primitivă femeiescul *ţoală*, cuvîntul ar fi = lat. *stola* « haină de asupra », mai ales « haină femeiască », de unde chiar la vechii romani această vorbă căpătase înţelesul secundar de « femeie », bunăoară în Statius (Silv. I, 2, 235): « hic juvenum coetu s t o l a mixta », adecă nu departe de a noastră *ţolină*. Pentru trecerea lui *st* prin metateza *ts* în *ţ*, pe care la finea cuvîntului am văzut-o deja mai sus în *straiţă* = *straistă*, la începutul cuvîntului o găsim, pentru a nu cita decît exemple de o perfectă certitudine, la macedoromâni în *ţupu* = *stuppa* (Kavalliotes), unde — pe de asupra — femininul a trecut în masculin, ca şi la noi în forma *ţol*. Tot aşa ital. *zolla* (citeşte *ţolla*) a derivat din vechiul german *skolla* prin intermediul *stolla* = *tsolla*[3]. Cu toate acestea, o obiecţiune fonetică foarte serioasă împiedecă de a deriva pe al nostru *ţoală* d e - a - d r e p t u l din latinul *stola*, căci în vorbele latine moştenite finalul *-la* ar fi devenit necesarmente *-ră*, ca în *moară* = *mola* sau în *vioară* = *viola*. Rezultă dară că *stola* a pătruns la români deja în evul mediu, fie prin intermediul bizantinilor, fie prin al italianilor, cu sensul obicinuit de « haină lungă ». Pentru scăderea acestui sens la acela de « chiffon », cf. mai sus la cuvîntul *ţivénă* [Add 55].

188. *urdin* (je viens, j'acoours): прнχодитн, а [8рдина. 195.

Lex. Budan (p. 736) arată două accepţiuni ale cuvîntului *urdin*: 1. « umblare deasă la cineva sau la careva loc »; 2. « scursoare, fără sînge sau cu sînge ». Din cauza primei din aceste accepţiuni, gaura stupului s-a numit *urdiniş*, căci « albinele intră şi ies adeseori ». Sub raportu l formei, *urdin* este amplificat din *urd*, ca *scarp-in* din *scarp* = lat. *scalpo* (Cihac). Sub raportul sensului, accepţiunea de a « umbla » s-a născut din acea de

[1] Cf. D o b r o w s k y, *Institutiones linguae slavicae*, Vindob., 1822, p. 99.

[2] Pentru paraleluri etimologice şi analogie logice, cf. D i e f e n b a c h, *Vergl. Wörterb.*, t.2, p. 608—9, unde însă, după obicei, nu ştii cum să alegi binele din rău [Add.100].

[3] R ö n s c h, în G r ö b e r, *Zeitschr. f. roman. Phil.*, t.1, p. 420.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

a curge », ca rom. *mărg* = lat. *mergo* « mă cufund în apă », franc. *arriver* = lat. *adripare* « a sosi la mal », şi franc. *aller* (vechi *aner*), provenţ. şi catal. *anar*, ital. *andar* etc. din lat. *adnare*, *annare* « a înnota »[1]. Din această semnificaţiune fundamentală de « curgere » au rămas: sensul *urdinare* « scursoare » (cf. franc. « *cours* de ventre »), apoi *urdoare* sau
308 *urdori* | « c u r g e r e a ochilor », în fine *urdă* « fromage blanc », cf. lat. *serum* « zer » = slav. сыръ « brînză » = sanscr. *saram* « apă » de la $\sqrt{sar}$ « curgere ». Cît pentru *urdoare*, cuvîntul poate să derive şi de-a-dreptul din *urdă*, întocmai ca germanul *Augenbutter* « urdoare » din *Butter* « unt », ca macedoromânul *ţalpă* « urdoare » (cu *ţ* din *ć* după consonantismul macedoromân) = alban. *ghĭalpă* « unt », sau ca — după Grandgagnage — francezul *chassie* « urdoare » din lat. *caseus* « brînză »[2]. Pe *urda*, ungurii, serbii şi slovacii au luat-o de la români, după cum o recunoaşte însuşi Matzenauer[3], iar Schafarik atribuie originea cuvîntului anume dacilor[4]. Macedoromânii au şi ei *urdă*, tot aşa ca şi românii de la Dunăre[5]. De la dînşii ori de la noi, una din două, au căpătat-o şi bulgarii[6]. Odată ajunşi aci, noi găsim această vorbă şi la albanezi, dar tocmai la cei din Sicilia, sub forma de *udós* « il formaggio » (Camarda). Comparînd pe românul *urd-* cu albanezul *ud-*, rezultă un prototip comun *und-*. Albanezii au pierdut nazala, iar românii au trecut-o în *r* ca în *mormînt* = lat. *monumentum* şi-n atîtea alte. Sensul de « brînzet » dintre derivatele radicalei *und* este propriu numai româno-albanezilor; cu un înţeles apropiat însă, ba chiar cu conservarea nazalei, posedă un dialect persic cuvîntul *unda* « Buttermilch, lait de beurre »[7]. Românul *urdă*, albanezul *udos* şi persicul *unda* formează o strînsă familie lexică [262].

189. *usturoĭu* (ail, oignon): **БЕЛИ ЛѢК, Ѕ с т Ѣ р о ю л.** 212.

D. Cihac (p. 303) îl derivă din *ustur* = lat. *ustulo*, de unde *usturonĭu* = *usturoĭu*. Trebuia adăugat, că se întrebuinţează şi forma *ustunoĭu* (Lex. Bud.), cu trecerea lui *r* în *n* prin asimilaţiunea regresivă cu vechiul sufix *-oniu*: *usturoniu* = *ustunoniu* (cf. *cunună* din *coroană*, *fănină* din *fărină*, *senin* din *serin* = *serenum* etc., adecă *r*+*n* = *n*+*n*). Ca analogie logice pentru *usturoiu* din ideea de « usturime », cf. slavicul чеснъкъ « ail » în legătură cu чесати сѧ « usturà ». $\sqrt{uş}$ « ardere », de unde vechiul latin *uso* = *uro* cu deri-
309 vatul său *us-tulo* « us|tur », a mai produs — după Pictet — pe latinul rustic *unio* « oignon »[8]

---

[1] B r a c h e t, *Grammaire historique de la langue française*, 4e éd., p. 224, şi *Dictionnaire étymologique de la langue française*, éd. 1, p. 42.

[2] G r a n d g a g n a g e, *Dictionnaire étymologique de la langue wallonne*, Liège, 1845, p. 88. Această etimologie a cuvîntului *chassie*, primită şi de H i p p e a u, în *Dictionnaire de la langue française au XII—XIII siècle*, este controversată de L i t t r é, S c h e l e r etc., dar nu distrusă prin vreo altă mai bună. Argumentul în contra-i a d-lui L e H é r i c h e r, în *Revue de linguistique*, t.9 (1870), p. 206: „la forme populaire *chiasse* et *chiasseux*" este de tot slab, căci *chiasse* şi *chiasseux* au rezultat pe calea etimologiei poporane, bunăoară ca la noi în glosa de mai sus *căcărează* din slv. гръзѣ.

[3] *Op. cit.*, p. 366: „z rumunského".

[4] *Slowanské starožitnosti*, p. 380: „*w slowančině některa slowa n e p o c h y b n ê ze starogetického gazyka pošla, gako buitar (opilio inferior), urda (caseus secundarius), brinza* etc."

[5] Cuvîntul lipseşte în K a v a l l i o t e s, dar se află în D a n i e l, Λέξικον τετράγλωσσον, apud M a r t i n - L e a k e, *Researches in Greece*, London, 1814, p. 385.

[6] *Ibidem*.

[7] G a b e l e n t z, în *Zeitschr. d. deutsch. morg. Ges.*, t. 20 (1866), p. 330, unde eminentul orientalist nu găseşte pentru acest cuvînt nici un paralel în celelalte limbi învecinate.

[8] C o l u m e l l a, XII, 10, 1: „*coepam, quam vocant unionem r u s t i c i*".

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

cu lungul *u* în loc de *usnio* (pentru *un* = *usn* cf. *pruna* = *prusna* $\sqrt{pruş}$). În loc de toate aceste paraleluri atît de interesante, d. Cihac (p. 15) compară cu *usturoiu* numai pe al nostru *ardeiu* « poivre rouge », pe care-l derivă necorect de la un prototip latin *ardivum*; zic « necorect », căci din *ardivum* noi n-am avea *ardeiu*, ci *arziu*, întocmai ca din *tardivum* — *tîrziu*. *Ardeiu* ar putea deriva numai doară dintr-un *ardilium*, ca *mei* din lat. *milium* sau *teiu* din lat. *tilium* (nu *tilia*, cf. it. *tiglio*); dar mai probabil este de o formaţiune curat românească modernă, cu sufixul *eiu* ca mai sus în *ţiţeiu* [Add. 89].

190. *uture* (chat-huant, chouette, noctua): ѣєн, ѕ т ѕ р є. 207.

Este necontestabil de aceeaşi origine cu serb. ѕтица « chouette » (Karadžić) şi cu bulg. ѕтѣд « chouette »[1], cari însă nu pot deriva una din alta şi se separă cîte-trele de paleoslav. ѫтъ (= *antu*) « canard » = rus. *утка* = serb. ѕтѣд etc. Nu poate fi nici grecul ὠτός (de unde lat. *otus*), căci lungul ω n-ar fi trecut în *u*, mai cu seamă cînd în toate variantele accentul se află tocmai pe prima silabă, împiedecînd astfel scăderea vocalică. Afară de aceasta, ὠτός se zicea numai despre varietatea cea urecheată a bufniţei, « *Ohr*-eule », « long-*eared* owl », « chat-huant *cornu* », fiind o formaţiune specifică greacă din tema ὠτ- « oreille ». Propriu românilor, serbilor şi bulgarilor, *ut* « bufniţă » se găseşte şi la albanezi, ba încă sub forma cea mai simplă: *ut* « guffo, uccello notturno di rapina » (Rossi). E peste putinţă dară de a nu recunoaşte originea eminamente tracică a acestui cuvînt, pe care nu-l găsim nicăiri afară din teritoriul de la Carpaţi pînă la Epir. Dintre vechile numi locale tracice, cf. oraşul *Uti*dava în Dacia şi oraşul *Utus* (Tab. Peuting.) sau Οὖτως (Procop.) lîngă rîul de acelaşi nume în Mesia. Cuvîntul român *uture* nu se află în dicţionarele noastre şi a pierit, poate, chiar din limbă, lăsînd însă şi el o urmă topografică în numele lacului *Uturina* din districtul Dolj, cu sufixul *-in*, favorit la olteni în numiri locale şi personale, ca: *Dobrot-in*, *Camed-in*, *Flor-in*, *Tudor-in*, *Robot-ina*, *Marot-in*, *Rod-ina*, *Cioclov-ina*, *Stup-ina*, *Vert-ina* etc. [2] Serbul ѕтица şi bulgarul ѕтѣд sînt foarte rare, abia mai conservîndu-se pe ici-colea ca arcaisme poetice. La albanezi *ut* se mai păstrează într-un singur dialect, astfel că nu l-a cunoscut Hahn şi nu-l menţionează nici Stier în excelentul său studiu despre nomenclatura zoologică albaneză. Aceasta este un specimen despre modul cum elementele linguistice autoctone, adecă ante-romane, au despărut şi despar treptat din graiurile balcanice! Vom mai observa că forma română *uture* presupune o formă albaneză *utulă*, întocmai ca rom. *viezure* = alban. *viedzulă* sau ca rom. *sîmbure* = alb. *sùmbulă* « boabă »[3]. O asemenea formă nu se găseşte oare în vreun dialect albanez? [263].

191. *văduu*, *văduă* (veuf, veuve): вдовъ, wм в ъ д ѕ ѕ, la plural: в ъ д ѕ н 310
мѣлцн. — вдова, в ъ д ѕ ъ. 53.

Lat. *viduus*, *vidua*. D. Cihac (p. 304) cunoaşte numai forma *văduv* — *văduvă* cu propaginaţiunea lui *v* în sufix ca şi ital. *vedovo* — *vedova*, fr. *veuf* — *veuve* etc. Mai este, bunăoară în Psaltirea lui Coresi, ps. 108, şi forma nearticulată вѫдѡ, născută deja din *văduva* prin aceeaşi tranziţiune *o* = *va*, despre care vezi mai sus la cuvîntul *luo*.

192. *vendecare* (guérison): лѣчѣа, в є н д є к а р є. 93.

Sub raportul vocalismului, cf. mai sus la cuvîntul *menţire*. Este lat. *vendico* « je sauve » = ital. *vendico* etc. Paralelurile romanice sînt adunate de d. Cihac (p. 315), care nu cunoaşte însă semnificaţiunea românească cea veche de « a cicatriza » şi chiar în genere: « a astupa ». Astfel în mitropolitul Dosofteiu: « сѧѕ в и н д є к а т пѣмѧнтѣл прєст

[1] Миладиновци, *Български народни песни*, Zagreb, 1861, p. 537.

[2] Cf. H a s d e u, *Istoria critică*, t.1, ed. 2, p. 88—9, şi F r u n z e s c u, *op. cit.*, passim.

[3] M a r t i n - L e a k e, *op. cit.*, p. 323.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

джнсѵл ѳ[1], sau: «пѣсѫ скаѵнѵл пристѣ внидѣкъ ѳра прѣпѫтїй.»[2]. Aşadară lat. *vendico* «scap» a trecut la români, naţiune eminamente belicoasă, de-ntîi cu sensul de «scap de rănile dobîndite în bătaie» şi deja după aceea a ajuns la accepţiunea actuală de «scap de orice boală» [264].

193. *viezure* (blaireau, ursus meles): ѣзвац, вїезѳрилє. 207. — dar şi cu sensul de «hérisson»: хиротрил, вїезѳрє, дрич. 161.

Vezi mai sus Glosar I, no. 15. Confuziunea de sensuri «blaireau» şi «hérisson» nu ne întîmpină nici într-o altă limbă şi prin urmare trebui să aibă vreo cauză specifică română. Noi credem de a o putea descoperi. Forma *iezine* (Lex. Bud.) pentru *viezure* se apropie pînă şi prin sufix de armeanul *ozni* «arici», care — cu tranziţiunea fonetică normală χ (gh) = *z* în toate limbile eranice — corespunde foarte aproape grecului ἐχῖνος «arici». Slavii şi litvanii au acest cuvînt cu *ž* pentru *z* şi fără sufixul *-n-*: paleoslav. ежь = litv. *ežỹs* etc.[3] Forma albaneză actuală *eşk* este un împrumut din slavicul deminutiv ежькъ, după cum şi alban. *irikl* este iarăşi prin împrumut latinul *ericium*, terminul curat albanez pierind. Aşadară românii cată să fi avut pentru «arici» un termin anteroman *iezine*, care confundîndu-se cu *viezure*, a rezultat pentru acesta din urmă dupla semnificaţiune «blaireau» şi «hérisson». Cît se atinge de *arici* = lat. *ericium* = sp. *erizo* = port. *ericio* etc. (Cihac), este de observat trecerea iniţialului *er* în *ar*, întocmai ca în *argat* = gr. ἐργάτης, *Ardeal* = ung. *Erdély*, *Arminden* = serb. şi bulg. Јеремин-дан «ziua sf. Ieremia»[4] etc. [265].

311 194. *vipt* (céréales): житъ, грѫѕл, вїптѳл, сѣкара. 74.

Lat. *victum*. Cf. Cihac, p. 318, unde însă a scăpat din vedere forma macedoromână *ghiptu* (Daniel), care are tocmai sensul de «céréales». Să se mai noteze în această glosă, ca şi mai sus la *păinichiu*, claritatea neaccentatului *e* în сѣкара = lat. *secale*, cuvînt în care — d. Cihac (p. 252) a uitat s-o spună — numai românii, din toate popoarele romanice, au conservat accentul latin pe a doua silabă, căci ital. *sègale*, franc. *seigle*, catalanul *sègol*, retorom. *sègal* etc., chiar albanezul *thèkără* (cu *th* = *s* ca în *thi-u* = gr. σῦ-ς şi *thikă* = lat. *sica*), toate fără excepţiune, afară de forma română, au mutat accentul din latinul *secàle*.

195. *vizonie* (terrier de blaireau): ѣзвина, вїзонїє. 173.

Vezi mai sus Glosar, I, no. 15. De observat însă *o*: vizonie, în loc de obicinuitul *u*: vizunie.

---

[1] *Synaxar*, Iaşi, 1683, t.1, f. 125 retro.

[2] *Ibid.*, f. 219 verso.

[3] Cf. Huebschmann, *Die Stellung des Armenischen*, în Kuhn, *Zeitschr.*, t.23, p. 25, unde pentru forma armeană restabileşte prototipul *aghanïa* (mai bine *aghinïa*), iar pentru forma leto-slavică: *aghïa*. Pentru forma greacă prototipul ar fi *aghina*. De Lagarde, *Armenische Studien*, Göttingen, 1877, p. 119, citează o formă armeană *kozni* în loc de *ozni*. De unde însă iniţialul *k*?

[4] Despre un fenomen analog — nu identic — în celelalte limbi ario-europee, vezi Brugmann, *Zur Physiologie der R-Laute*, în Curtius, *Studien*, t.5 (1872), p. 318—20, 325 etc. — Cf. Schuchardt, *Vokalismus*, t.1, p. 210: „Zwischen *r* und *a* besteht eine enge Wahlverwandtschaft. Wir finden Bethätigungen derselben in den semitischen, in den germanischen, in den romanischen Sprachen"*.

* „Între *r* şi *a* există o strînsă afinitate. Găsim interacţiuni ale acestor sunete în limbile semitice, în cele germanice, în cele romanice" (*n. ed.*).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

196. *zăbală* (mors, frein): ЖЕБАЛА, ЗѢБАЛА. 210.

Ung. *zabola* din bohem. *zubadlo* «frenum» de la paleoslav. ЗЬКЪ «dinte» cu sufixul instrumental *-dlo* = *-tra*. Dacă românii ar fi luat din paleoslavica, ar avea *zîmbală* cu conservaţiunea vocalei nazale.

197. *zăgan* (un grand vautour): ХАРАДРІѠН, ЗѢГАН. 185.

Se află şi-n Lex. Budan (p. 766), care-l dă ca sinonim cu *sorliţă*, traducînd pe această din urmă (p. 657) prin «vultur percnopterus, Geyeradler». La noi cuvîntul mai trăieşte în unele numiri locale, bunăoară muntele Piatra-*Zăgan* în Prahova, şi-n numele de familie *Zăgănescu*, care prin sens nu diferă de *Vulturescu*. Ca etimologie pare a fi de origine turanică; cf. turc. *doghan* şi *thoghan* «faucon» şi ostiacul khar-*dzagan* «faucon» (Castrén). Sinonimul *sorliţă*, deminutiv din *sor* cu epenteza lui *l* întocmai ca mai sus în *ciovlică* (cf. *ziu-l-ică* în loc de *ziu-ică*), nu poate fi decît cumanicul *sar* «vultur» (Klaproth), ceea ce ne face a bănui că ambele cuvinte au pătruns la români de la cumani, în aceeaşi epocă medievală în care noi am luat de la maghiari, pentru alte varietăţi de păsări rapaci, pe *şoim* = ung. *sólyom*, pe *uliu* = ung. *ölyv*, pe *coroi* = ung. *karoly*, pe *caie* = ung. *kánya* etc. Această coincidinţă este foarte instructivă [Add. 86].

198. *zechie* (sarrau, sorte de manteau grossier): ПОРТЪ, КОБОѲ, ЗѢКІЕ. — ПОРТНЩЕ, ЗѢКІЕ, СѮКНЪ. 116.

În Lex. Bud. (p. 769): *zéche*. Forma actuală mai obicinuită este *zeghie*. Şi unguril au *zeke*, mai ales însă săcuii din Transilvania [1], ceea ce tocmai ne face a crede | că au 312
împrumutat-o de la români [2]. La cumani *zaga* (după ortografia genoveză *xaga*) se numea o haină de piele: «cuirasse»; şi fiindcă Klaproth n-a indicat pentru acest termin nici un paralel în celelalte limbe turco-tătare [3], s-ar putea bănui că şi cumanii, locuind pe la noi în curs de secoli, îl vor fi luat de la români. Cu toate astea, în limba mingrelică din Caucaz *zaga* însemnează «piele» [4]. Să fie oare un împrumut de la cumani? Pentru originea latină a *zechiei* — renunţînd la etimologia *zechia* = lat. *sagulum*, căci *ek* din *ag* n-ar putea fi justificat — ni se prezintă o ipoteză. *Zechea* la români, ca şi *zeke* la săcui, nu se face nici o dată din piele, ci totdeauna din pîslă, «feutre», «bourre», adecă din ceea ce se zicea lătineşte *seta*. *Seta* însemna la romani nu numai păr de animal, dar şi lucrurile confecţionate din el. La deminutiv era *setula*. Acest *setula* nu putea trece la români decît sub forma de *seche*, mai corect ѕѣкіе, întocmai după cum din *vetula* noi am căpătat *veche*, în tipăriturile din secolii XVI—XVII: ѵѣкіе. Cu trecerea iniţialului *s* în *z* ca în *zer* = lat. *serum*, avem dară ѕѣкіе, *zeche*, de unde apoi cu scăderea lui *k* la *g* prin acomodaţiune cu *z* din prima silabă (cf. mai jos la cuvîntul *zgarbură*): *zéghie*, *zeghie*, *zeghe*. Pentru verificarea acestei ipoteze — o dăm aci numai ca ipoteză — ar trebui găsită posteritatea latinului *setula* cu sens de haină în vreun alt dialect romanic. Italianul *secchia* vine din lat. *situla*, avînd prin urmare cu totul un alt înţeles; dar şi din *setula* italieneşte ar fi ieşit tot *secchia*, ca din *vetula* — *vecchia*. Există oare vreo urmă? [Add. 53].

---

[1] Pray, *Dissertationes historico-criticae*, Vindobonae, 1775, p. 42.

[2] Despre elemente linguistice române la unguri şi mai ales la săcui, vezi Edelspacher, *Rumun elemek a magyar nyelvben*, Budapest, 1875, scriere pe care — din nefericire — noi o cunoaştem numai după recenziunea în Ujfalvy, *Revue de philologie et d'ethnographie*, t.2 (1876), p. 221—2. [266].

[3] *Vocabulaire coman*, în Klaproth, *Mémoires*, t.3, p. 242.

[4] Klaproth — Güldenstädt, *Beschreibung der kaukasischen Länder*, Berlin, 1834, p. 193.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

199. *zgarbură* (botte): скорни, з г а р б ѹ р н. 205.

Ne aducem aminte de a fi dat peste acest cuvînt numai în Psaltirea lui Coresi, de ex. în ps. XIX: «спри Надѣмин тинзь з г а р б ѹ р а мѣ», acolo unde slavonește este: «сапогъ мои», iar în Vulgata: «calceamentum meum», cf. și ps. CVII. Accentul este indicat pe prima silabă. D. Cihac (p. 245) cunoaște numai forma *scarpă* «soulier de femme, surtout escarpin». *Zgarbură* este ital. *scarpola*, a cărui *p* a trecut de asemenea în *b* la slovaci în *škarbala* «calceamentum rusticorum amplum et latum» (Matzenauer). La români trecerea lui *p* în *b* a fost provocată prin acomodațiune progresivă de trecerea analogă din tenue în medie a lui *c* în *g* din prima silabă, care la rîndul său a fost datorită inițialului *z* din *s*, întocmai ca în *zgaibă* = lat. *scabies* = ital. *scabbia*.

200. *zilesc* (je passe la vie): з н л е с к бине, тръеск бине. 46.

Imitațiune din paleoslav. благо-дѣствовѣ, care și el imitează pe gr. εὐ-ημερέω [Add. 85].

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

III

CRONICA
LUI
MIHAIL MOXA

— OLTENIA —

1620

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

839 [267] Cronica pe care o publicăm mai la vale a fost găsită şi cumpărată în Bucureşti de către răposatul profesor rus V. Gregorovici, care a şi publicat o mică parte din ea, anume finalul începînd de la cuvintele: **дечи аѕ фост пънъ ла Мнҳаил фїюл Дѣкжеи** 6613 (vezi mai jos, p. 399), într-o cărticică a sa, astăzi foarte rară, intitulată: *О Сербии в ее отношениях к соседним державам*, Казань, 1859, pag. 5-45.

După moartea lui Gregorovici în Odessa la 1877, preţiosul manuscris a trecut la Muzeul Rumiantzov de la Moscva, de unde l-a copiat, sînt acum cîteva lune, d. Gr. Tocilescu şi a binevoit de a ni-l pune la dispoziţiune, comunicîndu-ne totodată că este în-8, fiind scris pe 101 foi nepaginate şi avînd cîte 16 rînduri pe fiecare pagină, iar pe scoarţa legăturei de lemn, îmbrăcate cu piele neagră, se află mai multe însemnări, cari constată că manuscrisul aparţinuse odată mănăstirii Bistriţa de peste Olt [268].

Autorul ne spune însuşi că se cheamă «Moxa Mihail», că este călugăr, că a scris la 1620, că s-a apucat de lucru din îndemnul episcopului Teofil de la Rîmnic şi că a compilat cronica sa din diferite «cărţi sloveneşti» şi «alte izvoade».

D. Tocilescu prepară un studiu aparte asupra fîntînelor lui Moxa şi asupra locului ce i se cuvine în vechea literatură istorică a românilor; în aşteptarea cercetărilor, totdeauna atît de solide, ale junelui nostru amic, ne vom mărgini dară de a constata — ceea ce făcuse deja şi Gregorovici — cum că
840 între izvoarele călugărului oltean trebuia să fi fost o traducere slavică | a cronicei bizantine a lui Constantin Manassis şi oarecari cronice serbeşti, unele rămase pînă acum necunoscute [269].

Chiar dacă Moxa nu ne-ar spune el însuşi că s-a servit de «cărţi sloveneşti», totuşi aceasta lesne s-ar putea demonstra prin textul său românesc, în care pe alocuri s-au furişat din grăbire pînă şi flexiuni slavice, de ex.: «**нѫскѫ пре Каѳа, Каѳь нѫскѫ пре Ѩрамь**» (p. 349), unde **Каѳа** este genitivul slavic de la **Каѳь**: «**роди Каѳа**», sau tot astfel trei genitive slavice unul lîngă altul: «**нѫскѫ Сима ши Хама ши Ѩфета**» (p. 347), sau în fine adjectivul slavic **Петровь** în «**каса лѫи Петровь**» (p. 385), ceea ce trebuia să fi fost slavoneşte: «**домъ Петровъ**» [270].

La prima vedere s-ar putea bănui că Moxa va fi avut denainte-i vreun text grecesc. Aşa, bunăoară, la pasagiul: «**Касїе, Кикероне, ши Левколе, ши Катлн, Катоне ши Скнпїоне**» (p. 357), terminaţiunea numilor proprie numai prin suprimarea finalului *s* diferă de nomenclatura corespundinte în Manassis: «Κάσιοι, καὶ Κικέρωνες, καὶ Λεύκολοι (= Luculli) καὶ Κάτλοι (= Catuli), Κάτονες καὶ Σκηπίωνες, iar forma dată la nominativ lui *Numa Pompilius:* **Номань Помвилїонь** (p. 355) provine pur şi simplu din ne-nţelegerea acuzativului grecesc: Νούμαν Πομπίλιων, conservîndu-se chiar pronunciaţiunea neogreacă μπ = *mb*. Aceste grecisme însă, ca şi **Нерѳе** (p. 360) din *Nerva* prin grecul Νερούας au putut foarte bine să fie deja în textul slavic, de unde Moxa le-a reprodus apoi pe de-ntregul [271].

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Afară de obscurul pasagiu despre Isac Comnen la p. 397, care se pare a fi corupt în manuscris, şi afară de vreo două-trei locuri puţin însemnate, unde Moxa se vede a nu fi înţeles originalul slavic, de ex.: « сѣ ловн кѫ Ѳктори ѧ нждѣждѧ (?) Трошнилорь (p. 353), textul Cronicei nu prezintă alte dificultăţi decît numai doară arhaismele sale, arhaisme însă foarte importante, cari aruncă adesea cea mai neaşteptată lumină asupra diferitelor fenomene ale limbei române, mai cu seamă sub raportul fonetic şi cel gramatical, după cum vom vedea mai jos în Notanda [272].

Am spus, din capul locului, că ţinta publicaţiunii de faţă | este de a stu- 341
dia limba vorbită a strămbunilor noştri din secolul XVI, numai l i m b a c e a v o r b i t ă, înlăturînd cu desăvîrşire acele texturi traduse, în cari — ca în Coresi mai cu seamă — influinţa literară străină întunecă sintaxa română şi uneori chiar morfologia.

Moxa aparţine secolului XVI, căci la 1620 el trebuia să fi fost cel puţin de 30-40 de ani; dar cartea sa nu păcătuieşte oare şi ea prin străinismul limbei, deşi nu se poate numi traducere în sensul strict al cuvîntului?

Compilînd din slavoneşte, călugărul oltean întrebuinţează citeodată slavisme ne-mpămîntenite, de ex.: благочестивь (p. 361), благодареніе (388), чюдесе (358), царь (369), wмиленіе (370), свѣтн (359) sau свѣты (366), свѣтаа (364), Златавст (366), а wгодн (350), sau wгодникь (360), а победн (357) etc., după cum iarăşi — pentru a arăta că ştie carte — el scrie într-un loc θемелїе (p. 554), deşi pe aiuri uită etimologia de la θεμέλιον şi pune curat românește темелїе (p. 356, 385); generalmente însă stilul lui Moxa este foarte românesc, abundînd în vorbe şi întorsături poporane « кътѫ фрѣнзѫ шн шрбѫ » (p. 392), nervos, înflorit şi elegant totodată, după cum se poate judeca din următoarele cîteva specimene în transcripţiune [273]:

« *Coifurele, segétele, suliţele, platoşele şi toate armele lui era mai dragi decît mése tinse pline de veselie şi de vin dulce; sunetele armelor şi răsunul coardelor de arc mai iubia decît glas de alăute* » (p. 395).

« *Nu iubia sunete de sabii şi bucine sémne de războae, nice chiote de gloate, nice glas de oaste, ce numai ce bea şi mînca cu mueri frumoase şi cu fluere şi cu alăute, jucări şi cîntece...* » (p. 395).

« *Biruise răul pre bine şi acoperise strîmbătăţile pre dereptăţi* » (p. 372).

« *Cela ce avea cerbice ţapănă şi trufă iute şi cu limbă ascuţită, elu se mue ca boul de jug* » (p. 372).

« *O, pizmă! de început vrăjmaşe, fiară cumplită, tîlhariu, scorpie veninoasă, şarpe muşcătoriu, segeată fără fier, suliţă a|scuţită, viaţă fără pace, cît* 342
rău faci şi cîţi munceşti! » (p. 371).

« *Era pre mare şi pre uscat ca năsipul de mulţi, şi bărbaţi buni şi vitéji, ce fu mai tare şi mai putérnic aurul decît mulţimea oştilor, că poate sparge cetăţi şi a răsipi ziduri. Aurul poate birui războiul, poate piarde toate bărbăţiile, că e segeată lucie şi se înfige lesne la inimă de om* » (p. 369).

« *Soarele-l acoper nuorii, aşa şi pre bine vrăjmaşii* » (p. 367).

« *Plecă cerbicea egypténilor şi birui trufa turcilor* » (p. 361).

« *Le prădă ţara, şi le răsipi cetăţile, şi le arse satele, şi le tăia muerile, şi le ucidea feciorii, şi le junghea pruncii, pînă mai le pustii ţara, şi multă comoară adună* » (p. 375).

În fine, iată descrierea bătăliei de la Rovine:

« *Se rădică Baiazit cu turcii spre rumâni, deci se loviră cu Mircea voevod, şi fu războiu mare, cîtu se întuneca de nu se vedea văzduhul de mulţimea săgételor, şi mai pierdu Baiazit oastea lui cu totul, iară paşii şi voevozii periră toţi* [...]. *Aşa de se vărsa sînge mult, cît era văile cruntе* » (p. 402)...[274].

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Oricine vede că olteanul nostru își cunoștea prea bine limba și-și minuia prea bine condeiul, pentru ca să-și fi putut robi cugetarea sub jugul unei sintaxe străine.

Se poate asigura că Moxa nu s-a ținut niciodată de litera fîntînelor sale, mulțumindu-se a surprinde numai ideea, pe care o amplifica uneori prin propriele sale observațiuni, bunăoară: « Serbie, *iară românește șerb* » (p. 356), sau pe aceeași pagină următoarea falsă etimologie: « puseră nume besérecilei Capitol, și *de atunce pînă acum noi chemăm besérecile latinești românește capiște* », sau tot acolo o alăturare cam șchioapă între instituțiunea consulilor la Roma și între municipalitatea română: « tocmiră în toți aii să-ș pue sfétnici, *cum zicem noi județ cu pîrgari* », unde nu poate să fie de comparat nemic, afară numai doară durata anuală a funcționării.

Sub raportul limbei, Moxa nu e nicidecum mai pe jos de cronicarii noștri, pe cari îi întrece însă prin vechime, căci toate « letopisețele » române, cîte
343 s-au publicat deocamdată, sînt | ajunse pînă la noi în nește copie mult mai moderne, fără a se urca vreuna din ele măcar pînă la jumătatea secolului XVII, pe cînd manuscrisul cel descoperit de Gregorovici este chiar din anul 1620, probabilmente de însăși mîna autorului, dacă nu cumva transcris sub ochii săi de către vreun caligraf al mănăstirii.

Scrisoarea, așa-numită semiuncială, e foarte elegantă, judecînd mai cu seamă după acea parte din copia adusă de d. Tocilescu, pe care a executat-o într-un mod admirabil o savantă din Moscva, d-șoara Evreinov, doctor în drept, fiind silită a face mai mult un exact facsimile după manuscris, un fel de decalcare, de vreme ce se temea să nu greșească, neștiind nici o vorbă românește [275].

Punctuațiunea însă a lui Moxa e de tot capriționsă și cuvintele adesea nu sînt separate unul de altul, ceea ce îngreuiază lectura și împiedecă chiar, pînă la un punct, înțelegerea textului. Reproducînd originalul cirilic fără a-l transcrie cu litere latine, noi am fost nevoiți dară de a adopta o punctuațiune rațională și a despărți nu numai vorbele, dar încă și elementele enclitice, fiindcă altmintrea, de exemplu, дѕсѣ-сѣ (= se duse) s-ar fi confundat cu дѕсѣсѣ (= dusese). Neajunsul tipografic ne-a constrîns totodată de a nu putea reproduce accentuațiunea manuscrisului, asupra cării — fiind foarte interesantă — vom reveni pe larg în tomul II, mărginindu-ne aci de a indica o singură particularitate [276].

În poezia poporană română desininţele *-lui* și *-lor* ale genitivo-dativului poartă asupră-le un accent secundar, ceea ce le permite de a rima cu vorbele terminate în *-ùi* și *-òr*, de exemplu:

Feţişoara lùi
Spuma làptelùi,
Mustăcioara lùi
Spicul grîulùi,
Perişorul lùi
Pana corbulùi...

344 (Mioriţa).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Sau:

Tinerel, mîndru feciòr,
Cum e bradul còdrilòr
Sus pe vîrful mùnţilòr...

(Inelul şi năframa).

Ei bine, genitivo-dativele *-lui* şi *-lor* sînt pretutindeni de două ori accentate în manuscrisul lui Moxa, de ex.: нєбѹ́нѣлѣй, стъпа́нилóръ, ѳпърáтѣлѣй, боúрилóръ etc., cu acea diferinţă însă între ambele desinenţe, că silaba *-lui* e totdeauna baritonă, iar silaba *-lor* oxitonă.

Celelalte — mai jos în Notanda.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

845 ІС. † ХС.

[1.] ДС-НЧЄПѢТѪЛ ЛѢМІЄЄИ ДЄНТЪЮ

Сѣфлеть тинѫюбы двѣцїе сокотѣще ши де пѣрѣрѫ ѡ похтѣще, ѳарѫ тѣ, сѣфлет ⁘пърѫтескь, де пѣрѣрѫ ⁘сетошезн кѣ ментѫ, ка съ афли ⁘въцѫтѣра кърцнлшр ши дентр-ѫнсе кѣ дѣлчацѫ съ те адъпи; ши ⁘треби съ цїи: карїи аѣ домнить де-нтъю, ши пънѫ ѣнде аѣ ажѣнсь, ши кѣм аѣ ⁘пърѫцит, ши къци ан. Ноп вшм лѣа ачесть грев, съ-н ши кѣ прѣцеть, че дарѣриле тале ѳале не ръкорескь сѣдориле ноастре; мѣлци сѣѣ невонть де аѣ скрись ани ши ѳѣ кнбзѣнть съ спѣе адевъръ, ши ѣнѣл кѣ алть нѣ шаѣ съмънать, ѳатъ ши нсн де къть не ѳасте пѣтѣрѫ спѣнемь кѣ адевъръ.

Дчепѣтѣл лѣ Дѣмнезеѣ че фѣ фъкѫторю десъвръшит лѣмїен: дентъю фъкѣ черю фърѫ стѣле, нѣман кѣ кѣвънтѣ-л фѣче, ши-л фрѫмсецѫ дѣмнезеѣ кѣ фрѫмсѣцѫ лѣн. Пѫмънтѣл ѳарѫ ера неподобить, къ ера коперіть кѣ-нтѣнѣрекѣл; дечи стрѫлѣчи лѣминѫ, ши фѣцп ⁘тѣнѣрекѣл, ши се арътѫ пѫмънтѣл, ши трекѣ зѣа дентъю.

Й доа зи: лѣминѫ ши а доа зи, ши фъкѣ ши ал доиле черю, шї-н пѣсе нѣме дѣмнезеѣ чела че-л фѣче. Йтѣнче ⁘пърци апа, ѣна ѡ сѣи сѣс, алта жшс, ⁘ сънѣриле пѫмънтѣлѣи, ши пѣсе ⁘тре ѳале черюл ка ѣнь пърѣте врътшс.

Й трея зи: стрѫлѣчи ши а треа зи; атѣнче токми ѳзереле, ши нзвоаръле, ши вънле, ши мѣнцїи, ши пїетриле, врътодпеле, кодрїи, пѫдѣриле, дѣмбрѫвиле, помїи, ербиле, съмънѫтѣриле, легѣмиле, флориле ши тоатѫ фрѫмсѣцѫ пѫмънтѣлѣи.

Й патра зи: лѣминѫ ши а патра зи, ⁘чепѣ а подоби черюл кѣ стѣле ши кѣ лѣчм-
846 ферн, кѣ соареле ши кѣ лѣна, де се ⁘трекь|ѣна кѣ алтѫ ⁘трѣ лаѣда кѣи лѣѣ фапть ши съ кѣноаскѫ ѡаменїи времиле анлшр. Шѣсе пре Кронь ман сѣс, ал доиле Зевсь, ши ал треиле Йрись, ал патрѣл соареле де лѣминѣзѫ лѣмїен, ал чинчиле Йфродить, ал шаселе Ермїа, ши лѣна ман жшс, ши ⁘блѫ непърѫсить, дѣпѫ зпса лѣи дѣмнезеѣ, карѣшь ⁘ рѫндѣл ен.

Й чинчѫ зи: дечи пънѫ а чинчѫ зи нѣ ера пре пѫмънть ниче ѡ витѫ, ниче ⁘тр-апѫ, ниче ⁘ въздѣх а звѣра, ши зисе дѣмнезеѣ апелор, де фѣчерѫ пеши де тот фѣлѣл, съ ле фїе сѣфлетѣл ши храна дентр-апѫ, ши дентр-апѫ еши родѣль пасерилшр че зборѫ, ѳарѫ де ⁘ пѫмънть тоате добітоачеле ши фїериле, гадинеле ши тоате гъ⁘нганїнле къте ⁘мблѫ пре пѫмънть.

Й шасѣ зи фѣче дѣмнезеѣ раюл кѣ тоате помѣтеле ши кѣ фрѣмоасе мѵрнзмѫ, ши кѣ дѣлчацѫ десфътатѫ, кѣ ⁘въцѫтѣра сфинцїеи лѣи; ши ⁘ мнжлокѣл раюлѣи ржссъди дѣмнезеѣ помь де пречепѣт че ѳасте бине ши ръѣ, ши апѫ кѣржтоаре ⁘

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

мнжлокѵл раюлѵи де ѵдж помецїи, ши де аколо се ·ѳпарть ·ѳ патрѵ де есь ·ѳ лѵме, анѵме Гешнь, ши Нилѵл, ши Ефратѵл, ши Тигрѵ.

Фъкѵ Дѵмнезеѵ ѡмѵл кѵ мжна лѵи, де лѵт, десъвръшитѵ-л фъче, кѵ сѵфлет вїѵ, шї-и дъръи миите слободж ши пречепжтоаре, пре кипѵл ѡбразѵлѵи съѵ, ши-л пѵсе съ се сължшлѵшскж ·ѳ едемь, ѵнде е хранж де раю. Ши фѵ алтж лѵме, лѵме кѵ ·ѳцелепчюне деплинь; ши-л ·ѳвъцж кѵ тот бинеле раюлѵи съ се ·ѳдълчаскж, ѳарж де помѵл пречепѵтѵлѵи съ се ферѣскж, нинче кѵ мжна съ нѵ се атингж.

Йтѵнче адѵсе Дѵмнезеѵ кътрж Йдамь тоате вителе ши тоате фїериле ши гадинеле къте ·ѳмблж пре пъмжнть, ши тоате пасериле къте збоарж де пре пъмжнть ·ѳ сѵсь, де се ·ѳкинарж лѵи Йдамь, ка нице роби домнѵ-съѵ. Ши ле пѵсе нѵме Йдамь тѵтѵрора, кърїашь пре подоаба ен; къ пънж ачїм ръштъци хитлѣне ·ѳ шинма лѵи нѵ ера.

Йдѵрми Йдамь сомнѵл чель амарь, ·ѳчепътѵра къдерїен, ши се атинсе зидиторюл къторж коастеле лѵи ши лѵш ось де-и фѣче соць, ши се дещептж Йдамь де ѡ възѵ, шї-и зисе Ѥвва, че се кїамж вїацж, ѳарж Йдамь се кїамж пъмжнть рошїѵ.

Й шаптѣ зи дѵмнезеѵ, дѣка съвръши тоате лѵкрѵриле бѵне але лѵи, а шаптѣ зи ѡдихни де тоате, ши ле пѵсе лѣце лорь де ле зисе: ѡ, дон ·ѳтъю нжскѵци де·ѳ пъмжнть ши ан раюлѵи вїѳтничи, ачжстѣ тоате сънть адѵсе пентрѵ трѣба коастрж! Де тоате съ въ ·ѳдълчици де сацїѵ, нѵман че вж ферици де помѵл пречепѵтѵлѵи, къ ·ѳ час че вери мъ·ѳка кѵ амарь вецн мѵри, ѳарж де въ вецн фери, вїацж несъвръшитж фърж гриже вецн моцени! | Йрж ен се спжрѣрж де кѵвънть, ши 347
се ферїа де ачел помь ка де ѵнь вржжмаш.

Йрж дїаволѵл възѵ вїаца лѡр ·ѳтр-атъта бине ·ѳ раю ка ·ѳцерїи, че нѵ пѵтѵ ржбда, че арѵ·ѳкж ѵруїе спр-нишїи кѵ пизмж, ши-шь афлж хитленїм лѵи шарпеле ка ѵнь васк, де се апропїе де аромн пре стржмоаша, де-и аржтж поамеле фрѵмоасе ла ведѣре ши дѵлчи ла гѵстаре, ши минци ·ѳтъю де-и шопти: мж·ѳкаци, зисе, къ вецн фи ка Дѵмнезеѵ, де вецн цш бинеле ши ръѵл. Йрж дѣка лѵзи ачѣстж Ѥвва, пѵман кът се противи сфатѵлѵи шарпелѵи, че фѵ ·ѳвъцатѣ де сатана, дечи гѵстж, ши дѣде ши лѵи Йдамь де мънкж. Йрж нѵман кът се възѵржж голи ши се рѵшинарж ѵнѵл де алть. Ѡ, марникж неаскѵлтаре! Ѡ, нжпрасникж къдѣре! Къ ·ѳвъцжтѵра а прѣ·ѳнжлцатѵлѵи дѵмнезеѵ зидиторюл нѵ [ѵ] аскѵлтать, ѳарж сфатѵл челѵи ·ѳцерь къзѵт л-ѵ лѵать. Дѣчїм-ши акопернрж рѵшинж кѵ фрѵнзе, ши се аскѵнсеръ сѵптъ десиме де тѵртѣле; ѳарж дѵмнезеѵ цїѵ ачѣстж, ши ле понослови пентрѵ неаскѵлтарж лѡр, шї-и скоасе де ·ѳ раю, де-и педепси кѵ ѡстенить ши кѵ гимпи че ·ѳпѵ·ѳгь, ши кѵ трѵдж ши кѵ дѵрори съ се хрънѣскж, ши кѵ сѵдори съ лѵкрѣзе пъмжнтѵл; ши Ѥвва гржж бърбатѵлѵи-шь ши гревл нжскѵтѵлѵи съ-ль поарте; шї-и ·ѳвъскѵ ·ѳ пїен де трѵпь, де лъкѵм ·ѳнанитѣ раюлѵи ши плънцм немъ·ѳгжать. Дѣчїм-ш кѵноскѵ мѵжрж, ши нжскѵ пре Йвел ши пре Каинь. Де атѵнче ·ѳтрж завистїм ·ѳ лѵме, къ се скѵлж Каинь де ѵчисе пре фрате-съѵ Йвел. Дѣчїм се ·ѳмѵлцирж ѡаменїи пре пъмжнт ·ѳпревнж кѵ ржштъцилє. Ши трън Йдамь 230 де ан; ѳарж нжскѵ ши пре Сиѳь; ѳарж де тот трън Йдамь 932.

Сиѳь гжси де нѵмеле лѵи Дѵмнезеѵ, ши пѵсе нѵме стѣлелѡр ши тоатж философїм, ши нжскѵ пре Енос, ши трън де тот 912 ан. Енос нжскѵ пре Каинань, ши трън 905 ан. Каинь нжскѵ пре Маѳѵсаль, ши трън 715 ан; ши Маѳѵсаль нжскѵ пре Малелеиль, ши трън 740 ан. Малелеиль нжскѵ пре Йредь, ши трън 895 ан. Йредь нжскѵ пре Еноχ, ши трън 962 де ан. Еноχ нжскѵ пре Матѵсаль, ши трън 690 де ан, ши се мѵтж, нѵ мѵри. Матѵсаль нжскѵ пре Ламеχ, ши трън 782. Ламеχ нжскѵ пре Ное, ши трън 755 де ан. Ное, кънды фѵ де 160 де ан, нжскѵ пре Сима ши Хама ши Йфета.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Ѩтѫнче се ѳпль лѫмѣ де ръштъци: ѫнтарѫ пре дѫмнезеѫ, пре чела че ш8 фъкѫт, шн се ѳткина содрелѫн шн лѫнїен шн стѣлелшр, шн се местекарѫ ѳ лѫкрѫри фърѫ де лѣце.

Нѫман че ера де ѳ рѫда лѫи Сно дерепть Ное, ал донле дѫпѫ Ѩдамь, де се
348 ферїѫ де местекѫтѫра чѣ рѫ, шн мѫлть ѳвъца пре| тоци съ се пърѫсѣскѫ де ръѫ, че нниме нѫ-л аскѫлта: дечи-л ѳвъцѫ дѫмнезеѫ съ факѫ корабїе, шн ш гѫти; дечи слобозн дѫмнезеѫ слоата черюлѫн, шн се връсарь плон де акопернрѫ пъмѫнтѫл. Ное ѳтрѫ ѳ корабїе кѫ фечорїн шн кѫ нѫрорнле, шн тримисе дѫмнезеѫ де чѣле де пре пъмѫнть де тоате внтеле, шн фїери шн пасери, де се ачѫварѫ кѫ-нѫс ѳ корабїе; дѣчїѫ ѳнълцѫ апа корабїѫ шн ен се мънтѫнрѫ, шрѫ алалци тоци се некарѫ.

Де-нчепѫтѫл лѫмїен пѫнъ ла потопь 2242 де ан. Кънды стътѫ плоа шн скѫзѫрѫ апеле, ешн Ное де ѳ корабїе кѫ тоате сѫфлетеле шн дыханїнле кѫте ера ѳ корабїе, шн шрѫ се дѣде мѫлциме а тоате сѫфлетеле. Дечи дѫпѫ потопь Сномь нѫскѫ пре Ѩрфаѯадь, шн тръи 500 де ан. Ѩрфаѯадь нѫскѫ пре Каинан, шн тръи 420 де ан. Каинань нѫскѫ пре Салла, шн тръи 405 ан. Салла нѫскѫ пре Ѳверь, шн тръи 330 де ан. Ѳверь нѫскѫ пре Фалекь, шн тръи 133 де ан. Фалекь нѫскѫ пре Рагавь, шн тръи 123 де ан. Л зилеле лѫ Фалекь сѣѫ ѳчепѫт стлъпѫль.

2. Ѩпъръцїѫ лѫи Ноѳрод.

Къ се скѫлѫ де ѳ рѫда лѫи Сном ѫнь шм, анѫме Ноѳрод, шн се пѫсе ѳттъю домнь пре пъмѫнт, шн знсе къ апѫкѫ чинстѫ лѫи дѫмнезеѫ де ш пѫсе спре ель къ ѥсте дѫмнезеѫ, шн мѫсѫрѫ пъмѫнтѫл, шн невѫн шаменїн съ факъ [стлъпѫль], дечи ѳчепѫрѫ а лѫкра пънѫ ѳ 40 де ан: тотѫ-л ѳнѫлцарѫ, пѫцинь нѫ ажѫнсе крѫгѫл лѫнїен. Лнмба ле ера тот ѫна, шн ера пѫши 72 де дерегѫтори. Дечи дѫмнезеѫ ле възѫ небѫнїѫ шн остенѣла ѳ дешертъ, дѣчїн ле ѳпърци лнмбиле пре дерегѫтори, нѫман Ѳвер че-ш цинѫ лнмба кѫ чата-ш. Дела потопь пънѫ ла стлъпь 600 де ан.

Дѣчїѫ се ръсфирарѫ лнмбиле преете тоатѫ лѫмѣ. Шн дѫпѫ стлъпь Рагавь нѫскѫ пре Серѫх шн тръи 135 де ан. Ѩчесть Серѫх ѳчепѫ ѳттъю а фаче дѫмнезеи, дечи ѳчепѫрѫ шаменїн а се ѳткина бозилшр шн ѫнтарѫ кѫ тотѫл пре дѫмнезеѫ, шн се ѳмплѫ лѫмѣ де ръштъци, шн-ш фъчѫ четъци, карїн ѫнде дескѫлека, шчнне шн церрь, карїн пре рѫдѫ. Де ѳ рѫда лѫ Ѩфеть, Троѧнь фѣче Троада; Ѩсѫрдинь, рѫда лѫ Сном, фѣче Вавилонѫл, че се кїамѫ Ѩсурїа; Мѣсрем, ден рѫда лѫи Хамь, фѣче Мнсїрюл, анѫме Ѳгѵпетѫл.

3. Ѩпърѫцїѫ Ѳгѵпетѫлѫи.

Дѣка се мѫлцирѫ лнмбиле пре пъмѫнть, ѳттъю се скѫлѫ ѳпърѫцїѫ де Ѳгѵпет,
349 шн ѳчепѫрѫ а лѫа бирь де пре ла алцїн,| шн фъчѫ рѫѫ мѫлть, ръзбоае, жафѫрн, фѫртѫшагѫрн, кѫрвїн, ѫчидерн. Ѫаи ръѫ ера къ се ѳткина бозилшр; де врѣ нждерн чинева чева пре лѫме, ен-ль фъчѫ къ е дѫмнезеѫ шн-л скрїѫ нкоанѫ де н се ѳткина. Шн ѫ цинѫт ѳпърѫцїѫ Ѳгѵптѣнїн 1663 де ан.

4. Ѩпърѫцїѫ Ѩсѵрїилшр.

Серѫх нѫскѫ пре Нахорь, шн тръи 137 де ан; Нахорь нѫскѫ пре Ѳара, шн тръи 209 де ан; Ѳара нѫскѫ пре Ѩвраам, шн тръи 200 де ан. Де ѳпърцирѫ лнмбилшр пънѫ ла Ѩвраам 1072, шрѫ дела Ѩдѫм пънѫ ла Ѩвраам 3320 де ан. Ѩвраам

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

кѣндѣ фѫци дела Авимелех, тпъратѫл Егупетѫлѫи, ттрѫ Исирїа, атѫнче се рѫдикѫ домнѫл Исирїилшр, Биль чел маре ши таре, де-ль авѫ ши-л чинстїѫ ка пре дѫмнезеѫ, ачела добѫнди тпържцїѫ де ла Егупттѣны. Ши ѫ цинѫт тпържцїѫ Исирїанїи 1300 де ани, пънѫ ла Сарданапал.

5. Дпържцїѫ лѫ Сострїе Егупттѣн.

Мѫлте церь ши бѫрбаци бѫни адѫсе Сострїе, ши пѫрчѣсе де тблѫ мани тоатѫ лѫмѣ, ши бирѫи; дѣчїѫ невоиѫ пре тоци съ-и дѣ бирь; токма тблѫ зѣче ани, ши се ттоарсе кѫ мѫлтѫ добѫндѫ; ши wбори ши тпържцїа Исирїилшр. Дѣка мѫри Сострїе, шарѫ крескѫ тпържцїѫ Исирїилшр. Авраамь нѫскѫ пре Исаакь, шарѫ Исаакь нѫскѫ пре Якwвь, Якwвь нѫскѫ пре Левїе, Левїе нѫскѫ пре Каѳа, Каѳь нѫскѫ пре Арам, Арам нѫскѫ пре Мwисн. Кѣндь фѫ Мwисн де 85 де ани, атѫнче скоасе пре рѫда wтреацкѫ де т робїѫ лѫ Фарашнь де т Егупет, шї-и трекѫ маре рошїе кѫ пѫтѣрѫ лѫ дѫмнезеѫ пре ѫскать. Ши ѫ тржить т пѫстїе 40 де ани, ши ѫ мъткат манѫ сфънтѫ. Де т анѫл де ттъю а лѫи Авраам пънѫ кѣндь ѫ ешит Эврѣни де т Егупет 505 ани, шарѫ дела потопь 3689. Дѫпѫ моартѣ лѫ Мwисн стътѫ Ісѫсь Навїинь, шї-и бъгѫ дѫмнезеѫ т царa чѣѫ че ле фъгѫдѫнсе лѫ Авраам. Ши домни 27 де ани. Бѫтрѫни анѫме жѫдѣце 23 де ани, Готѫнонл 40 де ани, Стрнїе 50 де ани, Меѳѫшд 80 де ани, Девора ши Барак 20 де ани, Стрнїе 20 де ани, Маднее 7 ани, Гедеонь 40 де ани, Авимелех 6 ани, Ѳола 20 де ани, Йирь 10 ани, Маните 18 ани, Ѳѳае 6 ани, Монь 7 ани, Елwм 10 ани, Лавдѫн 8, Стрнїе 40 де ани, Самѱонь чел таре 20 де ани, попа Илїа 20 де ани. Де-нчепѫтѫл лѫ Самоиль кѫ Саѫл пънѫ ла Давидь 40 де ани.

6. Дпържцїѫ лѫи Давид. 350

Де т ешитѫл Израилилшр де т Егупетъ пънѫ ла Давидь 630 де ани, шарѫ де ла Адам 4456 де ани. Ши тпържци Давидь 40 де ани. Соломонь ера де 12 ани, кѣндь стътѫ тпърать ши фъкѫ бесѣрека Сїонѫлѫи, ши тпържци 40 де ани. Дѣчїи стътѫ Роволм, атѫнче се адѫнарѫ тоци Израилїи де-ль рѫгарѫ съ ле юшѫрѣзе мънкътѫриле че-и асѫприсе Соломонь; ел нѫ аскѫлтѫ сфатѫл бѫтрѫнилшр съ ле wгодѣскѫ, че аскѫлтѫ де тинери, дечи мани ръѫ и ттържтъ. Йрѫ ен ръспѫнсерѫ: ниче тѫ нѫ верн домни де акѫм, ши-ш алѣсерѫ пре w слѫгѫ а лѫи Соломонь пре нѫме Іероволм, де ши-л пѫсерѫ домнь; ши-л пърѫснрѫ 10 рѫде, нѫмаи къть ръмасе фїюль лѫи Соломонь кѫ доаw рѫде, ши домни 17 ан. Авїа фїюль лѫ Роволмь 6 ани, Аса 40 де ани, Іwсафать 20 де ани. Ттрѫ зилеле ачелора ѫ пророчитъ Ілїе ши Ілїсеи ши Михеи. Іwарам 8 ани, Озїа 40 де ани. Пре врѣме че тпържцїѫ Озїе, атѫнче се ръдикѫ дѫпѫ алци тпъраци Сенахирем витѣзѫл кѫ царa Асасирїеи ши кѫ рѫда Персилшр ши кѫ Мидѣнїи, кѫ wасте маре спре Іерусалимь. Ши хѫлїѫ пре дѫмнезеѫ кѫ кѫвинте рѣле, шарѫ сфинцїѫ лѫи трнмисе тѣерь де т черь де ѫчисе ттр-о нодпте 185 де мїи де оцинле лѫ Сенахирем, чела че wкърїѫ тттъю пре дѫмнезеѫ, апои фѫцїѫ ка ѫнь епѫре съ скапе. Дечи дѫпѫ Озїе, ель тпържци Ахавь 17 ан. Готѫлїа манка лѫ Озїе 7 ан, Іwасъ 1 ан, Амасїѫ 29 де ани, Азарїѫ ши Озїѫ 12 ан. Дѫ зилеле ачестора ѫ пророчитъ: Іwсїе, Амос, Ісаїа, Іwнна, Іоиль. Іwаѳам тпържци 16 ан, Ахазь 16 ан, Єзекїа 23 де ани, Манасїа 18 ан. Ачеста ѫ фъкѫт Бизантїѫ вѣке ши невоиѫ wаменїи де се тткина ндолилшр. Монь 12 ан, Іосїе 31 де ан; т зилеле ачестора ѫ фост пророчитъ Іеремїѫ ши Софонїе. Іоахазь 3 лѫны, Седекїе 11 ан; пре ачеста-л орби Навъходоносор тпърать, кѣндь ръсипи Іерусалимѫл, ши-л дѫсе т Бавилwнь кѫ робїи. Дѣчїѫ ѫ тпържцит Навъходоносwр 25

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

де ани, шн пентрѫ мъндріѧ лѣн-л фѣче дѫмнезѣ де ѧѕ фость порькь 7 ан. Балтасарь фіюл съѫ 11 ан, ачеста ѳдръзни кѫ васеле бесѣкречіѣн де бѣ кѫ кѫрвеле, шн възѫ ѳ ведѣре къ еши дентр-ѫѳ пърѣте о мънѫ шн скрисе трен кѫвинте: мани, ѳекель, фаресь. Данііл пророкь ле спѫсе: ѳпърциторюл ѧѕ нѫмърать віаца та шн цѣѫ лѫать ѳпържціѧ.

351 ## 7. ДПЪРЖЦІѦ ЛѪИ КЎРЬ.

Дѣчіѧ се скѫлж де ѳ Персида Кѵрь кѫ ѫнкю-съѫ Даріе Мидѣнѫл, шн спарсерж ѳпържціѧ Вавѵлѫнѫлѫи, шн пери ръѫ Балтасарь. Дѣчіѧ стътѫ ѳпърать маре пре лѫме Кѵрь, шн ѧѕ ѳпържцинть 30 де ан. Шн слобози Кѵрь Овръни де ѳ робіе, ші-и лъсж съ-ш факж четате ѳ Іерусалимь шн ѳ бесѣрека Сїѫнѫлѫи, къ се ѳплѫрж атѫнче 70 де ан де кънды ера робицн. Дѫпж Кѵрь ѳпържци Камвис 7 ан. Даріе Истаспь 36 де ан, шн мѫлте острове шн църи кѫ четъци добънди, шн Ѩнатолїа кѫ тотѫл. Ѩчеста Даріе царж слобози Израіліи ла очине-ш, шн ле пѫсе ман маре пре Зоровавел, стренепотѫл лѫи Давидь. Шн пѫрчѣсерж де чинчи ори къте о мїе де мїи, шн 1000 де попи. Дѫпж Даріе стътѫ Ѯерсь; ачеста ѧдѫнж оши мари, пре апж шн пре ѫскат, де се ловн кѫ Гречїи, шн нѫ фолосн немикж, че се ѳтоарсе рѫшинать. Шн ѳпържци 28 де ан. Ѩртаѯерсь кѫ мѫпрж лѫи 44 де ан, Даріе Ѩрсїѳнь 4 ан, шн алцїи с-ѧѕ wрънднть де с-ѧѕ мънать дела Кѵрь де ѳттью пънж ла Даріе чел бѣтѫт де Ѩлеѯандрѫ 230 де ан. Ѩрїаварсам ѳпържци 6 ан.

8. ДПЪРЖЦІѦ ЛѪИ ѨЛЕѮАНДРЎ МѨКИДОН.

Дела Ѩдам пънж ла Ѩлеѯандрѫ Макидонь 5167 де ан; ачеста wбори домнїѧ Тѫрчїлор шн плекж Индїѧ, Сирїѧ, Финнкїѧ шн тоци домнїи пъмънтѫлѫи шн тоци внтѣжїи лѫмїен, дела ръсѫрнт пънж ла апѫс, шн с-ѧѕ плекат лѫи. Шн ѳпържци де тоть 38 де ан, шн мѫри отржвнт ѳ Вавѵлѫнь, шї-и се ѳпърци ѳпържціѧ ѳ 10 пърци: ѫнїи цинѣ Сирїѧ шн Финнкїѧ, алцїи ръсѫритѫл, шн алцїи апѫсѫл.

9. ДПЪРЖЦІѦ ЛѪИ ПОТОЛОМЕИ ЄПЎРЄ.

Пре Єгѵпеть шн пре Ѩлеѯандріѧ ѳттью стътѫ Потоломеи Єпѫре; ачеста се ръдикж шн придъди сѫпть мѫна лѫи църи мѫлте шн пре ачѣле локѫри кѫ тотѫль, шн ѧѕ комодрж мѫтрж, шн ѳпържци 40 де ан; шн юбїа шн алцїи съ-и кїѧме Потоломеи. Мрж Потоломеи Брата 38 де ан; ачеста невон пре Ѫврѣи де скодсерж кърциле лwр тоате де ѳ овреецн гречѣще. Потоломеи Ѫвергеть 25 де ан, Ѩнтїѡх Єпифань 4 ан, Потоломеи Филопаторь 25 де ан, Потоломеи фїюл лѫи 20 де ан, Потоломеи Фѫско 17 ан, Потоломеи Ѩлеѯандрѫ 10 ан, Потоломеи фрате-съѫ 8 ан,
352 Потоломеи Дїѡннс 30 де ан, Потоломеи Патрь 22 де ан, Клеѡпатра ѳпържтѣса ѧѕ цинѫть ѳпържціѧ Єгѵпетѫлѫи, шн с-ѧѕ мънат дела Потоломеи Єпифань пънж ла Клеѡпатра 300 де ан. Де атѫнче се лърціѧ пре лѫме ѳпържціѧ Римлѫнилwр; ачѣстѣ кѫм не фѫ пѫтрж нон скрисем.

10. ДПЪРЖЦІѦ ТРѨѪНИЛѨР.

Съ ѳчѣпемь де акѫм аржта шн де ѳпържціѧ Римлѣнилwр де-нчепѫтѫл лwрь. Пре врѣме че ѳпържціѧ Давидь Іерусалимѫл, царж ѳ Троада домнїѧ Прїам

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ши авѫ доамнѫ ши нъскѹрѫ дентр-ѫнсѫ фечори мѹлци, де-и кема ка врѫ (?). Ѩрѫ Пріам възѫ атѹнче ѹн инсь, пърѹ-н къ възѫ ѹн тъчюне апринсь ешиндь ден трѹпѹл мѹерїен лѹи ши дѣде де о парте вънть де арсе четатѫ тоатѫ; ши спѹсе ачѣстѫ философилорь; ен ръспѹнсерѫ къ: арѫ фи ман бине че ва наще съ-л арѹнчи ↑ фок; шарѫ кѹрѹндь нъскѹ анѹме Ѩлеѯандрѹ, коконь фромошел, шї-и фѹ милѫ а-л пїрдерѫ, че-л лепъдѫ ↑тр-ѹн къмпь, ши-ль афларѫ неще пъстори де-ль лѹарѫ шї-и пѹсерѫ нѹме кѹм кема ачел къмпь: Парїе. Дечи дѣка кресѹ воиникь, ель фѹ кѹноскѹт де Пріам; дечи-л лѹw ла динсь, къ-и пърѹ къ ѧ скѫпать де пакосте; че че шсте съ фїе нѹ се поате трѣче. Дѣчїм фърѫ пестѣлѫ Ѩлеѯандрѹ Парїе, ель-шь ѹнсе ѹн фрате ши прибеци ↑ Спарть, ѹнде е цара гречѣскѫ, ла Менелан; ель-л прїнми ла динсѹл кѹ чинсте, ши-л цинѫ ка пре ѹнь фечорь де домнь; Парїе възѫ пре Єлена мѹшрѫ лѹ Менелан, прѣ фрѹмоасѫ ши албѫ, дечи о прѣ ↑дрѫци, ши пѹсе окїн хитлѣни спр-инса, ши ацептѫ пънѫ кънды се дѹсе Менелан wареѹнде. Ѩтѹнче се скѹлѫ Ѩлеѯандрѹ, дечи апѹкѫ пре Єлена кѹ тоатѫ авѹцїм лѹ Менелан ши ↑трѫ ↑ корабїе съ фѹгѫ пре маре ла Троада; шарѫ фортѹна-и змѫчи де-и скоасе ↑ гѹра Нилѹлѹи, ла ѹнь лок анѹме Каноникѹл, шарѫ соцїи лѹи де грей-л пърнрѫ кътрѫ Противес, ↑пъратѹл Єгупетѹлѹи, шї-и спѹсерѫ кѹм лѹ апѹкат ачѫ мѹларе кѹ бѹнѫтатѫ тоатѫ а лѹ Менелан, шарѫ Противес и ↑пѹтѫ кѹ амарь. Дѣчїм-л гони ши опри пре Єлена кѹ тоатѫ авѹцїм, пънѫ ва вени домнѹ-съѹ ла динсѫ.

Дѣка се ↑тоарсе Менелан де ↑ кале ши нѹ-ш гѫси мѹларѣ, ниче бѹнѫтатѫ, пѹсе скрѫбѫ маре, ши-ш дърїм фаца, ши-ш рѹмпѫ хаиниле, кѹ Дарїе сокрѹ-съѹ, ши адѹнѫ Гречїи тоци чей мари мари, ши ле спѹсе де патимѫ ши ли се рѹгѫ фоарте ка съ се батѫ кѹ Трошнїи пентрѹ ел; ен се жѹрарѫ тоци съ-ш пѹе капетеле дерепть динса: ши шатѫ мѹлци се скѹларѫ де пре| ↑ острове, ши де пре ѹскат, дентрѹ Ѩтина 335
ши ден Талїа, де ↑ Ѩхаїа, де ↑ Єлада, ши островеле кѹ тотѹл, ши витѣжи бѫрбаци бѹни ши тоци воевозїи: Ѩхилен, Несторь, Паламид, Патроклен, Девсись, Пилен; дечи ръдикарѫ мѹлциме маре спре Троада, ши тримисерѫ ↑наинте пре Ѩхилен кѹ Паламид съ праде ѹскатѹл ши островеле. Дечи дѣка възѹрѫ Трошнїи адѹнате атѫта оши де претѹтиндинѫ, адѹнарѫ ши ен ажѹторь: Карїи ши Ликїанїи, Мисїи, Фригїи ши Ѩсїа кѹ тотѹл, ши де ↑ четатѫ Трошнилорь ман мѹлци де 50.000 де кърбаци бѹни еширѫ, ши Єкторь, фечорѹл лѹ П[р]їам кран, ши алци мѹлци витѣжи хръборн, де се ловирѫ де фъцишь кѹ Гречїи, ши мѹлть сънце се връсѫ, ши ниче w парте нѹ бирѹи; ши се ↑кисерѫ Трошнїи ↑ Троада, шарѫ Гречилорь се тъмплѫ ↑пърекѣре, къ авѣ Дивсесь връжмѫшїе пре Паламид ↑трѹ асквнсь, ши-л пърѫ кътрѫ ↑пъратѹл кѹ хитленшѹг къ ва съ плѣче оцинле сѹптъ Трошни, шарѫ ↑пъратѹл крезѹ ши пїердѹ пре Паламид. Дѣка авѹзи Ѩхилен ши Ѳетид ши алцїи воевози, фоарте се ↑тристарѫ ши пѹсерѫ пизмѫ: дечи нѹ се невоїа нименилѫ ла ръзбою. Ѩтѹнче еширѫ Трошнїи ден четате ши се ловирѫ кѹ Єлиннїи, ши бирѹирѫ, ши мѹлци Гречи перирѫ, ши мѹлть сънце се връсѫ, пънѫ кънды wбори Єкторь пре Патроклен: атѹнче възѹ Ѩхалїе (sic) атѫта къдѣре Гречилорь, еши ка ѹнь лев мънїwс ши спъргѫ столѹре, ши се лови кѹ Єкторь ↑ нѫдѣждѫ Трошнилорь; дечи-л бирѹи, ши шарѫ се ↑кисерѫ ↑ четате. Възѹ Пріамь краю къ-и слъбѣще пѹтѣрѫ, тримисе ла Давидь ↑пъратѹл овреескь де чершѹ ажѹторю, че нѹ-и дѣде, къ-ш ферїм wаменїи съ нѹ се мѣстече кѹ пъгѫнїи; атѹнче тримѣсе ши ла Индїм де чершѹ ла Тавтанїе ажѹторю, ши веннрѫ фърѫ нѹмърь мѹлци. Дечи аша ле ера сфада: awрѫ бирѹнѫ Гречїи пре Трошни, awрѫ Трошнїи пре Гречи; дечи ѧ фость оши ши ръзбоае ши връсаре де сънце пънѫ токма ↑ 12 ани, пънѫ кънды се сфътѹирѫ Гречїи съ-и пърѫсискѫ, къ съцетѫ Ѩлеѯандрѹ Парїе фечорѹл лѹ Пріамь краю пре Ѩхилен, ши се ↑тристарѫ; ↑къ арѹнкарѫ враже ши ли-се арътѫ къ кѹ бръзѫцїм нѹ вор пѹтѣ лѹа Троада, ниче кѹ сабїм, нѹман кѹ хитленїм. Дечи фѣчирѫ ѹн кал де лемнь гѫнос, ши ↑кисерѫ ↑тр-ѫнсѹл нище бръбаци, ши сѫ фѣчирѫ а се дѣче: лъсарѫ калѹл ши се аскѹнсерѫ ↑тр-ѹ↑ острось. Трошнїи иширѫ ши възѹрѫ пристакеци пѹстїе, нѹман

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

калъл че афларж, шн ·ынтъю сфътъпрж съ-ль арзж сал съ-ль нъче; ель венисе атъпче врѣмя Троянилор де перить, дечи-л бъгарж ·т четате ши се лъарж а бя
ши а мънка ши а жъка пънж ·ноптж, ши адърмирж де гред. Ятъпче еширж чен ас-
354 кънши де ·т каль, ши | ръдикарж парж, ши възърж Гречїн; атъпче мѣрсерж шн прин-
серж порциле, шн ·тграрж ·т четате: дѣчїя аша добяндирж Гречїи Троада. Дечи
жънгѣ пре воевозн пре ман мари, ши къ дерептъл зикъндь: де ·т бръбаци пънж ·т
мъери, ши коконїи фъръ милж ера ячиши, шї-и рътеза ка къ сѣчерж спичеле пекрь-
цать. Шн дѣка се съторарж де жефънт шї де тъять, апринсерж шн четатя де
арсе пънж ·т Ѳемелїе. Дѣчїа се скълж Менелан дъпж спартъл Троаден де ал кинънт
пре маре шн ал рътячнть; ши дѣка-шн афлж мъяра Єлина ·т Єгупеть ·т четате
·т Мемфа, шн ал оспяць дела Претеѳ ·тпърать. Шн с-ал мънат де тоть 8 ан дъпж
ръсипътъл Троаде пънж че ал венить Менелан ·т каса шн ·т Спартъ. Йтъ се сфръшн
повѣстя де Троянн, ка ·т скърт деплинь. Н-ам скрись ка Омирь, къ ель ал алъть
лимбж дълче де ыл фостъ драгъ а подоби повестиле.

11. Де дчепътъл румлѣнилор.

Съ ·тчѣпемь а скрїе де акъм търїя шн пътъря Ръмянилорь, де унде с-ал
·тчепътъ шн ал цинътъ пямянтъл тотъ шн църн. Дечи дъпж прада Троаден, Єнїа
цинерале лъ Прїам краю с-ал скяпать, сал-л де слободзисе ошанїн, ель се мътж
къ тоатж рѣда лън, къ къци скяпасе, ·т цара Кенецїен. Дечи Єнеа къ къци нотасе
къ нънсъл фѣчерж враже шн лъарж плязънт, къ ле зисе скрипть: съ ноате де аколя
спре апъс пънж вор сосн ла ън къмпь шн ле се ва ъмпля маса лорь де храняж, аколо съ
дескалече царж, ырж унде ва мъри о витж фъгъндь де остенитж, аколя съ факж
четате. Шн лъарж ачесть плязь, дечи сосирж ла ачель къмпь шн фѣчерж колиби.
Йколо ера ырбж, де ю кема сѣлинж, мълтж; шн прънзиндь ен, унъль гъстж сѣлинж,
дѣчїя ш-алтъл шн ш-алтъл;атъпче стригарж: акъм нн се ·тмпля плязънтъл къ
мѣселе. Дечи врърж съ факж сфарж, къ скроафя гроасж, ырж ы се змячи де ·т мъна
Єнїен; ель ю гони токма 4 миле пънж юстени, шн скроафа юбосн де къзъ, шн
нъскърж удатж 30 де пърчен. Єнїа ·тцелѣсе къ се ворь мълци пре аколо, шн аъзн глас
де-н знсе съ зндѣскя аколя четате. Дѣка ·тчепъ а знди, тъмпля-се де къзъ фокь
де-нтръ ачел локь, шн вени унь лъпь де ·т пъдъре шн пърта гятежїи де бяга ·т фокь,
ырж унь въльтърь бятѣ къ арепиле шн адъча вънть де-ль ацица, ырж ю въле
хнтлѣнж немерн де-ш ъда коада ·т апя шн скътъра пре фок де врѣ съ-ль стингя:
ен-ль апринлѣ, ырж ы стънця; ·тсъ апон бирънрж ен, ырж ы фъун; дечи пречепъ
355 Єнїа, къ къ мълте | сваде шн ·тделънгя врѣме ен се ворь ·тняцца пре алте лимбн.
Шн знди четатя албж шн лъ·тгя, ш-алтя четате анъме Лешн. Шн ал авътъ свадя
мълть къ домнъл латинеск, къ Латин Фавно, шн Търнусь Савантъл, шн къ алци
домни де ·тпрежър, шн тотъ-н бятя Єнїя. Йпон се ·тпяркарж шн ·тпърцнрж лок де
царж. Дѣка мъри Єнїа, ел стътъ домнь фїю-съъ Йсканїе, нъскът де ·т Креѣса фата
лън Прїам краю; дъп-ънсъл стътъ фїю-съъ Теверь, шн ера мяндръ шн витѣзь, шн
мъри некать. Дѣчїн ръмасерж дон фечорн, Немиторь шн Ймълїе; Немиторь лъю
домнїя, Ймълїе авъцїе. Шн се скълж Немиторь де унисе фечорїи лъ Ймълїе тоци,
ырж пре ю фатж ель ю пъсе попя, шн пъсе лѣце: фѣтеле че ворь фи поши съ нъ се
мъриге; ырж ы се аместекасе къ жареч ине; дѣка адзи Немиторь къ е грѣ, пъсе де ю
пязїя пънж кънды нъскърж дон цѣмени; дечи пре денса ю бягарж ·т темницж,
ырж пре коконїи-н лепъдарж къ унь чинь пре апа Тиверїен съ пїарж; ырж дъмнезеѳ
-н кръцж, къ-и гяси унь поркарю анъме Фестъл, шн фѣче бине къ-и дъсе акасж-шн,
ырж мъырѣ лън Лъпа нъскъсе унь коконь морть, къ фъ воя лъ дъмнезеѳ; дѣчїа-
и пъсе сѣгашї ·т лок де фечорн. Дѣчїя ле зисе нъме: Рюм шн Ромил. Дѣка кресь-
търж, лорь ле ера вїаца къ поркарїи, де пъшя търме шн фъра. Къ нещїнтъл стри-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

карѫ тѫрма лѫ Ѩмѫлїе, че ле ера мошь, татѫ мъни-са. Дѣчї-и принсерѫ шї-и дѫсерѫ ла Ѩмѫлїе; елѫ-и възѫ конничи ши фрѫмошн, ши афлѫ къ-н съмть непоцн; ши адѫнарѫ глоате де скоасерѫ пре Немиторь де ↑ домнїе ши дѣдерѫ лѫ Ѩмѫлїе домнїѫ, ѩрѫ Ѩмѫлїе дѣде авѫцїе мѫлтѫ непоцилорь, де ръдикарѫ оши ши добѫндирѫ мѫлте домнїи ши църь. Дѫпѫ ачѣѫ зиди Ромил четате прѣ маре ши фрѫмосѫ. Дела Ѩдамь пънѫ с-лѫ фъкѫт Рѵмѫл 4708 де ан; ши кѫ глас де бѫчинь ѩръ: съ аскѫлте тоатѫ лѫмѣ де четатѫ че и се пѫсе нѫмеле Рѵмь; дечи къци есь де аколѫ ен се кїамѫ Рѫмѫнн.

12. Дпъръцїѫ лѫ Ромил че Ѩ Дпъръцить Дтею Л Рѵмь.

Дѣка мѫрн мошѫл лѫ Ромил, Ѩмѫлїе, атѫнче се ръдикѫ ↑пъратъ Ромил, ши адѫнѫ ѡамени мѫлци де ↑прежѫрь де-н бъгѫ съ лѫкѫіскѫ ↑ Рѵм; ши фѫ ↑тъю ↑пъратъ Рѵмѫлѫи Ромил, ши-ши токми боѩри свѣтнични, тоть ↑целепци, ши мѫлте църь плекѫ сѫпт сине, ши ↑пъръци Ромил 48 де ан. Номань Помбилїѫнь стътѫ домнь дѫпѫ Ромил; ачеста токми 12 лѫни ↑трѫ ань, анѫме Генѫарїе ши Февръріе, ши алте бѫнѫтъци мѫлте| нждъри ши опри пре ѡамени съ нѫ се ↑кине 356
бошлорь, че съ се ↑кине лѫи дѫмнезеѫ чели вїѫ. Номань ↑пърци ѡчине де ↑ пъмѫнть ѡаменилор съ се хрѫнѣаскѫ, ши ↑пъръци 52 де ан; Тил. 38; дѫпѫнсь Маркїе 42 де ан; Таркиніе 20 де ан. Л зилеле лѫ Таркиніе придъди Ѩлеѫандрѫ Македѫнь тоатѫ лѫмѣ. Дѫпѫ ачѣѫ ↑пъръци цинереле лѫ Таркиніе, Тѫлїе, 44 де ан. Дела Ромил пънѫ ла Тѫлїе 204 де ан. Ѩчеста дентъю-л кема Сербїе, ѩрѫ ромѫнѣще шербь, къ нѫскѫсе дентр-о родѫ. Ла ачеста Тѫлїе адѫсе о мѫіаре 9 кърци де авѫ плъзѫитѫриле Севилїей. Ѣл бъгѫ ↑ фок трен дентр-ънсе шї-и ле плъти; ѩ вени ѩрѫ, ель арсе ш-алте трен, ши ѩрѫ ле плъти, къ-н пърѣ къ нѫ-с де трѣбѫ; ѩ вени ши а трем ѡарѫ. Мирѫ-се дѣчїѫ ↑пъратѫл, плъти ши ачѣле трен ши ле арътѫ врѫжиторнлорь; ен ръспѫнсерѫ къ спѫнь де фолос четъцїен ачѣле кърци; дѣчїѫ ле цинѫ ла чинсте. Ѩчеста ↑пъратъ врѣ съ зидѣскѫ ↑ Рѵмь бесѣрекѫ, ши съпѫндь темелїѫ афѫндь ↑ пъмѫнть, афларѫ ѫи кап де ѡс де кѫрѫ сѫнце кѫм арѫ фи тъіать атѫнче, шї-и ера фаца калдѫ ка де ѡм вїѫ. Дѣка цїѫ ѫнь философ, анѫме Ѣрсинїе, зисе: ачастѫ четате ва фи капь а мѫлте лимби, ↑сѫ кѫ спата ши кѫ връсаре де сѫнце; ши пѫсерѫ нѫме бесѣречїен Капитол, ши де атѫнче пънѫ акѫм нои кемѫм бесѣречиле латинещи ромѫнѣще капище.

Четатѣ Рѵмѫлѫи пънѫ ла Тѫлїе лѫ фост сѫпть ↑пъраци; ѩрѫ пентрѫ къ сили ѫнь фечорь а лѫ Тѫлїе, лѫѡ пре Лѫкрнтїѫ мѫіарѫ лѫ Колатин, ѡмь де рѫдѫ бѫнѫ, атѫнче се адѫнарѫ тоци бѫнїи Рѵмѫлѫи депрѫнѫ ши сфътѫнрѫ съ нѫ маи фїе ↑пъраци, че токмирѫ ↑ тоци ани съ-ши пѫе сфѣтнични, кѫм зичем нои жѫдець кѫ пръгарн, ѩрѫ Гречїи нпать, пентрѫ трѫфа лорь.

13. Домнїѫ Рѵмѫлѫи чѣи орѣндици.

Дѣка се скоасерѫ де ↑ Рѵмь мѫнчиторїи, маи наинте де алцїи добѫнди месерѣре Ерѫть, дела нпать, ши Колатинь. Съ спѫнемь пѫцинел де Ерѫть. Ера одречине ↑ Рѵмь, анѫме Маркїе, де рѫдѫ бѫнѫ ши плинь де бѫнѫтате; ачестѫ арѫнкѫ пизмѫ Тѫлїе де-лѫ тъе, ши пре фечорїи, шї-и стрѫнсе бѫнѫтатѫ тоатѫ ла динсѫл; ѩрѫ ѫнь фечорь а лѫ Маркїань, анѫме Ерѫть, съ фѣче небѫнь де скъпѫ де моарте, ши-л пѫсе Тѫлїе мъскърнч коконилорѫ-шь. Ерѫть ель се кїамѫ небѫнь; дечи петречѫ кѫ фечорїи ↑пъратѫлѫи ка ѫнь небѫнь. Одекъндь Тѫлїе тремисе фечорїи ла Делфось съ ↑трѣбе де пророчи: карале ва фи ↑пъратъ; ши мерѫ ши Ерѫть

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

357 къ нѧшїи, де веселїѧ къ мъскѫринчїи пре кале. Ши дѣчѫ дарѧри лѫ Ѩполонь: шарѫ Брѧть ⸗плѫ ѧи тоцї де галбени къ ера гъѧнось, ши-л дѣчѫ дарь; ей ръдѫ де дарѧл лѧи Брѧть. Кънды врѧрѫ съ цасѫ, ей ⸗требарѫ пре Ѩполонь: чине ва домни Рѵмлѣнїи? Ѩрѫ лорь ли се ръспѫнсе: чине ва съръта ман наинте мѧмѫ-са; алцїи нѫ ⸗целѣсерѫ, че нѫман Брѧть, ши гръби де сърътѫ пъмѫнтѧл, къ е маика тѣтѧрорь; алцїи съ ⸗тречѫ съ-шь съръте мѧмѫниле. Дѣчїи фѫ Брѧть ман маре Рѵмѧлѧи, къ сфатѧл бѫтрънилорь, ша Колатинь, шарѫ дѧп-ѫнши алцїи: Касїе, Кикероне, ши Левколе, ши Катлн, Катоне ши Скипїѫне. Помбїе Магнѣ съ ръдикѫ воевод Рѵмѧлѧи къ сфатѧл лѫ Юлїе, че фѫ апои Кесарь; ачеста Помбїе мѧлте ръзбоае пре маре ши пре ѫскать лѫ фъкѧт, ши мѧлте църе лѫ добѫндить. Ши-нтр-о датѫ че лѫ ⸗мблат ⸗ ѫаете, ель лѫ добѫндить 1000 де четъцн ши 540 де четъцн, тот мари ши вестите. Ши лѫ домнить 45 де ан. Ши с-лѫ мънатъ дела Тѧлїе пънѫ ла Кесар 464, де лѫ цинѧт Рѵмѧлѫ тотъ сѣтнинн.

14. ДПЪРѪЦЇѦ ЛѪ ГѦЇЄ КЄСѦРЬ.

Гаїе скимбѫ домнїѧ спре ⸗пърѫцїе, къ победи фърѫ де нѧмѫрь мѧлте лимби ши цър, ши лъцн търїѧ Рѵмѧлѧи пънѫ ла марцинѧ пъмънтѧлѧи; ши-ш пѧсе нѧме Кесарь, пентрѧ къ ера знмнслить ⸗ трѧпѧл манкѫ-са, ши къндь фѫ апроапе де нъскѧть, ѫ мѧри, ши нѧмѫрарѫ лѧниле ши сокотирѫ къ е вїѫ коконѧл ⸗тр-ънса; дечи ѡ спентекарѫ ши скоасерѫ коконѧл дентр-ънса, дерептъ ачѣѫ-и пѧсерѫ нѧме Кесарь, че се зиче спентекать. Дѣка мѧри Гаїе Кесарь, ель стѫтѫ ⸗ ѧрма лѧи Севаст Ѩвгѧст.

15. ДПЪРѪЦЇѦ ЛѪ ѨВГѪСТ КЄСѦРЬ.

Ѩчеста Ѩвгѧсть спарсе ⸗пърѫцїѫ лѫ Потоломен. Дечи дела Ѩдам пънѫ ла Потоломен ши пънѫ се ръдикѫ Ѩвгѧст 5457 де ан; ачеста ⸗къ юбн съ-ль кѣме Кесарь, ши маинте де нацерѫ лѧи възѫ татѫ-съѫ ѧнь внсь: къ ръсѫри содереле ден трѧпѧл мѧерїен лѧи; шї-н спѧсе ѧнь философь, дѣка лѧзи: ѡ, оме, ⸗пъратъ а тоатѫ лѧмѣ вери нацне. Ѩчеста дентъю къндь шедѫ а мѧлцн фъчѫ казне рѣле, ѩрѫ ѧ-нцелепть скрисе о хрътїе де о арѧнкѫ наинтѣ лѫ Кесарь; ⸗ скриптѧрѫ зичѫ: пърѫсѣце-те де а мѧнчирѫ. Дѣчїѫ се дерептѫ де фоарте сокотїѫ ши нѫ
358 мѧнчїѫ пре ниме де граби, къ-ль ⸗тъцѫ шї ѧн философ, анѧме Ѩн...*)... | де ⸗пърѫцїѫ лѫ Ѩвгѧст, къндь тремнсѣсе съ скрїе лѧмѣ тоатѫ. Дела Ѩдамь пънѫ ла Хс. 5500 де ан. Шї пре Окрѣи-н домнїѫ Їѡѧ. Ѩтѧнче-н ера датѫ домнїѫ дела Кесарь Ѩвгѧст. Ши фѫ Інсѧс дѧмнезѣ ши ѡмь, ши фъчѫ чюдесе мари ши мѧлте, ши ⸗тъцца ѡаменїи кѫ адевъръ, ши мѧлцн крезърѫ ⸗трѫ Інсѧс къ виндека тоате бодлеле дентре ѡамени.

17. ДПЪРѪЦЇѦ ЛѪИ ТИВЄРЇЄ КЄСѦР.

Дѧпъ Ѩвгѧст ел стѫтѫ Тиверїе Кесарь ⸗ Рѵмь, шї дентъю аша-л юбїѫ боиарїи къть ⸗тбла ши зба ши ноапте фърѫ пъзиторн ши фърѫ арме; къ де врѣ пѧне вр-ѧнь воевод сав врѣ чинсти кѫ алтѫ боерїе, нѫ-л ман скимба; ши спѧсе ши ѡ пилдѫ, къ ера ѧи ѡм де авѫ ѡ ранѫ рѣ ши плннѫ де пѧрон ⸗тѧцнте, ши-л

*) Aici în copia D-lui Gr. Tocilescu lipsesc câteva rînduri, probabilmente despre naşterea lui Crist [277].

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

мѫнка мѵірале. Ѡарекѣн-и фѫ мнлѫ д-инсѣл шн врѫ съ ле гонѣскѫ; ел зисе: ласъ-ле къ съмть сътѣле ачѣстѫ де нѫ мънѫ-тѫкѫ ръѫ, нѣман че ли-тгь, шрѫ де ворь ·тѫкпѫ нице флъмѫде (sic), ман ръѫ ворь мъ-тка. Ачѣстѫ грън Тивеґіе де боґарн: съ фїе ·т врѣме мѵлтѫ пре месерѣре пънѫ се сатѵрѫ, дечи ман нѫ мънѫ-тѫкѫ ръѫ пре сърачи. Йша ера дентъю, апон фѣче богать ръѫ шн пїердѫ мѵлци фърѫ винѫ. Дн ал 19 ань де домнїѫ лѵи Тивеґіе, пре Іс. Хс. л-ѫ ръстигнит Ѡврѣни пре крѵче шн Пилать ·тръ Іерусалимь, ш-ѫ арътать моартѫ шн ѫ фость ·тгропать. Дѣчїѫ ѫ пръждать ґадѵл шн ѫ спартъ търіѫ шн ѫ ·твнс а трем зн де ·т моарте. Шн дѵпѫ че с-ѫ ·тнѫлцат ла черь преспре 40 де зиле, Марїѫ Магдалина с-ѫ дѵс токма ла Рѵмь, дѣ желѵит, шн атъта се мънїе Тивеґіе Кесарь, къть ѫ мѵнчит превѣїн шн къртѵларїн жидовецн, ман врътос пре Пилать, пънѫ че ѫ мѵрить. Тивеґіе ѫ домнить 23 де ан.

18. ДПЪРѪЦЇѪ ЛѪ ҐѪЇЄ КЄСѪРЬ.

Дѣка мѵрі Тивеґіе, добънди стѣґѵл Рѵмѵлѵн непотѵ-съѵ Ґаїе; авѫ вїацъ спѵркатѫ шн нъравь сирѣп шн ѵчигашѵ, шн силїѫ фѣте, шн де рѵда лѵи рѵшина, шн нѵман че бѣ шн мъ-тка, кѵ алъѵте шн кѵ мъскърничїн, шн мѵлци кѵ авѵцїе ѵчнсе фърѫ де винѫ де ле лѵа бѵнѫтатѫ. Ачеста ѡарекънды възѵ тинѫ пре ѵлица Рѵмѵлѵн, дечи невон пре Ѯеспасїан воеводѵл де ѡ ѫ кѵрѫцнт кѵ полда лѵи; шн перн жѵнгѣть ла ръзбою.

19. ДПЪРѪЦЇѪ ЛѪ КЛѵВДЇЄ КЄСѪР. 359

Йпѵкѫ Клавдїе домнїѫ, шн ера блазнѫ шн фрнкос, дечи къндь венїѫ чинева ла динсь, маннте-л черка съ нѫ фїе армъ аскѵнсѫ. Л зилеле ачествѫ фѫ фоамете маре преспре тоатѫ лѵмѣ. Шн ѫ домнить 13 ан шн 9 лѵны.

20. ДПЪРѪЦЇѪ ЛѪ НЄРОНЬ КЄСѪР.

Стътѵ шн Неронь, шн ера фърѫ рѵшине шн плнн де кѵрвїе, фѫчѫ-шь вом трѵпѵлѵи шн пре вом пънтечелѵи, мъ-тка шн бѣ фърѫ рънды шн ера тотъ бѣть де винь. Ачеста-шь ѵчнсе пре мѵмѫ-са, шн ръстигнн пре свети Петрь, шн тъе капѵл лѵ свети Павель апостоль, шн мѵлть ръѵ фѣче челора че мъртѵрнсїа нѵмеле лѵ Хс. къ е фїюл лѵ дѵмнезеѵ. Дѣка-н възѵрѫ Рѵмлѣнїн вїаца порчѣскѫ, ·тгинатѫ шн ·тпѵцитѫ, ел ера ѵрътъ тѵтѵрорь шн-л пърѫсирѫ, шн се спѫре де се жѵ·тге ·тсѵшн; шн ѫ домнить 13 ан. Ізтѵлїе 8 лѵны. Шн семнѫ ѵнь нѵмѫръторю де стѣле часѵл кындь ва мѵрн шн фѫ аша. Йѳѡнь 3 лѵнн шн мѵрн ѵчнсь де ѵнь Спасїань (sic).

21. ДПЪРѪЦЇѪ ЛѪ ѲЄСПИСЇѪН КЄСѪР.

Ецни рънды ла Ѯеспасїань де домнїе, къ-л алѣсе сфатѵл шн ѡцнле, пентрѵ къ ера ·тцелепть шн бърбать бѵнь шн кѵ нърокь. Ачеста мѵлте ·тпърѫцїн ѫ бирѵнть шн мѵлтѫ авѵцїе адѵнѫ, шн се ·тодрсе ·т Рѵмь пре маре, шрѫ пре Тить фїюсъѵ-л лъсѫ ·т Іерусалимь кѵ ѡцн съ-н плѣче, къ се лепѫдасе де а фнрѫ сѵпт Рѵмлѣчи. Дечи с-ѫ ·ткись ·т четате мѵлци Ѡврѣи фърѫ де нѵмѫрь, шрѫ Тить

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ав школить къ щиле четатѣ ши ѡ ав бѣтѣть дон ан, пънѫ ав флѣмѣнзить, ши ав ръспинть четатѣ ши лѣв арсь бесѣрека. Дѣчїѣ ав перить внїн де фоаме, алцїн вчиши, токма ѡ мїе де мїн, ши ши-ав лвать роби 207 де мїн; аша пѫцїѣ ръв маре ши фоаме, къть внїн-шь мъ†ка фечорїн, къ-и ажвнсѣсе атвнчи педепса лв Іс. квм знсѣсе къ нв се ва цинѣ пїатрѫ пре пїатрѫ ка съ нв се ръсипѣскѫ четатѣ къ бесѣрека ши лорь перире. Йчѣстѣ фврѫ, дѣка трекврѫ 40 де ан двпѫ †нѫлцатвл лви Хс.† чер. Ѹеспасїань ав домнить 10 ан, ши ав мврит бѫтрънь.

360 ## 22. Дпържцїѣ лѹи тить, фїюл лѹи спасїань.

Лъсѫ-ши домнїѣ фїю-съв, лви Тить, ѡм двмнезееск ши прѣ воиникь бвнь, ши ѡгодникь, ши фоарте †двржторь ши дарникь. Ши-л юбїѣ боиарїи ши тоць църанїн де пре † тоатѫ лвмѣ. Йчеста мвлтѫ бръбъцїе арътѫ, къть де врѣ фи ш-алтѫ лвме алътвра, дестонникь аръ фи фост а ѡ цинѫ ши а ѡ дерепта. Ши зичѫ тоцн: пънѫ нв вомь ведѫ фаца †пъратвлви, съ нв не †тоарчемь †тристаци ши мъхници. Че-л апвкѫ моартѣ маинте де врѣме, нвмаи че домни дон ан.

23. Дпържцїѣ лѹи домєнтїань.

Мвтѫ-се партѣ де домнїе лви Домєнтїань, паре-ць къ нв-ш ера фрате ши дентр-вн сънце къ Тить, къ похтїѣ авѣцїе ши авръ ши арунть, де къркмѫрїѣ венитврле ши адъѡѫ вамеле, връса сънце фържѫ де милѫ ши пржда ѡаменїн. Йчествѣ спвсе внь философ: квм ши кънды ва мври, ши чине ва домни двпънсь. Єлв-л кемѫ апроапе де ел де-ль †требѫ: даржѫ тѣ, оме, квм ши кънды-ц ва фи сфръшенїѣ? Єл спвсе адевъръ, ѳарѫ †пъратвл врв съ-ль ласе † менчюнѫ, ши знсе съ-ль арзѫ де вїѣ; ши атвнчешь къзв плоае маре де стинсе фокѣл, ши роасерѫ нице къннн легѫтврле, де-л слобозирѫ, ши фв квм знсе философѣл. Йчест Домєнтїань мвлть ръв фъчѫ челора че кредѫ † Хс. ши тремнсе де адвсерѫ непоцїн лви Йкѡвь ши ан Іѣден, фрацїи лви Хс. трвпаще, де † рѣда лви Давидь, шї-и †треба де †пържцїѣ лви Хс. внде-и ши кънды ва фи; ви ръспвнсерѫ къ ва фи ла сфръшенїѣ вѣкѹлви, ши нв е де пре частѫ лвме †пържцїѣ лви Хс. Єлв-и лъсѫ, нв-и ман †вълви, ши порвнчи съ нв ман мвнчаскѫ пре крецини; ши домни 15 ан; ръв фв, ръв се сфръши.

24. Дпържцїѣ лѹи нєрѹє.

Кындв-ши дѣде ачеста свфлетѣль къ невое, Нервє двп-жнсвл добѫнди домнїѣ. Ѿм бвн ши милостивь, ши нв юбїѣ стръбѫтъциле (sic), нче слвтїѣ пре нниме, че домни 1 ань ши патрв лвны.

25. Дпържцїѣ лѹ траїань кєсар.

Пвсе-се † скавнь де †пържцїѣ Траїань, воиникь ши бръбать витѣзь ши ръб-
361 двривь †трв жвдекатѫ, ши дерепть ши нефъцарникь. Йчеста плекѫ чербичѫ Єгвптѣннлорь, ши бирви трвфа Тврчилорь, ши † пвцинѫ врѣме де марцинѫ пъмънтвлви пънѫ † марцинн ѡ примблѫ, ши тоци †нѫлцацїн свпть сабїѣ Румвлви кърънды плекѫ. Йчествѣ-и пърѫ ръв де чеѫ че пъцїѣ ръв, ши-л дврѫ нними де чеѫ че

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

болїа, немѣрничїи-и милѫ, соцїи-шь и дърѫ, ши рѣбда мѫлте хѫле wменецн. Ачеста ѳкъ зичѫ: каде-се ѳпъратѫлѫи а се асъмѫна кѫ рѣбдарѫ лѫи дѫмнезѣ. Дечи нанитѫ а тоатѫ кѫртѫ дѣде-шь сабїа годлѫ ѳ мъна пръкѫлабѫлѫи шї-и зисе: де везн къ домнескь преете лѣце, ловѫце-мѫ фърѫ милѫ кѫ сабїа, црѫ де мергь пре лѣце, тѫ мѫ крѫцѫ. Ачеста ѳпърѫцн 19 ан ши 6 лѫны. Ши ѳ зилеле лѫи мѫлтѫ се кѫтремѫрѫ пъмѫнтѫл преспре тоатѫ лѫмѣ, ши мѫлте четъци с-ѫ ръсипить ши мѫлци wамени ѫ перить.

26. ДПЪРѪЦЇѪ ЛѪ ѦНДРЇѦН.

Траїанъ елѫ-ш дѣде домнїа ла моарте цинере-съѫ, лѫ Ѧндрїанъ. Ачеста се веселїа кѫ кърцнле еллинещи, ши ѳтреба кѫвинте скѫмпе, ши чинстїа пре чєм че цїа карте бине, шї-и дърѫ, шї-и пѫрта кѫ нѫнсѫл ѳ wасте ши акасе (sic) ши пре тоате дрѫмѫрнле. Ши ера тѫтѫрорь прѣ драгъ, свѣтнпчилорь ши глоателорь. Ачеста пре Ѳврѣи де тотѫ-н сфръши шї-и пїердѫ, пентрѫ че се лепѫдасе де а-ши плекарѣ черѫичѫ сѫпть жѫгѫл Рѫмѫлѫи, ши ле спарсе четъцнле, ши ле арсе каселе, шї-и жѫѳгѣ де ѳ мнкь пънѫ ѳ маре, ши ле пѫстїи цара, црѫ четатѫ Іерусалимѫлѫи де ѳ ръдѫчинѫ w ръсипи. Ши црѫ фѣче де бъгѫ Ѧлинны ѳтр-ънса съ лѫкѫшскѫ, шї-и пѫсе нѫме Ѧлїе четатѫ. Ши домни Ѧндрїанъ 21 де ан.

27. ДПЪРѪЦЇѪ ЛѪ ѦНТОНИНЬ.

Ѧнтонинь лѫw кѫнѫнѫ де домнїе, ши ера wмь бѫн пре крещини, ѫнде-и ведѫ мергѫндь сара, демънѣца ла бесѣрекѫ де се ѳтинѫ лѫ Хс. ка ши ен бошлорь. Ѧл порѫнчи претѫтиндина съ ле дѣ пане ка съ-шь цїе лѣцѫ, пентрѫ ачѣѫ-л кема благочестивь. Ши домни 22 де ан.

28. ДПЪРѪЦЇѪ ЛѪ МѦРКО ѦНТОНИН.

Ши дѫп-ънсь стътѫ Марко домнь. Ачеста ѳнкѫ ера плинь де тоатѫ ѳцелепчюнѣ ши цїнпца, ши авѣ дарь ши кипь де w|менїе бѫнѫ, шї-и ера драци ѳцелепцїи 362
ши къртѫларїи, ши ера прѣ ѳдрѫторю ши дарникь. Спѫсерѫ къ нѫвълирѫ врѫжмашн мѫлци кѫ wци спре цара Рѫмѫлѫи де w прѫда, ши нѫ авѣ де ѫнде лѫа бани съ ръдиче wци; че скоасе тоате ферекътѫрнле ѳпърѫтецн, къте ера де аѫрь ши къте ера де арцинтъ, скѫле, мъргѫрнтарю, къѳане, стиме ши вешментеле ѳпърѫтѣсеен, ла тръгѫрн ле скоасе де кѫмпъра кѫи требѫнѫ, ши стрънсе авѫцїе. Дечи ръдикѫ wци ши wбори тоци врѫжмашїи сѫпт сабїа лѫи, ши мѫлте галере де аѫрь ши де арцинтъ адѫсе, ши де алте авѫцїи, шїи стригѫ: чине ва врѣ де вом лѫи съ ѫ галбени ши съ ѳтоарне че ѫ кѫмпъра, нои вом да, црѫ де нѫ ва врѣ, ѳ вом лѫи съ фїе. Ѩша ера вїаца ачестѫи ѳпъратъ бѫнь, къ пре сърачи кѫ бнрѫрнле нѫ-и асѫпрїѫ. Ши домни 20 де ан; ши пентрѫ къ ера бѫнь ши мнлостивь, лѫї и фѫ моартѣ ка ѫнь сомнь де адѫрмире.

29. ДПЪРѪЦЇѪ ЛѪ КОМОД.

Мнрѫ-мѫ кѫм нѫ-ш арѫдѫче фечорь а пърнпте, къ съ-и лѫ, пардос, тигрь, тоци факь пѫїи мъпїwши, кѫм съмтѫ ши ен. Дарѫ ден wм бѫнь кѫм нѫ нъскѫ кѫнь? Къ фечорѫл лѫи Марко, Комод, стътѫ ѳпъратъ, че немикѫ нѫ-шь семънѫ

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ла нъравъ къ татъ-съ, къ-и ера вїаца къ хлапїи ши къ кървеле, къ бецивїи, шї-и ера гата сабїм а тъиръ ↑ боіари ши ↑целепцїи ши бънїи. Дечи къмъ-и фъ вїаца, аша-и фъ ши моартѣ, къ мъри штръвнтъ; ши домни дои ани.

30. ДПЪРЖЦЇМ ЛЪИ ПЕРТИНАЖЬ.

Дъп-ънсъл стътъ Пертинаж прѣ бътръньл, ши домни 8 ань (sic). Ївлїань къмпънж (sic) ↑пържцїм, че нъ-и фъ фолос д-инсж, къ се скълж Севирь де-л тъе; ши домни 9 ъны.

31. ДПЪРЖЦЇМ ЛЪИ СЕВИРЬ ЦИРЬ.

Йчеста Севирь мълть ав ↑блат де ав добъндить църръ ши четъци, ши с-ав дъс пре апа Нилъли фоарте мълть, дечи къте ав гжсить, тоате лѣв лъать. Йни съ спънемь де Ниль, къ ісе дентр-ъ↑ мънте че-л кѣмж Йтлантъ, ла ъи локь
363 анъме Макенитида, спре апъс апродпе де wкїань, шї е ман ↑нълть де тоате | мъгъриле а тоатж лъмѣ, ши ниме нъ и се поате ърка ↑ връх, ши нъман че и се топѣце зжпада ↑ мїазъ-варж; атънче вине Нилъль маре, ↑ лъна лв Йвгъст. Йчеста мъ↑ткж мълтж ши гоанж пънѣ пре крецини; атънче се мънчи ши Линшнид, татжл лв Ѡригинь. Ши домни 17 ан. Йша-и ера нъравъл, кънде врѣ фи ↑ паче: шарече врѣ къцета де демжшѣцж, дѣчїм се шсебїм ↑нсъши де врѣ ворови де боіари ши де месерери; дѣчїм шедѣ де жъдека пънж амїазжзи. Дъпж ачѣм ↑кълека де се прембла пъцинель; дѣчїи пржнзїм ши врѣ дърми пъцинель. Дѣка се скъла, ел се скълда, дѣчїм четїм кърциле гречещи ши лътинещи пънж сара; шаж ла праздниче мари келтъіалж фъчм ла масж.

32. ДПЪРЖЦЇМ ЛЪ ДЕКЕН КЕСЙР.

Стътъ ши Декен ↑пърать ↑ Румь, ши ръдикж гоанж маре спре крецинъ, ши мълци се мънчиржж пентръ Хс. де лъаржж къназж де мъченикь. Йтънче връ съ се мънчаскж ши Ѡригинь, че нъ пътъ ръбда, че се лепъдж де Хс. ши ръ8 еретикь се фѣче, къ ера прѣ къртъларю, де скрисе хъле рѣле спре Хс. ши алте ↑пължтърн. Йчеста Декен домни дои ан ши мъри некать ↑тр-о тинж ла ънь ръзбою. Гала дои ан, Балерїань 15 ан, Йгалїань 9 ан, Клавдїе 1 ань, Йврилїань 2 ан, Провь 6 ан, Нъмерїань 2 ан, Маринь 2 ан, Йндоникь Каракаль 8 ан.

33. ДПЪРЖЦЇМ ЛЪИДЇѠКЛИТЇАНЬ ШИ Й ЛЪИ МАЖНМЇАНЬ.

Лъаржж стѣгь де домнїе Дїѡклитїань ши Маженмїань. Ймъндои ера ↑нтр-ън нъравь ръ8 ши фъчж къмъ-и ↑въца сатана: жънгери ши ъчисътърн, върсаре де сънце ши темнице, рапе, сав че ръ8 ера съ нъ се факж атънче пре чен че ера крецинъ! Къ се некоиж де ↑ ръджчинж съ змъгж крецинжтатж ши де тоть съ ѡ стн↑нгж*); ши скръшнїм къ динцїи спре търма лъи Хс. ка нище къни търбаци,

*) De-ntîi scris: стнигж, şi apoi între и şi н pus de asupra un ↑.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

къ ера кѫрвари къть нѫ авѫ сацїѫ, ши плини де тоть ръѕл; ши ръи ера, ръѫ се сфръшнрѫ, къ Дїѡклнтїань арсе аскѫнсь ѳнтр-о плѣвницѫ, гарѫ Маѯнмїань-л плѫрѫ (sic) вїермїи де вїѫ, ши аша-ши лепъдарѫ сѫфлетеле; ши аѫ домнить 20 де ан.

34. ДПЪРѪЦЇѪ КОНСТѢИ, ТАТѪЛ ЛѪ КОСТѦНТИН ДПЪРАТЬ.

Ічеста Конста маинте ера цинере лѫи Маѯнмїань, къ-н цинѣ ѡ фатѫ, анѫме Ѳеѡдора; дѣчїи нъскѫ дентр-ѫнса пре Констїе, | татѫл лѫи Галь ши а проклатѫлѫи 364
лѫ Ївлїань, чела че-шь кълкѫ лѣцѫ. Ши ѳпъряцна Конста Бретанїа ши Галїѫ ши Ѧлпа, гарѫ Маѯентїе цинѣ атѫнче Рѫмѫл ши Италїа; ши ѳпъряци Конста 4 ан.

35. ДПЪРѪЦЇѪ ЛѪ КОСТѦНТИНЬ, МѪРЕЛЕ ДПЪРАТЬ ДТЪЮ Д КРЕЦИНЫ.

Дѣка статѫ ѳпъратЬ Костантинь, фечорѫл Костеи (sic), нъскѫтѫл де ѳ светаа Ѧлина пре партѣ тътѫне-съѫ, къ атѫнче се ръсхыраръ мѫлте пърци ѳпъряцїѫ Рѫмѫлѫи: Маѯентїе лѫасе Рѫмѫл, Севнрь алтѫ латѫре, Маѯнмїань алта, ашнщждера (sic) Галерїе; ши порончирѫ Рѫмлѣнїи ла Костантин ка съ-н избѫваскѫ де мѫнчитори. Ётѫнче ръдикѫ ѡци спр-иншїи, шї-и се арътѫ крѫчѫ деи черѫ ши фѫ кѫвънть: Костантине, кѫ ачаста вери бирѫи. Ши фѣче стѣгѫл кѫ крѫче. Дѣчїи мѣрсе ши бирѫи пре тоци ши фѫ ѣсѫш ѳпъратЬ ѳтъю крецинескЬ; ши абътѫ де сѫрѫпѫ каселе идолилорь ши астѫпѫ капиципле ѫнде пѫрта Ѧлинїи сфара дракѫлѫи, ши ле сфърши тоатѫ спѫркъчюнѫ лорь. Ши дешкисе бесѣречиле крецинещи, ши се лъроп престе тоатѫ лѫмѣ ка кѫ ѫи бѫчинь де аѫрь гласѫл лѫи дела марцинѣ пъмѫнтѫлѫи пънѫ ѳ марцинн съ ръсѫнѫ кътрѫ крединца лѫи Хс. Дела Хс. пънѫ ла Костантинь, кънды адѫнѫ съборь ѳ Никея де алѣсе лѣце крецинѣскѫ, 318 ан, гарѫ дела Ѩдамь 5836 де ан. Костантинь дърѫи пре пърынтеле лѫи, Папа Селевестрѫ, кѫ четатѫ Рѫмѫлѫи, ши карїи ворь фи дѫп-ънсь; гарѫ елѫ-ш фѣче четате ѳпъряцтѣскѫ Цариградѫл ла Бизантїа, 5852 де ан. Ётѫнче аѫ афлатЬ Ѧлина крѫчѫ лѫи Хс. Ши аѫ ѳпъряцить Костантинь 32 де ан ши 11 лѫны. Ла моартѣ лѫи пѫсе домнь пре партѣ ръсѫритѫлѫи ал донле фїю Костандїе, гарѫ пре Конста ши Костантин, лорь ле дѣде апѫсѫл ши Галїѫ: че се стинсерѫ кѫрѫндь, ѡ, амарь, къ се сфъдирѫ адинсь ен-ши.

36. ДПЪРѪЦЇѪ ЛѪ КОСТѦНТЇЄ, ФЄЧОРѪЛ ЛѪ КОСТѦНТИН.

Вени тоатѫ ѳпъряцїѫ ла Костантїе, ши пѫсе пре непотѫ-съѫ Гаїе, фечорѫл лѫ Костантинь, съ фїе Кесарь. Дѣка-л ірїѫ къ се ръдикѫ съ фїе ѳпъратЬ, елѫ-и тъе капѫл, ши дѣчїѫ се ѳчепѫ ръѫ. Ши домни Костантїе 24 де ан.

37. ДПЪРѪЦЇѪ ЛѪИ ІѪЛЇѦНЬ, КЪЛКѪТОРЮ ДЄ ЛѣЦЄ.

Ѭтѫ статѫ ши Ївлїань, фрателе лѫи Галь, кѫ вїщѫ ѳпѫцитѫ, порчѣскѫ, де фѫ Кесар; ши дѣка мѫри фрате-съѫ Гал, атѫнче | ши се лепъдѫ де дѫмнезеѫ ши пържи 365
лѣцѫ крецинѣскѫ. Дечи се лепи де дракѫл ши ръдикѫ арме ши ръзбоде спре Хс. Дѣка аѫзи ачѣстѫ Костандїе, де скрѣбѫ елѫ се ръзколи ши мѫри. Дѣчїи статѫ ѳпъратЬ Ївлїан; атѫнче ниви венинѫл амарь дела иннмѫ че авѣ, дечи хѫлїѫ пре Хс. ши зичѫ къ ша сфрѣшить рѫда ши ша спартЬ лѣцѫ мошилорь. Ши въреа сѫнце крецинескЬ фъръ милѫ, шї-и пїердѣ кѫ грознпче морци. Дпсѫ окюл дерептЬ нѫ

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

доарме, че възѣ ръштъциле лѣи ши нѣ ръбдѫ ѳделѣгъ, че-и тремисе сфадѫ кѣ Тѣрчїи; дечи дѣкѣндѣ-се ел ла диншїи, мънїѫ лѣ дѣмнезеѣ-л съцетѫ пре кале. Ши домни 2 ани. Иѣвїань домни 9 лѣни, Ѵалентїаниньь 1 ань, Ѵаль фрате-съѣ 13 ани, Гратїань ши кѣ Йлестиньь 3 ани.

38. ДПЪРѪЦЇѪ ЛѢИ ѲЄѠДОСЇЄ ЧЄЛѢИ МЙРЄ.

Гратїань, пънѫ ера вїѣ, дѣде домнїа деспре ръсѫрить лѣ Ѳеѡдосїе; ель цинѣ Ромѣл, че кѣрѣндѣ-л жѣнгїарѫ ницде връжмаши; ыарѫ Ѳеѡдосїе пѣрчѣсе ла Ромь. Кънды фѣ ѳ Солѣнь, авѣ ѳпѣтаре кѣ Солѣнѣнїи, дечи тъе 15000 де wамени. Дѣка соси ѳ Ром, тоци връжмашїи лѣ Гратїань и пїердѣ, ши дѣде домнїѫ Ромѣлѣи лѣ Йленть, фрателе лѣ Гратїань. Че нѣ тръи мѣлт, къ се ръдикѫ wаречине, анѣме Еѵгенїе, спр-инсѣл, ел де фрикѫ се спънзѣрѫ; ыарѫ се ръдикѫ Ѳеѡдосїе кѣ wци спре Еѵгенїе, ши-л добънди де-л пїердѣ. Йль доиле ань ден домнїѫ лѣи Ѳеѡдосїе фѣ ал доиле съборь а тоатѫ лѣмѣ, адѣнать ѳ Цариград, 150 де пъринци. Ѳеѡдосїе пѣсе ѳ Ромь домнь пре фїюл съѣ Ѡнорїе. Ши домни Ѳеѡдосїе 17 ани, ши мѣри ѳ Медїолам, ѣнде ера Ймвросїе архїепископѣль.

39. ДПЪРѪЦЇѪ ЛѢ ЙРКАДЇЄ.

Ромѣл домнїѫ Ѡнорїе, ыарѫ фрате-съѣ Йркадїе Цариградѣл, фечорїи лѣ Ѳеѡдосїе. Йчеѫ амъндон къндь ера коконашн, ен ѳвъца карте ла свети Йрсенїе, шї-н черта татѫ-съѣ съ аскѣлте де даскаль; ен се лъѣда кѣ ръѣ къндь ворь фи ѳпъраци; Йрсенїе фѣцн де фрикѫ ла кълѣгърїе; ыарѫ дѣка фѣрѫ ен ѳпъраци, черка пре ѳ тоатѫ лѣмѣ съ-ль милѣскѫ, ши-л афларѫ; дечї-и скрисерѫ карте, доаръ е (sic) требѣюще милѫ се-и тремицѫ ши съ-и ыарте де грешалѫ. Йчеста Йркадїе авѣ w мѣыре, анѣме Ѣндоѫїѫ, фоарте рѣ ши лакомѫ, ши-ш пѣрта бръбатѣл кѣм
366 ера воіа ен, ши-л | невои де скоасе пре светы Іѡаннь Златаѣст де ѳ епархїе, пентрѣ къ-н ѳвъца пре винеле лорь, съ ле фїе де спъсенїе. Йркадїе домни 14 ани.

40. ДПЪРѪЦЇѪ ЛѢИ ѲЄѠДОСЇЄ ЧЄЛ МИКЬ.

Дѣка мѣри Йркадїе, лъсѫ-ши кѣнѣна ши скаѣнѣл фїю-съѣ, лои Ѳеѡдосїе, нъскѣть де ѳ Ѣндоѫїѫ; ыарѫ ел ера тинерель де 7 ани; ель-л ѳвъца сорѣ-са Полхрїѫ тоатѫ ѳцелепчюнѣ; ши нѣ-и кѣтеза нименѫ, пентрѣ фрика лѣи Издигердь, домнѣл тѣрческь, къ-ль рѣгасе Йркадїе съ-и фїе прїѧтинь фечорѣлѣи. Пентрѣ ачѫ тремисе ѣнь боыринь а лѣи сокотиторь ши скрисе ла боыри: карele нѣ се ва плека, еѣ вою вени де вою фаче избѫндѫ коконѣлѣи. Дечи дѣка вени ѳ връстѫ де ѳсѣрать, сорѣ-са Полхрїѫ грижїѫ съ-и афле соць. Ера ѳнтрѣ Йѳїна ѣнь wмь. анѣме Леонтїе, ши цїѫ тоть нѣмѫрѣл стѣлелорь, ши авѣ дон фечори ши w фатѫ, анѣме Йѳина, де ера прѣ фрѣмоасѫ. Дѣчїѫ ла моартѣ лѣи Леѡнтїе, ел ѳпърци тоатѫ авѣцїѫ фечорилорь, къ ера богать, ыарѫ фѣтен лъсѫ нѣмаи 100 де галбени шї-и зисе: сокотѣще-ци атѫта ши фрѫмосециле; къ-и кѣноцѫ ѳ стѣле че ва фи; ыарѫ фрацїи, дѣпъ моартѣ тѫтъне-съѣ, ниче атъта нѣ-и дѣдерѫ. Йї се скѣлѫ кѣ w мѫтъше а ен, сорь тѫтъне-съѣ, де се дѣсе ѳ Цариград ши-ш плѫнцѫ стръмбѫтатѣ ѳнаннтѣ Полхриеен; ыа w възѣ аша тинѫрѫ ши фрѣмоасѫ ши се мирѫ де ѳцелепчюнѣ ен, ши цїѣ къ е фатѫ кѣратѫ. Ши ѳкѫ нѣ ера креципнѫ, ши w дѣде ла Павлинь логофетѣл де w ботезѫ, шї-и пѣсерѫ нѣмеле Ѣндоѫїѫ. Дѣчїи фѣчерѫ нѣнтѫ ши w кѣнѣнарѫ, де фѣ ѳпърѫтѣасѫ. Ши нъскѣ ши w фатѫ де фѣ апои датѫ де

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Θєwдосїє дѫпѫ Балєнтїан ѣпъратѫл де Рѵмь. Съ спѫнємь пѫцинель де Рѵмлѣны, че ли с-ѫ тъмплать.

Єра ѣ Рѵмь ѳнь бонарінь маре, анѫме Маѯнм, ши авѣ ѡ мѫларе прѣ фрѫмоасѫ; ши ѡ прѣ ѣдржци ѣпъратѫл, ши мещершѫгѫи де добѫнди инелѫл лѫ Маѯнм; ши-л тремѣсе ла мѫларе-и де ѡ кемѫ кѫ нѫмеле лѫ Маѯнм; ш крезѫ ши мѣрсе ла ащернѫт. Апъратѫл ѡ принсе де ѡ рѫшинѫ. Дѣка лѫзи Маѯнм, фоарте се мънїе ши ръдикѫ сфадѫ рѣ пре ѣпъратѫл де съвръшинть, и тъларѫ капѫл ши рѫшинѫ ши ѣпържтѣса; ларѫ ш де скръбѫ тремѣсе ла Гезерих, домнѫл Йндалѫзѫи, ши се скѫлѫ кѫ ѡци, ши вени де лѫѡ Рѵмѫл ши роби лѫ Маѯнм мѫларѫ ши фата. Пънѫ атѫнче с-ѫ цинѫть де Рѫмъни Рѵмѫл; дѣчїѫ ѣкъпърѫ Ѯандалїн, къ стътѫ ѣпъратъ Маѯнм, чела че фѣче атѫнче ръзмирица; ши дѫп-ѫнсь Ѯлеврїє, дѣчїн 367
Манор, дѫп-ѫнсь Гликерїє, дечи Непотїамь ши Ѯрестъ, ши фїю-съѫ Ромиль. Ѧтъю марѣ четате Рѵмѫл ѡ лѫ ѣпърѫцинть Ромиль, ши апои ларѫ лѫ ѣпърѫцинть ши ѫѫ фостъ перирѣ дела Ромиль. Дѣчїѫ ѡ лѫларѫ стреннїн, ши тоци воевозїн, пъркѫлабїн, нимѣрничїн, фѫрѫ плекаци сѫптъ Йндалы. Дечи де акѫм ларѫ съ ѣдерептѫѫм пре повѣсте ѣнаинте кѫм мѣрце.

Кѫмѫ-ш ѣпъръцїѫ Θєwдосїє ѣпрєѵнѫ кѫ соцѫ-съѫ ѣпържтѣса Ѵѵдоѯїѫ, веніръ ши фрацїн ен дентрѫ Йѳана; ш ле зисе: де нѫ мѫ врѣцн досъди, нѫ ашь фн астъѕн ѣпържтѣсѫ; ши фѫрѫ пѫши де ѣпъратѫл бонари мари. Че ниче ѳнь бине пре лѫме нѫ ѥсте ка съ нѫ се амѣстече кѫ скръба чи кѫ мѫлть амарь: содреле-л акопер нѫврїи, аша ши пре бине врѣжмашїи. Дечи че вом съ спѫнемь? Бїш бине Θєwдосїє кѫ ѣпържтѣса ѣ тоате знлеле ѣ дезмїердѫчюне, дечи де нѫпраснѫ вени ка ѳнь вънть кѫ виворь ѳръчюнѫ, къ адѫсе ѡаречине ѣпъратѫлѫи ѳнь мѫрь прѣ маре ши фрѫмос. Єль се мирѫ ши-л тремисе ѣпържтѣсен; ш ѣкъ се мирѫ ши-л тремисе ла Павлинь, нашѫ-съѫ; ель нѫ щїѫсе де мъръ кѫ лѫ фостъ ѣ мъна ѣпъратѫлѫи, че и-ль дѫсе дарь. Дѣка-ль възѫ, ель-ш препѫсе кѫ гѫндь ръѫ ши тремѣсе атѫнчешь де ѡ кемѫ ши ѡ ѣтребѫ: ѳнде е мъръл? Йѣрѫ л се жѳрѫ къ л-ѫ мъѣткать; ел атѫнче н арътѫ мъръл шї-н скоасе минчюна ѣн фацѫ. Дечи пре бїетъл Павлин и тъе капѫл атѫнчеши, ларѫ пре ѣпържтѣса ѡ гонн дела днись. Йѣ се дѫсе ла Іерусалимь ши мѫлтѫ милостенїе ѣпърци мънѫстнрилорь ши мишенлорь, ши се сфърши аколо. Йчествѫ Θєwдосїє н се арътѫ 7 коконн, де-ѣ сомнь адормици де ѣ знлеле лѫ Декен, аскѫнши ла четатѣ Єфесѫлѫи де фрика мѫнчилорь ши ѫѫ дормить 372 де ани. Йчеста ѣпъратъ фѫ аромить де ѳнь скопить, анѫме Хрисафїе, де-ш гонн сорѫ-са дела днись Полхерїѫ, къ ера ѡмь хитлѣнь ши ръѫ; апон ѡ кемѫ ларѫшь ѣпъратѫл ла днись. Θєwдосїє ѫѫ домнить 42 де ани.

41. Апъръцїѫ лѫ Маркїань.

Ръмасе ѣпъръцїѫ ла сорѫ-са Полхрїѫ, дѫпѫ моартѣ лѫ Θєwдосїє, ши ера прѣ ѣцелѣптѫ. Дечи възѫ къ нѫ поате фи Цариградѫл фъръ ѣпъратъ, къ фечорїн лѫ Θєwдосїє нѫ тръниръ: дечи алѣсе ш пре ѳнь ѡмь бѳнь, анѫме Маркїань, ши маинте-ль жѳръ кѫ ѡ ва лъса съ-шь цїе фетїѫ, кѫмь са-ѫ фъгѫдѫнть лѳи дѫмнезеѫ ден тинерѣце; атѫнче-л кѫнѫнѫ ѣпъратъ. Йчесть Маркїань ера де рѫдѫ мѣсерѫ, че ера кѫ нѫрава бѳнь ши ѣцелептъ, дечи ѣтрасе а слѫжи ѣ кърте. Ѯарекъндь ѣтр-о ѡасте ешисе | кѫ Гречїи, къ ле пръда Тѳрчїн цара, ель се ръзболи пре кале де зѫчѫ 368
ѣтр-ѳн сатъ ла нище ѡамени ши се ѣфъртѫци кѫ нѳншїи. Дѣка се скѫлѫ ден болѫ ши се дѫсерѫ ла въната ши остениръ гонинды, дѣчїн се кѫлкарѫ съ ка доармѫ; ши ман наинте се дещептѫ ѳнѫл, възѫ ѳнь вѫлтѳрь, десѳпра лѳи Мартїань де-шь тинсѣсе арепиле де-ль ѳмбрїѫ. Йтѳнче дешептѫ пре фрате-съѫ шї-н арътѫ; пентрѳ ачѣѫ кѳноскѳръ къ семнѣзѫ къ ва фи Маркїань ѣпъратъ ши-ль дещептарѫ де-и спѳсерѫ кѫ бѳкѳрїе. Йтѳнче-л дърѳнръ кѫ 300 де галбени ка съ нѫ-и ѳите кѫндь

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ва вени ла ·т пържцїе. Єлѫ се дѫсе ла Цариградъ ши се лепи де Испарь, че ера воевод пре тоате чѣтеле; тъмплѫ-се де се дѫсержѫ ·т шасте съ се батѫ кѫ Геезерих, домнѫл Индалѫвѣи, ши фѫржѫ бирѫнци ши фѫ Маркїань принсь вїѫ ши кѫ алци. Дѣчї-и цинѣ ·т легѫтѫржѫ ши възѫ ши Геезерих ѫнь вѫлтѫрь ѫмбриндь кѫ арепиле пре Маркїан дѫрминдь ·т легѫтѫржѫ. Дечи се мирѫ фоарте, дечи кѫноскѫ къ ва фи ·т бине маре, ши легѫ кѫ нѫнсь жѫржмънть, де ва фи ·тпърать, съ фїе кѫ паче кѫ Геезерих. Дечи каѫтѫ: пре чине крѫцѫ дѫмнезеѫ, пасериле ·ткъ-и слѫжескь ши пъгѫнїн-л чинстескь. Дечи-л тремисе кѫ соцїн-шь кѫ тоци ·т Цариград, ши фържѫ зѫбавѫ стътѫ ·тпърать; дечи кїемѫ пре Татїань, дечи-л пѫсе Патрикїе ши пре Ізлїе воевод Импїкѫлѫи, къ-и ера фраци пре крѫче шї-и фъкѫсе мѫлть бине ·т сържчїе. Маркїань ·тпържцїѫ, ларѫ Полхнїѫ зиди бесѣрека Блахерна; атѫнче фѫ аль патрѫл съкѫрѫл а тоатѫ лѫмѣ, адѫнатѫ ·т Халкидѫнь 630 де пъринци. Ши аѫ домнить Маркїан 29 де ани, ши аѫ мѫрить де бѫтрънь, къ ера ѫм бѫнь, блѫнд ши мънгѫїмс.

42. Дпържцїѫ мирелѫи лєѡнть.

Ътѫнче ера боіарінь ман маре Испарь, де авѣ о слѫгѫ, анѫме Лєѡнть, ши ера пѫсь пре тоатѫ авѫцїѫ лѫи, съ ѡ цїе; дечи-л рѣдикѫ ·тпърать ка съ-и пѫе ѫн фечорь а лѫи Кесарь, къ нѫ лъсѫ Дѫмнезеѫ пре Испарь съ фїе ·тпърать, къ ера ерїань. Йша се ·тшелѫ ·т нждѣждѫ ·тцелепчюнеен ѡменеци. Дѫпѫ ачѣѫ съ апропїе Испарь ла ·тпъратѫл кѫ маре ·тдръзнире ши зисе: ѡ, ·тпърате, нѫ се каде чине поартѫ къѳань моχорътъ съ грѫіескѫ менчюнн; ·тмпле-ми че ан фъгѫдѫнть, де пѫне ѫн фечорь аль мїеѫ съ фїе Кесарь. Дпъратѫлѫ-и грѫи: чине поартѫ къѳань моχорътъ нѫ се каде съ фїе бирѫнить де слѫгѫ-шь, че се аскѫлте слѫга де ·тпъратѫл. Йчесть ·тпърать афлѫ комоаръ мѫлтѫ ши рѣдикѫ оцни пре Ливїани ши Геезерих
369 ши пѫсе воевод пре кѫмнатѫ- |съѫ Баслескь оцилорь, ши ера пре маре ши пре ѳскать ка нъсніпѫл де мѫлци, ши бърбаци бѫнн ши вітѣжи; че фѫ ман таре ши ман пѫтѣрникь аѫрѫл декъть мѫлцимѣ оцилорь, къ поате спарце четъци ши а ръсипи зидѫри; аѫрѫл поате бирѫи ръзбоюл, поате пїпарде тоате бърбѫцїиле, къ е сецѫтѫ лѫчїе ши се ·тфнце лесне ла ннимѫ де ѡмь. Йѫрѫл лѫ Геезерих ши фѫ ажѫторь; ши пре аскѫнсь тремисе ла Баслескь; елѫ се амъци де драгостѣ аѫрѫлѫи, дечи кънды фѫ ла ръзбою, ел ·ттъю ·тчепѫ а фѫци; дѣчїн ·тдържтничи пре тоци а фѫци. Йнь къѣтаци, къте лимби ши оцни адѫнате ѡ лѫчире де аѫрь ле бирѫи! Йша съ тъмплѫ Гречилорь ·т Ливїа. Ши домни 17 ани.

43. Дпържцїѫ лѫи лъвь челѫи микь.

Йчесть Лєѫ нпче ѫнь фечорь нѫ авѣ, нѫман ѡ фатѫ, анѫме Преаднїѫ, ши о мърнтѫ дѫпѫ ѫн боіарінь, анѫме Зинонь; дечи нъскѫ дентр-жнсѫ ѫнь кокон шї-и пѫсержѫ нѫмеле Лєѡнть; ачествѫ-и дѣде ла моарте мошѫ-съѫ ·тпържцїѫ, че нѫман че домни ѫнь ань.

44. Дпържцїѫ лѫ Зинонь еръколикѫл.

Зинонь, татѫль съѫ Лєѡнть (sic), нѫ ера дерептъ ла кредінцѫ крецінѣскѫ, че мѫлци де ·т тѫрма лѫ Хс. и мѫнчїѫ ши пъсторїн тѫрмеен ·ткъ-и слѫтїѫ ръѫ; ши бѣѫ ши ель пъχарѫл че адъпа пре алалци, къ-и спѫсе ѫнь четиторю де стѣле кѫмѫ-и ва фи сфръшитъл, дечи мѫлци воннпчи пїердѫ де ·т кѫрте; ши домни 17 ани.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

45. ДПѢРЖЦІѦ ЛѪ ѦНАСТАСІЄ ЦАРѢ.

Трекѫ ѳпѣржцїѧ гречаскѫ ши ла Ѧнастасїе Чеѣрвл; че кѫм ера ель, аша авѣ ши вїацѫ чеѣржѫ, къ чеѣржѫ дентъю-ш стрѣмбь спре ереса лѫ Євтихїе. Дечи дентржнсвл се скорни негѣржѫ ѳтѣнекать ши вихорь юте пре крецини, дечи ѳчепѫ пре патрїаши (sic) деѳ скаѣне кѫ рѣшине а-и скоате, ка неще фъкѫтори рѣи, ши гонїѧ пре чен крецини дерепци ши кѫ грозниче мѫнчи и мѫнчїѧ, ши ера претѣтиндинѧ сѣспин ши плънцери, ши-л блѫстѣма мѫлци де фацѫ съ ѳмпле рѣѫ. Дечи ѡарекѣндь, дѣрминдь ел, възѣ ѫнь вис: ѫнь ѡм маре цїиндь ѡ хрѫтїе де ера нѫмеле лѫ Ѧнастасїе скрись, ши зисе кѫ мънїе: бѫнѫтъциле Єзекеен ле възѣ Дѣмнезеѫ де-и ман дѣде вїацѫ 15 ани, ѳарѫ нъраввл тъѫ чел | рѣѫ-л възѣ, дечи цѣѫ тъѭть де 370
ѳ вїацѫ 15 ани, ши-л расе деѳ хрѫтїе. Дѣчїи се фоарте мъхни, ши мѫрн кѫрѣндь де тѫнать ши де фѫлцерь, ши фѫ ѳгропать. Преспре пѫцине зиле ел стригѫ се-л дезгроапе ши се рѫга кѫ ѡмиленїе дела нимѫ, ѳарѫ привегиторїи ръспѫнсержѫ къ домнѣще альтвл, ши нѫ-л дескоперирѫ; пѫцинѫ врѣме трекѫ, фѫ дескоперить, ши-л гѫснрѫ къ-ш мѫѳѭка тоть: ши пашмацїи, ши местїи, ши брацеле, ка де стрїин. Нѫ ера де тоть ръѫ Ѧнастасїе, че ера ши бѫнь, къ де нѫ врѣ фи ѳтѫнекать кѫ ача връколѫчїе де фъча ръѫ православничилорь, аиментрѣ ел ера бѫнь. Къ ера семнать ѫнь лѫкрѫ ръѫ ѳ цара гречаскѫ ши роднсе ѡ поамѫ рѣ ши юте, ши нѫ алтѫ че ера принсь ѫнь нъравь ръѫ де тоци ѡаменїи ши де мѫери ши де копїи ши де тоци къци се скрънѫвескь ши се пише, пънѫ ѳ роби ши-м мкшен; пѫс ера съ дѣ бирь ла анѫл ѫнь флорипть де арципть, кѫм се зиче 12 аспри дерепть ѫн ѡмь, дечи тоци пънѫ ши ѳ кокони, ѳарѫ дерепть витѫ де тоате къте 6 мангърь, де да ѳ вистѣрюл ѳпъратѫлѫи; ѳарѫ Ѧнастасїе фѫ рѫгать де неще пърипци къллгѫри де змѫлсе деѳ ръдѫчинѫ ача добѫндѫ ѳпѫцитѫ ши де ѡкара алторь църь. Ѧнастасїе лѫ домнить 27 ани.

46. ДПѢРЖЦІѦ ЛѪ ІѪСТЇѦНЬ ѦТЪЮ.

Ѧчестѫ Іѫстїань се гръѫще къ н-лѫ дать Ѧмантїе, ѫнь боярнь, лѣѫцїе мѫлтѫ, ка съ нъемѣскѫ чѣте де воинничи съ ръдиче ѳпъратъ пре ѫнь фечорь а лѫ Ѧмантїе, анѫме Ѳекрить, ѳарѫ Ѫстинь кѫ лѣѫцїѧ алтора добънди-ши ел ѳпѣржцїѧ, ши ера бѫнь ши ѳцелепть, ши скоасе ереса ден цара а Маниѫенлорь. Ѧтѫнче се крецинѫ Ѧламѫндарь, домнѫл Тѣрчилорь. Мѣрсержѫ ла динсь ачен еретичи Маниѫен де врѣ съ-л скоаце день кредница дерѣптѫ ла ересь, де зичѫ къ лѫ кинѫить Хс. пре крѫче кѫ трѫпѫл ши кѫ дѣмнезенрѫ; ель врѫ съ ле арате менчюниле, дечи пѫсе де-и шопти ѡаречине ла ѫрѣке, дѣчїи се фѣче мъхнить. Єретичїи-л ѳтребарѫ; елѫ ле ръспѫнсе: вени-м вѣсте къ лѫ мѫрить архаггель Михаиль; ей зисержѫ: нѫ крѣдс, къ нѫ морь ѳцерїи; ѳар ел зисе: де нѫ морь ѳцерїи, ниче дѣмнезенрѫ н-лѫ кинѫить ѳпревнѫ кѫ трѫпѫл; ей се дѣсержѫ рѫшинаци. Іѫстїань лѫ домнить 9 ан.

47. ДПѢРЖЦІѦ ЛѪИ ІѪСТИНІЇНЬ ЧЕЛѪИ МАРЄ.

Дѣка-шь дѣде Іѫстїань даторїѧ даторникѫлѫи ши лиши лѫтѫл де църънѫ, ел стътѫ ѳпърать фрате-съѫ Іѫстинїан чел маре. | Ѧчеста ѳтъю ръдикѫ ѡщи пре 371
Геламерь, домнѫл Ѧндалилорь, къ скрисе Индриѫ ла ѳпъратѫл де-л рѫгѫ шї-и спѫсе къ л-лѫ ѳкис Геламерь ѳ четате кѫ мѫырѣ ши кѫ фечорїи ши ѫѫ лѫать домнїѧ. Ѩржѫ ѳпъратѫл тремѣсе воевод пре Белисарїе кѫ ѡщиле, ши се дѣсе кѫ мѫлциме де воинничи де се лови кѫ Геламерь ла ръзбою; дечи-л бирѫи ши-л принсе кѫ мѫырѫ ши кѫ фечорїи, шї-и спарсе четатѣ де гѫси лѣѫцїе мѫлтѫ, фържѫ нѫмѫрь,

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ши-л дѫсе легать ла ѳпъратѫл кѫ тоатѫ авѫцїѫ лѫи. Ѩчеста Белисарїе бѫнь бърбать се дрътѫ Гречилорь: де сѫлица лѫи се спѫре Хозрои, домнѫл Тѫрческь, ши добѣнди Римѫл чел бѫтрѣнь, ши ле принсе домнѫл де-л дѫсе легать, ши алте мѫлте ръзбоае бирѫи. Ши пре ѳпъратѫл Іѫстинїань ден перире-л скоасе, къ се ръдикасе ѡ рѫдѫ а лѫ Ѩнастасїе кѫ ѡ самѫ де wамени пре ѳпъратѫл, ларѫ Белисарїе кѫтезѫ ка ѫи лев шї-и бирѫи. Дечи тъе атѫнче 35 де мїи де чеи връжмаши хитлѣни ши скъпѫ ѳпъратѫл. Дѣчїи ера лъздать де тоци воеводѫл Белисарїе; че нѫ плъкѫ ачѣстѫ пизмеени, кѫмѫ-ши се грѣыще: окюл хитлѣн ши пизмашѫ нѫ юбѣцїе бинеле омѫлѫи; челѫ че ыасте брѫбать бѫнь ши кѫтезѫторь ла ръзбою, ел соси пизмеен роб ши въѫ пъхарѫл нѫпъстїен, къ-и тъыраѫ капѫл. Ѳ, пизмѫ, де ѳчепѫть връжмаше, фїарѫ кѫмплитѫ, тълхарю, скорпїе венинодсѫ, шарпе мѫшкѫторю, сецѣтѫ фърѫ фїерь, сѫлицѫ аскѫцитѫ, вїацѫ фърѫ паче, къть ръѫ фачи ши къци мѫнчеци! Ѩчеста ѳпърать зиди бесѣрекѫ прѣ маре ши фрѫмоасѫ, анѫме светаа Софїа, ши ера крецинь бѫи, милѫнѫ пре мишеи ши сокотїѫ кѫ чинсте превъцїи ши рѫгѫторїи. Ши-и ал 26 де ани ѳпърѫцїѫ лѫи фѫ а тѫатѫ (sic) лѫмѣ ал чинчиле съборь адѫнать ѳ Цариград, 165 де пърници. Ши домни Іѫстинїань чел маре 39 ани.

48. Ѳпърѫцїѫ лѫ Іѫстинь чѳл мик.

Кѫндь врѣ съ моарѫ Іѫстинїань, ел фечори нѫ авѣ, че-ш дѣде ѳпърѫцїѫ непотѫ-съѫ, лѫ Іѫстинь; ши ера wм бѫнь ши дерептъ, ши стръмбѫтъциле нѫ ле юбїѫ, ниче нъравѫрилe рѣле, че ера кѫ сѫфлеть кърать ши кѫ кипь фрѫмос, ши кѫвинте дешарте нѫ-и плѫчѫ, ниче ера юбитор ла авѫцїе. Ши ера фрѫмос ши блѫндь, ши хитленшѫгѫль нѫ-л авѣ; че ера тоть болнавь, ши маи мѫлть ѳпърѫцїѫ де-ѳ пать. Дечи пентрѫ къ нѫ пѫтѣ еши дес ла мишеи ши ла сърачи съ-и жѫдече кѫ дерептѫль, ей авѣ асѫпрѣлѫ мѫлтѫ ши стръмбѫтъци грѣле ши мънтѫнри рѣле де кътрѫ ѡ самѫ де боиари, къ ера лакоми ши нѫ се пѫтѫ сътѫра ши ле ера жѫдецѫл
372 тоть ѳ платѫ; дечи ера | претѫтиндиниѫ сѫспини ши плѫнцери кѫ лакрѫми ши ципете. Дечи аѫзи ѳпъратѫл де ръѫл лорь, че нѫ ле пѫтѫ фолось, къ-л ѳгрewїа дѫорнле, нѫмаи че ле порончїѫ ши ли се лъѫда шї-и ѳгрозїѫ кѫ кѫвънтѫл. Че ей нѫ гѫндїѫ, кѫмѫ се грѣыще: нимѫ лакомѫ ши юбитоаре ла авѫцїе нѫ се рѫшинѣзѫ де фацѫ ѳпърѫтѣскѫ, ниче се тѣме де дѫмнезеѫ. Дечи бирѫнсе ръѫл пре бине ши акоперисе стръмбѫтъциле пре дерептъци, ларѫ ѳпъратѫл сѫспина ши тънжїѫ. Дсъ wаречине де-ѳ боиари вени ѳначинтѣ ѳпъратѫлѫи кѫ ѳдръзнире де зисе: ѡ, ѳпърате, де вере (sic) врѣ съ ыи де-ѳ мъниле ръѫлѫи съ избѫвеци пре wамени, дъ мїе сабїѫ, дечи де вою тъы несацїѫл ши лъкомїѫ ши де вою скоате де-ѳ ръдѫчинѫ нъравѫл лакомилорь, чинсте съ дибь дела домнїѫ та, ларѫ де нѫ, пре дерептъ съ-м тач капѫл! Ѳпъратѫл атѫнче-ль пѫсе бань маре, шї-и зисе съ грижаскѫ де дерептате. Дѣчїи жѫдекънде ел кѫ дерептѫл, вени ѡ мѫларе въдѫѡ ши се жълѫѫ пентрѫ ѫнь постѣлникь, де ера рѫдѫ ѳпъратѫлѫи, кѫмѫ ыѫ лѫать тоатѫ авѣрѫ пентрѫ нїче ѡ вїнѫ. Ѳл тремѣсе съ-л кѣме ла жѫдекатѫ; постѣлникѫл нѫ мѣрсе, че ѳкѫ-л ѳжѫрѫ. Ѩтѫнче фѣче ѳпъратѫл wспъцѫ маре боларилорь; тъмплѫ-се де фѫ ши постѣлникѫл ла ачѫ веселїе. Немерь ши банѫл чел маре, грѣи кътрѫ ѳпъратѫл: доарѫ те къещи, доамне, де ѳбъцѫтѫрѫ че мїѫи зис, кѫ жѫдець дерептъ съ фїѫ, пре карїи ворь wбинди пре чен сърачи кѫ стръмкѫль еѫ съ-л чертъ? Дечи ыатъ-ци ѳкінь боерїѫ-ми, къ еѫ нѫ почь ръбда хитлѣнїи ши хлапїи ши немилостивїи а фи ѳ чинстѣ та. Ыѫрѫ Іѫстїан ръспѫнсе: де амь еѫ фъкѫть чева кѫ недерептѫл, нѫ-ми вегѣ вое немикѫ, че мѫ ы де-ѳ скаѫн, де-м фѫ пре дѣлѫ, ларь де ыасте алть чинева, дела масѫ-л скоалѫ ши-л жѫдекѫ кѫмѫ цѣм зис. Дѣка зисе ѳпърѫтѫл аша, атѫнчеш фѫ скос постѣлникѫл дела масѫ кѫ рѫшине ши-л дѫсе де-л

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

жѫдекѫ кѫ мѫшрѫ че-лѣ пърѫѫ де авѫцїе че ш8 л8ать. Дечи чела че авѣ червиче цапънѫ шн тр8фѫ юте ши кѫ лимбѫ аскѣцнтѫ, ел8 се мѫе ка коѳл де жѫг шї-н се гѫси вина фацѫ; дечи знсе де-л бътѫрѫ шї-и расе барба шн капѳл шн спрѫнчѣнеле, ши-л пѫсерѫ пре 8-мъгарю де-лѣ пѫртарѫ кѫ пїѫлѫ пре тоате ѳлъцеле кѫ рѣ рѣшне. Дѣчїи се спѫрѣрѫ тоци ши се тъшрѫ лъкомїнле ши жафѣриле ка кѫ брнчѳл, шн се фъкѫ тѫтѫрор жѫдець дерептъ. Йша шсте чѣне аре минте слсбодѫ шн нѫ е юбиторю ла авѫцїе, нпче е фъцарнпкь: нѫ се тѣме де чен †налци, нпче се рѫшнѣзѫ де нпменѫ; дечи де вери авѣ минте кѫратѫ шн вїацѫ дерѣптѫ, съ нѫ лъкомещи ла дсбъндѫ хитлѣнѫ, нѫ те вери тѣме де †пърать, нпче те верн рѫшна де бсшри, нпче-ц ва фи фрикѫ де домнн. Й| честа Ієстїань мѫлте дерептъци ал токмить вїцїи лѣмїси, 373
шн ал токмить 12 лѫы. Шн -н ал шаптеле анѣ де домнїѫ лѣи, атѣпче с-ал †глѣть пацилорь дела †вїерѣ лѫ Хс. 532 де ани, шрѫ дела Йдамь 6065 де ани.

49. Дпърѫцїѫ лѫ Тнверїе.

Нѫ авѣ Ієстинь фечори нпче фѣте, че-ш дѣде ла моарте †пърѫцїѫ лѫ Тнверїе, кѫ токмала сфатѫлѣи шн а пърнпци патрїарши; шн ера бърбать ла ѡцн шн нѫтезѫторю ла ръзбою. Дѣчїѫ-шн апъра де тоате пърцпле цара де къторъ врѫжмашн, ка ѳнь пъсторь тѫрма. Къ се †чепѳсе †кѫ де† зилеле лѫ Йнастасїе †пърать а авѣ лѫптаре кѫ Шкѣпи, къ лѫсе* цара де жось, Дїюл шн Ѳхридѣл. Шн Софїѫ ѡ дедѣсе †пърѫтѣсеи лѫ Ієстен, шн кѫ мѫлть ѣне шн кѫ дарѣри ѡ чнпстїѫ Тнверїе ка пре ѡ манкѫ а лѣи; шрѫ ѡ, къть авѣ, тоть †пърцїѫ мѫ шелор, шн зндїѫ бесѣкречи шн тремнтѫ милостенїе пре ла мѫнъстнрн. Тнверїе авѣ о фатѫ, дѣчїи ѡ дѣде дѳпѫ Мавпкїе; ла моарте-ш дѣде стѣгѳл лѣи Мавпкїе. Шн домнн Тнверїе 5 ани.

50. Дпърѫцїѫ лѫи Мѫприкїе.

Мавпкїе, дѣка стътѫ †пърать, ел8-ш дѣде ѡ серь дѳпѫ Филипик, къ ера бр`бать бѳнь шн де мѫлте ѡрн се лѫпта кѫ Тѫрчїи шн тотѳ-н бѫтѣ. Дечи ѡдатѫ-н бирѳи шн принсе вїи мѫлци фърѫ нѫмѫрь шн пре Хозрон, домнѳл лорь, шн ла мѫлци се афла крѳче съмнатѫ † фрѳнте. Шї-и †треба †пъратѳл къ: нѳ-сь креципнї, пентрѳ че с-ал съмнат крѳче † образеле? Ѳи ръспѳнсерѫ: пърнпцїи ноцрн кѣндь добъндирѫ Йнатолїѫ фѫ оморь маре шн мѫрїам нѫмаи ноп, Тѫрчїи, шрѫ крецинїи нпче ѳнѳл; атѣпче не съмнѫм шн нон де скѫпъмь, шрѫ акмѳ нон вом пери де вон къ въ †кпнаци крѳчїен. Знсе шн ачѣстѫ Хозрон: мѫлтѫ досадѫ авем нон де вон, Гречїи, че ва вепи врѣме де вом добънди нон цара коастрѫ шн вом домнн ръсѫратѳл кѫ тотѳл 588 де ани, дечи вецн фи аттта врѣме роки Тѫрчилорь; дѣчїи се ва апропїѫ ачѣ зн фърѫ сарѫ шаменилорь. Шн шрѫ се скѳларѫ Тѫрчїи кѫ ѡцн дѣѳ ажѳнсь пънѫ ла зндѳл лѳ†гь че зндисе Йнастасїе †пърать, де† маре пънѫ ла Силнврїѫ, де †кътрѳѡ вепїѫ Шкѣпи шн Тътарън; Мавпкїе ле тремѣсе дажде шн легѫ кѫ динпїи паче, шн се †тоарсерѫ. Ѳаречине-н спѳсе къ-н ва фи перирѣ де ѳнѳл че-н ва фи нѳмеле Фпта; ель атѣпче †кисе пре Филипик † | темнщѫ, 374
чела че пѫрта грелѳл ла ръзбоае шн-л апъра де къторѫ брѫжмашн. Йтѳпче се скѳлѫ Хагань, домнѳл Сръбескь, кѫ ѡцн марн спре Гречи. Мавпкїе тремѣсе кѫ ѡцнле воевод пре Комептїѡланѣ † локѳл лѫ Филипикь; атѳпче се †тѣнекѫ содреле шн алть семнь †кѫ фѫ, къ нѫскѫ ѡ мѫшре ѡ фатѫ, че нпче авѣ оки, нпче мъпи, нпче пїчоаре, нѫмаи че авѣ коадѫ ка де пѫще. Дѣка се ловнрѫ кѫ Сръбїи де фъцешѳ, Коѵментпѡланѣ пизмїѫ †пъратѳлѳи шн †чепѳ а фѣци, дѣчїи перирѫ Гречи прѣ

* Hasdeu: лѳасѣ (sic) (n. ed.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

мѫлци, ши принсерѫ вїи 12000, ши тремисе Хаганѣ ла Маврикїе съ-и ръскѫмпере. Ѣл нѫ врѫ, нїче лъсѫ рѫделе съ-и ръскѫмпере, ши черѣ нѫмаи къте ѫн перперѣ пре ѫнѫл; Хаганѣ съ мънїе, де-и тъе пре тоци. Дѣчїи вени мънїѫ лѫ Дѫмнезеѫ спр-инсѫл шї-и арѫтарѫ пазмѫ тоци; атѫнче възѫ Маврикїе ши ѫн вис, къ-ль пърѫѫ мѫлци wамени ѩнаинтѣ лѫ Хс. ши фѫ ѩтребать: ден доаw съ-ш юбѣскѫ мѫѩкѫ, анѫ лѫ несвръшать; елѫ-ш чершѫ анѫ, шї-и зисе глас: даци-л съ-л мѫнчаскѫ Фока. Ѩтѫнче се дещептѫ ши скоасе пре Филипикѣ деѩ темницѫ. Маните пѫцин де ачѫ врѣме ера тремись Фока де стрѫжари съ ле чарѫ миртик, карѫ ѩпъратѫлѫ-и бътѫ, шї-и зисе: трѣчеци Дѫнѫрѫ де въ хръпици кѫ пръдаре; Фока се ѩтоарсе мънїwсь ши пърѫ пре ѩпъратѫл кѫ амарь. Ѩтѫнче се скѫларѫ тоате чѣтеле де ръдикарѫ пре Фока ѩпърать. Дѣка цїѫ Маврикїе, сѫспинѫ ши зисе: ачеста ва ка кѫ сѣчерѣ рътеза де пре лѫме пре мине ши пре рѫда мѫ тоатѫ. Къ се ири атѫнчеши чѫ стѣ комїт, ка w сабїе. Дечи врѫ съ фѫгѫ; че карале поате скѫпа де наинтѫ челѫ че ле поате тоате ши-ш скѫмпърѫ мънїѫ пънѫ ѩн а патра рѫденїе де съмънцѫ.

51. Дпърѫцїѫ Фокѫєи мѫнчиторюл.

Дѣка стътѫ Фока ѩпърать ши добънди скаѳнѫл ши стѣгѫл, атѫнчеши тремѣсерѫ де принсерѫ пре Маврикїе ши тоци фечорїи лѫи ши мѫиарѫ. Дѣчїи тъе пре тоци пре ръндь; ши привїѫ Маврикїе, сѫспина ши зичѣ: дерептѫ цї-и жѫдецѫл, доамне Інсѫсе! Ѩпой пери ши Маврикїе. Ши лѫ домнить 20 де ани. Ши фѫрѫ ѩгропаци тоци ѩтр-ѫн локь, ши ера скрис: єѫ сънтъ фата лѫ Тиверїе, ѩпърѫтѣса лѫ Маврикїе, манкѫ а мѫлци кокони, нъскѫци кѫ бѫкѫрїе ши мѫрнци кѫ скръбѫ. Дечи Маврикїе фѫ виновать; дарѫ кокоиїи пентрѫ че-и ѫчисерѫ фърѫ винѫ? Дѣчїи се ѩтърѫтъ Фока спре ръwтъци, къ авѣ нъравѫл дракѫлѫи, ѫчигашѫ, сирѣпь, мънїwс, гѫстърець, бецинь, мърець, мѫндрѫ, ръѫ де тоть; дѣчїи да ръѫ мѫлть wменилорь: ѫнїи де богари ардѣ-и кѫ фок, пре алцїи-|и жѫѩгѣ, пре
375 алцїи и слѫтїѫ, маи мѫлци ѫчидѫ, ши фѫчѫ морци грозинче ши ѩ богари ши ѩ кѫртѣни ши ѩ църани; сънцеле wмѫлѫи-л авѣ ка w бевтърѫ дѫлче. Дѣчїи плѫнцѫ тоци претѫтиндинѫ ши рѫга тоци пре Дѫмнезеѫ съ-и избѫваскѫ деѩ гѫра левѫлѫи. Шї-и фѫ милѫ лѫи Дѫмнезеѫ ши къѫтъ кѫ окїи чеи милостиви, ши възѫ ръwтъцинле лѫи, шї-и фѫ милѫ де жѫѩгѣрѫ лорь, дѣчїѫ адѫсе жѫдець че фѫчѫ ши ель алторь: къ неще богари възварѫ атъта ръѫ ши сѫнце врѫсѫиндѫ-се, ши фърѫ милѫ пръдаци ши мѫнчици, ши ка ѫнь левѫ бевндѫ-ле сънцеле, скрисерѫ карте ла Ираклїе воеводѫл де ѩ Фрнгїѫ ка съ вїе; ель ръдикѫ wцїи ши пѫрчѣсе, дечи се ловирѫ кѫ Фока ши-л бирѫлрѫ ши фѫ прinсь вїѫ мѫнчиторюл, дѣчїи фѫ пѫс де л-ѫѫ съцетать ѩ прочкѫ, ши аша ш-ѫѫ лепъдать сѫфлетѫл; ши лѫ домнить 8 ани.

52. Дпърѫцїѫ лѫ Ираклїє Дпърѫт.

Ѩчествѫ ера пащерѫ ден Каподокїѫ шн де рѫдѫ маре ши богать; шн ера воиникь ши таре де врътѫте ши кѫтезѫторю ши мъестрѫ ла ръзбою; ши нъскѫ фечорь де-и съмъна ѩтрѫ тоть, анѫме Костантин. Ѧн ал трейле ань де домнїѫ лѫи, еши Хозроп кѫ мѫлциме де Тѫрчи, де лѫw Палистина кѫ тотѫл ши четатѣ Іерусалимѫлѫи, ши пръдѫ Ѩсїѫ тоатѫ ши цара гречаскѫ, пънѫ соснрѫ ла Цариград. Ши се лъѫда къ ва ѩгрѫди четатѣ кѫ сѫлицеле, кѫ павезеле* ши кѫ арчеле, ши де кътрѫ маре кѫ корабїнле, къ адѫсѣсе кѫ динсѫл Мидѣнїи, Халдїанїи, Ѩсурїанїи, Тѫрчїи ши Тътаръи, де-и спърѫ ши-ш ръдѫ ши зичѫ къ нѫ се вор тѫрна пънѫ нѫ вор

* Hasdeu: плавезеле (sic) (n. ed.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

добънди четатѣ. Дѣка възѫ Ираклїе ⁘пърать къ нѫ се ва пѫтѫ бате кѫ щиле лѫ Хозрое, къ ера мѫлци ка нѫсипѫл, ел сѫтъи мецершѫгъ плин де ⁘нцелепчюне, къ афларѫ ниџе мъестрїи але лѫ Йрхїмид Римлѣнѫл, де иждеръсе кънд бѫтѣ Римлѣнїи де демѫлть пре Сиракѫси. Дечи токмирѫ ниџе щлинде ши ле пѫсерѫ ⁘ зидѫл четъцїен денкътрѫш ардѫ соареле наинтѣ корабїилорь. Дѣчїи соареле бѫтѣ ⁘ стикле, де аколѫ ешїѫ фок ка фѫлцерѫл ши ле ардѣ корабїиле ши пр-инши, дечи се спърѣрѫ ши се мѫтарѫ де пре апѫ тоци. Ираклїе ⁘кинѫ четатѣ фечоаџеи ши манчеги Домнѫлѫи, ши-ш лъсѫ фїю-съѫ. Єль еши пре аскѫнсь ши стрѫнсе оци мари, дечи се дѫсе ⁘ Персїда де ле прѫдѫ цара ши ле ръспи четъциле ши ле арсе сателе, ши ле тъѫ мѫрнле ши ле ѫчидѫ фечорїи ши ле жѫнгѣ прѫнчїи, пънѫ маи ле пѫстїи цара ши мѫлтѫ комоарѫ адѫнѫ. Дѣка адѫи ⁘пъратѫл Хозрое, лъсѫ четатѣ ши се тѫрнѫ, дечи се тимпинарѫ | ши се ловирѫ де фацѫ, ши бирѫи Ираклїе, 376
ши мѫлци Тѫрчи перирѫ, ши воевозїи лѫ Хозрое, ши рѫда лѫи кѫ тотѫл. 6000 де ани ера кѫрсѫл соарелѫи кънд лѫ ⁘блать спата гречаскѫ пре ⁘ цара тѫрчаскѫ. Йчѣстѣ с-ѫ тъмплать апои ѭрѫ; кънд ера ⁘къ Ираклїе ⁘ Персїда, Хозрои адѫнасе де ⁘прежѫрь тоате църиле асѫпра Цариградѫлѫи, ѭрѫ ⁘ мижлокѫ се трѫдїѫ четатѣ ка ѡ корабїе де валѫре ⁘ мижлокь де маре. Ши де тоате пърциле ера непречепѫци; ⁘нсѫ-н апѫра брацѫл чел таре ши налть, де-ш тѣнсе мъна ⁘пресѫнѫ кѫ мънїе ши скорни вънть кѫ вивор ши порни плон кѫ гриндине; чен де пре апѫ некѫ, ѭрѫ чен де пре ѫскать ка ѫнь прахѫ-и ръспи, ѭрѫ ⁘ четате кънта: „Чѣѫ че еци маи бирѫнтоаре декът воиничїи Цариградѫлѫи чен де бирѫире“. Ираклїе лѫ домнить 31 де ани.

53. ДПЪРѪЦЇѪ ЛѪИ КОСТѪНТИНЬ, ФЇЮЛ ЛѪ ІРѪКЛЇЄ.

Черш8-л пъмѫнтѫл ла Ираклїе ⁘прѫмѫтѫл ши-л дѣде; пре ѣрмѫ-ши лъсѫ ⁘пърѪцїѪ фїю-съѫ, лѫ Костантинь; че домни нѫман ѫнь ань ши нѫ апѫкѫ съ факѫ чева ка съ се кѫноаскѫ, къ-л отрѫви машехѫ-съѫ Мартинь.

54. ДПЪРѪЦЇѪ ЛѪ ІРѪКЛОНЬ, ФРЪЦИНИ-СЪѪ.

Дѫпѫ Костантинь апѫкѫ Мартинь домнїѪ кѫ фїю-съѫ Ираклонь, че пѫцинель ле трѣн, къ лѫарѫ кѫрѣндь ръскѫмпъраре дела дѫмнезеѫ, пентрѫ къ нѫман че се арѫтъ ръѫ, лѫ Ираклонь и тъѭрѫ насѫл, ѭрѫ лѫ Мартин лимба, шї-и скоасерѫ кѫ рѫшине.

55. ДПЪРѪЦЇѪ ЛѪ КОНСТѪ, ФЇЮЛ ЛѪ КОСТѪНТИНЬ.

Стътѫ Конста ⁘пърать, непотѫл Ираклїеи, ши авѣ ⁘трѫ нѫмѫ де⁘тъю-ши крединцѫ рѫ, къ ера еретикь ши ⁘вълѫвѫ ръѫ пре православничи. Ши фѫ ⁘ зилеле лѫи ал шаселе съборь ден тоатѫ лѫмѣ адѫнать ⁘ Цариград, 170 де пъринци сфинци. Йтѫнче се иви пре лѫме Махметь чела че лѫ токмить лѣце Тѫрчилорь, ши нъвълисе мѫлциме де Съръчини ла Цариград ка съ-л добѫндѣскѫ, че-н бѫтѫ Конста ши-и гони кѫ рѫшине рѫ. Йчеста врѣ съ плѣче скаѫнѫл Цариградѫлѫи сѫпть четатѣ Римлѫлѫи, че ѫнде нѫ ва съ ажѫте дѫмнезеѫ, ⁘ дешертѫ се нѣкоцще ниџинне, къ беѫ аколо пъхарѫл кѫмплить де моарте. Ши лѫ домнить 17 ан.

56. ДПЪРѪЦЇѪ ЛѪ КОСТѪНТИНЬ БѪРБОСѪЛ, ФЄЧОРѪЛ КОНСТЄИ. 377

Дѣка пери Конста, ель се ръдикѫ ден Сикилїа ѫнь ѡм, анѫме Мизизїа, че кѫрѣндѫ се свръши; къ се скѫлѫ Костантинь бърбосѫл кѫ ѡщи спре Сикилїа

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

шї пре тоци връжмашїи тътжне-съ Констеи къ дерептъл пїердъ, ѳпревнж къ Мизизїа. Ачеста кънда пърчѣсе ѳ wасте ера тинерель, шрж кънда вени ера бърбос. Л зилеле ачестъи ѳпърать трекърж Шкѣни Двнжрж ши лъарж царж мълтж дела Гречи; ачѣ царж w кема маните Мисїа. Ши ае домнитъ Костантинь 10 ани.

57. Лпържцїи лъ Іъстинїанъ.

Двсе-се ши Костантинь депре лъме двпъ алалци, ши-ш лъсж ѳпържцїи фїю-съи, ле Іъстианинь; че нъ-л юбїа боиарїи, нича църанїи, пентръ къ ера ръи, кизетлѣнь (sic), сирѣпь, ѳчигашь, плинь де невъгїе, нича авѣ wм дерепть сине, нича сфать ѳтреба де ниме, че се цинѣ ѳсъши къ е прѣ ѳцелепть; пентръ ачѣа-л чертж двмнезеи, къ се скъларж Шкѣїи, Сръбїи ши Рямжнїи мъитѣнїи, де ле лъарж цара де кътрж Двнжре токма пънж ла Драча, ши Іъстїанинь ѳкъ пери ръи. Ши ае домнитъ 6 ани.

58. Лпържцїи лъ Левнтїе цїрь.

Къ се скълж ѳнь боаринь деи кърте, анъме Левнтїе, ши къ алцїи ноаптѣ, ши пришерж пре Іъстїанинь, де-и тъларж насъл ши-л тремисерж ѳ Херсонь преспре марѣ Понтълъи. Лсъ окюл дерепть ле вѣде тоатe, дечи чине че фаче лъи фаче. Къ се ръдикарж нецне тълхари къ Търчи ши къ Караимани де пржда Африкїа ши цара пре лъѳтж маре. Ѳл тремѣсе боарїи къ оци де се ловирж w датж къ диншїи шї-и бирвирж. Търчїи ѳкъ се ман ѳмълцирж, дѣчїи се ловирж ш-алтж датж ши бирвирж атънче пре Гречи ши ле лъарж w четате, Кархїдонъл. Гречїи нъ пътърж ръбда ръшинѣ ши досада, че се адънарж тоци ман марїи де сфътънрж, ши алѣсерж пре ѳнь прибѣгь де-ль кема Тиверїе Ѧшимарь, ши-ль ръдикарж ѳпърать. Левнтїе ае домнитъ 3 ани.

59. Лпържцїи лъ Тиверїе Ѧшимар.

Дѣчїи вени Ѧшимарь ши добънди Цариградъль ши принсе пре Левнтїе де-и
378 тъе насъл ши-л бъгж ѳ темницж. Дѣчїи фъ ѳпъ|рать Ѧшимарь; че авѣ фрикж де Іъстїанинь чел къ насъл тъiать къ ва вени де-и ва лъа ѳпържцїи, пентръ къ-и спънж ачѣа ѳи нъмъръторю де стѣле: дечи тремѣсе ла Хагань, домнъл Сръбеск, шї-и фъгждъи аърь мълть ка съ-и тремѣцж капъл ле Іъстїанинь; Хагань врѣ съ-л тремѣцж легать, шрж ел, дѣка принсе де вѣсте, фъци ла домнъль Шкїенеск, ла Тервелѣ. Дечи нъеми де аколо ощи мари ши се двсе ла Цариград ши а пъцинн адевери сфатъл; дѣчїи гъснрж сълинарюл пре ѳнде мерж апа ѳ четате ши мецершъгънрж де ѳтраржѳ четате. Тиверїе Ѧшимарь ае домнитъ 7 ани.

60. Йрж Лпържцїи лъ Іъстїнїан.

Дечи ѳкъпъ Іъстинїань крънъл шрж ла ѳпържцїе ши дърѳи пре домнъл Шкѣнилорь бине ши се тънрж. Дѣчїи че вомь спъне маните де нъпасте рѣ че адъча пре боари, къ ле лъа ѳтъю бънжтата тоатж, дѣчї-и лега къ мъериле-ш ши фецїи лорь къ фѣтеле шї-и бъга прин касе-ши де-и ардж къ касе къ тоть. Ши пре алцїи мълци и жънгѣ ка вителе, ши нъ нъман боарилорь ле фъчи ръи, че-ш адъсе аменте

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

де патимѫ, кѫндѣ ера ел ѧ Херсонь. Дечи тремисе ла диншїи: ниче съ крѫце бѫтрѫнь, ниче тѫнѫрь, ниче мѫаре, ниче бабѫ, ниче фатѫ, ниче кокон де цицѫ, че пре тоци съ-н пїарзѫ ши съ-н свръшаскѫ; дечи ера плѫнцере ши кїоте мѫлте атѫнче Херсонѣнилорь, къть ковръшїѫ пре Биѳлѣем; ши ѧ8зи ѧпъратѫл къ лї-е милѫ де нѫ-и пїердь пре тоци, че ѧкъ тремѣсе пре Филипик кѫ wциле ши-л ѧвъцѫ съ-и свръшаскѫ кѫ тотѫл ши съ ле ръсипѣскѫ wрашѫл, съ-ль факѫ църининѫ (sic) де арать. Wциле възвръ нъравѫл лѫи фъръ милѫ ши свирѣпь ка де лѫпь че бѫ сѫнце фъръ сацїѫ, дечи нѫ врѫръ съ се ѧпреѫне ѧтрѫ атъта спѫркъчюне а лѫи.

61. ДПЪРѪЦЇѪ ЛѪИ ФИЛИПЬ ЦѪРЬ.

Че ръдикарѫ ѧпърать пре Филипик ши пѫрчѣсерѫ спре Цариград кѫ корабїиле пре маре. Ѥстїанінь се спѫре, ѧсъ ѥши ѧ тѫмпкнать съ се ловаскѫ кѫ диншїи пре ѫскать, кѫндѣ принсе де вѣсте: Филипик маи сосѣце ла Цариград; атѫнче се тѫарсе (sic) де съргь ла четате съ апѫче скаѫнѫл; кѫндѣ соси, Филипик ѧтра ѧ четате ши принсе порциле, ши фъръ пестѣлѫ фѫ прінсь Ѥстїнїань; дечи кѫмь фъчѣ ель алтора, аша и се фѣче, къ фѫ жѫѧгѣть кѫ фїю-съѫ Тївгїе. Филипикь ѧпърать нѫ ера крединь, | че ера еретик ши дефънма пре лѣцѫ дерѣптѫ: че нѫ 379
се аскѫнсе де окюл лѫ дѫмнезеѫ, къ-ш пїердѫ окїи ѧпрѣнѫ кѫ ѧпърѪЦїѪ. Ши ѧ8 домнить Филипикь 2 ани.

62. ДПЪРѪЦЇѪ ЛѪ ѦРТѢМЇѢ ЦѪРЬ.

Дѣка се тѫмплѫ аша лѫ Филипик, кѫртѣ се скѫлѫ кѫ сватѫл ѧпрѣнѫ де пѫсерѫ пре Ѧртемїе ѧпърать; ши ера ютe ши ѧдръзнець ши къртѫларю. Ѧтѫнче се тѫмплѫ wасте кѫ Тѫрчїн, дечи тремѣсе воиничїи тоци ши бошрїи съ се ѫчигѫ кѫ Тѫрчїи. Дѣка-и бѫтѫрѫ шї-и гонирѫ деѧ хотарѫле гречеци, ей ръдикарѫ ѫньпърать (sic) пре Ѳеѡдосїе, wм блазнѫ ши нѫ цїѫ ръндѫл, ниче се пречепѣ ла ръзбою. Ѧртемїе, дѣка цїѫ, ель се ѧкисе ѧ четатѣ Никеюлѫи ши лъсѫ пазничи съ пѫзѣскѫ Цариградѫл. Дѣка вени Ѳеѡдосїе, ель пѫсе мѫлтѫ невоницѫ кѫ четѫцѣнїи, ши кѫ маре кинь ши мецершѫг дѣбїѫ добѫнди четатѣ, ши тремисе жѫрѫмѫнть маре ши ѧфрикошат ѧ Никею ла Ѧртемїе, къ ниче ѫнь ръѫ нѫ-и ва фаче, нѫмаи съ се кълѫгѫрѣскѫ. Ши домни Ѳеѡдосїе нѫмаи ѫн ань.

63. ДПЪРѪЦЇѪ ЛѪ ЛѪ ИКОНОБОРЕЦ.

Ячеста Лѫ, кѫ пѫмеле ши кѫ нъравѫл де лѫ ши кѫ сѫфлетѫл де фїарѫ, ел ера деѧ Ісаврїа, деѧ рѫдѫ мѣсерѫ, ши-л гѫснрѫ ла ѫнь пѫць нѣце Wврѣи негѫцѫтори ши-л кѫноскврѫ кѫ але лорь мъестрїи къ ва фи ѧпърать. Дечи-л жѫрарѫ ка съ аскѫлте диншїи кѫмѫ-л ворь ѧвъца кѫндѣ ва фи ѧпърать. Ѥлѫ ли се фъгѫдѫи къ-и ва аскѫлта, ши дѣчїи кѫрѫндь фѫ кѫноскѫть де сфатникїи; ши соси воевод ръсъритѫлѫи, ши-ш афлѫ ажѫторю Ѧртавазді, анѫме ѫнь богринь. Дѣчїи се ръдикѫ ѧпърать; ѫрѫ Ѳеѡдосїе, дѣка лѫзи, ел фѫци де-ш лъсѫ скаѫнѫл ши кѫнѣна мѫничгорюлѫи, ши се кълѫгъри, дечи добѫнди ѧпърѪЦїѪ де вѣчи; ѫрѫ чел кѫ ѫравь де лѫ, фїарѫ нъсилникѫ, атѫнче венирѫ чен проклѫци де Wврѣи ла чел лѫ сълкатекь ши свирѣпь. Дечи ниче чершврѫ лѫрь, ниче арцинть, ниче боерїе дела ѧпъратѫл, че-и зисерѫ аша: де вери съ мори де бѫтрѫнь ѧ пърѪЦїѣ (sic), ѫрѫ тѫ лѣпъдѫ иконанеле деѧ бесѣрекѫ ши ради wбразеле де пре зидѫри ши wпрѣще wаменїи съ нѫ

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

се ѣкине лорь. Єлѫ се фъгѫдѫи, пѫюл аспидеен, непоцилорь нѫпръчѣен, ши кемѫ
пре Германь патрїархѫл де врѫ съ-л ѣпрѣвнѣзе а ръѫ сфатѫл лорь, шрѫ пърынтеле
380 нѫ-и дѣде ниче а грън, че-л фоарте ѣфрѫнтѫ ръѫ кѫ сфентеле скриптѫри. | Єлѫ-л
гони деѣ патрїершїе. Ѡ, амарь, скѫлѫ-се лѫпѫл пре пъсторю, ши ѣтрарѫ лѫпїи
ѣ тѫрма лѫ Хс. де ѡ спърдѫ ши ѡ нека кѫм ера ман ръѫ, ши сфръшїѫ образѫл
лѫ Хс. ши а прѣкѫратен манче ши а тѫтѫрорь сфинцилорь, ши-ш връсѫ венинѫл
амарь пре тоци крецинїи къщи се ѣкина сфинтелорь ѡбразе, де-и мѫнчїѫ шї-и
рънїѫ кѫ мѫлтѫ ѣвъцѫтѫрѫ а дракѫлѫи, ѣкъ ман врътось пре пърнициї кълѫ-
гѫрї. Соцѫ се фѣче лѫ Бартасарь кѫ рѣле лѫкрѫре але лѫи, къ ковръшїѫ пре мѫн-
читорїи дентъю. Йтъ ѥѫ вою аръта корбѫлѫи негрѣла, къ ера ѡ бесѣрекѫ апроапе
де света Софїа ши ера стрънсе кърци ѣтр-ънса: трен ѣтѫнерѣче ши треи мїи, ши
ера а тоатѫ лѫмѣ философїи ѣтр-ънсе адѫнате, де ле цинѫ 4 даскали плини де
тоатѫ ѣцелепчюнѣ, ши цїѫ философїѫ тоатѫ ши адънкѫл скриптѫрилор елинеци
кѫ крецинеци, ши вѣкѫ кѫ тотѫл. Тѫтѫрор аръта шї-и лѫмина кѫ кѫвинтеле ка
содреле, къть токма ѣшиш ѣпърацїи неминкѫ нѫ фъчѫ фърѫ сфатѫл ачелора
пърынци философи; шрѫ ѣпъратѫл Леѫ мѫлть невон съ-и поатѫ ѣтоарче съ-и
фїе соци спре ръѫл лѫи че фъчѫ, че ман бине врѣ гони въльтѫрь сѫѫ врѣ принде
стѣле; дѣка възѫ къ немика нѫ ва фолосн, ел адѫсе гѫтѣже ѫскате демпрежѫрь
де бесѣрекѫ, дечи арсе пре ачеи сфинци пърынци ѣпреѫнѫ кѫ кърциле ѣ бесѣрекѫ.
Ѡ, амарь, леѫ кѫ сѫфлеть крѫнть ши кѫ минте де фїарѫ врѫжмаше, кътѫ пагѫбѫ
фечеш. ! Къ ера акольѣ, ман скѫмпь де тоатѣ, ѫнь сфитокь минѫнат де пънтече
де шарпе ши ера ѣтр-ънсь скриптѫра лѫи Ѡмир: Нлїада ши Ѡднсїа. Л знлеле
ачестѫ Леѫ прѫдарѫ кѫ мънїе цара гречаскѫ пънѫ лънгѫ Цариградь. Ши домни
ачеста Леѫ кѫмплнть 25 де ани.

64. ЛПЪРѪЦЇѪ ЛѪ КОСТѪНТИН КѪФѪРИТѪЛ.

Ръкѫи леѫл ши съри пардос ман мънїѡс, вещежи мъчешѫль ши ѡдръсли
стлъпѫря мач ѣгимподсе кѫ подме ѣпѫците ши некъчодсе! Йчеста Костантин,
анѫме Копронѫм Кѫфѫрнтѫл, нъскѫ деѣ нъпръкѫ шарпе; дечи кѫмѫ-и ера нѫмеле
Къкачѫ, аша-и пѫдїѫ ши вїаца. Ѡ, доамне, чела че еци де тоатѣ възѫторю, кѫм
рабзи ѡмь фърмѫкъторю ши ѡтравнїкь? Кълкѫ кѫ тотѫл лѣцѫ ши ѣплѫ вом дра-
кѫлѫи, къче къ нѫ ера мѫнчѫ пре лѫме, елѫ ле нждѫръѫ ши слѫтїѫ пре крецинїи,
ши ръснпїѫ мънѫстирнле ши ле лѫа авѫцїнле, ши ръдѣ сфинтеле ѡбразе де пре бесѣ-
речї де скрїѫ къщи ши кач ши алте гадинн, ши хѫлїѫ пре манка прѣкѫрата; къ
дешертѫ ѫнь тиксеѫ плинь де галбени пре ѡ масѫ ши-л арѫѣкѫ ѣнаинтѫ а нпце
381 пърынци ши зисе: че е ѫнь де | акмѫ? Йша е ши манка Марїѫ, ашнждерѫ ши алте
мѫерн. Дечи ши алте мѫлте връжмашѫл дефѫнма. Че вомь повести ман мѫлть
д-инсѫл? Дентр-ѫн къне нъскѫ ѫн фечорь де къне, дечи фъчѫ тоть кънѣце.
Йчеста спѫркать ѡморн пре свети Стефань новїи. Ши авѫ вїацѫ ѣделѫѣгѫ, ши
нѫ авѣ ръзбоде кѫ стрїанїи, че нѫман кѫ капетеле лецїи крецинеци, ши пре къльгѫри
нѫ юдїа нпче ѣ окн съ-и вазѫ. Йчеста арсе моцїнле сфинтеен мѫченицѫ Ѳѫнмїѫ:
кѫ ѡасе де витѫ ши де къне ле местека ши ле апринсе. Ши домни 30 де ани.

65. ЛПЪРѪЦЇѪ ЛѪ ЛЄѪ, ФЇЮЛ КѪФѪРЇТѪЛѪИ.

Лепъдѫ-ши ѡарекъндь ши ачеста сѫфлетѫл, лѫ Леѫ, фїю-съѫ, лъсъ-и стѣгѫл,
ши домни 1 ань нѫман.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

66. ДПЪРЖЦІѦ ЛѪ КОСТѦНТИН, ФІЮЛ ЛѪ ЛЄѪ, ШИ МѦИКѪ-СѦ ІРІНѦ.

Лєѫ трекѫ кѫрѣндѫ ден лѫме; Ірїна, соаца лѫи, ши фїю-съѫ Костантинь, нъскѫть дентр-ѣнса, лъсѫ-и ѧпърѫцїѫ; ѧнсѫ ел ера атѫнче тинерель, дечи пѫрта Ірїна кръма. Ячеста адѫнѫ де претѫтиндинѣ съборь, ал шаптеле съборь а тоатѫ лѫмѣ, ѧ Никею, 318 де пъринци сфинци; дечи мърѫчинїи чєѫ че дърїѫ сфинтеле икоане де-ѧ ръдѫчинѫ-и змѫлсерѫ, ши нонрѫ пъмѫнтѫл целенить, ши арѫ-ѧкарѫ съмънца де православїє ши крещѫ маре ѧтрѫ ннима а бѫни крещинн. Йрѫ дѣка ръсърїѫ мѫстѣцѫ коконѫлѫи, атѫнче се апропїарѫ д-инсѫл неще арѫмитори хнтлѣны ши-л мъглансїрѫ де-ш гонї пре мѫмѫ-са ѧпърѫтѣса дела динсѫл, де лѫѡ ел кръма де ѧпърѫцїе. Дѣчїи се ѧтоарсе ѧ лѫкрѫре непотрѣбниче, ши-шь къльгърн мѫіарѫ ши се аместекѫ кѫ алта, кѫм се зиче: пикътѫра де ва пика де пѫрѫрѣ пре пїатрѫ, ѧкъ ѡ пътрѫнде. Йша-ши амъцїѫ пре ѡамени блазне; ѧнсѫ се дешептѫ ка тръзїѫ, дѣкка се сътѫрѫ де вом лѫи, ши гарѫши кемѫ пре мѫмѫ-са съ ѧдерептѣзе токмѣлеле ѧпърѫтещи; дечи петречѫ фїюл кѫ манкѫ-са ѧ тоть бинеле депрєѫнѫ. Ятѫнче венирѫ мѫлци Шкѣи де пръда Рѫмеле, ши еши ѧпъратѫл де се бѫтѫ кѫ диншїи, ши-л бирѫирѫ ши перирѫ мѫлци Гречи шй боіари; дѣчїи се ловирѫ Гречїи кѫ Ярмѣчїи ші-и бирѫирѫ ши принсерѫ мѫлци армѣни; ши кѫ ѧравлѣны ѧкѫ лѫ фъкѫт лѫптѫ ші-и бирѫарѫ. Йрѫ Кардань, домнѫл Шкїенескь, тремѣсе ла ѧпъратѫл де-и зисе: кѫрѣндѫ съ-м тремїци харачю, сѫѫ вою вени де вою пръда цара пънѫ | ла 382
Цариград. Єлѫ-и ръспѫнсе: бѫтрѣнь ешї, нѫ те щстени, че вою вени єѫ ла тине къ сѫнт тънѫрь. Дѣчїи еширѫ ѫнїи ла лалци кѫ оци, че нѫ се ловирѫ, къ се спѫрѣрѫ Шкѣни де фѫѡарѫ. Ятр-ачѣѫ врѣме съпа ѫнь ѡм ла ѫнь ѫндь, ель гъси ѫнь мормѫнть де мармѫре ши ѫнь морть ѧтр-ѣнсь ши слове скрисе де зичѫ: Хс. ва наще деѧ фатѫ ши крезь, гарѫ ѧ зилеле лѫ Костантинь ѧпърать ши а Ірїнеи гр мѫ ва ведѣ соареле. Йрѫ Ірїна тоть бѫтѣ съ фїе ѧсъши кръмнтоаре, дѣчїи афлѫ неще ѡамени хлапи де-и ѧдемнѫ: кѫндь дѫрмїѫ ѧпъратѫл амїазѫзи, ей ѧтрарѫ ши-л принсерѫ де-ль ѡрбирѫ, ші дѣчїѫ фѫ Ірїна ѧнсѫши ѧпърѫтѣсѫ. Ятрѫ врѣмѫ ачѣѫ мѫри папа Йндрїань деѧ Рѫмь ші стътѫ ѧ скаѫнь Леѡнть, гарѫ рѫда лѫ Йндрїань скоасерѫ пре Леѡнть деѧ Рѫмь кѫ рѫшине; ель черш ажѫторю ла Ірїна съ-и фолосѣскѫ, ш нѫ-и дѣде; Леѡнть тремѣсе ла Карѫл ѧ Шпанїа де венї кѫ оци ші ѧкъпѫ ѧ Рѫмь ші дѣде скаѫнѫл лѫ Леѡнть. Єлѫ се скѫлѫ де благослови пре Карѫл съ фїе ѧпърать Рѫмѫлѫи ші Венецїєн; гарѫ дѫпѫ моартѫ лѫ Леѡнт, ель стѫтѫ папѫ ѫнѫл че венисе кѫ Карѫл деѧ Шпанїа де-л кема Формос. Ячела скоасе ѧтъю ереса латинѣаскѫ ші де атѫнче с-ѫ лепѫдать Гречїи де Рѫмлѣни, ші дѣчїи ѫ дѫѫть свадѫ мѫлтѫ манка кѫ фата, де ѫ ѧтратъ ѧтре гале сабїѫ де с-ѫ ѧпърдить ші с-ѫ тъіать. Йрѫ ѧпърѫтѣса Ірїна, дѫпъ че-ш ѡрби пре фїю-съѫ, мѫлтѫ се къиѫ ші мѫлтѫ милостенїе да сърачилорь, ка съ поатѫ ѫрни мънїѫ лѫ дѫмнезеѫ дела динсѫ, че ѡкюл че вѣде тоате* ші жѫдекѫ нниминле ѡменещи, елѫ се мънїе ші пѫсе ѫръчюне, шї-и тръи пѫцинь пѫтѣрѫ ші бѫ пъхарь амарь ші пелинать. Ші домнирѫ де тот кѫ фїю-съѫ 14 ани.

67. ДПЪРЖЦІѦ ЛѪ НИКѪФОРЬ ГЄНИКѪ.

Къ се скѫлѫ спр-инса ѫнѫл деѧ кѫрте де чеи вестиці, ѫнѫме Никѫфорь, де ѡ скоасе ден домнїе, дечи ѡ тремѣсе де фѫ църаѧкѫ мѣсерѫ ші де немикѫ: ѧ вїаца ей нѫ-и ажѫнцѫ, че се хрънїѫ ка ѡ въдѫѡ съракѫ пре ла ѫшиле алтора. Йша плѫтѣще дѫмнезеѫ кѫи нѫ цїе харь де бине че-и дѫ. Дѣчїи ѧврътиндѫ-се роата де мънїе ѧпрежѫрь, ѧнѫлцѫ пре Никифорь десѫпра, ѡм ръѫ, ѫчигашѫ,

* Hasdeu: тоатѣ (sic) (n. ed.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

къ нъравьръ8, юбиторю ла а8рь, ѳкнс ла къвинте: боерїиле н8 ле да воиничилорь пентр8 сл8жбе, че ле винд҃ пре а8рь; г8ра л8и ера тоть а8рь ши китѣла л8и, шрж лимба л8и ера де бо8; ши де алте ера мъхнить, шрж де врѣ адѣче чинева а8рь,
383 ат8нче ера в҃ксель; ши ар8ѳкж пре тоци дъжди грѣле; тъе ши| лѣфа воиничилорь; пентр8 ачѣа тоци тънжїа ши претътиндина ера кїште; ши невона пре воевод Барда съ ле фїе ѳпърать; ел8 се д8се ла 8нь пъринте сфънть ѳ п8стїе де-и сп8се валър8ле шї-и сп8се към8 л-а8 р8гать съ ле фїе ѳпърать, ши-л ѳтребж: фи-ва? Ѣль wпри де-и зисе: ѳтр8 немика съ н8 се баце къ-шь ва пїарде окїи, шрж ден чеци трен че а8 венить къ тине — ле зисе — Лew ва фи ѳтъю ѳпърать, д8п-жнсъл Михаил, Тома аль трейле, че н8 ва ѳкъпа, н8маи че-ш ва п8не н8ме ши ва пери. Ѳт8нче се ръдикж Некифорь ѳпърать къ оши мари спре Шкѣи лънгж Д8нъре, ши се ловиржж фъцишь къ Кр8м, домнъл лор, ши ф8ржж бир8нци ат8нче Гречїи ши Никифорь, ши ф8ржж мъжкаре сабїеи ши хранж армелорь; дечи ферекж Кр8м цестъл капъл8и л8 Никифор къ а8рь ши дѣде т8т8рорь де бѣ винь дентр-ънсъл. Ши а8 домнить Никифор 8 ани ши 9 л8ны. Ставрикїе, фїю-съ8, ап8кж стѣгъл, че перн кърънд ѳтр-ачелаш ръзбою де ачѣлж сълице.

68. Ап҃ржцїа л8и Михаил Ругѣеи.

Михаил Р8гавен ера цинере л8и Никифорь. Ѣзъ8 ат8нче Византїа зи бънж ши слободж пънж ф8 Михаил ѳпърат, къ ера wм бънь ши целепть (sic), блънды ши лнь, вѣксель, ръбд8рїв, нелаком, ниче се бъкъра де скандала алтъм, ниче се гръбїа къ модартѣ кънва, ниче асъпрїа пре сърачи къ бир8риле, прewцїи чинстїа, р8гжторїи милъм; ат8нче пъцинж врѣме въз8 цара гречаскж маре ръпawс ши м8лтж пачe ши алинатж вїацж фържж вал8ри; че де нъпрасняж лови вънть къ фортънж, къ се скълж шрж Кр8м ѳпърат къ Шкѣи де фѣче ръзбою къ Михаил ѳпърать лъѳтгж Ѡдрїю ши-л бир8и, ши перирж м8лци Гречи. Ап҃ратъл ѳкъ абїа скжпж, ши тоатж авъцїа ѳпържтѣскж ши гречаскж w ап8карж Шкѣии. Ши дѣчїа фържж пестѣлж се скълж чел нъме ши къ нъравь де Лев, че мъѳтка карнѣ wилорь л8 Хс., шрж Михаил дѣка въз8 къ вине левль чел къ нъравь де фїаржж, се д8се де вое-ши ши лъсж скав8л челви че-и бать м8лци пизмж, м8нчиторюл8и; фъци де се д8се де н8-л цїв ниме че се фѣче; ши домни 2 ани.

69. Ап҃ржцїа л8и Лев ѧрмѣнъл ши л8птжторюл икоиѳлорь.

Ѧчеста Лев ера р8дж де Ѧрмѣнь, ши шрж иви ачеста мъръчини ѳгимпоши ши
384 wдржслиржж ман аскъници декъть ѳтъю де| ѳгимпа пре крецини че се ѳккина сфинтелорь икоане, ши ка 8нь шарпе къска г8ра ши-ш вр҃са венинъл пре wбраз8ль л8 Хс. ши а л8и маникж прѣкъратж къ х8ле грозаве. Ши ардѣ икоанеле сфинцилор, ши черка претътиндинѣ вр҃тоапеле пре 8нде ера бесѣречи ши лъкъните де пъринци, де р҃ъ-и ѳвъл8м; ши плънцм претътиндинѣ тоци. Ѧчеста Лев вр8 съ пїарзж р8да л8и Михаил тоатж, шї-и скопи 8нь фечор, Никита, апои ф8 патрїархь, де-ль кема Игнатїе, ѳ скимбъль вїецїеи. Ѧд8се-ши аминте де чел пъринте че пророчисе д-нншїи, дечи се тема де Михаил дентр8 Ѧмореа, де съ н8 се скодле съ-и ia ѳпържцїм. Дечи-л бжгж легать ѳ темницж, къ врѣ съ-л пїарзж; че пре чине-ль ферѣще д8мнезе8, ѳ дешерть къцетж р҃ъ минтм wменѣскж, къ Михаил се нъдежд8м пре къвънтъл челви пъринте сфънть. Дечи дескоперн ши голи ши арътж л8 Ипатїе, постѣлниквл: към8 л8 пророчить ачель пъринте минв8нать ши бжтрънь сѣфлетеск8, кикнwс къ пѣнеле де а8рь, къната д8мнезеще, кърв8нть къ първ8л ши къ минтм;

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ши дѧтѫ ѣкъ зисе: де нѫ вещи гръби, ев вою спѫне пре тоци къци-с хитлѣни ѣпъратѫлѫи. Дечи стрѫнсе Папїе чатѫ, тоци кѫ арме, шї-и бѫгѫ ѧ бесѣрекѫ демънѣца ѣтр-о зи де нащерѫ лѫи Хс. Дечи вїиндь ѣпъратѫл ла бесѣрекѫ, ен нъвъличрѫ ши-л жѫ-тгѣрѫ. Йша пери Лев йрмѣнѫл, врѫжмашѫл крецинилорь, ръспинторюл иконелорь ши ал лецїен. Де моартѣ лѫи скрисѣсе ши Севїла де демѫлть, къ се афлѫ ѡ карте а ен ѧ кѫртѣ ѣпърѫтѣскѫ де ера скрисе мѫлте пророчїи де домни ши ера ѡбразе де фїери ши де ѡамени скрисе ѧ карте, ши ера ѕнь лев ши ста ѕн ѡм де-л ѣпѫнѫ кѫ ѡ сѫлицѫ ши трецѫ сѫлица прентр-о словѫ, анѫме херь; атѫнче зисе Кїесторь философѫл де ачел херь: ѣтр-о зи де нащерѫ лѫ Хс. ва пери ѕнь пърать (sic) де-л ва кема Лев; кѫм ши фѫ. Ши аѫ домнитъ Лев 7 ани.

70. ДПЪРѪЦЇѦ ЛѪИ МИХѬИЛЬ.

Михаил фѫ домнь ѧ локь де легать, ши ден темницѫ еши, ѧ скаѕнь де ѣпърѫцїе шезѫ. Йчеста ѣкъ нѫ се ѣкина иконелор, че ѳарѫ нѫ ле ръсипїѧ, ниче пре алцїи опрїа съ нѫ се ѣкине. Ши авѣ де мѫлте ѡри досадѫ де Тѫрчи, ши ле ѡборѣѧ столѫриле ши ле прѫда цара; дечи авѣ понос къ е блазнѫ ши фрикос, ѳарѫ ель тънжїѧ ръѫ дѣчѣѧ ши съ скрѫбїѧ къ нѫвѫлїѧ мѫлть ръѫ де мѫлте пърци асѫпрѫ-н. Йтѫнче се ръдикѫ Ѳома, чела че-н спѫсе чел пъринте семнь ръѫ, кѫ мѫлциме де Гречи, ши-ш ръдикѫ нѫме де ѣпърать, къ ера чюдат ши ѣфрикошать кѫ ѣдръзнире, | че де нѫ ва пѫтѣрникѫл дѫмнезеѫ рънлор съ стѣ ѧ тъмпишѫ, ка 385
ѕнь пачнжинь ле е пѫтѣрѣ, ши сфатѫл ѡменескь. Дела Ѳома нѫ авѣ ажѫторь, че врѣ съ-и фїе нъдѣждѫ пре стрїинн, че нѫ пѫтѫ, къ авѣ Михаил прїатинь бѫнь пре Мѫртагь, домнѫл Шкѣилорь. Дечї-и порѫнчи де вени кѫ оцни ши бирѫи пре Ѳома, ши фѫ принсь вїѫ, дѣчї-и се стинсе лѫмина окилорь. Михаиль домни 8 ани.

71. ДПЪРѪЦЇѦ ЛѪИ ѲЄѠФИЛ.

Ѳеѡфѫл, кънды врѣ татъ-съѫ Михаил съ-ль ѣсоаре, ель адѫнѫ фѣте фрѫмоасе де прен тоатѫ цара ѣтр-о касѫ ши мѣрсе съ-ш алѣгѫ. Ѧл възѫ ѡ фатѫ прѣ фрѫмоасѫ ши ѣцелѣптѫ, дечи гръи къгр-ънса кѫ непитѫ: пентрѫ мѫларе ав венит ръѫл ѧ лѫме. Йй ръспѫнсе къгр-ънсѫл: адевъръ ѕасте, ши пентрѫ мѫларе ав ѣтрать ши бинеле ѧ лѫме, кѫм ач зиче: пентрѫ Ѥѵва ръѫл ши пентрѫ пречистаа Марїѫ бинеле. Йѫзи ѣпъратѫл ши се мирѫ де зисе: ѫ ман ѣцелѣптѫ мѫларе де мене нѫ вою лѫа; ши дѣде мърѫл чель де адърь, че ера семнь де нѫнтѫ, ѕнїи фѣте, анѫме Ѳеѡдора. Касїѧ зисе къгръ Ѳеѡдора: добѫндиши ѣпърѫцїа лѫмѣскѫ, ши ѫ вою невои съ фїѫ ѣпърѫтѣскѫ; дѣчїи се фъкѫ кълѫгърицѫ ши с-ав ѣкис ѣтр-о киліе де ав петрекѫт вїацѫ ѣцерѣскѫ, дѣчїѧ [ав] добѫндить ѣпърѫцїѧ лѫ Хс. Ѳеѡдора се кѫнѫнѫ кѫ Ѳеѡфѫл. Де аимантрѣ ера ѡм бѫнь ши нѫ юбїѧ стръмбѫтъциле, ши пре Хс. прослъвїѧ ши пречистаа маикѫ; ѳарѫ иконелорь нѫ се ѣкина; ши пре чеѧ че се ѣкина, ель-и възвїѧ; къ сколе пре Ѫедодїе ден патрїершїе де-л тремѣсе кѫ дои тълхари ѣтр-ѫн ѡстровель съ кинѫскѫ ѣтр-о пещерѫ; ѫн тълхарю мѫрї, де ав ръбдать ѧ пѫтоаре ка-нтр-о мѫѣкѫ. Ши Ѳеѡдор ши Ѳеѡфѫл, нище сфинци пъринци, стълпи дерѣптеен леци, де ръзима кѫ а лорь ѣвъцѫтѫрѫ лѫмѣ де крѣдере пънѫ акмѫ, ель-и бътѫ ръѫ, ши ле скрисе сѣмне ѧ ѡбразе, слове де поносл. Йша-и ера лѫи Ѳеѡфѫль вїаца ѣкременитѫ де а се ѣкинарѣ иконелорь, ѳарѫ дерептате авѣ; къ вени ѡ мѫларе въдѫѡ де желѫи пентрѫ ѫнь бошринь къ ш-ав фъкѫть касѫ ши ѫ аствпать ферестриле къшчоареи де шаде ѧ-тѫнѣрекь; ѣпъратѫл черчетѫ де афлѫ бине, дечи зисе де ръсипирѫ каса лѫи Петровь бошринѫл пънѫ ѧ темелїе ши пр-инсѫл скосерѫ ѧ мнжлокь де тръгь,

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

де ѳ8 бѫтѫть фоарте. Йлтѫ ·ткѫ съ спѫнем, кѫм нѫ авѣ лъкомїе пре авѫцїе. Къ превїа пре маре дентр-ѫнь фоишорь, ел възѫ ѡ корабїе вїиндь прѣ ·ткъркатѫ,
886 венїѫ кѫ маре невое, ши цїѫ къ шисте пегоцѫл | ·тпържтѣсеен, ши ѡ кемѫ атѫнчеши де ѡ чертѫ, шї-н зисе: ѡ, пържтѣасѫ, ·т че вїацѫ еци кѫ чинсте ши кѫнѫнатѫ де ·тпърать, ѳ8 нѫ-ци сосѣце? че ан лѳать храна сърачилорь де негоцетореци ши прекѫпеци? Ши зисе де апринсерѫ корабїа, ши арсе кѫ тотѫл негоцѫл. Де ва врѣ нецине съ се адеверѣскѫ еѳеншѫрѫл лѳи, съ лѳзѫ: къзѫ ѡдатѫ ѡ шарнѫ прѣ церо-асѫ де ·тгецѫ марѣ пънѫ ·тр-адънкь, ши кѫрънды вени кълдѫрѫ де се дежгецѫ. Дѣчїи се рѫпсерѫ слони ши се ези марѣ лъ·тгѫ четате ши се нълцарѫ слон пре слони, пънѫ ковръшїа тѫрнѫриле, ши ера тръснете ши ѫрлете де-ц пърѫ къ пїаре лѳмѣ; къндь се слобозирѫ ·т жос, ей спарсерѫ ѡ бѫкатѫ маре де зидѫл четъцїеи; шарѫ Ѳеѡфил атѫнче абѫтѫ де нѫ къѫта съ рѫмъе чева дентрѫ авѫцїе-шь, че пъзи де нои ачѫ спъртѫрѫ де четате. Ѳеѡдора пре аскѫнсь цинѣ сфинтеле иконе ши се ·ткина лорь, ши коконїи-ш пре ѳѫришѳ-и ·твъца съ се ·ткине; дереп-че къ ера брѫдїи, нѫ ле зичѫ иконе, че ле зичѫ пъпѫши; шарѫ ·тпъратѫль Ѳеѡфил фоарте-и черта шї-и ферїѫ де ачѣѫ. Шї-и ера драгь а чети ла скриптѫри, дечи афла кѫвинте скѫмпе, ши нѫ се афла нимеѫ съ и ле спѳе, шарѫ ѫн постѣлникь лъѳдѫ пре пъринтеле Меѳѡдїе къ цїе тот, ши-л адѳсерѫ ден легѫтѫрѫ; че-и къзѳсе динцїи ши мѫсѣлеле де ръѳль пецерїеи. Йтѫнче се иви лѫмина де ·твъцѫтѫра лѳи Меѳѡдїе ка ѫнь мъргѫритарю ден сконкѫ ши ка ѫнь лѫчафърь де сѫпть нѫѡри, къ зиче: нѫ се подте аскѫнде четатѣ стъндь ·т въръѳль мѫнтелѫи. Дечи-л цинѣ ла ашернѫть, шї-и гѫста кѫ дѳлче де·т изворѫл де мїиаре ·твъцѫтѫри бѫне кѫвинтеле лѳи, ши-л цинѣ ка ѡ пїатрѫ лѫминатѫ ·т кѫртѣ лѳи, ши се адѫпа ·тпъратѫл ка де·т апа Нилѳлѫи
387 кѫ шипокѫл де ѳѫрь. Ши ѳ8 домнить Ѳеѡфиль 12 ани.

72. Дпържцїѫ лѫ Михаил, фѣчорѫл лѫи Ѳеѡфил ши ѫл Ѳеѡдорїеи.

Трекѫ ши ачеста валѫ чѫ де моарте че пре ниме нѫ-л трѣче, ши-ш дѣде кѫнѫна фїю-съѫ, лѳи Михаиль; че ·ткѫ ера коконь митютель, дечи ера Ѳеѡдора де токмїѫ тоате ·т-пържцїѫ фїю-съѫ; ши пънѫ атѫнче чинстїѫ прентр-аскѫнсь сфинтеле иконе, шатѫ Никодимь зикъндь кѫ дерептѫль; шарѫ ка ѡ пасере че-ши хрънѣце пѫишорїи, шї-и питѫла пънѫ трекѫ вънѫторюл, атѫнче стригѫ кѣрь кѫ глас де бѫчинь ферекатѣ кѫ ѳѫрь ши-шь арътѫ съмѫнѫтѫра де·т нимѫ. Дѣка трекѫ шарна ши ·тфлори примѫвара, къ стрѫнсе съпѫтори ши лѫкрѫтори де скодсерѫ де·т ръ-
дѫчинѫ ачѫ ересѫ а челорь лѫпткторї де иконе, ши се съмънѫ православїѫ, ши слобозї доамна тоци де прен тоате легѫтѫриле, ши се смери лорь де фѣчерѫ рѫгѫ дерепть Ѳеѡфил, невои-се ши адевери къ л-ѳ8 ертать дѫмнезеѫ. Ши дѣде шарѫ скаѫнѫл де патрїершїе лѫи Меѳѡдїе, шарѫ пре Іѡань-л скодсе къ ера еретикь; ел пѫсе пизмѫ де ·тдемнѫ ш-алцїи ръи ка ши ель де пържѫ пре Меѳѡдїе къ ѳ8 кѫрвинть кѫ ѡ мѫиаре; ши се адѫнѫ съборь де ачѣѫ: мѫиарѫ ста де фацѫ де-л въдїѫ, шарѫ пъринтеле се голи ·тнаинтѫ тѫтѫрора де-л възѫ съборѫл къ-и ера вецежите мънѫнтаеле де нѫман че авѣ де ѳдать; дечи се рѫшинарѫ ка неще къни пържшїи, ши мѫиарѫ ·ткъ спѫсе пизма лорь, апои адевърь. Дтрѫ зилеле лѫи Михаил с-ѳ8 крецинать Шкѣни, къ принсѣсе Гречїи ·тр-о ѡасте ѡ сорь а домнѫлѫи шкїенескь, дечи ѡ ·твъцарѫ карте ши ѡ крецинарѫ, апои ѡ скѫмпърѫ фрате-съѫ дела Гречи; ш ботезѫ ши пре фрате-съѫ крецинѣце; къндь цїѫрѫ алци Шкѣи, ей съриръ спре домнѳ-съѫ съ-ль ѫчигѫ; елѳ-и бирѫи, дѣчїи скрисе ла Михаил де-и тремѣсе ѫнь пъринте митрополитъ де-и ботезѫ пре тоци, ѫнїи де вое, алцїи де невое. Йтѫнче ѳ8 фость дела Йдамь ани 6352. Михаиль пънѫ ѳ8 сѫпть аскѫлтарѣ мънеса, ел ера бѫнишорь, ши пѫрта кръма Ѳеѡдора кѫ маре чинсте; шарѫ дѣка кресѫ Михаиль ши вени ·т врѫстѫ, ел липи пре лъ·тгѫ ель нице хлапи ши смръзи, ши

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

8ѧкѣш8, фрате мъне-са, де-лѣ кема Барда, плинѣ де тоате хитленїиле, де пѣрта пре ѧпъратѫл кѫмѫ-и ера лѫи вом, ши-л фѣче де-шн гонн пре мѫмѫ-са дела динсѫл; шарѫ ш, кѣндѣ врѫ съ се дѫкѫ, адѫнѫ тоци боиарїн, дечи лъсѫ ѧ мъна фїю-съѫ ѧпъратѫлѫи 1200 де киндинаре де аѫрѣ, ѳнѣ киндинарѣ шсте 150 де литре, ши 3000 де киндинаре де арцинтѣ, ши алте ферекѫтѫри мѫлте, ши еши ден кѫрте. Дѣка се възѫ Миханл волникѣ, ел кѫрѣндѣ ръсипи ачѣ авѫцїе тоатѫ кѫм нѫ се кѣдѣ баламѫцилор, хоцилорѣ, мъскѫричилорѣ; ши кѫ мѫлте ръштъци ѧдемнѫ Барда пре ѧпъратѫл де жѫѧге пре Ѳеѡктистѣ логѡфетѫл, ѡмѣ бѫнѣ ши прїнторю ѧпъратѫлѫи. Ѳеѡдора-и блѫстемѫ ши амъндои съ пацѫ ка Ѳеѡктистѣ. Миханѣ се ѧделетнїѫ кѫ жокѫриле, фъчѫ врътѣлницъ ши се фъчѫ секирашѫ де ѧбла кѫ карѫл кѫ 4 кан, принкѣ кѫмътри, ботеза фїнни, кѫнѫна, пънѫ сверъши ши лъсѫ внстѣрюл пѫстїю, бѣ де се ѧбѫта. Дѣчїѫ съ фъчѫ патрїархъ де бѫга мѫцарю ѧтр-ѫн потирѣ ши кѫменека боиарїн, къптъри кѫ кѫрвеле де юбосте скорнїѫ. Дечи ѧблѫнда аша ши ръсипиндѣ, Барда тотѫ-л ѧдемна спре ръѫ, де стрикѫ ѳнѣ копачь де аѫрѣ, че ера фъкѫт де Леѫ прѣ-ѧцелептѫл ши ера токмите пасери прин стлъпѫри де къпта карѣшь ѧ кипѫл ен, ши|дон лен тоть де аѫрѣ, ши дон стѫрзи ш-алте лѫ- 388
кѫре мѫлте де аѫрѣ, фъкѫте де ѧпъраци бѫтрѣни де ле скотѫ кѣндѣ венїѫ соли дела алци ѧпъраци, съ се мире; елѫ ле топи ши фѣче галбени ши дърѫи фїннїи ши мъскѫричїи; чен боиари бѫни ши бѫтрѣни, ѳнїи мѫрирѫ. Соси ши Барда Кесарь, дѣчїи фъчѫ ръѫ кѫмѫ-и ера вом, ка ши ѧпъратѫл, нѫ нѫмаи ка пънѫ ачїѫ, че ѧкѫ нецце спѫркѫчюни рѣле фъчѫ, къ ѧкѫ кѫрвїѫ кѫ ѳи фїастрѫ-ши ка кѫ мѫшрѣ лѫи, ши цїѫ орашѫл маи тоть. Йѫзи ши Игнатїе патрїархѫл, дечи-л ѧвъца ши-л ѧгрозїѫ кѫ мѫнчиле вѣчнлорѣ; че ера адевърь шлда лѫи Соломѡн: чрътарѣ небѫнѫлѫи флѫер шсте. Дѣчїѫ арѫѧкѫ пизмѫ кѫ врѫжмѫшїе Барда пре пърнтеле, ѧ локь де благодареніе. Дечи вени ѡдатѫ съ се кѫминече кѫ алци, Игнатїе-лѣ ѡбыди шї-и зисе: нѫ ва лѫа васѫл спѫркать мѵрь сфънт. Ёль се мънїе де-лѣ скодсе ден скаѳи ши пѫсе пре Фотїе. Дѣчїѫ фѣче ръѫ мѫлть лѫи Игнатїе; че кѫрѣндѣ се ѡсѫнди, къ пѫрчѣсе ѧпъратѫл ѧ ѡасте съ се батѫ кѫ Тѫрчїн. Барда бѫтѫ съ фїе ѧпъратѣ ши пъзїѫ де-ѧ зи ѧ зи ка съ-лѣ поатѫ пїѫрде. Миханл цїѫ ши зисе лѫ Василїе Македонь де-лѣ жѫѧге мергѫндѣ ѧ ѡасте.

Съ спѫнемь пѫцинел де Василїе, къ ера де-ѧ Македонїѫ, фечорь де ѡмени мѣсери, ши фѫрѫ робыци де Шкѣи. Ёль сѫѫ цицѫ атѫнче, ши сечера мѫма лѫи ѧ къмпѫ (sic) стъпѫнилорь. Коконѫл зъчѫ пре мирицце ши венїѫ ѳнь влътѫрь де-лѣ ѳмбрїѫ, мѫмѫ-са-лѣ гонїѫ, ель ѡарѫ венїѫ, апон-л лъсѫ, къ пречепѫ къ е семнь бѫнь. Дѣка соси ѧ врѣстѫ, елѫ-шь пържи манкѫ-са де се дѫсе ѧ Цариград ши се нъмн пре ла ѡамени де се хрънїѫ; ноаптѫ дѫрмїѫ ла ѡ бесѣрекѫ, анѫме свети Мокїе. Йтѫнче вени сфънтѫл де гръи прешѫтѫлѫи: че дорми де нѫ те сколи съ баци пре ѧпъратѫл ѧ касѫ? Ёлѫ се скѫлѫ ши мѣрсе ла бесѣрекѫ де възѫ ѳнь ѡм спрътнгось кѫ нецце мънн гродсе дѫрминдь пре пъмѫнтѫл голь; лѫи и пърѫ ѡ ведѣре, дечи се тѫрнѫ; лѫи и вени пънѫ а треїа ѡарѫ, шї-и спѫсе апон: чине доарме ачїѫ, ел ва фи ѧпъратъ. Йтѫнче мѣрсе де-л дешептѫ ши-л дѫсе ѧ касѫш кѫ чисте (sic) маре. Ши авѣ прешѫтѫл ѳнь фрате де слѫжїѫ ла ѳи боарин маре де-лѣ кема Ѳеѡфнлицъ. Дѣчїи-л дѣдерѫ ла боаринь, елѫ-л пѫсе комись. Йтѫнче адѫсерѫ лѫи Миханл ѳнь видикїѫ прѣ бѫнь, дарь де-ѧ Мисирь, ши нѫ се афла ниме съ-лѣ поатѫ ѧкълека. Йарѫ Ѳеѡфнлицъ спѫсе къ аре ѡ слѫгѫ бърбатѫ, ши фѫ атѫнчешь кематъ Василїе, дечи принсе калѫл де фрѫ ши-л ши ѧкълекѫ ши алергѫ кътѫ-и фѫ вом. Йтѫнче-л пѫсе комис маре ши кѫрѣндѣ соси ши постѣлник маре, ши-л фоарте юбїѫ ѧпъратѫл, ши дѣчїѫ|ѧчепѫ а ѳри пре Барда. Миханл, елѫ-ш 389
пъзїѫ жокѫриле ши бериле ши мъѧкъриле. Йтѫнче вени ѳнь вѣстникь де-и спѫсе ѧпъратѫлѫи къ-и прадѫ Кърѫиманїи цара; ель, дерепть съ нѫ се спае боарїн ши съ нѫ пърѫсѣскѫ жокѫл, алергѫ де сфърнмѫ ѡ оглиндѫ че ера фъкѫтѫ де ѳнь фи-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

лософ, дечи къть врѣи къ8та ·тр-жнса, т8 врѣи к8ноаще, фїе ден че лат8рн а тоатж л8мѣ съ се врѣ ръдика wци. Ѡ, неб8нїе, къть пагѣбж фѣче Гречилорь!

Ѩт8нчѣ дѣде Михаил w нбовникж а л8и д8пж Василїе, ан8ме Ев-докїм, ши w к8н8нж ·тс8ши, ши-ш дѣде к8н8на де ·тпъражїе л8 Василїе съ фїе ·тпъратъ. Ѡдатж жѣкѣ тоатж зѣа, сара бе8 де се ·тбѫтж; wаречине, ан8ме Василикинь, лъ8дж пре ·тпърат8л къ: жѣкаши бине астъзь ши врътежиши бине кал8л ла алка. Ѣль ера бѣть де се бѫкѣрж ши-л дърѣи пре ачела к8 пашмаџїи л8и, ши-л пѣсе съ фїе ·тпъратъ. Василїе ста де привїм, ши къ8тж ·тпърат8л к8 амарь л8 Василїе; ат8нче се спъре ши ад8нж чатж ши се ръдикарж ·тр-ачм ноапте де 8чисерж пре Михаил, къ-ль афларж махм8р де винь ла ацерн8ть, дечи н8 се п8тѣ апжра, че фѣ жѣ·тгѣть аколѣ. Ши а8 домнит Михаил ·тпрев8нж к8 м8мж-са 14 ани, ларж ·тс8ши 11 ани, ши-л ·тгропарж ла мънѫстире че w кема Христополи, лъ·тгж м8мж-са. Ѩша ера л8и Михаиль вїаца: н8мши че бѣ ши мънка ши жѣка.

73. Дпъражїм л8и Василїе Македонѣнъль.

Ѩчесть Василїе, дѣка стъть ·тпъратъ, скоасе пре Фотїе деѧ бесѣрекж ши дѣде скав8зль ларж л8и Игнатїе. Черкж вистѣреле ши н8 афлж немика, къ врѣ съ дѣ лѣкафж к8рцїен ши н8 авѣ де 8нде, че тремѣсе пре 8нде афла авѣцїе ·тпъражтѣскѫ ръспнтж де Михаил де w стръисерж ши к8ръндь ·тпл8 внстерїнле. Ши фѣче 3 фечори: Костантинь ши Лъв ши Ѩлеѯандр8. Фѣче wасте ·ттъю Василїе ла Караимани, ши-л бирв8ж де перирж Гречи м8лци, ши пѫцинь де н8 пери ши ·тпъратъл. Дв8ж ачѣм тремѣсе пре цинере-съ8 Хрисофорь ши бирѳи пре Ѩгарѣни; ши ларж се скѳлж ·тс8ш ·тпъратъл к8 wци де трекѳ ла ръзль Ефраѳѳлѳи ши фѣче ръзбою к8 Тѳрчїи ши к8 Манхеи ши к8 алте лимби, шї-и бирѳи Василїе. Дѣчїи добѫнди четѫцилѣ чѣле тарї ши плине де вѫнѫтате, ши се тѳрнж к8 м8лтж авѣцїе; ши де м8лте wри с-а8 бѫтѳть к8 църь де пре ·тпрежѳрь, ши тот8-и бирѳим Василїе. Ѩт8нче се тъмплж де фѣ к8·тгремѳрь маре, къть се ръсипїм бесѣречиле; ·тпъратъл ле ръдика, ши м8лци Ѳзѣрѣи крецинж. Ши шете w царж маре, че се кїамж
390 Рѳсы, спре мїазнодпте, дечи токмирж пачѣ вѫнѫ| к8 Гречїи ши се фъгѫдѳирж къ се ворь крецина. Дпъратъл Василїе тремисе пре 8нь пърините митрополиг съ-и ·твѣце лѣце ши съ-и ботѣзе. Ѩт8нче зисерж: пънѫ н8 вомь ведѣ маните дела тине сѣмне минѳнате, н8 вомь крѣде, нїче вомь фи крецини. Ѣль зисе де фѣчерж фокь, дѣчїи ръдикж мъниле ·т сѳсь владика ши зисе: Христосе доамне, прославѣце н8меле тъ8! ши ар8·ткж Евангелїм ·т фокь де стъть врѣме м8лтж ши н8 арсе. Рѳсыи се мираржь де п8тѣрж л8и Хс. ши се ботезарж тоци крецинѣце. Ѯнь фечорь а ·тпъратъл8и, ан8ме Костантинь, ель м8ри, ши фоарте тънжїм Василїе де ель; ларж ель ера 8нь кълѳгѫрь де фръмъка, ан8ме Ѳеѡдорь Сандаварин, ши ад8се неце ведери ·тпъратъл8и к8 фармече, дечи-ш въз8 фїю-съ8 Костантинь, 8нде вени кълѫрѣце ши съръть пре татж-съ8 ·тпъратъл, дѣчїи фѳ невъзѳть. Ши алте сѣмне к8 фармечеле л8и фъчѫ, пентрѳ ачѣм-ль юбїм ·тпъратъл пре Сандаварин; ларж Лешнть, фїюл л8 Василїе, н8-л юбїм, ка пре 8нь мъскѫричь. Сандаварин п8се пизмж пре Лешнть, дѣчїм-ль аромисе съ поарте ханцѣрь пре аскѳнсь: къндь шсе ла вънать ·тпъратъл, къндаи нъвълѣце вр-8нь хитлѣнь са8 вр-о фларж ла татж-тъ8 де припж, ларж т8 съ диби к8 че-л спринжони (sic). Ѣль крезѳ ши фѣче аша. Сандаваринь се апропїе ши ла ·тпъратъль де-и зисе: пъзѣце-те къ фїю-тъ8 Лешнть те дибѳще съ те пїарзж ка съ-цн ш ·тпъражїм, ши те ва нъвъли акмѳ ла вънать. Де верн съ крези, чаркж-ль къ верн армж хитлѣнж гѫси аскѳнсж ла динсѳл; к8м ши фѳ. Дѣчїи съ мънїе ·тпъратъл, дечи-л бъгж ·т темницж. Ши а8 зъкѳть врѣме м8лтж, ши нїче 8нь боларинь н8 п8тѣ ·тоарче пре ·тпъратъл съ шарте пре фїю-съ8.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Одатѫ фѣче ѳпъратѫл wспъщь бошрилорь, дечи ла масѫ ѫнде-н чинстїѫ ера о пасере ѳтр-о кѫлвїе де аѫзи афарѫ ѫнїи плѫѳтгѫндь пре Леw. Пасерѣ ден кѫлвїе ѳткъ стринга: Леw, Леw! Йѫзирѫ дела масѫ бошрїи ши-шь афларѫ дѣчїѫ прилежь ши ѳчепѫрѫ а плъниде ши а рѫга пре ѳпъратѫл, шї-и зичѫ: доамне, частѫ пъсърѫе че е десѫпра ноастрѫ, ѫнде нѫ вѣде пре Леwнть, ѫ-ль стригѫ пентрѫ нон, къ нои синтемь wамени де мъѳткѫм ши бем депреѫнѫ кѫ домнїѫ та ши амнинте нѫ не адѫчемь де-несѫл, ши атъта врѣме ѳткис ѳ темницѫ; че не рѫгѫмь, ѫартѫ-ль, къ-ць ѫасте фїю. Йтѫнче-ль ертѫ шї-и дѣде ѳпъряцїѫ-ш. Ши еширѫ ла вънать; ѫнь черьь маре нъвъли ла ѳпъратѫл де-л лѫw де връѫ ѳ коарне пре Еаслїе, ши врѣ пери атѫнчешь; ель гръбн ѫнь воиникь де тъе брѫзл ѳпъратѫлѫи кѫ сабїѫ ши ѫнди; дѣчїи ѳ локь де чинсте, къ-и скоасе капѫл деѳ перире, ель зисе де-и тъпарѫ капѫл ши пѫсе приханѫ къ лѫ скось сабїѫ спре ѳпъратѫл. Ши Еаслїе | де вътъмѫтѫра 391
корнѫлѫи черьѫлѫи пѫцинѫ врѣме тръи ши мѫрн. Ши лѫ домнить 20 де ани.

74. ДПЪРѪЦЇѪ ЛѪ ЛЄѪ ПРѢДЦЄЛЄПТѪЛ.

Пре ѫрмѫ лъсѫ ѳпъряцїѫ лѫ Лєѫ, фїю-съѫ. Ши лѫ фъкѫть ръзбоде кѫ Шкѣ-ни ши Фрънчїи ши кѫ Тѫрчїи; дечи дорѣ-ль бирѫиѫ, дорѣ-и бирѫиѫ. Ши ера wм бѫн ши ѳцелепть, ши зидїѫ бесѣречи мѫлте ши фрѫмоасе ѳтрѫ лаѫда лѫи дѫмнезеѫ ши а сфинцилорь. Ши мѣрсерѫ ѳтр-о зи де Росалїи ла бесѣрека лѫи свети Мокїе съ се ѳкине. Єль нъвъли деѳ wлтарь ѫнь wм де лови пре ѳпъратѫл кѫ ѫн бѫць ѳ капь де-и крепѫ капѫл ръѫ; ши се спъре къ ва мѫри, шї-и кѫрѣ сънце мѫлт; ши фѫ прнись омѫл де бошари де-ль мѫнчирѫ мѫлть, ши пре нниме нѫ въди, къ ера кѫ дѫх некѫрать; ѫарѫ ѫн пъринте къліѫгарь де-л кема Марко, ель мъѳтгѫѫ пре ѳпъратѫл кѫ кѫвинте деѳ ѱалмїи лѫи Давидь ши-л бѫкѫра де-и зисе: съ цїи, ѳпърате, къ вери ѳпъряци де акмѫ 10 анн. Л зи че фѫ ловить ѳтр-ачѣѫ зи мѫрн. Йчеста Лєѫ, пентрѫ къ нѫ фъчѫ фечорн, ель цинѫ пънѫ а патра мѫаре, че ав чертаре пентрѫ ачѣѫ де кътрѫ Николае патрїархѫль; ель-л скоасе ден скаѫн ши пѫсе пре ѫнь пъринте бѫнь, дентрѫ коконїе петрекѫть тоть ѳ калѫгарїе ши wм прѣ цїѫ-торю. Дечи мѫлте лѫкрѫре бѫне лѫ токмит, ши де а патра нѫнтѫ карелє ва къліка лѣцѫ. Лєѫ лѫ домнить 30 де ани.

75. ДПЪРѪЦЇѪ ЛѪИ Йлєѯиндрѫ, ФРЙТЄЛЄ ЛѪИ ЛЄѪ, ШИ Йл (sic) ЛѪ КОСТѪНТИНЬ, ФЄЧОРѪЛ ЛѪ ЛЄѪ.

Ла моарте-шь лъсѫ ѳпъряцїѫ фрѫцинє-съѫ, лѫи Йлеѯандрѫ, ши фїю-съѫ, лѫи Костантинь. Йтъта ель зисе Лєѫ ла моарте-ш: къзь пре Йлеѯандрѫ 13 лѫни датѫ-н вїацѫ. Ши фѫ аша, къ нѫман че бѣ ши мъѳтка ши се ръповѣса, ѫарѫ ѳ гринѫ алторь валѫри нѫ се аместека, ши се вещежи ка w флоаре, нѫман че домни 1 ань ши w лѫнѫ. Дѣчїѫ ѳнсѫшї ѳпъратъ Костантинь, че ера тинерель де 7 ани, де нѫ пѫтѣ дерепта кръма де домнїе, че ера ѫнь боларинь бѫнь ши бѫтрънь де-ль кема Романь Лакапинь, дѣчїи пѫрта ачела гринѫ. Йтѫнче се рѫдикѫ ѫнь фечорь а лѫи Йндроникь Дѫка, де адѫнѫ воиничи ши се испити съ апѫче домнїѫ, че маинте-ль апѫкѫ арма ши и се върсѫ сънцеле; дѫпѫ ачѣѫ се рѫдикѫ ѫнь боларинь, анѫме Фока Левь, ши ера атѫнче воевод пре тоате чѣтеле; дечи възѫ пре Романь ѳтрѫ 392
атѫта чинсте, ель се фъчѫ |ѳткѫ а фи прїѫтинь ѳпъратѫлѫи; дечи адѫнѫ wши мари
де претѫтиндинѣ, деѳ Ликаwнь, ден Фригїѫ, деѳ Иверн, ден Памфилїа, ден Мисїѫ, ден Сирїа, ден Киликїа, де ера мѫлци, къѫ фрѫнзѫ ши ѫарбѫ; ѫарѫ пре аскѫнсь ел врѣ съ фїе ель, Фока, ѳпъратъ. Йшиждерѣ ши Романь де ель-ш съ фъчѫ а пѫрта гринѫ ѳпъратѫлѫи, ѫарѫ дентрѫ адънкѫл ннимїен лѫи ел бъѫ съ фїе ѳпъратъ. Дечи токми де венїа апрози дела Фока де-и спѫнѣ некреднинца

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

кътржⷯ ⷮпъратѫл, дечи-л сѩтѫи Романь де скрисе карте ла воиничи ши арътаⷯ прїетничїѧ лѫи Романь ши хитленшѫгѫл Фокѧи. Дечи-л пържсиржⷯ ши ѳѫ принсь Фока ши-ль ѫрѣиржⷯ (sic). Йтъ-и гони Романь лѫпїи ка съ-шь мънѧнче ⷮсѫши шиле ши съ спаргⷯ тѫрма. Йтѫнче пржда Шкѣни цара гречаскⷯ пънѧ лъⷮгⷯ Цариградь ши лѫарⷯ Одрїюль. Дѣчїи ⷮпъратѫлѫ-и пърѣ къ ѥсте кѫ бине Романь, дечи ⷮкъ-л ман ⷮдржци; дечи токми де дѣде ѡ фатъ-шь Романь дѫпⷯ ⷮпъратѫл ши, кѧндь ѳѫ нѫнта, Костантинь кѫнѫнⷯ пре Романь, сокрѫ-съѫ, съ фїе ⷮпъратъ. Домни пънⷯ атѫнче Костантинь 7 ани.

76. Дпържцїѧ лѫи Романь Кїлїпин (sic).

Чель кѫ минте адънкⷯ, Романь, дѣка се възѫ ⷮнълцатъ ⷮ скаѫи де ⷮпържцїе, пре цинере-съѫ нѫмаи кѫ нѫмеле че ера де ⷮпъратъ, шржⷯ стѣгѫл ши воⷯ кѫ кистѣреле домнїѧ Роман, ши челѫ че авѣ пѧне де сацїѫ се апѫкⷯ де-а мънⷯ-и ши се сътѫра ан лѫи, шржⷯ сътѫлѫл ръмасе флѧмъндь; къ ⷮчепѫ Романь а скрие кърци де пѫнѣ нѫмеле лѫи де ⷮпъратъ ши а фечорилор, шржⷯ фїюл ⷮпържтескь дѣде ⷮдържтъ. Йтѫнче веннржⷯ Тѫрчїи ⷮтъю спре добъндa църнеи гречеци ши ѡ ѫѫ прждатъ пънⷯ ла четатѣ де Брѫса, ши ѫѫ фостъ атѫнче нѫмърѫл анлорь 6453 [945]; че кѧндѫ-и пърⷯ лѫи Романь къ ш-ѫѫ тоате ⷮтърить ши токмить, атѫнче къѫѫ ши пїердѫ, къ вени Костантинь ла врѣстⷯ де бърбатъ ши добѧнди минте. Дечи се сѩтѫи кѫ бошрїи къче къ Романь прѣ ⷮбѫтрънисе, дечи-л скоасержⷯ, ши-л фѣчержⷯ кълѫгѫрь; ши ѫѫ домнитъ Романь 25 де ани.

77. Шржⷯ Дпържцїѧ лѫи Костантин, фѣчорѫл лѫи Лѣѫ.

Дечи пре фечорїи лѫ Романь елѫ-и принсе Костантинь шї-и голи де тоатⷯ авѫцїѧ-ш шї-и тремѣсе съ фїе църани сърачи; ши-ш пѫсе воевод пре тоате чѣтеле пре Никифорь Фока ши пре Василїе постѣлникѫл; ши нъскѫ-се фечорь деⷮ
893 Єлена, фата|лѫи Романь, де-ль кема пр-инсѫл Романь, пре нѫмеле мошѫ-съѫ. Ши домни Костантинь ѧл доиле рындь 15 ани.

78. Дпържцїѧ лѫи Роман, фїюл лѫи Костантинь, нъскутъль Л Ѳршѣниче.

Лъсъ-ши Костантинь ла моарте домнїѧ фїю-съѫ, лѫ Романь. Йчеста се ⷮдѣлетничїѧ кѫ ѡгари, кѫ тараши, кѫ шоими, де гонїѧ фїери ши въна пасери ши ⷮбла кѫм нѫ требѫинѧ, шржⷯ крѫма ши сфатѫл дедѣсе а неще тикѧици ши небѫни де-л цинѣ. Йтѫнче лѫарⷯ Кържиманїи Крътѫл ши фъчѧ десадⷯ рѣ ѫскатѫлѫи, шржⷯ Фока Никифорь воевод скорни ѡци ши трекѫ ла Крѣть, дечи бътѫ пре Карамани ши ле принсе домнѫл вїѫ. Йтѫнче-и вени вѣсте къ шѫ лѫать Тѫрчїи Йнтїѡхїѧ; тѫрнⷯ-се Никифорь ши аколо, бирѫи ши пре ачеѧ ши скоасе четатѣ ден мъниле лорь. Дечи ⷮкъ фїиндь Фока ⷮ ѡсте (sic), Романь ⷮпъратѫл мѫри; ши домни 3 ани, ши лъсⷯ мѫерїи Ѳеѡфанїеи ⷮпържцїѧ ши коконилорь. Дечи фѫ воевод Никифорь, ши шржⷯ фѫ мънать кѫ ѡцилела Сирїѧ. Єль ера ѳнь проклѧт де ҳаджѧ, дечи пѫрта ель пѫтѣрѣ ⷮ сѫс, ⷮ жос де ⷮпържцїе, ши нѫ юбїѧ бинеле лѫи Никифорь, че скрисе карте ла Іѡн Цимисҳи съ вїе ка съ-л пѫре (sic) ⷮпъратъ; Цимисҳи ера рѫдⷯ Фокѧеи, ши ера бърбатъ бѫнь ши ⷮцелепт, фрѫмос ши ѡм бѫнь, дечи спѫсе сфатѫл евнѫхѫлѫи; атѫнче се сфѧтѫирⷯ тоци боиарїи ден кѫрте, дечи ръдикаржⷯ пре Никіфорь ⷮпъратъ, ши-ль юби кѫ драгь ши ⷮпържтѣса Ѳеѡфана, къ прѫничїи лѫи Романь ера тинереи.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

79. ДПЪРЖЦЇѦ ЛѢИ НИКИФОРЪ ФОКѦ.

Никифоръ ера воинникъ ши кѫ ѣдрѣзнире бѫнѫ, таре ѣ мѣни ши милостивъ, ши се липи де Θеѡфана ѣпържтѣса; пре коконїи лѣи Роман, пентрѫ любовѫл лѣи, елѫ-и цинѣ кѫ чинсте. Йвѣ Никифоръ, пре лъѣгѫ бърбѫцїѧ трѫпаскѫ, ши чѧ сѫфлетѣскѫ, къ авѣ ѣпреѫнатѫ драгосте кѫ свети Йоанасїе деѣ светаа гора Йѡѡнѫлѣи. Дѣчїи зиди бесѣрекѫ ши мънѫстире прѣ маре ши фрѫмоасѫ, анѫме Лавра, ши аѫ фость атѫнче нѫмърѫль анлорь 6482 [974]. Ши мѫлте wци ши ръзбоае кѫ мѫлте лимби аѫ бѫтѫть; къ аѫ ѣдерептать пре Карапмани ши аѫ плекать Сѵрїѧ, ши с-аѫ ѣкинать Ликїѧ, ши аѫ добъндить Финикїѧ, ши ѭржѫ адаwсе гречаска съ фїе гречаскѫ. Йтѫнче пждаржѫ Рѫсїи пре Шкѣи адоаржѫ, кѫ токмала лѣи Никифоръ. Йша ера Фока де тоатѣ бѫнь, че нѫ|маи че-ль смінтїѧ къ цинѣ мѫаре пре Θеѡфана, 394
шї-и ера кѫмѫтржѫ. Ши алта ѣкъ се тъмплѫ, къ фѫ фоамете маре ѣ Цариград. де соси кїла де гръѫ къте ѫн галбень; ѣпъратѫл авѣ житнице прѣ мари плине де пъне, дечи зисе съ се къпзѫ де пънѣ лѣи къте 2 киле ѣтр-ѫн галбень; дечи-л дефънима цара, пентрѫ къ ла Касилїе Македонь ѣкъ фѫсѣсе ѣ зилеле лѣи фоамете маре, че ель ѣвъцѫ де вндѣ ден житница ѣпържтѣскѫ къте 12 киле пре ѫн галбень, де-ш скодсе цара пре ѫшорь де фоамете. Фока арѫѣкѫ ѫрцїе пре Цимисхи пентрѫ къ-л въднсе wаречине кѫ ницїе кѫвните рѣле, дечи-л гони дела дінсь; ѭржѫ ѣпържтѣса фоарте тънжїѧ дѫп-жнсь де нѫ-и врѣ ведѫ фаца съва w зи; дѣчїи рѫгѫ кѫ хитленшѫг пре Фока де-л кемѫ ѭржѫ. Ши ера прѣ воинникъ ши фрѫмос Цимисхи, дечи врѣ съ моарѫ Θеѡфана де нѫ-л ведѫ. Ши Фока фоарте се пъзїѧ де дѫмнезѫ, къ пѫрта десѫпра къѳань де ѫрь, ѭржѫ пре лъѣгѫ пїмле къмаше де лънѫ; ши аціернѫтѫл лѣи ера де wловирне, ел се кѫлка жос пре рогожнѫ; ши ѱалтїрѫ нѫ-и тречѫ ѣ зи; ла мѫаре-ши мерѫ рарь, че нѫ-и плѫчѫ аша. Дечи се ѣсоци кѫ Цимисхи ши сфътѫнржѫ ръѫ пре ѣпъратѫл ка Далида пре Самѱѡнь ши Тиндарида бърбатѫлѣи-ш; дѣчїи-л пъзнржѫ де-л гѫснржѫ дѫрминдь жос пре ѫн цоль, ши-ль жѫѣгѣржѫ аколѣ. Ши домни Никифоръ Фока 6 ани.

80. ДПЪРЖЦЇѦ ЛѢИ ІѠ ЦИМИСХИ.

Цимисхи пѫсе кѫиѫнѫ ѣ капѫ-ши де ѣпържцїе. Дечи ѭржѫ се спърържѫ прии прежѫрь църиле шї-и фѫцїѧ денаинтѣ сабїен лѣи тоци връжмашїи ши де сѫлница лѣи се темѫ тоатѣ лимбиле; ши лърди wчннѫ Гречилорь де тоатѣ пърциле, ши лѫw дела Рѫси де ле добѫнди стѣгѫриле кѫ тотѫл, ши пре Борис, домнѫль лорь, фѫ принсь вїѫ, де-л дѫсе ѣ Цариградь ши-л пѫсе боярнь маре, анѫме магїстрѫ. Ши кѫ Сръбїи авѣ сфадѫ шї-и бирѫи. Дечи, дѫпѫ че бѫтѫ Цимисхи Рѫсїи, елѫ се скѫлѫ Свѣтъславь, домнѫл рѫсескь, кѫ wци мари ши бѫтѫ пре Шкѣи, де-и плекѫ сѫпть сине. Дечи шезиндь ел ѣ Дръсторь, ель вени Цимисхи, ши се ловирѫ де фацѫ кѫ Рѫсїи; бирѫнржѫ шї-и гонирѫ пѫнѫ-и скодсержѫ деп цара Шкѣилорь. Йша ера Цимисхи, бърбать кѫпь ши воинникъ. Ши домни 6 ани.

81. ДПЪРЖЦЇѦ ЛѢИ ВАСИЛЇЄ, ФІЇОЛ ЛѢИ РОМѦН. 395

Пѫнѫ кѫндь ѣпържци Фока ши Цимисхи, ей крескѫржѫ воинчи Касилїе ши Костантинь, ѣ ѫршеникъ нъскѫцїи, фечорїи лѣи Романь ѣпъратъ. Дѣчїи шезѫ Касилїе ѣ скаѫн ши се арътѫ ѣпъратъ столѫрелорь; дечи Касилїе ѣтрѫ тотъ се невоиа съ-ш самене мошѫ-съѫ, Македонѣнѫлѣи. Къ гѫстърнле пѫ ле юкїѧ фържѫ врѣме, ниче-ш да вїецїен wдихнѫ, че пѫрта арме грѣле ѣ тотъ часѫл пре-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

жѕрѣ ель, ши павецеле (sic), конфѕреле, сецѫтеле, сѣлицеле, ѭатошеле ши тоате армеле лѣи ера маи драѫи декѫтѣ мѣсе тинсе, плине де веселіе ши де винѣ дѣлче; сѣнетеле армелорѣ ши ръсѣнѣл коарделор де аркѣ маи юбїѫ декѫтѣ глас де алъѕте. Мѣлте ръзбоае аѕ фъкѕтѣ Басилїе ши мѣлте църѣ аѕ бирѕитѣ, ши мѣлци връжмаши аѕ пѣс сѣитѣ сабїѫ лѣи ши ыѕ плекатѣ: Сръбїи, Ирбжнашїи, Фрънчїи, Иверїи, Кърънманїи; ши пре Шкѣи и смери кѕ тотѣл ши ле слъби пѕтѣрѫ, кѫ принсе ла ръзбою вїи 15.000, фъръ къци перисе, шї-и орби пре тоци, нѣман че лъсѫ денгр-о сѣтѫ ѕнѣл кѕ ѕн окю ка съ трагѫ пре алалци ✝ цара лорѣ: кѫте пре 99 орбї. Ши скоасе тоате четъциле ши тоате wчинеле че лѣасе маннте де Шкѣи дела Гречи. Ши аѕ домнитѣ Басилїе 30 де анї.

82. ДПЪРѪЦЇѪ ЛѢИ КОСТАНТИНЬ, ФРАТЕЛЕ ЛѢИ ВАСИЛЇЕ.

Мѕри Басилїе бѫтрънѣ, ши шезѕ ✝ скаѕи фрате-съѕ, Костантинь; че немикѫ нѕ-шѣ семънѫ фръцине-съѕ, че кѣм чинстїѫ Басилїе пре чел че ера бърбаци бѣнї ши цинѣ каи бѣни ши арме, атѫта Костантинь нѕ юбїѫ сѣнете де сабїи ши бѣчине, сѣмне де ръзбоае, ниче кїѡте де глоате, ниче глас де wасте, че нѣман че бѣ ши мъ✝ка кѕ мѣрї фрѣмоасе ши кѕ флѣере ши кѕ алъѕте, жѣкърї ши кънтече кѣрвещи де юбосте. Ши ера бѫтрънѣ ши кърѣнтѣ, ши ера фрикос ши блазнѫ ши препѣиторю. Кѫ цїѕ денгрѕ wаречине пре Романь, ѕнѣл де✝ кѣрте, кѫ-и ва фи пре ѣрмѫ ✝пъратѣ, дечи-ш дѣде фїе-са Зое дѣп-жнсѣл. Ши домни Костантин 2 анї ши 11 лѣни.

83. ДПЪРѪЦЇѪ ЛѢ РОМИНЬ ЙРГѢРОПОЛСКОЕ.

Романь фѕ ✝пъратѣ, цинерале лѣи Костантинь, wмь прѣ ✝целептѣ, ши авѣ фрика лѣи дѣмнезеѕ, ши се ✝вѫца пѣрѣрѣ ✝ сфентеле кърци, ши ста пре рѣгѫ
396 тоатѫ ноапте, ши зидїѫ бесѣречи ✝трѕ|лавда лѣи дѣмнезеѕ. Йрѫ ✝пържтѣсен и ✝флѣрїѫ тинерѣцеле ши w догорїѫ похтеле; ведѣ пре Романь кѕ вїацѫ кѣратѫ ши ѕсебн дорминдѣ д-шісе, ырѫ ы ✝чепѕ а кѣета ръѕ, кѫ ера ѕнь воннікь фрѣмос ши кипешѕ, анѕме Михаил де✝ Пефлагѡн де рѣдѫ, де слѣжїѫ ✝ кѣрте. Йрѫ Зое фоарте-лѣ юбїѫ кѕ ръвне ши тремитѣ кѣвинте кѕ шилде, пънѫ кѫндь съ местекарѫ ѕнѣл кѕ алтѣ депреѕнѫ. Дѣчїи сфътѕирѫ ръѕ пре Романь, дѣчїи токмирѫ пре неще фъкѫтори де ръwтъци: кѫндѕ се скѫлда Романь ✝ бае, ен-л сѣгрѕмарѫ, де мѣри. Ши аѕ домнитѣ Романь 5 анї.

84. ДПЪРѪЦЇѪ ЛѢИ МИХАИЛ ПЕФЛАГѠН.

Стътѕ Михаил ✝пъратѣ; ачеста платѫ лѣw пентрѕ лѣкрѕ де кѣрвїе, че ель кѣм ера де фрѣмос ши кѕ кнпь трѕпескь, аша ера ши сѣфлетескь фрѣмос, кѫ ✝целѣкѕе де✝ кътѫ съръчїе се ✝пълцѫ ✝пъратѣ. Дечи ера wм бѣнь ши смѣрен, шї-и ера милѫ де мишен, ши мъ✝ѓѫ пре чел че пъцїѫ ръѕ, ниче се грѣбїѫ кѕ пїардерѫ wмѕлѣи, ши сърачїи и милѣнѫ, преѫцїи чинстїѫ, бесѣречиле ✝търїѫ, болърїи и дърѣнѫ, воннічїи и милѣнѫ, кѕ дерептѣл зикѫндь: ниме нѕ се дѣчѫ дела динсь кѕ окїи лъкрѫмоши, сад чине-л прѣ рѣга нѕ се врѣ ✝тоарче мъхнитѣ. Че авѣ w бѫтае рѣ кѕ дѣх некѣратѣ, дечи пъцїѫ ръѕ де мѣлте ори; кѫндь се трезвїѫ, ель маи врътос невонѫ де ста пре рѣгѫ; ши авѣ неще фраци ръи, поркари, въкари, не✝целепци, кѕ нъравь ръѕ, пъкѕрари, дечи ✝бла небѣнѣце ши ✝вълѣѫ цара пънѫ че трекѕ ши Михаилѣ дѣпѫ алалци. Ши домни 7 анї.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

85. ДПЪРЖЦЇѦ ЛѪИ МИХАИЛ КАЛАФАТИНЬ.

Скимбж-се домнїѧ ши ла ачеста Михаил, шм рѣѕ, кѕ менте де витж, мъндрѕ, мъниwс, фърж сфать; ши лиги де ель неще тинери, гони пре Зоѧ ѳпържтѣса ши пре Ѳеwдора ѳтр-ѕнь wстровь, де ле тѣнсе. Дечи се рѣдикж глъчавж маре ѳтрѕ боиари ши ѳ воевозь, къ-ш адѣчѧ амынте де пърынцїи Зоеи къть бине ѧѕ авѣт, ши кѕм w ѧѕ тѣнсь фърж вое, дечи цара ѳпържцїеи w сѣгь неще невѣни, пъстори де порчи; дечи се ѳглотирж ши се рѣдикарж спр-нншїи, пънж-и скоасерж кѕ рѣшине рѣ, ши ларж адѣсерж пре Зоѧ ла скаѕнѣл мошилорѕ-ш де ѳпържцїе. Ши домни Михаил 1 ан.

86. ДПЪРЖЦЇѦ ЛѪИ КОСТИНТИН МОНОМАХ. 397

Зоѧ ѳпържтѣса нѣрѣрж похтїа съ се кѣме манкж а фїю пъскѣть ден трѕнѣль ен; дѣчїи се аджпа ден дон гражданри ка ѕнь пометь: ѕнѣл кема Костантинь Монамах, шм бѣнь ши воникь ши прѣмилостивь, дечи-ши нѣсе де-и ера бърбат. Йша се гонѣще бинеле кѕ рѣѕл, ка w роатж че ѳмблж ѳпрежѣрь: ши ѳ сѣс ши ѳ жос. Йчеста Монамах ла рѣзбою нѕ цїѧ рѣндѣл, ларж ла алалте ла тоть ера бѣнь ши ѳцелепт ши дарникь. Ши ѳдѣржторю ла мишеи, ши четїѧ мѣлть ла скриптѣрн. Ши фоарте-л юбїѧ тоци къ жѣдека кѕ дерептѣл пре тоци фърж фъцжрїе, ши тоци, ши мишеи де претѣтиндинѧ мѣлть бине лѣа дентрѕ мъниле лѣи. Ши чине ва врѣ, съ се адеверѣзе а маре кредницж че авѣ: бесѣрекж прѣ фрѣмоасж зиди лѕ свети Геwргїе, ши алте мѣлте фъчѧ кѕ калдж инимж кътрж дѣмнезеѕ бѣнжтъци. Че тоть болїѧ де пичоаре; пентрѕ ачѣѧ мѣлци де мѣлте wри се рѣдика връжмаши спр-нисѣл; че кѣи нѕ шсте датж де сѣс, ѳ дешертѕ се испитѣще, къ перирж ка праxѣл наинтѣ ѕнѣи вънть. Йрж пентрѕ маре дерептатѧ лѣи шиме немика нѕ-и пѣтѣ стрика, нѣман ачѣ боалж че-л досъдїѧ ши-нтрѕ ачѣѧ се свръши. Ши домни 13 ани.

87. ДПЪРЖЦЇѦ ѲЄѠДОРЇЄИ Д ХРШЄНИКЬ НЪСКѪТЖ.

Ръмасе домнїѧ ла Ѳеwдора, къ Зоѧ, сорѕ-са, мѣрисе маните; ши ера юбѣцж ла фїешче бърбать, дечи w цинѧ ѕнь бжтржнь, анѕме Михаил. Ши цинѧ ш домнїѧ ѳнсжши ѕнь ань; атѕнче се свръширж тоци де рѣда лѕ Каспаїе Македонь.

88. ДПЪРЖЦЇѦ ЛѪИ МИХАИЛ.

Йтѕнче лѕ фость нѣмжрѣл анлорь 6513 [1005]. Нѣман че ак8 Ѳеwдора рѣдж де пре моаше-са, фата лѕ Романь ѳпъратъ, сокрѣл лѕ Костантинь, фечорѣл лѣи Лъвь, де-ль кема Исакїе. Дечи нѣман че се кема кѕ нѣмеле Романь ѳпъратъ, ларж пентрѕ къ ера прѣ бжтрънь ши ера легатъ жѣржмънтъ ѳфрикошатъ Ѳеwдора, ель пѣрта ръндѣл ши кръма [?] Исакїе Комнинь; ера бърбатъ бѣнь ши кить [?] кѕ wцинле, дечи врѕ съ-ль скоацж ши ден скаѕнь, ши фѕ сфадж маре ѳтрѕ ен. Дечи-ш пончиша сѣлицеле Гречи спре Гречи ши-ш ръдика арме пре алте арме, ѳкъ тоть [ѳнсъ пре?] тѣтиндинѣ бирѣи Исакїе, ши добжнди ѳпържцїѧ.

89. ДПЪРЖЦЇѦ ЛѪИ ИСАКЇЄ КОМНИНЬ. 398

Дечи еши претѣтиндинѧ вѣсте де ѳмържцїѧ лѕ Исакїе Комнинь. Ши домнїѧ ѳцелецѣще, че нѣрънде-л джѣкиржж вселе грѣле ши-ш дѣде ѕ тѣлж врѣме а лѣи

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ѳпѫржцїѧ шн авѫцїѧ лѫ Костантнн Дѫка; елѫ-шн тѫнсе пѫрвл ѳпревнѫ кѫ пѫравѫл шн принсе вїицѫ кълѫгѫрѣскѫ. Шн домнн 3 ани.

90. ДПЪРЖЦЇѦ ЛѪ КОСТѦНТИН ДѪКѦ.

Фѫ Дѫка ѳпъратѣ шн домнїѧ бине, къ ниче се фоарте ѳнълца, ниче се ıарѫ лѫса, че мерѫ пре кале ѳпърѫтѣскѫ. Карїи ера бѫни, ен авѣ дела динсѫль чинсте, ıарѫ карїи ера ръи, ен ера чертаци. Шн авѣ 7 фечори пъскѫци ден доамнѫ-са Єѵдокїѧ, че дѫчѫ гриже д-нпса, къ ера тинѫрѫ шн фрѫмоасѫ, дечи се темѣ дѫпѫ моартѣ лѫи, къ се ва мърита дѫпѫ алтѫл шн ва наще фечори кѫ алтъ бърбатъ. Дечи се сфътѫи съ ѡ скоацѫ дела динсѣ шн съ дѫ коконїи ла алцїи съ-и крѣскѫ шн съ-и цїе; ıа цїѫ, дечи се адевери кѫ жѫржмънтъ маре къ нѫ се ва мърита дѫпѫ моартѣ лѫи, че-и ва сокоти фечорїи шї-и ва крѫца. Дечи мѫри Дѫка шн ръмасе Єѵдокїѧ кѫ коконїи тинерен, де-и ѡкротїѧ. Че де прінпѫ се сирпи бѫра трѫпаскѫ шн ръдикѫ фѫртѫнѫ тѫркѫре де ѫнда похтелор, дечи-шн пѫсе вѣтрилѫ трѫпѫл деспре житїѧ [де спрежнїѧ?] вънтъ де стъмпѫраре, ѳ че кипь, вине кѫвънтъ де ръспѫнде. Єра ѫнь воевод де-л кема Романь Дїѡгень, вѣсель шн мъѳгѫюwсь (sic), воиникь шн фрѫмос, де рѫдѫ де ѳ Кападѡкїѧ; ачеста възѫ пре ѡ мѫıре цїпнд вчстѣреле гречещи кѫ пеще кокоии тинерен, елѫ се ръдикѫ кѫ ѡщи съ-и ıа домнїѧ, шн се лови кѫ ѡщиле ѳпърѫтѣсеен. Шн фѫ бирѫвитъ Романь шн принсь вїѫ, шн-л адѫсерѫ съ-ль мѫнчаскѫ. Дечи-ль възѫ ѳпърѫтѣса атъта де воиникь, фрѫмос шн кѫвїѡс, нѫ-шь къѫтѫ съ-шь скѫмпере мънїѧ де пре Романь, ниче-ш гѫндч де чель жѫржмънтъ ѳфрикошатъ, че-ль шн ѳдѫцї кѫ ръвне; дечи ѳ локь де темнецѫ добъндї Роман пать де нѫнтѫ шн, ѳ локь де легатъ, сосн ѳпъратъ. Шн ѫѫ домнитъ Дѫка ѳпревнѫ кѫ Єѵдокїѧ 7 ани, ıарѫ ѳсѫши кѫ коконїи 7 ани.

91. ДПЪРЖЦЇѦ ЛѪИ РОМѦНЬ ДЇѡГЄНЬ.

Дѣка се възѫ Романь сосить ѳтрѫ атъта мърїе де ѳпърѫцїе, мѫлтѫ бър-
399 кѫцїе арътѫ, къ кѫ мѫлте църи се лѫптѫ шн мѫлте лимби ѫѫ бирѫвитъ; ман врътос кѫ Тѫрчїн ѫѫ авѣть де мѫлте wри сфадѫ, шн тотѫ ıѫ бѫтѫть, шн фърѫ нѫмър мѫлцчме де Тѫрчи ѫѫ тъıать; дечи ле арътѫ ель кътѫ бърбѫцїе ѫѫ Гречїи шн сънть витѣжи ла ръзбою. Че е ман хрѫбоарѫ ѫръчюнѫ шн пізма, пентрѫ къ ера Романь врътось*. Принсерѫ а фѫци, дѣчїи се спърѣрѫ столѫрнле шн фѫ принсь ѳпъратѫл де Тѫрчи; шн ѳкѫ фърѫ нъдѣждє домнѫл тѫрческь ертѫ пре ѳпъратѫл де се дѫсе ла царь-шн, че нѫ пѫтѫ ѳкънѣ, къ ман сръгѫнрѫ де принсерѫ порцилє а тѫтѫрорь четъцилорь. Шн ѫѫ домнитъ Романь Дїѡгень 3 ани шн 6 лѫни.

92. ДПЪРЖЦЇѦ ЛѪ МИХѦИЛ, ФІЮЛ ДѪКѪЄИ.

Ѵтѫнче вепнсе ла врътстѫ Михаил, фечорѫл лѫ Костантинь, шн фѫ ръдикатъ ѳпъратъ; дечи-ш скоасе пре мѫмѫ-са фърѫ воıа ен де ѡ тѫнсе кълѫгѫрницѫ; ѫѫзи ıарѫ де Романь къ се ръдикѫ ѳпъратъ, дечи тремисе ѡщи шн-л принсе; алтъ ръѫ нѫ-и фѣче, че-и дѣде четатѣ Єфесѫлѫи кѫ тотъ вепнтѫл. Дечи шедѫ аколѣ де бѣ шн мъѳѣка шн-ш ръповѣса бѫтрънѣцеле пънѫ ла моартє. Шн ѫѫ домнитъ Михаил алѣ Дѫкѫен 6 ани. Дечи ѫѫ фост пънѫ ла Михаил, фїюл Дѫкѫен, 6613 [1105].

---

* Omisiune o filă de manuscris (f. 137) în ediţia lui Hasdeu (n. ed.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Пънѫ ачичѫ с-ѧ8 скось дентр-алте кърци словенещи пре лимба ноастрѫ вїецнле ши петрѣчернле ↑пърѫтещи, че ѧ8 фость де ↑чепѫтѫл лѫмїеен пънѫ ла Мнхаиль, фечорѫл Дѫкжен: атѫнче ѧ8 фость нѫмърѫл анлор 6613. Че, кѫм нѫ поци ажѫнце налтѫл черюлѫи, нпче аджнкѫл пъмжнтѫлѫи, нпче марцинѣ лѫмїеи, ши кѫм нѫ се поть нѫмъра стѣлеле черюлѫи, нпче нжснпѫл мърїен, аша нѫ се поате афла адънкѫл скрнптѫрилорь; къ ѫнїи де чеи сфинци пърпнци лѣтопнсець ѧ8 скрнсь де ѫнеле, алцїи де алтеле, ѫнїи пре ѫне локѫри ши де ѫнїи ↑пъраци ѧ8 ↑мѫлцит (sic), алцїи ѧ8 скрнс мап скѫрть, щрѫ ачичѫ с-ѧ8 адѫнать ка ↑ скѫрть ши ка ↑ де тоть. Ши ѣсте зпса сфинцїен тале, w, прѣ ↑целѣпте пърпнте, кур Θеwфнл, епнскопѫл де Рѫбникь! Йтъ ши ѣ8, робѫль сфинцїен тале, мап мпкѫль ши мап апон де тощи ши тпкълосѫл, кълѫгжрѫл Моѫа Мнхаил, къть мїѫ (sic) фост цїпнца ши ам пречепѫть, ѣ8 ам невонть де ам скрнс. Дечи съ ка[де съ] пѫнем ши нон wдпхнѫ кондеюлѫи, ка ѫнь тржгъторю вънсла, къ wаре кѫм желѣщце чине е пре маре 400
съ вазѫ пристанище, ашпши скрїнторюл пъзящце съ вазѫ свръшпть. Дечи съ пѫнем ши нон негоцѫл корабїен ноастре съ стѣ ↑ вадѫл пъскарилорь. Кѫндѫ ѧ8 фъкѫть пъскарїи вад де wдпхнѫ фѫртѫнацилорь, ел ѧ8 фость ап 5555, щрѫ кѫндь ам сосить ѣ8 ла ачесть вадь, ел ѧ8 фость нѫмърѫл анлорь 7129 [1620], ↑ лѫна лѫ септевріе.

Де акмѫ с-ѧ8 скось дентр-алте извоаде, де ачѣѫш ↑пърящїе.

Дѫпѫ Костантинь, фечорѫл Дѫкжен, ѧ8 домнпть Нпкефорь Батанїать 3 ани ши жѫмжтате; Йлеѫїе Комнпнь 37 де ани; Іwань, фїюсъ8, 25 де ани; Манспл, фїю-съ8, ↑ ѫршенпкѫ нъскѫть, 37 де ани; Йлеѫїе, фїю-съ8, 3 ани; Йндроникь Комнпнь 2 ани. Пре ачеста-л принсе Ісакїе Йггельде-ль мѫнчи пънѫ-л wмори, шї-и лѣw фата де-и фѫ ↑пърѫтѣсѫ, ши домни 7 ани. Йлеѫїе, фрате-съ8, домни 8 ани. Йѫ фость нѫмърѫл атѫнче 6702 [1194]. Йѫ мѫтать Кальїwань, домнѫл Шкѣилорь, трѫпѫл лѫи светїи Іwань Рульскїи де л-ѧ8 дѫс ла четате ↑ Трънwвь. Ісакїе ѧ8 домнпть де преѫнѫ кѫ фїю-съ8 5 лѫны. Йлеѫїе Мѫрцѫфлонь домни 70 де зиле, ши фѫ сфадѫ маре атѫнче ↑ Цариград, къ се скѫлѫ рѫда лѫи Комнпнь, де се чертарѫ кѫ а лѫи Палеwлогь, ши фѫщи Мѫрцѫфлwи* ла Венецїѫ де вени кѫ Фрънчїи. Йпи 6710 [1202], лѫарѫ Фрънчїи Цариградѣль дела Гречи ши л-ѧ8 цпнѫть 62 де ани, ши де фрика Фрънчилорь поменїѫ Гречїи пре папа ла жрътъвникь; ши ѧвѣ Гречїи атѫнче ши де къторѫ Шкѣи, къ ле пръда цара; атѫнче дѣдерѫ мощїиле сфинтеи Бинери ↑ локь де дажде ши алте ръндѫри скѫмпе мѫлте. Дечи ѧ8 ↑пърящить Θеwдорь чел маре ↑преѫнѫ кѫ Фрънчїи 18 ани; Іwань, кѫмнатѫ-съ8, 32 де ани**. Мнхаил Палеwлог скодсе четатѣ дела Фрънчи, ани 6769 [1261], ши ѧ8 домнпть 24 де ани. Йндроникь, фїюл лѫи Палеwлог 30 де ани. Йчеста ѧвѣ ѫи коконь тинерель, ан8ме Кальїwань, дечи се възѫ къ е бътрънь ши апроапе де моарте ши нѫ ѧ8 ръмас нпче ѫнь непоть, че кемѫ пре Катакозинѫ де-и зисе: Бези къ морю, ши фїю-мїе8 ѣсте микь; фїи тѫ ↑пърать! — дечи-л кѫнѫнѫ кѫ ↑пърящїе денаинтѣ глоателор — щрѫ пре фїюл мїе8 сокотѣще: съ арѫ трън, ель ва фи къндьва ↑пърать.

94. Дпърящїѫ лѫ Катакозинѫ.

Стѫтѫ ↑пърать Катакозинѫ, ани 6804[1296]. Йтѫнче, ↑тр-ачѣѫ [с-ѧ8 скѫлать] ѫи боярю wарекаре Тѫркь, ан8ме Wтманъ, кѫ мѫлци Тѫрчи де ѧ8 лѫать мѫлте църи деспре ръсѫрить де лѣ8 робить ши лѣ8 придждить, пънѫ че ажѫнсерѫ четатѣ Брѫса, ши мѫрп аколо Wтманъ; шї-и фѫ ↑ лок фїю-съ8 Wркань, ши прин- 401
серѫ вадѫл ла Калиполи ши дѣчїѫ фъчѫ ръ8 мѫлть крещинилорь; щрѫ Ката-

* În ed. Hasdeu: Мѣцѫфлwи (sic) (n. ed.).

** Lipseşte o propoziţie în ed. Hasdeu (n. ed.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

козинѫ-и апъра ши нѫ-и лъсѫ съ трѣкѫ марѣ. Ятѫнче мѫри ши Ѡркань, ши-и фѫ ⁘ локь Мѫрать, ши фоарте невоим съ трѣкѫ марѣ; ел възѫ Катакозинѫ къ нѫ-и ка пѫтѣ шпри, къ се шкръшнрѫ кистѣреле ши храна воиничилорь, дечи поронци ла Алеѫандрѫ, домнѫл Шкѣнлорь, ши ла враше, ши ла домнѫл Сръбилорь, ши ла Ѫглешь диспоть, ши ла краюль Блъкашинь, ка съ-и тремїце оши ⁘тр-ажѫторю. Ѳи нѫ врѫнѫ, че-и ръспѫнсерѫ: апъръ-те кѫм ши. Катакозинѫ се ⁘тристѫ фоарте, дѣчїи ⁘ткѫ маи тремѣсе ши ле зисе: де нѫ-м вещи ажѫта акмѫ, апои вои въ вещи къи. Ѳи ръспѫнсерѫ: къндь вор вени Тѫрчїи ла ной, ной не вом апъра. Ятѫнче легѫ жѫрѫмънт маре Катакозинѫ кѫ Ямѫрат, ши скрисерѫ къроци де адеверит, ка съ нѫ стриче Тѫрчїи Гречилор ниче Рѫмеле, ниче Македонїѫ, ниче алте шчине гречещи; ши се фъгѫдѫнрѫ Тѫрчїи съ фїе аша, дечи лъсѫ Катакозинѫ вадѫл дела Калиполи Тѫрчилорь.

95. КѪМ ѪѪ ТРѲКѪТЬ ТѪРЧЇИ МѪРѢ, ДѲ ѪѪ ЛѪЯТЬ ДПЪРЖЦЇѪ.

Ятѫнче ера ат 6834 [1326], къндь трекѫ Ямѫрать кѫ Тѫрчїи, ши пѫрчѣсерѫ спре Шкѣч ши фѣчерѫ ⁘ттъю ръзбою кѫ Ісѣнь, фечорѫл лѫ Алеѫандрѫ, ши пери атѫнче Ісѣнь ши мѫлци Шкѣи кѫ динсь. Дечи шрѫ се адѫнарѫ Шкѣни кѫ Миханл, фїюл лѫй Алеѫандрѫ, де се маи ловирѫ; пери ши ачела, ши робирѫ мѫлть нърѡдь фърѫ нѫмѫрь, де-ль дѫсерѫ ла Калиполи. Ятѫнче мѫри Катакозинѫ; ши ѫ домнитъ 25 де ани.

96. ДПЪРЖЦЇѪ ЛѪ КИЛЇѠИНЬ.

Сосл Калоїѡань ⁘ врѫстѫ де бърбать ши сѫл ⁘пърѫцїѪ тънѫне-съѫ, лѫи Ындроникь, ат 6845 [1337]; ши авѣ Калоїѡань доі фечори, анѫме Ындроникь ши Маноилъ. Дечи се сфътѫнсе Ындроникь кѫ Цалапїе ка съ-шь ѫчигѫ пърінцїи: Цалапїе пре Мѫрать, шрѫ Ындроникь пре Калоїѡань; шрѫ ей шїѫрѫ, дечи-ши ѡрки фечорїи: Мѫрать пре Цалапїе, Калоїѡань пре Ындроникь. Ши авѣ вїацѫ кѫнѫ депрѣвнѫ Мѫрать кѫ Калоїѡань ши паче. Ятѫнче шрѫ се ръдъкѫ Мѫрать кѫ Тѫрчїи спре Ѫглешь ши спре Блъкашинь краю; ей стрънсерѫ ѡши мари сръвещи, ши
402 се ловирѫ де фъцїш кѫ Тѫрчїи, ши мѫлть сѫнце се врѫсѫ ⁘тр-амъндоаѡ|ѡшиле. Апои кърѫнрѫ Тѫрчїи, ши пери Ѫглешь ши Блъкашинь ла валѣ Марица, ани 6879 [1371], ши лѫарѫ Тѫрчїи плѣнь мѫлть де-ль дѫсерѫ ла Калиполи. Ятѫнче ⁘тѫнекѫ содреле ⁘тр-о амїазъзї, къти се ведѣ стѣлеле. Ятѫнче мѫри Алеѫандрѫ, домнѫл Трънозвлѫхїи, шї-и фѫ ⁘ локь Шишмань; ши тремїсе Мѫрать де-и чершѫ пре сорѫ-са; ель де невое ѡ дѣде съ-и фїе доамнѫ. Дѣчїи се скѫлѫ Мѫрать кѫ Тѫрчїи де лѫарѫ Трънозвлѫ ши алте четъци мѫлте ши цара Шкѣилорь. Ѳлѫ-ши ⁘пърѫцїѪ Калоїѡань ⁘ Царигнад; Тѫрчїи кълкарѫ жѫрѫмънтѫл: дечи че добѫндїѪ тоть пѫнѫ ⁘прежѫрѫл Калиполѫлѫхїи; лѫарѫ ши МакедѡнїѪ кѫ тотѫл. Ятѫнче мѫри Калоїѡань ⁘пъратѫл, ани 6880 [1372]; ши домни 35 де ани.

97. ДПЪРЖЦЇѪ ЛѪИ МѪНОИЛ ПИЛѲѠЛОГ.

Стътѫ ⁘ локь фїю-съѫ Маноилъ ⁘пърать. Ятѫнче се скѫлѫ мѫлтѫ мѫлциме де Тѫрчи ши ⁘чепѫрѫ а прѫда ши а лѫа църи ши четъци: лѫарѫ ши Ѝморея ши Драчюл пѫнѫ ла ДалматїѪ ши тоатѫ цара Ярѫжнашилорь. Ши ⁘чепѫрѫ а скъдѣ пѫтѣрѫ крещинѣскѫ, кът нѫ авѣ нїме пѫтѣре съ ле стѣ ⁘нѫинте. Дѣчїи се дѫсерѫ ши ла Сръби ши фѣчерѫ акола ръзбою маре, ши мѫлть сѫнце с-ль бръсать, ши мѫлци фърѫ нѫмѫрь ѫ перитъ. Ятѫнче ѫнъ воиникь, анѫме Милошь Кобиличь,

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

витѣзь ши брѫбат бѫнь, дечи мещершѫрѫи де се апропїе ши спинтекѫ кѫ ѫнь хан-
цѣрю пре Мѫрать-беги, ши аша пери. Пре ачѫ врѣме ѫчисе ши Шѫшманъ, домнѫль
Шкѣилорь, пре Дань воевод, домнѫл рѫмънескь. Дѣчїи се ръдикѫ Баязит-бегь,
фечорѫл лѫи Мѫрать, де се ловирѫ кѫ Лазарь, домнѫл сръбескь, ши-л кирѫи де-л
ѫчисе, ши плекѫ цара сръбаскѫ сѫптъ сине съ-и дѣ дажде, ши ле пѫсе домнь пре
Стефанъ диспотъ, ани 6897 [1389]. Дѣчїи се ръдикѫ Баязитъ кѫ Тѫрчїи спре
Рѫмънни, дечи се ловирѫ кѫ Мирчѫ воевод, ши фѫ ръзкою маре, кътѫ се ѳтѫнека
де нѫ се ведѣ въздѫхѫл де мѫлцимѣ съцѣтелорь, ши мани пїердѫ Баязитъ щастѣ
лѫи кѫ тотѫл, ѭрѫ пашїи ши воевозїи перирѫ тоцн. Йтѫнче пери Костантинь Дра-
говичь ши Марко Кралевич. Йша де се връса сънце мѫлть къть ера въиле крѫите,
дечи се спъре Баязитъ ши фѫци де трекѫ Дѫнѭре. Ши пѫсе сокотитори пре ла тоате
вадѫриле, ши принсе пре Шѫшманъ, домнѫл Шкѣилорь, де-л тъе, ани 6903 [1395]:
атѫнче лѫарѫ Тѫрчїи царa Шкѣилорь кѫ тотѫл. 6905 [1397], Жикмонь, краюль
ѫнгѫрескь, адѫнѫ тѫатѫ (sic) търїѫ деспре апѫс: домнїи, воевозїи, бошрїи, Нѣмц-
їи ши Фрънчїи, ши пре ѫскать | ши пре Дѫнѭре, къть нѫ се ведѣ апа де мѫлцимѣ 403
корабїилорь, Мирчѫ воевод кѫ Рѫмънїи; ши дела Манонл Палеѫлогь веннрѫ
корабїи мѫлте, плине де воиничи де-ѳ Цариград, ши де-ѳ Генецїѫ 30 де корабїи.
Дечи мерцѫ краю (sic) пре ѫскать ѳ жось пре Дѫнѭре кѫ хвалѫ маре ши кѫ ѫщи
токмите, ѳнлѫтошаци, поленци, ши скрипїѫ де-ц пъра къ ръсаре соареле. Ши
кънды соси ла четатѣ де Некопое, ель врѣ съ ѫ Некопом, ѭрѫ Баязитъ стрънсе
Тѫрчїи кѫ тотѫл деспре ръсѭрить ши пъзирѫ кѫрънды де се ловирѫ фъцишѫ кѫ
чен деспре апѫс, ши фѫ сфадѫ маре ѳ мѫлтѫ врѣме, че ѳвенсерѫ Тѫрчїи пре
Унгѫри, ѭрѫ краю (sic) скъпѫ ѳтр-о корабїе. Йрѫ Баязитъ ѭѫ гонитъ пънѫ ла
Дѫнѭре ши мѫлци се некарѫ ѳ Дѫнѭре; дечи краю кѫ кътѫ хвалѫ веннсе, кѫ мани
маре рѫшине се ѳтоарсе, къ-шь пїердѫ воиничїи кѫ тотѫл ши лъсѫ ѫасе де ѫамени
къть нѫ-ши пѫтѣ ара ѫаменїи пре ачен къмпи. Лнсѫ Баязитъ нѫ ацептѫ, че ѳ ани
6906 [1398] съ ръдикѫ ѳ сѫсь пре Дѫнѭре спре апѫс де лѫа ѳпърѫцїи ши принсе
ѫчине ши пре Сращимирь ѳпъратѫл, де-ль пѫсе сѫптъ сине бирникь. Ши мѣрсе ѳ цара
ѫнгѫрѣскѫ де ѫ пръдѫ ши ѫ арсе пънѫ ла Бѫда, ши се ѳтоарсе кѫ мѫлци робы
фърѫ нѫмѫр. Дчѣїи пѫрчѣсе Баязитъ кѫ Тѫрчїи спре Цариградь ка съ-ль до-
бѫндѣскѫ, ши требѫ прен царa гречаскѫ ши ешїѫ Гречїи де и се ѳкина; ель нѫ-и
ѳвълѫи пре ниме. Добънди ши Ѻдрнюл, дечи соси ла Цариград: четъцѣнїи
се спърѣрѫ кѫ Манонль ѳпърать. Ши тремисе Баязитъ ла ѳпъратѫл ка съ-ль ласе
съ ѳтре ѳ четате. Ѣль нѫ цїѣ че ва фаче, че нѫман че тиндѫ мънниле кътрѫ черю
ши рѫга пре Дѫмнезѣ. Ши се сфътѫи кѫ кѫртѫ де-и тремисерѫ дарь скѫмпь ши
чершѫрѫ паче, къ съ ле дѣ дажде. Йрѫ ель ниче дарѫриле нѫ врѫ съ ле ѭ, че зисе
къ: ва ѳтра ѳ четате ши вою лѫа четатѣ воастрѫ, ѭрѫ пре вои въ вою скоате голи,
де въ вещи дѫче ѫнде вещи врѣ. Дѣка аѫзнрѫ Гречїи, нѫман че сѫспина кътрѫ Дѫм-
незѣ дентрѫ адънкѫл инимїи лорь. Ши се апропїарѫ Тѫрчїи де зидѫл четъцїи,
дечи атъта де лъса съцате претѫтиндинѣ ѳ четате, къть нѫ се ведѣ соареле
де гроснмѣ лорь; ши ѫнде стрига, ель се ръсѫна въздѫхѫл ка де тѫнь, че немикь
нѫ пѫтѣ фолоси кѫ а лѭрь спанмѫ, къ-и ѳпрѫцїѫ пре департе кѫ пѫшчиле ши
кѫ съкалъшеле. Дечи се нѫпѫстирѫ ла Галата, де фъчѫ ши аколо гроазѫ. Йрѫ
Баязитъ стътѫ ѳтр-ѫѳ локь ѳналть, де възѫ сфънта Софїе, дечи гръи къгрѫ
бошрн (sic) лѫи: аколѣ вою лъкѫи кѫ мѫяра мѣ. Йшіждерѣ тоци бошрїи-ш пикнїѫ
локѫре де лъкѫнть ѫнде ведѣ бесѣречи фрѫмоасе. Дечи се принсерѫ ѳтъю де
Галата съ ѫ докъндѣскѫ, ши пѫсерѫ тръ| кучїе, дечи ѳчепѫрѫ а ѫ кате кѫ тѫнѫри, 404
ши ѫборнѫ зимцїи четъцїен, ѫарѫ пътрѫндѫ ши пърецїи; дечи къть стрика Тѫрчїи
зѫа, ноаптѣ зидїѫ Фрънчїи; ши се мира Тѫрчїи къ ѫ ведѣ демънѣца ѳтрѣгѫ.
Дечи нѫ-ш фоарте гъндїѫ, къ-и ѳпрочка ши Фрънчїи ден четате кѫ тѫнѫрнле де-и
делѫнга департе. Лсѫ ѫ датѫ нъвълирѫ Тѫрчїи ши ѳтрарѫ сѫптъ четате. Йтѫнче
се спърѣрѫ Фрънчїи, че гръбирѫ Гречїи денѣ (sic) Цариград де-и анграрѫ. Дечи

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

аша аѫѣта ѳнїи алтора ши се спреженїѧ ѳнїи пре алцїи де кътрѫ връѫмаши, токма 7 ани. Ши ле адѣчѫ ден Трапезонда ши ден Кафа бѣкате ши арме ши аѫѣторь, ши де прен тоате встродвеле кътє нѣ ера лѣате де Тѣрчи; ши де-т Венецїѧ тъкъ венїѧ де ле адѣчѫ хранѫ. Ши се сѣпа Гречїи ши Фрънчїи прин тѣрнѣриле четъцилорь де-н тпрѫцїѧ пре департе пре Тѣрчи кѣ свинѣце, кѣ сакалъше ши кѣ тѣнѣре. Ши съпарѫ прн-т пъмѫнт гавръ, де ешїѧ ноаптѣ ден четате ши ѳчидѣ мѣлци Тѣрчи. Дечи възѣ Баязитъ ттрѣ атѫта врѣме къ нѣ-и спорѣще немикѫ, че нѣман кътѣ-н пїерь воинничїи, елѣ се ръдикѫ мънїосе ши кѣ рѣшине рѣ де се дѣсе ла локѣшь. Йтѣнче се скѣлѫ Темермѣнь, домнѣл тътѫръскь, де ръдикѫ оцїи асѣпра лѣ Баязитъ, ши-л бирѣи, ши пери Баязитъ тгр-ачела ръзбою, ани 6910 [1402]. Йрѫ Гречїи дѣдерѫ атѣнче лавдѫ лѣи дѣмнезеѣ къ-и избѫви де връѫмаши. Йрѫ т локѣл лѣ Баязитъ стътѣ Цалапїе Мѣсѣлмань; ши-и ал 16 ань де домнїѧ лѣи фѣ ырнѫ прѣ маре ши рѣ. Ши ани 6917 [1409] мѣри бѣнь крещинь тпърать Калоїоань, непотѣл лѣи Маноил тпърать. Пре ачѣѫ врѣме се ръдикѫ Мѣсїа кѣ Рѣмънїи ши кѣ Шкѣии, ши Стефань диспоть кѣ Сръбїи, де се дѣсерѫ ла Цариград съ се ловаскѫ кѣ Цалапїе, съ добѫндѣскѫ Цариградѣл. Ши фѣчерѫ ръзбою маре ден афарѫ де четате, ла Космида, ши фѣ бирѣить Цалапїе, ши мѣлци Тѣрчи перирѫ кѣ динсѣл. Ши дѣпѫ ачѣѫ а(sic) фость ани 6918 [1410], жѣнге Мѣсїа пре Блъкань ши пре Лазарь, юлїе 6. Йни 6921 [1413] пѣрчѣсе Мѣсїа де добънди Бръдо; ши елѣ ткѫ пери ла Искра тгр-ачела ань, шї-и фѣ т локь Мѣрать. Йни 6926 [1418] [мѣри] Мирчѣ воевод, домнѣл рѣмънескь. Йни 6934 [1426], прждѫ Мѣрать цара сръбаскѫ, ши ла анѣл мѣри Стефань, домнѣл сръбескь. Йни 6947 [1439] добѫнди Мѣрать Смедерова, августь 27, ши скоасе пре Григорь ши пре Тома ши принсе Степань, де-н легѫ ши-и бъгѫ т теминцѫ. Йни 6950 [1442], ѳчісе Йнкѣл воевод пре Мезитъ-бегь т Цара Рѣмънѣскѫ; ши ырѫ, ал доиле ань, с-аѣ ловитъ Йнкѣл воевод кѣ Тѣрчїи т Цара Рѣмънѣскѫ, ла Йловницѫ, шї-и бирѣи,
405 ши перирѫ атѣнче Тѣрчї мѣлци фъръ нѣмѫрь. Йтѣнче се ръдикѫ | Гевргїе диспоть кѣ Ѣнгврїи ши кѣ Сръбїи, де трекѣрѫ Дънърѣ пре ла Слатинѫ ши бѫтѣрѫ пре Тѣрчї, ши лѣарѫ ырѫш Смедерова Сръбїи. Дѣчїи се скѣлѫ Тавдь-бегь кѣ Тѣрчїи, де бѫтѣ остѣ сръбѣскѫ ла Ситницѫ. Йни 6953 [1444], се ръдикѫ Блѫдиславь кѣ оцїи мари ла Тѣрчи, де се ловирѫ де фъциш, ши бирѣирѫ Тѣрчїи атѣнче. Дечи пери Блѫдиславь ла Барна. Йни 6956 [1448], пѣрчѣсе Мѣрать-бегь кѣ Тѣрчїи де се лови кѣ Тома, домнѣл Босней, ши-л бчрѣирѫ, ши лѣарѫ атѣнче Тѣрчїи Босна; ши ла анѣл се лови Мѣрат (sic) кѣ Йнкѣл воевод ла Косова, ши пери Йнкѣл, дечи добѫндирѫ Тѣрчїи Косовѣл; ши-и ал доиле ань мѣри Мѣрать-беги т февръріе, т 4 зиле.

98. ДПЪРѪЦЇѦ ЛѢ МѢХМЄТЪ, ФЇЮЛ ЛѢ МѢРѢТЪ.

Кънд стътѣ Махаметь тпърат, елѣ ера нѣмѫрѣл анлорь 6960 [1451]. Дечи адѣсе тоци Тѣрчїи де претѣтинднѣ ши пѣрчѣсерѫ мѣлци фъръ нѣмѫрь спре Цариград ка съ-лѣ добѫндѣскѫ; ши аѣ школитъ ттъю Галата де ѡ аѣ бътѣть, пънѫ че ѡ аѣ добъндитъ; ши дѣчїи се легарѫ де Цариград кѣ тоате мецершѣгѣриле лорь ши кѣ тоате бръбѫцїиле ши пѣтѣрѫ лорь, ши дѣпѫ невоинцѫ ши врѣсаре де съпце ен ткъпѣрѫ т Цариград.

99. ДЄ ЦЇРИГРѪД.

Йни 6961 [1453] добънди Махаметь Цариградѣл, т лѣна лѣи маи 29, тгр-о зи де винери. Чине аѣ зидитъ ттъю Цариградѣл, елѣ л-аѣ кемат Костантинь, мареле тпърать, фїюл Костен ши ал Єлинеи. Ши къндь аѣ лѣать Тѣрчїи Цариградѣл,

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

чине ѧ8 фость ѳпърать, царъ л-ѧ8 кемать Костантинь. Фост-ѧ8 дела Ѩдам пънѫ кънды ѧ8 гътить Костантинь Цариградѫл ани 5836, царъ дела нашерѣ лѫи Христос 318. Дечи дела Костантинь че ѧ8 зндить четатѣ пънѫ кънды ѡ ѧ8 лѫать Тѫрчїи, еи ѧ8 трекѫть 1125; царъ кънды веницръ ѳтъю ла Калиполи, еи ѧ8 фость ани 6857 [1359]. Ѩтѫнче с-ѧ8 ѳчепѫть а се дескѫлека цара Молдовеен. Дечи, дѣка лѫаръ Тѫрчїи четатѣ дела Гречи, еи ле тъцаръ ѳпъратѫл ши пре тоци бошїи ши тоате капетеле, ши слъби тоатѫ пѫтѣрѫ гречаскѫ. Дѣчїѫ скрисе Махаметь ѳ тоате латѫриле, пре ла кран, пре ла домни, пре ла воевози, де се мѫртѫриси ѳпъратъ, къ пънѫ атѫнче се кема бегы. Дечи де атѫнче тот се сфъдескь кѫ тоате църиле ши нѫ ѧ8 ръзбѫнь, че тоть лѫрцескь де тоате пърциле. Ѩни 6963 [1455], бътѫ Махаметь пре Сръби ши ле лѫѡ ѡ| четате, анѫме Бръдо, ши Ситница, ши 406
алте четъци ѳпрежѫрь; ши дѣчїи пѫрчѣсе Махаметь ла Белград, ка съ-ль добъндѣскѫ, ши се лови кѫ Ѩнкѫл, ши бирѫи Ѩнкѫл пре Махаметь, кѫ кристошїи, дечи се тѫрнѫ Махаметь рѫшинать. Дѣчїе тремисе Махаметь ѫнк пашѫ, де добънди царъ Смедерова ши ѡ четате, анѫме Ръшава, ши алте четъци мѫлте. Ѩни 6969 [1461] трекѫ Махаметь марѣ ла Ѩнатолїѫ ши добъпди ѡ четате, анѫме Синопѫл, ши Трапезондѫл, ши се бътѫ кѫ Юзѫмь Хасань ши-ль бирѫи; ши-и аль треиле ань мѣрсе де добънди тоатѫ Босна. Ѩни 6974 [1466], пръдѫ Махаметь пре Ѩрбѫнаши ши мѫлци тъе; пре Скендира домнѫл скоасе ден царъ, ши зиди аколо четате, де ѡ кема Конюх; ши ла анѫл царъ пѫрчѣсе ла Ѩрбѫнаши пре алтѫ кале ши пръдѫ Томорница. Ѩни 6976 [1468] мѣрсе Махаметь ла Кърънмани ши ле бѫтѫ ѡ четате, анѫме Галова; ши алте четъци мѫлте кърънмънещи добънди, ши Негрипѫл. Ѩни 6981 [1473], ръдикъ-се Махаметь кѫ оши мари спре Узѫм-Хасань, ши нѫ пѫтѫ фолоси немикѫ, че-ш пїердѫ воевозїи ши пашїи ши маі мастѣ кѫ тотѫл ла валѣ Ефрадѫлѫи; аколо пери ши Хасань Мѫрать, пашѫл ден Романїѫ. Ѩни 6983 [1475], тремѣсе Махаметь оши мари спре Стефань воевод ла Цара Молдовен, ши перирѫ атѫнче Тѫрчи мѫлци фъръ нѫмѫрь. Ши царъ, ани 6984 [1476], се скѫлѫ ѳсѫши Махаметь кѫ оши мари спре Молдова, ши се ловирѫ де фацѫ ла Валѣ Ѩлбѫ, ши бирѫнрѫ атѫнче Тѫрчїи, дечи фѣчерѫ ръѫ маре Молдовѣнилорь. Ши кѫ Миснрѣнїи ѧ8 фъкѫть ръзбою, че нѫ-ѧ8 избѫндить; ши с-ѧ8 бѫтѫт кѫ Иверїи. Кънды ѧ8 фост ани 6989 [1481], Махаметь ѧ8 мѫрить, ши ѧ8 стътѫть ѳ локь фїю-съѫ Баязит. Дечи се скѫлѫ Баязит ѳтъю ла Килїѫ ши ла Четатѣ Ѩлбѫ, де ле лѫѡ дела Стефань воевод. Ши се дѫсе ла Ѩравлѣни ши ла Миснрѣни, че нѫ фолоси немикѫ, къ-ш пїердѫ воиничїи ши се ѳтоарсе рѫшинать де аколо; вени кѫ пѫцини воиничи. Ши кънды фѫрѫ ани 6997 [1489], царъ тремѣсе Баязить оши прѣ мари пре Миснрѣни ши пре Ѩравлѣни, ши мари мѫлци перирѫ. Ши ѳ Цариградь ѳкъ се тъмплѫ атѫнче ѫнь семнь, къ цатѫ къзѫ фѫлцер ден черь, де апринсе праѫл челе де пѫшкѫ, дечи ръсипи касе мѫлте прин ѳ прежѫрь, ши перирѫ мѫлци, ши пъмѫнтѫл ѳкъ се кѫтремѫрѫ, кътъ ѳпъратѫл ѳкъ се спъре къ ва пери атѫнче.

---

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

CRONICA LUI MIHAIL MOXA

(Transcriere)

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

SCARA

		Fila
1.	De-nceputul lumieei dentîiu	4r
2.	Împărăţiia lui Nevrod	12r
3.	Împărăţiia Eghipetului	13v
4.	Împărăţiia asiriilor	13v
5.	Împărăţiia lu Sostrie eghiptean	14v
6.	Împărăţiia lui D[a]vid	16r
7.	Împărăţiia lui Chir	18r
8.	Împărăţiia lui Alexandru Machidon	19v
9.	Împărăţiia lui Potolomei Epure	20r
10.	Împărăţiia troianilor	21r
11.	De inceputul rimlénilor	27r
12.	Împărăţiia lu Romil, ce au împărăţit întîiu în Rim	30v
13.	Domniia Rimului cei orîndiţi	33r
14.	Împărăţiia lu Gaie Chesar	35r
15.	Împărăţiia lu Avgust Chesar	35v
16.	De Domnul nostru I[su]s H[risto]s	37r
17.	Împărăţiia lui Tiverie Chesar	37v
18.	Împărăţiia lu Gaie Chesar	39r
19.	Împărăţiia lu Clavdie Chesar	39v
20.	Împărăţiia lu Neron Chesar	40r
21.	Împărăţiia lu Vespasian Chesar	40v
22.	Împărăţiia lui Tit, fiul lui Spasian	41v
23.	Împărăţiia lui Domentian	42v
24.	Împărăţiia lui Nerue.][1]	43v
1r 25.	Împărăţiia lu Traian	45r
26.	Împărăţiia lu Andrian	45v
27.	Împărăţiia lu Antonin	46r
28.	Împărăţiia lu Marco	47r
29.	Împărăţiia lu Comod[2]	47v
30.	Împărăţiia lu Pertinax	52r
31.	Împărăţiia lu Sevir[3]	53r
32.	Împărăţiia lu Dechie	53v
33.	Împărăţiia lu Dioclitian	53v

[1] De la început pînă aici, titlurile au fost restabilite după text, întrucît prima filă din manuscris lipseşte.

[2] În ms. cuvîntul se repetă.

[3] La fel.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

34. Împărăţiia Constei 54r
35. Împărăţiia lu Constantin 55r
36. Împărăţiia lu Constantie 48v
37. Împărăţiia lu Iulian 49r
38. Împărăţiia lu Theod[o]sie Velichii 50v
39. Împărăţiia lu Arcadie. 51r
40. Împărăţiia lui Theod[o]sie Malie 51v
41. Împărăţiia lu Marchian 60r 1v
42. Împărăţiia lu Liont 62r
43. Împărăţiia lu Leu celui Mic 63v
44. Împărăţiia lu Zinon 64r
45. Împărăţiia lu Anastasie 64v
46. Împărăţiia lu Iustinian 66v
47. Împărăţiia lu Iustinian cel Mare 67v
48. Împărăţiia lu Iustin cel Mic 69v
49. Împărăţiia lu Tiverie 73r
50. Împărăţiia lu Mavrichie 73r
51. Împărăţiia Focăei Muncitoriul 73v
52. Împărăţiia lu Iraclie 76v
53. Împărăţiia lu Constantin, fiiul [lu] Iraclie 78v
54. Împărăţiia lu Iraclon 81r
55. Împărăţiia Consteei, fiiul Consteei [sic] 81r
56. Împărăţiia lu Costandin Bărbosul 82r
57. Împărăţiia lu Iustinian 82v 2r
58. Împărăţiia lu Leontie 83v
59. Împărăţiia lu Tiverie Apsimar 84r
60. Împărăţiia lu Iustinian 85r
61. Împărăţiia lu Filipic 86r
62. Împărăţiia lu Artemie 86v
63. Împărăţiia lu Leu Vrăjmaşul 87v
64. Împărăţiia lu Costantin Cufuritul 90v
65. Împărăţiia lu Leu, fiiul Cufuritului 92r
66. Împărăţiia lu Costantin şi Irinei 92r
67. Împărăţiia lu Nichifor Gheniea 95v
68. Împărăţiia lu Mihail Ragavei 97v
69. Împărăţiia lu Leu Armeanul 98v
70. Împărăţiia lu Mihail 100v
71. Împărăţia lu Theofil 101v
72. Împărăţiia lu Mihail şi a Theod[o]riei 105v
73. Împărăţiia lu Vasilie Machedon 113v 2v
74. Împărăţiia lu Leu Preaînţeleptul 117v
75. Împărăţiia lu Alexandru, frate-său 119r
76. Împărăţiia lu Roman Lacapin 121r
77. Împărăţiia lu Costantin a lu Leu 122r
78. Împărăţiia lu Roman a lu Costantin 122v
79. Împărăţiia lu Nechifor Foca 124r
80. Împărăţiia lu Io[an] Ţimishi 126v
81. Împărăţiia lu Vasilie. 127r
82. Împărăţiia lu Costantin, fratele lu Vasilie 128v
83. Împărăţiia lu Roman Arghiropol 129r
84. Împărăţiia lu Mihail Peflagon 130r

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

85. Împărăţiia lu Mihail Calafatin 131r
86. Împărăţiia lu Costantin Monomah 132r
87. Împărăţiia lu Theodorie[1] 133r
88. Împărăţiia lu Mihail 133v
3r 89. Împărăţiia lu Isachie Comnin 134r
90. Împărăţiia lu Costantin Duca 134v
91. Împărăţiia lu Roman Dioghen 136v
92. Împărăţiia lu Mihail al Ducăei 138r
93. [Epilog la partea întîi].[2] 138v
94. Împărăţiia lu Catacozinu 142r
95. Cum au trecut turcii marea, de-u luat împărăţiia de la greci 143r
96. Împărăţiia lu Caloioan 143v
97. Împărăţiia lu Manuil Paleolog 145r
98. Împărăţiia lu Mahmet turcul 153r
99. De Ţ[a]rigrad, cum l-au luat turcii 153v

[1] Traducînd mai întîi *Scara*, Moxa n-a observat că e vorba de împărăteasa Teodora (În text, titlul apare corect: *Împărăţiia Theodoriei*...).

[2] De la cap. 93 la 99, numerotarea a fost stabilită după text, întrucît aici epilogul nu e numerotat.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

[1.] DE-NCEPUTUL LUMIEEI DENTÎIU 4r

Suflet tinăiubi avuţie socotéşte şi de pururea o pohtéşte, iară tu, suflet împărătesc, de pururea însetoşezi cu mentea, ca să afli învăţătura cărţilor şi dentr-inse cu dulceaţă să te | adăpi şi întrebi să ştii: carii au domnit dentîiu, 4v
şi pînă unde au ajuns, şi cum au împărăţit, şi cîţi ai. Noi vom lua acest greu, să-i şi cu préget. Ce darurile tale, iale ne răcoresc sudorile noastre. Mulţi se-au nevoit de-au scris aii şi i-au chibzuit să spue adevăr, şi unul cu alt nu ş-au sămănat. Iată şi noi, de cît ne iaste putérea, spunem cu adevăr.

Începutul lu Dumnezeu, ce fu făcătoriu desăvîrşit lumiei: | dentîiu 5r
făcu ceriu fără stéle, numai cu cuvîntu-l féce, şi-l frîmseţă Dumnezeu cu frîmséţea lui. Pămîntul iară era nepod[o]bit, că era coperit cu-ntunérecul. Deci străluci lumină şi fugi întunérecul, şi se arătă pămîntul. Şi trecu zua dentîiu.

A doua zi: Lumină şi a doa zi, şi făcu şi al doile ceriu, şi-i puse nume Dumnezeu, cela ce-l féce. Atunce împărţi apa, una o sui sus, alta jos, în sînurile pămîntului, şi puse | între iale ceriul, ca un păréte vîrtos. 5v

A treia zi: Străluci şi a treia zi. Atunce tocmi iazerele şi izvoarăle şi văile şi munţii şi pietrile, vîrtoapele, codrii, pădurile, dumbrăvile, pomii, erbile, sămănăturile, legumile, florile şi toată frîmséţea pămîntului.

A patra zi: Lumină şi a patra zi. Începu a pod[o]bi ceriul cu stéle şi cu lucéferi, cu soarele şi cu luna, de se întrec una cu altă, întru lauda cui | le-au 6r
fapt şi să cunoască oamenii vremile ailor. Puse pre Cron mai sus, al doile Zevs şi al treile Aris, al patrul[e] soarele, de luminează lumiei, al cincile Afrodit, al şasele Ermia, şi luna mai jos, şi îmblă nepărăsit, după zisa lui Dumnezeu, careaşi în rîndul ei.

A cincea zi: Deci pînă a cincea zi nu era pre pămînt nice o vită, nice într-apă, nice în văzduh a zbura. Şi zise Dumnezeu apelor, de féceră peşti de tot féliul, să le fie | sufletul şi hrana dentr-apă, şi dentr-apă eşi rodul 6v
paserilor ce zboară, iară den pămînt toate dobitoacele şi fierile, gadinele şi toate gînganiile, cîte îmblă pre pămînt.

A şasea zi: Féce Dumnezeu raiul, cu toate pométele şi cu frumoase mirizmă şi cu dulceaţă desfătată, cu învăţătura sfinţiei lui. Şi în mijlocul raiului răssădi Dumnezeu pom de preceput ce iaste bine şi rău, şi apă curătoare
în mijlo|cul raiului, de udă pometii, şi de acolo să împart în patru, de es în 7r
lume, anume: Gheon şi Nilul şi Efratul şi Tigr.

Făcu Dumnezeu omul cu mîna lui, de lut, desăvîrşitu-l féce, cu suflet viu, şi-i dărui minte slobodă şi precepătoare, pre chipul obrazului său, şi-l puse să se sălăşluiască în Edem, unde e hrană de raiu. Şi fu altă lume, lume cu înţelepciune deplină, şi-l învăţă cu tot binele raiului să se îndulcească,
iară de pomul | preceputului să se ferească, nice cu mîna să nu se atingă. 7v

Atunce aduse Dumnezeu către Adam toate vitele şi toate fierile şi gadinele, cîte îmblă pre pămînt, şi toate paserile, cîte zboară de pre pămînt în

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

sus, de se închinară lu Adam, ca nişte robi domnu-său. Şi le puse nume Adam tuturora, căriiaş pre podoaba ei; că pînă aciia răotăţi hitléne în inima lui nu era.

8r Adurmi Adam somnul cel amar, începătura căderiei, | şi se atinse ziditoriul către coastele lui şi luo os de-i féce soţ. Şi se deşteptă Adam de o văzu, şi-i zise Evva, ce se chiamă viaţă, iară Adam se chiamă pămînt roşiu.

A şaptea zi: Dumnezeu, deaca săvîrşi toate lucrurile bune ale lui, a şaptea zi odihni de toate şi le puse lége lor, de le zise: „*O, doi întîiu născuţi den pămînt şi ai raiului viiatnici, acéstea toate sînt aduse pentru treaba voastră! De*
8v *toate să vă îndulciţi de saţiu,* | *numai ce vă feriţi de pomul preceputului, că în ceas ce veri mînca, cu amar veţi muri; iară de vă veţi feri, viaţa nesăvîrşită fără grije veţi moşteni!*“ Iară ei se spăreară de cuvînt, şi se feriia de acel pom, ca de un vrăjmaş.

Iară diavolul văzu viiaţa lor într-atita bine în raiu, ca îngerii, ce nu putu răbda, ce aruncă urgie spr-înşii cu pizmă şi-ş află hitleniia lui şarpele ca un vas, de se apropie de aromi pre strămoaşa, de-i arătă poamele fru-
9r moase | la vedére şi dulci la gustare. Şi minţi întîiu de-i şopti: „*Mîncaţi* — zise —, *că veţi fi ca Dumnezeu, de veţi şti binele şi răul!*“

Iară deaca auzi acéstea Evva, numai cît se protivi sfatului şarpelui, ce fu învăţat de satana. Deci gustă şi déde şi lu Adam de mîncă. Iară numai cît se văzură goli, şi se ruşinară unul de alt. O, [a]marnică neascultare! O, năprasnică căděre! Că învăţătura a preaînălţatului Dumnezeu ziditoriul
9v nu [au] ascultat, iară | sfatul celui înger căzut au luat.

De-aciia-şi acoperiră ruşinea cu frunze şi se ascunseră supt desime de turtéle. Iară Dumnezeu ştiu acéstea şi le ponoslui pentru neascultarea lor. Şi-i scoase den raiu, de-i pedepsi cu ostenit şi cu ghimpi ce împung, şi cu trudă, şi cu durori să se hrănească, şi cu sudori să lucréze pămîntul, şi Evva grijă bărbatului-ş şi greul născutului să-l poarte. Şi-i învăscu în piei de trup,
10r de | lăcuia înaintea raiului, şi plîngea nemîngîiat.

De-aciia-ş cunoscu muiarea şi născu pre Avel şi pre Cain. De atunce intră zavistiia în lume, că se sculă Cain de ucise pre frate-său Avel. De-aciia se înmulţiră oamenii pre pămînt, împreună cu răotăţile. Şi trăi Adam 230 de ai, iară născu şi pre Sith; iară de tot trăi Adam 932.

Sith găsi de numele lui Dumnezeu şi puse nume stélelor, şi toată filoso-
10v fiia. Şi născu pre Enos, şi trăi | de tot 912 ai.

Enos născu pre Cainan şi trăi 905 ai.

Cainan născu pre Mathusal şi trăi 715 ai.

Şi Mathusal născu pre Maleleil şi trăi 740 ai.

Maleleil născu pre Ared şi trăi 895 ai.

Ared născu pre Enoh şi trăi 962 ai.

Enoh născu pre Matusal şi trăi 690 de ai, şi se mută, nu muri.

Matusal născu pre Lameh şi trăi 782.

Lameh născu pre Noe şi trăi 755 de ai.

Noe, cînd fu de 160 de ai, născu pre Sima şi Hama şi Afeta.

11r Atunce se împlu lumea de răotăţi; uitară pre Dumnezeu, pre cela ce i-au făcut, şi se închina soarelui şi luniei şi stélelor, şi se mestecară în lucruri fără de lége.

Numai ce era den ruda lui Sith derept Noe, al doile după Adam, de se feriia de mestecătura cea rea; şi mult învăţa pre toţi să se părăsească de rău, ce nime nu-l asculta. Deci-l învăţă Dumnezeu să facă corabie, şi o găti. Deci
11v slobozi Dumnezeu sloata ceriului şi se vărsară ploi, de aco|periră pămîntul.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Noe întră în corabie cu feciorii şi cu nurorile, şi trimise Dumnezeu de céle 11v
de pre pămînt, de toate vitele şi fieri şi paseri, de se aciuară cu-nus în corabie. De-aciia înălţă apa corabia şi ei se mîntuiră, iară alalţi toţi se necară.

De-nceputul lumiei pînă la potop 2242 de ai.

Cînd stătu plo[a]ia şi scăzură apele, eşi Noe den corabie cu toate sufletele şi dihaniile cîte era în corabie, şi iară se déde mulţi|me a toate sufletele. 12r

Deci, după potop, Sim născu pre Arfaxad şi trăi 500 de ai.

Arfaxad născu pre Cainan şi trăi 420 de ai.

Cainan născu pre Salla şi trăi 405 ai.

Salla născu pre Ever şi trăi 330 de ai.

Ever născu pre Falec şi trăi 133 de ai.

Falec născu pre Ragav şi trăi 123 de ai. În zilele lu Falec se-au început stîlpul.

2. ÎMPĂRĂŢIIA LUI NEVROD

Că se sculă den ruda lui Sim un om, anume Nevrod, şi se puse întîiu domn pre pămînt | şi zise că apucă cinstea lui Dumnezeu, de o puse spre el, 12v
că iaste Dumnezeu. Şi măsură pămîntul şi nevoi oamenii să facă [stîlpul]. Deci începură a lucra pînă în 40 de ai; totu-l înălţară, puţin nu ajunse crăgul luniei. Limba le era tot una, şi era puşi 72 de deregători.

Deci Dumnezeu le văzu nebuniia şi osteneala în deşert. De-acii le împărţi limbile pre deregători, numai Ever ce-ş ţinu limba cu ceata-ş.

De la potop pînă la stîlp 600 de ai. | De-aciia se răsfirară limbile preste 13r
toată lumea.

Şi, după stîlp, Ragav născu pre Seruh şi trăi 135 de ai. Acest Seruh începu întîiu a face dumnezei; deci începură oamenii a se închina bozilor şi uitară cu totul pre Dumnezeu. Şi se împlu lumea de răotăţi şi-ş făcea cetăţi, carii unde descăleca ocine şi ţerr[i], carii pre rudă. Den ruda lu Afet, Troian féce Troada; Asurdin, ruda lu Sim, féce Vavilonul, ce se chiamă Asiria; 13v
Mesrem, den ruda lui | Ham, féce Misiriul, anume Eghipetul.

3. ÎMPĂRĂŢIIA EGHIPETULUI

Deaca se mulţiră limbile pre pămînt, întîiu se sculă împărăţiia de Eghipet şi începură a lua bir de pre la alţii, şi făcea rău mult, războae, jafuri, furtuşaguri, curvii, ucideri. Mai rău era că se închina bodzilor; de vrea ijderi cineva ceva pre lume, ei-l făcea că e Dumnezeu şi-l scriia icoană de i se închina. Şi au ţinut împărăţiia eghipténii 1663 de ai.

4. ÎMPĂRĂŢIIA ASIRIILOR

Seruh născu pre Nahor şi trăi 137 de ai. 14r

Nahor născu pre Thara şi trăi 209 de ai.

Thara născu pre Avram şi trăi 200 de ai.

De împărţirea limbilor pînă la Avraam 1072, iară de la Adam pînă la Avraam 3320 de ai.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Avraam, cînd fugi de la Avimeleh, împăratul Eghipetului, întru Asiria, atunce se rădică domnul asiriilor Vil cel mare şi tare, de-l avea şi-l cinstiia ca pre Dumnezeu; acela dobîndi împărăţiia de la eghipténi.

14v Şi au ţinut împărăţiia asirianii | 1300 de ai, pînă la Sardanapal.

5. ÎMPĂRĂŢIIA LU SOSTRIE EGHIPTEAN

Multe ţer[i] şi bărbaţi buni aduse Sostrie şi purcése de îmblă mai toată lumea şi birui; de-aciia nevoiia pre toţi să-i dea bir. Tocmai îmblă zéce ai şi se întoarse cu multă dobîndă şi obori şi împărăţiia asiriilor. Deaca muri Sostrie, iară crescu împărăţiia asiriilor.

Avraam născu pre Iacov; Iacov născu pre Levie; Levie născu pre Catha;

15r Cath născu pre Aram; Aram născu pre Moisi.

Cînd fu Moisi de 85 de ai, atunce scoase pre ruda ovreiască den robiia lu faraon den Eghipet şi-i trecu Marea Roşie, cu puterea lu Dumnezeu, pre uscat. Şi au trăit în pustie 40 de ai şi au mîncat mană sfîntă.

Den anul dentîiu a lui Avraam pînă cînd au eşit ovréii den Eghipet 505 ai, iară de la potop 3689.

După moartea lu Moisi stătu Isus Naviin, şi-i bägă Dumnezeu în ţara

15v céea ce le făgăduise lu Avram. Şi domni 27 de ai; bătrîni, anume judéţe, 23 de ai; Gothonoil, 40 de ai; Strinie, 50 de ai; Methuaod, 80 de ai; Devora şi Varac, 20 de ai; Strinie, 20 de ai; Madinee, 7 ai; Ghedeon, 40 de ai; Avimeleh, 6 ai; Thola, 20 de ai; Air, 10 ai; Manite, 18 ai; Eftae, 6 ai; Mon, 7 ai; Elom, 10 ai; Lavdon, 8 ai; Strinie, 40 de ai; Sampson cel tare, 20 de ai; popa Ilia, 20 de ai.

De-nceputul lu Samoil cu Saul pînă la D[a]v[i]d 40 de ai.

16r

6. ÎMPĂRĂŢIIA LUI D[A]VID

Den eşitul izraililor den Eghipet pînă la D[a]v[i]d 630 de ai, iară de la Adam 4456 de ai. Şi împărăţi D[a]v[i]d 40 de ai.

Solomon era de 12 ai, cînd stătu împărat; şi făcu beséreca Sionului şi împărăţi 40 de ai.

De-acii stătu Rovoam. Atunce se adunară toţi izrailii, de-l rugară să le iuşuréze mîncăturile ce-i asuprise Solomon. El nu ascultă sfatul bătrînilor,

16v să le ogodească, ce ascultă de | tineri, deci mai rău-i întărîtă.

Iară ei răspunseră: „*Nici tu nu veri domni de acum*“. Şi-şi aléseră pre o slugă a lui Solomon, pre nume Ierovoam, de şi-l puseră domn.

Şi-l părăsiră 10 rude, numai cît rămase fiiul lui Solomon cu doao rude; şi domni 17 ai.

Avia, fiiul lu Rovoam, 6 ai.

Asa, 40 de ai.

Iosafat, 20 de ai. Întru zilele acelora au pror[o]cit Ilie şi Ilisei şi Mihei. Ioaram 8 ai.

17r Ozia, 40 de ai. Pre vréme ce împărăţiia Ozie,|atunce se rădică, după alţi împăraţi, Senahirem viteazul cu ţara Asiriei[1] şi cu ruda persilor şi cu midénii, cu oaste mare pre Ier[o]s[a]l[i]m. Şi huliia pre Dumnezeu cu cuvinte

[1] În ms.: *Asasiriei.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

réle, iară sfinţiia lui trimise înger den cer, de ucise într-o noapte 185 de mii de oştile lu Senahirem, cela ce ocăriia întîiu pre Dumnezeu, apoi fugiia ca un epure, să scape.

Deci după Ozie, el împărăţi Ahav 17 ai.

Gotholia, maica lu Ozie, 7 ai.

Ioas, 1 an.

Amasiia, 29 de ai. 17v

Azariia şi Oziia, 12 ai. În zilele acestora au pror[o]cit Iosie, Amos, Isaia, Ionna, Ioil.

Ioatham împărăţi 16 ai.

Ahaz, 16 ai.

Ezechia, 23 de ai.

Manasia, 18 ai. Acesta au făcut Vizantiia véche şi nevoiia oamenii de se închina idolilor.

Mon, 12 ai.

Iosie, 31 de ai. În zilele acestora au fos[t] pror[o]cit Ieremiia şi Sofonie.

Ioahaz, 3 luni.

Sedechie, 11 ai. Pre acesta-l orbi Navăhodonosor împărat, cînd răsipi Ierosalimul, şi-l duse în Vavilon | cu robii. 18r

De-aciia au împărăţit Navăhodonosor 25 de ai. Şi pentru mîndriia lui-l féce Dumnezeu de au fost porc 7 ai.

Valtazar, fiiul său, 11 ai. Acesta îndrăzni cu vasele beséreciei, de beu cu curvele, şi văzu în vedére că eşi dentr-un păréte o mînă şi scrisese trei cuvinte: *„mani, thekel, fares“*. Daniil pror[o]c le spuse: *„Împărţitoriul au numărat viaţa ta şi ţe-au luat împărăţiia“*.

7. ÎMPĂRĂŢIIA LUI CHIR

De-aciia se sculă den Persida | Chir cu unchiu-său Darie Mideanul şi 18v sparseră împărăţiia Vavilonului, şi peri rău Valtasar.

De-aciia stătu împărat mare pre lume Chir şi au împărăţit 30 de ai. Şi slobozi Chir ovréii den robie şi-i lăsă să-ş facă cetate în Ier[o]s[a]lim şi în beséreca Sionului, că se împlură atunce 70 de ai de cînd era robiţi.

După Chir împărăţi Camvis 7 ai.

Darie Istasp, 36 de ai şi multe ostrove şi ţări cu cetăţi dobîndi, şi Anatolia cu | totul. Acesta Darie iară slobozi izrailii la ocine-ş şi le puse mai mare 19r pre Zorovavel, strenepotul lui D[a]v[i]d. Şi purcéseră de cinci ori cîte o mie de mii şi 1000 de popi.

După Darie stătu Xers. Acesta adună oşti mari, pre apă şi pre uscat, de se lovi cu grecii, şi nu folosi nemică, ce se întoarse ruşinat. Şi împărăţi 28 de ai.

Artaxers cu muiarea lui 41 de ai.

Darie Arsihon 4 ai.

Şi alţii s-au orîndit, de s-au mînat de la Chir dentîiu | pînă la Darie, 19v cel bătut de Alexandru, 230 de ai.

Ariavarsam împărăţi 6 ai.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

8. ÎMPĂRĂȚIIA LUI ALEXANDRU MACHIDON

De la Adam pînă la Alexandru Machidon 5167 de ai. Acesta obori domniia turcilor şi plecă Indiia, Siriia, Finichiia şi toţi domnii pămîntului şi toţi vitéjii lumiei, de la răsărit pînă la apus, şi s-au plecat lui. Şi împărăţi de tot 38 de ai şi muri otrăvit în Vavilon.

20r Şi i se împărţi împărăţiia în 10 părţi: unii | ţinea Siriia şi Finichiia, alţii Răsăritul şi alţii Apusul.

9. ÎMPĂRĂȚIIA LUI POTOLOMEI EPURE[1]

Pre Eghipet şi pre Alexandriia întiiu stătu Potolomei Epure. Acesta se rădică şi pridădi supt mîna lui ţări multe şi pre acéle locuri cu totul, şi avu comoară multă. Şi împărăţi 40 de ai.

Şi iubiia şi alţii să-i chiiame Potolomei. Iară Potolomei Brata, 38 de ai.
20v Acesta nevoi pre ovréi de scoaseră cărţile | lor toate den ovreeşti grecéşte.
Potolomei Everghet, 25 de ai.
Antioh Epifan, 4 ai.
Potolomei Filopator, 25 de ai.
Potolomei, fiiul lui, 20 de ai.
Potolomei Fusco, 17 ai.
Potolomei Alexandru, 10 ai.
Potolomei, frate-său, 8 ai.
Potolomei Dionis, 30 de ai.
Potolomei Patr, 22 de ai.
Cleopatra împărăteasa au ţinut împărăţiia Eghipetului.

Şi s-au mînat de la Potolomei Epifan pînă la Cleopatra 300 de ai. De
21r atunce se lărgiia pre lume | împărăţiia Rimului.

Acéstea cum ne fu putérea noi scrisem.

10. ÎMPĂRĂȚIIA TROIANILOR

Să începem de acum arăta şi de împărăţiia ţrimlénilor, de-nceputul lor.

Pre vréme ce împărăţiia D[a]v[i]d Ier[o]s[a]limul, iară în Troada domniia Priam şi avea doamnă, şi născură dentr-însă feciori mulţi, de-i chema ca vrea.

Iară Priam văzu atunce un vis: păru-i că văzu un tăciune aprins eşind
21v den trupul mueriei lui şi déde de o parte vînt de arse cetatea | toată. Şi spuse acéstea filosofilor. Ei răspunseră că „ară fi mai bine, ce va naşte, să-l arunci în foc".

Iară curund născu, anume Alexandru, cocon fromoşel, şi-i fu milă a-l piiarderea, ce-l lepădă într-un cîmp şi-l aflară neşte păstori, de-l luară şi-i puseră nume cum chema acel cîmp, Parie.

Deci, deaca crescu voinic, el fu cunoscut de Priam, deci-l luo la dins, că-i păru că au scăpat de pacoste. Ce ce iaste să fie, nu se poate tréce.

---

[1] Formă confuză faţă de slavon. пръваго „întîiul" (gen.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

De-aciia fără pesteală Alexandru Parie, elu-ş ucise un frate şi pribegi 22r
în Spart, unde e ţara greciască. la Menelai. Elu-l priimi la dinsul cu cinste
şi-l ţinea ca pre un fecior de domn. Parie văzu pre Elena, muiarea lui Menelai,
prea frumoasă şi albă. Deci o prea îndrăgi şi puse ochii hitléni spr-insa, şi
aşteptă pînă cînd se duse Menelai oareunde. Atunce se sculă Alexandru,
deci apucă pre Elena cu toată avuţiia lu Menelai şi în|tră în corabie să fugă 22v
pre mare la Troada. Iară fortuna-i zmîci, de-i scoase în gura Nilului, la un
loc, anume Canovicul. Iară soţii lui de greu-l pîriră cătră Protives, împăratul
Eghipetului, şi-i spuseră cum au apucat acea muiare, cu bunătatea toată a lu
Menelai. Iară Protives i împută cu amar. De-aciia-l goni şi opri pre Elena,
cu toată avuţiia, pînă va veni domnul său la dînsa.

Deaca se întoarse Menelai den cale şi nu-ş găsi muiarea, nice| bună- 23r
tatea, puse scîrbă mare şi-ş diriia faţa şi-ş rumpea hainile, cu Darie, socru-său.
Şi adună grecii toţi cei mai mari, şi le spuse de patimă şi li se rugă foarte ca
să se bată cu troianii pentru el.

Ei se jurară toţi să-ş pue capetele derept dinsa, şi iată mulţi se sculară
de pren ostrove şi de pre uscat, dentru Atina şi den Talia, den Ahaia, den
Elada şi ostrovele cu totul, şi vitéji bărbaţi buni şi toţi voevozii: Ahilei,
Nestor,|Palamid, Patroclei, Devsis, Pilei. 23v

Deci rădicară mulţime spre Troada şi trimiseră înainte pre Ahilei cu
Palamid să prade uscatul şi ostrovele.

Deci, deaca văzură troianii adunate atîta oşti de pretutindinea, adunară
şi ei ajutor: carii şi lichianii, misii, frighii şi Asia cu totul. Şi den cetatea tro-
ianilor mai mulţi de 50 000 de bărbaţi buni eşiră, şi Ector, feciorul lu
P[r]iam crai, şi alţi mul|ţi viteji hrăbori, de se loviră de făţiş cu grecii. Şi 24r
mult sînge se vărsă, şi nice o parte nu birui.

Şi se închiseră troianii în Troada, iară grecilor se tîmplă împărechére, că
avea Divses vrăjmăşie pre Palamid întru ascuns şi-l pîrî cătră împăratul cu
hitlenşug, că va să pléce oştile supt troiani, iară împăratul crezu şi pierdu
pre Palamid.

Deaca auzi Ahilei şi Thetid şi alţii voevozi, foarte se întristară şi puseră
pizmă;|deci nu se nevoia nimenilea la războiu. 24v

Atunce eşiră troianii den cetate şi se loviră cu elinii şi biruiră, şi mulţi
greci periră, şi mult sînge se vărsă, pînă cînd obori Ector pre Patroclei.
Atunce văzu Ahalie[1] atîta căděre grecilor, eşi ca un leu mînios şi spărgea sto-
lure şi se lovi cu Ector în nădéjdea troianilor. Deci-l birui, şi iară se închiseră
în cetate.

Văzu Priam craiu că-i slăbéşte putérea, tri|mise la D[a]v[i]d, împă- 25r
ratul ovreesc, de cerşu ajutoriu, ce nu-i déde, că-ş feriia oamenii să nu se
méstece cu păgînii. Atunce trimése şi la Indiia, de cerşu la Tavtanie ajutoriu,
şi veniră fără număr mulţi. Deci aşa le era sfada: aorea biruia grecii pre tro-
iani, aorea troianii pre greci.

Deci au fost oşti şi războae şi vărsare de sînge, pînă tocma în 12 ai, pînă
cînd se sfătuiră grecii să-i părăsiască, că săgetă Alexandru Parie, fe|ciorul 25v
lu Priam craiu, pre Ahilei, şi se întristară. Încă aruncară vraje şi li se arătă
că cu bărbăţiia nu vor putea lua Troada, nici cu sabiia, numai cu hitleniia.

Deci féceră un cal de lemn găunos şi închiseră într-însul nişte bărbaţi
şi se féceră a se duce: lăsară calul şi se ascunseră într-un ostrov.

Troianii eşiră şi văzură pristanişţea pustie, numai calul ce aflară. Şi

[1] Corect: *Ahilei.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

26r întîiu sfătuiră să-l arză sau să-l néce. El | venise atunce vrémea troianilor de perit. Deci-l băgară în cetate şi se luară a bea şi a mînca şi a juca pînă înoptă şi adurmiră de greu.

Atunce eşiră cei ascunşi den cal şi rădicară pară, şi văzură grecii. Atunce mérseră şi prinseră porţile şi întrară în cetate. De-aciia aşa dobîndiră grecii Troada. Deci junghea pre voevodzi, pre mai mari, şi, cu dereptul zicînd, den
26v bărbaţi, pînă-n mueri şi coconii fără milă era | ucişi. Şi-i răteza ca cu sécerea spicele necruţat. Şi deaca se săturară de jefuit şi de tăiat, aprinseră şi cetatea, de arse pînă în themelie.

De-aciia se sculă Menelai, după spartul Troadei, de au chinuit pre mare şi au rătăcit. Şi deaca-şi află muiarea Elina în Eghipet, în cetate în Memfa, şi avu ospăţ de la Preteu împărat. Şi s-au mînat de tot 8 ai după răsipitul Troadei, pînă ce au venit Menelai în casă şi în Spart.

27r Iată se sfîrşi | povéstea de troiani, ca în scurt deplin. N-am scris ca Omir, că el au avut limbă dulce, de au fost drag a podobi povestile.

11. DE ÎNCEPUTUL RIMLÉNILOR

Să încépem a scrie de acum tăriia şi puterea rumânilor, de unde s-au început şi au ţinut pămîntul tot şi ţări.

Deci, după prada Troadei, Enia, ginerele lu Priam craiu, s-au scăpat, sau-l de slobozise oşténii, el se mută cu toată ruda lui, cu cîţi scăpase, în ţara Veneţiei.

27v Deci Enea cu cîţi notase cu nunsul féce|ră vraje şi luară plăzuit, că le zise script: să noate de acolea spre apus, pînă vor sosi la cîmp şi le se va umplea masa lor de hrană, acolo să descalece ţară, iară unde va muri o vită fugînd de ostenită, acolea să facă cetate; şi luară acest plaz.

Deci sosiră la acel cîmp şi féceră colibi. Acolo era iarbă, de o chema sélină, multă. Şi prînzind ei, unul gustă sélină. De-aciia ş-altul, şi ş-altul; atunce stri-
28r gară: | „Acum ni se împlu plăzuitul cu mésele".

Deci vrură să facă sfară cu scroafa groasă, iară ia se zmîci den mîna Eniei. El o goni tocma 4 mile, pînă osteni, şi scroafa obosi, de căzu, şi născură o dată 30 de purcei. Enia înţelése că se vor mulţi pre acolo şi auzi glas de-i zise să zideascâ acolea cetate.

Deaca începu a zidi, tîmplă-se de văzu foc dentru acel loc. Şi veni un
28v lup den pădure şi purta gătejii, de băga în foc, iară un vul|tur bătea cu arepile şi aducea vînt de-l aţita. Iară o vulpe hitleană nemeri de-ş uda coada în apă şi scutura pre foc, de vrea să-l stingă. Ei-l aprindea, ia stîngea, însă apoi biruiră ei, iară ia fugi.

Deci precepu Enia că cu multe svade şi îndelungă vréme ei se vor înălţa pre alte limbi. Şi zidi cetatea Albă şi Lungă ş-altă cetate, anume Leon. Şi au avut svadă multă cu domnul latinesc, cu Latin Favno, şi Turnos Sa-
29r vaitul | şi cu alţi domni denprejur, şi totu-i bătea Enia. Apoi se împăcară şi împărţiră loc de ţară.

Deaca muri Enia, el stătu domn fiiu-său Ascanie, născut den Creusa, fata lui Priam craiu.

Dup-însul stătu fiiu-său Tever; şi era mîndru şi viteaz, şi muri necat.

De-acii rămaseră doi feciori: Nemitor şi Amulie. Nemitor luo domniia, Amulie, avuţie. Şi se sculă Nemitor de ucise feciorii lu Amulie toţi, iară pre

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

o fată el o puse popă şi puse lége: | fétele ce vor fi popi să nu se mărite. Iară 29v
ia se amestecase cu oarecine.

Deaca auzi Nemitor că e grea, puse de o păziia, pînă cînd născură doi gémeni. Deci pre densa o băgară în temniţă, iară pre coconii-i lepădară cu un cin pre apa Tiveriei, să piară. Iară Dumnezeu-i cruţă, că-i găsi un porcariu, anume Festul, şi féce bine că-i duse acasă-şi, iară muiarea lui, Lupa, născuse un cocon mort, că fu voia lu Dumnezeu. De-aciia-i puse | sugaşi în loc de 30r
feciori. De-aciia le zise nume: Rom şi Romil.

Deaca crescură, lor le era viaţa cu porcarii, de păştea turme şi fura. Cu neştiutul stricară turma lu Amulie, ce le era moş, tată mîni-sa. Déci-i prinseră şi-i duseră la Amulie.

Elu-i văzu voinici şi frumoşi şi află că-i sîmt nepoţi. Şi adunară gloate, de scoaseră pre Nemitor den domnie şi déderă lu Amulie domniia, iară Amulie déde avuţie multă nepoţilor, de rădicară | oşti şi dobîndiră multe domnii şi 30v
ţărr[i].

După acéea zidi Romil cetate prea mare şi frumoasă. De la Adam pînă s-au făcut Rimul, 4708 de ai. Şi cu glas de bucin ură: să asculte toată lumea de cetatea ce i se puse numele Rim. Deci cîţi es de acolea, ei se chiamă rumâni.

12. ÎMPĂRĂŢIIA LU ROMIL, CE AU ÎMPĂRĂŢIT ÎNTÎIU ÎN RIM

Deaca muri moşul lu Romil, Amulie, atunce se rădică împărat Romil şi adună oameni mulţi denprejur, | de-i bägă să lăcuiască în Rim. Şi fu în- 31r
tîiu împărat Rimului Romil. Şi-ş tocmi boiari svétnici, tot înţelepţi, şi multe ţărr[i] plecă subt sine. Şi împărăţi Romil 48 de ai.

Noman Pombilion stătu domn după Romil. Acesta tocmi 12 luni întru an, anume ghenuarie şi fevruarie, şi alte bunătăţi multe ijdări şi opri pre oameni să nu se închine bodzilor, ce să se închine lui Dumnezeu celui viu. Noman împărţi ocine de|n pămînt oamenilor să se hrănéască. Şi împărăţi 52 de ai. 31v

Til, 38.

Dup-ins Marchie, 42 de ai.

Tarchinie, 20 de ai. În zilele lu Tarchinie pridădi Alexandru Machedon toată lumea.

După acéea împărăţi ginerele lu Tarchinie, Tulie, 44 de ai. De la Romil pînă la Tulie, 204 de ai. Acesta dentîiu-l chema Serbie, iară românéşte şerb, că născuse dentr-o roabă.

La acesta, Tulie, aduse o muiare 9 cărţi, de avea plăzuiturile Seviliei. El bägă în foc trei dentr-înse şi i le plăti. Ia veni iară. El arse ş-alte trei, şi 32r
iară le plăti, că-i părea că nu-s de treabă. Ia veni şi a treia oară. Miră-se de-aciia împăratul, plăti şi acéle trei şi le arătă vrăjitorilor.

Ei răspunseră că spun de folos cetăţiei acéle cărţi. De-aciia le ţinea la cinste.

Acesta împărat vrea să zidească în Rim besérecă şi săpînd temeliia afund în pămînt, aflară un cap de os, de curea sînge cum ară | fi tăiat atunce, şi-i 32v
era faţa caldă, ca de om viu.

Deaca ştiu un filosof, anume Ersinie, zise: „*Această cetate va fi cap a multe limbi, însă cu spata şi cu vărsare de sînge*“. Şi puseră nume besérecei

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Capitol, şi de atunce pînă acum noi chemăm besérecile latineşti românéşte capişte.

Cetatea Rimului pînă la Tulie au fost supt împăraţi. Iară pentru că
33r sili un fecior a lui Tulie, luo pre Lucritiia, muiarea lu Colatin,|om de rudă bună, atunce se adunară toţi bunii Rimului depreună şi sfătuiră să nu mai fie împăraţi, ce tocmiră în toţi ani să-ş pue sfétnici, cum zicem noi judeţ cu pîrgari, iară grecii ipat, pentru trufa lor.

13. DOMNIIA RIMULUI CEI ORÎNDIŢI

Deaca se scoaseră den Rim muncitorii, mai nainte de alţii dobîndi meserére Vrut de la ipat şi Colatin.

33r Să spunem puţinel de Vrut. Era oarecine în Rim,|anume Marchie, de rudă bună şi plin de bunătate. Acestuia aruncă pizmă Tulie, de-l tăe, şi pre feciorii, şi strînse bunătatea toată la dinsul. Iară un fecior a lu Marchian, anume Vrut, să féce nebun, de scăpă de moarte. Şi-l puse Tulie măscărici coconiloru-ş. Vrut, el se chiamă nebun.

Deci petrecea cu feciorii împăratului ca un nebun. Oarecînd Tulie tre-
34r mise feciorii la Delfos, să întrébe de pror[o]ci: „*Carele va | fi împărat?*“ Şi mergea şi Vrut cu nunşii, de veseliia cu măscărnicii pre cale. Şi ducea daruri lu Apolon. Iară Vrut împlu un toiag de galbeni, că era găunos, şi-l ducea dar. Ei rîdea de darul lui Vrut.

Cînd vrură să iasă, ei întrebară pre Apolon: „*Cine va domni rimlénii?*“ Iară lor li se răspunse: „*Cine va săruta mai nainte mumă-sa*“. Alţii nu înţeléseră, ce numai Vrut, şi grăbi de sărută pămîntul, că e maica tuturor./
34v Alţii să întrecea să-ş sărute mumînile.

De-acii fu Vrut mai mare Rimului, cu sfatul bătrînilor, şi Colatin, iară dup-înşii alţii: Casie, Chicherone şi Levcole şi Catli, Catone şi Schipione.

Pombie Magnea să rădică voevod Rimului, cu sfatul lui Iulie, ce fu apoi Chesar. Acesta Pombie multe războae pre mare şi pre uscat au făcut şi multe ţăr[i] au dobîndit. Şi-ntr-odată ce au îmblat în oaste, el au dobîndit 1000
35r de | cetăţi şi 540 de cetăţi, tot mari şi vestite. Şi au domnit 45 de ai. Şi s-au mînat de la Tulie pînă la Chesar 464, de au ţinut Rimul tot svétnici.

14. ÎMPĂRĂŢIIA LU GAIE CHESAR

Gaie schimbă domniia spre împărăţie, că pobedi fără de număr multe limbi şi ţăr[i], şi lărgi tăriia Rimului pînă la marginea pămîntului. Şi-ş puse nume Chesar, pentru că era zimislit în trupul maică-sa, şi cînd fu aproape
35v de nă|scut, ia muri, şi numărară lunile şi socotiră că e viu coconul într-însa. Deci o spentecară şi scoaseră coconul dentr-însa. Derept acéea-i puseră nume Chesar, ce se zice spentecat.

Deaca muri Gaie Chesar, el stătu în urma lui Sevast Avgust.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

15. ÎMPĂRĂȚIIA LU AVGUST CHESAR

Acesta Avgust sparse împărăţiia lu Potolomei. Deci de la Adam pînă la Potolomei şi pînă se rădică Avgust, 5457 de ai.

Acesta încă iubi să-l chéme Chesar, şi main|te de naşterea lui văzu 36r
tată-său un vis, că răsări soarele den trupul mueriei lui. Şi spuse un filosof, deaca auzi: „*O, ome, împărat a toată lumea veri naşte*“.

Acesta, dentîiu cînd şedea, a mulţi făcea cazne réle. Iară u-nţelept scrise o hîrtie, de o aruncă naintea lu Chesar. În scriptură zicea: „*Părăséşte-te de-a muncirea !*“|

De-aciia se dereptă, de foarte socotiia şi nu munciia pre nime de grabi, că-l învăţă şi un filosof, anume An|thinodor, de-i zise: „*O, Sevaste, nu grăbi* 36v
cu miniia pre nimenea a lovi, ce mainte cetéşte 24 de slove, anume, a, b, v, g“.

Alt năravu încă avea, că lua mueri de la b[ă]rbaţi, de zăcea cu nunsele. Iară Anthinodor meşterşugui se-l scoaţă den năravu, că văzu pre un boiarin plîngînd şi ştiu pentru ce plînge şi să vaetă. Că-i era zis de Chesar să-ş ducă muiarea la aşternutul lui Avgus[t], într-o raclă încuiată.

Anthinodor se cerşu de întră el în locul mu|eriei în secriu, cu sabia goală, 37r
şi-l duseră la Chesar. Şi cînd vru să se culce Chesar, el descue racla. Anthinodor sări cu sabia la Chesar, de multu-l învălui, pînă cîndu se jură că va părăsi acel năravu. De-aciia-l lăsă.

El de-aciia goni de la sine măscărniciile şi cinstiia înţelepciunile şi cărtularii. Şi tocmi lumea toată supt sine, de-i da dajde. Şi au împărăţit 57 de ai.

16. DE DOMNUL NOSTRU I[SU]S H[RISTO]S

Atunce cînd născu Domnul nostru I[su]s H[risto]s, n-al 40 de ai | de îm- 37v
părăţiia lu Avgust, cînd tremisése să scrie lumea toată. De la Adam pînă la H[risto]s 5500 de ai. Şi pre ovréi-i domniia Irod. Atunce-i era dată domniia de la Chesar Avgust.

Şi fu I[su]s Dumnezeu şi om, şi făcea ciudese mari şi multe, şi învăţa oamenii cu adevăr, şi mulţi crezură întru I[su]s, că vindeca toate boalele dentre oameni.

17. ÎMPĂRĂȚIIA LUI TIVERIE CHESAR

După Avgust, el stătu Tiverie Chesar în Rim. Şi dentîiu aşa-l iubiia boiarii, cît îmbla | şi zua şi noaptea fără păzitori şi fără arme, că de vrea pune 38r
vrun voevod sau vrea cinsti cu altă boerie, nu-l mai schimba.

Şi spuse şi o pildă, că era un om de avea o rană rea şi plină de puroi împuţite, şi-l mînca muştele. Oarecui-i fu milă d-insul şi vru să le gonească. El zise: „*Lasă-le, că sîmt sătule acéstea, de nu mănîncă rău, numai ce ling, iară de vor încăpea nişte flămî[n]de, mai rău vor mînca*“.

Acéstea grăi Tiverie | de boiari: să fie în vréme multă pre meserére, 38v
pînă se satură. Deci mai nu mănîncă rău pre săraci. Aşa era dentîiu. Apoi féce bogat rău şi pierdea mulţi fără vină.

În al 19 an de domniia lui Tiverie, pre I[su]s H[risto]s l-au răstignit ovréii pre cruce şi Pilat întru Ier[o]s[a]l[i]m, ş-au arătat moartea şi au fost

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ingropat. De-aciia au prădat iadul şi i-au spart tăriia şi au învis a treia zi
39r den moarte. Şi, după ce s-au înălţat | la cer prespre 40 de zile, Mariia Magdalina s-au dus tocma la Rim de-au jeluit. Şi atita se minie Tiverie Chesar, cit au muncit preuţii şi cărtularii jidoveşti, mai vîrtos pre Pilat, pînă ce au murit.

Tiverie au domnit 23 de ai.

18. ÎMPĂRĂŢIIA LU GAIE CHESAR

Deaca muri Tiverie, dobîndi steagul Rimului nepotu-său Gaie. Avea viaţă spurcată şi nărav sireap şi ucigaşu, şi siliia féte, şi de ruda lui ruşina,
39v şi | numai ce bea şi mînca, cu alăute şi cu măscărnicii. Şi mulţi cu avuţie ucise fără de vină, de le lua bunătatea.

Acesta oarecînd văzu tină pre ulita Rimului, deci nevoi pre Uespasian voevodul de o au curăţit cu poala lui. Şi peri jungheat la războiu.

19. ÎMPĂRĂŢIIA LU CLAVDIE CHESAR

Apucă Clavdie domniia şi era blazná şi fricos. Deci cînd veniia cineva la dins, mainte-l cerca să nu fie armă ascunsă.

40r În zilele acestuia | fu foamete mare prespre toată lumea. Şi au domnit 13 ai şi 9 luni.

20. ÎMPĂRĂŢIIA LU NERON CHESAR

Stătu şi Neron, şi era fără ruşine şi plin de curvie. Făcea-ş voia trupului şi pre voia pîntecelui, mînca şi bea fără rînd, şi era tot beat de vin.

Acesta-ş ucise pre mumă-sa şi răstigni pre s[ve]ti Petr şi tăe capul lu s[ve]ti Pavel ap[o]s[to]l, şi mult rău féce celora ce mărturisiia numele lu
40v H[risto]s, că e fiiul | lu Dumnezeu.

Deaca-i văzură rimlénii viaţa porcească, întinată şi împuţită, el era urît tuturor şi-l părăsiră, şi se spăre, de se junghe însuşi. Şi au domnit 13 ai. Iutulie, 8 luni. Şi semnă un numărătoriu de stéle ceasul cînd va muri, şi fu aşa.

Athon, 3 lun[i] şi muri ucis de Uespasian[1].

21. ÎMPĂRĂŢIIA LU UESPASIAN CHESAR

Veni rîndul la Uespasian de domnie, că-l alése sfatul şi oştile, pentru că
41r era înţelept şi bărbat bun | şi cu năroc.

Acesta multe împărăţii au biruit şi multă avuţie adună, şi se întoarse în Rim pre mare, iară pre Tit fiiu-său-l lăsă în Ier[o]s[a]lim cu oşti, să-i pléce, că se lepădase de-a firea supt rimléni.

---

[1] Ms.: un Spasian.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Deci s-au închis în cetate mulţi ovréi, fără de număr, iară Tit au ocolit cu oştile cetatea şi o au bătut doi ai, pînă i-au flămînzit, şi au răsipit cetatea şi le-au ars beséreca. De-aciia au perit unii de foame, alţii u|cişi, tocma 41v
o mie de mii, şi şi-au luat robi 207 de mii. Aşa păţiia rău mare şi foame, cît unii-ş mînca feciorii, că-i ajunsése atunci pedepsa lu I[su]s, cum zisése că nu se va ţinea piatră pe piatră, ca să nu se răsipească cetatea cu beséreca, şi lor perire.

Acéstea fură[1], deaca trecură 40 de ai după înălţatul lui H[risto]s în cer. Uespasian au domnit 10 ai şi au murit bătrîn.

22. ÎMPĂRĂŢIIA LUI TIT, FIIUL LUI SPASIAN

Lăsă-şi domniia fiiu-său, lui Tit, om dumnezeesc şi prea voinic bun şi 42r
ogodnic şi foarte îndurător şi darnic. Şi-l iubiia boiarii şi toţi ţăranii de pren toată lumea.

Acesta multă b[ă]rbăţie arătă, cît de vrea fi ş-altă lume alăturea, destoinic ar fi fost a o ţinea şi a o derepta. Şi zicea toţi: „*Pînă nu vom vedea faţa împăratului, să nu ne întoarcem întristaţi şi mîhniţi*".

Ce-l apucă moartea mainte de vréme, numai ce do|mni doi ai. 42v

23. ÎMPĂRĂŢIIA LUI DOMENTIAN

Mută-se partea de domnie lui Domentian, pare-ţ că nu-ş era frate şi dentr-un sînge cu Tit, că pohtiia avuţie şi aur şi argint, de circimăriia venitu-rile şi adăogea vamele, vărsa sînge fără de milă şi prăda oamenii.

Acestuia spuse un filosof: cum şi cînd va muri, şi cine va domni dup-ins. Elu-l chemă aproape de el, de-l întrebă: „*Dară tu, ome, cum şi cîndu-ţ va fi | sfîrşeniia?*" 43r

El spuse adevăr, iară împăratul vru să-l lase în menciună şi zise să-l arză de viu. Şi atunceş căzu ploae mare, de stinse focul, şi roaseră nişte ciini legăturile, de-l sloboziră, şi fu cum zise filosoful.

Acest Domentian mult rău făcea celor ce credea în H[risto]s şi tremise de aduseră nepoţii lui Iacov şi ai Iudei, fraţii lui H[risto]s trupéşte, den ruda lui D[a]v[i]d. Şi-i întreba de împărăţiia lui H[risto]s, unde-i şi cînd va fi. Ei răspunseră | că va fi la sfîrşeniia veacului, şi nu e de pre ceastă lume îm- 43v
părăţiia lu H[risto]s. Elu-i lăsă, nu-i mai învălui şi porunci să nu mai mun-cească pre creştini.

Şi domni 15 ai; rău fu, rău se sfîrşi.

24. ÎMPĂRĂŢIIA LUI NERUE

Cîndu-şi déde acesta sufletul cu nevoe, Nerue dup-însul dobîndi domniia. Om bun şi m[i]l[o]stiv şi nu iubiia stri[m]bătăţile, nice slutiia pre nime, ce domni 1 an şi patru luni.

[1] Ms.: *fără*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

25. ÎMPĂRĂȚIIA LU TRAIAN CHESAR

44r Puse-se în scaun, de împărățiia Traian, voinic și b[ă]rbat, viteaz și răbduriv întru judecată și derept și nefățarnic.

Acesta plecă cerbicea eghipténilor și birui trufa turcilor și în puțină vréme de marginea pămîntului pînă în margini o primblă și toți înălțații supt sabiia Rimului curînd plecă.

Acestuia-i părea rău de ceea ce păţiia rău și-l durea inima de ceea ce boliia,
44v nemérnicii-i miluia, soții-ș i dăruia | și răbda multe hule omenești.

Acesta încă zicea: „*Cade-se împăratului a se asemăna cu răbdarea lui Dumnezeu*“. Deci naintea a toată curtea déde-ș sabiia goală în mîna pîrcălabului și-i zise: „*De vezi că domnesc preste lége, lovéşte-mă fără milă cu sabiia, iară de merg pre lége, tu mă cruță*“.

Acesta împărăți 19 ai și 6 luni. Și în zilele lui multu se cutremură pă-
45r mîntul prespre toată lumea, și multe cetăți | s-au răsipit, și mulți oameni au perit.

26. ÎMPĂRĂȚIIA LU ANDRIAN

Traian, elu-ș déde domniia, la moarte, ginere-său, lu Andrian.

Acesta se veseliia cu cărțile ellinești și întreba cuvinte scumpe, și cinstiia pre ceia ce ştiia carte bine, și-i dăruiia, și-i purta cu nunsul în oaste, și acase, și pre toate drumurile. Și era tuturor prea drag, svétnicilor și gloatelor.

Acesta pre ovréi de totu-i sfîrși și-i pierdu, pentru ce se lepădase de a-și
45v pleca cer|bicea supt jugul Rimului, și le sparse cetățile și le arse casele. Și-i junghea den mic pînă în mare și le pustii țara, iară cetatea Ier[o]s[a]l[i]mului den rădăcină o răsipi. Și iară féce de bägă ellini într-însa să lăcuiască, și-i puse nume Elie cetatea.

Și domni Andrian 21 de ai.

27. ÎMPĂRĂȚIIA LU ANTONIN

Antonin luo cunună de domnie și era om bun pre creștini, unde-i vedea
46r mergînd sara, demăneaţa | la besérecă de se închină lu H[risto]s, ca și ei bodzilor. El porunci pretutindinea să le dea pace, ca să-ș ție légea; pentru acéea-l chema blagoc[e]stiv.

Și domni 22 de ai.

28. ÎMPĂRĂȚIIA LU MARCO ANTONIN

Și dup-îns stătu Marco domn. Acesta încă era plin de toată înțelepciunea și știința, și avea dar și chip de omenie bună, și-i era dragi înțelepții și cărtularii, și era prea îndurătoriu și darnic.

46v Spuseră că năvăliră vrăj|mași mulți cu oști spre țara Rimului, de o prădа, și nu avea de unde lua bani să rădice oști. Ce scoase toate fereceturile

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

împărăteşti, cîte era de aur şi cîte era de argint, scule, mărgăritariu, căftane, stime şi veşmentele împărăteseei, la tîrguri le scoase, de cumpăra cui trebuiia, şi strînse avuţie. Deci rădică oşti şi obori toţi vrăjmaşii supt sabiia lui. Şi multe talere de aur şi de argint aduse | şi de alte avuţii, şi strigă: „*Cine* 47r
va vrea de voia lui să ia galbeni şi să întoarne ce-au cumpărat, noi vom da, iară de nu va vrea, în voia lui să fie".

Aşa era viaţa acestui împărat bun, că pre săraci cu birurile nu-i asupriia. Şi domni 20 de ai. Şi pentru că era bun şi m[i]l[o]stiv, lui-i fu moartea ca un somn de adurmire.

29. ÎMPĂRĂŢIIA LU COMOD

Miru-mă cum nu-ş arăduce fecior a părinte, că să-i leu, pardos, tigr, toţi fac puii mînioşi, cum simtu | şi ei. Dară den om bun cum nu născu bun? 47v
Că feciorul lui Marco, Comod, stătu împărat, ce nemică nu-ş semănă la năravcu tată-său. Că-i era viaţa cu hlapii şi cu curvele, cu beţivii, şi-i era gata sabiia a tăiarea în boiari şi înţelepţii şi bunii.

Deci cumu-i fu viaţa, aşa-i fu şi moartea, că muri otrăvit. Şi domni, doi ai.

30. ÎMPĂRĂŢIIA LUI PERTINAX

Dup-insul stătu Pertinax prea bătrînul. Şi domni | u[n] an. 52r[1]

Iulian cumpănă împărăţiia, ce nu-i fu folos d-insă, că se sculă Sevir, de-l tăe. Şi domni 9 luni.

31. ÎMPĂRĂŢIIA LUI SEVIR Ţ[A]R

Acesta Sevir mult au îmblat de-au dobîndit ţărr[i] şi cetăţi, şi s-au dus pre apa Nilului foarte mult, deci cîte au găsit, toate le-au luat.

Iani să spunem de Nil, că iase dentr-un munte, ce-l cheamă Atlant, la un loc anume Machenitida, spre apus, aproape de ochian. Şi e mai înalt de toate mă|gurile a toată lumea, şi nime nu i se poate urca în vîrh, şi numai 52v
ce i se topeşte zăpada în miază-vară. Atunce vine Nilul mare, în luna lu avgust.

Acesta muncă multă şi goană punea pre creştini. Atunce se munci şi Linonid, tatăl lui Orighin.

Şi domni 17 ai. Aşa-i era năravul, cînd vrea fi în pace: oarece vrea cugeta de demăneaţă, de-aciia se osebiia însuşi de vrea vorovi de boiari şi de mesereri. De-aciia şedea de judeca pînă amia|ză-zi. După acéea încăleca. 53r
de se prembla puţinel. De-acii prînziia şi vrea durmi puţinel. Deaca se scula, el se scălda. De-aciia cetiia cărţile grecesti şi lătineşti pînă sara. Iară la praznice mari cheltuială făcea la masă.

[1] Patru file au fost intervertite la legat.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

32. ÎMPĂRĂȚIIA LUI DECHEI CHESAR

Stătu și Dechei împărat în Rim. Și rădică goană mare spre creștini, și mulți se munciră pentru H[risto]s, de luară cunună de m[u]c[e]nic. Atunce
53v vru să se muncească și Orighin, ce nu putu | răbda. Ce se lepădă de H[risto]s și rău eretic se féce, că era prea cărtulariu, de scrise hule réle spre H[risto]s și alte îmblături.

Acesta Dechei domni doi ai și muri necat într-o tină, la un războiu.
Gala, doi ai.
Valerian, 15 ai.
Agalian, 9 ai.
Clavdie, 1 an.
Avrilian, 2 ai.
Prov, 6 ai.
Numerian, 2 ai.
Marin, 2 ai.
Andonic Caracal, 8 ai.

33. ÎMPĂRĂȚIIA LUI DIOCLITIAN ȘI A LUI MAXIMIAN

54r Luară steag de domnie Dio|clitian și Maximian. Amîndoi era într-un năravv rău și făcea cumu-i învăța satana: jungheri și ucisături, vărsare de sînge și temnițe, rane, sau ce rău era să nu se facă atunce pre cei ce era creștini! Că se nevoiia den rădăcină să smulgă creștinătatea și de tot să o stingă. Și scrîșniia cu dinții spre turma lui H[risto]s, ca niște cîni turbați, că era
54v curvari, cît nu avea saț, și plini de tot răul. Și răi | era, rău se sfîrșiră, că Dioclitian arse ascuns într-o plévniță, iară Maximian-[i][1] [îm]plură viermii de viu. Și așa-și lepădară sufletele.

Și au domnit 20 de ai.

34. ÎMPĂRĂȚIIA CONSTEI, TATĂL LU COSTANTIN ÎMPĂRAT

Acesta Consta mainte era ginere lui Maximian, că-i ținea o fată, anume Theod[o]ra. De-acii născu dentr-însa pre Constie, tatăl lui Gal, și a proclea-tului lu Iulian, cela ce-ș călcă légea.

55r Și impărăției | Consta Vretania și Galia și Alpa, iară Maxentie ținea atunce Rimul și Italiia. Și împărăți Consta 4 ai.

35. ÎMPĂRĂȚIIA LU COSTANTIN, MARELE ÎMPĂRAT ÎNTÎIU ÎN CREȘTINI

Deaca stătu împărat Costantin, feciorul Costei, născutul den s[ve]taa Elina, pre partea tătîne-său, că atunce se răshirară multe părți împărăției Rimului. Maxentie luase Rimul, Sevir altă lature, Maximian alta, așișderea Galerie.

[1] În ms.: маѫнмїанъа'.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Și poronciră rimlénii la Costantin, | ca să-i izbăvască de muncitori. 55v
Atunce rădică oști spr-inșii și-i se arătă crucea den ceriu și fu cuvînt: „*Costantine, cu aceasta veri birui!*“ Și féce steagul cu cruce.

De-acii mérse și birui pre toți, și fu însuș împărat întiiu creștinesc. Și abătu de surupă casele idolilor și astupă capiștile unde purta ellinii sfara dracului, și le sfirși toată spurcăciunea lor. Și deschise besérecile creștinești, și se lărgi | preste toată lumea ca cu un bucin de aur glasul lui, de la marginea 48r
pămîntului pînă în margini, să răsună cătră credința lui H[risto]s.

De la H[risto]s pînă la Costantin, cînd adună săbor în Nichei, de alése lége creștinească, 318 ai, iară de la Adam 5836 ai.

Costantin dărui pre părintele lui, papa Selevestru, cu cetatea Rimului, și carii vor fi dup-îns. Iară elu-ș féce cetate împărătească Ţ[a]rigradul, la Vizantiia, 5852 de ai. Atunce | au aflat Elina crucea lui H[risto]s. 48v

Și au împărățit Costantin 32 de ai și 11 luni. La moartea lui puse domn pre partea Răsăritului al doile fiiu, Costantie, iară pre Consta și Costantin, lor le déde Apusul și Galia; ce se stinseră curînd, o, amar, că se sfădiră adins ei-și.

36[1]. ÎMPĂRĂȚIIA LU COSTANTIE, FECIORUL LU COSTANTIN

Veni toată împărățiia la Costantie, și puse pre nepotu-său Gaie, feciorul lu Costantin, să fie chesar. Deaca-l știu că se | rădică să fie împărat, elu-i 49r
tăe capul, și de-aciia se începu rău.

Și domni Costantie 24 de ai.

37[2]. ÎMPĂRĂȚIIA LUI IULIAN, CĂLCĂTORIU DE LÉGE

Iată stătu și Iulian, fratele lui Gal, cu viață împuțită, porcească, de fu chesar. Și deaca muri frate-său Gal, atunce și se lepădă de Dumnezeu și părăsi légea creștinească. Deci se lepi de dracul și rădică arme și războaie spre H[risto]s.

Deaca auzi aceasta Costandie, de scîrbă elu se războli și muri. | De-acii 49v
stătu împărat Iulian. Atunce ivi veninul amar de la inimă ce avea. Deci huliia pre H[risto]s și zicea că i-au sfirșit ruda și i-au spart légea moșilor. Și vărsa sînge creștinesc fără milă și-i pierdea cu groznice morți.

Însă ochiul derept[3] nu doarme, ce văzu răotățile lui și nu răbdă îndelung, ce-i tremise sfadă cu turcii. Deci, ducîndu-se el la dînșii, mîniia lu 50r
Dumnezeu-l săgetă pre cale. Și domni | 2 ani.

Iuvian domni 9 lun[i].

Valentianin, 1 an.

Val, frate-său, 13 ani.

Gratian și cu Alestin, 3 ani.

---

[1] În ms.: *26.*
[2] În ms.: *27.*
[3] În ms.: ⁂ ⁂.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

38. ÎMPĂRĂȚIIA LUI THEODOSIE CELUI MARE

Gratian, pînă era viu, déde domnia despre Răsărit lu Theodosie; el ținea Rimul, ce curundu-l junghiară nişte vrăjmaşi.

Iară Theod[o]sie purcése la Rim. Cînd fu în Solun, avu imputare cu solunénii, deci tăe 15000 de oameni.

Deaca sosi în Rim, toți vrăjmaşii lu Gratian i pierdu şi déde dom-
50v niia | Rimului lu Alent, fratele lu Gratian. Ce nu trăi mult, că se rădică oarecine, anume Evghenie, spr-insul. El, de frică, se spînzură.

Iară se rădică Theod[o]sie cu oşti spre Evghenie şi-l dobîndi, de-l pierdu.

Al doile an den domniia lui Theod[o]sie fu al doile săbor a toată lumea, adunat în Ț[a]rigrad, 150 de părinți.

Theod[o]sie puse în Rim domn pre fiiul său Onorie. Şi domni Theod[o]sie 17 ani şi muri în Mediolam, unde era Amvrosie arhiep[i]sc[o]pul.

39. ÎMPĂRĂȚIIA LU ARCADIE

51r

Rimul domniia Onorie, iară frate-său Arcadie, Ț[a]rigradul, feciorii lu Theod[o]sie.

Aceştia amîndoi, cînd era coconaşi, ei învăța carte la s[ve]ți Arsenie şi-i certa tată-său, să asculte de dascăl. Ei se lăuda cu rău cînd vor fi împărați. Arsenie fugi de frică la călugărie.

Iară deaca fură ei împărați, cerca pren toată lumea să-l miluiască, şi-l
51v aflară. Deci-i scriseră carte, doară e trebuiaşte milă, se-i tremiță | şi să-i iarte de greşală.

Acesta Arcadie avea o muiare, anume Evdoxiia, foarte rea şi lacomă şi-ş purta bărbatul cum era voia ei. Şi-l nevoi de scoase pre s[ve]ți Ioann Zlat[o]ust den iparhie, pentru că-i învăța pre binele lor, să le fie de sp[ă]senie.

Arcadie domni 14 ani.

40. ÎMPĂRĂȚIIA LUI THEOD[O]SIE CEL MIC

Deaca muri Arcadie, lăsă-şi cununa şi scaunul fiiu-său, lui[1] Theod[o]sie născut den Evdoxiia. Iară el era tinerel de 7 ani; elu-l învăța soru-sa Pol-
56r hiriia toată | înțelepciunea. Şi nu-i cuteza nimenea, pentru frica lui Izdigherd, domnul turcesc, că-l rugase Arcadie să-i fie priiatin feciorului. Pentru acea tremise un boiarin a lui socotitor şi scrise la boiari: „*Carele nu se va pleca, cu voiu veni de voiu fac*[*e*] *izbîndă coconului*“.

Deci, deaca veni în vîrstă de însurat, soru-sa Polhiriia grijiia să-i afle soț. Era întru Athina un om, anume Leontie, şi ştia tot numărul stélelor şi
56v avea doi fe|ciori şi o fată, anume Athina, de era prea frumoasă.

De-aciia, la moartea lui Leontie, el împărți toată avuțiia feciorilor, că era bogat, iară fétei lăsă numai 100 de galbeni şi-i zise: „*Socotéşte-ți atîta şi frîmseţile!*“, că-i cunoştea în stéle ce va fi. Iară frații, după moartea tătîne-său, nice atîta nu-i déderă.

---

[1] În ms.: *loi* (лои în loc de лоуи).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Ia se sculă cu o mătuşe a ei, sor tătîne-său, de se duse în Ţ[a]rigrad şi-ş plîngea strîmbătatea înaintea | Polhireei. Ia o văzu aşa tînără şi frumoasă şi se miră de înţelepciunea ei, şi ştiu că e fată curată. Şi încă nu era creştină, şi o déde la Pavlin logofetul, de o boteză şi-i puseră numele Evdoxiia.

De-acii féceră nunta şi o cununară, de fu împărătéasă. Şi născu şi o fată, de fu apoi dată de [The]od[o]sie după Valentian, împăratul de Rim.

Să spunem puţinel de rimléni, ce li s-au tîmplat.

Era în Rim un boiarin mare, anume Maxim, | şi avea o muiare prea 57v
frumoasă. Şi o prea îndrăgi împăratul şi meşterşugui de dobîndi inelul lu Maxim, şi-l tremése la muiare-i, de o chemă cu numele lu Maxim. Ia crezu şi mérse la aşternut. Împăratul o prinse de o ruşină.

Deaca auzi Maxim, foarte se mînie şi rădică sfadă rea pre împăratul de săvîrşit, i tăiară capul şi ruşină şi împărăteasa. Iară ia de scîrbă tremése la Ghezerih, domnul Andalului, şi se sculă cu oşti, şi veni de luo Rimul | şi 58r
robi lu Maxim muiarea şi fata.

Pînă atunce s-au ţinut de rumâni Rimul. De-aciia încăpură uandalii, că stătu împărat Maxim, cela ce féce atunce răzmiriţa.

Şi dup-îns Olevrie.

De-acii Manor.

Dup-îns Glicherie.

De-[a]ci Nepotian şi Orest şi fiiu-său Romil. Întîiu marea cetate Rimul o au împărăţit Romil şi apoi iară au împărăţit şi i-au fost perirea de la Romil. De-aciia o luară streinii, şi toţi voevozii, pîrcălabii, nimérnicii fură ple|caţi supt andali. 58v

Deci, de-acum iară să îndereptăm pre povéste înainte cum mérge.

Cumu-ş împărăţiia Theod[o]sie împreună cu soţu-său, împărăteasa Evdoxiia, veniră şi fraţii ei dentru Athina[1]. Ia le zise: „*De nu mă vreaţi dosădi, nu aş fi astădzi împărăteasă*“. Şi fură puşi de împăratul boiari mari.

Ce nice un bine pre lume nu iaste ca să nu se amestece cu scîrba şi cu mult amar: soarele-l acoper nuorii, aşa şi pre bine vrăjmaşii. Deci, ce vom să spunem?

Viia bine Theod[o]sie cu împărăteasa, în toate zilele în dezmierdăciune. 59r
Deci de năprasnă veni ca un vînt cu vivor urîciunea, că aduse aduse oarecine împăratului un măr prea mare şi frumos. El se miră, şi-l tremise împărătései. Ia încă se miră, şi-l tremise la Pavlin, naşu-său. El nu ştiuse de măr, că au fost în mîna împăratului, ce i-l duse dar.

Deaca-l văzu, elu-ş prepuse cu gînd rău şi tremése atunceş de o chemă şi o întrebă: „*Unde e mărul?*“ Iară ea se jură că l-au | mîncat. El atunce-i 59v
arătă mărul şi-i scoase minciuna în faţă. Deci pre bietul Pavlin i tăe capul atunceşi, iară pre împărăteasa o goni de la dins. Ia se duse la Ier[o]s[a]l[i]m şi multă milostenie împărţi mănăstirilor şi mişeilor şi se sfîrşi acolo.

Acestuia Theod[o]sie i se arătă 7 coconi, den somn adormiţi den zilele lu Dechei, ascunşi la cetatea Efesului de frica muncilor şi au dormit 372 de ani.

Acesta împărat fu a|romit de un scopit, anume Hrisafie, de-ş goni 60r
soru-sa de la dins, Polheria, că era om hitlean şi rău. Apoi o chemă iarăş împăratul la dins.

Theod[o]sie au domnit 42 de ani.

---

[1] În ms.: *Athana.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

41. ÎMPĂRĂȚIIA LU MARCHIAN

Rămase împărăţiia la soru-sa Polhiriia, după moartea lu Theod[o]sie, şi era prea înţeleaptă. Deci văzu că nu poate fi Ţ[a]rigradul fără împărat, că feciorii lu Theod[o]sie nu trăiră. Deci alése ia pre un om bun, anume Mar-
60v chian, şi mainte-l jură că o va lăsa | să-ş ţie fetiia, cum s-au făgăduit lui Dumnezeu den tinerépe; atunce-l cunună împărat.

Acest Marchian era de rudă méseră, ce era cu năravbun şi înţelept; deci intrase a sluji în curte. Oarecînd, într-o oaste, eşise cu grecii, că le prăda turcii ţara. Elu se războli pre cale, de zăcea într-un sat, la nişte oameni, şi se înfărtăţi cu nunşii.

Deaca se sculă den boală şi se duseră la vînat şi osteniră gonind, de-acii
61r se culcară să ca doarmă. Şi mai na|inte se deşteptă unul, văzu un vultur desupra lui Martian, de-ş tinsése arepile, de-l umbriia. Atunce deşteptă pre frate-său şi-i arătă. Pentru acéea cunoscură că semnează că va fi Marchian împărat şi-l deşteptară, de-i spuseră cu bucurie. Atunce-l dăruiră cu 300 de galbeni, ca să nu-i uite cînd va veni la împărăţie.

Elu se duse la Ţ[a]rigrad şi se lepi de Aspar, ce era voevod pre toate
61v cétele. Timplă-se de se duseră în oaste, să se bată cu Gheezerih,| domnul Andalului. Şi fură biruiţi şi fu Marchian prins viu, şi cu alţii. De-aci-i ţinea în legătură, şi văzu şi Gheezerih un vultur umbrind cu arepile pre Marchian durmind în legătură. Deci se miră foarte, deci cunoscu că va fi în bine mare, şi legă cu nuns jurămînt, de va fi împărat, să fie cu pace cu Gheezerih.

Deci caută: pre cine cruţă Dumnezeu, paserile încă-i slujesc şi păginii-l cinstesc.

62r Deci-l tremise cu soţii-ş, cu toţ[i], | în Ţ[a]rigrad şi fără zăbavă stătu împărat. Deci chiemă pre Tatian, deci-l puse patrichie şi pre Iulie voevod Iliricului, că-i era fraţi pre cruce şi-i făcuse mult bine în sărăcie. Marchian împărăţiia, iară Polhiriia zidi beséreca Vlaherna.

Atunce fu al patrul[e] săborul a toată lumea, adunată în Halchindon 630 de părinţi.

Şi au domnit Marchian 29 de ani şi au murit de bătrîn, că era om bun, blînd şi mingiios.

42. ÎMPĂRĂȚIIA MARELUI LEONT

62v Atunce era boiarin mai mare Aspar, de avea o slugă, anume Leont, şi era pus pre toată avuţiia lui, să o ţie. Deci-l rădică împărat ca să-i pue un fecior a lui chesar, că nu lăsă Dumnezeu pre Aspar să fie împărat, că era arian. Aşa se înşelă în nădéjdea înţelepciuneei omeneşti.

După acéea să apropie Aspar la împăratul cu mare îndrăznire şi zise: *„O, împărate, nu se cade cine poartă căftan mohorît, să grăiască menciuni!*
63r *Împle-mi ce-ai făgăduit, de pune | un fecior al meu să fie chesar!“*

Împăratulu-i grăi: *„Cine poartă căftan mohorît, nu se cade să fie biruit de sluga-ş, ce se asculte sluga de împăratul“.*

Acest împărat află comoară multă şi rădică oşti pre liviani şi Gheezerih, şi puse voevod pre cumnatu-său Vasilesc oştilor. Şi era pre mare şi pre uscat ca năsipul de mulţi, şi bărbaţi buni şi vitéji. Ce fu mai tare şi mai putérnic
63v aurul decît mulţimea oştilor, că poate sparge cetăţi şi a ră|sipi ziduri. Aurul

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

poate birui războiul, poate piiarde toate bărbăţiile, că e segeată lucie şi se înfige lesne la inimă de om.

Aurul lu Gheezerih şi fu ajutor, şi pre ascuns tremise la Vasilesc. Elu se amăgi de dragostea aurului. Deci, cînd fu la războiu, el întîiu începu a fugi. De-acii îndărătnici pre toţi a fugi.

Ian căutaţi, cîte limbi şi oşti adunate o lucire de aur le birui! Aşa se întîmplă grecilor în Livia.

Şi domni 17 ani.

43. ÎMPĂRĂŢIIA LUI | LĂV CELUI MIC 64r

Acest Leu nice un fecior nu avea, numai o fată, anume Areadniia, şi o mărită după un boiarin, anume Zinon. Deci născu dentr-însă un cocon şi-i puseră numele Leont. Acestuia-i déde la moarte moşu-său împărăţiia, ce numai ce domni un an.

44. ÎMPĂRĂŢIIA LU ZINON VÎRCOLACUL

Zinon, tatăl său Leont, nu era derept la credinţă creştinească, ce mulţi den turma lu H[risto]s i munciia şi păstorii turmeei încă-i slutiia | rău. 64v
Şi beu şi el păharul ce adăpa pre alalţi, că-i spuse un cetitoriu de stéle cumu-i va fi sfîrşitul. Deci mulţi voinici pierdu den curte. Şi domni 17 ani.

45. ÎMPĂRĂŢIIA LU ANASTASIE Ţ[A]R

Trecu împărăţiia grecească şi la Anastasie Ceurul, ce cum era el, aşa avea şi viaţă ceură. Că ceură dentîiu-ş strîmb spre eresa lu Evtihie. Deci dentr-însul se scorni negură întunecată şi vihor iute pre creştini. Deci începu pre patria[r]şi den scaune cu ru|şine a-i scoate, ca neşte făcători răi, şi goniia pre cei 65r
creştini derepţi şi cu groznice munci-i munciia, şi era pretutindinea suspin şi plîngeri, şi-l blăstăma mulţi de faţă, să împle rău.

Deci oarecînd, durmind el, văzu un vis: un om mare ţiind o hîrtie, de era numele lu Anastasie scris. Şi zise cu mînie: „*Bunătăţile Ezecheei le văzu Dumnezeu, de-i mai déde viaţă 15 ani. Iară năravul tău cel rău văzu, deci ţe-au tăiat den viaţă 15 ani*“. Şi-l | rase den hîrtie. De-acii se foarte mîhni 65v
şi muri curînd de tunat şi de fulger, şi fu îngropat.

Prespre puţine zile, el strigă se-l dezgroape şi se ruga cu omilenie de la inimă. Iară priveghitorii răspunseră că domnéşte altul şi nu-l descoperiră.

Puţină vréme trecu, fu descoperit şi-l găsiră că-ş mînca tot, şi paşmagii şi mestii, şi braţele, ca de striin.

Nu era de tot rău Anastasie, ce era şi bun. Că de nu vrea fi întunecat cu acea vîrcolă|cie, de făcea rău pravoslavnicilor, aimentrea el era bun. Că era 66r
semnat un lucru rău în ţara grecească şi rodise o poamă rea şi iute, şi nu altă, ce era prins un năravu rău de toţi oamenii, şi de mueri, şi de copii, şi de toţi, cîţi se scîrnăvesc şi se pişe, pînă în robi şi-m mişei.

Pus era să dea bir la anul un florint de argint, cum se zice, 12 aspri derept un om, deci toţi, pînă şi în coconi, iară derept vită, de toate cîte 6 mangîr[i],

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

66v de da | în vistearіul împăratului. Iară Anastasie fu rugat de neşte părinţi călugări, de zmulse den rădăcină acea dobîndă împuţită şi de ocară altor ţăr[i].

Anastasie au domnit 27 ani.

46. ÎMPĂRĂŢIIA LU IUSTIAN ÎNTÎIU

Acestuia Iustian se grăiaşte că i-au dat Amantie, un boiarin, avuţie multă, ca să năemească céte de voinici, să rădice împărat pre un fecior a lu Amantie, anume Thecrit. Iară Ustin, cu avuţia altora, dobîndi şi el împă-
67r răţiia. Şi era bun şi înţelept, şi scoase eresa den ţara | a maniheilor.

Atunce se creştină Alamundar, domnul turcilor. Mérseră la dins acei eretici manihei, de vrea să-l scoale den credinţa dereaptă la eres, de zicea că au chinuit H[risto]s pre cruce, cu trupul şi cu dumnezeirea. El vru să le arate menciunile, deci puse de-i şopti oarecine la uréche. De-acii se féce mîhnit. Ereticii-l întrebară. Elu le răspunse: „*Veni-m véste că au murit arhangh[e]l Mihail*“. Ei ziseră: „*Nu créde, că nu mor îngerii*“. Iar el zise[1]: „*De nu*[2] *mor*
67v *îngerii, nice dumnezeirea | n-au chinuit împreună cu trupul*“. Ei se duseră ruşinaţi.

Iustian au domnit 9 ai.

47. ÎMPĂRĂŢIIA LUI IUSTINIAN CELUI MARE

Deaca-ş déde Iustian datoriia datornicului şi lipi lutul de ţărînă, el stătu împărat frate-său, Iustinian cel Mare.

Acesta întîiu rădică oşti pre Ghelamer, domnul andalilor, că scrise Indirih la împăratul, de-l rugă şi-i spuse că l-au închis Ghelamer în cetate cu muiarea şi cu feciorii şi i-au luat domniia. Iară împăratul tremése voevod pre
68r Velisarie cu oştile, şi se duse cu mulţime de voinici, de se lovi cu Ghelamer la războiu. Deci-l birui şi-l prinse cu muiarea şi cu feciorii şi-i sparse cetatea, de găsi avuţie multă, fără număr, şi-l duse legat la împăratul, cu toată avuţia lui.

Acesta Velisarie bun bărbat se arătă grecilor: de suliţa lui se spăre Hozroi, domnul turcesc, şi dobîndi Rimul cel bătrîn şi le prinse domnul, de-l duse legat, şi alte multe războae birui. Şi pre împăratul Iustinian den perire-l
68v scoase, | că se rădicase o rudă a lu Anastasie, cu o samă de oameni, pre împăratul, iară Velisarie cuteză ca un leu şi-i birui. Deci tăe atunce 35 de mii de cei vrăjmaşi hitléni şi scăpă împăratul.

De-acii era lăudat de toţi voevod Velisarie. Ce nu plăcu aceasta pizmeei, cumu-şi se grăiaşte: ochiul hitlean şi pizmaşu nu iubéşte binele omului. Celuia ce iaste b[ă]rbat bun şi cutezător la războiu, el sosi pizmeei rob şi bău păharul năpăstiei, că-i tăiară capul.

69r O, pizmă, de înce|put vrăjmaşe, fiară cumplită, tîlhariu, scorpie veninoasă, şarpe muşcătoriu, segeată fără fier, suliţă ascuţită, viaţă fără pace, cît rău faci şi ciţi munceşti!

Acesta împărat zidi besérecă prea mare şi frumoasă, anume s[ve]taa Sofia, şi era creştin bun, miluiia pre mişei şi socotiia cu cinste preuţii şi rugătorii.

---

[1] Propoziţie adăugată cu litere mai mici între rînduri.
[2] Cuvînt adăugat la fel.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Şi-n al 26 de ani împărăţiia lui fu a toată lumea al cincile săbor adunat în T[a]rigrad, 165 de părinţi.
Şi domni Iustinian cel Mare 39 an[i].

48. ÎMPĂRĂŢIIA LU IUSTIN CEL MIC 69v

Cînd vrea să moară Iustinian, el feciori nu avea, ce-ş dède împărăţiia nepotu-său, lu Iustin. Şi era om bun şi derept, şi strîmbătăţile nu le iubiia, nice năravurile réle, ce era un suflet curat şi un chip frumos, şi cuvinte deşarte nu-i plăcea, nice era iubitor la avuţie. Şi era frumos şi blînd, şi hitlenşugul nu-l avea; ce era tot bolnav şi mai mult împărăţiia den pat.

Deci, pentru că nu putea eşi des la mişei şi la să|raci să-i judece cu dereptul, ei avea asupreală multă şi strîmbătăţi gréle şi mîntuiri réle de cătră o samă de boiari, că era lacomi şi nu se putea sătura, şi le era judeţul tot în plată. Deci era pretutindinea suspini şi plîngeri cu lacrămi şi ţipete. 70r

Deci auzi împăratul de răul lor, ce nu le putea folosi, că-l îngreoia durorile, numai ce le poronciia şi li se lăuda şi-i îngroziia cu cuvîntul. Ce ei nu gîndiia, cumu-se grăiaşte: *„Inima lacomă şi iubi|toare la avuţie nu se ruşinează de faţă împărătească, nice se téme de Dumnezeu“*. Deci biruise răul pre bine şi acoperise strîmbătăţile pre dereptăţi, iară împăratul suspina şi tînjiia. 70v

Însă oarecine den boiari veni înaintea împăratului cu îndrăznire de zise: *„O, împărate, de vere vrea să iai den mînile răului, să izbăveşti pre oameni, dă mie sabia! Deci, de voiu tăia nesaţiul şi lăcomiia şi de voiu scoate den rădăcină năravul lacomilor, cinste să aib de la domniia ta, iară de nu, | pre derept să-m tai capul!“* Împăratul atunce-l puse ban mare şi-i zise să grijască de dereptate. 71r

De-acii, judecînd el cu dereptul, veni o muiare văduo şi se jeluia pentru un postélnic, de era rudă împăratului, cumu i-au luat toată avérea pentru nice o vină. El tremése să-l cheme la judecată; postélnicul nu mérse, ce încă-l înjură.

Atunce féce împăratul ospăţ mare boiarilor; tîmplă-se de fu şi postélnicul la acea ves[e]lie. Nemeri şi banul cel mare, grăi cătră împăratul: | *„Doară te căeşti, doamne, de învăţătură ce mi-ai*[1] *zis, cu judeţ derept să fiu, pre carii vor obidi pre cei săraci cu strîmbul, eu să-l cert? Deci iată-ţi închin boeriia-mi, că eu nu poci răbda hitlénii şi hlapii şi nem[i]l[o]stivii a fi în cinstea ta“*. 71v

Iară Iustian răspunse: *„De am eu făcut ceva cu nedereptul, nu-mi veghea voe nemică, ce mă ia den scaun, de-m fă pre dealĕ! Iară de iaste altcineva, de la masă-l scoală şi-l judecă cumu ţe-am zis!“*

Deaca zise împăratul aşa, atun|ceş fu scos postélnicul de la masă cu ruşine şi-l duse de-l judecă cu muiarea ce-l pîrîia de avuţie ce i-au luat. Deci cela ce avea cerbice ţapănă şi truflă iute şi cu limbă ascuţită, elu-se mue ca boul de jug şi-i se găsi vina faţă. Deci zise de-l bătură şi-i rase barba şi capul şi sprîncénele, şi-l puseră pre u-măgariu, de-l purtară cu piialea pre toate uliţele cu ruşine. 72r

De-acii se spăreară toţi şi se tăiară lăcomiile şi jafurile ca cu briciul, şi se făcu | tuturor judeţ derept. Aşa iaste cine are minte slobodă şi nu e iubitoriu la avuţie, nice făţarnic: nu se téme de cei înalţi, nice se ruşinează de nimenea. Deci, de veri avea minte curată şi viaţă dereaptă, să nu lăco- 72v

[1] În ms.: мїан.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

meşti la dobîndă hitleană, nu te veri ruşina de boiari, nice-ţ[i] va fi frică de domni!

Acesta Iustian multe dereptăţi au tocmit vieţiei lumiei, şi au tocmit
73r 12 luni. Şi-n al şaptelea an | de domniia lui, atunce s-au împlut Paştilor de la învierea lu H[risto]s 532 de ani, iară de la Adam 6065 de ani.

49. ÎMPĂRĂŢIIA LU TIVERIE

Nu avea Iustin feciori, nice féte, ce-ş déde, la moarte, împărăţiia lu Tiverie, cu tocmala sfatului şi a părinţi patriarşi. Şi era bărbat la oşti şi cutezătoriu la războiu.

De-aciia-şi apăra de toate părţile ţara de cătră vrăjmaşi, ca un păstor
73v turma. Că se începuse încă den zilele lu Ana|stasie împărat a avea luptare cu şchéii, că luase ţara de jos, Diiul şi Ohridul. Şi Sofiia o dedése împărăteseei lui Iustin şi cu mult bine şi cu daruri o cinstiia Tiverie, ca pre o maică a lui. Iară ia, cît avea, tot împărţiia mişeilor şi zidiia beséreci şi tremitea m[i]l[o]stenie pre la mănăstiri.

Tiverie avea o fată, de-acii o déde după Mavrichie; la moarte-ş déde steagul lui Mavrichie. Şi domni Tiverie 5 ani.

50. ÎMPĂRĂŢIIA LUI MAVRICHIE

74r Mavrichie, deaca stătu împărat, | elu-ş déde o sor după Filipic, că era b[ă]rbat bun şi de multe ori se lupta cu turcii şi totu-i bătea. Deci odată-i birui şi prinse vii mulţi, fără număr, şi pre Hozroi, domnul lor, şi la mulţi se afla cruce sămnată în frunte. Şi-i întreba împăratul că: nu-s creştini, pentru ce s-au sămnat cruce în obrazele?

Ei răspunseră: *„Părinţii noştri, cînd dobîndiră Anatoliia, fu omor mare,*
şi muriiam numai noi, turcii, iară creştinii nice unul. Atunce ne sămnăm
74v *şi noi, de scăpăm, iară acum noi vom peri de voi, că vă închinaţi cruciei“.*

Zise şi acéstea Hozroi: *„Multă dosadă avem noi de la voi, grecii. Ce va veni vréme de vom dobîndi noi ţara voastră şi vom domni Răsăritul cu totul 588 de ani, deci veţi fi atîta vréme robi turcilor. De-acii se va apropiia acea zi fără sară oamenilor“.*

Şi iară se sculară turcii cu oşti, de-au ajuns pînă la zidul lung, ce zidise
75r Anastasie împărat, den mare pînă la Silivriia, de încătruo veniia şchéii | şi tătarii. Mavrichie le tremése dajde şi legă cu dinşii pace şi se întoarseră.

Oarecine-i spuse că-i va fi perirea de unul ce-i va fi numele Fita. El atunce închise pre Filipic în temniţă, cela ce purta greul la războae şi-l apăra de cătră vrăjmaşi.

Atunce se sculă hagan, domnul sîrbesc, cu oşti mari spre greci. Mavrichie tremése cu oştile voevod pre Comentiolan, în locul lu Filipic. Atunce se întunecă soarele şi alt semn încă fu, că născu o muiare o fată, ce nice avea ochi,
75v nice mîni, nic[e] | picioare, numai ce avea coadă ca de péşte.

Deaca se loviră cu sîrbii de făţişu, Comentiolan[1] pizmiia împăratului şi începu a fugi. De-acii periră greci prea mulţi şi prinseră vii 12 000, şi tremise hagan la Mavrichie să-i răscumpere. El nu vru, nice lăsă rudele să-i răscum-

[1] În mss. Коумнтиωλань (cu оу în loc de о).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

pere, şi cerea numai cîte un perper pre unul; hagan să mînie, de-i tăe pre toţi.
De-acii veni mîniia lu Dumnezeu spr-insul şi-i aruncară pizma toţi. Atunce văzu Mavrichie şi un vis, că-l pîrîia | mulţi oameni înaintea lu H[risto]s 76r
şi fu întrebat: den doao să-ş iubească muncă, aicea, au nesvîrşit. Elu-şi cerşu aicea. Şi-i zise glas: „*Daţi-l să-l muncească Foca!*“ Atunce se deşteptă şi scoase pre Filipic den temniţă.
Mainte puţin de acea vréme era tremis Foca de străjari să le ceară mirtic, iară împăratulu-i bătu şi-i zise: „*Tréceţi Dunărea, de vă hrăniţi cu prădare!*“ Foca se întoarse mînios şi pîrî pre împăratul cu amar. Atunce se sculară toate cétele de | rădicară pre Foca împărat. 76v
Deaca ştiu Mavrichie, suspină şi zise: „*Acesta va ca cu sécerea răteza de pre lume pre mine şi pre ruda mea toată*“. Că se ivi atunce şi cea stea comit, ca o sabie. Deci vru să fugă. Ce carele poate scăpa denaintea celuia ce le poate toate şi-ş scumpără mînia pînă în a patra rudenie de sămînţă?

51. ÎMPĂRĂŢIIA FOCĂEI MUNCITORIUL

Deaca stătu Foca împărat şi dobîndi scaunul şi steagul, atunceşi tre-
méseră de prinseră pe Mavrichie şi toţ[i] | feciorii şi muiarea. De-acii tăe 77r
pre toţi, pre rînd. Şi priviia Mavrichie, suspina şi zicea: „*Dereptuţi-i judeţul, Do[a]mne I[su]se!*“ Apoi peri şi Mavrichie. Şi au domnit 20 de ani.
Şi fură îngropaţi toţi într-un loc şi era scris: „*Eu sînt fata lu Tiverie, împărăteasa lu Mavrichie, maica a mulţi coconi, născuţi cu bucurie şi muriţi cu scîrbă. Deci Mavrichie fu vinovat; dară coconii pentru ce-i uciseră fără vină?*“
De-acii se întărîtă Foca spre răo|tăţi, că avea năravul dracului, uci- 77v
gaşu, sireap, mînios, gustăreţ, beţiv, măreţ, mîndru, rău de tot. De-acii da rău mult oamenilor: unii de boiari ardea-i cu foc, pre alţii-i junghea, pre alţii-i slutiia, mai mulţi ucidea şi făcea morţi groznice şi în boiari, şi în curténi, şi în ţărani, sîngele omului-l avea ca o beutură dulce.
De-acii plîngea toţi pretutindinea şi ruga toţ[i] pre Dumnezeu să-i izbăvască den gura leului. Şi-i fu | milă lui Dumnezeu, şi căută cu ochii cei m[i]- 78r
l[o]stivi, şi văzu răotăţile lui, şi-i fu milă de jungherea lor. De-aciia aduse judeţ, ce făcea şi el altor. Că neşte boiari văzură atîta rău şi sînge vărsîndu-se, şi fără milă prădaţi şi munciţi, şi ca un leu beundu-le sîngele, scriseră carte la Iraclie, voevodul den Frighiia, ca să vie.
El rădică oşti şi purcése; deci se loviră cu Foca, şi-l biruiră şi fu prins viu muncitoriul. De-acii fu pus | de l-au săgetat în procică, şi aşa ş-au lepădat 78v
sufletul. Şi au domnit 8 ani.

52. ÎMPĂRĂŢIIA LU IRACLIE ÎMPĂRAT

Acestu ia era naşterea den Capadochiia şi de rudă mare şi bogat; şi era voinic şi tare de vîrtute, şi cutezătoriu şi măestru la războiu; şi născu fecior de-i sămăna întru tot, anume Costantin.
În al treile an de domniia lui, eşi Hozroi cu mulţime de turci, de luo Palistina cu totul şi cetatea Ier[o]s[a]limului, şi prădă Asiia toată | şi ţara 79r
grecească, pînă sosiră la Ţ[a]rigrad. Şi se lăuda că va îngrădi cetatea cu suli-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ţele, cu pavezele şi cu arcele, şi de cătră mare cu corabiile. Că adusése cu dinsul mideanii, haldianii, asirianii, turcii şi tătarii, de-i spărea şi-ş rîdea şi zicea că nu se vor turna, pînă nu vor dobîndi cetatea.

Deaca văzu Iraclie împărat că nu se va putea bate cu oştile lu Hozroe, că era mulţi ca năsipul, el sfătui meşterşug plin de înţelepciune, că afla-
79v ră | nişte măestrii ale lui Arhimid rimleanul, de ijderîse cînd bătea rimlénii de demult pre siracusi. Deci tocmiră nişte oglinde şi le puseră în zidul cetăţiei dencătruo ardea soarele naintea corabiilor. De-acii soarele bătea în sticle, de acolea eşiia foc ca fulgerul şi le ardea corabiile şi pr-inşii. Deci se spăreară şi se mutară de pre apă toţi.

Iraclie închină cetatea fecioareei şi maiceei Domnului, şi-ş lăsă fiiu-său.
80r El eşi pre ascuns şi strî|nse oşti mari. Deci se duse în Persida, de le prădă ţara şi le răsipi cetăţile şi le arse satele, şi le tăia muerile şi le ucidea feciorii şi le junghea pruncii, pînă mai le pustii ţara, şi multă comoară adună.

Deaca auzi împăratul Hozroe, lăsă cetatea şi se turnă. Deci se timpinară şi se loviră de faţă, şi birui Iraclie, şi mulţi turci periră, şi voevozii lu Hozroe
80v şi ruda lui cu totul. 6000 de ani era cursul soarelui cînd au îmblat | spata grecească pren ţara turcească.

Acestea s-au tîmplat apoi iară. Cînd era încă Iraclie în Persida, Hozroi adunase denprejur toate ţările asupra Ţ[a]rigradului, iară în mijlocu se trudiia cetatea, ca o corabie de valure, în mijloc de mare. Şi de toate părţile era neprecepuţi, însă-i apăra braţul cel tare şi nalt, de-ş tinse mîna împreună cu mînie şi scorni vînt cu vivor, şi porni ploi cu grindine. Cei de pre apă-i necă,
81r iară cei de pre uscat ca un prahu-i | răsipi, iară în cetate cînta: „*Ceea ce eşti*
зрн *mai biruitoare decît voinicii Ţ[a]rigradului cei de biruire*“.
vezi] Iraclie au domnit 31 de ani.

53. ÎMPĂRĂŢIIA LUI COSTANTIN, FIIUL LU IRACLIE

Cerşu-l pămîntul la Iraclie împrumutul şi-l déde. Pre urmă-şi lăsă împărăţiia fiiu-său, lu Costantin. Ce domni numai un an şi nu apucă să facă ceva ca să se cunoască, că-l otrăvi maştehu său Martin[1].

54. ÎMPĂRĂŢIIA LU IRACLON, FRĂŢÎNI-SĂU

81v După Costantin apucă Martin[1] domniia cu fiiu-său Ira|clon, ce puţinel le trăi, că luară curînd răscumpărare de la Dumnezeu, pentru că numai ce se arătă rău, lu Iraclon i tăiară nasul, iară lu Martineei limba, şi-i scoaseră cu ruşine.

55. ÎMPĂRĂŢIIA LU CONSTA, FIIUL LU COSTANTIN

Stătu Consta împărat, nepotul Iracliei, şi avea întru inimă dentîiu-şi credinţă rea, că era eretic şi învăluiia rău pre pravoslavnici.

Şi fu în zilele lui al şasele săbor den toată lumea adunat în Ţ[a]rigrad, 170 de părinţi sfinţi.

[1] Martina.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Atunce se | ivi pre lume Mahmet, cela ce au tocmit lége turcilor, şi năvă- 82r
lise mulţime de sărăcini la Ţ[a]rigrad, ca să-l dobîndească, ce-i bătu Consta şi-i goni cu ruşine rea.

Acesta vrea să pléce scaunul Ţ[a]rigradului supt cetatea Rimului. Ce unde nu va să ajute Dumnezeu, în deşertu se nevoiaşte niştine, că beu acolo păharul cumplit de moarte. Şi au domnit 17 ai.

56. ÎMPĂRĂŢIIA LU COSTANTIN BĂRBOSUL, FECIORUL CONSTEI

Deaca peri Consta, el se rădică den Sichilia un om, anume Mizi|zia, ce 82v
curindu se svîrşi; că se sculă Costantin Bărbosul cu oşti spre Sichilia şi pre toţi vrăjmaşii tătîne-său Constei cu dereptul pierdu, împreună cu Mizizia. Acesta, cînd purcése în oaste, era tinerel, iară cînd veni, era bărbos.

În zilele acestuia împărat trecură şchéii Dunărea şi luară ţară multă de la greci. Acea ţară o chema mainte Misia. Şi au domnit Costantin 10 ani.

57. ÎMPĂRĂŢIIA LU IUSTINIAN

Duse-se şi Costantin de pre | lume după alalţi şi-ş lăsă împărăţiia fiiu-său, 83r
lu Iustianin. Ce nu-l iubiia boiarii, nice ţăranii, pentru că era rău, vizetlean, sireap, ucigaş, plin de nebunie, nice avea om derept sine, nice sfat întreba de nime, ce se ţinea însuşi că e prea înţelept.

Pentru acéia-l certă Dumnezeu, că se sculară şchéii, sîrbii şi rumânii muntênii, de le luară ţara de cătră Dunăre, tocma pînă la Dracea, şi Iustianin încă peri rău. Şi au domnit 6 ani.

58. ÎMPĂRĂŢIIA LU LEONTIE Ţ[A]R 83v

Că se sculă un boiarin de curte, anume Leontie, şi cu alţii, noaptea, şi prinseră pre Iustianin, de-i tăiară nasul şi-l tremiseră în Herson, prespre marea Pontului.

Însă ochiul derept le véde toate. Deci cine ce face, lui face. Că se rădicară neşte tîlhari cu turci şi cu caraimani, de prăda Africhia şi ţara pre lîngă mare. El tremése boiarii cu oşti, de se loviră o dată cu dinşii şi-i biruiră. Turcii încă se mai | înmulţiră. De-acii se loviră ş-altă dată, şi biruiră atunce pre 84r
greci şi le luară o cetate, Carhidonul. Grecii nu putură răbda ruşinea şi dosada, ce adunară toţi mai marii, de sfătuiră şi aléseră pre un pribeag, de-l chema Tiverie Apsimar, şi-l rădicară împărat.

Leontie au domnit 3 ani.

59. ÎMPĂRĂŢIIA LU TIVERIE APSIMAR

De-acii veni Apsimar şi dobîndi Ţ[a]rigradul şi prinse pre Leontie, de-i tăe nasul şi-l bägă în temniţă. De-acii fu împărat Apsimar. Ce avea frică | de Iustianin cel cu nasul tăiat, că va veni de-i va lua împărăţiia, pentru 84v
că-i spunea aceea un numărătoriu de stéle.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Deci tremése la hagan, domnul sîrbesc, și-i făgădui aur mult, ca să-i tremeață capul lu Iustianin. Hagan vrea să-l tremeață legat, iară el, deaca prinse de véste, fugi la domnul șchienesc, la Tervelea. Deci năemi de acolo
oști mari și se duse la Ț[a]rigrad și a puțini adeveri sfatul. De-acii găsiră sulinariul pre unde mergea apa în cetate și meșterșuguiră, | de întrară în cetate.
85r

Tiverie Apsimar au domnit 7 ani.

60. IARĂ ÎMPĂRĂȚIIA LU IUSTINIAN

Deci încăpu Iustinian Cîrnul iară la împărăție și dărui pre domnul șchéilor bine, și se turnă.

De-aciia ce vom spune mainte de năpaste rea ce aducea pre boiari, că le lua întîiu bunătatea toată. De-aci-i lega cu muerile-ș și feții lor, cu fétele, și-i băga prin case-și, de-i ardea cu case cu tot. Și pre alții mulți i junghea
85v ca vitele, și nu numai boiarilor le făcea rău, ce-ș aduse | amente de patimă, cînd era el în Herson.

Deci tremise la dinșii: nice să cruțe bătrîn, nice tînăr, nice muiare, nic[e] babă, nice fată, nice cocon de țiță, ce pre toți să-i piarză și să-i svîrșască. Deci era plîngere și chiote multe atunce hersonénilor, cît covîrșiia pre Vithléem. Și auzi împăratul că li-e milă, de nu-i pierd pre toți, ce încă tremése pre Filipic
86r cu oștile și-l învață să-i svîrșască cu totul și să le răsipească orașul, | să-l facă țărină de arat.

Oștile văzură năravul lui fără milă și svireap ca de lup, ce bea sînge fără sațiu; deci nu vrură să se împreune întru atita spurcăciune a lui.

61. ÎMPĂRĂȚIIA LUI FILIP Ț[A]R

Ce rădicară împărat pre Filipic și purcéseră spre Ț[a]rigrad cu corabiile pre mare. Iustianin se spăre, însă eși în tîmpinat, să se lovască cu dinșii pre uscat. Cînd prinse de véste: Filipic mai sosește la Ț[a]rigrad, atunce se
86v tuarse de sîrg la cetate să apuce | scaunul. Cînd sosi, Filipic întra în cetate și prinse porțile, și fără pesteală fu prins Iustinian. Deci, cum făcea el altora, așa i se féce, că fu jungheat, cu fiiu-său Tiverie.

Filipic împărat nu era creștin, ce era eretic și defăima pre légea dereaptă. Ce nu se ascunse de ochiul lui Dumnezeu, că-ș pierdu ochii, împreună cu împărăția. Și au domnit Filipic 2 ani.

62. ÎMPĂRĂȚIIA LU ARTEMIE Ț[A]R

87r Deaca se tîmplă așa lu Filipic, | curtea se sculă cu svatul împreună, de puseră pre Artemie împărat. Și era iute și îndrăzneț și cărtulariu.

Atunce se tîmplă oaste cu turcii. Deci tremése voinicii toți și boiarii să se ucigă cu turcii. Deaca-i bătură și-i goniră den hotarăle grecești, ei rădicară unpărat pre Theod[o]sie, om blazmă și nu știia rîndul, nice se precepea la războiu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Artemie, deaca ştiu, elu se închise în cetatea Nicheiului şi lăsă paznic[i] să păzească Ţ[a]rigradul. Deaca | veni Theod[o]sie, el puse multă nevoinţă 87v
cu cetăţénii şi cu mare chin şi meşterşug de-abia dobîndi cetatea. Şi tremise jurămînt mare şi înfricoşat în Nicheiu, la Artemie, că nice un rău nu-i va face, numai să se călugărească.

Şi domni Theod[o]sie numai un an.

63. ÎMPĂRĂŢIIA LU LEU ICONOBOREŢ

Acesta Leu, cu numele şi cu năravul de leu şi cu sufletul de fiară, el era den Isavria, de rudă méseră, şi-l găsiră la un puţ nişte ovréi neguţători şi-l cunoscură cu | ale lor măestrii, că va fi împărat. 88r

Deci-l jurară ca să asculte d-inşii, cumu-l vor învăţa, cînd va fi împărat. Elu li se făgădui că-i va asculta, şi de-acii curînd fu cunoscut de sfatnic[i]. Şi sosi voevod răsăritului şi-ş află ajutoriu Artavazd, anume un boiarin.

De-acii se rădică împărat, iară Theod[o]sie, deaca auzi, el fugi, de-ş lăsă scaunul şi cununa muncitoriului şi se călugări; deci dobîndi împărăţiia de véc[i].

Iară cel cu năravde leu, fiară | năsilnică, atunce veniră cei procléţi de 88v
ovréi la cel leu sălbatec şi svireap. Deci nice cerşură aur, nic[e] argint, nice boerie de la împăratul, ce-i ziseră aşa: „*De veri să mori de bătrîn în-părăţie, iară tu leapădă icoanele den besérecă şi rade obrazele de pre ziduri, şi oprêşte oamenii să nu se închine lor*“.

Elu se făgădui, puiul aspideei, nepoţilor năpîrceei şi chemă pre Gherman patriarhul, de vru să-l împreunéze a rău sfatul | lor. Iară părintele nu-i déde 89r
nice a grăi, ce-l foarte înfruntă rău, cu sfentele scripturi. Elu-l goni den patrierşie.

O, amar, sculă-se lupul pre păstoriu şi întrară lupii în turma lu H[risto]s, de o spărgea şi o neca, cum era mai rău! Şi sfişiia[1] obrazul lu H[risto]s şi a preacuratei maice şi a tuturor sfinţilor şi-ş vărsă veninul amar pre toţ[i] creştinii citi se închina sfintelor obraze, de-i munciia şi-i răniia, cu multă învăţătură a dracului, încă mai | virtos pre părinţii călugăr[i]. Soţu se féce 89v
lu Vartasar, cu réle lucrure ale lui, că covîrşiia pre muncitorii dentîiu.

Iată eu voiu arăta corbului negreala, că era o besérecă aproape de s[ve]ta Sofia şi era strînse cărţi într-însa trei întunérece şi trei mii, şi era a toată lumea filosofii într-înse adunate, de le ţinea 4 dascali plini de toată înţelepciunea. Şi ştiia filosofiia toată şi adîncul scripturilor elineşti şi creştineşti, | şi véchea, 90r
cu totul. Tuturor arăta şi-i lumina cu cuvintele ca soarele, că tocma înşiş[i] împăraţii nemică nu făcea fără sfatul acelora părinţi filosofi. Iară împăratul Leu mult nevoi să-i poată întoarce, să-i fie soţi spre răul lui ce făcea, ce mai bine vrea goni viltur sau vrea prinde stéle.

Deaca văzu că nemica nu va folosi, el aduse gătéje uscate, demprejur de besérecă. Deci arse pre acei sfinţi părinţi, împreună cu cărţile, în besérecă.| 90v
O, amar, leu cu suflet crunt şi cu minte de fiară vrăjmaşe, cită pagubă feceş! Că era acolea, mai scump de toate, un sfitoc minunat de pîntece de şarpe şi era într-îns scriptura lui Omir, *Iliada* şi *Odisia*.

În zilele acestuia Leu prădară cu mînie ţara grecească pînă lîngă Ţ[a]rigrad. Şi domni acesta Leu cumplit 25 de ani.

---

[1] În ms.: *sfirşiia* (сфрѣшїа).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

64. ÎMPĂRĂȚIIA LU COSTANTIN CUFURITUL

Rîcăi leul și sări pardos, mai mînios, veșteji măceșul și odrăsli stîlpări
91r mai | înghimpoase, cu poame împuțite și necăcioase! Acesta Costantin, anume Copronim, Cufuritul, născu den năpîrcă șarpe. Deci, cumu-i era numele, Căcacea, așa-i puțiia și viața. O, Doamne, cela ce ești de toate văzătoriu, cum rabzi om fărmăcătoriu și otravnic?

Călcă cu totul légea și împlu voia dracului, căce că nu era munci pre lume, elule ijdăriia și slutiia pre creștini, și răsipiia mănăstirile și le lua
91v avuțiile, și rădea sfin|tele obraze de pre beséreci, de scriia cîni și cai și alte gadini, și huliia pre maica preacurata. Că deșertă un ticseu plin de galbeni pre o masă și-l aruncă înaintea a niște părinți și zise: „*Ce e bun de-acmu? Așa e și maica Mariia, așijderea și alte mueri*". Deci și alte multe vrăjmașul defăima.

Ce vom povesti mai mult d-insul? Dentr-un cîne născu un fecior de cîne, deci făcea tot cînéște. Acesta spurcat omori pre s[ve]ti Stefan Novii. Și avu
92r viață îndelungă și nu avea războae cu striinii, ce numai cu capetele legiei creștineșt[i]. Și pre călugări nu iubiia, nice în ochi să-i vază. Acesta arse moștiile sfinteei m[u]c[e]niță Eftimiia: cu oase de vită și de cîne le mesteca și le aprinse.

Și domni 30 de an[i].

65. ÎMPĂRĂȚIIA LU LEU, FIIUL CUFURITULUI

Lepădă-și oarecînd și acesta sufletul, lu Leu, fiiu-său, lăsă-i steagul, și domni 1 an numai.

66. ÎMPĂRĂȚIIA LU COSTANTIN, FIIUL LU LEU, ȘI MAICĂ-SA IRINA

92v Leu trecu curînd den lume. | Irina, soața lui, și fiiu-său, Costantin, născut dentr-însa, lăsă-i împărăția, însă el era atunce tinerel, deci purta Irina cîrma.

Acesta adună de pretutindinea săbor, al șaptele săbor a toată lumea în Nicheiu, 318 de părinți sfinți. Deci mărăcinii ceia ce dîriia sfintele icoane den rădăcină-i zmulseră și noiră pămîntul țelenit, și aruncară sămînța de pravoslavie, și creștea mare întru inima a buni creștini.

93r Iară | deaca răsăriia mustéață coconului, atunce se apropiară d-insul nește arumitori hitléni și-l miglisiră de-ș goni pre mumă-sa împărăteasa de la dinsul, de luo el cîrma de împărăție. De-acii se întoarse în lucrure nepotrébnice și-ș călugări muiarea și se amestecă cu alta. Cum se zice: „*Picătura, de va pica de pururea pre piatră, încă o pătrunde*", așa-și amăgiia pre oameni blazne.

93v Însă se deșteptă ca tîrziu, deaca se sătură de voia lui. Și iarăși chemă | pre mumă-sa, să îndereptéze tocmélele împărătești. Dec[i] petrecea fiiul cu maică-sa în tot binele depreună.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Atunce veniră mulți șchéi, de prăda Rumele, și eși împăratul, de se bătu cu dinșii, și-l biruiră și periră mulți greci și boiari. De-acii se loviră grecii cu arménii, și-i biruiră și prinseră mulți arméni. Și cu aravlénii[1] încă au făcut luptă, și-i biruiră.

Iară Kardan, domnul ș[ch]ienesc, tremése la împăratul, de-i zise: „*Curînd* 94r
să-m tremiți haraciu, sau voiu veni de voiu prăda țara pînă la Ț[a]rigrad!“ Elu-i răspunse: „*Bătrîn ești, nu te osteni, ce voiu veni eu la tine, că sînt tînăr!*“ De-acii eșiră unii l-alalți cu oști, ce nu se loviră, că se spăreară șchéii, de fugiră.

Într-acéea vréme săpa un om la un zid. El găsi un mormînt de marmure și un mort într-ins și slove scrise, de zicea: „*H[risto]s va naște den fată, și crez, iară în zilele lu Costantin împărat și a Irinei iar* | *mă va vedea soarele*“. 94v

Iară Irina tot bătea să fie însăși cîrmitoare. De-acii află nește oameni hlapi, de-i îndemnă: cînd durmiia împăratul amiază-zi, ei întrară și-l prinseră, de-l orbiră. Și de-aciia fu Irina însăși împărătească.

Întru vrémea acéea muri papa Andrian den Rim și stătu în scaun Leont. Iară ruda lu Andrian scoaseră pre Leont den Rim cu rușine. El cerșu ajutoriu la Irina, să-i folosească; ia nu-i déde. Leont tremése la Carul în Ș[pania, de veni cu oști și încăpu în Rim și déde scaunul lu Leont. Elu-se sculă de 95r
bl[ago]s[lo]vi pre Carul să fie împărat Rimului și Veneției.

Iară după moartea lu Leont, el stătu papă unul ce venise cu Carul den Șpania, de-l chema Formos. Acela scoase întîiu eresa latinéască, și de atunce s-au lepădat grecii de rimléni. Și de-acii au avut svadă multă maica cu fata, de-au întrat între iale sabiia, de s-au împărțit și s-au tăiat.

Iară împărăteasa Irina, după ce-ș | orbi pre fiiu-său, multu-se căiia și 95v
multă m[i]l[o]stenie da săracilor, ca să poată urni mîniia lu Dumnezeu de la dînsă. Ce ochiul ce véde toate și judecă inimile omenești, elu se mînie și puse uriciune, și-i trăi puțin[2] putérea și beu păhar amar și pelinat.

Și domniră de tot, cu fiiu-său, 14 ani.

67. ÎMPĂRĂȚIIA LU NICHIFOR GHENICA

Că se sculă spr-insa unul den curte de cei vestiți, anume Nichifor, de o scoase den domnie, deci o tremése de fu țărancă | méseră și de nemică. În 96r
viața ei nu-i ajungea, ce se hrăniia ca o văduo săracă pre la ușile altora. Așa plătéște Dumnezeu cui nu știe har de bine ce-i dă|.

De-acii învirtindu-se roata de mînie împrejur, înălță pre Nichifor desupra, om rău, ucigașu, cu nărav rău, iubitoriu la aur, închis la cuvinte. Boeriile nu le da voinicilor pentru slujbe, ce le vindea pre aur. Gura lui era tot aur și chiteala lui, iară limba lui era de bou. Și | de alte era mîhnit, iară 96v
de vrea aduce cineva aur, atunce era vésel. Și aruncă pre toți dăjdi gréle; tăe și leafa voinicilor.

Pentru acéea toți tînjiia și pretutindinea era chiote; și nevoiia pre voevod Varda să le fie împărat. Elu-se duse la un părinte sfînt, în pustie, de-i spuse valurile. Și-i spuse cumu l-au rugat să le fie împărat și-l întrebă: „*Fi-va?*“ El opri de-i zise: întru nemica să nu se bage, că-ș va piiarde ochii, „*iară den*
cești trei ce-au | *venit cu tine* — le zise — *Leo va fi întîiu împărat, dup-însul* 97r
Mihail, Toma al treile, ce nu va încăpea, numai ce-ș va pune nume și va peri“.

---

[1] În ms.: аравлѣнш.
[2] În ms.: *puțit* (поуцитъ).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Atunce se rădică Nechifor împărat cu oşti mari spre şchéi, lîngă Dunăre, şi se loviră făţişu cu Krum, domnul lor. Şi fură biruiţi atunce grecii şi Nichifor, şi fur[ă] mîncare sabiei şi hrană armelor. Deci ferecă Krum ţestul capului lui Nichifor cu aur şi déde tuturor de bea vin dentr-însul.

97v Şi | au domnit Nichifor 8 ani şi 9 luni.

Stavrichie, fiiu-său, apucă steagul, ce peri curînd, într-acelaşi războiu, de acélea suliţe.

68. ÎMPĂRĂŢIIA LUI MIHAIL RUGAVEI

Mihail Rugavei era ginere lui Nichifor. Văzu atunce Vizantiia zi bună şi slobodă, pînă fu Mihail împărat, că era om bun şi [în]ţelept, blînd şi lin, vésel, răbduriu, nelacom, nice se bucura de scandala altuia, nice grăbiia cu
98r moartea cuiva, nice asupriia pre săraci | cu birurile, preoţii cinstiia, rugătorii miluia. Atunce puţină vréme văzu ţara grecească mare răpaos şi multă pace şi alinată viaţă, fără valuri.

Ce de năprasnă lovi vînt cu fortună, că se sculă iară Krum împărat cu şchéii, de féce războiu cu Mihail împărat lîngă Odriiu, şi-l birui şi periră mulţi greci. Împăratul încă abiia scăpă, şi toată avuţiia împărătească şi grecească o apucară şchéii.

98v Şi de-aciia fără pestează se sculă | cel [cu] nume şi cu năravde leu, ce mînca carnea oilor lu H[risto]s. Iară Mihail, deaca văzu că vine leul cel cu năravde fiară, se duse de voe-şi şi lăsă scaunul celui ce-i bat mulţi pizmă, muncitoriului. Fugi, de se duse, de nu-l ştiu nime ce se féce. Şi domni 2 ani.

69. ÎMPĂRĂŢIIA LUI LEU ARMEANUL ŞI LUPTĂTORIUL ICOANELOR

Acesta Leu era rudă de armean. Şi iară ivi acesta mărăcini înghimpoşi
99r şi odrăsliră mai ascuţiţi decît întîiu, de înghimpa pre creştini | ce se închina sfintelor icoane şi ca un şarpe căsca gura şi-ş vărsa veninul pre obrazul lu H[risto]s şi a lui maică preacurată cu hule grozave. Şi ardea icoanele sfinţilor şi cerca pretutindinea vîrtoapele pre unde era beséreci şi lăcuite de părinţi, de rău-i învăluiia. Şi plîngea pretutindinea toţi.

Acesta Leu vru să piarză ruda lui Mihail toată şi-i scopi un fecior, Nichita; apoi fu patriarh, de-l chema Ignatie, în schimbul vieţiei.

99v Aduse-şi aminte de cel | părinte ce pror[o]cise d-inşii. Deci se temea de Mihail dentru Amorea, de să nu se scoale să-i ia împărăţiia. Deci-l bägă legat în temniţă, că vrea să-l piarză. Ce pre cine-l ferèşte Dumnezeu, în deşert cugetă rău mintea omenească! Că Mihail se nădejduiia pre cuvîntul celui părinte sfînt. Deci descoperi şi goli şi arătă lu Ipatie postélnicul: cumu i-au pror[o]cit acel părinte minunat şi bătrîn sufletesc, chicnos cu pénele de aur,
100r cînta dumnezeiaşte, cărunt cu pă|rul şi cu mintea. Şi altă încă zise: „*De nu veţi grăbi, cu voiu spune pre toţi cîţi-s hitléni împăratului*“[1].

---

[1] În ms.: ѧпъратоу(а)аоуи.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Deci strînse Papie ceată, toți cu arme, și-i bägă în besérecă demăneața, într-o zi de nașterea lui H[risto]s. Deci viind împăratul la besérecă, ei năvăliră și-l jungheară. Așa peri Leu Armeanul, vrăjmașul creștinilor, răsipitoriul icoanelor și al legiei.

De moartea lui scrisese și Sevila de demult, că se află o carte a ei în curtea împărătească, de era scrise multe | pror[o]cii de domni și era obraze de fieri 100v
și de oameni scrise în carte. Și era un leu și sta un om, de-l împungea cu o suliță și trecea sulița prentr-o slovă, anume her. Atunce zise Chiestor filosoful de acel her: *„Într-o zi de nașterea lu H[risto]s va peri un-părat de-l va chema Leu"*, cum și fu.

Și au domnit Leu 7 ani.

70. ÎMPĂRĂȚIIA LUI MIHAIL

Mihail fu domn, în loc de legat, și den temniță eși, în scaun de împărăție șezu. Acesta încă nu se închina ico|anelor, ce iară nu le răsipiia, nice pre 101r
alții opriia să nu se închine.

Și avea de multe ori dosadă de turci, și le oboriia stolurile și le prăda sara. Deci avea ponos că e blazmă și fricos, iară el tînjiia rău de-acéea și să țcirbiia, că năvăliia mult rău de multe părți asupră-i.

Atunce se rădică Thoma, cela ce-i spuse cel părinte semn rău, cu mulțime de greci și-ș rădică nume de împărat, că era ciudat și înfricoșat cu îndrăznire. Ce de nu va putérni|cul Dumnezeu răilor să stea în tîmpi[ni]șu, ca un painjin 101v
e e putérea și sfatul omenesc.

De la Thoma nu avea ajutor, ce vrea să-i fie nădéjdea pre striini, ce nu putu. Că avea Mihail priiatin bun pre Murtag, domnul șchéilor. Deci-i porunci de veni cu oști și birui pre Thoma, și fu prins viu. De-aci-i se stinse lumina ochilor.

Mihail domni 8 ani.

71. ÎMPĂRĂȚIIA LUI THEOFIL

Theofil, cînd vrea tată-său Mihail să-l însoare, el adună | féte frumoase 102
de prea toată țara într-o casă, și mérse să-ș aleagă. El văzu o fată prea frumoasă și înțeleaptă, deci grăi cătr-însa cu ispită: *„Pentru muiare au venit răul în lume"*.

Ia răspunse cătr-însul: *„Adevăr iaste, și pentru muiare au întrat și bincle în lume"*, cum ai zice: *„Pentru Evva răul și pentru pr[e]c[i]staa Mariia*[1] *binele"*.

Auzi împăratul și se miră, de zise: *„Eu mai înțeleaptă muiare de mene nu voiu lua"*, și déde mărul cel de aur, ce | era semn de nuntă, unii féte, anume 102v
Theod[o]ra.

Casiia zise cătră Theod[o]ra: *„Dobîndiși împărăția lumească! Și eu voiu nevoi să fiu împărătească!"* De-acii se făcu călugăriță și s-au închis într-o chilie, de au petrecut viață îngerească. De-aciia [au] dobîndit împărăția lu H[risto]s.

---

[1] Scris Мapiя, i.l.d. Мapia.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Theod[o]ra se cunună cu Theofil. De aimintrea era om bun şi nu iubiia strîmbătăţile, şi pre H[risto]s proslăviia şi pr[e]c[i]staa maică, iară icoanelor nu se închina.

103r Şi pre ceia ce se închina, elu-i văluiia. | Că scoase pre Methodie den patrierşie, de-l tremése cu doi tîlhar[i] într-un ostrovel, să chinuiască într-o peşteră. Un tîlhariu muri, de au răbdat în putoare ca-ntr-o muncă.

Şi Theod[o]r şi Theofan, nişte sfinţi părinţi, stîlpi derepteei legi, de răzima cu a lor învăţătură lumea de crédere pînă acmu, elu-i bătu rău şi le scrise sémne în obraze, slove de ponoslu. Aşa-i era lui Theofil viaţa încremenită de a se închinarea icoanelor.

103v Iară dereptate avea, că veni | o muiare văduo, de jelui pentru un boiarin, că ş-au făcut casă şi i-au astupat ferestrile căşcioareei, de şade în-tunérec. Împăratul cercetă de află bine, deci zise de răsipiră casa lui Petrov boiarinul pînă în temelie şi pr-insul scoaseră în mijloc de tîrg, de fu bătut foarte.

Altă încă să spunem, cum nu avea lăcomie pre avuţie. Că previia pre mare dentr-un foişor, el văzu o corabie viind prea încărcată, veniia cu mare

104r nevoe, şi ştiu | că iaste negoţul împărăteseei. Şi o chemă atunceşi, de o certă şi-i zise: „*O, [îm]părătéasă, în ce viaţă eşti cu cinste şi cununată de împărat, au nu-ţi sosêşte? Ce ai luat hrana săracilor, de negoţetoreşti şi precupeşti?*“ Şi zise de aprinseră corabiia, şi arse cu totul negoţul.

De va vrea neştine să se adeverească eftenşugul lui, să auză:

Căzu odată o iarnă prea geroasă, de îngheţă marea pînă într-adînc. Şi

104v curînd veni căldură, de se dejgheţă. De-acii se | rupseră sloii şi se ezi marea lîngă cetate, şi se nălţară sloi pre sloi, pînă covîrşiia turnurile, şi era trăsnete şi urlete, de-ţ[i] părea că piare lumea. Cînd se sloboziră în jos, ei sparseră o bucată mare de zidul cetăţiei. Iară Theofil atunce abătu, de nu căuta să rămîe ceva dentru avuţie-ş, ce păzi de noi acea spărtură de cetate.

Theod[o]ra pre ascuns ţinea sfintele icoane şi se închina lor şi coconii-şi

105r pre furişu-i învăţa să se în|chine, derep-ce că era brudii, nu le zicea icoane, ce le zicea păpuşi. Iară împăratul Theofil foarte-i certa şi-i feriia de acéea.

Şi-i era drag a ceti la scripturi, deci afla cuvinte scumpe şi nu se afla nime să i le spue. Iară un postélnic lăudă pre părintele Methodie, că ştie tot. Şi-l aduseră den legătură, ce-i căzuse dinţii şi măsélele de răul peşteriei.

Atunce se ivi lumina de învăţătura lui Methodie, ca un mărgăritariu den

105v scoică şi ca un | luceafăr de supt nuori, că zice: „*Nu se poate ascunde cetatea stînd în vîrhul muntelui*“. Deci-l ţinea la aşternut şi-i gusta cu dulce den izvorul de miiare învăţături bune, cuvintele lui, şi-l ţinea ca o piatră luminată în curtea lui. Şi se adăpa împăratul ca den apa Nilului cu şipocul de aur.

Şi au domnit Theofil 12 ani.

72. ÎMPĂRĂŢIIA LU MIHAIL, FECIORUL LUI THEOFIL ŞI AL THEOD[O]RIEI

106r Trecu şi acesta valea cea de moarte, ce pre nime nu-l trece, | şi-ş déde cununa fiiu-său, lui Mihail. Ce încă era cocon mitiutel, deci era Theod[o]ra de tocmiia toate în-părăţiia fiiu-său. Şi pînă atunce cinstiia prentr-ascu[n]s sfintele icoane, iată Nicodim zicînd cu dereptul. Iară ca o pasere ce-şi hrănêşte puişorii şi-i pitula pînă trecu vînătoriul, atunce strigă chear cu glas de bucin ferecat cu aur şi-ş arătă sămănătura den inimă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Deaca trecu iarna, şi înflori primăvara, că strînse | săpători şi lucrători, 106v
de scoaseră den rădăcină acea eresă a celor luptători de icoane şi se sămănă pravoslaviia, şi slobozi doamna toţi de pren toate legăturile şi se smeri lor, de féceră rugă derept Theofil; nevoi-se şi adeveri că l-au ertat Dumnezeu.

Şi déde iară scaunul de patrierşie lui Methodie, iară pre Ioan-[i]l[1] scoase, că era eretic. El puse pizmă, de îndemnă ş-alţii răi ca şi el, de pîriia pre Methodie că au curvit cu o muiare,| şi se adună săbor de acéea. Muiarea sta de faţă 107r
de vădiia, iară părintele se goli înaintea tuturora, de-l văzu săborul, că-i era veştejite mănuntaele, de numai ce avea de udat. Deci se ruşinară ca neşte cîni pîrîşii, şi muiarea încă spuse pizma lor apoi adevăr.

Întru zilele lui Mihail s-au creştinat şchéii, că prinsese grecii într-o oaste o sor a domnului şchienesc, deci o învăţară carte şi o creştinară. Apoi o scumpără frate-său | de la greci. Ia boteză şi pre frate-său creştinéşte. Cînd ştiură 107v
alţi şchéi, ei săriră spre domnu-său, să-l ucigă. Elu-i birui, de-acii scrise la Mihail, de-i tremése un părinte mitropolit, de-i boteză pre toţi, unii de voe, alţii de nevoe. Atunce au fost de la Adam ani 6352.

Mihail, pînă fu supt ascultarea mîne-sa, el era bunişor şi purta cîrma Theod[o]ra cu mare cinste. Iară, deaca crescu Mihail şi veni în vîrstă, el
lipi | pre lîngă el nişte hlapi şi smîrzi şi uncheaşu, frate mîne-sa, de-l chema 108r
Varda, plin de toate hitleniile, de purta pre împăratul cumu-i era lui voia şi-l féce de-şi goni pre mumă-sa de la dinsul. Iară ia, cînd vru să se ducă, adună toţi boiarii, deci lăsă în mîna fiiu-său, împăratului, 1200 de chindinare de aur — un chindinar iaste 150 de litre — şi 3000 de chindinare de argint şi alte ferecături multe, şi eşi den curte.

Deaca se | văzu Mihail volnic, el curînd răsipi acea avuţie toată, cum 108v
nu se cădea, balamuţilor, hoţilor, măscăricilor. Şi cu multe răotăţi îndemnă Varda pre împăratul de junghe pre Theoctist logofetul, om bun şi priitoriu împăratului. Theod[o]ra-i blăstemă şi amîndoi să paţă ca Theoctist.

Mihail se îndeletniia cu jocurile, făcea vîrtélniţă şi se făcea sechiraşu, de îmbla cu carul cu 4 cai, prindea cumătri, boteza fiini, | cununa, pînă svîrşi 109r
şi lăsă vistearul pustiu, bea de se îmbăta. De-aciia se făcea patriarh, de băga muştariu într-un potir şi cumeneca boiarii, cîntări cu curvele de iuboste scorniia.

Deci, îmblînd aşa şi răsipind, Varda totu-l îndemna spre rău, de strică un copaci de aur, ce era făcut de Leu preaînţeleptul, şi era tocmite paseri prin stilpări, de cînta careaş în chipul ei, şi doi lei tot de aur, şi doi sturzi, ş-al|te lucrure multe de aur, făcute de împăraţi bătrîni, de le scotea cînd 109v
veniia soli de la alţi împăraţi, să se mire. Elu le topi şi féce galbeni, şi dărui fiinii şi măscăricii. Cei boiari buni şi bătrîni, unii muriră.

Sosi şi Varda chesar. De-acii făcea rău cumu-i era voia, ca şi împăratul, nu numai ca pînă aciia, ce încă neşte spurcăciuni réle făcea, că încă curviia cu un fiastru-şi ca cu muiarea lui, | şi ştiia oraşul mai tot. Auzi şi Ignatie 110r
patriarhul, deci-l învăţa şi-l îngroziia cu muncile vécilor . Ce era adevăr pilda lui Solomon: „*Certarea*[2] *nebunului fluer iaste*“.

De-aciia aruncă pizmă cu vrăjmăşie Varda pre părintele, în loc de bl[a]godarenie. Deci veni o dată să se cuminece cu alţi. Ignatie-l obidi şi-i zise: „*Nu va lua vasul spurcat mir sfînt!*“

El se mînie de-l scoase den scaun şi puse pre Fotie. De-aciia féce rău

[1] În ms.: Іωаннλ.
[2] În ms.: чрλтарѣ.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

110v mult lui Ignatie, ce cu|rînd se osîndi, că purcése împăratul în oaste, să se bată cu turcii. Varda bătea să fie împărat şi păziia den zi în zi, ca să-l poată piiarde. Mihail ştiu şi zise lu Vasilie Machedon de-l junghe mergînd în oaste.

Să spunem puţinel de Vasilie, că era den Machedoniia, fecior de omeni méseri, şi fură robiţi de şchéi. El sugea ţiţă atunce şi secera muma lui în cîmpu
111r stăpînilor. Coconul zăcea pre mirişte şi veniia un vîltur de-l umbriia.| Mumă-sa-l goniia, el iară veniia. Apoi-l lăsă, că precepu că e semn bun.

Deaca sosi în vîrstă, elu-ş părăsi maică-sa, de se duse în Ţ[a]rigrad şi se năimi pre la oameni, de se hrăniia. Noaptea durmiia la o besérecă, anume s[ve]ti Mochie. Atunce veni sfîntul de grăi preotului: „*Ce dormi, de nu te scoli să bagi pre împăratul în casă?*“

Elu se sculă şi mérse la besérecă, de văzu un om spîrtigos, cu neşte mîni
111v groase, durmind pre pămîntul gol. Lui i păru o vedére,|deci se turnă. Lui i veni pînă a treia oară şi-i spuse apoi: „*Cine doarme aciia, el va fi împărat!*“ Atunce mérse de-l deşteptă şi-l duse în casă-şi cu ciste mare.

Şi avea preotul un frate, de slujiia la un boiarin mare, de-l chema Theofiliţ. De-acii-l déderă la boiarin; elu-l puse comis.

Atunce aduseră lui Mihail un bidiviu prea bun, dar den Misir, şi nu se afla nime să-l poată încăleca. Iară Theofiliţ spuse că are o slugă bărbată, şi
112r fu atunceş chemat Va|silie. Deci prinse calul de frîu şi-l şi încălecă, şi alergă cîtu-i fu voia. Atunce-l puse comis mare, şi curînd sosi şi postélnic mare, şi-l foarte iubiia împăratul. Şi de-aciia începu a urî pre Varda.

Mihail, elu-ş păziia jocurile şi berile şi mîncările. Atunce veni un véstnic, de-i spuse împăratului că-i pradă cărăimanii ţara. El, derept să nu se spae boiarii şi să nu părăsească jocul, alergă de sfărimă o oglindă ce era făcută
112v de un filosof, | deci cît vréi căuta într-însa, tu vréi cunoaşte, fie den ce laturi a toată lumea să se vrea rădica oşti. O, nebunie, cîtă pagubă féce grecilor!

Atunce déde Mihail o ibovnică a lui după Vasilie, anume Evdochiia, şi o cunună însuşi şi-ş déde cununa de împărăţie lu Vasilie, să fie împărat.

Odată jucă toată zua, sara beu, de se îmbătă. Oarecine, anume Vasi-
113r lichin, lăudă pre împăratul, că: „*Jucaşi bine astăzi şi vîrtejişi bine | calul la alca!*“

El era beat, de se bucură, şi-l dărui pre acela cu paşmagii lui şi-l puse să fie împărat. Vasilie sta de priviia, şi căută împăratul cu amar lu Vasilie. Atunce se spăre şi adună ceată, şi se rădicară într-acea noapte de uciseră pre Mihail, că-l aflară mahmur de vin, la aşternut. Deci nu se putea apăra, ce fu jungheat acolea.

Şi au domnit Mihail împreună cu mumă-sa 14 ani, iară însuşi 11 ani.
113v Şi-l îngropară la mănăstire, | ce o chema Hrisopoli, lîngă mumă-sa.

Aşa era lui Mihail viaţa, numai ce bea şi mînca şi juca.

73. ÎMPĂRĂŢIIA LUI VASILIE MACHEDONEANUL

Acesta Vasilie, deaca stătu împărat, scoase pre Fotie den besérecă şi déde scaunul iară lui Ignatie. Cercă vistérele şi nu află nemica, că vrea să dea léafă curţiei şi nu avea de unde. Ce tremése pre unde afla avuţie împărătească, răsipită de Mihail, de o strînseră şi curînd împlu visteriile. Şi
114r féce | 3 feciori: Costantin şi Lăv şi Alexandru.

Féce oaste întîiu Vasilie la caraimani, şi-l biruiră, de periră greci mulţi, şi puţin de nu peri şi împăratul. După acéea tremése pre ginere-său, Hri-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

sofor, şi birui pre agaréni. Şi iară se sculă însuş împăratul cu oşti, de trecu la riul Efrathului şi féce războiu cu turcii şi cu manheii şi cu alte limbi, şi-i birui Vasilie.

De-acii dobîndi cetăţile céle tari şi pline de bună|tate şi se turnă cu multă avuţie. Şi de multe ori s-au bătut cu ţăr[i] de pre împrejur, şi totu-i 114v
biruiia Vasilie.

Atunce se tîmplă de fu cutremur mare, cîtu se răsipiia beséreciile; împăratul le rădica. Şi mulţi ovréi creştină.

Şi iaste o ţară mare, ce se chiamă Rusi, spre miazănoapte. Deci tocmiră pace bună cu grecii şi se făgăduiră că se vor creştina. Împăratul Vasilie tremise pre un părinte mitropolit să-i învéţe | lége şi să-i botéze. Atunce ziseră: 115r
„*Pînă nu vom vedea mainte de la tine sémne minunate, nu vom créde, nice vom fi creştini!*“

El zise de féceră foc, de-acii rădică mînile în sus vl[a]d[i]ca şi zise: „*Hr[i]stoase Doamne, proslăvéşte numele tău!*“ şi aruncă ev[an]gh[e]liia în foc, de stătu vréme multă şi nu arse. Rusii se mirară de puterea lu H[risto]s şi se botezară toţi creştinéşte.

Un fecior a împăratului, anume Costantin, el muri, şi foarte tînjiia Vasilie | de el. Iară el era un călugăr de fărmăca, anume Theod[o]r Sanda- 115v
varin, şi aduse neşte vederi împăratului cu farmece. Deci-ş văzu fiiu-său Costantin, unde veni călăréşte şi sărută pre tată-său, împăratul; de-acii fu nevăzut. Şi alte sémne cu farmecele lui făcea; pentru acéea-l iubiia împăratul pre Sandavarin, iară Leont, fiiul lu Vasilie, nu-l iubiia, ca pre un măscărici.

Sandavarin puse pizmă pre Leont; de-aciia-l aromise să | poarte hangér pre ascuns: „*Cînd iase la vînat împăratul, cîndai năvăléşte vr-un hitlean sau vr-o* 116r
fiară la tată-tău de pripă, iară tu să aibi cu ce-l sprijoni!“ El crezu şi féce aşa.

Sandavarin se apropie şi la împăratul, de-i zise: „*Păzéşte-te, că fiiul tău Leont te dibuiaşte să te piarză, ca să-ţi ia împărăţiia, şi te va năvăli acum la vînat! De veri să crezi, cearcă-l, că veri armă hitleană găsi ascunsă la dinsul!*“, cum şi fu. De-acii se mî|nie împăratul, deci-l bägă în temniţă. Şi au zăcut 116v
vréme multă şi nece un boiarin nu putea întoarce pre împăratul să iarte pre fiiu-său.

Odată féce împăratul ospăţ boiarilor. Deci la masă, unde cinstiia, era o pasere într-o culvie, de auzi afară unii plîngînd pre Leo. Paserea den culvie încă striga: „*Leo! Leo!*“

Auziră de la masă boiarii şi-ş aflară de-aciia prilej şi începură a plînge şi a ruga pre împăratul, şi-i zicea: „*Doamne, ceastă păsărue | ce e desupra* 117r
noastră, unde nu véde pre Leont, ia-l strigă pentru noi, că noi sintem oameni de mîncăm şi bem depreună cu domniia ta şi aminte nu ne aducem de-nsul, şi atîta vréme închis în temniţă. Ce ne rugăm, iartă-l, că-ţ iaste fiiu!“ Atunce-l ertă şi-i déde împărăţiia-ş.

Şi eşiră la vînat: un cerb mare năvăli la împăratul, de-l luo de briu în coarne pre Vasilie şi vrea peri atunceş. El grăbi un voinic, de tăe | brîul 117v
împăratului cu sabia şi uidi. De-acii, în loc de cinste, că-i scoase capul den perire, el zise de-i tăiară capul şi-i puse prihană că au scos sabiia spre împăratul.

Şi Vasilie de vătămătura cornului cerbului puţină vréme trăi şi muri. Şi au domnit 20 de ani.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

74. ÎMPĂRĂȚIIA LU LEU PREAÎNȚELEPTUL

Pre urmă lăsă împărăţiia lu Leu, fiiu-său. Şi au făcut războae cu şchéii
118r şi cu frîncii şi cu turcii. Deci aorea-l biruiia,|aorea-i biruia.

Şi era un om bun şi înţelept, şi zidiia beséreci multe şi frumoase, întru lauda lui Dumnezeu şi a sfinţilor. Şi mérseră într-o zi, de Rosalii, la beséreca lui s[ve]ti Mochie, să se închine. El năvăli den oltar un om, de lovi pre împăratul cu un băţ în cap, de-i crepă capul rău. Şi se spăre că va muri, şi-i curea sînge mult. Şi fu prins omul de boiari, de-l munciră mult, şi pre nime nu vădi,
118v că era cu duh necurat. Iară un | părinte călugăr, de-l chema Marco, el mîngîia pre împăratul cu cuvinte den psalmii lui D[a]v[i]d şi-l bucura, de-i zise: *„Să ştii, împărate, că veri împărăţi de acum 10 ani!“* În zi ce fu lovit, într-acéea zi muri.

Acesta Leu, pentru că nu făcea feciori, el ţinu pînă a patra muiare, ce avu certare pentru acéea de cătră Nicolae patriarhul. Elu-l scoase den scaun şi puse pre un părinte bun, dentru coconie petrecut tot în călugărie şi
119r om prea ştiutoriu. Deci multe lucrure bune au tocmit, şi de a patra nuntă, carele va călca légea.

Leu au domnit 30 de ani.

75. ÎMPĂRĂȚIIA LUI ALEXANDRU, FRATELE LUI LEU, ŞI AL[1] LU COSTANTIN, FECIORUL LU LEU

La moarte-ş lăsă împărăţiia frăţine-său, lui Alexandru, şi fiiu-său, lui Costantin. Atîta el zise Leu, la moarte-ş: *„Văz pre Alexandru, 13 luni dată-i*
119v *viaţă“*. Şi fu aşa, că numai ce bea şi mînca şi se răpousa, iară în grijea| altor valuri nu se amesteca. Şi se veşteji ca o floare: numai ce domni 1 an şi o lună.

De-aciia însuşi împărat Costantin, ce era tinerel de 7 ani, de nu putea derepta cîrma de domnie. Ce era un boiarin bun şi bătrîn, de-l chema Roman Lacapin, de-acii purta acela grijea.

Atunce se rădică un fecior a lui Andronic, Duca[2], de adună voinici şi se ispiti să apuce domniia, ce mainte-l apucă arma şi-i se vărsă sîngele.
120r După | acéea se rădică un boiarin, anume Foca Lev, şi era atunce voevod pre toate cétele. Deci văzu pre Roman întru atîta cinste, elu se făcea încă a fi priiatin împăratului. Deci adună oşti mari de pretutindinea, den Licaon, den Frighiia, den Iveri, den Pamfilia, den Misiia, den Siriia, den Chilichiia, de era mulţi, cîtă frunză şi iarbă. Iară pre ascuns el vrea să fie el, Foca, împărat.
120v Aşijderea şi Roman, de elu-ş să făcea a purta grijea împăra|tului, iară dentru adîncul inimiei lui el bătea să fie împărat. Deci tocmi de veniia aprozi de la Foca, de-i spunea necredinţa cătră împăratul, deci-l sfătui Roman de scrise carte la voinici şi arătă prietniciia lui Roman şi hitlenşugul Focăi. Deci-l părăsiră şi fu prins Foca, şi-l urbiră. Iată-i goni Roman lupii, ca să-ş mănînce însuşi oile şi să spargă turma.
121r Atunce prădară şchéii ţara grecească pî|nă lîngă Ţ[a]rigrad şi luară Odriiul.

---

[1] Greşit, în loc de: *a*.

[2] În ms.: Λογκα î. l. d. Δογκα.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

De-acii împăratulu-i părea că iaste cu bine Roman, deci încă-l mai îndrăgi. Deci tocmi de déde o fată-ş Roman după împăratul şi, cînd fu nunta, Costantin cunună pre Roman, socru-său, să fie împărat. Domni pînă atunce Costantin 7 ani.

76. ÎMPĂRĂŢIIA LUI ROMAN LACAPIN[1]

Cel cu minte adîncă, Roman, deaca se văzu înălţat în scaun de împărăţiie, pre ginere-său numai cu numele ce era de | împărat, iară steagul şi voia 121v
cu vistérele domniia Roman, şi celuia ce avea pîne de saţiu se apucă de-a mînă-i şi se sătura ai lui, iară sătulul rămase flămînd. Că începu Roman a scrie cărţi de punea numele lui de împărat şi a feciorilor, iară fiiul împărătesc déde îndărăţ.

Atunce veniră turcii întîiu spre dobînda ţăriei greceşti şi o au prădat pînă la cetatea de Brusa. Şi au fost atunce numărul ailor 6453 [945].

Ce cîndu-i | părea lui Roman că ş-au toate întărit şi tocmit, atunce căzu 122r
şi pierdu, că veni Costantin la vîrstă de bărbat şi dobîndi minte. Deci se sfătui cu boiarii, căce că Roman prea îmbătrînise, deci-l scoaseră şi-l féceră călugăr. Şi au domnit Roman 25 de ani.

77. IARĂ ÎMPĂRĂŢIIA LUI COSTANTIN, FECIORUL LUI LEU

Deci pre feciorii lui Roman elu-i prinse Costantin şi-i goli de toată avuţiia-ş
şi-i tremése să fie ţărani | săraci. Şi-ş puse voevod pre toate cétele pre Ni- 122v
chifor Foca şi pre Vasile postélnicul.

Şi născu-se fecior den Elena, fata lui Roman, de-l chema pr-insul Roman, pre numele moşu-său.

Şi domni Costantin al doile rînd 15 ani.

78. ÎMPĂRĂŢIIA LUI ROMAN, FIIUL LUI COSTANTIN, NĂSCUTUL ÎN ORŞENICE

Lăsă-şi Costantin la moarte domniia fiiu-său, lu Roman. Acesta se îndeletniciia cu ogari, cu taraşi, cu şoimi, de goniia fieri şi vîna paseri | şi îmbla 123r
cum nu trebuia, iară cîrma şi sfatul dedése a neşte ticăiţi şi nebuni de-l ţinea.

Atunce luară cărăimanii Critul şi făcea dosadă uscatului, iară Foca Nichifor voevod scorni oşti şi trecu la Crit. Deci bătu pre caraimani şi le prinse domnul viu.

Atunce-i veni véste că i-au luat turcii Antiohiia. Turnă-se Nichifor şi acolo, birui şi pre aceia şi scoase cetatea den mînile lor.

Deci încă fiind Foca în o[a]ste, Ro|man împăratul muri. Şi domni 123v
3 ani, şi lăsă mueriei, Theofaniei, împărăţiia şi coconilor. Deci fu voevod Nichifor, şi iară fu mînat cu oştile la Siriia.

---

[1] În ms.: *Calapin*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

El era un procleat de hadîm, deci purta el putérea în sus-în jos de împărăţie şi nu iubiia binele lui Nichifor. Ce scrise carte la Ion Ţimishi, să vie ca să-l pue[1] împărat. Ţimishi era rudă Focăei şi era bărbat bun şi înţelept,
124r frumos şi om bun, deci spuse | sfatul evnuhului. Atunce se sfătuiră toţi boiarii den curte, deci rădicară pre Nichifor împărat şi-l iubi cu drag şi împărăteasa Theofana, că pruncii lui Roman era tinerei.

79. ÎMPĂRĂŢIIA LUI NICHIFOR FOCA

Nichifor era voinic şi cu îndrăznire bună, tare în mîni şi m[i]l[o]stiv, şi se lipi de Theofana împărăteasa. Pre coconii lui Roman, pentru liubovul lui, elu-i ţinea cu cinste.

124v Avea Nichifor, pre lîngă bărbăţiia | trupască, şi cea sufletească, că avea împreunată dragoste cu s[ve]ti Athanasie den S[ve]taa Gora Athonului. De-acii zidi beséreca şi mănăstire prea mare şi frumoasă, anume Lavra, şi au fost atunce numărul ailor 6482 [974].

Şi multe oşti şi războae cu multe limbi au bătut, că au îndereptat pre caraiman[i] şi au plecat Siriia, şi s-au închinat Lichiia, şi au dobîndit Finichiia,
125r şi iară adaose grecească să fie grecească. Atunce prădară rusii | pre şchéi adoară, cu tocmala lui Nichifor.

Aşa era Foca de toate bun, ce numai ce-l smintiia că ţinea muiare pre Theofana, şi-i era cumătră. Şi alta încă se tîmplă, că fu foamete mare în Ţ[a]rigrad, de sosi chila de grîu cîte un galben. Împăratul avea jitniţe prea mari pline de pîne, deci zise să vînză de pînea lui cîte 2 chile într-un galben. Deci-l defăima ţara, pentru că la Vasilie Machidon încă fusése în zilele lui foamete
125v mare, ce el învăţă de vindea | den jitniţa împărătească cîte 12 chile pre un galben, de-ş scoase ţara pre uşor de foamete.

Foca aruncă urgie pre Ţimishi, pentru că-l vădise oarecine cu nişte cuvinte réle, deci-l goni de la dins. Iară împărăteasa foarte tînjiia dup-îns, de nu-i vrea vedea faţa săva o zi. De-acii rugă cu hitlenşug pre Foca, de-l chemă iară. Şi era prea voinic şi frumos Ţimishi, deci vrea să moară Theofana, de nu-l vedea.

126r Şi Foca foarte se păziia de Dumnezeu,| că purta desupra căftan de aur, iară pre lîngă piiale cămaşe de lînă. Şi aşternutul lui era de olovirne, el se culca jos pre rogojină, şi psaltirea nu-i trecea în zi. La muiare-şi mergea rar, ce nu-i plăcea aşa. Deci se însoţi cu Ţimishi şi sfătuiră rău pre împăratul, ca Dalida pre Sampson şi Tindarida bărbatului-ş. De-acii-l păziră de-l găsiră durmind jos pre un ţol, şi-l jungheară acolea.

Şi domni Nichifor Foca 6 ani.

126v

80. ÎMPĂRĂŢIIA LUI IO[AN] ŢIMISHI

Ţimishi puse cunună în capu-şi de împărăţie. Deci iar[ă] se spăreară prin prejur ţările, şi-i fugiia denaintea sabiei lui toţi vrăjmaşii, şi de suliţa lui se temea toate limbile. Şi lărgi ocină grecilor de toate părţile, şi luo de la rusi, de le dobîndi steagurile cu totul şi pre Boris, domnul lor, fu prins viu, de-l duse în Ţ[a]rigrad şi-l puse boiarin mare, anume maghistru. Şi cu sîrbii avea
127r sfadă, şi-i bi|rui.

[1] În mss: *pure*, cu *r* parţial şters.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Deci, după ce bătu Ţimishi rusii, elu se sculă Sveatăslav, domnul rusesc, cu oşti mari, şi bătu pre şchéi, de-i plecă supt sine. Deci, şezind el în Dîrstor, el veni Ţimishi şi se loviră de faţă cu rusii; biruiră şi-i goniră pînă-i scoaseră den ţara şchéilor.

Aşa era Ţimishi, bărbat bun şi voinic. Şi domni 6 ani.

81. ÎMPĂRĂŢIIA LUI VASILIE, FIIUL LUI ROMAN

Pînă cînd împărăţi Foca şi Ţimishi, ei crescură voinici Vasilie şi Costan|tin, în urşenic născuţii, feciorii lui Roman împărat. 127v

De-acii şezu Vasilie în scaun şi se arătă împărat stolurelor. Deci Vasilie întru tot se nevoiia să-ş samene moşu-său, Machedoneanului. Că gustările nu le iubiia fără vréme, nice-ş da vieţiei odihnă, ce purta arme gréle în tot ceasul prejur el, şi paveţele, coifurele, segétele, suliţele, platoşele şi toate armele lui era mai dragi decît mése tinse, pline de veselie şi de vin dulce; sunetele armelor şi răsunul coardelor de arc mai iubiia decît glas de alăute. 128r

Multe războae au făcut Vasilie şi multe ţăr[i] au biruit, şi mulţi vrăjmaşi au pus supt sabiia lui şi i-au plecat: sîrbii, arbănaşii, frîncii, iverii, cărăimanii. Şi pre şchéi i smeri cu totul şi le slăbi putérea, că prinse la războiu vii 15 000, fără cîţi perise, şi-i orbi pre toţi, numai ce lăsă dentr-o sută unul cu un ochiu, ca să tragă pre alalţi în ţara lor: | cîte pre 99 orbi. Şi scoase 128v toate cetăţile şi toate ocinele ce luase mainte de şchéi de la greci.

Şi au domnit Vasilie 30 de ani.

82. ÎMPĂRĂŢIIA LUI COSTANTIN, FRATELE LUI VASILIE

Muri Vasilie bătrîn, şi şezu în scaun frate-său Costantin. Ce nemică nu-ş semănă frăţine-său, ce cum cinstiia Vasilie pre ceia ce era bărbaţi buni şi ţinea cai buni şi arme, atîta Costantin nu iubiia sunete de sabii şi bucine, sémne | de războae, nice chiote de gloate, nice glas de oaste, ce numai ce bea 129r şi mînca cu mueri frumoase şi cu fluere şi cu alăute, jucări şi cîntece curveşti de iuboste.

Şi era bătrîn şi cărunt, şi era fricos şi blaznă şi prepuitoriu. Că ştiu dentru oarecine pre Roman, unul den curte, că-i va fi pre urmă împărat, deci-ş déde fie-sa Zoe dup-însul.

Şi domni Costantin 2 ani şi 11 luni.

83. ÎMPĂRĂŢIIA LU ROMAN ARGHIROPOLSCOE

Roman fu împărat, ginerele lui Costantin, om prea înţelept, şi avea 129v frica lui Dumnezeu, şi se învăţa pururea în sfentele cărţi, şi sta pre rugă toată noaptea, şi zidiia beséreci întru lauda lui Dumnezeu.

Iară împărătései îi înfluriia tineréţele şi dogoria pohtele; vedea pre Roman cu viaţă curată şi usebi dormind d-insa, iară ia începu a cugeta rău, că era un voinic frumos şi chipeşu, anume Mihail den Peflagon | de rudă, de slujiia 130r în curte. Iară Zoe foarte-l iubiia, cu rîvne, şi tremitea cuvinte cu pilde, pînă cînd se mestecară unul cu alt depreună.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

De-acii sfătuiră rău prc Roman, de-acii tocmiră pre neşte făcători de răotăţi: cîndu se scălda Roman în bae, ei-l sugrumară, de muri.

Şi au domnit Roman 5 ani.

84. ÎMPĂRĂŢIIA LUI MIHAIL PEFLAGON

Stătu Mihail împărat; acesta plată luo pentru lucru de curvie, ce el
130v cum era | de frumos şi cu chip trupesc, aşa era şi sufletesc frumos, că înţelése den cită sărăcie se înălţă împărat. Deci era om bun şi sméren, şi-i era milă de mişei, şi mîngîia pre ceia ce păţiia rău, nice se grăbiia cu piiarderea omului, şi săracii i m[i]luia, preoţii cinstiia, besérecile întăriia, boiarii-i dăruiia, voinicii-i miluia, cu dereptul zicînd: nime nu se ducea de la dins cu ochii
131r lăcrămoşi, sau cine-l prea ruga, nu se vrea întoarce mîh|nit.

Ce avea o bătae rea cu duh necurat, deci păţiia rău de multe ori; cînd se trezviia, el mai vîrtos nevoiia de sta pre rugă. Şi avea neşte fraţi răi, porcari, văcari, nebuni, neînţelepţi, cu năravr rău, păcurari; deci îmbla nebunéşte şi învăluia ţara, pînă ce trecu şi Mihail, după alalţi. Şi domni 7 ani.

85. ÎMPĂRĂŢIIA LUI MIHAIL CALAFATIN

Schimbă-se domniia şi la acesta Mihail, om rău, cu mente de vită, mîndru,
131v mînios, | fără sfat; şi lipi de el neşte tineri, goni pre Zoia împărăteasa şi pre Theod[o]ra într-un ostrov, de le tunse.

Deci se rădică gîlceavă mare întru boiari şi în voevozi, că-ş aducea aminte de părinţii Zoeei, cît bine au avut şi cum o au tuns fără voe, deci ţara împărăţieei o sug neşte nebuni, păstori de porci. Deci se înglotiră şi se rădicară spr-inşii, pînă-i scoaseră cu ruşine rea, şi iară aduseră pre Zoia la scaunul
132r moşiloru-ş de împă|răţie.

Şi domni Mihail 1 an.

86. ÎMPĂRĂŢIIA LUI COSTANTIN MONOMAH

Zoia împărăteasa pururea pohtiia să se chéme maică a fiiu născut den trupul ei. De-acii se adăpa den doi grădinari, ca un pomet: unu-l chema Costantin Monomah, om bun şi voinic şi preamilostiv, deci-şi puse de-i era bărbat. Aşa se gonéşte binele cu răul, ca o roată ce îmblă împrejur: şi în sus, şi în jos.

Acesta Monomah la războiu nu ştia rîndul, iară la alalte, la tot, era bun
132v şi înţelept | şi darnic, şi îndurătoriu la mişei, şi cetiia mult la scripturi. Şi foarte-l iubiia toţi, că judeca cu dereptul pre toţi, fără făţărie, şi toţi, şi mişeii, de pretutindinea mult bine lua dentru mînile lui.

Şi cine va vrea, să se adevereze a mare credinţă ce avea: besérecă prea frumoasă zidi lu s[ve]ti Gheorghie, şi alte multe făcea cu caldă inimă cătră Dumnezeu bunătăţi. Ce tot boliia de picioare; pentru acéea mulţi, de multe
133r ori, |se rădica vrăjmaşi spr-insul. Ce cui nu iaste dată de sus, în deşertu se

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ispitéşte, că periră ca prahul naintea unui vînt. Iară pentru mare dereptatea lui, nime nemica nu-i putea strica, numai acea boală ce-l dosădiia şi-ntru acéea se| svîrşi. Şi domni 13 ani.

87. ÎMPĂRĂŢIIA THEOD[O]RIEI, ÎN URŞENIC NĂSCUTĂ

Rămase domniia la Theod[o]ra, că Zoia, soru-sa, murise mainte. Şi era iubeaţă la fieşce bărbat, deci o ţinea un | bătrîn, anume Mihail. 133v

Şi ţinu ia domniia însăşi un an; atunce se svîrşiră toţi de ruda lu Vasilie Machedon.

88. ÎMPĂRĂŢIIA LUI MIHAIL

Atunce au fost numărul ailor 6513 [1005]. Numai ce avu Theod[o]ra rudă de pre moaşe-sa, fata lu Roman împărat, socrul lu Costantin, feciorul lui Lăv, de-l chema Isachie. Deci numai ce se chema cu numele Roman împărat, iară pentru că era prea bătrîn şi era le|gat jurămînt înfricoşat Theod[o]ra, 134r el purta rîndul şi cîrma Isachie Comnin; era bărbat bun şi chi[bzui]t cu oştile, deci vru să-l scoaţă şi den scaun, şi fu sfadă mare întru ei. Deci-ş poncişa sulitele greci spre greci şi-ş rădica arme pre alte arme, încă tot[1] tutindinea birui Isachie şi dobîndi împărăţiia.

89. ÎMPĂRĂŢIIA LUI ISACHIE COMNIN

Deci eşi pretutindinea véste de împărăţiia lu Isachie | Comnin. Şi dom- 134v niia înţelepţéşte, ce curîndu-l ajunseră boale gréle şi-ş déde cu bună vrére a lui împărăţiia şi avuţiia lu Costantin Duca. Elu-şi tunse părul, împreună cu năravul, şi prinse viiaţă călugărească. Şi domni 3 ani.

90.[2] ÎMPĂRĂŢIIA LU COSTANTIN DUCA

Fu Duca împărat şi domniia bine, că nice se foarte înălţa, nice se iară lăsa, ce mergea pre cale împărătească. Carii era buni, ei avea de la dinsul cinste, iară carii era | răi, ei era certaţi. 135r

Şi avea 7 feciori, născuţi den doamnă-sa Evdochiia, ce ducea grije d-insa, că era tinără şi frumoasă. Deci se temea, după moartea lui, că se va mărita după altul şi va naşte feciori cu alt bărbat. Deci se sfătui să o scoaţă de la dins şi să dea coconii la alţii, să-i crească şi să-i ţie. Ia ştiu, deci se adeveri cu jurămînt mare că nu se va mărita după moartea lui, ce-i va socoti feciorii şi-i va cruţa.

Deci muri Duca, şi rămase Evdochiia cu | coconii tinerei, de-i ocrotiia. 135v Ce de pripă se siripi bura trupască şi rădică furtună turbure de unda poh-

[1] „[însă pre]“ (corectare propusă de Hasdeu).
[2] Din neatenţie, în manuscris capitolele 90—94 sînt numerotate 100—104.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

telor; deci-şi puse vétrilă trupul de sprejiniia[1] vînt de stimpărare, în ce chip, vine cuvînt de răspunde.

Era un voevod de-l chema Roman Dioghen, vésel şi mîngiiuos, voinic şi frumos, de rudă den Capadochiia. Acesta văzu pre o muiare ţiind vistérele greceşti, cu neşte coconi tinerei; elu se rădică cu oşti să-i ia domniia | şi se
136r lovi cu oştile împărătéseei. Şi fu biruit Roman şi prins viu, şi-l aduseră să-l muncească.

Deci-l văzu împărăteasa atita de voinic, frumos şi cuvios, nu-ş căută să-ş scumpere mîniia de pre Roman, nice-ş gîndi de cel jurămînt înfricoşat, ce-l şi îndrăgi cu rîvne. Deci, în loc de temniţă, dobîndi Roman pat de nuntă şi, în loc de legat, sosi împărat.

136v Şi au domnit Duca împreună cu Evdochiia 7 ani, iară | însăşi cu coconii 7 ani.

91. ÎMPĂRĂŢIIA LUI ROMAN DIOGHEN

Deaca se văzu Roman sosit întru atita mărie de împărăţie, multă bărbăţie arătă, că cu multe ţări se luptă şi multe limbi au biruit. Mai vîrtos cu turcii au avut de multe ori sfadă şi totu i-au bătut, şi fără număr mulţime de turci au tăiat. Deci le arătă el cîtă bărbăţie au grecii şi sînt vitéji la războiu.

Ce e mai hrăboară uriciunea şi pizma, pentru că era Roman vîrtos
137r şi[2] mînios, cutezătoriu şi-ş purta lucrul pre sine. Rudele împărătéseei era boiari mari, deci nu-l iubiia. Iară Roman nice pre unii nu credea, ce pre toţi-i avea hitléni şi vrăjmaşi, şi încă şi pre împărăteasa şi pre feciorii Ducăei. Pentru acéea se începură cuvinte cu şopte şi sfaturi hitléne să dea pre împăratul în mînile vrăjmaşilor, că era atunce chesar fratele lu Costantin şi Andronic, fiiu-său, voevod pre céte.

137v Atunce se timplă de | eşi împăratul să se lovască făţişu cu turcii. Lui i zbură pre dinainte o porumbiţă. Elu o prinse şi o tremise împărătései să se bucure de piezi buni, ce nimica nu e mai rău de vrăjmaşul den casă. De veri adeveri şi veri avea muiare necredincioasă, nu veri scăpa de nevoe, s-ai lăcui în turnul Semireanului, să ai fi îngrădit cu foc.

Deci cîndu se tocmiră pîlcure la războiu şi fură gata de lovit, voevodul
138r cu alalţi vrăjmaşi hitléni | prinseră a fugi. De-acii se spăreară stolurile şi fu prins împăratul de turci. Şi, încă fără nădéjde, domnul turcesc ertă pre împăratul, de se duse la ţară-şi, ce nu putu încăpea, că mai sîrguiră, de prinseră porţile a tuturor cetăţilor. Şi au domnit Roman Dioghen 3 ani şi 6 luni.

92. ÎMPĂRĂŢIIA LUI MIHAIL, FIIUL DUCĂEI

Atunce venise la vîrstă Mihail, feciorul lu Costantin, şi fu rădicat îm-
138v părat. Deci-ş scoase pre mumă-sa fără voia ei, | de o tunse călugăriţă. Auzi iară de Roman, că se rădică împărat, deci tremise oşti şi-l prinse. Alt rău nu-i féce, ce-i déde cetatea Efesului, cu tot venitul. Deci şedea acolea, de bea şi mînca şi-ş răpousa bătrînéţele, pînă la moarte.

Şi au domnit Mihail al Ducăei 6 ani. Deci au fost pînă la Mihail, fiiul Ducăei, 6613 [1105].

---

[1] În ms.: дєспрєжнтїѧ.

[2] Textul de pe fila 137 lipseşte în ed. Hasdeu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

93. [EPILOG LA PARTEA ÎNTÎI]

Pînă acicea s-au scos dentr-alte cărţi sloveneşti pre limba noastră vieţile şi petrécerile împărăteşti, ce au fost | de începutul lumieei pînă la Mihail, 139r
feciorul Ducăei: atunce au fost numărul ailor 6613 [1105].

Ce. cum nu poţi ajunge naltul ceriului, nice adîncul pămîntului, nice marginea lumiei, şi cum nu se pot număra stélele ceriului, nice năsipul măriei, aşa nu se poate afla adîncul scripturilor. Că unii de cei sfinţi părinţi létopiseţ au scris de unele, alţii de altele, unii pre une locuri şi de unii împăraţi au înmulţit, alţii au scris mai scurt,| iară acicea s-au adunat ca în scurt şi ca 139v
în de tot.

Şi iaste zisa sfinţiei tale, o, preaînţelépte părinte, chir Theofil, ep[i]scopul de Ribnic! Iată şi eu, robul sfinţiei tale, mai micul şi mai apoi de toţi şi ticălosul călugărul Moxa Mihail, cîtu mi-u fost ştiinţa şi m-am preceput, eu am nevoit de-am scris.

Deci să ca[1] punem şi noi odihnă condeiului, ca un trăgătoriu vînsla, că oare cum jeluiaşte cine e pre mare să vază pristanişte, aşişi scriitoriul păzéşte să vază svîrşitul. Deci să punem | şi noi negoţul corabiei noastre să stea în 140r
vadul păscarilor!

Cîndu au făcut păscarii vad de odihnă furtunaţilor, el au fost ai 5555 [47 e.n.], iară cînd am sosit eu la acest vad, el au fost numărul ailor 7129 [1620], în luna lu septevrie.

De acmu s-au scos dentr-alte izvoade de acéeaş împărăţiie.

*

După Costantin[2], feciorul Ducăei, au domnit Nichifor Vataniat, 3 ani şi jumătate.

Alexie Comnin, 37 de ani.

Ioan, fiiu-său, 25 de ani.

Manoil, fiiu-său, în urşenic născut, 37 de ani.

Alexie, fiiu-său, 3 ani. 140v

Andronic Comnin, 2 ani. Pre acesta-l prinse Isachie Angh[e]l, de-l munci, pînă-l omori, şi-i luo fata, de-i fu împărătească. Şi domni 7 ani.

Alexie, frate-său, domni 8 ani. Au fost numărul atunce 6702 [1194].

Au mutat Calioan, domnul şchéilor, trupul lui s[ve]tii Ioan Rilskii[3], de l-au dus la cetate în Tîrnov.

Isachie au domnit depreună cu fiiu-său 5 luni.

Alexie Murţuflon domni 70 de zile. Şi fu sfadă mare atunce în Ţ[a]rigrad, că se sculă ruda lui Comnin, de se ce[r]tară | cu a lui Paleolog, şi fugi Murţu- 141r
flon la Veniţiia, de veni cu frîncii.

Ani 6710 [1202], luară frîncii Ţ[a]rigradul de la greci şi l-au ţinut 62 de ani. Şi de frica frîncilor pomeniia grecii pre papa la jărtăvnic; şi avea grecii atunce şi de cătră şchéi, că le prăda ţara. Atunce déderă moştiile sfinţei Vineri în loc de dajde şi alte rînduri scumpe multe.

Deci au împărăţit Theod[o]r cel Mare, împreună cu frîncii, 18 ani.

Ioan, cumnatu-său, 32 de ani.

---

[1] „ca[de să]" (corectare propusă de Hasdeu).

[2] De fapt, Mihail (vezi mai sus).

[3] În ms.: Рѵ(м)скїн, în loc de Рѵ(л)скїн.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

141v Theod[o]r cel Mic,| fiiu-său, 14 ani.

Mihail Paleolog scoase cetatea de la frînci, ani 6769 [1261]. Şi au domnit 24 de ani.

Andronic, fiiul lui Paleolog, 30 de ani. Acesta avea un cocon tinerel, anume Calioan[1]. Deci se văzu că e bătrîn şi aproape de moarte şi nu i-au rămas nice un nepot, ce chemă pre Catacozinu, de-i zise: „*Vezi că moriu, şi fiiu-mieu iaste mic; fii tu împărat!*“ — deci-l cunună cu împărăţie denaintea gloatelor. „*Iară pre fiiul mieu socotéşte: să ară trăi el, va fi cîndva împărat*“.

142r

94. ÎMPĂRĂŢIIA LU CATACOZINU

Stătu împărat Catacozinu, ani 6804 [1296].

Atunce, într-acéea, [s-au sculat][2] un boiariu oarecarele turc, anume Otman, cu mulţi turci, de au luat multe ţări despre răsărit, de le-au robit şi le-au pridădit, pînă ce ajunseră cetatea Brusa[3]. Şi muri acolo Otman şi fu în loc fiiu-său Orcan.

Şi prinseră vadul la Calipoli, şi de-aciia făcea rău mult creştinilor; iară Catacozinu-i apăra şi nu-i lăsa să treacă marea.

142v Atunce muri şi Orcan şi-i fu | în loc Murat, şi foarte nevoiia să treacă marea.

El văzu Catacozinu că nu-i va putea opri, că se obîrşiră vistérele şi hrana voinicilor. Deci poronci la Alexandru, domnul şchéilor, şi la oraşe, şi la domnul sîrbilor, şi la Ugleş dispot, şi la craiul Vîlcaşin, ca să-i tremiţe oşti într-ajutoriu.

Ei nu vrură, ce-i răspunseră: „*Apără-te cum ştii!*“

Catacozinu se întristă foarte. De-acii încă mai tremése şi le zise: „*De*
143r *nu-m veţi ajuta acmu, apoi voi vă veţi | căi!*“

Ei răspunseră: „*Cînd vor veni turcii la noi, noi ne vom apăra*“.

Atunce legă jurămînt mare Catacozinu cu Amurat şi scriseră cărţi de adeverit, ca să nu strice turcii grecilor nice Rumele, nice Machedoniia, nice alte ocini greceşti. Şi se făgăduiră turcii să fie aşa, deci lăsă Catacozinu Calipoli turcilor.

95. CUM AU TRECUT TURCII MAREA, DE AU LUAT ÎMPĂRĂŢIIA

Atunce era ai 6834 [1326], cînd trecu Amurat cu turcii şi purcéseră spre
143v şchéi, şi féceră | întîiu războiu cu Asean, feciorul lu Alexandru, şi peri atunce Asean şi mulţi şchéi cu dins. Deci iară se adunară şchéii cu Mihail, fiiul lui Alexandru, de se mai loviră. Peri şi acela, şi robiră mult nărod, fără număr, de-l duseră la Calipoli.

Atunce muri Catacozinu. Şi au domnit 25 de ani.

---

[1] În ms.: Калоіwанъ.

[2] Lipseşte în ms. În textul slavon al *Cronicii anonime:* ѣкста (ed. Bogdan, p.526).

[3] În ms.: *Brasa.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

96. ÎMPĂRĂȚIIA LUI CAL[Ò]IOAN

Sosi Caloioan în vîrstă de bărbat și sui împărăţiia tătîne-său, lui Andronic, ai 6845 [1337]. Și avea Caloioan doi | feciori, anume Andronic și Manoil. Deci se sfătuise Andronic cu Ţalapie, ca să-ș ucigă părinții: Ţalapie pre 144r
Murat, iară Andronic pre Caloioan. Iară ei știură, deci-și orbi feciorii: Murat pre Ţalapie, Caloioan pre Andronic. Și avea viaţă bună depreună Murat cu Caloioan și pace.

Atunce iară se rădică Murat cu turcii spre Ugleș și spre Vilcașin craiu. Ei strînseră oști mari sîrbești și se loviră de fățiș cu turcii, și mult sînge se | vărsă într-amîndoao oștile. Apoi biruiră turcii, și peri Ugleș și Vilcașin, 144v
la valea Mariţa, ani 6879 [1371], și luară turcii plean mult, de-l duseră la Calipoli. Atunce întunecă soarele într-o amiază-zi, cîtu se vedea stélele.

Atunce muri Alexandru, domnul Tîrnovului, și-i fu în loc Șușman. Și tremise Murat de-i cerșu pre soru-sa; el, de nevoe, o déde să-i fie doamnă.

De-acii se sculă Murat cu turcii, de luară Tîrnovul și alte cetăţi multe
și ţara șchéilor. 145r

Elu-și împărăţiia Caloioan în Ţ[a]rigrad. Turcii călcară jurămîntul: deci ce dobîndiia, tot punea împrejurul Calipolului; luară și Machedoniia cu totul.

Atunce muri Caloioan împăratul, ani 6880 [1372]. Și domni 35 de ani.

97. ÎMPĂRĂȚIIA LUI MANOIL PALEOLOG

Stătu în loc fiiu-său Manoil împărat. Atunce se sculă multă mulţime de turci și începură a prăda și a lua ţări și cetăţi: luară și Amorea, și Draciul, pînă la | Dalmatiia[1], și toată ţara arbănașilor. Și începură a scădea 145v
putérea creștinească, cît nu avea nime putére să le stea înainte.

De-acii se duseră și la sîrbi și féceră acolo războiu mare, și mult sînge s-au vărsat, și mulţi, fără număr, au perit. Atunce un voinic, anume Miloș Cobilici, viteaz și bărbat bun, deci meșterșugui de se apropie și spintecă cu un hangériu pre Murat-beghi, și așa peri.

Pre acea vréme ucise și Șușman, domnul | șcheilor, pre Dan voevod, 146r
domnul rumânesc.

De-acii se rădică Baiazit-beg, feciorul lui Murat, de se loviră cu Lazar, domnul sîrbesc, și-l birui, de-l ucise. Și plecă ţara sîrbească supt sine, să-i dea dajde, și le puse domn pre Stefan dispot, ani 6897 [1389].

De-acii se rădică Baiazit cu turcii spre rumâni, deci se loviră cu Mircea voevod. Și fu războiu mare, cîtu se întuneca de nu se vedea văzduhul de mulţimea săgételor, și mai pierdu Baiazit oastea lui | cu totul, iară pașii 146v
și voevozii periră[2] toţi. Atunce peri Costantin Dragovici și Marco Cralevici. Așa de se vărsa sînge mult, cît era văile crunte, deci se spăre Baiazit și fugi de trecu Dunărea. Și puse socotitori pre la toate vadurile, și prinse pre Șușman, domnul șchéilor, de-l tăe, ani 6903 [1395]: atunce luară turcii ţara șchéilor cu totul.

6905 [1397]. Jicmon, craiul unguresc, adună tuată tăriia despre apus: domnii, voevozii, boiarii, néme|ții și frincii, și pre uscat, și pre Dunăre, cît 147r
nu se vedea apa de mulţimea corabiilor, Mircea voevod cu rumânii; și de la Manoil Paleolog veniră corabii multe, pline de voinic[i] den Ţ[a]rigrad, și den Veneţiia 30 de corabii.

---

[1] În ms.: Далматиѫ.

[2] În ms.: *pereriră*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Deci mergea craiu pre uscat în jos, pre Dunăre, cu hvală mare şi cu oşti tocmite, împlătoşaţi, poleiţi, şi scrípiia, de-ţ părea că răsare soarele. Şi cînd sosi la cetatea de Necopoe, el vrea să ia Necopoia, iară Baiazit
147v strînse turcii cu totul de|spre răsărit şi păziră curînd de se loviră fățişu cu cei despre apus, şi fu sfadă mare în multă vréme, ce învenseră turcii pre unguri, iară craiu scăpă într-o corabie. Iară Baiazit i-au gonit pînă la Dunăre, şi mulţi se necară în Dunăre. Deci craiu, cu cîtă hvală venise, cu mai mare ruşine se întoarse, că-ş pierdu voinicii cu totul şi lăsă oaste de oameni, cît nu-şi putea ara oamenii pre acei cîmpi.

148r Însă Baiazit nu aşteptă, ce în ani 6906 [1398] se rădică | în sus pre Dunăre spre apus, de lua împărăţii şi prinse ocine şi pre Sraţimir împăratul, de-l puse supt sine birnic. Şi mérse în ţara ungurească, de o prădă şi o arse, pînă la Buda, şi se întoarse cu mulţi robi, fără număr.

De-acii purcése Baiazit cu turcii spre Ţ[a]rigrad, ca să-l dobîndească, şi trecea pren ţara grecească, şi eşiia grecii de i se închina; el nu-i învăluia pre nime. Dobîndi şi Odriiul, deci sosi la Ţ[a]rigrad; cetăţénii se spăreară,
148v cu | Manoil împărat.

Şi tremise Baiazit la împăratul, ca să-l lase să între în cetate. El nu ştiu ce va face, ce numai ce tindea mînile cătră ceriu şi ruga pre Dumnezeu. Şi se sfătui cu curtea, de-i tremiseră dar scump şi cerşură pace, că să le dea dajde. Iară el nic[e] darurile nu vru să le ia, ce zise că va intra în cetate „*şi voiu lua cetatea voastră, iară pre voi vă voiu scoate goli, de vă veţi duce unde veţi vrea*“.

149r Deaca auziră grecii, numai ce suspina cătră | Dumnezeu dentru adîncul inimiei lor. Şi se apropiară turcii de zidul cetăţiei, deci atîta de lăsa săgéte pretutindinea în cetate, cît nu se vedea soarele de grosimea lor; şi unde striga, elu se răsuna văzduhul ca de tun; ce nemică nu putea folosi cu a lor spaimă, că-i împrăştiia pre departe cu puşcile şi cu săcălăşele. Deci se năpustiră la Galata, de făcea şi acolo groază. Iară Baiazit stătu într-un[1] loc înalt, de văzu
149v Sfînta | Sofie, deci grăi cătră boiarii[2] lui: „*Acolea voiu lăcui cu muiarea mea*“. Aşijiderea, toţi boiarii-ş picniia locure de lăcuit unde vedea beséreci frumoase.

Deci se prinseră întîiu de Galata să o dobîndească şi puseră trăbăcie. Deci începură a o bate cu tunuri, şi oboriia zimţii cetăţiei, aorea pătrundea şi păreţii. Deci cît strica turcii zua, noaptea zidiia frîncii; şi se mira turcii că
150r o vedea demăneaţa întreagă. Deci nu-ş foarte | gîndiia, că-i împrocica şi frîncii den cetate cu tunurile, de-i delunga departe. Însă o dată năvăliră turcii şi întrară supt cetate. Atunce se spăreară frîncii, ce grăbiră den Ţ[a]rigrad, de-i apărară.

Deci aşa ajuta unii altora şi se sprejeniia unii pre alţii de cătră vrăjmaşi, tocma 7 ani. Şi le aducea den Trapezonda şi den Cafa bucate şi arme şi ajutor, şi de pren toate ostroavele cîte nu era luate de turci; şi den Veneţiia
150v încă veniia de le | aducea hrană. Şi se suiia grecii şi frîncii prin turnurile cetăţilor, de-i împrăştiia pre departe pe turci cu svinéţe, cu sacalăşe şi cu tunure. Şi săpară prin pămînt gaură, de eşiia noaptea den cetate şi ucidea mulţi turci.

Deci văzu Baiazit întru atîta vréme că nu-i sporéşte nemică, ce numa cîtu-i pier voinicii, elu se rădică mînios şi cu ruşine rea, de se duse la locu-ş.
151r Atunce se sculă Temerlean[3], domnul tătărăsc, de rădică oşti | asupra lu

---

[1] În ms.: ⁂нтро|⁂, în loc de ⁂нтроу|⁂.

[2] În ms. ligatură т şi и.

[3] În ms.: *Temermean*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Baiazit şi-l birui, şi peri Baiazit întru acela războiu, ani 6910 [1402]. Iară grecii déderă atunce laudă lui Dumnezeu, că-i izbăvi de vrăjmaşi.

Iară în locul lu Baiazit stătu Ţalapie Musulman; şi-n al 16 an de domniia lui fu iarnă prea mare şi rea.

Şi ani 6917 [1409] muri bun creştin împărat Caloioan, nepotul lui Manoil împărat.

Pre acéea vréme se rădică Musia cu rumânii şi cu şchéii şi Stefan dispot cu sîrbii, de se duseră la Ţ[a]rigrad să se | lovască cu Ţalapie, să dobîndească 151v
Ţ[a]rigradul. Şi féceră războiu mare den afară de cetate, la Cosmida, şi fu biruit Ţalapie, şi mulţi turci periră cu dînsul.

Şi după acéea a fost ani 6918 [1410], junghe Musia pre Vilcan şi pre Laza, iulie 6.

Ani 6921 [1413], purcése Musia de dobîndi Brdo; şi el încă peri la Iscra într-acel an, şi-i fu în loc Murat.

Ani 6926 [1418], [muri][1] Mircea voevod, domnul rumânesc.

Ani 6934 [1426], prădă Murat ţara sîrbască, şi la anul muri | Stefan, domnul sîrbesc. 152r

Ani 6947 [1439], dobîndi Murat Smederova, avgust 27, şi scoase pre Grigor şi pre Toma şi prinse Stepan, de-i legă şi-i băgă în temniţă.

Ani 6950 [1442], ucise Iancul voevod pre Mezit-beg în Ţara Rumânească. Şi iară, al doile an, s-au lovit Iancul voevod cu turcii în Ţara Rumânească, la Ialovniţă, şi-i birui; şi periră atunce turci mulţi, fără număr. Atunce se rădică Gheorghie dispot cu ungurii şi cu sîrbii, de trecură Dunărea pre la Slatină şi bă|tură pre turci, şi luară iarăş Smederova sîrbii. De-acii se 152v
sculă Taud-beg cu turcii, de bătu oastea sîrbească la Sitniţă.

Ani 6953 [1444], se rădică Vlădislav cu oşti mari la turci, de se loviră de faţiş, şi biruiră turcii atunce; deci peri Vlădislav la Varna.

Ani 6956 [1448], purcése Murat-beg cu turcii, de se lovi cu Toma, domnul Bosneei, şi-l biruiră şi luară atunce turcii Bosna. Şi la anul se lovi Murat cu Iancul voevod la Cosova, şi peri Iancul; deci dobîndiră | turcii Cosovul. 153r
Şi-n al doile an muri Murat-beghi, în fevruarie, în 4 zile.

98. ÎMPĂRĂŢIIA LU MAHMET, FIIUL LU MURAT

Cînd stătu Mahmet împărat, el era numărul ailor 6960 [1451]. Deci aduse toţi turcii de pretutindinea şi purcéseră mulţi, fără număr, spre Ţ[a]rigrad, ca să-l dobîndească; şi au ocolit întîiu Galata, de o au bătut, pînă ce o au dobîndit. Şi de-acii se legară de Ţ[a]rigrad cu toate meşterşugurile lor şi cu toate bărbăţiile şi putérea lor; şi, după ne|voinţă şi vărsare de sînge, 153v
ei încăpură în Ţ[a]rigrad.

99. DE Ţ[A]RIGRAD

Ani 6331 [1453], dobîndi Mahamet Ţ[a]rigradul, în luna lui mai, 29, într-o zi de vineri. Cine au zidit întîiu Ţ[a]rigradul, elu l-au chemat Costantin, marele împărat, fiiul Costei şi al Elinei. Şi cînd au luat turcii Ţ[a]rigradul, cine au fost împărat, iară l-au chemat Costantin.

[1] Completarea lui Hasdeu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Fost-au de la Adam pină cînd au gătit Costantin Ţ[a]rigradul ani 5836, iară de la naşterea lui H[risto]s 318. Deci, de la Costantin ce au zidit cetatea
154r pină cînd o au | luat turcii, ei au trecut 1125; iară cînd veniră întîiu la Calipoli, ei au fost ani 6867 [1359].

Atunce s-au început a se descăleca Ţara Moldoveei.

Deci, deaca luară turcii cetatea de la greci, ei le tăiară împăratul şi pre toţi boiarii şi toate capetele, şi slăbi toată putérea grecească.

De-aciia scrise Mahamet în toate laturile, pre la crai, pre la domni, pre la voevozi, de se mărturisi împărat, că pînă atunce se chema beghi. Deci,
154v de atunce tot se sfădesc cu toate ţările | şi nu au războun, ce tot lărgesc de toate părţile.

Ani 6963 [1455], bătu Mahamet pre sîrbi şi le luo o cetate, anume Brdo, şi Sitniţa şi alte cetăţi împrejur. Şi de-acii purcése Mahamet la Belgrad, ca să-l dobîndească, şi se lovi cu Iancul, şi birui Iancul pre Mahamet, cu cristoşii; deci se turnă Mahamet ruşinat.

De-acie tremise Mahamet un paşu, de dobîndi iară Smederova şi o cetate, anume Răşava, şi alte cetăţi multe.

155r Ani 6969 [1461], tre|cu Mahamet marea la Anatoliia şi dobîndi o cetate, anume Sinopul, şi Trapezondul, şi se bătu cu Iuzum Hasan şi-l birui. Şi-n al treile an mérse de dobîndi toată Bosna.

Ani 6974 [1466], prădă Mahamet pre arbănaşi şi mulţi tăe, pre [S]chendira domnu-l scoase den ţară şi zidi acolo cetate, de o chema Coniuh. Şi la anul iară purcése la arbănaşi, pre altă cale, şi prădă Tomorniţa.

155v Ani 6976 [1468], mérse Mahamet la cărăimani şi le | bătu o cetate, anume Galova; şi alte cetăţi multe cărăimăneşti dobîndi, şi Negripul.

Ani 6981 [1473], rădică-se Mahamet cu oşti mari spre Izum Hasan şi nu putu folosi nemică, ce-ş pierdu voevozii şi paşii şi mai oastea cu totul la valea Efratului. Acolo peri şi Hasan Murat, paşul den Romaniia.

Ani 6983 [1475], tremése Mahamet oşti mari spre Stefan voevod, la Ţara Moldovei, şi periră atunce turci mulţi, fără număr.

156r Şi iară, ani 6984 [1476], se sculă însuşi | Mahamet cu oşti mari spre Moldova, şi se loviră de faţă la Valea Albă, şi biruiră atunce turcii, deci féceră rău mare moldovénilor. Şi cu misirénii au făcut războiu, ce n-au izbîndit; şi s-au bătut cu iverii.

Cînd au fost ani 6989 [1481], Mahamet au murit, şi au stătut în loc fiiu-său, Baiazit. Deci se sculă Baiazit întîiu la Chiliia şi la Cetatea Albă, de le luo de la Stefan voevod. Şi se duse la aravléni şi la misiréni, ce nu folosi
156v nemică, că-ş pierdu voinicii | şi se întoarse ruşinat de acolo; veni cu puţini voinici.

Şi cînd au fost ani 6997 [1489], iară tremése Baiazit oşti prea mari pre misiréni şi pre aravléni, şi mai mulţi periră.

Şi în Ţ[a]rigrad încă se tîmplă atunce un semn, că iată căzu fulger den cer, de aprinse prahul cel de puşcă, deci răsipi case multe prin prejur, şi periră mulţi, şi pămîntul încă se cutremură, cît împăratul încă se spăre că va peri atunce.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

1. *a)* Finalul *u* e întreg foarte rar, aproape exclusivamente numai atunci cînd este urmat de un pronume personal enclitic sau de reflexivul *se*: дє съврѣшнтѫ-л фѣче (346), тотѫ-л ѳнжлцаржⷭ (348), елѫ-шь ѵчисє (352), елѫ-л прїими (352), тотѫ-и бжтⷭ (355, 373), елѫ-и възѫ (355), дентъю-л кема (356), коконнлорѫ-шь (356), елѫ-л кемⷭ (360), кѫндѫ-ци ва фи (360), елѫ-и лъсⷭ (360), кѫндѫ-ши дѣде (360), дє тотѫ-и сфръши (361), елѫ-шь дѣде (361, 373), мѫлтѫ сє кѫтремѫржⷭ (361), кѫмѫ-и фѫ (362), кѫмѫ-и ѳвъца (363), елѫ-шч фѣче (364), елѫ-и тъе (364), кѫрѫндѫ-л жѫнгїаржⷭ (365), елѫ сє ръзболи (365, 368), елѫ сє амъци (369), кѫмѫ-и ва фи (369), елѫ лє ръспѫнсє (370), елѫ-л ѳвъца сорѫ-са (366), елѫ-шь препѫсє (367), елѫ сє дѫсє (368, 383), кѫмѫ сє грѫщє (372), ѳпъратѫлѫ-и грѫи (368), кѫмѫ цѣм зис (372), елѫ сє мѫє (372), кѫмѫ ѭ лѫать (372), елѫ-шн чершѫ (374), ѳпъратѫлѫ-и бътѫ (374), ѳ мижлокѫ сє трѫдїⷭ (376), ѫнь прдхѫ-и ръсипи (376), ѳ дешертѫ сє невоѭщє (376), кѫрѫндѫ сє свръши (377), елѫ сє ѳкисє (379), елѫ ли сє фъгⷭждѫи (379), елѫ сє фъгⷭждѫи (379), кѫмѫ-л ворь ѳвъца (379), елѫ-л гони (380), соцѫ сє фѣче (380), кѫмѫ-и ера (380), елѫ лє иждⷭръⷭм (380), елѫ-и ръспѫнсє (382), елѫ сє скѫлⷭ (382, 388, 394), мѫлтѫ сє кънⷭм (382), елѫ сє мънїє (382), кѫмѫ л-ѫ рѫгать (383), кѫмѫ ѭ пророчить (384), елѫ-и вълѫїⷭм (385), елѫ-и бътѫ (385), елѫ-и бирѫи (387), кѫмѫ-и ера воⷭ (387, 388), тотѫ-ль ѳдемна (387), елѫ лє топи (388), елѫ-шь пържси (388), елѫ-ль пѫсє (388), кътѫ-и фѫ воⷭ (388), тотѫ-и бирѫиⷭ (389), кътѫ сє ръсипїⷭ (389), елѫ-шь пъзїⷭ | (389), елѫ-ль 408
сколсє (391), елѫ сє фъчⷭ (391), дє елѫ-ш (392), кѫндѫ-и пърⷭ (392), елѫ-и принсє (392), ѳ капѫ-ши (394), кѫрѫндѫ-л ажѫнсержⷭ (398), елѫ-шн тѫнсє (398), елѫ сє ръднкⷭ (398), тотѫ ѭ бжтѫть (399), кътѫ сє ведѣ (402), елѫ-шн ѳпърⷭщїⷭ (402), кътѫ сє ѳтѫнека (402), елѫ сє ръсѫна (403), кътѫ-и пїерь (404), елѫ л-ѫ кемат (405), елѫ-и цинѣ (393), cu excepţiuni însă ca: ель сє мирⷭ (367), ель сє мънїє (388);

b) două cazuri de finalul *u* întreg de-naintea conjuncţiunii *şi*: кѫмѫ шн сє грѫщє (371), съмтѫ шн ен (362);

c) într-un mod independinte de cuvîntul ce urmează, finalul *u* întreg se află de 13 ori numai după consoana *ş*: ѵчигашѫ (358, 374, 382), пизмашѫ (371), фъцншѫ (374, 383, 403), тъмпншѫ (384), фѫршѫ (386), ѳткѣшѫ (387), секирашѫ (387), пашѫ (406), кипешѫ (396), cu cîteva excepţiuni ca: фъцниш (353, 401, 405), ѵчигашь (377);

d) într-un mod necondiţionat, finalul *u* întreg ne întîmpină în *domnu*: Мнхаил фѫ домнѫ ѳ локь дє легать (384) şi în: кѫндѫ ѧѫ фъкѫть (400).

2. Finalul *i* este scris întreg foarte des, mai totdeauna anume acolo unde el se rosteşte astăzi jumătăţit, bunăoară: дечи мѫлци воннничи = actualul

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

decĭ mulţi voĭnicĭ (369), şi se poate zice cu certitudine că se şi p r o n u n ţ a întreg cînd era urmat de pronumele enclitic: бърбатѹлѧи-шь (347, 394), дечи-л (348, 352, 368 etc.), ен-ль фъчѧ (349), лѧи-л фѣче (350), ен-ль априндѣ (354) ѧнїи-шь мъѣка (359), пъгѧнїи-л чинстескь (368), кѫ соцїи-шь (368), еретичїи-л ѣтребарѫ (370), апои-л лъсѫ (388), коконїи-ши (386), дечи-шь възѫ (390), ен-л сѫгрѫмарѫ (396), дечи-л възѫ (398).

3. *a)* ь reprezintă în textul nostru, ca în paleografia română în genere, pe *ĭ*: сѫфлеть кѫрать ши кѫ кипь фрѫмось (371) = *sufletŭ curatŭ şi cu chipŭ frumosŭ*, lipsind numai atunci cînd ultima consoană e scrisă deasupra rîndului (cf. mai sus p. 4, 20, 29, 40, 59, 117), dar conservă şi valoarea sa cirilică de *ĭ* atunci cînd înlocuieşte pe finalul *i* scurtat, de ex.: елѫшь şi елѫши = *elu-şĭ*, църь şi църи = *ţărĭ*, юбиторь şi юбиторю = *ĭubitorĭu* etc. [278];

b) ъ şi ѫ reprezintă deopotrivă pe *ă*, cel al doilea scriindu-se mai cu seamă la finea cuvîntului (cf. mai sus p. 110, 227), dar adesea şi la mijloc, fără ca scriitorul să observe vreo deosebire sistematică între ambele sem-
409 ne, aşa că pe aceeaşi | pagină, bunăoară, cuvîntul *bărbaţi* e scris: бѫрбаци, бърбаци şi връбаци (353);

c) aceeaşi confuziune între ѧ, ꙗ şi ѣ, cari cîtetrele reprezintă sonul *ya*, deşi la finea cuvîntului figurează mai adesea ѧ;

d) semnul ы, care sună propriamente *ă*, se întrebuinţează mai ales în vorbele sau în flexiunile slavice neasimilate: дыханїиле (348) = sl. дыханїе «spiritus», Єгѵптѣны (349), Рѳсы (389, 390), ѡбыди (388) = sl. обидити «injuria afficere», Єллины (361), Ρѵмлѣны (366), Їѫдлѣны (381), тинѫюбы (345) = sl. тинолюбы «luti amans», робы (403) бегы (405) = serb. *bego* = turc. *beg*, dar şi în vreo două-trei cuvinte curat române în loc de *i*: de-ntîi după *n* în крецинны (363, 364) = крецинни, аны (377) = ани, ҳитлѣны (381) = ҳитлѣни, şi foarte des în лѳны (350, 359, 361 etc.) = лѳни, apoi între *h* şi *r* în ръсҳыраѫ (364) [279].

4. *a)* Textul nostru nu cunoaşte de loc pe acuzativul singular masculin *îl* (în manuscripte cirilice ѣл), ci numai pe л sau ль = *lĭ*: де съвръшитѳ л фѣче (346), дечи л ѣвъцѫ (348), тотѳ л ѣнѫлцарѫ (348), ен ль фъчѧ (349), лѧи л фѣче (350), дечи л лѳѡ (352), елѳ л прїими (352), греѳ л пърнрѫ (352), сѳ л де слободзисе (354), ен ль априндѣ (354), дентью л кема (356), пре Тить фїю-съѳ л лъсѫ ѣ Іерусалимь (359), елѳ л кемѫ (360), Мѳѓнмїань ль плѳрѫ вїермїи (363), Дѳмнезеѳ л съцетѫ (365), елѳ л ѣвъца (366), пъгѧнїи л чинстескь (368), нъравѳл тъѳ чель ръѳ л възѫ (370), еретичїи л ѣтребарѫ (370), кѳмѳ л ворь ѣвъца (379), елѳ л гони (380), пре Іѡань ль скодсе (387), тотѳ ль ѣдемна (387), Игнатїе ль ѡбыди (388), мѳмѫ-са ль гонїѫ (388), апон л лъсѫ (388), елѳ ль пѳсе (388), елѳ ль скодсе (391), дечи л дефъима (394), дечи л гони (394), ен л сѫгрѫмарѫ (396), дечи л възѫ (398), дечи л кѳнѳнѫ (400);

b) de asemenea în locul acuzativului masculin plural *îi* (cirilicește ѣн sau ѣй) Moxa pune totdeauna, fără o singură excepţiune, pe simplul *i*: ръѳ и ѣтърѫтъ (350), фортѳна и змѫчи (352), тотѳ и бѫтѫ (355, 373), пре коконїи и лепъдарѫ (355), Дѳмнезеѳ и крѳцѫ (355), дѣчїѫ и пѳсе сѫгаши (355), елѳ и възѫ (355), пре Оврѣи и домнїѫ Ірѡдь (358), елѳ и лъсѫ (360), соцїи-шь и дърѳнѫ (361), де тотѳ и сфръши (361), немѣрничїи и милѳнѫ (361), връжмашїи лѳи Гратїань и пїердѳ (365), ѣпъратѳлѳ и бътѳ (378), кѳ грозниче мѳнчи и мѳнчїѫ (369), мѳлци и жѳѣгѣ (378), ка ѳнь прахѳ и ръсипи (376), ръѳ и ѣвълѳиѫ
410 (384), елѳ и вълѳїѫ (385), елѳ и бътѳ (385), пре|фѳрнщѳ и ѣвъца (386), елѳ и

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

бнрѣи (387), Θеѡдора и блажстемѫ (387), тотѣ и бнрѣнѫ (389), елѣ и цинѣ (393), елѣ и принсе (392), пре шкѣи и смери (395), сърачїи и милѣнѫ (396), Катакозинѣ и апъра (401), ba chiar cîte de două ori într-o singură frază, de ex.: пре алцїи и жѣтѣ, пре алцїи и слѣтїѫ (375), мѣлци деѣ тѣрма лѣ Христос и мѣнчїѫ ши пъсторїи тѣрмееи ѣкъ и слѣтїѫ (369), боиарїи и дърѣнѫ, воиничїи и милѣнѫ (396);

c) tot aşa vedem numai *i* în locul dativului singular *îi*: Противес и ѣпѣтѫ (352), и пѣсерѫ нѣме (357), и фѣ милѫ д-инсѣль (358), ачестѣѫ и пърѫ (361), и тъе капѣл (364, 367), и ѣфлорїѫ тинерѣцеле (396), ѣпъратѣлѣ и гръи (368), кѣмѣ и ва фи (369), елѣ и ръспѣнсе (382), кѣмѣ и ера воѫ (388), лѣи и пърѣ (388), лѣи и вени (388), лѣ Ираклонь и тъиарѫ насѣл (376), iar într-un loc *e* pentru *i*: доаръ е требѣище милѫ (365);

d) în fine, nici dativul *îşi* (cirilic ѣши sau ѣшй) nu există în Moxa, ci numai ши = *şi*, mai adesea шь = *şi*: ѣнїи шь мъѣка фечорїи (359), ачеста шь ѣчисе пре мѣмѫ-са (359), елѣ шь дѣде (361, 373), елѣ ши фѣче (364), кѣмѣ шь ѣпърѫцїѫ Θеѡдосїе (367), елѣ шь препѣсе (367), елѣ ши чершѣ (374), елѣ шь пърѫси (388), елѣ шь пъзїѫ жокѣриле (389), дечи шь възѣ (390), ниче шь да (395), дечи шь дѣде (395), елѣ ши тѣнсе (398), дечи ши пѣсе (398), ниче ш гѫнди (398), дечи шь скодсе (399), дечи ши wрби фечорїи (401), боиарїи шь пикнїѫ локѣре (403);

c) această particularitate: *lŭ* = *îl*, *i* = *îi*, *şi* = *îşi*, mai cu seamă cînd cuvîntul ce precede este terminat printr-o consoană sau prin doi *i*, ca în Мадѫнїань лѣ плѣрѫ, пъгѫнїи л чинстеск, Iwань лѣ скодсе, коконїи и лепъдарѫ, соцїи-шь и дърѣнѫ, Противес и ѣпѣтѫ, лѣ Ираклонь и тъиарѫ etc., e cu atît mai remarcabilă, cu cît în deşert ar căuta-o cineva în celelalte monumente ale limbei române, fie cît de vechi.

5. *a)* Cuvîntul cel mai supus la variaţiuni fonetice şi morfologice este *însu* (= *ipsus* = *inpsus* = *insus*, cf. *nunta* = *nunpta* = *nupta*): ѣтѣши (389 etc.), ѣтиши (380 etc.), пр-инсѣл = *pre însul* (385, 393), пр-инши (375), спр-инсѣл = *spre însul* (365, 374, 397), спр-инса (352, 382), спр-иншїи (347, 364), дѣпѫ-нсь (356, 360), дѣп-ънсѣл (355, 362, 383), дѣп-ъншїи (357), ла динсь (352, 359), кѣ динсь (401), ла динсѣл (352, 356), ла динсѫ (352, 382), дерептъ динса (352), ла диншїи (365), кѣ диншїи (373, 377), пре денса (355), и фѣ фолось д-инсѫ = *de însă* (362), ѣсеби дорминдь д-инса (396), гриже д-инса (398), и фѣ милѫ д-инсѣль (358), вомь повести д-инсѣл (358), се апропїарѫ д-инсѣл (381), пророчисе д-иншїи (384), амините нѣ не адѣчемь де-нсѣл (390), кътр-ънсѣл, кътр-ънса (385), кѣ нѣс = *cu îns* (348) prin metateza lui *n* şi asimilaţiunea vocalică progresivă, кѣ нѣнс (368) prin ulterioara propaginaţiune a nazalei, кѣ нѣншїи (356, 368) etc.; 411

b) între formele articulate ale lui *însu* şi între cele nearticulate nu este absolutamente nici o diferinţă de sens, pe aceeaşi pagină fiind: лѣw лд динсь şi cu trei şiruri mai jos: пріими лд динсѣл, dar este o mare deosebire logică şi poate etimologică între formele omofone: динсь = *dîns* « ipse » = it. *desso* şi динсь = д-нісь = *de îns* « de ipso », astă din urmă fiind combinată cu prepoziţiunea *de*, cealaltă fiind compusă după d. Cihac (Dict., 128) din *id-ipse*, derivaţiune însă deocamdată nedemonstrată, de vreme ce *de* în *dîns* = *ipsus* poate fi ca *d* în *dalb* = *albus*, adecă tot prepoziţiunea *de* întrebuinţată intensivamente, iar cu prepoziţiunea *ad* se naşte o altă formaţiune din *îns*: *adins* = *ad ipsum* = ital. *adesso*, pe care o găsim de asemenea în textul nostru;

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

c) ѡ, амарь! къ се сѣтѫирѫ аднись ѣн-шн (364), literalmente: «se certară chiar ei», unde *adins* = *ad ipsum*, cu sensul francezului *même* = it. *medesimo* = *metipsissimus*, prezintă o nuanţă de semnificaţiune necunoscută lexicografilor noştri, cari nu citează decît numai *în-adins* sau *într-adins* «expres» [280].

6. *a)* ѧ = *în* este întrebuinţat ca un fel de nazală în interiorul cuvintelor: мѫ·ѧка (346, 358, 359, 370, 383, 391, 395, 399), мъ·ѧкать (349, 367), мънѫ·ѧкѫ (de 2 ori la p. 358), мъ·ѧкѫмь (390), мъ·ѧкърилє (389), мѫ·ѧкаци (347), мъ·ѧкарє (383), мѧ·ѧкѫ (363, 374, 385), арѧ·ѧкѫ (347, 380, 382, 388, 390, 394), арѧ·ѧкарѫ (374, 381), ·ѧпѧ·ѧгъ (347), лн·ѧгъ (358), жѧ·ѧгє (359, 387, 388), жѧ·ѧгѣрѫ (384, 394), жѧ·ѧгѣ (361, 375, 378), жѧ·ѧгѣрѫ (375), жѧ·ѧгѣть (378, 389), мъ·ѧгѫѫ (391, 396), нємъ·ѧгѫшть (347), мъ·ѧгѫюсь (398), ·ѧдєлѧ·ѧгѫ (355, 381), лѧ·ѧгъ (365, 373), лѧ·ѧгѫ (350), стн·ѧнгѫ (363), лъ·ѧгѫ (377, 383, 386, 387, 389, 392, 393, 394), църа·ѧкѫ (382), ѧ·ѧкѣшѧ (387), плѫ·ѧгѫндь (390), ѧ·ѧ (350, 353, 362, 403), гъ·ѧнганїнлє (346), dar se scrie şi cu simplul н: мънкѫ (347), мѫнка (358), мънка (353, 389), мънкѫтѫрилє (350), жѧнгє (404), жѧнгѣ (354), жѧнгѣть (358), арѧнкѫ (356, 357), лънгѫ (383), дєлѧнга (404), стнигѫ (354), ѧнь etc.

412

b) Moxa este singurul care aruncă o lumină decisivă asupra naturei acestui interior ·ѧ, căci în celelalte texturi, unde fenomenul e generalmente foarte rar, noi îl găsim nu numai denaintea lui *k* şi *g*, dar încă în къ·ѧпѧл, фрѧ·ѧзд (15), фїн·ѧд, двъ·ѧд (20), бъ·ѧтоıскъ (153) etc., adecă de-naintea labialelor şi a dentalelor, astfel că din cele puţine exemple nu se putea trage nici o concluziune precisă, după cum n-am tras-o noi înşine mai sus la p. 37, pe cînd în textul de faţă, afară numai de cuvîntul ѧ·ѧ = *un*, sînt tocmai 66 cazuri de ·ѧ, toate exclusiv a-mente de-naintea guturalei, fie tenue sau medie, de unde rezultă cu o deplină certitudine că interiorul ·ѧ este anume *nazala guturală*, ca γγ sau γκ la greci: *mănîγkă*, *aruγkă*, *luγγŭ*, *liγγŭ*, *înpuγγŭ* etc.;

c) deşi Moxa întrebuinţează uneori pe н pentru ·ѧ, totuşi el simţea foarte bine diferinţa lor fonică, de vreme ce nu pune niciodată pe ·ѧ de-naintea unei consoane neguturale, ş-apoi în cuvîntul стн·ѧгѫ, după ce scrisese de-ntîi numai стнигѫ, a adaus după aceea pe ·ѧ d-asupra lui н;

d) consoana nazală guturală ·ѧ, adecă ·ѧ în interiorul cuvîntului, trebuia să fi avut un element vocalic obscur, poate ceva mai scurt decît în prepoziţiunea ·ѧ = *în*, adecă de scurtimea albanezului *ă*, căci fără un asemenea element nu s-ar putea explica identitatea grafică între ·ѧ în această prepoziţiune şi între ·ѧ cel medial, mai ales în vorbe compuse ca: ·ѧı.ѧ·ѧгъ sau ·ѧдєлѧ·ѧгѫ, unde scriitorul ar fi fost silit să stea pe gînduri dacă iniţialul ·ѧ nu s-ar fi pronunţat aproape tot aşa ca şi celalt ·ѧ, ceea ce se mai confirmă şi prin scrierea ·ѧн în loc de simplul ·ѧ în гъ·ѧнганїнлє, стн·ѧнгѫ.

7. Prepoziţiunile compuse cu ·ѧ = *în* conservă generalmente pe acest ·ѧ, scriindu-se ca adesea şi-n celelalte texturi: дє ·ѧ (346, 347, 348, 349 etc.) = *din*, прє ·ѧ (352—3, 360, 365, 376 etc.) şi прн ·ѧ (378, 404, 406) = *prin*, dar de multe ori şi дєн, прєн, прин, iar de două ori chiar дєнь (370, 404) = *denŭ*, ceea ce nu poate fi decît o scăpare de condei [281].

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

8. *a)* Afereza lui ↑ prin disimilaţiune cu o nazală ce-i precede: 8-нцелепть sau 8н целепть (357) = *un înţelept*, мѫлте пърци| ↑ пърѫцїм Рꙋмѫлѫи 413
(364) = *multe părţi în înpărăţiea Rymului*, ва пери 8нь пърать (384) = *un înpărat*, ръдикарѫ 8нь пърать пре Θеѡдосїе (379), шаде ↑ тънѣрекь (385) = *în întunérec*, токмїм тоате ↑ пърѫцїм (386) = *în înpărăţiea*, съ мори де бѫтрънь ↑ пърѫцїе (379);

b) afereza lui ↑ fără disimilaţiune: шмь 8нь ѡши целепть (383) = *şi înţelept*, ль плѫрѫ (363) = *îl înplură*, ел-и вълѫїм = *învăluia* (cf. 360: ↑вълѫи, 376, 384 şi 403: ↑вълѫиѫ), ѡ! пърѫтѣасѫ (386) = *o! înpărătéasă*, се тѫарсе (378) = *se întoarse*, cf. 351, 403, 406: се ↑тоарсе).

9. *a)* Apocopa lui ↑ prin disimilaţiune: де-нчепѫтѫл лѫмїен пънѫ ла потопь (348) = *den începutul...*, де ↑пърцирѫ лимбилѡр пънѫ ла Йвраамь (349) = *den înpărţirea...* де-нчепѫтѫл лѫ Самоиль кѫ Саѫл пънѫ ла Давидь (349), unde dispariţiunea lui ↑ în де = де↑ se probează prin comparaţiunea cu pasagele analoage în cari ↑ se conservă: де↑ ешитѫл Израилилѡр пънѫ ла Давид (350) = *deîn eşitul...*, де↑ анѫл де ↑тъю а лѫи Йвраамь пънѫ кънде (349) = *deîn anul...*, apocopa lui ↑ fiind însă mai puţin sigură în: де марцинѣ пъмѫнтѫлѫи пънѫ ↑ марцини (361), căci într-un alt loc este: де ла марцинѫ пъмѫнтѫлѫи пънѫ ↑ марцини (364);

b) apocopa lui ↑ fără disimilaţiune de-naintea consoanei: 8нїи де боиарн (374) = *unii den boiari*, şi apoi: ↑н 19 ань де (= den) домнїм лѫи Тиверїе (358)*, шн-н ал шаптеле ань де домнїм лѫи (373), ↑н ал трените ань де домнїм лѫи (375), шн-н ал 16 ань де домнїм лѫи (404), unde dispariţiunea lui ↑ din де↑ sau ден se constată prin alăturare cu pasagiul: аль доиле ань ден домнїм лѫи Θеѡдосїе (365) [283];

c) apocopa lui ↑ fără disimilaţiune de-naintea vocalei: 8 ань (362) = = 8↑ ань = *un an*, după cum am mai văzut în alte texturi mai sus de-naintea consoanei: 8 кънпъ (157) = *un câmpŭ* şi 8 рѫмьн (169) = *un rumân;*

d) nazala în 8↑ sau 8н era atît de puţin simţită, acest cuvînt sunînd aproape ca simplu *u*, sau mai bine ca un *u* urmat de o vocală nazalizată foarte scurtă, încît Moxa a luat drept articol indefinit pe *u* sau *ue* în nu-
mele propriu Ѳеспа|сїань (358, 359) = Οὐεσπασιανός = *Vespasianus*, pe care-l 414
scrie în două locuri: 8нь Спасїань (359), лѫи Спасїан (360);

e) 8 мъгарю (372) = *un măgariu* poate să fie o apocopă a lui ↑ ca în 8 ань, dar se explică mai bine prin asimilaţiune, după cum vom vedea îndată.

10. Contracţiunea: маннте (359, 360, 363, 367, 374, 377, 378, 390, 391 etc.) = ман ↑наннте, dar de multe ori şi forma: ман наннте (356 etc.) [284].

11. *a)* Acomodaţiunea regresivă a finalului ↑ cu iniţiala cuvîntului următor: дем прежѳрь де бесѣрекѫ (380) = *den prejur* (cf. 355: де ↑ прежѳр), labialul *p* acomodîndu-şi pe ↑ în labialul *m*;

---

* Tot aşa pe aceeaşi pagină pasagiul cu lacuna despre naşterea lui Crist trebuie completat: [↑н ал 30 ань] де ↑пърѫцїм лѫ Йвгѫсть, unde însă apocopa ocurge de-naintea vocalei prin disimilaţiune [282].

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

b) asimilaţiunea completă regresivă a finalului ѳ cu iniţiala cuvintului următor: шн-м мишеи (370) = *şi în mişei*, şi tot aşa pare a fi în: ѕ мъгарю (372) = *un măgariu* prin forma intermediară ѕм мъгарю;

c) acomodaţiunea regresivă a iniţialului ѳ: ѕмплѫ (354), dar pe aceeaşi pagină: ѳмплѕ, pe aiuri ѳмпле (368, 369), unde labialul *p* îşi acomodase pe *n* în labialul *m* deja în prototipul latin *impleo* = *inpleo*, iar la români acomodaţiunea s-a întins mai departe asupra elementului vocalic, prefăcîndu-l în labialul *u*, ca şi la catalani: *umplir*.

12. *a)* н dispărut: флъмѫде (358) = *flămînde* şi стръбѫтъцилє (360) = = *strămbătăţile*, poate numai din grăbirea condeiului, căci pe aiuri vedem: флѫмънды (392), флѫмънзить (359), стръмбѫтъцилє (371), стръмбѫтатѣ (366);

b) o dispariţiune reală a lui н este în genitivo-dativul Костєн (364, 405), alături cu nominativul Конста (363, 364) = *Constans*, Костантїє, Костандїє (364) = *Constantius* şi Костантинь (364, 405) = *Constantinus*, românii pînă astăzi pronunţînd *Costea*, *Costantin*, şi pare a fi de asemenea reală în чисте (388) = *cinste*, pe aiuri чинсте (352, 372), чинстѫ (348), adecă tot de-naintea grupului *st*, cu atît mai mult că prototipul slavic чьсть este fără nazală;

c) forma română nazalizată *cinste* provine din fuziunea temei slavice: чьсть = ч ї с т ї «onoare», cu o altă temă slavică: чѧсть = чєпсть «parte» [285].

13. Moxa nu întrebuinţează niciodată formele actuale *înnec*,| *înnot*, *înnoiesc*, *înfrumuseţez*, rareori *îmmulţesc* (347, 377, 399), singurele cunoscute d-lui Cihac (*Dict.*, 98, 127, 172, 180), ci numai pe cele simple: *nec*, *not*, *noesc*, *mulţesc*, *frâmseţez*: тоцн сє некарѫ, сє мѕлцирѫ лимбиле (348), съ-лѣ нѣче (353), чєн дє пре апѫ некѫ (376), подме некѫчодасе (380), сє ворь мѕлцн пре аколо (354), мѕрн некать (355, 363), шн-л фрѫмсецѫ Дѕмнезєѕ (346), нонрѫ пъмѫнтѕль (381), нотасе, съ ноате (354), нон дчѫ спъртѕрѫ (386), ѡ нека (380) etc.

14. Şovăirea între *e* şi *i* de-naintea lui *n*:

a) după *n* şi înaintea lui *n* + consoană: менте (396), ментѫ (345), менчюнѫ (360), менчюни (368), менчюнилє (370), вешментеле (362), аменте (378), аиментрѣ (370), dar şi: минте (346, 372 etc.), аминте (388, 396), минчюна (367), аминтрѣ (385), минцн (347);

b) după *p* şi înaintea lui *n* + consoană: спентекарѫ, спентекать (357), dar şi: спинтекѫ (402);

c) după *f* şi înaintea lui *n* + consoană: сфентеле (379, 395), dar şi: сфинтелорь (380), сфинтеєи (381);

d) după *v* şi înaintea lui *n* + consoană: ѳвенсерѫ (403) = *învinseră*;

e) după *m* şi înaintea lui *n* + vocală: мене (385), кѕменека (387), alături cu: съ сє кѕминече (388);

f) prin urmare, această şovăire ocurge generalmente în cuvinte de origine latină după o labială (*m*, *p*, *f*, *v*) înaintea lui *n* urmat de o consoană, mai ales de *t*.

15. Şovăirea între *e* şi *i* în cuvinte nelatine fără acţiunea nazalei:

a) сє лепи дє дракѕл (365), сє лепи дє Іспарь (368), dar: шн лнпи лѕтѕл (370), ел лнпи (387), сє лнпи дє Ѳеѡфана (393) etc.;

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

b) нѣемн (378), съ нѣемѣскѫ (370), dar: нѣимн (388);

c) привїѧ (374, 388), dar: превїѧ (385);

d) спрежєніѧ (404), dar сприжонн (390), unde după *j* mai ocurge *o*=*e*, cuvîntul derivînd prin substantivul *sprijin* din slav. спрѫжѣнъ «conjunctus», cf. serb. спрежник «adjunctor».

16. În прембла (363) şi примблѫ (361) = пре+бла, пре+блѫ, şovăirea între *e* şi *i* este identică cu acea de mai sus de sub no. 7: пре+ şi при+.

17. În стрєннїн (367) şi стрїннїн (370, 381), стрїнни (385) din *străin* = 416
= *extraneus* este acomodaţiunea şi apoi asimilaţiunea regresivă a lui *a*=*e*=*i* cu învecinatul *i* [286].

18. Nazala se vocalizează:

a) *n* aproape totdeauna în pluralul de la *an*: кѣци ан (345), ѧ8 скрнс анн (345), времиле аилwр (346), şi aşa aproape pe fiecare pagină, adesea de mai multe ori, de exemplu de 30 de ori pe pagina 349, dar adesea se găseşte şi forma анн, cu н conservat prin influinţa singularului ан;

b) *m* în кд трѣзїѫ (381) = *cam târziu*.

19. Epenteticul *i* se află numai în cuvîntul *cîini* = *cîni*, şi aceasta o singură dată: нніцє кѣнні (360), dar ceva mai jos fără epenteză: нніцє кѣни (363), cf. 381: дентр-ѫн кѣне нъскѫ ѫн фечорь де кѣне, дечн фъчѫ тоть кѣнѣціе.

20. демънѣцд (361, 384, 404), демѫнѣцѫ (363), nicăiri демънинѣцѫ, деминнѣцѫ şi cu atît mai puţin диминнѣцѫ.

21. Finalul н trecut în м: Медіwламь (365) = Mediolan, în aceleaşi condiţiuni ca mai sus în Крѫчам = Крѫчан (133) şi Рwстам = Ростан (219).

22. Afereza lui *i* de-naintea lui *u*: Ѫстинь şi Іѫстинь (370) = *Justinus*, şi ѫшорь (394) din vechiul *ĭuşor*, conservat în forma verbală: съ лє юшѫрѣзє мънкѫтѫрилє (350), unde *i* este organic din lat. *leu*-=*ĭeu*-=*ĭu*-.

23. Finalul *ă* trecut în *e* fără acomodaţiune vocalică:

a) după *ş*: w мътѫше (366) = *mătuşă*, пизмѫ връжмаше (371), = *vrăjmaşă*, фїарѫ връжмаше (380), сє пише (370) = *se pişă*, къмаше (394) = *cămaşă*, моаше (397) = *moaşă*;

b) după *ţ*: съ-л сковце (370, dar 397, 398: съ-ль сковцѫ, съ w сковцѫ).

24. Medialul *é* (ѣ) trece foarte des în *a*, nu numai în cazurile obicinuite astăzi în graiul vulgar, de ex. după *ş* (371 etc: шарпе, 346: ал шасєле, а шасѣ, а шаптѣ, 371: дешарте, 385: шаде etc.), după *ţ* (350, 352 etc.: цара, 372: цапънѫ, dar 350: цѣѫ лѫат, 370: цѣѫ тъіатъ, 372: цѣм зис), după *s* (361 etc.: сара dar 348: сѣѫ +чепѫт), după *v* (363 etc.: варѫ, 364, 375: нзбѫваскѫ, 378, 404: ловаскѫ, 381 etc.: вазѫ), după *b* (402, 404: сръбаскѫ, dar 405: сръбѣскѫ), după *p* (393,|398: трѫпаскѫ), după *m* (363: масѫ), 417
după *f* (363 etc.: фатѫ), după *j* (372: грнжаскѫ), ci mai ales după ч: дѫлчацѫ (345, 346), +дѫлчаскѫ (346), чата (348), чатѫ (384, 389), чарѫ (374), мѫнчаскѫ (360, 374, 398, dar 363: мѫнчѫскѫ), частѫ (360, 390), ачаста (364), гречаскѫ (369, 370, 375, 376, 380, 383, 392, 393, 405, dar 352: гречіаскѫ), гречаска (393), тѫрчаскѫ (376), чаркѫ (390), лѫчафърь (386), iar menţinerea lui *é* în pluralul лѫчѫферн (345) se explică prin acţiunea regresivă a următorului *e*+*i*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

25. Muiarea accentatului *e* şi a lui *é*:

a) după *p*: пѣтрилє (345), пѣатрѫ (359, 386), пѣердѫ (358), пѣмрдерѫ (352), пѣшрдє, пѣмрдє (369, 388), пѣмрзѫ (378, 384), пѣллѫ (372), пѣдрє (386) etc.;

b) după *v*: вѣермѣн (363);

c) după *f*: фѣерь (371), фѣарѫ (371, 380, dar 390: фшрѫ), фѣери (348, 384), фѣерилє (346) etc.;

d) după *m*: мѣєв (368), мѣшрє (386), мѣдзѫ-нодптє (389), мѣдзѫ-варѫ (363), дезмѣердѫчюнє (367);

c) prin urmare, generalmente după o labială (*p*, *v*, *f*, *m*).

26. Propaginaţiunea lui *o*:

a) regresivă şi progresivă totodată de 15 ori în numele Потоломєи = *Ptolemaeus* (351, 352, 357);

b) progresivă însoţită de asimilaţiunea labialelor: воровн (363) = *vorbi* [287].

27. Vocale lungi, indicate prin reduplicaţiune:

a) aa = lungul *a*: хрѫнѣаскѫ (356) = *hrăneaască*, ѵпърѫтѣасѫ (366, 386), латинѣаскѫ (382), лѣафѫ (389), мєстѣацѫ (381), cf. mai sus p. 129 şi 234;

b) ii = lungul *i*: ѵмєлцинт (399), ботеза фѣинн (387), дърєи фѣиніи (388), de la *fin* = *affinis*, unde şi lătineşte primul *i* este lung [288];

c) ee = lungul *e*, vezi mai jos la no. 58, *b*.

28. Conservaţiunea neaccentatului *o*: Росалѣи (391) = *Rusalii* de la prototipul *Rosalia* [289].

29. Confuziunea între neaccentatul *o* şi *u*:

418 *a)* фромошел (352) = *frumuşel*, dar pe aceeaşi pagină: фрє|модсѫ, iar pe aiuri chiar cu vocala obscură: фрѫмсецѫ (345), фрѫмсецилє (366), фрѫмсецѫ (345);

b) дормитъ (367), адормицн (367), дорминдь (396), dar дєрмѣѫ (382), адєрмнрє (362), дєрминдь (368, 388) etc.;

c) ромѫнѣцє (356), dar рємѫнн (354, 355), рємѫнѣи (377), рємѫнескь (402), рємѫнѣскѫ (403);

d) єрбнрѫ (392), dar pe aiuri: врбнрѫ (382);

e) вршєнниє (393), dar mai jos: єршєнникь (395, 397, 400), iar despre originea cuvîntului cf. mai sus p. 219;

f) арємитори (381), dar: аромнсє (390), аромн (347), аромитъ (367);

g) негоцѫторн (379), dar негоцеторецн (386);

h) фортєнѫ (383), фортєна (352) = lat. *fortuna*, dar şi фєртєнѫ (398), фєртєнащлорь (400), numai forma cu *u* fiind cunoscută de d. Cihac (*Dict.* 106), care observă: «l'acception de *tempête* a dû se développer en premier lieu de l'it. *correre fortuna*, c.-à-d. *courir fortune sur mer*, *et de là subir*

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

une tempête, le mot roumain est pris du néogrec », comiţînd — credem noi — două erori:

α ca sens, *fortuna* a putut deveni « tempête » numai prin intermediul etimologiei poporane curat române de la *tună*, şi este remarcabil că tot etimologia poporană de la *tună* pare a fi schimbat la noi pe *e* în *u* în *întunerec* = *intenebricum*, unde trecerea lui *e* în *u* între *t* şi *n* este foneticeşte inexplicabilă, afară numai dacă vom admite un prototip metatetic *intebnericum;*

β urmează dară că grecii (φουρτοῦνα), turcii *(fortuna)* şi serbii (фортꙋна) au luat cuvîntul, direct sau indirect, de la români, după cum tot de la români — şi aceasta n-o contestă nici d. Cihac — au luat ei pe *furcă*: ngr. φοῦρκα, bulg. фꙋркъ etc. [290].

30. *u* după altă vocală trece în *o*: ръѡтъци (346, 348, 374, 387, 396), ръѡтъцилє (347, 365, 375), ѳгрєѡіа (372), прєѡтꙋл, прєѡтꙋлꙗи (388), прєѡцїи (396, dar 371: прєꙗцїіи), ръпдѡсь (383, dar 391 şi 399 prin acomodaţiunea ambelor vocale: ръпоꙗса).

31. Conservaţiunea lui *e* în derivatele de la *beau:* бєꙗ къ кървєлє (350), бєꙗ шіи єль (369), бєꙗ пъχарь (382), бєꙗ дє сє ѳбѫтѫ (389), бєꙗ аколо (376), бєꙗндꙗ-лє сънцєлє (375), бєꙗ|тꙋрѫ дꙋлчє (375), numai o dată cu vocala obscură: бъꙗ 419
пъχарꙋл (371).

32. стрѫмодша (347), dar стрєнєпотꙋл (351), în cazul întîi conservîndu-se *ă* în стрѫ (= *extra*) prin protecţiunea regresivă a vocalei dure *oa*, în cazul al doilea scăzînd la *e* prin acomodaţiunea regresivă cu următorul *e*.

33. *oa* se indică totdeauna foarte exact, afară de плоіа (348, dar 360: плодє) şi wстє (393, dar 395: wдстє) şi afară de trecerea în *ua*: тꙋдатѫ лꙋмѣ (371), сє тꙋдрсє (378), тꙋдатѫ търїѫ (402), iar ддодрѫ (393) este contracţiunea din ддоа одрѫ.

34. Conservaţiunea duplului *rr* latin de patru ori în pluralul de la *ţară* = = *terra:* ѡчннє шн цєррь (348), домнїи шн църрь (355), мꙋлтє църрь (355), дꙋ добъндитъ църрь (362), dar pe aiuri cu un singur *r*: мꙋлтє цєрь (349), църи къ чєтъцн (351).

35. Confuziunea între *r* şi *n*:

a) *r* trecut în *n* probabilmente numai printr-o scăpare de condei, dacă nu sub influinţa nazalei din prima silabă: кꙋмпънѫ ѳпърѫцїѫ (362), dar pe aceeaşi pagină: кꙋмпърд, кꙋмпърдтъ;

b) *n* trecut în *r*: съ-л пꙋрє ѳпърдтъ (393), = « să-l *punie* » (cf. Cipariu, *Principia*, p. 144) = actualul: « să-l puie » *.

36. Contracţiunea finalului *va* (*vi*, *vă*) la *o*:

a) *luò* = *levavit*, niciodată *luă*: лꙋѡ ось (346) лꙋѡ лд днись (352), лꙋѡ, домнїѫ (355), лꙋѡ прє Ꙗꙋкрнтїѫ (356) etc., cf. mai sus p. 287;

b) ден къторꙋѡ ардѫ (375), дєѳ къторꙋѡ вєнїѫ (373) *cătruo* = *cătră-va* (cf. *unde-va*, *cînd-va* etc.) cu contracţiunea finalului *va* în *o* şi acomodaţiunea de labialism a precedintelui *ă* în *u*, iar nu din *contra-ubi*, după cum crede d. Cihac (*Dict.* 47);

* Vezi p. 390 (*n. ed.*)

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

c) ѡ мѣре вѣдѣѡ (372, 385), ѡ вѣдѣѡ сѣракѫ (382), *văduo = văduvă*, cf. mai sus, p. 310.

37. Confuziunea între *văl-* și *vul-*: вълтѣрь (368), = lat. *vulturius*, iar mai des: вълтѣрь (380), влътѣрь (388), cf. p. 243, no. 10.

38. Metateza:

a) a lui *r* este foarte deasă, aproape la fiecare pas: врътось (345),
420 връсѫ (353), връсарѫ (348), връсаре (353), крѣбаци, | крѣбѫцїѫ (353), крѣбать (360), пръгари (356), хрътїе (357), кръвѣл (378), пръкѫлабѣлѣи (361), връх (363), врътѣте (375), връколакѣл (369), връколѫчїе (370), чрътарь (388, dar 391: чертаре), тръзїѣ (381), фръмъка (390, dar tot acolo: фармече, iar 380 фърмѫкъторю) etc. [291];

b) a lui *r* peste silabă: Ѥвва нѣман кът се проⷮгнѣи (347) = *se potrivi*, Мѣрцѣфлонь alături cu Мѣцѣрфлѡнь (400) [292];

c) mai rară a lui *l*: стлъпь, стлъпѣлѫ (348), влътѣрь (388), глъчакѫ (396) [293];

d) a unei silabe într-un nume propriu străin: Калапинь (392), alături cu Лакапинь (391) = Λακαπηνὸς.

39. *zua = zi-u-a*, articolat de la *zi*: трекѣ зѣа дѣ-нтъю (345), жѣкѫ тоатѫ зѣа (389), adverbial: ѳбла ша зѣа ша нолитѣ (358), стрика тѣрчїи зѣа (404).

40. ѣ pentru finalul *e*: ѳ пачѣ (363) = *în pace*, лѣасѣ (373) = *luase*, тоатѣ (382) = *toate**.

41. *h* pentru *f* numai în ръсχырарѫ мѣлте пърци (364), alături cu ръсфирарѫ лимбиле (348), unde totodată *i* trece după *h* în vocală obscură, cf. mai sus, p. 298, no. 149.

42. Finalul *î* (ѫ) actual accentat apare mai totdeauna în textul lui Moxa ca *i*: wбори (349, 351, 353, 362) = *oborî* (la imperfect wбwрнѫ, 404, dar și wборъѫ, 384), wкърн = *ocărî* (imperfectul wкърїѫ, 350), ѣрн (389) = *urî*, wморн (381, 400) = *omorî*, пърн = *părî* (la perfect пърнрѫ, 352), dar totodată пърѫ (353, 374), cu imperfectul пърѧѫ (372, 374, 387).

43. Niciodată forma actuală *spăria* (Cihac, 258), ci totdeauna fără *i* după *r*: се спѫрѣрѫ (347, 382), се спърѣрѫ (375), се спѫре (359, 371, 378), се спъре (389), спърѫ (375), apoi cu vocalizarea lui *r*: съ нѣ се спае (389) etc.

44. *a* după *s* trecut în *e*: сецѫтѫ лѣчїе (369), сецѣтѫ фърѫ фїерь (371), сецѫтеле (395), dar съцѣтелорь (402), съцѫте (403), съцетѫ (353), iar *ă* după *s* trece în *i*: снитемь (390), cf. același fenomen după *z*: шезнидь (394).

45. Asimilațiunea consonantică progresivă peste silabă: вихорь (367, 376) = вихорь (369) = slav. вихръ, serb și sloven. *vihár*.

421 46. *Plaveză* (375: кѣ плавезеле шн кѣ арчеле) = actualul *pavăză* «bouclier» reprezintă cu metatează forma italiană *palvese*, după cum *paveză* sau *paveță* (395 : павецеле, конфѣреле, сецѫтеле) reproduce pe cealaltă formă italiană *pavese*, de unde rezultă împrumutul cuvîntului sub ambele forme anume din Italia în cursul evului mediu [Add. 93].

47. Șovăirea între *ti* și *ki*: Маркїань (368) și pe aceeași pagină același personagiu: Мартїань.

---

* Manuscrisul are ‹, nu ѣ (*n. ed.*).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

48. кѵрѫ сѫнце (356), кѵрѣ сѫнце (391), апѫ кѵрѫтоаре (346), în loc de actualul *curgea*, *curgătoare*, unde *g* nu s-a format din *i* al unei forme latine ipotetice *currio*, după cum crede d. Cihac (*Dict.* 71), ci s-a furişat prin analogie cu *merg*, *mers*, cătră *cur*, *curs* = *curro*, *cursum*, dar vechea formă *a cure* = *currere* a influinţat totodată la rîndul său asupra lui *merg*, care în Transilvania se pronunţă fără *g*: *mer*, *mere*.

49. кѵчинь (355, 364, 386), кѵчине (395), cf. mai sus p. 248.

50. Forma ашишждерѫ (364) alături cu ашиждерѫ (381, 403) modifică cele zise mai sus la p. 90, în acest sens că cuvîntul român s-a format nu din *aşi* + ждерѫ, ci din *aşişi* + ждерѫ, cu atît mai mult că-n dialectul dacoromân forma corectă *aşi* pentru *aşa* = *aşi-a* nici că există, în adevăr, decît numai în compusul *aşi-şi* = *aşa-şi*, unde primul *i* se conservă prin protecţiunea asimilativă regresivă a finalului *i*.

51. сѵрѵпѫ каселе идолилорь (364) = actualul *surpă* pare a confirma etimologia propusă de d. Cihac (*Dict.* 271) din latinul ipotetic **sub-rupare*, deşi n-ar fi peste putinţă derivaţiunea din cuvîntul latin existinte *surrumpere*, cu pierderea nazalei ca în simplul *rup* = *rumpo* şi cu trecerea din conjugaţiunea *-ĕre* în conjugaţiunea *-are*, ca în *născare* lîngă *naştere* [294].

52. сфърнмѫ (389) = *sfărimă*.

53. Una din particularităţile cele mai interesante ale textului lui Moxa este întrebuinţarea pleonastică a lui *el*:

a) înainte de un nume propriu: елъ ѳпъръщи Ихавь (350), елъ стътѵ домнь фїю-съѵ Исканїе (355), елъ стѫтѵ ѳ ѵрма лѵи Севастъ Августъ (357), елъ стѫтѵ Тиверїе Кесарь ѳ Рѵмь (358), елъ стътѵ ѳпъратъ фрате-съѵ Істинїань (370), елъ се ръдикѫ ден Сикилїа ѵнь ѡмь (377), елъ стѫтѵ папѫ ѵнѵл че веннсе | (382), елъ ера ѵнь къловгѫрь де фръ- 422
мъка (390), елъ гръби ѵнь воиникь де тъе (390), елъ нъвъли де ѳ олтарь ѵнь ѡмь (391), елъ зисе Лев ла модрте-шь (391), елъ врѣ съ фїе елъ Фока ѳпъратъ (392), елѵ-и принсе Костантинь (392), ел възѵ Катакозинѵ (401), елѵ-ши ѳпъръщїѫ Калоїѡань (402), елѵ л-ѵ кемат Костантинь (405), елъ ера ѵнь проклѫтъ де ѵадѫмь (393), елѵ се сквлѫ Свѣтъславь (394), елъ вени Цимисхи (394), ен крескѵрѫ воиничи Василие ши Костантинь (395);

b) înainte de un nume comun: елѵ се ръсѵна въздѵхѵл (403), елъ ера нѵмѫрѵл анлорь (405), ен ѵ трекѵтъ [ан] 1125 (405), ен ѵ фостъ анн 6867 (405), елъ ѵ фостъ ан 5553 (400), ел ѵ фостъ нѵмърѵл анлорь (400);

c) în urma numelui propriu: Парїе елѵ-шь ѵчисе ѵн фрате (352), Ерѵтъ елъ се кїамѫ небѵнь (356), Трапань елѵ-шь дѣде домнїѫ (361), Леонтїе ел ѳпъръци тоатѫ авѵцїѫ (366), Макринкїе дѣка стътѵ ѳпъратъ елѵ-шь дѣде (373), Дарѵриле тале ѡле не ръкорескь (345), Ѩртемїе дѣка цїѵ елѵ се ѳкисе (379), Ѳеѡдосїе дѣка ѵвѵи ел фѵци (379), Миханл елѵ-шь пъзїѫ жокѵриле (389), Костантинь елъ мѵри (390), Марко елъ мъѳгѫ пре ѳпъратѵл (391);

d) într-un sens neutru (= *illud*): елъ веннсе ѵтѵнче врѣмѫ трошиилор де перитъ (353);

e) o asemenea întrebuinţare a persoanei a treia la nominativ e fără exemplu în texturile române vechi sau nouă, iar din celelalte limbe romanice se pot indica numai oarecari analogie de postpunere în vechea franceză şi-n

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

spaniolă, nicăiri însă analogie de prepunere, niciodată adecă ceva ca: «el năvăli un om», ci numai doară: «un om el năvăli», cf. în Diez (*Gramm.* [3], III, 63 şi urm.): «e Berenger il fiert Astramaritz», sau într-un text mediolatin din Spania: «ipsam civitatem restauramus eam».

54. Pronumele pleonastic, ca cel de sub no. precedinte, dar în cazuri oblice şi numai înainte de nume: съ-и фіе прїатинь фечорѫлѧи (366), чершѫ-л пъмѧнтѫл лу Іракліе ѳпрѫмѫтѫл (376), штъ-и гони Романь лѧпїи (392), ші-и фѫ милѫ лѧи Дѫмнезеѫ (375).

55. Pronumele repetat la acuzativ şi mai cu seamă la dativ: лорь ле ера вїаща (355), лорь ли се ръспѫнсе (357), лѧи и фѫ моартѣ (362), лорь
423 ле дѣде (364), ле пѫсе лѣце лорь (346), | кѫмѫ-и ера лѧи вом (387), лѧи и пърѫ (388), лѧи и вени (388), де-ль кема при-нсѫл (393), елѫ-л ѳвъца (366) etc.

56. Prepoziţiunea repetată:

a) жѫнгѣ пре воевози пре ман мари (354), ѫнтарѫ пре Дѫмнезеѫ пре чела че ѫа фъкѫт (347);

b) ѳ четате ѳ Мемфа (354);

c) кѫ домнѫл латинескь кѫ Латин (355), ардѫ кѫ касе кѫ тоть (378);

d) лу домнѫл шкїенескь лу Тервелѣ (378), лу алалте лу тоть (397).

57. Articolanea pleonastică anormală:

a) în construcţiunea nominativului cu genitivul: аль патрѫль съборѫл а тоатѫ лѧмѣ (368), цара а маниχеилорь (370), ѳвъцѫтѫра а прѣ ѳнѫлцатѫлѧи (347);

b) în construcţiunea adjectivului cu numele personal la genitiv: а проклѫтѫлѧи лѫ Іѫлїань (364);

c) în construcţiunea numelui personal la cazul oblic cu terminii de înrudire contraşi cu pronumele reflexiv: домнїѫ фию-съѫ лѧи Тить (360), сѫи ѳпърѫцїѫ тътѫне-съѫ лѧи Їндроникь (401); лъсѫ ѳпърѫцїѫ фїю-съѫ лѫ Костантинь (376), лъсѫ ѳпърѫцїѫ фїю-съѫ лѫ Істианинь (377), дѣде кѫнѫна фїю-съѫ лѧи Миχаиль (386), лъсѫ ѳпърѫцїѫ фрѫцине-съѫ лѧи Їлеѯандрѫ шн фїю-съѫ лѧи Костантинь (391), дѣде ѳпърѫцїѫ непотѫ-съѫ лѫ Істинь (371) etc.;

d) рѫмѫнїи мѫнтѣнїи (377) = *rumânii munteni.*

58. Genitivo-dativul femeiesc:

a) cu *-iei*: лѫмїен (345, 346, 348, 351, 399), вїецїен (384), къдерїен (346), лѧнїен (347, 348) бесѣречїен (350, 356), мѫерїен (352, 357, 393), четъцїен (356, 375, 386, 403), нѫпъстїен (371), вїецїен лѫмїен (373), крѫчїен (373), Ираклїен (376), леуїен (381, 384), пещерїен (386), Ѳеѡдорїен (386, 397), Ѳеѡфанїен (393), кѫрцїен (389), иннмїен (392, 403), ц'ърнен (392), мърїен;

b) cu *-eei*: Полχиреен (366), ѳцелепчюнеен (368), Єзекеен (369), тѫрмеен (369), пизмеен (de două ori la p. 371), фечодреен шн манчеен (375), ѳпърѫтѣсеен (373,
424 386, 398), пѫюл аспидеен непоцилорь нѫпръчеен (379), сфинтеен (381), дерѣп|теен (385), къшчодреен (385), Боснеен (405), Молдовеен (405, dar 406: Молдовен), лѫмїеен 345, 399), ѳпърѫцїеен (396), Зоеен (396);

c) cu *-ăei* la numi bărbăteşti: Фокѫен (374, 393, dar 392: Фокѫн), Дѫкѫен (399, 400).

59. Genitivo-dativul bărbătesc prepus este generalmente *lu*: лѫ Їдамь (347), лѫ Фалекь (348), лѫ Їфеть (348), лѫ Симь (348), лѫ Фараонь (349), лѫ Дѫмнезеѫ (349), лѫ Мωѵсн (349), лѫ Їѵраамь (349) etc., dar foarte des şi *lui*: лѧи Дѫмнезеѫ (347), лѧи Симь (348), лѧи Їѵраамь (349) etc.

60. Concordarea articlului prepozitiv *al*:

a) regulată la gen şi la număr: лѧкрѫрнле кѫне але лѧи (346), непоцїи лѧи Іаковь шн ан Ізден (360), ѫнь фечорь аль мїеѫ (368), мъестрїи але лѫ

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Ѩрхїминдь (375), ръсипторюль ікоанелорь ши ал лецїен (384), а лѫи манкѫ (384), рѣле лѫкрѫре але лѫи (380), але лорь мъестрїи (379);

b) neregulată, cu femininul singular pentru ambele genuri şi numere: анѫл де ·тъю а (=al) лѫи Ѩвраамь (349), фечорь а лѫ Маркїань (356), боіарінь а лѫи (366), фечорь а ·тпъратѫлѫи (390), фечорь а лѫи Кесарь (368), фечорь а лѫ Ѩмантїе (370), нѫмеле лѫи де ·тпърать ши а фечорилорь (392), фечорь а лѫи Ѩндроніка (391), фечорь а лѫ Тѫлїе (356), ·т зилеле лѫ Костантінь ·тпърать ши а (= ale) Ірїнеи (382);

c) neregulată prin atracţiunea cuvîntului precedinte: ·тпърѫщїѫ лѫ Ѩнѫхаил фечорѫл лѫи Ѳеѡфил шл ал (= a) Ѳеѡдорїен (386, cf. 391).

61. Nearticularea normală:

a) a terminilor de înrudire construiţi cu pronumele reflexiv absolut la singular: ѫнкю-съѫ (351), сокрѫ-съѫ (352, 392), непотѫ-съѫ (358, 364), фїю-съѫ (359, 390, 401), ѫинере-съѫ (361, 389), татѫ-съѫ (362, 365), домнѫ-съѫ (346, 352, 387), фрате-съѫ (364), манкѫ-са (357, 388, 381), сорѫ-са (366, 367, 402), нашѫ-съѫ (367), кѫмнатѫ-съѫ (368), соцѫ-съѫ (367), мошѫ-съѫ (369, 393), мѫмѫ-са (387, 388, 381), мацехѫ-съѫ (376), доамнѫ-са (398), фіе-са (395) etc., cu singura excepţiune: фїюл-съѫ (350), forma nearticulată directă rămînînd tot aşa la cazul oblic, afară de: мъни-са sau мъне-са (355, 387, dar| 357, 381: манкѫ-са), тѫтъне-съѫ (366, 377), фрѫцине-съѫ (391); 425

b) a substantivului în genere construit cu pronumele reflexiv enclitic la singular: касѫ-ши (355, 388), слѫгѫ-шь (368) ное-ши (383), мѫіре-ши (394), фїастрѫ-ши (388), моарте-ши (373), фатъ-ши (392), авѫцїе-шь (386), локѫ-шь (404), cu singura excepţiune чата-ш (348), iar la plural: очине-ш (351), apoi pe aceeaşi pagină 378 ne întîmpină nearticolatul касе-ши şi articolatul мѫериле-шь, de asemenea e articolat соцїи-шь (361, 368), precum şi totdeauna la cazurile oblice: бърбатѫлѫи-шь (347), коконилорѫ-шь (356).

62. Nearticularea anormală:

a) гръи къторѫ боіарн (= *boĭarĭĭ*) лѫи (403);

b) ·т къмпѫ (= *cămpul*) стъпѫнилорь (388);

c) мерцѫ краю пре ѫскать (= *craĭul*) (403), ıарѫ краю скъпѫ (403), дечи краю кѫ къторѫ хвалѫ веннсе (403), dar mai sus: краюль;

d) фрате (= *fratele*) мѫне-са (387).

63. Articolarea foarte corectă a ordinalelor: ал патрѫл (346), аль патрѫль (368) = *patru-lĭ*, articolat ca *omu-lĭ*, nu ал патрѫле, născut prin analogie cu: ал донле, ал трене, ал чиичиле, ал шаселе (346) = *şase-le*, articolat ca *părintele*, aceste din urmă totdeauna fără amplificativul *a*, adecă niciodată ал донлѣ = *doi-le-a*.

64. Întrebuinţarea lui *cel* de-naintea substantivului într-un mod apropiat de al articolului definit prepozitiv: гонїѫ пре чен крецинн дерепцн (369), тъе атѫнче 35 де мїи де чен връжмаши хитлѣнн (371), се нѫи атѫнчешн чѫ стѣ комить ка ѡ сабїе (374), чен боіарн бѫнн ши бѫтрънн (388).

65. Întrebuinţarea improprie a pronumelui reflexiv:

a) său în loc de *lui*: Зинонь, татѫль съѫ Леѡнть, нѫ ера дерепть (369) = *Zinon, tatăl lui Leont...*;

b) său în loc de *lor*: ле ера мош, татѫ мъни-са (355) = *tatăl mumei lor*, шї-н чертa татѫ-съѫ (365) = *tatăl lor*.

66. алалцн тоцн се некарѫ (348), адъпа пре алалцн (369), дѫсе-се дѫпѫ алалцн (377), ешнрѫ ѫнїн ла лалцн sau л-алалцн (382, cf. 371: л-авѫцїе, lingă 372: ла авѫцїе), съ трагѫ пре а|лалцн ·тцара лорь (395), трекѫ дѫпѫ алалцн (396), 426

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

царѫ ла алалте ла тоть (397), pretutindeni cu sens de «ceilalţi», «celelalte», adecă o compoziţiune din *alt* cu articlul prepozitiv *al*, ca în *al-doile*, *al-meu* etc., dar o compoziţiune bizară prin discordie la gen şi la număr: *al-alţi* = «ille alteri», *al-alte*= «*ille-alterae*», cf. albanezul *tiatără*= *tă-i-atără* = «illud-ille-alter».

67. Condiţionalul *să* e distins mai totdeauna de reflexivul *se*: съ се хрънѣскѫ (347), съ се батѫ (352), съ нѫ се мѣстече (353), съ се кѫноаскѫ (376) etc., cu puţine excepţiuni ca: съ (= se) тъмплѫ (369) sau: се-ль (= să-l) дезгроапе (370).

68. съ cu sensul latinului *si*: вѫм лѫа ачесть грєѫ, съ-н ши кѫ прѣцеть (345), съ лєѫ, пардось, тигрь, тоци факь пѫїн мънїоши (362), съ арѫ тръи (400).

69. Conjuncţiunea *ci* nu e distinsă nicăiri de pronumele *ce*: че че ысте съ фїе, нѫ се поате трѣче (352), че нѫман че домни ѕнь днь (369) etc.

70. Întrebuinţări remarcabile ale prepoziţiunii *de*:

a) de cu sensul de «care»: ера ѕнь wмь де авѫ w ранѫ (358), w фатѫ днѫме Идина де ера прѣ фрѫмоасѫ (366), w фатѫ де фѫ апон датѫ де Θеwдосїе дѫпѫ Валентїань (366), бояринь ман маре Испарь де авѣ w слѫгѫ (368), ѕнь постѣлникь де ера рѫдѫ тпъратѫлѫи (372), нъскѫ фечорь де-и съмъна тгрѫ тоть (375), iar fiind urmat de persoana a treia la acuzativ capătă sensul de «pe care»: нъскѫ-се фечорь де т Єлена фата лѫи Романь де-ль кема пр-нисѫл Романь (393), бояринь кѫнь ши кѫтрънь де-ль кема Романь (391), ѕнь пърынте кълѫгѫрь де-ль кема Марко (391), ѕнь боярынь маре де-ль кема Θеwфилищь (388), фрате мъне-са де-ль кема Барда (387), ѕнѫл че веннсе кѫ Карѫл де т Шпанїѫ де-ль кема Формось (382), ѕнь пърать де-л ва кема Лєѫ (384), ѕнь прикѣгъ де-ль кема Тиверїе (377), четате де w кема Конюх (406) etc.

b) de cu sens partitiv: мїн де оцинле лѫ Сенахиремь (350), съ се вънзѫ де пънѣ лѫи (394), мїн де чен връжмаши (371), cfr. mai sus, p. 221;

c) de prepus adverbului *greu*: адѫрмнрѫ де грєѫ (353), де грєѫ л пърнрѫ (352);

d) de să = *ca să*: де съ нѫ се скоале (384).

427 71. Prepoziţiunea *a* servind pentru formarea cazurilor nearticulate:

a) la dativ: а мѫлци фъчѫ казне (357), съ-л тпревѣзе а ръѫ сфатѫл лорь (379), дедѣсе а неще тикѫнци (393), рѫдѫче фечорь а пърынте (362) [295];

b) la genitiv: а пѫцинн адевери сфатѫл (378), съ се адеверѣзе а маре крединцъ (397), иннма а бѫни крецинни (381), токмала сфатѫлѫи ши а пърынцїи (373), манкѫ а мѫлци (374);

c) la ablativ: се апѫкѫ де а-мънѫ-и = «de la mîna lui» (392).

72. Pluraluri arhaice:

a) cu *-ă*: изводръ[ле] (345), [фрѫмоасе] мѵризмѫ (346), articulat тътарѣи (372, 375), ceea ce presupune nearticulatul *тътарѣ;

b) cu *-ure*: столѫре (353), столѫрелорь (395), лѫкрѫре (380, 381, 388, 391), валѫре (376), конфѫреле (395), тѫнѫре (404);

c) de la *mumă* pluralul: мѫмѫниле (357).

73. De la *om* vocativul: оме! (357), дарѫ тѫ оме! (360).

74. Infinitivul întreg articulat: шї-н фѫ милѫ а-л пїѫрдерѫ (352), пърѫсѣще-те де а мѫнчирѫ (357), се лепѫдасе де а фирѫ (359), де а-ши плекарѣ чербичѫ (361), гата сабїѫ а тъиарѣ т боіарн (362), де а се ткинарѣ ікоанелорь (385).

75. De la verbe cu *-ire* imperfectul păstrează totdeauna pe *i*: се ферїѫ sau се ферїа (347), невонѫ (349, 350), wкърїѫ (350), фѫцїѫ (350), хѫлїѫ (350), юбїа sau юбїѫ (351, 360), лърцїѫ (352), мѫнчїѫ (357), сокотїѫ (357), венїѫ (359), пѫцїѫ (359, 361), слѫтїѫ (360), болїѫ (361), требѫнѫ (362), мѫрїам (373),

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

снлїѧ (358), wборнѧ (404) etc., intunecînd uneori pe *i* în *î* după *r*, ca în пърѫѧ (372, 374, 387) sau wборъѧ (384), pe cînd imperfectul verbelor cu *-ere* se formează regulat numai prin ѧ sau ѣ = *ea*: дѫчѧ, ръдѧ, зичѧ, кредѧ, дѫрѣ, пѫнѣ etc., astfel că verbele cu *-ire* şi cele cu *-ere* nu se confundă niciodată la imperfect unele cu altele ca în graiul de astăzi, iată de ex. o frază: и пърѫ (= părea) ръѫ де чѣѧ че пъцїѧ (= păţiea) ръѫ ши-л дѫрѫ (= durea) иниѧ де чѣѧ че болїѧ (= boliea) (361), cf. mai sus, p. 266.

76. Gerundivul cu *-und-*: бѣѫндѫ-лѣ сънцеле (375), кѫрѫндь| нъскѫ (352), 428
кѫрѫндѫ-л жѫнгїарѫ (365, dar 361, 364, 370 etc.: кѫръндь).

77. La conjunctiv *ară* (=lat. *haberet*) în locul actualului *ar*: арѫ фи ман бине (352), кѫм арѫ фч тъıть (356), дестоиникь аръ фи фость (360), съ арѫ тръи (400).

78. *să aibŭ* (= lat. *habeam*) pentru actualul *să am*: чинсте съ анвь де ла домнїѧ та (372).

79. Textul nostru întrebuinţează foarte des, alăturea cu imperfectul indicativ simplu în *-am*, un imperfect compus cu *vré*, pe care d. Cipariu (*Gram.*, I, p. 304, *Principia*, 191) şi eu însumi mai sus (p. 266) l-am luat din eroare drept conjunctiv, dar care nu este în realitate decît un imperfect indicativ compus: де врѣ иждери (= ijderea) чине-ва че-ва пре лѫме, ен-ль фъчѧ (349), де врѣ пѫне (= punea), вр-ѫнь воеводь сѫ врѣ чинсти (= cinstea) кѫ алтѫ боерїе, нѫ-л ман скимба (358), де нѫ мѫ врѣци досъди (= dosădeaţi), нѫ ашь фи астъзи ѵпърѫтѣсѫ (367), ман бине врѣ гони (= gonea) въалтѫрь сѫ врѣ принде (= prindea) стѣле (380), де врѣ адѫче (= aducea) чинева дѫрь, атѫнче ера вѣсель (382), къть врѣи къѫта (= căutai) ѵтр-ѫнса, тѫ врѣи кѫноаще (= cunoşteai) фїе ден че латѫри а тоатѫ лѫмѣ съ се врѣ ръдика (= se rădicau) wши (389), де-л лѫw де бръѫ ѵ кодрне пре Баснлїе, ши врѣ пери (= pierea) атѫнчешь (390), фодрте тънжїѧ дѫп'ѫнсь де нѫ-и врѣ ведѧ (vedea) фаца (394), чине-л прѣ рѫга, нѫ се врѣ ѵторче (= întorcea) мъхнить (396), де врѣ фи (= era) ш-алтѫ лѫме алътѫрѣ, дестоиникь аръ фи фость а w цинѧ (360), де нѫ врѣ фи (= era) ѵтѫнекать кѫ ачѧ врѣколѫчїе, аиментрѣ ель ера бѫнь (370), şi ales în următorul lung pasagiu, unde această formă verbală ar fi cu totul ne-nţelegibilă, dacă nu s-ar traduce anume prin imperfectul indicativ: аша-и ера нъравѫл кънды врѣ фи (= era) ѵ пачє: wаре-чє врѣ кѫцета (= cugeta) де демѫнѣцѫ, дѣчїѧ се wсебїѧ ѵнсѫши де врѣ ворови (= vorbea) де боиари ши де месереи, дѣчїѧ прѫнзїѧ ши врѣ дѫрми (= dormea) пѫцинель (363), ceea ce ar deveni o completă galimatie, dacă врѣ кѫцета s-ar explica prin «ar fi cugetat», врѣ ворови prin «ar fi vorbit» şi врѣ дѫрми prin «ar fi dormit».

80. Este remarcabil sensul specific românesc al lui *vrea*, cînd se întîmplă ceva fără voinţă sau chiar contra voinţei: вр̃ съ се мѫнчѫскѫ ши Gѫригнь, че нѫ пѫтѫ ръбда (363), | кънды врѣ съ моарѫ Іѫстинїань (371), кънды вр̃ съ се 429
дѫкѫ [гоннтѫ], адѫнѫ тоци коиарїи (387), врѣ съ моарѫ Θеwфана (394).

81. La a doua persoană singulară a viitorului niciodată *vei*, ci numai вери (346, 350, 364, 372 etc.), iar o dată cu *e* pentru *i*: де вере врѣ съ ши (372), ceea ce face a crede că finalul *i* se pronunţa aci întreg, cf. mai sus no. 2.

82. Moxa postpune adesea pronumele personal enclitic şi pe reflexivul *se* la a treia persoană singulară a perfectului simplu: тъмплѫ-се (354, 368),

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

мнрѫ-се (356), мѫтѫ-се (360), дѫсе-се (377), скѫлѫ-се (380), нѫскѫ-се, нъскѫ-се (356, 392), дѣде-шѧ (361), добѫнди-ши (370), вени-м (370), пърѳ-и (352), лъсѫ-ши, лъсъ-ши (360, 393), пѫсе-се (360), чершѳ-л (376), лепъдѫ-ши (381), лъсъ-и, лъсѫ-и (381), ѧдѫсе-ши (384), тѫрнѫ-се (392), ръдикъ-се (406) etc., rareori la a treia persoană singulară a imperfectului simplu: фѫчѫ-шѧ (359), ѧрдѣ-и (374), şi numai o dată la prima persoană a prezintelui indicativ: мнрѳ-мѫ (362).

83. Forme de notat ale perfectului:

a) de la verbul original **vie* (= lat. *vivere*, cf. *scrie* = *scribere*), de unde *în-vie*, perfectul compus este **a vis*, *a în-vis*: ѳ ѳвис а трем зи деѳ моарте (358), ceea ce presupune ca perfect simplu **vise* (= lat. *vixit*), iar la imperfect *viea* = lat. *vivebat*: кїш бине ѳеѡдосїе кѳ ѳпърѫтѣса (367), este foarte neregulat însă substantivul derivat prin sufixul *-nic* în: ѧи раюлѳи кїштничи (346) = « locuitori »;

b) de la *face* două forme ale perfectului compus: кѳи лѣѳ фапть (346) lîngă: чела че ѳѳ фъкѳт (347), dintre cari însă *a fapt* abia o dată, iar pe aiuri totdeauna *a făcut*, şi două forme ale perfectului simplu: *féce* şi *făcu*, întrebuinţate uneori ambele în aceeaşi frază: фъкѳ черю фърѫ стѣле, нѳман кѳ кѳвънтѳ-л фѣче (345), sau: фъкѳ ши ал доиле черю шї-и пѳсе нѳме Дѳмнезеѳ чела че-л фѣче (ibid.), formele *a fapt* (= lat. *factum*) şi *féce* (= lat. *fecit*) fiind cele organice, iar formele *făcu* şi *a făcut* fiind născute prin analogie cu perfectul simplu şi perfectul compus de la *tac*, *zac* etc., unde *tăcu* (= lat. *tacuit*), *zăcu* (= lat. *jacuit*) etc. sînt organice;

c) de la *scrie* abia într-un singur loc s-a păstrat forma *script* (= lat. *scriptum*), şi numai ca adverb: ле зисе скрипть (354) | « le zise în scris », dar se găseşte mai adesea substantivul derivat *scriptură*, cu sensul actualului « scrisoare »: ѳ скриптѳрѫ зичѫ (357) sau « scriere »: ѧдънкѳл скриптѳрилор (380, 399), шї-и ера драгь а четн ла скриптѳри (386);

d) de la *trimite* (= lat. *transmitere*) sînt două forme de perfect simplu: тримисе sau тремисе (350, 356, 360, 366 etc.) şi тремѣсе (366, 367, 371 etc.);

e) forma organică pentru prima persoană plurală a perfectului simplu e conservată în: нои скрисем (352) şi: не съмнѫмь ши нои де скѫпъмь (373), adecă *scrisem* = *scripsimus* şi *semnăm* = *signavimus*, în locul actualei forme *scriserăm*, *semnarăm*, *scăparăm*, unde *-ră-* s-a introdus numai prin analogie cu a treia persoană plurală: *scriseră* = *scripserunt*, *semnară* = *signaverunt* etc., iar provincialismul bucureştean, printr-o nouă bizarerie, mai adaugă pe acest *ră* chiar la toate persoanele perfectului compus: *am făcutără* = « am făcut » etc.

84. Participiul trecut întrebuinţat ca substantiv nu e des: спартѳл Троадеи, ръспнтѳл Троадеи (354), ѳнѫлцатѳл лѳи Христос (359), грѣѳл нѫскѳтѳлѳи съ-ль подрте (347), кѳ нецїѳтѳл стрикарѫ тѳрма (355), mai interesant *dată* cu sens de « soarte »: кѳи нѳ ѣсте датѫ де сѳс (397).

85. De la *cerĭu* perfectul totdeauna *cerşu*, niciodată *ceru*: чершѳ ѧжѳторю (353, 382), чершѳ ла Таватаїе (353), чершѳрѫ ѧѳрь (379), чершѳ-л пъмѫнтѳл (376), чершѳ ѧничѫ (374), чершѳрѫ пане (403), cf. mai sus, p. 273, no. 35.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

86. Şovăirea între *preste* şi *prespre*: преспре 40 де зиле (358), преспре тоатѫ лѹмѣ (359, 361), преспре марѣ Понтѹлѹи (377), dar: преспе лѣце (361), преспе тоатѫ лѹмѣ (364), преспе пѫцине зиле (370).

87. ачиѫ = *aicea*, de 2 ori la p. 399, cf. mai sus, p. 221.

88. къче къ (380, 392), cf. mai sus, p. 114.

89. Particularităţi sintactice mai remarcabile:

a) concordanţa pluralului cu singularul: адѹнате атѫта (= atîte) оши (353), добънди Рѹмѹл чел бѫтрънь ши ле (= şi-i) принсе домнѹл (371), пре карîи ворь wбиди пре сърачи кѹ стръмбѹль, еѹ съ-л (= să-i) чертъ (372), ѳ час че вери (= veţi) мънка, | кѹ амарь вецн мѹри (346), рѹда лѹ Ѩндрîань скоасерѫ (= scoase) пре Лемнъ (382); 431

b) concordarea acuzativului cu dativul: дърѹи пре пърынтеле лѹи (= pre) папа Селевестрѹ кѹ четатѫ Рѹмѹлѹи (364), пре (= lui) Конста ши Костантинь лорь ле дѣде апѹсѹль (364), пре (= lui) вїегѹл Павлинь и тъе капѹл (367), възь пре (= văz că lui) Ѩлеѯандрѹ 13 лѹни датѫ-и вїацѫ (391);

c) concordarea dativului cu nominativul: челѹѫ (= cela) че паште бръбать 431
вѹнь ши кѹтезѫторь ла ръзбою, ель соси пизмеен робь (371);

d) concordarea acuzativului cu nominativul: пре Борис домнѹль лорь фѹ принсь (= îl prinse) вїѹ де-л дѹсе (394);

e) verbul auxiliar separat de verbul principal prin alte elemente: де амь еѹ фъкѹть (372) = « de am făcut eu », ва ка кѹ сѣчерѣ рътеза (374) = « va răteza ca cu secerea », вери армѫ хитлѣнѫ гѫси (390) = « vei găsi armă hitleană », ш-ѹ тоате ѳтъритъ (392) = « ş-au întărit toate », cf. reflexivul *se* despărţit de verb prin adverb: се фоарте мъхни (370), нимче се фоарте ѳнълца, нимче се пароѫ лѫса (398), precum şi: нѹ-ш фоарте гъндîа (404) = « nu-şi gîndea foarte », cu sensul de « nu cuteza »;

f) e deasă inversiunea sau mai bine metateza sintactică, citeodată foarte îndrăzneaţă: ши-н ал 26 де ани ѳпъръцîѫ лѹи (371) = « şi-n al 26 ani de înpărăţia lui », сѹ-л де слобозисе ощѣнїи (354) = « sau de-l slobozise oştenii », чел нѹме ши кѹ нъравь де Леѹ (383) = « cel cu nume şi năravi de Leu », аша де се връса сънце мѹлт (402) = « aşa de mult sînge se vărsa », челѹи че-н бать мѹлци пизмѫ мѹнчиторюлѹи (383) = « muncitoriului celui ce-i etc. », фъчѫ кѹ калдѫ иимѫ кътрѫ Дѹмнезеѹ бѹнѫтъци (397) = « făcea bunătăţi cu caldă inimă către Dumnezeu », шї-н рътеза ка кѹ сѣчерѫ спичеле некрѹцать (354) = « şi-i răteza necruţat ca spicele cu secera », се кѹлкарѫ съ ка доармѫ (368) = « se culcară ca să doarmă », че-л ши ѳдржци (388) « ce şi-l îndrăgi », нѹмаи калѹл че афларъ (353) = « ce numai calul aflară » etc.

g) ал патрѹль съборѹл а тоатѫ лѹмѣ адѹнатѫ (= adunat) ѳ Халкидѹнь (368), скоасерѫ кърцинле лор тоате де-ѳ овреещи (= ovreeşte) гречѣце (351), « adunată », prin atracţiune regresivă cu « lumea » şi « ovreeşti » prin 432
atracţiune regresivă cu « toate »;

h) a domni şi *a împărăţi* se construiesc direct cu acuzativul: чине ва домни рѹмлѣнїи (357), пре овръи и домнїѫ Ірѹдь (358), Рѹмѹл домнїѫ Ѳнорїе, ларѫ фрате-съѹ Ѩркадїе Царигрăдѹл (365), вомь домни ръсѫритъл (373), ѳпъръщиѫ Конста Бретанїа (363), марѣ четате Рѹмѹл w лѹ ѳпъръцить Ромиль (367).

90. De observat sub raportul semnificaţiunii:

a) a circimări = « a specula »: кърчмърїѫ венитъриле (360);

b) a semna = « a prevesti »: семнѫ ѹнь нѹмъръторою де стѣле часѹл кънда ва мѹри (359), кѹноскърѫ къ семнѣзѫ къ ва фи ѳпъръть (368), cf. алть

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

семнь ѳкѫ ѳѯ къ пѫскѯ ѡ мѯыре ѡ ѳатѫ че нинче авѣ ѡки (374), пречепѯ къ е семнь вѯнь (388), dar şi cu un alt sens: ера семнать ѯнь лѯкрѯ ръѯ ѳ цара гречаскѫ ши роднсе ѡ подмѫ рѣ (370), de unde însă семнать poate fi o eroare de condei în loc de: семѫнать [296];

c) a abate = « a se apuca »: абътѯ де сѯрѯпѫ каселе идолилорь (364), ѳеѡфил атѯнче абѫтѯ де нѯ къѯта съ рѫмъе че-ва (386);

d) a bate = « a dori »: Барда бѫтѫ съ фїе ѳпъратъ (388), дентрѯ адънкѯл нимїен лѯи ель бътѣ съ фїе ѳпъратъ (392);

e) a împle = « a realiza »: ѳмпле-мн че ан фъгѫдѯнтъ (368), dar *a împle rău* = « a cădea într-o nenorocire »: ши-л блѫстъма мѯлци де фацѫ съ ѳмпле рѫѯ (369);

f) връколакѯл (369), връколѫчїе (370), în aplicaţiune la cei îngropaţi de vii, ceea ce, după Manassis, s-ar fi întîmplat împăraţilor Zenone şi Anastasiu: ѳѯ дескоперитъ ши-л гѫсирѫ къ-шь мѫѳка тотъ, ши пашмацїн [297] ши местїн ши брацеле (369) [Add. 82];

g) de la *pizmă*, afară de verbul *a pizmi*: Коментиѡлань пизмїѫ ѳпъратѯлѯи (374), trei locuţiuni caracteristice:

α) *a pune pizmă*: се ѳтристарѫ ши пѯсерѫ пизмѫ (353), ель пѯсе пизмѫ де ѳдеминѫ ш-алцїн (387);

β) *a arunca pizmă*: ачестѯм арѯнкѫ пизмѫ Тѯлїе де-ль тъе (356), ші-н арѯ-ѳкарѫ пизмѫ тоци (374), арѯ-ѳкѫ пизмѫ кѯ връжмѫшїе (388);

γ) *a bate pizmă*: челѯи че-н бать мѯлци пизмѫ (383);

h) nuanţele de semnificaţiune ale lui дерептъ = « drept »:

α) кѯ дерептѯл зикъндь (354);

433 β) дестоиникь аръ ѳи ѳость а ѡ цинѫ ши а ѡ дерепта (360), се дерептѫ (357);

γ) *derept* = « pentru »: дерептъ динса (352), дерептъ ачѣѫ (357), дерептъ вѯнь ѡмь (370), дерептъ Ѳеѡфил (387), дерептъ витѫ (370);

δ) *derept să* = « ca să »: дерептъ съ нѯ се спае (389);

ε) *derept* = « lîngă »: нинче авѣ ѡмь дерептъ сине (377);

ζ) дерепче къ ера брѯдїн (386);

i) bunătate = « avere, bogăţie »: бѯнѫтатѫ тоатѫ а лѯ Менелан (352), нѯ-ши гѫси мѯырѣ нинче бѯнѫтатѫ (352), стрѫнсе бѯнѫтатѫ тоатѫ (356), де лѯа бѯнѫтатѫ (358), четъциле чѣле тари ши плине де бѯнѫтате (389) etc.:

j) cocon totdeauna cu sens de « copil »: нъскѯ дентр-ѫнса вѯнь коконь (369), амъндои кѫндь ера коконаши (365), ѡ спентекарѫ ши скоасерѫ коконѯл (357), коконь де цицѫ (378) etc., dar şi *copil:* де тоци ѡаменїн ши де мѯерн ши де копїи (370);

k) o diferenţiare de sens foarte curioasă între pluralul *cetăţi* şi pluralul *cetaţi:* лѯ добъндитъ 1000 де четъци ши 540 де четаци (357), шн-ш фъчѫ четаци карїи вѯде дескѫлека (348) [298];

l) pe lîngă sensul ordinar al cuvîntului *mîntui:* ен се мънтѯнрѫ (348), ne întîmpină şi o accepţiune insolită: стръмбѫтъци грѣле ши мънтѯнри рѣле (371);

m) judeţ cu sensul latinului *judicium:* ле ера жѯдецѯл ѳ платѫ (371), жѯдець дерептъ (372), дерепт цї-н жѯдецѯл (374) etc.;

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

n) a-şi iubi den = « a opta »: ден дѣаѡ съ-шь юкѣскѫ мѫ·ткѫ, анчѫ аѫ несвр'ъшитъ (374);

o) la: юбиторь л-авѫцїе (371, 372), юбитоаре ла авѫцїе (372), юбиторю ла аѫрь (382), юкѣцѫ ла фїешче кърбатъ (397), кърбатъ ла шцш шн кѫтезѫторю ла ръзбою (373), мъестрѫ ла ръзбою (375);

p) a ura = « a augura »: шн кѫ глас де кѫчинь ѫръ съ аскѫлте тоатѫ лѫмѣ де четатѫ (355), dar cu sensul de « oracol » se întrebuinţează *plaz*: лѫарѫ ачестъ плазь (354), de unde apoi derivatele *plăzuit* şi *plăzuitură*: лѫарѫ плъзѫитъ (354), плъзѫитѫриле Севилїен (356).

r) a şti se întrebuinţează foarte des cu sensul de « a afla ceva », « sciscitare »: дѣка цїѳ ѫнь философь, зисе (356), дѣка-л цїѳ къ се ръдикѫ (364), цїѳ къ е фатѫ кѫратѫ (366), цїѳ къ исте негоцѫлк ·тпърѫтѣсеен (385), кындь цїѳрѫ алцн шкѣн, ен сърирѫ (387), Мнχаил цїѳ ши зисе (388), цїѳ дентрѫ шаречиие (395), ен цїѳрѫ, дечи-ши шрби фечорїи (401) etc.; 434

s) a-şi semăna = « a se asemăna »: ѫнѫл кѫ алтъ иѳ ш-ѫѳ съмънатъ (345), иѳ-шь семънѫ ла нърабь кѫ татѫ-съѫ (362), съ-шь самене мошѳ-съѫ (395), нѳ-шк семънѫ фръцине-съѫ (395), şi cu acelaşi sens *a-şi răduce* (cf. mai sus, p. 298, no. 147): нѳ-ш а ръдѫче фечорь а пъринте (362) [299];

t) turtea = « arbust, copăcel »: се аскѫнсерѫ сѫитъ десиме де тѫртѣле (347);

u) a se măna = « a trece un interval de timp »: с-ѫѳ мънатъ де ла Кърь де ·тъю пънѫ ла Дарїе (351), с-ѫѳ мънатъ де тоть 8 ани (354), с-ѫѳ мънатъ де ла Тѫлїе пънѫ ла Кесарь (357), dar *a măna* = « a trimite »: фѳ мънатъ кѫ шишле ла Сирїѫ (393);

v) a se ucide = « a se lovi »: тремѣсе воинічїи тоци шн коирїи съ се ѫчиѫ кѫ търчїи (379);

x) a *dibui*, după d. Pontbriant (p. 219): « tâtonner, hésiter, balancer, être indécis », figurează în Moxa cu sensul de « a căuta ocaziunea »: те дибѫище съ те пїдразѫ ка съ-ци ia ·тпърѫцїѫ (390), mai fiind de observat că astăzi se pronunţă mai mult *ghibui*, cu iniţialul *g* = *d* [300];

z) gustare = « ospăţ »: гѫстъриле нѫ ле юбїѫ фърѫ врѣме (395), de aci *gustăreţ* « gourmand »: гѫстърець, бецивь, мърець (374);

aa) răzbun = « odihnă »: се сфъдескь кѫ тоате църиле шн иѳ аѳ ръзбѫиь (405);

bb) a-şi scumpăra mînia = « a-şi răzbuna »: шн-ш скѫмпърѫ мънїѫ пънѫ ·тн а патра рѫденїе де съмънцѫ (374), съ-шь скѫмпере мънїѫ де пре Романь (398), dar simplul *a scumpăra* = « a răscumpăra »: ѡ скѫмпърѫ фрате-съѫ (387), pe cînd *răscumpărare* = « pedeapsă »: лѫарѫ къръидь ръскѫмпъраре де ла Дѫмнезѳ (376), cf. mai sus p. 301, no. 160;

cc) méser cu sensul latinului *miser:* де рѫдѫ мѣсерѫ (367, 379), фѳ църа·ткѫ мѣсерѫ (382), фечорь де wамени мѣсери | (388), şi tot aşa *mişel* = 435
= lat *misellus*: нѳ пѳтѣ ешн десь ла мишеи шн ла сърачи (371), тоть ·тпърцїѫ мишенлор (373), ·тдърѫторю ла мишеи (397), мишеии де претѳтиндинѫ мѫлть биие лѫа дентрѳ мъниле лѫи (397) etc., dar *meserére* = lat. *miserere* prin aceeaşi tranziţiune logică ca în slavicul *slujbă* din *slugă*, se întrebuinţează numai cu sens de « funcţiune »: ман наните де алцїи добѫнди месерѣре Ирѳть (356), съ фїе · врѣме мѫлтѫ пре месерѣре (358), де бощри шн де месереря (368), cf. mai sus p. 129;

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

dd) mănuntae numai cu sensul de «genitalia»: се голи ѧнаинтѫ тѫтърора де-л възѫ съборѫл къ-н ера вещежите мънѫнтаеле де нѫман че авѣ де ѫдать (387), ceea ce confirmă opiniunea noastră de mai sus (p. 277, no. 56) cum că semnificaţiunea de *mănuntae* = «intestine» este posterioară;

ee) a se lăuda cu rău şi simplu *a se lăuda cuiva* = «a ameninţa»: н чертѫ татѫ-съѫ съ аскѫлате де даскалъ, ен се лъѫда кѫ ръѫ кънды ворь фи ѧпъраци (365), нѫман че ле порончїѫ шї ли се лъѫда шї-и ѧгрозїѫ кѫ кѫвънтѫл (372);

ff) a scorni totdeauna cu o nuanţă pesimistă: скорни вънть кѫ виворь (376), кънтъри кѫ кѫрвеле де юбосте скорнїѫ (387), се скорни негърѫ ѧтѫнекатѫ (369), şi chiar în: скорни оци (393) = «făcu o armată din nemica sau pe neaşteptate»;

gg) a aromi, tradus de d. Pontbriant (*Dict.*, p. 46) prin: «assoupir, engourdir, endormir à demi», are în Moxa totdeauna sensul de «a îndemna la ceva prin seducţiune»: се апропїарѫ д-инсѫл нещe арѫмитори ѧнтлѣны ши-л мъглисїрѫ де-шь гони пре мѫмѫ-са (381), дїаволѫл ... се апропїе де аромн пре стрѫмошa (347), дѣчїа-ль аромисе съ подрте ѧанцѣрь пре аскѫнсь (390), фѫ аромить де ѫнь скопить, анѫме Хрисафїе, де-шь гони сорѫ-са (367);

hh) foişor: превїѫ пре маре дентр-ѫнь фоншорь (385), cf. mai sus, p. 280, no. 66;

ii) bogat = «mult»: фѣче богать ръѫ (358);

kk) rudă cu sens de «gens»: рѫда лѫи Сиѳ (347), рѫда лѫ Ѩфеть etc. (348), рѫда wѵрешскѫ (349), рѫда персилор (350) etc.;

ll) нѫ-мн вегѣ вое немикѫ (372) = «nu mă asculta»;

436 *mm) a se înfărtăţi* = «a se face fraţi de cruce», de unde urmează că *fărtat* însemnează anume «frate de cruce» sau mai corect *frate pre cruce*: се ѧфъртъци кѫ нѫншїн — ера фраци пре крѫче (368);

nn) măgură cu sens de «munte»: съ спѫнемь де Ниль, къ шасе де-нтр-ѫ-ѧ мѫнте че-л кѣмѫ Ѩтлантъ — шї е ман ѧналть де тоате мъгърнле а тоатѫ лѫмѣ (362), cf. mai sus, p. 228, no. 105.

92. **hitlén* = *viclean* cu derivatele sale: wмь хнтлѣнь ши ръѫ (367), кѫлпе хнтлѣнѫ (356), хнтленїѫ (347, 353), хнтленшѫг (353, 371) etc. suscită următoarele observaţiuni:

a) хнтлѣн derivă din slavicul хытръ «artificialis, callidus», cu sensul conservat în polonul *chitry* «astutus» = russ. хитрый etc. şi cu forma serbului хитрен, dialectic хнтлен «properus» (Karadžić), pe cînd din acelaşi slav хытръ, fără schimbarea formei şi a semnificaţiunii, provine românul poporan *hîtru* «artificialis, callidus»;

b) actualul *viclean* din хнтлѣн cuprinde interesantele tranziţiuni fonetice a iniţialului *hi-* în *vi-* şi a medialului *-tl-* în *-cl-*;

c) sufixul unguresc *-şug* = *ség* (cf. mai sus p. 270, no. 18) s-a adaus cătră tema slavică *hitlen-* întocmai după cum s-a adaus şi cătră tema slavică примѣтьнъ;

d) pierderea nazalei de-naintea lui *ş* în actualul *vicleşug* din хнтленшѫг este identică cu pierderea nazalei de-naintea lui *ş* în actualul *prieteşug* din прїетнн-шѫг (în Moxa însă, 392, cu un alt sufix: прїетнничїѫ [301]) sau

* La numerotare, Hasdeu a sărit cifra 91 (*n. ed.*).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

cu pierderea lui *r* în actualul *meşteşug* = мещерш8г (366 etc.) = ung. *mesterség*, a lui *g* în *beteşug* = ung. *betegség* şi altele, consoana fiind conservată totuşi în еденш8г8лъ (386) [Add. 94].

93. Cuvinte formate din fuziunea a două teme:

a) vizetlén = « perfid »: ераръ8, визетлѣнь, сирѣпь, 8чигашь (377), compus din *vizentén* = slav. византѣнинъ « bizantin » (cf. *graeca fides* etc.) prin pierderea nazalei de-naintea lui *t* (cf. *cît* = *quantum* etc.) şi prin imitaţiunea finalului din sinonimicul *hitlean*, adecă визетлѣнь = визент(ѣн) + (хит)лѣн, deşi s-ar putea primi şi o altă explicaţiune, considerînd pe finalul лѣн ca adaus cătră numele de oraş Византъ- « Bizanţiu » prin analogia formei slavice рим-лѣн « roman » de la Римъ « Roma », | dar sinonimitatea *vizetlén — hitlén* şi prezinţa grupului *-tl-* în ambele vorbesc mai mult în favoarea primei derivaţiuni [302]. 437

b) măscornicie: к8 алъ8те ши к8 мъскорничїи (358), în loc de *măscărnicie* (356: веселїѫ к8 мъскърничїи) sub influinţa cuvîntului *scorni* (cf. no. 90 *ff*), adecă мъскърничїе + скорнире, căci nu se poate admite că мъскорничїи ar fi o eroare grafică sau o modificaţiune fonică în loc de мъскърничїи, de vreme ce paleograficeşte ѫ nu se confundă niciodată cu о, iar foneticeşte nu există în cuvînt nici un motiv asimilativ sau acomodativ pentru trecerea lui ѫ în о;

c) platoşă « cuirasă »: с8лиџеле, платошеле ши тоате армеле (395), wџи токмите, ѳплѫтошаџи, полеџи (403) = medio-lat. *plata* « cuirasă », modificat — ni se pare — după *cămaşă*, căci « cuirasa » se numea şi *cămaşă de fier*, adecă *platoşă* = *plata* + (къма)шъ [Add. 94];

d) furtuna din lat. *fortuna* + *tună*, vezi mai sus, no. 29 *h*;

e) nestimate, vezi mai jos, no. 146.

94. *maşteh* = « tată vitreg »: къ-л отрѫви мащехѫ-съ8 Мартинь (376), (376), masculin format după femininul *maştehă* « mumă vitregă », fără consideraţiune că slav. мащеха este o simplă dezvoltare din мати «mumă », cf. mai sus, p. 279, no. 61, fenomenul analog de masculinul *famen din foemina*, sau slav. къмотръ = rom. *cumătru* din къмотра = lat. *commater* [303].

95. Masculinul *soţ* în privinţa femeiei: дѣка вени ѳ връстѫ де ѳс8рать, сор8-са Полхрїѫ грижїѫ съ-и афле соць (366), к8 соц8-съ8, ѳпърѫтѣса Ѥудоѣїѫ (367), dar şi: Ірїна соаца лви (381).

96. Totdeauna *sor* = lat. *soror*, niciodată actualul *soră:* дѣде w сорь дв8пѫ Филипик (373), w сорь а домн8лви шкїенескь (387) etc.

97. *morĭu* = lat. *morior*, nu *mor*: веди къ морю, ши фїю-мїе8 гасте микь (400), dar a treia persoană pluralĕ *mor*: морь ѳџерїн (370).

98. *mitĭutel* ера коконь мнтютель (386), o formaţiune foarte interesantă din *mic*: мик8-т-ел, de unde apoi *k* trecut în *t* prin asimilaţiunea regresivă *k* + *t* = *t* + *t* şi *u* muiat în *ĭu* prin acomodaţiunea progresivă: *i* + *u* = *i* + *ĭu*, rămînînd însă de explicat sufixul primar *-t*, cătră care s-a adaus sufixul secundar *-el* şi pe care ni-l prezintă de asemenea în aceeaşi combinaţiune sinonimul *puţin-t-el* = *puţinu-t-el*, astfel încît se pot restabili cu certitudine două forme române pierdute: *micut* şi *puţinut*, cf. *grecoteiu* « Graeculus » = *grecu-t-eiu.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

438 99. *cindai* = «dacă cumva»: кѫндѣ ѥсте лѧ вѫнать ѳпъратѹл, кѫндѧи нѣвълѣще вр-ѹнѣ ѯитлѣнь сѧ вр-о фиарѫ лѧ татъ-тъѹ де принѫ (390).

100. *a uidi* = «a scăpa de pericol»: ѹнѣ черѣь маре нъвълиі лѧ ѳпъратѹл де-л лѧѡ де бръѹ ѳ коарне пре Василіе, ши врѣ пери атѹнчешь, ель гръби ѹнѣ воиникь де тъе бржѧл ѳпъратѹлѹи кѹ сабіѫ ши ѹиди (390), cuvînt foarte remarcabil, nemaiauzit astăzi şi care nu se poate explica decît prin albanezul *uidii* «concordia», *uidis* «conciliare, pacificare» (Rossi da Montalto), cu tranziţiunea logică «linişte» = «scăpare» [304].

101. *pestélă* = «zăbavă, întîrziare»: фържѫ пестѣлѫ фѹ принсь (378), фържѫ пестѣлѫ се скѹлѫ (383), cf. mai sus, p. 296, no. 137.

102. *săva* = «măcar»: де нѹ-н врѣ ведѫ фаца съва ѡ зи (394), cf. mai sus, p. 300, no. 157.

103. *ceur* = «δίκορος», la feminin *ceură*, la verb *a ceuri*, despre omul cu un ochi negru şi cellalt de o culoare deschisă, defect cunoscut în medicină sub numele de «heterophtalmie», de care suferea, după Manassis, împăratul Anastasiu: ѳнастасіе чеѹрѹл, че кѹм ера ел, аша авѣ ши вїаца чеѹрѫ, къ чеѹрѫ де-нтъюшь стръмбь спре ереса (369), şi să se observe că un sat de peste Olt aşezat lîngă Jiu se numea Чаѹри deja în epoca lui Mircea cel Mare [Add. 95]*.

104. *a se acĭua* = «a se adăposti»: се ачѹарѫ кѹ нѹс ѳ корабіе (348), cf. mai sus, p. 267, no. 2.

105. *duroare* = *dolorem:* кѹ трѹдѫ ши кѹ дѹрори съ се хрънѣскѫ (347), къ-л ѳгреѡа дѹрорле (372), cu totul diferit de *durere*, дѹрѣре, care este un infinitiv.

106. *spata* = «sabia»: дѹ ѳблать спата гречаскѫ пре ѳ цара тѹрчаскѫ (376), кѹ спата ши кѹ връсаре де сънце (356), cf. mai sus, p. 303, no. 166.

107. *ţest* = lat. *testum* cu sens de «craniu»: ферекѫ Крѹмь цестѹл капѹлѹи лѹ Никифор (383).

108. се адѫпа ѳпъратѹл ка де ѳ апа Нилѹлѹи кѹ шипокѹль де дѹрь (386), acolo unde în Manassis: τῷ χρυσορρόῳ Νείλῳ, de unde rezultă că *şipoc* însem-
439 nează «curs», cf. aceeaşi temă |*şip-* cu un alt sufix: *şipot* «goulot de fontaine, trou d'ou sort l'eau» (Pontbriant).

109. *alca:* врътежнши бине калѹл лѧ алка (389), cf. mai sus, p. 268, no. 7.

110. *mahmur de vin* = «ameţit de băutură»: ѹчнсерѫ пре Миχаил къ-лѣ афларѫ маχмѹрь де винь лѧ ацернѹть (389), din turc. *makhmur* «celui qui éprouve la prostration succédant à l'ivresse», *makhmurlîq* «étourdissement résultant de l'ivresse» (Mallouf), fiind ciudat că şi o altă vorbă relativă la beţie: *kief* «veselie după băutură», românii au luat-o tot de la turci, cărora Alkuranul le interzice întrebuinţarea vinului.

111. *mest* = turc. *mest* «chaussure»: пашмацїн ши местїи (370), astăzi *meş* «chaussure, pantoufle» (Pontbriant), cu pierderea finalului *t* după *ş*, cf. mai sus p. 294, no. 124, şi de aceeaşi proveninţă turcă este şi cellalt cuvînt *paşmaţii*, mai menţionat şi-n pasagiul: дърѹи пре ачела кѹ

---

* Венелин, Влахо-болгарские грамоты, p. 56.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

пашмацїи лѣи (389), fiind de observat că deja bizantinii luaseră de acolo: παζμάκζης = *paşmakgi* «calceorum feminarum confector» (Du Cange) [305].

112. *culvie:* ера ѡ пасере ·тр-о кѣлвїе де аѣзи афарѫ ѣнїи плѫ·тѫндь пре Леѡ, пасерѣ ден кѣлвїе ·тъ стринга (390)= slav. клѣвиꙗ din gr. κλωβός «cavea avium», forma română actuală *colivie* provenind din variantul slavic кѣльвиꙗ = *culĭviĭa* (Miklosich).

113. *blaznă*, plural *blazne*, invariabil la masculin şi la feminin: ѡмъ блазнѫ ши нѣ цїѫ ръндѣл (379), амъцїѫ пре ѡамени блазне (381), е блазнѫ ши фрикось (384), ера фрикось ши блазнѫ (381), în Lexiconul Budan (p. 58): *blasnă* «om mişel, nebăgat în seamă» şi «lucru blăsnit, stricat sau rău lucrat» = slav. блазнъ «error, scandalum» (Miklosich).

114. *hlap*: кѣ хлапїи ши кѣ кѣрвеле (362), хитлѣпїи ши хлапїи (372), афлѫ неще ѡамени хлапи (382), неще хлапь (387), = slav. хлапъ «servus, rusticus».

115. *smărd*: нище хлапи ши смръзи (387) = slav. смръдъ «plebeius, rusticus».

116. *aoré* = «uneori»: ѡвръ бирѣнѫ гречїи пре троиани, ѡвръ троиїи пре гречи (353), ѡвръ пътрѣндѫ ши пърецїи (404), a|decă *a-óre* = *ad-horas* cu amplificativul *-a*, o formaţiune din *oară* necunoscută d-lui Cihac (p. 183). 440

117. *a scripi* = actualul *a sclipi* cu trecerea lui *ri* în *li* (cf. mai sus, p. 283, no. 78): полеици ши скрипїѫ де-цѣ пърѫ къ ръсаре соареле (403) [306].

118. *a ijderi*, *a ijdări*, *a ijdărî* = «a inventa»: де врѣ нждери чине-ва чева (349), кѣнътѫци мѣлте нждъри (356), мъестрїи але лѣ Їрхимидь рѵмлѣнѣл де нждерѫсе кънды бѫтѣ рѵмлѣнїи (375), мѣнчи пре лѣме елѣ ле нждъръѫ (380).

119. сирѣпь (374, 376), dar de asemenea: скирѣпь (378, 379) = slav. скерѣпъ «ferus» (Miklosich), iar la verb: се сирипи (398).

120. ꙗнь къѣтаци (369), ꙗни съ спѣнемь (362), forma *iani* apropiindu-se mai mult de gr. ἤνί, decît de lat. *en* [307].

121. *sechiraşu:* се фъчѫ секирашѣ де ·тѣла кѣ карѣл кѣ 4 кан (387)= ungur. *szekeres* «vizeteu, căruţaş».

122. *sacalăş* sau *săcalăş:* кѣ пѣшчиле ши кѣ съкалъшеле (403), кѣ сакалъше ши кѣ тѣнѣре (404) = ungur. *szakallás* «eine Art Kanone» (Ballagi).

123. *cristoşi:* бирѣи Їнкѣл пре Маѵаметь кѣ кристошїи = ungur. *keresztes* «ostaş însemnat cu crucea»? [308].

124. *svinéţă*, un fel de armă de foc: ·тпрѫщїѫ пре департе пре тѣрчи кѣ свинѣце (404) = slav. свиньць «plumb», de unde la moldoveni pînă astăzi puşca se cheamă în popor *sineaţă* cu *si* = свн-, ca mai sus la no. 119 [Add. 96].

125. *bidiviu:* адѣсерѫ лѣи Їнѵанлѣ ѣнь бидивїѣ прѣ кѣнь, дарь де·ѵ Їнсирь ши нѣ се афла ниме съ-ль поатѫ ·тъкълека (388) = serb. бедевиꙗ «cal arabesc» = turc. şi arab. *bedevi* «beduin, locuitor din deşerturi», fără nici o legătură cu sanscr. *baḍavâ* «jument», cu care-l înrudea Pictet (*Origines*, I, p. 350).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

126. *sprătigos:* ѡмь спрътигось къ нещє мъни гроасє (388) = ? [309].

127. *taras* sau *taraş:* сє ѫделетничїм къ ѡгари, къ тараши, къ шонми, дє гонїм фїери (393) = un băţ ferecat pentru vînătoare, cf. francez « la chasse au pieu ».

441 128. *procĭcă, a înprocĭca:* л-аѳ съцетать ѫ прочкж (375), | къ-н ѫпрочка ши фръничїн ден четате (404) = serb. прочкати « a străpunge ».

129. *a picni:* тоци бошрїн-шь пикнїм локѳре дє лъкѳнть (403) = serb. пикнѳти « a pretinde cineva să apuce cel dentii un lucru oarecare » (Karadžić, v. пик et пикнѳти).

130. *trăbăcie:* сє принсержь дє-ѫтъю дє Галата съ ѡ добъндѣскж ши пѳсержь тръбжчїє (403) = medio-lat. *trebuchetum* sau *trabucha* (Du Cange), ital. *trabocchetto*, span. *trabuquete*, franc. *trébuchet* « machine de guerre qui lançait des pierres » (Littré).

131. *hrăbor:* мѳлци витѣжи хръбори (353), є ман хръбоарж ѳръчюнж ши инзма (399) = slav. храбръ, храбъръ « luptător ».

132. *cin* = în Manassis σκάφη « albie »: пре коконїн и лепъдарж къ ѳнь чинь пре апа Тиверїєн (355), cf. serb. чинъ « formă » [310].

133. *plévniţă:* арсє аскѳнсь ѫтр-о плѣвницж (363) = slav. плѣвьница « receptaculum palearum » (Miklosich).

134. шкѣи, шкѣни, шкѣнлорь, шкїенескь (373 şi urm.) totdeauna despre bulgari = ital. *Schiavo*, *Schiavone*, cf. mai sus, p. 238, no. 1.

135. *şerb* = lat. *servus:* Сербїє, ыржь ромжнѣщє шербь (356),

136. Numi locale sub forma lor slavică neasimilată: Ръбникь (399). de la рыба «peşte », рыбьнъ «pescos » = românește *Rîmnic* prin acomodaţiunea regresivă de nazalizare: $b + n = m + n$, şi Йловницж (404) de la ылова « stearpă » = românește *Ialomniţă* prin aceeaşi acomodaţiune $v + n = m + n$, apoi *Ialomiţă* prin asimilaţiune progresivă.

137. Contracţiunea мїѳ (399) = *mi-au.*

138. Confuziunea între sufixul *-iu* = lat. *-ivus* (cf. *tîrziu* = *tardivus*) şi sufixul *-iv* = slav. -ивъ (cf. *milostiv* etc.): ръбдѳрїѳ (383), dar şi ръбдѳривъ (360).

139. *brudiu* = « nevrisnic »: коконїн-шн пре фѳрнш и ѫвъца съ се ѫкине, дерепче къ ера брѳдїн, нѳ ле зичж икоане, че ле зичж пъпѳши (386).

140. шн-ши дърїж фаца шн-ши рѳмпж ханинле (352), дърїж сфинтеле икоане
442 (381) = slav. держ, дърати « scindo, dilacero »| (Miklosich), de unde probabilmente, cu trecerea iniţialului *d* în *g* (cf. mai sus *dibui* = *ghibui*) provine *sgîria* « égratigner, écorcher, râcler » (Pontbriant) = *s-dîria*, iar pentru *s* = *ex* prepus la o vorbă slavică, exemplul cel mai apropiat este *sdreanţă* şi *dreanţă* = polon. *drance* « chiffon », tot de la slav. дърати [311].

141. ен-л сѳгрѳмаржь дє мѳри (396), *a sugruma* = actualul *zugruma*, încă o probă sigură de trecerea în *z* a iniţialului *s* urmat de vocală, pe lîngă *zer* = *serum*, *zăhar* = *saccharum*, *zăvon* = σάβανον şi poate *zeche* = *seche*, cf. mai sus, p. 312; iar cît se atinge de etimologie, sinonimul *a suguşa* (Lexic. Budan.) = «(a apuca) *sub guşă* » vorbeşte decisiv pentru: «(a apuca) *sub grumaz* » [312].

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

142. *hadîm:* ѕнь проклѧть де хаджмь (393) = turc. *khadim* «eunuc».

143. *ţărină* în loc de *ţărînă:* съ лє ръсипѣскѫ wрашѣл съ-л факѫ църнѫ де арать (378).

144. *u* parazitic după *î* urmat de o vocală accentată: мѫнгѫюwсь (398) = *măngăĭuos* pentru мънгѫиwсь = *măngăĭos.*

145. *cărtularĭu:* къртѣларїн жидовецин (358, cf. 362), тдръзнець ши къртѣларю (379, cf. 363) = medio-gr. χαρτουλάριος, astăzi *cărturar* prin asimilaţiunea regresivă *lar* = *rar.*

146. *stimă* = «lucru preţios»: мъргѫритарю, къдане, стиме (362) = gr. στέμμα «cunună», la plural στέμματα, de unde cu acelaşi înţeles cuvîntul *nestimate*, întrebuinţat mai ales în basmele noastre poporane şi avînd aerul unui participiu român, ceea ce i-a şi atras adausul lui *ne-* prin analogie cu *nepreţuit*, adecă *nestimate* = *ne(preţuit)* + στέμματα.

147. *a pridădi* = «a supune»: прндъди сѣпть мѫна лѣи църи мѣлте (351), прндъди Алеѯандрѣ Македwнь тоатѫ лѣмѣ (356), лѣѣ робить ши лѣѣ прндѫдить (400), coincide foneticeşte cu forma slavică reduplicată прѣдадѣ, прѣдадѣхъ, прѣдади de la прѣдати «a trăda» dar cu o remarcabilă modificare a semnificaţiunii [313].

148. *a se orăndi* = «a urma unul după altul»: ши алцїи с-ѧ орънднть (351), чен орънднци (356) «consulii anuali ai Romei» = slav. ѩрѧдъ «ordine», ѩрѧдити «a pune în ordine».

149. Foarte des *a se turna* în loc de *a se întoarce:* лъсѫ четатѣ ши се тѣрнѫ (375), дърѣи пре домнѣл шкѣнлорь бине| ши се тѣрнѫ (378), дечи се 443
тѣрнѫ (388), се тѣрнѫ кѣ мѣлтѫ двѣцїе (389), тѣрнѫ-се Никифорь (393) [314].

150. Particularităţi economice:

a) мангърь (370), cf. mai sus p. 291, no. 109;

b) перперь (374) = gr. ὑπέρπυρον;

c) ѕнь флорнть де арѫнть кѣм се зиче 12 аспри (370).

FINEA TOMULUI I

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

B. PETRICEICU HASDEU

LIMBA ROMÂNĂ VORBITĂ

ÎNTRE

1550—1600

TOMUL I — SUPLEMENT

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

CUVENTE DEN BĂTRÎNI

SUPLEMENT

LA

TOMUL I

I. Conspectul controverselor: Schuchardt, Bariţ, Gaster, Cihac etc.

II. **Schuchardt:** Über B. P. Hasdeu's «Altrumänische Texte und Glossen».

III. **Bariţ:** «Cuvente den bătrîni» de B. P. Hasdeu.

IV. **Gaster:** Cihac's «Sur les études roumaines de Mr. Hasdeu».

V. **Hasdeu:** Addenda et corrigenda: 1. la Schuchardt; 2. la Bariţ; 3. la Gaster; 4. alia (Cihac etc.).

VI. Indicele bibliografic şi indicele paleografico-istoric.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Conspect:

Schuchardt. — Bariț. — Gaster. — Cihac. — Indicele problemelor revăzute

Suplementul de față verifică părțile cele controversabile sau controversate ale tomului I, dintre cari cele mai multe capătă astfel, printr-o control riguros, adesea chiar repetit, o valoare definită.

Studiul lui Schuchardt, *Über B. P. Hasdeu's «Altrumänische Texte und Glossen»* ocupă aci cu tot dreptul locul de frunte. El fusese menit dentii a figura ca introducere la cartea întreagă (pag. VII). Ceea ce ne-a silit a amîna publicarea lui a fost tocmai scrupulozitatea adevărat științifică, cu care Schuchardt și-a înțeles sarcina. În loc de a se mărgini într-o sferă generală, bunăoară ca Littré sau ca Egger în introducerile lor la Brachet, Schuchardt a supus lucrarea noastră unei critice în toată puterea cuvîntului, unei critice atît de solide și atît de amănunțite, încît ne era peste putință de a o lăsa fără răspuns, parte pentru a recunoaște și a rectifica punctele unde el are o deplină dreptate, parte pentru a limpezi acelea unde expoziținea noastră nu era destul de clară sau argumentațiunea destul de convingătoare, parte pentru a îndrepta unele scăpări din vedere ale lui Schuchardt, mai pe scurt — pentru a trece o mulțime de cestiuni printr-o reviziune radicală. În acest mod, nu mai putea fi o introducere, de vreme ce provoca polemică din partea autorului. Și cu atît mai bine! Introducerea lui Schuchardt ar fi fost numai măgulitoare pentru noi; critica lui este ceva mai mult: ea ne-a luminat, ne-a deșteptat asupra unor goluri sau neagiunsuri, ne-a îmboldit la o a doua muncă, a făcut să cîștige însăși știința printr-o nouă cernere a problemelor [1].

După studiul lui Schuchardt, am crezut de cuviință a reproduce în acest f
Supleмent raportul citit de d. Bariț în Academia Română în numele comisiunii însărcinate a defige, pentru premiul Năsturel, cea mai bună carte ieșită în limba română în cursul anului 1878. D. Bariț nu este linguist; dar stima personală, adînca veneraţiune, pe care o resimțesc, ca român și ca om de carte, pentru acest veteran al literaturei române și al mișcării noastre naționale, mi-a impus datoria de a nu neglege observațiunile sale [2].

Restul Suplementului cere o lămurire mai pe larg.

D. Cihac ne-a consacrat în *Romanische Studien* un lung articol, intitulat: «Sur les études roumaines de Mr. Hajdeu» [3].

Sînt acum vreo patru ani, răspunzînd în *Columna lui Traian* la ceva analog, publicat atunci de către d. Cihac în *Convorbiri literare*, noi ne-am

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

permis de a-i da următoarele zece consilie, întreţesute cu douăzeci şi cinci de exemple, de cari speram că se va grăbi a trage cu recunoştinţă un folos în lucrările sale ulterioare [4]:

« I. « *Misiunea ştiinţei* — zice ilustrul Curtius — *nu este de a îndestula curiozitatea sau de a da zbor unor presupuneri mai mult sau mai puţin spirituale, ci de a mări sfera adevărului şi de a restrînge pe acea a erorii* »[1].

Exemplu (no. 1). D. Cihac comite o erezie cînd, numai şi numai pentru a-şi da aerul de a fi explicat toate, derivă pe *pururea* din *perpetuus*, pe *măgură* din *macula*, pe *mistreţ* din *moestus* etc. etc. şi apoi, neştiind cum să-şi mai apere această colecţiune de rătăciri, declară în faţa unei juste critice că: « a emis opinia sa ».

În ştiinţă o « opinie » nedemonstrată, un simplu « *eu* crez » fără probă este un act de copilărie.

II. *Originea unui cuvînt sau a unei forme se poate afirma numai atunci după ce s-a comparat mai întîi în toate limbile în cari există.*

Exemplu (no. 2). D. Cihac comite o erezie, cînd persistă în derivaţiunea românului *traistă* din maghiarul *tarisnya*, prefăcîndu-se că nu vede pe albanezul *trase* şi pe macedoneanul *trastur*.

Alt exemplu (no. 3). D. Cihac comite o erezie cînd trage pe al nostru *mălai* « o varietate de mei » din slavicul *mlĭeti* « măcinare », lăsînd cu totul la o parte pe grecul μελίνη şi pe litvanul *malna*, cari însemnează şi ele « o varietate de mei ».

Precum francezul *millet* « mei » este un deminutiv din *mil* « mei », tot
g aşa românul *mălai* este un deminutiv din *malan*, de unde | *mălaniŭ* = *mălai*, întocmai ca din *balan* « blond » deminutivul *bălaniŭ* = *bălai*.

În limba noastră cea veche *mălai* însemnează totdeauna o varietate de mei, niciodată « pîine », precum pretinde d. Cihac.

Astfel mitropolitul Dosoftei cînd zice despre sîntul Iulian că « mînca pîine de mălaiu »[2], adecă « pîine de mei », d. Cihac ar trebui să traducă: « pîine de pîine de mei »!

Alt exemplu (no. 4). D. Cihac comite o erezie cînd crede că *ravac* « must » este de proveninţă otomană numai şi numai pentru că finalul *ak* e exclusiv turc.

Acest sufix, primitivamente *a-ka*, de unde *ak* prin pierderea vocalei scurte de la sfîrşit, este foarte răspîndit la slavi, în greaca, în latina, în sanscrita, mai ales însă în limbile persice[3].

III. *Cuvintele cari ne întîmpină în vechile monumente ale unei limbi nu se pot elude cu uşurinţă, ci orice contestaţiune cată să fie argumentată.*

Exemplu (no. 5). D. Cihac comite o erezie cînd declară că vorbele române din Psaltirea scrisă de diaconul Coresi în secolul XVI şi din Pravila lui Vasile Lupul, redactată în secolul XVII de logofătul Eustratie, n-au nici o valoare, deoarece Coresi şi Eustratie, ca greci de origine, nu puteau şti româneşte.

Pe o asemenea bază, latiniştii ar avea dreptul de a respinge preţioasele arcaisme din anticul poet Enniu, fiindcă şi acela era grec.

---

[1] Curtius, *Griech. Etymol.*[3], p. 44.

[2] Dosoftei, *Synaxar*, la 17 ian.

[3] Cf. Budenz, *Das Suffix κός im Griechischen*, Göttingen, 1858, passim. — Bopp, *Vergl. Grammat.*[2], § 949, 951. — Vullers, *Institutiones linguae persicae*[2], p. 233—5. — Fr. Müller, *Zur Wortbildungslehre d. armen. Sprache*, în Benfey, *Orient un Occident*, t. 3, p. 435. — Fr. Müller, *Das Suffix ka (ak, ag, éh) im Eränischen*, în Kuhn, *Beiträge*, t. 3, p. 481—83 etc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Cum de se întîmplă însă, că însuşi d. Cihac pretinde a şti româneşte, deşi e ungur? [5].

Faptul este că d-sa vorbeşte despre vechile tipăriture române fără a le cunoaşte, măcar că: «ia libertatea de a spune că le-a citit poate înainte de d. Hasdeu».

Dacă le-a citit, de ce atunci, nu mai departe decît la 1870, cunoştea numai cele două psaltiri ale mitropolitului Dosoftei şi o ediţiune neexistinte a lui Coresi din 1560[1], iar despre Divanul lumii al lui Cantemir, Învăţăturele lui Varlam, Sinaxarul lui Dosoftei şi atîtea altele — nici o vorbă.

Se vede că şi aceştia vor fi fost greci! h

IV. *O tranziţiune fonetică legitimă într-o limbă oarecare nu urmează încă a fi legitimă în toate limbile, ci pentru orice grai trebui să se dea o demonstraţiune separată.*

Exemplu (no. 6). D. Cihac comite o erezie, cînd crede că din grupul *zd*, în cuvinte împrumutate de la slavi, se poate pierde *z* la români, fiindcă se poate pierde la poloni.

Fonologia română nu este tot una cu fonologia polonă.

Alt exemplu (no. 7). D. Cihac comite o erezie cînd zice că din turcul *gĭull* sau *cĭull* «cergă de cal» s-a putut face la români *ţol*, precum tot de acolo a provenit la neogreci τζουλί.

Grecii, fie vechi sau noi, neavînd sonul *cĭ*, îl pot înlocui prin *ţ* în vorbele luate de la turci sau de aiuri; aceasta însă nu se aplică la români, cari au, din contra, o predilecţiune marcată pentru sonul *cĭ*, mai ales la începutul cuvintelor.

D. Cihac să ne dea un singur termin turc, al cărui iniţial *cĭ* sau *gĭ* să fi trecut la români în *ţ*.

Alt exemplu (no. 8). D. Cihac comite o erezie cînd ne spune că românii au putut suprime pe finalul *n* din slavicul *črŭnŭ* «negru», prefăcîndu-l în *cioară*, fiindcă acel *n* lipseşte şi la slavi în *čort* «drac».

Din acea împregiurare că slavii, prin două sufixe cu totul diferite, *-n-* şi *-t-*, au format din aceeaşi radicală pe *črŭnŭ* şi pe *čort* nu rezultă nici într-un mod posibilitatea supresiunii lui *n* după *r* la români.

Sînt două fenomene fără cea mai mică legătură unul cu altul.

Chiar dacă *n* după *r* ar putea să dispară la slavi, ceea ce nu este în cazul citat de d. Cihac, totuşi aceasta n-ar trage după sine nici o consecinţă pentru fonologia română.

Admiţînd la români neşte tranziţiuni fonetice nejustificabile, precum dispariţiunea lui *z* din grupul *zd* şi a lui *n* după *r* în vorbe împrumutate de la slavi, pierderea lui *c* între vocale etc., d. Cihac neagă în acelaşi timp trecerea iniţialului *s* în *cĭ* în cuvintele *cioci* = lat. *socci* «papuci» şi *cioară* = alb. *sorră* «cioară»[2].

Prea multă uşurinţă în admitere şi prea puţină cumpănire în respingere!

Despre iniţialul *s* = *cĭ* la români, probă mai mult decît decisivă este cuvîntul nostru *ciorchină* «grappe de raisin».

---

[1] Cihac, *Dict. d'étymol. daco-romane*, p. 328, 330.

[De atunci s-a constatat însă că d. Cihac nici chiar cele două psaltiri ale lui Dosoftei nu le-a citit, deşi le citează. Vezi mai jos pag. XCI, no. 88].

[2] [Acuma, *Dict.*, II, p. 716, însuşi d. Cihac recunoaşte că *cioară* este alb. *sorră*, dar se fereşte de a menţiona măcar că combătuse această etimologie, care este a noastră].

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

i Răposatul Săulescu a găsit în Moldova pronunciațiunea *sorpin* alături cu *ciorchin*[1].

Dacă vorba e împrumutată de la otomani, după cum se va grăbi, poate de a exclama d. Cihac, atunci cată să observe că forma turcă este *salqum*, adecă iarăși cu inițialul *s*.

Îl desfid a ieși din această dilemă între *sorpin* și *salqum*[2].

V. «*Une étymologie* — zice Meunier, rezumînd admirabila metodă a răposatului Corssen — *n'est admissible qu'autant qu'elle rend compte de tous les éléments du mot qu'elle prétend expliquer, sans en ommettre un seul. Toute étymologie, qui suppose une modification vocale, doit avoir pour soi au moins un exemple d'une modification vocale, bien identique à celle qu'elle suppose; sinon, tant que l'on n'en peut citer aucun, le rapprochement tenté est sans valeur scientifique*»[3].

Exemplu (no. 9). D. Cihac comite o erezie cînd trage pe bohemul *žinčica* «jintiță» din bohemul *žinč* «păr de cal», zicînd cu despreț că puțin îl importă că-n limbile slavice nu se află sufixul *ciță*, *țiță* sau *tiță*.

Dacă un asemenea sufix nu se află, atunci din *žinč* nu se poate naște *žinčica*.

Alt exemplu (no. 10). D. Cihac comite o erezie, cînd scoate pe al nostru *malai* din slavicul *mlĭeti* «măcinare», fără a cita în limba română o singură analogie de tranziținea vocalică *mlĭe* = *mal*.

Alt exemplu (no. 11). D. Cihac comite o erezie cînd stăruiește în originea *strugurului* din slavicul *strugati* «radere», fără a ne spune măcar o vorbă despre finalul *ur*.

Alt exemplu (no. 12). D. Cihac comite o erezie cînd mănține filiațiunea între *rînză* «stomah» și *rinsă* «floare de alun», sub pretext că ambele, stomahul și floarea de alun, ar fi încrețite, ba încă mă mustră că «nu m-am ocupat cu anatomia dobitoacelor» și, totodată, cufundat exclusivamente în acea anatomie, scapă din vedere de a cita o singură limbă, în care stomahul să se fi numit după vreun fel de încrețitură.

VI. *Trecerea unui cuvînt dintr-o limbă în alta p r i n î m p r u m u t este supusă unor regule de altă natură decît acea p r i n m o ș t e n i r e, dar aproape tot atît de precise, excepțiunile în ambele cazuri trebuind a fi justificate.*

j Exemplu (no. 13). D. Cihac comite o erezie, cînd ne asigură că «pentru cuvinte împrumutate nu putem statornici nește regule fixe».

Cu acest principiu înscris pe drapel, d-sa n-ar avea decît a-și închipui că o limbă oarecare e compusă în mare parte din *împrumuturi*, și apoi, scutit de regule fixe, fluturînd în dreapta și-n stînga după năluca asemănării exterioare, ține-mi-te!

Îi recomandăm scrierea lui Miklosich despre latinisme la albanezi[4], articlul lui Malinowski despre germanisme la poloni[5], opuscolul lui Wackernagel despre străinisme la germani[6], capitolul lui Corssen despre grecisme la

---

[1] *Arhiva Albinei romdnești*, Suplement, 1845, nr. 11.

[2] [În *Dict.*, II, p. 53, d. Cihac a ieșit din această dilemă, asigurîndu-ne că *ciorchină* «grappe de raisin» este de aceeași origine cu *cioacă* «corneille», fiindcă serbește se numește *kavka* «sorte de raisin noir»!]

[3] *Revue critique*, 1867, t.2, p. 82.

[4] M i k l o s i c h, *Die romanischen Elemente im Albanischen*, Wien, 1871, p. 73—87.

[5] M a l i n o w s k i, *Zur Lautlehre der Lehnwörter in der polnischen Sprache*, în K u h n, *Beiträge*, t. 6, p. 277—300.

[6] W a c k e r n a g e l, *Die Umdeutschung fremder Wörter*, Basel, 1863, passim.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

vechii romani[1] etc., pentru ca să se convingă o dată pentru totdeauna, cît de « fixe » sînt regulele de tranziţiune fonetică şi-n privinţa cuvintelor împrumutate.

VII. *O analogie, care se aduce pentru a face probabilă schimbarea fonetică a unui cuvînt prin trecerea lui dintr-o limbă în alta, trebui să fie exactă, adică să aibe în vedere aceleaşi sonuri din aceleaşi limbi.*

Exemplu (no. 14). D. Cihac comite o erezie cînd, la obiecţiunea noastră, că în vorbe împrumutate românul nu preface grupul iniţial *le* în *ie*, citează pe *iubi* şi *iute* din slavicele *lĭubiti* şi *lĭutŭ*.

Aci este *lĭu* = *ĭu*, iar nu *le* = *ĭe*.

Alt exemplu (no. 15). D. Cihac comite o erezie cînd ne spune că *lunec* a putut să derive din *lubrico* prin pierderea lui *b*, de vreme ce — zice d-sa — *b* s-a pierdut în *bea*, *cal*, *iert*, *seu*, *soc*.

În *bea* din *bibere*, *cal* din *caballus*, *iert* din *liberto*, *seu* din *sebum* şi *soc* din *sabucus*, *b* s-a pierdut între două vocale, ceea ce nu este în *lunec* din *lubrico*, în care d. Cihac mai adaugă trecerea lui *r* în *n*.

Nu există în fonologia română nici o analogie pentru *br*=*n*.

Alt exemplu (no. 16). D. Cihac comite o erezie cînd susţine că *ademenesc* derivă din prepoziţiunea latină *ad* şi din slavicul *maniti* « amăgire », sub pretext că acel *ad* figurează în *adun* şi *adumbresc*.

Ambele părţi constitutive în *adun* şi *adumbresc* sînt latine, ceea ce nu se potriveşte cu pretinsa proveninţă mixtă latino-slavică a lui *ademenesc*.

D. Cihac era dator să demonstreze că românii nu pierduseră încă pe *d* din prepoziţiunea latină *ad* în momentul cînd s-au întîlnit pentru prima oară cu slavii.

Alt exemplu (no. 17). D. Cihac comite o erezie cînd zice că *sdrumec* s-a k
putut forma din *ex-de-mico* prin intercalarea unui *r*, precum s-a intercalat un *r* în *arcer* din latinul *acies* şi-n *arţar* din latinul *acer*.

Chiar dacă ambele aceste derivaţiuni ar fi corecte, totuşi *ac* = *arc*, care figurează în ele, nu este o analogie pentru *sdrumec* din *ex-de-mico*.

VIII. *Numai acele dicţionare au o valoare ştiinţifică în cari vorbele, sub raportul formei şi al sensului, sînt justificate prin exemple din monumente literare; la caz de a lipsi această condiţiune, linguistul este dator a completa el însuşi lacuna, din dată ce un cuvînt oarecare, citat de către dînsul, ar fi contestat.*

Exemplu (no. 18). D. Cihac comite o erezie cînd aduce la poloni *wila* sau *wyla* cu înţeles de « zînă antică a slavilor », bazîndu-se pe neşte dicţionare, pe cari se sfieşte a le cita anume, unde cuvîntul, dacă figurează, nu s-a furişat decît prin traducţiuni moderne din poezia poporană serbă.

Îl desfidem a ne indica un singur text cu *wila* sau *wyla* « zînă » din cîntece şi basme propriamente polone.

Alt exemplu (no. 19). D. Cihac comite o erezie cînd afirmă că a găsit tot prin dicţionare polone, pe cari iarăşi nu le citează anume, vorba *dolow* ca « denumirea unui cîne de vînat, de hăituit, unei haite », mai adăogînd că puţin îi pasă, dacă această vorbă se găseşte sau nu se găseşte în « monografiele polone despre vînătoare ».

Dolow « cîne », ca şi *wila* sau *wyla* « zînă », este o vorbă inventată.

Alt exemplu (no. 20). Cihac comite o erezie, cînd voieşte a justifica originea turcă a *ciobanului*, deşi se întrebuinţează în toate provinciele române

[1] Corssen, *Ueber Ausspr.*[2], t. 2, p. 817—19.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

fără distincțiune, prin vorba turcă *alai*, care — zice d-sa — se întrebuințează de asemenea în toate provinciele române fără distincțiune, de vreme ce o găsim în Dicționarul de la Buda.

Dicționarele necontrolate prin texturi omoară pe d. Cihac!

Cel de la Buda are nu numai *alai*, dar și pe *beizadea* desfigurat în *vezerdea*[1], de unde însă nimeni nu va trage concluziunea că această vorbă se întrebuințează în toate provinciile din Dacia lui Traian.

Petru Maior și colegii săi de la acel Dicționar adunau cuvinte de pretutindeni, astfel că *alai*, deși se află acolo, nu încetează totuși de a fi propriu numai regiunilor române limitrofe cu Turcia.

l IX. *Vorbind despre mai multe semnificațiuni ale unui cuvînt, să căutăm cu stăruință a stabili mai întîi genealogia lor, ferindu-ne a lua o semnificațiune derivată drept semnificațiune fundamentală.*

Exemplu (no. 21). D. Cihac comite o erezie cînd crede că semnificațiunea fundamentală a *tulciului* nu este «trunchi», ci «pană», întemeindu-se pe expresiunea «pui cu tuleie».

Dar atunci ar trebui să admitem, de asemenea, că semnificațiunea fundamentală a *colțului* nu este «dinte», ci «germe», fiindcă se zice: «iarba încolțește» în sens de «germinează».

În regula generală, ale cării excepțiuni, cînd se întîmplă, trebui explicate, semnificațiunile, ca și sonurile, tind a se pogorî, a scădea, a se micșora, încît *tulci* «trunchi» și *colț* «dinte» sînt mai vechi decît *tulci* «pană» și *colț* «germe».

După d. Cihac, francezul *tige* «trunchi» cată să aibă și el sensul primitiv de «pană», deoarece se zice *tige d'une plume*.

Un «trunchi» se poate subția pînă la «pană», dar o «pană» nu se îngroașă pînă la «trunchi».

Modul în care d. Cihac tratează semnificațiunile vorbelor ne amintește o glumă a celebrului linguist A. W. Schlegel, care zicea că ar fi foarte comic un dicționar unde înțelesurile cuvîntului *vulpe* s-ar interverti în următoarea ordine: «1. *Vulpe*, nume propriu personal; 2. *vulpe*, om viclean și perfid; 3. *vulpe*, animal carnivor cu patru picioare etc.»[2]

Ei bine, cam tot așa face d. Cihac!

X. *În linguistică, ca în orice altă știință și chiar în viața practică, o citațiune inexactă, desnaturată, e n e o n e s t ă.*

Exemplu (no. 22). D. Cihac comite o erezie... nu; un act de neonestitate științifică, cînd atribuie din nou lui Diez aserțiunea cum că în limba română «*l* nu se moaie înaintea unei vocale», citînd acum nu pagina 222 ca altădată, ci pagina 224 și 181 din tomul 1 al gramaticei ilustrului romanist după edițiunea III.

La pagina 224 Diez vorbește despre *r*, nu despre *l*.

La pagina 181 Diez aduce anume cuvintele române *aiu* din *allium*, *foaie* din *folium* etc., în cari toate *l* s-a muiat și cătră cari ar mai fi putut adăuga pe *tei*, din *tilia*, *pai* din *palea*, *mei* din *milium* și altele.

Mai pe scurt, Diez zice pentru — și d. Cihac îl citează contra.

O asemenea falsificațiune înfiorează.

m Cele nouă puncturi de mai sus — despre cel al zecelea ne e ruș|sine de a mai vorbi — au în vedere nește erori comune, în cari ar putea să cază, mai mult sau mai puțin, orice i n c e p ă t o r în filologia comparativă.

---

[1] *Lexic. Budan*, p. 754.

[2] S c h l e g e l, *Oeuvres écrites en français*, Leipzig, 1846, t.1, p. 136.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

D. Cihac însă ne mai spune unele lucruri, cari îi aparţin într-un mod exclusiv, precum bunăoară:

(No. 23). În privinţa vorbei *tărîm* din poveştile poporane române, d-sa zice că: « nu poate fi decît francezul *terrain* românizat cu o finală turcească », afară de un singur basm, în care acelaşi *tărîm* « vine de-a dreptul de la maghiarul *terem* sală mare ».

Un premiu, pentru cine va descurca această cimilitură de maghiaro-franţuzisme românizate turceşte![1]

(No. 24). În privinţa vorbei *mosoc*, d. Cihac zice: « ştiu că formarea cuvîntului din slavul şi chiar de-a dreptul din germanul *mops* este după toate regulele şi după geniul limbei române, lepădînd pe *p* şi aninînd sufixul *oc* ».

Ne aşteptăm, « după toate regulele şi după geniul limbei române », ca d. Cihac să şteargă pe *p* din grupul *ps* în cuvintele *lipsă*, *ghips*, *coapsă*, *sgripsor*, *capsă*, *tipsie*, *rupse*, *fripse*, *înfipse* etc., şi să mai acaţe apoi către toate acestea cîte un *oc*, căci altmintrelea *mosoc* din *mops* va rămîne inexplicabil.

(No. 25). În privinţa vorbei *stejar*, d. Cihac zice că: « *a mai intra în dezbatere cu d. Hasdeu, ar fi mai mult decît timp pierdut* ».

Iată o argumentaţiune foarte expeditivă pe care ar fi trebuit s-o generalizeze, căci atunci prin tăcere ar fi scăpat de un minimum de douăzeci şi cinci de erezie pe un maximum de opt pagine ».

Consiliele noastre au fost mai pedagogice, dar nu mai aspre în fond decît ceea ce zice Schuchardt mai jos la pag. XVII: « *Pe de o parte, Cihac a admis diferite tranziţiuni fonetice, pentru cari nu există nici o umbră de probabilitate, ba încă a cărora grupare prezintă pe ici pe colea monstruozităţi de soiul Lexiconului Budan; pe de altă parte, el a trecut cu vederea multe indicii importante; apoi mă surprinde mai cu seamă, cum de a utilizat atît de puţin dialectul macedoromân* ».

Acestea sînt rostite despre tomul I din « Dicţionarul etimologic » al d-lui Cihac, unde se află totuşi multe lucruri bune. Ce să zică însă Schuchard acuma în privinţa tomului II, apărut abia de vreo cîteva lune, în faţa căruia, văzînd erezie peste erezie grămădite pe 800 pagine, nu poate să nu se îngrozească orice linguist metodic?

În loc de a se drege, profitînd cu înţelepciune de neşte observaţiuni foarte obiective, d. Cihac şi-a făcut o datorie de vendetă de a călca din ce în ce mai mult cele zece consilie ale noastre, cari ar fi trebuit să-i serve ca un fel de decalog. Pentru d-sa nu mai există nici un cuvînt inexplicabil; nici o trecere fonetică imposibilă cînd îi vine la socoteală, sau posibilă cînd nu-i convine; nici o analiză morfologică necesară; nici un criteriu de tranziţiune semasiologică; nici un text vechi; nici o demonstraţiune ştiinţifică. Totul se reduce: ca material, la o adunătură necontrolată de dicţionare; ca critică, la goala afirmaţiune că: « aşa este » sau « nu este aşa »; ca expoziţiune, la un ton de suficiinţă, de dispreţ, chiar de invectivă, cari sînt, în cazul cel mai bun, un trist indice patologic.

Articlul d-lui Cihac din *Romanische Studien* a fost supus unei aprecieri foarte temeinice de către d. Gaster în *Zeitschrift für romanische Philologie* [6].

Toate cîte am spus noi d-lui Cihac, toate cîte i-a spus Schuchardt, îi mai spune acum d. Gaster, fiecare ajungînd printr-un studiu obiectiv, pe o cale independinte, aproape la aceeaşi concluziune. Noi mai cu seamă am fost

[1] [Acuma, *Dict.*, II, p. 532, d. Cihac pune: *tărîm*, halle, salle ». Ce însemnează *tărîm* românesc, vezi la noi, t.2, p. 714].

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

în privința-i cu o sinceră durere de inimă, căci — oricum să fie — d-sa pretinde a fi român, ba chiar mai român decît diaconul Coresi și logofătul Eustratie.

Reproducem mai jos întreaga recenziune a d-lui Gaster, asupra cării facem totodată o seamă de observațiuni, acolo unde vederile junelui linguist nu coincidă pe deplin cu ale noastre proprie, sau acolo unde sîntem fericiți că ele ne rectifică. Cu d. Gaster polemica nu poate a nu fi plăcută și roditoare, căci în orice caz ea este m e t o d i c ă.

Însuși d. Cihac ne-a făcut un însemnat serviciu, pe care ne grăbim al recunoaște. Contestînd și negînd într-un mod categoric tot ce i s-a părut că se găsește numai în m a n u s c r i p t e, d-sa ne-a silit a-i da aceleași cuvinte, aceleași forme, aceleași arcaisme, de tot felul, după vechile cărți române t i p ă r i t e, a căror existență îi este cu atît mai străină, cu cît d-sa — *infandum!** — nu cunoaște nici măcar extractele din «Crestomatia» d-lui Cipar. În acest chip, rubrica IV *din Addenda et corrigenda*, intitulată «Cihac etc.» (pag. LXXIV—XCVI), a devenit în mare parte un prețios repertoriu de contexturi tipărite la glose manuscripte, adecă tocmai ceea ce dorește Schuchardt mai jos la pag. IX.

Nu ne măgulim cîtuși de puțin de a crede, că toate acestea vor fi de vreun folos d-lui Cihac. D-sa nu le va înțelege, căci nu primește | nemic din ceea ce trece peste capitalul cel primitiv al cunoștințelor d-sale. Pînă la ce grad de f o s i l i f i c a r e a ajuns d. Cihac, o probează mai cu deosebire cuvîntul *fărtat*. D-sa știe că *fărtat* este în privința bărbaților întocmai ceea ce-i *surată* între femei; d-sa știe, în același timp, că *surată* derivă din *soră;* și totuși d-sa nu v r e a să știe că *fărtat* vine din *frate*, ci-și menține cu împietrire, fără nici un raționament, etimologia de la *foederatus*. Cînd cineva e atît de cerbicos, nu există nici o probă în lume, care să-l mai urnească. Noi am putea să-i citîm, bunăoară, din *Pravila* de la Govora din 1640, f. 22v, cfr. ibid., f. 86—7: «ф ъ р т а т ъ - тъ8 сор8-та съ н8 ѡ ѧ, нинє фрате-тъ8 пре сора ф р ъ т а т ъ - тъ8 съ н8 сє ѧ. къ сє грѣєскъ ф р а ц и сѳфлетєцин, чє-шь сънтъ пре сфънта єѵаггєліє цин пре чинстита кр8чє», unde apare forma organică *frătat* pe lîngă cea metatetică *fărtat* și de unde rezultă totodată că un *fărtat* nu este altceva decît «frate de cruce». D. Cihac va citi aceasta, dar o va citi cu țeapăna hotărîre de a n-o înțelege, și ne va răspunde apoi de sus: «nous n'hésitons pas à soutenir encore notre étymologie du latin *foederatus*» *(Roman. Studien*, IV, pag. 175*)*. Idee fixă!

Noi ne adresăm dară nu la d. Cihac, ci la știință.

Dintre numeroasele cestiuni c o n t r o l a t e astfel prin Suplementul de față, ne vom mărgini de a indica aci numai unele mai importante:

I. Pe terenul fonetic:

Duplicitatea lui *r* în limba română: «*r* moale» și «*rr* dur», v. pg. 250, XV, LXXIII, no. 3, LXXXVI, no. 71;

Duplicitatea analogă a lui *n*: «*n* moale» și «*nn* dur», v. pg. 37, XIII, LXXV, no. 11;

Valoarea vocalo-consonantică și originea grafică a lui ѧ, v. pg. 37, 411—12, no. 6, XI—XII, LXXXIV, no. 11;

Distincțiunea între *z* și *dz*, v. pg. 187—8, XIV, cfr. tom. 2, p. 6 și 726;

Geneza lui *o* din *oa*, v. pg. 419, no. 36, LXIII, no. 67, LXIX, no. 131, LXXVII, no. 29;

Inorganicul *h*, v. pg. 230, XIII, LXXV, no. 12, cfr. tom. 2, pagina 239 etc.

---

*„Lucru îngrozitor!“ (n. ed.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

II. Pe terenul morfologic:

Elementul constitutiv *-u-i-* în verbele române denominative, v. pg. 301, no. 162, XXI, LXVII, no. 12;

Resturile *-t-*, *-ţ-* şi *-l-* din sufixe deminutivale primare *-ut*, *-uţ*, | *-ul*, p scăzute în parte prin concurinţa unor sufixe deminutivale secundare, v. pg. 293, no. 119, 437, no. 98, LXIV, no. 80, XXXIII;

Compoziţiunea cuvintelor din amalgamarea parţială a două sinonime: *coderişte* = *coadă* + [topo]*rişte*, *aşijdere* = *aşiş* + [tako]*jdere*, *judeţ* = *judc* + [сѣ]дець, *stuf* = *stuh* + *tufă*, *furtună* = *fortuna* + *tunet*, *vizetlean* = *vizantin* + *hitlean*, *platoşă* = *plata* + [cămea]*şă* etc., v. pg. 61, 90 nota, 271, no. 27, 274, no. 38, 286, no. 98, 418, 421, no. 50, 437, no. 93, 442, no. 146, XXIV, XXIX, LVIII, no. 17 etc.

III. Etimologia:

aciuare, *aciere*, *acire*, 267, no. 2, 438, XXIV, LIX, no. 20.

auă, 268, no. 11, XXVII, LXIX, LXXV, no. 14.

barză, 269, no. 14, XXIII, LIX, no. 23, LXXVII, no. 30, LXXX, no. 41.

bleande, 254, 255, 270, no. 20, XXII, LIX, no. 25.

bosumflat, 271, no. 23, XXIII, LIX, no. 26.

braniște, 154, 271, no. 26, LXXXIV, no. 59.

brînză, 190, 245, 250, 252, LXXIII, no. 2.

breaslă, 219, LXXXIX, no. 80.

buleandră, 305, no. 178, LXXXVII, no. 75.

bunget, 245, XIX.

calău, 272, XXIII, LIX, no. 29.

canaf, 223, LXXXV, no. 64.

căţie, 223, LXXXVII, no. 76.

căvan, 272, no. 30, LXXXVI, no. 65.

ceaur, 438, no. 103, XCII, no. 95.

cice, *acice*, 221, 430, XXXII, LXXVI, no. 24, LXXXIV, no. 57, cfr. tom 2, p. 134, no. 58, 165, no. 62, 296, no. 52.

cinghii, *cinghiasă*, *cinghireasă*, 273, no. 33, LXXXIV, no. 66.

cioae, *acioae*, 273, no. 36, XXXII, LX, no. 37, LXXVI, no. 26, cfr. tom 2, p. 235, no. 47.

ciobotă, 53, LXXXIX, no. 81.

ciocotniţă, 273, no. 34. LIX, no. 35. LXXX, no. 42.

codru, 163, 252, XLI, LXXVII, no. 30, cfr. tom. 2, p. 198, no. 31.

cotei, *cotarlă*, 274, no. 43, XIX, LXXIII, no. 6, XC, no. 84, cfr. tom. 2, p. 184, şi 734.

creţ, 111, 253, XXVI, LVIII, no. 2, LXXIX, no. 39.

crieri, *creeri*, 274, no. 44, XX, LX, no. 41, LXXX, no. 43.

dichis, 276, no. 53, XXIV, LXXIV, no. 8.

dracilă, 276, no. 55, XXII.

drob, 277, no. 56, 435, litt. *dd*, XXIX, LXXVI, no. 22.

dumestec, 277, no. 58, XXVIII, LXI, no. 47, LXXXIV, no. 58.

duvalmă, *duvalm*, 278, no. 59, LXXXV, no. 63.

famen, 279, no. 61, 437, no. 94. XXXII, LXI, no. 49.

fărtat, 280, no. 63, 436, litt. *mm*, XXX, LXVIII, no. 118, cf. tom. 2, p. 235, no. 42.

fătăciune, 154, 241, nr. 7, LXXXVII, no. 72.

femeie, 279, no. 61, XXXII, LXXVI; no. 25, LXXXVII, no. 73.

Filma, XXXIII, LXXXV, no. 63.

foişor, 280, no. 66, XXXI, XCIII, no. 97.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

funicel, *fughicel*, *funincel*, 16, 281, no. 68, XXXI, LXXXVII, no. 74.
gîde, 239, 281, no. 69, XXII, LXI, no. 52, LXXXI, no. 45.
gaică, 281, no. 70, XXXII.
gangur, *grangur*, 284, no. 81, LXII, no. 59.
găvan, 272, no. 30, LXXXVI, no. 65.
gavanos, 272, no. 30, LXXXVI, no. 65.
ghioacă, *găoacă*, *dezgauc*, 275, no. 50, XX. LX, no. 44, LXXVI, no. 18, LXXXI, no. 44.
ghidinac, *godinac*, 282, no. 74, XXX, LXI, no. 54, LXXXI, no. 46.
ghionoaie, 282, no. 76, LXI, no. 55.
gligan, 283, no. 78, LXI, no. 57, LXXXI, no. 47.
gorgan, 250, 254, 255, 283, no. 79, LXII, no. 58.
grui, 257, no. 29, LXXXIX, no. 79.
grumaz, 250, no. 18, 257, no. 29, XIX, cfr. 442, no. 141.
gurgui, 284, no. 83, XXV, LXXVI, no. 20.
hitlean, *viclean*, 436, no. 92, XCII, no. 94.
încindere, 285, no. 89, LXII, no. 60, cfr. tom. 2, p. 487, no. 70.
întort, *întortare*, 285, no. 90, LXII, no. 61.
întunerec, 418, no. 29, XX, LX, no. 41, LXXIV, no. 10, LXXX, no. 43.
învincere, 285, no. 91, LXII, no. 62, cfr. t. 2, p. 133, no. 49.
jăţ, *jîlţ*, 286, no. 95, XXXIII, LXIII, no. 64.
junice, 286, no. 99, XXV, LXIII, no. 65.
lostun, 287, no. 101, XIX, LXIII, no. 66, LXXXI, no. 48.
lunec, XX, LXXX, no. 43.
măciucă, 287, no. 104, XXXII, LXIII, no. 68.
măgură, 240, 243, 246, 288, no. 105, 436, XIX, LXIII, no. 69. LXXV, no. 17.
mal, 242, 288, no. 107, XXII, LXIII, no. 70.
mamuie, 290, no. 108, LXIII, no. 71.
minz, 190, 291, no. 110, LXXIII, no. 2.
mîţele corăbiei, 291, no. 111, XXIX, LXIV, no. 74, LXXXI, no. 49.
mazăre, 190, 291, no. 112, XIX, LXIV, no. 75, LXXIII, no. 2.
melc, *melciu*, 291, no. 113, XXII, LXIV, no. 76, LXXVIII, no. 32.
meser, 292, no. 117, 434, litt. *cc*, LXIV, no. 78.
meserere, 129, 435, litt. *cc*, XCI, no. 90, cfr. t. 2, p. 166, no. 67, 220, no. 23, 235, no. 50.
mesteacăn, 293, no. 118, XXXII, LXXVI, no. 23.
mihalţ, 293, no. 119, LXIV, no. 80.
mocan, 293, no. 121, XXIII, LXXVIII, no. 31.
molidvu, *molid*, *mɔlif*, *mɔlete*, 293, no. 123, XXIV, LXIV, no. 84, LXXXI, no. 50.
moş, *mɔşic*, *moştean*, *mɔşneag*, 294, no. 124, XIX, XXVIII, LXV, no. 85, LXXXII, no. 51, XCII, no. 91.
mugur, 294, no. 126, XXIX, LXV, no. 86.
mursec / *muşc* } 294, no. 127, XXVI, LXV, no. 87, LXXVIII, no. 34.
naljosul, *nalsusul*, 295, no. 128, LXXXVI, no. 68.
neşcît, *nişchiţel*, *niţel*, *niţică*, 295, no. 129, XXXI, LXV, no. 89, LXXXII, no. 52.
noian 295 no. 130, XIX.
o « una », 153, XXXIII sqq., LXXVII, no. 29.
o « illam », 153, XXXIII sqq., LXXVII, no. 29.
omuşor, 296, no. 133, XXIX, LXXVI, no. 21.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

orşinic, *urşinic*, 219, LVIII, no. 6.
ori, *oare*, *vare*, 153, LXIX, LXXXIII, no. 56.
pespe, *prespe*, *prespre*, *preste*, *peste*, *pestre*, 111, 114, 220, 296, no. 136, 430, XXVI, LXVI, no. 95.
pestire, 296, no. 137, 438, no. 101, LXVI, no. 96.
pilotă, 222, LVIII, no. 8.
pin, 297, no. 138, LXVI, no. 97.
platoşă, 437, no. 93, litt. *c*, XCII, no. 92.
plaveză, *paveză*, 421, no. 46, XCII, no. 93.
polegniţă, 297, no. 142, LXVI, no. 99.
posomorît, *sămărît*, 299, no. 155, XX.
prăsire, 297, no. 145, XXX, XC, no. 83.
prăstură, 297, no. 145, 278 facsimile, XXX, LXVI, no. 101, XC, no. 83.
pricolici, *tricolici*, 111, XXVI, XC, no. 82.
răfrec, *răfrecătură*, 278 facsimile, 298, no. 148, LXVI, no. 101.
răscumpăr, *scumpăr*, 299, no. 150, 301, no. 160, 434, litt. *bb*, LXVI, no. 101, XCI, no. 88.
răsfir, *răshir*, *răşchir*, 298, no. 149, 420, no. 41, XXVIII. t
să «dacă», 299, no. 153, LXXXVIII, no. 78.
sahaidac, 299, no. 154, LXVII, no. 107.
salbă, XCIV.
salbed, *sarbed*, *selbezesc*, 301, no. 161, XXVI, LXVII, no. 111, LXXIV, no. 10, LXXXVI, no. 69.
sălduş, *Daci Saldensii*, 254, 255, XXII.
sărjiţă, 222, LXXXV, no. 62.
săva, *săvai*, *săveri*, 300, no. 157, 438, no. 102, LXXXVIII, no. 78, cfr. tom. 2, p. 62, no. 41.
şai «şase», 304, no. 172, XXVIII, LXXVII, no. 27.
semuesc, *samă*, 301, no. 162, LXVIII, no. 112.
sîmbure, 309, no. 190, XIX, LXVIII, no. 130.
sineaţă, *svineaţă*, 440, no. 124, XCVIII, no. 96.
şold, *jold*, 286, no. 94, XXXIII, LXII, no. 63.
solz, *zolz*, 254, 302, no. 165, XXIV, LXXXVII, no. 77.
şopîrlă, XC, no. 84.
sorliţă, 311, no. 197, XXXIII, XC, no. 86.
spre, 111, XXVI, LXVI, no. 95, LXXVII, no. 28.
sprinceană, 111, XXVI, XXXVI, LXVI, no. 95.
stavă, *stăvar*, 303, no. 167, LXVII, no. 116.
strachină, 269, no. 11, XXVII.
şubred, LXXIV, no. 10.
şupesc, 304, no. 174, LXXXVI, no. 70.
surată, 303, no. 169, XXX, LXVIII, no. 118.
sviesc, 303, no. 171, LXVIII, no. 120, cfr. t. 2, p. 431, no. 36.
tămbar, 305, no. 176, LXVIII, no. 124.
ţărmure, 306, no. 182, XXVI, LXXVIII, no. 33.
ţol, *ţoală*, *ţolină*, 307, no. 187, XXIX, LXVIII, no. 127, LXXXIII, no. 55.
traistă, *drăstă*, *straiţă*, *straistă*, *drăştină*, 275, no. 47, 304, no. 175, XXI, LXXV, no. 13, XC, no. 87.
unealtă, 276, no. 53, XXIV, LXXIV, no. 8.
urdă, *urdoare*, *urdin*, 307, no. 188, LXVIII, no. 128.
usturoi, 308, no. 189, XXXI, XCI, 89.
uture, 309, no. 190, XIX.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

văduu, *văduă*, *văduo*, 310, no. 191, 419, no. 36, XXIX, LXIX, no. 131, LXXV, no. 15.

viezune, *viezure*, *viezunie*, *vizonie* etc., 247, 310, no. 193, 311. no. 195, XIX, LVIII, no. 15.

vig, 219, LXXXVI, no. 67.

u *zăgan*, 311, no. 197, LXIX, no. 193.

zechie, 311, no. 198, LXIX, no. 134, LXXXII, no. 53.

zestre, 266, LVIII, no. 18, LXXX, no. 40.

zgarbură, 278 facsimile, 312, no. 199, XXXII.

zilesc, 312, no. 200, XC, no. 85; etc. etc.

Un Indice linguistic complet şi sistematic la opera întreagă se va publica în tomul III. Deocamdată, am crezut de cuviinţă a da în acest Suplement un Indice bibliografic şi un Indice paleografico-istoric la tomul I [7].

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ÜBER

B. P. HAȘDEU'S

«ALTRUMÄNISCHE TEXTE UND GLOSSEN»

VON

HUGO SCHUCHARDT

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

III Fast ebensoweit wie im Raume, liegt im Studium das Rumänische abseits von den andern romanischen Sprachen. Zwar verdankt es dem Auslande werthvolle Beiträge zu seiner Erforschung; aber wie sich dieselben auf einen viel grössern Kreis als den der eigentlichen Romanisten vertheilen, so findet sich wiederum unter den Letztern nicht einmal das leidlich rasche Verständniss rumänischer Texte allgemein oder nur häufig. Ich möchte diese Vernachlässigung des Rumänischen aus zwei Umständen herleiten, von denen gerade die entgegengesetzte Wirkung zu erwarten wäre. Den augenfälligern habe ich gleich mit den ersten Worten angedeutet. In einer weit vorgeschobenen, von der Hauptmacht vollständig abgeschnittenen und an sich sehr schwachen Stellung hat die lateinische Volkssprache sich viele Jahrhunderte hindurch tapfer und glücklich behauptet. Je fremdartiger und schwieriger das Ergebniss einer so gesonderten Entwickelung den Kennern der andern romanischen Mundarten vorkommt, um so grösseres Anrecht hat es auf ihre Aufmerksamkeit und ihre Bemühungen. Sodann zieht sich heutzutage durch die romanische Philologie gleichsam eine Heerstrasse, auf welcher sich die Meisten zusammendrängen, und von hier aus gesehen, spielen die interessantesten Fragen, welche mit dem Rumänischen verknüpft sind, die allgemeinen sowohl, zu deren Lösung es beiträgt, wie die besondern, auf deren Lösung es selbst harrt, sie spielen, sage ich, auf einer Gränzmark, deren Anbau man gern dem Historiker, dem Ethnographen, dem Geographen überlässt. Wenn es indessen ein wirklicher Fortschritt gewesen ist, die Litteratur innerhalb des gesammten Lebens zu betrachten, so wird es kein geringerer sein, das Gleiche mit der Sprache zu thun; denn nur so wird uns die Möglichkeit eröffnet, die zeitliche und räumliche Entwickelung derselben nicht bloss zu erkennen, sondern auch zu erklären. Unter allen den äussern
IV Einflüssen, denen die Sprache ausgesetzt ist, müssen wiederum jene mittelbaren in erster Reihe geprüft werden, welche den Einfluss von Sprache auf Sprache veranlassen und regeln, mit andern Worten, es sind die Ursachen der mundartlichen Abgränzungen oder Abstufungen in der Geschichte des Verkehrs zu suchen, das Wort Verkehr im weitesten Sinne genommen. Was insbesondere die romanischen Mundarten anlangt, so handelt es sich zunächst um den Verkehr zwischen den alteingesessenen Bewohnern und den römischen Eroberern, um den auf so verschiedenartiger Grundlage so verschiedenartig sich vollziehenden Romanisirungsprozess, ferner um den Verkehr zwischen Romanen und Romanen seit frühester Zeit bis heute, wie er auf der orographischen und hydrographischen Bodenbeschaffenheit, auf den staatlichen und kirchlichen Abmarkungen, auf den leiblichen und geistigen Bedürfnissen beruht. Schon längst, z. B. von J. Valdes in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts, war die Bedeutung eines oder des andern der bezeichneten Faktoren für die romanische Sprachgeschichte anerkannt worden, aber auch jetzt ist man darüber kaum hinausgekommen. Um anzuführen was mir gerade einfällt, so hat Ch. Nisard seiner Abhandlung über das Pariser Patois (1872)

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

einen Ueberblick über den Handelsverkehr im mittelalterlichen Frankreich, über seine Wege und über seinen Einfluss auf die Sprache vorausgeschickt und Ch. de Tourtoulon und O. Bringuier, in ihrem ersten Berichte über die geographische Gränze der Langue d'oc und der Langue d'oïl (1876), versprechen uns, die Beziehungen, welche zwischen Land, Leuten und Sprache bestehen, sorgfältig zu erörtern. Im vorigen Jahre haben J. Jung und H. I. Bidermann in ihren Schriften: « Römer und Romanen in den Donauländern » und « Die Romanen und ihre Verbreitung in Oesterreich » einen reichen geschichtlichen und ethnographischen Stoff den romanischen Philologen zur Prüfung und Verwerthung vorgelegt. Die Mehrzahl derselben aber schenkt den Studien, welche in dieser Richtung liegen, wie gesagt, nur eine oberflächliche Theilnahme und vielleicht trägt daran eben jene so verbreitete Vorstellung von den Gränzgebieten einige Schuld, wie ja die richtige Auffassung der Dinge nicht selten durch bildliche Vergleiche getrübt wird. Denken wir uns die einzelnen wissenschaftlichen Disciplinen, statt als Felder einer Ebene, vielmehr als Zweige eines Baumes, so kann uns dies dahin führen, in dem, was uns erst minder wichtig erschien, das Wichtigste zu erblicken, nämlich den Mittelpunkt einer solchen Disciplin gerade da zu suchen, wo sie an eine andere ansetzt oder aus ihr herauswächst. Ohne Zweifel wird die ethnographische Seite der romanischen Philologie mehr und mehr von den Romanisten gewürdigt werden; in gleichem Masse muss aber auch das Rumänische in den Vordergrund treten.

Dass das Ethnographische nie einen Stich in's Politische bekommen darf, ist im Grunde selbstverständlich und muss doch ausdrücklich hier bemerkt werden, da die Untersuchungen über die Geschichte der rumänischen V
Sprache und Nationalität sich nicht immer von solchem Fehler frei gehalten haben. Desshalb diesen Gegenstand als einen unerquicklichen zu bezeichnen — ich habe ihn als einen solchen bezeichnen hören — dünkt mich durchaus ungerechtfertigt; aus einem ähnlichen Grunde könnte man sich um jene grossen Fragen nicht bekümmern wollen, welche die Wissenschaft von der belebten Natur heutzutage in ihrem tiefsten Grunde aufgeregt haben. Gelangen auf dem Kampfplatz ungehörige Waffen zum Vorschein, d. h. solche, die nicht aus dem Stoffe verfertigt sind, aus welchem die Werkzeuge der wissenschaftlichen Forschung verfertigt sein müssen, nun, so sind sie auch machtlos gegen die Ergebnisse der Forschung; nicht rascher und leichter zerplittern in der alten Volkssage die Schwerter, deren Spitzen auf die Erscheinungen aus einer jenseitigen Welt gerichtet sind. Es ist wahr, ihrerseits rufen manche wissenschaftlichen Feststellungen auf dem Gebiete der Praxis gewichtige und theilweise auch unangenehme Folgen hervor; allein die Entscheidung der Frage bezüglich der frühmittelalterlichen Wohnsitze der Rumänen wird meines Erachtens, wie sie auch ausfallen mag, nicht hierher gehören. Inwiefern kann die Gegenwart durch die Schatten einer so entlegenen Vergangenheit beeinflusst werden? einer Vergangenheit, welche nur das trostlose Hinundherwogen roher Gewalten aufweist, welche nicht durchleuchtet ward von jenem Streben nach einer allgemeinen friedenstiftenden Gesittung das eben als schönstes Kennzeichen unserer Zeit gelten muss*. Die Rumänen sind Jahrhunderte lang, nicht durch ihre Schuld, sondern durch die Ungunst des Schickals, von der geistigen Arbeit der abendländischen Völker

* Der Verfasser bezieht sich hier auf die Wanderung verschiedener Völker, die über das Gebiet unseres Landes während der Völkerwanderung zogen, und nicht auf die einheimische rumänische Bevölkerung, die sich gezwungen sah, ihre urväterliche Heimaterde und ihr unabhängiges Dasein zu verteidigen. (Anm. d. Vlg.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ausgeschlossen gewesen; aber nachdem es ihnen gelungen ist, sich daran zu betheiligen, haben sie alle Kräfte aufgeboten, um das Versäumte nachzuholen und sich dadurch Anspruch auf unsere warmen Sympathieen erworben. Und wenn sie in Manchem, was langsame, ausdauernde Arbeit erfordert, allzurasch und feurig vorgehen, so dürfen wir darüber nicht streng mit ihnen rechten: sie stehen eben — um der deutschen Litteraturgeschichte einen gewiss nicht unschmeichelhaften Ausdruck zu entlehnen — mitten in ihrer « Sturm- und Drangperiode », sie können sich frischer, blühender Kraft rühmen: was haben sie von den Enthüllungen über ihre Vergangenheit zu fürchten, was zu hoffen?

Es kommt sehr viel darauf an, das Verhältniss zwischen Wissenschaft und Patriotismus nicht zu verkennen, welches, trotz dem internationalen Charakter der erstern, ein freundliches und zum Theil inniges sein wird, so lange dem letztern es nicht beifällt, seine Befugnisse zu überschreiten. Die Liebe zu den vaterländischen Dingen darf der wissenschaftlichen Betrachtung
VI derselben keine Marschrouten und keine Verhaltungsmassregeln | vorschreiben; aber sie darf ihr Schwung, Kraft, Beharrlichkeit verleihen und vermag so ungemein glücklich auf sie zu wirken. In diesem Sinne gibt es keine patriotischere Wissenschaft als die, welche sich auf die Sprache des eigenen Volkes bezieht, und wie anderswo eine solche unter dem Einfluss des erwachenden und sich steigernden Nationalgefühles in's Leben getreten und herangewachsen ist, so auch bei den Rumänen. Nur zog hier anfangs der Patriotismus mit fliegenden Fahnen und klingendem Spiele voran und die Wissenschaft, indem sie ihm folgte, gerieth auf wunderbare Abwege. In einem Zwiegespräche, welches dem vor 50 Jahren erschienenen Ofener Wörterbuch vorgedruckt ist, belehrt ein unvernünftiger Onkel einen vernünftigen Neffen u.A. dahin, dass im Rumänischen die alte römische Volkssprache sich ziemlich rein erhalten habe[1], im Italienischen, Spanischen und Französischen aber durch Vermischung mit barbarischen Idiomen sehr entstellt sei. Diese Ansicht fand Beifall; da sie jedoch durch die kühnen Etymologieen, welche man aufstellte, nicht hinlänglich gestützt schien, so versuchte man dem Glücke nachzuhelfen, indem man die Schreibung der Wörter möglichst latinisirte und indem man möglichst viele lateinischen Wörter in die Sprache neu einführte. Man hätte sich dafür auf die Franzosen berufen können, welche ja auch das Eine, wie das Andere gethan haben. Schreibweisen, wie *doigt* und *clair* für älteres *doit* und *cler*, stehen in demselben Range, wie *intelectione* und *léua* für *înțelepciune* und *iea*. Allein, wenn man bedenkt, wann, wie und von wem jene Veränderungen französicher Schreibweisen vorgenommen wurden, dann wird man zugeben, müssen, dass sie keine Nachahmung verdienen. « Gelehrte » Wörter ferner sind in grosser Menge in's Französiche eingedrungen, die meisten jedoch mit jenem gewaltigen Strome, der das ganze geistige Leben erfasste und auffrischte, unter Umständen also, die keine Nachahmung gestatten und von denen in der That die der rumänischen Sprachreinigung (nicht Sprachbereicherung!) ganz verschieden sind. Was die erwähnte wunderliche Theorie anlangt — der zufolge ja aus dem Studium der andern romanischen Sprachen für das des Rumänischen wenig zu gewinnen war —,

[1] Der Neffe meint zwar, das Rumänische besitze einige Wörter, welche sich nicht im Lateinischen, noch im Spanischen, noch im Italienischen, noch im Französischen finden und welche die Vorfahren der Römer von den alten Bewohnern Dakiens entlehnt hätten; der Onkel aber bezeichnet dies als thörichte Vermuthungen, welche „keine erfrorene Zwiebel" werth seien. Man macht jetzt erfolgreiche Anstrengungen, den Onkel Lügen zu strafen.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

so hat man sie glücklicher Weise längst überwunden. Die romanische Sprachwissenschaft, wie die vergleichende überhaupt, haben auf rumänischem Gebiet Eingang gefunden und ihre Förderung wird gewiss hier auch von allen einsichtigen Laien gewünscht; denn wer selbst einzig und allein die nationalen Interessen im Auge hätte, dem müsste doch einleuchten, dass die alte Schule trotz den besten Absichten das Band zwischen dem romanischen Osten und dem romanischen Westen lockerte, die neue aber | es festigt. VII
Nicht so vollständig wie die Theorie selbst, hat man die aus ihr fliessenden praktischen Folgen überwunden. Doch hat dem Etymologismus seine bisherige Gönnerin, die akademische Gesellschaft von Bukarest, durch einen vorjährigen Beschluss die Spitze abgebrochen; sie stellt nämlich nur die rumänische, nicht die lateinische Etymologie als Richtschnur für die Schreibung auf und widerruft die Verbannung der Häkchen und Schwänzchen. Auch in dem Vertilgungskriege gegen die slawischen Wörter hat man innegehalten. Jedenfalls aber haben jene Bestrebungen, welche darauf hinzielten, die Sprache in einem gewissen Sinne umzuformen, die gründliche Beobachtung und unbefangene Darstellung der sprachlichen Thatsachen in ihrer Gesammtheit verhindert; den Mangel an befriedingenden, ich sage nicht einmal erschöpfenden, Grammatiken und Wörterbüchern empfinden besonders wir auswärtigen Romanisten. Das Ofener Wörterbuch ist trotz seinen Unvollkommenheiten und Ungereimtheiten auch heute noch nicht entbehrlich und wir sehen uns überhaupt zu oft genöthigt, auf die etwas wirren Anfänge der rumänischen Philologie zurückzugreifen, die für uns doch nur einen geschichtlichen Werth haben sollten. Die angegebenen Lücken auszufüllen, sind die Rumänen uns Ausländern gegenüber verpflichtet; wir wiederum sind ihnen gegenüber verpflichtet, die in rumänischer Sprache erscheinenden Schriften mehr zu berücksichtigen, als bisher. Eine derartige gegenseitige Annäherung zu ermuntern, ist der Zweck dieser deutschenVorrede zu einem rumänischen Buche. Mancher Andere wäre hierzu weit berufener gewesen, als ich; allein wer lässt es sich nicht gern gefallen, wenn die Gelegenheit die Stelle seiner Verdienste übernimmt? Herr Hasdeu hat mich gebeten, seinem vorliegenden Werke eine kurze Einleitung hinzuzufügen, und ich habe mich dessen um so weniger weigern wollen, als ich für seine rumänischen Studien, die sich auf breitester Grundlage bewegen, lebhafte Theilnahme immer gefühlt und mehrfach bekundet habe. Sollte es mir gelingen, Herrn Hasdeu einen Dienst zu erweisen, indem ich meine Fachgenossen zu eingehenderer Würdigung seiner wissenschaftlichen Thätigkeit veranlasse, so wird er mir keinen geringeren Dienst erweisen, indem er mich durch einen liebenswürdigen Zwang auf ein Arbeitsfeld zurückführt, das ich seit einigen Jahren wider Gebühr vernachlässigt habe. Denn in die Zahl der Romanisten, welche ich anklage, sich allzuwenig um das Rumänische zu bekümmern, schliesse ich mich selbst ein; was meine Anklage dadurch an Autorität verliert, wird sie hoffentlich an überzeugender Kraft gewinnen.

Hinlänglich bekannt ist die ausserordentlich geringe Differenzirung, welche wir an dem Rumänischen in Raum und Zeit wahrnehmen. Denn trotz seinem grossen und vielfach durchbrochenen und zerrissenen Gebiete besitzt es keine eigentlichen Mundarten, wenn wir nämlich unter Ru|mänisch, VIII
wie das fast immer hier geschieht, das Nordrumänische allein verstehen; selbst zwischen diesem, dem Südrumänischen und dem Westrumänischen sind die Unterschiede viel weniger beträchtlich, als man nach der weiten und schon alten Trennung voraussetzen sollte. Und während der drei Jahrhunderte, durch welche wir das Nordrumänische verfolgen können — die beiden andern Mundarten haben keine litterarische Ausbildung erfahren —, hat es

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

sich nicht stark verändert. Kleine Schritte führen von Coresi's Psalter (1577) — ein noch etwas älterer biblischer Text ist das von Hasdeu unter No. I veröffentlichte Bruchstück aus dem Leviticus — zum Psalter von 1651 und von diesem zu einer heutigen Uebertragung, kleinere Schritte z. B. als die, welche das Oberengadinische, eine ebenso junge Schriftsprache, von J. Bifrun's Neuem Testamente (1560) zu dem von J. Gritti (1640) und von diesem zu dem von J. Menni (1861) gemacht hat. Worauf die so verschiedene Geschwindigkeit der Sprachentwickelungen überhaupt und insbesondere die so langsame der neueren rumänischen beruht, das zu untersuchen darf man sich nicht übereilen. Vorderhand gilt es die mundartlichen, wie die geschichtlichen Verschiedenheiten im Rumänischen gerade mit um so grösserer Sorgfalt aufzuzeichnen, je geringfügiger sie erscheinen. Jene sollte man besonders auf den blumigen Pfaden sammeln, auf denen man den Liedern und Märchen des Volkes nachgeht; leider haben die Herausgeber dieser bis jetzt zu wenig daran gedacht, deren sprachliche Form gewissenhaft zu wahren. Die Quellen, aus welchen die andern zu schöpfen sind, üben allerdings nicht den gleichen Reiz auf uns aus, wie die wundersame, üppige Volksdichtung; denn das ältere Schriftenthum der Rumänen entbehrt der schöpferischen und eigenthümlichen Kundgebungen fast ganz. Da die rumänischen Druckwerke des 16. und 17. Jahrhunderts auswärts schwer zu finden sind, so hat uns T. Cipariu zu Danke verpflichtet, indem er 1858 eine Blumenlese aus ihnen lieferte. Vor Kurzem habe ich nun mit Freude erfahren, dass die akademische Gesellschaft von Bukarest die Absicht hegt, diese Werke im philologischen Sinne neu zu veröffentlichen. Zunächst wird D. A. Sturdza den gereimten Psalter Dosofteiu's (1673), B. P. Hasdeu den eben erwähnten Psalter Coresi's, A. I. Odobescu das kleine Gesetzbuch von Govora (1640) und G. Sion das Urtheil der Welt von Cantemir (1698) besorgen. Inzwischen gibt Hasdeu in dem vorliegenden Bande eine Reihe noch nicht abgedruckter Sprachdenkmäler des 16. und des beginnenden 17. Jahrhunderts heraus, und zwar — was sie besonders wichtig macht — Denkmäler der wirklichen Volkssprache. Bezüglich des Nähern verweise ich auf Hasdeu's eigenes Vorwort. Die Wiedergabe der Urkunden scheint mir musterhaft zu sein, und was darüber und dazu bemerkt wird, lässt an Vollständigkeit Nichts zu wünschen übrig. Eine systematische Verwerthung der sprachlichen Ausbeute war nicht am
IX Platze, | da es erforderlich gewesen wäre die umfangreichern Denkmäler derselben Zeit heranzuziehen: Eigenthümlichkeiten der ältern Sprache müssen im Zusammenhang dargestellt werden. Möge Hasdeu später auch dieser Aufgabe sich unterziehen! Eine Sammlung des Stoffes hatte zwar schon T. Cipariu 1866 veröffentlicht, welche 1869 A. Mussafia seiner ausgezeichneten Abhandlung «Zur rumänischen Formenlehre» zu Grunde legte. Aber der Stoff ist seitdem gewachsen und wird noch wachsen; und gerade zu der Betrachtung des Lautlichen, von der damals Mussafia absehen zu können glaubte, geben die nun von Hasdeu erschlossenen Quellen regen Anlass.

Eine Frage stellt sich an die Spitze einer jeden Untersuchung, welche die Sprachfarbe eines ältern Textes zum Gegenstand hat: wieweit decken sich Schriftzeichen und Laute? In allen einzelnen Punkten eine solche Frage richtig zu beantworten, ist nie ganz leicht und bei den rumänischen Urkunden des 16. Jahrhunderts ziemlich schwer. Man hat mich beschuldigt, dass ich für das Rumänische schlechterdings das kyrillische Alphabet dem lateinischen vorziehe. Meine wirkliche Meinung sei hier mit kurzen Worten noch einmal ausgesprochen. Welches Alphabet man für eine Sprache wählt, ist an sich ganz gleichgültig; es hängt Alles davon ab, wie man es ihren Bedürfnissen anpasst. Im Anpassen aber hatten es die Aelteren, wie man auch aus G. L.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Frollo's klaren und verständigen Bemerkungen ersehen kann, etwas weiter gebracht, als die Neuesten, und obwohl je höher man hinaufgeht, man um so grössern Schwankungen im Gebrauch der kyrillischen Buchstaben begegnet, so doch immer noch geringern, als sie in diesem Jahrhundert der Gebrauch der lateinischen erlebt hat. Dies erklärt sich daraus, dass man früher vom Etymologismus Nichts wusste, sondern nur mit den natürlichen Schwierigkeiten zu kämpfen hatte, welche überall bei Uebertragung eines Alphabets von einer Sprache auf die andere sich einstellen. In welcher Weise nun, mit welchen Veränderungen das slawische Schriftsystem auf das Rumänische übertragen wurde, das ist für jeden, welcher die Lautverhältnisse des ältern Rumänisch prüfen will, ein Gegenstand von höchster Wichtigkeit und dennoch ist es mir nicht gelungen, irgendwo eine gebührende Erörterung desselben zu entdecken. Ich fühle mich daher auf völlig unsicherem Boden, indem ich folgende Erwägungen anstelle.

Hat von Anfang an ъ im Rumänischen den doppelten Werth von *ă* und *ŭ* gehabt? Es scheint so, da der eine wie der andere im Slawischen begründet ist (z. B. rum. *bătă* = altslow. *bъtъ—ludŭ*, *lud* = *ludъ*, bulg. *lud*). Wann trat ь dem ъ zur Seite? Die alte Geltung desselben (= *ĭ*) musste natürlich in Vergessenheit gerathen sein (*acelaşь* neben *iarăşi* No. XXXI ist als *acelaşă* zu nehmen). Zu der Aehnlichkeit der beiden Zeichen ъ und ь, welche oft kaum auseinander zu halten sind (so weiss Hasdeu | nicht, ob in No. IX X *ă* durch ъ oder durch ь dargestellt wird; vgl. NN. XVI. XXIX. XXXII) kam noch, dass sie in altslowenischen Handschriften deshalb häufig miteinander vertauscht wurden, weil die beiden entsprechenden Laute sehr früh begannen in einen zusammenzufallen. Schon in der Urkunde Stephan Duschan's von 1348 (Arch. ist. a Rom. III, 85 ff.) finden wir sowohl *ă* (*vrъpelicь* S. 106, *mrьcina* S. 107) als *ŭ* (z. B. *Hraĭulь*, *Daĭulь*, *Négulь — Stanulъ*, *Raĭulъ*, *Négulъ* S. 104 f., *Hinatь — Staverъ* S. 111) durch das eine wie das andere Zeichen ausgedrückt. Früh machte sich das Bestreben geltend, ъ für *ă* und ь für *ŭ* zu setzen (z. B. schon 1492: *ripъ*, *secarъ — Urgicénilorь*, *Arъméştilorь* Col. Trai. 1877 S. 189; vgl. *Jumъtate* [1], *Limbъ-dulce* von 1436 ebend. 1876 S. 500), ohne dass die Trennung sich je befestigte. Während des 16. und 17. Jahrhunderts herrschte in der Anwendung der beiden Buchstaben eine grosse Wirrniss, welcher erst durch Verbannung des einen derselben ein Ende gesetzt wurde. Viele Denkmäler kennen nur ein Zeichen für *ă* und *ŭ*; und zwar die Mehrzahl davon ъ (so NN. XV. XXIII. XXVII. XXVIII. XXX), die Minderzahl ь (so NN. I. III). ь für *ă* haben wir auch in NN. V und VIII, wo *ŭ* gar nicht wiedergegeben wird[2]. ъ für *ă*, *ŭ* und daneben ь für *ŭ* in XVII. XXII; ь für *ă*, *ŭ* und daneben ъ für *ă* in XXIV. Endlich in XXV. XXVI sowohl ъ als ь für *ă*, *ŭ*. Ganz rein sind ъ = *ă* und ь = *ŭ* nur getrennt in XII. XXII. XXXI. XXXIII. Einmal, allerdings vor *i*, wird *ă* durch ы wiedergegeben (*Samphirъi* No. XXIV); vgl. den Gebrauch des ы für *ă* = *i* in einem kaum viel spätern Denkmal, S. 266 f. Angesichts einer so allgemeinen Verwechselung von ъ und ь halte ich es für schwierig das ъ von *mersь*, *neavъndъ zicъndъ* in No. IX (noch dazu bei der eben berührten graphischen Beschaffen-

[1] *Jumъtate* auch Arch. istor., I, 1, 74 (1442). 2, 19 (1435); aber in zwei andern Urkunden, die wie die angeführten von Suceava sind, *Jumatate* ebd. I, 1, 4 (1438) und *Jumetate* ebd. I, 2, 11 (1409) und *Jumetate* auch in einer von Bistriţa ebd. I, 1, 121 (1428). Es könnte daher doch sein, dass das tonlose *a* in *Oparitulŭ*, *Bradelŭ*, *Balanŭ* (s. Arch. istor., III, 181) schon getrübt war. *Jumatate* und viele andern Belege von *a* für *ă* gewährt uns No. XXXI; aber hier steht neben *canafi*, *sapate* auch *cănafi*, *săpată*.

[2] Die Verstummung des *ŭ* bereitet, was die Chronologie anlangt, grosse Schwierigkeit; schon im 15. Jhrh. wird es in der Schrift zuweilen weggelassen, so *Lupul* Arch. istor. I, I, 5 (1490).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

heit dieser Urkunde) als mundartliche Thatsache festzustellen, die ihr Entsprechendes im Südrumänischen finden würde. Die Möglichkeit räume ich gern ein [Add. 1]. Das Part. pass. auf *-ă* kommt ja, nach Cipariu, auch im Nordrumänischen hie und da vor. Es muss hier das *-ă* weiblich sein, mit neutralem Sinne: *am dată = habeo datam* übersetzt *habeo datum;* wunderbar nur bleibt es, dass sich eine Scheideform des Part. pass. für die Verbindung mit *habere* herausgebildet hat, während eine solche für die nur im Nordrumänischen auftretende Verbindung mit *esse = habere*, wobei ja das Part. pass. in ein Part. praet. act. übergeht, leicht zu begreifen sein würde. In grössere
XI Dunkelheit noch hüllt | sich das südrumänische Gerundium auf *-ndalui;* entspräche das *a* der vorletzten Silbe auch nicht der Praeposition *ad*, worüber die von Ascoli beigebrachten sardischen Analogieen allerdings einiges Bedenken verursachen, so dürfte doch nicht ausser Acht gelassen werden, dass die kürzere und gewöhnlichere Form auf *-ndu* endigt. Es wäre daher wohl besser gewesen das westrumänische Gerundium auf *-nda* heranzuziehen. — Doch ich kehre zu dem Laute *ă* zurück, von dem wir erst zwei Vertreter in der Schrift, ъ und ѣ, kennen gelernt haben. Es gibt deren noch zwei, ѧ und ѧ҃. Jenes bedeutet im Altslowenischen nasales *o*, im Bulgarischen ъ. Schon in altslowenischen Handschriften bulgarischen Ursprungs sieht Miklosich ъ und ѣ unterschiedslos mit ѧ wechseln. Von den Bulgaren haben die Rumänen ѧ für ъ entlehnt; die Drucke wimmeln davon, in unsern Urkunden aber tritt es nicht sehr häufig auf, z. B., in NN. I. XXXI (*voѧ*, *doaѧ* möchten meines Erachtens eher = *voă*, *doaă*, als = *voao*, *doao* sein). Die Aelteren machen keinen oder nur einen ganz äusserlichen Unterschied zwischen ъ und ѧ (der Gebrauch des ѧ nur am Ende der Wörter, wie er sich in manchen Denkmälern findet, so auch No. XXXII, ist. alt; vgl. *Frъſilѧ*, *Guſilѧ* Urk. von 1486 Col. Trai. 1876 S. 469); die Spätern aber haben ъ und ѧ auf zwei nicht ganz fest geschiedene Nüancen desselben Lautes vertheilt, wobei ihnen der ursprüngliche Werth von ѧ vorschweben mochte. Wenn in No. I einige Male ѧ für ѧ steht, so ist dabei wohl nur das Auge, nicht das Ohr im Spiel gewesen, und vielleicht übte noch das Vorbild jener Handschriften, in denen beide Zeichen, aus sprachlichem Anlass, einander vertreten, einen gewissen Einfluss aus. Nichts als eine Umformung des ѧ ist, Miklosich zufolge, das den Rumänen eigenthümliche ѧ҃. Hat es ebenso einem Bedürfnisse abgeholfen, wie das aus ѹ abgeänderte ѹ? Ich bezweifele es. Man schreibt es nur im Anfang der Wörter, obwohl der dadurch bezeichnete Laut keineswegs an dieser Stelle haftet; vielleicht ist es mit seinem verlängerten Schwanze (s. das Facsimile von No. VI) ähnlich zu beurtheilen, wie das *J* und *Y*, welches in manchen romanischen Handschriften und Drucken für anlautendes *i* steht. Wie kommt es aber, dass ѧ҃ nicht nur soviel wie ѧ (oder ъ) bedeutet, sondern auch — und dies ist seine gewöhnliche Anwendung — soviel wie ѧn und ѧm bei folgendem Konsonanten? Nach dem Zeichen für den Vokal wird also das Zeichen für den Nasal ausgelassen und zwar schon in frühester Zeit, obwohl daneben auch ѧ҃н (ѧ҃м) vorkommt (z.B., NN. IV. V. VIII. IX. X). Hätte ѧ҃ nur die Geltung von ѧn, ѧm und erlaubte es die Palaeographie, so wäre ich geneigt, ѧ҃ als eine Abart des н aufzufassen und würde dabei an jene Schreibung erinnern, deren man sich für das Neapolitanische, das Albanische und auch das Südrumänische bedient oder bedient hat. Das Häkchen oder die Striche über dem Zeichen (ѧ̓, ѧ̔) würden eben genügend den vokalischen Anlaut andeuten.
XII Wie dem auch | sein mag, in vereinzelten Fällen, wo ѧ҃ im Innern eines Wortes auftritt, möchte ich ihm lieber den Werth von *n*, als den von *in* beilegen. Ich gehe aus von мьѧ҃кꙋ, кьѧ҃пѫлъ, лѧ҃горе (I), двъѧ҃д (II), бъѧ҃тошскъ (XXVI) (vgl. къѧ҃д, кѧ҃дь, тъѧ҃гани, Arch. istor. I, 1, 35, no. 38, vor

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

1600), welche Hasdeu mit *măînca*, *cătînpul*, *lăîngore*, *avăînd*, *băîntoĭască* umschreibt und nach seinem Grundsatz peinlichster Genauigkeit umschreiben musste. Aber so gesprochen wurde gewiss nicht; es drücken ja *ă* und *î* denselben oder doch fast denselben Laut aus und demnach würde ⱔⱛ҃ⱏⷮⱐⱀⷣ auf dasselbe hinauslaufen wie ⱔⱛ҃ⱏⱐⱀⷣ oder ⱔⱛⷦⷦⱀⷣ. Eine solche Doppelung des trüben Vokals wüsste ich nicht zu erklären; derselbe wurde einfach gehört, wohl aber in der Schrift zweimal ausgedrückt, wofür es durchaus nicht an Analogieen fehlt (auch nicht in unsern Urkunden; so ⱅⱈⷭⷨ҃ⱔⱀⷯ, ⱅⷬ҃ⱔⱃⱏ, ⱅⱁⱕⱔⱅⷮ, ⱃⱁⱕⱔ, No. XXII, welche Hasdeu *Tismeăna*, *treăba*, *tōate*, *oōa* umschreibt). Ich würde also sagen, dass in jenen Schreibungen ⷮ an sich noch = ъⱀ ist, die Verbindung ъⷮ aber auch Nichts Anderes, als ъⱀ. Man wird mir möglicherweise die Schreibweisen съⷮⱀⱅ҄ⷭ und мъⷮⱀⷭⷭⱔⷧ(ⷭ)ⱀ in No. XVI entgegenhalten. Ist man jedoch gezwungen, hier ⷮ als *î* zu nehmen? Ich denke, nicht einmal durch den Hinweis auf das ebenda zweimal stehende ⷮⱀⱅⷬ҃ⷭ. Denn hätte der Schreiber ⷮ als ѫ gefühlt, wie würde er daneben ⷮ ⷬ҃ⷭⱄⱉⱎⱁⱀⷮ statt ⷮⱀ ⷬ҃ⷬ. geschrieben haben? In ⷮⱀⱅⷬ҃ⷭ haben wir ebenfalls eine Doppelsetzung, die des *n*; folglich in съⷮⱀⱅ҄ⷭ, мъⷮⱀⷭⷭⱔⷧ(ⷭ)ⱀ eine doppelte: *să-ăn-ntu*, *mă-ăn-nzului*. Anderswo hingegen ist ⷮ durchaus gleichwerthig mit ⱀ. So bedeutet ⷬ҃ⱏⱀⷮⷣ in No. II dasselbe, wie das ebenda vorkommende ⷬ҃ⱏⱀⷣ; die Aufeinanderfolge dreier Vokale in *fiiînd* würde die Sprache schwerlich dulden. Und als Vertreter des *n* betrachte ich ⷮ endlich auch in ⱁⱏⷬⷮⱄⷯ, ⱔⱃⱏⷬⷮⱄⷯ, ⷬ҃ⱃⱏⷬⷮⱍⱔ (I), ⱁⷬⷮ (XXVI), obwohl wenigstens in den drei ersten Formen der Ansatz zu einer Trübung der Silbe *un*, wie wir sie in andern Wörtern haben, denkbar wäre. Aber stand zwischen *lungă* und *lîngă* wirklich eine Form *luîngă*? Nicht die geringste Schwierigkeit bereiten Schreibungen, wie ⱑⷮ, ⱂⷮ ⷮⱅⷬ҃ⷭ, ⱑⷮ ⷮⱅⷬⷮ; wenn man im 16. Jhrh. auch nicht mehr, wenigstens nicht mehr allgemein, so sprach (ⱑⷮ und ⱔⱏ in No. III, ⱑⷮ und ⱑⱀ in No. XI), so ist doch nichts gewöhnlicher, als solches Zurückbleiben der Schrift hinter der Sprache [Add. 11].

Abgesehen aber von der schwanken den Rolle mancher Buchstaben, vermag ich noch keineswegs in jeder absonderlichen Schreibweise eine, wenn auch nur mittelbare Beziehung auf die Aussprache zu finden. Welche unberechenbaren Willkürlichkeiten sind nicht schon von Schreiberhänden ausgegangen! Liegt etwa dem doppelten *n* von *unnd*, *sinnd* u.s.w., wie es einst in deutschen Kanzleien so beliebt war, eine sprachliche Eigenthümlichkeit zu Grunde? Oder ist es nicht wahrscheinlicher, dass dies als eine XIII
kalligraphische Spielerei oder zur Verlängerung der Schriftstücke erfunden wurde? Ueberhaupt sind doppelte Konsonanten für einfache und umgekehrt oft ohne ernste Ursachen gesetzt worden und so, glaube ich, verhält es sich auch in No. VI mit *Cottéştii*, *unnuii*, *annume*, *Marinnaa*, *Anncăci*. Das Rumänische kennt keine doppelten oder verlängerten Konsonanten, wie sie das Italienische kennt; das Abweichen einer einzelnen Mundart in dieser Richtung müsste befremden. Auch pflegt Kürzung des Vokals im Rumänischen nicht durch einen folgenden Doppelkonsonanten angedeutet zu werden, wie im Deutschen. Manche Sprache drückt durch Verdoppelung gewisser Konsonanten (z.B. von *s*) verschiedene Qualität an; in den vorliegenden Fällen lässt sich daran nicht denken. Ebensowenig an etymologische Rücksichten (vgl. *Iannĭu*, S. 252, 21). Ich vermuthe, dass der Schreiber, welcher so viele Vokale verdoppelte (und hier nehme ich allerdings Einfluss der lebenden Sprache selbst an, obwohl mich die Länge ausserhalb der Tonsilbe in Verlegenheit setzt), dass er aus Versehen dies auch ein paar Mal bei Konsonanten that. Nur bei *Anncăci* (dieselbe Form. Arch. istor. I, 1, 35 No. 38 vor

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

1600) könnte eine Sprachbesonderheit durchschimmern. Vor Muten, besonders gutturalen, fällt zuweilen *n* aus (so *uchi-meu*, *cupărătură*, No. XVII, *ucheşul*, *u poţu*, XXVI, *u cănpŭ*, XXVII, *lugu*, XXIX, *ochéşul* zweimal, *dénaite* zweimal, XXX, *pătru*, XXXIII). Gesetztenfalls nun, der Schreiber von No. VI pflegte *unchiu* zu schreiben, aber *uchiu* zu sprechen (er schrieb *ublatu*, aber *cunpăratu*), so blieb ihm, um die Lautbarkeit des *n* in dem Namen *Anca* ganz sicher zu stellen, kaum etwas Anderes übrig, als es zu verdoppeln.

Aus den Schreibungen, welche sich auf für mich ohne Zweifel auf Lauterscheinungen beziehen, will ich hier drei herausheben: die eine, weil die Beziehung eine noch dunkle, die andere, weil sie eine klare, aber durchaus ungewöhnliche ist, die dritte, weil die betreffende Lauterscheinung ein besonderes Interesse bietet. Zunächst erwähne ich den von Hasdeu zu No. XVII u. XXXIII ausführlich besprochenen Antritt eines *h* an *a*, *e*, *i* in Urkunden des 17. Jhrhs. aus dem Muscelener Bezirk, auch in einer slawisch geschriebenen aus Tîrgovişte von 1588 (S. 256 f., 28). In fast allen Fällen folgt *h* auf einen auslautenden unbetonten Vokal, so *gatah*, *zarbah*, *mareh*, *Corşorih*, *meih* u.s.w.; nur zweimal auf einen auslautenden* betonten in *aflah* und *mih*, zweimal auf einen inlautenden betonten in *piahtră* und *vătahful*. Die letzte Form möchte ich indessen lieber von den andern trennen; es scheint sich um eine Doppelschreibung zu handeln [Add. 12]. Auslautendes *h* ging nämlich öfters in *v*, *f* über, z.B. *vărv*, *vărf* = altslow. *vrŭhŭ*; *prav*, *praf* = altslow. *prahŭ*; *stuf* = *stuh* S. 254, 26, und so auch *vătav*, *vătaf* = *vătah*, NN. XXIX. XIV und XXXII. Wenn man nun vermuthet, | dass dieses *h* die Verlängerung des vorausgehenden Vokals anzeigen soll, so kann ich mir eine solche ausserhalb des Akzentes nicht wohl denken, am wenigsten in einem enklitischen Wort (*ah*, *fraţilor*). Die Schreibungen, welche Hasdeu aus einer lateinischen Handschrift des 9. Jahrh. anführt, stimmen äusserlich allerdings mit jenen rumänischen ganz überein; aber ist hier durch das *h* eine rein sprachliche und nicht vielmehr eine gesangliche Verlängerung der Vokale angedeutet? Ich vermag keine bessere Erklärung zu geben; ginge es irgendwie an, so würde ich eine, vielleicht aus dem Slawischen stammende, umgekehrte Schreibung annehmen. Aber die Thatsache, dass auslautendes *h* in neuslowenischen Mundarten zuweilen vernachlässigt wird, liegt zu weit ab. Auf *Mané* = *Milné* (mit beiden Namensformen wird NN. XI und XII dieselbe Person bezeichnet) darf ich indessen wohl hinweisen.

Die Moldauer (und auch die Südrumänen) sprechen bekanntlich *d̨* theils wie *dz*, theils mit den andern Rumänen wie *z* aus. Es ist nun höchst interessant, diesen lautlichen Unterschied in einer Urkunde von Iassi (No. XXXI) durch s und ȝ dargestellt zu finden. Uebrigens weist schon Miklosich in seiner Abhandlung über das glagolitische Alphabet, wo er dem s den Werth *dz* zuspricht, auf den Umstand hin, dass die Rumänen der Moldau das s in der That wie *dz* sprechen. Hasdeu macht hierzu treffliche Bemerkungen; nur in einem Punkte möchte ich ihn, und zwar durch sich selbst, widerlegen. Wenn die Herkunft des s von *d* in allen andern Fällen feststände, wäre sie deshalb auch in *rănse*, *brânsă*, *Mănseşti* erwiesen? Hasdeu hat vorher von «Dentalisirung» des *z* nach dem und durch den Nasal gesprochen, auch ist er von dem Grundsatze ausgegangen, dass die Verwendung von ȝ und s nicht auf der Ueberlieferung, sondern auf der lebenden Aussprache beruhe. Nun schrieb man ȝile, orau, obwohl hier ȝ auf *d* zurückgeht; sollte man nicht ebenso gut *rănse*, *brânsa* schreiben, obwohl hier ȝ nicht auf *d* zurükgeht? [Add. 2].

* În ediţia originală: *inlautenden* (n.ed.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Es lässt sich erwarten, dass diese bei Weitem längste Urkunde noch anderes Bemerkenswerthe aufweise. Mussafia hat dargethan, dass im Auslaut nach *i* nicht nur *a* (vgl. *credinţe* = *credinţă*, No. IV), sondern zuweilen auch *u*, *o* zu *e* werde *(fevruarie, genunche, condiţie, scorpie)*. In No. XXXI begegnen wir weitern Belegen für diese Assimilation, welche zugleich noch einen Schritt weiter gegangen ist (*ii* = **ie* = *iu*; vgl. *ii* = *ie* = *ia*: *moşii, fii*, No. XXV, *muşii, fii*, XXX): *roşii*, fünf mal neben *roşiu*[1], *bogasii* neben *bogasiu*. Sogar nach *ir*, welches ja im alt und neufranzösischen, auch neuprovenzalischen (Ascoli's franco-provenzalischen) Mundarten auf ein folgendes betontes *a*, denselben Einfluss ausübt, wie *i* | und die palatalen Konsonanten, steht XV
i für *u* in *Dragomiri* zwei mal neben *Dragomirŭ*, *Dragomir*; es ist dabei noch an das ital. *-ieri*, *-iere* = *-iero* und friaul. *-ri* für *-re*, *-ro* zu erinnern. Hasdeu führt auch *procoveţi* neben *procoveţŭ* an; das männliche Geschlecht fällt mir auf, aber ъ erscheint in diesem Denkmal immer nur für *ŭ*, nicht für *ă*. Hinzuzufügen ist wohl *ćasloveţi* für *ćasloveţŭ*. *Ţ* würde hier also gewirkt haben, wie zum Theil im Slawischen; vgl. altslow. *otĭţemĭ* für *otĭţomĭ*. Man vergleiche noch *Drăghice*, No. XXV = *Drăghićŭ* ebend., *Drăghić*, No. XXIV. Vor der Tonsilbe wird *u* nach *j* zu *i* assimilirt in *jipan* (zwei Mal), *jipăn[ésel]* neben *jupan*, *jupănésaa*, No. XXX, in der Tonsilbe *ă* (für *e*: *logofet*, z.B. No. VI) nach *f* zu *u*: *logofutul*, *logofutui*, XXXIII. Rückwärts wirkende Assimilation durch *o* haben wir in *tetruvanggel* neben *tetróvaggel*, XXXI. Wenn *Lupia* (s. zu XXIX) wirklich die ältere Form für *Lipia* ist, so möchte ich *i* = *u* auf Rechnung des folgenden *i* setzen.

Vor Allem ist zu untersuchen, inwieweit die mundartlichen Eigenthümlichkeiten, welche in den vorliegenden Texten zu Tage treten, bis heute fortgelebt haben. Nichts ist z.B. an sich weniger wunderbar, als die Vertauschung von *e* und *i* und die von *o* und *u*; es kommt darauf an zu wissen, ob und wo man noch *blăstimat*, *vot* (= *avut*) u.s.w. spricht. Für einen besondern Fall, den Uebergang des *e* in *i* vor dem *l* des Artikels (*carile*, No. XXV; Plural: *moare*, *morile*, XX: *flo'e*, *florile*, XXXI), lässt sich auf das Südrumänische hinweisen *(oaspe, oaspile;* Plural: *doamne, doamnile)*. Um sich über die Versetzung von *l* und *r* bei *ă, â (glăćavă* No. XII = *gâtćvă; sărma* u. *srăma*, *Vâlceştii* u. *Vlăceşti*, XXXI*)* und die damit zusammenhängende Svarabhakti *(mărăturĭa, Părăvul, păhărănicul*, XVII*)* vollständig aufzuklären, ist es einerseits nothwendig, diese Vorgänge in den slawischen Sprachen zu verfolgen, andererseits festzustellen, ob das Rumänische *l* und *r* als Vokale kennt. Wirkliche Einschaltung von Vokalen haben wir sicher noch in *tocămélele* I, *tocămélnici* XXVIII; ob auch in *părinătele, sfănăta, cuvănătul, denăpreună* XXVIII, *arginitu, înteruţi* XXXI, wage ich nicht zu entscheiden[Add. 5].

Was Hasdeu S. 249 über *rr* bemerkt, möchte ich dahin erweitern, dass der Gegensatz zwischen starkem und schwachem *r* sich auch in sardischen, süditalienischen, norditalienischen und provenzalischen Mundarten findet [Add. 3].

Ueber die Flexion der Nomina dürfte mehr zu sagen sein, als über die der Zeitwörter. Besonders verdienen die Formen des weibl. Gen-Dat. Sing. noch sorgfältigere Betrachtung, als ihnen bisher zu Theil geworden ist. Mussafia bringt die artikulirte Form dieses Kasus in unmittelbare Beziehung zum unartikulirten Plural, statt von dem unartikulirten Gen.-Dat. auszugehen, XVI
dessen Zusammentreffen mit dem unartikulirten Plural doch ebenso zufällig ist, wie im Altfranz. und Prov. das zwischen dem Objektskasus des Sin-

[1] Das S. 219 angeführte *covoru roşii* wird S. 220 aus einer syntaktischen Ellipse erklärt: *covoru din cele roşii*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

gulars und dem Nominativ des Plurals bei den Maskulinen. Zu der schon in den ältesten Denkmälern auftretenden Neigung, den Gen.-Dativ durch den Nominativ zu ersetzen vergleiche man das Verhalten des Südrumänischen. Dies kennt eine besondere Form des Gen.-Dativs nur bei Hinzutritt des Artikels, also *a vicinilji aceljei bună*, aber *aceljei bună vicină*. Aber selbst dann nicht:

1) wenn dem *ă* ein Guttural vorhergeht, *a njicalji sor'tai* Bojadschi (1813), S. 168, *a bisericalji* ebend. S. 222 (Vgl. altnordrum.: *juncăi, ćorăcăi, drăcéscăi* u.s.w.).

2) bei den Wörtern auf *ao*, so *steaolji* (Nom. *steaoa*) nicht *steallji* (Plur. *stealle*). Vgl. altnordrum. *vălceaoi* (Nom. *vălceaoa*) S. 251, 19 (1571).

3) bei den Wörtern auf *e*, z.B. *adunarilji, citatilji* (für *-elji*), nicht *adunărlji, citățlji* (Plur. *adunărle, citățle* für *adunările, citățile*). Vgl. altnordrum. *adunariei, cetatei* u.s.w., wozu aber auch entsprechende Pluralformen sich finden.

Aus diesen Beispielen ersieht man übrigens ein Anderes: das Nordrumänische bedient sich hier der absoluten Pronominalform *ei*, das Südrumänische der konjunktiven *lji* (die absolute ist *ljei*). Sind nicht etwa auch im Nordrumänischen Spuren des konjunktiven *i* nachzuweisen? D. h. mit Sicherheit; denn *doamnei* kann ja an sich ebensowohl *doamne-i* als *doamne-ei* sein. — Ganz wie das nicht selten im Prov. und Altfranz. geschieht, nehmen im Rumänischen die Masculina der A-deklination im Sing., nicht im Plur. den weiblichen Artikel an, wozu hier in den nicht mit *l* anlautenden Singularformen *a*, *ei* gegenüber dem pluralischen *le* ein weiterer Anlass vorlag. Männliche Eigennamen auf *a* und *é* (*ea*) werden wie die ebenso auslautenden artikulirten Feminina behandelt: *Luca*, *Oprea* gleichsam für *Lucă-a*, *Opre-a*, daher Gen.-Dat. *Luchei*, *Oprei*. So *Puia*, Gen.-Dat. *Puii*, *Pui*, wie *ploaia : ploaii*. Man beachte endlich noch *Galatai* mit unverändertem *a* vom Nom. *Galata* (Ortsname) No. XXXI [Add. 4]. Auffällig erscheint in No. XVI der Plural von *Tătarŭ : Tătară*, mit Artikel *Tătarăie* (= *ăi*); *Tătarăi*, Arch. istor. I, 1, 35, No. 38 (vor 1600). Aber bekannt ist es ja, dass nach *r*, sowie nach den Zischlauten vermittelst Dissimilation nicht nur *e*, sondern auch *i* in *ă* oder *î* übergeht, z.B. *şă* neben *şi*, *zîc* [1] neben *zic*, *rîu* = *rivus ;* wenn wir nun *hotară* für *hotare* S. 243. 254 finden, so wird uns auch *Tătară* für *Tătari* begreiflich erscheinen.

XVII Anstatt noch einige Erscheinungen von geringerer Wichtigkeit zu besprechen, welche die Urkunden für die Verbalflexion, die Syntax, das Wörterbuch darbieten, ziehe ich es vor, auf die bisher nur in ihrer unmittelbaren Bedeutung gewürdigten Lautbesonderheiten dieser Denkmäler zurückzugreifen, um die Frage aufzuwerfen: « was lässt sich daraus für die Etymologie gewinnen? » Wir werden antworten müssen: « nicht sehr viel », mögen wir nun nach aufklärenden Nebenformen der dunkeln Wörter selbst suchen, oder überhaupt nach Lautwandlungen, welche neue Schlüsse gestatten. Gewiss hat das Vulgärlatein, welches in jene östlichen Gegenden verpflanzt wurde, hier mindestens eine ebenso starke Umgestaltung erfahren, wie irgend anderswo; allein die Einzelheiten derselben sind zum grössten Theil in tiefes Dunkel gehüllt. Denn, wie ich schon hervorgehoben habe, zeigt das Rumänische, sobald das volle Tageslicht darauf fällt, nur noch ein geringes Mass von Fortschritt und Schwankung; man empfängt fast den Eindruck einer Wind-

[1] Dies auch südrumänisch. Bojadschi in seiner Uebersetzung des Gleichnisses vom verlorenen Sohne bei Kopitar schreibt: *ḑăse, ḑăle, ḑăc, auḑă* in seiner Grammatik aber *ḑ:se* u.s.w.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

stille, der ein heftiger Sturm vorangegangen ist. Auf rumänischem Gebiete enträth daher die etymologische Forschung der reichen und mannigfachen Hülfsquellen, welche ihr auf andern romanischen Gebieten zur Verfügung stehen. Sollen wir nun unter diesen besondern Verhältnissen eine besondere Kühnheit oder eine besondere Vorsicht walten lassen? Mit der einen möchten wir uns verirren, mit der andern kaum vom Platze kommen. Beide haben sich miteinander zu verbinden, oder, um es deutlicher zu sagen, aufeinander zu folgen. Im ersten Theile der wissenschaftlichen Operation, dem vorbildenden, sei man — bei zahlreichern Möglichkeiten — kühner; im zweiten Theile, dem nachrechnenden, sei man – bei beschränktern Beweismitteln — vorsichtiger. Diese Vorsicht hat Cihac in seinem etymologischen Wörterbuch, dessen Verdienstliches ich jetzt sowenig, wie unmittelbar nach seinem Erscheinen verkenne, nicht immer beachtet. Er hat einerseits verschiedene Lautübergänge angenommen, für die sich nicht eine Spur von Wahrscheinlichkeit beibringen lässt, ja deren Verknüpfung hie und da Ungeheurlichkeiten im Stile des Ofner Wörterbuchs ergibt, und anderseits hat er viele wichtigen Fingerzeige übersehen; vor Allem ist mir unbegreiflich, dass er das Südrumänische so wenig herangezogen hat. Cihac's Wörterbuch enthält nur die lateinischen Bestandtheile des Rumänischen; schon vorher waren von Verschiedenen die nachrömischen zusammengestellt worden, welche im Rumänischen sich etwas schärfer absondern, als in den andern romanischen Sprachen; das Schwierigste blieb als das Letzte übrig: die vorrömischen nachzuweisen. Mit dieser Aufgabe hat sich in eingehender Weise zuerst Hasdeu beschäftigt und es dabei zunächst an jener Kühnheit nicht mangeln lassen, welche gerade sie erheischt. Er ist sich selbst dessen recht wohl bewusst, beruft er sich doch auf den Ausspruch Grimms: «Man darf mitten unter dem Greifen | nach der neuen Frucht auch den Muth des Fehlens XVIII haben». Die *Dii minorum gentium* wollen allerdings von der schöpferischen Divination Nichts wissen; sie sind zufrieden, wenn sie die von Andern gefundenen Methoden sich eingelernt haben, wenn sie Routine besitzen; aber von ihnen sagt Benfey mit Recht, dass sie «selten Fehler, aber desto häufiger Dummheiten machen». Wenn nun Hasdeu's Auge über einen weiten Kreis von Sprachen dahin gleitend, die glückliche Fähigkeit besitzt an dem Verwerthbaren haften zu bleiben, so begnügt er sich doch nicht mit oberflächlichen Vergleichungen, sondern er legt den Weg vom Ausgangs- bis zum Endpunkte in den möglichst kleinen Schritten zurück, an der sichern Hand der Geschichte und der Sprachwissenschaft, und es darf ihm also auch das zweite der genannten Erfordernisse nicht abgesprochen werden, die besondere Vorsicht. Wenigstens nicht, was das Positive anbelangt, denn den Wunsch halte er freundschaftlicher Offenheit zu Gute, dass er im Negativen noch etwas vorsichtiger werden möge. Das Streben, in jedem Falle eine bestimmte Lösung herbeizuführen, für die auch der geringfügigste Umstand in scharfsinnigster Weise ausgenützt wird, beherrscht ihn allzusehr, als dass er zwei oder mehr etymologische Möglichkeiten offen liesse, wie das Diez so oft gethan hat; er ist ein allzu gewandter, eifriger Advokat, um immer ein ganz kühler Richter zu sein. Man sieht, dass es sich hier um Etwas handelt, was mit dem Temperament zusammenhängt. Es wäre schon desshalb gut, das Vertrauen in die eigene Sache minder zur Schau zu tragen, damit das Misstrauen, welches bei so Vielen gegen diese Art von Studien besteht, entwaffnet werde. Da die Durchforschung der andern romanischen Sprachen nach vorrömischen Bestandtheilen bisher nur Weniges und wenig Sicheres herausgestellt hat, so glaubt man für das Rumänische keine günstigern Erfolge hoffen zu dürfen. Indessen erwägt man dabei zu wenig die Verschiedenheit

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

zwischen den Bedingungen, welche das Lateinische im untern Donaugebiet und denen, welchen es in Italien, Frankreich und Spanien unterworfen war, und dass gerade jene einen stärkern Zuwachs aus alteinheimischem Wortschatz denkbar machen. Kurz, ich für meine Person hege die Ueberzeugung, dass das etymologische Studium des Rumänischen, auch da, wo es über das Lateinische zurückgreift, erträgliche Aussichten hat.

Das vorliegende Werk hatte ich schon beendet geglaubt, als zu meiner angenehmen Ueberraschung noch einige Bogen folgten, auf welchen uns Hasdeu die Probe eines etymologischen Wörterbuchs vorlegt. Dasselbe umfasst zweihundert Nummern, unter denen aber öfters mehrere Wörter erledigt werden, und zwar sind die an der Spitze stehenden Wortformen sämmtlich aus einem handschriftlichen slawisch-rumänischen Wörterbuch entnommen,
XIX welches dem Anfang des 17. Jahrhunderts angehört. Ich | bin geneigt, diesen letzten Theil des Werkes als den für die Linguisten werthvollsten anzusehen. Hasdeu's Scharfsinn und Gelehrsamkeit treten hier in glänzendster Weise hervor, zugleich aber erscheint jener Ueberschuss an Feuer und Zuversichtlichkeit, den ich in seinem bisherigen Schriften gefunden habe, bedeutend vermindert. Indem ich es für meine Pflicht halte, auf diese etymologischen Untersuchungen näher einzugehen, beginne ich, wie es ja schon die Zeitordnung an die Hand gibt, mit den vorrömischen Bestandtheilen. Um solche ausfindig zu machen, sind wir in erster Reihe auf die Hülfe des Albanischen angewiesen, das zum Rumänischen gewiss eine ganz entsprechende Stellung einnimmt, wie das Baskische zum Spanischen und das Keltische zum Französichen. Die Zusammenstellungen rumänischer Wörter mit albanischen, welche Hasdeu hier vorbringt, sind zum grossen Theil für mich überzeugend. So *grumaz* « Nacken » = *gurmas* « Kehle » — *măgură* = *màgulă* « Hügel » (die Wanderung des Wortes in's Czechische befremdet mich; wie steht es mit dem von Cihac angeführten pol. *magora?* [Add. 17]) — *màzăre* = *móδulă* « Erbse » — *moş* « Greis », «Grossvater » = *motş-im* «alt » — *mùgur* = *mùgul* « Schössling » — *noian* = *uĭana* « Ocean » — *sîmbure* = *sùmbulă* « Kern » — *vièzure* = *vièδulă* « Dachs » — *bunget* « alter, dichter Wald » von *bungh* « Eiche » (S. 245) — *uture* = *ut* « Ohreule » (das griech. ὠτός scheint nahe zu liegen, allein Herleitung des rumänischen und der slawischen Wörter aus demselben weist Hasdeu wegen lautlicher Gründe ab, und auch an eine Urverwandtschaft wird kaum zu denken sein, wenn ὠτ- wirklich für *δσατ- steht). Auch *lostun* « Ratte », ein sonst nicht belegtes Wort, mag von einem **lost* = alb. *loş* « Loch unter der Erde, wo sich das Thier verbirgt » herkommen. Einige jedoch veranlassen mich Bedenken zu äussern. Wenn *căţel* desshalb nicht lat. *catellus* sein soll, weil dies nicht *cotéi* erkläre, so ist erstens zu bemerken, dass im Romanischen öfters aus einer lateinischen Ableitung der wirkliche oder scheinbare Stamm herausgeschält, und eine neue Ableitung davon gebildet wird. Es würde also in unserem Falle nicht einmal nothwendig sein, die Existenz eines *catus* oder *cata* zu erweisen, die übrigens aus den Deminutiven zur Genüge hervorgeht und der Berufung auf den wunderlichen Grammatiker Virgilius nicht bedarf. Ich verstehe übrigens nicht recht, wie man dieses *cătus* mit *cattus* « Katze », identifiziren kann, dessen *tt* durch das Keltische und Romanische hinlänglich sicher gestellt ist. Zweitens macht es die Bedeutung von *căţel* und *cotéi* sehr fraglich, ob beide Etwas miteinander zu thun haben. *Cotéi* heisst der Hund mit kurzen und krummen Beinen, der Dachshund (in jenem alten slawischen Glossar wird es durch *slĕdnikŭ* wiedergegeben, welches Hasdeu mit « dogue » übersetzt, welches aber eigentlich « Spürhund » von *slĕditi* « spüren », ist). Nun kann,
XX wenn der Stamm *cot* den Hund schlechtweg | bezeichnet, eine besondere Art

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

durch das *-éi*, welches verkleinernd oder (nach Hasdeu) vergrössernd zu fassen wäre, kaum ausgedrückt werden. Auch weiss ich nicht, ob *-éi* in einer dieser beiden Funktionen nachweisbar ist; der Vergrösserung pflegt *-oi* oder *-ău* zu dienen, z.B. *căloi*, *călău*. Ich dachte gleich an *coti* «einwärts krümmen», und sah dann, dass Cihac dieselbe Ableitung gibt, indem er *cotéi* auch in dem Sinne «chemin détourné» anführt. Drittens spricht die Verschiedenheit des Vokals in der ersten Silbe für Trennung der Wörter. Warum sollte das *u* des albanischen *kut* (übrigens heisst auch magyarisch *kutya* nicht «Hündin» sondern «Hund») in *cotéi* als *o*, in *căţel* als *ă* auftreten? Hasdeu selbst hatte unter No. 29 das *o* in *cotoi* neben dem *ă* in *cătuşă* als eine Assimilationserscheinung zu erklären für nöthig befunden [Add. 6]. — Gegen die Ableitung des Wortes *creri (crieri, creeri)* oder vielmehr **creru* von *cerebrum* lässt sich meines Erachtens nichts Ernstliches vorbringen. Zwischen anlautenden Konsonanten und *r* wird zuweilen ein Vokal ausgeworfen, zuweilen ein solcher eingeschaltet: *vrea* = *volere*, *fărîmă* = *fragmen*. Dieser Ausfall des *e* nach *c* muss natürlich zu einer Zeit stattgefunden haben, als das *c* noch allgemein die gutturale Aussprache hatte; in dieselbe Zeit gehören *u* = *i* in *cucută*, *î*=*i* in *scînteie*, die Umstellung des *i* in *clinga (chingă)* = *cingula*. Mit *creri* verhält es sich also ganz ähnlich wie mit franz. *vaincre* (= *vinc're)*, *faire* (= *fac're)* u.s.w. *R* aus *br* haben wir auch in *întunerec* = **intenebricus*, *luneca* für **lureca* = *lubricare* (vgl. *suspina* = *suspirare*, *viezune* = = *viezure*[1]); wie *l* aus *bl* in *sulă* = **subla*. Indessen ist hier die Diphthongirung des *e* zu *ie* und die Weiterentwicklung des *ie* zu einem zweisilbigem *ie*, *ee* (vgl. z.B. *hiiare* No. 87 = *hiere* und *treera* = *triera* für **triura* = *tribulare*, wegen *ie* = *iu* s.S. XIV) nicht im Mindesten auffällig. Dass ein alteinheimisches *crie* «Kopf», welches im Albanischen fortlebt, auf lat. *cerebrum*, welches ja mit ihm verwandt ist, eingewirkt haben kann, will ich nicht leugnen, aber ich glaube nicht, dass *criere* von *crie* nach Analogie von *spinare* gebildet wordet ist. Denn in *spinare* wurde doch *-are* nicht *-re* als Endung gefühlt und es musste *criare* erwartet werden. — Nach Hasdeu kommt *dezgauc*, *descauc* von *găoacă*, *ghioacă* her; die Laute scheinen sich dem zu | widersetzen. *Găoace* XXI
(so finde ich in den Wörterbüchern) hatte ich mit *gallicia* (von *gallica* sc. nux) gleichgesetzt, auf welches Diez ital. *guscio* u.s.w. zurückführt: die Vertauschung von *-icia* mit *-ocia* findet sich in der gleichen Wortform, wo sie eine ganz verschiedene Bedeutung hat: franz. *galoche* u.s.w. = **gallocia* = **gallicia* (von *gallica* «Pantoffel»). Auf die gleichbedeutende Wortform *gullioca* liesse sich trefflich *ghioacă* zurückführen; aber auch nach der Erörterung Löwe's (Prodromus S. 298 ff.) sind wir über die Formen *gulluca*, *gullioca*, *gutillioca*, *culliola*, *gallicola*, u.s.w. noch nicht im Klaren. Dass hier nur verschiedene Lesungen ein und desselben Wortes vorliegen, erscheint kaum glaub-

[1] Hasdeu selbst stellt diese beiden Formen S. 247 wegen *n*=*r* zusammen; wie er S. 308 richtig bemerkt, pflegt *n*=*r* durch Assimilation bei folgendem *n* einzutreten. *Lubricare* scheint in den übrigen romanischen Sprachen verloren gegangen und erst später durch die Gelehrten wieder eingeführt worden zu sein. Zwar leitet J. Cornu in seiner „Phonologie du Bagnard" *lueydjye* «glisser, mener avec un traîneau» (bei Bridel *ludji*, *ludzi*) von *lubricare* ab; aber einerseits kann ich mir aus den verschiedenen Nummern, unter denen jenes Wort bei Cornu vorkommt, seine Lautgeschichte nicht erklären, anderseits deutet das, nach Cornu darauf zurückzuführende *lueydze* „traîneau", einen ganz andern Ursprung an. Bridel hat die Formen *ludja*, *ludza*, *ludze*, *liudje* — *ludzon*. Schneller, aus dem Ladinischen Tyrol's: *luesa*, *löza*, *liösa*, *lioisa*, *lesa* — *luson*, churw. *schleuss*, *schlieusa*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

lich. Ferner halte ich die Verknüpfung von *găoacă*, *ghioacă* mit alb. *kafkă*, *kokă* für wenig annehmbar. Alb. *kokă* war von mir als romanisches Wort gefasst worden (vgl. z.B. span. *coca* « Hirnschädel »); ob sich *kafkă* daraus entwickelt hätte, wagte ich nicht zu entscheiden. Wenn ich indessen Mischung von *concha* mit *coccum* vermuthete, so glaube ich jetzt eher, dass *caucus* heranzuziehen ist, welches ja dem Rumänischen als *cauc* «Trinkgefäss», verblieben ist *(cauc* « Kappe » ist türkischer Herkunft) [Add. 18]. — Aus *sămărît* « froh » neben *po-somorît* « finster », « trübsinnig » erschliesst Hasdeu die Negation *po* = alb. *pa*; ich betrachte die Sache als wahrscheinlich, aber solange für nicht ausgemacht, bis entweder im Rumänischen weitere Fälle der Zusammensetzung mit negativem *po*, oder im Albanischen das betreffende Stammwort, nachgewiesen werden. Neben der Röslerschen Etymologie des *posomorît*, von magy. *szomorú* « traurig », hätte auch die Miklosich'sche von altslow. *pohmuriti* angeführt werden sollen. — Die Uebereinstimmung zwischen dem rum. *lupoaie*, *lupoane* mit alb. *uikónyă* wird mit Recht hervorgehoben; nur frägt es sich, ob *-ónya* im Albanischen häufiger ist, als *-onia* im Lateinischen. — Ueber das ableitende *u* in Zeitwörtern der 3. Konjugation hatte Diez keine Ansicht aufstellen können; Hasdeu hält es für vorrömisch, indem er ein solches *u* auch im Albanischen, Griechischen und Slawischen findet. Ich bin nicht abgeneigt, dem beizupflichten, nur dürfte *u* im alb. *paguem*, *peşkuem*, *plumbuem*, u.s.w. kaum der Ableitung dienen; wenigstens hatte ich geg. *ue*, tosk. *ua* als eine Diphthongirung von *o* angesehen. Eine Entlehnung von *u* aus dem Slawischen *(glăsui = glasovati)* ist mir nicht wahrscheinlich. Hätten wir in den Zeitwörtern auf *-ui* nicht lauter Denominative, so würden wir sie vielleicht mit den Perfekten der 2. Konjugation auf *-ui* in Zusammenhang bringen dürfen, wie dies für französ. *épanouir*, *évanouir*, alt *engenouir* nothwendig ist. — Wenn ich durchaus nicht die Meinung derjenigen theile, welche die albanisch-rumänische Wortgemeinschaft nur aus der mittelalterlichen Nachbarschaft herleiten, so denke ich doch, dass einige Wörter erst in späterer Zeit aus dem Albanischen in's Rumänische eingedrungen seien. Dahin möchte ich *traistă (traistră, taistră,* XXII *trastur)*, *drăstă*, *straiţă (straistă)* | = *trasta (trase)*, *draştă*, *ştreiţă* rechnen; denn ist es glaublich, dass eine Wortform *staristra* auf zwei voneinander unabhängigen Gebieten in so ganz analoger Weise fortgewuchert habe? [Add. 13]. — Auch die, von den alten Schriftstellern überlieferten Ortsnamen und sonstigen Wörter können uns bei der Aufspürung vorrömischer Bestandtheile förderlich sein. Zu den schon früher im Rumänischen nachgewiesenen Pflanzennamen fügt nun Hasdeu noch *dracilă* hinzu. Das rumänische *mal* begegnet uns sowohl im Albanischen, als in illyrischen und dakischen Ortsnamen *(Dimallum*, col. *Maluensis)*, und endlich, wie Hasdeu zuerst wahrgenommen hat, auch in zahlreichen magyarischen aus dem 13. bis 15. Jahrhundert. *Sălduş*, Deminutiv von **sald* « Sumpf », wird mit den in sumpfigen Gegenden Daciens wohnenden *Saldensii*, mit dem pannonischen *Saldum* und dem moesischen *Sáldapa* in Zusammenhang gebracht.

Wo wir uns weder auf das Albanische noch auf alte Zeugnisse stützen können, da laufen wir freilich Gefahr, den Boden unter unsern Füssen zu verlieren. Die Annahme Hasdeu's, dass die nächsten Verwandten der alten Daker in der eranischen Gruppe zu suchen sind, hat für mich nichts Unwahrscheinliches; indessen mit Sicherheit ist selbst die Stellung des lebenden Albanischen innerhalb der indogermanischen Sprachen bis jetzt noch nicht erwiesen. Und überdies lassen sich nördlich und südlich der Donau recht

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

verschiedenartige Sprachen denken, welche Wörter an das Rumänische abgeben mochten, wie ja Hasdeu selbst eine Vermischung der Daker mit keltischen Stämmen vorausgesetzt hat. Solche ethnographische Bestimmungen sind nicht geeignet, uns als zuverlässige Wegweiser zu dienen, wenn wir vorrömischen Überbleibseln nachspüren. Ich möchte von ihnen ganz absehen und sagen: wo uns für rumänische Wörter, welche weder aus dem Albanischen noch aus einer der nachrömischen benachbarten Sprachen erklärt werden können, andere indogermanische Sprachen schlagende Parallelen darbieten, da dürfen wir jene Wörter zwar nicht gerade als thrakisch, dakisch, getisch, keltisch u.s.w., aber doch als vorrömisch schlechtweg vermuthen. Die Möglichkeit aber, dass sie durch einen, uns unbekannten Kanal erst während des Mittelalters in's Rumänische gelangt sind, bleibt kaum je vollständig ausgeschlossen. Zu denjenigen Uebereinstimmungen, welche schwerlich auf Zufall beruhen, zähle ich vor Allem: *melc* = kymr. *malw*, *malw-oden*, bret. *melc'hu-edenn*, zend. *mûraka*, lat. *murex* « Schnecke » [Add. 32]. Recht ansprechend dünken mich auch: *blénde (blénzê, bléndă)* « Lerchenfalke » = = lit. *balàndis*, osset. *balon* « Taube » und *gîde* « Henker » = zend. *gadha* « Mörder ». Wenn Hasdeu von *gîde* sagt: « vielleicht ein trakischer Ueberrest », so mag er daran gedacht haben, dass möglicherweise das Wort, welches ursprünglich immer für die Zigeuner angewandt wurde, durch die Zigeuner in | Aufnahme gekommen ist, wenn es auch in den uns bekannten Zigeuner- XXIII
idiomen sich nicht vorfindet. *Calo*, *calău*[1], welches dasselbe bedeutet wie *gîde*, gehört ebenfalls der Zigeunersprache an: *kalò* bezeichnet hier den Zigeuner selbst. — In Bezug auf manche Wörter drückt sich Hasdeu mit einer durchaus gerechtfertigten Zurückhaltung aus. Indem er zu *băsău* u.s.w. eine Reihe von indogermanischen Wörtern, darunter auch das deutsche *bōse* vergleicht, hätte er noch ital. *bugia*, prov. *bauzia* «Lug », « Trug » anführen können, welche von Manchen ebenfalls auf dieses deutsche Wort zurückgeführt werden. Jedoch scheint der Grundbegriff des Stammes *băs* nach einer andern Richtung zu weisen, wenn wir auch das Zeitwort *băsăi* oder *bĕsăi* (so Pontbriant; бъзъи das Ofener Wörterbuch) welches « antreiben », «reizen », « schüren », « liebkosen » bedeutet, ganz aus dem Spiele lassen müssen. Eher könnte zu *bosnat* das deutsche *bōse* verglichen werden; denn ich glaube nicht, dass es mit *bosumflat* zusammenhängt. Das letztere (dessen Uebereinstimmung mit dem franz. *boursouflé* zwar augenfällig, aber schwer erklärlich ist) bezeichnet « aufgeblasen » oder « aufwallend », *bosnat* aber im Gegentheile « verschlossen », es ist Synonym von *închis (inclusus)*; auch lässt sich *sn=tn* im Rumänischen nicht belegen [Add. 19]. — Hinsichtlich eines Wortes wundere ich mich Hasdeu eine frühere Meinung, und zwar stillschweigend, aufgeben zu sehen. Dass der Storch nach seiner weissen Farbe benannt sei und daher *barză* zu alb. *barδ* gehöre, erschien mir annehmbar, da ihn ja auch die Griechen als den Grauweissen (πελαργός) bezeichnen, und überhaupt so viele Vögel den Namen von ihrer Färbung haben. Aber unter allen Vögeln halte ich ihn für den letzten der sich als Sänger bezeichnen lässt, und weder dürfte *ciconia* mit *canere*, noch *barză* mit gall. *bard* u.s.w. etwas zu thun haben. Auf die Frage Hasdeu's, ob aus bret. *barz* nicht span. ital. *garza* hätte werden können, möchte ich verneinend antworten, 1) weil *z=d* sehr jung ist, und also ein spätmittelalterlicher Uebergang des Wortes

[1] Hasdeu betrachtet *-ău* als Augmentativendung; aber da im Auslaut der magyarischen Wörter *o* regelmässig durch *ău* wedergegeben wird (z.B. *năcrăvălău* - *nyakravaló*), so wird auch *calău* dem älteren *calo* genau entsprechen.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

aus der Bretagne (oder aus Wales, wo *dd*=*d* gilt) nach den südromanischen Ländern gedacht werden müsste, 2) weil im Spanischen *g* für *b* nur vor *u* u. *o* und vor *r* eintritt, nicht vor *a*, wenigstens nicht vor anlautendem und nicht ohne assimilirenden Einfluss. Uebrigens heisst *garza* « Reiher » nicht « Storch ». Dennoch liesse sich das südromanische und das ostromanische Wort zusammenbringen, wenn man von lat. *ardea* ausginge, worauf dort *garz* (in *garzone;* vgl. franz. *garce*) eingewirkt haben würde, hier ein alteinheimisches Wort *bard* [Add. 30]. — Bei *mocan* « Bauer », « Einfältiger », welches sich im Magya-
XXIV rischen als *mokany* wiederfindet, wird | an kelt. *mac* erinnert; Beides liegt aber zu weit auseinander [Add. 31]. Und wenn, wie das wohl möglich ist, *molidou* und das gleichbedeutende franz. *mélèze* einen Ursprung haben, ist es nothwendig, dass derselbe im Keltischen liegt? — Ich äussere am Schlusse dieses Abschnittes den Wunsch, Hasdeu möge seine vielen zerstreuten Artikel über die vorrömischen Bestandtheile des Rumänischen zusammenfassen, und sie, nach einer einleitenden Darlegung der befolgten Methode, in französischen Sprache neu veröffentlichen, um den hiebei vornehmlich stimmberechtigten Indogermanisten das Urtheil zu erleichtern.

Ich wende mich nun von den vorrömischen zu den lateinischen Bestandtheilen, und empfinde dabei ein ähnliches Gefühl der Erleichterung, wie der Texterklärer, der die ἅπαξ λεγόμενα überwunden hat, und das weitere Deuten oder Bessern stets an mehr oder weniger zahlreiche Parallelstellen anknüpfen kann. Ehe ich an die reiche Fülle von Bemerkungen herantrete, zu welchen die verschiedenen Erscheinungsgruppen von Hasdeu veranlassen, möchte ich einige Wörter aussondern, deren lateinische Herkunft mir nicht sicher gestellt zu sein scheint. In *acúare* = *acquiere* lässt sich *-are* durch *născare* neben *nascere*, *scuipa* neben *scuipi* (wohl eher von *conspuere* als von *exspuere*) rechtfertigen, aber *ću* = *ći* (= *qui*) nicht durch *ciubuc* neben *cibuc*, *ciumili* neben *cimili*, *ciupercă* = magy. *cseperke* u. dgl., wo labiale Konsonanten assimilirend wirken, ebensowenig durch *ciutură* neben *cîtură* (da jenes die ältere Form ist = türk. *ćuture*, magy. *csutora*) oder *şuncă* (schon in deutschen Mundarten *Schunken*, magy. *sónka*) und kaum durch *giur* (dessen Entwickelung durch *gir* aus *gyrus* ein merkwürdiges Gegenstück zu *ghib* = *gybbus* = *gibbus* bildet); denn unbetontes *i* nach einem Guttural und vor einem Vokal bildet einem besondern Fall: aus *acquiere*, * *aciere* wäre aller Wahrscheinlichkeit nach *acere* geworden, wie aus *quietus: (în)cet* [Add. 7]. Auch ist der Sinn des Wortes der Herleitung nicht sehr günstig. *Dichis* mit dem Zeitwort *dichisi* hat griechisches Aussehen; Rösler versuchte es auf δίκαιος zurückzuführen, aber mit wenig Erfolg. Einen bessern Erfolg kann ich auch der Hasdeu'schen Etymologie nicht zusprechen, weil sie eine allzu eigenthümliche Begriffsreihe voraussetzt. Aus gleichem Grund überzeugt mich die, bei diesser Gelegenheit gegebene Deutung von *uncaltă* nicht [Add. 8]. « Schale, Rinde » = « Festes » ist gewiss ein natürlicher Uebergang; und doch wünschte ich für *solz* = *solidum* einige zwingende Analogieen.

Manchem Worte weise ich, vor Allem durch lautliche Erwägungen bestimmt, eine etwas andere lateinische Grundform zu, als Hasdeu. Den Uebergang von *rj* zu *rş*, wegen dessen sich Hasdeu auf slawische Mundarten und das Zakonische beruft (im Romanischen bleibt nach *r* immer der tönende
XXV Laut; vgl. franz. *cièrge*, churw. *gliergia*, *glærgia* u.s.w.), vermag | ich für das Rumänische nicht anzuerkennen; und um *-aş* = *-arius* zu setzen, würde der Ausfall des *r* eine weitere Schwierigkeit darbieten. Wenn nnu aber auch *rş* aus *rj* entstehen könnte, so würden wir doch nicht *cerîu*, *cerşut*, *cerşură*, son-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

dern *cerş*, *cerut*, *cerură* erwarten; wie käme denn *i* in diese beiden letzten Formen? [Add. 9]. Ich ziehe es vor, ein altes sigmatisches Perfektum anzunehmen *cerşi*, woraus dann als ob *cerş-* der Stamm wäre, ein neues Perfektum mit *u* abgeleitet wurde; vgl. einerseits das regelmässige *-sei* = *-s-evi*, anderseits Bildungen wie altspan. *truxe* = **traxui*, prov. *vesqui* = **vixui*, ital. *vissuto*, prov. *tenisut* u.s.w. Eine Unregelmässigkeit läge allerdings in dem *ş* = *s* vor *u*. — *Curcubenos* steht mir nicht für **cucurbitosus*, sondern für **cucurb(it)inosus* (von *cucurbitinus*); es wurde **cucurba* als Stammwort gedacht, wie beim Deminutiv *curcubiţa* für **curcubetiţa*. Das *pèpene*, wozu es gehört, unterscheidet sich wenigstens im Akzent nicht vom lat. *péponem*, denn so ist zu betonen (griech. πέπονα): das Italienische und Spanische haben den Akzent verlegt *(popóne, pepino)*. — Warum soll *gurgui* nicht = *gurgulio*, sondern = **gurgullus* sein? Lautliche Bedenken kann ich nicht entdecken und Nominativformen von Maskulinen der 3. Deklination haben sich ja noch sonst erhalten, wie *drac* = *draco*, *om* = *homo*, *soră* = *soror*, *rece* = *recens*, *şarpe* = *serpens* [Add. 20]. Zu diesen könnte auch *judec* = *judex* gehören. Hasdeu aber sieht darin einen nach falscher Analogie aus dem Plural *judeci* abgeleiteten Singular. Diese Annahme ist innerhalb des Rumänischen gewiss berechtigt (*şoarec* wird aus *şoareci*, *berbec* muss aus *berbeci* gebildet sein: in diesen beiden Wörten hat das Rumänische den lat. Akzent gewahrt, während das Italienische *bérbice*, wie *sorce*, und das Französische *souris*, wie *brebis* spricht) und lässt sich auch auf Femina, wie *falcă (falx)*, *junincă (junix)*, *feregă (filix)*, *nucă (nux)*, *salcă (salix)*, ausdehnen. Indessen muss dann das Verhältniss des Rumänischen zum Italienischen klar dargelegt werden: das letztere kennt eine Reihe von entsprechenden Fällen, wobei der lateinische Nominativ Sing. als Grundform angesetzt wird (vgl. besonders Ascoli Arch. glott. II. 434 f.). Denn wenn auch *sorco* sich zwanglos der Hasdeu'schen Annahme fügte, so würde dies schwieriger bei neapol. *jureche* (das zunächst für **jureco* stehen müsste) und unmöglich bei *rádica* (rum. *rădiche* ist = *radicula)*[1] sein. Was nun die Form *jude* anlangt, so kann dieselbe durch Apokope ebensowenig aus *judece* entstanden sein—so meint Hasdeu—wie aus rum. *judec* = *judecŭ*, also einst **judecu*. Sie erklärt sich nur aus einem urromanischen *judec* = *judecs*, auf welches neapol. *jureche* und wohl auch rum. *judecŭ* zurückgehen. Vgl. span. *cal* = *calx*, neap. *Fele* = *Felix* | *(-icis)*, lombard. **XXVI** *cotórna* = *coturnix (-icis)*, tosk. *órafo* = *aurifex*. — In *muşc* sieht Hasdeu nicht *morsico* sondern *mordico;* während es sich aber aus jener Form auf's Einfachste entwickeln lässt (*s*=*rs* wie im franz. *museau* = prov. *mursel* vom gleichen Stamm, und im rum. *dos*, *sus;* *şc* = *sc* wie in *muşchiu* = *musculus*, *rouruşcă* = *labrusca* u.s.w.), weiss ich nicht wie *rd* vor *c* zu *ş* werden soll [Add. 34]. *Muşcel* = *monticellus* würde keine genügende Analogie gewähren, auch wenn hier wirklich *ş* = *nt* wäre. Doch ist *muncel* die regelrechte Form, und daraus vielleicht *muscel* unter dem Einfluss irgend eines andern Wortes entstellt. — *Salbed* wird eher = *exalbidus*, als = *subalbidus* sein; die Silbe *ub* konnte nicht wohl völlig schwinden [Add. 10] — *Spre* leitete man bisher von *ex-per* ab; Hasdeu (S. 111) von *super*. Dem Sinne nach passt das letztere besser, nicht aber dem Laute nach. Die Verlegung des Akzentes kann nicht durch griech. ὑπέρ wahrscheinlicher gemacht werden [Add. 28]. In *sprînceană* = *superincilium*, für *supercilium*, steht *spre* = *super* vor der Tonsilbe. Man könnte zwar sagen, dass auch ausserhalb der Zusammensetzung die Praepositionen des eigenen Akzentes ermangeln; nichtsdestoweniger sehen

[1] Prov. *junega* bezieht Hasdeu No. 99 auf *junicem;* es dürfte aber wohl *júnega* betont werden müssen, womit, Diez zufolge, jurass. *gegna* zusammenhängt.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

wir, dass die zweisilbigen durchaus behandelt werden wie andere zweisilbige Wörter, ausser wenn sie den Anschein zusammengesetzter Praepositionen annehmen. Man fühlte in den ersten Silben von *intra*, *infra*, *intro* die Praeposition *in*, und und betonte desshalb *in-trá*, *in-frá*, *in-tró* (ital. *tra*, *fra*, südrum. *tru*). So fühlte man vielleicht in der 2. Silbe von *super* die Praeposition *per*, und betonte *supér*, rum. *spre*. Es würde sich demnach für *spre* die Hasdeu'sche Etymologie mit der andern, auch von Diez wiedergegebenen, verbinden. Mit *spre* ist zusammengesetzt das veraltete *prespre*, *prespe*, *pespe*, an dessen Stelle heutzutage *preste*, *peste* gilt. Cipariu und Cihac erklären das letztere: *per-extra;* aber es wird schwer, an seiner Identität mit dem erstern zu zweifeln. Anderseits ist der Uebergang des *p* in *t* etwas höchst Befremdliches[1]. Indessen wenn auch in *tricolici* für *pricolici* sich irgend ein anderes Wort eingemengt haben wird (wie ja die letztere Form* selbst aus *vîrcolac* entstellt ist), so scheint mir *creț* für **crest* = *crispus* gesichert (auch im Deutschen *Kraus*, *Kraust*, *Krausp* nebeneinander), wie trotz der Bedenken von Diez doch wohl ital. *visto* = *vispo* ist. Und in *preste* = *prespe* wirkt das anlautende *p* dissimilirend, ganz so wie in slawischem *topol* = *populus* das zweite. — *Ț'ărmure* möchte Hasdeu eher von *termonem* als von *terminem* ableiten; der Uebergang des *n* in *r* steht ihm sicher [Add. 33]. Indessen könnte *terminus* zunächst zu *termulus* geworden sein; die Vertauschung der Endun-
XXVII gen *-inus* und *-ulus* (vgl. *-ide* und *-ulus* in it. *bussolo* = *pyxide*, *trespolo* = *trespide*), welche wir wohl auch in *vergură* d. i. *virgula* = *virgine* anzunehmen haben, erscheint hier besonders begründet, indem *m* durch ein folgendes *n* zu *l* dissimilirt (vgl. it *meliaca*, span. *comulgar*) und *ĭ* vor *l* zu *u* wird (vgl. it. *nespolo*, *debole*, rum. *nour*). Ganz so ital. *témolo* = *thyminus*. Auch der Friauler hat die Endung gerade von *terminus* abgeändert: *tiermi*, *tiermid*. Uebergang von **ț̆ărmurŭ* zu *ț̆ărmure* kann nicht befremden. Am Einfachsten ist es vielleicht — auch in Anbetracht des Sinnes — von der Pluralform *ț̆ărmuri* auszugehen, die sich entweder = *termuli* für *termini* oder *termora* für *termina* (vgl. altital. *nomora* = *nomina*) fassen lässt. Daraus wäre als Singular sowohl *ț̆ărm* (das aber auch für *termen* möglich ist) als *ț̆ărmure* zurückkonstruirt worden. Nach welchem Gesetze *ț̆ărm* und *țerm* nebeneinander stehen, lese man in Lambrior's trefflicher Abhandlung (Romania, VII) nach.

Zuweilen weiche ich nicht in Betreff des Ausgangspunktes, sondern nur der lautlichen Erklärung von Hasdeu ab. *Auă* ist ein merkwürdiges Ergebniss aus lat. *uva*. Wegen der Diphthongirung vergleicht Hasdeu *ploaie* = *pluvia;* aber in *pluvia* ist *u* kurz und in *uva* lang. Es ist die dissimilirende Wirkung des *v* auf ein vorhergehendes *ŏ*, *ŭ*, *û* zu beachten:

ovum; statt { vulgärl. *óvo*: *òvo*. / ital. span. *óvo*: *uovo*, *huevo*

plŭvia; statt { vulgärl. *plóvia*: *plòvia* / it. *pióggia*, franz. *ploie*: *pièggia*, *pluie* (=* *plueie*)

ûva; statt { vulgärl. *uva*: *óva* / rumän. *uă*: *auă* (= **oauă*) [Add. 14].

---

[1] Ebensowenig vermag ich mir physiologisch die Einschaltung des *s* vor einer Tenuis zurechte zu legen, wie wir sie in *ascuți* = **acutire*, *lespede* = *lapide* (zu XXVI), *flustura*, *fluștura* neben *flutura*, *rostogol* neben *rotocol* wahrnehmen.

* In ed. orig.: Tone (n.ed.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Hasdeu glaubt, es sei *o* in **oauă* und **ostrachină* als unbestimmter Artikel gefasst, und daher abgeworfen worden. Auch *stridie* = ὀστρίδι würde sich dieser Deutung fügen. Allein meines Erachtens sind *strachină* und *stridie* nicht anders zu beurtheilen als *sparangă* = *asparagus*, *stînge* = *extinguere* u.s.w. Die Sprachen, welche eine Neigung zum *s* impurum haben werfen auch *o* vor demselben ab (vgl. ital. *scuro*, *spedale*). Ob in rum. *scoruş* = altslaw. *oskoruši*, *o* abgefallen ist, bleibt wegen des kleinruss. *skoruš* dahingestellt. In *auă* = **oauă* sehe ich eine Schwächung von *oa* zu *a*, aber eine ganz vereinzelte, welche von der in *afară*, *povară* (No. 144) und *va* = **voa(le)* hinlänglich verschieden ist; auch *a für eá*, span. *e* für *ué* u.s.w. pflegen nur im Inlaut aufzutreten. Diese meine Erklärung wird aber auch nur unter der Bedingung Gültigkeit haben, dass, wie Hasdeu ohne Weiteres annimmt, *áuă* betont wurde. Die von Cipariu beigebrachte Dativform *aoiei* kann kaum anders zu fassen sein als = *áŭi* + *ei* (oder steht *aoiei* irrig für *ao-ei*, welches zu erklären wäre, wie *vălcao-i* S. XVI, *roao-i* bei Cipariu?), aber die alte Nominativform *auo* hat | wohl den Akzent auf dem *u*, da aus *áuă ao* hätte werden XXVIII
müssen. Und *aúă* sprechen in der That die Südrumänen, sodass hier *a* vorgeschlagen erscheint, wie im südrum. *aúmbră* und wohl auch in *aúşu* « Greis » (doch was ist dies?) — Dass *şai* an Stelle von *şase* sich nur vor *s* und *z* findet, ist gewiss als ein wessentlicher Umstand festzuhalten; es frägt sich nur, ob hier eine positive, eine wirkende oder eine negative, eine gestattende Bedingung vorliegt. Denn *şai* würde wenigstens, was den Auslaut betrifft, das Regelmässige sein, dem ital. *sei* entsprechend, wie *noi* dem ital. *noi* (vgl. *trei* neben ital. *tre*). *Şase* ist auffallend; die Erhaltung des auslautenden *s* bringt uns auf die Vermuthung alteinheimischen Einflusses (vgl. alb. *gjaştă*) [Add. 27]. — *Hăşkira*, *răshira*, ist mir kein Beleg für den Wechsel der Aspiration, denn *ş* verhält sich zu *s* nicht wie φ zu π oder χ zu *k*, und auch *h* ist nicht, wie das altgriechische χ, Aspirata, sondern Reibelaut. Allerdings wird *h* (=*f*) unter dem Einfluss des vorausgehenden *s* zu *k* geworden sein: *s* ist dann wiederum, wie auch in anderen Fällen, vor *k* zu *ş* geworden. Die entgegengesetzte Lautentwickelung *k*: *h*: *f* belegt Hasdeu durch ein magyarisches Lehnwort. — Dass *moşnean* = *moştean* eine rein lautliche Erscheinung (*şn*=*şt*) enthalte, wird durch den Hinweis auf *dumésnic* = *duméstec* nicht wahrscheinlicher; denn in *dumesnic* hat sich die slawische Endung *-nik* eingemischt.

Der letzterwähnte Fall gehört zu einer Gruppe von Erscheinungen, auf die Hasdeu sonst ein scharfes Augenmerk gerichtet hat. Unter den lexikalischen Analogiebildungen sind vielleicht diejenigen die bedeutsamsten, welche durch das Eingreifen einer fremden Sprache hervorgerufen worden sind, und weit zahlreicher, als man anzunehmen pflegt; denn es liegt auf der Hand, wie oft sich ein solches Eingreifen dem Nachweis völlig entziehen muss. Bedenken wir dies, so wird von den Räthseln der romanischen Etymologie, welche bisher der verzweifelndsten Lösungsversuche gespottet haben, manches uns weniger räthselhaft erscheinen, manches sogar wirklich erschlossen werden. Ich glaube nicht, dass es ein schwierigeres Problem auf diesem Gebiete gibt, als zu entscheiden ob die Stämme jenes Zeitworts der 1. Konjugation, welches « gehen » bedeutet, *umbl- (imbl-)*, *amn- (imn-*, *umn-)*, *an-*, *and-*, *al-*, alle miteinander in Zusammenhang stehen und sodann in welchem. Hasdeu betrachtet die Gleichung franz. *aller* = altfranz. *aner* = *adnare* als erwiesen. Indessen, wenn auch im Altfranz. *aner* und *aler* nebeneinander vorkommen, so ist doch ein solcher Uebergang von *n* zu *l* unglaublich; die von Diez angeführten *velin* und *orphelin* haben keine Beweiskraft: *l* entsteht aus *n* nur durch Dissimilation, nämlich in der Nachbarschaft eines

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

andern *n* oder *m*. Vom franz. *aller* kann friaul. *là* für **alâ* (1. P. Plur. des
XXIX Imperativs: *alin* neben *lin*, ja sogar *anin*) nicht | getrennt werden. Sollte nicht in das Zeitwort *aner*, **anâ*, mag dessen Ursprung nun sein welcher er wolle, ein keltisches Zeitwort eingeschmolzen sein? In den brittischen Mundarten treffen wir den Stamm **el* « gehen » (z. B. kymr. *el-af*, ich werde gehen, *el-wn*, ich ging). Um von dieser westlichen Abschweifung zum Rumänischen zurückzukehren, so hat Hasdeu eine Reihe rumänischer Wortformen angeführt, welche verschiedengradige Mischung slawischer und lateinischer Wörter darstellen, so *căcărează* = *căca(re)* + *(g)réza*, *coderişte* = *coadă* + *(topo)rişte*, *judeţ* = *judec* + *sudĭcĭ*, *aşijdere* = *aşi* + *(tako)ždere* (zu No. XV). Gewiss kann wiederum nach *aşijdere* das entgegengesetzte *altminte* zu *altmintre* sich abgeändert haben (so hat sich vielleicht auch altlat. *aliuta* erst nach *ita* gebildet); indessen vergesse man nicht, dass im Romanischen *r* unter ganz gleichen Bedingungen sehr häufig eingeschaltet wird (vgl. vor Allem friaul. *-mentri*). Sehr treffend zeigt Hasdeu, wie dieses Wort weiteren Einflüssen der Analogie ausgesetzt gewesen ist: *altmintre-lea* wie *aldoi-lea*. Statt *alt*, *al* finden wir in der ersten Silbe auch *a*, *ai* : *almintrilea*, *aimintrea*. — Ob in *acept* = *aştept* lat. *accepto* mitspielt, scheint mir um so zweifelhafter, als die vulgärlateinische Form dieses letzteren *accapto* war. Es wird wohl eine Umstellung des *şt* zu *tş* stattgefunden haben (die umgekehrte allerdings nimmt Hasdeu in *moşt-ean* an), wie sich sonst *ţ* = *st* findet (s. Hasdeu zu *ţol* = *stola*, wo vielleicht noch *creţ*, und aus dem Italienischen einige schlagendere Beispiele als *zolla* anzuführen waren) [Add. 16]. — Miklosich hatte Entlehnung von *vădŭvă* aus dem Slawischen angenommen; indessen würde altslaw. *vĭdóva* im Rumänischen *vădoavă*, nie *văduvă* und noch weniger die unter No. 191 angeführte Form *văduă* ergeben haben. Aber Einfluss der slawischen Betonnung auf das lateinische Wort nehme auch ich an; das Südrumänische betont noch: *vèduă* [Add. 15]. — *Omuşor* betrachtet Hasdeu als das Ergebniss einer ihm nicht nachweisbaren Volksetymologie; könnte aber nicht ohne Weiteres mit „Männlein" *(omşor)* das Zäpfchen (dies ist die gewöhnliche Bedeutung des Wortes) bezeichnet worden sein? [Add. 21].

Nicht minder als auf die äussere Form der Wörter, bethätigt sich die Wirkung der Analogie auf die Bedeutung derselben. Und zwar kann hier zunächst noch die Form betheiligt sein; wie begriffliche Uebereinstimmungen formelle veranlassen, so entwickeln sie sich mit ihnen zugleich, oder werden durch sie veranlasst. Dann aber kann ohne irgend welche Betheiligung der Form ein Begriffsübergang einen andern nach sich ziehen; so haben z.B. die Rumänen „Anker" = „Katze" (des Schiffes) aus dem slawischen entlehnt. Nicht aber scheint mir dies der Fall zu sein mit *măruntaie* „Eingeweide". Hasdeu meint, man bemühe sich vergebens dieses Wort in logischen Zusam-
XXX menhang mit *minutalia* « Kleinigkeiten » zu | bringen. Aber schon im Lateinischen bezeichnet *minutal* ein Gericht von Kleingeschnittenem, eine Art Ragout oder Hachis, und wenn selbst seine Bestandtheile vorzugsweise Gemüse gewesen wären, so würde das Wort doch schliesslich ebensogut zur Bedeutung von « Eingeweide » gelangt sein können, wie das französ. *haricot (de mouton)* « Ragout von Schäpsenfleisch » zur Bedeutung « Bohne ». Vgl. mittellat. *minutia porcorum*, span. *menudo*, *menudencias* « Eingeweide von Schlachtvieh », franz. *menu* « Gekrös von Schlachtvögeln », ital. *minugia* « Darm », deutsch « Gänseklein » u.s.w. [Add. 22]. Einwirkung von *drob* 1) « Stück, Brocken », 2) « Eingeweide » braucht also nicht angenommen zu werden; und wiederum kann im Slawischen die zweite aus der ersten Bedeutung hervorgegangen sein (wie Miklosich's Ansicht ist) ohne dass

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

altslaw. *ѧtroba* dabei thätig war. — Hieher ist auch der Fall begrifflich analoger Ableitungen zu rechnen. Z.B. von «Tag» rumänisch wie slawisch: gut «tagen» = glücklich «leben». Vgl. die anderswo von Hasdeu besprochenen *frătat* und *surată*, welche slawische Partizipialformen *pobratim* und *posestrima* nachahmen. — Die Volksetymologie eines Wortes lateinischer Herkunft zieht eine Herleitung eines slawischen Stammes nach sich: *godinac*, *ghidinac* (von *godĭnŭ*) = *plăcintă*, als ob dies von *plăcea* wäre. — Wie es scheint, lag hier die schwächste Vertheidigungslinie des Lateins gegenüber den alteinheimischen Sprachen. Ja, nachdem diese selbst ausgestorben waren, mochte so zu sagen ihr Geist auf die Entwicklung der neuen Mundarten einigen Einfluss ausüben, insofern nämlich als die nationalen Anschauungen und Gewohnheiten, welche sich in dem semasiologischen System der alten Sprachen abgeprägt hatten, die Romanisirung überdauerten. Ueberhaupt steht die Geschichte der Bedeutungen in einer solchen Abhängigkeit von der Kulturgeschichte, dass wir uns völlig ausser Stand sehen für jene in gleicher Weise feste Richtschnuren zu ziehen, wie für die Geschichte der Laute: tausend Zufälligkeiten greifen störend ein. Den Uebergang von serb. *prasiti* «ferkeln» (von altslaw. *prasѧ*, Schwein) zu rumän. *prăsi* «erzeugen, gebären» (davon wieder *prăstură* «Stute», — es ist dies einer der Nachträge, welche Hasdeu zu dem reichen Verzeichniss Miklosich's gibt) werden wir begreifen ohne ausdrücklich darüber unterrichtet zu sein, welche wichtige Rolle das Schwein im Leben des Rumänen spielte; ebenso wie uns die Benennung des Schweins auf der Insel Guernesey: *aver* den Werth, welchen diese Thiere für die Inselbewohner hatten, darthut. Wer aber würde wohl auf den Gedanken kommen, dass das romanische Wort für «Leber» eigentlich «mit Feigen Gemästetes» bezeichnet, wenn uns gewisse gastronomische Vorschriften, verloren gegangen wären. Wie viel gerade im Rumänischen möglich ist, veranschaulichen Gleichungen, wie «gehen» = «tauchen», «gewinnen» = «züchtigen», «heilen» = «rächen» (No. 192), «schöpfen» = «mischen» (No. 116) u.a. Aber wenn auch hier jene entschiedenen Verneinungen nicht am Platze sind, welche wir da aussprechen | dürfen, wo es XXXI
sich um Lautliches handelt, so bleibt es doch gerathen, einen stärkern Bedeutungswechsel nicht anzusetzen ohne dass die Identität der äussern Form geradezu in die Augen springt, und desshalb habe ich mich oben hinsichtlich einiger Etymologieen Hasdeu's bedenklich gezeigt. Uebrigens werden ausser den eigentlichen, den wirkenden Analogieen, auch ganz abgetrennte Parallelen Belehrung gewähren; so gestehe ich, dass die Herleitung des lateinischen *unio* «Zwiebel», von *ure-re* (**us-nio*) sich mir durch das gleichbedeutende rum. *usturoi* von *ustura* (vgl. auch altslaw. *česnĭkŭ*)* sehr empfehlen würde, wenn nicht die Bedeutung «Perle» uns doch auf *unus* verwiese. Und wenn Hasdeu zu *foişor* «Laubgang», dann «Galerie», «Altan», «Gartenhaus», «Lusthaus», «Emphangszimmer», das franz. *feuillée* «Laube», *folie* «Lusthaus» (im Mittelalter latinisirt: *folia*, *foleia*) vergleicht, (auch das deutsche *Laube* vereint in ähnlicher Weise verschiedene Bedeutungen) so denkt er sich gewiss beide Entwicklungen unabhängig von einander. *Dezvoalbere* = ital. *disinvoltura* «Geschicklichkeit», ist vom gleichen Standpunkte aus zu beurtheilen.

Unter den Neubildungen aus lateinischen Bestandtheilen, welche in Hasdeu's Wörterbuch enthalten sind, beansprucht eine und die andere besonderes Interesse. Die beiden Formen *funicel* und *fughicel* weisen auf eine ge-

* Corect: *česnŭkŭ* sau *česnĭcl* (n.ed.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

meinsame Grundform *fungicellus* zurück. Für *n* = *ng* wüsste ich allerdings keinen Beleg, und ohne die zweite Form würde ich an **furuncellus* = *furunculus* (vgl. span. *carboncillo* = *carbunculus* u.s.w.) gedacht haben: es hätte sich durch Assimilation des *r* an *n* (s. Hasdeu zu No. 189, und vgl. besonders *funingine* = **furingine* = *fuligine*) zunächst **fununcel* und dann durch Vertauschung der Silbe *-unc-* mit *-ic-* (vgl. *rinichiu* = *rărunchiu*) *funicel* ergeben. — Überzeugend wird dargethan, dass *niţel* « ein klein wenig » aus der alten Form *nişchiţel* zusammengezogen ist, einer Verkleinerung von *neşcît* = *nescio quantum* (vgl. *neştine*, *nescare*). — Von Adjektiven sehen wir Zeitwörter zweier verschiedenen Konjugationen unmittelbar abgeleitet, um eine Bedeutungsverschiedenheit auszudrücken: *ferica* « glücklich sein »; *ferici* « glücklich machen » — *mesera* « arm machen »; *meseri* « arm sein » (aber wir finden auch Formenverschiedenheit ohne Bedeutungsverschiedenheit, z.B. *adevera* und *adeveri* « wahr machen » d.i. « erweisen » — *moliṣa* und *moleṣi* (Cihac) « weich machen » — *mucegăia* und *mucegăi* (Cihac) « schimmelig werden ». Hasdeu spricht bei dieser Gelegenheit von *-ez-* und *-esc-* als ableitenden Suffixen, während dieselben im Rumänischen doch zu flexivischen Suffixen herabgesunken sind. Ableitend ist *-ez-* noch in *cutezà*, *retezà*, *rînchezà* u.s.w. Das wir in diesem *-ez-* das griech. *-ιζ-* zu erkennen haben *(boteza* = = βαπτίζειν) unterliegt kaum einem Zweifel. Es ist merkwürdig, dass
XXXII auch im Altfranzösischen bei einigen Zeitwörtern der 1. Konjugation eine Erweiterung durch *-is-* oder *-iss-* eintritt; dieselbe bedarf aber einer anderen Erklärung: *pruis* und *probez* = *probo* treffen nur zufällig zusammen. — In sehr früher Zeit wird die Bildung **feminus* (rum. *famen*, *feamen*, bei Kaball. θηάμενου, alb. φέμαρ = θηλυκός) von einem adjektivisch aufgefassten *femina* hinaufreichen, in jüngere **feminea* (nordrum. *feméie*) für *fémina* (südrum. *fémena*), wozu Hasdeu sehr passend serb. ЖЕНСКА vergleicht (auch an das deutsche « Mensch » kann dabei erinnert werden) [Add. 25]. — Ein bemerkenswerthes Ortsadverbium weist die Urkunde No. XXXI elfmal auf, nämlich *cice*, welches Hasdeu dem ital. *quici* gleich stellt; ein kleiner Unterschied besteht dennoch: dieses ist = *eccu hic* + *ecce hic*, jenes = *ecce hic* + *ecce hic* [Add. 24].

Uebereinstimmung des Rumänischen mit den andern romanischen Sprachen spricht für das Vorhandensein alter lateinischer Wörter, so z.B. eines **mateuca* von dem wenigstens das Stammwort uns durch die Schriftsteller überliefert ist, und eines **gaius* oder ähnlich, von dem sonst keine Spur geblieben ist. Wenn nun aber der romanische Name des Holzhähers nicht aus dem Germanischen hergeleitet werden kann, so ist dies auch möglicherweise für das übereinstimmende Wort, welches « munter, lustig » bedeutet nicht thunlich; man wird fast versucht an ein mit *gau-dere*, *gav-isus* zusammenhängendes Adjektiv **gavius* zu denken. Ich erinnere beiläufig an das lat. *gavia* « Möwe », welches in verschiedenen romanischen Formen fortlebt. — Was die Ableitungssilbe *-ăn* in *mesteacăn* anlangt, so erkläre ich sie, wie Hasdeu; im Stamm aber scheint mir nicht das Zeitwort *masticare* sondern das, damit verwandte Hauptwort *mastix* enthalten zu sein, mit dem schliesslich jede Baumfeuchtigkeit und also auch der Birkensaft bezeichnet werden mochte [Add. 23].

Schon in frühern Jahrhunderten hat der Handelsverkehr dem Rumänischen Wörter aus andern romanischen Sprachen zugeführt. Eines der bemerkenswerthesten darunter ist *zgarbură* = ital. *scarpola* (eine mir übrigens nicht bekannte Form). *Zg* = *sc* findet sich auch sonst: *zgaibă*, *zgură*

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

(auch alb. *zgebe*, *zgjură*), ganz so wie ital. *sgurare*, *sgomentare*. Man darf auch *zb* = *sp* und *zd* = *st* erwarten; letzteres haben wir wohl in *sdroaie* = *strues*, wenn nicht etwa die Nebenform *droaie* auf einen andern Ursprung hinweist. Auffälliger ist in *zgarbură* das *rb* = *rp*. Dieses Wort hat mich an ein Wort für « Holzschuh » erinnert, welches über Friaul und Tirol in mannigfachen Formen verbreitet ist: *sgalbera*, *sgalmera*, *sgalmare*, *galmine*, *dalmine*, *dermine*, *darmole*, u.s.w. — Die unmittelbare Herkunft des rum. *cioaie*, *acioaie* vom. ital. *acciajo* gilt mir nicht für ausgemacht; wie erklärt sich *oa* = *a*? [Add. 26]. *Cióaie* würde nicht sowohl *aciarium* als = **acionia* sein. — In welche Zeit die ältesten deutschen Bestandtheile des Rumänischen gehören, ist schwer zu entscheiden. Zu dem Worte | *gaică* bemerkt Hasdeu ausdrück- XXXIII
lich, dass nicht ein alter Germanismus im Rumänischen vorkomme. Und doch hat er einen solchen vor kurzem in einer sehr scharfsinnigen Abhandlung nachgewiessen: die Fee *Filma* bei den Banatern, die Personifikation des Fiebers, hat ihren Namen von den Gepiden erhalten (goth. *us-film-ei*, altnord. *felmr* « Entsetzen »). Die Zusammenstellung ist von Seite des Lautes und des Sinnes gewiss nicht anzufechten; aber das sie die einzige ihrer Art ist! Während des spätern Mittelalters haben sich ohne Zweifel manche deutsche Wörter im Rumänischen festgesetzt. Dahin rechne ich *boziu* = *Wasen* und *şold* oder *jold* « Schulter », welches bei den siebenbürgischen Rumänen wie bei den Slawen und Magyaren vom «Schinken » gebraucht wird (auch *şuncă* ist ja deutsch), sonst im Rumänischen aber die Bedeutung „Hüfte" hat.

Zahlreiche Wörter aus andern indogermanischen und nicht indogermanischen Sprachen werden von Hasdeu erklärt; die aus dem Kumanischen sind von besonderem Interesse, doch verbietet mir meine Unkenntniss dieser Sprache näheres Eingehen. Oft bleibt es übrigens dahingestellt aus welcher Sprache das Rumänische zunächst geschöpft hat. Unter mancherlei Lauterscheinungen, die hiebei zu Sprache kommen, greife ich nur eine heraus: die Einschaltung des *l*, wie wir sie in *bilşug* neben *bişug*, *jilţu* neben *jăţiu* wahrnehmen, womit Hasdeu *molitvélnic* neben *molitvénic* und *ćovlică* = slaw. *sovika*, *ziulică* für *ziu-ică* und *sorliţă* von *sor* = kuman. *sar*, verbindet. Indessen haben wir zu unterscheiden. *-elnic* auch *-alnic* ist eine ganz rumänische Endung (*căpit-elnic*, *domn-elnic*, *făpt-elnic*, *fiinţ-elnic*, *muier-elnic*, *pădur-elnic* u.s.w.), welche durch gewisse Formen mit etymologisch berechtigtem *l*, wie *postelnic* (altslow. *postelĭnikŭ*), *strădalnic* (vgl. altslow. *stradalĭnikŭ*) hervorgerufen worden ist. Umbildung wie in *molitvelnic* z.B., noch in *pomelnic* für *pomen-nic*, *pecelnic* = slow. *pečatnik*. Ebenso verhält es sich mit *medelniţă* (No. XXX) = altslow. *mědĕnica*, *răsalniţă* neben *răsadniţă*, *stelniţă* = altsl. *stĕnica*, *păduchelniţă*, *urechelniţă* u.s.w., deren Vorbilder in *căđelniţă* = altslow. *kadilĭnica* und dgl. zu suchen sind. Das *l* ist slawisch, es gehört dem Part. praet. act. II. an, von welchem zahlreiche Ableitungen auf *-nikŭ*, *-nica* gebildet sind, z.B. altslow. *bajalĭnikŭ*, *bělilĭnikŭ*, *imelĭnikŭ*, *skǫdělĭnikŭ*, *doilĭnica*, *tŭkatelĭnica* etc.; neuslow. *pihalnik*, *umetalnik*, *vsekalnik*, *nosilnica*, *spovedalnica*. In den Formen *ćovlică* u.s.w., auch *sorlic* neben *soric*, wohnt dem *l* deminutive Kraft bei, vgl. *căl-ul-eţ*, *corn-ul-eţ*, *fi-ul-eţ*, *furc-ul-iţă*, *musc-ul-iţă*, auch *porc-ul-ean* u.s.w. Ich bemerke auch *cîşliga* = *cîştiga*, *coraslă* = *corastă*.

Ein Wort habe ich mir bis zuletzt aufgespart, weil es eine längere Erörterung verlangt, das Pronomen *o* nämlich. Hasdeu identifizirt zu Urk. XXVI dasselbe mit dem unbestimmten Artikel *o*, und erblickt hier einen vorrömischen Ueberrest. Aber es wäre doch höchst befremdlich, | wenn die feminina *o* XXXIV
hinsichtlich ihres Ursprungs nicht zu den Maskulinen *lu*, *un* gehörten. Ich

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

stimme daher mit Cihac in der Trennung beider *o* und in ihrer Bedeutung aus *una* und *illam* überein, durchaus aber nicht in ihrer lautlichen Erklärung. Zunächst einige Worte über *o* = *una*, altnordrum. u. südrum. *ună* (aber westrum. nur *o*). Aus *ună* wurde *uă*. Wir haben zwar keinen andern ganz entsprechenden Fall; der Schwund des *n* zwischen zwei Vokalen findet sonst nur unter zwei Bedingungen statt: 1) nach *î*: *grîu*, *frîu*, 2) vor *i*: *vie*, *ai* = *vinea*, *anni*. Allein da hiedurch im Allgemeinen eine weit geringere Widerstandskraft des *n* für das Rumänische, als z.B. für das Italienische bezeugt wird, so könnte wohl auch einmal ausser der Regel, und zwar in einem so häufig vorkommenden und so rasch gesprochenen Worte, wie *ună*, das *n* wegfallen; für die besondere Behandlung derartiger Wörter liessen sich hinlängliche Beispiele aufstellen. *Uă* aber muss, wie wir gleich sehen werden, *o* ergeben. Der Stammbaum des andern *o* ist folgender:

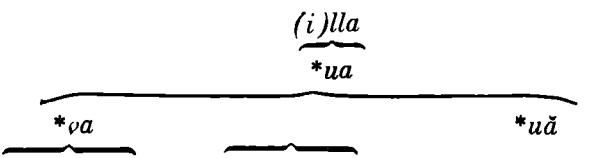

westrum. (Valdarsa)	nordrum. und westrum. *o*,
vo, von Ascoli dem	südrum. *u* (auch in No. XXVI,
nordrum. *vo* = *vreo*	wo aber *u* und *o* überhaupt
« irgendeine » gleichgesetzt.	öfters vertauscht werden).

Ich werde versuchen die beiden Hauptübergänge durch hinreichende Belege zu erweisen, wobei ich bemerke, dass ich tonloses *o* und *u* zwischen Vokalen nach den Angaben Einheimischer als gleichwerthig ansehe.

1. *O* = *uă*:

a) im Anlaut = *va*:

oraş = magy. *város* (von Hasdeu angeführt),
Oşorhéi = *Vásárhely*.

O = *va* = **voa(le)* gehört nicht hieher, die verschiedenen Formen für *vult* sind so zu ordnen:

$$va\begin{cases} vo\text{-}o \\ a \end{cases}$$

Anlautendes *v* fällt ab, wie in den andern Formen desselben Zeitwortes *(eţi, or)*.

XXXV *vo* = *va* (und ebenso die oben angeführte valdars. Form für *illa)* beruhen auf Assimilation wie *luom*, *luo* = *luăm*, *luă*, *ploo* = *ploã*. Hasdeu | lässt in den beiden ersten Formen *o* aus *va* entstehen; allein dies geht nicht, da nur unbetontes *va* zu *o* wird, und da *ev*, in *u* enthalten ist, wie ja Perf. *luai*, Inf. *lua* deutlich zeigen[1]. Im Südrumänischen wird hier *ev* zu *o* (*loai*, *loare*), und so haben wir im Praesens *lom*, *loţi* für **loom*, **looţi*; das Westrumänische bietet statt des *ev* ein leicht verflüchtigtes *u*: *lŭăm* — *lăm*, *lŭăţi* — *lăţi*, *lŭa* — *la* u.s.w.

[1] Allerdings macht mich Hasdeu darauf aufmerksam, dass in alten Texten *luoai luoa* vorkommen; aber daraus würden doch nicht *luo*, *luom* geworden sein.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

b) im Auslaut:

α) = *ua*. Bei den zahlreichen Pluralen auf *-ao* von Singularen auf *-ău* (meisst = magy. *-ó*):

halao = **haluă* (Ofener Wtb. *haleáuă*) von *halău*,

hălăştao = **hálăştauă* (Ofener Wtb. *halaştoáă*) von *hălăştău*.

macao = **macauă* von *macău*,

valao = **valauă* von *valău*.

Die Plurale solcher Nomina finde ich auch in *-ae* und *-ăe* angegeben.

β) = *ua* = (*ú*)-*a*:

văduo neben *văduă*, *văduvă* = *vidua*,

auo (altnordrum.), *aúa* (südrum.) = *ua* (so schon vulgärlat. für *uva*).

γ) = *ua* = *va*:

áo (in *aoiei*? altnordrum.) neben *áuă* (alt) = *uva*,

noao (südrum. *nao*) neben *noauă* = *nova*,

oao neben *oauă* = *ova*,

ploao neben *ploauă* = *pluv(i)at* (vgl. *ploaie* = *plu(v)ia*),

greao (südrum.) = **greauă* = *greva* für *grave*.

δ) = *ua* = *va* = *ba*:

fao (südrum.) = *faba*,

zao (Ofener Wtb.) = ζάβα (spätgriech., in lat. Glossen *zaba*; s. Löwe Prodrom. S.X).

ε) = *ue* = *ve* (oder = *vă* = *ve*):

ncao(südrum. *nao*) neben *noauă* = westrum. *noue* = **nove* = { *nobis* / *novem*

voao (südrum. *vao*) neben *voauă* = westrum. *voue* = **vove* = *vobis*,
o (tonlos) = **uă* = westrum. *uvă*, *uve* = *ubi*,

neao (südrum.), *neavo*, *năvu* (westrum.) = *neauă* (nordrum.), *neavă*, *neaua* (westrum.) = *nive*.

V oder *u* assimilirt das folgende *e* zu *ă*, doch nicht nothwendigerweise (vgl. *oae* = *ove*).

η) = *ue* = (*ó*)-*e*:

doao (südrum. *dao*) neben *doauă* = *doae* = **doe* = *duae*,
roao (südrum. *rao*) neben *roauă* = *roaue* = **roe* = *rore* (vgl. it. *prua* = = *prora*).

2. *Ua* = *lla*. Die Bedingungen, unter welchen *l* im Rumänischen zu *u* XXXVI wird, sind von denen verschieden, unter welchen solches in andern romanischen, in deutschen und in slawischen Mundarten geschieht. Es wird nur doppeltes *l* vokalisirt (einfaches bleibt zwischen Konsonanten, und verwan-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

delt sich zwischen Vokalen zu *r*) und nur vor *a*[1] (vgl. *cale* = *calle*, *cal* = *caballo*):

măduă. *măduhă*, *măduvă* = **mădu-u-ă* = *medulla*,

pivă, *pio* = *piuă* (davon *piuar*) = **pilla* für *pila*.

Die volksthümliche Form **pilla* blickt noch in ital. *pillo* durch: vgl. ital. *pigliare* u.s.w. (wie *togliere* = *tollere*). Das *u* = *ll* drang in den Plural ein: *piue* (wie *măduc*) wofür auch (vgl. oben ε und η) *piuă*, *pio*.

stavă (davon *stăvar*) = **stauă* = rom. *stalla*, von Hasdeu angeführt. — Plural: *stăvi*.

In andern Wörtern, wie in *olla*, bleibt *l*: *oală*; es würde uns Nichts helfen, das rumänische Wort auf die Form *ola* zu beziehen, denn diese hätte *oară* ergeben müssen.

3 = 1. + 2. *O* = *lla*, ohne dass das Mittelglied *uă* nachzuweisen ist, wie bei *piuă*. Die Substantiva auf *-ella* lauten im Südrumänischen auf *-eao* aus; z.B:

ste-lla: **ste-uă*: *stea-o*

stellae: **ste-le*: *stea-le*

Zuweilen wird das *e* des *ea* (Kavalliotis schreibt *ia*) von dem vorhergehenden Konsonanten verschlungen, ähnlich wie ich oben *nao*, *dao*, *rao*, für *noao*, *doao*, *roao* verzeichnet habe. So:

sella: *şao*

sellae: *şale*

Sekundäres *-ella* wird nicht anders behandelt:

**maxella* für *maxilla*: *măseao*.

**suprincella* (vgl. churw. *survaschella*; rum. Plur. *sprincéle*, unbekannter Herkunft zu No. XVIII)[2] für *supercilium*: *sufrenţeào*, *sufrănţeào*.

Wie im letzterem Beispiel *ll* für *lj* eintrat, so umgekehrt *lj* für *ll* in *scintilla*, **scintilja*, **scintelja*, nordrum. *scînteie*, *scîntée*.

Das Westrumänische scheint sich im Allgemeinen wie das gleich näher zu besprechende Nordrumänische zu verhalten. Maiorescu's Wörterbuch wenigstens bietet *stea* (doch zu Schitazza: *stella*), mit Artikel *steāua*,
XXXVII Plur. *stelle*; *verigea*, Plur. *verigelle*; *viţea*, Plur. *viţelle*. Ascoli bemerkt *stăla* zu Valdarsa, doch die wichtige Form *stăvu* zu Žejane (vgl. oben *năvu*).

---

[1] Im Westrumänischen schwindet *l* häufig zwischen *a*, *u* und Konsonanten, z.B. *ab* = *albus*, *cad* = *caldus*, *pamă* = *palma*, *ascuta* = *auscultare*, *cuca* für *culca* = *collocare*, *pupă* = *pulpa*. Als Vorstufe ist wohl *u* anzunehmen (also **aub*, **caud* u.s.w.) Merkwürdig ist hier *căsteu* oder *castău* = *castellum*, womit insbesondere das Schloss *Castua* bei Fiume bezeichnet wird. Auslautendes *l* — *ll* schwindet nach *u* [in *sătú* = *sătul* (Fem. *sătulă*); ähnlich in der nordrumänischen Volksprache das *l* des Artikels, z.B. in *omu* = *omul*.:

[2] Daraus dann mit Volksetymologie, welche Cihac als die eigentliche aufstellte: nordrum. *sprinceană*, *sprînceană*, westrum. *suprageană*, *deasuprageană*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Das Nordrumänische unterscheidet sich vom Südrumänischen zunächst darin, dass es nach *ea* von *-lla* gar keine Spur übrig geblieben ist:

stea	Plur. *stele*
şea	*şele*
măsea	*măsele*
mantea	*mantele*

Neben *mantea* auch *manta* und (dem Ofener Wörterbuch zufolge) *mantao*. Ebenso auch im Pronomen der 3. Person (**ella* für *illa*):

ea, *ia* Plur. *ele*

Hier aber stimmt das Südrumänische überein:

ia — *ele*

Es frägt sich, ob *o* oder die ältere Stufe *uă* abgefallen ist, und dieselbe Frage gilt für:

grea = **greauă* (südrum. *greao*) = **greva* = *grave*,

nea neben *neauă* (südrum. *neao*) = *nive*.

Abfall des *o* ist ja möglich; vgl. *manta* = *mantao* und unten *za* = *zao*, *zi* = *zio*. Jedoch neige ich mich zur Annahme, das *uă* geschwunden ist, ohne vorher durch *o* durchzugehen; wahrscheinlich ist mir dies für gewisse (nord- und südrum.) Verbalformen:

ia (lja) = **leauă* = *levat*,
bea = **beauă* = **beue* (*uă* = *uĕ*, s. oben) = *bibit*,
la = **lauă* = *lavat*.

Es wird sich zunächst das *u* verflüchtigt haben, welches überhaupt so schwach klingt, dass man statt *nóuă*, *óuă*, *róuă*, *şeuar* u.s.w. auch *nóuă*, *óă*, *róă*, *şear* u.s.w. schreibt. *Ă* nach *a* konnte sich nicht halten; vgl. nordrum.:

rea = **reaă* = *rea*
mea = **meaă* = *mea*
ta = **toaă* = *tua*
sa = **soaă* = *sua*

Die drei letzten Formen lauten im Südrumänischen ebenso; doch statt *reá* gilt hier *rao* (für **reao*) = **reauă*, indem *u* aus dem Maskulinum *reu* stammt (vgl. z.B. prov. *Yuzieua*, *mieua*), oder euphonisch eingeschoben worden ist, gerade um das auslautende *ă* vor dem Abfall zu schützen. Diese zweite Deutung scheint die einzige anwendbare zu sein für:

curao (südrum.) = **cureauă*
curea (nordrum.) } = *cureaă* = *corrigia*.

cucuveao (südrum.) = *cucuveauă* = *cucuveaă* =
cucuvăie (nordrum.) = } it. *coccoveggia*, neap. *coccovaja*, neugr. κουκουβάγια u.s.w.

In einem Falle[1] bleibt das *uă* = *lla* im Nordrumänischen, nämlich bei Antritt des bestimmten Artikels, so *steaua* (die gewöhnliche Schreibung ist *steaoa*) = *steau(ă)* + *a*. Die gleichlautende südrum. Form wird geradeso zu XXXVIII

[1] Bemerkenswerth ist, dass eine und die andere Ableitung *u* neben *l* = *ll* aufweist; so: *şeuar* neben *şelar*, *inşeaua* neben *inşela*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

fassen sein; wenn sie auch wegen der unartikulirten Form *steao* und des Dativs *steo-lji* heutzutage als *steao-a* gefühlt wird, so ist doch zu bedenken, dass, als die unartikulirte Form noch *steauă*, nicht *steao*, die artikulirte schon *steaua* lautete.

Der Analogie der Nomina auf *eá (eáo)*, mit Artikel *-eáua*, Plur. *-ele (-eale)*, sind viele andere gefolgt, wobei jedoch nicht zu entscheiden ist auf welcher Stufe die Analogie in Wirkung trat. Es ist zunächst durchaus begreiflich, dass im Nordrumänischen das *-ea* des unartikulirten Nominativs Sing., welches nicht aus *-ella* entstanden war, gleiche Behandlung erfuhr, wie das *ea*, welches aus *-ella* entstanden war, also:

curea	*cureau-a*	*curele*
rea		*rele*
mea		*mele*
grea		*grele*[1]

Indessen, da *grea* auf **greauă* zurückgeht, so konnte schon letzteres in der Pluralbildung sich nach **steauă : stele* gerichtet haben. Hieher gehören auch viele Wörter griechischer und türkischer Herkunft, z.B.:

lichiea	*lichieau-a*	*lichiele*,
văpsea	*văpseau-a*	*văpsele*,
bogcea	*bogceau-a*	*bogcele*
imamea	*imameau-a*	*imamele*

Im Südrumänischen stimmen vollständig zu *stea : steale*, *şao : şale* u.s.w.:

greao : greale
nao : nale
rao : rale
curao : curale

allein, wird:

mea : mele

durch das einzige *ea : ele* hervorgerufen worden sein? Werden wir nicht vielmehr **meauă* (welches dem **reauă* durchaus entsprechen würde): *mele* ansetzen müssen?

Wenn die Wörter auf betontes *a*, mit dem Artikel *aua* und im Plural *ale* haben, wie besonders alle jene türkischer Herkunft, z.B. (nordrum.):

aba	*abau-a*	*abale*,
bina	*binau-a*	*binale*,
masala	*masalau-a*	*masalale*,

XXXIX so mag das Vorbild der Wörter auf *-ea* genügt haben. In einzelnen Fällen lässt sich aber auch von **auă : ale = *eauă : ele* ausgehen. *Za (zau-a, zale)* ist nicht, wie Rösler will, das türkische *zeh*, sondern, wie wir schon gesehen haben, das spätgriech. ζάβα; aus dem Plural *zale* hat sich dann ein neuer Singular *zală* entwickelt. Von einem nicht gebräuchlichem *ba* = lat. *bava*, lautet der Plural *bale*, wozu als Singular wiederum *bală* gilt, wenigstens im Südrumänischen; auch finde ich einen männlichen Singular *bale* (pl. *bali*) angegeben. Das Wort könnte übrigens aus dem Slawischen stammen. *Ta*, *sa* scheinen mir aus **toauă*, **soauă* (vgl. oben *meauă*) = **tova*, **sova*, verkürzt

[1] Im Westrumänischen von Schitazza wirkt die Analogie sogar weiter auf das Maskulinum: *grelu*, Plur. *greli*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

und ihre Plurale *tale*, *sale* auf diese ältern Formen zurückzugehen. Mussafia stellt **tea (teale)*, **sea (seale)* = **te-a*, **se-a* (nach *mea* gebildet) auf. Aber wie erklärt sich die verschiedene Behandlung des gleichen Vokals in der 2. u. 3. und in der 1. Person? Der Diphtong *ea* wird nach Mussafia (Vocal. § 12) besonders nach Labialen, auch nach Sibilanten, zu *a* vereinfacht; sollte *m* stärker gewirkt haben, als *t* (s. Lambrior a.a. O. S. 87, a) und *s*? Nach dem Lambrior'schen Gesetze müsste übrigens das Femininum zu *mieu*, **mia* (wie *miez* = *miază*) lauten; in den Denkmälern des 16. Jahrhunderts nehme ich aber мѣ, nicht мїа oder мıа wahr. Auch *tău*, *său* dürften nicht = *teus*, *seus*, sondern **tous*, **sous* sein (vgl. südrum. *nău* Kav. = *nou* Boj.). Man beachte noch die enklitischen Formen: *mio*, *to*, *so* (*miu*, *tu*, *su*). Einen gewissen Einfluss mag das 1. Possessivpronomen auf die beiden andern immerhin ausgeübt haben, nur ist derselbe nicht durchgedrungen; so südrum. *teu* wie *meu* neben *su*, altnordrum. *mume-sii* (*-suae*). Im Westrumänischen allerdings: *mev*, *mê* — *tev*, *tê* — *sê*, Fem. *mä* — *tä* — *sä* (nach Ascoli; Maiorescu gibt die Formen, wie im Nordrumänischen).

Eine wunderbare Wortform bleibt noch übrig. Das altromanische *dia* = *dies*, welches im Rumänischen *zie* geworden wäre, erweiterten die Rumänen in **diva;* dies ergab *zĭuă* (volksthümlich), *zio* (Ofener Wtb.), *zi* (mit Artikel: *zĭua*) oder, indem der Akzent verlegt wurde, *zĭúă*, südrum. *zuă* (volksthümlich auch im Nordrum.; s. überdies Urk. II). Der Plural lautet in beiden Mundarten *zile*. Westrum. (Valdarsa) *zi*, *zie*, Plur. *zie*, *zile*.

In *steaua* u.s.w. haben Manche, so Diez, *ua* als Artikel gefasst. Allerdings ist *ua* die älteste Form des weiblichen Artikels im Rumänischen, aber sie liegt nicht mehr vor; aus den gemachten Auseinandersetzungen wird klar geworden sein, dass man *steau-a* abzutheilen hat. Wie lässt es sich nun erklären, dass während sonst überall im Romanischen der Artikel *ila* und das Konjunktive Pronomen *illa* in gleicher Weise, sie im Rumänischen in verschiedener Weise abgeändert worden sind, jenes zu *a*, dieses zu *o*? Die Ursache liegt sicher in der nothwendig enklitischen Stellung jenes, und in der vorzugsweise proklitischen dieses. Auch in letzterer hätte ja allenfalls *a* aus XL
ua werden können (vgl. *a* für *va* = **volit*); in **cetăteua*, **mămăua* u.s.w. war jedoch der Ausfall des zwischen zwei unbetonten Vokalen stehenden *u* beinahe geboten, und wurde noch durch das Vorhandensein eines Artikels *a* in der alten Landessprache gefördert. *A* aus *la* wie im Portugiesischem ist hier nicht möglich; *l* fällt im Anlaut nur vor *e* und *i* ab, nachdem es mouillirt worden ist (*ei* = *jei* = *ljei* = *lei*; *i* = *ji* = *lji* = *li*). Wenn statt *domnul* auch *domnu* gesprochen wird, so schwindet *l* im Auslaut: in *coconui* (No. XXX), *logofutui* (No. XXXII) aber, insofern wir es nicht mit blossen Schreibfehlern zu thun haben, mag sich die Wirkung von Pronominalformen wie auch Hasdeu annimmt, kundgeben. Noch ein anderes Bedenken sei wo möglich beschwichtigt. Ich habe zwischen *ua* und den Pronomen *o* die Mittelstufe *uă* eingeschoben, weil ich bemerkte, dass *o* auch als Nebenform von einem solchen *uă* erscheint, welches nicht auf *ua* zurückgeht. Die Möglichkeit, dass *ua* sich unmittelbar zu *o* entwickelt habe, wollte ich damit nicht ausschliessen, ich wollte mich nur nicht in eine Frage vertiefen, die nicht entschieden werden kann solange es uns bezüglich der Trübung des *a* zu *ă* an chronologischen Anhaltspunkten fehlt. Entweder wurde *a* in *ua* = *illa* als in einem Einsilber überhaupt nicht getrübt, wie ja auch im Französischen *la* geblieben, nur im Pikardischen zu *le* geworden ist, oder es geschah dies im Pronomen *ua* erst dann, als der Artikel *ua* schon zu *a* herabgesunken war. *A* aber in *cetatea*, *mum(ă)a* u.s.w. widerstand leicht der Trübung. Hätten

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

wir übrigens diese Artikelform *a* nicht, so wäre es glaublich, dass der Uebergang oder wenigstens die Hinneigung von *ll* zu *u* auf Rechnung des folgenden nicht *a*, sondern *ă* zu setzen sei [Add. 29].

Die zahlreichen Bemerkungen welche ich an den sprachwissenschaftlichen Theil dieses Buches geknüpft habe, sollen keineswegs dazu dienen, seine Bedeutung herabzusetzen, sondern im Gegentheil, sie hervorzuheben. Wird einer wissenschaftlichen Arbeit, welche neue Bahnen einschlägt, das schmeichelhafteste Lob, aber ohne jede kritische Beigabe, zu Theil, so kann dasselbe sogar bei dem Verfasser keine Befriedigung erregen; es bedeutet entweder, dass er nicht verstanden hat, Fruchtsamen auszustreuen, oder dass der Andere nicht den Boden besitzt solche aufzunehmen und zu entwickeln. Der Werth einer Leistung lässt sich nicht bloss an dem ermessen, was ihr nachfolgt; und in dieser Hinsicht ist das rasche Veralten gerade mancher epochemachenden Werke recht lehrreich. Mit dem vorliegendem Buche hat die rumänische Sprachwissenschaft einen sehr bedeutenden Fortschritt gemacht, aber die Fülle von Anregungen die es bietet muss sich auf verschiedenartige Weise äussern, durch Bestätigen und durch Bezweifeln, durch Weiterbauen und durch Einschränken. Es wird Niemanden Wunder nehmen,
XLI dass ich mit Hasdeu's all|gemeiner Richtung durchaus einverstanden, in Bezug auf manches Einzelne abweichende Meinungen geäussert habe. Ein schliessliches Uebereinkommen wird um soweniger ausbleiben, als ein grosser Theil meiner Fragezeichen darauf beruht, dass mir eine Menge von Stoff nicht zur Verfügung stand, welcher leicht den Ausschlag geben mag. Ich empfehle noch einmal, wie ich es schon im Anfang gethan habe, auf das Nachdrücklichste die Arbeit Hasdeu's den Romanisten zur Beachtung, und falls sie so glücklich sein sollte, die Feder eines deutschen Kritikers in Bewegung zu setzen, so möge dieser nicht vergessen, dass die deutsche Vorrede den Zweck hat in das rumänische Buch einzuführen, nicht um dasselbe herumzuführen.

Ich wollte und konnte nur die eine, die wichtigste Seite aus Hasdeu's Buch eingehend würdigen; doch muss ich darauf hinweisen, dass es noch in doppelter Hinsicht ein grosses Interesse darbietet, in paläographischer und in geschichtlicher. Ueber slawisch-rumänische Paläographie steht eine eigene Abhandlung Hasdeu's in Aussicht, welche das hier Gebotene zusammenfassen und ergänzen wird. Mehr als die politische Geschichte kommt die Kulturgeschichte, besonders die Rechtsgeschichte, in Betracht. Uns Abendländer muthen die alten Urkunden der Rumänen nach Form und Inhalt mit ihren 318 Vätern von Nikaea und ihren Zigeunertheilungen etwas wundersam an; wer sich davon einen deutlichen Begriff machen will und doch nicht gern rumänisch oder kirchenslawisch liest, der nehme die Urkundensammlung des Klosters Solka zur Hand, welche Wickenhauser im vorigen Jahre herausgegeben hat. Aus unsern Texten sei von merkwürdigen Thatsachen die eine, keineswegs vereinzelt dastehende angeführt, dass um's Jahr 1600 Negré, Nedé's Bruder, in die Gefangenschaft der Tartaren gerieth und übel zugerichtet daraus entkam; von merkwürdigen Gebräuchen der, dass mitverkaufte Frohnbauern an dem Kauftrunk, dem *aldămaș*, Theil nahmen. Bedeutsamer aber noch dünkt mich der Name, den solche Frohnbauern führen, *români*, und ich hätte die Anmerkung Hasdeu's, die er darüber zu No. XXI gibt, etwas ausführlicher gewünscht. Noch erwähne ich das *ćobote* in No. VIII, das „Stiefelgeld" (eig. „Stiefel", wie in andern romanischen Sprachen „Handschuh" für „Trinkgeld" gilt), welches im abendländischen Mittellatein *cal-*

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ciarium u. ähnl. heisst, und das *codru* von No. XXVIII im Sinne von „abgegränztem Gebiet". Nur glaube ich nicht, dass *codru* „Stück" aus *codru* „Wald" abgeleitet ist; *codru de pîine*, *codru de caș* entspricht genau lateinischem *quadra panis* (Seneca), *quadra casei* (Martial), das Wort ist in gräzisirter Gestalt (über *co* = *qua* s. Vok. II. 510) dann in's Rumänische gelangt. Hasdeu selbst hat diese Ansicht (Ist. crit. II, 65) ausgesprochen. Wäre nicht das alb. *kodre*, Hügel (auch im Westrum. ist *codru* = Hügel), so liesse sich recht wohl die Bedeutungsreihe, „Quartier", „abgegränzter Wald", schlechtweg „Wald" aufstellen [Add. 30]. Auch das germanische *Mark* dürfte eine ähnliche durchlaufen haben, statt von dem Begriff „Wald", wie Grimm will, XLII
ausgegangen zu sein. Für die Erforschung der rumänischen Rechtsalterthümer hat Hasdeu einen glücklichen einleitenden Schritt gethan: vom Ministerium mit der Abfassung eines juristischen und eines linguistisch-mythologischen Fragebuches betraut, hat er ersteres, indem er sich die bekannten Arbeiten von Bogisich und von Efimenko-Matvieev zum Muster nahm, schon erledigt. Wenn auch ein flüchtiges Durchblättern dieses Programmes uns Linguisten werthvolle Winke verheisst, so liegt uns doch das zweite weit mehr am Herzen, und seinen Ergebnissen sehen wir mit grösster Spannung entgegen. Und da wir nun einmal im Wünschen und im Hoffen drinnen sind, so sei es nicht verschwiegen, dass die Durchsicht der Urkunden das Verlangen nach einem Orts- und nach einem Personennamenbuche sich regen gemacht hat, wo zunächst erklärt werde, was sich zwangslos erklären lässt.

Wenn nun aber nirgendwo die Sprachgeschichte mit der Kultur- und mit der politischen Geschichte inniger verknüpft ist als auf rumänischem Boden, so trifft es sich glücklich, dass die Studien eines und desselben Mannes sich in diesen drei Richtungen bewegen. Ich kann nicht läugnen, dass mir früher die ungemeine Vielseitigkeit und Fruchtbarkeit Hasdeu's Bedenken eingeflösst haben, ja dass mir sogar seine Gelehrsamkeit, welche einen so ausgedehnten und so verschiedensprachigen Bücherschatz beherrscht, eine gewisse Gefahr zu bergen schien; allein ich sehe nun, dass er sich mehr und mehr in den Wirkungskreis hineinfindet, für den er geschaffen ist, und dass Manches, was man ihm als Fehler anrechnen könnte, im Grunde nur in einer etwas starken Reaktion gegen herrschende Strömungen besteht. Wie sehr auch Rumänien den westlichen Einflüssen die Thore angelweit geöffnet haben mag, so haben doch die wissenschaftlichen Methoden des Abendlandes einige Mühe gehabt, sich dort einzubürgern. Hasdeu hat nach Kräften dazu beigetragen; indem er mitunter den Ersten die allgemeine Latinomanie bekämpfte, hat er sich mit dem Stande besonders der sprachwissenschaftlichen Forschung vollständig vertraut gemacht, und die Werke, in welchen er diese Vertrautheit bekundet, tragen nicht den Charakter der Reproduktion an sich, sondern enthalten eigene Untersuchungen von einem Fleisse und einer Gründlichkeit, wie sie unter seinen Landsleuten noch neu waren. Hier regt sich jene Originalität, welche T. Maiorescu in dem wissenschaftlichen Leben der Rumänen gänzlich vermisst; möge sie sich noch weiter kräftigen und klären und ringsum belebend wirken.

Darf ich diese Gelegenheit benutzen, um gegen die düstern Betrachtungen, welche Maiorescu, gewiss nicht unberechtigtermassen, über die ganze heutige Kultur der Rumänen anstellt, einige tröstlichen auszuspielen, und so meiner trockenen Vorrede einen Schluss zu gewinnen, aus | welchem man XLIII
erkenne, dass sich bei meinen rumänischen Studien nicht nur der Kopf, sondern auch das Herz betheiligt! Es ist nicht so schwer mit jenem Treibhauswesen, welches Maiorescu rügt, ein Ende zu machen. Man wird ein-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

sehen, dass künstliche Wärme und Bewässerung nicht alles und nicht das Beste durchsetzen, dass die Knospen des Lenzes den Herbst erwarten müssen um zu Früchten zu werden; und dass auch die schönsten ausländischen Pflanzen denjenigen den Platz nicht streitig machen dürfen, welche der eigene Boden trägt. Die nationale Kraft wurzelt immer im wirklichen Volksthum; auch der Riese Antaeus verlor seine ganze Leibesstärke, sobald sein Fuss die mütterliche Erde nicht mehr berührte. Fangen nun die rumänischen Gelehrten an, diesem Volksthum ihre liebevolle Aufmerksamkeit zu widmen, so haben die Schriftsteller ein Gleiches zu thun. Luther besuchte die Handwerker, um ihnen gewisse Ausdrücke abzulauschen; Malherbe meinte, man müsste das wahre Französisch von den Lastträgern erlernen, und noch heutzutage sind die toskanischen Bauern für Leute von litterarischem Ruf in Sprachsachen Autoritäten. Warum sollen unter den Rumänen die Belesenen nicht bei denjenigen in die Schule gehen, welche gar nicht lesen können? Die Dichter besonders müssen nicht bloss die Sprache, sondern auch die Seele des Volkes studiren, des niedern, verachteten, unwissenden Volkes. Das Schönste, was die rumänische Dichtung hervorgebracht hat, gehört — wenigstens ausländischem Urtheil zufolge — dem Volke an; das Andre stuft sich in seinem Werthe so ziemlich nach dem Masse volksthümlichen Geistes ab, von dem es durchdrungen ist. Es ist wahr, das Rumänische erscheint unter seinen romanischen Schwestern etwas zurückgesetzt, fast wie eine Art Aschenbrödel, aber das rührt nur davon her, weil es die Salondame spielen will, statt sich mit seinem malerisch geschlungenen Kopftuche und seiner golddurchwirkten, befranzten Schürze zu zeigen. Ich bin weit entfernt von dem Ansinnen, die Rumänen möchten aufhören vom Auslande zu lernen und zu entlehnen: im Gegentheil, es ist in mancher Hinsicht dessen noch nicht genug geschehen. Aber das Fremde, was hereindringt, darf sich nicht zu luftigen phantastischen Gebilden zusammenweben; es muss auf einen festen Kern stossen, in dessen Saft und Blut es übergeht, wofern es sich überhaupt nahrhaft erweist. Bildet sich ein solcher Kern, sammelt sich in ihm die überschäumende und abirrende Jugendkraft — und das wird sein — dann ist die zunehmende Blüthe der rumänischen Kultur gesichert: die frischen Lorbeern gewonnen in heldenmüthiger Tapferkeit gegen Feind und Freund, werden mehr und mehr von sanften Oelzweigen durchschlungen werden, und aus den Ruinen der Balkanhalbinsel, den Zeugnissen barbarischer Kämpfe, werden im Norden und im Süden zwei Säulen emporragen, bestimmt einen neuen stolzen Friedensbau zu tragen, und die Erinnerung an die beiden grossen
XLIV Völker des Alterthums, welche in der Sprache fortdauert, zu noch lebendigerem Glanze aufzufrischen.

Graz, Ostern, 1878.

Zu S. XV. Das Vorhandensein eines vokalischen *r* scheint mit im Westrumänischen festzustehen; vgl. *'rd — rîd*, *'rs — rîs*, *'rpă — rîpă* zu Schitazza. — In Bezug auf *părinătele* u.s.w. verdient die Ansicht Dr. Jarnik's in Wien beachtet zu werden, dass das *ă* die Lautbarkeit des vor Konsonanten ja oft verdunkelten *n* (s. S. XIII) hervorheben sollte.

Nota bene. — Die Erwiderungen Hasdeu's auf einige von obigen Bemerkungen finden sich unten in Addenda et corrigenda.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

DESPRE

«Textele și glosele vechi românești»

ALE LUI B. P. HASDEU

DE

HUGO SCHUCHARDT

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

III Limba română, distanţată de celelalte limbi romanice în spaţiu, se află aproape tot atît de departe şi în privinţa studiului. S-a bucurat, ce-i drept, de unele contribuţii valoroase în cercetarea ei, venite din ţări străine: dar, pe lîngă faptul că acestea provin dintr-un cerc mult mai larg decît cel al romaniştilor, chiar şi printre aceştia din urmă nu întîlnim, în general sau cel puţin frecvent, nici măcar înţelegerea curentă a unor texte româneşti. Aş explica această neglijare a românei prin două stări de fapt, de la care am fi putut să ne aşteptăm la un efect contrar. Prima, cea mai evidentă, am amintit-o chiar din primele cuvinte. Într-o poziţie mult îndepărtată, complet separată de forţa principală şi ca atare slab fortificată, limba latină populară a rezistat aici timp de multe secole cu mult curaj şi cu succes. Cu cît rezultatul unei astfel de evoluţii izolate li se pare mai straniu şi mai dificil cunoscătorilor celorlalte idiomuri romanice, cu atît mai mult merită atenţia şi străduinţele lor. Pe lîngă aceasta, în zilele noastre, filologia romanică este străbătută de o cale principală — am putea spune — pe care se înghesuie cei mai mulţi, iar din acest punct de vedere, problemele cele mai interesante în legătură cu limba română, atît cele generale, la a căror rezolvare contribuie şi ea, cît şi cele speciale, a căror rezolvare o aşteaptă ea însăşi, se referă, după părerea mea, la un domeniu limitrof, a cărui cultivare este lăsată mai degrabă în seama istoricului, etnografului, geografului. Dacă a constituit însă un real progres faptul că literatura a fost privită în cadrul vieţii, în totalitatea ei, atunci unul tot atît de însemnat va fi, dacă se va proceda la fel şi cu limba; căci numai astfel ni se deschide posibilitatea nu numai să cunoaştem dezvoltarea acesteia în timp şi în spaţiu, ci să o şi explicăm. Printre toate influenţele
IV externe | care acţionează asupra limbii, trebuie să fie examinate în primul rînd cele indirecte, care declanşează şi reglementează influenţa unei limbi asupra alteia, cu alte cuvinte trebuie căutate în istoria circulaţiei — în sensul cel mai larg al cuvîntului — cauzele delimitărilor şi diferenţierilor dialectale. În ceea ce priveşte idiomurile romanice, este vorba în primul rînd de relaţiile dintre autohtoni şi cuceritorii romani, deci de procesul de romanizare care s-a desfăşurat atît de variat şi pe baze atît de diferite, apoi de relaţiile dintre romanici între ei din cele mai vechi timpuri şi pînă astăzi, aşa cum se bazează ele pe natura orografică şi hidrografică a solului, pe delimitările statale şi bisericeşti, pe necesităţile fizice şi psihice. Încă de mult, chiar începînd cu J. Valdes în prima jumătate a secolului al XVI-lea, s-a recunoscut importanţa unuia sau altuia din factorii amintiţi pentru istoria limbilor romanice, dar şi astăzi încă nu s-a ajuns mult mai departe. Spre a cita ce-mi vine tocmai acum în minte, aş aminti de Ch. Nisard, care în tratatul său despre patois-ul parizian (1872) prezintă mai întîi o vedere de ansamblu asupra circulaţiei comerciale în Franţa medievală, asupra căilor şi influenţei sale asupra limbii, iar Ch. de Tourtoulon şi O. Bringuier ne promit, în primul lor raport despre limita geografică dintre *langue d'oc* şi *langue d'oil* (1876), că vor cerceta cu grijă relaţiile care există între ţară, oameni şi limbă. În anul trecut, J. Jung

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

și H. I. Bidermann au prezentat în scrierile lor, *Römer und Romanen in den Donauländern* (Romani și romanici în țările dunărene) și *Die Romanen und ihre Verbreitung in Oesterreich* (Romanicii și răspîndirea lor în Austria), un material istoric și etnografic foarte bogat, ce poate fi cercetat și valorificat de către filologii romaniști. Cea mai mare parte dintre aceștia acordă însă, după cum am spus, doar o atenție superficială studiilor care merg în această direcție, și poate că de vină este și ideea atît de răspîndită despre zonele marginale, după cum modul just de a înțelege lucrurile este de multe ori tulburat de comparații imaginare. Dacă ne închipuim disciplinele științifice nu ca niște cîmpuri pe o suprafață plană, ci ca ramuri ale unui copac, atunci putem recunoaște în ceea ce ni s-a părut la început mai puțin important un fapt de maximă însemnătate, anume vom căuta punctul central al unei astfel de discipline tocmai acolo unde se conectează cu alta sau rezultă din aceasta. Partea etnografică a filologiei romanice va fi desigur din ce în ce mai mult apreciată de către romaniști; în aceeași măsură va trebui însă și limba română să iasă în prim plan.

Faptul că aspectul etnografic nu trebuie să aibă niciodată o coloratură politică, este în fond un lucru de la sine înțeles și totuși trebuie menționat aici în mod explicit,| deoarece cercetările cu privire la istoria limbii și națiunii V
române nu au evitat totdeauna această greșeală. A considera însă din această cauză obiectul nostru dezagreabil — am avut prilejul să aud astfel de afirmație — mi se pare complet nejustificat; dintr-un motiv similar am putea să ocolim acele probleme majore care au frămîntat în zilele noastre știința despre natura vie pînă în profunzime. Dacă pe cîmpul de bătaie apar arme nepotrivite, adică arme confecționate dintr-un material care nu corespunde celui din care sînt făcute uneltele cercetării științifice, ele sînt lipsite de putere și față de rezultatele cercetării; ele se sfarmă tot atît de repede și ușor, cum se sfarmă în vechile legende populare paloșele ale căror vîrfuri sînt îndreptate asupra ființelor dintr-o altă lume. Este adevărat că, la rîndul lor, unele constatări științifice provoacă în domeniul practicii consecințe importante și, în parte, chiar neplăcute; dar dezlegarea problemei privind locul de baștină al românilor în evul mediu timpuriu nu face parte, după părerea mea, oricare ar fi, din preocupările noastre prezente. În ce măsură umbrele unui trecut atît de îndepărtat pot avea o influență asupra prezentului? Ale unui trecut, în care nu domnea decît un du-te-vino dezolant de forță brută, care nu era stăpînit de năzuința către o moralitate generală dătătoare de pace, trăsătură care trebuie considerată drept cea mai frumoasă marcă a timpului nostru*. Românii au fost excluși timp de secole — nu din vina lor, ci prin defavoarea soartei — de la activitatea spirituală a popoarelor occidentale; după ce au reușit însă să participe și ei, și-au mobilizat toate forțele pentru a recupera ce-au pierdut, cîștigîndu-și prin aceasta caldele noastre simpatii. Și dacă ei procedează, acolo unde se cere muncă liniștită, perseverentă, prea iute și cu foc, nu trebuie să-i tragem la răspundere cu prea multă severitate; ei se află — m-aș exprima cu un termen nicidecum blamant din istoria literaturii germane — încă în centrul perioadei lor de «Sturm und Drang» (avînt și năzuință) și se pot lăuda de asemenea cu forța lor proaspătă, înfloritoare: de ce ar avea să se teamă, ce ar avea de sperat din partea dezvăluirilor privitoare la trecutul lor?

Este foarte important să nu se aprecieze greșit relația dintre știință și patriotism, relație care, în pofida caracterului internațional al celei dintîi,

* Autorul se referă aici la migrațiile diverselor popoare, care au trecut peste teritoriul țării noastre, și nu la populația locală românească, nevoită a-și apăra pămîntul strămoșesc și viața independentă (*n. ed.*).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

va fi o relaţie de prietenie şi, în parte, chiar de intimitate, atita timp cît cel de al doilea nu va încerca să-şi depăşească competenţele. Dragostea faţă de problemele patriei nu trebuie să prescrie cercetării ştiinţifice ale acestor pro-
VI bleme căi sau direcţii de progresare şi nici reguli de comportare; | dar poate să-i dăruiască avînt, forţă, perseverenţă, influenţînd-o astfel în modul cel mai fericit. În acest sens, nu există ştiinţă mai patriotică decît cea care se referă la limba propriului popor şi, cum în alte părţi această ştiinţă a apărut şi s-a dezvoltat sub influenţa sentimentului naţional născînd şi crescînd, tot aşa a fost şi la români. Numai că aici, la început, patriotismul a păşit în faţă cu steagurile fîlfîind şi muzică militară, iar ştiinţa, urmîndu-l, s-a trezit pe căi lăturalnice ciudate. Într-un dialog tipărit acum 50 de ani ca prefaţă a *Lexiconului* de la Buda, un unchi lipsit de raţiune învaţă pe un nepot înzestrat cu multă minte — cel puţin aceasta este părerea noastră — că vechea latină populară s-ar fi păstrat în limba română destul de curată [1], în timp ce în limbile italiană, spaniolă şi franceză ar fi mult schimbată prin amestec cu idiomuri barbare. Această concepţie a găsit aderenţi; dar pentru că nu părea a găsi destul sprijin prin etimologiile îndrăzneţe care se stabileau, s-au făcut încercări de a veni în ajutorul hazardului, latinizîndu-se scrierea cuvintelor pe cît a fost posibil şi introducîndu-se cît mai multe cuvinte latine noi în limbă. S-ar fi putut cita în această privinţă precedentul creat de francezi, care făcuseră şi ei, la rîndul lor, şi una şi cealaltă. Scrieri ca *doigt* şi *clair* pentru formele mai vechi *doit* şi *cler* sînt la acelaşi nivel ca *intelectione* şi *léua* pentru *înţelepciune* şi *iea*. Dacă ne gîndim însă cînd, cum şi de către cine au fost făcute aceste modificări ale scrierii franceze, trebuie să admitem că nu merită să fie imitate. Cuvinte savante au pătruns de asemenea în mare număr în limba franceză, cele mai multe însă odată cu acel curent puternic care a cuprins şi a împrospătat întreaga viaţă spirituală, deci în circumstanţe care nu permit imitaţie şi de care diferă total cele în care s-a desfăşurat purificarea (şi nu îmbogăţirea!) limbii române. În ceea ce priveşte teoria ciudată, potrivit căreia din studiul celorlalte limbi romanice nu rezultă decît foarte puţin pentru studiul limbii române, din fericire, ea a fost de mult abandonată. Lingvistica romanică, precum şi lingvistica comparată, în general, au pătruns şi în domeniul românesc, iar promovarea lor este dorită desigur şi aici de către toţi nespecialiştii raţionali; căci cel care ar urmări în mod exclusiv numai interesele naţionale, ar trebui să înţeleagă totuşi că vechea şcoală, în ciuda celor mai bune intenţii, a slăbit legătura dintre răsăritul şi apusul romanic, cea nouă
VII însă o | întăreşte. Nu atît de complet ca teoria au fost abandonate consecinţele practice ce au decurs din ea. Dar etimologismului i-a fost luat ascuţişul tocmai de către promotoarea lui de pînă acum, Societatea Academică de la Bucureşti, printr-o hotărîre luată anul trecut; ea a stabilit ca linie directoare pentru scriere numai etimologia română, nu cea latină, şi revocă desfiinţarea semnelor diacritice. S-a oprit, de asemenea, campania de înlăturare a cuvintelor slave. În orice caz, acele năzuinţe care tindeau să modeleze limba într-un anumit sens au împiedicat observarea temeinică şi prezentarea obiectivă a faptelor de limbă în totalitatea lor; lipsa unor gramatici şi dicţionare satisfăcătoare — nu spun nici cel puţin cuprinzătoare — o resimţim mai ales noi, romaniştii din alte ţări. De *Lexiconul* de la Buda, în ciuda lipsurilor şi defi-

[1] Nepotul zice, ce-i drept, că în limba română s-ar afla unele cuvinte, care nu se întîlnesc nici în latină, nici în spaniolă, nici în italiană şi nici în franceză şi pe care strămoşii romanilor le-ar fi împrumutat de la vechii locuitori ai Daciei; unchiul însă consideră aceste gînduri ca fiind presupuneri prosteşti, ce nu fac „o ceapă degerată". În prezent se fac eforturi încununate de succes pentru a se demonstra că unchiul nu avea dreptate.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

cienţelor sale, nu ne putem lipsi nici pînă astăzi şi, în general, sîntem nevoiţi de prea multe ori să ne referim la începuturile încurcate ale filologiei române, care pentru noi ar trebui să aibă doar o valoare istorică. Românii au obligaţia faţă de noi, cei din străinătate, să umple golurile amintite, precum noi, la rîndul nostru, avem datoria faţă de ei să luăm mai mult în consideraţie scrierile ce apar în limba română, decît ne-am obişnuit pînă acum. Scopul acestei prefeţe germane la o carte românească este tocmai încurajarea unei astfel de apropieri. Mulţi alţii ar fi fost mai competenţi decît mine să facă acest lucru; dar cine nu acceptă cu plăcere, cînd ocazia ia locul meritelor? Domnul Hasdeu m-a rugat să scriu o scurtă introducere la cartea lui de faţă şi nu am vrut să-l refuz, cu atît mai mult, cu cît am simţit şi am manifestat de mai multe ori interes pentru studiile d-sale privind limba română, desfăşurate pe o bază foarte largă. Dacă voi reuşi să-i fac d-lui Hasdeu un serviciu, stimulînd pe colegii mei specialişti la o apreciere mai temeinică a activităţii sale ştiinţifice, la rîndul său, d-sa îmi va face un serviciu nu mai puţin important, readucîndu-mă, printr-un îndemn amabil, într-un cîmp de activitate pe care l-am neglijat în mod nejustificat de ani de zile. Căci printre romaniştii cărora le reproşez că se ocupă prea puţin de limba română mă includ şi pe mine însumi; ceea ce reproşul meu pierde prin aceasta în autoritate, sper că va cîştiga în privinţa forţei de convingere.

Destul de bine cunoscută este diferenţierea neobişnuit de mică pe care o putem constata în ceea ce priveşte limba română în timp şi în spaţiu. Căci, în pofida teritoriului ei mare şi fărîmiţat, ea nu are dialecte propriu-zise, cel puţin atunci cînd prin limba română | înţelegem — şi acesta este aproape VIII
totdeauna cazul aici la noi — numai româna din nordul Dunării; dar chiar şi între aceasta, româna din sudul Dunării şi cea din vest deosebirile sînt mult mai puţin importante faţă de gradul care s-ar putea presupune în urma distanţării mari şi foarte vechi. Şi în timpul celor trei secole în care putem urmări româna nord-dunăreană — celelalte două dialecte nebeneficiind de o dezvoltare literară — nu s-a schimbat foarte mult. Paşi mici conduc de la *Psaltirea* lui Coresi (1577) — un text biblic ceva mai vechi este publicat de Hasdeu sub no. I, şi anume un fragment din *Levitic* — la *Psaltirea* din 1651 şi de la aceasta la o traducere din zilele noastre, paşi mai mici decît, de exemplu, cei pe care i-a făcut engadina de sus, o limbă literară tot atît de tînără, pornind de la *Noul Testament* al lui J. Bifrun (1560) spre cel al lui J. Gritti (1640) şi de la acesta la cel al lui J. Menni (1861). Ar fi poate prematur să se cerceteze cauzele ritmului atît de diferit în dezvoltarea limbilor, în genere, şi mai ales cel atît de lent al limbii române moderne. Deocamdată este necesar să se consemneze deosebirile dialectale, ca şi cele istorice cu atît mai multă grijă, cu cît par a fi mai mărunte. Primele ar trebui culese mai ales pe acele cărări înflorite pe care se caută cîntecele şi basmele populare; din păcate, editorii acestora s-au gîndit pînă astăzi prea puţin la păstrarea cu grijă a formei lingvistice a acestora. Izvoarele din care se culeg celelalte nu ne atrag, ce-i drept, în egală măsură ca poezia populară minunată şi bogată; căci scrierile mai vechi ale românilor sînt aproape total lipsite de manifestări creatoare şi specifice. Deoarece tipăriturile româneşti din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea se găsesc numai cu greu peste hotare, T. Cipariu merită toată recunoştinţa noastră pentru faptul că a publicat în 1858 un florilegiu din aceste tipărituri. Am aflat de curînd cu multă satisfacţie că Societatea Academică de la Bucureşti intenţionează să publice aceste opere din nou după principii filologice. Mai întîi, D. A. Sturdza se va îngriji de editarea *Psaltirii în versuri* a lui Dosoftei (1673), B. P. Hasdeu de sus-amintita *Psaltire* a lui Coresi, A. I. Odobescu de

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Pravila mică de la Govora (1640), iar G. Sion de *Divanul* lui Cantemir (1698). Între timp, Hasdeu publică în volumul de față o serie de documente de limbă inedite din secolul al XVI-lea și începutul celui de al XVII-lea, și anume — ceea ce le conferă o importanță deosebită — documente ale limbii reale a poporului. Pentru informații mai amănunțite a se vedea prefața scrisă de însuși Hasdeu. Redarea documentelor mi se pare a fi exemplară, iar ceea ce se menționează despre ele și pe marginea lor nu lasă nimic de dorit în privința cuprinderii integrale. O valorificare sistematică a materialului lin-
IX gvistic nu era indicată, | deoarece ar fi fost necesar să se recurgă la textele mai voluminoase ale aceleiași epoci: particularitățile limbii vechi trebuie să fie prezentate în totalitatea lor. Sperăm că Hasdeu va lua mai tîrziu și această sarcină asupra sa! O colecție de astfel de materiale publicase, ce-i drept, și T. Cipariu încă din 1866, colecție pe care A. Mussafia a pus-o în 1869 la baza excelentului său tratat, *Zur rumänischen Formenlehre* (Despre morfologia română). Dar de atunci materialul s-a îmbogățit și se va mai îmbogăți; iar sursele deschise aici de Hasdeu îndeamnă tocmai la cercetarea aspectelor fonetice, la care atunci Mussafia credea că poate renunța.

O întrebare apare la începutul oricărei cercetări care urmărește coloritul de limbă al unui text mai vechi: în ce măsură literele corespund sunetelor? Nu este niciodată ușor să răspunzi corect la o astfel de întrebare în toate punctele ei, iar la documentele românești din secolul al XVI-lea este chiar destul de dificil. Mi s-a reproșat că prefer necondiționat pentru limba română alfabetul chirilic celui latin. Îmi voi exprima aci încă o dată, pe scurt, părerea adevărată. Este propriu-zis indiferent ce alfabet se alege pentru o anumită limbă; totul depinde de modul în care acesta este adaptat necesităților ei. După cum se poate vedea și din observațiile clare și raționale ale lui G. L. Frollo, bătrînii reușiseră în privința adaptării ceva mai bine decît cei moderni și, deși întîlnim oscilații tot mai mari în folosirea literelor chirilice, cu cît înaintăm în timp, totuși ele nu sînt atît de mari ca cele privind folosirea literelor latine în secolul nostru. Acest lucru se explică prin faptul că mai demult nu se știa nimic despre etimologism, iar scribii aveau de luptat numai cu dificultățile naturale, care se ivesc pretutindeni cînd se transferă un alfabet de la o limbă la alta. În ce mod și cu ce modificări a fost transferat sistemul de scriere slav pentru limba română este o problemă de maximă importanță pentru cercetătorii aspectului fonetic al românei vechi; totuși, eu nu am reușit să descopăr undeva vreo tratare corespunzătoare a acestei probleme. De aceea consider că mă aflu pe un teren foarte nesigur, exprimîndu-mi următoarele considerațiuni.

Oare ъ a avut de la început în limba română valoarea dublă de *ă* și *ŭ*? Așa se pare, deoarece atît una, cît și cealaltă este justificată în limba slavă [veche] (de ex., rom. *bîtă* = v. sl. *bъtъ*; *ludŭ*, *lud* = *ludъ*, bulg. *lud*). Cînd ь s-a alăturat literei ъ? Vechea valoare a acesteia (= *ĭ*) trebuie să fi fost bineînțeles dată uitării (*acelaș*ь alături de *iarăși*, no. XXXI, trebuie citit *acelașŭ*). La asemănarea dintre cele două semne, ъ și ь, care adesea nu se pot distinge (astfel,
X Hasdeu | nu știe dacă în no. IX *ă* este reprezentat prin ъ sau prin ь; vezi și nn. XVI, XXIX, XXXII); s-a mai adăugat și faptul că în manuscrise vechi slavone au fost confundate adesea una cu cealaltă, pentru că cele două sunete corespunzătoare începuseră foarte de timpuriu să se contopească într-unul singur. Încă în documentul lui Ștefan Dušan din 1348 (Arch. ist. a Rom. III, 85 urm.) găsim atît *ă* (*vrъpelicъ*, p. 106, *mrъcina*, p. 107), cît și *ŭ* (de ex. *Hrațulь*, *Dațulь*, *Négulь* — *Stanulъ*, *Rațulъ*, *Négulъ*, p. 104 urm., *Hinatь* —, *Staverъ*, p. 111), exprimate atît printr-un semn, cît și prin celălalt. De timpu-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

riu s-a manifestat tendința de a scrie ъ pentru *ă* și ь pentru *ŭ* (de ex., încă din 1492: *ripъ*, *secarъ* — *Urgicénilorь*, *Arъméștilorь*, Col. Trai. 1877, p. 189; cf. *Jumъtate*[1], *Limbъ-dulce* din 1436, ibidem, 1876, p. 500), fără ca separarea să se fixeze vreodată. În timpul secolelor al XVI-lea și al XVII-lea a domnit o mare încurcătură în folosirea celor două litere, punîndu-se capăt numai odată cu eliminarea uneia dintre ele. Multe documente cunosc numai un singur semn pentru *ă* și *ŭ*, anume majoritatea au ъ (astfel nn. XV, XXII, XXVII, XXVIII, XXX), mai puține ь (astfel nn. I, III). ь pentru *ă* găsim și în nn. V și VIII, unde *ŭ* nici nu este redat[2]. ъ pentru *ă*, *ŭ* și pe lîngă aceasta ь pentru *ŭ* în XVII, XXII; ь pentru *ă*, *ŭ* și pe lîngă aceasta ъ pentru *ă* în XXIV. În sfîrșit, în XXV, XXVI, atît ъ cît și ь pentru *ă*, *ŭ*. Complet separate sînt ъ = *ă* și ь = *ŭ* numai în XII, XXII, XXXI, XXXII. O dată, ce-i drept înainte de *i*, *ă* este redat prin ы (*Samphirьi*, no. XXIV); cf. și folosirea lui ы pentru *ă* = *i* într-un document nu cu mult posterior, p. 266 și urm. Față de o confuzie atît de generală dintre ъ și ь, consider că este dificil a se determina ъ din *mersъ*, *neavъndъ*, *zicъndъ* în no. IX (dat fiind și situația grafică a acestui document, despre care a fost vorba) drept fapt dialectal, care își găsește un corespondent în româna de sud. Admit cu plăcere că faptul este posibil [Add. 1]. Participiul pasiv în *-ă* se întîlnește, după Cipariu, din cînd în cînd și în româna de nord. *-ă* trebuie să fie aici feminin, cu sens neutru: *am dată* = *habeo datam* traduce *habeo datum;* ciudat rămîne însă faptul că s-a creat o formă deosebită a part. pasiv pentru legătura cu *habere*, în timp ce o astfel de formă ar fi fost ușor de înțeles pentru combinația întîlnită numai în româna de nord, cu *esse* = *habere*, unde part. pasiv trece în part. pret. act. Și mai necunoscută este situația | gerunziului românei de sud în *-ndalui;* chiar dacă acel *a* al XI
silabei penultime nu corespunde prepoziției *ad*, lucru cu privire la care analogiile arătate de Ascoli pe baza limbii sarde au stîrnit oarecare rezerve, nu ar trebui trecut cu vederea că forma mai scurtă și mai obișnuită se termină în *-ndu*. Ar fi fost de aceea mai bine să se compare cu gerunziul românei de vest în *-nda*. Dar mă întorc la sunetul *ă*, pentru care am cunoscut abia doi reprezentanți în scriere, ъ și ь. Dar mai există încă doi, ѧ și ѫ. Primul, în slava veche însemna *o* nazal, iar în bulgară ъ. Dar încă în manuscrisele vechi slavone de origine bulgară, Miklosich vede alternînd ъ și ь, fără deosebire, cu ѧ. De la bulgari, românii au împrumutat ѧ pentru ъ; tipăriturile abundă în acest semn, dar în documentele noastre nu apare prea des, de ex. în nn. I, XXXI (*voѧ*, *doaѧ* sînt, după părerea mea, mai degrabă = cu *voă*, *doaă*, decît = cu *voao*, *doao*). Scribii mai vechi nu fac nici o deosebire sau numai o deosebire cu totul exterioară între ъ și ѧ (folosirea lui ѧ numai la sfîrșitul cuvintelor, precum se găsește în unele documente, astfel în no. XXXII, este veche; cf. *Frъțilѧ*, *Guțilѧ*, doc. din 1486, Col. Trai. 1876, p. 469); cei de mai tîrziu distribuie pe ъ și ѧ pe două nuanțe ale aceluiași sunet, nu foarte clar separate, dar avînd probabil în fața ochilor valoarea originară a lui ѧ. Dacă în no. I ѧ este scris uneori pentru ѧ, de vină este probabil numai

[1] *Jumъtate* și în Arch. istor. I, 1, 74 (1442); 2, 19 (1435); dar în alte două documente, care provin de la Suceava, ca și cele citate, *Jumъtate*, ibid., I, 1,4 (1438) și *Jumetate*, ibid. I, 2, 11 (1409), la fel *Jumetate* și într-unul de la Bistrița, ibid., I, 1, 121 (1428). S-ar putea de aceea totuși ca *a* aton în *Oparitulŭ*, *Bradelŭ*, *Balanŭ* (v. Arch. istor. III, 181) să fi fost deja modificat. *Jumatate* și multe alte exemple de *a* pentru *ă* ne dă no. XXXI; dar aici găsim pe lîngă *canafi*, *sapate* și *cănafi*, *săpată*.

[2] Amuțirea lui *ŭ* face mari dificultăți în privința cronologiei; încă din sec. al XV-lea se omite uneori în scris, astfel, *Lupul*, Arch. istor. I, 1, 5 (1490).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ochiul, nu urechea, şi poate a mai avut o anumită influenţă şi modelul acelor manuscrise în care ambele semne, din motive lingvistice, se înlocuiau reciproc. Semnul ·ѧ, specific pentru români, nu este decît o transformare a semnului ѫ, consideră Miklosich. Să fi corespuns unei necesităţi, tot aşa cum ѱ e modificat din ч? Mă îndoiesc. Se scrie numai la începutul cuvintelor, deşi sunetul desemnat prin el nu apare numai în această poziţie; probabil că trebuie să fie considerat, avînd codiţa prelungită (v. facsimilul la no. VI), ca ceva asemănător cu *J* şi *Y*, notate în multe manuscrise şi tipărituri romanice pentru *i* în poziţie iniţială. Cum se explică însă că ·ѧ nu înseamnă numai ѫ (sau ъ), ci şi — aceasta fiind folosirea lui obişnuită — ѫn şi ѫm înainte de consoană? După semnul pen ru vocală se omite deci semnul pentru nazală şi asta încă din timpurile cele mai vechi, deşi pe lîngă aceasta întîlnim şi ·ѧн (·ѧм) (de ex., nn. IV, V, VIII, IX, X). Dacă ·ѧ ar avea numai valoare de ѫn, ѫm şi dacă paleografia ar permite, aş considera ·ѧ ca o variantă a lui н şi aş aminti de acea scriere, care a fost folosită pentru neapolitană, albaneză şi româna de sud şi se mai foloseşte încă. Semnele diacritice deasupra semnului (·ѧ̂, ·ѧ̃), ar indica în mod suficient începutul vocalic. Oricum însă,
XII în unele cazuri izolate, în care ·ѧ apare în interiorul cuvîntului, i-aş acorda mai degrabă valoarea de *n*, decît de *în*. Pornesc de la мъ·ѧкъ,, къ·ѧпоүл, лъ·ѧгоре (I), дѣкъ·ѧд (II), бъ·ѧтошскъ (XXVI) (cf. şi къ·ѧд, къ·ѧдь, тъ·ѧгднї, Arch. istor. I, 1, 35, no. 38, înainte de 1600), pe care Hasdeu le transcrie prin *mâînca*, *câînpul*, *lâîngore*, *avâînd*, *bâîntoiască* şi trebuia să le transscrie conform principiului său de maximă exactitate. Dar de pronunţat sigur că nu se pronunţau astfel: *ă* şi *î* exprimă doar aproape acelaşi sunet şi atunci дѣкъ·ѧнд ar fi cam acelaşi lucru ca şi дѣкънд sau дѣѫѫнд. O astfel de dublare a vocalei închise nu aş putea-o explica; ea se auzea ca vocală simplă, exprimată în scris de două ori, situaţie pentru care există numeroase analogii (chiar şi în documentele noastre; astfel тисмѣана, трѣаба, тоѡате, вооѡа, no. XXII, pe care Hasdeu le redă prin *Tismeăna*, *treăba*, *tŏate*, *vŏa*). Aş fi deci de părere că în aceste grafii ·ѧ este propriu-zis = ън, iar combinaţia ъ·ѧ de asemenea nimic altceva decît tot ън. Mi se vor opune probabil grafiile (съ·ѧнтѫ şi мъ·ѧнзѫл(ѫ)н, în no. XVI. Dar sîntem oare obligaţi să înţelegem aici ·ѧ drept *î*? Consider că nici cel puţin prin indicarea grafiei ·ѧнтрѫ, care se întîlneşte de două ori. Căci dacă scribul ar fi simţit ·ѧ drept ѫ, cum ar fi scris pe lîngă aceasta ·ѧ фрѫѫмшане în loc de ·ѧн фр.? În ·ѧнтрѫ avem de asemenea o scriere dublă, anume cea a lui *n*; în consecinţă, în съ·ѧнтѫ, мъ·ѧнѕѫл(ѫ)н una dublă: *să-ăn-ntu*, *mă-ăn-nzului*. În alte părţi însă, ·ѧ are absolut aceeaşi valoare ca şi н. Astfel, фїн·ѧд, în no. II, înseamnă acelaşi lucru ca şi фїннд, care se întîlneşte tot aici; limba nu ar admite succesiunea a trei vocale în *fiiind*. Consider pe ·ѧ ca reprezentînd pe *n*, în fine, şi în моү·ѧка, дроү·ѧка, фроү·ѧза (I), оү·ѧ (XXVI), deşi cel puţin în primele trei forme s-ar putea presupune o tulburare a silabei *un*, aşa cum o găsim şi în alte cuvinte. Dar s-a aflat între *lungă* şi *lingă* într-adevăr o formă *luîngă?* Grafii ca дє ·ѧ, пє ·ѧнтрѫ, дє ·ѧтрє nu prezintă nici o dificultate; chiar dacă în sec. al XVI-lea nu se mai pronunţa aşa, cel puţin nu în general (дє ·ѧ şi дїн în no. III, дє ·ѧ şi деи în no. XI), rămînerea în urmă a scrierii faţă de limbă este, în schimb, un lucru din cele mai obişnuite [Add. 11].

Făcînd abstracţie de rolul oscilant al unor litere, nu pot considera că în fiecare scriere ciudată rezidă o relaţie, fie şi indirectă, cu pronunţarea. Ce scrieri arbitrare neaşteptate nu au ieşit din mîinile scribilor! Stau cumva particularităţi de limbă la baza scrierii cu *n* dublu în *unnd*, *sinnd* etc., atît de mult la modă în cancelariile germane de odinioară? Sau este mai verosi-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

mil | că aceasta s-a inventat ca o joacă caligrafică ori pentru prelungirea XIII
textului? În general, consoanele duble erau scrise în locul celor simple, şi invers, de multe ori fără un motiv serios, şi aceasta este, după părerea mea, şi situaţia în no. VI, cu *Cottéştii*, *unnuii*, *annume*, *Marinnaa*, *Anncăei*. Româna nu cunoaşte consoane duble sau lungi ca italiana; abaterea unui singur grai în această direcţie ar trebui să frapeze. Nici scurtarea vocalei nu se indică în limba română prin dublarea consoanei următoare, cum este cazul în limba germană. Unele limbi indică prin dublarea anumitor consoane (de ex., a lui *s*) calităţi diferite; dar nici la aceasta nu ne putem gîndi în cazul de faţă. Şi nici la considerente de ordin etimologic (v. *Ianniu*, p. 252, 21). Presupun că scribul care a dublat atîtea vocale (iar aici presupun într-adevăr influenţa limbii vii, deşi lungimea în afara silabei accentuate mă pune în dificultate) a procedat la fel şi în cazul unor consoane. Numai la *Anncăei* (aceeaşi formă, Arch. istor. I, 1, 35, no. 38, înainte de 1600) s-ar putea întrevedea o particularitate de limbă. Înainte de consoane mute, mai ales guturale, dispare citeodată *n* (astfel *uchi-meu*, *cupărături*, no. XVII, *ucheşul*, *u poţu*, XXVI, *u cănpŭ*, XXVII, *lugu*, XXIX, *ochéşul* de două ori, *dénaite* de două ori, XXX, *pătru*, XXXIII). Presupunînd că scribul documentului no. VI obişnuia să scrie *unchiu*, dar să pronunţe *uchiu* (a scris *ublatu*, dar *cunpăratu*), nu i-a rămas altceva de făcut, spre a indica cu certitudine sunetul *n* în numele *Anca*, decît să-l dubleze.

Dintre grafiile care se referă şi pentru mine, fără îndoială, la fenomene fonetice, aş releva aici trei: una pentru că relaţia este încă neclară, cealaltă, pentru că este foarte clară, dar cu totul neobişnuită, iar a treia, pentru că respectivul fenomen fonetic prezintă un interes deosebit. Amintesc, mai întîi, adăugarea unui *h* după *a*, *e*, *i* în documente din judeţul Muscel, aparţinînd secolului al XVII-lea, fenomen ce apare şi într-unul scris în limba slavonă la Tîrgovişte, în 1588 (p. 256 urm., 28), discutat pe larg de Hasdeu pe marginea no. XVII şi XXXIII. În aproape toate cazurile, *h* urmează după o vocală neaccentuată finală, astfel în *gatah*, *zarbah*, *mareh*, *Corşorih*, *meih* etc.; numai de două ori după o vocală accentuată finală, în *aflah* şi *meh*, de două ori după o vocală accentuată din interiorul cuvîntului în *piahtră*, şi *vătahful*. Ultima formă aş prefera să o separ de celelalte; pare a fi vorba de o grafie dublă [Add. 12]. *H* final s-a transformat adesea în *v*, *f*, de ex. *vărv*, *vărf* = v. slav *vrŭhŭ*; *prav*, *praf* = *v.* slav *prahŭ*; *stuf* = *stuh*, p. 254, 26, şi astfel şi *vătav*, *vătaf* = *vătah*, nn. XXIX şi XXXII. Dacă presupunem | că XIV
acest *h* trebuia să indice prelungirea vocalei precedente, nu-mi pot închipui un astfel de procedeu în afara accentului, cu atît mai puţin într-un cuvînt enclitic *(ah, fraţilor)*. Scrierile pe care le citează Hasdeu dintr-un manuscris latin din sec. al IX-lea coincid, ce-i drept, exact cu cele româneşti; dar se indică oare aici prin *h* o prelungire pur vorbită a vocalelor sau mai degrabă una cîntată? Nu pot să dau altă explicaţie mai bună; dacă ar fi cumva posibil, aş accepta o scriere inversă, care provine probabil din limba slavonă. Dar faptul că *h* final este neglijat uneori în dialectele slovene noi este prea îndepărtat. Aş putea să mă refer însă la *Mané* = *Mihné* (cu ambele forme ale numelui este desemnat în nn. XI şi XII aceeaşi persoană).

Moldovenii (şi românii din sud) pronunţă, după cum se ştie, *ḑ* în parte ca *dz*, în parte ca ceilalţi români, ca *z*. Este foarte interesant să găsim înregistrarea acestei diferenţe fonetice într-un document din Iaşi (no. XXXI) prin s şi з. De altfel, chiar Miklosich, în tratatul său despre alfabetul gla-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

golitic, în care atribuie semnului s valoarea de *dz*, atrage atenţia asupra faptului că românii din Moldova îl pronunţă într-adevăr ca *dz*. Hasdeu face observaţii foarte reuşite pe marginea acestui fenomen; numai într-un punct l-aş contrazice, şi anume cu propriile-i argumente. Dacă proveniența lui s din *d* ar fi bine stabilită în toate celelalte cazuri, ar fi dovedită şi în *rănse*, *brânsâ*, *Mănseşti?* Hasdeu vorbise în prealabil despre o « dentalizare » a lui *z* după nazală şi prin nazală şi a pornit şi dînsul de la principiul că folosirea lui ꙁ şi s nu s-ar baza pe tradiţie, ci pe pronunţarea vie. Dar s-a scris *ꙁile*, *oraꙋ*, deşi aici ꙁ provine din *d*; nu ar trebui să scriem la fel *rănse*, *brânsâ*, deşi aici s nu provine din *d*? [Add. 2].

Este de aşteptat ca acest document, de departe cel mai lung, să mai cuprindă şi alte lucruri demne de remarcat. Mussafia a arătat că la sfîrşit de cuvînt, după *i*, nu numai *a* (cf. *credinţe* = *credinţă*, no. IV), ci uneori şi *u*, *o* au devenit *e* *(fevruarie*, *genunche*, *condiţie*, *scorpie)*. În no. XXXI întîlnim o altă dovadă pentru această asimilare, care în acelaşi timp a mers cu un pas mai departe (*ii* = **ie* = *iu*; cf. *ii* = *ie* = *ia*: *moşii*, *fii*, no. XXV, *muşii*, *fii*, XXX): *roşii*, de cinci ori pe lîngă *roşiu*[1], *bogasii* pe lîngă *bogasiu*. Chiar şi după *ir*, care exercită în dialectele vechi şi noi franceze, ca şi în cele provensale noi (franco-provensale ale lui Ascoli), aceeaşi influenţă asupra
XV unui *a* următor accentuat, ca şi *i* | şi consoanele palatale, găsim *i* pentru *u* în *Dragomiri* de două ori pentru *Dragomirŭ*, *Dragomir:* mai trebuie amintit şi ital. *-ieri*, *-iere* = *-iero* şi friul. *-ri* pentru *-re*, *-ro*. Hasdeu citează şi *procoveţi* pe lîngă *procoveţŭ;* mă frapează genul masculin, dar ъ apare în acest document totdeauna numai pentru *ŭ*, nu pentru *ă*. De adăugat este desigur *ćasloveţi* pentru *ćasloveţŭ*? *Ţ* ar fi acţionat deci aici la fel ca, parţial, în limba slavă: cf. v. sl. *otĭtemĭ* pentru *otĭtomĭ*. A se mai compara *Drăghice*, no. XXV = *Drăghićŭ*, ibid., *Drăghić* no. XXIV. Înainte de silaba accentuată, *u* este asimilat după *j* în *i* în *jipan* (de două ori), *jipăn*[*ései*], pe lîngă *jupan*, *jupănésaa*, no. XXX, în silaba accentuată *ă* (pentru *e*: *logofet*, de ex., no. VI), după *f* în *u*: *logofutul*, *logofutui*, XXXIII. Asimilare retroactivă prin *v* avem în *tetruvaggel*, pe lîngă *tetrévaggel*, XXXI. Dacă *Lupia* (v. la XXIX) este într-adevăr o formă mai veche pentru *Lipia*, atunci aş explica *i* = *u* pe seama lui *i* care urmează.

Ar trebui cercetat, mai ales, în ce măsură particularităţile dialectale ce apar în textele de faţă se mai menţin pînă în ziua de astăzi. Nu poate fi, de exemplu, nimic mai interesant decît alternanţa dintre *e* şi *i*, ca şi cea dintre *o* şi *u*; este necesar să ştim dacă şi unde se mai pronunţă *blăstimat*, *vot* (= *avut*) etc. Într-un caz special, şi anume trecerea lui *e* în *i* înaintea lui *l* din articol (*carile*, no. XXV; plural: *moare*, *morile*, XX; *flore*, *florile*, XXXI) ne putem referi la româna de sud (*oaspe*, *oaspile;* plural: *doamne*, *doamnile)*. Pentru a ne lămuri pe deplin cu privire la metateza lui *l* şi *r* pe lîngă *ă*, *â* (*glăćavă*, no. XII = *gălcévă;* *sărma* şi *srăma*, *Vâlceştii* şi *Vlăceşti*, XXXI) şi fenomenul *svarabhakti* legat de aceasta *(mărăturĭa*, *Părăvul*, *păhărănicul*, XVII*)*, este, pe de o parte, necesar să urmărim aceste procese în limbile slave, pe de altă parte, să constatăm dacă româna cunoaşte *l* şi *r* ca vocale. O epenteză reală vocalică avem cu siguranţă, de asemenea, în *tocămélele*, I, *tocămélnici*, XXVIII; nu îndrăznesc să decid dacă este la fel şi în *părinătele*, *sfănăta*, *cuvănătul*, *denăpreună*, XXVIII, *arginitu*, *înteruţi*, XXXI [Add. 5].

[1] Exemplul indicat la pag. 219 *covoru roşii* se explică la pag. 220 printr-o elipsă sintactică: *covoru din cele roşii*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Ceea ce observă Hasdeu, p. 249, cu privire la *rr*, aș completa în sensul că contrastul dintre *r* dur și moale se găsește și în dialectele sarde, italiene de sud și de nord și în cele provensale [Add. 3].

Despre flexiunea substantivelor este desigur mai mult de spus decît despre cea a verbelor. Mai ales formele de gen.-dat. sing. ale genului feminin merită o cercetare mai atentă decît s-a făcut pînă acum. Mussafia pune forma articulată a acestor cazuri în legătură imediată cu pluralul nearticulat, în loc să pornească de la gen.-dat. nearticulat, | a căror coincidență cu pluralul nearticulat este tot atît de întîmplătoare ca și cea din franceza veche și din provensală între cazul complementului la singular și nominativul plural la masculine. În ceea ce privește tendința, care apare deja în cele mai vechi documente, de a înlocui gen.-dat. prin nominativ, se poate compara situația din româna de sud. Aceasta cunoaște o formă specială a gen.-dat. numai atunci cînd se alătură articolul, deci *a vicinilji aceljei bună*, dar *aceljei bună vicină*. Dar și aceasta nu se întîmplă: XVI

1) dacă *ă* este precedat de o guturală, *a njicalji*, *sor'tai*, Boiadji (1813), p. 168, *a bisericalji*, ibid., p. 222 (Cf. v. rom. de nord: *juncăi*, *Corăcăi*, *drăcescăi* etc.).

2) la cuvintele în *ao*, astfel *steaolji* (nom. *steaoa*), nu *steallji* (plur. *stealle*). Cf. v.rom. de nord *vălceaoi* (nom. *vălceaoa*), p. 251, 19 (1571).

3) la cuvintele în *e*, de ex. *adunarilji*, *citatilji* (pentru *-elji*), nu *adunărlji*, *citățlji* (plur. *adunărle*, *citățle* pentru *adunările*, *citățile*). Cf. v.rom.de nord *adunariei*, *cetatei* etc., pentru care se găsesc însă și forme corespunzătoare la plural.

Din aceste exemple rezultă, de altfel, încă ceva: româna de nord se folosește aici de forma absolută pronominală *ei*, româna de sud de forma conjunctă *lji* (cea absolută este aici *ljei*). Nu cumva se pot demonstra și în româna de nord urme ale unei forme conjuncte *i*? Adică cu siguranță; căci *doamnei* poate fi propriu-zis atît *doamne-i*, cît și *doamne-ei*. La fel cum se întîmplă nu arareori în provensală și în franceza veche, și în limba română masculinele aparținînd declinării în *-a* adoptă la singular, dar nu la plural, articolul feminin, pentru care a existat un motiv în formele de singular în *a*, *ei*, care nu începeau cu *l* față de *le* de la plural. Nume proprii masculine în *a* și *é (ea)* sînt tratate la fel ca și femininele articulate care se termină la fel: *Luca*, *Oprea*, oarecum pentru *Lucă-a*, *Opre-a*, de aceea gen.-dat. *Luchei*, *Oprei*. Astfel *Puia*, gen.-dat. *Puii*, *Pui*, ca și *ploaia : ploaii*. Să se mai ia în considerație, în cele din urmă, *Galatai* cu *a* neschimbat de la nom. *Galata* (nume de localitate), no. XXXI [Add. 4]. Frapant apare în no. XVI pluralul de la *Tătarŭ : Tătară*, cu articol *Tătarăie* (= *ăi*) ; *Tătarăi*, Arch. istor. I, 1, 35, no. 38 (înainte de 1600). Dar este un fapt bine cunoscut că după *r*, precum și după siflante, nu numai *e*, ci și *i* trece, prin disimilare, la *ă* sau *î*, de ex. *șă* pe lîngă *și*, *zîc*[1] pe lîngă *zic*, *rîu* = *rivus* ; dacă găsim *hotară* pentru *hotare*, p. 243, ni se va părea explicabil și *Tătară* pentru *Tătari*.

În loc să mai discut unele fenomene de mai mică importanță pe care le prezintă documentele în ceea ce privește flexiunea verbelor, sintaxa și vocabularul, prefer să revin asupra unor particularități fonetice din aceste documente, apreciate pînă aici numai cu referire la însemnătatea lor nemijlocită, pentru a ridica problema: « Ce rezultate putem obține din acestea pentru etimologie? » Va trebui să răspundem: « Nu prea multe », fie că vom căuta forme secundare XVII

[1] Aceasta și în româna de sud. Boiadji scrie în traducerea sa a parabolei despre fiul rătăcitor de la Kopitar: *ḑăse*, *ḑăle*, *ḑăc*, *auḑă*, în gramatica sa însă *ḑise* etc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

lămuritoare ale unor cuvinte neclare, fie că urmărim modificări fonetice care permit noi concluzii. Desigur, latina vulgară care a fost transplantată în regiunile răsăritene a suferit aici o modificare cel puțin tot atît de profundă ca în oricare altă parte; numai amănuntele ei sînt învăluite, în cea mai mare parte, într-o beznă adîncă. Căci, după cum am mai relevat, româna dovedește însă, cînd o cercetăm la lumină deplină, numai în foarte mică măsură o evoluție deosebită și oscilații; avem aproape impresia unui calm după o furtună puternică. În domeniul românesc, cercetarea etimologică este deci lipsită de sursele bogate și variate care îi stau la dispoziție pe alte teritorii romanice. Să apelăm în aceste condiții specifice la o îndrăzneală deosebită sau la o deosebită precauție? Cu prima am putea să ne rătăcim, cu cealaltă să nu ne mișcăm deloc. Ambele trebuie să fie îmbinate sau, spre a mă exprima mai limpede, trebuie să-și succeadă una alteia. În prima parte a operațiunii științifice, cea pregătitoare, să fim — mai ales cînd avem mai multe posibilități — mai îndrăzneți; în partea a doua, cea de analiză și verificare, să fim — cînd avem mijloace doveditoare limitate — mai precauți. Această precauție Cihac nu a respectat-o întotdeauna, în dicționarul său etimologic, ale cărui aspecte meritorii le recunosc și acum tot atît de neîndoios, ca și imediat după apariția lui. El a admis, pe de o parte, diferite transformări fonetice pentru care nu se poate invoca nici urmă de verosimilitate, ba din a căror combinare rezultă ici-colo monstruozități în genul *Lexiconului* de la Buda, iar pe de altă parte, a trecut cu vederea multe indicii importante; mai ales nu pot înțelege cum a apelat atît de puțin la româna de sud. Dicționarul lui Cihac cuprinde numai elementele latine ale limbii române; încă dinainte fuseseră adunate de către diferiți autori cele postromane, care se separă în limba română ceva mai limpede decît în alte limbi romanice; lucrul cel mai dificil a rămas ultimul: să se demonstreze cele preromane. De această problemă s-a preocupat în mod intensiv, mai întîi, Hasdeu și a dovedit cu acest prilej mai ales acea îndrăzneală pe care o cer tocmai acestea. El însuși este foarte conștient de acest lucru, referindu-se la cuvintele lui Grimm:

XVIII «Cînd întinzi mîna | după un fruct nou, îți este permis să ai și curajul de a greși». *Dii minorum gentium* nu vor să audă, ce-i drept, de divinația creatoare; ei sînt mulțumiți dacă au învățat metodele descoperite de alții, dacă au rutină; dar despre aceștia Benfey spune, pe bună dreptate, că «fac rareori greșeli, însă cu atît mai des fac prostii». Dacă ochiul lui Hasdeu, lunecînd peste un cerc larg de limbi, posedă capacitatea fericită de a descoperi tocmai ceea ce este util, el nu se mulțumește cu comparații superficiale, ci parcurge drumul de la punctul de pornire la cel final în pași foarte mici, condus de mîna sigură a istoriei și a lingvisticii, și deci nu i se poate nega nici a doua din cerințele amintite, precauția deosebită. Cel puțin nu în ceea ce privește lucrurile pozitive, căci în aspectele negative — să-mi ierte dorința pornită din sinceritate prietenească — aș dori să fie ceva mai precaut. Năzuința de a găsi în fiecare caz o anumită soluție, pentru care folosește și cea mai măruntă circumstanță cu multă acuitate, îl domină prea mult, ca să admită două sau mai multe posibilități etimologice, cum a procedat Diez adeseori; este un avocat mult prea abil și zelos, pentru a fi totdeauna un judecător cu sînge rece. Se vede că aici este o chestiune de temperament. De aceea ar fi bine să-și expună mai puțin încrederea în interesul propriu, pentru ca neîncrederea care există la atît de mulți împotriva unor astfel de studii să-și piardă tăișul. Deoarece din cercetarea celorlalte limbi romanice cu privire la elementele preromane nu au rezultat pînă acum decît puține lucruri și puțin sigure, se crede că nici în cazul românei nu trebuie să ne așteptăm la succese mai mari. Se ține însă

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

aici prea puțin seama de deosebirile dintre condițiile cărora le-a fost supusă latina în ținuturile Dunării de jos și cele cărora le-a fost supusă în Italia, Franța și Spania, și că tocmai acestea ne îndreptățesc să ne așteptăm la un adaos mai mare de elemente lexicale autohtone. Pe scurt, eu însumi sînt convins că studiul etimologic al limbii române, chiar și acolo unde trece dincolo de latină, are perspective destul de bune.

Considerasem studiul de față ca încheiat, cînd, spre plăcuta mea surpriză, au mai urmat cîteva coli, în care Hasdeu ne prezintă proba unui dicționar etimologic. Acesta cuprinde două sute de numere, sub care se rezolvă însă adesea mai multe cuvinte; formele cuvintelor-titlu sînt luate dintr-un lexicon slavo-român manuscris de la începutul secolului al XVII-lea. | Înclin XIX să consider această ultimă parte a operei ca fiind cea mai valoroasă pentru lingviști. Perspicacitatea și erudiția lui Hasdeu apar aici în modul cel mai strălucit și, în același timp, acel surplus de elan și încredere, pe care le-am constatat în scrierile lui de pînă acum, apare mult mai moderat. Consider că este de datoria mea să insist asupra acestor cercetări etimologice, începînd, după cum însăși ordinea cronologică o indică, cu elementele preromane. Pentru a le identifica, trebuie să ne bizuim, în primul rînd, pe ajutorul venit din partea limbii albaneze, care ocupă desigur față de română o poziție similară cu aceea a limbii basce față de spaniolă și a limbii celtice față de franceză. Alăturările de cuvinte românești cu cele albaneze pe care le prezintă Hasdeu aici sînt pentru mine în mare parte convingătoare. Astfel: *grumaz* « ceafă » = *gurmas* « beregată »; *măgură* = *màgulă* « deal » (mă contrariază migrația cuvîntului în limba cehă; care este situația pol. *magora*, citat de Cihac? [Add. 17]); *màzăre* = *móδulă* « mazăre »; *moș* « bătrîn, bunic » = *motș-im* « bătrîn »; *mùgur* = *mùgul* « lăstar »; *noian* = *uĭana* « ocean »; *sîmbure* = *sùmbulă* « sîmbure »; *viezure* = *viêδulă* « viezure »; *bunget* « pădure veche și deasă » de la *bungh* « stejar » (p. 245); *uture* = *ut* « bufniță » (pare a fi apropiat și grec. ὠτός, dar Hasdeu respinge derivarea cuvintelor românești și slave din acesta pe motive fonetice, și nici la o înrudire originară nu ne putem gîndi, dacă ὠτ- stă într-adevăr în loc de **δσατ-*). Și *lostun* « șobolan », un cuvînt neconfirmat în altă parte, poate proveni dintr-un **lost* = alb. *loș* « gaură în pămînt, unde se ascunde animalul ». Unele însă îmi provoacă anumite rezerve. Dacă *cățel* nu provine din lat. *catellus* numai pentru că acesta nu ar explica *cotei*, trebuie să observăm, în primul rînd, că în limbile romanice se întîmplă de multe ori să se izoleze dintr-un derivat radicalul adevărat sau aparent și să se formeze din acesta un nou derivat. În cazul nostru, nu ar mai fi deci necesar să demonstrăm existența unui *catus* sau *cata*, care rezultă, de altfel, în mod suficient din diminutive, și nu mai e nevoie de referirea la gramaticul ciudat Virgilius. De altfel, nu prea înțeleg cum se poate identifica acest *cătus* cu *cattus* « pisică », al cărui *tt* este confirmat în mod suficient prin celtică și limbile romanice. În al doilea rînd, sensul cuvintelor *cățel* și *cotei* ne face să ne îndoim că au ceva comun unul cu altul. *Cotei* este cîinele cu picioare scurte și strîmbe, șoricarul (în lexiconul slavon este redat prin *slĕdnikŭ*, pe care Hasdeu îl traduce prin « dogue », dar care înseamnă, de fapt, « copoi », de la *slĕditi* « a mirosi »). Dacă radicalul *cot* desemnează pe cîine în general, nu prea se poate denumi o anumită specie prin *-ei*, care are sens diminutiv XX sau (după Hasdeu) augmentativ. De asemenea, nu știu dacă *-ei* poate fi confirmat într-una din aceste două funcții; pentru augmentare se folosește *-oi* sau *-ău*, de ex. *căloi*, *călău*. Eu m-am gîndit imediat la *coti* « a îndoi » și apoi am văzut că Cihac dă aceeași derivare, indicînd pentru *cotei* și sensul de « chemin détourné ». În al treilea rînd, diferența vocalei din prima silabă

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

pledează pentru separarea cuvintelor. De ce *u* din albanezul *kut* (de altfel, magh. *kutya* nu înseamnă «căţea», ci «cîine») ar trebui să apară în *cotéi* ca *o*, iar în *căţel* ca *ă*? Hasdeu însuşi găsise necesar să explice sub no. 29 *o* din *cotoi*, alături de *ă* din *cătuşă*, ca fiind un fenomen de asimilare [Add. 6]. — Împotriva derivării cuvîntului *creri (crieri, creeri)* sau mai degrabă * *creru* de la *cerebrum* nu se pot aduce, după părerea mea, contraargumente serioase. Între o consoană de la începutul cuvîntului şi *r* se elimină uneori o vocală, alteori se intercalează una: *orea* = *volere*, *fărîmă* = *fragmen*. Această eliziune a lui *e* după *c* trebuie să fi avut loc, bineînţeles, într-o epocă în care *c* mai avea încă, în general, pronunţarea guturală; din aceeaşi epocă fac parte *u* = *i* în *cucută*, *î* = *i* în *scînteie*, metateza lui *i* în *clinga (chingă)* = *cingula*. Cu *creri* lucrurile stau asemănător ca şi cu franc. *vaincre (= vinc're)*, *faire (= fac're)* etc. *R* din *br* avem şi în *întunerec* = **intenebricus*, *luneca* pentru **lureca* = *lubricare* (comp. *suspina* = *suspirare*, *viezune* = *viezure*[1]); ca şi *l* din *bl* în *sulă* = **subla*. Dar aici diftongarea lui *e* în *ie* şi evoluţia ulterioară a lui *ie* într-un *ie*, *ee* bisilabic (cf., de ex., *hiiare*, no. 87 = *hiere* şi *treera* = *triera*, pentru **triura* = *tribulare*, din cauza lui *ie* = *iu*, vezi p. XIV) nu este de loc neobişnuită. Faptul că un vechi cuvînt băştinaş *crie* «cap», care mai persistă în albaneză, a acţionat asupra lat. *cerebrum*, care este înrudit cu acela, nu aş vrea să-l neg, dar nu cred că *criere* a fost format de la *crie* prin analogie cu *spinare*. Căci, în *spinare*, *-are* şi nu *-re* a fost simţit ca terminaţie, şi ar fi trebuit să ne aşteptăm la *criare*. — După Hasdeu, *dezgauc*, *descauc*
XXI vine de la *găoacă*, *ghioacă;* sunetele par a se | opune însă. Pe *găoace* (astfel găsesc în dicţionare) îl identificasem cu *gallicia* (de la *gallica*, sc. *nux*), la care raportează Diez ital. *guscio* etc.: confuzia dintre *-icia* şi *-ocia* se găseşte în aceeaşi formă a cuvîntului, unde are un sens cu totul diferit: franc. *galoche* etc. = **gallocia* = **gallicia* (de la *gallica* «papuc»). La forma *gullioca* a cuvîntului cu acelaşi sens s-ar putea raporta foarte bine *ghioacă;* dar şi după argumentările lui Löwe (Prodromus, p. 298 urm.) încă nu sîntem lămuriţi în privinţa formelor *gulluca*, *gullioca*, *gutillioca*, *culliola*, *gallicola* etc. Că ar fi vorba aici numai de lecţiuni diferite ale unuia din acelaşi cuvînt, nu ni se pare verosimil. Mai departe, legarea cuvintelor *găoacă*, *ghioacă* de alb. *kafkă*, *kokă* o consider prea puţin acceptabilă. Alb. *kokă* a fost recunoscut de mine drept cuvînt romanic (cf., de ex., span. *coca* «căpăţînă»); dar dacă din acesta s-a format *kafkă*, asta n-am îndrăznit să decid. Dacă însă am presupus un amestec între *concha* şi *coccum*, cred acum mai degrabă că trebuie să mă refer la *caucus*, care a rămas în limba română în forma *cauc* «vas pentru băut» (*cauc* «căciulă» este de proveniență turcă) [Add. 18]. — Din *sămărît* «bucuros», alături de *posomorît* «întunecat», «trist», Hasdeu deduce negaţia *po* = alb. *pa;* consider situaţia ca verosimilă, dar neconfirmată, atîta timp cît nu s-au găsit în română alte cazuri de combinare cu *po-* negativ,

[1] Hasdeu însuşi pune alături aceste două forme, p. 247, din cauza *n=r*; după cum observă foarte corect, la p. 308, *n=r*, are loc de obicei, prin asimilare, atunci cînd urmează un *n*. *Lubricare* pare a se fi pierdut în celelalte limbi romanice şi ar fi fost reintrodus abia mai tîrziu din nou de către savanţi. J. Cornu derivă, ce-i drept, în a sa *Phonologie du Bagnard*, *lueydjye* «glisser, mener avec un traîneau» (la Bridel, *ludji*, *ludzi*) de la *lubricare;* dar, pe de o parte, nu-mi pot explica din diferitele numere, sub care apare acel cuvînt la Cornu, istoria sa fonetică, iar pe de altă parte, *lueydze* «traîneau», care, după Cornu, trebuie raportat la acesta, indică cu totul altă origine. Bridel are formele *ludja*, *ludza*, *ludze*, *lieudje* — *ludzon*. Mai degrabă din ladina tiroleză: *luesa*, *lōza*, *liōsa*, *lioisa*, *lesa* — *luson*, retorom. *schleuss*, *schlieusa*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

sau nu se demonstrează existența în albaneză a cuvîntului radical respectiv. Pe lîngă etimologia lui Rösler pentru *posomorît* de la magh. *szomorú* « trist », ar fi trebuit indicată și cea a lui Miklosich din v. sl. *pohmuriti*. — Coincidența dintre rom. *lupoaie*, *lupoane* și alb. *uikónyă* este relevată pe drept cuvînt; se pune însă problema dacă *-ónya* este mai frecvent în albaneză decît *-onia* în latină. — Cu privire la acel *u* derivat din verbele de conjugarea a III-a. Diez nu-și putuse formula nici o părere; Hasdeu îl consideră drept preroman, găsind un astfel de *u* și în albaneză, greacă și vechea slavă. Aș putea fi de acord, numai că *u* din alb. *paguem*, *peşkuem*, *plumbuem* etc. nu prea servește la derivare; cel puțin, considerasem gheg. *ue*, tosc. *ua* drept *diftongarea* lui *o*. Un împrumut din v.sl. *(glăsui = glasovati)* nu mi se pare verosimil. Dacă nu am avea numai denominative între verbele terminate în *-ui*, am putea să le punem eventual în legătură cu perfectele conjugării a II-a în *-ui*, cum este cazul pentru franc. *épanouir*, *évanouir*, v.fr. *engenouir*. — Dacă nu sînt deloc de părerea celor care explică elementele lexicale comune albano-române numai prin vecinătatea celor două limbi în evul mediu, mă gîndesc totuși că unele cuvinte ar fi putut pătrunde mai tîrziu din albaneză în română. Aici aș include cuvîntul *traistă (traistră, taistră, trastur)*, *drăstă*, *straiță (straistă)* | = *trasta (trase)*, *draștă*, *ștreiță;* căci este oare verosimil ca o formă *staristra* să fi dat atîtea variante similare în două regiuni cu totul independente una de cealaltă? [Add. 13]. — De asemenea, numele de localități și alte cuvinte transmise de autorii vechi ne pot fi utile în identificarea elementelor preromane. La numele de plante dovedite mai de mult în limba română, Hasdeu adaugă *dracilă*. Cuvîntul românesc *mal* îl întîlnim atît în albaneză, cît și în nume de localități ilirice și dacice *(Dimallum*, col. *Maluensis)*, precum și, în sfîrșit, după cum a constatat Hasdeu pentru prima dată, în numeroase toponimice maghiare din secolele al XIII-lea — al XV-lea. *Sălduș*, diminutiv de la **sald* « mocirlă », este pus în legătură cu locuitorii regiunilor mlăștinoase ale Daciei, *Saldensii*, cu pannonicul *Saldum* și cu moesicul *Săldapa*. XXII

Acolo unde nu ne putem sprijini nici pe albaneză, nici pe mărturii vechi, ne paște, ce-i drept, pericolul să pierdem terenul de sub picioare. Presupunerea lui Hasdeu, potrivit căreia cele mai apropiate rude ale vechilor daci trebuie căutate în grupul popoarelor eranice, nu mi se pare deloc neverosimilă; în fond, nici poziția albanezei ca limbă vie în cadrul limbilor indogermanice nu este stabilită nici pînă în ziua de astăzi. Și, în plus, putem presupune existența la nordul și la sudul Dunării a unor limbi foarte diferite, care să fi transmis limbii române anumite cuvinte; Hasdeu însuși a presupus un amestec al dacilor cu triburi celtice. Dar astfel de determinări etnografice nu sînt potrivite pentru a ne indica în mod cert drumul nostru, atunci cînd vrem să căutăm rămășițe preromane. Aș renunța cu totul la ele și aș spune: pentru cuvintele românești care nu pot fi explicate nici prin albaneză și nici printr-una din limbile învecinate postromane, dar pentru care alte limbi indoeuropene ne oferă paralele izbitoare, putem presupune că sînt, dacă nu de-a dreptul tracice, dacice, getice, celtice etc., cel puțin, în general, preromane. Dar niciodată nu trebuie exclusă posibilitatea ca ele să fi intrat în română abia în evul mediu pe o cale ce ne este încă necunoscută. Dintre coincidențele care cu greu se explică printr-o întîmplare, consider că fac parte: *melc* = kimr. *malw*, *malwoden*, bret. *melc'hu-edenn*, zend. *mûraka*, lat. *murex* « melc » [Add. 32]. Foarte ademenitoare mi se par și: *blénde (blénze, blendă)* « erete » = lit. *balàndis*, oset. *balon* « porumbel » și *gîde* = zend. *gadha* « ucigaș ». Dacă Hasdeu spune despre *gîde:* « probabil o rămășiță tracică », s-a gîndit poate la faptul că eventual cuvîntul, care la început a fost folosit mereu pentru țigani, a fost

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

XXIII transmis de către ţigani, | deşi nu se găseşte în graiurile ţigăneşti ce ne sînt cunoscute. *Calo*, *calău*[1], care înseamnă acelaşi lucru ca şi *gîde*, face parte de asemenea din limba ţigănească: *kalò* desemnează aici pe ţiganul însuşi. — Referitor la unele cuvinte, Hasdeu se exprimă cu o rezervă pe deplin justificată. Comparînd cu *băsău* etc. o serie de cuvinte indogermanice, printre care şi cuvîntul german *bōse*, ar fi putut menţiona şi ital. *bugia*, prov. *bauzia* « minciună », « înşelăciune », care sînt raportate de unii, de asemenea, la acest cuvînt german. Noţiunea de bază a radicalului *băs* pare însă a indica altă direcţie, chiar dacă lăsăm cu totul la o parte verbul *băsăi* sau *bĕsăi* (astfel Pontbriant; бъзъи, în *Lexiconul* de la Buda), care înseamnă « a mîna », « a instiga », « a aţiţa », « a dezmierda ». Mai degrabă am putea compara cu germanul *bōse* cuvîntul *bosnat ;* căci eu nu cred că are vreo legătură cu *bosumflat*. Acesta din urmă (a cărui coincidenţă cu fr. *boursouflé* este frapantă, dar greu de explicat) înseamnă « umflat în pene » sau « burzuluit, iute de mînie », pe cînd *bosnat* înseamnă dimpotrivă « închis în sine », fiind sinonim cu *închis (inclusus) ;* iar *sn* = *tn* nu se poate dovedi cu exemple în limba română [Add. 19]. — Cu privire la un cuvînt, mă miră faptul că-l văd pe Hasdeu abandonîndu-şi părerea de odinioară în mod tacit. Că barza este denumită după culoarea ei albă şi că *barză* are deci legătură cu alb. *barδ* mi s-a părut acceptabil, pentru că şi grecii o denumesc „cea albă-cenuşie" (πελαργός) şi pentru că multe păsări îşi trag numele de la culorile lor. Dar dintre toate păsările o consider ca fiind ultima ce ar putea fi denumită cîntăreaţă, şi nici *ciconia* nu are nimic de-a face cu *canere*, nici *barză* cu gal. *bard* etc. La întrebarea lui Hasdeu, dacă din bret. *barz* nu s-ar fi putut forma span., ital. *garza*, aş răspunde negativ: 1) pentru că *z* = *d* este foarte recent şi deci ar trebui să ne închipuim o trecere medievală tîrzie a cuvîntului din Bretagne (sau din Wales, unde avem *dd* = *d*) spre ţările romanice de sud, 2) pentru că în spaniolă *g* pentru *b* apare numai înainte de *u* şi *o*, precum şi înainte de *r*, dar nu înainte de *a*, cel puţin nu înaintea celui de la începutul cuvîntului şi nu fără efect asimilatoriu. De altfel, *garza* înseamnă « bîtlan », şi nu « barză ». Totuşi, s-ar putea pune în legătură cuvîntul romanic de sud şi cel de est, dacă am porni de la lat. *ardea*, asupra căruia în primul caz *garz* (în *garzone ;* cf. fr. *garce*) şi-ar fi efectuat influenţa, iar în al doilea un cuvînt străvechi *bard* [Add. 30]. — La *mocan* « ţăran », « prost », care se găseşte şi în maghiară
XXIV sub formă de *mokány*, se aminteşte | de celt. *mac ;* cele două cuvinte sînt însă mult prea îndepărtate [Add. 31]. Iar dacă *molidvu* şi cuvîntul francez cu acelaşi sens, *mélèze*, au aceeaşi origine, după cum este desigur posibil, este oare necesar ca aceasta să fie o origine celtică? — La sfîrşitul acestui capitol îmi exprim dorinţa ca Hasdeu să-şi adune la un loc multiplele sale articole despre elementele preromane ale limbii române şi să le publice din nou în limba franceză, cu o prezentare introductivă a metodei folosite, spre a uşura aprecierea indogermaniştilor, care în primul rînd, au aici un cuvînt de spus.

Trec acum de la elementele preromane la cele latine şi încerc un sentiment de uşurare, asemenea celui al comentatorului de text, care a depăşit ἅπαξ λεγόμενα şi se poate ocupa de explicaţii sau emendări ale unor pasaje paralele, mai mult sau mai puţin numeroase. Înainte de a mă apropia de mulţimea de observaţii, la care dau prilej diferite grupuri de fenomene prezentate de Hasdeu, aş vrea să separ cîteva cuvinte a căror origine latină nu mi se pare

[1] Hasdeu consideră *-ău* drept terminaţie augmentativă; întrucît însă la sfîrşitul cuvintelor maghiare *o* este redat cu regularitate prin *ău* (de ex. *năcrăvălău* — *nyakravaló*), aşa şi *călău* va corespunde cu exactitate unui *calo* mai vechi.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

asigurată. În *ăcuare* = *acquiere*, terminația *-are* poate fi justificată prin analogie cu *născare* alături de *nascere*, cu *scuipa* alături de *scuipi* (mai degrabă de la *conspuere* decît de la *exspuere*), dar *ću* = *ći* (= *qui*) nu poate fi justificat prin comparație cu *ciubuc* alături de *cibuc*, *ciumili* alături de *cimili*, *ciupercă* = magy. *cseperke* ș.a., unde consoanele labiale au efect asimilatoriu, și nici prin analogie cu *ciutură*, alături de *citură* (deoarece primul este forma mai veche = turc. *ćuture*, magy. *csutora*) sau *șuncă* (chiar și în dialectele germane *Schunken*, magh. *sónka*) și cu greu în comparație cu *giur* (a cărui evoluție prin *gir* din *gyrus* formează un pandant curios la *ghib* = *gybbus* = *gibbus*); căci un *i* neaccentuat după o guturală și înainte de vocală formează un caz aparte: din *acquiere*, **aciere* s-ar fi format, după toate probabilitățile, *acere*, precum din *quietus: (în)cet* [Add. 7]. Chiar și sensul cuvîntului nu pledează pentru derivarea aceasta. *Dichis* cu verbul *dichisi* pare grecesc; Rösler a încercat să-l reducă la δίκαιος, dar cu puțin succes. Însă nici etimologia lui Hasdeu nu are pentru mine un succes mai mare, întrucît presupune o serie de noțiuni mult prea particulare. Din același motiv nu mă convinge nici interpretarea dată pentru *unealtă* cu același prilej [Add. 8]. «Coajă, scoarță» = «ceva solid» este desigur o trecere naturală; dar pentru *solz* = *solidum* aș dori analogii mai convingătoare.

Unora dintre cuvinte le atribui, mai ales pe baza unor considerente fonetice, o formă latină de bază întrucîtva diferită față de cea presupusă de Hasdeu. Trecerea lui *rj* în *rș*, pentru care Hasdeu apelează la dialecte slave și la dialectul tzakonic (în limbile romanice, după *r* rămîne întotdeauna consoana sonoră; cf. fr. *cièrge*, retorom. *gliergia*, *gloergia* etc.) nu o pot recunoaște pentru limba română; pentru a considera *-aș* = *-arius*, dispariția lui *r* ar constitui o altă dificultate. Dar chiar dacă *rș* ar putea proveni din *rj*, nu ne-am aștepta la *cerîu*, *cerșut*, *cerșură*, ci la *cerș*, *cerut*, *cerură;* cum ar fi apărut un *i* în ultimele două din aceste forme? [Add. 9]. Prefer să presupun un vechi perfect sigmatic *cerși*, din care a fost derivat un nou perfect cu *u*, ca și cînd *cerș-* ar fi fost radicalul; cf., pe de o parte, forma regulată *-sei* = *-s-ovi*, pe de alta, forme ca v. span. *truxe* = **traxui*, prov. *vesqui* = **vixui*, ital. *vissuto*, prov. *tenisut* etc. O neregularitate ar fi, ce-i drept, în *ș* = *s* înainte de *u*. — *Curcubenos* nu reprezintă pentru mine **cucurbitosus*, ci **cucurb(it)-inosus* (de la *cucurbitinus*); s-a pornit de la radicalul **cucurba*, ca și la diminutivul *curcubița* pentru **curcubetița*. Cuvîntul *pêpene*, de care este legat, nu se deosebește, cel puțin în privința accentului, de lat. *péponem*, căci astfel trebuie accentuat (gr. πέπονα): italiana și spaniola au mutat accentul *(popóne, pepino)*. — De ce *gurgui* nu poate fi = *gurgulio*, ci = **gurgullus?* Nu pot să descopăr rezerve de ordin fonetic, iar forme de nominativ de la masculinele declinării a III-a s-au mai păstrat și în alte cazuri, precum *drac* = *draco*, *om* = *homo*, *sóră* = *soror*, *rece* = *recens*, *șarpe* = *serpens* [Add. 20]. Aici am putea adăuga și *judec* = *judex*. Hasdeu însă vede aici un singular derivat dintr-un plural *judeci*, printr-o falsă analogie. Presupunerea își găsește desigur justificare în interiorul limbii române (*șoarec* trebuie să fi fost format din *șoareci*, *berbec* din *berbeci:* în aceste două cuvinte, româna a păstrat accentul latinesc, în timp ce în italiană se pronunță *bérbice*, ca și *sorce*, și franc. *souris*, ca și *brebis*); analogia s-a extins și asupra femininelor de tipul *falcă (falx)*, *junincă (junix)*, *feregă (filix)*, *nucă (nux)*, *salcă (salix)*. Dar în acest caz trebuie bine clarificată situația românei față de italiană; aceasta din urmă cunoaște o serie de cazuri similare, în care se pornește de la nominativul singular latin ca formă de bază (cf. îndeosebi Ascoli, Arch. glott. II, 434 urm.). Pentru că chiar dacă *sorco* se supune fără constrîngere formulării lui Hasdeu,

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

acest lucru ar fi mai dificil pentru neapol. *jureche* (care ar trebui pus mai întîi pentru **jureco*) și imposibil la *rádica* (rom. *rădiche* este = *radicula*)[1]. În ceea ce privește forma *jude*, ea nu putea fi obținută prin apocopă nici din *judecc* — după cum opiniază Hasdeu — și nici din rom. *judec* = *judecŭ*, anterior **judecu*. Ea se explică numai dintr-un romanic originar *judec* = *judecs*, de la care derivă neapol. *jureche* și probabil și rom. *judecŭ*. Cf. span. *cal* = *calx*,
XXVI neap. *Fele* = *Felix* | *(-icis)*, lombard. *cotórna* = *coturnix (-icis)*, tosc. *órafo* = *aurifex*.— În *mușc*, Hasdeu nu vede *morsico*, ci *mordico*, în timp ce din prima formă el poate fi dedus cu ușurință (*s*=*rs*, ca și în franc. *museau*= prov. *uursel* din același radical, asemenea rom. *dos*, *sus*; *șc* = *sc* ca în *mușchiu* = *musculus*, *rourușcă* = *labrusca* etc.); nu știu cum *rd* se poate transforma înainte de *c* în *ș* [Add. 34]. *Muscel* = *monticellus* nu reprezintă o analogie suficientă, chiar dacă aici *ș* ar fi într-adevăr *nt*. Dar *muncel* este forma regulată, iar din acesta, *muscel* a fost deformat poate sub influența altui cuvînt. — *Salbed* va fi mai degrabă = *exalbidus*, decît *subalbidus*; silaba *ub* nu a putut desigur dispărea complet [Add. 10]. — *Spre* a fost derivat pînă acum de la *ex-per*; Hasdeu îl derivă (p. 111) de la *super*. În privința sensului, cel din urmă se potrivește mai bine, dar nu în privința sunetelor. Mutarea accentului nu devine mai verosimilă nici prin gr. ὑπέρ [Add. 28]. În *sprînceană* = *superincilium*, pentru *supercilium*, *spre* = *super* înainte de silaba accentuată. S-ar putea spune că și în afara cuvintelor compuse, prepozițiile nu au accent propriu; totuși constatăm că cele bisilabice sînt tratate la fel ca și alte cuvinte bisilabice, doar dacă au aspectul unor prepoziții compuse. În prima silabă din *intra*, *infra*, *intro* s-a resimțit prepoziția *in* și se accentua în consecință *in-trá*, *in-frá*, *in-tró* (ital. *tra*, *fra*, rom. de sud *tru*). Astfel s-a resimțit probabil în silaba a doua din *super* prepoziția *per* și s-a accentuat *supér*, rom. *spre*. Etimologia dată de Hasdeu pentru *spre* s-ar lega deci de cealaltă, dată și de Diez. Cu *spre* este compus arhaicul *prespre*, *prespe*, *pespe*, în locul căruia se folosește astăzi *preste*, *peste*. Cipariu și Cihac explică pe cel din urmă din *per-extra*, dar cu greu ne vom putea îndoi de identitatea sa cu primul. Pe de altă parte, trecerea lui *p* la *t* este ceva cu totul neobișnuit[2]. Însă, chiar dacă în *tricolici* pentru *pricolici* s-a amestecat vreun alt cuvînt (după cum ultima formă este, la rîndul ei, deformată din *vîrcolac*), *creț* pentru **crest* = *crispus* mi se pare asigurat (și în germană avem alături *Kraus*, *Kraust* și *Krausp*), precum și — în ciuda rezervelor lui Diez — și ital. *visto* = *vispo*. Iar în *preste* = *prespe*, *p* inițial are efect disimilatoriu, la fel ca în slav. *topol* = *populus*, cel de al doilea. — Hasdeu preferă să derive *țărmure* din *termonem*, și nu din *terminem*: trecerea lui *n* la *r* este astfel asigurată [Add. 33]. În schimb, *terminus* s-ar fi putut transforma mai întîi în *termulus*; înlocuirea terminațiilor — *-inus* și *-ulus*
XXVII (comp. *-ide* și *-ulus* în ital. | *bussolo* = *pyxide*, *trespolo* = *trespide*), pe care trebuie să o presupunem și în *vergură*, i.e. *virgula* = *virgine*, pare aici deosebit de justificat, *m* fiind disimilat printr-un *n* următor în *l* (v. ital. *meliaca*, span. *comulgar*), iar *i* devine *u* înainte de *l* (v. it. *nespolo*, *debole*, rom. *nour*). La fel și ital. *témolo* = *thyminus*. Și friulanii au schimbat terminația tocmai la *terminus*: *tiermi*, *tiermid*. O trecere de la **țărmură* la *țărmure* nu poate contraria. Cel mai simplu este totuși — ținînd seama și de sens — să se pornească

[1] Hasdeu raportează prov. *junega*, no. 99, la *junicem*; dar probabil ar trebui pronunțat *júnega*, și astfel, potrivit lui Diez, se stabilește legătura cu juras. *gegna*.

[2] Tot atît de puțin îmi pot explica, fiziologic vorbind, intercalarea lui *s* înaintea unei oclusive surde, precum avem în *ascuți* = **acutire*, *lespede* = *lapide* (la XXVI), *flustura*, *fluștura* pe lîngă *flutura*, *rostogol* pe lîngă *rotocol*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

de la forma de plural *ţărmuri*, care poate fi interpretată ca = *termuli* pentru *termini* sau *termora* pentru *termina* (cf. v. ital. *nomora* = *nomina*). Din aceasta s-ar fi putut reconstitui atît *ţărm* (care este însă posibil şi pentru *termen*), cît şi *ţărmure*. După ce lege *ţărm* şi *ţerm* pot sta alături, a se vedea excelentul studiu al lui Lambrior (Romania VII).

Uneori mă depărtez de Hasdeu nu în privinţa punctului de plecare, ci numai în privinţa explicaţiei fonetice. *Auă* este un rezultat ciudat din lat. *uva*. Din cauza diftongării, Hasdeu compară *ploaie* = *pluvia*; dar în *pluvia*, *u* este scurt, iar în *uva* este lung. Trebuie deci să ţinem seama de efectul de disimilare a lui *v* asupra unui *ŏ*, *ŭ*, *û* precedent:

ovum, în loc de { lat. vulg. *óvo* : *òvo*, ital. span. *óvo* : *uovo*, *huevo*

pluvia, în loc de { lat. vulg. *plóvia* : *plòvia* it. *piòggia*, franc. *ploie* : *piòggia*, *pluie* (= **plueie*)

ûva, în loc de { lat. vulg. *uva* : *óva* rom. *uă* : *auă* (= **oauă*) [Add. 14].

Hasdeu crede că *o* în **oauă* şi **ostrachină* trebuie înţeles ca articol nehotărît şi deci eliminat. Şi *stridie* = ὀστρίδι s-ar supune acestei interpretări. Dar, după părerea mea, *strachină* şi *stridie* nu trebuie apreciate altfel decît *sparangă* = *asparagus*, *stînge* = *extinguere* etc. Limbile care tind spre un *s* impurum elimină şi pe *o* înaintea acestuia (v. ital. *scuro*, *spedale*). Întrebarea dacă în rom. *scoruş* = v. sl. *oskoruši*, *o* a căzut, rămîne deschisă din cauza malorus. *skoruš*. În *auă* = **oauă* eu văd o slăbire din *oa* în *a*, dar una cu totul izolată, complet deosebită de cea din *afară*, *povară* (no. 144) şi *va* = **voa(le)*; şi *a* pentru *eá*, span. *e* pentru *ué* etc. apar numai în interiorul cuvîntului. Explicaţia mea va fi însă valabilă numai în cazul în care — precum Hasdeu presupune necondiţionat — s-a accentuat *áuă*. Forma de dativ pe care o dă Cipariu *aoiei* nu poate fi înţeleasă altfel decît ca = *áŭi* + *ei* (sau *aoiei* apare greşit pentru *ao-ei*, care ar putea fi explicat ca şi *vălceao-i*, p. XVI, *roao-i* la Cipariu?), dar vechea formă de nominativ *auo* a avut|probabil accentul **XXVIII**
pe *u*, deoarece din *áuă* ar fi trebuit să rezulte *ao*. Iar *aúă* pronunţă într-adevăr românii sudici, astfel că *a* apare aici ca protetic, precum în rom. de sud *aúmbră* şi probabil şi în *aúşu* « moşneag » (dar ce este acesta?). — Faptul că *şai* se întîlneşte pentru *şase* numai înainte de *s* şi *z* ne face să ne întrebăm dacă aici este vorba de o condiţie pozitivă, efectivă, sau una negativă, care permite acest fenomen. Pentru că *şai* ar fi, cel puţin în privinţa ultimului sunet, forma regulată, corespunzătoare cu ital. *sei*, precum *noi* corespunde ital. *noi* (cf. *trei* alături de ital. *tre*). *Şase* este o formă surprinzătoare; păstrarea unui *s* final ne îndeamnă spre presupunerea unei influenţe vechi autohtone (comp. alb. *gjaştë*) [Add. 27]. — *Răşkira*, *răşhira* nu este pentru mine o dovadă pentru schimbarea aspiraţiei, pentru că *ş* nu are faţă de *s* aceeaşi poziţie ca φ faţă de π sau χ faţă de *k*, iar *h* nu este, precum χ din vechea greacă, aspirată, ci fricativă. Este adevărat că *h* (=*f*) ar putea fi devenit *k* sub influenţa lui *s* precedent; iar *s* a devenit, la rîndul său, ca şi în alte cazuri, *ş* înainte de *k*. Evoluţia fonetică opusă *k* : *h* : *f* e susţinută de Hasdeu cu un cuvînt împrumutat din limba maghiară. — Faptul că *moşnean* = *moştean* ar cuprinde un fenomen pur fonetic *(şn* = *şt)* nu devine mai verosimil prin indicarea lui *dumésnic* = *dumestec*; pentru că în *dumesnic* a intervenit vechea terminaţie slavă *-nik*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Ultimul caz menţionat face parte dintr-un grup de fenomene pe care Hasdeu le-a urmărit cu deosebită atenţie. Printre formaţiile lexicale analogice, cele mai însemnate sînt, poate, acelea care au fost provocate prin intervenţia unei limbi străine şi sînt mult mai numeroase decît se presupune de obicei; căci este evident cît de des o astfel de intervenţie poate scăpa demonstraţiei. Dacă ţinem seama de aceasta, dintre enigmele etimologiei romanice, care pînă acum au rezistat celor mai tenace încercări de rezolvare, multe ne vor părea mai puţin enigmatice, iar unele vor fi de-a dreptul explicate. Nu cred că există o problemă mai dificilă în acest domeniu decît să se decidă, dacă radicalele verbului de conjugarea I, care înseamnă «a merge», *umbl-(îmbl-)*, *amn-(imn-, umn-)*, *an-*, *and-*, *al-*, se află toate în legătură unele cu altele şi, mai ales, în ce legătură. Hasdeu consideră ecuaţia franc. *aller* = v. franc. *aner* = *adnare* ca fiind dovedită. Dar, chiar dacă în vechea franceză întîlnim *aner* alături de *aler*, totuşi o astfel de trecere de la *n* la *l* este de necrezut; *velin* şi *orphelin*, citate de Diez, nu au putere demonstrativă: *l* provine din *n* numai prin disimilare, în vecinătatea unui alt *n* sau *m*. De fr. *aller* nu poate fi separat friul. *lâ* pentru **alâ* (pers. I plur. a imperativului: *alin* pe lîngă *lin*, ba chiar *anin*). | Oare nu s-a contopit în verbul
XXIX *aner*, **anâ*, indiferent de ce origine ar fi, un verb celtic? În dialectele britanice întîlnim radicalul **el* «a merge» (de ex., kymr. *el-af* «eu voi merge», *el-wn* «eu mergeam»). Dar, pentru a reveni de la acest excurs în vest la devierea din limba română, Hasdeu enumeră o serie de cuvinte româneşti care reprezintă diferite grade de amestec dintre lexeme slave şi latine: *căcărează = căca(re) + (g)réza*, *coderişte = coadă + (topo)rişte*, *judeţ = judec + sudĭcĭ*, *aşijdere = aşi + (tako)žd̆ere* (la no. XV). Desigur, după modelul *aşijdere* se va fi schimbat, la rîndul său, opusul *altminte* în *altmintre* (astfel s-a format probabil şi v. lat. *aliuta* după *ita*); dar nu trebuie uitat că în limbile romanice se intercalează foarte des un *r* în condiţii absolut similare (cf. mai ales friul. *-mentri*). Foarte bine arată Hasdeu cum acest cuvînt a fost supus şi în continuare influenţelor analogiei: *altmintre-lea* ca *aldoi-lea*. În loc de *alt*, *al*, găsim în prima silabă şi *a*, *ai*: *almintrilea*, *aimintrea*. — Că în *acept = aştept* joacă vreun rol lat. *accepto*, mi se pare cu atît mai îndoielnic, cu cît forma latină vulgară a acestuia din urmă a fost *accapto*. Probabil că a avut loc o metateză a grupului *şt* în *tş* (procedeul invers este presupus de Hasdeu în *moşt-ean*), tot aşa cum în alte locuri se întîlneşte *ţ = st* (v. Hasdeu privitor la *ţol = stola*, pentru care ar trebui citat şi *creţ*, iar din italiană cîteva exemple mai convingătoare decît *zolla*) [Add. 16]. — Miklosich presupusese că *vădúvă* este împrumutat din slavă; dar v. sl. *vĭdóva* ar fi dat în limba română *vădoavă*, niciodată *văduvă*, şi cu atît mai puţin forma indicată la no. 19, *văduă*. Dar o influenţă a accentului slav asupra cuvîntului latin presupun şi eu; în româna de sud se mai pronunţă *vèduă* [Add. 15]. — *Omuşor* este considerat de Hasdeu ca fiind rezultatul unei etimologii populare, pe care însă nu o poate dovedi; nu s-ar putea însă să se fi denumit, fără multe ocolişuri, protuberanţa guturală cu cuvîntul „omuşor" *(omşor)* (acesta fiind sensul obişnuit al cuvîntului)? [Add. 21].

Efectul analogiei se resimte şi asupra sensului cuvintelor, nu mai puţin decît asupra formei exterioare. Şi anume, aici poate participa la început şi forma: după cum coincidenţe conceptuale dau naştere la coincidenţe de formă, tot aşa ele evoluează împreună sau pot fi determinate de acestea. Mai departe însă, o schimbare conceptuală poate atrage alta după sine, fără participarea formei; astfel au împrumutat, de ex., românii „ancora" = „pisica" (căţuşa corăbiei) din slavă. Dar nu acelaşi lucru mi se pare a fi cazul cu *măruntaie*

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

« intestine ». Hasdeu spune că zadarnic se străduiseră unii să găsească o legătură logică între acest cuvînt şi *minutalia* « mărunţişuri ». | Dar încă în latină, XXX
minutal denumea o mîncare făcută din ceva tăiat mărunt, un fel de tocană, şi chiar dacă ingredientele ar fi fost de preferinţă zarzavaturi, totuşi cuvîntul ar fi putut ajunge la sensul de « intestine », precum franc. *haricot (de mouton)* « tocană de berbec » a ajuns la sensul de « fasole ». Comp. lat. med. *minutia porcorum*, span. *menudo*, *menudencias* « intestine de vite tăiate », franc. *menu* « mărunţaie de păsări tăiate », ital. *minugia* « intestin », germ. « Gänseklein » (mărunţaie de gîscă) etc. [Add. 22]. Nu trebuie deci să presupunem vreo influenţă din partea lui *drob* 1) « bucată », 2) « mărunţaie »; de altfel, chiar în slavă, sensul al doilea putea rezulta din primul (după cum crede Miklosich), fără să fi acţionat aici v. slav. *ѫtroba*. — Aici trebuie să amintim şi cazul derivării conceptuale prin analogie. De ex., de la « zi » în română, ca şi în slavă: a « zili » bine = a « trăi » fericit. A se compara *frătat* şi *suratăˈ*, discutate de Hasdeu în altă parte, care imită forme participiale slave *pobratim* şi *posestrima*. — Etimologia populară a unui cuvînt de origine latină atrage după sine apropierea de un radical slav: *godinac*, *ghidinac* (de la *godĭnŭ*) = *plăcintă*, ca şi cînd ar proveni de la *plăcea*. — După cum se pare, aici era cea mai slabă linie de apărare a latinei faţă de limbile vechi autohtone. Ba chiar după ce acestea s-au stins, spiritul lor, ca să zicem aşa, putea exercita o oarecare influenţă asupra idiomurilor noi, întrucît conceptele şi obiceiurile naţionale care se impregnaseră în sistemul semasiologic al vechilor limbi au supravieţuit romanizării. În general, istoria sensurilor este în aşa măsură dependentă de istoria culturii, încît nu ne considerăm în stare să stabilim pentru ele linii directoare ferme, similare celor pentru istoria sunetelor; mii de coincidenţe intervin interferîndu-se reciproc. Trecerea cuvîntului sîrb *prasiti* « a face purcei » (de la v. slav. *prasę*, porc) la rom. *prăsi* « a procrea, a naşte » (iar de aici, *prăsturăˈ* « iapă » — acesta este unul din adaosurile lui Hasdeu la bogata listă a lui Miklosich) o vom înţelege fără să cunoaştem prea bine ce rol important a jucat porcul în viaţa românului; la fel cum ne demonstrează numele porcului pe insula Guernesey: *aver*, valoarea pe care aceste animale o aveau pentru insulari. Dar cui i-ar fi venit ideea că cuvîntul roman pentru « ficat » înseamnă, de fapt, « îngrăşat cu smochine », dacă ar fi pierdut anumite prescripţii gastronomice. Cît de multe transformări sînt posibile chiar în limba română, o ilustrează ecuaţii ca « a merge » = « a se scufunda », « a cîştiga » = « a bate », « a vindeca » = « a răzbuna » (no. 192), « a scoate un lichid » = « a amesteca » (no. 116) ş.a. Dar dacă aici nu este cazul să facem obiecţii categorice, este, în schimb, recomandabil să nu acceptăm | o schimbare prea mare a sensului fără ca identita- XXXI
tea formei să bată la ochi, şi de aceea m-am arătat sceptic cu privire la unele etimologii ale lui Hasdeu. De altfel, în afara analogiilor propriu-zise, unele lămuriri ne pot oferi şi paralele cu totul izolate; astfel, admit că derivarea latinescului *unio* « ceapă » de la *ure-re* (**us-nio)* mi s-ar părea foarte verosimilă, datorită rom. *usturoi* de la *ustura* (cf. şi v. slav. *česnĭkŭ)**, dacă nu ne-ar îndrepta spre *unus* sensul de « perlă ». Iar dacă Hasdeu compară cu *foişor* « alee sub frunziş », apoi « galerie », « balcon », « chioşc în grădină », « chioşc pentru distracţii », « cameră de primire », franc. *feuillé* « chioşc în grădină », *folie* « casă de distracţii » (în evul mediu, latinizat: *folia*, *foleia*) (şi cuvîntul german *Laube* reuneşte în mod similar diferite sensuri), desigur că îşi închi-

* Corect: *česnŭkŭ* sau *česnĭcĭ* (n.ed.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

puie ambele evoluții independente una de alta. *Dezvoalbere* = ital. *disinvoltura* «dexteritate» trebuie considerat din același punct de vedere.

Dintre formațiile noi din elemente latine, care se găsesc în glosarul lui Hasdeu, unele prezintă un interes deosebit. Cele două forme *funicel* și *fughicel* indică o formă comună de bază *fungicellus*. Pentru *n* = *ng* într-adevăr nu cunosc alt exemplu, iar fără cea de-a doua formă m-aș fi gîndit la **furuncellus* = *furunculus* (cf. span. *carboncillo* = *carbunculus* etc.): ar fi rezultat prin asimilarea lui *r* la *n* (v. Hasdeu, no. 189, și cf. îndeosebi *funingine* = **furingine* = *fuligine*), mai întîi **fununcel* și apoi, prin schimbarea silabei *-unc-* cu *-ic-* (cf. *rinichiu* = *rărunchiu*), *funicel*. — În mod convingător se arată că *nițel* «un pic» este contras din vechea formă *nișchițel*, diminutiv de la *neșcît* = *nescio quantum* (v. *neștine*, *nescare*). — Vedem verbe aparținînd la două conjugări diferite, derivate nemijlocit de la adjective, spre a se exprima o diferență de sens: *ferica* «a fi fericit»; *ferici* «a face fericit» — *mesera* «a sărăci», *meseri* «a fi sărac» (dar găsim și diferențe de forme fără diferențe de sens, de ex., *adevera* și *adeveri* «a face adevărat», adică «a dovedi» — *molișa* și *moleși* (Cihac) «a face moale» — *mucegăia* și *mucegăi* (Cihac) «a prinde mucegai»). Hasdeu vorbește cu acest prilej despre *-ez-* și *-esc-* ca sufixe de derivare, pe cînd acestea au devenit în română deja terminații. Ca derivativ, *-ez-* mai apare în *cutezà*, *reteză*, *rîncheză* etc. Faptul că trebuie să recunoaștem, în acest *-ez-*, gr. *-ιζ-* (*boteza* = βαπτίζειν nu mai prezintă nici o îndoială. Este interesant că și în franceza veche apare la unele
XXXII verbe I de conjugarea I o amplificare prin *-is-* sau *-iss-*; dar aceasta trebuie explicată altfel: *pruis* și *probez* = *probo* coincid numai întîmplător. — Spre o epocă foarte veche ne îndreaptă forma **feminus* (rom. *famen*, *feamen*, la Kavalliotis θήμενου, alb. φέμρ = θηλυκός) de la *femina*, considerat ca adjectiv, spre una mai recentă **feminea* (rom. de nord *feméie*) pentru *fémina* (rom. de sud *fémena*), cu care Hasdeu compară foarte justificat sîrb. женска (putem aminti și de germ. «Mensch» în acest context [Add. 25]). — Un adverb de loc demn de observat, și anume *cice*, apare în documentul no. XXXI de unsprezece ori, adverb pe care Hasdeu îl pune alături de ital. *quici*; există totuși o mică diferență: acesta este = *eccu hic* + *ecce hic*, iar acela *ecce hic* + *ecce hic* [Add. 24].

Coincidența dintre română și celelalte limbi romanice pledează pentru existența unor vechi cuvinte latine, ca de ex. **mateuca*, de la care ne este transmis de scriitori cel puțin cuvîntul radical, și a unui **gaius* sau ceva similar, de la care nu a rămas nici o urmă. Dacă numele romanic al gaiței nu poate fi explicat ca provenind din limbile germanice, atunci nu este indicat procedeul nici pentru cuvîntul care coincide și care înseamnă «vioi, vesel»; sîntem aproape tentați să ne gîndim la un adjectiv **gavius*, în legătură cu *gaudere*, *gav-isus*. Îmi amintesc din întîmplare de lat. *gavia* «pescăruș», care persistă în diferite forme romanice. — În ceea ce privește sufixul derivativ *-ăn* din *mesteacăn*, îl explic ca și Hasdeu; în radical însă nu mi se pare a fi verbul *masticare*, ci substantivul legat de acesta, *mastix*, prin care a putut fi denumită orice sevă de copac, deci și seva mesteacănului [Add. 23].

Încă din secolele timpurii, circulația comercială i-a adus românei cuvinte din alte limbi romanice. Unul dintre cele mai demne de remarcat dintre acestea este *zgarbură* = ital. *scarpola* (o formă care mie, de altfel, nu-mi este cunoscută). *Zg* = *sc* se mai întîlnește și în alte cuvinte: *zgaibă*, *zgură* (și alb. *zgebe*, *zgjurë*), la fel ca și ital. *sgurare*, *sgomentare*. Ne putem aștepta și la *zg* = *sp* și *zd* = *st*; acestea din urmă apar probabil în *sdroaie* = *strues*, dacă nu

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

cumva forma secundară *droaie* indică altă origine. Şi mai frapant este *rb* = *rp* în *zgarbură*. Acest cuvînt mi-a amintit de un cuvînt pentru « sabot », care s-a răspîndit în Friul şi Tirol, în diverse forme: *sgalbera*, *sgalmera*, *sgalmare*, *galmine*, *dalmine*, *dermine*, *darmole* etc. — Originea imediată a rom. *cioaie*, *acioaie* din ital. *acciajo* nu mi se pare deloc sigură; cum se explică *oa* = *a*? [Add. 26]. *Cioaie* n-ar corespunde lui *aciarium*, ci mai degrabă lui **acionia*. — Este greu de stabilit din ce perioadă provin cele mai vechi elemente germane ale limbii române. Discutînd cuvîntul | *gaică*, Hasdeu a precizat foarte lim- XXXIII
pede că nu există nici un germanism vechi în limba română. Şi totuşi a demonstrat de curînd, într-un studiu foarte lucid, existenţa unui astfel de cuvînt: zîna *Filma* la bănăţeni, personificarea febrei, şi-a primit numele de la gepizi (got. *us-film-ei*, v. nord. *felmr* « groază »). Argumentarea nu poate fi contestată nici în ceea ce priveşte aspectul fonetic, nici cel semantic; dar să fie singurul cuvînt de acest fel? În evul mediu tîrziu au pătruns, fără îndoială, multe cuvinte germane în limba română. Dintre acestea fac parte, după părerea mea, *boziu* = *Wasen* şi *şold* sau *jold* « Schulter », folosit de românii transilvăneni, ca şi de slavi şi maghiari, pentru « şuncă » (de altfel, şi *şuncă* este de origine germană); altfel are sensul de „coapsă" în limba română.

Numeroase cuvinte provenite din alte limbi indogermanice şi neindogermanice sînt explicate de către Hasdeu; de un deosebit interes sînt cele de origine cumană, dar faptul că nu cunosc această limbă mă împiedică să mă ocup de acestea. De multe ori rămîne neclarificat din ce limbă a împrumutat româna mai întîi. Dintre multiplele fenomene fonetice care intră cu acest prilej în discuţie, aleg numai unul: intercalarea lui *l*, pe care o întîlnim în *bilşug*, alături de *bişug*, *jilţu*, alături de *jăţiu*, fenomen de care Hasdeu leagă *molitvélnic*, alături de *molitvénic* şi *ćovlică* = slav. *sovika*, *ziulică* pentru *ziu-ică* şi *sorliţă* de la *sor* = cuman. *sar*. Dar trebuie să facem aici cîteva distincţii: *-elnic*, respectiv *-alnic* este un sufix cu totul românesc (*căpit-elnic*, *domn-elnic*, *făpt-elnic*, *fiinţ-elnic*, *muier-elnic*, *pădur-elnic* etc.), provenit din anumite forme cu un *l* justificat din punct de vedere etimologic, precum *postelnic* (v. slov. *postelĭnikŭ*), *străda̋lnic* (cf. v. sl. *stradalĭnikŭ*). O transformare similară celei din *molitvel-nic* se întîlneşte, de ex., în *pomelnic* pentru *pomen-nic*, *pecelnic* = slov. *pečat-nik*. La fel este cazul cu *medelniţă* (no. XXXI) = = v. sl. *mědĕnica*, *răsalniţă* alături de *răsadniţă*, *stelniţă* = v. sl. *stĕnica*, *păduchelniţă*, *urechelniţă* etc., ale căror modele trebuie căutate în *cădelniţă* = = v. sl. *kadilĭnica* şi altele asemenea. Acest *l* este slav, face parte din part. trec. act. II, de la care s-au format multe derivate în *-nikŭ*, *-nica*, de ex., v. sl. *bajalĭnikŭ*, *bělilĭnikŭ*, *imelĭnikŭ*, *skǫdělĭnikŭ*, *doilĭnica*, *tŭkatelĭnica* etc.; neoslov. *pihalnik*, *umetalnik*, *vsekalnik*, *nosilnica*, *spovedalnica*. În formele *ćovlică* etc., şi *sorlic*, alături de *soric*, *l* are funcţie diminutivală, cf. *căl-ul-eţ*, *corn-ul-eţ*, *fi-ul-eţ*, *furc-ul-iţă*, *musc-ul-iţă*, *porc-ul-ean* etc. Mai observ, de asemenea, *cîşliga* = *cîştiga*, *coraslă* = *corastă*.

Am lăsat la urmă un cuvînt care cere o dezbatere mai amplă, şi anume pronumele *o*. În comentariile la documentul XXVI, Hasdeu îl identifică cu articolul *o* şi vede aici o rămăşiţă preromană. Ar fi însă totuşi destul de straniu, | dacă femininul *o* nu s-ar alătura, prin origine, masculinelor *lu*, *un*. XXXIV
De aceea sînt de acord cu Cihac că cei doi *o* trebuie separaţi, iar sensurile lor derivate din *una* şi *illam*, dar nu sînt de acord cu explicaţia fonetică. Mai întîi, cîteva cuvinte despre *o* = *una*, v. rom. de nord şi rom. de sud *ună* (dar rom. de vest numai *o*). Din *ună* s-a format *uă*. Nu avem într-adevăr un alt caz cu totul similar; dispariţia unui *n* între două vocale are loc numai în două condiţii: 1) după *î*: *grîu*, *frîu*, 2) înainte de *i* : *vie*, *ai* = *vinea*, *anni*. Dar,

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

întrucît prin aceasta se atestă, în general, o rezistență mult mai mică în română a lui *n*, decît, de pildă, în italiană, s-ar putea ca, prin excepție de la regulă, *n* să fi dispărut și într-un cuvînt atît de frecvent și atît de repede pronunțat; am putea da destule exemple pentru tratarea deosebită a unor astfel de cuvinte. *Uă* însă, după cum vom vedea îndată, trebuie să dea *o*. Arborele genealogic al celuilalt *o* este următorul:

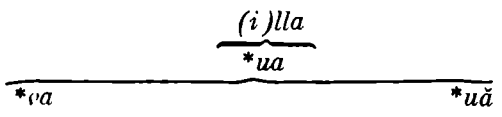

rom. de vest (Valdarsa) *oo*, considerat de Ascoli ca egal cu rom. de nord *oo* = *orco* «o oarecare».

rom. de nord și rom. de vest *o*, rom. de sud *u* (și în no. XXVI, unde însă *u* și *o* sînt, în general, de mai multe ori confundate).

Voi încerca să dovedesc cele două transformări principale prin exemple suficiente, remarcînd că socotesc ca fiind de egală valoare *o* și *u* neaccentuat între vocale după indicația localnicilor.

1. *O* = *uă*:

a) La început de cuvînt = *oa*:

oraș = magh. *város* (citat de Hasdeu),
Oșorhéiu = *Vásárhely*.

O = *oa* = **oa(le)* nu face parte din această categorie, diferitele forme pentru *vult* trebuind să fie astfel ordonate:

$$oa \begin{cases} oo\text{-}o \\ a \end{cases}$$

V la început de cuvînt cade, ca și în alte forme ale aceluiași verb *(eți, or)*.

Vo = *oa* (și la fel forma din Valdarsa, citată mai sus pentru *illa*) se bazează pe asimilare ca *luom*, *luo* = *luăm*, *luă*, *ploo* = *ploă*. După Hasdeu,
XXXV în primele două forme, *o* provine din *oa*; dar acest lucru nu e posibil, deoarece numai *oa* neaccentuat se transformă în *o*, iar *eo* este cuprins în *u*, precum arată foarte clar perf. *luai*, inf. *lua*[1]. În româna de sud, *eo* se transformă, în cazul respectiv, în *o (loai, loare)*, și astfel avem la prezent *lom*, *loți* pentru **loom*, **looți*; româna de vest are, în loc de *eo*, un *u* ușor slăbit: *lŭăm — lăm*, *lŭăți — lăți*, *lŭa — la* etc.

b) La sfîrșitul de cuvînt:

α) = *ua*. La numeroase forme de plural în *-ao* de la forme de singular în *-ău* (de cele mai multe ori = magh. *-ó*):

halao = **haluă (Lexiconul* de la Buda: *haleáuă)* de la *halău*,
hălăștao = **hălăștauă (Lexiconul* de la Buda: *halaștoáă)* de la *hălăștău*,
macao = **macauă* de la *macău*,
valao = **valauă* de la *valău*.

Formele de plural ale unor astfel de substantive sînt notate și cu terminația *-ae* și *ăe*.

[1] Este adevărat că Hasdeu îmi atrage atenția asupra faptului că în textele vechi se întîlnesc *luoai*, *luoa*; dar din acestea nu ar fi rezultat *luo*, *luom*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

β) = *ua* = *(ú)-a*:

văduo, alături de *văduă*, *văduvă* = *vidua*,

auo (rom. veche de nord), *aúa* (rom. de sud) = *ua* (chiar și în lat. vulg. așa pentru *uva*).

γ) = *ua* = *va*:

ao (în *aoiei?* rom. veche de nord) pe lîngă *áuă* (vechi) = *uva*,
noao (rom. de sud *nao*), alături de *noauă* = *nova*,
oao pe lîngă *oauă* = *ova*,
ploao pe lîngă *ploauă* = *pluv(i)at* (cf. *ploaie* = *plu(v)ia*),
greao (rom. de sud) = **greauă* = *greva* pentru *grave*.

δ) = *ua* = *va* = *ba*:

fao (rom. de sud) = *faba*,
zao (*Lexiconul* de la Buda) = φάβα (grec. tîrziu, în glose lat. *zaba*; v. Löwe, Prodrom., p. X).

ε) = *ue* = *ve* (sau = *vă* = *ve*):

noao (rom. de sud *nao*), alături de *noauă* = rom. de vest *noue* = **nove* = { *nobis* / *novem*
voao (rom. de sud *vao*), alături de *voauă* = rom. de vest *voue* = **vove* = *vobis*,
o (neaccentuat) = **uă* = rom. de vest *uvă*, *uve* = *ubi*,

neao (rom. de sud), *neavo*, *năvu* (rom. de vest) = *neauă* (rom. de nord), *neavă*, *neaua* (rom. de vest) = *nive*.

V sau *u* asimilează un *e* următor în *ă*, dar nu neapărat (cf. *oae* = *ove*).

η) = *ue* = *(ó)-e*:

doao (rom. de sud *dao*), alături de *doauă* = *doae* = **doe* = *duae*,

roao (rom. de sud *rao*), alături de *roauă* = *roaue* = **roe* = *rore* (cf. it. *prua* = *prora*).

2. *Ua* = *lla*. Condițiile în care *l* se transformă în limba română în *u* sînt diferite de acelea în care se petrece acest fenomen în alte idiomuri romanice, în cele germane și slave. Se vocalizează numai *l* dublu (cel simplu rămîne între consoane, iar între vocale se transformă în *r*), anume înainte de *a*[1] (cf. *cale* = *calle*, *cal* = *caballo*). XXXVI

măduă, *măduhă*, *măduvă* = **mădu-u-ă* = *medulla*,

pivă, *pio* = *piuă* (de aici *piuar*) = **pilla* pentru *pila*.

Forma populară **pilla* e confirmată și de ital. *pillo*; cf. ital. *pigliare* etc. (ca și *togliere* = *tollere*). *U* = *ll* apare și la plural: *piue* (ca și *mădue*), pentru care și (cf. mai sus ε și η) *piuă*, *pio*.

stavă (de aici *stăvar*) = **stauă* = rom. *stalla*, citat de Hasdeu. — Plural: *stăvi*.

---

[1] În româna de vest, *l* dispare adesea între *a*, *u* și consoane, de ex.: *ab* = *albus*, *cad* = *caldus*, *pamă* = *palma*, *ascuta* = *auscultare*, *cuca* pentru *culca* = *collocare*, *pupă* = *pulpa*. Ca treaptă premergătoare trebuie să presupunem un *u* (deci **aub*, **caud* etc.). Interesant este aici *căsteu* sau *castău* = *castellum*, prin care este denumit îndeosebi castelul *Castua* de lîngă Fiume. *L* de la sfîrșit de cuvînt = *ll* dispare după *u* în *sătú* = *sătul* (fem. *sătulă*); la fel în vorbirea populară din rom. de nord, *l* din articol, de ex. *omu* = *omul*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

În alte cuvinte, ca în *olla*, *l* rămîne: *oală;* nu ne-ar folosi la nimic să raportăm cuvîntul românesc la forma *ola*, căci aceasta ar fi dat *oară*.

3. = 1. + 2. *O* = *lla*, fără să se poată demonstra veriga intermediară *uă*, ca la *piuă*. Substantivele în *-ella* se termină în româna de sud în *-eao;* de ex.:

*ste-lla : *ste-uă : stea-o*
*stellae : *ste-le : stea-le*

Uneori *e* din *ea* (Kavalliotis scrie *ia*) este absorbit de consoana premergătoare, asemenea cazurilor semnalate mai sus *nao*, *dao*, *rao* pentru *noao*, *doao*, *roao*. Astfel:

sella : şao
sellae : şale

-ella secundar este tratat la fel:

**maxella* pentru *maxilla : măseao.*

** suprincella* (cf. retoroman. *survaschella;* plur. rom. *sprincéle*, de origine necunoscută la no. XVIII)[1] pentru *supercilium : sufrenţeào*, *sufrănţeào.*

După cum în ultimul exemplu am avut *ll* pentru *lj*, aşa stă, invers, *lj* pentru *ll* în *scintilla*, **scintilja*, **scintelja*, rom. de nord *scînteie*, *scîntée.*

Româna de vest pare a se comporta, în general, la fel ca şi româna de nord, despre care va fi vorba îndată. *Vocabularul* lui Maiorescu, cel puţin, prezintă *stea* (dar la Schitazza: *stella*), cu articolul *steaua*, plur. *stelle; verigea,*
XXXVII plur. *verigelle; viţea*, plur. *viţelle.* Ascoli a consemnat *stäla* | la Valdarsa, în timp ce forma de bază la Žejane e *stävu* (cf. mai sus *nävu*).

Româna de nord se deosebeşte de cea de sud, mai întîi, prin faptul că aici după *ea* n-a mai rămas nici o urmă din *-lla*:

stea	plur. *stele*
şa	*şele*
măsea	*măsele*
mantea	*mantele*

Pe lîngă *mantea* şi *manta*, se întîlneşte şi (conform *Lexiconului* de la Buda) *mantao.* La fel şi în pronumele pentru pers. a 3-a (**ella* pentru *illa*) :

ea, *ia* plur. *ele*

Aici însă coincide româna de sud:

ia — *ele*

Se pune problema dacă a căzut *o* sau treapta mai veche *uă*; aceeaşi întrebare se pune pentru:

grea = **greauă* (rom. de sud *greao*) = **greva* = *grave*,
nea, alături de *neauă* (rom. de sud *neao*) = *nive.*

Dispariţia lui *o* este posibilă; comp. *manta* = *mantao* şi mai jos *za* = *zao*, *zi* = *zio.* Dar înclin să presupun că *uă* a dispărut, fără să mai fi trecut la *o*; faptul îmi pare posibil pentru anumite forme verbale (din rom. de nord şi de sud):

ia (lja) = **leauă* = *levat*,

bea = **beauă* = **beue* (*uă* = *ue*, v. mai sus) = *bibit*,

la = **lauă* = *lavat.*

---

[1] De aici apoi, prin etimologie populară, pe care Cihac a prezentat-o ca fiind cea propriu-zisă: rom. de nord *sprinceană*, *sprînceană*, rom. de vest *suprageană*, *desuprageană.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Probabil că a dispărut mai întîi *u*, care, de altfel, se pronunță atît de slab în general, încît se scrie, în loc de *nóuă*, *óuă*, *róuă*, *șeuar* etc., și *nóă*, *óă*, *róă*, *șear* etc. *Ă* după *a* nu a putut rezista, cf. rom. de nord:

rea = **reaă* = *rea*
mea = **meaă* = *mea*
ta = **toaă* = *tua*
sa = **soaă* = *sua*

Cele trei forme din urmă se pronunță la fel și în româna de sud; dar în loc de *reá* avem aici *rao* (pentru **reao*) = **reauă*, *u* provenind din masculinul *reu* (cf., de ex., prov. *Yuzieua*, *micua*), sau a fost intercalat eufonic, tocmai pentru a apăra pe *ă* de la sfîrșit de dispariție. Această a doua interpretare pare a fi singura aplicabilă pentru:

curao (rom. de sud) = **cureauă*
curea (rom. de nord)
} = *cureaă* = *corrigia*

cucuveao (rom. de sud) = *cucuveauă* = *cucuveaă* = *cucuvăie* (rom. de nord) } it. *coccoveggia*, neap. *coccovaja* ngr. κουκουβάγια etc.

Într-un singur caz[1], *uă* = *lla* din româna de nord rămîne, și anume atunci cînd se adaugă articolul hotărît, astfel *steaua* (scrierea obișnuită este *steaoa*) = *steau(ă)+a*. Forma din româna de sud, care se pronunță la fel, trebuie probabil înțeleasă în mod similar; chiar dacă, datorită formei nearticulate *steao* și dativului *steo-lji* se percepe astăzi ca fiind *steao-a*, totuși trebuie să avem în vedere că atunci cînd forma nearticulată mai suna încă *steauă*, și nu *steao*, cea articulată era deja *steaua*. XXXVIII

După analogia substantivelor în *-eá (-eáo)*, articulat *-eáua*, plur. *-ele (-eale)* au urmat multe altele, dar nu putem să decidem pe ce treaptă a avut loc analogia. Deocamdată este ușor de înțeles că în româna de nord *-ea* din nominativul singular nearticulat, care nu provine din *-ella*, a fost redat în același mod ca și *ea*, care continuă pe *-ella*, deci:

curea	*cureau-a*	*curele*
rea		*rele*
mea		*mele*
grea		*grele*[2]

Totuși, deoarece *grea* provine din **greauă*, chiar și aceasta din urmă s-ar fi putut orienta în formarea pluralului după **steauă : stele*. Fac parte din această categorie și multe cuvinte de origine greacă și turcă, de ex.:

lichiea	*lichieau-a*	*lichiele*
văpsea	*văpseaua-a*	*văpselc*
bogcea	*bogceau-a*	*bogcele*
imamea	*imameau-a*	*imamele*

[1] Demn de semnalat este faptul că și una și cealaltă derivație prezintă *u* alături de *l* = *ll*; astfel: *șeuar*, alături de *șelar*, *înșeua*, alături de *înșela*.

[2] În româna de vest, la Schitazza, analogia acționează chiar și mai departe asupra masculinului: *grelu*, plur. *greli*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

În româna de sud, fac la fel ca *stea : steale*, *şao : şale* etc.

greao : greale
nao : nale
rao : rale
curao : curale

Însă:

mea : mele

va fi fost provocat de *ea : ele?* N-ar trebui mai degrabă să acceptăm **meauă* (care ar corespunde în întregime formei **reauă*)?

Dacă cuvintele în *a* accentuat au articolul *aua* şi la plural *ale*, cum sînt mai ales cele de origine turcă, de ex. (rom. de nord):

aba	*abau-a*	*abale*
bina	*binau-a*	*binale*
masala	*masalau-a*	*masalale*,

XXXIX atunci modelul cuvintelor în *-ea* a fost probabil suficient. În unele cazuri se poate porni însă şi de la **auă : ale* = **eauă : ele. Za (zau-a, zale)* nu este, cum crede Rösler, cuvîntul turc *zeh*, ci, aşa cum am văzut mai sus, gr. tîrziu ζάβα: din pluralul *zale* s-a dezvoltat apoi un nou singular *zală*. De la o formă nu prea uzuală *ba* = lat. *bava*, pluralul este *bale*, de la care avem un nou singular *bală*, cel puţin în româna de sud; găsesc indicat şi un singular masculin *bale* (pl. *bali*). Cuvîntul ar putea proveni, de altfel, din slavă. *Ta, sa* mi se par contrase din **toauă*, **soauă* (cf. mai sus *meauă*) = **tova*, **sova*, iar pluralele *tale*, *sale* din aceste forme mai vechi. Mussafia pune semn de egalitate între **tea (teale)*, **sea (seale)* = **te-a*, **se-a* (formate după *mea*). Dar cum se explică tratarea diferită a aceleiaşi vocale la pers. a 2-a şi a 3-a, faţă de cea de la pers. 1? Diftongul *ea* — după Mussafia (Vocal. § 12) — este simplificat îndeosebi după labiale, dar şi după siflante, în *a*; oare *m* a acţionat mai puternic decît *t* (v. Lambrior, *op. cit.*, p. 87, a) şi *s*? Conform legii lui Lambrior, femininul de la *mieu* ar trebui să fie **mia* (ca *miez* = *miază*); în textele din secolul al XVI-lea eu văd că scrie мѣ, nu мїа sau мꙋ. Şi *tău, său* sînt probabil nu = *teus, seus*, ci **tous, *sous* (cf. rom. de sud *nău* Kav. = *nou* Boj.). Trebuie avute în vedere şi formele enclitice: *mio, to, so* (*miu, tu, su*). Probabil că pronumele posesiv de pers. 1 a exercitat o anumită influenţă asupra celorlalte două, numai că nu s-a impus cu totul; astfel sînt rom. de sud *teu* ca şi *meu*, alături de *su*, v. rom. de nord *mume-sii (-suae)*. În româna de vest avem în schimb: *meu, mê — teu, tê — sê*, fem. *mă — tă — să* (după Ascoli; Maiorescu dă formele ca cele din româna de nord).

Mai rămîne o formă de cuvînt interesantă. Vechiul romanic *dia* = *dies*, care ar fi trebuit să devină în română *zie*, a fost transformat de români în **diva;* de aici a rezultat *ziuă* (popular), *zio (Lexiconul* de la Buda*)*, *zi* (articulat: *ziua*) sau, cu schimbare de accent, *zĭuă*, rom. de sud *zuă* (popular şi în rom. de nord; vezi, de altfel, şi docum. II). Pluralul sună în ambele dialecte *zile*. În rom. de vest (Valdarsa) *zi, zie*, plur. *zie, zile*.

În *steaua* etc., unii, printre care Diez, au considerat *ua* ca fiind articol. Este adevărat că *ua* este cea mai veche formă a articolului feminin din limba română, dar ea nu mai există; din cele discutate rezultă, cred, cu claritate, că trebuie să despărţim *steau-a*. Cum poate fi explicat însă faptul că în toate celelalte limbi romanice articolul *illa* şi pronumele conjunct *illa* au fost modificate în acelaşi mod, în timp ce în limba română au evoluat diferit, primul în *a*, al doilea în *o*? Cauza constă desigur în poziţia necesar enclitică a pri-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

mului și în cea de preferință proclitică | a celui de-al doilea. Și în cea din urmă, XL
a ar fi putut proveni oricum din *ua* (cf. *a* pentru *va* = **volit*); în **cetăteaua*, **mùmăua* etc., dispariția lui *u* aflat între două vocale neaccentuate era aproape obligatorie și a fost sprijinită prin existența unui articol *a* în vechea limbă a țării. *A* din *la*, ca în portugheză, nu este posibil aici; *l* dispare la început de cuvînt numai înainte de *e* și *i*, după ce a fost muiat (*ei* = *jei* = *ljei*; *i* = = *ji* = *lji* = *li*). Dacă în loc de *domnul* se pronunță *domnu*, atunci *l* dispare și la sfîrșit de cuvînt; în *coconui* (no. XXX), *logofutui* (no. XXXII) însă, dacă nu avem de a face cu simple greșeli de scriere, se manifestă probabil acțiunea formelor pronominale, după cum presupune și Hasdeu. Să mai prevenim încă o rezervă. Am intercalat între *ua* și pronumele *o* treapta intermediară *uă*, întrucît am observat că *o* apare și ca formă secundară de la un astfel de *uă*, care nu provine din *ua*. Nu exclud posibilitatea ca *ua* să se fi transformat de-a dreptul în *o*, dar n-am vrut să mă adîncesc într-o problemă care nu poate fi decisă atîta timp cît ne lipsesc puncte de reper cronologice pentru închiderea lui *a* în *ă*. Fie că *a* în *ua*= *illa*, fiind un cuvînt monosilabic, nu a fost modificat deloc, după cum și în franceză a rămas *la*, și numai în picardă a devenit *le*; fie acest lucru s-a petrecut în pronumele *ua* abia după ce articolul *ua* se redusese deja la *a*. Însă *a* din *cetatea*, *mum(ă)a* etc. a rezistat cu ușurință modificării. De altfel, dacă nu am avea această formă a articolului, s-ar putea crede că trecerea, sau cel puțin tendința, lui *ll* spre *u* trebuie pusă pe socoteala nu a unui *a* următor, ci a unui *ă* [Add. 29].

Numeroasele observații pe care le-am făcut la partea lingvistică a acestei cărți nu urmăresc nicidecum să diminueze însemnătatea ei, ci, dimpotrivă, să o ridice. Dacă o lucrare științifică, ce urmează drumuri noi, este întîmpinată numai cu cele mai măgulitoare laude, dar fără orice adaos critic, aceasta provoacă, chiar și autorului, o nemulțumire; aceasta înseamnă ori că nu s-a priceput să semene semințe dătătoare de roade, ori că nu a găsit solul care să le primească și să le dezvolte. Valoarea unei realizări nu trebuie măsurată numai după rezultatul imediat; în această privință, căderea rapidă în desuetudine a multor lucrări de epocă este foarte elocventă. Odată cu prezenta carte, lingvistica românească a făcut un foarte însemnat pas înainte, dar multitudinea de sugestii pe care le oferă trebuie să se manifeste în mod diferit, prin confirmări și îndoieli, prin construcții ulterioare și prin delimitări. Nu va fi de mirare că sînt de acord cu linia generală a lui Hasdeu, dar mi-am XLI
exprimat cu privire la unele amănunte alte păreri. Un acord deplin nu va întîrzia în cele din urmă, mai ales că o mare parte a semnelor mele de întrebare se bazează pe faptul că nu am dispus de o mulțime de materiale, care pot fi cu ușurință hotărîtoare. Recomand încă o dată, cum am făcut și la început, lucrarea lui Hasdeu atenției romaniștilor și, dacă ar avea norocul să pună în mișcare condeiul unui critic german, acesta să nu uite că prefața germană are drept scop să introducă în cartea românească, nu să îndepărteze de la ea.

Am vrut și am putut să insist amănunțit numai asupra uneia, celei mai importante părți din cartea lui Hasdeu; dar trebuie să atrag atenția că ea mai prezintă, în mare măsură, un dublu interes, paleografic și istoric. Așteptăm un tratat propriu al lui Hasdeu de paleografie slavo-română, lucrare care va sintetiza cele prezentate aci și le va completa. Mai mult decît istoria politică, interesează istoria culturii, și mai ales istoria dreptului. Nouă, occidentalilor, vechile documente ale românilor cu menționarea celor 318 părinți de la Niceea și cu împărțirile țiganilor ni se par curioase prin formă și conținut; cine vrea să se edifice în acest sens și nu poate citi în română sau în slavonă, să recurgă la colecția de documente ale mănăstirii Solca, editate anul trecut

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

de către Wickenhauser. Din textele noastre citãm, printre faptele interesante, unul, care nu este totuşi un fapt izolat, şi anume: pe la anul 1600 Negré, fratele lui Nedé, a fost luat prizonier de către tătari şi a scăpat mutilat rău; dintre obiceiurile ciudate, pe cel potrivit căruia iobagii vînduţi împreună cu moşia participau şi ei la *aldămaş*. Dar şi mai însemnat mi se pare numele pe care îl poartă astfel de iobagi, *români*, şi aş fi dorit ca observaţiile lui Hasdeu, pe care le dă la no. XXI, să fi fost ceva mai explicite. Mai amintesc acele *ćobote*, în no. VIII, „bani de cizme" (propriu-zis „cizme", după cum în alte limbi romanice avem „mănuşă" pentru „bacşiş"), care în latina medievală din Apus se numea *calciarium* şi altele asemenea; şi acel *codru* din no. XXVIII, cu sens de „teritoriu limitat, îngrădit". Numai că eu nu cred că cuvîntul *codru* „bucată" a fost derivat din *codru* „pădure"; *codru de pîine*, *codru de caş* corespunde exact latinescului *quadra panis* (Seneca), *quadra casei* (Martial), cuvîntul a ajuns, în formă grecizată (despre *co* = *qua* v. *Vok.*, II, 510), în limba română. Hasdeu însuşi şi-a manifestat această părere (*Ist. crit.*, II, 65). Dacă n-ar exista alb. *kodre* „deal" (şi în rom. de vest *codru* = deal), s-ar putea construi foarte bine seria de sensuri „cartier", pădure îngrădită",
XLII „pădure" în general [Add. 30]. Şi cuvîntul germanic *Mark* s-ar putea | să fi parcurs o evoluţie asemănătoare, în loc să fi pornit de la noţiunea de „pădure", cum opinează Grimm. Hasdeu a făcut un pas introductiv fericit în cercetarea documentelor vechi juridice româneşti: primind de la Minister sarcina de a redacta un chestionar juridic şi unul lingvistic-mitologic, a şi realizat pe primul, luîndu-şi ca model cunoscutele lucrări ale lui Bogišić şi Efimenko-Matvieev. Chiar şi numai frunzărirea acestui program ne promite nouă lingviştilor indicaţii preţioase; evident, al doilea ne interesează cu mult mai mult şi aşteptăm cu cel mai mare interes rezultatele lui. Şi, pentru că sîntem la capitolul dorinţe şi speranţe, să nu ascundem că parcurgerea documentelor ne-a relevat necesitatea unui indice de nume de localităţi şi persoane, în care să se explice mai întîi ceea ce se poate explica fără prea mare efort.

Dar dacă nicăieri istoria limbii nu este mai strîns legată de istoria culturii şi de istoria politică decît pe pămîntul românesc, este o coincidenţă fericită că studiile aceluiaşi om evoluează în toate aceste trei direcţii. Nu pot să neg că, mai înainte, multilateralitatea şi rodnicia nemaipomenită a lui Hasdeu mi-a trezit oarecari rezerve, ba chiar şi erudiţia lui, care stăpîneşte un tezaur de cărţi atît de vast şi atît de diferit din punct de vedere al limbilor, mi se părea a ascunde un anumit pericol; dar acum văd că se orientează din ce în ce mai bine asupra cercului de probleme căruia i se dedică, şi că multe lucruri, care ar putea să i se socotească drept greşeli, au deschis, în fond — ce e drept, într-o reacţie cam puternică — largi porţile pentru influenţe occidentale, deşi metodele ştiinţifice ale Occidentului s-au încetăţenit acolo cam anevoios. Hasdeu a contribuit la aceasta cu toate forţele; combătînd, printre primii, latinomania generală, s-a familiarizat pe deplin mai ales cu situaţia cercetării lingvistice, iar lucrările în care dă dovadă de această familiarizare nu au nici pe departe un caracter de compilaţie, ci conţin cercetări proprii de o sîrguinţă şi o conştiinciozitate, care sînt noi pentru compatrioţii săi. Aici s-a dovedit acea originalitate, a cărei absenţă din viaţa ştiinţifică a românilor o deplîngea Maiorescu; facă-se mai puternică şi mai limpede şi să acţioneze înviorător în juru-i.

Aş vrea să folosesc acest prilej şi să opun consideraţiilor pesimiste pe care le-a exprimat Maiorescu, desigur nu fără motiv, cu privire la întreaga cultură de astăzi a românilor, unele de ordin consolator, dînd prefeţei mele

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

seci o încheiere, din | care să se vadă că la studiile mele româneşti nu parti- XLIII
cipă numai mintea, ci şi inima! Nu este atît de greu să se pună capăt acelei culturi de seră, pe care o critică Maiorescu. Se va constata, cu timpul, că o căldură artificială şi irigaţia nu impun totul şi nu ceea ce este mai bun, iar mugurii primăverii trebuie să aştepte toamna pentru a deveni fructe; chiar şi cele mai frumoase plante exotice nu trebuie să izgonească pe acelea pe care le generează solul propriu. Forţa naţională îşi are totdeauna rădăcini în poporul adevărat; căci şi uriaşul Anteu şi-a pierdut forţa trupului, atunci cînd piciorul său n-a mai atins pămîntul matern. Dacă învăţaţii români încep să acorde atenţia lor plină de afecţiune acestui popor, atunci şi scriitorii vor trebui să facă acelaşi lucru. Luther a vizitat pe meseriaşi pentru a culege de la ei anumite expresii; Malherbe zicea că adevărata franceză trebuie învăţată de la hamali, şi chiar astăzi ţăranii din Toscana sînt consideraţi autorităţi în privinţa limbii pentru oameni cu renume literar. De ce la români, cei învăţaţi să nu meargă la şcoală la cei care nici nu ştiu carte? Mai ales poeţii nu trebuie să studieze numai limba, ci şi sufletul poporului, al poporului de jos, cel dispreţuit, cel neştiutor. Cel mai frumos lucru, pe care l-a produs poezia română aparţine — cel puţin după aprecierile din străinătate — poporului; restul se diferenţiază în trepte de valoare în funcţie de spiritul popular de care este pătruns. Este adevărat că româna apare, faţă de surorile sale romanice, ceva mai neglijată, aproape ca o cenuşăreasă, dar aceasta se explică numai prin faptul că vrea să facă pe doamna de salon, în loc să se arate cu basmaua ei pitorească şi cu catrinţa ei cu fir de aur şi franjuri. Departe de mine intenţia de a afirma că românii trebuie să înceteze a învăţa şi a împrumuta de la străini; dimpotrivă, în multe privinţe încă nu s-a făcut destul în acest sens. Dar lucrurile străine care pătrund în ţară nu trebuie să dea naştere la nişte forme diafane fantastice; ele trebuie să se lege de un nucleu solid, să pătrundă în seva şi sîngele său, dacă se dovedesc, în genere, a fi hrănitoare. Dacă se formează un astfel de nucleu şi dacă se adună în el forţa tinereţii efervescentă şi exuberantă — şi acest lucru se va întîmpla —, atunci este asigurată înflorirea crescîndă a culturii româneşti; laurii proaspeţi, cîştigaţi cu vitejie eroică în luptă cu duşmani şi prieteni se vor împleti din ce în ce mai mult cu ramuri blînde de măslin, iar din ruinele Peninsulei Balcanice, mărturii ale unor lupte barbare, se vor înălţa la nord şi la sud două coloane menite să poarte o nouă clădire mîndră a păcii şi să împrospăteze amintirea celor două popoare mari ale antichităţii, | care dăinuieşte XLIV
în limbă cu o strălucire şi mai vie.

Graz, în zilele Paştilor, 1878.

La pag. XV. Existenţa unui *r* vocalic mi se pare certă pentru româna de vest; comp. *'rd — rîd*, *'rs — rîs*, *'rpă — rîpă* la Schitazza. — Cu privire la *părinătele* etc., părerea Dr. Jarnik de la Viena merită a fi luată în seamă, şi anume că *ă* trebuia să sublinieze sonoritatea lui *n*, adesea slăbită în faţa consoanelor (vezi p. XIII).

Nota bene. — Răspunsurile lui Hasdeu la unele din observaţiile de mai sus se găsesc in Addenda et corrigenda.

---

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

„CUVENTE DEN BĂTRÎNI“ DE D. B.P. HASDEU

RAPORTUL

DOMNULUI GEORGE BARIȚ

CITIT ÎN ACADEMIA ROMÂNĂ, ÎN NUMELE COMISIUNII ÎNSĂRCINATE A DEFIGE, PENTRU PREMIUL NĂSTUREL, CEA MAI BUNĂ CARTE IEȘITĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ ÎN CURSUL ANULUI 1878

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

XLVII Кѣвенте дѣи бътрѣни. Limba română vorbită între anii 1550—1600. *Studiu paleografico-linguistic de B. Petriceicu Hasdeu. Cu observaţiuni filologice de Hugo Schuchardt.* Tomul I. Bucureşti, Tipografia Societăţii Academice Române, 1878.

Acest titlu special este precedat de altul dublu, mai general, care sună: *Direcţiunea generală a Arhivelor Statului. Publicaţiuni istorico-filologice. Texturi şi glose române între 1550—1600.*

În aceste două titluri sau, cum le numeau bătrînii, poartă, porţi ale cărţii, tendinţa autorului este răspicată binişor. Aceeaşi însă se află descrisă şi motivată cu atît mai limpede în prefaţiunea generală de la paginele I—II şi în prolegomena specială, cuprinsă pe paginele 1—4 sub titlul: Texturi române inedite înainte de anul 1600.

În partea I a acestei publicaţiuni erudite aflăm 30 de documente, dintre cari numai documentul nr. 1 este traducţiune, cealaltă colecţiune cuprinde texturi originale. Partea II este intitulată Apendice, care stă dintr-un lung inventariu românesc sau, cum se intitulează acela, Catastihul Monastirii Galata (Iaşi), 1588, noiembre, 4—25. Acest preţios document, proprietate a generosului şi eruditului domn Dim. A. Sturdza, fu dat domnului Hasdeu spre publicare şi comentare. Tot în apendice se mai văd alte două documente româneşti originale din secolul al 17-lea. În partea III, mai mică decît toate celelalte, se află un glosariu de cuvinte româneşti, intercalate şi ascunse prin documente vechi slavone, începînd de la un hrisov al lui Stefan Duşan, ţar serbesc, de la 1348 pînă la 1593. În partea IV, vine un alt glosariu, no. II, dintre anii 1600—1630, pe care domnul Hasdeu îl denotă cu titlul: Specimen de dicţionar etimologic al limbei române, cu vreo 500 de | cuvinte*. D-sa îl comentează pe 53
XLVIII de pagine. În partea din urmă avem Cronica călugărului Mihail Moxa din Oltenia, scrisă pe la a. 1620, la care editorul iarăşi adaose multe adnotaţiuni erudite.

Scopul principal al acestei publicaţiuni este, precum însuşi autorul observă în prefaţă, „a pune o serioasă temelie analitică pentru filologia şi diplomatica română"; iară încît pentru limba din texturi, zice că ele reprezintă *limba vorbită odinioară de români*, şi aşa generaţiunile de astăzi vor cunoaşte care era *limba cea vorbită* a poporului românesc între anii 1560—1600, sau adică înainte cu 300 şi mai bine de ani. Colegul nostru apasă expresiunea limbă vorbită şi o motivează observînd că: « pînă acum, cît se atinge de secolul XVI, s-au publicat numai texturi române traduse, în cari nu numai sintaxa oglindeşte mai mult sau mai puţin o construcţiune străină, adecă este slavică sau greacă, dar adesea pînă şi cuvintele izolate se întrebuinţează pe dos, din cauză că traducătorul nu înţelegea sau nu ştia să brodească ideea originalului ». « Sînt acte oficiale sau particulare, scrise în România de către români după trebuinţe locale şi momentane. Autorii lor, oameni din popor,

* Corect: 200 de cuvinte *(n.ed.)*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

nu știau multă carte. Ei scriau așa cum se vorbea în zilele lor în orașul sau chiar în satul unde trăiau ». Așa crede domnul autor, și rămîne ca lectorii să se convingă despre afirmațiunile d-sale, comparînd mai ales construcțiunea, frazeologia românească veche din sec. XVI cu cea ce o auzim acuma *în secolul nostru*, din *gura poporului românesc* locuitor în acele părți ale Munteniei și Moldovei, pe unde el nu este amestecat cu nici o populațiune de alte limbe străine. Aci, în această carte, autorul presupune că limba documentelor publicate de domnia-sa și a celor ce se vor mai publica să fie comparată cu cea veche cunoscută din traducțiunile vechi. Este învederat că cu aceasta se face aluziune mai virtos la interesantele și instructivele publicațiuni ale venerabilului nostru coleg d. Timotei Cipariu, cunoscute nu numai literaților români, ci și filologilor străini, cîți se ocupă cu studiul limbelor neolatine, prin urmare și cu al limbei noastre. De altmintrelea însuși colegul nostru Hasdeu ne-a observat la ocaziune că d-sa cu această publicațiune continuă pe ale d-lui Cipariu. Eu cred că această împregiurare merită cea mai de aproape atențiune, nu numai a filologilor de profesiune, ci și a tuturor românilor inspirați de legitima dorință de a pătrunde în natura limbei noastre, de a-i cunoaște geniul ei și a-i descoperi eternele sale regule, cari stau modeste și ascunse dinaintea minților profane, din care cauză apoi acestea se văd căzute într-o anarhie spăimîntătoare.

Autorul află că importanța filologică a acestor documente este întreită: « 1. *D i a l e c t o l o g i c ă, arătînd diferențele din loc în loc în același interval de timp; 2. F o n e t i c ă, întrucît scriitorii, lipsiți de orice cultură ortografică, își dedeau silința de a scrie întocmai ortografia | cea poporană; 3. s i n t a c t i c ă, deoarece cugetarea și expresiunea aceluia ce scrie nu era împiedecată prin nemic străin* ». XLIX

Acestea sînt tezele, pe cari autorul și-a propus a le demonstra și totodată ilustra cu un număr mare de exemple, pe cari însă promite a le înmulți cu altele, într-un al doilea volum. La dezlegarea acestor probleme, autorul vine armat cu erudițiune vastă, cunoștință de mai multe limbi vechi și nouă, orientale și europene, la care se adaoge pacienta sa de fier și agerimea sa de spirit. Ca să tăcem de extraordinarele dificultăți paleografice, pe cari autorul va fi întîmpinat la descifrarea mai multor documente, dacă nu în fiecare cuvînt, desigur însă în fiecare serie de cuvinte; dară adnotațiunile sale numeroase, însoțite de mai multe citate istorice și filologice, au trebuit să-l coste mare osteneală, pierdere de zile multe și de nopți nedormite. Peste acestea, d. Hasdeu mînuiește la mai multe locuri și scalpelul criticei, spre a corege erori comise pînă acum de către mai mulți filologi; descopere multe cuvinte curat românești, cari pînă astăzi nu se află în nici un dicționar românesc; în fine, nu trece cu vederea nici una din formele gramaticale arcaice, conservate în acele documente, alăturea cu unele expresiuni și fraze de mare valoare.

Acesta este pe scurt cuprinsul cărții d-lui Hasdeu, spiritul în care și metodul după care e scrisă. De aceea ea nu va putea lipsi din biblioteca nici unui român și patriot, carele pretinde a iubi și a cultiva limba noastră.

Cu atît eu aș crede că mi-am împlinit misiunea, cu care am fost onorat de către d-voastre, domnilor colegi, de a face cunoscut noul op al d-lui Hasdeu și calitățile sale atît de recomandabile, mai ales dacă le vom lua în considerațiune și din punctul de vedere al grelei misiuni, a cărei împlinire o așteaptă națiunea întreagă de la Societatea Academică Română. Ar lipsi totuși să arăt cari sînt concluziunile filologice, aplicabile la limba noastră modernă, trase de însuși autorul din acel studiu critic al său [Add. 35]. Acelea însă lipsesc

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

chiar la domnia-sa, din cauză, cum se pare, că autorul şi-a rezervat concluziunile pentru volumul al doilea. După ce însă colecţiunea d-lui Hasdeu cuprinde material bogat, relativ la îndelunga şi chiar cerbicoasa luptă ce mai decurge la noi între susţinătorii principiului etimologic şi între ai celui fonetic, eu cred că exprim dorinţa unanimă a domnilor mei colegi de a vedea acea luptă terminată cu o oră mai înainte, sau măcar a-i trage oareşicari miezuine, peste cari să nu aibă trebuinţă de a trece în viitor. Aşa eu, fără a continua cu analizarea meritului intrinsec al colecţiunii d-lui Hasdeu, care se constată de ajuns prin cea făcută în paginele precedinţi, mi-am propus a cerceta pînă la ce măsură d. Hasdeu continuă pe d. Cipar, de unde apoi s-ar putea combina şi la concluziuni.

L D. Hasdeu premite că pînă acum s-au publicat numai *texturi române traduse*, în cari construcţiunea e străină, cînd din contra colecţiunea de faţă ne dă limba veche originală a românului. Din aceste premise ar urma, la prima vedere, că concluziunile d-lui Hasdeu vor diferi cu totul de cele cunoscute ale d-lui Cipar. Eu însă am temeiuri grave ca să mă îndoiesc, dacă logofeţii, dascălii, preoţii şi peste tot cărturarii din secolii XVI şi XVII, de la cari au rămas cîte ceva original, în acte oficiale ori particulare, au scris în adevăr „aşa cum se vorbea în zilele lor în oraşul sau chiar în satul unde trăiau", adecă în acelaşi dialect, cu observarea de aceeaşi pronunţare a cuvintelor şi în aceeaşi ordine a ideilor, a cugetării (sintaxa); cu alte cuvinte, că scriitorii originali n-au fost influenţaţi de nici o limbă străină. Pentru ca să mă conving despre aserţiuni ca acestea, am drept să cer a mi se documenta, că acei indivizi au învăţat numai carte românească, în şcoale româneşti, iar nu carte slavonă ori grecească în şcoale străine, precum şi că toţi aceia au fost români născuţi, şi încă de acolo din loc, nu slavi ori greci româniţi, sau români veniţi din alte părţi şi crescuţi în alte limbi, precum se mai întîmplă cu foarte mulţi, chiar şi pînă în ziua de astăzi. Pînă cînd nu mi se va demonstra în aceste cestiuni contrariul, eu voiu persiste în credinţa mea, că acei preoţi şi logofeţi, ca autori de acte originale, au fost străini, bunăoară cum a fost călugărul Moxa, grec de la Chio [Add. 36]. Eu pe dialectologie nu pun la locul acesta prea mare temei, din cauză că aceea în comparaţiune cu dialectologia din alte limbi în limba noastră nu diferă prea mult; mă împiedec însă cu atît mai mult în capriţioasa fonetică, peste care dau mai în toate documentele originale vechi. Autorul acestui studiu paleografico-linguistic observă, la pag. 2, că acei „scriitori, lipsiţi de orice cultură ortografică, îşi dedeau silinţa de a transcrie întocmai pronunciaţiunea cea poporană". Văz şi eu că bătrînii noştri de înainte cu 330, chiar şi numai cu 280 de ani, erau lipsiţi de orice cultură ortografică, sau şi mai presus, ei nu aveau conştiinţa legilor limbei noastre, precum nu o au pruncii, şi că nu cunoşteau gramatica şi dicţionarul ei nici din nume, cînd ele nici că existau pe acest pămînt. Ceea ce însă eu nu văz, este că scriitorii din acele timpuri şi-ar fi dat silinţa de a scrie întocmai pronunciaţiunea poporului, pentru că nu-mi pot explica, cum se întîmplă, că *acelaşi* scriitor, în *acelaşi* loc, în *acelaşi* document, scrie *aceleaşi* cuvinte în două-trei moduri, fără nici o regulă, fără pic de consecinţă [Add. 37]. Spre a constata de ajuns această aparţiune, mai mult decît curioasă, această lipsă totală de respect pentru pronunciaţiunea poporană, nu avem decît să citäm sute de exemple din aceste texturi originale; totodată să căutäm bine, în ce mod şi pînă la ce măsură scriitorii traductori ai cărţilor bisericeşti din secolul [al] XVII-lea au respectat mai mult regulele gramaticei şi pronun-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ciaţiunea. Aci vom cita numai unele exemple | din colecţiunea d-lui Hasdeu, LI
din cari să ne convingem despre importanţa şi necesitatea acestui studiu, şi anume:

Pag. 21. Egumenul Evtimie, Bistriţa (districtul Vîlcea), 1571, decembre 21: genitivul cuvîntului *mănăstire* îl scrie, în acelaşi document, în trei moduri; pron. pers. *lu* şi *lui;* prepoziţiunea *de în* şi *din.*

Pag. 73. Glodeni (distr. Prahova), 1596: conj. *de* şi *di, deci* şi *dici;* prep. *din* şi *di în;* verb. *aau datu, aam prins,* dară şi simplul *au* şi *am* în acelaşi «Zapis de vînzare».

Pag. 76. Petraşcu Păturnică, Suceava, 1597, ian. 8: pronum. demonstr. în trei moduri: *acĭastă, aĭastă, ceştii.*

Pag. 80. Zapis de cumpărătoare, Buneştii (distr. Vîlcea), 1597, iuliu 3: *din* şi *den; lu* şi *lui;* «ca să-i fie pomeană şi *lu* şi feciorilor *lui*».

Pag. 88. Zapis de danie, Mehedinţi, 1599, dec. 15, între actele monastirei Tismana: *twată, nwastră, nwaw;* dară tot acolo de 2 ori numai cu *o*: *mortea.* Din acelaşi document trecem aci şi o singularitate sintactică: «*Cum au ei lăsat cu al lor cuvînt*». Ce construcţiune să fie aceasta?

Pag. 92. Testamentul lui Negrea, scăpat din captivitate tătărească, Budeşti (distr. Ilfov, cap. Bucureşti), înainte de 1600: «Peîntru să se ştei că m-au... *tăĭatu* şi *plenu* de *virmi*, dece m-au căutatu frate-*miu* Nedé... sufletul *miu*... frăţene-*miu*... de *toote*... cu sufletul *miu* la *morté mé* şă amu pus şi mărtori...» Oare cînd vor fi vorbit locuitorii din regiunea capitalei în limba acestui document?

Pag. 148. Popa Tiful, Mirceşti (distr. Vlaşca, spre Dunăre), 1606, aprile 15, o mărturie: «Să se ştie că *au votŭ (=avutŭ)* unchişul Fugle... *u* (1 = *una*) braneşte... *şe* (= *şi*) mărtorie". *Şe* = ше, aceasta vine de vreo 11 ori. Apoi confuziunea între *o* şi *u* = *una*, este din cele mai neaşteptate, de ex. *mărtorie* şi *mărturie, loco* şi *lucu, fustu* şi *fusto, molţi, amo, scriso, poţu* (puţ, fîntînă), *dato, peîntro* (pentru), *rămaso, no* (nu), *tute* (toate) etc. Adecă cum stricau limba românească grecii veniţi de curînd între români. Se poate oare ca acel popă Tiful să fi fost român, şi nu grec, sau încai român grecit?

E cunoscut că vocalele finale *u* şi *i* sînt amerinţate cu exterminare de cătră logofeţi din zilele noastre. Pînă aci se susţinea de cătră mai mulţi literaţi că pe aceste litere le-au introdus ca finale numai ardelenii cei pedanţi în scrierea limbei noastre, căci s-au luat după cîţiva traductori vechi, tot aşa de pedanţi ca şi aceşti moderni; dară acele litere se văd figurînd în cele mai multe texturi originale vechi, scoase din Arhivele României şi publicate de d. Hasdeu! Anume *u* final vine atît ca pronunţat întreg, denotat fireşte cu cirilicul ѹ, cît şi ca jumătăţit, cînd apoi se denotă peste tot cu ѹ; alteori vine amestecat, cînd ѹ deschis şi întreg, cînd închis, adesea în *acelaşi* document, uneori în *acelaşi* cuvînt, | fără pic de consecinţă, curat cum se întîmplă şi în zilele noastre, LII
într-o mulţime de scripte şi publicaţiuni, cu aplicarea cîtorva litere şi a multor forme gramaticale. Aşa, de exemplu, în sentenţa de judecată a logofătului Tudor din distr. Muscel, anul 1585 (pag. 38), finalul ѹ plin vine scris şi răspicat în 31 de cuvinte; dară nici acest demn străbun al logofeţilor şi publiciştilor moderni nu este consecinte în gramatica şi fonetica sa, căci el în acelaşi document scrie, de exemplu: *foost* şi *fostu, Tudoru* (cu *u*) şi *Simion* (fără *u*), *feciorul, egumenul, al* şi apoi iarăşi într-un răsuflet, tot acolo: *cătămu, să-lu ţiie, amu aflatu, jupăneasa Ancaa n-au faptu coconii... ce au luatu pre o sooru...* şi încă: *cînd o-u măritatu... ĭau datu* etc. [Add. 38].

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Aşadară, cum au pronunţat românii din districtul Muscel pe ѕ final, înainte cu 300 de ani? iară dacă nu l-au pronunţat, din ce cauză popii şi logofeţii îşi făceau de lucru ca să-l scrie întreg?

Aşa şi finalul *i* e scris întreg pretutindeni.

Ce vom mai zice şi de duplicaţiunea lui *a*, *o*, *i*, în mai multe cuvinte, precum: *Ѡaanceii*, *aşaa*, *Ancaa*, *Marianaa*, *să-l iaa*, *nowă*, *fowstu*, *nowastră*, *mowşe*, *sowru*, *feciowru*, *towtu*, *mowrtea*, *apowii*, *bowiarii*, *acestuii*, *maiii*, *jupănesiii*, *coconiii* etc.

Cui îi place să mai caute exemple de natura acestora, le poate afla uşor, între altele la pp. 40, 52, 64, 68, 73, 77, 89, 215. Cine voieşte să dea peste confuziunea dintre *d*, *dz* şi *z*, să caute la pag. 188—9, iară pe cea dintre ѫ şi ѹ o află la pag. 219 şi pe aiurea. Mai în scurt, fructele fonetismului destrămat, care domină pînă în zilele noastre şi dă limba în prada unei anarhie desfrînate, le poate gusta oricine mai din toate părţile acestei publicaţiuni, aşa încît un număr de cuvinte şi forme arcaice raţionabile şi sănătoase, descoperite în acele documente, abia ne pot desdauna pentru înfricoşatele devastaţiuni, pe cari le face fonetismul în frumoasa noastră limbă.

La pag. 160, în actul celor şase boiari asupra unei delimitaţiuni făcute în anul 1668, aprile 15, la mănăstirea Cozia (districtul Vîlcei), logofetul lor pare că ar fi fost gingav de a scris: *tocămélnici*, *părinătele*, *sfănăta*, *cuvănătul*. Despre aspiraţiunea literei *h* (χ) la finea cuvintelor, ca *gata*h, *afla*h, *mare*h, *mănа*h, *nume*h, *me*h, *mei*h, *vale*h etc. a se vedea documentele de la pag. 100—101, 231—232.

Eu însă nu mă mir de popii şi logofeţii din vechime, căci, precum s-a observat mai sus, ei sărmanii nu aveau conştiinţa legilor limbei; lor le lipsise timpul de a şi-o studia din fundament; ca să tac, că mulţi din ei au fost străini după originea şi naţionalitatea lor, veniţi în patria română cine ştie de peste cîte ţări şi mări, dedaţi a pronunţa cu totul alte limbe, prin urmare ei nici nu auzeau sunetele limbei noastre aşa precum le aud românii, ci o păţeau pre-
LIII cum o pat, de ex., germanii chiar şi | în zilele noastre, cînd urechea lor nu ştie să distingă între *b* şi *p*, *d* şi *t*, *g* et *k*, *j* (ж) et *ş* (ш).

Cu acestea închei analiza scurtă ce am fost în stare să fac în zilele cîte-mi steteră la dispoziţiune, de cînd Comisiunea îmi făcu onoarea de a mă însărcina cu compunerea acestui raport. Scopul îmi fu să arăt şi prin analiză cevaşi mai detaliată importanţa studielor d-lui Hasdeu şi meritele autorului.

---

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

A. CIHAC'S

«Sur les études roumaines de Mr. Hasdeu»

(BÖHMER'S ROMANISCHE STUDIEN, T.4, P.141—84)

Besprochen von

Dr. M. GASTER

(Zeitschrift für romanische Philologie, t. 3, p. 468—76)

---

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

LVII Als ein Specimen seines II. Bandes des Dictionnaire étymologique habe ich die ausführliche Recension, die Cihac dem jüngsten Werke des Hasdeu angedeihen liess, betrachtet und als solches einer objektiven aber um so genaueren Untersuchung unterworfen. Wo Herr Cihac auf das Wörterbuch verweist, habe ich es vorgezogen darüber hinwegzugehen (um mich nicht in Hypothesen zu verlieren) und das Erscheinen desselben abzuwarten, welches inzwischen schon erfolgt sein soll, mir aber noch nicht zu Gesichte gekommen ist. Dagegen um so genauer diejenigen Numern, wo Cihac eine Etymologie gibt, die er auch im Wtb. für das betreffende Wort hat, da er stets darauf verweist. Daher auch die Ausführlichkeit meinerseits.

Herr Cihac beginnt die Besprechung des Werkes von Hasdeu mit einer Anmerkung, die höchst charakteristich ist. Er liest den facsimilirten Titel des Werkes: *Cuvente den bătruni* und verbessert: *Cuvinte de la bătrîni*, wobei er bemerkt: «le titre *Cuvente den bătruni* doit représenter, à ce qu'il paraît, aussi la langue parlée au 16ème siècle». Der Titel bei Hasdeu lautet jedoch richtig *bătrăni*, wenn das *ă* auch nicht ganz klar hervortritt. Wichtiger ist aber, dass *cuvente* in der That die ältere Form ist, und ich wundere mich, dass Hr. Cihac die erschöpfende Menge von Beispielen übersehen hat, die Cipariu, Principia de limba, ed. 2, Blaşiu, 1866, p. 376, beigebracht hat, und zwar aus folgenden Werken des 17. Jahrhunderts: N. Test., Silvăstru, 1684; Psaltirea, Silv., 1651; Varlaam, Cazania, 1643; Şapte sacram., 1645; Cazania, Govora, 1642; Biblia, Bucureşti, 1688, etc. Cihac geht dann ausführlicher auf die Bedeutung der von Hasdeu veröffentlichten Dokumente ein und bestreitet namentlich deren orthographischen Werth, weil die Schreiber wahrscheinlich Nicht-rumänen waren. Eigenthümlich ist die p. 144 gemachte Bemerkung, das die slavische Orthographie einen Einfluss auf die Laute ausgeübt hätte, namentlich auf die Trübung der Vocale. Die Schrift, die, wie er selbst bemerkt, meist nur von N i c h t - r u m ä n e n gehandhabt wurde, kann doch auf die lautliche Veränderung einer Sprache nicht
LVIII einwirken. Wie erklärt Hr. Cihac das | Vorkommen der dunklen Laute im A l b a n e s i s c h e n, worin sogar die Zahl der slavischen Elemente selbst sehr gering ist und Albanesisch n i e mit slavischen Buchstaben geschrieben worden ist? Ich wende mich jetzt zu den Etymologien (p. 147—184). Vorausschicken will ich nur, dass ich das grösste Gewicht auf die Gesetzmässigkeit der Lautveränderungen lege und nur da eine Ausnahme annehme, wo eine andere Erklärung unmöglich und die anormale Erscheinung durch eine Analogie unterstützt ist. Willkür bei der Behandlung ist ausgeschlossen.

No. 2. *creţ* leitet Hasdeu von *crispus*, Cihac von asl. *krъtŭ* ab. Scheint mir neueren Ursprungs zu sein und mit dem deutschen (siebenbürg.?) *kraus* zusammenzuhängen, dessen *s* in *ţ* übergegangen, wie *bruncrúţ* aus *Brunnenkresse* entstanden ist; vgl. auch *mintă creaţă*, hdeutsch *Krausemünze*, siebenb.-deutsch. *krouzbâlsem* (Haltrich, Idiotikon, p. 74) [Add. 39].

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

No. 6. *orşinic* « velours » leitet Hasdeu und mit Recht vom ital. *oloserico* ab, wärend Cihac asl. *aksamitŭ* vergleicht. Wie ist bei letzterem der Vorgang zu denken? Ist *k* in *r*, *m* in *n*, *t* in *k*, übergegangen? Dagegen wechselt im Rum. *l* und *r*, *n* und *r*, sehr häufig. Auch ist eine venezianische oder genuesische Vermittelung, als Handelsleute, anzunehmen.

No. 8. *pilotă*. Hasdeu übersetzt „feutre". Aber sowohl Polizu als Pontbriant, ebenso Iszer, Barcianu, übersetzen in Uebereinstimmung mit C. « Federbett, Tuchet ». Dieses noch jetzt aus Haaren gewebte Bettuch, lässt jedoch den Zusammenhang mit agr. πιλωτόν (Hasdeu) näher erscheinen, als mit ahdtsch. *phúlawi*, nhdtsch. *Pfühl* (Cihac).

No. 15. *viezure* « blaireau » soll nach Hasdeu von einer thrak. Urform *viedu* herrühren, was wir noch dahingestellt sein lassen. Er vergleicht aber richtig alb. βιεδουλă. Cihac meint, es sei slav. Ursprungs vom asl. *jazvŭ* « erinaceus » mit Prothesis von *v*, und bemerkt, das alb. Wort wird nicht *viedzulă* gelesen. Albanisch lautet aber δ= ngr. δ=engl. *th* in *this* (s. Hahn, Alb. Stud. Heft II, p. 3; Miklosich, Alb. Forsch. I, II; Camarda I, 14) und nicht wie Cihac = *d*. Das rum. Wort ist unzweifelhaft mit dem alb. identisch, welches ebenfalls sowohl « Dachs » als « Hamster » bezeichnet (Hahn, p. 9[b]), und stammt vom Verbum βjéϑ «ich stehle », Aor. *vódha* (Dozon 100[b]), Particip. βjéδουρα « Diebstahl », βjεδερακ-ου „diebisch", d. h. dann das Getreide stehlende Thier.

No. 17. *stuhul* « jonc » heisst in der Walachei wirklich, wie Hasdeu angibt, *stuful* und davon *stufiş* = « Rohrgebüsch », *stufos* « buschig ». Wahrscheinlich hat das rum.-lat. *tufă*, *tufos*, *tufiş* (vgl. Cihac, El. lat., p. 289 f.) einen Einfuss darauf ausgeübt.

No. 18. *zestre*. Sowohl Cihac als Hasdeu ist entgangen, dass sich das Wort auch im Bulgarischen findet, cf. Iliev und Hranov, Slovar francusko- LIX
bulgarsko-tursky, Rusciuk, 1868, p. 81. Ich wage daher die Vermuthung, es entweder mit pers. türk. *zisten* « leben », *zist* « Leben », also = « das zum Leben Gehörige », oder mit ngr. δεσμός « lien », δέσις « l'action de lier » (Ventoti, II, 34) in Verbindung zu bringen [Add. 40].

No. 20. *acĭuare* « refuge, abri » kann wohl wie *încet* = in*quietus* (vgl. Ztschr. f. rom. Phil. II, 386) von *aquieo* (Hasdeu) eher als vom asl. *utêcati se* (Cihac) stammen. Warum und wie sollte auch asl. *c* (=*t*), abgesehen von dem unerklärlichen Ausfall des *t*, vor *u* zu rum. *cĭ* geworden sein?

No. 23. *bárză* « Storch ». Ich bringe den Namen dieses Vogels mit alb. *bárδă* = « weiss » (von der Farbe des Gefieders) zusammen. Nach dem oben in Bezug auf die Aussprache des alb. δ Bemerkten entspricht dieses alb. Wort vollständig dem rum., während alle slav. Parallelen des Hrn. Cihac noch mancher schwierigen Veränderung bedürfen, um zu rum. *bárză* zu werden [Add. 41].

No. 25. *bléndă* « émerillon ». Warum zweifelt Hr. Cihac den orientalischen Ursprung dieses Wortes an, da er doch in derselben Bedeutung und fast in derselben Form wiederkehrt. Vgl. zu den Nachweisen des Hasdeu noch turk.-or. *balin* „épervier", Zenker, 209[a], dzagat. id. Budagoff, I, 269. Hinzufügen will ich noch, dass *blѧditi* im asl. nur « errare » bedeutet, während « nugari » einem andern slav. Stamme entspricht: *blѧsti*, *blѧdѧ*, *blѧdeši* (Miklosich, Lex. palaeosl. p. 33).

No. 26. *bosnat* « sombre » scheint mir weder von **bucnat* (*c* = *s*?) aus dem serb.-croat. *bucmast* (!) Cihac's, noch *botnat* Hasdeu's, sondern ebenso

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

wie *bosumflat* aus dem magy. *baszu*, das Cihac No. 24 selbst anführt zu stammen; cf. mgy. *boszantó* « ärgerlich, kränkend ».

No. 29. *caló* « bourreau », *kaló* bedeutet ursprünglich, wie Hasdeu angibt, « schwarz », cf. Miklosich, Mundarten u. Wanderungen d. Zig. VII, p. 71, s.v. *kalo*. Der Etymologie des Cihac steht das auslaut. *z* des mgy. *kalóz* (spr. *kolóz*) entgegen.

No. 35. *ciocotniță* « écornifleur, parasite » leitet Cihac von der griechischen Form τζοκκότνητζες ab, die aber, wie er wohl übersehen hat, nichts als die Transscription das rum. Wortes selbst ist. Wenn auch die Etymologie des Hasdeu nicht ganz richtig ist, so hat er doch zum Schlusse eine Vermuthung ausgesprochen, die, nur weiter verfolgt, ihn zu richtigen Etymologie gebracht hätte: *Ciocoi* und *ciocotnic* entsprechen vollständig dem pers. türk. *čioka-dâr* « Kammerdiener », d. h. Einer der den *čiok*, die kalmückische Mütze, den alten Kalpak der Bojaren trägt; oder nach Budagoff (a.a. O. I, 497)
LX Einer der das Tuch (die Livrée) seines Herrn | trägt. Jedenfalls aber ist das Wort orientalischen Ursprungs, wie es Hasdeu vermuthet hat [Add. 42].

No. 37. *cioae* « métal, bronze ». Cihac verwirft die Etymologie des Hasdeu, der es vom ital. *acciajo* ableitet, und nimmt an dessen Stelle eine künstliche Fabrikation dieses Wortes von Seiten der Verfasser des Lexicon Budanum an. Wenn man diesen letzteren wohl manche kühne Etymologie zumuthen kann, so doch nicht auch das, dass sie die rum. Sprache geradezu gefälscht haben. Aus lat. *cibus* sollen sie, analog dem deutschen « Speise, Glockenspeise », *cioae* gebildet haben. Gerade diese specielle Bedeutung neben der so sehr ähnlichen Form spricht unzweifelhaft für ital. *acciajo*. Es müsste erst untersucht werden, wann und von wem zuerst « Glocke » und « Glockenguss » nach Rumänien importirt worden ist; der Mangel an älteren Belegen ist deshalb kein Beweis gegen diese Etymologie des Hasdeu.

No. 41. *crieri* auch *creeri* und *creri* kann trotz gegentheiliger Behauptung des Hrn. Cihac unmöglich vom lat. *cerebrum* = **creebrum* entstanden sein. *b* vor *r* fällt im Rum. nie aus *leuruşcă* = *labrusca* erklärt sich durch alb. *ljărruşk* id., und *întunerec* von *intenebricus* (Cihac, El. lat. 131) abzuleiten, scheint mir doch noch fraglich. Aber auch die Ableitung des Hasdeu vom alb. *krie* nach Analogie von *spinare* = *spinalis* ist nicht ganz korrekt. Zu bemerken ist nun, dass das Wort *creeri* eine Pluralform ist, und genau entsprechend ist das alb. Wort *kréra*, eine Pluralform ebenfalls mit der Singularbedeutung « Haupt » (Xylander, p. 239). Wie aus dem pers. (nicht türk.) *kelle*, welches meist nur den « abgeschnittenen Kopf eines Thieres » bezeichnet (Zenker, p. 759), « très régulièrement » alb. *krie* entstehen konnte (Cihac), ist mir unerfindlich. Camarda (Saggio di grammatologia albanese, p. 158) vergleicht gr. κρᾶς « Haupt », cf. auch gr. ἡμίκραιρα, Benfey, Gr. Wurzellexikon, II, 285 [Add. 43].

No. 44. *dezgauc*, *descauc* « je germe, je pousse » leitet auch Hasdeu wie Cihac von *ghioaca* ab: dass dieses aber nicht vom alb. *káfkă*, *kókă* abstammen kann, beweist Hr. Cihac nicht, obzwar diese Ableitung durchaus nicht haltbar ist. Alb *káfkă* ist nämlich kein ursprüngliches alb. Wort, vielmehr ist aus dem mgr. ngr. καῦκος, καυκί, καῦκα, *calix*, *patera*, Du Cange, ngr. καύκαλος, *crâne*, Ventoti II, 168 hier « très régulièrement » nach gr. Aussprache des Diphth. *αυ* = *af* alb. *káfkă* entstanden. Uebrigens bildet auch lat. *causa*, alb. *káfşă*, Miklosich, Alb. Forsch. II, 12, No. 159, vgl. auch p. 80, No. 4. Was die Etymologie von *ghioacă* betrifft, scheint Hr. Cihac seine El. lat. p. 109

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

gegebene selbst aufzugeben. Von lat. *cochlea* kann auch unmöglich rum. *ghioacă* entstehen. Hier verweist Hr. Cihac auf Bd. II El. slaves, wo ich aber noch nicht nach sehen kann [Add. 44].

No. 47. *duméstec*. Herr Cihac streicht die zweite Uebersetzung des Hasdeu LXI
« appartenant à la maison » und behält bloss die erste: « apprivoisé » bei. Wie erklärt er das zweite Citat: *duh pithojskij* etwa « esprit apprivoisé »? Die eigentliche Bedeutung davon ist: « ein weissagender Geist » (cf. Miklosich, Lex, palaeosl. p. 566, s.v. *pitonovŭ*), d.h. « ein Hausgeist, Lar ». Warum übrigens das Wort nicht vom lat. *domesticum* (Hasdeu), sondern vom asl. *domaštnĭ* + *ikŭ* (= noch ein zweites slav. Suffix zu *-ĭnŭ*) ableiten? (Cihac) — ist nicht klar [Add. 58].

No. 49. *famen* « eunuque ». Dass dieses Wort etwa aus arab. türk. *hadim*, mit dem es ausser *m* keinen einzigen Buchstaben mehr gemein hat, entstanden sei, wie Cihac behauptet, braucht nicht erst widerlegt zu werden. Da passt doch die Etymologie des Hasdeu « weibisch » viel besser. Das Wort fehlt auch im Ungarischen. Sollten es etwa die Rumänen in Ungarn während der Türkenherrschaft allein und unmittelbar von den Türken (nach Cihac) aufgenommen haben?

No. 52. *gîde* leitet Hr. Cihac vom pol. tschech. *kat*, klnruss. *kat* ab. Die Erweichung beider Tenues macht Schwierigkeiten. Vgl. mgy. *gab*, *gabos* « Würger » [Add. 45].

No. 54. *ghidinac* oder *godinac* scheint mir eine Corruption von *cozonac* zu sein [Add. 46]. Ob übrigens Herr Cihac, indem er dieses Wort streicht und als nichtrumänisch bezeichnet, dem rumänischen Glossator vorwerfen kann, dass er « un peu philologue amateur » gewesen, und ihn dadurch die Sprache fälschen lässt, müsste erst besser bewiesen werden, als es durch Hrn. Cihac geschieht, für den « le glossateur de Mr. Hasdeu ne peut faire autorité ». Ein Wort aus der Sprache hinausdekretiren kann man nicht, und Manches, was heutzutage nicht mehr im Gebrauche ist, auf eigene Autorität gestützt, als unrumänisch zu bezeichnen ist durchaus nicht gerechtfertigt. Eine auch nur oberflächliche Durchsicht der Letopisețe, ed. Kogălniceanu, würde eine reiche Blumenlese solcher veralteter Ausdrücke gewähren, die wir aber deshalb noch kein Recht haben als nichtrumänisch zu bezeichnen.

No. 55. *ghionoae* « Specht ». Hasdeu selbst hat litth. *genỹs* damit verglichen. Von serb. croat. *žuna*, *žunja* (Cihac) kann unmöglich rum. *ghionoae* entstehen. Ausserdem hat auch Hasdeu in der Begriffsbestimmung Recht, wenn er *ghionoae* als « den, der klopft oder hackt » erklärt; cf. agr. ngr. δρυοκολάπτης, id. deutsch « Baumhacker », vgl. türk. *agácl kakân koşy* = « picus » (quia rostro arbores vellit) Zenker, p. 66; Budagoff I, 61; Clodius, Lexicon lat.-turk.-germ. Lpzg. 1730, p. 546.

No. 57. *gligan* « sanglier » lässt sich mit Hasdeu von *grigan* ganz gut ableiten. Nun liegt aber alb. *grig* « ich schreie » (Hahn 21) näher als gr. γρῦ (Hasdeu). Aus einem mgy. *kan* soll *gan-gan* allein als die richtige (?) LXII
Form entstanden sein (Cihac), während sie kein rum. Wörterbuch hat, und Barcianu und Pontbriant beide richtig *gligan* haben; ebenso auch Iszer [Add. 47].

No. 58. *gorgan* „Hügel, tumulus". Hasdeu selbst bemerkt, dass das Wort in der Moldau nicht mehr gehört wird. Das schliesst aber das einstige Vorhandensein, das mehrere Ortsnamen bezeugen, durchaus nicht aus,

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

z. B. *Gorgana* Berg in Rimnic-Sărat, *Gorgănaş* Dorf Romanaţi, *Gorgan* Wald, Dimboviţa, Muscel etc. Das persische Wort lautet auch nicht *kourkhânè* (Cihac), sondern *gûr-hâne* und heisst eigentlich « Todtenhaus, Grab », nie « Hügel ». Die Laute müssten erst umgestellt werden, wenn daraus russ. *kurgan* entstanden sein soll, wie Cihac will.

No. 59. *gangur* « merle doré » leitet Hasdeu nicht unmittelbar von lat. *graculus*, sondern von der Nebenform *gagulus* (Du Cange) durch Nasalirung ab. Herr Cihac erwähnt bloss *graculus* und zieht *galgulus* = *gargur* = *gragur* = *grangur* vor, und *graur* soll aus *graculus* entstanden sein, was mir sehr unwahrscheinlich dünkt, da lat. *culus* = rum. *che* und lat. *c* auch sonst nie ausfällt; vgl. meine gutturale Tenuis, Ztschr. f. rom. Phil. II, 355 ff.

No. 60. *încindere* « incendier » = lat. *incendere* streicht Herr Cihac aus dem rum. Wörterbuche. Zwar kennt es Coresi, Pslt. Ps. 77 V. 38: « şi nu *încinde* toată măniea sa », ebenso Tordaşi, Pentat. Genes. 43, 30: « că i se *încinsése* inima către frăţiorulŭ său ». Aber diese sind: « neologismes, même s'ils se trouvent chez Coresi et chez d'autres traducteurs grecs » (Cihac)!

No. 61. *întort*, *întortare* « entêté, obstination ». Dazu bemerkt Herr Cihac: « Formes et acceptions de ces mots sont incorrectes et n'existent pas ». Zufällig ist das Gegentheil der Fall, z.B. Coresi, Pslt. Ps. 17, 29: « şi cu *întorţii* întoarce-te-veri". Spätere Psalmenübersetzungen, z.B. Blaşiu, 1764, hat an derselben Stelle das im Glossare des Hasdeu als Synonym gebrauchte Wort *îndărătnic*: « şi cu celŭ *îndărătnicŭ* te vei îndărătnici »; vgl. ausserdem Bibl. Bucureşti, 1688, Deuteron. 32, 20: « căce ném *întortu* éste »; Ps. 77, 10: « rudă *întoartă* şi amărâtoare »; ebenso Pslt. Blaşiu, Proverb. 2, 15: « cărora cărările *întoarte* », 4, 28: « şi *întoarte* sîntŭ céle den-a-stânga » etc.

No. 62. *învincere* « vaincre, victoire » hat Hr. Cihac nicht im Wörterbuche. El. lat. p. 132 steht bloss die neuere Form mit *g*, während die ältere *c* an dessen Stelle hat; s. Ztschr. f. rom. Phil. II, 362.

No. 63. *jold*, *şold* « hanche » verweist ja Hasdeu selbst auf pol. *szoldra*,
LXIII slowak. *šoldra*, mgy. *sodar* « jambon », nur geht er noch weiter und sieht die Etymologie dieser Worte im dtsch. « Schulter ».

No. 64. *jăţiŭ* « fauteuil » leitet Hasdeu mit Recht vom dtsch. « Sitz », dessen *s* ist rum. *j* wie in *glajă* = « Glas » geworden, und nicht vom tschech. *žédle*, asl. *sêdalo* (Cihac) abzuleiten.

No. 65. *junice* « génisse » kann nicht vom russ. nsl. *junica* (lies *ĭunitza*) trotz Cihac abgeleitet werden; denn 1) nur lat. *j* wird rum. *j* (= frz. *j*) und 2) ist der Fortschritt der Lautentwickelung erst palatal *cĭ*, dann Sibilans *c* = *ţ*, s. Ztschrft. II, 369. Bei lat. *junicem* dagegen (Hasdeu) fallen diese Bedenken weg, da die Entwickelung regelmässig ist.

No. 66. *lostun* « rat ». Herr Cihac kennt nur die Form *lăstun*. Polizu jedoch hat trotzdem neben *lăstun*, doch noch *loston*; ebenso Iszer, wenn auch nur in der von Cihac angegebenen Bedeutung « martinet ». Woher? [Add. 48].

No. 67. *luó*, *luom* für *luă*, *luăm* bezeichnet Herr Cihac einfach als « corrompues ». Das Wort kommt aber oft in den alten Werken in dieser corrumpirten (!) Form vor, z.B. Coresi, Evang. Mat. 13, 31: «ce *luo* omul şi semânâ întru ágrul lui »; ib. V. 33: « ce o *luo* muĭaré şi o acoperé în fâinâ »; 24, 39: « pânâ vine ápa şi *luo* totŭ »; Tordaşi, Pent. Genes. 2, 15: « şi *luo* Domnul Dumnezeu »; ib. 2, 21: « şi déca adurmi, *luo* una de în coastele lui » etc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

No. 68. *măciucaș* « bourreau ». Hasdeu fragt ganz berechtigt nach der Vermittelung zwischen lat. *matea* und rum. *măciucă*, gerade weil er sowohl die picardische, als ngr. srb. pol. etc. Form kennt. Dass die Rumänen dieses Wort nicht, wie Cihac meint direkt vom ngr. ματσούκα haben können, geht aus dem oben zu No. 65 Bemerkten hervor; näher steht srb. *mačuga*.

No. 69. *măgură* « montagne ». Die Etymologie des Cihac vom lat. *macula* ist in der That unmöglich (wie Hasdeu es sagt), vgl. oben zu No. 59; lat. *macula* hätte rum. *mâche* ergeben. Dass man aber ein rum. Wort wohl vom alb. ableiten kann, geht aus dem unzweifelhaften Einflusse hervor, den die albanesische Sprache auf die rumänische ausgeübt hat; obzwar Herrn Cihac das Alb. für das Rum. nichts beweist. Miklosich bringt unser Wort in Verbindung mit asl. *mogyla*, bulg. *mogila* id. Alb. Forsch. I, 19, s.v. *gomila*.

No. 70. *mal* « précipice ». Herr Cihac verweist auf sein Wörterb. El. slaves. Ich will nun vorher auf Miklosich, Slav. Elem. im Rum. p. 8 und 10 verweisen, wo er alb. *mallj* und rum. *mal* behandelt.

No. 71. *mamue* « épouvantail ». Herr Cihac verweist auf Grimm, D. Myth.[2] 473 wo *mummel*, *mummelmann*, von Grimm behandelt wird, der die Worte theils von einem dumpfen Klang, theils vom Wassergeist *muomel*, LXIV
mumel ableitet. Aus welchen dieser beiden Erklärungen hat Herr Cihac den Ursprung des normann. *momon* « moine bourru » begrifflich abgeleitet? und daraus das rum.? Die Glosse des Hesychius, von Hasdeu citirt, steht viel näher. Herr Cihac weiss ja selbst dass ahd. und mhd. Einfluss in Rumänien ausgeschlossen ist. Auf ein gr. Etymon führt uns auch das rum. Verbum *a momi* « reizen, locken, verführen ». Iszer, Molnar, Wtbuch. 1822, p. 7: vgl. gr. μωμεύω « vitupero, carpo, rideo, irrideo » und μῶμος « vituperator, irrisor ».

No. 74. *mățele corăbiei* « ancre ». Ist eine Pluralform. Ich möchte daher lieber *măselele corăbiei* « Schiffszähne » lesen: *mățele* = *mațele* = Eingeweide scheint entfernter zu liegen. Weder Cihac noch Hasdeu vergleichen dies [Add. 49].

No. 75. *mazăre* « pois verts ». Hasdeu hat vollständig Recht es vom alb. *moδulă* (l. *modzulă*), vgl. oben zu No. 15 und No. 69, abzuleiten. Mgy. *mezei* « de champ, champêtre » (Cihac) hat nichts damit zu thun. In Bezug auf das alb. Wort vgl. dtsch. *Masern*, skr. *masura* « Lens ». Pictet, Orig. 1[2], 251, 354 ff.

No. 76. *melciu* « limaçon ». Miklosich vergleicht Lex. palaeoslov. p. 393 ganz andere Worte aus den slav. Sprachen zu asl. *mѣkŭkŭ* (nicht *mękŭkŭ* C.) als Cihac. Das Verhältniss von pol. *małż* zu rum. *melciu* bleibt noch erst zu beweisen, wenn auch letzteres mit bulg. *melčov* verwandt zu sein scheint.

No. 78. *méser* « pauvre ». Sehr oft in den alten Werken. Cihac ignorirt dieses Wort in seinen El. lat., weil wie er hier bemerkt lat. *mĭser* nicht *méser* im Rum. geben konnte, und weil die alten Uebersetzer, griech. Mönche n i c h t - r u m ä n i s c h e Worte eingeführt hätten und für Herrn Cihac « ne peuvent faire aucunement autorité »! Zu bemerken ist nun, dass aus lat. *miser* sehr gut rum. *méser* entstehen kann; lat. *ĭ* giebt in den meisten Fällen rum. *e*, z.B. *neted* = *nĭtĭdus*; *negru* = *niger*, *nigrum*, fem. *négra* d.h. *neagra* nach unserer Orthographie, da Hasdeu denselben Laut *ea* durch *é* bezeichnet: *plec* = *plĭco*; *judec* = *judĭco* etc. Unter Einfluss des folgenden *e* ist das erste *e* regelmässig in *é* = *ea* übergegangen.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

No. 80. *mihalţ* « barbote ». Hasdeu selbst hat mgy. *menyhal* verglichen und *ţ* = *uţ* als Deminutivsuffix gefasst. Cihac bestreitet diese Bedeutung des *-ţ* und erklärt es einfach als Corruption. Nach welcher Analogie?

No. 84. *molidvu* « mélèze, pinus larix ». Nebenformen sind noch: *molitvu*, *molidfu*, *molid*, *molif*. Weder Hasdeu, noch Cihac der poln. *modrzew* etc. vergleicht, scheinen die richtige Etymologie gegeben zu haben. Bevor ich
LXV meine Vermuthung mittheile, will ich vorausschicken, dass sich | oft eine tiefere Symbolik mit den rum. Pflanzennamen verbindet. Mancher Glaube und manche Sage knüpft sich an die Pflanze. So entsteht der reine Weizen aus dem herabfallenden Fleische des fest an den Kreuzesstamm geschnürten Heilands, der reine Wein aus dem Blute, das aus den Fingerspitzen fliesst. Der Sonnengott verwandelt die ihn verschmähende Blumengöttin in die Sonnenblume, die sich stets nach ihm richten muss. Aus den Thränen zweier himmlischen Turteltauben entstehen die Myrthenblümchen. Verbascum thapsus heisst: *lumînarea Domnului* « Gotteslicht »: Eryngium campestre: *spinul dracului* « Teufelsdorn », cf. klruss. *čtortovo rebro*, id. de Gubernatis, Mythol. des plantes I, 7. Anmerk. 2; scabiosa succisa: *muşcatul dracului* « Teufelsabbiss », s. Nork bei de Gubernatis a.a.O. p. 114, Anmerk. 2 etc. Ich bringe daher diesen Baumnamen in Verbindung mit asl. *molitva* « Gebet », gleichsam heiliger Baum, Gebetbaum (vgl. Mannhardt, Wald und Feldkulte, I, Register, s.v. Tanne) [Add. 50].

No. 85. *moştean* « indigène » hängt näher mit *moaşte* « Reliquien », asl. *mošti*, blg. serb. id. zusammen, d.h. der seine Reliquien von uralter Zeit an der Stelle hat (s. Miklosich, Lex. palaeosl. 382, und Christl. Terminologie d. slav. Spr., Denkschrift. d. Wien. Akad. XXIV, p. 12) [Add. 51].

No. 86. *mugur* « bourgeon ». Cihac leitet dieses Wort vom lat. *muculus* ab; es müsste aber dann rum. *muche* geworden sein, vgl. oben zu No. 59, 69. Nur durch alb. *mugul* (Hasdeu) kann das rum. Wort etymologisch erklärt werden.

No. 87. *mursec* « je dévore ». Mit Recht trennt Hasdeu davon *muşc*. Für *mursec* ist noch eine andere alte Parallele vorhanden, Pravila, Tirgovişte, 1652, f. 383 « *mursecatâ* »; 428 « sau *mursecatâ*, sau de în curse ».

No. 89. *nişchiţel* « un petit peu » kann nicht mit Hasdeu vom lat. *nescio quantum: neşcît* abgeleitet werden. Cihac gibt einen begrifflichen Unterschied als Grund an, weil *je ne sais combien* nicht *fort peu* bedeuten kann. Mir scheint hier eine grössere phonologische Schwierigkeit vorzuliegen; lat. *scio* wird zum *ştiu*, aus *nescioquantum* hätte *neştît* analog dem *neştine* aus *nescioquinam* entstehen müssen. Das Etymon von *niţel* kann auch nicht, wie Cihac meint in *mititel* gesucht werden, vielmehr ist *niţel* ebenso albanesischen Ursprunges, wie *niţică*, das beide übersehen haben, und zwar *njə tsilli* « ein wer? ein etwas », und *njə tşikə* « ein Wenig, ein Bischen, ein Weilchen » (Hahn) welches letztere dem Rum. vollständig entspricht [Add. 52].

No. 92. *omidă* « chenille ». Cihac lässt das anl. *o* aus *a* entstehen: dann
LXVI müsste es durch ein slavisches Medium gegangen sein. Die | Prothesis *a*, auch im Siebenbürgischen häufig, bleibt unverändert. Das macedorum. Wort, das Cihac citirt, lautet nicht, wie er schreibt: *unnútă* sondern ουννίντα d.h. *unjidă*. Thunmann I, p. 198, vgl. alb. *mizə* « Fliege ». Camarda 116, No.111, vergleicht gr. μῦια. Ebenso falsch schreibt Cihac an derselben Stelle: *aunpra-umbra*, während Th. 196: αούμπρα d.h. nach ngr. Aussprache streng genommen: *aúmbră* oder *aúbră*, da ngr. *mb* und *b* durch μπ ausgedrückt wird; das letzte Citat bei Cihac *arrandu* muss auch anders gelesen werden, da Th. 214 αρράντου d.h. *arrádu* lautet.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

No. 95. *pespe* « au delà de ». Cihac bestreitet die Möglichkeit eines rum. *spre* aus *super*, obzwar er sich bei der Etymologie von *sprinceană* genöthigt sieht in *sprin* eine Contraction aus *super-in* anzunehmen. Ebenso konnte aus *per-super* durch Contraction rum. *pespe* entstehen, wie Hasdeu annimmt.

No. 96. *pestire* « lenteur, retard ». Cihac leitet es im Gegensatze zu Hasdeu, nachdem er daraus *apestire* gemacht hat, aus dem slav. *apozditi* ab. Näher wäre ja slav. *pozdêti*, sero aliquid facere, ohne Prothesis, wenn wir dieses Wort durchaus vom Slav. ableiten müssen. Dagegen spricht nun 1) *zd* = *st* und 2) dieselbe Schwierigkeit wie bei der lat. Etymologie, slav. resp. lat. *o* = *e*; da bei Letzteren No. 1 wegfällt, ist das lat. Etym. *postire* des Hasdeu vorzuziehen.

No. 97. *pin* « pinus sylvestris » haben alle rum. Wörterbücher. Es muss also doch ein Volksausdruck sein. Auch hier macht Cihac Fehler bei den Citaten aus dem macedorum. So soll *ampore* = *arbor* sein. Thunm. p. 191 hat: άρμπορε d.h. *arbore; viginti* soll mcdr. *jiggitzi* lauten. Th. 193 γίγγιτζι (da ngr. γ vor *i* = *j* und γγ = *ng*), *jinijtzi* oder mit rum. Orthographie *ţinţiţi* = = alb. νντζέτ d.h. *njizét* wie auch Hahn die gegische Form schreibt, tosk. *njəzét;* mcdr. *skllifură* C. Th. 196 σκλλίφυρᾳ d.h. *scljifură*, vgl. alb. *skjúfur* « sulphur ».

No. 99. *polegniţă* « verglas ». Hasdeu vergleicht sehr richtig serb. bulg. *poledica* vom asl. *poledíti sѧ* (Miklosich, Lex. palaeosl. 613ª). Was soll eine Mittelform *poleviţa* = *polediţa* Cihac's? Wie ist *d* on *v* übergegangen?

No. 100. *porănb* « pigeon ». Ist wirklich eine höchst interessante Form neben *porumb*, trotzdem sie Cihac als falsch bezeichnet. Sie zeigt uns das Schwanken der Aussprache, wie sie sich im Uebergange vom asl. ѧ, ѫ zu *ăn*, *un* äussert, vgl. die häufig wiederkehrende Form *ănblà* für *umblà*, lat. « ambulare » wie es heute heisst, s. Arch. istor. 1, 2, 6 (1628 m.), III, | 216 LXVII (1621 m.), I, 1, 93 (1636 m.) *ămblà:* ib. I, 1, 105 (1627 v.), I, 1, 14 (1627 m.), I, 1, 119 (1629 m.) etc.

No. 101. 102 streicht Cihac als Nichtrumänisch, sondern « sont des mots *fabriqués* par le glossateur de Mr. Hasdeu ». Bis uns der Beweis erbracht ist, was durchaus nicht der Fall ist, weisen wir diese Behauptung des Cihac einfach zurück. Dasselbe gilt für No. 104 [Add. 54].

No. 105. *rumăn* « tributaire corvéable ». Cihac bemerkt dann dazu: « jamais *esclave* ». Wie versteht er die Urkunde von 1610, Arch. istor. I, 1, 8 wo Tudor aus Voineşti sich verpflichtet dem Mihai 7700 Aspern am St. Dimitrie zu bezahlen; im entgegengesetzten Falle: « ĭar eu să-i fiu *rumănu* cu feciorii mei şi cu toată moşiĭa mé ». Heisst hier *rumăn* auch bloss *corvéable*, *paysan?* Bedeuten die zwei « *rumăni* anume Albul şi Nedea » die Fătu und Neagoe dem Vasile (asusser einem Acker ohne *rumăn*) schenken *(dăruitu)* « şi-o delniţă bună *fără de rumănu* », Arch. I, 1. 139 (1620), auch keine Sclaven?

No. 107. *sahaidac* « flèche tatare ». Zum Glück citirt Hasdeu auch noch den Metropoliten Dosoftei, 1681, aber das genügt Herrn Cihac nicht und er streicht das Wort.

No. 111. *selbezesc* « je pâlis ». Hasdeu bemerkt sehr richtig, das die von Cihac für rum. *sarbed* beigebrachte Etymologie (El. lat. 241) vom lat. *in-sapidus* nicht haltbar sei: Aphärese von *in*, Intercalation eines *r* und Uebergang

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

von *p* in *b*, was im rum. sonst nicht mehr vorkommt, sind die Vermittler zwischen *sarbed* und *in-sapidus*, welches nur «säuerlich, geschmacklos» und nicht *pâle* bedeutet, folglich auch nichts mit *selbezesc* zu schaffen hat. Hasdeu findet darin das passendere lat. *subalbidus*. Für den Wechseln von *u* und *e* vgl. *sumeț* und *semeț*; vgl. auch *sumuța* und *amuți*.

No. 112. *semuesc* «refléchir». Hasdeu selbst vergleicht schon mgy. *szám*. Cihac verweisst hier nämlich auf seine El. mgy. In Bezug auf die Infinitivendung *ui* der Verba denominativa ist zu bemerken, dass Hasdeu nicht, wie etwa aus der Darstellung des Cihac hervorgehen würde, damit unmittelbar gr. -εύω,-εύειν vergleicht; vielmehr zieht er die alb. Form der 1. und 2. Conjugat. auf *-ue* zum Vergleiche heran. Für das *u* verweist er auf υ in -ε-ύ-ειν und auf slav. *v* in *kupo-v-ati* etc.

No. 116. *stăvar* «étalon». Cihac will trotz der gerechtfertigten Einwendung des Hasdeu *stavă* «jument, haras» vom asl. *stava:* «articulus» ableiten; wie ist aber der Wechsel der Bedeutung zu erklären? Cihac vergleicht dazu das asl. Verbum *staviti* «stehen» und dtsch. S t u t e von *stehen*. Das nhdtsche Wort S t u t e entsteht aber nicht unmittelbar daraus,
LXVIII vielmehr bedeutet ahd. *diu stuot* von der Wurzel *stat:* «Gestüte, | Pferdestand» und wird erst später auf das w e i b l i c h e Pferd übertragen, wie Frauenzimmer auf das Weib; Grimm, Grammatik, III, 327. Haben nun die Rumänen unmittelbar von *staviti* ihr *stavă* gebildet? Alb. *stáva* vermittelt leichter der Uebergang; Miklosich, Sl. El. im Alb. — Alb. Forsch. I hat dies Wort gar nicht.

No. 118. *surată* «amie, compagne». Hasdeu lässt dieses Wort, unter Einfluss von slav. *posestrima*, aus *soră*, *soror*, analog der Form *fărtat* aus *frate* (cf. slav. *pobratimŭ*) entstehen. Cihac dagegen denkt an it. *camerata*, fr. *camarade* welches «est beaucoup plus rapprochée *sous tous les rapports*»? Ob zwar das Wort im rum. gar n i c h t v o r h a n d e n ist, so muss sich doch *surată* aus *soră* «Schwester», d i e s e n a n a l o g *sous tous les rapports!* entwickelt haben. Im slav. dagegen entsteht die Form *posestrima* wirklich wie im rum. aus *sestra* = *soror*. Ebenso verhält es sich mit *fărtat*, welches unmöglich aus *foederatus* Cihac's entstehen kann.

No. 120. *a se svii* «reculer, se défier», *svii* oder *sfii* soll nach Cihac aus asl. *stydêti sę* «erubescere», woraus übrigens nur rum. *stidi* geworden ist (Miklos. Lex. palaeosl. 839), stammen. Hasdeu dagegen leitet *sfii* mit grösserer Wahrscheinlichkeit von asl. *sŭviti* «convolvere» ab.

No. 124—126 streicht Herr Cihac. Für No. 124 jedoch *tămbar* «espèce de vêtement» kann ich eine alte Parallele beibringen, wodurch die Behauptung des Cihac «n'a jamais été un mot roumain» fällt. Tordași, Pentat. Genes. 49. 11: „și în sângele aoiei *tămbariulŭ* său". Der Ursprung des Wortes ist pers. *tûmbân*, trk.-or. *tumbân* «caleçon», Zenker 311 u. 327; Budagoff 1, 379 «Unterkleid». Auch für die anderen beiden Worte werden sich mit der Zeit alte Beispiele finden, die deren Vorhandensein in der rum. Sprache beweisen.

No. 127. *ţol* «cilice», «habit grossier» leitet Cihac richtig von *g'ul*, *ćul* ab, nur ist *ġüll*, arab. plur. *ġülel* und *ćul* a l l e i n t ü r k. nicht v u l g. Die Vermittlung zwischen *ćul* und *ţol* geschieht durch ngr. τσουλί, da sonst trk. *ć* nie rum. *ţ* wird [Add. 55].

No. 128. *urdin* «je viens, j'accours» kann unmöglich vom asl. *uletêti* «avolare» Cihac's, mit dem es bloss das anlautende *u* gemein hat, herkommen. *urdă* «frommage mou» wird Cihac wohl mit mgy. *orda* «süsser Käse»

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

vergleichen. Letzteres aber steht im mgy. ganz vereinzelt und eher ist, ein umgekehrtes Verhältniss anzunehmen. Vgl. sbg. sächs. *orda* = rum. *urdă*, Haltrich, Idioticon 143.

No. 130. *sîmbure* «noyau» habe ich ebenfalls wie Hasdeu mit alb. *sùmbul* «Knoten» verglichen, welches Xylander, pg. 182 sv. «Knopf» ebenso wie Hahn wohl kennen, obzwar Cihac es bei Xylander nicht finden | konnte LXIX und σουμπουλ bei Hahn *soumpoul* transcribirt, vgl. oben zu No. 92. Auch Camarda hat das Wort sehr oft, so I, 77, 78 *súmba*, *súmbula*, II, 42, «ende *súmbula* tə jəlékutə: tra i *bottoni* della sottoveste», vgl. ib. p. 153, No. 18. Ausserdem vgl. mgy. *szem* «Korn, Körnchen, Beere», *szembor* «Rapps».

No. 131. *văduă* «veuve», vgl. dazu den Genit. *văduâi* aus der Pravila, Tîrgovişte, 1652, f. 703, «deci Maria sora *văduâi*» und plur. *văduo*, Tord. Pent. Exod. 22, 23, «şi vorŭ fi muerile voastre *văduo*».

No. 133. *zăgan* «un grand vautour». Hasdeu behauptet es sei orientalischen Ursprunges. Dazu fügt Cihac trk. *zagan*, ngr. ζαγάνος DC. hinzu. Das Wort ist pers. *zagan*, trk. *zagnus* und trk-or. *zuganus*, Zenker, 480[a], vgl. pers. *zâg* «Elster, Nebelkrähe», Budagoff I, 602, s. auch Pott, Etym. Forsch. II[2], 1, p. 810, der ζαγάνος = vultur percnopterus (ganz wie rum. *zagan*) übersetzt.

No. 134. *zechie* «sarrau». Hasdeu gibt die Ableitung vom lat. *setula* bloss als Hypothese. Vgl. zu *zechie* siebenbürg.-sächs. *säke* «grobwollener Ueberrock», mhdtsch. *Sage: sagulum* (cf. asl. *sukno*), Schuller, Beiträge zu einem sbg. sächs. Wtb. p. 57, und Haltrich, Idioticon p. 100. Letzterer vergleicht auch mgy. *zeke*, aber das sächs. scheint zwischen mgy. «Waffenkleid» und rum. «sarrau» zu vermitteln [Add. 53].

S. 180 behauptet Cihac: «*ori* ne vient pas et ne peut venir du lat. *vel* par une ancienne forme roumaine *vare* qui n'existe que dans l'imagination de Mr. Hasdeu». Wenn ich auch die erste Hälfte des Satzes zugebe, muss ich doch die zweite durchaus bestreiten; *vare* und zwar *vare-cine*, *vare-ce*, heute *oare-cine*, *oare-ce* erscheint in den ältesten Urkunden. So bei Venelin, Vlacho-bolgarskiïe gramoty, p. 118, 1467 aus Gherghiţă, p. 122, 1480 Bucureşti, p. 125, 1483 Tîrgovişte, p. 129, 1491 Bucur., p. 133, 1499 Trgv., p. 151, 1531 Buc., p. 203, 209, 234, 239, 251 329 etc. vgl. Cărare pe scurt, 1685, f. 9[a]: «sau *vare ce* faceţ», f. 13[a]: «*vare în ce* chip tu nu crezi cuvintele tuturora» etc. Hiermit fällt die Etymologie des Cihac, der in *ori* lat. *hora* wiedererkennt. Woher aber *vare?* [Add. 56].

In Bezug auf die weitere Ausführung des Cihac, der *o* theils aus un -*a*, theils aus illam-la-*a*, vrea-va-*a* und are-*a* entstehen lässt, ist zu bemerken, das lat. *a* im rum. nur durch slavisches Medium zu *o* wird, sonst bleibt lat. unverändert, resp. = *ă*.

Pag. 182. *auă:* «uva». Cihac behauptet: «n'a jamais été (du moins en tant que l'on puisse le prouver) un mot dacoroman»; vgl. dazu das zu No. 124 citirte Beispiel aus Tord. Pentat. Genes. 42, 11, «săngele *aoiei* = LXX sanguis uvae».

Ich schliesse meine Bemerkungen, indem ich zu gleicher Zeit den von Cihac in der besprochenen Recension angeschlagenen scharfen Ton bedauere. Eine objectivere Behandlung würde viel leichter dazu beitragen, die Zahl der noch nicht aufgehellten rum. Elemente zu verringern, die von so grosser Bedeutung sowohl für die Geschichte als auch für die Culturgeschichte der

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

südöstlichen Völker Europa's sind. In ihnen spiegelt sich am klarsten der Einfluss, den diese Völker wechselseitig auf einander ausgeübt haben. Die Entwickelung und Consolidirung des Staatslebens, die Verbreitung des Christenthums, wie auch Einführung wichtiger Pflanzen, Handwerke und Künste, alles lässt sich am besten erkennen durch die technischen Ausdrücke, die noch heute dafür im Gebrauch sind. Ich habe meist diese Resultate im Auge gehabt, wenn ich die Arbeit des Cihac einer genauen Untersuchung unterworfen habe. Natürlich musste die Lautgeschichte der rum. Sprache in zweifelhaften Fällen über die Richtigkeit oder Möglichkeit einer Etymologie einzig und allein entscheiden.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

A. CIHAC

«Sur les études roumaines de Mr. Hasdeu»

(BÖHMER'S ROMANISCHE STUDIEN, T. 4, P. 141-84)

Recenzie de

DR. M. GASTER

(Zeitschrift für romanische Philologie, t. 3, p. 468-76)

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

LVII Recenzia amănunțită pe care Cihac a dedicat-o recentei opere a lui Hasdeu am considerat-o drept un specimen pentru volumul II al Dicționarului său etimologic și, ca atare, am supus-o unei cercetări obiective, dar cu atît mai exacte. Acolo unde domnul Cihac trimite la dicționar, am preferat să trec dincolo de el (spre a nu mă pierde în ipoteze) și să aștept apariția acestuia, care — după cum am auzit — s-a produs deja, dar încă nu l-am putut vedea. Cu atît mai mult am procedat astfel la acele numere la care Cihac dă o etimologie, pe care o prezintă și în dicționar, trimițînd mereu la acesta. Astfel se explică și caracterul amănunțit al recenziei de față.

Domnul Cihac începe discutarea operei lui Hasdeu cu o observație foarte caracteristică. El citește titlul facsimilat al operei: *Cuvente den bătruni* și corectează: *Cuvinte de la bătrîni*, observînd: «le titre *Cuvente den bătruni* doit représenter, à ce qu'il parait, aussi la langue parlée au 16ème siècle». Titlul lui Hasdeu sună însă de fapt *bătrăni*, chiar dacă acel *ă* nu este foarte clar. Mai important este însă faptul că *cuvente* este într-adevăr forma mai veche și mă mir că d-l Cihac a trecut cu vederea mulțimea de exemple pe care le-a adus Cipariu, *Principia de limba*, ed. 2, Blașiu, 1866, p. 376, și anume din următoarele opere ale secolului al XVII-lea: *N. Test.*, Șilvăstru, 1864: *Psaltirea*, Silv., 1651; Varlaam, *Cazania*, 1643; *Șapte sacram.*, 1645; *Cazania*, Govora, 1642; *Biblia*, București, 1688 etc. Cihac insistă apoi asupra însemnătății documentelor publicate de Hasdeu și contestă mai ales valoarea lor ortografică, susținînd că scribii nu ar fi fost români. Ciudată este observația făcută la p. 144, potrivit căreia ortografia slavă ar fi exercitat o influență și asupra sunetelor, mai ales asupra închiderii vocalelor. Scrisul care, după cum el însuși notează, a fost mînuit de cele mai multe ori de către n e - r o m â n i, nu poate influența evoluția fonetică a unei limbi. Cum explică d-l Cihac
LVIII existența sunetelor închise în a l b a n e z ă, unde numărul elementelor slave este foarte mic, iar albaneza nu a fost scrisă n i c i o d a t ă cu litere slave? Mă voi îndrepta acum spre etimologii (p. 147—184). Observ numai, în prealabil, că eu acord cea mai mare importanță caracterului legic al modificărilor fonetice și admit o excepție numai acolo unde o altă explicație este imposibilă, iar fenomenul anormal este sprijinit de o analogie. Liberul arbitru este exclus din modul de tratare.

No. 2. *creț* este derivat de către Hasdeu din *crispus*, iar de către Cihac din v. sl. *krъtъ*. Mie mi se pare a fi de proveniență mai recentă, în legătură cu germ. (transilv.?) *kraus*, al cărui *s* a trecut la *ț*, tot așa cum *bruncrúț* s-a format din *Brunnenkresse;* comp. și *mintă creață*, germ. lit. *Krausemünze*, germ. transilv. *krouzbdlsem* (Haltrich, *Idiotikon*, p. 74) [Add. 39].

No. 6. *orșinic* «velours» este derivat de către Hasdeu, pe bună dreptate, din ital. *oloserico*, în timp ce Cihac îl compară cu v. sl. *aksamitъ*. Cum trebuie să ne închipuim procedeul la acesta din urmă? A trecut *k* în *r*, *m* în *n*, *t*

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

în *k*? În schimb, în limba română avem foarte frecvent alternanţa *l* — *r*, *n* şi *r*. În plus, poate fi presupusă o transmitere prin intermediu veneţian sau genovez, cu ajutorul negustorilor.

No. 8. *pilotă*. Hasdeu traduce „feutre". Dar atît Polizu şi Pontbriant, cît şi Iszer, Barcianu traduc, în acord cu C., « Federbett, Tuchet ». Această pătură, ţesută şi acum din păr, justifică însă mai degrabă apropierea de v. gr. πιλωτόν (Hasdeu), decît de ahd. *phúlawi*, germ. mod. *Pfühl* (Cihac).

No. 15. *viezure* « blaireau » provine, după Hasdeu, de la o formă străveche tracă *viedu*, pe care deocamdată nu o vom discuta. El compară însă corect cu alb. βιεδουλă. Cihac crede că acest cuvînt este de proveniență slavă, din v. sl. *jazvŭ* « erinaceus », cu un *v* protetic, şi observă că cuvîntul albanez nu se citeşte *viedzulă*. În limba albaneză însă δ = ngr. δ = engl. *th* în *this* (v. Hahn, *Alb. Stud.*, fasc. II, p. 3; Miklosich, *Alb. Forsch.*, I, II; Camarda, I, 14), şi nu = *d*, cum afirmă Cihac. Cuvîntul românesc este fără îndoială identic cu cel albanez, care desemnează de asemenea atît « viezurele », cît şi « hîrciogul » (Hahn, p. 9[b]), şi provine de la verbul βjéϑ « eu fur », aor. *vódha* (Dozon, 100[b]), participiul βjédουρα « furt », βjεδερακ-ου „hoţesc", deci animalul care fură cereale.

No. 17. *stuhul* « jonc » se pronunţă în Muntenia într-adevăr *stuful* — cum indică Hasdeu — şi de aici *stufiş* « desiş de stuf », *stufos* « ca stuful ». Probabil că a fost influenţat de rom.-lat. *tufă*, *tufos*, *tufiş* (cf. Cihac, *El.lat.*, p. 289 urm.).

No. 18. *zestre*. Atît Hasdeu, cît şi Cihac nu au observat că acest | cuvînt LIX
se găseşte şi în limba bulgară, cf. Iliev şi Hranov, *Slovar francusko-bulgarsko-tursky*, Rusciuk, 1868, p. 81. Îndrăznesc de aceea să presupun că trebuie pus în legătură fie cu pers. turc. *zisten* « a trăi », *zist* « viaţă », deci = « ceea ce este necesar pentru viaţă », fie cu ngr. δεσμός « lien ». δέσις « l'action de lier » (Ventoti, II, 34) [Add. 40].

No. 20. *acĭuare* « refuge, abri » poate proveni, ca şi *încet* = *inquietus* (cf. Ztschr. f. rom. Phil., II, 386), de la *aquico* (Hasdeu), mai degrabă decît din v. sl. *utêcati sę* (Cihac). De ce şi cum să fi dat oare v. sl. *c* (= *t*), nemaivorbind de dispariţia inexplicabilă a lui *t*, înainte de *u* în limba română, *cĭ*?

No. 23. *bârză*. Numele acestei păsări eu îl văd în legătură cu alb. *barδă* = « albă » (după culoarea penajului). Conform observaţiilor de mai sus cu privire la pronunţarea alb. δ, acest cuvînt albanez corespunde perfect celui românesc, în timp ce toate paralelele slave ale d-lui Cihac mai necesită multe modificări dificile spre a deveni rom. *bârză* [Add. 41].

No. 25. *bléndă* « émerillon ». De ce oare d-l Cihac se îndoieşte de originea orientală a acestui cuvînt, dat fiind că el se reîntîlneşte cu acelaşi sens şi aproape cu aceeaşi formă în astfel de limbi. Compară, pe lîngă dovezile date de Hasdeu, şi turc.-or. *balin* „épervier", Zenker, 209[a], djagat. id. Budagoff, I, 269. Vreau să mai adaug că *blѧditi* înseamnă în v. sl. numai « errare », în timp ce « nugari » corespunde unei alte rădăcini slave: *blѧsti*, *blѧdѧ*, *blѧdeši* (Miklosich, *Lex. palaeosl.*, p. 33).

No. 26. *bosnat* « sombre » mi se pare că nu provine nici din *bucnat* (*c* = *s*?), respectiv din scr. *bucmast* (!), după Cihac, nici din *botnat*, cum spune Hasdeu, ci, la fel ca şi *bosumflat*, din magy. *baszu*, pe care îl citează chiar Cihac la No. 24; cf. magh. *boszantó* « supărător, jignitor ».

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

No. 29. *caló* « bourreau », *kaló* a însemnat, la început, cum indică Hasdeu, « negru », cf. Miklosich, *Mundarten und Wanderungen d. Zig.* VII, p. 71, s.v. *kalo*. Etimologia lui Cihac este contrazisă de *z* final al magh. *kalóz* (pronunță *kolóz*).

No. 35. *ciocotniță* « écornifleur, parasite » este derivat de către Cihac de la forma grecească τζοκκότνητζες, care însă, după cum se pare că i-a scăpat din vedere, nu este altceva decît transcrierea cuvîntului românesc însuși. Chiar dacă etimologia lui Hasdeu nu este întru totul corectă, la sfîrșit el a exprimat o presupunere care l-ar fi condus la etimologia corectă, dacă ar fi urmărit-o mai departe. *Ciocoi* și *ciocotnic* corespund pe deplin cu pers. turc. *cioka-dar* « valet, camerist », deci unul care poartă un *ciok*, căciula calmucă, vechiul calpac al boierilor; sau, după Budagoff (*op. cit.*, I, 497), unul care
LX poartă livreaua stăpînului său. | În orice caz, cuvîntul este de origine orientală, cum a bănuit Hasdeu [Add. 42].

No. 37. *cioae* « métal, bronze ». Cihac respinge etimologia lui Hasdeu, care îl derivă de la ital. *acciajo*, și presupune, în schimb, o fabricare artificială a acestui cuvînt de către autorii *Lexiconului* de la Buda. Dar, chiar dacă le putem reproșa acestora multe etimologii îndrăznețe, totuși nu și faptul că ar fi falsificat de-a dreptul limba română. Cihac susține că ei ar fi format, în analogie cu germanul « Speise, Glockenspeise » (metal topit, din care se toarnă clopote), din lat. *cibus*, rom. *cioae*. Dar tocmai acest sens special, pe lîngă forma atît de apropiată, pledează fără îndoială pentru ital. *acciajo*. Ar trebui cercetat, mai întîi, cînd și de cine au fost importate mai întîi « clopotul » și « turnarea clopotelor » în România; lipsa de dovezi mai vechi nu este totuși un argument contra etimologiei lui Hasdeu.

No. 41. *crieri*, *creeri* și *creri* — în ciuda afirmației contrare a d-lui Cihac, nu putea nicidecum să se fi format din lat. *cerebrum* = **crebrum*. În limba română, *b* înainte de *r* nu dispare niciodată, iar *leuruşcă* = *labrusca* se explică prin alb. *ljărruşk* id.; în plus, a deriva *întunerec* de la *intenebricus* (Cihac, *El. lat.*, 131) mi se pare totuși foarte problematic. Dar nici derivarea lui Hasdeu din alb. *krie*, în analogie cu *spinare* = *spinalis*, nu este întru totul corectă. Trebuie observat că cuvîntul *creeri* este o formă de plural, iar perfect corespunzător este cuvîntul alb. *kréra*, de asemenea o formă de plural, cu sens de singular « cap » (Xylander, p. 239). Cum s-a putut forma din pers. (nu turc.) *kelle*, care desemnează, de obicei, numai « capul tăiat al unui animal » (Zenker, p. 759[a]), « très régulièrement » alb. *krie* (Cihac), nu pot să înțeleg de loc. Camarda (*Saggio di grammatologia albanese*, p. 158) compară gr. κρᾶς « cap », cf. și gr. ἡμίκραιρα, Benfey, *Gr. Wurzellexikon*, II, 285 [Add. 43].

No. 44. *dezgauc*, *descauc* « je germe, je pousse », atît Hasdeu, cît și Cihac îl derivă de la *ghioaca*; dar d-l Cihac nu demonstrează că acesta poate proveni din alb. *kafkă*, *kókă*, deși această derivare nu rezistă criticii. Alb. *káfkă* nu este un cuvînt originar albanez, ci s-a format din mgr., ngr. καῦκος, καυκί, καῦκα, *calix*, *patera*, Du Cange, ngr. καύκαλος *crâne*, Ventoti, II, 168, aici « très régulièrement », după pronunțarea greacă a diftongului *αυ* = *af*. De altfel, și din lat. *causa* rezultă alb. *káfșă*, Miklosich, *Alb. Forsch.*, II, 12, No. 159, cf. și p. 80, No. 4. În ceea ce privește etimologia pentru *ghioacă*, d-l Cihac pare a abandona el însuși cea pe care a dat-o în *El. lat.*, p 109. Din lat. *cochlea* este și imposibil să se fi format rom. *ghioacă*. Aici d-l Cihac trimite la vol. II, *El. slaves*, unde însă nu mă pot încă documenta [Add. 44].

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

No. 47. *duméstec.* D-l Cihac taie a doua traducere a lui Hasdeu « apparte- LXI
nant à la maison » şi păstrează numai pe prima: « apprivoisé ». Dar cum explică al doilea citat: *duh pithojskij?* Cumva « esprit apprivoisé »? Sensul propriu-zis al cuvîntului este « duh prevestitor » (cf. Miklosich, *Lex. palaeosl.*, p. 566, s.v. *pitonovŭ*), deci « duh al casei, lar ». Dar de ce nu trebuie derivat cuvîntul de la lat. *domesticum* (Hasdeu), ci din v. sl. *domaštinĭ* + *ikŭ* (= încă un al doilea sufix slav pe lîngă *-ĭnŭ*), nu ne este de loc clar [Add. 58].

No. 49. *famen* « eunuque ». Nici nu merită să se combată afirmaţia lui Cihac, după care acest cuvînt ar proveni din arab. turc. *hadîm*, cu care nu are comun nici un sunet, cu excepţia lui *m*. Etimologia lui Hasdeu se potriveşte mult mai bine: « femeiesc ». Cuvîntul lipseşte din maghiară. Să-l fi adoptat oare românii din Ungaria [Transilvania] în timpul dominaţiei turceşti s i n g u r i şi n e m i j l o c i t de la turci (Cihac)?

No. 52. *gîde* este derivat de d-l Cihac din pol. ceh. *kat*, malorus. *kat*. Sonorizarea celor două oclusive surde face dificultăţi. Cf. magh. *gab*, *gabos* «sugrumător » [Add. 45].

No. 54. *ghidinac* sau *godinac* mi se pare a fi corupt din *cozonac* [Add. 46]. D-l Cihac taie acest cuvînt şi-l declară drept ne-românesc. Dar ar trebui să se dovedească mai bine decît o face d-l Cihac, pentru care « le glossateur de Mr. Hasdeu ne peut faire autorité », reproşîndu-i că a fost « un peu philologue amateur », că acesta a falsificat astfel limba. Nu se poate elimina prin decret un c u v î n t din limbă, iar a declara unele fapte, care nu mai sînt a s t ă z i în uz, drept n e r o m â n e ş t i, bazîndu-ne pe p r o p r i a noastră autoritate, nu este de loc justificat. O lectură, fie şi superficială, a *Letopiseţelor*, ed. Kogălniceanu, ar oferi un bogat florilegiu din astfel de expresii învechite, pe care nu avem dreptul să le numim n e r o m â n e ş t i.

No. 55. *ghionoae* « ciocănitoare ». Hasdeu a comparat cu acesta lit. *genỹs*. Din s.-cr. *žuna*, *žunja* (Cihac) e imposibil să se fi format rom. *ghionoae*. În afară de aceasta, Hasdeu are dreptate şi în privinţa stabilirii noţiunii, explicînd pe *ghionoae* ca pe « cea care ciocăne sau toacă »; cf. vgr. ngr. δρυοκολάπτης id., germ. « Baumhacker », comp. turc. *agáčï kakân koşy* = = « picus » (quia rostro arbores vellit), Zenker, p. 66; Budagoff, I, 61; Clodius, *Lexicon lat.-turk.-germ.*, Lpzg., 1730, p. 546.

No. 57. *gligan* « sanglier » se poate deduce foarte bine din *grigan*, cum procedează Hasdeu. Dar alb. *grig* « eu ţip » (Hahn, 21) este mai apropiat decît gr. | γρῦ (Hasdeu). Să se fi format *gan-gan* din magh. *kan*, ca singură (?) LXII
formă corectă (Cihac), dar care nu se găseşte în nici un dicţionar românesc, pe cînd Barcianu şi Pontbriant au amîndoi foarte corect *gligan?* la fel şi Iszer [Add. 47].

No. 58. *gorgan* « movilă, tumulus ». Hasdeu însuşi observă că acest cuvînt nu se mai aude în Moldova. Dar aceasta nu exclude existenţa lui odinioară, pe care o c o n f i r m ă mai multe nume de localităţi, de ex. *Gorgana*, munte în Rîmnicu-Sărat, *Gorgănaş*, sat, Romanaţi, *Gorgan*, pădure, Dîmboviţa, Muscel etc. Cuvîntul persian nu sună *kourkhâné* (Cihac), ci *gûr-hâne* şi înseamnă, de fapt, « casa morţilor, mormînt », niciodată « movilă ». Sunetele trebuiau astfel să se modifice, ca să rezulte de aici rus. *kurgan*, după cum este de părere Cihac.

No. 59. *gangur* « merle doré » nu este derivat de către Hasdeu nemijlocit din lat. *graculus*, ci din forma secundară *gagulus* (Du Cange) prin nazalizare.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

D-l Cihac amintește doar de *graculus* și preferă *galgulus* = *gargur* = *gragur* = *grangur*, iar *graur* să se fi format din *graculus*, ceea ce mi se pare cu totul neverosimil, deoarece lat. *culus* = rom. *che*, iar lat. *c* nu dispare niciodată; cf. lucrarea mea despre oclusiva surdă guturală, Ztschr. f. rom. Phil., II, 355 urm.

No. 60. *încindere* « incendier » = lat. *incendere* este scos de către d-l Cihac din dicționarul românesc. Îl întîlnim însă la Coresi, *Pslt.*, Ps. 77, v. 38: « și nu *încinde* toată mănica sa », la fel la Tordași, *Pentat.* Genes., 43, 30: « că i se încinsése inima către frățiorulŭ său ». Dar acestea sînt « neologismes, même s'ils se trouvent chez Coresi et chez d'autres traducteurs grecs » (Cihac)!

No. 61. *întort*, *întortare* « entêté, obstination ». D-l Cihac observă cu privire la aceasta: « Formes et acceptions de ces mots sont incorrectes et n'existent pas ». Din întîmplare însă, faptele stau exact invers, de ex. Coresi, *Pslt.*, Ps. 17, 29: « și cu *întorții* întoarce-te-veri ». Traduceri ulterioare din psalmi, de ex., Blașiu, 1764, au în acel loc cuvîntul *îndărătnic*, folosit în glosarul lui Hasdeu ca sinonim: « și cu celŭ *îndărătnicŭ* te vei îndărătnicí »; cf. de asemenea, *Bibl.*, București, 1688, Deuteron. 32, 20: „căce ném *întortu* éste"; Ps. 77, 10: « rudă *întoartă* și amărâtoare »; la fel, Pslt., Blașiu, Proverb. 2, 15: « cărora cărările *întoarte* », 4, 28: « și *întoarte* sîntŭ céle den-a-stânga » etc.

No. 62. *învíncere* « vaincre, victoire » nu a fost inclus de d-l Cihac în Dicționarul său. În *El. lat.*, p. 132, se află doar forma nouă cu *g*, pe cînd cea veche are *c*; v. Ztschr. f. rom. Phil., II, 362.

No. 63. *jold*, *șold* « hanche » este raportat chiar de Hasdeu la pol. *szoldra*,
LXIII slovac. *šoldra*, magh. *sodar* « jambon », numai că el merge mai departe și vede etimologia acestor cuvinte în germ. « Schulter » (umăr).

No. 64. *jățiŭ* « fauteuil » provine, după Hasdeu, pe bună dreptate din germ. « Sitz », *s* prefăcîndu-se în rom. *j*, ca și în *glajă* = « Glas » (sticlă), și nu trebuie derivat din ceh. *žédle*, v.sl. *sědalo* (Cihac).

No. 65. *junice* « génisse » nu poate fi derivat din rus. nsl. *junica* (citește *ĭunitza)*, contrar părerii lui Cihac; căci 1) numai lat. *j* se transformă în rom. *j* (= franc. *j*) și 2) direcția evoluției fonetice duce mai întîi la palatala *cĭ*, apoi sibilanta *c* = *ț*, v. Ztschrft. II, 369. La lat. *junicem* (Hasdeu), în schimb, aceste îndoieli dispar, căci evoluția cuvîntului este regulată.

No. 66. *lostun* « rat ». D-l Cihac cunoaște numai forma *lăstun*. Polizu prezintă însă, cu toate acestea, pe lîngă *lăstun*, încă *loston;* la fel Iszer, chiar dacă dă numai sensul indicat de Cihac « martinet ». De unde? [Add. 48].

No. 67, *luó*, *luom* pentru *luă*, *luăm* sînt declarate de către d-l Cihac pur și simplu drept « corrompues ». Dar cuvîntul se întîlnește frecvent în operele vechi în această formă coruptă (!), de ex. Coresi, *Evang.*, Mat. 13, 31: « ce *luo* omul și semănâ întru ágrul lui »; ib., v. 33: « ce o *luo* muĭaré și o acoperé în fâină »: 24, 39: « până vine ápa și *luo* totŭ »; Tordași, *Pent.*, Genes. 2, 15: « și *luo* Domnul Dumnezeu »; ib., 2, 21: « și déca adurmi, *luo* una de în coastele lui » etc.

No. 68. *măciucaș* « bourreau ». Hasdeu se întreabă pe drept cuvînt de raportul dintre lat. *matea* și rom. *măciucă*, tocmai pentru că cunoaște atît forma picardă, cît și cea ngr., srb., pol. etc. Faptul că românii nu au putut împrumuta direct din ngr. ματσοῦκα, după cum opinează Cihac, rezultă din cele observate mai sus, la No. 65; mai apropiat este srb. *mačuga*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

No. 69. *măgură* « montagne ». Etimologia lui Cihac din lat. *macula* este într-adevăr imposibilă (după cum arată și Hasdeu), cf. mai sus, No. 59; lat. *macula* ar fi dat rom. *măche*. Dar că se poate deriva, în schimb, un cuvînt românesc din albaneză reiese din influența netăgăduită pe care a exercitat-o limba albaneză asupra celei românești; aceasta cu toate că, pentru d-l Cihac, albaneza este fără importanță pentru limba română. Miklosich pune cuvîntul nostru în legătură cu v.sl. *mogyla*, bulg. *mogila*, id. *Alb. Forsch.*, I, 19, s.v. *gomila*.

No. 70. *mal* « précipice ». D-l Cihac trimite la dicționarul său, *El. slaves*. Eu aș vrea să trimit mai întîi la Miklosich, *Slav. Elem. im Rum.*, p. 8 și 10, unde tratează despre alb. *mallj* și rom. *mal*.

No. 71. *mamue* « épouvantail ». D-l Cihac trimite la Grimm, *D. Myth.*², 473, unde *mummel*, *mummelmann* sînt explicate | parțial prin sunetul lor LXIV închis, parțial din duhul apelor *muomel*, *mumel*. De la care din aceste două explicații a dedus oare d-l Cihac originea sensului normann. *momon* « moine bourru »? Și de aici cuvîntul românesc? Glosa lui Hesychius, citat de Hasdeu, este mult mai apropiată. D-l Cihac știe doar foarte bine că influențe din ahd. și mhd. în România sînt excluse. La un etimon grecesc ne conduce și verbul românesc *a momi* « a ademeni, a atrage, a seduce ». Iszer, Molnar *Wtbuch.*, 1822, p.7; cf. gr. μωμεύω « vitupero, carpeo, rideo, irrideo » și μῶμος « vituperator, irrisor ».

No. 74 *mățele corăbiei* « ancre ». Este o formă de plural. De aceea aș citi mai degrabă *măselele corăbiei; mățele* = *maţele* = intestine pare a fi mai îndepărtat. Dar nici Cihac, nici Hasdeu nu compară cu acest cuvînt [Add. 49].

No. 75. *mazăre* « pois verts ». Hasdeu are perfectă dreptate, explicîndu-l din alb. *moδulă* (cit. *modzulă*), cf. mai sus, no. 15 și no. 69. Magh. *mezei* « de champ, champêtre » (Cihac) nu are nimic de a face cu acesta. Cît privește cuvîntul albanez, cf. germ. *Masern*, sanscr. *masura* « Lens ». Pictet, *Orig.*, 1², 251, 354 urm.

No. 76 *melciu* « limaçon ». Miklosich compară, *Lex. paleoslov.*, p. 393, cu totul alte cuvinte din limbile slave cu v.sl. *мѣкъкъ* (și nu *mękъkъ* C.) decît Cihac. Legătura dintre pol. *małż* și rom. *melciu* mai rămîne de dovedit, chiar dacă cel din urmă pare a fi înrudit cu bulg. *melčov*.

No. 78. *méser* « pauvre ». Foarte frecvent în operele vechi. Cihac trece cu vederea acest cuvînt în lucrarea sa *El.lat.*, pentru că, după cum observă aici, lat. *miser* nu a putut să dea *méser* în limba română și pentru că vechii traducători, monahi greci, ar fi introdus cuvinte n e r o m â n e ș t i, care pentru d-l Cihac « ne peuvent faire aucunement autorité »! Dar trebuie remarcat că din lat. *miser* a putut foarte bine să rezulte rom. *méser;* lat. *ĭ* se transformă în cele mai multe cazuri în rom. *e*, de ex. *neted* = *nĭtĭdus; negru* = *niger*, *nigrum*, fem. *négra*, i.e. *neagra* după ortografia noastră, deoarece Hasdeu redă acest sunet prin *é; plec* = *plĭco; judec* = *judico* ș.a.m.d. Sub influența unui *e* următor, primul *e* a trecut în mod regulat la *é* = *ea*.

No. 80. *mihalț* « barbote ». Hasdeu însuși l-a raportat la magh. *menyhal* și a înțeles *ț* = *uț* ca sufix diminutival. Cihac contestă această semnificație a lui *-ț* și îl explică simplu prin corupere. După care analogie?

No. 84. *molidvu* « mélèze, pinus larix ». Forme secundare mai sînt: *molitvu*, *molidfu*, *molid*, *molif*. Nici Hasdeu și nici Cihac, care îl compară cu

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

pol. *modrzew*, nu par a fi găsit etimologia corectă. Înainte însă de a comunica
LXV ipoteza mea, aş vrea să observ că | în limba română se recurge adesea la un s i m b o l i s m mai profund în denumirile de plante. Multe credinţe şi multe legende se leagă de plante. Astfel grîul curat rezultă din carnea căzută din trupul Mîntuitorului strîns legat de stîlpul crucii, vinul curat din sîngele care curge din vîrfurile degetelor. Zeul soarelui transformă pe zeiţa florilor, care îl refuză, în floarea-soarelui, ce trebuie să se orienteze mereu după el. Din lacrimile a două turturele cereşti se nasc florile de mirt. Verbascum thapsus se numeşte: *lumînarea Domnului;* Eryngium campestre: *spinul dracului*, cf. şi malorus. *čiortovo rebro*, id., de Gubernatis, *Mythol. des plantes*, I, 7, Nota 2: scabiosa succisa: *muşcatul dracului*, v. Nork la de Gubernatis, *op. cit.*, p. 114, Nota 2 etc. De aceea eu fac o legătură între acest nume de copac şi v.sl. *molitva* « rugăciune », ca un fel de copac sfînt, copac al rugăciunii (cf. Mannhardt, *Waldund Feldkulte*, I, Register, s.v. Tanne) [Add. 50].

No. 85. *moştean* « indigène » este mai legat de *moaşte*, v. sl. *mošti*, bg. srb. id., deci cel care îşi are moaştele din timpuri străvechi în acel loc (v. Miklosich, *Lex. palaeosl.*, 382, şi *Christl. Terminologie d. slav. Spr.*, Denkschrift. d. Wien. Akad., XXIV, p. 12) [Add. 51].

No. 86. *mugur* « bourgeon ». Cihac derivă acest cuvînt din lat. *muculus;* acesta ar fi trebuit să dea însă în rom. *muche*, cf. mai sus, no. 59, 69. Numai prin alb. *mugul* (Hasdeu) poate fi explicat etimologic cuvîntul românesc.

No. 87. *mursec* « je devore ». Pe bună dreptate, Hasdeu îl deosebeşte de *muşc.* Pentru *mursec* mai există încă o altă paralelă veche, *Pravila*, Tîrgovişte, 1652, f. 383, *mursecatâ;* 428, « sau *mursecatâ*, sau de în curse ».

No. 89. *nişchiţel* « un petit peu » nu poate fi derivat, cum crede Hasdeu, din lat. *nescio quantum: neşcît.* Cihac indică o deosebire de sens drept motiv, pentru că *je ne sais combien* nu poate însemna *fort peu.* Mie mi se pare însă că există aici o dificultate mai mare de ordin fonologic; lat. *scio* devine *ştiu*, din *nescioquantum* ar fi trebuit să se formeze *neştît*, în analogie cu *neştine* din *nescioquinam.* Etimonul pentru *niţel* nu trebuie căutat nici în *mititel*, cum crede Cihac; mai degrabă, *niţel* este de origine albaneză, tot aşa ca şi *niţică*, peste care cei doi autori au trecut cu vederea, şi anume *njə tsilli* « un cine? un ceva », şi *njə tsikə* « un pic, puţin, o clipă » (Hahn), ultimul corespunzînd complet cuvîntului românesc [Add. 52].

No. 92. *omidă* « chenille ». După Cihac, *o* de la începutul cuvîntului
LXVI provine din *a*: atunci ar fi trebuit să fi trecut printr-un mediu slav. Un | *a* protetic, frecvent şi în Transilvania, rămîne neschimbat. Cuvîntul macedoromân, pe care îl citează Cihac, nu sună cum scrie D-sa: *unnútă*, ci ουνvίντα, adică: *unjídă.* Thunmann, I, p. 198, cf. alb. *mizə* « muscă ». Camarda, 116, No. 111, compară gr. μῦια. Tot atît de greşit scrie Cihac în acelaşi loc: *aunpra* = *umbra*, în timp ce Th. 196: αούμπρα, adică după pronunţarea ngr. mai exact: *aúmbră* sau *aúbră*, deoarece ngr. *mb* şi *b* sînt redate prin μπ: şi ultimul citat la Cihac, *arrandu*, trebuie de asemenea citit altfel, deoarece Th. 214 dă αρράντου, adică *arrádú.*

No. 95. *pespe* « au delà de ». Cihac combate posibilitatea unui românesc *spre* din *super*, deşi se vede silit, cu prilejul etimologiei cuvîntului *sprinceană*, să vadă în *sprin* o contracţie din *super-in.* La fel s-a putut forma din *per-super* prin contracţie rom. *pespe*, după cum presupune Hasdeu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

No. 96. *pestire* «lenteur, retard». În opoziție cu Hasdeu, Cihac îl derivă, după ce l-a transformat în *apestire*, din slav. *apozditi*. Mai apropiat ar fi slav. *pozdêti*, sero aliquid facere, fără *a* protetic, dacă trebuie neapărat să derivăm acest cuvînt din limba slavă. Pledează însă împotrivă 1) *zd* = *st* și 2) aceeași dificultate ca și la etimologia latină, slav. resp. lat. *o* = *e;* deoarece la ultimele cade no. 1, etimonul latin *postire* a lui Hasdeu este de preferat.

No. 97. *pin* «pinus sylvestris» îl au toate dicționarele românești. Trebuie să fie deci totuși un cuvînt popular. Și aici Cihac greșește cînd citează din macedoromână. Astfel *ampore* = *arbor*. Thunm. p. 191 are: ἀρμπορε, adică *arbore; viginti* trebuie să fie mcdr. *jiggîtzi*. Th. 193 γίγγιτζι (deoarece ngr. γ înainte de *i* = *j*, iar γγ = *ng*), *jinijtzi* sau, cu ortografia rom., *ținițI* = alb. νvιζέτ, adică *njizét*, cum scrie și Hahn forma ghegă, tosk. *njəzét;* mcdr. *skllifură*, C.Th. 196 σκλλίφυρϙ, adică *scljifură*, cf. alb. *skjúfur* «sulphur».

No. 99. *polegniță* «verglas». Hasdeu compară foarte corect srb. bulg. *poledica*, din v.sl. *poleditі sѧ* (Miklosich, *Lex. palaeosl.*, 613ª). La ce să folosească o formă intermediară *poleviță* = *polediță*, dată de Cihac? Cum s-a transformat *d* în *v*?

No. 100. *porănb* «pigeon». Este într-adevăr o formă foarte interesantă pe lîngă *porumb*, deși Cihac o consideră falsă. Ne arată o oscilare în pronunțare, care se manifestă în trecerea de la v.sl. *ѧ*, *ѫ* la *ăn*, *un;* cf. forma des întîlnită *ănblà* pentru *umblà*, cum sună astăzi lat. «ambulare», v. Arch. istor. 1, 2, 6 (1628 m.), III, | 216 (1621 m.), I, 1, 93 (1636 m.) *ămbla:* ib. I, 1, 105 (1627 v.), I, 1, 14 (1627 m.), I, 1, 119 (1629 m.) etc. LXVII

No. 101, 102 sînt declarate de către Cihac ca nefiind românești, ci «sont des mots *fabriqués* par le glossateur de Mr. Hasdeu». Pînă cînd nu ni se aduc dovezi, ceea ce nu este de loc cazul aici, respingem pur și simplu această afirmație a lui Cihac. Același lucru și referitor la no. 104 [Add. 54].

No. 105. *rumăn* «tributaire corvéable». Cihac mai adaogă observația «jamais esclave». Cum înțelege d-sa documentul din 1610, Arch. istor. I, 1, 8, în care Tudor din Voinești se obligă să-i plătească lui Mihai 7700 aspri la Sf. Dumitru? în caz contrar: «iar eu să-i fiu *rumănu* cu feciorii mei și cu toată moșiia mé». *Rumăn* înseamnă aici tot numai *corvéable*, *paysan?* Cei doi „*rumăni* anume Albul și Nedea", pe care Fătu și Neagoe îi d ă r u i e s c *(dăruitu)* lui Vasile (pe lîngă un ogor f ă r ă *rumăn*) «și-o delniță bună fără de *rumănu*», Arh. I, 1, 139 (1620), la fel n u î n s e a m n ă r o b i?

No. 107. *sahaidac* «flèche tatare». Din fericire, Hasdeu îl citează și pe mitropolitul Dosoftei, 1681, dar aceasta nu este suficient pentru d-l Cihac, care taie cuvîntul.

No. 111. *selbezesc* «je pâlis». Hasdeu observă foarte corect că etimologia indicată de Cihac pentru rom. *sarbed* (El. lat. 241) de la lat. *in-sapidus* nu poate sta în picioare; afereza lui *in*, intercalarea unui *r* și trecerea lui *p* în *b*, ceea ce altfel nu se întîlnește în limba română, sînt intermediarii dintre *sarbed* și *in-sapidus*, care înseamnă numai «acrișor, fără gust», și nu *pâlc*, deci nu are nimic de a face cu *selbezesc*. Hasdeu descoperă aici cuvîntul mai potrivit lat. *subalbidus*. Pentru trecerea lui *u* la *e*, cf. *sumeț* și *semeț*; cf., de asemenea, *sumuța* și *amuți*.

No. 112. *semuesc* «refléchir». Hasdeu însuși îl comparase deja cu magh. *szám*. Cihac trimite aici la opera sa, *El. magy*. În ceea ce privește terminația *ui* a infinitivului verbelor denominative, trebuie observat că Hasdeu nu o

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

pune — după cum ar rezulta din prezentarea lui Cihac — în legătură imediată cu gr. -εύω. -εύειν; el indică mai degrabă forma albaneză a conjugării I și a II-a în *ue*. Pentru *u* trimite la υ în -ε-ύ-ειν și la slav. *ѵ* în *kupo-ѵ-ati* etc.

No. 116. *stăvar* « étalon ». Cu toată opoziția justificată a lui Hasdeu, Cihac vrea să derive *stavă* « jument, haras » din v. sl. *stava* « articulus »; dar cum trebuie explicată modificarea sensului? Cihac compară cu acest cuvînt verbul v.sl. *staviti* « a sta » și germ. S t u t e (iapă) de la *stehen* (a sta). Cuvîntul german modern S t u t e însă nu se formează în mod nemijlocit din acest verb; ahd. *diu stuot* de la radicalul *stat* înseamnă dimpotrivă « her-
LXVIII ghelie, | loc unde se țin caii » și este folosit abia mai tîrziu pentru i a p ă, ca și *Frauenzimmer* pentru *Weib* (femeie); Grimm, Grammatik, III, 327. Oare românii au format cuvîntul lor *stavă* direct de la *staviti?* Alb. *stáva* oferă o trecere mai ușoară; Miklosich, Sl. El. im Alb. — Alb. Forsch. I, nu cuprinde acest cuvînt.

No. 118. *surată* « amie, compagne ». După Hasdeu, acest cuvînt s-a format, sub influența slav. *posestrima*, din *soră*, *soror*, analog cu forma *fărtat* din *frate* (cf. slav. *pobratimŭ*). Cihac, în schimb, se gîndește la it. *camerata*, fr. *camarade*, care « est beaucoup plus rapprochée *sous tous les rapports* »? Deși cuvîntul n i c i n u e x i s t ă în limba română, totuși *surată* trebuie să se fi format din *soră* în a n a l o g i e c u a c e s t a, *sous tous les rapports!* În limba slavă, în schimb, forma *posestrima* se formează într-adevăr, ca și în limba română, din *sestra* = *soror*. La fel stau lucrurile și cu *fărtat*, care evident nu s-a putut forma din *foederatus*, cum spune Cihac.

No. 120. *a se svii* « reculer, se défier »; *svii* sau *sfii* provine, după Cihac, din v. sl. *stydêti sѧ* « erubescere », de unde însă nu s-a format, de altfel, decît rom. *stidi* (Miklos[ich], *Lex. palaeosl.* 839). Hasdeu, dimpotrivă, derivă *sfii* cu mai mare probabilitate de la v.sl. *sŭviti* « convolvere ».

No. 124—126 sînt anulate de d-l Cihac. Pentru no. 124, însă, *tămbar* « espèce de vêtement », pot să aduc eu însumi o paralelă veche, prin care cade afirmația d-lui Cihac « n'a jamais été un mot roumain ». Tordași, *Pentat.* Genes. 49, 11: „și în sîngele aoiei *tămbariulŭ* său". Originea cuvîntului este pers. *túmbân*, trc.-or. *tumbân* « caleçon », Zenker, 311 și 327; Budagoff, 1, 379, « haină de dedesubt ». Și pentru celelalte două cuvinte se vor găsi cu timpul exemple vechi, care dovedesc existența lor în limba română.

No. 127. *țol* « cilice », « habit grossier » este derivat de către Cihac foarte corect de la *g'ul*, *ćul*, numai că *g'üll* este forma arabă, plur. *g'ülel*, iar *ćul* n u m a i t u r c ă, nu și v u l g. Intermediarul dintre *ćul* și *țol* îl constituie ngr. πσουλί, pentru că trc. *ć* nu devine niciodată rom. *ț* [Add. 55].

No. 128 *urdin* « je viens, j'accours » în nici un caz nu poate proveni din v.sl. *uletêti* « avolare », dat de Cihac, cu care are în comun numai *u* inițial. *Urdă* « fromage mou » e comparat de Cihac, cu mențiunea probabil, cu magh. *orda* « brînză dulce ». Dar acesta din urmă este total izolat în limba maghiară, deci trebuie să presupunem mai degrabă un raport invers. Comp. săs. transilv. *orda* = rom. *urdă*, Haltrich, *Idioticon*, 143.

No. 130. *sîmbure* « noyau » l-am comparat și eu, ca și Hasdeu, cu alb. *súmbul* « nod », pe care îl cunosc atît Xylander, p. 182, s.v. « Knopf » (nasture),
LXIX cît și Hahn foarte bine, deși Cihac nu l-a putut găsi la Xylander | și transcrie σουμπουλ, la Hahn, ca *soumpoul;* cf. mai sus no. 92. Și Camarda prezintă

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

cuvîntul foarte des, astfel I, 77, 78 *súmba*, *súmbula*, II, 42, « endə *súmbula* tə jəlékutə: tra i *bottoni* della sottoveste », comp. ib. p. 153, no. 18. În afară de aceasta, cf. şi magh. *szem* « bob, bobiţă, fruct de arbust », *szembor* « rapiţă ».

No. 131. *văduă* « veuve », cf. şi genit. *văduâi* din *Pravila*, Tîrgovişte, 1652, f. 703, « deci Maria sora *văduâi* », şi plur. *văduo*, Tord., *Pent.* Exod. 22, 23, « şi vorŭ fi muierile voastre *văduo* ».

No. 133. *zăgan* « un grand vautour ». Hasdeu susţine că ar fi de origine orientală. Cihac adaugă trc. *zagan*, ngr. ζαγάνος, DC. Cuvîntul este pers. *zagan*, trc. *zagnus* şi trc.-or. *zuganus*, Zenker, 480[a], cf şi pers. *zâg* « coţofană, cioară", Budagoff, I, 602, v. şi Pott, *Etym. Forsch.* II[2], 1, p. 810, care traduce ζαγάνος = vultur percnopterus (exact ca şi rom. *zagan*).

No. 134. *zechie* « sarrau ». Hasdeu dă proveniența din lat. *setula* numai ca i p o t e z ă. Comp. cu *zechie* săs. transilv. *säke* « haină de deasupra, din lînă groasă », mhd. *Sage: sagulum* (cf. v. sl. *sukno*), Schuller, *Beiträge zu einem sbg. säches. Wtb.* p. 57, şi Haltrich, *Idioticon*, p. 100. Cel din urmă compară şi magh. *zeke*, dar cuvîntul săsesc pare a fi intermediarul dintre magh. « haină de luptă, de arme » şi rom. « sarrau » [Add. 53].

La pag. 180, Cihac susţine: « *ori* ne vient pas et ne peut venir du lat. *vel* par une ancienne forme roumaine *vare* q u i n' e x i s t e q u e d a n s l' i m a g i n a t i o n de Mr. Hasdeu ». Chiar dacă admit prima parte a frazei, totuşi trebuie să combat cu hotărîre cea de a doua; *vare*, şi anume *vare-cine*, *vare-ce*, astăzi *oare-cine*, *oare-ce* apar în cele mai vechi documente. Astfel la Venelin, *Vlacho-bolgarskie gramoty*, p. 118, 1467, din Gherghiţă, p. 122, 1480, Bucureşti, p. 125, 1483, Tîrgovişte, p. 129, 1491, Bucur., p. 133, 1499, Trg., p. 151, 1531, Buc., p. 203, 209, 234, 239, 251, 329 etc. Comp. *Cărare pe scurt*, 1685, f. 9[a]: «sau *vare* ce faceţ », f. 13[a]: « *vare* în ce chip tu nu crezi cuvintele tuturora » etc. Cu aceasta cade etimologia lui Cihac, care vede în *ori* lat. *hora*. Dar de unde provine *vare*? [Add. 56].

Privitor la explicaţiile în continuare ale lui Cihac, care vede pe *o* provenind parţial dintr-un *-a*, parţial din illam-la-*a*, vrea-va-*a*, şi are-*a*, trebuie remarcat că *a* latin se transformă în română în *o* numai prin intermediu slav, altfel sunetul latin rămîne neschimbat, respectiv devine *ă*.

Pag. 182. *auă* « uva ». Cihac susţine: « n'a jamais été (du moins en tant que l'on puisse prouver) un mot d a c o r o m a n »; cf. în legătură cu acesta, | exemplul citat la no. 124 din Tord. *Pentat.* Genes. 42, 11, « sângele LXX *aoiei* = sanguis uvae ».

Închei observaţiile mele, regretînd totodată tonul aspru folosit de Cihac în recenzia discutată aici. O tratare mai obiectivă ar contribui în mult mai mare măsură la diminuarea numărului elementelor româneşti încă neelucidate, care sînt de atît de mare însemnătate atît pentru istorie în general, cît şi pentru istoria culturii popoarelor din sud-estul Europei. În aceste cuvinte se oglindesc deosebit de limpede influenţele reciproce pe care le-au exercitat popoarele respective. Dezvoltarea şi consolidarea vieţii statale, răspîndirea creştinismului, precum şi introducerea de noi plante, meserii şi arte importante, totul poate fi cunoscut cel mai bine prin expresiile tehnice care se folosesc încă astăzi pentru denumirea lor. Eu am avut în vedere mai ales aceste rezultate, supunînd lucrarea d-lui Cihac unei cercetări amănunţite. Bineînţeles că în cazuri nesigure cu privire la justeţea sau posibilitatea unei etimologii a trebuit să hotărască în e x c l u s i v i t a t e f o n e t i c a i s t o r i c ă a limbii române.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ADDENDA ET CORRIGENDA

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

I. LA SCHUCHARDT

1. Pag. 60, rîndurile 16—24 se suprimă, din cauza celor zise de Schuchardt la pag. X, rîndurile 23—28 [8].

2. Întreaga pagină 190 trebui modificată în sensul observaţiunii lui Schuchardt de la pag. XIV, rîndurile 22—9. Prin aceasta însă rămîne intactă etimologia, pe care am propus-o noi pentru cuvintele *mînz*, *brînză* şi *mazăre*. Cfr. Miklosich, *Ueber die Wanderungen der Rumunen*, Wien, 1879, p. 23. Trebui să mai adăugăm ceva despre *brînză* în specie. Caix, *Studii di etimologia italiana e romanza*, Firenze, 1878, p. 145, no. 507 (cfr. *ibid.*, p. 206), aduce italianul dialectic *sbrinze* «specie di formaggio». Cuvîntul a străbătut în Italia prin Dalmaţia, unde în documentele din secolul XIV *brînza* figurează anume ca un product al activităţii r o m â n e. Vezi C. Jireček, *Die Wlachen und Maurowlachen in den Denkmälern von Ragusa*, Prag, 1879, p. 10: «b r e n ç e» = «caseus v l a c h i s c u s», între 1356—1381.

3. Pag. 250, la rîndul 2, am putea adăuga după Schuchardt (pag. XV), că-n dialectele sarde, italiane de la nord şi de la sud, precum şi în cele provenţale, există o deosebire între «*r* dur» şi «*r* moale»; Schuchardt totuşi a scăpat din vedere că noi vorbim numai despre i n i ţ i a l u l «*r* dur», pe care — afară de români şi albanezi — nu-l cunoaştem în Europa decît la spanioli şi la basci, poate însă şi la vechii greci în ῥ faţă cu ῤ.

4. Nedomerirea lui Schuchardt la pag. XV—XVI despre originea genitivo-dativului femeiesc la români se limpezeşte, ne permitem a o crede, prin cele spuse de noi în tomul II, pag. 641—4.

5. Tot în tomul II, în *Notanda* la mai toate texturile, se lămureşte cestiunea vocalei iraţionale (svarabhakti) în limba română, mai ales după licuidă şi după nazală, înlăturîndu-se astfel îndoiala cea provizorie a lui Schuchardt de la pag. XV [9].

6. Pag. 274, măntinem n-rul 43 contra obiecţiunilor lui Schuchardt de la pag. XIX—XX. Modificăm totuşi pasagiul relativ la limba maghiară, şi anume în loc de: «*kutya* (căţea), deoarece din acesta nu s-ar putea trage decît forma cea femeiască, pe cînd în limba albaneză etc.» să se pună: «*kutya* (câne), deoarece maghiarul *ty*, pronunţat aproape ca *kĭ*, nu trece la români în *t*. În limba albaneză etc.» — Cfr. tomul II, p. 184 şi 734. — Oricum
LXXIV ar fi, este foarte| serioasă întrebarea lui Schuchardt (p. XX): «de ce *u* din albanezul *kut* (câne) a trecut ca *o* în *cotei* şi ca *ă* în *căţel*?» *Cotoi* cu *o* lîngă *cătuşă* cu *ă* n-ar fi o analogie suficiinte, de vreme ce în *cotoi* este asimilaţiunea vocalică regresivă; nici o asimilaţiune însă nu se vede în *motan* lîngă *mîţă*.

7. Tot ce zice Schuchardt la pag. XXVI contra *aciuare* = *acquiere* (pag. 267, no. 2) se înlătură prin existinţa formei *aciiu*, *acière;* Molnar, *Deutsch-walachische Sprachlehre*, Wien, 1788, p. 256: «ачїю, ruhen, abstehen». *Aciuare* către *acière* este dară întocmai ca *născâre* către *năştere*. În Omiliarul lui Coresi acest cuvînt ne întîmpină sub două forme: *a aciua* şi *a aci:* н-дѕ дѣѕть оундє ннчн капѕлъ сѣ-шѣ д ч ѕ ѡ (signat. XXII, p. 10), şi: чєн чє д ч н ρ ж шн дщѣптж (sign. XXXII, p. 16). *Acire* se referă către

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

aciere = lat. *acquiēre* ca *sorbire* către *soarbere* = *sorbēre*. Avem dară peste tot trei forme: *acire*, *acĭuare* şi *aciere* [10].

8. Schuchardt are dreptate la pag. XXIV în privinţa cuvintelor *dichis* şi *uncaltă*. Renunţăm la etimologiele pe cari le-am propus la pag. 276, no. 53, fără a găsi totuşi altele mai bune [11].

9. Mănţinem cele zise la pag. 273, no. 35 şi p. 288, no. 104 despre posibilitatea fonetică la români de a trece *rĭ* în *rş*. Obiecţiunea lui Schuchardt la pag. XXV este: «*Wenn nun aber auch* rş *aus* rj *enstehen könnte, so würden wir doch nicht* cerĭu, cerşut, cerşură, *sondern* cerş, cerut, cerură *erwarten; wie käme denn* i *in diese beiden letzten Formen?*» Ei bine, *ĭ* s-a introdus în perfectul *cerşut* = *cerĭut*, *cerşură* = *cerĭură* întocmai ca în *crezut* = «credĭut» faţă cu ital. *creduto*, *crezură* = «credĭură» etc.; acelaşi *ĭ* a putut totodată să nu figureze în prezinte, ba chiar să dispară de acolo, ca în *văd* = lat. *video*. de unde ar trebui numai *vedĭu* — *văz*, pe cînd la noi modernul *văz* nu există nicăiri în vechile texturi, introducîndu-se mai tîrziu prin analogie cu perfectul. Şi în *cerĭu* însă *ĭ* s-a introdus, dar a avut drept efect forma populară *cĕiu*, deşi poate să fi existat şi *cerşu*.

10. Schuchardt la pag. XXVI derivă pe *salbed* din *exalbidus* mai bine decît din *subalbidus* (pag. 301, no. 161), observînd că: «silaba *ub* n-ar fi putut să dispară cu desăvîrşire». Are dreptate. Silaba *ub-* trebuia să devină *o* ca în *cot* = *cubitus*, *nor* = it. *nuvolo* = lat. *nub-* etc. Din *subalbidus* vom avea dară *solbed*, diftongit apoi prin acţiunea accentului în *soalbed*, de unde simplul *salbed* cu *a* din *oa* ca în *afară* din *afoară* = *adforas*. Prin urmare, noi nu renunţăm la etimologia propusă. Din *exalbidus* însă, prin forma metatetică *exablidus* (cfr. p. 418: *tenebricum* = *tebnericum* = *tunerec*), ar fi putut să derive al nostru *şubred*, dacă s-ar explica numai *ş-* din *s* = *ex* fără *i*, căci analogia *şoarece* = lat. *soricem* nu ajunge. În orice caz, *şubred* — ca toate cuvintele române cu sufixul *-idus* — este de o proveninţă latină necontestabilă. Numai doară d. Cihac (Dict. II, p. 394) poate să-l identifice cu *şuchiat* şi să le apropie ambele de polonul *szczupły!* [12].

11. Toate cîte zice Schuchardt la pag. XI—XII despre valoarea fonică a lui ѧ provin din aceea că nu i-a fost cunoscută atunci cronica lui Moxa, cuprinsă în partea III a volumului I, şi anume pag. 411—12, no. 6. Cît priveşte ipoteza-i de la pag. XI, că ѧ ar fi «eine Abart des ѧ», contra lui Miklosich care vede în ѧ «eine Umformung des ѧ», apoi Schuchardt are dreptate, bănuiala lui concordînd pe deplin cu o observaţiune veche, dar foarte remarcabilă, a gramaticului bănăţean Diaconovici Loga, *Gramatica românească*, Buda, 1822, p. 19: «*Acest* ѧ *este atîta cît* ѧ, *care dintru început se scria pentru scurtare deasupra lui* ї, *după aceea lăsară de a mai scrie* ѧ, *fără numai trăsura cea curmezişe deasupra lui* ї *o puneau:* ї̑ *şi făcînd-o mai strîmbă se formă* ѧ, *şi aşa ieşi literă nouă*». Tocmai aceasta a fost şi părerea noastră. Ea se împacă deopotrivă cu paleografia şi cu fiziologia sunetului. În orice caz, ѧ este o varietate vocalo-consonantică de sunet nazal. Cum că limba română cunoaşte sau cunoştea, în adevăr, cel puţin două varietăţi de ѧ, o confirmă chiar ceea ce zice însuşi Schuchardt la pag. XIII despre *u* = *un*, *lugu* = *lungu*, *uchiu* = *unchiu* etc. faţă cu *unnuii*, *annume*, *Anncăei* etc.: «um die Lautbarkeit des *n* ganz sicher zu stellen», adecă pentru a distinge pe un «*n* forte» de un «*n* slab» [13]. LXXV

12. La pag. XIII, Schuchardt a observat foarte bine că, pe pag. 230, *h* în *vătahful* nu este de aceeaşi origine cu *h* în *piahtră* etc. În adevăr, dîndu-se

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

două forme coexistinţi *vătaful* şi *vătahul*, a treia formă *vătahful* este un simplu s y l l e x i s, despre care vezi tomul II, pag. 15, 218, 240.

13. La pag. 304, no. 175 să se ia în consideraţiune cele zise de Schuchardt la pag. XXI: «. . .*so denke ich doch, dass einige Wörter erst in späterer Zeit aus dem Albanischen in's Rumänische eingedrungen seien. Dahin möchte ich* traistă (traistră, taistră, trastur), drăstă, straiţă (straistă) = trastă (trase), draştă, ştreiţă *rechnen; denn ist es glaublich, dass eine Wortform* staristra *auf zwei voneinander unabhängigen Gebieten in so ganz analoger Weise fortgewuchert habe?*» Las ca alţii să decidă.

14. Atît etimologia mea *auă* = *oauă*, la pag. 268, no. 11, precum şi observaţiunile corespondinţi ale lui Schuchardt, la pag. XXVII, se desfiinţează prin acea împregiurare că *auă* se accenta pe *u*, ca şi pînă astăzi la macedoromîni: *aúă*, nu *áuă*, după cum ar trebui să fie în ipoteza *auă* = *oáuă*. Aşadară, *a* în *aúă* = lat. *uva* este un simplu prefix, ca şi-n macedoromînul *aúmbră* = lat. *umbra*.

15. Schuchardt greşeşte la pag. XXIX, cînd zice că la dacoromîni se accentuează *vădúvă*, iar la macedoromîni *vèduă*. Şi la noi acest cuvînt poartă accentul pe prima silabă. Tocmai aceasta însă dovedeşte că el derivă din latinul *vidua* şi n-are a face cu slavicul *vĭdòva*.

16. La pag. 267, no. 1, să se aibe în vedere opiniunea lui Schuchardt de la pag. XXIX, deşi *acept* şi *aştept* prin «Umstellung des *şt* zu *tş*» pe noi nu ne convinge [14].

17. La observaţiunea lui Schuchardt, pag. XIX, despre cuvîntul *măgură*: «die Wanderung des Wortes in's Czechische befremdet mich; wie steht es mit dem von Cihac angeführten pol. *magora?*» — răspunde noul tractat al lui Miklosich: *Ueber die Wanderungen der Rumunen*, p. 21: «*magura*, Name für Berge, die durch tiefe Einschnitte von der eigentlichen Gebirgskette wie getrennt scheinen: dieser Name ist durch ganz Galizien verbreitet und offenbar auch auf Vermittlung der Rumunen zurückzuführen etc.»; cfr. tot acolo, p. 23.

LXXVI 18. Despre *găoacă* sau *ghioacă* (pag. 275, no. 50) constatăm divergînţa lui Schuchardt la pag. XXI, dar n-o vedem destul de peremtorie, şi mai ales destul de clară, pentru a ne face să renunţăm la propria noastră etimologie.

19. La cuvîntul *bosnat* (pag. 271, no. 23) alătură cele zise de Schuchardt în pag. XXIII. Vezi şi Caix, *op. cit.*, p. 93, no. 241.

20. La pag. XXV, Schuchardt susţine contra noastră (pag. 284, no. 83) posibilitatea derivaţiunii *gurgulu* = *gurgulio*, aducînd ca exemple: *drac* = *draco*, *om* = *homo*, *soră* = *soror*, *rece* = *recens* şi *şarpe* = *serpens*. Toate acestea nu dovedesc nemic, chiar dacă *drac* ar veni de-a dreptul din latinul *draco*, iar nu din grecul δράκων. În adevăr, ar trebui măcar o singură analogie de sufixul latin *-io*, *-ionem* trecut la români în *-ĭu*, şi o asemenea nu există.

21. La pag. 296, no. 133, despre *omuşor* «luette», «uvula», noi am observat: «trebui să fie rezultatul unei etimologie poporane». Schuchardt, pag. XXIX, ne întreabă cu drept cuvînt: «de ce t r e b u i să fie?» Ceea ce ne îndemnase a o spune, este forma transilvană *unşor*: «ογншωρδλ, das Zäpflein», în Molnar, ed. 1788, p. 363, de unde a trecut în Nemnich, *Allgemeines Polyglotten-Lexicon der Naturgeschichte*, Hamburg, 1793, t.3, p. 1535. *Unşor* ni se părea a fi forma cea organică, de unde apoi *omuşor*

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

prin etimologie poporană de la *om*. Acuma însă ne încredinţăm că *unşor* nu este decît o corupţiune din *omuşor*, căci albaneşte această parte a corpului se cheamă de asemenea *nëeridh*, deminutiv de la *nëeri* « om » (Hahn, *Alban. Studien*, Lex. p. 87). Această întîlnire semasiologică între români şi albanezi este cu atît mai preţioasă, cu cît nu se găseşte pe aiuri. La alte popoare vedem *uvula* = « struguşor », *campanilla* = « clopoţel », *Zäpfchen* = « dopuşor », *ïazyczok* = « limbuţă » etc., dar nicăiri « omuşor ».

22. Pentru *măruntaie*, judece alţii, dacă avem noi dreptate la pag. 277, no. 56, ori Schuchardt la pag. XXIX. Cfr. pag. 435, litt. *dd*. Noi mănţinem cele zise fără nici o modificare [15].

23. La cele despre *mesteacăn* la pag. 293, no. 118, să se alăture propunerea lui Schuchardt de la pag. XXXII. Noi persistăm a preferi derivaţiunea de la *mastico* decît de la *mastix*, de vreme ce *mastico* a trecut la români în *mestec*, pe cînd de *mastix* n-a rămas la noi nici o urmă, ba încă vorba nu era poporană nici la romani [16].

24. La cuvîntul чичє = ital. *quici*, pag. 221, să se adauge rezerva făcută de Schuchardt la pag. XXXII.

25. La *femeie* = lat. *feminea*, pag. 279, no. 61, pe lîngă serbul женска, a se mai adăuga, după Schuchardt, pag. XXXII, analogia germană *Mensch* « om » — literalmente « omenesc ».

26. În privinţa cuvîntului *acióc* = ital. *acciajo* (pag. 273, no. 36) nu prea înţelegem, pentru ce Schuchardt la pag. XXXII ne întreabă: « wie erklärt sich *ó* = *a*? » Nu este aci *ó* = *a*, ci este *cĭoa* = *cĭa*, cu paraziticul *o* = *u* după *cĭ*, întocmai ca mai sus la no. 7, în *acĭua* = *acie* = *acquiere*. Să se observe în tomul II, pag. 235, no. 47 forma чюан.

27. La pag. 304, no. 172, să se alăture interesanta observaţiune a lui Schuchardt de la pag. XXVIII, unde în forma *şase* în loc de *şéi* = ital. *sei* bănuieşte o influinţă ante-romană, comparînd albanezul *ghĭaştë* [17]. LXXVII

28. La pag. 111, nota 2, observaţiunea noastră despre *spre* = *super* să se îndrepteze după Schuchardt, pag. XXVI.

29. Mănţinem întreagă nota de la pag. 153 despre originea pronumelui român numeric *o* şi a celui personal *o* din radicala pronominală ario-europee *va*. O mănţinem, deşi am citit cu multă plăcere laborioasa argumentaţiune a lui Schuchardt de la pag. XXXIII—XL, ba chiar tocmai pentru că am citit-o; căci dacă n-a fost în stare un spirit atît de solid şi atît de metodic ca al lui Schuchardt de a demonstra posibilitatea originii lui *o* din *una* şi a lui *o* din *illa*, apoi negreşit n-o va mai demonstra altul. Singura obiecţiune ce ne face Schuchardt la *o* = *va* este: « es wäre höchst befremdlich, wenn die feminina *o* hinsichtlich ihres Ursprungs nicht zu den Masculinen *lu*, *un* gehörten ». Nu e mai de mirare, decît fenomenul că cazul italian oblic *ci* = *ecce-hic* este cu totul de o altă origine decît nominativul său *noi* = *nos*. Diferinţa cazului oblic *o* = *va* de nominativul său *ea* = *illa* nu e deloc mai suprinzătoare. Linguistica ne oferă în această privinţă, fără ca să mai vorbim despre adjective şi verburi aşa-numite defective, neşte specimene mult mai curioase. Sanscritul *asau* « ille » face la neutru *adah* « illud » şi la acuzativ *amum* « illum ». Se va găsi oare vreun linguist, care să pretinză că *asau*, *adah* şi *amum* derivă din aceeaşi rădăcină, fiindcă « es wäre höchst befremdlich »

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ca acuzativul și neutrul «hinsichtlich ihres Ursprunges» să se despartă de nominativul lor sau de masculin? În fond nu există dară nici o obiecțiune contra etimologiei noastre. Să vedem însă, dacă tot așa se poate zice despre teoria opusă. Pentru *o* din *una*, Schuchardt declară el însuși, la pag. XXXIII, că-n limba română: «wir haben zwar keinen andern ganz entsprechenden Fall». Pentru *o* din *illa*, pe de altă parte, el admite o trecere intermediară a lui *illa* în *uă*, de unde apoi *o*; dar aduce analogie de *uă* = *illa* numai la finea cuvîntului, «im Auslaut», și nici o singură analogie la începutul cuvîntului, «im Anlaut», adecă acolo unde era dator s-o aducă. La începutul cuvîntului Schuchardt găsește și el pe *o* numai din *va*, ajungînd prin urmare, cu voie sau fără voie, tocmai la etimologia propusă de noi. Mai repetăm dară, românul *o*, fie ca pronume numeric, fie ca cel personal, nu poate veni decît dintr-un *va*. Inițialul *v-* s-a și conservat în dialectul istriano-român, unde se zice *vo* în loc de *o*, după cum o constată iarăși însuși Schuchardt. Cătră cele spuse în notă la pag. 153, vom mai adăuga numai doară formele albaneze derivate din *va*, pe cari vezi-le în tomul II, pag. 644 [18].

30. Contra opiniunii noastre actuale la pag. 163 despre dezvoltarea logică a lui *codru* «bucată» din *codru* «munte» și «pădure», Schuchardt îmbrățișează la pag. XLI separațiunea etimologică a ambelor cuvinte, pe care o propusesem noi altă dată în *Istoria critică a românilor*, t. 2, p. 65. Tot așa îi place mai bine, la pag. XXIII, în locul etimologiei noastre actuale a cuvîntului *barză* (pag. 269, no. 14), aceea pe care o indicasem noi undeva tot în *Istoria critică: barză* = alb. *barδ* «alb». Nu ne pronunțăm asupra acestor preferințe pentru ale noastre *olim*. Este foarte interesantă însă, în orice caz, ipoteza proprie a lui Schuchardt, în ce mod anume latinul *ardea* ar fi putut deveni *barză* = *bardea* la români și *garza* = *gardea* la spanioli. Cît despre noi, mănținem opiniunea noastră actuală despre *codru* și *barză*. Pentru *codru* «munte», cfr. tomul II, p. 198, no. 31 [19].

LXXVIII 31. La pag. 293, no. 121, în privința cuvîntului *mocan*, asupra observațiunii lui Schuchardt de la pag. XXIII că se află și la unguri în *mokány*, răspundem că mai curînd va fi trecut de la români la unguri decît viceversa, căci maghiarul *mokány* ar fi devenit la noi *mocaĭu*, cu *ĭ* = *ny* ca în *caĭe* = ung. *kánya*, *Arieș* = *Aranyos* etc., pe cînd ungurii, din contra, prefac pe românul *an* în *ány*: *bány* = *ban*, *limány* = *liman*, *tokány* = *tocană*, *kerlány* = *cîrlan*, vezi Edelspacher, *Rumun elemek a magyar nyelvben*, în *Nyelvtudományi Közlemények*, t. 12 (1875), p. 96 etc. [20].

32. Opiniunea lui Schuchardt, pag. 292, no. 113, și p. XXII, despre latinul *murex* = zend. *mûraka* nu se poate susține, căci prototipul latin este *musex*, cfr. gr. μύαξ — μύσαξ [21].

33. La pag. 306, no. 182, despre *țărmure*, alătură observațiunile lui Schuchardt de la pag. XXVI.

34. La pag. 294, no. 127, pe cît timp există lătinește 2 forme: *morsico* și *mordico*, precum și românește iarăși 2: *mursec* și *mușc*, *mursec* n u p o a t e f i decît din *morsico* și, prin urmare, *mușc* t r e b u i să fie din *mordico*. Obiecțiunea lui Schuchardt de la pag. XXVI alunecă peste această dilemă. Crede oare Schuchardt că *mursec* și *mușc* derivă ambele din *morsico*? El n-o spune [22].

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

II. LA BARIŢ

35. La pag. XLIX d. Bariţ zice: «... concluziunile filologice aplicabile la limba noastră modernă, trase de însuşi autorul etc.» Noi nu numai n-am tras asemeni concluziuni, dar nici că le vom trage vreodată. Am studiat vechile texturi române pentru ele însele, după cum se studiază vechea istorie pentru ea însăşi, după cum se studiază vechile ruine pentru ele însele, iar nu pentru a aplica toate acestea la actualitate. Cu alte cuvinte, am avut în vedere adevărul obiectiv, iar nicidecum o tendinţă subiectivă. De la un arheolog, care constată prin lungi şi laborioase cercetări traiul omului primitiv, d. Bariţ va pretinde el oare aplicarea acelei faze firesti a culturei către actualitate?

36. La pag. L, vorbind despre totalitatea texturilor publicate în tomul I, d. Bariţ zice: «pînă cînd nu mi se va demonstra în aceste cestiuni contrariul, eu voiu persiste în credinţa mea că acei preoţi şi logofeţi, ca autori de acte originale, au fost străini, bunăoară cum a fost călugărul Moxa, grec de la Chio». De unde oare luat-a veneratul nostru coleg că olteanul Moxa a fost «grec de la Chio»? Bietul călugăr nici nu ştia măcar greceşte [23]. Toate fîntînele sale au fost slavice, mai cu seamă serbe, după cum vezi la pag. 340—41. Afirmaţiunea cea greşită a d-lui Bariţ s-a repetat fără control de către d. Cihac în *Romanische Studien*, t.4, p. 142: «moine grec Michel Moxa de l'île de Chio»; de la d. Cihac însă nemic nu ne poate surprinde. Ne adresăm aci numai la d. Bariţ. Cînd se publică patruzeci de texturi, provenite de la autori diferiţi din localităţi diferite, şi cînd aceste localităţi sînt române, precum şi acei autori scriu româneşte, ba încă poartă neşte numi ca Druţea, Nénciul, Pătraşco Păturniche, Nan, Tiful, Stana etc., atunci oricine susţine neromânismul lor este dator a-şi demonstra el aserţiunea, dacă nu prin probe biografice, cel puţin prin oarecari indici filologice serioase, arătîndu-ne, de exemplu, că particularităţile linguistice cutare sau cutare sînt grecisme ori slavisme. Nici un singur asemenea indice, absolutamente nici unul, LXXIX
nu ni s-a dat de d. Bariţ. Din contra, la pagina LI, d-sa constată că acei preoţi şi logofeţi scriau mereu pe *u* în coada cuvintelor: *fostu*, *luatu* etc., ceea ce — negreşit — de la greci şi de la slavi nu putea să înveţe.

37. La aceeaşi pag. L, d. Bariţ observă: «ceea ce însă eu nu văd, este că scriitorii din acele timpuri şi-ar fi dat silinţa de a scrie întocmai pronunciaţiunea poporului, pentru că nu-mi pot explica cum se întîmplă că acelaşi scriitor, în acelaşi loc, în acelaşi document, scrie aceleaşi cuvinte în două-trei moduri». Tocmai argumentul d-lui Bariţ este o armă contra d-sale. O pronunciaţiune perfectamente uniformă a unuia şi aceluiaşi sunet, o pietrificare fonetică, nu se află nu numai în aceeaşi localitate, dar nici chiar la acelaşi individ. D. Bariţ el însuşi nu pronunţă totdeauna de-o potrivă. Fiecare sunet şovăieşte între mai multe nuanţe, adesea abia perceptibile, dar foarte reale. Tocmai aceasta este raţiunea cea mai puternică în favoarea unei ortografie mai mult sau mai puţin etimologice, căci fonetismul cade în divergînţă: pe de o parte, el nu poate fi uniform; pe de alta, el ar cere un număr înzecit şi însutit de litere pentru a exprime toate nuanţele. Acela care scria *den* şi *din* sau *loco* şi *lucu* în acelaşi document ne probează prin aceasta că poporul nu pronunţa un *e* sau *i*, un *o* sau *u*, ci un sunet nuanţat. Un asemenea «preut sau logofăt», orice ar zice d. Bariţ, «şi-a dat silinţa de a scrie întocmai pronunciaţiunea poporului».

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Această pronunciațiune a poporului n-ar fi fost credincios oglindită numai doară printr-o scriere uniformă. Cfr. în astă privință despre limba spaniolă în Michaëlis, *Studien zur romanischen Wortschöpfung*, Leipzig, 1876, p. 15. Să nu uite veneratul nostru coleg că pe linguist îl interesă mai pe sus de toate, ba chiar exclusivamente, nu starea c u l t u r a l ă, ci acea n a t u r a l ă a limbei. Un linguist nu va zice niciodată ceea ce spune d. Bariț la aceeași pag. L: «văz și eu că bătrînii noștri de înainte cu 330, chiar și numai cu 280 de ani, erau lipsiți de orice cultură ortografică, sau și mai presus, ei nu aveau conștiința legilor limbei noastre, precum nu o au pruncii, și că nu cunoșteau gramatica și dicționarul ei nici din nume, cînd ele nici că existau pe acest pămînt». Pentru un linguist, o limbă fără dicționar și fără gramatică, adecă fără materie și fără formă, este o imposibilitate. Gramatica și dicționarul unei limbe nu se i n v e n t e a z ă, ci numai s e a d u n ă din gura poporului, se adună așa cum sînt, căci ele există din însuși momentul în care se naște o limbă. Nu este științific nici chiar desprețul d-lui Bariț pentru limba «pruncilor». Ca să se convingă despre marea importanță a acestei limbe în studiul legilor dezvoltării limbei umane în genere, atragem atențiunea veneratului nostru coleg asupra ultimei lucrări a ilustrului Egger: *Observations et réflexions sur le développement de l'intelligence et du langage des enfants*, Paris, 1879.

38. La pag. LII d. Bariț a comis o scăpare din vedere curat paleografică. Mirîndu-se că în același document se scrie «*Tudoru* cu *u* și *Simion* fără *u*» etc., d-sa n-a observat, că-n toate texturile în genere finalul *u* nu se însemnează acolo unde ultima consoană se scrie deasupra rîndului. Cfr. pag. 4.

III. LA GASTER

39. La pag. LVIII, no. 2, dacă d. Gaster își va aduce aminte că *creț* există în toate provinciele dacoromâne, ba de la noi a trecut și la serbii din Banat (крепав «kraus», «crispus», Karadžić, Lexic., p. 301), d-sa va
LXXX renunța desigur la derivațiunea acestui cuvînt de la sași. La cele zise de noi despre *creț* = *crispus* (pag. 111) a se adăuga observațiunea lui Schuchardt de la pag. XXVI [24].

40. La pag. LVIII, no. 18, ambele ipoteze ale d-lui Gaster despre cuvîntul *zestre*, date cu multă rezervă, trebui înlăturate. Noi din parte-ne ne-am abținut pînă acum de a propune o etimologie a cuvîntului *zestre*, căci stăm la îndoială între două căi, ademenitoare aproape în aceeași măsură. *Zestre*, astăzi singular, este în realitate un plural. În vechile tipăriture române, în Pravila lui Matei Basarab, în aceea a lui Vasile Lupul etc., se întrebuințează mai ales pluralul зѣстрєле, nearticulat: зѣстрє, de ex. în *Îndreptarea legii*, Tîrgoviște, 1652, f. 209 retro: нѫ ва лѣа немнка дентр-ачѣле зѣстрє. Singularul organic cată să fi fost *zeastră*, deși întrebuințarea aproape exclusivă a pluralului s-a resfrînt asupra singularului deja în vechile texturi, cfr. ibidem зѣстрѣ ен în loc de: зѣстра. La Rucăr, în munții Țării Românești, covoarele și ștergarele, ce se dau în *zestre* fetelor și cari generalmente sînt suspense pe pereți, se cheamă *zăveastră*, de la slav. завѣса, завѣсъ «aulaeum», завѣсити «obtendere». De aci prin contracțiune *zăveastră* = *zeastră*. Dar tot așa de bine *zeastră* ar putea deriva din lat. *dextra*, cu *ze-* = *de-*

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ca în *zeu* = *deus* (cfr. la pag. 41 forma: зиестрѣ). Pluralul *dextrae*, literalmente «minele drepte», însemna la romani un fel de «donaţiune», un «dar», de ex. în Tacit, Hist. I, 54: «miserat dona legionibus d e x t r a s», sau ibid., II, 8: «Centurio d e x t r a s, concordiae insignia, Syriaci exercitus nomine ad Praetorianos ferens». Dintre aceste două etimologie, aleagă alţii. Noi ne mărginim a mai adăoga că de la români *zestre* a trecut nu numai la bulgari, precum indică d. Gaster, dar şi la unguri, v. Edelspacher, *op. cit.* [25].

41. La pag. LIX, no. 23 despre *barză*, cfr. ceea ce am răspuns mai sus la Schuchardt la pag. LXXVII, no. 30.

42. La pag. LIX, no. 35. D. Gaster a scăpat din vedere, că turcul *ćiokadâr* e accentat pe ultima silabă, încît ea nu s-ar fi putut pierde la români. Noi măntinem tot ce am spus la pag. 273, no. 34. Vom adăoga numai că *ciocotniţă* este un cuvînt vechi şi la românii din Transilvania. În Noul Testament din 1648 noi îl găsim de două ori: 1° Pavel la Timotei I, V, 13: чокотнице нескодитоаре грънинды чѣлѣ че нѫ съ каде = v e r b o s a e et curiosae, loquentes quae non oportet, şi 2° Faptele Apostolilor XVII, 18: че ва ачѣстъ чокодницъ съ грѣмскъ = quid vult s e m i v e r b i u s (σπερμολόγος) etc. În orice mod, ca fonetică, ca morfologie şi ca semasiologie, sîntem departe de la turcul *ćiokadâr* [26].

43. La pag. LX, no. 41, observaţiunile d-lui Gaster despre *crieri* sînt excelente. Ele rectifică şi ceea ce a fost anormal la mine (pag. 274, no. 44) şi ceea ce era obscur la Schuchardt (pag. XX). Cată să mai adaug însă, că *întunerec* = *intenebricum* noi l-am explicat la pag. 418, no. 29, litt. α, şi că etimologia d-lui Cihac: *lunec* = *lubrico*, orice ar zice Schuchardt (pag. XX), rămine tot imposibilă. Nenorocitul *lunec* ar putea fi mai curînd în legătură cu un om care «se luneşte», adecă este «lunatec». În Omiliarul lui Coresi, signat. XV. p. 8, şi sign. XXXIV, p. 5: чем че се лоуніѫ шн ръслъбнцїн; sign. XIX, p. 14: се лѫнѣщіе шн ръѫ кинѫщіе; sign. XV, p. 8: чем че се лоуническъ споуне-се къ се дрѫчѣщіе, etc. De asemenea în mitropolitul Varlam, *Învăţătură*, 1643, f. 220 retro: «†дрѫчици шн лѫнави шн слъ- LXXXI бъноци де вене». În paleoslavica лоунавъ «lunaticus», лоунити сѧ «lunaticum esse». De la *lunatec* la *lunec* tranziţiunea logică este prin «nestatornic» = «care nu stă bine» = «şovăitor». Cfr. în franceza: «il a des lunes, il est sujet à des lunes, se dit d'un homme fantasque et i n é g a l» (Littré). Sub raportul morfologic şi semasiologic, *a luneca* ar fi cătră *a luni* întocmai ca *a orbeca* cătră *a orbi*. Cfr. în *Molităvnic*, Bălgrad, 1689, f. 174: «лѫнекарѣ гъндѫрилор мѣле» [27].

44. La pag. LX, no. 44. despre *ghioacă*, vezi cele spuse mai sus, la pag. LXXVI, no. 18.

45. La pag. LXI, no. 52. Cum oare ar putea să derive *gîde* din maghiarul *gabos*, adecă *-de* = *-bos*? Despre etimologia d-lui Cihac *gîde* = pol. *kat* nu vorbim.

46. La pag. LXI, no. 54, vom observa că *ghidinac* sau *godinac* nu poate fi «eine Corruption» din *cozonac*, căci *z* derivă din *d*, dar nu viceversa: «*ein einmal durch j afficirter Buchstabe wohl noch eine Reihe weiterer Veränderungen durchmachen, zu seinem ursprünglichen Laut aber ebenso wenig wie der Fluss zu seiner Quelle zurückkehren kann*» — a spus de mult Curtius, *Griech. Etym.*[3], p. 27. Măntinem cele zise la pag. 282, no. 74.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

47. La pag. 283, no. 78, despre *gligan*, să se alăture cele zise de d. Gaster la pag. LXI, no. 57. Vom mai adăuga că la bulgari porcul sălbatec se cheamă глик, iar în dialectele ruse *хряк*, *крек* şi *хляк*, ceea ce confirmă pe deplin originea onomatopoetică a cuvîntului, v. Budilowicz, *Первобытные славяне*, Kiev, 1878, t. 1, p. 189.

48. La pag. 287, no. 101, despre *lostun*, a se alătura observaţiunea d-lui Gaster la pag. LXIII, no. 66.

49. La pag. LXIV, no. 74, ipoteza d-lui Gaster *miţele* = *măselele* este o scăpare din vedere. Mănţinem cele zise la pag. 291, no. 111. *Miţe* ca « ancoră », prin traducere literală din slavicul котва de la котъ « pisică » sau « miţă », figurează adesea în vechile tipăriture române. Ca specimen mai remarcabil, vom cita din Noul Testament de la 1648, Faptele Apostolilor, XXVII, 29: съ нѫ кѫмва кадъ ↑ вр-ѣнь локь прѣндось, де↑ пискь дрѣнкъндь патрѫ м ъ ц е = φοβούμενοι δὲ μὴ εἰς τραχεῖς τόπους ἐκπέσωμεν, ἐκ πρύμνης ῥίψαντες ἀγκύρας. Editorul mai adauge apoi la margine: « м ъ ц е л е де фїерь карєле цънь корабїѧ ↑ локь де нѫ мѣрце къ е кѫ оунги де фїерѫ ».

50. La pag. LXIV, no. 84, ipoteza d-lui Gaster despre *molid* = slav. *molitva* este inadmisibilă prin lipsa de orice a n a l o g i e « arbore » = « rugăciune ». D. S. Mangiucă ne-a comunicat o interesantă formă bănăţeană a acestui cuvînt: *molete*, în care *-ete* se explică prin *scaiete* din *scai* şi mai ales prin bănăţeanul *sîngerete* din *sînger* « cornus sanguinea », vezi Diaconovici Loga, *Gramatica*, p. 45. Forma cea tipică *molidvu* ne întîmpină şi-n mitropolitul Dosofteiu, *Parimiar*, 1672, f. 53, verso: « ѧдормн ѧколо сѫптъ молидвѫ ». Rămîne dară ceea ce am zis noi la pag. 293, no. 123. D. Gaster a scăpat din vedere că tot acolo, la no. 122, noi am menţionat polonul *modrzew*, care însă n-are a face cu românul *molidvu* [28].

51. La pag. LXV, no. 85, ne surprinde etimologia propusă de d. Gaster:
LXXXII *moştean* din *moaşte*. Vezi la noi pag. 294, no. 124. Româneşte *moştean* nu se poate separa de *moşie*, de *moş* şi de *moşneag*, întocmai precum nu se poate separa slavoneşte дѣдинь « moştean » de дѣдина « moşie » şi de дѣдъ « moş » şi « moşneag ». Ce să zicem însă despre d. Cihac, care — *Dictionnaire*, II, p. 597 — derivă *moşia* din turcul *mulk* « propriété », adăugînd apoi cu gravitate: « le mot n'a rien à faire avec *moş* vieux ». Pentru *moşie* din *moş* în specie, cfr. Du Cange, *Gloss. med. lat.*, t. I, p. 494, v. *avius*. Este remarcabil că la români, după analogia *moşie* de la *moş*, se formase terminul juridic *feciorie* = « averea ce trece la *feciori* »: съ цїе дчѣ wчень шн фечорне, la pag. 51, act din 1583. Oare ce fel de cuvînt turcesc va găsi d. Cihac pentru *feciorie*? Parcă-l auzim zicînd: « le mot n'a rien à faire avec *fecior* fils ».

52. La pag. LXV, no. 89, obiecţiunea d-lui Gaster contra *neşcît* = *nescioquantum* (pag. 295, no. 129) pleacă dintr-o analogie greşită. D-sa zice: « aus *nescioquantum* hätte *neştăt* analog dem *neştine* aus *nescioquinam* entstehen müssen ». D. Gaster crede dară că-n *neştine* numai *-ne* reprezintă pe *-quinam*, pe cînd în realitate din *-quinam* a rămas întregul *-cine*, iar *nescio-* s-a redus la *nes-*. La genitiv se zice *nes-cui*. Tot aşa numai la *nes-* s-a redus *nescio* în *nes-care* = *nescioqualem* şi-n *nes-ce*, pronunţat *neş-te* = *nescio-quid*. *Neşcît* se referă la *nescioquantum* întocmai ca *nescare* la *nescioqualem*. De ce oare d. Gaster nu pretinde forma *neştare* în loc de *nescare* = *nescioqualem*, după cum cere *neştît* în loc de *neşcît* = *nescioquantum*? În *nescare* şi *neşcît* este *-sc-*, fiindcă urmează un *a* sau *ă*; în *neştine* şi *neşte* este *-şt-*, fiindcă urmează un *i* sau *e*, de vreme ce româ-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

neşte *-sce-* şi *-sci-*, dar numai acestea, se pronunţă totdeauna ca *-şte-* şi *-şti-*. Rezultă dară, fără putinţă de obiecţiune, că *neşcît* este *nescio-quantum*. Texturile dîndu-ne apoi deminutivul *nişchiţel*, actualul *niţel* nu poate fi decît o contracţiune de acolo, ca în poporanul *muncel* = *munticel* etc. Femininul *niţică* se referă la masculinul *niţel* întocmai ca *viţică* la *viţel*. Nu este nici o raţiune de a recurge pentru *niţică* la albanezul *nyă cikă*, de unde nu se poate explica *niţel*, pentru etimologia căruia d. Gaster se vede silit a alerga la albanezul *nyă ţilli* «oarecine», separînd astfel cu totul pe *niţel* de *niţică*, căci *cikă* şi *ţilli* nu au a face unul cu altul.

53. La pag. LXIX, no. 134, vom adăuga că ipoteza *zechie* = *setula* (pag. 311, no. 198) începe a se verifica. Făcut atent de către Ascoli *(Studj critici*, II, p. 101), cum că latinul *situla* ne apare în medio-latina sub forma de *sicla*, am conchis că şi latinul *setula* ar putea să aibă o formă medio-latină *secla*. Ei bine, un text italic din 1197 ne prezintă în adevăr această formă, ba încă anume în sens de «haină». Iată-l: «Lego Stanae ancillae meae — unum meum mantellum et unum seclum et unum lavezium» (Du Cange, ed. Carpent., t. VI, p. 147). «Unum seclum» este pentru «unam seclam» sub influinţa celorlalte două «unum», între cari se află pus la mijloc [29].

54. La pag. LXVII, no. 101, d. Gaster ni se pare a fi prea laconic. Ştersesturele d-lui Cihac merită a fi citate textualmente. Iată-le:

«22. *albugine* certaine maladie des yeus. Ce mot n'a jamais été et n'est pas roumain»;

«32. *celar* cellier, lat. *cellarium*, n'est pas un mot roumain»;

«54. *ghidinac* ou *godinac* n'a jamais été un mot roumain»;

«56. *giurule* pantalon n'est pas et n'a jamais été un mot roumain»; LXXXIII

«58. *gorgan*, colline, tumulus, n'a jamais été un mot roumain»;

«60. *incindere* incendier, embraser, attiser, du lat. *incendere*, n'a jamais été un mot roumain»;

«72. *mangîr* espèce de monnaie, n'a jamais été un mot roumain»;

«77. *mesc*, *mescător*, je puise, celui qui puise. — n'est pas et n'a jamais été un mot roumain»;

«81. *misurcă* n'est pas et n'a jamais été un mot roumain»;

«83. *mojren* frêne, fraxinus. n'est pas et n'a jamais été un mot roumain»;

«101. *prăstură* jument n'a jamais été un mot roumain»;

«102. *răfrec*, *răfrecătură* chiffon, sont des mots fabriqués par le glossateur de Mr. Hajdău»:

«107. *sahaidac* flèche tatare n'a jamais été un mot roumain»;

«108. *sămărît*, gai, enjoué, — n'a jamais été un mot roumain»;

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

« 110. *a se scarandivi* être dégouté, répugner, n'est pas et n'a jamais été un mot roumain»:

« 124. *tămbar* espèce de vêtement, n'a jamais été un mot roumain»;

« 125. *tiveană* chiffon, de même»:

« 126. *ţiţei* petit-lait, de même»:

« 130. *uture* chat-huant, choutte, noctua, n'est pas et n'a jamais été un mot roumain»;

« 135. *zgarbură* botte. Ce mot n'a jamais éxisté en roumain» etc.

Cu o procedură de demonstraţiune atît de tahigrafică, care consistă pur şi simplu în magistrala sentinţă că ceva nu numai « n'est pas », dar încă « n'a jamais été », fără a aduce un singur argument, o umbră de probă, măcar un indice, d. Cihac să se aştepte ca vreun imitator să-i zică într-o bună dimineaţă: « Mr. Cihac n'est pas et n'a jamais été », ba chiar: « Mr. Cihac est fabriqué par son éditeur ». D. Cihac se va apăra, poate, trimiţînd fotografia sa excentricului critic. Degeabă! Am dat şi noi d-lui Cihac o fotografie cu *zgarbură*, *prăstură*, *răfrec* etc. (pag. 278), şi totuşi: « n'est pas et n'a jamais été ». D. Cihac, ca să-şi constate existinţa, va alerga atunci la mărturia contimpuranilor. Iarăşi degeabă! I-am dat şi noi mai mulţi marturi vechi, la cari a mai adaus d. Gaster, şi totuşi: « n'est pas et n'a jamais été ». E clasic mai cu deosebire sonorul « jamais », care ne-ar face a crede că d. Cihac, afirmînd-o prin unicul său testimoniu de experiinţă personală, trăieşte pe lume pe cînd se vorbeşte limba română.

55. La pag. 307, no. 187, şi pag. LXVIII, no. 127. Din neogrecul τζουλί s-ar fi făcut româneşte la masculin *ţulìu*, ca în *scatìu* = σκαθί, iar la feminin *ţulìe*, ca în *chilìe* = κελλί, *iasomie* = γιασουμὶ, *scumbrie* = σκομπρί etc., niciodată însă *ţol* şi *ţoală* [30].

56. La pag. LXIX, d. Gaster are dreptate că vechiul român *vare* = actualul *ori*, *oare* nu poate veni din latinul *vel*. D-sa întreabă: « Woher aber *vare?* » Este albanezul *vală* cu acelaşi sens, de ex. în Hahn, *Alb. Stud.*, Lex. 5: « *vală* vîen sot? = *oare* vine astăzi? » Cfr. Rossi, *Vocab. Epirot.*, p. 1311: « *val* = ovvero ». Chiar albanezii contrag pe *vală* sau *val* în *o*, v. *ibid.* p. 918 [31].

LXXXIV 57. Este de mirare că d. Gaster, care cunoaşte bine vechile tipărituri române, a trecut cu vederea în articlul d-lui Cihac, la pag. 148, o enormitate mult mai curioasă decît chiar *urdin* din *ulètati* sau *pestire* din *apozditi*. Iat-o textualmente: « Mr. Hajdeu dit 221 que *cice* est = *aice*, et de point en point l'ital. *quici*, employé seulement chez Dante et dans le composé *quiciritta* au lieu de *quiritta*. Le mot *cice*, qui figure 11 fois dans un inventaire de monastère, ne signifie nullement *ici*, mais *plus* c. à-d. *ce qui continue* la liste. C'est le nslave *če* et *či* en cas que; *če več* plus, du vslave *če* quid ». În limba slovenă *če več* sau *či več* nu vrea să zică « mai mult », după cum s-ar înţelege din echivocul « plus » al d-lui Cihac, ci însemnează « cu atît mai mult », « je mehr », punîndu-se totdeauna în opoziţiune la *tim več* « cu cît mai mult », « desto mehr ». Să presupunem însă că slovenul *če več* este tot ce-i place d-lui Cihac. De aci încă n-ar urma că din *če več* s-a putut naşte românul *cice* şi că *cice* însemnează « plus », iar nu « ici ». Cuvîntul nu e rar în vechile noastre tipărituri, dintre cari d. Cihac nu cunoaşte nici una. La mitropolitul

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Dosoftei. de exemplu în *Parimiarul* de la 1672, f. 53 verso, noi citim: « чє кавць прє чнчм Ілїє » din Cartea Regilor, III, 19. unde latineşte se zice: « Quid tibi h i c Eliu », iar greceşte: « Τί σὺ ἐνταῦθα 'Ηλιού ». După d. Cihac dară, latinul *hic* şi grecul ἐνταῦθα, ambele = rom. *cice*, cată să însemneze de asemenea « plus »! Mai deasă în vechile texturi este forma amplificată *acice*. În Noul Testament de la 1648 ea ne întîmpină la tot pasul, de ex.: « бине єсте новѡ дчнчм д фи » (Math., XVII, 4, cf. Luca, IX, 33) = « bonum est nos h i c esse »; sau: « трєчи дє дчнчм коло » (Math., XVII, 20) = « transi h i n c illuc »: sau: « съ фїє дчнчм съ не пъраскъ » (Faptele Apost., XXIV, 19) etc. Cum rămîne dară cu slovenul *če več* al d-lui Cihac?

58. La pag. LXI, no. 47, despre cuvîntul *dumestec* (p. 277, no. 58), d. Gaster ar fi putut aduce d-lui Cihac din mitropolitul Dosoftei, *Parimiar*, 1672, f. 10v: « съ вд апѕкд wм дє фратєлє съѕ сдѕ дє дѕмєстникѕлъ татълѕй съѕ » din Isaia, III, 6, unde latineşte sună: « apprehendet homo fratrem suum vel d o m e s t i c u m patris sui ». Sufixul slavic *-nic* s-a adaus româneşte numai la teme existinţi în limbă: *cas-nic* de la *casă*, *puter-nic* de la *putere*, *îndoiel-nic* de la *îndoială*, *făţar-nic* de la *făţare* etc., fără a mai vorbi, negreşit, despre cuvinte întregi slavice. Pe cît timp tema *dumes-* nu există la români, forma *dumesnic* din vechiul *dumestec* = *domesticus* nu poate fi explicată de-a dreptul prin sufixul slavic *-nik*, ci numai doară prin influinţa de analogie a sinonimului *casnic*. Cfr. Schuchardt, pag. XXVIII.

IV. ALIA (Cihac etc.)

59. La pag. 154: бранищє. Cfr. în Anton Pann, *Povestea vorbei*, Bucureşti, 1852, t. 1, p. 134, proverbul: « herghelie de o iapă ciufă şi b r a n i ş t e numai de o tufă nu se face niciodată ». D. Cihac n-a pus acest cuvînt între « Eléments slaves », unde slavizează totuşi cuvintele române cele mai neslavice.

60. La pag. 83. Pe cînd Mihai Viteazul ocupa Transilvania, Fărcaş a fost pus « căpitan al Făgăraşului ». Vezi crisovul din 20 aprile 1600, în Cipar, *Archiv pentru filologie şi istorie*, p. 21, unde acest general este numit: « boiarinul domniii mele jupan F o a r c a ş căpitanul din cetatea Făgăraşului ». — D. A. Odobescu, *Analele Societăţii Academice Române*, t. 10 (1878), p. 199—203, LXXXV
a publicat o interesantă baladă poporană din Romanaţi, unde între ceilalţi paladini ai lui Mihai Viteazul se menţionează:

Popa Stoica din Fărcaşi,
Care sare şapte paşi,
Moşul Fărcăşenilor,
Ştia seama oştilor,
Cred şi pe-a războaielor;
Care s-a lăsat de popie
Şi s-a apucat de vitejie
Şi de mare mişelie;
Ş-a urît biserica
Ş-a-ndrăgit săbioara,
Ş-a urît ciocanele
Şi a-ncins pistoalele;
Lasă toaca netocată,
Pleacă la război să se bată...

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

61. La pag. 88. Despre criptografia serbă v. Гласник српскога дружства, t. XI, p. 171, şi t. XXXV, p. 26: despre cea rusă: Срезневский, *О русском тайнописании*, în Записки Академии Наук, t. XIX, p. 235 etc.

62. La pag. 222, despre cuvîntul *sîrjiţă*, constatăm cu plăcere că d. Cihac, *Romanische Studien*, t. IV, p. 148, a nemerit adevărata-i origine: «*sîrjiţă*, aujourd'hui moins correct *sărjoacă*, *sîrjoacă*, méteil, blé de semence, moitié froment, moitié seigle, est croate-serbe суражица, nslave соржица» [32].

63. La pag. 278, no. 59. Cuvîntul *duvalm* se află şi-n Dosoftei, *Parimiar.* 1672, f. 34 verso: «ш-дѫ ѳкѵнцѵрать къмнлеле, ши лѣѫ пръдать, ши дѫ-валмїн дѫ вчнсь ѳн сабїй». Este şi mai interesant de a întîlni această vorbă în glosarul neogrec al lui Georgiu Hermonymus din secolul XV: «βαλμάς, ἱπποκόμος, agaso», v. *Annuaire pour l'encouragement des études grecques*, t. 7 (1873), p. 104, unde d. Decharme observă: «mot dont je ne trouve pas d'explication satisfaisante». Noi mănţinem dară că *duvalm*, mai corect *duvalmă*, este o vorbă curat românească, formată din *de-calmă* = «gregarius [equus s. pastor]». Specimenul cel sporadic la neogreci şi specimene paleoslavice tot atît de sporadice indică proveninţa lor română chiar prin scăderea fonetică, căci slavicul двалма poate veni prin contracţiune din românul *duvalmă*, dar nu viceversa, şi cu atît mai mult al nostru *duvalmă* nu se poate naşte din forma greacă cea de tot redusă — βαλμάς. În ordinea cronologică a dezvoltării lor fonice, cele trei forme sînt: *duvalmă* — двалма — βαλμάς. Cît despre *valmă* «asociaţiune», «grămadă», originea cuvîntului rămîne de cercetat. În orice caz, etimologia de la ablativul singular slavic *valom*, *valem* «undă», pe care o propune d. Cihac pentru *valmă* (*Dict.*, II, p. 446), ca şi dativul serb. *vilama* «nymphis», din care tot d-sa scoate pe zîna *Filma* (ibid., p. XVI, nota), ca şi orice derivaţiune de la un dativ sau ablativ, singular sau plural, afară numai doară de *omnibus*, nu se poate lua la serios [33].

64. La pag. 223, cuvîntul *canaf* «ciucur» noi l-am derivat din germ. *Knauf* «nasture». Punctul comun între «ciucur» şi «nasture» este «nod». D. Cihac, *Dict.*, II, p. 487, zice că *canaf* vine din maghiarul «*kanaf*, fibre, filament, ruban; cfr. esp. *azanefa*, *zanefa*, pg. *sanefa* houppe ou frange de lit,
LXXXVI de l'arabe | *aç-çanifa* ora vestis». Nu înţelegem prin ce minune fonetică arabul *ç*, spaniolul *z*, portugezul *s* ar fi putut deveni la unguri *k*, fiind legitimă numai trecerea guturalei în sibilantă, iar nu viceversa. Maghiarul *canaf* derivă din medio-germanul *knouf* = actualul *Knauf*: «in Kulm. recht 4,51 *knofil* unter frauengerade zwischen *heften* und *vürspan* genannt» (Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, t. 5, p. 1366). Prin urmare, românul *canaf* rămîne tot în legătură etimologică cu *Knauf*, însă prin intermediul maghiarului *kanaf* [34].

65. La pag. 272, no. 30, *căvan* «taler» n-are a face, după cum am spus-o, nici cu *găvan*, nici cu *gavanos*. Este un termen străbătut la noi prin relaţiuni comerciale din evul mediu cu Italia. Vezi Caix, *op. cit.*, p. 97, no. 261: «sic. *cavagnu*, lomb. *cavagn*, da *cavaneus* formato pure da *cava* che nelle Glosse di Cassel è spiegato *putin* largo vaso» [35].

66. La pag. 273, no. 33. *Îndreptarea legii*, 1652, f. 614 retro: «дѫ цопанѫ дѫ чингїасѫ», unde *ţopană* = «dănţuitoare», *cinghiasă* = «cîntăreaţă». În mitrop. Varlam, *Învăţătură*, 1643, f. 341 v.: «тоцн чем че глѫсїѫ кѫ чингїн ши кѫ флѵерѣ». Şi totuşi d. Cihac pretinde, *Roman. Stud.*, IV, p. 153, că: «n'est pas un mot roumain».

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

67. La pag. 219. Cuvîntul *vig* ne întîmpină şi-n mitr. Dosoftei, *Parimiar*, 1672, f. 28 r.: « в и г ѹ р ї фмче шн лє дѣдє въпситорилшрь » (Proverb., XXXI, 24), unde în Biblia, 1688, zice: « ч а р ш а ф ѹ р н ав фъкѹт », greceşte: « σ ι ν δ ό ν α ς ἐποίησε ». Aceasta ne face a ne îndoi de etimologia *vig* = sl. вндъ [36].

68. La pag. 295, no. 128. Despre *naljosul*, *nalsusul*, d. Cihac (*Rom. Stud.*, IV, p. 169) îşi permite următoarea petrecere: « *Mr. Hajdău ne dit pas de quelle langue il tire ce composé burlesque de son fabricant de vocabulaire (c'est sans doute* nas jos — nas sus *le nez en bas, le nez en haut), il se contente de remarquer que le mot manque dans les dictionnaires. Et pour raison!* » Ne vom mărgini de a trimite pe d. Cihac la *Noul Testament* tipărit în Bălgrad, la anul 1648, unde va găsi în Luca I, 39: « мѣрсє ѳ н а л с ѹ с ѹ р н л є кѹ дє гр а въ = « abiit in m o n t a n a cum festinatione » = « ἐπορεύθη εἰς τὴν ὀ ρ ε ι ν ὴ ν μετὰ σπουδῆς ». În acest mod, cu *nas-jos* rămîne d. Cihac [37].

69. La pag. 301, no. 161 (cfr. pag. LXXIV, no. 10, şi XXVI, LXVII, no. 111). *Salbed*, nu *sarbed*, se află şi-n Neagoe Basarab, *Învăţături*, Buc., 1843, p. 118: « în haine sparte şi întinate şi cu feţele s a l b e d e ».

70. La pag. 304, no. 174. D. Cihac nu cunoaşte verbul *şupesc* « ravir », ci numai adjectivul *şupai*, pe care — *Dict.* II, p. 395 — îl leagă cu *şubred*, cu *şuchiat* etc., legîndu-le apoi pe toate la rîndul lor cu serbul *šupljiti* « creuser », cu polonul *szczupły* « mince » şi mai cîte altele [38].

71. La pag. 250, XV, şi LXXIII, no. 3, să se observe că iniţialul « *r* dur » se găseşte, ba încă foarte pronunţat, şi-n dialectul istriano-român. Iată ce zice răposatul Ion Maiorescu, *Itinerar în Istria*, p. 111: « *r* la începutul cuvintelor se pronunţă totdeauna cu aspiraţiune, cu un fel de *h* sau *î* ca la traco-români ». Şi totuşi d. Cihac, imperturbabil în agnosticul său dogmatism, nu se sfieşte (*Romanische Studien*, IV, p. 145) a nu vedea: « qu'une orthographe vicieuse dans le doublement du *r* = *rr* ». Către exemplele de la pag. 250, LXXXVII
să mai adăugăm din *Molităvnic*. Bălgrad, 1689, f. 105 v: кллѧ р р ѧ [39].

72. La pag. 154 şi 241, no. 7, despre *fatačiune* = « binage », « terre de seconde façon ». Respingînd această glosă din acte de la 1545 şi 1606, d. Cihac (*Roman. Studien*, IV, p. 149) d e c r e t e a z ă că: « *fătăciune* n'a que le sens de *portée* du lat. *fetare* », şi ne trimite cu gravitate la ale d-sale *Éléments latins*, adică *Dict.*, I, pag. 92, unde se citeşte în adevăr: *fătăciune* — portée ». Este o nenorocire pentru d. Cihac că Dicţionarul d-sale n-a fost consultat nu numai de către logofeţii de la 1545 şi 1606, dar nici măcar de poetul muntean Paris Mumuleanu din secolul nostru, a cărui poezie « Primăvara », publicată în *Curier de ambe sexe*, ed. I, t. I, no. 4, p. 77, cuprinde între altele:

Soarele cum se iveşte,
Pan cu turmele porneşte.
Cînd e dupre munţi şi maluri
Ş-apoi iese prestre dealuri,
Turmele din f ă t ă c i u n e
Pornesc zbierînd la păşciune...

După d. Cihac dară, turmele « abia fătate » aleargă deja a paşte!

73. La pag. 279, no. 61, cfr. pag. LXXVI, no. 25. O analogie interesantă la *femeia* = *feminea* şi serb. женска, ne prezintă limba valloană în *fèmerèie*

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

« femme avec une nuance de mépris », pe care Grandgagnage, *Dict. étymologique de la langue wallonne*, Liège, 1845, p. 204, explică prin: « qui tient de la femme, qui appartient au sexe féminin » [40].

74. La pag. 281, no. 68, şi pag. XXXI. Pe lîngă formele vechi *fughicel* şi *funicel*, găsim o formă mai modernă în Molnar, *Sprachlehre*, 1788, p. 46: «фъшинчел das Aass », cu al doilea *n* neorganic, ca în *funingine* din *funigine* = lat. *fuliginem*, *mănunt* = *minutus* etc.

75. La pag. 305, no. 178. D. Cihac, *Dict.*, II, p. 33, derivă *buleandră* din slav. *platĭno* « linum », *platŭ* « pannus detritus » etc., decretînd că acest cuvînt « n'a *donc* qu'un rapport d'idées » cu medio-latinul *balandrana*. Forma slavică cea mai apropiată de *buleandră*, pe care o găseşte d. Cihac, este bohemul *planda* « blouse, souquenille ». Din întîmplare, acest cuvînt nu se rudeşte cu paleosl. *platĭno* etc., căci limba bohemă nu nazalizează niciodată pe slav. *-t-* în *-nd-* sau măcar *-nt-*. Bohemul *planda* vine de-a dreptul din medio-latinul *opelanda* « pallii vel tunicae species », v. Matzenauer, *Cizí slova*, Brno, 1870, p. 278. Ce mai facem dară cu magistralul « donc » al d-lui Cihac? [41].

76. La pag. 223. Pluralul кѫщи n-are a face nici cu gr. κίστη, nici cu germ. *Kasten*, ci este medio-gr. κάτζι, menţionat între vasele bisericeşti: « ...ἁλμὸς, θυμιατὸν, κάτζιν » în Du Cange, *Gloss. med. graecit.*, p. 618—19, derivînd din ital. *cazza* « vas ». Astăzi se zice *căţuie*, cfr. Cihac, *Dict.*, II, p. 645.

77. La pag. 254, no. 26, şi pag. 302, no. 165. D. Cihac, *Dict.*, II, p. 354, derivă *solz* « squama » din paleosl. слѣзъ, care însemnează şi el excepţionalmente « squama », mai mult însă « succus, mucus, pituita », adecă ceva
LXXXVIII « fluid » (Mi|klosich, *Lex.*, ad voc.), ceea ce românul *solz* nu semnifică niciodată. Termenul slavic propriu pentru « squama » este лѣска sau лѣспа, v. Budilowicz, *Первобытные славяне*, Kiev, 1878, t. I, p. 66, care s-a conservat la bulgari, la sloveni, la ruşi, la poloni, pe cînd слѣзъ cu sensul de « squama » nu există nici într-un dialect slavic. Românul *solz*, pe de altă parte, exprimă totdeauna, după cum am mai spus, ideea de ceva « tare », « solid », nicidecum « fluid ». Aşa în documentul din 1580 (p. 254) noi îl vedem în aplicaţiune la un arbore: « plop cu *solzii* » = « plop cioturos ». Într-o carte de o raritate extremă, tipărită în Bucureşti, la 1806, in-4, de « Gavriil Vineţki Avgi-başa » sub lungul titlu de: *Cărticică ce acum întîiaşi dată s-au tălmăcit după limba leşască pre limba românească, care cuprinde întru sine multe lucruri spre folosul a toată obştea* etc. la f. 65 r. se dă o doftorie de cai: « Пентрѫ золзй адикъ гѫлчиле каре гъсеще пъ кай тинерй etc. » Aci vedem nu numai sub raportul fonetic *zolz* pentru *solz*, ca la pag. 302, dar încă în privinţa semasiologică *solz* = « gîlcă ». Etimologia d-lui Cihac *solz* = sl. слѣзъ întîmpină dară dificultăţi foarte serioase. Contra etimologiei noastre proprie *solz* = lat. *solidum* este de observat obiecţiunea lui Schuchardt la pag. XXIV. Ambele etimologii fiind zdruncinate, vom propune o a treia, care ni se pare a fi decisivă. Plecînd de la forma *zolz*, de unde *solz* prin disimilaţiune, şi de la sensul « gîlcă », « glandula », noi găsim în limba bohemă *žláza*, *želza* cu sensul general de « glandula » şi cu sensul special de « gîlcă la cai », « Strengel » (Jungmann, *Slovník česko-německý*, t. 5, p. 863). Într-un text bohem din secolul XIII, *zleza* însemnează « umflătură », « tumor »: « ućinê mu va žiwotê taku ž l e z u » = « îi voi face pe stomah o aşa t u m o a r e ... » (Hanka, *Starobylá skládanie*, Praha, 1820, t. 4, p. 350). Polonii au forma *żolza*, aproape identică cu cea românească, dar numai cu sensul de « gîlcă la cai », « gourme ». În dialectele polone ne mai întîmpină *zolz*, *zowz*, *zawza*. La ruşi,

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

iarăşi cu sensul restrîns de « gîlcă la cai », avem железа; la serbi жлијезда cu sensul general de « glandula ». Cfr. Potebnea, К исторіи звуковъ русскаго языка, Voronej, 1876, p. 166. Iniţialul *ž*, ж, după o normă a foneticii slavice, provine din ario-europeul *gh*, din care s-a conservat urma în forma bohemă *hláza*, întrebuinţată deodată cu *žláza* şi de unde deminutivul *hlazek* « bătătură la mînă », « callosité » (Jungmann, *op. cit.*, t. 1, p. 685). Sensul primitiv al românului *solz* este dară « gîlcă », ca în Vineţki, şi « ciot », ca în crisovul din 1580. Sensul de « squama », « écaille » cată a fi posterior. Este de observat că slavicul *žlaza* fiind « glandula », radicalul жла- = *hla-* corespunde lui *gla-* din latinul *glan[d]s* = sl. желѫдь, şi atunci finalul *-za* ar putea fi considerat ca un sufix deminutival: « žla-*za* » = « gland-*ula* »; cfr. sufixul deminutival *-za* în limba albaneză. Cestiunea morfologică însă ne preocupă aci mai puţin decît stabilirea derivaţiunii directe a românului *solz* [42].

78. La pag. 300, no. 157, despre *săvai* « quoique, bien que, au moins », pe care noi l-am descompus în *să-va* « dacă vrea », « si libet », d. Cihac — *Roman. Studien*, IV, p. 173 — observă cu obicinuita sa amabilitate: « L'étymologie latine de Mr. Hajdeu est tout simplement ridicule », şi compară pe *săvai* cu « le croate-serbe *sav*, *sva*, *sve*, métathèse de *vas*, *vsa*, *vse* omnis, totus, vslave *vĭsĭ* omnis ». Pentru diferitele nuanţe de semnificaţiune ale cuvîntului *săvai* în vechile tipăriture române, dintre cari nici una nu se apropie de « omnis », trimitem pe d. Cihac la Bariţ, *Catehismul calvinesc*, Sibiu, 1879, p. 129, | unde va găsi totodată forma *săva*, fără finalul *i*, pe care ar fi putut s-o LXXXIX
vadă şi la noi în cronica lui Moxa, pag. 438, no. 102. Cum că *săva* nu este şi nu poate fi altceva decît *să-va* = « dacă vrea », ajunge a adăuga forma la a doua persoană: *săveri* = « dacă vrei ». Aşa în Noul Testament de la 1648, Paul la Corint. II, II, 12: « съ вери къ-ми ера мїе поарта дешкисъ прен домнѫль, нѫ авѫю ръпаwсь ... ». Pentru *va* = *vrea* şi *veri* = *vrei*, iată de ex. din mitrop. Varlam, *Învăţătură*, 1643, f 265 v: « те дѫче оуңде нѫ вери тѫ, че аколо оуңде ва ель ». Negreşit, toate acestea nu vor convinge pe d. Cihac, care pretinde, mai pe deasupra, că la români *să* n-a însemnat niciodată « dacă ». Afară de numeroasele texturi din tomurile I şi II, afară de texturile nu mai puţin numeroase reproduse sau citate de d. Cipar, toate cu *să* = « dacă », ne vom mărgini a aduce aci, pentru hatîrul special al d-lui Cihac, un text unde *săvai* « măcar » şi *să* « dacă » figurează mai de multe ori unul lîngă altul, anume din mitrop. Varlaam, II, f. 63 v: « съ вай фокь съ м-арє арде, съ вай фїерн, съ м-арє мъ↑ка, съ вай марѣ съ м-арє ↑нека, съ вай сабїе съ м-арє тѫа, съ вай тоть трѫпѫль ↑ мїн де вѫкѫщи съ с-арѫ здроѷмика, ѥѫ де Христос нѫ мѫ вою лепѫда », adică: « măcar foc dacă m-ar arde, măcar fieri dacă m-ar mînca, măcar marea dacă m-ar îneca, măcar sabie dacă m-ar tăia, măcar tot trupul în mii de bucăţi dacă s-ar zdrumica ... », mai adăugînd apoi d. Cihac din parte-i: « eu de serbul *sav* nu mă voi lepăda ».

79. La pag. 257, no. 29. Forma organică a lui *grui* este *grunĭu*. De la români cuvîntul a trecut la rutenii din Bucovina şi la huţuli, v. Miklosich, *Wanderungen der Rumunen*, p. 16: « *grunĭ*, *hrunĭ*. Anhöhe, Hügel: *grunyk*, Diminutiv von *grunĭ* » [43].

80. La pag. 219, derivînd pe românul *breaslă* din братство, noi am uitat a aduce semnificaţiunea cuvîntului slavic. Profitînd de aceasta, d. Cihac *(Roman. Stud.*, IV, p. 147*)* zice: « Mr. Hajdeu deduit *breaslă* du russe *bratstvo* fraternité ». Nici despre « russe », nici despre « fraternité », noi n-am spus nemic. Братьство nu numai братрьство este şi paleoslavic (Miklosich,

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Lex., p. 44). La ruteni *brasitvo*, ca și la poloni *bractwo*, însemnează nu numai « fraternité », ci încă « corporation », « compagnonnage », « association », v. Летопись Грабянки, Kiev. 1853, p. 335, adecă întocmai românul *breaslă*. D. Cihac (*Dict.*, II, p. 217) zice că *breaslă* derivă din « vsl. *brŭselŭ*, *brŭselĭ*, testa, tabula, *brŭselije* testae; donc les personnes portées sur cette tabula, sur ce registre ». Din nenorocire pentru d. Cihac, sl. *brŭselŭ* nu însemnează « tabula » în sens de « registre », ci numai de « lespede », grecul πλάξ (Miklosich, *Lex.*, p. 46); și chiar dacă *brŭselŭ* ar fi « registru », tot încă d-sa ar trebui să ne arate măcar o singură limbă, în care vreo « corporațiune » se va fi calificat « registru ». Cît pentru traziţiunea fonetică *breaslă*, adecă *braslă* din *bratstvo*, ea s-a putut face nu numai prin *braslă* = *brasvo* ca în *naracliță* = *narâkvitza* (pag. 219), dar și prin *braslă* = *brasto*, ca în *coraslă* din *corastă*, *cîșlig* din *cîștig* etc., cfr. mai sus pag. XXXIII.

81. La pag. 53. D. Cihac, *Dict.*, II, p. 51, pentru filiațiunile cuvîntului
XC *ciobotă* nu vrea să cunoască decît formele slavice. Italianul *ciabatta* și celelalte forme occidentale îi rămîn necunoscute. De asemenea nu știe despre vechiul termen juridic « bani de ciobote » [44].

82. La pag. 432, despre *vîrcolac*, cfr. *Îndreptarea legii*, 1652, f. 384v: « Пентрȣ мортѫлъ де съ ва афла стригон кървѫ-й зикъ врꙗколакъ». D. Cihac, *Dict.*, II, p. 448, pînă la un punct și Schuchardt, mai sus p. XXVI, identifică pe *tricolici* sau *pricolici* cu *vîrcolac*. Sub raportul sensului ar merge, căci *tricolici*, după expresiunea lui Cantemir (*Descriptio Moldaviae*, ed. Papiu, p. 143): « idem est quod Gallis *loup garou* ». Nu înțelegem însă tranziţiunea fonetică. La români *vr* nu trece niciodată nu numai în *tr*, dar nici măcar în *pr*; pe de altă parte, accentatul *a* din *ac* nu putea să scază la *i* din *-ici*. Noi unii nu știm cu certitudine de unde vine *pricolici* sau *tricolici*, dar în orice caz nu din *vîrcolac*. Cfr. alban. *trocălin* « ich klopfe » (Hahn), *trocolicĭ* « trottatore » (Rossi) etc. Pentru $p = t$ în *pricolici* = *tricolici*, v. pag. 111 [45].

83. La pag. 297, no. 145. D. Cihac, *Dict.*, II, p. 317, ne asigură că *prăsesc* este de aceeași origine cu *rod*. Ne mărginim a menționa această curiozitate. D-sa vine însă de contestă totodată, în *Roman. Stud.*, IV, p. 171, existința cuvîntului *prăstură* « iapă », « jument ». Noi din parte-ne credem mai mult în mărturia mitropolitului Dosoftei, care zice în *Parimiar*, 1672, f. 34v: « шн пръстврилѣ асиннлорь пѫщѫ апродпѣ дѣ дѫнсѣ» (Iov, I) = « f o e m i n a e asinae pascebantur conjunctae eis » = « αἱ θήλειαι ὄνοι».

84. La pag. 274, no. 43, cfr. p. XIX—XX și LXXIII, no. 6. etimologia noastră *cotei* din alban. *kut* se confirmă pe deplin prin forma română *cotarlă*. Vezi Alecsandri, *Teatru*, ed. Socec, t. 2, p. 657, unde un țăran exclamă în fața unui cine: « A fi un zăvod, poate? Țibă, *c o t a r l ă !* » În *cot-arlă* este același sufix ca în *șop-îrlă*. De aci proporțiunea: rom. *cot-arlă*: alb. *kut*: rom. *șop-îrlă*: alb. *șapi*. Scăderea lui *a* la *î* în *șop-îrlă* față cu *cot-arlă* provine tocmai din *i* în *șapi* față cu finalul consonantic în *kut*. Etimologia *șopîrlă* = alb. *șapi* este și în d. Cihac, *Dict.*, II, p. 720; d-sa a luat-o însă din a noastră *Istorie critică*, ed. 1 (1873), t. 1, p. 309 [46].

85. La pag. 312, despre *zilesc* « je passe la vie », d. Cihac (*Roman. Stud.*, IV, p. 178) d e c r e t e a z ă: « Ce verbe, que le roumain ne connaît pas, est un mot de l'invention du glossateur de Mr. Hajdeu ». Noi credeam pînă aci că d. Cihac nu știe numai ceea ce nu citează; acum însă ne încredințăm,

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

cu o adevărată părere de rău, că d-sa n-a citit nici măcar cărţile pe cari însuşi le citează. În acelaşi articol cu cîteva pagine mai sus, la p. 148, d. Cihac aduce Gramatica lui Molnar. Va zice dară cineva că a citit-o? Nu, căci dacă d. Cihac ar fi citit pe Molnar, *Sprachlehre*, 1788, ar fi găsit acolo la pag. 269: «ѕнлеск, fristen das Leben». Oare şi Molnar să fie «l'invention du glossateur de Mr. Hajdeu»?

86. La pag. 311, no. 197. D. Cihac *(Roman. Stud.*, IV, p. 177*)* zice: «*sorliţă* est à notre avis tout simplement le vslave *orĭlĭcĭ*, *orĭlica*, *orĭlŭ*, aquila, avec *s* prépositiv, cfr. *sturz* = *turdus*». Lucrul nu este tocmai atît de «tout simplement», după cum aceasta se pare d-lui Cihac. În *sturz* = *turdus* s-a prepus un *s* inorganic de-naintea unei consoane, ca şi-n *sgripţor*, *sdrenţe* etc. Nu există însă în limba română nici un exemplu serios de «*s* prépositiv» de-naintea | unei vocale. Chiar de-naintea consoanelor un *s* inorganic este XCI
rar la români, în cele mai multe cazuri iniţialul *s* rezultînd din latinul *ex*, ca în *sbor* = *exvolo*, *schimb* = *excambio*, *scot* = *excutio* etc. Ar fi însă absurdă o formaţiune *sorliţă* = lat. *ex* + slav. *orĭlica*. Deci *sorliţă* nu poate fi slavic [47].

87. Neştiinţa se poate scuza: neonestitatea — niciodată. D. Cihac zice în *Romanische Studien*, IV, p. 171: «ngr. κανίστρι, alb. *kanistrĕ*, dont. Mr. Hajdeu déduit *traistă*». Pentru onoarea d-lui Cihac, noi presupunem că d-sa nu ne-a înţeles. Cele zise de noi, vezi-le la pag. 304—5, no. 175.

88. La pag. 299, no. 150, şi pag. 301, no. 160, în privinţa cuvîntului *răscumpăr*, *scumpăr* «je me venge». D. Cihac *(Roman. St.* IV, p. 182) ne asigură că *scumpărare*, *răscumpărare* «signifient *rémunérer*, *rémunération* = *punir*, *punition*». D-sa nu şi-a dat osteneala de a citi nici măcar *Letopiseţele* d-lui Kogălniceanu, căci altfel ar fi găsit acolo, ed. I, t. I, p. 230—31, în Cronica lui Miron Costin următoarea descriere a morţii unui boier din Moldova: «Iară pre Vasile Stroici îl iertase Ştefan-vodă, numai învăţase pre Nicoriţă armaşul să-l ducă să vadă perirea celorlalţi, ca să-i hie grijă mai pre urmă de moarte, că era om tînăr Stroici şi din casă mai vechiu şi cinsteţ decît toate casele în ţară; ce zilele lui cele sfîrşite, cum zice cuvîntul: văzînd că merge la perire şi nu-i spusese armaşul povestea, s-au apucat de sabia unui dărăban să moară cu r ă s c u m p ă r a r e, că era om de firea lui inimos». Oare şi aci *răscumpărare* nu este «vengeance», ci numai «rémuneration, punition», după cum pretinde d. Cihac? Ar fi de prisos să mai citĕm din vechile tipărituri române. Cînd mitropolitul Varlaam, *Învăţătură*, 1643, f. 265v, zice: «дїаволѧль ѥсте рѫ ск8 мпъ ръторю», noi traducem prin: «le diable est vindicatif», d. Cihac prin: «le diable est rémunérateur». Dracul cată să-i fie recunoscător. Din nenorocire însă pentru reputaţiunea ambilor, iată un text trilinguic. În mitropolitul Dosoftei, *Psaltire*, 1688, ps. 57 sună: вѫкѫра-съ-вѧ дрепт8ль кѫндь вѧ ведѫ ск8 мпъ рарє = slav. възвеселит сѧ правєдникъ єгда видитъ ѡ тмъ щє нїє = lat. «laetabitur justus cum viderit v i n d i c t a m». Tot acolo ps. 149: ѧ фаче ръ с к8 мпъ рарє ѵтр8 пъгѫни = sl. сътворити мъ с т въ изыцѣхъ = lat. «ad faciendam v i n d i c t a m in nationibus».

89. La pag. 308, no. 189, noi am spus: «slavicul чеснъкъ (ail) în legătură cu чесати сѧ (ustura)». D. Cihac, *Roman. Stud.*, IV, p. 176, ne dă cu acest prilej o lecţiune: «le vsl. чесати сѧ ne signifie nullement *brûler*, mais *se fendre* etc.». De-ntîi, noi n-am spus că чесати сѧ însemnează «brûler», ci «a ustura», adecă «a avea mîncărime», «avoir la démangeaison». Pe lîngă excelintele dicţionar paleoslavic al lui Miklosich, d. Cihac ar

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

mai fi putut consulta din cînd în cînd şi pe al Academiei de Petersburg, t. IV, p. 435, unde ar fi găsit: чесаться = свербеть, зудеть, тело чешется. Să mai observe totodată d. Cihac că noi n-am derivat чеснъкъ din чесати сѧ, ci numai le-am pus « în legătură ».

90. La pag. 129, despre мєсєрєри = милостенїи. D. Cihac, *Roman. Stud.*, IV, p. 166—7, decretează că *mesereri* nu sînt *milostenii:* « La
XCII traduction | par *charité*, *aumône* n'aurait aucun sens, et *mesreri* (sic) doit être pour *meserii* = fonctions, affaires, ce qui seul s'accorde avec le sens »; apoi ne trimite la al său *Dictionnaire*, II, p. 194, unde ni se spune că românul *meserie* este slavicul мєщрнѣ etc. Lăsăm să răspundă d-lui Cihac Psaltirea lui Coresi din 1577, punînd alături pasagele române cu cele din Vulgata. Aşa în ps. V: ѧ моѹлцїѫ мєсєрєрїєи тале = « in multitudine misericordiae tuae »; aşa în ps. XXXII: мєсєрѣрѣ домнѣлѣи плинѣ є пѣмѫнтѣлъ = « misericordia Domini plena est terra »; aşa în ps. LXXXVIII: Iѡ сѫнтъ мєсєрєлнле тале = « ubi sunt misericordiae tuae » etc. După d. Cihac, şi latinul *misericordia* va fi însemnînd « fonctions, affaires ».

91. La pag. 294, no. 124, în *moşnean* = *moştean* şi *moşneag* = *moşteag*, pentru *şn-* din *-şt-* cfr. *ploşniţă* « Wanze » = rus. площица, boh. *ploštice*. În *moşneag* însă pare a fi o trecere curat fonetică, dacă nu va fi o contracţiune disimilativă din *moşneneag;* în *moşnean* este asimilaţiune regresivă *n+n* din *t+n*; în *ploşniţă* — influinţa sufixului *-niţă* din sinonimul *stelniţă* = slav. стѣнница. Pentru inorganicul *l* în *stelniţă*, cfr. pag. 273, no. 37, pag. 311, no. 197, iar mai ales excelenta observaţiune a lui Schuchardt de la pag. XXXIII, care ne rectifică pînă la un punct.

92. La pag. 437, no. 93, lit.*c*. D. Cihac, *Dict.*, II, p. 262, derivă *platoşă* din formele slavice *plat*, *platy* etc., cari toate sînt masculine, şi nu cunoaşte medio-latinul *plata* « cuirasse », de unde cuvîntul român vine de-a dreptul. D-sa nu explică, de asemenea, finalul *-şă*; apoi citează, nu se ştie pentru ce, grecul clasic πλάτη « rame, aviron »! [48].

93. La pag. 421, no. 46. Nevoind să cunoască forma română *plaveză* = = ital. *palvese*, care nu există decît numai la italiani şi, prin urmare, nu ne-a putut veni de aiuri, d. Cihac, — *Dict.*, II, p. 249 — pretinde că românii au luat *paveza* de la slavi [49].

94. La pag. 436, no. 92. D. Cihac, *Dict.*, II, p. 538, derivă pe *hitlean* din ung. *hitlén* « perfide », compus din *hit* « loi » şi *-len* « sans », de unde *hitlen-şug* = *hitlenség*. Se poate. Pe cît timp însă noi găsim la serbi forma хнтлєн din хнтрєн cu acelaşi sens de « viclean » şi pe cît timp sufixul *-şug* = ung. *-ség* se uneşte şi cu teme slavice, de ex. *priete-şug*, preferim a rămîne indecişi între ambele etimologie [50].

95. La pag. 438, no. 103. Noi am dat cuvîntul *céur* fără nici o etimologie. Mai curagios, d. Cihac — *Dict.*, II, p. 563 — decretează că *céur* e tot una cu *chior*, derivînd ambele din turcul *kior* « aveugle ». Ce-i pasă d-sale, că *céur* era poporan la noi deja în epoca lui Mircea cel Mare, pe cînd elementele turce nu avusese încă timp de a se introduce în România! Ce-i pasă că din *chior* nu se poate face românește nici măcar *cior*, iar cu atît mai puţin *céur!* Cine derivă, ca d. Cihac, pe românul *tivesc* din turcul *qyvirmaq* (*Dict.*, II, p. 623), *căptuşesc* din *qaplamaq* (ib., p. 556), *culbec* din *qabouqli* (ib., p. 569), *famen* din *khadîm* (ib., p. 576), *galeş* din *djali'* (ib., p. 579), *genune* din *djehennem*

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

(ib., p. 580), *ghiduș* din *guldurudju* (ib., p. 580), *maț* din *ma'ii* (ib., p. 594), *moș* din *mousinn* (ib., p. 596), *moșie* din *mulk* (ib., p. 597), *oacheș* din *îâghjz* (ib., p. 600), *zimț* din *zindjir* (ib., p. 631) etc. etc., | acela nu s-ar teme a trage XCIII pe însuși *Dumnezeu* din *Allah*. De unde vine *céur*, nu știm; dar din *chior* — niciodată [51].

96. La pag. 440, nr. 124. Necunoscînd vechea formă *svineață* de la slav. свинѣць «plumb», d. Cihac — *Dict.*, II, p. 612 — identifică actualul *sineață* «fusil, carabine» cu *șișanea* de la turcul *chechkâné*, *chichkâné (tufenk)*, vulg. *chechané* etc., ngr. σισανές, σισχανές». Prin ce fel de tranzițiune fonetică *șișanea* ar fi putut să treacă în *sineață*, aceasta o știe numai d. Cihac.

97. La p. 280, no. 66. D. Cihac — *Dict.*, II, p. 500 — d e c r e t e a z ă că românul *foișor* este ung. *folyosó* «corridor, galerie». Mai întîi, maghiarul *-ó* trece la noi totdeauna în *-ău*, niciodată în *-or*: *birău* = m. *biró*, *ceangău* = *csangó*, *făgădău* = *fogadó*, *hălău* = *háló*, *heleștău* = *halastó* etc., încît din *folyosó* s-ar fi făcut *foișău*. În *Roman. Stud.*, IV, p. 160, d. Cihac combate în următorul mod cele două texturi aduse de noi în tomul I: «*Le texte que Mr. Hajdeu cite des Letopisețele, I-re édition Cogălniceano, tome I, p. 167*: *și într-un* foișor *sus în cetate unde odihnia, à l'appui de son étymologie, en ajoutant que* foișor *paraît avoir ici tout-à-fait l'acception du fr.* folie *maison de plaisance, ne prouve cela aucunement, car il n'est pas à supposer que Stefan-vodă ait eu une* masion de plaisance *dans sa forteresse. Moxa dit, p. 435*: *previea pre mare dintr-un* foișor*; et ici* foișor *n'a non plus le sens de maison de plaisance. Mr. Cihac a donc eu parfaitement raison d'oublier ce mot latin etc.*». D. Cihac a uitat să ne spună, de ce anume: «*il n'est pas à supposer que Stefan-vodă ait eu une* masion de plaisance *dans sa forteresse*». D-sa a mai uitat să ne lămurească, pentru ce adecă în textul lui Moxa (pag. 385) împăratul bizantin Teofil nu putea să aibă un *foișor* = «maison de plaisance», de unde să-și petreacă «privind pe mare». După d. Cihac, Ștefan-vodă și împăratul Teofil «se odihniau» și «petreceau» în *foișor* = ung. *folyosó*, adecă în nește «coridoare», căci în limba maghiară — observați bine — *folyosó* nu însemnează niciodată altceva decît «coridor», «der Gang in Gebauden», ba încă și «reumatism» «Zufluss». D. Cihac s-a luat prea cu ușurință după Lexiconul Budan, unde (pag. 222) *foișor* se explică numai prin «atrium» și «porticus». Sensul fundamental al cuvîntului pare a fi «o construcțiune arhitectonică ușoară» în genere, începînd de la un simplu frunzar, «foișor» în accepțiunea strictă a cuvîntului, și pînă la acele artistice «folies», unde f o i l e nu mai figurează decît numai doară în pictură sau în sculptură. În Noul Testament de la 1648 noi citim (Luca, XII, 3): «каре дин шоптить ла оурѣкїе, ѧ фонишорь съ ва проповедѣи» = «praedicabitur in t e c t i s» = «κηρυχθήσεται ἐπὶ τῶν δωμάτων», unde în Biblia din 1688: «каре дин шоптит ла оурѣке, ѧ къмъри съ ва проповедѣи преете каса», astfel că *foișor* = «cămară» = «casă», dar nici într-un caz «coridor» [52].

98. Dintre cuvintele slavice, trecute la noi în t. I, Dicționarul d-lui Cihac a uitat unele dintre cele mai interesante: *strede* (pag. 222), *răzleț* (pag. 249—50), *plocad* (pag. 297), *arminden* (pag. 310) etc., în locul cărora cele 474 pagine de «Éléments slaves» slavizează cu toptanul în dreapta și-n stînga s u t e de vorbe române cu totul străine slavilor, ba încă multe din acelea pe cari înșiși slavii le-au luat de la noi, după propria mărturie a unor slaviști ca Schafarik, Miklosich, Kalužniacki, Matzenauer etc. Cît despre procedura cea expeditivă a d-lui Cihac pentru a ajunge la cele 474 pagine și pentru a d e c r e t a în prefață (pag. VIII) că: «*L'élément latin de la langue roumaine ne* XCIV

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

représente guère qu'un cinquième *de son vocabulaire, tandis que l'élément slave y entre pour le* double »; despre acea procedură, pe lîngă cele multe specimene indicate mai sus, iată încă unul. La pag. 324, d. Cihac ne dă următoarea etimologie: « **Salbă,** s., *collier :* salbă moale *Rhamnus frangula, Evonymus europaeus ;* salbă de galbeni *collier de ducats :* salba dracului *méchante herbe (au fig.) ; cfr. pol.* szalba *Verbascum?*, szałba *Ragadiolus?*; *l'acception de* collier *tout bonnement, que* salbă *a aujourd'hui, vient de ce que les paysannes se font des colliers avec les baies de bourdaine (Rhamnus) et de fusain (Evonymus) ».* Las la o parte confuziunea curat botanică *rhamnus frangula — evonymus europaeus — verbascum — ragadiolus*, de care mult ar fi rîs distinsul botanic răposatul dr. Csihák din Moldova: las la o parte că d. Cihac el însuşi nu este sigur de semnificaţiunea celor două cuvinte polone, însoţindu-le cu semne de întrebare, deşi totuşi deduce de acolo cuvîntul român, pe care altfel nu l-ar putea pune între « Éléments slaves »; mă voi mărgini în partea logică a etimologiei. De la poloni — zice d. Cihac — românii au luat o numire de plantă sau de două plante, şi fiindcă « les paysannes se font des colliers » cu acea plantă sau cu acele plante, de aci cuvîntul a ajuns a însemna « *collier* tout bonnement ». Nicăiri în România ţărancele nu-şi fac salbe din « baies de bourdaine et de fusain ». D-lui Cihac îi trebuia o etimologie, a găsit-o; acea etimologie avea nevoie de o justificare, a croit-o: iată totul. « Evonymus europaeus » se cheamă nemţeşte *Pfaffenkäppchen*, franţuzeşte *bonnet de prêtre* (Nemnich), adecă « căciuliţa popei ». Un elev al d-lui Cihac n-ar avea decît să afirme că: « l'acception de *capuchon* tout bonnement, que *Kappe* et *bonnet* ont aujourd'hui, vient de ce que les prêtres portaient sur la tête des guirlandes de fusain ». În realitate însă, nemic nu e mai latin ca *salbă* « collier ». Salbele favorite ale ţărancelor noastre nu sînt din « bourdaine » şi « fusain » ale d-lui Cihac, ci din m ă r g e l e. În «Crai-nou » al lui Alecsandri (*Teatru*, ed. Socec, t. I, p. 228), ispravnicul cînd vrea să înşele pe ţărăncuţa, îi cîntă:

Ţi-oi da s a l b ă d e m ă r g e l e
Şi paftale şi inele...

În « Nunta ţărănească » (ibid., t. II, p. 378), peţitorii ne spun:

Şi cătăm o căprioară,
Tinerică, sprintioară,
Cu-ochişori de porumbele,
Cu cosiţele-n inele
Şi cu s a l b ă d e m ă r g e l e...

În poezia noastră poporană, visul de fericire al unei ţărance este (Alecsandri, Poesii popul., ed. 2, p. 349):

Să puie l a g î t m ă r g e l e
Şi la degete inele,
Paftaluţe şi cordele
Numa-n flori şi fluturele,
Ş-apoi să s-arunce-n joc
Ca un trandafir de foc...

XCV — Hoţul, cînd vrea să îndatoreze pe iubita lui (ibid., p. 288), se plînge că:

Lumea-ntreagă ocolii,
Ce căutai nu găsii:
Căutai ş i r d e m ă r g e l e
Să-l aduc mîndruţei mele...

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

— În fine, idealul de frumuseță al fetei de la țară este (ibid., p. 230):

Salba cu mărgelele,
Grădina cu florile
Și ziua cu zorile...

Aci avem dară ceva foarte serios, iar nu «baies de bourdaine et de fusain» ale d-lui Cihac. Ei bine, *salba* = lat. *ex-alba* însemnează tocmai «margaritata». «din mărgele». Cuvîntul *alba* cu sens de «mărgea» este deopotrivă cunoscut în medio-greaca și-n medio-latina, v. Du Cange, *Gloss. mediae graecitatis*, p. 49: «ἄλβα, unio, margarita»: id., *Gloss. med. latin.*, ed. Carpent., t. 1, p. 136: «*alba*, gemma, unio, margarita, ab albedine et candore». La proveņtali *azalbat* = *ex-albatus* însemnează «luminos», de ex.:

Domna, ben fon saubut et azalbat
Lo luns mati...,

ceea ce Raynouard, *Lexique roman*, Paris, 1844, t. 2, p. 49, traduce prin: «Dame, bien fut connu et éclaircci le lundi matin». Iată ce fel de «bourdaine et fusain» se cuprind în «Éléments slaves» ale d-lui Cihac! [53].

99. La pag. 123: «moartea lu Calotă ban». Banul craiovean Calotă, asupritor pentru țărani, a murit totuși într-un mod eroic pentru țară. Unul din principalii generali ai lui Mihai Viteazul, el a întîmpinat la 1600 în capul oștirii române invaziunea turcă și a pierit în luptă cu sabia în mînă, după cum ne spune cronicarul otoman Naim-efendi, v. Senkowski, *Collectanea z dziejopisów tureckich*, Warszawa, 1842, t. 1, p. 112.

100. La pag. 306, nota 2. Modul, în care noi am caracterizat atunci metoda lui Diefenbach, se justifică pe deplin prin noua sa carte: *Völkerkunde Osteuropas*. Darmstadt, 1880, unde-l conduce la tot pasul d. Cihac. Sîntem recunoscători venerabilului bibliotecar de la Francfort, în orice caz, pentru conștiințioasa declarațiune, că n-a putut să consulte lucrările noastre de-a dreptul, ci numai «mittelbar benutzt» (p. XIII), adecă prin d. Cihac: «Cihac's kritische (?) Abhandlung über Hajdeu in Böhmer, *Roman. Studien*, IV, I, S. 141—148» (pag. XI)*. D. Cihac a binevoit a ne descrie lui Diefenbach (pag. 266) în următorul mod: «Das Hauptverdienst des fleissigen Verfassers ist die geschichtliche und sprachliche Stoffsammlung, bis jetzt aber nicht die sprachliche Kritik und Vergleichung, wie A. v. Cihac scharf *(so)* und scharfsinnig *(so)* nachweist *(so)*»**. Sîntem fericiți, prin urmare, că numeroasele erori din cartea lui Diefenbach nu ne privesc; ne pare rău însă că și ele se descarcă tot asupra d-lui Cihac „scharf und scharfsinnig".

Pe lîngă cele zise de noi și de d. Gaster în Suplementul de față, să se mai vază despre d. Cihac în tom. II, pag. 731—3 și 765, nota. Oricum, este de regretat că, voind a se pronunța între Hasdeu cel «fleissig» și Cihac cel «scharf und scharfsinnig», Diefenbach n-a consultat în privința ambilor pe nește linguiști străini familiari cu limba română: dacă nu pe Ascoli, Miklosich și Schuchardt, cei mai competinți dintre toți, cel puțin XCVI
pe eminentul romanist profesorul N. Caix de la Florența. Noi din parte-ne primim fără rezervă sentința acestor patru, oricare va fi ea, și nu credem

* „Studiul critic (?) al lui Cihac despre Hasdeu, în..." (*n. ed.*).

** „Meritul principal al harnicului autor constă în culegerea de material istoric și lingvistic, dar pînă acum nu și în critica lingvistică și comparație, cum o probează cu finețe și ingeniozitate A. de Cihac" (*n. ed.*).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

că d. Cihac ar cuteza să-i recuze, afară numai doară dacă — vezi mai sus pag. LXXXII, no. 54 — îi va veni poſta de a recurge la obicinuitul său refren cînd se simte la strîmtoare: «ils ne sont pas et n'ont jamais été». Asupra variatelor aplicări ale acestui fecund refren, fiindcă ni l-am adus aminte, iată încă un exemplu prin care vom termina, recomandîndu-l cu tot dinadinsul lui Diefenbach. În *Dict.*, II, p. 139—40, d. Cihac trage pe moldovenescul *hojma* «continuellement, sans interruption» din slavicul *ĭedinakŭ* prin serbul *odmah*, deşi orice începător în slavistică ştie că *odmah* derivă prin propoziţiunea отъ din slav. мαχατи «agitare», iar *ĭedinakŭ* prin sufixul -акъ din slav. единъ «unus», încît ar urma *mahati* = *ĭedinŭ*, şi deşi totodată din *odmah* şi din *ĭedinakŭ* nu se poate ajunge foneticeşte la *hojma*. Aceasta însă nu e tot. D. Cihac ne mustră pe noi că am îndrăznit a înrudi pe *hojma* «semper» cu *ghiuj* «senex» = alban. *ghĭuş*, căci — zice d-sa — *ghiuj* este cuvînt turcesc: voir ce mot «Éléments turcs». Ei bine, căutaţi în Dicţionarul d-lui Cihac, «Éléments turcs»; vorba *ghiuj* nu se află acolo; ea nu este trecută nici măcar în indicele de la finea volumului. D. Cihac, desigur, îşi va fi luat de seamă mai tîrziu, că *ghiuj* «n'est pas et n'a jamais été». Iată în adevăr ceva «scharf und scharfsinnig»! [54].

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

I. INDICE BIBLIOGRAFIC

FÎNTÎNE ŞI AJUTORINŢE. UTILIZATE ÎN TOMUL I

NB. CIFRELE ROMANE INDICĂ SUPLEMENTUL; ABREVIAŢIUNEA CPT SE REFERĂ LA «CONSPECTUL» PUS LA ÎNCEPUTUL SUPLEMENTULUI

A. Manuscripte

Acte Brîncoveneşti din Belgrad, 5.
Acte manuscripte din Belgrad, 5. 18.
Buburuzăi, Istoria universală tradusă din greceşte. 184.
Codex din epoca lui Matei Basarab. 249.
Condica mănăstirii Bistriţa din 1795. 21, 55.
„ „ „ din 1859, 22, 55.
„ „ Cîmpulung din 1855. 97.
„ „ Cozia din 1778, 158.
„ „ Golgota din 1854, 62, 63.
„ „ Govora din 1854, 21.
„ „ Jitian din 1854, 21.
„ „ Obedeanu din 1854 21.
„ „ Radu-Vodă din 1854, 175.
„ „ Slobozia-lui-Enache (sec. XVIII). 65. 50.
„ „ Tismana din 1787, 21, 82. 87. 107, 112. 126.
„ „ „ din 1860. 82. 87, 107. 112. 126.
„ „ Valea „ 1801, 32.
„ „ Vieroşu „ 1780. 30.
„ „ „ „ 1807, 30.
„ „ „ „ 1861. 30.
Condica episcopiei Argeş din 1861. 155.
„ mitropoliei Bucureşti, 1861. 92, 148. 167.
Dictionarium Valachicum ante 1743. 261, 267. 268, 270.

Dicţionar slavo-român 1695, 261.
„ „ circa 1600. 261 şi urm.
„ „ sec. XVII. 260.
Macarie, Dicţionar slavo-român 1778, 260.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

NB. Paginele sînt indicate prin cifre cursive. Scurtările însemnează: r — „românește", s — „slavonește", M — „din Moldova", V — „din Valahia". — Actele cele precese de semnul * sînt reproduse în extenso; celelalte numai menționate.

1348		s. Serb. *237.*	1583	mart. 29,	s. M. *50.*
1486		s. V. *125.*	1586	febr. 11,	s. V. *164.*
1526	iunie 1,	s. V. *88.*	1588	ian. 17,	s. V. *257.*
1529		s. V. *239*	1588	mart. 6,	s. V. *257.*
1532	dec. 29,	s. V. *239.*	*1588	apr. 15,	r. M. *49.*
1536	mai 1,	s. V. *238.*	*1588	nov. 4—25,	r. M. *179.*
1536	oct. 24,	s. V. *239.*	1589	mai 28,	s. V. *258.*
1537	iunie 20,	s. V. *240.*	1590	mai 23,	s. V. *63.*
1537	dec. 14,	s. V. *240.*	1591		r. V. *56.*
1538	apr. 23,	s. V. *239.*	*1591	oct. 13,	r. V. *55.*
circa 1540,		s. V. *241.*	1593	ian. 6,	s. V. *258.*
1541	febr. 10,	s. V. *241.*	*circa 1595,		r. V. *62.*
1545	iunie 1,	s. V. *241.*	*1596		r. V. *65.*
1549	mai 8,	s. V. *242.*	1596	iunie 10,	s. V. *120.*
1551	apr. 1,	s. V. *243.*	*1596		r. V. *70.*
1555	mai 10,	s. V. *87.*	*1597	ian. 8,	r. M. *76.*
1555		s. V. *63.*	1597	ian. 18,	s. V. *121.*
1556	apr. 8,	s. V. *243.*	*1597	iulie 3,	r. V. *79.*
1556	apr. 17,	s. V. *244.*	1597	iulie 30,	s. V. *120.*
1559	sept. 3,	s. V. *87.*	*1599	dec. 15,	r. V. *82.*
1560	mai 14	s. V. *245.*	*ante 1600,		r. V. *92.*
1560	iun. 16,	s. V. *246.*	circa 1600,		r. V. *93.*
1560	iulie 6,	s. V. *246.*	*circa 1600,		r. V. *97.*
1563	mai 18,	s. V. *246.*	1601	apr. 13,	s. V. *104.*
1563	oct. 22,	s. V. *248.*	*1601	maiu 15,	r. V. *107.*
1564	iulie 2,	s. V. *250.*	*1602	apr. 6,	r. V. *126.*
1568	ian. 8,	s. V. *250.*	*1602	apr. 8,	r. V. *112.*
1569	ian 8,	s. V. *88.*	*1602	apr. 13,	r. V. *115.*
1571	aug. 3,	s. V. *251.*	1602	apr. 28,	s. V. *104.*
1572		s. V. *251.*	1602	iunie 20,	s. V. *120.*
1572	apr. 25,	s. V. *61.*	*(1602)	iun. 25,	r. V. *119.*
1573	mai 13.	s. V. *252.*	*1603	iun. 14,	r. M. *130*
XCIX 1573	sept. 4,	s. V. *252.*	*1604	apr. 10,	r. V. *134.*
*1573	dec. 21,	r. V. *21.*	*1605	(sau 1608)	iul. 28, r. V. *139*
1576	ian. 9,	s. V. *253.*	*1606	apr. 15*,	r V. *148.*
1576	aug. 17,	s. V. *31.*	1641		r M. *154.*
*1577	apr. 4,	r. M. *25.*	*1606	mai 8,	r. V. *155.*
1579	iunie 21,	s. V. *253.*	*1608	apr. 15,	r. V. *158.*
1579	nov. 10,	s. V. *253.*	*circa 1608,		r. V. *168.*
1580	dec. 12,	s. V. *254.*	*circa 1609,		r. V. *172.*
1581	ian. 27,	s. V. *255.*	1617	iun. 1,	s. V. *167.*
*1581	mart. 11,	r. M. *28.*	1620	mai 13,	r. V. *149.*
1582	aug. 27,	s. V. *256.*	1620	nov. 16,	s. V. *165.*
*1583	aug. 4,	s. r. M. *43.*	*1621	iunie 30,	r. V. *255.*
1583	sept. 11,	s. M. *46.*	1621	dec.	r. V. *56.*
*(1583—1585)	sept. 22,	r. V. *31.*	1623	mart. 10,	r. V. *97.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

*1636 nov. 14, r. V. *229*.
1647 ian. 14, r. V. *82*.
1654 iuniu 18, r. V. *98*.
1657 febr. 12, r. V. *99*.
1661 ian. 2. r. V. *99*
1665 iuliu 23, r. V. *99*.
1669 ian. 27, r. V. *99*.

C. Uricarii, condicarii şi logofeţii

NB. Cifrele în parantezi indică anul sub care se menţionează.

Alexa (1602), 112
Andreiu (1593), 258.
Badea (1576), 253.
Balea (1588), 257.
Berevoeşti. — Vezi Gheorghie Dascăl.
Bistriţa. — Vezi Evtemie.
Bodinescul (1560), 246.
Botea (1581), 255.
Bratul ot Negeşti (1555), 87, 242.
Breşti. — Vezi Ivan.
Budeşti. — Vezi Grama.
Chiriţă. Gheorghie, dascăl slovenesc (sec. XVIII), 65.
Coresi (1529—1538), 239.
Dan (1541), 241.
Dancu popă (1654), 98.
Dara (1579), 253.
Dionisie Eclesiarcul (1795), 21, 22, 54.
Druţea (1581), 28.
Eclesiarcul. — Vezi Dionisie.
Evtemie, egumen de Bistriţa (1573), 21.
Fiera (1580), 254.
Galbenuşa, Oprea (1551), 243.
Gheorghie, Chiriţă. — Vezi Chiriţă.
Gheorghie, dascăl ot Berevoieşti (1801), 32, 33.
Ghiorghie logofăt (1588), 49.
Gherghe (1589), 258.
Gherghi (1602), 119.
Grama din Budeşti (1600), 92.
Ion (1569), 88.
Ivan din Breşti (1600), 97, 229.
Ivaşco (1588), 257.
Mateiu (1599), 82.
Mihul. — Vezi Taha.
Miroslav (1560), 246.
Nan cel slab (1545), 241.
Necula (1573), 252. — acelaşi (?) (1582), 256.
Negeşti — Vezi Bratul.
Négre (1572), 251.
Neguit (1537), 240.
Nénciul vornic (1595), 62.
Oprea (1537), 240.
Oprea Galbenuşa. — Vezi Galbenuşa.
Padureţi. — Vezi Şerban.
Stănilă (1571), 251.
Stoian logofăt (1636), 299.
Stroe (1560), 245.
Şerban ot Padureţi (1579), 253.
Ştefan diacul (1577), 25.
Taha Mihul (1563), 246.
Teofan mitropolit (1583), 45, 46.
Tiful popa (1606), 148.
Tudor (1536), 238.
Tudor logofăt (1585), 31 etc.
Vălcul cel bătrîn (1564), 250.
Văsiiu (1573), 252.
Vasile popa (1603), 130.

D. Tipăriture

C

NB. Cu *steluţă* la margine sînt indicate vechile tipăriture române.

Academia Rusă, Dicţ., 224, XCI.
Alecsandri, Scrieri, 250, XC, XCIV.
Alecsandri, Poezii popul., 268, XCIV, XCV.
*Amfilohie, Geogr., 1795. 114.
Andresen, Volksetym., 277.
Aprilov, Bulgarica, 227.
Arendt, Phonol., 240.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Aricescu, Revista Arhiv., 106
*Aristin, Pravila 1652, 144, LXXXVI, XC.
Ascoli, Studj crit., 283, LXXXII.
Aufrecht, v. Kuhn.
Aurelian, Rev. ştiinţ., 245.
Ausonius, 2.
Azzolini, Vocab. roveret., 133.

Bălcescu — Laurian, Mag. ist., 83, 105, 141.
Bariţ, Despre Hasdeu, LXV—LIII. LXXVIII—IX.
Baunack, Graec., 256.
Belloguet, Gloss. gaul., 269.
Benfey, Orient u. Occid., 103, 242, Cpt.
Benkö, Transilv., 239.
Benedictini, Diplomatique, 85.
Berîndă, Lex. slav., 262 etc.
Bethlen, Hist. Transilv., 121, 165, 166.
Bezon, Dict. de tissus, 238, 257, 258.
Bezsonov, Bulgarica, 277.
*Biblia Şerban-Vv., 1688, 6, LXXXVI, XCIII.
Bielski, Kron. polska, 183.
Bindseil, Abhandl., 37, 189.
Biondelli, Dial. gallo-ital., 220, 293, 294.
Blau, Griech. v. Mariupol., 223.
Bobb. Dict. român., 304.
Böhtlingk-Roth, Sansk. Wrtb., 275, 294.
Bojadschy, Gramm. maced., 60, 304.
Boldetti, Cimiteri, 184.
Bolintineanu, Poesii, 142.
Bopp, Vergl. Gramm., 153, Cpt.
Bosio, Roma sotterr., 184.
Bötticher, v. Lagarde.
Brachet, Gram. hist., 307.
„ Dict. étym., 307.
Brugman, R-Laut. 311, cfr. 276.
Budenz, Suffix *kos*. Cpt.
Budilowicz, Slavica, LXXXI, LXXXVIII.
Bulengerus, Hist., 182.

Caix, Etimol. ital. LXXIII, LXXVI, LXXXVI.
Camarda, Gramm. alban., 153, 305, 308.
Cankof, Gamm. bulg., 189.
*Cantemir, Cronic., 298.
* „ Divan, 1698, 2.
„ Descript. Mold., XC.
Castrén, Nord. Forschung., 269, 311.
Catalog Bibl. Mosev., 260.
*Catehism 1657, LXXXVIII.
Chalkiopulos, Neogr., 247.
Charrière, Négoc. du Levant., 182.
Chassant-Delbarre, Sigillogr., 28.
Chodzko, Poetry of Persia, 291.
Chronicon Oltardinum, 166.
Cihac, Dict. d'étym., 90, 103, 111, 153, 265, 266, 271, 273—7, 280, 282, 284—8, 292—7, 299, 300, 301, 303, 304, 307—12, LXXIV, LXXX, LXXXII etc.
Cihac, Études de Hajdeu, LXXVIII, etc.
Cipar, Gram., 111, 247, 279, 302.
Cipar, Principia, 6, 269, 280, 292.
*Cipar, Crestom. 6, XXXIX.
* Arhiv., LXXXIV.
Codrescu, Uricar., 166.
Columella, 309.
Constantinescu B., Petru Cercel, 46.
*Coresi, Psalt. 1577, 1, 5, 295, 310, 312, XCII.
* „ Omiliar 1580, LXXIV, LXXX.
Corssen, Lat. Ausspr., 34, 36, 37, 100, 103, 162, 269. Cpt.
*Costin M. Cron., 106, 142, 143, 166, 239., XCI.
Curtius, Griech. Etym., 111, LXXXI, Cpt.
Curtius, Studien, 247, 256, 276, 288, 311.

Daniel, Lex. maced., 308, 311.
Decharme, V. Hermonymus.
Delbarre, v. Chassant.
Deville, Dial. tzacon., 111, 288, 290, 291.
Diaconovici Loga, Gram. rum., LXXV, LXXXI.
Diefenbach, Orig. Europ., 190, 269.
„ Goth. Wrtb., 274, 306.
„ Osteuropa, XCV-VI.
Diez, Gramm. 237, 263, 288, 302, Cpt.
Diez, Etym. Wrtb., 53, 288.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

*Dionisie Eclesiarh, Cron., 21.
Dobrowsky, Lingua slav., 306.
Dom de Vaines, Diplomatique, 85.
Dorotheus, Hist. univ., 46, 184.
Dorsa, v. Rada.
*Dosoftei, Psalt. 1681, 299.
* „ Psalt. 1688, XCI.
* „ Synaxar, 1683, 310, Cpt.
* „ Parimiar, 1672, LXXXI, LXXXIV, LXXXV, LXXXVI, XC.
Drevnosti, 282.
Du Cange, Gloss. graec., 256, 305, LXXXVI, XCV.
Du latinit., 54, 61, 222, 224, 251, 273, 280, 281, 284, 287, 302, LXXXII, XCV.

Ebert, Handschriftk., 98.
Edelspacher, Rum., el., 312, LXXVIII, LXXX.
Egger, Langage des enfants, LXXIX
Endlicher, Monum. Arpad., 69.
Engel. Gesch. d. Walach., 167.
Esarcu, Arhiv. Venet., 183.

Fejér, Diplom. Hung., 35, 61, 289. 290.
Fick, Vergl. Wrtb., 295.
Fischer, Typogr. Seltenh., 98.
Forbiger, Alte Geogr., 256.
Fotino, Ist. Dac., 83, 104.
Frunzescu, Dicţ. topogr., 83, 256, 309.
Fumagalli, Diplom., 150, 172.

Gabelentz, 290, 308.
Gărleanu, Bibl. Bucur., 260.
Gaster, Über Cihac, LV—LXX. LXXIX şi urm.
Glasnik, LXXXV.
Golembiowski, Ubiory, 53, 238, 257. 258.
Grabianka, Cron., LXXXIX.
Grandgagnage, Etym. wallonne, 308, LXXXVII.
Grimm, Gesch. d.d. Spr., 277.
Grimm, Rechtsalt., 163.
Grimm, Deutsch. Wrtb., LXXXVI.
Gröber, Z.f. rom. Phil., 184, 292, 307.
Gubernatis, Encicl. ind., 275.
Guigue, Orig. d.l. signature, 45.
Güldenstädt-Klaproth, Kaukas. Länder, 312.

Hahn, Alb. Stud., 249, 276, 290, 291, 303, 305, 309, LXXVI, LXXXIII, XC.
Hammer, Hist. ottom., 223.
Hanka, Slavin, 262.
„ Starobylá skládanie, LXXXVIII.
Hasdeu, Princ. de filol., 292, 295.
„ Orig. Craiovei, 171, 247, 283.
„ Stroici, 182.
„ Din Moldova, 46.
„ Ist. toleranţei, 183.
„ Col. lui Traian, 125, 265, 280.
„ Istoria critică, 255, 309, LXXVII, XC.
„ Arhiva istor., 43, 93, 106, 125, 231, 237.
„ Ist. limbei rom., 163.
Heidenstein, Hist. polon., 105, 141, 142.
Hermonymus, Gloss. graec., LXXXV.
Hesychius, 190, 290.
Hinţescu, Proverb., 163. | CII
Hippeau, Dict. franç., 308.
Hirschfeld, Epigraph. dac., 288.
Höfer, Lautlehre, 100.
Horatius, 302.
Hovelacque, Revue d. linguist., 261, 308.
Hübschmann, Armenisches, 310.
Hyde, De ludis orient., 75.

Jagić, Vokaliz., 292.
Jireček, I., Osterr. Kaiserst., 288.
Jireček C., Maurowlachen, LXXIII.
Jungmann, Dict. bohem., LXXXVIII.
Justi, Curdica, 274.
„ Zendspr., 153, 239.

Ipolyi, v. Wolf.

Kalaydovicz, v. Stroev.
Karadžić, Lex. serb., 268, 275, 294, 298, 299, 309, LXXIX.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Karamzin, Ist. russ., 171.
Kavalliotes, Lex. maced., 249, 291, 296, 297, 304, 307, 308.
Kemény, v. Kurz.
Klaproth, Mém. s. l'Asie, 283, 311, 312.
Klaproth, v. Hüldenstädt.
Kovachich, Script. hung., 231.
Kraushaar, De radic. variat., 302.
Kuhn, Beiträge, 74, 100, 240, 269, 270, 274, 294, Cpt.
Kuhn, Zeitschr., 220, 247, 288, 303, 304, 310.
Kurz, Magaz. f. Siebenb., 45, 79, 84.

Lagarde, Armen. Stud., 310.
„ Arica, 190.
Lane, 1001 Nights, 273.
Lassen, Zeitschr., 247.
Lazarus, Z.f. Völkerpsych., 29.
Laurian, Ist. rom., 104.
„ v. Bălcescu.
Lecce, Gramm. alban., 301.
Legrand, Poëmes grecs, 273.
Le Héricher, Etymol., 308.
Lepsius, Standard-alph., 250.
„ Tab. Eugub., 150.
„ Paläogr., 34, 150.
CIII Lerch, Curdica, 271.
Lexicon Budanum, 53, 247, 261, 270—3, 277, 280, 285, 286, 291, 293, 296, 298, 303, 304, 306—8, 310, 311, XCIII, Cpt.
Littré, Dict., 53, 75, 244, 247, 257, 268, 270, 271, 280, 283, 299, LXXXI.
*Lupul Vv., Pravila 1646, 301, LXXX.

Mabillon, Diplom., 150.
Maciejowski, Prawod. slow., 125.
Mahn, Etym. Untersuch., 53.
Maior P., v. Lexicon.
Maiorescu I., Istria, 292, LXXXVI
Malinowski, Cpt.
Mallouf, Dict. turc., 223.
Martin-Leake, Greece, 308, 309.
Martinov, Annus gr. slav., 263.
Matei Basarab, v. Aristin.
Matzenauer, Cizi slova, 53, 251, 257, 273, 277, 279, 286, 293, 297, 300, 306, 308, 312, LXXXVII.
Maurocenus, Hist. Venet., 182.
Meier, Bessarab., 284.
Melchisedec, Cron. Romanului, 76.
Melgounof, Dialectes pers., 271.
Meunier, Cpt.
Meyer L., Vergl. Gramm., 242.
Micalia, Lex. croat., 265.
Michaëlis, Roman. Wortschöpfung, LXXIX.
Michel Fr., Argot, 291.
Miladinovtzi, Bulgarica, 309.
Miklosich, Slav. El., 298, 304.
„ Alb. Forsch., 242, 249, Cpt.
„ Vergl. Gram., 35, 90, 188, 288.
„ Wanderungen d. Rumänen, LXXIII, LXXV, LXXXIX.
„ Lex. slav., 86, 273, 274, 276, 279, 292, 297, 299, 302, 303, 305, LXXXVIII, LXXXIX.
*Molităvnic 1689, LXXXI, LXXXVII.
Molnar, Walach. Wrtb., 247, 248, 271, 276, 277, 282, 303.
Molnar, Wal. Sprachlehre, LXXIV, LXXVI, LXXXVII, XC.
Mommsen, Unterit. Dial., 288.
Montesquieu, 125.
Montfaucon, Palaeogr. gr., 86, 88, 90.
Monlau, Etim. castell., 53.
Müller Fr., Ethnogr., 60, cfr. 100, 270, 294, Cpt.
Mumuleanu, LXXXVII.

*Neagoe Basarab, Învăţături, LXXXVI.
Negruzzi C., Poezii, 240.
Nemnich, Polyglott., 111, 224, 248, 271, 274, 282, 284, LXXVI, XCIV.
Niesiecki, Herald., 108.
*Noul Testament 1648, 269, LXXX, LXXXI, LXXXIV, LXXXVI, LXXXIX, XCIII.

Odobescu, LXXXV.
Otfinowski, Multany, 142.
Ovidius, 292.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Pann A., Proverb., 144, LXXXIV.
Papiu, Monum., 21, 83, 120, 141.
Passow, Carm. Graec., 129.
Pauli, Antiquit. Galic., 263.
Pictet, Orig. indo-eur., 111, 248. 287, 303, 309.
Pollux, 190.
Pontbriant, Dict. roum., 247, 270. 272, 273, 280, 282, 286, 287, 290. 291. 298. 304, 306, 307.
Potebnea, Fonol. russ., 157, LXXXVIII.
Pott, Zigeun., 272, cfr. 274.
*Pravila 1640, Cpt.
Pray, Diss. hist., 311.
Prendeville, Antic gems, 84.
Procopius, 309.

Quintescu, Deminut. rum., 284.

Rada, Antich. d. Alban., 295.
„ Poema alban, 256.
Raynouard, Lex. roman, XCV.
Reinhold, Noctes Pelasg., 288.
Revue d. langues rom., 154, 230.
Robin-Littré, Dict. d. méd., 281.
Ronsch, Roman. Etymol., 307.
Rösler, Rumän.Stud., 299.
„ Türk. Elem., 190.
Rossi, Vocab. alban., 245, 275, 291. 294, 305, 309, LXXXII, XC.

Saharov, Liter. pop. russ., 263, 273.
Sathas, Bibl., gr. 184.
„ Philol. gr., 46, 184.
Savigny, Droit au moyen-âge, 125.
Săulescu, Glos., Cpt.
Schafarik, Slov. star., 283, 308.
Scheler, Dict. étymol., 53, 280, 281. 293.
Schlegel A., Oeuvres, Cpt.
Schleicher, Compend., 294.
„ Slav. Spr., 302.
Schmidt, I., Vokalismus, 103, 133.
Schmidt M., 288.
Schrumpf, Sessuto, 60.
Schuchardt, Alban., 303, 304.
„ Vokalismus, 37, 100.
„ v. Gröber.
„ Hasdeu's Texte, I—XLIV, LXXIII şi urm.
Sguropolus, Conc. Florent., 40.
Şenkowski, Collect. turc., XCV.
Sickel, Palaeogr., 4.
Silbernagl, Kirch. d. Orients, 194.
Şincai, Cron., 121, 231.
Spiegel, v. Kuhn.
Spontoni, Hist. Transilv., 105, 166.
Sreznevski, Criptografia, LXXXV.
Statius, 307.
Steinthal, v. Lazarus.
Stier, Alban. Thiernam., 247, 309.
Stokes, Celtica, 269.
*Strilbetzki, Vocab. rom., 1789, 259 etc.
Stroev, Bibliot. Tolstoi, 261.

Tabula Peutingeriana, 309.
Tacitus, LXXX.
Theiner, Monum. Pol., 46, 183.
Thunmann, Untersuch., 292.
Titus Livius, 290.
Toppeltinus, Orig. Transilv., 239.
Trauschenfels, Gesch. Siebenb., 166, XCIII.

*Ureche, Cron., 50, 181, 182, 183, 280, XCIII.
Ujfalvy, Revue de philol., 312.

Wackernagel, Voc. anim., 272. CIV
„ Umdeutschung. Cpt.
Vailly, Paléogr., 85.
*Varlaam, Învăţătură 1643, 249, 272, LXXX, LXXXVI, LXXXIX, XCI.
Venelin, Docum. rom., 255.
Wenzel, Cod. Arpad., 289.
Villemarqué, Myst. de Jésus, 190.
*Vineţki, 1806, LXXXVIII.
Wolf, Z. f. Mythol., 69.
Vullers, Lex. pers., 223, 250, 251, 293.
Gramm. pers., 99, Cpt.
Zawacki, Leges Pol., 61.
Zeitschrift d.d.morg. Ges. 60, 223, 271, 308.
Ziemann, Mhd. Wrtb., 257.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Bianu, 249, 260.
Caragiani, 304.
Kopernicki, 283.
Mangiucă, LXXXI.
Sturdza, 179 etc.

II. INDICE PALEOGRAFICO-ISTORIC

A. Diplomatica

Alfabet:

ѣ pentru *ă*, 6, 15, 24, 29, 52.
——————*ŭ*, 15, 24, 73, 137, 216, 227, X.
———*ă* şi *ŭ*, 15, 24, X.
ѣ nedistingibil de ъ, 55, 62, 84, 93, 115, 155, 168, 225.
— confundat cu ъ, 137, 146.
——————ѫ, 15.
ѣѣ pentru ѣ, 53.
ъ pentru *ŭ*, 90.
———*ă* şi *ŭ*, 132, 157, 161, 175, IX.
ъ nedistingibil de ѣ, 55, 62, 84, 93, 115, 155, 168, 225.
—————ѣ, 66.
— confundat cu ѣ, 137, 146.
ѫ de uz confuz, 6, 15, 20, 24, 218.
— pentru ъ, 20, 252, XI.
— pentru ѧ, XI.
— numai la finea cuvîntului, 110, 227, XI.
— des întrebuinţat, 191.
— confundat cu ѣ, 15.
ѡ pentru *ă*, 137, X.
—————*i* de-naintea lui *n*, 266.
ѧ pentru *n*, 1, 15, 20, 153, 176, XI—XII.
CV „ cum s-a născut, LXXIV-V.
ѧ pentru ѣ, 20, 110.
ѣ nedistingibil de ъ, 66.
ѥ, forma acestei litere, 84, 93.
e expres prin ѧ, 102, 110, 138, 146.
———————— ѣ, 138, 217, 233.
ї întrebuinţat numai ca cifră, 93.
ı adecă *i* fără punct deasupra, 70.
î pentru ї şi и, 158.
ѝ pentru *ĭ*, 138.
ѹ pentru *u*, 15, sq., 28.
ѵ ——— 84.
ѯ cu două puncturi deasupra, 149.
Nesiguranţa în exprimarea sonurilor *ĭa* şi *ă*, 218, XI.

Blazon:

Blazon naţional ca semn de hîrtie, 44.
„ particular, 62, 63, 85.
„ domnesc, 108.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Caligrafia:

Litterae columnatae, 3,4.
„ „ scrise în trei caturi, 4.
„ „ prezintă numai consoana, vocala subînțelegîndu-se, 4, 20, 29, 40, 59, 117.
„ „ în unele documente sînt rare, 70, 93, 191.
Finalul *u* scris cu consoana deasupra rîndului, 80.
„ *i* „ „ „ „ „ 128.
Litere uitate, 60, 64.
„ adause din pripă, 53, 62, 64.
Scrisoarea bătrînilor, 93.
„ oamenilor inculți, 34.
„ femeilor, 172.
„ urîtă, 98, 149.
„ elegantă, 112, 126, 158, 168, 225.
„ negligințe, 119.
„ nelegată, 55.
„ împrăștiată, 130.
„ inegală, 172.
Inițiale cu roșu, 6 sq., 262.
Monograme, 54, 70, 84, 126, 140.
Diferința între scrisoarea crisoavelor și a zapiselor, 84.
„ „ „ actelor și a manuscriselor, 134, 155.
Accentarea cuvintelor, 30, 61, 77, 124, 147.
„ irațională, 24, 52, 138, 147.
Punctuațiunea: come și virgule, 61, 77.
„ irațională deasupra literelor, 149.
Segment irațional deasupra cuvintelor, 93, 149. CVI
Siglă: Iw̃ = Ioan, 227.

Copia:

Neexactitatea copiștilor în transcrierea texturilor, 21, 22, 33, 82, 92, 107, 112, 126, 149, 158.
„ „ „ în descifrarea anilor, 82.

Criptografia:

„ în genere, 85.
„ bizantină, 86.
„ română, 86, 87, 88.
„ serbă, LXXXV.
„ rusă, LXXXV.

Facsimile:

Specimene paleografice, 38, 151, 191, 278.
Semnele de fabrică ale hîrtiei. Vezi *Hîrtia.*

Hîrtia:

Felurile de hîrtie, 43, 49, 55, 62, 65, 71, 76, 79, 84, 97, 126, 130, 134, 139.
Fabricele de hîrtie, 44, 45.
Fabrica de la Sibiu, 79.
„ „ „ Brașov, 84, 107, 179.
„ din Moldova, 44.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Semne de fabrică. 25, 32, 55, 65, 66, 71, 76, 79, 84, 97, 107. 112. 115, 119, 130, 134, 139, 140, 168, 179, 229.
Hîrtie încleiată cu altă hîrtie, 119.

Notiţe:

Pe legătura cărţilor, 18.
Pe dosul actelor, 21, 119.
De altă mînă în textul actelor, 33, 80.
Pe marginea actului, 130.

Semnătura:

Subscrierea făcută de altă mînă, 56, 66, 134.
„ proprie, 45, 46, 47, 121, 135, 144.
„ domnească 46, 108, 112, 115.
„ „ în monogramă, 98, 119, 134.
„ „ de mîna notarului, 119.
„ cu litere de tipar, 134.
„ notarială, 180.
„Punerea mînei". 45, 47.
„Punerea degetului" cu cerneală, 56. 66, 149.
„ „ numită „pecete", 133.
Apostiluri domneşti, 45, 47, 191.
Grife la subscriere, 98, 135.

CVII *Sigillografia:*

Pecete rotundă plaquée, 22, 76.
„ „ întipărită cu fum, 56, 135, 168.
„ octogonă, 25, 76, 135.
„ ovală de inel plaquée entre deux, 45, 80.
„ „ „ întipărită cu fum, 50.
„ -camee, 84, 85.
„ întipărită cu cerneală, 28.
„ „ „ fum, 50, 56, 62, 76, 84, 135, 144, 158, 168.
„ cu nume, 135, 168.
„ „ monograme, 25, 50.
„ „ arabescuri, 25, 76.
„ „ figure, 56, 135, 158.
„ „ blazon, 62, 63, 85, 108.
„ domnească, 108, 112, 115, 119, 126.
Ceară placată în loc de pecete, 172.

Transcripţiunea:

Literală, 4.
Fonetică, 41.

B. Istoria

Agafton, episcop de Roman, 76, 182.

Barbu postelnic şi frate-său *Stroe*, 62. Genealogia lor, 63. Fost-au din Cantacuzini? 63. Pecetea lor, 62.

Berendei, trib cumanic. Urmele lui în România, 171.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Berindă Pamba (Paul), călugăr, 262 etc. Originea lui și viața, 262. Ca lexicograf și ca zugrav, 263.

Bosio Antonio, 184. Descrie catacombele Romei, 184. Face portretul lui Zotu Tzigara, 184.

Brîncovenii. Scriptele lor în Biblioteca din Belgrad, 5.

Brașov. Fabrica sa de hîrtie și importanța ei în România, 44, 107, 179.

Bruti Bartolomeu, postelnic, 182 etc. Originea lui, 182. Serviciele sale la venețiani și la spanioli, 182. Legăturele sale cu Petru Șchiopul, 182, 183. — cu Iancu Sasul, 183. — cu Aron-vodă, 183. Titlul ce-și da, 183. Propagă catolicismul în Moldova, 183. Moartea lui, 183.

Bucium Condrea, vornic, 49. Ca ostaș, 50, 183. — ca judecător, 50, 54.

Buzeștii. Relațiunile lor către Simeon Movilă, 105, 108, 112, 124.

Buzescu Radu, clucer. Consiliar al lui Simeon Movilă, 108. Amic al ungurilor, 121.

Calotă, ban de Craiova, asupreste pe țărani, 123. Piere în luptă cu turcii, XCII.

Conceac, han al cumanilor, lasă urme în România, 171.

Corbii-de-Piatră, sat în Muscel. Însemnătatea lui istorică ca patrie a Corvinilor, 231.

Coresi diacon. Modul său de a traduce, 1, 2. Originea lui și vechimea familiei în Muntenia, 239. CVIII

Costum și stofe: 184—5. — atlaz, 118, 258. — benic, 223. — bogasiu, 223, 271. — borte, 257. — bucă, 257. — buleandră, 305, LXXXVII. — caragiu, 258. — cetma, 223. — cofteria, 238, 257, 274. — conteș, chinteș, 251, 274. — cutni, 223. — dulamă, 238, 258. — feregea, 258. — flutur, 257. — frénghi, 250, 281. — giure, 251. — giurule, 283. — grana, 257. — mușchi, 224. — orșinic, 219, LVIII. — șirincă, 223. — șocrălat, 258. — tămbar, 305, LXVIII. — tiveană, 305. — țoahă, 256, 306. — vig, 219, LXXXVI. — zarba, 223, 257 etc.

Craiova. Banii ei, 3, 56, 120, 123. Acte de la ei, 3, 56. A avut uneori cîte doi bani, 125.

Cumani, popor turanic, lasă urme în România, 171, 283.

Dacia după Ptolemeu, 255, 256.

Dacia Malvensis din inscripțiuni, 288.

Dacii Saldensii ce însemnează? 255.

Dacii Potulatensii ce însemnează? 256.

Dionisie Eclesiarhul, ca cronicar și ca uricar, 21, 22, 54.

Fărcaș-aga, 82 etc., 141. Războaiele lui peste Dunăre, 83. În Transilvania, LXXXVI. Legenda despre el, 83, 84, LXXXVI. Pecetea lui, 85.

Georgiu episcop de Rădăuți, 45. Iscălitura lui, 47.

Ioaniță, împărat româno-bulgar, transmite domnilor români, cu titlu, numele „Ioan", 227.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Mehedinţenii, răsculaţi contra lui Simeon Movilă, 119 etc.

Mihai cel Viteaz. Caracterul său aristocratic, 105.

Mihalcea, ban de Craiova. Planul său de a cuceri Transilvania, 120.

Mîrzea spatar, 142, 143, 165 etc. Numit „cel mare" spre deosebire de un alt Mîrzea, 165. Originea lui din Moldova şi ura contra Movileştilor, 166. Luptele sale în Transilvania şi reputaţiunea militară, 166. Rechemat în Moldova, 166. Re-ntors în Muntenia, 167.

Moldo-vlahia, 43.

Movilă Gavrilă, Domn al Munteniei, stăpînit de mumă-sa, 225.

Movilă Marghita, Doamnă a Munteniei, joacă rolul de regentă, 106, 225. Acte de la dînsa, 106, 225. Îşi dă titlul de „Ioan", 227.

Movilă Simeon, 104 etc. Raritatea crisoavelor lui, 104. Cel de-ntîi dă
CIX crisoave scrise româneşte, 104. Antagonismul lui cu Mihai Viteazul, 105, 106. Blazonul lui, 108. Iscălitura lui, 108. Învinge pe Radu Mihnea, 112. Reţine pe poloni şi moldoveni de a asupri Muntenia, 126.

Moxa Mihail, călugăr, cronicar oltean, 339 etc. Fîntînele lui, 340. Frumuseţea stilului său românesc, 341—2. Din greşeală considerat ca grec, LXXVIII.

Muscelenii se deosebeau prin pronunciaţiunea guturală, 98 sq., 230. — cfr. tom. 2, p. 239.

Olah Nicolae, primat al Ungariei, din familia Basarabilor, 231.

Obiceiul pămîntului (droit coutumier), 51. Bani de ciobote, 53, XLI. „Plata capului" — amendă pentru omor, 54, cfr. 301, no. 160. Aldamaş, 69, 171, XLI. Felurile de „moşie", 91, 103, 162, 165 etc. „Răvaşe domneşti" = *album judicum*, 162. Dreptul de răscumpărare a moşiei, 54. Proces *turpis causa*, 164. *Conjuratores*, 125, 165. Poziţiunea juridică a ţiganilor, 31, 78, 164 etc. „Rumâni", „vecinaşi", 125, 171, 299. Autoritatea judiciară a vornicilor mari, 54. — a pîrcălabilor, 61. — a megiaşilor, 61, 69, 81. — a Banilor de Craiova, 125, 129.

Oltenia. Urme despre petrecerea în ea a tuturor românilor în evul mediu, 293, 298.

Petru cel Şchiop, Domn al Moldovei. Titlul lui, 43. Pecetea lui, 45. Iscălitura, 46, 47. Scrisoarea românească, 191. Cunoştinţele, 46. Înfiinţează o fabrică de hîrtie în Moldova, 46. Relaţiunile lui cu Papa, 46. Fundator de mănăstiri, 181, 182.

Ratz Giurgi, ban de Craiova, 56.

Stofe, Vezi: *Costum*.

Săcui. Elemente române la ei, 312.

Strîlbietzki înfiinţează o tipografie în Moldova, 260. Publică manualuri de limba română, 260. Titlul ce-şi dă, 260.

Stroe Postelnic. Vezi: Barbu.

Stroici Luca, logofăt, 45. Însemnătatea sa în literatura română, 182. Iscălitura, 47.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Tătarii, prăzile și cruzimile lor in România, 93.

Teodosie, mare logofăt sub Mihai Viteazul și Simeon Movilă, 119 sq. Descrie românește războaiele lui Mihai, 120, 121. Capacitatea sa, 120, 121. Onorabilitatea sa, 121. Ura sa contra ungurilor, 121. Iscălitura, 121.

Teofan, mitropolit al Moldovei, scrie singur crisoave domnești, 45, 46. Iscălitura, 47.

Țiganii, rolul lor tradițional de călăi, 239, 272. — Vezi *Obiceiul pământului*.

Țințereanu Preda, partizan al lui Simeon Movilă, 113. CX

Tzigara Apostol, editor al unei istorie universale, 184.

Tzigara Zotu, mare spatar, fratele lui Apostol, 183 sq. Originea și familia sa, 183, 184. Legăturele și încuscrirea cu Petru Șchiopul, 183. Emigrarea și moartea, 184. Biblioteca sa, 184. Portretul său, 184, 185. Costumul său, 184.

Udrea, ban de Craiova, 135, 141 sq. Călugărit sub numele de Andrei, 136, 143, 144. Vitejia sa și abilitatea militară, 141, 142. Luptele cu turcii, 141. Luptele cu polonii, 141, 142. Poema lui Bolintineanu despre el, 142. Înrudirea sa cu Basarabii, 142. Genealogia sa, 143. Caracterul său, 143. Iscălitura, 144.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

NOTE

Tomul I

1 *Istoria critică a românilor din ambele Dacie în secolul XIV.* Vol. I. *Pământul Țării Românești în secolul XIV*, [ed. 1], București, 1873; *Istoria critică a românilor. Pământul Țării Românești.* Vol. I. *Întinderea teritorială. — Nomenclatura. — Acțiunea asupra naturei.* Ediția II, revăzută și foarte adaosă, București, 1875 (pe copertă: 1874); Vol. II. *Reacțiunea omului contra naturei. — Originile urbane. — Sinteza.* Făscioara I, București, 1875 (pe copertă: 1874). De asemenea, ulterior a fost publicată traducerea franceză a vol. I: B. P. Hasdeu, *Histoire critique des Roumains. La Valachie jusqu'en 1400.* I. *Extension territoriale.* Édition entièrement refondue. Traduit du roumain sous lex yeux de l'auteur par Frédéric Damé, Bucarest, 1878, cu *Introduction* și *Notice biographique sur l'auteur*, semnate de traducător (p. IX—XIX). — *Pag. I* (67).

2 Observațiile lui Schuchardt și adaosurile lui Hasdeu au fost publicate ulterior, în 1880, în *Suplement la tomul I.* (Vezi mai jos notele respective.) Cea de-a doua monografie promisă n-a mai fost tipărită. Indicii au apărut separat (pentru tom. I, în *Suplement;* la tom. II, numai indicele bibliografic). — *Pag. II* (67).

3 Cele două colecții n-au mai apărut, cu excepția unui act ce urma să intre în prima din ele: *Din răvașele banilor Craiovei. Un act românesc de la marele ban Giurgiu Rat din 1 februariu 1600*, comunicat de B. P. Hasdeu, în „Columna lui Traian", an. IV, 1883, no. 3—6, martie-iunie, p. 235—239 (cu mențiunea, la sfîrșit, că este o retipărire „Din *Vocea română*, organ al clubului profesoral din Craiova no. 16", din 15 mai 1883, p. 1—4). În realitate, documentul este din 1611 (februarie 1), an în care emitentul a fost mare ban al Craiovei (vezi: DIR, *Veacul XVII, B. Țara Românească*, vol. II (1611—1615), București, Ed. Academiei, 1951, nr. 2, p. 1—2; Al. Mareș, *Considerații asupra datării unor documente atribuite secolului al XVI-lea*, LR, XXIII, 1974, nr. 4, p. 273—290: nr. XXI, p. 286; cf. și nr. XI, p. 280—281). — *Pag. 3* (72).

4 Tratatul promis n-a mai fost realizat. Unele „specimene fotografice" au fost însă reproduse atît în t. I, cît și în t.II din *Cuvente.* — *Pag. 3* (72).

5 Filigranele — „semnele de fabrică" au devenit ulterior un mijloc de bază în datarea documentelor, manuscriselor și tipăriturilor nedatate, lucrarea clasică în acest domeniu fiind: C. M. Briquet, *Les filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier dès leur apparition vers 1292 jusqu'en 1600*, I—IV, Paris, 1907 (ed. 2, Leipzig, 1923; ed. 3, Amsterdam, 1968); vezi: D. P. Bogdan, *Paleografia româno-slavă*, București, 1978, p. 294—310 (cu indicații bibliografice); Al. Mareș, *Repertoriul filigranelor de pe hîrtia întrebuințată în Țările Române în secolul al XVI-lea*, București, Editura Academiei R. S. România (în curs de publicare). — *Pag. 3* (72).

6 Pentru a nu ne abate de la litera și spiritul transliterării lui Hasdeu — aplicată și ulterior (uneori cu modificări) în filologia românească —, am reprodus exact textele redate cu litere latine (cu excepția înlocuirii apostrofului prin cratimă); pentru detalii vezi *Nota asupra ediției.* — *Pag. 4* (73).

7 Theodor von Sickel (1826—1908), fondatorul diplomaticii moderne; cursul său de *Diplomatică latină*, ținut la Universitatea din Viena, a fost urmat, printre alții, de Ioan Bogdan, în 1887—1888. N-am putut controla modul său de transcriere, întrucît cartea citată nu se găsește la B.A.R. — *Pag 4* (73).

8 Restudiind acest text și luînd în considerație cercetările publicate între timp, I. Șiadbei ajungea în 1926 la următoarele concluzii: „*1. traducerea s-a făcut în Ardeal, iar fragmentul, care e o copie, a fost scris de un copist muntean; 2. această copie aparține secolului XVII; 3. fragmentul nu depinde de vreun text anterior...*" (*Fragmentul Leviticului de la Belgrad*, extras din „Revista filologică", an. I, 1927, p. 276—283, citatul la p. 283;

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

vezi, acum în urmă, şi Ion Gheţie — Al. Mareş, *Introducere în filologia românească*. Bucureşti, 1974, p. 37). Din păcate, manuscrisul, împreună cu cea mai mare parte a fondului Bibliotecii, a ars în timpul bombardamentului din 6 aprilie 1940 (vezi Dj. Sp. Radojičić, *Tvorci i dela stare srpske književnosti*, Titograd, 1963, p. 404—406), astfel că ediţia lui Hasdeu rămîne singura sursă pentru cunoaşterea acestui preţios text vechi. — *Pag. 5* (74).

9 Vezi, acum în urmă, ediţia îngrijită de Viorica Pamfil: *Palia de la Orăştie*, Bucureşti, Ed. Academiei R. S. România, 1968. — *Pag. 6* (74), *nota* *.

10 Evident, *tocmélele*, întrucît ѣ între consoanele *c* şi *m* nu are valoare fonetică. — *Pag. 13* (79).

11 Întrucît ѧ are şi valoare de *n*, nu numai de *î*(*n*), моѧ҃ка, мѣ҃ка etc. se citesc *munca*, *mînca* etc. — *Pag. 15* (80).

12 Litera chirilică ъ, în poziţie finală, nu are valoare fonetică. — *Pag. 15* (80).

13 Litera ѫ e scrisă aici şi în alte cazuri similare (de ex. ѫръ) în loc de ѧ (cu valoare de *e*: *Eghipet* sau de *ia*: *iară*). — *Pag. 15* (80).

14 Totuşi, *spaimă* rămîne cu etimologie necunoscută, în ciuda etimoanelor presupuse în diverse dicţionare; vezi: Al. Cioranescu, *Diccionario etimológico rumano*, fasc. 1—7, Universidad de la Laguna, 1958—1966, nr. 8037 (în continuare, abrev.: Cioranescu). — *Pag. 15* (80).

15 Vezi explicaţia cuvîntului *fughicel*, *funghicel*, *funicel* la p. 281, nr. 68, şi în *Suplement la t.I*, p. XXXI şi LXXXVII, Add. 74 (Aici şi în continuare, în cazuri similare, citãm paginile ediţiei originale). — *Pag. 16* (81).

16 Textul a fost reprodus după ediţia lui Hasdeu, în volumul: *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea*. Text stabilit şi indice de Gh. Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniţă, Al. Mareş şi Alexandra Roman-Morariu. Introducere de Al. Mareş, Bucureşti, Ed. Academiei R. S. România, 1979, nr. LIX, p. 153—154 (în continuare, abrev.: *Doc şi ins.*). Ca şi manuscrisul *Leviticului*, cel de faţă (de fapt, *Liturghier*, nu *Psaltire*) a ars în timpul bombardamentului din 6 aprilie 1941 (vezi mai sus, nota 8). — *Pag. 18* (82).

17 În cazurile în care ultima consoană a unui cuvînt e suprascrisă, nu putem presupune automat păstrarea lui *-u final*. — *Pag. 20* (83).

18 Cota actuală: S. I., nr. 950; reprodus în *Doc. şi ins.*, nr. IV, p. 97—98, 315 (facsimile: pentru a nu încărca indicaţiile bibliografice, aici şi în continuare, nu citãm alte ediţii precedente, menţionate, de altfel, în aceasta). — *Pag. 21* (84).

19 Despre Dionisie Eclesiarhul (cca 1759 — cca 1820) şi scrierile sale vezi: G. Ştrempel, *Copişti de manuscrise româneşti pînă la 1800*, vol. I, Bucureşti, 1959, p. 49—52, 324; I. Crăciun şi Aurora Ilieş, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne, sec. XV—XVIII, privind istoria României*, 1963, p. 196; Octav Păun, în: *Istoria literaturii române*, II (red. resp. Al. Dima), Bucureşti, Ed. Academiei R. S. România, 1968, p. 124—125 (cu bibliogr.); Algeria Simota, în: *Dicţionarul literaturii române, de la origini pînă la 1900*, Bucureşti, Ed. Academiei R. S. România, 1979, p. 282—283. — *Pag. 21* (84), *nota 1*.

20 În моѧрь, litera ѧ (în loc de ъ sau ѫ) redă într-adevăr pe *ă*; în рѣмѣторн redă atît pe *ă*, cît şi pe *î*, dar în мѣчитъ etc. nu are valoare fonetică. — *Pag. 24* (86).

21 De fapt, aici avem de a face cu simpla omisiune a lui ꙋ în ligatura ᵘ꙳ = *u*. — *Pag. 24* (86).

22 Documentul are: прнитрѣ^{к} = *prin trec*[*ătoare*] (vezi *Doc. şi ins.*, nr. IV, p. 98, 315). — *Pag. 24* (86).

23 Cota actuală: *Episcopia Roman*, IV/1; reprodus în *Doc. şi ins.*, nr. LX, p. 154, 387 (facsimile). — *Pag. 25* (87).

24 Peceţile cuprind monograma петрь [Petre] (vezi *Doc. şi ins.*, nr. LX, p. 154). — *Pag. 25* (87).

25 În *Doc. şi ins.*, nr. LX, p. 154: *Ciociubă de-acolea*.

26 Cota actuală: *Mănăstirea Caşin*, IX/1; reprodus în *Doc. şi ins.*, nr. LXI, p. 155, 388 (facsimile). — *Pag. 28* (90).

26a Documentul are: карїн [*carii*, pron. rel. plur. masc.] (vezi *Doc. şi ins.*, nr. LXI, p. 155, 388). — *Pag. 30* (91).

27 Datarea acestui document rămîne deschisă, el putînd fi scris fie în timpul lui Alexandru cel Rău (1592—1593), fie ulterior, inclusiv la începutul secolului al XVII-lea (vezi Al. Mareş, *Consideraţii asupra datării...*, nr. VII, p. 278—279). — *Pag. 31* (92).

28 Document slavo-român, tradus în *Documente privind istoria României*, sec. XVI, B, vol. IV, nr. 241, p. 240—241 (colecţie apărută la Ed. Academiei, între 1951—1960, abreviată în continuare: DIR). — *Pag. 31* (92).

29 Totuşi, în cazul de faţă, reduplicarea literelor vocale nu are valoare fonetică (vezi Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, I. *De la origini pînă în secolul al XVII-lea*,

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ed. 2, rev. şi adăug., Bucureşti, Ed. Şt. şi Encicl., 1978, p. 456—459; (în continuare, abrev.: ILR, I[2]). — *Pag. 34* (94).

30 Hasdeu a revenit mai detaliat asupra lui ↑ la p. 411—414. — *Pag. 37* (96).

31 Vezi, de asemenea: DIR, XVI, A, vol. III, nr. 277, p. 224—225. — *Pag. 43* (100).

32 Vezi filigranul, reprodus mai exact, în *Doc. şi ins.*, fig. 25, p. 489. — *Pag. 43* (100).

33 Al. Mareş precizează (*lucr. cit.* în nota 5) că prima „moară de hîrtie" din Transilvania a fost înfiinţată la Braşov, în 1546; în Moldova se întrebuinţa în secolul al XVI-lea mai ales hîrtie de proveniență poloneză (cu unele filigrane „cap de bour", astfel că ipoteza lui Hasdeu nu se confirmă; vezi, de asemenea *Doc. şi ins.*, p. 33). — *Pag. 45* (101).

34 Cota actuală: LX/3; însemnarea reprodusă în *Doc. şi ins.*, nr. LXIV, p. 157, 391 (facsimile). — *Pag. 46* (102).

35 Cota actuală: IV/12; reprodus în *Doc. şi ins.*, nr. LXIX, p. 160—161, 394 (facsimile), cu data corectă 7095, resp. 1587: ѯϡϵ nu ѯϡϵѕ (7096, resp. 1588), cum apare la Hasdeu. — *Pag. 49* (105).

36 Vezi filigranul, reprodus mai exact, în *Doc. şi ins.*, fig. 28, p. 490. — *Pag. 49* (105).

37 Pecetea e de cerneală, nu de fum (*Doc. şi ins.*, p. 161). — *Pag. 50* (106).

38 Nu este reprodus în *Doc. şi ins.*; întrucît par a-i lipsi ultimele două cifre, după ѯϡ (7100), trebuie să fie din secolul al XVII-lea (vezi Al. Mareş, *Consideraţii asupra datării...*, nr. X, p. 280); a fost publicat în DIR, *Veacul XVI, B. Ţara Românească*, vol. VI (1591—1600), nr. 26, p. 22—23, cu data propusă de Hasdeu, însoţită însă de menţiunea că este nesigură. — *Pag. 55* (109).

39 *Daca* provine din lat. *de-quam* (vezi Ion Gheţie — Al. Mareş, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1974, p. 88—89). — *Pag. 59* (112).

40 Argumentarea lui Hasdeu privind pe cei doi fraţi, Barbul şi Stroe din Mănesti, menţionaţi într-un document din 23 mai 1590, poate fi luată în consideraţie, însă fixarea datei, *cca 1595*, este „arbitrară, căci termenul *ad quem* al scrierii documentului nu poate fi stabilit" (Al. Mareş, *Consideraţii asupra datării...*, nr. XVIII, p. 285). — *Pag. 62* (114).

41 Cota actuală: S.I., nr. 1591; reprodus în *Doc. şi ins.*, nr. XIII, 106—107, 325 (facsimile), cu datarea mai circumspectă: 1595—1596 (mai exact: 1 sept. 1595—31 aug. 1596). — *Pag. 65* (117).

42 Vezi filigranele, reproduse mai exact, în *Doc. şi ins.*, fig. 6, p. 489. — *Pag. 65* (117).

43 Editorii *Doc. şi ins.* (*l.c.*, nota 8) au citit пѣнѧ(м) = punăm (= punem), cum se vede în facsimile. — *Pag. 68* (119), *nota* *.

44 Cota actuală: S.I., nr. 1590; reprodus în *Doc. şi ins.*, nr. XII, p. 105—106, 324 (facsimile), unde e datat mai circumspect: 1595—1596. — *Pag. 70* (121).

45 Vezi filigranul, reprodus mai exact, în *Doc. şi ins.*, fig. 5, p. 485. — *Pag. 71* (121).

46 Litera -ѧ (finală) nu are aici valoare fonetică. — *Pag. 73* (123).

47 A doua literă poate fi interpretată ca ѧ (nu і), cuvîntul urmînd a fi citit *mărţ* (cf. *Doc. şi ins.*, *l.c.*, nota 3). — *Pag. 75* (124).

48 Cota actuală: XXXII/5; reprodus în *Doc. şi ins.*, nr. CVII, p. 199—200, 474 (facsimile). — *Pag. 76* (125).

49 Vezi filigranul reprodus în *Doc. şi ins.*, fig. 51, p. 496. — *Pag. 76* (125).

50 Cota actuală: S.I., 1611; reprodus în *Doc. şi ins.*, nr. XV, p. 108, 327 (facsimile). — *Pag. 79* (127).

51 Vezi filigranul reprodus şi în *Doc. şi ins.*, fig. 7, p. 486. — *Pag. 79* (127).

52 *Documenta Romaniae historica*, B, XI, nr. 249, p. 329 (colecţie în curs de apariţie, începînd din 1965, la Editura Academiei R. S. România, abrev. în continuare: DRH) şi *Doc. şi ins.*, *l.c.*, citesc *Manco* (toponimic); mai sus: <în> înghiul. — *Pag. 81* (128).

53 Cota actuală: XCVII/21; reprodus în *Doc. şi ins.*, nr. XXX, p. 125, 346 (facsimile). — *Pag. 82* (130).

54 În *Istoria Ţării Româneşti*, ed. C. Grecescu şi D. Simonescu, Bucureşti, Ed. Academiei, 1960, p. 65: *Jdegla*. — *Pag. 83* (130).

55 Vezi filigranul, reprodus mai exact, în *Doc. şi ins.*, fig. 12, p. 486. — *Pag. 84* (131).

56 Vezi indicaţii suplimentare în *Doc. şi ins.*, p. 125. — *Pag. 84* (131).

57 Acest tip de criptografie — cel mai răspîndit în scrierea greacă şi slavă — se bazează pe valorile numerice complementare ale literelor în raport cu 10: astfel, а(1) se înlocuieşte cu а (9) şi invers, в (2) cu и (8) şi invers etc. Vezi despre altele: D. P. Bogdan, *Paleografia romîno-slavă*, p. 278—283. — *Pag. 87* (133).

58 Primul nume e citit de editorii *Doc. şi ins.*, p. 125: *Mara*. — *Pag. 89* (135).

59 Pasajul respectiv a fost suprimat de Hasdeu; vezi Add.1. — *Pag. 90* (135).

60 Cota actuală: XIV/1; reprodus în *Doc. şi ins.*, nr. XIV, p. 107—108, 326 (facsimile), care-l datează [1595—1625]. DIR, veacul XVII, B, vol. I, nr. 80, p. 67—68, îl

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

datează <1602>, precizînd: „*Întoarcerea din robia tătarilor presupune o dată posterioară anilor 1600—1602*". — *Pag. 92* (137).

61 Paleografia slavo-română s-a dezvoltat ulterior mai ales datorită lucrărilor lui I. Bogdan, D. P. Bogdan, E. Vîrtosu și ale altor cercetători; vezi: D. P. Bogdan, *Paleografia româno-slavă;* E. Vîrtosu, *Paleografia româno-chirilică*, București, 1968. — *Pag. 93* (138).

62 Nu este reprodus în *DRH, B. Țara Românească*, vol. XI (1593—1600), volum întocmit de D. Mioc, Șt. Ștefănescu ș.a., București, Ed. Academiei R. S. România, 1975, și nici în *Doc. și ins.*, în baza argumentării lui Al. Mareș (*Considerații asupra ...tării...*, nr. XXV.p. 287—288): „*Varianta de filigran pe care o conține documentul din Glodeni, 1596, nu este identică cu varianta din documentul nedatat* (vezi reproducerea lui, fig. 14, la p. 288 — *n.n.*). *Știrea că Tatul ar fi cumpărat pămînturi în zilele lui* Mihai Viteazul *se poate referi și la altă cumpărătură, pe care ar fi efectuat-o proprietarul din Beleți. Pentru aceste motive, datarea c. 1600 propusă documentului nu ni se pare argumentată în mod satisfăcător*". — *Pag. 97* (140).

63 Toleranța admisă pentru datarea filigranelor identice este, de regulă, mai mare (circa 10—15 ani) față de prima și ultimul document datat: în cazul de față, nu știm cît timp a fost folosită hîrtia cu acest filigran. — *Pag. 98* (140).

64 Vezi discuția amplă la Rosetti, *ILR*, I², p. 456—458, care-i dă parțial dreptate lui Hasdeu; despre *h* la inițială vezi, de asemenea, Matilda Caragiu-Marioțeanu, Ștefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Todoran, *Dialectologie română*, București, 1977, p. 166. — *Pag. 99* (141).

65 Formele citate n-au *-ŭ*. — *Pag. 102* (143).

66 *Pînă* provine din lat. *paene ad* (Rosetti, *ILR*, I², p. 162; cf. Cioranescu, nr. 6388). — *Pag. 103* (144).

67 În realitate, sub influența grafiei slavone, ъ n-are valoare fonetică în cazurile citate (între consoane). — *Pag. 103* (144).

68 DRH, B, vol. XI (1593—1600), dă 3 documente de la Simeon Movilă, iar DIR, veacul XVII, B, vol. I (1601—1610) — 37 de documente, unele în slavonă, altele în română (cîteva în cîpii). — *Pag. 104* (145).

69 Simeon Movilă a domnit în Țara Românească din noiembrie 1600 (probabil, după 25, data luptei de la Curtea de Argeș împotriva lui Mihai Viteazul) pînă în 23 iunie 1601 (data înfrîngerii lui de către Buzești) — prima dată, iar a doua oară între noiembrie 1601 — august/septembrie 1602 (vezi: *Istoria României*, II, red. resp. acad. A. Oțetea, București, Ed. Academiei [1962], p. 1000—1005; C. C. Giurescu Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, 2, București, 1976, p. 362—365). — *Pag. 104* (145)

70 Astăzi știm că limba română a fost introdusă în cancelaria domnească, parțial — după scrisori și acte particulare, dintre care cel mai vechi păstrat este din 1521 , în Moldova de către Petru Șchiopul (primele sale însemnări sînt de prin 1582—1583), iar în Țara Românească de către Mihai Viteazul (începînd de prin 1598); vezi *Doc. și ins.*, p. 110 ș.u., 155 ș.u. — *Pag. 104* (145).

71 De fapt, „legătura" (termen inexistent în documentele epocii) lui Mihai Viteazul n-a fost altceva decît o măsură (un recensămînt fiscal, o *samă* — textul original nu s-a păstrat) prin care domnul „a desființat dreptul pe care-l aveau vechii proprietari de a urmări și readuce pe moșiile lor pe românii fugiți în timpul cît a durat expediția lui Sinan pașa [1595] și așezați în altă parte" (C. C. Giurescu — Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, 2, p. 373; vezi detalii în întreg paragraful, p. 372—380, cu bibliogr.). — *Pag. 105* (146).

72 Cota actuală: M-rea Tismana, LXXXIX/4 bis; reprodus în DIR, veacul XVII, B, vol. I, nr. 16, p. 16. — *Pag. 107* (147).

73 Cota actuală: M-rea Tismana, XIX/25; reprodus în DIR, veacul XVII, B, vol. I, nr. 46, p. 38. — *Pag. 112* (151).

74 Cota actuală: XXIII/3; reprodus în DIR, veacul XVII, B, vol. I, nr. 50, p. 41. — *Pag. 115* (154).

75 Cota actuală: XI/3; reprodus în DIR, veacul XVII, B, vol. I, nr. 65, p. 53—54. — *Pag. 119* (157).

76 Cercetările recente au adus suficiente argumente că textul inclus în *Letopisețul Cantacuzinesc*, în secolul al XVII-lea, pentru perioada septembrie 1593 — septembrie 1600 este cronica oficială a lui Mihai Viteazul, „*redactată* [*în românește*] *sau supravegheată în cancelaria voievodului de către Teodosie Rudeanu, dar prelucrată ulterior de cineva care lucra pentru familia Buzeștilor. În redactarea neprelucrată, ea a fost întrebuințată în 1597 de către Baltasar Walther și în 1600 de Mihai Viteazul însuși, atunci cînd a redactat memoriul către marele duce de Toscana*" (Dan Zamfirescu, în: *Literatura română veche*, (1402—1647), ed. îngrijită împreună cu autorul acestor rînduri, vol. II, București, 1969, p. 83; vezi introducerea, textul și notele, p. 83—139; de asemenea Algeria Simota,

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

în *Dicționarul literaturii române, de la origini până la 1900*, București, Ed. Academiei R. S. România, 1979, p. 247, cu bibliogr.). — *Pag. 121* (159).

77 DIR, *l.c.*, completează: < să jure >. — *Pag. 123* (160).

78 Hamza din Spineni nu era turc, ci român; numai numele său era de origine turcească, fiind adus în Țara Românească de albanezi, ce-l adoptaseră încă din secolul al XV-lea (vezi N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963, p. 292). — *Pag. 125* (161).

79 „*Prezența uneori a doi bani se poate explica* (. . .) *fie că unul avea atribuții administrative și altul judecătorești* (. . .), *fie că unul era ajutorul celuilalt, cum se constată uneori pentru funcția de vornic, fie că unul era ban actual, iar celălalt fost ban*" (St. Ștefănescu *Bănia în Țara Românească*, București, 1965, p. 48). — *Pag. 125* (161).

80 Cota actuală: XCI/34; reprodus în DIR, veacul XVII, B, vol. I, nr. 45, p. 37—38. — *Pag. 126* (162).

81 În ѧѧѣ, litera -ѣ nu are valoare fonetică. — *Pag. 128* (163).

82 Nu a fost reprodus în DIR, veacul XVII, A, vol. I. — *Pag. 130* (165).

83 Este preferabilă prima lecțiune. — *Pag. 132* (166).

84 În cuvintele citate, -ъ final n-are valoare fonetică; putem socoti chiar că *Dumitrașcu* a fost scris greșit, cu -ъ în loc de -ѕ, sub influența tradiției slavone. — *Pag. 132* (166).

85 Reducerea lui *e* neaccentuat la *i*, ca și alte trăsături fonetice ale acestui text este o particularitate dialectală moldovenească (vezi Matilda Caragiu-Marioțeanu ș.a., *Dialectologie română*, p. 131). — *Pag. 132* (166).

86 *Ruptură* este aici într-adevăr toponim, având sensul de „loc unde un teren este rupt de ape, de puhoaie; loc prăpăstios, în curs de surpare" (*Dicționarul limbii române*, Serie nouă, red. resp. acad. Iorgu Iordan, acad. Al. Graur, acad. I. Coteanu, București, Ed. Academiei R. S. România, 1965 ș.u., tomul IX, p. 629, cu prima referire la acest pasaj; în continuare, abrev.: DLR, inclusiv pentru seria veche, red. resp. Sextil Pușcariu, t. I—II, 1913—1949; cf., de asemenea, Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 23, 43: consemnează și sensul mai rar „curătură"). — *Pag. 133* (167).

87 Cota actuală: V/27; reprodus în DIR, veacul XVII, B, vol. I, nr. 121, p. 113. — *Pag. 134* (168).

88 DIR, *l.c.*, citește: Stan Drăghiciul. — *Pag. 137* (170), *nota 1*.

89 Litera -ѣ (finală) nu are aici valoare fonetică. — *Pag. 137* (170).

90 Cota actuală: V/28 (S.I., nr. 1638); reprodus în: A. Sacerdoțeanu, *Culegere de facsimile pentru Școala de arhivistică. Seria română*, fasc. I (nr. 1—18), București, 1942, pl. 10; DRH, B, vol. XI, nr. 310, p. 417, în ambele sub data 1598, iulie 28. — *Pag. 139* (172).

91 Sacerdoțeanu, *op. cit.*, p. 6 și pl. X, și DRH, *l.c.*, citesc ѫ.з҃ѳѕ. (cum se vede în facsimile) = 7106, resp. 1598; *Doc. și ins.* nu-l reproduc, în baza argumentării lui Al. Mareș (*Considerații asupra datării...*, nr. XIX, p. 285—286), care acceptă a doua lecțiune a lui Hasdeu: ѫ.з҃ѳѕ. (ultimele două litere formînd ligatură): 7116, respectiv 1608. — *Pag. 141* (173).

92 Marele ban Udrea din Băleni (Băleanul) era fiul lui Radu, mare clucer — frate cu Voica, soția lui Pătrașcu cel Bun —, așadar era văr cu Petru Cercel, fiul acestora (vezi C. Giurescu — Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, 2, p. 370). Mihai Viteazul este — potrivit actelor oficiale și altor surse istorice — fiu (poate postum, născut în 1557 sau 1558) al aceluiași domn și al Teodorei sau Tudorei (Cantacuzino), deci frate vitreg al lui Petru Cercel (*ibidem*, p. 324—325, bibliografie, p. 377—380; vezi, în același sens: Ștefan Andreescu, *Familia lui Mihai Viteazul*, în vol. *Mihai Viteazul. Culgere de studii*, București, Ed. Academiei R. S. România, 1975, p. 225—241; Manole Neagoe, *Mihai Viteazul*, Craiova, 1976, p. 15—19, cu rezumarea opiniilor anterioare). — *Pag. 142* (175).

93 Udrea din Băleni a fost mare ban în 1598—1599, locțiitor al lui Mihai — cu rangul de hatman — în Moldova, în 1600. A participat la dramaticele lupte de apărare împotriva polonilor din toamna aceluiași an: la 25 noiembrie oastea lui Mihai Viteazul a fost înfrîntă de Simeon Movilă, lîngă Curtea de Argeș. Comandant al avangărzii, Udrea a căutat mijlocirea starostelui Cameniței, J. Potocki, pentru a ajunge la înțelegere cu noul domn. Acesta însă nu l-a iertat și în mai 1601 a poruncit să fie executat, împreună cu Negrea, fost mare spătar (vezi: C. C. Giurescu — Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, 2, p. 362—370; N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV—XVII*, București, 1971, p. 100—101; Manole Neagoe, *Mihai Viteazul*, p. 259—263). Așadar, „*Andreiu călugărul, carile am fost ban*" este un alt personaj, al cărui nume de mirean nu ne este cunoscut. — *Pag. 144* (176).

94 Literele -ѣ și -ъ (finale) n-au aici valoare fonetică. — *Pag. 146* (177).

95 Evident, прижѣ trebuie citit рѣжѣ (cu ѣ în loc de ѣ). — *Pag. 147* (178).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

96 Cota actuală: CXVI/2; reprodus în DIR, veacul XVII, B, vol. I, *Documente dubioase*, nr. 5, p. 507—508, cu menţiunea: „Dubios din sec. XVIII. Anul este adăugat". În aceste condiţii, încercarea scribului de a arhaiza limba face textul inutilizabil chiar şi pentru secolul al XVIII-lea. — *Pag. 148* (179).

97 Oricum, -ъ (final) n-are aici valoare fonetică. — *Pag. 152* (182).

98 De fapt: ѡ — *Pag. 154* (183).

99 Cota actuală: LXXXIX/1; reprodus în DIR, veacul XVII, B, vol. I, *Documente dubioase*, nr. 6, p. 508, cu menţiunea: „*Probabil fals; hîrtia seamănă cu cea provenită din manufactura lui Matei Basarab*". — *Pag. 155* (184).

100 DIR, *l.c.*, citeşte: hotar<u>lu. — *Pag. 156* (185).

101 Litera -ъ (final) n-are aici valoare fonetică. — *Pag. 157* (185).

102 Aşa-zisa metateză e o greşeală grafică, provocată de suprascrierea lui **M**. — *Pag. 157* (185).

103 Bazîndu-se pe vechi împrumuturi slavo-ruse în lituaniană, A. A. Potebnea vorbeşte în paginile respective de faptul că „ъ произошло из основного *y* (*u*)" — deci „ъ a provenit din *u*", evident într-o epocă mult anterioară, pe care cercetătorii mai noi o atribuie slavei comune (Am consultat exemplarul fost al lui B. P. Hasdeu, la B.A.R., cota: II 44292). — *Pag. 157* (185), *nota 1*.

104 DIR, *l.c.*, citeşte: de[l] la Dunbrăvi. — *Pag. 157* (185).

105 Cota actuală: II/11; reprodus în DIR, veacul XVII, B, vol. I, nr. 277, p. 299—300. — *Pag. 158* (186).

106 Litera -ъ (final) nu are aici valoare fonetică. — *Pag. 161* (188).

107 Litera ъ între consoanele *n-t*, *n-p* în cuvintele citate nu are valoare fonetică, fiind întrebuinţată potrivit tradiţiei slavone. — *Pag. 162* (188).

108 *Sarchiz* ar putea fi armean (cf. N. A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc*, p. 144, s.v. *Serghie*). — *Pag. 163* (189).

109 Cota actuală: S.I., nr. 1303; tradus în DIR, veacul XVI, B, vol. V, nr. 239, p. 226—227. — *Pag. 164* (190).

110 Cota actuală a primului: VIII/2; reproduse în DIR, veacul XVII, B, vol. I, nr. 321, p. 352, sub data <1608>, respectiv nr. 359, p. 400—401, sub data <1609>, iulie 15. — *Pag. 165* (191).

111 DIR, *l.c.*, le datează, după cum am văzut, 1608 şi 1609. — *Pag. 167* (192).

112 Despre *Drumul lui Conceacu* (alte atestări, şi sub forma de *Colciac*, *Concicu* — DIR, veacul XVII, B, *Indicele numelui de locuri*, p. 43 [azi *Valea Colceagului*, sat înglobat în com. Moviliţa, jud. Ilfov, aproape de Urziceni]) vezi, în acelaşi sens, şi Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, p. 270; de asemenea, despre numele *Berendei* vezi, în acelaşi sens, N. A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc*, p. 200. — *Pag. 171* (195).

113 DIR, *vol. cit.*, p. 400—401, îl reproduce numai după ed. lui Hasdeu; vezi şi notele 110, 111. — *Pag. 172* (196).

114 În exemplele citate litera -ъ(final) nu are valoare fonetică. — *Pag. 175* (198).

115 *Cistit* este forma originară (cf. *ciste* < v.sl. чьсть, ulterior cu *-n-* neetimologic: *cinste*). — *Pag. 175* (198).

116 Catastiful se păstrează la Biblioteca Academiei R. S. România (B.A.R.), sub cota CCC/1; reprodus în *Doc. şi ins.*, nr. LXXII, p. 163—166, 398—411 (facsimile). — *Pag. 179* (202).

117 În realitate, filigranul diferă întrucîtva de desenul lui Hasdeu (şi implicit de cel de la documentele nr. XV şi XVIII); vezi *Doc. şi ins.*, fig. 30 şi 31, p. 491. — *Pag. 179*(202).

118 Vezi, de asemenea, studiul lui E. Turdeanu, *Cronograful românesc de la Sigmaringen (1679—1684)*, extras din „Romanian Studies", II, Urbana, Leiden, 1973, p. 149—177. Despre întreaga problematică a cronografelor după al lui Dorothei al Monembaziei şi cel al lui Matei Kigalas, vezi: Al. Piru, *Cronografele*, în *Istoria literaturii române*, I, ed. 2 rev. (red. resp. acad. Al. Rosetti), Bucureşti, Editura Academiei R. S. România, 1970, p. 463—469, 473; Const. Teodorovici, în *Dicţionarul literaturii române...*, p. 261—262, s.v. *Danovici, Pătraşcu* (şi bibliografia citată acolo).— *Pag. 184* (205), *nota 6*.

119 Astăzi ştim că litera ѕ reda în slava veche, într-adevăr, fonemul *dz* (vezi, de exemplu: A. Vaillant. *Manuel du vieux slave*, t.I, ed. 2, Paris, 1964, p. 22, 62—63; P. Olteanu şi col., *Slava veche şi slavona românească*, Bucureşti, E.D.P., 1975, p. 23). — *Pag. 188*(208).

120 Cuvîntul v.sl. ѕѣло înseamnă „foarte", utilizîndu-se şi ca nume al literei ѕ. — *Pag. 188* (208).

121 *Dz* era răspîndit în secolul al XVI-lea în cea mai mare parte a teritoriului dacoromân (cu excepţia Ţării Româneşti — minus nordul şi nord-vestul Olteniei — şi a sud-estului Transilvaniei); azi mai apare în nordul Moldovei şi nord-estul Transilvaniei,

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

precum și în Banat și aceeași zonă din Oltenia (I. Gheție — Al. Mareș, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, București, 1974, p. 187—190). — *Pag. 189*(209).

122 Apropierile lui Hasdeu și-au găsit confirmare în cercetările mai noi, potrivit cărora cuvîntul v. rom. *mîndz*, actual *mînz* este autohton, de origine traco-dacă, înrudit cu alb. *mës*, *mëzi* (I. I. Russu, *Elemente autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez*, București, 1970, p. 180—181). — *Pag. 190* (209).

123 Hasdeu scrisese despre *brînză* (v. rom. *brîndză*) în *Originile păstoriei la români. Elemente dacice*. I. Cioban, baci, stînă, urdă, brînză. *Studiu de filologie comparată*, „Columna lui Traian", V, 1874, no. 5, p. 97—107 (vezi și *Adaos*, p. 124). — *Pag. 190* (209).

124 Cercetătorii mai noi se asociază, în esență, apropierilor făcute de Hasdeu, deși cuvîntul *mazăre* prezintă unele dificultăți (vezi: Al. Rosetti, *ILR*, I², p. 279; I. I. Russu, *Elemente autohtone...*, p. 175—177; cf. și Cioranescu, nr. 5174). — *Pag. 190* (210).

125 Adjectivul *breaz* este împrumutat din v.sl. **brězъ* (bg. *бряз*; vezi cartea noastră, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română. Studiu lexico-semantic*, București, 1960, p. 179). — *Pag. 190*(210), *nota* 1.

126 Litera -ъ (final) n-are aici valoare fonetică. — *Pag. 216* (224).

127 *Sacure* pentru *săcure* (= *secure*) reprezintă o pronunțare nord-moldovenească (vezi Matilda Caragiu-Marioțeanu ș.a., *Dialectologie română*, p. 132). — *Pag. 217* (225).

128 De fapt, în epoca veche nu existau reguli de despărțire a cuvintelor în silabe la cap de rînd. — *Pag. 218* (226).

129 Cf. magh. *tálgyer* (DLR, XI, 2, p. 33). — *Pag. 220* (227).

130 Primele două cuvinte nu prezintă metateza lui *r*, ci sînt scrise după tradiția slavonă (ръ = *ir*), iar penultimul a fost corectat de noi (după *Doc. și ins.*, p. 163) în *pestrița*. — *Pag. 220* (227).

131 Aceeași observație este valabilă pentru *l* (лъ = *il*). — *Pag. 220* (227).

132 Azi: *piuă*, pl. *pive*, *piuc*, dar și *piuă* etc. (vezi DLR, VIII, 2, p. 675—676). — *Pag. 220* (227).

133 Ulterior, în *Etymologicum magnum Romaniae*, t. II, col. 1202—1203, Hasdeu a încercat să explice acest cuvînt (variante: *anghilest*, *angheles* etc. „octoih") din slavon. **ангельскъ** „[imn] îngeresc" (vezi și DLR, I, partea I, p. 168; o altă încercare, apropiată de aceasta, la Cioranescu, nr. 283). — *Pag. 221* (228).

134 De fapt, din ucr. *бузаŭ* (cu r pronunțat *h*). — *Pag. 222* (229).

135 *Sacure* = *săcure* (*secure*), vezi nota 127. — *Pag. 223* (229).

136 Judecînd după context, *Medeia* („1 caftan cu 14 nasture de la ~ ") trebuie să fie numele unei persoane (probabil, de la *Medeu* < *Amedeu*; vezi N. A. Constantinescu, *Dicț. onomastic românesc*, p. 181, 320). — *Pag. 224* (230).

137 Cota actuală: XXXVIII/7; reprodus în DIR, veacul XVII, vol. IV, nr. 51, p. 47—48. — *Pag. 225* (231).

138 Considerațiile lui Hasdeu privind originea supranumelui Iѡ = Іѡаннъ, devenit atribut domnesc, au fost dezvoltate ulterior de I. Bogdan, în studiul Iѡ *din titlul domnilor români* (1889), reprodus în *Scrieri alese*, București, 1968, p. 146—158 (note, p. 667—669); vezi, de asemenea: E. Vârtosu, *Titulatura domnilor și asocierea la domnie în Țara Românească și Moldova pînă în secolul al XVI-lea*, București, 1960; Marin Tadin, *L'origine et la signification de la particule* Iѡ *dans le titre honorifique des princes de Bulgarie, de Serbie (méridionale), de Valachie et de Moldavie*, „Cyrillomethodianum", IV, Thessalonique, 1977, p. 172—196 (fără a respinge integral vechea explicație, autorul încearcă o alta, pe baza prescurtării [въ]имя wтьца etc. „[În] numele Tatălui etc."). — *Pag. 227*(232).

139 În cuvintele citate -ъ (final) n-are valoare fonetică; despărțirea la capăt de rînd **плън-ѣ** se poate datora tot influenței scrierii slavone. — *Pag. 227* (232).

140 Documentul urmează să fie reeditat în DRH, B, vol. XXV. — *Pag. 229* (234).

141 Vezi, acum în urmă, edițiile și studiile despre viața și opera lui Nicolaus Olahus, celebrul umanist european de origine română: *Umanistul Nicolaus Olahus (Nicolae Românul) (1493—1568). Texte alese*. Studiu introd. și note de I. S. Firu și Corneliu Albu, București, 1968; *Literatura română veche (1402—1647)*, vol. I, p. 250—273; Nicolaus Olahus, *Corespondență cu umaniști batavi și flamanzi*, ed. îngrijită de Corneliu Albu, trad. de Maria Copoianu, București, 1974; Algeria Simota, în *Dicționarul literaturii române...*, p. 643—644 (cu bibliogr.). — *Pag. 231*(235).

142 Din păcate, Hasdeu n-a mai revenit asupra acestui subiect, dar cercetările sale au constituit începutul unei orientări fructuoase în lingvistica românească, ilustrată de Ioan Bogdan, Ov. Densusianu, Al. Rosetti, D. P. Bogdan și de alți filologi; vezi istoricul cercetărilor, în *Dicționar al limbii române vechi (sfîrșitul sec. XVI)*,

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

întocmit de autorul acestor rînduri (Bucureşti, 1974), în continuare, abrev.: DLRV.— *Pag. 238*(240).

143 Cota actuală: S.I., nr. 430; tradus în DIR, veacul XVI, B, vol. II, nr. 200, p. 206—207. — *Pag. 238* (240).

144 *Dulamă* provine din turc. *dolama*; magh. *dolmány* (< tc. *dolāmān*) e reprezentat în română de *dolman*, venit însă prin intermediu francez (*dolman* < germ. *Dolman*); vezi: Cioranescu, nr. 3100; Al. Graur, *Dicţionar de cuvinte călătoare*, Bucureşti, 1978, nr. 388. — *Pag. 238* (240).

145 *Cofterie* (atestare mai veche: 1509 — DLRV, p. 89) provine din turc. *kufteri* (< pers. *kufter*; vezi L. Şăineanu, *Influenţa orientală asupra limbii şi culturii române*, II, Bucureşti, 1900, p. 140—141); pol. *koftyr, kofter* a fost împrumutat independent din aceeaşi sursă (vezi E. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, I, Heidelberg, 1908—1913, p. 537). — *Pag. 238* (241).

146 *Şchei* (atestare mai veche: 1455 — DLRV, p. 162) continuă lat. *Sclavi* (şi *Sclavini* < sl. com. *slověne*). — *Pag. 238* (241).

147 Cota actuală: S.I., nr. 416; tradus în DIR, veacul XVI, B, vol. II, nr. 186, p. 192—193, sub data corectă 1535 (actul fiind după 1 sept., din a. 7044 trebuie scăzuţi 5509 ani). — *Pag. 239* (241).

148 Mai circumspecte, dicţionarele actuale (de ex. *Dicţionar explicativ al limbii române*, red. resp. acad. I. Coteanu, Luiza Seche, M. Seche, Bucureşti, Ed. Academiei, 1975, p. 374; în continuare, abrev.: *DEX*) scriu „et. nec."; vezi şi discuţia neconcludentă la Cioranescu, nr. 3751. — *Pag. 239* (241).

149 Hasdeu avea, în principiu, dreptate, chiar dacă cei doi Coresi nu erau înrudiţi; vezi, dintre lucrările mai noi, P. P. Panaitescu, *Începuturile şi biruinţa scrisului în limba română*, Bucureşti, 1965, p. 137—157 (o succintă expunere despre Coresi şi o bogată bibliografie la C. Teodorovici, în *Dicţionarul literaturii române...*, p. 217—219). — *Pag. 239* (241).

150 Cota actuală: S. I., nr. 443; tradus în DIR, veacul XVI, B, vol. II, nr. 223, p. 228—229. — *Pag. 240* (241).

151 Documentul nu a fost inclus în DIR, veacul XVI, B, vol. II (1526—1550). — *Pag. 240* (242).

152 Cota actuală: S.I., nr. 473; tradus în DIR, veacul XVI, B, vol. II, nr. 275, p. 275.— *Pag. 241* (242).

153 Cota actuală: S.I., nr. 257 (Ep. Buzău, XVI/3); publicat în DRH, B, vol. II, nr. 216, p. 412—416, fiind datat: < 1523, după aprilie 4 — 1528>; domnul este Radu de la Afumaţi — *Pag. 241* (242).

154 *Sibiiu* este numele vornicului (e posibil ca numele oraşului *Sibiu*, înv. *Sibin*, pop. *Sibii* să fie legat de numele de persoană, dar etimologia lui nu este clarificată; cf. unele încercări la Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, p. 65—66, şi la N. A. Constantinescu, *Dicţionar onom. românesc*, p. 369—370); *Sangeacul* şi *Roman* sînt interpretate în *DRH*, *l.c.*, ca nume ale celor doi cai. — *Pag. 241* (242).

155 Cota actuală: S.I., nr. 506; tradus în DIR, veacul XVI, B, vol. II, nr. 336, p. 326—328: numele diaculul se traduce „Grasul". — *Pag. 241* (243).

156 Cuvîntul trebuie citit *Strbul* (ѕ҃ръ = *tr*, sub influenţa scrierii slavone). — *Pag. 242* (243).

157 Documentul se află, după cum precizează Hasdeu, „în proprietatea moşnenilor din Peşteana" (com. Floreşti, jud. Mehedinţi); nu este cunoscut editorilor DIR, veacul XVI, B, vol. II (1526—1550). — *Pag. 242* (243).

158 Numele *Laeş (Laieş)* ar putea fi derivat de la adj. *lai, laie* „negru, cenuşiu, sur" (vezi N. A. Constantinescu, *Dicţ. onom. românesc*, p. 307). — *Pag. 243* (244).

159 Cota actuală: S.I., nr. 574; tradus în *DIR*, veacul XVI, B, vol. III, nr. 3, p. 3 — 5. — *Pag. 243* (242).

160 Cota actuală: S.I., nr. 615; tradus în DIR, veacul XVI, B, vol. III, nr. 51, p. 40. — *Pag. 243* (244).

161 Cuvîntul trebuie citit *vîltur* (variantă învechită şi dialectală, muntenească şi oltenească, a lui *vultur* — vezi H. Tiktin, *Dicţionar român-german*, t. I—III, Bucureşti, 1895—1925, p. 1783; лъ = *tl*, sub influenţa scrierii slavone). — *Pag. 243* (244).

162 *DIR*, *l.c.*, citeşte: „curmătura Gheşului". — *Pag. 244* (245).

163 În esenţă, Hasdeu are dreptate, însă în acest caz trebuie invocat cuvîntul identic bulgar *млака*. — *Pag. 244* (245).

164 Cota actuală: S.I., nr. 616; tradus în DIR, veacul XVI, B, vol. III, nr. 52, p. 41.— *Pag. 244* (245).

165 *DIR*, *l.c.*, citeşte: *Ciorica*. N-am putut afla ce pot însemna cele trei denumiri precedente; *Ciorăca*, ar putea fi legată de subst. *cioroi*, *ciuroi* „ şipot", *ciuruiană* „cascadă"

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

(vezi DLR, I, partea II, p. 518—519; Iorgu Iordan, *Toponimia românească* p. 56). — *Pag. 245* (245).

166 Prima variantă are ѧ în loc de ър *(tr)*, sub influenţa scrierii slavone. *Pag. 245* (245).

167 Hasdeu avea perfectă dreptate (cf., de exemplu: DLR, I, partea I, p. 695; I. I. Russu, *Elemente autohtone...*, p. 144—145). — *Pag. 245* (245).

168 Substantivele *bunget* şi *brădet* nu sînt formaţii hibride, ci derivate normale româneşti cu suf. *-et* (< lat. *-etum*) de la cuvîntul dispărut **bung* „stejar", respectiv de la *brad*. — *Pag. 245* (245).

169 Cota actuală: S.I., nr. 673; tradus în DIR, veacul XVI, B, vol. III, nr. 147, p. 122. — *Pag. 245* (246).

170 Cota actuală: S.I., nr. 677; tradus în DIR, veacul XVI, B, vol. III, nr. 150, p. 125. — *Pag. 246* (246).

171 *Lustun* şi *lusturn* au fost înregistrate ca variante ale lui *lăstun*, varietate de rîndunică, *„Hirundo rustica"* (alte variante: *lostun*, *loston* etc. — DLR, II, partea II, p. 110). — *Pag. 246* (246).

172 Cota actuală: S.I., nr. 680; tradus în DIR, veacul XVI, B, vol. III, nr. 154, p. 129. — *Pag. 246* (246).

173 Cei doi *e* sînt în hiat. — *Pag. 246* (246).

174 Documentul nu a fost inclus în DIR, veacul XVI, B, vol. III (1551—1570). — *Pag. 246* (246).

175 Etimologia dată de Hasdeu celor două cuvinte autohtone este confirmată de cercetările mai noi (I. I. Russu, *Elemente autohtone...*, p. 213—214). — *Pag. 248* (247).

176 Cota actuală: S.I., nr. 728; tradus în DIR, veacul XVI, vol. III, nr. 220, p. 184—185. — *Pag. 248* (247).

177 De fapt, *răzleţ* < *răzneţ* (derivat de la *razna* < v.sl. разьно; în DLR, *IX*, p. 198—199 şi 201, cele două variante sînt tratate, din neatenţie, separat). — *Pag. 250* (249).

178 Cota actuală: S.I., nr. 735; tradus în DIR, veacul XVI, B vol. III, nr. 232, p. 196—197. — *Pag. 250* (249).

179 Documentul nu a fost inclus în DIR, veacul XVI, B, vol. III (1551—1570). — *Pag. 250* (249).

180 Cota actuală: S.I., nr. 901; tradus în DIR, veacul XVI, B, vol. IV, nr. 42, p. 39—40. — *Pag. 251* (250).

181 Cota actuală: S.I., nr. 926; tradus în DIR, veacul XVI, B, vol. IV, nr. 93, p. 87—89, cu data 25 sept. 1572. — *Pag. 251*(250).

182 Numele *Palavul* pare a proveni din adj. bulgar палав „neastîmpărat" (< gr. παλαβός < παλαλός; vezi N. A. Constantinescu, *Dicţ. onom. românesc*, p. 451; cf. porecla bulgară Палавея şi numele Палавеев — St. Ilcev, Речник на личните и фамилни имена у българите, Sofia, 1969, p. 374). — *Pag. 252* (250).

183 Cota actuală: S.I., nr. 935: tradus în DIR, veacul XVI, B, vol. IV, nr. 109, p. 103—105. — *Pag. 252* (251).

184 Documentul nu a fost inclus în DIR, veacul XVI, B, vol. IV (1571—1580). — *Pag. 252* (251).

185 Cota actuală: S.I., nr. 994; tradus în DIR, veacul XVI, B, vol. IV, nr. 213, p.212—213. — *Pag. 253* (251).

186. Cota actuală: S.I., nr. 1117; tradus în DIR, veacul XVI, B, vol. IV, nr. 402, p. 398—399. — *Pag. 253* (252).

187 Cota actuală: Peceţi, nr. 15: tradus în DIR, veacul XVI, B, vol. IV, nr. 427, p. 424—426. — *Pag. 253* (252).

188 Cota actuală: S.I., nr. 1169; tradus în DIR, veacul XVI, B, vol. IV, nr. 436, p. 434—437, cu data corectată de editori, pe baza componenţei divanului: <1579>. — *Pag. 254* (252).

189 *Prival* înseamnă „albie, gîrlă care face legătura între un lac sau o baltă şi o apă curgătoare" (*Dicţionarul limbii române moderne*, sub. dir. prof. D. Macrea, Bucureşti, Ed. Academiei, 1958, p. 665; vezi şi Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, p. 57, 529—530. Cuvîntul provine din v.sl. **prěvalъ*, cf. bg. превал). — *Pag. 254* (253).

190 Cota actuală: S.I., nr. 1177; tradus în DIR, veacul XVI, B, vol. V, nr. 11, p. 10—11. — *Pag. 255* (253).

191 DIR, *l.c.*, îndreaptă a doua formă în *Iarovul*, care este cea corectă (vezi şi DIR, B. Veacurile XIII—XVI. *Indicele numelui de locuri*, p. 71): avem de-a face cu o simplă metateză grafică, din neatenţia diacului. — *Pag. 255* (253).

192 Etimologia autohtonă, traco-dacă, propusă de Hasdeu este susţinută în cercetările mai noi, care explică însă pe *Sald-* ca „sărat" (cf. germ. *Salz*; vezi. D. Detschew (Decev), *Die thrakischen Sprachresten*, Viena, 1957, p. 412; I. I. Russu, *Limba*

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

traco-dacilor, ed. 2, Bucureşti, 1967, p. 119; Vl. Georgiev, Траките и техният език, Sofia, 1977, p. 31—32). — *Pag. 256* (254).

193 D. Decev, *op. cit.*, p. 376, leagă acest nume de *Potula* „Ort in westlichen Teil Dakiens", probabil (după Tomaschek) **Potulata*. — *Pag. 256* (254).

194 Cota actuală: S.I., nr. 1207; tradus în DIR, veacul XVI, vol. V, nr. 77, p. 74—75. — *Pag. 256* (254).

195 Cota actuală: S.I., nr. 1377; tradus în DIR, veacul XVI, vol. V, nr. 364, p. 346—348. — *Pag. 257* (255).

196 Documentul nu a fost inclus în DIR, veacul XVI, vol. V (1581—1590). — *Pag. 257* (255).

197 Cuvîntul trebuie citit *şocîrlat* (cu ѕ = *tr*, sub influenţa scrierii slavone). — *Pag. 258* (255).

198 Cota actuală: S.I., nr. 1408; tradus în DIR, veacul XVI, vol. V, nr. 423, p. 409—410. — *Pag. 258* (255).

199 Cota actuală: S.I., nr. 1508; tradus în DIR, veacul XVI, vol. VI, nr. 86, p. 74—75. — *Pag. 258* (256).

200 Această formă arhaică de singular — asupra căreia Hasdeu revine mai jos, p. 306, nr. 182 — confirmă etimologia: lat. *Yerminem*, cu schimbare de sufix, ca în *vergură* < *verginem*, arom. *l'indură* < *hirundinem* (vezi Tiktin, *Dicţionar român-german*, III, p. 1565; cf. Cioranescu, nr. 8539). — *Pag. 258* (256).

201 Dialogurile au apărut în acelaşi an, 1789, la 20 octombrie: Домашние разговоры русские и молдавские с приятельскими комплиментами. *De-ale casii voarbe rusăşti şi moldoveneşti cu priincioasă complimenturi*. Vezi despre ambele cărţi: I. Bianu, N. Hodoş, D. Simonescu, *Bibliografia românească veche*, t. II, Bucureşti, 1910, nr. 524—525, p. 327—328; t. IV, 1944, nr. 524, p. 267 (B.A.R. posedă cîte un exemplar, în afara celui de la Arhivele Statului); V. Vascenco, *Influenţe ruseşti în limba tipăriturilor lui Mihai Strilbiţchi (sfîrşitul sec. al XVIII-lea)*, SCL, IX, 1958, nr. 2, p. 231—242; Zamfira Mihail, *Începuturile învăţămîntului limbii ruse în ţara noastră*, „Analele româno-sovietice", Istorie, XVI, 1962, nr. 1, p. 92—100. — *Pag. 260* (257).

202 I. Bianu n-a mai publicat studiul promis; în schimb, cîteva citate a reprodus Hasdeu — care l-a împrumutat din bibliotecă, în 1884 — în *Etymologicum magnum Romaniae*, t.I, col. 211, 751; t. II, col. 1259; vezi, de asemenea: Mardarie Cozianul, *Lexicon slavo-românesc şi tîlcuirea numelor din 1649*. Publicate... de Gr. Creţu, Bucureşti, 1900, p. 55—56. — *Pag. 260* (258).

203 Lexiconul, atribuit sfîrşitului sec. XVII — începutului sec. XVIII, a fost studiat ulterior de Şt. Cioban u: Славяно-румынский словарь библиотеки Московского общества истории и древностей российских № 240, extras din „Русский Филологический Вестник", Varşovia, 1914, 16 p. — *Pag. 260* (258).

204 Vezi raportul lui Gr. Tocilescu, în „Analele Societăţii Academiei Române", t. XI, secţ. I, 1878, p. 71. La B.A.R. se păstrează în mss. rom. 325, ff. 2—5, o copie fragmentară a acestui lexicon (litera A), făcută de Gr. Tocilescu (vezi G. Ştrempel, *Catalogul manuscriselor româneşti. B.A.R., 1—1600*, Bucureşti, 1978, p. 89). Peste cîţiva ani, lexiconul păstrat, de fapt, în Biblioteca Publică din Leningrad, a fost studiat de I. Bogdan: *Un lexicon slavo-român din secolul XVII* (1891), în *Scrieri alese*, p. 559—567. — *Pag. 261* (258).

205 Ulterior, Hasdeu însuşi l-a studiat şi publicat în cea mai mare parte: *Anonymus Lugoshiensis. Cel mai vechi dicţionar al limbei române, după manuscriptul din Biblioteca Universităţii din Pesta*, „Columna lui Traian", an. IV, noembrie-decembrie 1883, p. 406—429 (p. 421—429, literele A şi B; studiul introductiv a apărut şi în „Românul" din 5 ian. 1884), şi din nou în „Revista pentru istorie, arheologie şi filologie", vol. VI, 1891, p. 1—48 (Se reproduce studiul introductiv, cu suprimarea indicaţiilor finale şi cu renunţarea la notele ce însoţesc textul dicţionarului la cele două litere iniţiale; în schimb, la p. 11—48, se reproduc integral literele A—P). Sub titlul *Anonymus Caransebesiensis*, acest prim dicţionar bilingv cu limba de bază *română*, cuprinzînd peste 5000 de cuvinte, scrise cu *litere latine*, a fost publicat din nou — de astă dată, în întregime şi cu unele corecţiuni de lectură —, cu o scurtă introducere, de Gr. Creţu, în Revista „Tinerimea română", Nouă serie, vol. I, fasc. III, p. 320—380 (Gr. Creţu precizează că sfîrşitul ediţiei lui Hasdeu „nu s-a putut publica atunci (1891), din pricină că manuscriptul d-lui Hasdeu s-a pierdut la tipografie după moartea proprietarului ei, regretatul P. Ispirescu"). N. Drăganu l-a atribuit, iniţial, lui Mihail Halici-fiul, originar din Caransebeş (1643 — c. 1712), care l-a alcătuit în preajma anului 1700 (vezi, acum în urmă: M. Seche, *Schiţă de istorie a lexicografiei române*, I, Bucureşti, 1966, p. 11—12; Algeria Simota, în *Dicţionarul literaturii române...*, p. 422—423, cu bibliogr.). Recent, Fr. Király (SCL, 1981, p. 229—301) l-a atribuit lui Mihail Halici-tatăl (ante 1658). — *Pag. 261* (258).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

206 Prima descriere sumară, dar exactă, a acestui manuscris ne-a lăsat-o, într-o adresă oficială, M. Eminescu, care intenționa să-l achiziționeze în 1875 pentru Biblioteca Universității din Iași (vezi cartea noastră, *Cultură și literatură română veche în context european*, București, 1979, p. 71—73). D. A. Sturdza, care l-a cumpărat curînd după aceea, l-a dăruit Bibliotecii Academiei Române, unde se păstrează în colecția manuscriselor românești, nr. 312. În anii din urmă, D. Strungaru (*Începuturile lexicografiei române*, „Romanoslavica", XIII, 1966, p. 148—158) l-a atribuit, cu suficiente temeiuri, dascălului Staicu din Tîrgoviște, care l-a alcătuit prin 1660—1670. — *Pag. 262* (259).

207 La B.A.R. se păstrează, de asemenea, un exemplar intrat prin intermediul Anticariatului fraților Șaraga din Iași (cota: I 138388); cf. ediția fototipică: Лексикон словенороссьский Памви Берынди, sub îngrijirea și cu un studiu introductiv de V. V. Nimciuk, Kiev, 1961. — *Pag. 262* (259).

208 Este vorba despre *Regole grammaticali della volgar lingua*, publicate de Gianfrancesco Fortunio, „ein Sclavonier" (Diez), „dalmata di nascita" (Ancona, 1516, urmată de alte vreo 20 de ediții; vezi *Enciclopedia italiana*, XV, Roma, 1949, p. 755). Cît privește originea lui Pamvo (Pavel) Berînda, ea rămîne pînă astăzi controversată: „*Nu avem date documentare privind anul și locul nașterii lui Pamvo Berînda* — scrie V. V. Nimciuk, în studiul introductiv, citat mai sus (p. V—VI). — *Pornind de la ceea ce spune despre sine autorul în prefața și postfața «Lexiconului», putem presupune că s-a născut nu înainte de anii '50 și nu mai tîrziu de anii '70 ai secolului al XVII-lea* (...). *Nu există de asemenea date privind naționalitatea lui Pamvo Berînda*". B. P. Hasdeu și, mai tîrziu, Gr. Crețu (*ed. cit.*, în nota 202, p. 14—17), au acceptat afirmația „precisă și dezinteresată" a lui I. P. Saharov (1849), cu atît mai mult, cu cît *Berinda* (numele său, scris în ucr. Беринда, se regăsește într-adevăr în nomenclatura românească, încă în documentele din secolul al XV-lea: *Berindă*, *Berînde*, *Berendea*, *Berindan* etc., nume provenit de la etniconul turcic *berendei* — vezi N. A. Constantinescu, *Dicț. onom. românesc*, p. 200) — a trăit printre ucraineni „cel puțin 30 de ani înaintea tipăririi" *Lexiconului* și putea fi poliglot, ca și alți români ai timpului (Petru Movilă, Nicolae Milescu Spătarul și alții). În schimb, cercetătorii ucraineni înclină să-l considere ucrainean, originar din zona Carpaților Nordici, pornind de la unele dialectisme ale sale și de la un pasaj din postfața la *Triodul* tipărit de el în 1627: traducerea sinaxarelor — spune el — „s-a făcut prin osîrdia și dorința neamului nostru din Rusia Mică" (vezi V. V. Nimciuk, *ed. cit.*, p. VIII, cu istoricul cercetărilor și opiniilor; aceeași opinie o împărtășea și I. Bogdan, în studiul citat în nota 204). — *Pag. 263* (259).

209 D. Strungaru l-a atribuit (vezi mai sus, nota 206) anilor 1660—1670; oricum, ca și celelalte lexicoane române din secolul al XVII-lea, el este dependent de cel al lui Berînda (vezi și cartea noastră, *Contribuții la istoria culturii și literaturii române vechi*, București, 1972, p. 307—324). — *Pag. 265* (261).

210 Hasdeu va reveni sistematic la deficiențele *Dicționarului* lui Cihac în *Suplement la tomul I* și în *Tomul III* (vezi și notele respective). — *Pag. 266* (261).

211 În ucraineană sunetele *i* și *y* au coincis, în majoritatea dialectelor, într-o vocală unică, notată astăzi *u*(*y*), iar în textele vechi fie ы, fie и. — *Pag. 267* (261).

212 Cuvîntul trebuie citit *șopîrla* (cu ръ = îr). — *Pag. 267* (262).

213 Hasdeu a reluat cuvîntul, explicîndu-l prin „cataractă, albeață", în *Etym. magnum Romaniae*, I, col. 761 (ca, de altfel, toate primele 14 cuvinte din glosarul de față), dar — curios lucru — acesta lipsește din DLR, I, partea I. — *Pag. 268* (262), *nr. 6*.

214 Hasdeu a lărgit argumentarea în *Etym. magnum Romaniae*, I, col. 1110—1114. În timp ce DLR, I, partea I, îl amestecă etimologic cu *acum*, Rosetti, *ILR*, I², p. 160, și I. Fischer, în *Ist. limbii române*, II, p. 156, acceptă, pe drept cuvînt, etimologia de față. — *Pag. 268* (263), *nr. 9*.

215 Cercetătorii actuali îl consideră, pe baza corespondenței cu alb. *bajgë*, cuvînt autohton (vezi: Rosetti, *ILR*, I², p. 272; I. I. Russu, *Elem. autohtone*, p. 135—136; cf. ampla discuție la Cioranescu, nr. 646). — *Pag. 269* (263), *nr. 12*.

216 Mai clar și mai complet în *Etym. magnum Romaniae*, III, col. 2522—2530, de unde reținem: „...barză, *adecă b a r d ă, este la noi un element lexic ante-latin, primit de la daci...*" (pornind și de la arom. *bardzu*, *bardză* „bălan", cercetătorii actuali îl compară, pe drept cuvînt, cu alb. *barth*, *bardhë*; vezi: Rosetti, *ILR*, I², p. 272—273; I. I. Russu, *Elem. autohtone*, p. 137—138). — *Pag. 269* (264), *nr. 14*.

217 În realitate, *băsău* provine din magh. *bosszú* „răzbunare" (vezi *DLR*, I, partea I, p. 507). — *Pag. 270* (264), *nr. 15, 16, 17*.

218 Totuși, *boziu* e o variantă a cuvîntului *boz* (vezi DLR, I, partea I, p. 634); la formele slave citate trebuie adăugat, în primul rînd, alături de bg. бъз, bg. dial. боз (< v.sl. *bozъ < bъzъ), care explică cuvîntul românesc. — *Pag. 271* (265), *nr. 24*.

219 *Căcărează* (și *-ță*) este legat etimologic de *căcare* (vezi DLR, I, partea II, p. 9—10). — *Pag. 271* (265), *nr.* 27.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

220 De fapt, *ciovică*, *ciovlică* provine de la onomatopeea *ciovic*, care imită strigătul păsării respective (vezi DLR, I, partea II, p. 471). — *Pag. 273* (267), *nr. 37.*

221 Textul inițial: „. . .*maghiarul* kutya «*câțea*», *deoarece din acesta nu s-ar putea trage decît forma cea femeiască, pe cînd în limba albaneză etc.*" a fost modificat de H a s d e u însuși în *Add. 6.* — *Pag. 274* (267), *nr. 43.*

222 De fapt, forma din textul lui Pseudo-A p u l e i u s, reprodusă de H a s d e u (după J. Grimm), a fost citită ulterior, într-unul din manuscrise, *procila* — o deformare a numelui dacic *propedila* (= lat. *quinquefolium*; aceeași formă și altele apropiate în diverse còpii ale textului de bază al lui Dioscoride, de la mijlocul sec. I e.n.; vezi: D. D e t s c h e w, *Die thrakischen Sprachreste*, p. 557—558; *Izvoare privind istoria României*, vol. I, editat de Gh. Ștefan ș.a. București, Ed. Academiei, 1964, p. 382—383; I. I. R u s s u, *Limba traco-dacilor*, ed. a 2-a, București, 1967, p. 46); în acest fel, dispare orice posibilitate a apropierii acestui cuvînt de *dracilă* „arbust spinos, Berberis vulgaris", care se explică, totuși, prin cuvîntul v.sl. citat (cu schimbare de sufix). — *Pag. 277* (269), *nr. 55.*

223 Întîlnindu-se în Transilvania, Banat și Oltenia, cuvîntul trebuie explicat atît prin scr., cît și prin magh. *duda* (vezi C i o r a n e s c u, nr. 3089). — *Pag. 277* (270), *nr. 57.*

224 Astăzi știm (cf. C i o r a n e s c u, nr. 3317, cu bibliogr.) că *femeie*, înv. *fâme(a)ie* „1.(înv.) familie, neam; 2. soție; 3. persoană de sex feminin căsătorită" provine din lat. *familia*. H a s d e u însuși se va apropia de această etimologie în vol. II, p. 61—62, pct. 37. — *Pag. 279* (272), *nr. 61.*

225 *Fărtat. Notiță linguistică: fîrtat, fărtat*, înv. *frătat*, este derivat de la *frate*, ca și *suratâ* de la *soră* (Hasdeu vedea aici un calc semantic după participiile prezente v. sl. **поврат**имъ și **посестр**има; cf. și DLR, II, partea I, p. 66—67). — *Pag. 280* (272), *nr. 63.*

226 Considerațiile lui H a s d e u nu se confirmă, cuvîntul „corectat" de el nefiind cunoscut cu acest sens (cf. DLR, II, partea I, p. 279—280; lipsește însă forma *ghidinac*). — *Pag. 282* (274), *nr.74.*

227 Cuvîntul este, într-adevăr, considerat autohton (cf. alb. *gjon*, pătruns ca atare în aromână și meglenoromână); vezi: Rosetti, *ILR*, I², p. 277, 647; I. I. R u s s u, *Elem. autohtone. . .*, p. 166—168. — *Pag. 282* (274), *nr. 76.*

228 Într-adevăr, *gorgan* e un cuvînt de origine veche turcică — cuman sau peceneg: *kurgan* (pătruns și în rusa veche; vezi DLRV, p. 105, cu bibliogr.: cea mai veche atestare din 1517). Pol. pl. *kiczery* (sg. *kiczera*) provine nu din *chicior* = *picior*, cum credea H a s d e u, ci din rom. *chicerâ* „(vîrf de) deal (înalt)", cuvînt probabil autohton (cf. alb. *kikël* „sommet"; vezi cartea noastră, *Cultură și literatură română veche în context european*, București, 1979, p. 10). — *Pag. 284* (275), *nr.79.*

229 „*Strb.* grájati «*a vorbi*», *din rom.* a grăi" (E. P e t r o v i c i, în „Dacoromania", VII, 1934, p. 179—181), care, la rîndul său, provine din v.sl. *grajati*, cf. bg. **гр**ая „a grăi, a pălăvrăgi". — *Pag. 284*(275), *nr. 80.*

230 Dicționarele ulterioare reține totuși etimologia lat. *galgulus* pentru ambele forme (vezi: DLR, II, partea I, p. 298; C i o r a n e s c u, nr. 3862, cu bibliogr.). — *Pag. 284* (275), *nr. 81.*

231 *Județ* „1. judecată; 2. (înv.) locul unde se judecă; 3. judecător; cîrmuitor; primar; 4. împărțire administrativă a țării" se explică satisfăcător prin lat. *judicium* (vezi: DLR, II, partea II, p. 46—47; C i o r a n e s c u, nr. 4637). — *Pag. 286* (277), *nr. 98.*

232 Deși se admite, în genere, că *măciucă* provine din lat. **matteuca* (P u ș c a r i u, *Et. Wb.*, I, nr. 1011; C a n d r e a - D e n s u s i a n u, *Dict. et.*, nr. 1036), etimologia acestui cuvînt rămîne neelucidată pînă astăzi (vezi discuția la C i o r a n e s c u, nr. 4970). Cît privește sufixul *-aș*, H a s d e u pare a fi mai aproape de adevăr, decît — ulterior — G. P a s c u, în *Sufixele românești*, București, 1916, p. 345—351 (substantivele străine invocate de acesta sînt puține, tîrzii și neconcludente; unele provin chiar din limba română, de ex. bg. *službaš*). — *Pag. 288* (278), *nr.104.*

233 H a s d e u a revenit asupra cuvîntului *mal* în comunicarea *Cine sînt albanezii?*, „Analele Academiei Române", seria II, tom. XXIII, 1900—1901, Mem. Secț. lit., p. 103—113 (și în „Literatură și artă română", an. V, 1900—1901, p. 655—661, fără bibliografie). — *Pag. 289* (279), *nr. 107.*

234 H a s d e u a ezitat să citeze etimonul latin, căci limba clasică are *mentîri* (verb deponent) și abia în latina tîrzie (populară) a apărut forma *mentire*, din care provine verbul românesc (vezi C i o r a n e s c u, nr. 5315, cu bibliogr.). — *Pag. 292* (281) *nr. 115.*

235 DLR, VI, p. 431, citează verbul *a mește* după mai multe texte din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, inclusiv după acest articol al lui H a s d e u. — *Pag. 292* (282). *nr. 116.*

236 În genere, H a s d e u are dreptate, dar cuvîntul nu pare a fi format, totuși, în românește, ci mai degrabă în polonă (vezi DLR, VI, p. 623). — *Pag. 293* (282), *nr.120.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

237 DLR, VI, p. 802, citează pe *mojdrean*, *mojren* (scris: *mojrean*), *mojnean* etc. „1. frasin de munte; 2. paltin (Banat)" din diverse surse, începînd cu acest articol și cu un citat din *Etym. magnum Romaniae*, t. II, col. 1468—1469 (s.v. *arămie*[2]). Adăugăm că în cehă cuvîntul se scrie *modřin*, iar în polonă există și forma *modrzeń*. Înregistrat și în sudul țării, cuvîntul trebuie să fie un împrumut din v.sl. **modrenъ* (format din adj. *modrъ* „lividus, niger" cu suf. *-enъ*, ca și *jas-enъ* „frasin", și cu o palatalizare suplimentară, cf. A. Meillet, *Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave*, II, ed. 2, Paris, 1961, p. 209, 431), identic cu cele două cuvinte citate. — *Pag. 293* (282), *nr. 122.*

238 *Mozavir* provine din turc. *müzevir* (vezi DLR, VI, p. 927). — *Pag. 294*(283), *nr. 125.*

239 Chiar DLR, VIII, partea 1, p. 244, nu-l cunoaște decît după această sursă. — *Pag. 296* (284), *nr. 134.*

240 DLR, I, partea II, p. 1015—1016, are numai forma *curcubetos* (s.v. *curcubetă*), nu și *curcubenos*. — *Pag. 296* (285), *nr. 135.*

241 Vezi acum diverse citate în DLR, VIII, partea 2, p. 488—489 (dar fără a reține etimologia lui Hasdeu, care e mai bună decît indicația: „Et. nec. Cf. peste"). — *Pag. 296* (285), *nr. 137.*

242 Mai exact, din bg. платика (vezi DLR, VIII, partea 3, p. 796). — *Pag. 297* (285), *nr. 139.*

243 Vezi acum DLR, IX, p. 73—74, unde se dă etimologia: lat. *reducere*. — *Pag. 298* (286), *nr. 147.*

244 Vezi acum DLR, IX, p. 261: *refec* „1. petic; 2. cusătură, tiv", *refeca*, *refecătură*, cu diverse exemple, începînd cu cel din acest articol și pînă în secolul nostru. — *Pag. 298* (286), *nr. 148.*

245 DLR, IX, 125—126 și 159—160, dă separat verbele *răsfira* și *răschira*, deși explică pe al doilea din primul, iar în dicționarele anterioare (Tiktin, Candrea) sînt tratate ca un singur cuvînt (inclusiv în varianta dialectală *răshira*, pe care DLR n-o consemnează, socotind-o „normală"). — *Pag. 299* (287), *nr. 149.*

246 Întrucît aceasta este singura atestare — inclusiv în DLR, IX, p. 584 —, mai degrabă cuvîntul e un împrumut *ad-hoc* din rus. руба (indicație ce corectează pe cea din DLR). — *Pag. 299* (287), *nr. 151.*

247 Încercările ulterioare de a găsi o altă etimologie n-au dat rezultate satisfăcătoare (cf. Cioranescu, nr. 6684). *Pag. 300* (288), *nr. 155.*

248 Cuvîntul a fost înregistrat ulterior în texte vechi și cu fonetismul *-ăn-*, *-în-* (vezi Tiktin, *Dicț. român-german*, III, p. 1378). — *Pag. 300* (288), *nr. 158.*

249 *Scovardă* și *daltă* se explică prin formele slave vechi dialectale nemetatezate, în timp ce *baltă* e autohton (vezi cartea noastră *Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești*, București, 1973, p. 20—21). — *Pag. 301* (288), *nr. 159.*

250 În ciuda explicației clare a lui Hasdeu, dicționarele ulterioare confundă acest verb, *a semui* „a socoti, a chibzui" (< *seamă*, *samă* <magh. *szám*, fără semn de întrebare, cu toată argumentarea ulterioară a lui Hasdeu: *Cuvîntul samă este el latin sau maghiar? Istoria unui trunchi crescut din trei rădăcini*, „Columna lui Traian", IV, 1883, ian. — febr., p. 22—30) cu *asemui* = *asemăna* < lat. *assimilare* (vezi, de. ex., Tiktin, *Dicț. român-german*, I, p. 111). — *Pag. 302* (289), *nr. 162.*

251 Nici etimologiile propuse ulterior nu sînt satisfăcătoare (cf. Cioranescu, nr. 7902). — *Pag. 302* (289), *nr. 163.*

252 Soluțiile propuse ulterior (vezi, de exemplu: Cioranescu, nr. 8142, unde se rezumă însă inexact soluția propusă de Hasdeu; DEX, p. 889) nu rezolvă mai bine etimologia cuvîntului. — *Pag. 303* (290), *nr. 167.*

253 Alte încercări, rezumate de Cioranescu, nr. 8398, sînt mai puțin convingătoare. — *Pag. 303* (290), *nr. 170.*

254 De fapt, *a se sfii*, înv. *a se svii* provine din v.sl. сѫтити сѧ „abstinere" (vezi cartea noastră *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română. Studiu lexico-semantic*, Bucureşti, 1960, p. 207). — *Pag. 304* (290), *nr. 171.*

255 *Șes*, fiind și adjectiv (f. *șeasă*), provine din lat. *sessus*, *-a*, *-um* (participiu trecut al verbului *sedēre*; vezi DLR, XI, partea 1, p. 73). — *Pag. 304* (291), *nr. 173.*

256 Cf. și Tiktin, *Dicț. român-german*, III, p. 1591, s.v. *timbariu*: formele citate au „origine necunoscută" (cuvîntul românesc provine însă din cel medio-grec, vezi Cioranescu, nr. 8703; cf. și Bruno Migliorini — Aldo Duro, *Prontuario etimologico della lingua italiana*, ed. 4, Torino, 1965, p. 565: „*tabarro*. Etimo incerto"). — *Pag. 305* (292), *nr. 176.*

257 De fapt, *tar* provine din magh. *tár*; *tarniță* se explică mai degrabă prin ucr. *тарниця*. — *Pag. 305* (292), *nr. 177.*

258 Avînd în vedere vechimea cuvîntului și sensul, *tolbă*, *torbă* pare a proveni direct dintr-o limbă turcică, probabil tăt. *torba*, de unde a pătruns și în rusă și ucraineană (vezi

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

M. Vasmer, *Этимологический словарь русского языка*, trad. de O. N. Trubaciov, t. IV, Moscova, 1973, p. 81; dicționarele românești se referă în primul rînd la limbile slave). — *Pag. 305* (292), *nr. 179.*

259 *Tulbă* este, totuși, o variantă a lui *tolbă*, apărută probabil sub influența magh. *turba* (vezi Tiktin, *Dicț. român-german*, III, p. 1620—1621). — *Pag. 306* (292), *nr. 181.*

260 Dicționarele ulterioare tratează ca un singur cuvînt *țiței, țiței, țițiu* „1. un fel de zer fiert, acricios; 2. petrol brut, așa cum țîșnește din pămînt" (vezi, de ex. I. A. Candrea, în *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească"*, Partea I, București, 1931, p. 1360; la fel, anterior, Tiktin, *Dicț. român-german*, III, p. 1611, care adaugă: „Zshg. mit *țîță* fraglich"). — *Pag. 306* (293), *nr. 185.*

261 Dicționarele mai noi explică cuvîntul *țol* din ngr. τσόλι (variantă a lui τσούλι), care, la rîndul său, provine din turc. *çul* (vezi: Cioranescu, nr. 8792; Zamfira Mihail, *Terminologia portului popular românesc...*, București, 1978, p. 44); în acest fel se rezolvă îndoiala lui Hasdeu din *Add.* 55. — *Pag. 307* (293), *nr. 187.*

262 Verbul *a urdina* a fost explicat de S. Pușcariu (*Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, I. *Lateinisches Element*, Heidelberg, 1905, nr. 1826; vezi Cioranescu, nr. 9079) din lat. *ordinare; urdă* este considerat îndeobște autohton (cf. alb. *udhós* „brînză"; vezi: Rosetti, *ILR*, I², p. 282—283; pentru *urdoare* s-au propus mai multe etimologii latine (vezi Cioranescu, nr. 9080). — *Pag. 308* (294), *nr. 188.*

263 Dicționarele lui Tiktin, Candrea, Scriban, precum și cele trei lucrări de sinteză consacrate elementelor autohtone (Rosetti, *ILR*, I²; *Ist. limbii rom.*, II; I. I. Russu, *Elem. autoht.*) nu înregistrează acest cuvînt; *Dicționarul invers*, alcătuit de Secția de gramatică a Institutului de lingvistică din București, dă forma *huture* (Ed. Academiei, 1957, p. 360), care însă nu este înregistrată în DLR, t.II, partea I (probabil, va fi inclus în noua serie, la litera *U*, care va fi redactată de colectivul de la Institutul de lingvistică și istorie literară Cluj-Napoca). — *Pag. 309* (295), *nr. 190.*

264 Evident, Hasdeu exagerează (dicționarele citează varianta de bază lat. *vindicare* — vezi Cioranescu, nr. 9275). — *Pag. 310* (296), *nr. 192.*

265 Vezi detalii în acest sens, I. I. Russu, *Elem. autohtone...*, p. 213—214. — *Pag. 310* (296), *nr. 193.*

266 Lucrarea lui Antal Edelspacher este un extras din „Nyelvtudományi közlemények", t. XII. — *Pag. 312* (297), *nota 2.*

267 În paginația originală s-a trecut de la p. 314 la p. 339. — *Pag. 339* (300).

268 Mai exact, V. Grigorovici (cu *i*, nu cu *e*) a publicat textul, cu o notă introductivă, în *Anexa 1*, cu numerotare aparte, p. 1—45 (B.A.R. posedă un exemplar, intrat la 23 sept. 1930 — potrivit însemnării lui I. Bianu — și avînd cota: II. 101252). La p. 1, Grigorovici spune: „Эта рукопись приобретена в Валахии, в монастыре Бистрицком" — „*Am cumpărat acest manuscris în Țara Românească, la mănăstirea Bistrița*". Se păstrează la biblioteca „Lenin" de la Moscova (fost Muzeul Rumeanțev), Fondul 87 (Colecția V. I. Grigorovici, nr. 64), avînd lipsă 1—2 file de la început, cu titlul și o parte din „scară" (cuprins). B.A.R. a obținut de la Biblioteca „Lenin" din Moscova un microfilm (Mm 10), după care am executat fotocopii, transcrise pentru ediția de față și în vederea unei noi reeditări, însoțite de izvoarele bizantino-slave, a *Cronicii lui Moxa*. În afara retipăririlor acesteia — integrală (1942) și parțiale — menționate în *Nota asupra ediției*, vezi acum, în urmă: G. Mihăilă, *Începuturile istoriografiei universale în limba română: Cronica lui Mihail Moxa și izvoarele sale*, în vol. *Cultură și literatură română veche în context european*, București, 1979, p. 380—404; Idem, *Элементы античной греко-латинской историографии в византийско-славяно-румынской историографии*, „Analele Universității București", anul XXVI, Limbi și literaturi străine, II, 1977, p. 101—120; I. Lăzărescu, în *Dicționarul literaturii române...*, p. 592—593 (toate cu bibliografia anterioară). — *Pag. 339* (300).

269 Gr. Tocilescu n-a mai publicat studiul promis; vezi rapoartele sale în urma misiunii în Rusia, prezentate Academiei Române, la 26 decembrie 1877 („Analele Societății Academice Române", t. XI, secț. I, 1878, p. 45—74; despre *Cronica lui Moxa*, p. 49). — *Pag. 340* (300).

270 Cele trei „genitive" sînt, de fapt, acuzative, provenite de la genitiv. — *Pag.340* (300).

271 Pasajul și numele citate, în traducerea mediobulgară (cca 1344): „Касїи и Кикїронъ и Лѣвколи и Катаи, Катонъ и Скипионъ"; „Нюроуѫ", (*Cronica lui Constantin Manasses. Traducere mediobulgară*. Text și glosar de Ioan Bogdan, București, 1922, p. 75, 86; pasajul despre Numa Pompiliu provine dintr-o altă sursă). — *Pag. 340* (300).

272 Textul mediobulgar: „и побиваитъ пръвоврцѧ и съ ними Ѳктора, стлъпа троискаго" („și ucide pe întîii luptători și cu ei pe Hector, stîlpul [= sprijinul] troianilor" — *ed. cit.*, p.43). — *Pag. 340* (301).

273 În citatele ce urmează Hasdeu n-a aplicat consecvent propriul său sistem de transcriere, ci ortografia epocii; în fața acestei situații, am fost nevoiți să recurgem la

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

transcrierea noastră interpretativă, inclusiv pentru reproducerea întregului text, ceea ce Hasdeu n-a mai realizat. Totodată, am colaţionat textul chirilic cu fotocopiile, îndreptînd inconsecvenţele şi greşelile de transcriere (am lăsat pe оу şi ѕ unificate ca ѕ, literele suprascrise — coborîte toate în rînd, vocalele completate în puţinele cuvinte prescurtate, iar numerele redate cu cifre arabe). — *Pag. 341* (301).

274 Hasdeu a comprimat fraza, unde am introdus [...]. — *Pag. 342* (301).

275 Cititorul poate vedea reproducerea fotografică a primei pagini din text — care confirmă cele spuse de Hasdeu — în cartea noastră, *Cultură şi literatură română veche...*, pl. 16, între pp. 192—193. — *Pag. 343* (302).

276 Hasdeu n-a mai revenit în tomul II asupra acestui subiect. — *Pag. 343* (302).

277 Reproducem aici atît „scara" de la începutul manuscrisului (ff. 1a — 3a), neinclusă în ediţia lui Hasdeu (menţionăm că lipsesc primele 24 de titluri — circa 1 filă; vezi mai sus, nota 268), cît şi pasajul omis din întîmplare în copia lui Gr. Tocilescu (ff. 36v — 37r); singura intervenţie în text constă în coborîrea în rînd, între paranteze rotunde, a literelor suprascrise:— *Pag. 357* (312), *nota* *.

[Scara]

. . . . . .

f.1r к҃є҃. Λпържцїѧ лоу Транань.
к҃ѕ҃. Λпържцїѧ лоу Їндрїань.
к҃ѕ҃. Λпържцїѧ лоу Їнтонинь.
к҃н҃. Λпържцїѧ лоу Марко.
к҃ѳ҃. Λпържцїѧ лоу Комо(д). Комо(д).
л҃. Λпържцїѧ лоу Пертинаѯь.
л҃а҃. Λпържцїѧ лоу Севирь. Севирь.
л҃в҃. Λпържцїѧ лоу Декїе.
л҃г҃. Λпържцїѧ лоу Дїоклитїань.
л҃д҃. Λпържцїѧ Констеен.
л҃є҃. Λпържцїѧ лоу Константинь.
л҃ѕ҃. Λпържцїѧ лоу Константїе.
л҃ѕ҃. Λпържцїѧ лоу Іоулїань.
л҃н҃. Λпържцїѧ лоу Ѳеѡ(д)сїе Великїн.
л҃ѳ҃. Λпържцїѧ лоу Їркадїе.
м҃. Λпържцїѧ лоу Ѳеѡ(д)сїе Малїе.
1v м҃а҃. Λпържцїѧ лоу Мар'кїань.
м҃в҃. Λпържцїѧ лоу Лїѡнтъ.
м҃г҃. Λпържцїѧ лоу Лєѕ челѕн Минь.
м(д҃). Λпържцїѧ лоу Зинѡнь.
м҃є҃. Λпържцїѧ лоу Їнастасїе.
м҃ѕ҃. Λпържцїѧ лоу Іоустинїань.
м҃ѕ҃. Λпържцїѧ лоу Іоустинїань че(л) Ма(ре).
м҃н҃. Λпържцїѧ лоу Іоустинь че(л) Ин(к).
м҃ѳ҃. Λпържцїѧ лоу Тиверїе.
н҃. Λпържцїѧ лоу Маврикїе.
н҃а҃. Λпържцїѧ Фокѧен Мѕ(нчн)торю(л).
н҃в҃. Λпържцїѧ лоу Ираклїе.
н҃г҃. Λпържцїѧ лоу Кѡ(н)стан'ти(н), фїю(л) Іра(к)лїе.
н҃(д҃). Λпържцїѧ лоу Ираклѡнь.
н҃є҃. Λпържцїѧ Кѡ(н)стее(н), фїю(л) Кѡ(н)стее(н).
н҃ѕ҃. Λпържцїѧ лоу Кѡста(н)динь Бървосѕ(л).
2r н҃ѕ҃. Λпържцїѧ лоу Іоустинїань.
н҃н҃. Λпържцїѧ лоу Лѡен'тїе.
н҃ѳ҃. Λпържцїѧ лоу Тиверїе рнма(р).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

а̃′. Дпържїм лоу Іоустинїань.
а̃а′. Дпържїм лоу Филипп(к).
а̃в′. Дпържїм лоу Йртемїе.
а̃г′. Дпържїм лоу Лев Бръ(ж)маш8(л).
а̃(л)′. Дпържїм лоу Кѡ(с)тан'ти(н) К8ф8рїт8(л).
а̃е′. Дпържїм лоу Лев фїю(л) К8ф8рит(8)л8(н).
а̃ѕ′. Дпържїм лоу Кѡ(с)тантн(н) ш(н) Нрїне(н).
а̃з′. Дпържїм лоу Никѵ̈форь Ген(н)ка.
а̃′. Дпържїм лоу Михаиль Рагаве(н).
а̃θ′. Дпържїм лоу Лев Йрмѣн8(л).
в̃′. Дпържїм лоу Михаиль.
в̃а′. Дпържїм лоу Θеѡфиль.
в̃в′. Дпържїм лоу Михаи(л) ши а Θеѡ(д)рїе(н).
в̃г′. Дпържїм лоу Васнлїе Македѡ(н). 2v
в̃д′. Дпържїм лоу Лев Прѣ†целепт8(л).
в̃е′. Дпържїм (лу) Йлеѯандроу, фрате-съ(8).
в̃ѕ′. Дпържїм лу Рѡмань Лакапи(н).
в̃з′. Дпържїм лу Кѡ(с)тан'ти(н) а лу Лев.
в̃и′. Дпържїм лу Рѡмань а лу Кѡ(с)тантн(н).
в̃θ′. Дпържїм лу Некѵ̈форь Фока.
г̃′. Дпържїм лу Ї῾ѡ Цимисхи.
г̃а′. Дпържїм лу Василїе.
г̃в′. Дпържїм лу Кѡ(с)тантн(н), фрателе (лу) Васи(лїе).
г̃г′. Дпържїм лу Рѡмань Йргиропо(л).
г̃д′. Дпържїм лу Михаи(л) Пефлагѡ(н).
г̃е′. Дпържїм лу Михаи(л) Калафати(н).
г̃ѕ′. Дпържїм лу Кѡ(с)тан'ти(н) Мономa(χ).
г̃з′. Дпържїм лоу Михаиль.
г̃и′. Дпържїм лоу Ісакїе Комни(н). 3r
г̃θ′. Дпържїм (лу) Θеѡдорїе.
д̃′. Дпържїм лоу Кѡ(с)тантн(н) Доука.
д̃а′. Дпържїм лу Романь Дїѡгень.
д̃в′. Дпържїм лоу Михаиль а(л) Дѧкже(н).
д̃г′. Дпържїм лу Катакозинѧ.
д̃д′. Коум ѧ8 трекоу(т) тоурчїи марѣ, де-8 лоуать †пържїм де ла гре(ч).
д̃е′. Дпържїм лоу Калоіѡан(н)ь.
д̃ѕ′. Дпържїм лу Маноуи(л) Палеѡло(г).
д̃з′. Дпържїм лу Махметь тоур'к8(л).
д̃и′. Де Цр̃нгра(д), коу(м) л-ѧ8 лоуа(т) тоу(р)чїи.

*

ѕ̃ї′[15]. ДЛЪРЖЦЇМ ЛОУ ЙЕГОУ(С) КЄСЙРЬ 35v

[.....]

... Йн|θи(но)дорь, де-и зисе: „Ѡ, Севасте, ноу гржби коу мънїм пре нимена 36v
а лови, че манн'те четѣше к̃д′ [24] де слове, аноуме а, б, в, г".

Йлть нждравь †къ авм, къ лѧа моуери де ла бр'ацн, де зъчм коу ноунселе. Шрж Йн'θїнодо(р) мецшершоугѳи се-(л) скоцм де† нждравь, къ възоу пре оун' боіарнн плж†гждь шн цїѳ пен'троу че плжнце шн съ ваетж, къ -и ера зи(с) де Кесарь съ-(ш) доукж моуіарм ла ашер'ноутоу(л) лоуи Йегоу(с) †тр-о ракл† †коуштж.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ѩнѳїнодорь се чершоу де ѵтржь е(л) ѵ локоу(л) мѯ|ерїен ѵ секрїю коу сабїѫ
87г годлѫ, шн-(л) доусержь ла Кесарь. Шн кѫндь вроу съ се коу(л)че Кесарь, е(л) дескоуе ракла. ѩнѳїнодорь съри коу сабїѫ ла кесарь, де моу(л)тѯ-(л) ѵвълоуи, пънѫ кѫндѯ се жѯржь къ ва пържсіі ачє(л) нѫрдвь. Дѣчїѫ-лъ лъсѫ.

Ѳ(л) дѣчїѫ гони де ла сине мъскѫрничїнле шн чи(н)стїѫ ѵцелепчюнле шн къртѯларїи. Шн токми лѯмѣ тодтѫ соуптъ сине, де-и да даждє. Шн доу ѵпъ-рѫцитъ ѩ҃з'[57]де ан.

ѕ҃ı' [16]. Де Домнѯ(л) но(ст)рѯ Іс̃ Хс̃.

ѩтоунче кѫндь нъскоу Домнѯ(л) ностроу Іс̃ Хс̃, н-д(л) м̃' [40] де ан ... — *Pag. 357* (312), *nota**.

278 Litera -ь (final) nu are valoare de -*ŭ*; s-ar putea însă ca, în mod excepţional, să marcheze pe -*i*, în cazuri ca cele citate de H a s d e u, dar mai sigur trebuie să citim *elu-ş*, *iubitor* etc. — *Pag. 408* (402).

279 De fapt, ѣ = *i* (*á*), nu *ă*, dar cum în mediobulgară şi în sîrbocroată sunetul respectiv a coincis cu *i*, cele două litere corespunzătoare puteau să se amestece. — *Pag. 409* (402).

280 H a s d e u a revenit cu detalii în *Etymol. magnum Romaniae*, t.I, col. 353—356, s.v. ²*adins*, separat chiar de ¹*adins*; vezi ulterior, *DLR*, I, partea I, p. 43—44. — *Pag. 411* (404).

281 Consideraţiile lui H a s d e u sînt corecte şi noi pentru vremea cînd au fost scrise; vezi cercetările ulterioare, menţionate în *Nota asupra ediţiei.* — *Pag. 412*(404).

282 În esenţă, H a s d e u a presupus just cuvintele ce lipsesc (vezi mai sus, nota 277), cu observaţia că M o x a scrie 40 (totalul rotunjit al anilor domniei lui Augustus: 16 ian., anul 27 î.e.n. — 19 aug., anul 14 e.n.). — *Pag. 414*(405), *nota* *.

283 În exemplele citate, *de* are totuşi valoarea sa proprie de prepoziţie partitivă, în locul unor construcţii genitivale. — *Pag. 413*(405).

284 De fapt, *mainte* provine din lat. *magis ante*, în timp ce *înainte* reprezintă o contaminare între *ainte* (< lat. *ab-ante*) şi *îninte* (< lat. *in-ante*; vezi *DLR*, II, partea I, p. 546—548). — *Pag. 414*(405).

285 În *ciste* > *cinste* nu este nevoie să se presupună influenţa v.sl. чьсть; cf. şi *strug* > *strung*, de asemenea cu un *n* neetimologic. — *Pag. 414*(406).

286 Etimologie confirmată de cercetătorii ulteriori, deşi s-au făcut şi alte încercări (vezi C i o r a n e s c u, nr. 8233). — *Pag. 416*(407).

287 Verbele *a vorbi* şi *a vorovi* au etimologie diferită: primul provine de la subst. *vorbă*, *dvorbă* (< slavon. дворьба „serviciu la curtea domnească"), în timp ce al doilea se explică, mai degrabă, prin v. sl. говорити „a zice, a spune" (vezi articolul nostru, *Addenda au „ Dictionnaire du roumain ancien"* (III), RRL, XXI, 1976, nr. 1, p. 64, cu bibliogr.). — *Pag. 417*(408).

288 *Fiin*, azi *fin*, provine din lat. **filianus* (vezi C i o r a n e s c u, nr. 3382, cu bibliogr.). — *Pag. 417*(408).

289 Probabil, trebuie luat în consideraţie intermediarul gr. ρουσάλια şi slavon. роусалы (vezi C i o r a n e s c u, nr. 7292). — *Pag. 417*(408).

290 Gr. φο(υ)ρτούνα provine din ital. *fortuna* (vezi N. P. A n d r i o t i s, Ἐτυμολογικὸ λέξικο τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς, ed. 2, Tesalonic, 1971, p. 409, 410; cuvîntul a pătruns din greacă în turcă); despre rom. *furtună* vezi detalii şi bibliogr.: *DLR*, II, partea II, p. 200; C i o r a n e s c u, nr. 3541; N. M i h ă e s c u, *Influenţa greacească asupra limbii române pînă în secolul al XV-lea*, Bucureşti, 1966, p. 177, care iau în consideraţie şi intermediarul grec bizantin. — *Pag. 418*(409).

291 În exemplele citate ръ = *ŕ*, sub influenţa scrierii slavone. — *Pag. 420*(410).

292 De fapt, forma *se protivi* este cea originară. — *Pag. 420*(410).

293 În сталъпь e chiar scrierea slavonă; celelalte exemple româneşti sînt influenţate de aceeaşi scriere (лъ = *l*). — *Pag. 420*(410).

294 Etimologia **subrūpāre* este confirmată şi de cercetătorii ulteriori (vezi C i o r a n e s c u, nr. 8392, cu bibliogr.; R o s e t t i, *ILR*, I², p. 187). — *Pag. 421*(411).

295 Ultimul exemplu se citeşte corect: ноу-ш адждоучи (*arăduce*, variantă înv. a vb. *răduce* „a se asemăna" — vezi *DLR*, IX, p. 73—74). — *Pag. 427*(414).

296 H a s d e u are, probabil, dreptate, căci în textul mediobulgar apare искова сад „săpă (dezrădăcină) o plantă" (*ed. cit.*, p. 114). — *Pag. 432*(418).

297 Corect: пашмаүїн (mss., f.65v). — *Pag. 432*(418).

298 Observaţia nu se confirmă, căci în mss. găsim în toate cele trei exemple forma читъди (*ff.* 12v, 34v). — *Pag. 433*(418).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

299 Vezi nota 295. — *Pag. 434*(419).

300 Forma literară este *a dibui* (provenită din graiurile nepalatalizante).— *Pag.434*(419).

301 Interpretarea nu se confirmă, căci în mss. e прѣтѣничѣ (f. 120v). — *Pag. 436* (420).

302 Cuvîntul *vizetlean* ar putea fi de origine maghiară (cf. magh. *veszet* „nebun"; nu se găseşte la L. Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapesta, 1966; ce e drept, nici Tiktin şi Candrea nu-l includ). — *Pag. 437*(421).

303 Hasdeu are dreptate, cu precizarea doar că rom. *cumătru* e un derivat „regresiv" de la *cumătră* (< lat. *commater*), care a pătruns, în epoca română comună, în limba textelor chirilo-metodiene (vezi articolul nostru, *Cele mai vechi atestări în româna comună*, SCL, XXXI, 1980, nr.1, p. 67—71, cu bibliogr.). — *Pag. 437* (421).

304 Verbul *a uidi* provine, mai degrabă, din v.sl. оүнти, оүндѫ „evadere, a scăpa" (Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Viena, 1862—1865, p. 1044); consemnat, ca regionalism (Oltenia, Banat, Trans.), de Candrea, în *Dicţ. encicl. ilustrat*, „*Cartea Românească*", partea I, p. 1366: *udi, uidi* „a rămînea, a prisosi". În textul mediobulgar, utilizat de Moxa aici (*Cronica lui Simeon Magistrul şi Logofătul*, ed. V. I. Sreznevski, St. Petersburg, 1905, reproducere fotomecanică: *Die Chronik des Symeon Metaphrastes und Logothetes*, cu o introd. de R. Zett, München, 1971, p. 114), pasajul corespunzător este: „цр҃ъ свободи" („îl scăpă pe împărat"). — *Pag. 438* (422).

305 Corect: *paşmagii* (vezi nota 297). — *Pag. 439* (423).

306 Totuşi, forma *sclipi* este cea originară, deşi etimologia cuvîntului este încă controversată (diverse dicţionare, printre care *DEX*, p. 838, îl pun în legătură cu vb. *clipi*; vezi discuţia la Cioranescu, nr. 7582). — *Pag. 440* (423).

307 *Iani, iane, ian* e compus din interj. *ia* şi *ni, ne* (*DLR*, II, partea II, p. 429). — *Pag. 440* (423).

308 Semnul întrebării poate dispărea, căci cuvîntul provine într-adevăr din magh. *keresztes* [*vitéz*] „cruciat" (vezi: I. Bogdan, *Documente privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească în sec. XV şi XVI*. Vol. I. *1413—1508*, Bucureşti, 1905, p.70: кръстошн, într-un document de la Vlad Dracul, cca 1432—1436; *DLR*, I, partea II, p. 415; L. Tamás, *Et.-hist. Wb.*, p. 282). — *Pag. 440* (423).

309 Cuvîntul *spirtigos* (absent în dicţionarele lui Tiktin şi Candrea) trebuie să însemne „murdar, plin de noroi" (cuvîntul corespunzător din textul mediobulgar al lui Manasses, *ed. cit.*, p. 176, este кална, acuz. sg. „murdar, noroios"). — *Pag. 440* (424).

310 De fapt, *cin, ciun* „luntre, barcă" provine din scr. *čun* „idem" (*DLR*, I, partea II, p. 412; D. Gămulescu, *Elemente de origine sîrbocroată ale vocabularului dacoromân*, Bucureşti-Pančevo, 1974, p. 112). — *Pag. 441* (429).

311 Verbul a *zgîria* provine, probabil, din lat. *excoriare* „a jupui, a coji" (vezi Cioranescu, nr. 7752, unde se menţionează şi alte ipoteze, mai puţin verosimile); apropierea de cuvîntul polonez pentru *zdreanţă* este îndreptăţită în principiu: etimonul concret este însă v. sl. **съдранъка* „ceva rupt" (cf. съдрана одежда „haine sfîşiate, rupte" — vezi *Studii de lexicologie...*, p. 74). — *Pag. 442* (424).

312 Totuşi, forma actuală este *sugruma*, a cărui legătură cu *grumaz* a fost foarte bine sesizată de Hasdeu. — *Pag. 442* (424).

313 Cuvîntul v.sl. citat are nu numai sensul „a trăda", ci şi „a da, a transmite, a încredinţa etc.", ceea ce explică mai uşor înţelesul cuvîntului românesc. — *Pag. 442*(425).

314 Verbul *a se turna* „a se întoarce", relevat de Hasdeu (azi, mai ales, *a se înturna*) şi semnalat ulterior, de asemenea, în texte din secolul al XVI-lea (Tiktin, *Dicţ. român-german*, II, p. 843—844; *DLR*, II, partea a II-a, p. 846—847; cf. şi arom. *tornu*), confirmă sensul şi continuitatea celebrelor cuvinte *torna, torna* „întoarce-te, întoarce-te", înregistrate de Theophylaktos Simokattes la începutul secolului VII (cca 610—641, cu referire la un eveniment din a. 586 sau 587) de la populaţia străromânească (la Theophanes Confessor — autor din anii 810—814: *torna, torna, frater* sau *fratre*; vezi, dintre lucrările mai noi: *Fontes historiae Dacoromanae*, II, publicate de H. Mihăescu ş.a., Bucureşti, Ed. Academiei, 1970, p. 538—539, 604—605; Rosetti, ILR, I², p. 657—658). — *Pag. 443* (425).

Suplement la Tomul I

1. Istoricul literar Al. Săndulescu, împreună cu un colectiv de la Institutul „G. Călinescu", pregăteşte pentru tipar ediţia scrisorilor primite de B. P. Hasdeu de la H. Schuchardt (1842—1929), G. Weigand şi alţi filologi străini, păstrate la Arhivele Statului din Bucureşti (vezi articolul său, *Drumuri de cultură prin R. D. Germană*, „România literară", anul XIII, nr. 4, joi 24 ianuarie 1980, p. 20—21). Cele ale

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

lui Hasdeu către Schuchardt se găsesc în Biblioteca Universității din Graz — unde acesta a fost timp îndelungat profesor de romanistică — și au fost publicate între timp de prof. D. Găzdaru: *Cartas de B. P. Hasdeu a Hugo Schuchardt*, „Romanica", La Plata, 1970, p. 5—140. „E vorba — scrie E. Lozovan (*B. P. Hasdeu et les dieux nordiques*, „Revue des études roumaines", XV, Paris, 1975, p. 187—194, tradus aproape integral: *Dreapta restituire a lui Hasdeu*, „Luceafărul", nr. 17 (939), simbătă 26 aprilie 1980, p. 1,7) — de 36 de scrisori, eșalonate între 1874 și 1888, aparținînd perioadei celei mai fecunde a vieții savantului român (...). Majoritatea scrisorilor se referă la editarea *Cuventelor den bătrîni*, cărora *Hugo Schuchardt* ar fi trebuit să le scrie *Introducerea*. Dar, pe drum, între redactarea primei și celei de a doua părți, savantul din Graz își schimbă părerea și, după cum se pare, și tonul". Și mai departe: „*Le résultat en fut une critique acerbe, parfois injuste, non exempte de bévue et d'erreurs assez compromettantes. Hasdeu fut mortifié; il ne savait que faire mais garda son sang-froid. Ce n'était décidément pas la carte de visite qu'il attendait pour son livre à l'intention du public allemand. Finalement il trancha le noeud gordien d'un seul coup : l'*Introduction *de Hugo Schuchardt fut rabaissée au niveau de simples « remarques philologiques » qu'il relégua à la fin du volume en les assaisonant de ses* addenda et corrigenda!" (p. 188)[1].

Dar iată succesiunea faptelor, pe baza unor ample extrase din scrisorile lui Hasdeu către Schuchardt, publicate de prof. D. Găzdaru (*op. cit.*, facsimile, p. 18—104; transcriere, p. 105—140), scrisori din care aflăm și unele detalii privind conținutul și etapele realizării și tipăririi primelor două tomuri din *Cuvente den bătrîni*. Pentru prima dată, filologul român îl înștiințează pe colegul său german — pe care-l cunoștea numai din lucrări și prin intermediul scrisorilor (cea mai veche păstrată este din 22 aprilie 1874) — despre începerea editării *Cuventelor* la 5 august 1877, cînd îi și solicită în termeni prevenitori o *Introducere* (pînă la acea dată apăruseră în *Columna lui Traian* introducerea sa și primele XVI texte și documente, în numerele pe mai, iunie și iulie):

„*Très honoré collègue et ami,*

Je commence à publier les plus anciens *textes écrits en roumain* parlé, *restés jusqu'ici inédits. La première série (il y en aura trois ou quatre), qui doit être achevée dans six semaines tout au plus, comprend une trentain*[e] *de pièces, suivies d'un* glossaire *et* d'indices. *La publication n'est pas seulement philologique, mais aussi diplomatique sous tous les rapports : paléographie, signes du papier, sigillographie, etc., même cryptographie, enfin : c'est le travail d'un philologue et d'un archiviste à la fois. La moitié du volume (il y en aura 14 ou 15 feuilles en tout) est déjà imprimée, et je Vous l'ai envoyée sous bande (...). Ma publication, j'espère, ne manquera pas de contribuer tant soit peu au progrès des études romaniques, dont le roumain forme la branche la moins explorée. Si la chose Vous paraît digne d'attention, j'aurais l'impertinence de Vous faire une proposition, un je ne sais quoi si importun que moi-même je ne prendrais nullement en mauvaise part si Vous me le refusez sans façon. Cette proposition, la voici. Je prie mon illustre ami Schuchardt, le plus grand connaisseur du roumain à l'étranger et une de plus grandes autorités parmi les romanistes en général, de vouloir bien orner ma publication de quelques pages comme* Introduction, *soit en alle-*

[1] O pregnantă caracterizare a lui H. Schuchardt — ales membru de onoare al Academiei Române la 13 septembrie 1877, în aceeași ședință în care Hasdeu devenea membru activ (vezi „Analele Societății Academice Române", t. X, secț. I, București, 1877, p. 95—96) — și o detaliată analiză a ideilor sale se găsesc în cartea acad. Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluție, curente, metode* (București, 1962, p. 35—37, 53—69), din care reținem cîteva caracterizări, ce luminează și unele aspecte ale raporturilor lui cu Hasdeu: „*Printre învățații care au contribuit în largă măsură la progresul științei se află unul care s-a bucurat de respectul și admirația tuturor lingviștilor (...). Dacă am lua în serioasă și atentă considerație tot ce a făcut el pentru schimbarea mentalității lingviștilor în cursul unei vieți neobișnuite de lungi și de rodnice, s-ar cuveni să-l citățm la tot pasul. Acest învățat este Hugo Schuchardt (...). Niciodată nu-și spunea ultimul cuvînt într-o chestiune oarecare. Înțelegea că fenomenele lingvistice sînt prea complexe și proteiforme pentru a putea fi prinse, și cu atît mai puțin fixate, în formule definitive. De aceea revenea mereu, cu material și puncte de vedere noi asupra problemelor deja studiate, discutînd în contradictoriu nu numai cu cei pe care nu-i convinsese, ci și, s-ar putea spune, mai ales cu sine însuși*" (p. 53—54). Celebre, din acest punct de vedere sînt polemica sa cu neogramaticii și recenzia critică la adresa *Cursului* lui F. de Saussure. Operele sale principale sînt: *Der Vokalismus der Vulgärlateins*, 3 vol., Leipzig, 1866—1868; *Hugo-Schuchardt-Brevier. Ein Vademecum der allgemeinen Sprachwissenschaft*, Halle (Saale), 1922; ed. 2, 1928 (îngrijit de elevul său L. Spitzer); cf. și culegerea de studii, traduse în limba rusă, sub îngrijirea lui R. A. Budagov: H. Schuchardt, *Избранные статьи по языкознанию*, Moscova, 1950.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

mand, soit en français ou en italien, n'importe. En cas affirmatif, la chose devrait être prête dans un mois à peu près(. . .).

Je Vous serre cordialement la main

B. P. Hasdeu"

(nr. VI, p. 30—32, 111—112)[1].

Răspunsul nu s-a lăsat aşteptat şi, fiind afirmativ, Hasdeu revine peste 11 zile, la 16 august, cu detalii:

„*Très honoré ami et collègue,*

Je viens de recevoir Votre aimable lettre, et puisque Vous me le permettez, ce n'est plus ma faute si je prends à présent la chose très au sérieux. Une introduction faite par Vous *serait pour moi d'un prix inestimable sous plusieurs rapports, dont voici les principaux:*

1. *Grace à Votre nom, la publication passerait au-delá des étroites limites de la philologie* roumaine (. . .) *et entrerait de plein pied dans le domaine romanique.*

2. *Chez nous en Roumanie je me flatte de représenter la méthode linguistique allemande* (. . .).

La raison publique *de Votre introduction, Vous l'avez parfaitement indiquée et surprise: dass ein Ausländer nachdrücklicher als ein Rumäne auf die bisherige Vernachlässigung der rumänischen Philologie aufmerksam machen kann*[2].

Comme langue, l'italien serait magnifiquement approprié. Mais pourquoi pas l'allemand? Je pourrais mettre en regard (à deux colonnes) une traduction roumaine, si Vous le croyez à propos. Mon but, je le repète, c'est de faire connaître le roumain en Allemagne, et de faire goûter l'allemand aux Roumains.

Puisque l'impression du texte sera achevée vers la fin du septembre, ce n'est qu'au septembre que j'aurai à faire mettre sous presse le titre et l'introduction; par consequent, il y a du temps.

Maintenant, un détail.

La publication est divisée en deux parties: 1. Texturi; 2. Glosar. *Dans la première il y a trente textes. Pour le glossaire, j'ai utilisé non seulement ces textes-là, mais encore deux autres sources inédites très précieuses:*

1. *Cinquante chrysobulles d'entre 1540—1600, écrites en slave, mais avec des mots roumains intercalés* (. . .);

2. *Un manuscrit de 200 feuilles in-4, Dictionnaire slave-roumain* (Лѣѳикон славянскій), *écrit vers 1600, propriété de mon ami D. Sturdza*" *(nr. VII, p. 33—36, 112—113).*

Ceva mai tîrziu, la 14 noiembrie, după ce în numărul pe octombrie şi noiembrie din *Columna* se tipăriseră documentele din *Apendice* (neprevăzute iniţial) şi se imprima *Glosarul I*, într-o altă scrisoare păstrată (e posibil ca unele intermediare să se fi pierdut), lingvistul român scria:

„*Très honoré ami et collègue,*

Je vous envoie par la poste de demain encore deux feuilles; la suite à bientôt (le glossaire ne contient guère plus de quatre feuilles d'impression). Je suis infiniment flatté et très reconnaisant en Vous voyant embrasser si chaleurensement la cause de mon publication ou — plutôt — celle de la langue roumaine, qui le merite davantage (. . .). *L'ouvrage sera totalement terminé avant la fin du décembre*".

Şi mai departe, despre *Cronica lui Mihail Moxa*, al cărei conţinut nu-l cunoştea încă în întregime la data aceea (vezi însă mai jos, scrisoarea nr. XX):

„*Mon ami Baudouin de Courtenay (de Kazan) m'a écrit dernièrement, pendant son séjour à Laybach* [*Ljubljana*], *que l'Université de Gratz, par l'intermédiaire de Kreck, a acheté les* Очерки путешествия по Европейской Турции *par le professeur Grigorovič. C'est une fameuse acquisition que celle-là. L'ouvrage est excessivement rare. Je l'ai vu une seule fois pendant quelques heures, et depuis lors il m'a été absolument*

---

[1] Adresate unui savant occidental, scrisorile lui Hasdeu sînt datate după stilul nou. Am controlat, acolo unde a fost cazul, fotocopiile şi am introdus tacit unele corectări faţă de transcrierea prof. D. Găzdaru.

[2] „Faptul că un străin poate atrage atenţia mai apăsat decît un român asupra neglijării de pînă acum a filologiei româneşti".

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

impossible de me le procurer[1]. *Il peut vous intéresser beaucoup, car il contient une* c[h]ronique écrite en roumain dans la première moitié du XVII[e] siècle, *restée inconnue aux historiens et philologues roumains. Sous le rapport de la langue je n'ai pas eu le loisir de l'examiner*" (nr. VIII, p. 37–40, 113–115; vezi indicaţii suplimentare mai jos, în scrisoarea nr. IX, şi precizarea că extrasul din cronica respectivă se află, de fapt, într-o altă carte, în scrisoarea nr. XII).

Peste aproape o lună, la 12 decembrie, Hasdeu scria, printre altele:

„*Pour le moment je suis diablement absorbé par mon Glossaire, surtout par le Glossaire I que je termine demain ou après-demain, de manière qu'il n'y aura plus à faire – pour ma part – que les* Indices.

Quant à l'ouvrage de Grigorovič, je ne trouve rien dans mes Excerpta, mais je vois des passages entiers en roumain *cités dans* Раковски, *Нѣколко рѣчи о Асѣню първому, Бѣлградъ, 1860, in-4, p. 19, livre qui doit être connu à Kreck. Je me rappelle aussi, que c'est bien chez Rakovski, pendant son séjour à Bucarest, où il est mort, que j'ai vu une fois le livre de Grigorovič*" (nr. IX, p. 41–42, 115–116).

Cum se va corecta Hasdeu însuşi în scrisoarea nr. XII, datată de prof. D. Găzdaru la sfîrşitul lui februarie 1878 (p. 47, 118), este vorba însă de o altă carte: „*Je viens de retrouver ma notice sur la c[h]ronique roumaine dout je Vous ai écrit une autre fois. Elle est indiquée, avec des extraits dans un autre ouvrage de Grigorovič : О Сербии в ее отношениях к соседним державам,* Казань, 1859, *прибавление I*[oe]".

Corespondenţa continuă peste mai bine de o lună, la 23 ianuarie 1878 (Hasdeu a notat din neatenţie: 1877, ceea ce a determinat plasarea scrisorii la nr. III, p. 22–24, 108):

„*Très honoré ami,*

J'ai compris l'Introduction tout-à-fait comme Vous même (un Schuchardt n'aurait pas même la faire autrement), et la preuve c'est l'annonce qui en a été publiée dans tous les journaux roumains et qui fait que l'ouvrage est attendu avec la plus vive impatience, de sorte que je reçois tous les jours les demandes les plus pressantes[2]. *Ainsi mon impatience n'avait pas le sens que Vous lui soupçonnez, sans doute par ma propre faute, vu que je ne me suis pas exprimé assez clairement. C'est que je voulais Vous prier, c'est de m'envoyer une partie de l'Introduction, afin de la pouvoir metre sous presse, en attendant le reste. Serait-ce possible ? Dans trois jours tout au plus je Vous envoie la fin du Glossaire, de manière qu'il ne me reste plus rien à faire. Pour le moment, par la poste d'aujourd'hui, je Vous ai expédié la feuille 19, dont une partie Vous a été communiqué en épreuve, mais que j'ai revue et corrigée.*

J'ai reçu dernièrement une lettre de la part d'Ascoli, où il me prie de collaborer à son Archivio *et où il s'exprime de la manière la plus flatteuse par rapport à nos* Cuvente

---

[1] Hasdeu avea în vedere ediţia 1 a acestei cărţi, apărută la Kazan, în 1848, dar între timp, chiar în acel an, 1877, apăruse ediţia a doua, postumă (Nota îngrijitorului ediţiei poartă data: 29 iulie 1877; vezi reproducerea fotomecanică, apărută la Sofia, în 1978); vezi *Scrisori ale lui Jan Boudouin de Courtenay către B. P. Hasdeu*, publicate, cu o introducere, de Mihai Mitu, „Romanoslavica", XVIII, 1972, p. 347–362 (în mod deosebit, scrisoarea nr. III, Varşovia, 7 aug. 1877, p. 355–357).

[2] Alături de fotocopia scrisorii, la p. 24 se reproduce un anunţ de ziar (şi anume din „Românul", 1 ianuarie 1878 st.v., p. 3, col. 5, jos), pe care Hasdeu l-a trimis lui Schuchardt:

„*Direcţiunea generală a Arhivelor Statului*

A ieşit de supt presă şi se va pune peste puţin în vînzare prima serie a *Publicaţiunilor istorico-filologice ale Direcţiunii generale a Arhivelor Statului*, supt titlul de:

Cuvinte din bătrîni. — Limba vorbită între anii 1550–1600, studiu paleografic şi linguistic de *B. P. Hasdeu*, cu o introducere asupra importanţei şi direcţiunei ştiinţifice a filologiei române de celebrul linguist german *Hugo Schuchardt.*

Acest volum, aproape 400 pagine în 8 mare, coprinde, afară de introducerea generală:

I. Treizeci şi trei texturi, cu cercetări introductive şi vaste adnotaţiuni istorice, paleografice, economice, juridice, linguistice etc.

II. Un glosar documental dintre anii 1535–1592.

III. Un specimen de dicţionar etimologic al limbei române pe baza unui vocabular manuscris de la 1600.

IV. Şase indici analitice.

V. Vreo cincizeci de facsimile de pe portrete, manuscrise, iscăliture, peceţi, semne de hîrtie etc., etc."

(Anunţul se repetă în numerele din 2–3, 5, 10, 12 şi 14 ianuarie 1878 st.v.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

den bătrîni, *dont je lui avais fait parvenir quelques feuilles. Dans ma reponse, je l'ai prié d'en dire quelque chose dans les journaux italiens. Quant à* l'Archivio, *je lui ai promis des monographies* roumaines-bulgares-albanaises *dans le sens de son programme, si bien formulé dans les* Studj critici, *II, p. 64* (. . .)[1]. *J'ai oublié de Vous dire que la plupart des prisonniers turcs qui se trouvent présentement à Bucarest, sont albanais par sang, et je profite grandement dans mes études albanaises.*

En attendant la réponse, je Vous serre cordialement les mains,

Ami dévoué
B. P. Hasdeu".

Răspunsul şi o parte din textul lui Schuchardt au sosit într-adevăr destul de repede, la începutul lunii februarie, dar nu în forma pe care ar fi aşteptat-o Hasdeu, căci iată ce citim în scrisoarea lui Hasdeu din 17 februarie 1878:

„*Très honoré ami,*

Si je ne Vous ai pas écrit depuis si longtemps, c'est que Votre lettre et le manuscrit sont arrivés pendant mon absence à Krayowa, où j'ai passé deux semaines. De retour, j'ai envoyé le manuscrit à l'imprimerie, et demain je Vous en envoie une épreuve, accompagnée en marge de quelques observations dont l'appréciation reste tout-à-fait à Votre gré. Le travail est magnifique comme critique, tous les points controversés ou controversables y étant superbement traités et débattus, mais — puisque Vous demandez une pleine franchise — il lui manque quelque chose comme Introduction, Einleitung, destinée pour le public étranger; à savoir l'indication sommaire, au moins en deux-trois mots, des points non-controversables définitivement gagnés à la science et qui n'ont pas été même touchés par les autres. Autrement, le lecteur de l'Introduction ne pourrait se former du livre entier qu'une idée purement négative.

Le document « vor 1600 » publié dans Arhiva[2] *est parfaitement autentique, mais je n'ai reproduit dans mes Textes que des pièces inédites, à l'exception du No. XXXII, que je considère du reste aussi comme inédit, car il a été horriblement estropié par M. Aricesco.*

Pour mon étymologie de zechie *je viens de trouver une confirmation dans Du Cange, un mot* seclum (*pour* seclam *accus. de* secla = setula, *cf. ibid.* sicla = situla).

Les Indices *ne peuvent pas être achevés avant Votre Introduction, car il doivent l'embrasser aussi. Il y aura:*

1. *Indice diplomatic.*
2. *Indice bibliografic.*
3. *Indice istoric.*
4. *Indice paleografic.*
5. *Indice linguistic:*
   - *a) Fonologic.*
   - *b) Morfologic.*
   - *c) Lexic.*
   - *d) Onomastic.*
6. *Memorabilia.*

(. . .) Je tire la première édition seulement en 500 exemplaires, de manière que nous puissions bientôt en tirer une autre, revue et corrigée.

Je Vous prie de me communiquer les fautes d'impression que Vous auriez observées dans le livre. J'en ai remmarqué moi-même beaucoup, comme pluvies *pour* pluviam *etc.*

Je Vous serre cordialement la main,

Ami devoué
B. P. Hasdeu"

(nr. X, p. 43—45, 116—117).

Peste trei zile (20 febr.) urmează o altă scrisoare, care însoţeşte trimiterea corecturii cerute:

„*Très honoré ami,*

Voici l'épreuve demandée. Prière de la renvoyer le plus vite possible, de même que la fin ou la continuation de l'Introduction. Une demande: Voulez-Vous une centaine de

[1] Vezi şi scrisorile XXIII şi XXVI.

[2] Arhiva istorică a României", publicată de Hasdeu, t.I, partea 1, 1865, p. 35, nr. 38 (document nedatat: după limbă, este, totuşi, posterior secolului al XVI-lea).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

tirages à part? *Je puis Vous assurer que ça ne me coûte absolument rien, ou ma convention avec l'imprimeur. En ce cas, quel en serait le titre ou le frontispice?*

Ami devoué
B. P. Hasdeu"

(nr. XI, p. 46, 117—118).

Curînd, corectura a fost returnată, astfel că la 1 martie [1878], Hasdeu scria din nou corespondentului său:

„*Très honoré ami,*

La partie que Vous m'avez renvoyée sera imprimée ponctuellement d'après l'épreuve; je garantis qu'il n'y aura une seule faute d'impression. Elle forme justement une feuille de 16 pages. Mais le livre est attendu avec la plus vive impatience; je reçois continuellement des demandes et des récriminations de toutes parts, et tout que je puis répondre, c'est que: « L'introduction de Mr. Schuchardt n'est pas encore prête ». Ainsi donc, très honoré ami, je me vois contraint, bon gré mal gré, de Vous presser un peu.

Il m'est impossible, à moi, *de Vous indiquer* — à Vous — *les points les plus importants de mon livre. Vous pouvez en juger mieux que moi. Le passage de Votre dernière lettre, où Vous avez l'obligeance de me dire que « mon glossaire étymologique Vous a plu extrêmement et que Vous le considérez comme la partie la plus importante », en est une preuve. Ce passage m'a touché d'autant plus, que c'est précisement la même jour que j'ai été vivement blessé par M. Neumann (Z.f.v. Spr., t. 24, p. 182), qui parle de moi sans avoir lu un seul de mes écrits (. . .).*

Bref, je suis vraiment enchanté que mon glossaire étymologique Vous a plu. En effet, j'y ai été beaucoup plus réservé, beaucoup plus timide *que je ne le suis ordinairement. Votre leçon de circonspection et de sang froid m'a profité. . .*

Encore une fois, on *attend impatiemment la fin de l'Introduction.*

Je vous serre cordialement les mains,

Ami devoué
B. P. Hasdeu

Le 1 mars.
P.S. J'ai mis comme titre à Votre introduction:
Über B. P. Hasdeu
« Altrumänische Texte und Glossen »
von
. . . . . .
Est-ce bien?

H."

(nr. XIII, p. 48—51, 118—120).

După care, a doua zi urmează o nouă scrisoare:

„*Très honoré ami,*

Je Vous ai repondu hier à Votre première lettre de Vienne. Ainsi je n'aurai à ajouter que peu de choses. C'est le titre de « Introducere » qui nous a fait escrimer jusqu'à présent. Aussitôt qu'on le remplace par « Critică », tout s'aplanit. Dans une Critique, je suis parfaitement d'accord qu'il faut signaler toutes les parties faibles d'un ouvrage, et je suis bien loin de me croire infaillible. Dans ma propre préface je dirai:

« M-am adresat tntr-adins către Hugo Schuchardt, cel mai celebru romanist contimporan, după moartea lui Diez (cf. Ascoli. . .) şi cel mai sever, cel mai imparţial judecător, rugindu-l a supune publicaţiunea de faţă unei serioase critice etc. »[1]

Vous voyez donc que — εὕρηκα! — la face de la chose change radicalement.

Quant aux points où je crois que Vous avez tort, et auxquels je repondrai en allemand, car c'est aux Allemands que Votre travail s'adresse, il va sans dire que je Vous communiquerai d'avance ma réponse — ad referendum. Je n'y toucherai pas les points où Vous avez raison, et dont je profiterai dans mes « Addenda et corrigenda ». Enfin, dans l'Index, toutes les etymologies approuvées par Vous seront indiquées par un asterisque, et par deux asterisques toutes celles que Vous combattez[2]*. Mais en tout cas il faut hâter la chose.*

---

[1] Textul definitiv diferă întrucîtva (vezi [*Prefaţa*] la t. I).
[2] Indicele din *Suplement la tom. I* (p. *o—u*) are întrucîtva altă înfăţişare.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Pour Vous prouver qu'une critique sérieuse, si sévère qu'elle soit, ne me fâche pas, je Vous assure que celle de Napoléon Caix m'a plu beaucoup, bien que je ne renonce pas aux étymologies qu'il combat, convenant seulement qu'elles n'ont pas été suffisamment démontrées et que je dois y revenir. Je viens de nouer des relation avec Caix, et je Vous envoie la lettre qu'il m'a écrite, en Vous priant de me la renvoyer, vu que je conserve soigneusement ma correspondance.

Ami devoué
B. P. Hasdeu"

(nr. XIV, p. 52—54, 120—121).

După ce, la 22 martie — fiind „très malade depuis une semaine" — îi trimisese „tout ce que j'ai pu trouvé de *ma première croisade contre la latinomanie*", pe cînd avea 22 de ani (nr. XV, p. 55, 121), urmează, la 5 aprilie, răspunsul consternat, după primirea celei de-a doua părți a criticii lui Schuchardt:

„Très honoré ami,

Je viens de recevoir le reste de Votre manuscrit, j'ai à peine eu le temps de le parcourrir, et je me sens déjà dans la position la plus difficile, la plus curieuse.

Plus que la première partie, c'est une critique acerbe, impitoyable, qui cherche souvent même « nodum in scirpo »[1]*, une critique telle que Vous même n'en avez jamais écrit de plus sévère.*

Je cours à l'introduction de Littré à la grammaire de Brachet, à l'introduction d'Egger au dictionnaire de Brachet, à l'introduction de Benfey au dictionnaire de Fick, à l'introduction de Schleicher à la monographie Ak de J. Schmidt[2]*, à tout d'autres introductions courtes et longues, et je me demande: qu'aurait-il fait, le pauvre Fick, par exemple, dont l'ouvrage fourmille d'hypothèses hasardées, si Benfey l'avait bafoué d'un bout à l'autre dans l'introduction même? !*

Vous voyez, très honoré ami, que je suis extrêmement franc.

Je regrette à present d'avoir ajouté aux textes le glossaire « qui Vous a plu ausserordentlich *», car dans ce glossaire Vous n'avez trouvé absolument rien de bon; là-même où l'évidence est parfaite, comme* fughicel — funicel = funghicel, *Vous plasez à côté une hypothèse pour affaiblir l'évidence, et une hypothèse impossible =* furuncellus *(le* n *de furunculus pouvait-il disparaître en roumain?), ou bien comme dans* solz = soldum. *Vous demandez une analogie de transition logique, là où j'en donne une et où il n'en faudrait pas même, car au fond il n'y a pas deux sens, mais un seul sens*".

După o serie de alte exemple, Hasdeu încheie:

„Vous voyez qu'en publiant l'introduction, c'est-à-dire l'hypercritique, telle qu'elle est, je devrai l'accompagner d'une anti-critique; car autrement ce serait me tuer moiméme de bonne grace et tuer mon livre. Comme critique, qui me rappelle celle de Weber contre Pictet, cette introduction pourrait paraître parfaitement dans la revue de Kuhn ou de Gröber, et rien ne m'empêcherait alors de la réfuter, moi ou un autre.

Maintenant, que dois-je faire?

Je Vous serre cordialement les mains,

Ami devoué
B. P. Hasdeu"

(nr. XVI, p. 56—59, 121—123).

Și îndată, a doua zi altă scrisoare, în completarea acesteia:

„Très honoré ami,

Après Vous avoir expédié hier ma lettre, j'ai eu l'occasion de lire le manuscrit que Vous m'avez envoyé à quelques-uns de mes amis. Je ne puis pas me retenir de ne pas Vous communiquer sur le champ le bon mot qu'a fait l'un d'eux. Une telle introduction en tête d'un livre, a-t-il dit, équivant à un frontispice:
Lasciate ogni speranza voi ch'entrate!

---

[1] „Nod în papură".
[2] *Die Wurzel Ak im Indogermanischen*, Weimar, 1865 (Teză de doctorat).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Un autre a constaté Votre profond[e] silence par rapport à sălduș, *à* duvalm, *aux most cumans, à la forme articulée* ѫѧѕѡ, *à* sămărît, *à* prăsi, *à* pestire, *à* lostun, *à* gligan *etc., où mes vues sont tout-à-fait neuves, pour aller chercher à tout prix des défauts là même où il n'y en a pas, par exemple en m'attribuant la dérivation de* țărmure *de* terminem, *tandis que moi je ne me suis pas prononcé entre* terminem *et* termonem.

Maintenant, l'introduction étant annoncée et n'étant pas faite, ni même faisable, car il Vous sera impossible de voir le bon côté du livre au moins avec la même attention que Vous prêtez à son côté mauvais ou qui Vous paraît tel, — que faire?

Faut-il mettre dans ma préface que l'introduction n'a pu être faite à cause de . . . de quoi?

Je Vous prie, très honoré ami, de vouloir bien m'écrire un petit mot là-dessus et je Vous serre cordialement les mains. Sans rancune,

Ami devoué
B. P. Hasdeu.

P.S. Si Vous m'indiquez une seule *introduction de cette espèce dans* toute *la littérature contemporaine, je baisserai volontiers l'étandard*" (nr. XVII, p. 60—61, 123—124).

Răspunsul nu s-a lăsat mult așteptat, căci Hasdeu scrie din nou la 11 aprilie:

„*Très honoré ami,*

Au moment même où je reçois Votre troisième lettre, la plus courte, mais vraimen! amicale et pour laquelle je Vous suis très reconnaissant, je dois partir pour Iassi. Il s'agit d'une affaire importante. La chaire des littératures modernes romanes [*la Universitatea din Bucureşti*], *après la mort de Marsillac, est vacante. Le concours pour l'obtenir doit se passer devant l'Université de Iassi, plus deux professeurs délégués par l'Université de Bucarest: moi et Urechia. Je désirerais infiniment faire obtenir cette chaire à notre ami Frollo (. . .). Je reviens à Bucarest dans 5 jours tout au plus. Je prends avec moi Votre manuscrit, afin de pouvoir Vous indiquer au long les points de litige, ou plutot d'accomodement. Pour le moment, à propos de* lughicel, nghi *n'est-il pas devenu* ghi *dans* sughiț = singultus? *car en face des formes romanes avec* ng *il n'y a pas nécessité de recourir à une forme latine sans* n. *A propos de* aciua, i *après la palatale n'est-il pas devenu* iu *dans* giur = gyrus, *où toutes les langues romanes n'ont que* gi, *est sans qu'en puisse prétexter l'action d'une labiale? (. . .). Mais on me presse. Je crains d'échapper le train. Je Vous serre cordialement la main et je Vous écrirai de Iassi.*

Ami devoué
B. P. Hasdeu"

(nr. XVIII, p. 62—64, 124—125).

Corespondența este reluată la întoarcerea lui Hasdeu din Iași:

„*Très honoré ami,*

Au lieu de cinq jours, j'ai passé à Iassi une quinzaine entière. De retour, j'ai trouvé Vos deux lettres. Je vous envoie mes notes qui sont très eparpillées, car je n'ai pu les faire qu'à fur et mesure. Frollo sera nommé professeur suppléant *jusqu'à un nouveau concours(. . .).*

J'attends avec impatience Votre manuscrit refait et remanié amicalement, afin de pouvoir une fois livrer l'ouvrage au public, qui l'attende depuis si longtemps.

Je vous serre cordialement les mains,

Ami devoué
B.P.Hasdeu.

P.S. Nous n'avons pas à l'imprimerie de compositeur allemand. *C'est à force d'avoir fait moi-même 6 épreuves, que la première partie de Votre introduction est parue telle que Vous la voyez.*

H."

Urmează o listă de semnalări ale unor etimologii noi ce ar merita o mențiune (de ex., numele de stofe, cuvinte de origine orientală etc.), precum și întîmpinări la unele observații ale lui Schuchardt, care vor reveni, de altfel, în textul tipărit la *Addenda et corrigenda* (nr. XIX, p. 63—72, 125—129).

Răspunsul acestuia a fost însă, desigur, tranșant, căci iată ce-i scria Hasdeu la 12 mai, cu care prilej aflăm pentru prima dată despre tipărirea *Cronicii lui Moxa:*

„*Très honoré ami,*

Je viens de recevoir Votre ultimatum de Vienne. Je l'accepte sans le plus discuter, car j'ai promis au Prince Charles de lui présenter le livre vers la fin du Mai. Le retard est déjà trop long. Mais je me réserve pour ma part deux clauses:

1. *Au lieu de «cu introducerea lui H. Sch.», je mettrai sur le frontispice: «cu o critică linguistică de H. Sch.»;*

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

2. *À la fin de Votre écrit, sous le titre de «Zur Verständigung»*[1], *je répondrai en allemand à celles de vos opinions qui me paraissent erronées.*

Voila donc l'affaire arrangée!

Tocilescu vient de m'apporter de Moscou la c[h]ronique roumaine inédite de Moksa de 1620, écrite au couvent de Bistritza, utilisée en partie par Grigorovič et dont je vous ai parlé une autre fois[2]. *Elle va figurer comme Annexe à mon livre. Elle occupe 5 ou 6 feuilles d'impression.*

Je Vous serre cordialement les mains, attendant avec la plus vive impatience Votre manuscrit, tel que cela Vous convient.

Ami devoué
B. P. Hasdeu"

nr. XX, p. 73—74, 129).

Peste aproape o lună, la 6 iunie, aflăm de proiectul savantului român de a-l vizita pe Schuchardt la Graz şi de a face astfel cunoştinţă personal:

„*Cher ami,*

Enfin j'aurai l'occasion de Vous connaître personnellement. Au commencement de Juillet je pars pour l'Italie et de là je me rendrai à Paris. Je commencerai par passer une quinzaine de jours chez mon oncle à Vienne; puis de Vienne à Venise par Gratz. *Vous y trouverai-je? Répondez une ligne.*

Je Vous serre la main,

Ami devoué
B. P. Hasdeu"

(nr. XXI, p. 75, 129—130).

Cu toate acestea, întîlnirea n-a putut avea loc, cum aflăm din scrisoarea expediată, din nou de la Bucureşti, la 27 octombrie, după ce între timp — şi anume la 10 august — Hasdeu redactase în formă definitivă prefaţa tomului I şi dăduse o formă mai acceptabilă subtitlului cărţii: „*Cu observaţiuni filologice de Hugo Schuchardt*"[3].

„*Mon excellent ami,*

Je mérite bien Votre colère, mais pas autant que l'on pourrait croire de prime abord. Dans mon voyage d'Italie je n'ai pas passé par Gratz, mais de Pesth directement par Pragerhoff. À Vienne j'ai visité Miklosich et Mussafia, sans leur laisser mon adresse, car je ne logeais pas à Vienne, mais à Hacking, où mon oncle le Dr. Boleslas de Hizdéu possède une magnifique villa (...). De cette manière, moi, que désirais vivement Vous serrer la main, je n'ai pu Vous trouver et je suis resté, à mon tour, introuvable par Vous. Vous ne pouvez pas Vous imaginer mon désappointement et mes regrets, quand Frollo m'a montré Votre lettre. Maintenant revenons à nos moutons. Dans dix jours Vous allez recevoir le 1^r^ tome de Cuvente den bătrîni *et le tirage à part de Votre excellente critique. Le 2e tome est sous presse (...). À propos de Votre critique sur la dérivation du mot* aćuez, *je trouve dans la grammaire de Molnar la forme transilvaine c'est-à-dire* aćiare *avec le sens précis de «ruhen».*

Je Vous serre cordialement les mains,

Ami devoué
B. P. Hasdeu"

(nr. XXII, p. 76—78, 130—131).

Mult aşteptata carte a ieşit de sub tipar, în fine, în prima jumătate a lunii noiembrie — dar, sub un motiv ingenios, fără observaţiile lui Schuchardt, amînate pentru tomul II — căci la 28 ale lunii Hasdeu îi scria astfel lingvistului german:

---

[1] „Spre înţelegere".

[2] În scrisorile nr. VIII şi XII.

[3] Un ecou al activităţii intense din acele zile îl găsim în scrisoarea lui Hasdeu din [august 1878] către soţia şi fiica sa (care nu împlinise încă 9 ani), aflate într-o excursie la Paris:

„Scumpele mele Iulie,

Abia astăzi am isprăvit Cuvintele din bătrîni. *De cînd aţi plecat, am lucrat zi şi noapte, căci ştii cît de importantă este pentru noi această chestiune (...) Eu plec la Florenţa la 24 august*" (*Documente şi manuscrise literare.* Vol. III. *Corespondenţa B. P. Hasdeu — Iulia Hasdeu.* Ediţie publicată, adnotată şi comentată de Paul Cornea, Elena Piru, Roxana Sorescu, Bucureşti, Ed. Academiei, 1976, p. 38).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

„*Mon excellent ami,*

J'espère que Vous avez reçu déjà les Cuvinte. *Si je ne Vous ai pas envoyé Votre brochure, en voici la cause. J'ai cru que, en vue de la Chronique de Moxa, que Vous n'avez pas connue, Vous voudriez peut-être ajouter un* Nachtrag, *et en ce cas il faudrait relier ensemble les deux parties. En cas contraire, veuillez bien m'écrire, pour que je puisse Vous envoyer aussitôt le paquet (. . .). Quant à moi, je n'ai envoyé jusqu'à présent le livre presque à personne, excepté mes amis ou mes connaissances de France et d'Italie (Picot, Gaston Paris, Ascoli, Gubernatis, Caix, Dora d'Istria), pui à Benfey, Gröber et Sayce. Dites-moi Votre idée là-dessus. Il y a quelques jours, notre savante Princesse Elizabeth m'a parlé beaucoup de Vous (. . .), et je lui ai promis de lui remettre bientôt un exemplaire de Votre brochure ; elle m'a dit que la Roumanie doit Vous être reconnaissante pour Votre sympathie, et j'espère que Vous allez recevoir vers le nouvel an l'Etoile de la Roumanie. J'ai lu l'article de Jarnik dans* l'Osten ; *de Gubernatis a écrit aussi quelque chose dans la* Nuova antologia *du 15 oct. ; Ascoli m'a promis un article développé.*

Je vous serre cordialement la main,

Ami devoué
B. P. Hasdeu

Le 28 nov. 78.

P.S. J'ai donné à Ascoli pour Archivio glottologico *une longue étude en français intitulée: Le type morphologique* homo ille ille bonus *et sa parentèle dans les langues balkaniques.*

Hasdeu"

(nr. XXIII, p. 79—80, 131).

Peste trei săptămîni, la 19 decembrie, găsim explicaţia transferării observaţiilor lui Schuchardt la tomul II:

„*Mon excellent ami,*

Comme Vous avez parfaitement raison de ne pas avoir connu la Chronique de Moxa que Tocilescu m'avait apporté de Moscou déjà après l'impression des deux premières feuilles de Votre introduction ; et comme cette introduction va paraître dans le deuxième volume, car il m'était impossible de la publier sans l'accompagner de quelques objections, qui demandaient de travail et que je n'avais pas prêtes (il est bien difficile de faire des objection à une autorité comme Schuchardt), eh bien, je me suis décidé — j'espère que cela Vous convient — de réimprimer de nouveau *Votre introduction, remaniée par Vous de telle manière que Vous voulez. Nous avons assez de temps, car l'introduction portera la pagination romaine, et par conséquent peut être mise sous presse après la clôture du volume entier. En attendant, j'imprime toutes les pièces destinées à entrer dans le deuxième volume, travail qui sera terminé jusqu'au mois de juin. Pour le moment, Je Vous envoie sous bande, jusqu'à Votre décision ultérieure, que j'attends avec impatience, deux exemplaires non brochés de Votre introduction.*

*L'*Etoile de la Roumanie *est sûre ; le ministre le plus influent du nouveau Cabinet roumain est mon ami Stourdza, qui a pour Vous une espèce de vénération.*

Dans quelques jours je Vous expédie encore une dizaine d'exemplaires de Cuvente. *Je Vous prie de les distribuer* en notre nom commun, *car dans le premier volume même il y a beaucoup de Vous : à cause de mon tempérament un peu fougueux j'aurais commis beaucoup de fautes si je n'étais pas retenu par la* crainte *de Votre extrême sévérité. Vous m'avez souvent corrigé sans Vous en douter.*

Je Vous serre cordialement la main,

Ami devoué
B. P. Hasdeu"

(nr. XXIV, p. 81—82, 132).

Următoarea scrisoare este expediată peste aproape două luni, la 12 februarie 1879 ;

„*Mon excellent ami,*

Si je ne Vous ai pas écrit depuis si longtemps, il y en avait eu deux causes. D'abord j'ai été malade, et toute ma famille de même ; puis, en Vous écrivant, je voulais Vous envoyer en même temps l'Etoile de la Roumanie. Le décret qui Vous la décerne est prêt depuis un mois, mais le gouvernement autrichien a prié notre gouvernement de ne pas décorer les Autrichiens avant de communiquer leurs noms au Cabinet de Vienne (. . .).

Les Cuvente den bătrîni *commencent à être très recherchés en Allemagne. Harrassowitz de Leipzig a vendu 20 exemplaires en quelques jours, et il me demande encore. J'ai reçu aussi une demande de la part de Gerold de Vienne. Vous pouvez distribuer les exemplaires que*

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

je Vous ai envoyés, à qui bon Vous semblera. L'ouvrage intéressera probablement les Espagnols, qui ne le connaissent pas du tout[1].

Il va sans dire que Votre introduction, comme manuscrit, *peut être communiquée à Cihac et aux autres. Je l'ai communiquée moi-même à quelques-uns, mais toujours comme manuscrit.*

Aussitôt après l'arrivée de l'avis de Vienne, je Vous expédierai la décoration à Madrid, à l'ambassade d'Autriche.

Je Vous serre cordialement les mains,

Ami devoué
B. P. Hasdeu"

(nr. XXV, p. 83—84, 133).

Într-o scrisoare, pe care prof. D. Găzdaru o datează în martie sau aprilie același an, Hasdeu îi comunică cu satisfacție, printre altele, colegului său:

„*Mon excellent ami,*

Enfin, je viens de recevoir Votre décoration: officier de l'Etoile de la Roumanie (...).

Je Vous remercie infiniment pour l'article de Gustave Meyer, qui a fait une grande sensation[2].

Comme je ne suis pas sûr si cette lettre parvient jusqu'à Vous, j'écris très peu. Je Vous envoie la lettre par laquelle Mr. Stourdza m'a transmis Votre décoration et où il Vous remercie au nom de tous les Roumains. Maintenant, écrivez-moi vite, comment et où *Vous envoyer la décoration et le décret princier?*

(...) *Ascoli m'a dernièrement écrit que Vous avez passé chez lui à Milan et que Vous avez parlé ensemble de mon étude sur* Homo-ille ille-bonus. *J'en ai fait déjà les épreuves, et elle va paraître bientôt. Sur quelques points où je n'étais pas d'accord avec Ascoli, nous nous sommes fait des concessions mutuelles, c'est-à-dire il a supprimé les notes qui me déplaisaient, car je le croyais y avoir tort, et j'ai modifié les passages où il peut avoir raison. En tout cas, c'étaient des bagatelles de part et d'autre*[3].

Je Vous serre cordialement la main,

Ami devoué
B. P. Hasdeu"

(nr. XXVI, p. 85—86, 134).

Cum călătoria lui Schuchardt în Italia și Spania a durat câteva luni, Hasdeu îi scrie din nou abia la 28 noiembrie 1879, dîndu-i informații mai ales despre tomul II al *Cuvintelor*, în curs de tipărire:

„*Très cher ami,*

Enfin, je sais que Vous êtes quelque part! Votre séjour en Espagne a été quelque chose de si vague, si non-localisé, *que je me demandais toujours si Vous êtes ou non. Gratz, au contraire, est un point géographique bien déterminé.*

Je viens de Vous envoyer par poste quelques feuilles éparses du 2e volume des Cuvente. *Le tout va paraître dans un mois tout au plus. Comme nombre de pages, c'est le double du premier volume. Comme importance, c'est à Vous à décider. Le 2e volume appartient plutôt à la* Völkerpsychologie *qu'à la Linguistique, ou bien c'est un trait d'union entre les deux.*

Quant à Cihac, je n'en parle pas. Gaster vient de lui repondre dans le Zeitschrift f. rom. Philologie, p. 468—76[4]. *Il fait trop d'honneur à Mr. Cihac. Un homme qui tire* hoț *de* zŭlŭ, cimilesc *de* cin, șubred *de* szczupły *etc., etc., etc., et dont l'ouvrage entier ne donne las une seule fois la raison d'une étymologie, est au-dessus d'une critique, à fortiori d'une réponse. En tout cas, il a fait une grande découverte: l'élément latin du roumain est égal à son élément turc (1/5 = 1/5)!!*[5]

Je Vous serre cordialement la main,

Très cher ami,
tout à Vous
Hasdeu"

(nr. XXVII, p. 87—88, 134—135).

---

[1] Schuchardt urma să plece în Spania.

[2] Apărut în „Beilage zur Allgemeinen Zeitung", 1879, nr. 42 (vezi *Prefața* la tom. II).

[3] În românește, studiul integral a fost inclus în tomul II al *Cuvintelor* (p. 611—687; vezi și notele corespunzătoare).

[4] Textul a fost reprodus ulterior în *Suplement la t. I.*

[5] Vezi critica lui Hasdeu din tomul III al *Cuvintelor* și notele noastre corespunzătoare.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Trecînd peste două misive ale lui Hasdeu din 2 şi 9 aprilie 1880, referitoare la o eventuală colaborare a lui Schuchardt la *Albumul macedo-român*, îngrijit de V. A. Urechia (apărut în octombrie 1880), o nouă scrisoare referitoare la *Cuvente* este datată 24 aprilie acelaşi an:

„*Très cher ami,*

Nos relations sont devenues un peu languissantes. Votre voyage d'une part, de l'autre côté l'extrême agglomération de mes occupations (Archives, professorat, Académie et — depuis quelques mois — la charge très importante de membre du Conseil supérieur de l'Instruction publique) les ont sensiblement dérangés. Faut-il les laisser croupir en cet état-là?

Je serais très curieux de connaître un peu en détail Votre opinion sur les Cărţile populare *et le* Supplément[1]. *Comme je veux faire paraître bientôt un Supplément au 2e volume*[2]. *Vos conseils et Vos observations me seraient, comme pour le passé, d'un prix inestimable. Pour le moment, je me fais le plaisir de Vous annoncer que l'Académie Roumaine, dans sa séance d'avant-hier, à bien voulu me décerner presque à l'unanimité (20 suffrages de 22 valables) le grand prix Héliade de 5.000 fr.*[3]

En attendant Votre réponse, je Vous serre cordialement la main,

Ami devoué
B. P. Hasdeu"

(nr. XXX, p. 91—92, 136).

Lăsînd la o parte trei mesaje din [1880—1881], [sept. sau oct. 1884] şi 10 ian. 1885 (nr. XXXI, XXII şi XXXIII), dintre care primul referitor la ediţia *Psaltirii* lui Coresi (1577), apărută în 1881, reţinem ca foarte semnificativă pentru raporturile reale dintre cei doi savanţi scrisoarea lui Hasdeu din 27 sept. 1885:

„*Très cher ami,*

Auriez Vous jamais cru que mes sentiments envers Vous puissent changer? Je Vous admire toujours comme science, comme pénétration; je Vous aime toujours, comme caractère, comme tempérament. Si notre correspondance c'est un peu ralentie, il y en avait des causes différentes d'une part et de l'autre.

Depuis quatre ans je suis seul à Bucarest. Ma famille, c'est-à-dire ma femme et ma fille, habitent Paris à cause de l'éducation de ma fille qui veut absolument devenir Docteur ès Lettres, *et qui deviendra, j'espère. De cette manière, tous les ans au mois de Juillet je vais à Paris, je prends ma famille, nous voyageons deux mois (en Suisse, en Hollande, en Angleterre), puis je la ramène à Paris et je reviens à Bucarest. Trois mois par an je suis un vrai touriste, qui ne travaille rien, mais qui, de retour chez lui, se voit obligé de travailler doublement, pour pouvoir rattraper sur le temps.*

Vous savez déjà peut-être que Gaston Paris a présenté mon livre à l'Institut avec les plus grands éloges. Ascoli et A. Tobler m'ont écrit des choses très flatteuses. Et puis Vous, mon excellent ami! Vous voyez donc que, pour le moment, je ne puis pas me plaindre, et par conséquent je travaille avec ardeur" (nr. XXXIV, p. 97—100, 138—139).

Aici se încheie corespondenţa între cei doi mari lingvişti în jurul *Cuventelor*. În fondul Schuchardt se mai găsesc încă două scrisori — una din 18 iulie 1886 (cum se descifrează pe fotocopie, la p. 103, şi nu 1888, cum din neatenţie s-a transcris la p. 139), referitoare la *Magnum etymologicum Romaniae* (t. I, 1886) şi la participarea lui Hasdeu la al VII-lea Congres al Orientaliştilor de la Viena[4], şi alta, document zguduitor al durerii, expediată curînd după moartea atît de prematură a fiicei sale, excepţional dotate, Iulia (survenită la 17/29 sept. 1888, la Bucureşti):

„*Très cher ami,*

C'est un homme mort qui Vous écris. Je n'existe plus ni pour la science, ni pour la patrie. Je n'ai plus de but dans ma vie, si ce n'est de publier le plus tôt possible les écrits

---

[1] Care apăruseră la începutul anului 1880.
[2] Nu a mai apărut.
[3] Vezi şi *Studiul introductiv*.
[4] Cf. comunicarea lui Hasdeu: *Sur les éléments turcs dans la langue roumaine. Notice lue au VIIe Congrès des Orientalistes à Vienne le 2 octobre 1886*, Bucarest, 1886. În finalul scrisorii, Hasdeu îl întreabă pe prietenul său: „*Y viendrez-Vous aussi? Ou bien voulez-Vous que je fasse une petite excursion jusqu'à Gratz?*" Desigur, între timp, cei doi savanţi făcuseră cunoştinţă personal, după cum rezultă indirect din unele referiri la Schuchardt, în *Corespondenţa B. P. Hasdeu — Iulia Hasdeu*, citată mai sus (cf. *Indice de persoane*, p. 477).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

posthumes de ma Julie, qui a laissé, vers et prose, de véritables bijoux pour 3 volumes au moins. Je Vous en envois par poste un petit échantillon[1].

Ami devoué
Hasdeu"

(nr. XXXVI, p. 104, 139—140). — *Pag. e*(431).

2 Raportul lui G. Bariţiu a fost prezentat la Societatea Academică Română în ziua de 20 septembrie 1878 şi publicat în „Analele" acesteia, t.XI, secţ. I, 1878, p. 170—178, fără însă ca volumul să primească premiul pentru care a fost propus. *Pag. f* (430).

3 Este vorba despre t.IV, Bonn, 1879—1880, p.141—184 (în româneşte, sub titlul *B. Petriceicu-Hasdeu şi „Cuvinte din bătrîni"*, „Convorbiri literare", XIII, 1879, nr. 3, iunie, p. 81—98; nr. 4, iulie, p. 135—155). — *Pag. f* (431).

4 Este vorba despre articolul *Iarăşi d. Cihac ! Cîteva precepte pentru începători în linguistică*, „Columna lui Traian", VII, 1876, p. 179—186, pe care Hasdeu îl reproduce aici aproape integral (p. 180—186), omiţînd introducerea şi un scurt *Post-scriptum* (pe marginea articolului acestuia, *Răspunsul meu D-lui Hasdeu*, publicat în „Convorbiri literare", IX, 1876, nr. 12, martie, p. 474—482). Fără a ne opri aici asupra fiecărui exemplu, reamintim că Hasdeu a reluat critica la adresa lui A. Cihac în tomul III al *Cuvintelor* (vezi şi notele noastre corespunzătoare). — *Pag. f*(432).

5 Alexandru Cihac (1825—1887) era fiul profesorului J. B. Hirth din Heidelberg şi al soţiei acestuia, Tereza (născută Pitzenberg), recăsătorită cu doctorul ceh Iacob Cihac (Czihak), stabilit la Iaşi în 1825, unde a jucat un rol însemnat în dezvoltarea medicinii şi a ştiinţelor naturale; acesta l-a adoptat, dîndu-i numele său (vezi: Dr. Paul Pruteanu, *Noi date biografice despre Alexandru Cihac*, „Romanoslavica", VI, 1962, p. 269—270; Idem, *Iacob Cihac*, Bucureşti, 1966). — *Pag. g*(433).

6 Tom. III, 1879, p. 468—476 (la p. LV, probabil scăpare de condei a lui Hasdeu „t.4", pe care o corectăm în „3"). — *Pag. n* (437).

7 Întrucît tomul III n-a fost publicat în întregime, „Indicele linguistic complet şi sistematic la opera întreagă" n-a mai apărut. — *Pag. u* (442).

8 Textul suprimat are următorul conţinut: „fenomen dialectologic foarte remarcabil: аѳ мерсъ (citeşte: au mersă), întrebuinţat în textul de faţă de 2 ori pentru аѳ мерсѳ, apoi неавъндъ (citeşte: neavîndă) şi зикъндъ (citeşte: zicîndă) pentru неавъндѳ şi зикъндѳ, amintesc într-un mod irezistibil formele româno-macedonene corespundinţi: trecutul „au calcată", „au bătută", „au aruptă" etc. şi participiul „calcîndalui", „batundalui", „arupsendalui"...[2], cari în limbagiul documentului nostru ar fi: au călcată — călcîndă, au bătută — bătîndă, au ruptă — rupîndă, în loc de normalele: au călcatu — călcîndu, au bătutu — bătîndu, au ruptu — rupîndu". *Pag. LXXIII* (540), *nr.1.*

9 Lucrurile stau, totuşi, altfel: grafii de tipul пърінътіи, transcris de Hasdeu „părinătele", nu redau o „vocală iraţională", ci se datoresc influenţei scrierii slavone, cu păstrarea adesea a literelor ъ şi ь în poziţie neintensă, în care sunetele respective au dispărut în slava veche încă din secolul XI. — *Pag. LXXIII*(540), *nr.5.*

10 Asupra lui *aciua* Hasdeu a revenit în *Etym. magnum Romaniae*, t.I, col. 189—194; că etimologia acestui cuvînd nu este uşor de stabilit, se vede din soluţiile propuse de diverşi autori (vezi Cioranescu, nr. 50). — *Pag. LXXIV* (541), *nr. 7.*

11 De fapt, *dichis* este postverbal de la *a dichisi* (< ngr. διοίκησα, aorist de la vb. διοικέω — vezi Cioranescu, nr. 2937); pentru *unealtă*, dicţionarele ulterioare păstrează etimologia propusă de Hasdeu: *une* + *alte* (vezi, de ex., *DEX*, p. 997). — *Pag. LXXIV*(541), *nr. 8.*

12 Totuşi, pentru *salbed* cercetătorii ulteriori au acceptat etimologia lat. *exalbidus* (vezi: S. Puşcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, I. *Lateinisches Element*, Heidelberg, 1905, nr. 1525; Rosetti, *ILR*, I², p. 281); cît priveşte pe *şubred*, acesta rămîne cu etimologie neclară (*DEX*, p. 932; vezi unele încercări la Cioranescu, nr. 8301). — *Pag. LXXIV*(541), *nr. 10.*

---

[1] Cele trei volume, îngrijite de îndureratul tată, au apărut peste un an, respectiv peste doi: *Oeuvres posthumes* de Julie B. P. Hasdeu. [I] *Bourgeons d'avril. Fantaisies et rêves*. Avec une introduction par le Cte Angelo de Gubernatis, Paris — Bucarest, 1889 (Cu un *Appendice : La Doîna des Roumains* de B. P. Hasdeu; nouvelle édition, Bucarest, 1904); [II]. *Chevalerie. Confidences et canevas*. Précédé d'une lettre et d'une notice par MM. Emil Boutroux et Louis Léger, 1890 (cu un *Appendice*, cuprinzînd scrieri de Tadeu şi Alexandru Hasdeu); [III] *Théatre. Légendes et contes*, 1890. Vezi, de asemenea: Iulia Hasdeu, *Versuri. Proză. Corespondenţă*. Ediţie îngrijită şi prefaţă de Crina Decusară-Bocşan, Bucureşti, Ed. Minerva, 1976.

[2] „Bojadschy, *Macedonowlachische Sprachlehre*, Bucureşti, 1863, p. 76 sqq." (nota lui Hasdeu).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

13 Totuşi, litera ѧ este o modificare românească a literei chirilice ѧ, care în slava veche reda sunetul ǫ, transformat la începutul epocii mediobulgare în ę̄ (iar apoi denazalizat în ă): cel mai vechi exemplu pe care-l cunoaştem este din 1499: cuvîntul ѧнъ, într-un document din Ţara Românească; cît priveşte valoarea fonetică a acestei litere, H a s d e u are în esenţă dreptate (vezi *DLRV*, p. 111, 191 şi bibliogr. citată acolo). — *Pag. LXXV* (541), *nr.11.*

14 H a s d e u a reluat verbul *acepta* în *Etym. magnum Romaniae*, t.I, col. 158—159; e curios însă că *DLR*, T i k t i n şi C a n d r e a nu-l includ, deşi ачипт, ачепта nu par a fi greşeli de copiere în glosarul studiat. — *Pag. LXXV* (542), *nr. 16.*

15 Totuşi, subst. *măruntaie* vine din lat. *minutalia* (*minutal*, *-talis* „mîncare preparată din zarzavaturi tăiate mărunt"; vezi Cioranescu, nr. 5124, cu bibliogr.); bg. *дроб* (de unde rom. *drob*) nu vine din v. sl. ѫтроба, ci din vb. дробити „a fărîma" (vezi *Împrumuturi...*, p. 54). — *Pag. LXXVI* (543), *nr. 22.*

16 Forma veche a cuvîntului *mesteacăn — măstachin*, atestată la 1473, dezleagă definitiv etimologia: lat. *mastichinus* (vezi: I. A. C a n d r e a — O. D e n s u s i a n u, *Dicţionar etimologic al limbii române. Elemente latine*, fasc. I—IV, Bucureşti, 1914, nr. 1089; C i o r a n e s c u, nr. 5233; *DLRV*, p. 129). — *Pag. LXXVI* (543), *nr. 23.*

17 Analogia nu se susţine, căci cuvintele invocate la p. 304, nr. 172, *maică* şi *mătcă* sînt împrumuturi independente din v. sl.; *taică* este format în românește de la *tată*, prin analogie cu *maică* (vezi *Împrumuturi...*, p. 124), iar *tatcă* nu pare a exista în românește (*Dicţionar invers*, Bucureşti, Ed. Academiei, 1957, nu-l înregistrează). — *Pag. LXXVII* (543), *nr. 27.*

18 Totuşi, *o* provine din lat. *una*, aşa cum *un* < lat. *unus* (vezi Cioranescu nr. 9053, cu bibliogr.). — *Pag. LXXVII* (544), *nr. 29.*

19 De fapt, în *codru* (**codrum*, pl. *codra* [atestat în *Corpus gloss. lat.*] < lat. **quodrum* < *quadrum*) evoluţia semantică este de la „bucată pătrată" spre „bucată" (în genere), cu specializări: „de pîine, slănină, mămăligă etc."; „de pămînt, de cîmp"; „de pădure" > „pădure" > „munte păduros" (vezi *DLR*, I, partea a II-a, p. 633—634; C a n d r e a — D e n s u s i a n u, *Dicţ. etimol.*, nr. 384; C i o r a n e s c u, nr. 2228). — *Pag. LXVII* (544) *nr. 30.*

20 Dicţionarele mai noi explică pe *mocan* ca derivat din *moacă* „măciucă" + suf. *-an* (vezi C i o r a n e s c u, nr. 5368: cuvîntul a pătruns într-adevăr în magh. — *mokány*, precum şi în turcă — *mukan*; *DLR*, VI, p. 764—765). — *Pag. LXXVIII* (544), *nr. 31.*

21 Asupra lui *melc* H a s d e u a revenit în articolul *Bourel, melc şi culbec. Dacii şi latinii într-o scoică*, în „Columna lui Traian", Nouă serie, an. IV, 1883, nr. 3—6, martie-iunie, p. 193—212, încercînd să-l explice prin fondul autohton; că problema este complicată, se poate vedea din diversele ipoteze, enumerate la C i o r a n e s c u, nr. 5197. În orice caz, nu poate fi separat de *culbec*, *cubelc*, *codobelc*, *comelciu* etc. (cf. *DLR*, I, partea a II-a, p. 962). — *Pag. LXXVIII* (544), *nr. 32.*

22 Verbul *a mușca* n-a fost explicat satisfăcător nici pînă astăzi, cu toate încercările de a-i găsi un etimon latin (cf. Cioranescu, nr. 5520; *DLR*, VI, p. 1042, scrie simplu: „Et. nec."). — *Pag. LXXVIII* (544), *nr. 34.*

23 H a s d e u avea, evident, dreptate, atît în genere, cît şi în acest caz concret. *Moxa — Moxalie* e un supranume, din gr. μοξαλία (= νοξαλία < lat. pop. **noxalia* < *noxalis*), prin intermediul slavon моѫалꙗ, моѫлꙗ, cu sensul „păcătosul", pe care şi l-a atribuit călugărul Mihail de la mănăstirea Bistriţa olteană. În aceste condiţii, evident că numele nu putea fi invocat în sprijinul ipotezei, nefondate, că purtătorul lui ar fi fost grec de origine (vezi *Studii de lexicologie...*, p. 100—101). — *Pag. LXXVIII* (545), *nr. 36.*

24 Etimologia adjectivului *creț* rămîne pînă astăzi necunoscută, cu toate încercările de a-i găsi un etimon latin sau de altă origine (vezi C i o r a n e s c u, nr. 2564, cu bibliogr.). — *Pag. LXXX* (546), *nr. 39.*

25 Ultima etimologie propusă de H a s d e u, pentru *zestre*, lat. *dextrae*, a fost acceptată de dicţionarele ulterioare (vezi Cioranescu, nr. 9486). — *Pag. LXXX* (547), *nr. 40.*

26 *Ciocotniță* „flecar; parazit, linguşitor" (rar, înv. „perceptor de dări", în glosarul studiat de H a s d e u — probabil influenţat de *ciocoi*) este explicat în *DLR*, I, partea II, p. 448, din vb. *a ciocoti* „a ciuguli; a mînca cu zgomot" + suf. *-niță*. — *Pag. LXXX* (547), *nr. 42.*

27 Forma veche *lurcca*, notată de S c h u c h a r d t, la p. XX, cu asterisc, dar semnalată ulterior în *Psaltirea Scheiană* (XXXIV, 6), precum şi megl. *luricari*, arom. *alunicare*, *arunicare* confirmă etimologia vb. a *luneca* din lat. *lubricare* (vezi C a n d r e a — D e n s u s i a n u, *Dicţ. etim.*, nr. 1021; cf. şi Cioranescu, nr. 4944). — *Pag. LXXXI* (547), *nr. 43.*

28 *Molid* pare a fi autohton, după cum sugerase, în cele din urmă, H a s d e u; *DLR*, VI, p. 820, îl compară cu alb. *molikë*. — *Pag. LXXXI* (548), *nr. 50.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

29 *Zeghe, zeche* rămîne deocamdată fără etimologie satisfăcătoare, deşi, în afara ipotezei lui Hasdeu, S. Puşcariu a formulat şi el alta (lat. **decŭla* < *decus* „podoabă"; vezi Cioranescu, nr. 9481). — *Pag. LXXXII* (549), *nr. 53.*

30 Vezi nota 261 la tom. I. — *Pag. LXXX* (550), *nr. 55.*

31 *Oare* (în textele vechi, scris şi *vare*) este explicat în dicţionarele ulterioare din lat. *volet; DLR*, VII, partea 2, p. 9, adaugă însă şi „cf. alb. *vallë*". — *Pag. LXXXIII* (550), *nr. 56.*

32 Cuvîntul sîrbocroat citat este *surlica;* în graiurile nord-estice, *sirjoacă* se explică prin ucr. *суржик* (vezi D. Gămulescu, *Elemente de origine sîrbocroată*. . ., p. 186). — *Pag. LXXXV* (552), *nr. 62.*

33 Prezenţa cuvîntului **ДЖАМА** „equorum domitor; equorum pastor", în texte slavone ruse (Miklosich, *Lexicon*. . ., p. 154, cu menţiunea „vox obscura"), şi într-un glosar grec (sec. XV), în forma **βαλμάς** (vezi şi Tiktin, *Dicţ. român-german*, II, p. 590), complică lucrurile, inclusiv pentru expresia *de-a valma;* oricum rezervele lui Hasdeu — care a revenit asupra cuvîntului în *Magn. et. Rom.*, t. II, col. 2141-7 — faţă de etimologia propusă de Cihac (şi reluată în dicţionarele ulterioare) sînt întemeiate. — *Pag. LXXXV* (552), *nr. 63.*

34 Magh. *kanaf* „Zäserlein, Fäserlein an jeder Sache", din care provine rom. *canaf* „ciucure" (cea mai veche atestare: 1517), nu este explicat în dicţionarele mai noi mai bine decît a făcut-o aici Hasdeu (vezi L. Tamás, *Etym-hist. Wb.*, p. 161—162). — *Pag. LXXXVI* (552), *nr. 64.*

35 Totuşi, *căvan* este considerat drept variantă a lui *găvan* „obiect scobit; strachină; disc, taler" (*DLR*, II, partea I, p. 239, cu unele încercări etimologice, despre care vezi şi Cioranescu, nr. 3618). — *Pag. LXXXVI* (552), *nr. 65.*

36 *Vig* „val de pînză, de stofă etc." provine din magh. *vég* (Cioranescu, nr. 9250, cu bibliogr.). — *Pag. LXXXVI* (553), *nr. 67.*

37 Excelent cunoscător al textelor vechi — condiţie indispensabilă pentru etimologie şi istoria vocabularului — Hasdeu avea, evident, perfectă dreptate, atît în acest caz concret, cît şi în multe altele; cf. o serie de atestări mai vechi şi mai noi pentru *(t)naljos, (t)nalsus*, în *DLR*, II, partea I, p. 549. Aşadar, Cihac dădea dovadă de suficienţă — ca şi în exemplele semnalate de Hasdeu mai sus, nr. 54 — decretînd cuvintele respective „ce composé burlesque de son [al lui Hasdeu] fabricant de vocabulaire" sau, şi mai grav, de ex.: „*mesc, mescător*, je puise, celui qui puise, — n'est pas et n'a jamais été un mot roumain". Or, verbul *a meşte* (< lat. *miscere*) „a pregăti (o băutură), a turna în pahar; a scoate (un lichid)" este inclus în *DLR*, VI, p. 431, pe baza mai multor exemple, începînd din secolul al XVII-lea şi pînă la poezia populară, înregistrată la începutul secolului nostru; cf. şi *mescător* „paharnic", *mescătoare* „vadră, găleată, ciubăr" (*DLR*, VI, p. 421). — *Pag. LXXXVI* (553), *nr. 68.*

38 *DLR*, XI, partea 1, p. 254 dă (în mod greşit) două omonime: *şupi*[1] „a se repezi, a se năpusti etc.", pentru care trimite la germ. dial. *schuppen* „a înghionti, a împrînci", şi *şupi*[2] „a jefui, a răpi", cu indicaţia, la etimologie, „cf. *şupi*[1]"; or, în realitate, avem aici un singur cuvînt, aşa cum l-a semnalat Hasdeu. — *Pag. LXXXVI* (553), *nr. 70.*

39 Pentru notarea lui *ꝛ* (*r* apical vibrant, „*r* dur") la iniţială sau în poziţie vocalică, s-a recurs în secolele al XV-lea şi al XVI-lea atît la *ꝛꝛ* — cum a demonstrat Hasdeu (cel mai vechi exemplu cunoscut astăzi este din 1442 — vezi articolul nostru *Addenda au „Dictionnaire du roumain ancien"* [II], RRL, t. XX, 1975, nr. 5, p. 548) —, cît şi la *ꝛ* (*ꝛ* orizontal); vezi: A. Avram, *Contribuţii la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte româneşti*, Bucureşti, 1964 (extras din SCL, XV, nr. 1—5), p. 92—97; Ion Gheţie — Al. Mareş, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1974, p. 212—251; *DLRV*, p. 192—193 (la p. 193, r.1—greşală de imprimare: *ꝛ* în loc de). — *Pag. LXXXVII* (553), *nr. 71.*

40 Vezi nota 224 la tom. I. — *Pag. LXXXVII* (554), *nr. 73.*

41 În acelaşi sens cu Hasdeu (fără a-l cita însă) se pronunţă *DLR*, I, partea I, p. 684 — *Pag. LXXXVII* (554), *nr. 75.*

42 Etimologia lui *solz* rămîne şi astăzi controversată (vezi discuţia la Cioranescu, nr. 7990). — *Pag. LXXXVIII* (555), *nr. 77.*

43 *Grui* (forma veche *grunĭu*) provine, se pare, din lat. *grumus* „moviliţă" (vezi *DLR*, II, partea I, p. 321; cf. Cioranescu, nr. 3907, unde sînt menţionate şi alte opinii). — *Pag. LXXXIX* (555), *nr. 79.*

44 Totuşi, *ciubote*, pl., a pătruns în română din limbile slave nord-estice: ucr. *чоботи*, pl., rus. *чоботы*, pol. *czoboty* (cf. Cioranescu, nr. 2066). — *Pag. XC* (556), *nr. 81.*

45 *Pricolici*, var. *tricolici* (cea mai veche atestare, ca nume de persoană: *Tricolici*, 1481 — DLRV, p. 292—293) rămîne pînă astăzi fără etimologie satisfăcătoare: pornind însă de la analogia cu germ. *Wer-wolf*, fr. *loup-garou*, s-ar putea vedea în ultima parte a

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

cuvîntului (probabil, compus) un element înrudit cu gr. λύκος „lup" (vezi Cioranescu, nr. 6818). — *Pag. XC* (556), *nr. 82.*

46 Pentru *cotei*, *DLR*, I, partea II, p. 838, acceptă (cel puţin, în parte) raportarea la alb.; *kut* (vezi discuţia şi alte ipoteze la Cioranescu, nr. 2488), iar *cotarlă* e legat, pe drept cuvînt, de acesta. — *Pag. XC* (556), *nr. 84.*

47 *Sorliţă* are un corespondent în bg. dial. înv. *усорлица* „uliu, erete" (vezi Cioranescu, nr. 8013), a cărui etimologie nu este însă clarificată (vezi St. Mladenov, *Етимологичен и правописен речник на българския книжовен език*, Sofia, 1941, p. 655); *zăgan* este explicat în dicţionarele mai noi pur şi simplu din turc. *zagan* (vezi Cioranescu, nr. 9405), deşi Hasdeu avea dreptate, subliniind vechimea sa pre-osmană. — *Pag. XCI* (557), *nr. 86.*

48 Explicaţia dată de Hasdeu în t.I, p. 437, pct. 93 *c*, e mai completă decît cea reţinută de Cioranescu, nr. 6495, Tiktin, *Dicţ. român-german*, III, p. 1184 (de remarcat, alături de lat. med. *plata*, şi germ. med. *plate*) şi *DLR*, VIII, partea 3, p. 777 (ultimele două dicţionare citează doar exemplul din Moxa, nu şi etimologia formulată în *Notanda*). — *Pag. XCII* (558), *nr. 92.*

49 Avînd posibilitatea să colaţioneze, la Moscova, ediţia lui Hasdeu cu manuscrisul *Cronicii lui Moxa*, I. Bogdan a putut constata (ceea ce am verificat şi noi în fotocopie) că la f. 78v stă scris *pavezele*, şi nu *plavezele* (*Documentul Răzenilor şi organizarea armatei moldovene în secolul XV*, extras din A.A.R. Seria II, t. XXX, Mem. Secţ. ist., 1908, p. 437), astfel că o parte a argumentării cade. Nu e mai puţin adevărat că ital. *pavese* (derivat, se pare, de la numele oraşului *Pavia*) a putut pătrunde în Ţara Românească direct (alături de *paveţă* < ngr. παβέτσια), iar în Moldova, probabil, şi prin intermediul v. pol. *paweza* (vezi *Słownik staropolski*, t.VI, Wrocław, 1970—1973, p. 58). — *Pag. XCII* (558), *nr. 93.*

50 Totuşi, *hitlean* (> *hiclean*, *viclean*) provine din magh. *hitlen*, iar *hitleşug* din magh. *hitlenség*, etimologii consemnate în toate dicţionarele (vezi, de ex., Cioranescu, nr. 9235). — *Pag. XCII* (558), *nr. 94.*

51 Cea mai veche atestare a cuvîntului *ceur* (*Ceurii*, nume de sat, provenit de la nume de persoană) este într-adevăr din anii 1400—1418; cum toate exemplele cunoscute provin din Banat şi Oltenia, cuvîntul se explică prin scr. *ćor* (< tc. *kör*; vezi *DLR*, I, II, p. 314; *Addenda au „Dict. du roum. anc."* [II], p. 547). — *Pag. XCIII*, (558), *nr. 95.*

52 Argumentarea lui Hasdeu a rămas necunoscută dicţionarelor ulterioare, dintre care unele s-au apropiat de ea (Tiktin, *Dicţ. român-german*, II, p. 641), fiind reluată de N. Drăganu — după o sugestie a lui V. Bogrea —, în „Dacoromania", VI, 1929—1930, p. 274, tot fără a cunoaşte textul de faţă (cf. Cioranescu, nr. 3453, care trece în prim plan, ca şi *DLR*, II, partea I, p. 153—154, etimologia maghiară, deşi lipsesc exemple din Transilvania). — *Pag. XCIII* (559), *nr. 97.*

53 Pentru *salbă* s-au propus şi alte etimoane latine, fără a se cunoaşte cel indicat de Hasdeu (*subalba*, *salva* < *salvāre*, enumerate de Cioranescu, nr. 7366). — *Pag. XVC* (561), *nr. 98.*

54 Despre *ghiuj* — care este considerat autohton (cf. alb. *gjysh* „bătrîn, bunic") — Hasdeu scrisese în: *Fragmente pentru istoria limbei române*. I. *Ghiuj*. *Cu Post-scriptum despre D. Cihac şi Apendice despre D. Émile Picot*, Bucureşti, 1876, [IV] + 40 p. (publicat iniţial fără indici, în „Columna lui Traian", anul VII, Nouă serie, tom. I, ian. 1876, p.1—37), precum şi în: II. *Ghioc*. *Cu un apendice despre ghiuj şi vij*, Bucureşti, 1876, p. 41—76 (publicat, la fel, fără indici, *ibidem*, martie, p. 97—124; despre *ghiuj* vezi, de asemenea: Rosetti, *ILR*, I², p. 277). În cadrul primului articol, el apropiase de *ghiuj*, cu mai puţin succes, pe *hojma*, cu sufixul adverbial *-ma*; preluîndu-se această explicaţie, în *Ist. limbii române*, II, p. 330, se adaugă: „Derivarea din ucr. *hožma* (*DLR*, Candrea, Scrrban) nu e justificată, căci cuvîntul nu apare nu numai în alte limbi slave, dar nici măcar, în întreg domeniul ucrainean; rutenii l-au împrumutat din română (Candrea, « Noua revistă română », 1900, p. 408)". Cu toate acestea, *hojma* trebuie considerat, deocamdată, fără etimologie satisfăcătoare (Diversele ipoteze sînt enumerate de Cioranescu, nr. 4149). — *Pag. XCVI* (562), *nr. 100.*

G. Mihăilă

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

CUPRINSUL

TOMUL I

Pagina

Opera lingvistică şi filologică a lui B. P. Hasdeu (G. Mihăilă) 7

Notă asupra ediţiei (G. M.) 59

[Prefaţă] .....(I) 67

PARTEA I: ACTE ŞI FRAGMENTE

Texturi române inedite înainte de anul 1600 .....(1) 71

I. Cel mai vechi text biblic (1560) ..... (5) 74

II. Notiţă pe o carte (1571) .....(18) 82

III. Memorandum despre facerea unui iaz de moară (1573) .....(21) 84

IV. Zapis de vînzare (1577) .....(25) 87

V. Idem .....(28) 90

VI. O sentinţă (1583-5) .....(31) 92

VII. O subscriere domnească (1583) .....(43) 100

VIII. O sentinţă (1588) [1587] .....(49) 105

IX. Istoria unui proces (1591) .....(55) 109

X. Zapis de vînzare (1595) .....(62) 114

XI. Idem (1596) .....(65) 117

XII. Idem (1596) .....(70) 121

XIII. Zapis de schimb (1597) .....(76) 125

XIV. Zapis de cumpărătoare (1597) .....(79) 127

XV. Zapis de danie (1599) .....(82) 130

XVI. Testament (1600) .....(92) 137

XVII. Zapis de vînzare (1600) .....(97) 140

XVIII—XXIII. Crisoave de la Simeon Movilă (1601-2) .....(104) 145

XVIII. Întărire domnească .....(107) 147

XIX. Idem .....(112) 151

XX. Poruncă domnească .....(115) 154

XXI. Idem .....(119) 157

XXII. Idem .....(126) 162

XXIII. Zapis de zălog (1603) .....(130) 165

XXIV. Zapis de vînzare (1604) .....(134) 168

XXV. Idem (1605-8) .....(139) 172

XXVI. O mărturie (1606) .....(148) 179

XXVII. Notiţă de cumpărături (1606) .....(155) 184

XXVIII. O delimitaţiune (1608) .....(158) 186

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

XXIX—XXX. Cumpărăturele spatarului Mîrzea (1608-9) .....(164) 193
XXIX. Notiţă de cupărătură .....(168) 193
XXX. O scrisoare de femeie .....(172) 196

Apendice: .....(177) 201
XXXI. Catastihul averii m-rii Galata (1588) .....(179) 202
XXXII. Poruncă domnească (1621) .....(225) 231
XXXIII. Zapis de vînzare (1636) .....(229) 234

PARTEA II: GLOSE

Glosar I: (1536—1589) [1593] .....(237) 240
Glosar II: Specimen de Dicţionar etimologic al limbei române .....(259) 257
Partea III: Cronica lui Mihail Moxa (1620) .....(313) 299
Cronica lui Mihail Moxa (Transcriere de G. M.) 347

SUPLEMENT LA TOMUL I

CONSPECT: Schuchardt. — Bariţ. — Gaster. — Cihac. — Indicele problemelor revăzute .....(e) 431
Über B. P. Hasdeu's «ALTRUMÄNISCHE TEXTE UND GLOSSEN» von Hugo Schuchardt.....(I) 443
Despre «Textele şi glosele vechi româneşti» ale lui B. P. Hasdeu, de Hugo Schuchardt (Traducere de Grete Ungureanu) 477
CUVENTE DEN BĂTRÂNI DE B. P. Hasdeu. RAPORTUL domnului George Bariţ .....(XLV) 509
A. Cihac's «SUR LES ÉTUDES ROUMAINS DE Mr. HASDEU». Besprochen von Dr. M. Gaster .....(LV) 515
A. Cihac, «Sur les études roumaines de Mr. Hasdeu». Recenzie de Dr.M.Gaster (Traducere de Grete Ungureanu)..... 527
ADDENDA ET CORRIGENDA .....(LXXI) 539
I. La Schuchardt .....(LXXIII) 540
II. La Bariţ .....(LXXVIII)545
III. La Gaster .....(LXXIX) 546
IV. Alia (Cihac etc.) .....(LXXXIV)551
I. Indice bibliografic. Fîntîne şi ajutorinţe utilizate în tomul I .....(XCVII) 563
II. Indice paleografico-istoric .....(CIV) 570

Note (G. Mihăilă) 576
Tomul I 576
Suplement la tomul I 593

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Plan editură: Nr. 9000/A. Coli de tipar: 38,25. Bun de tipar: 8.06.83.

Tiparul executat sub comanda
Nr. 1283 la
Intreprinderea poligrafică
„13 Decembrie 1918",
str. Grigore Alexandrescu nr. 89-97
București,
Republica Socialistă România

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

COLOFON

CUVENTE DEN BĂTRÎNI
VOL. I

monumentală operă lingvistică și filologică a lui
BOGDAN PETRICEICU HASDEU
a fost publicată în anul 1878 de Direcțiunea Generală a Arhivelor Statului, București, Tipografia Societății Academice (Laboratorii români), str. Academiei, nr. 24.

Lucrarea a fost culeasă cu caracter Didot, corp 12 verzal și de rînd (drepte, cursive), pe format 6 1/2 × 10 1/4 cv, tipărită pe format 17 × 24.

Ediția de față, prima reeditare integrală a lucrării lui B. P. Hasdeu, este îngrijită de prof. univ. dr. doc. GHEORGHE MIHĂILĂ (Universitatea din București).

În cadrul Editurii Didactice și Pedagogice — Director: dr. CONSTANTIN FLORICEL; redactori șefi: GHEORGHE ALECU și AVRAM POP — la realizarea acestei ediții au luat parte:

Redactor: prof. gr. I ARETIA DICU
Machetare și tehnoredactare: ION MIREA
Coperta: CONSTANTIN GULUȚĂ
Corectură: GABRIELA STOICA, MAGDA ACXENTESCU, ELENA IONESCU, ION IRIMIA, AURORA ONCESCU, ANA IONESCU (șef corectură).

De la Institutul de Lingvistică din București a fost consultat pentru această lucrare GHEORGHE CHIVU, cercetător principal.

Realizarea acestei cărți aparține Întreprinderii poligrafice „13 Decembrie 1918" din București, strada Grigore Alexandrescu, nr. 87—93 (Director ing. CONSTANTIN TRONARU, ing. șef. ADRIAN FLINTEA, șef producție ing. FLOREA DIONISIE).

Pe fluxul tehnologic, coordonarea executării lucrării a fost asigurată de:
MIRCEA CONSTANTIN, șef atelier. la culegere;
ing. RIZOPOL CONSTANTIN, la imprimare;
ing. SORESCU VIRGINIA, la legătorie.

Un aport deosebit în procesul de pregătire a formei de text l-a avut ANDREI MARIA — muncitor zețar.

Noua ediție apare tipărită pe hîrtie 16/70 × 100 și este culeasă la monotip cu caracter Medieval, verzale și de rînd (drepte, cursive), corp. 8, 10 și 12.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

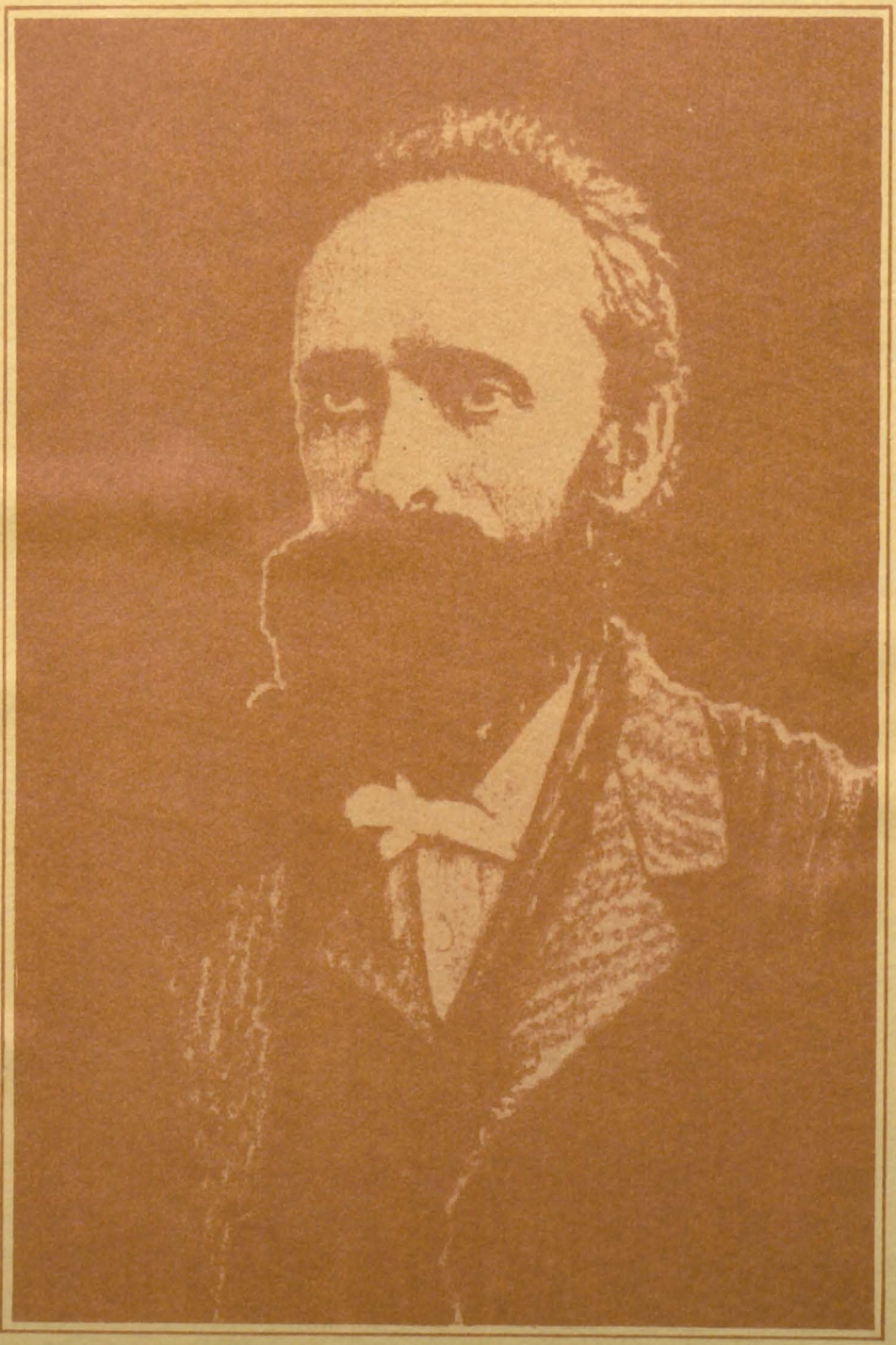

B.P. HASDEU

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Lei 50

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro